

સ્વ. પિતાશ્રી સ્વ. વિનોદકુમાર

સ્વ. પૂ. પિતાશ્રી શ્રી. શામભ વેલભ વીરાણી

સ્વ. પૂ. માલુશ્રી શ્રી. કલ્પીભાઈ વીરાણી

શ્રી ધર્મ દયાળ
અને
સજ્જાતમાળા

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર
શ્રી. શામભ વેલભ વીરાણી
શ્રી. કલ્પીભાઈ વીરાણી સ્મારક ફ્રેસ્ટ
ક, દિવાન પરા, રાજકોટ

મુદ્રક -- મુદ્રણાલય
 અમલીકાલ દેવચંદ્ર અંબેલા
 અમલીકાલ દેવચંદ્ર
 રાજકમાલદેવ પાસે : રાજકમાલ.

આવૃત્તિ ત્રીજી

વીર સંવત ૨૪૬૦
 વિક્રમ સંવત ૨૦૨૦
 પ્રત-૧૦૦૦ એક હજાર

પડતર કિંમત
 રૂ. ૪-૦૦

અર્ધી કિંમત
 રૂ. ૨-૦૦

અનુક્રમણિકા

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	નિવેદન	૬
૨	સ્વયંદીક્ષિત યા. ધ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજી અંગે શ્રી દ્વૈતી સંઘનું વર્ણન.	૧૧
૩	બા. ધ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર	૨૫
૪	આદર્શ બતાકર ચલે ગયે	૩૬
૫	પુસ્તકોનું લીસ્ટ.	
૬	સ્વર્ગસ્થોની તિથીઓ.	
૭	સારાના સંહાર વિષે.	
૮	આચાર્ય દેવો જીવ.	
૯	અહીં તો ભગવંત સ્તુતિ	૧
૧૦	પંચ પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર	૨
૧૧	અનુપૂર્વિ	૩
૧૨	મર્યાદા શા માટે ?	૧૪
૧૩	વ્રત આદરવાની શી જરૂર છે ?	૧૫
૧૪	બાર વ્રત	૧૮
૧૫	આવકના દસ પચ્ચક્ષુઓ	૫૬
૧૬	લીધેલાં વ્રત નિભાવવા માટે થોડીક ક્ષુધીઓ	૫૬
૧૭	અધ્યયનો (પુચ્છિયુ જુ)	૬૫
૧૮	પરશુરજી ગાથાઓ (મૂળ)	૬૭
૧૯	દશવૈકાલિક સૂત્રના અધ્યયન ૧ થી ૪	૬૬
૨૦	ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર મૂળપાઠ અધ્યયન ૧, ૨, ૩, ૪, ૬, ૧૦, ૨૮	૭૫-૮૬
૨૧	શ્રી ભક્તામર સ્તોત્ર ગુજરાતી	૮૭
૨૨	શ્રી કલ્યાણ મદિર સ્તોત્ર	૧૦૫
૨૨	શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર	૧૧૨
૨૪	ૐ ઘંટાકર્ણ	૧૧૫

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૨૫	શ્રી રત્નાકર પચ્ચીશ્રી	૧૧૬
૨૬	જાર ભાવના	૧૨૬

સંબંધીયમાળા

૨૭	સસાર અસાર છે	૧૩૦
૨૮	કમંથી ઠગણેલા આત્માને જિનરાજદેવ મત્સે ઉદ્ધારે	૧૩૧
૨૯	છવા પાંત્રીશ્રી	૧૩૩
૩૦	સિદ્ધ પરમાત્માની સ્તુતિ	૧૩૭
૩૧	શ્રી શાંતિનાથ સ્વામીનો છંદ	૧૩૮
૩૧	શ્રી જૌતમ સ્વામીનો છંદ, શ્રી સતીનો છંદ	૧૪૦
૩૩	શ્રી ચિતામણી પાશ્વનાથનો છંદ	૧૪૨
૩૪	શ્રી મહાવીર સ્વામીનો છંદ	૧૪૪
૩૫	શ્રી પાંચઠીઆ મત્રનો છંદ	૧૪૫
૩૬	શ્રી નવકાશનો છંદ	૧૪૬
૩૭	શ્રી નવકાર મત્ર માહાત્મ્ય	૧૪૭
૩૮	શ્રી હીવાળીનું સ્વતન	૧૪૯
૩૯	શ્રી અમૂલ્ય તત્ત્વ વિચાર	૧૫૧
૪૦	શ્રી વૈરાગ્ય ઉપદેશ	૧૫૨
૪૧	શ્રી આત્મોપદેશ—કરિગીત	૧૫૩
૪૨	આવકના ત્રણ મનોરથ	૧૫૪
૪૩	પચ્ચ પરમેષિને વદણા	૧૫૫
૪૪	શ્રી તીર્થેકર વાણીમાહાત્મ્ય	૧૫૭
૪૫	સ્વ. પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી જમવદ્રજી સ્વામીને વદન	૧૫૭
૪૬	સ્વ. પૂજ્ય ગુરુદેવ તપસ્વી માણેકજી હજી સ્વામીને વદન	૧૫૮
૪૭	પૂજ્ય ગુરુદેવ પડિતરત્ન જા. પ્ર. પ્રાણુલાલજી સ્વામીને વદન	૧૫૮
૪૮	ઉપદેશી દોકાશ	૧૫૯
૪૯	વિશ્વ વત્સલ સમનું કાન્ન	૧૬૬
૫૦	આત્મ ચિંતન	૧૬૭

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૫૧	પ્રભુનું નામ રસાયણ સેવે	૧૬૭
૫૨	શ્રી સાધુ વદણા	૧૬૮
૫૩	શ્રી લઘુ સાધુવદનાની સંજ્ઞાય	૧૭૭
૫૪	શ્રી વીરજિનના ચૌદ સ્વપ્નનું સ્તવન	૧૭૮
૫૫	શ્રી જીવરાશિની સંજ્ઞાય	૧૭૬
૫૬	શ્રી ચાર શરણા પ્રારભ	૧૮૨
૫૭	આલૌચણા	૧૮૩
૫૮	શ્રી સીમધરજિન સ્તવન	૧૮૫
૫૯	શ્રી અનાધી મુનિની સંજ્ઞાય	૧૮૫
૬૦	શ્રી ક્રોધની સંજ્ઞાય	૧૮૬
૬૧	શ્રી માનની સંજ્ઞાય, શ્રી માયાની સંજ્ઞાય	૧૮૭
૬૨	શ્રી લોભની સંજ્ઞાય	૧૮૮
૬૩	શ્રી જંઘુસ્વામીની સંજ્ઞાય	૧૮૮
૬૪	શ્રી ઉપદેશી સંજ્ઞાય	૧૮૯
૬૫	શ્રી કુચુ જિન સ્તવન	૧૯૧
૬૬	ધર્મજીવન સ્તવન	૧૯૨
૬૭	શ્રી અનંત જિન સ્તવન	૧૯૩
૬૮	શ્રી અજિત જિન સ્તવન	૧૯૪
૬૯	શાનોપદેશી પદ	૧૯૪
૭૦	શ્રી ઋષભ જિન સ્તવન	૧૯૫
૭૧	શ્રી ઋષભદેવ જિન સ્તવન	૧૯૫
૭૨	શ્રી અજિતનાથ જિન સ્તવન	૧૯૬
૭૩	શ્રી પ્રાર્થનાથ સ્વામીની લાવણી	૧૯૬
૭૪	શ્રી રાજેમતી રહનેમિની સંજ્ઞાય	૧૯૬
૭૫	શ્રી રાત્રિ લોજનની સંજ્ઞાય	૨૦૦
૭૬	શ્રી અરણિકમુનિની સંજ્ઞાય	૨૦૨
૭૭	શ્રી મહાવીર સ્વામીના સત્તાવીશ ભવનુ પચઠાણિયુ	૨૦૨
૭૮	શ્રી પાર્શ્વજિનનું સ્તવન	૨૦૮

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૫૧	પ્રભુનું નામ રસાયણ સેવે	૧૬૭
૫૨	શ્રી સાધુ વહણા	૧૬૮
૫૩	શ્રી લઘુ સાધુવંદનાની સંજ્ઞા	૧૭૭
૫૪	શ્રી વીરજિનના ચૌદ સ્વપ્નનું સ્તવન	૧૭૮
૫૫	શ્રી શુવરાશિની સંજ્ઞા	૧૭૯
૫૬	શ્રી ચાર શરણું પ્રારભ	૧૮૨
૫૭	આલોચણા	૧૮૩
૫૮	શ્રી સીમધરજિન સ્તવન	૧૮૫
૫૯	શ્રી અનાથી મુનિની સંજ્ઞા	૧૮૫
૬૦	શ્રી ક્રોધની સંજ્ઞા	૧૮૬
૬૧	શ્રી માનની સંજ્ઞા, શ્રી માયાની સંજ્ઞા	૧૮૭
૬૨	શ્રી લોભની સંજ્ઞા	૧૮૮
૬૩	શ્રી જંબુસ્વામીની સંજ્ઞા	૧૮૮
૬૪	શ્રી ઉપદેશી સંજ્ઞા	૧૮૯
૬૫	શ્રી કુંડુ જિન સ્તવન	૧૯૧
૬૬	ધર્મજીવન સ્તવન	૧૯૨
૬૭	શ્રી અનંત જિન સ્તવન	૧૯૩
૬૮	શ્રી અજિત જિન સ્તવન	૧૯૪
૬૯	સાનોપદેશી પદ	૧૯૪
૭૦	શ્રી ઋષભ જિન સ્તવન	૧૯૫
૭૧	શ્રી ઋષભદેવ જિન સ્તવન	૧૯૫
૭૨	શ્રી અજિતનાથ જિન સ્તવન	૧૯૬
૭૩	શ્રી પ્રાર્થનાથ સ્વામીની લાવણી	૧૯૬
૭૪	શ્રી રાજેશ્વરી રત્નનેમિની સંજ્ઞા	૧૯૯
૭૫	શ્રી રાત્રિ લોજનની સંજ્ઞા	૨૦૦
૭૬	શ્રી અરણિકમુનિની સંજ્ઞા	૨૦૨
૭૭	શ્રી મહાવીર સ્વામીના સત્તાવીશ લાવણી પચ્ચઠાણિયુ	૨૦૨
૭૮	શ્રી પાર્શ્વજિનનું સ્તવન	૨૦૮

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૭૬	શોભીશ વીર્ય કરતું શોભાળિયુ	૨૦૬
૮૦	શ્રી નેમનાથનું સ્તવન	૨૧૭
૮૧	સાધુજીને ગાંઠવા જવાની સજ્જામ	૨૧૨
૮૨	શીળવતા સાધુની સજ્જામ	૨૧૪
૮૩	સાધુને શ્રીનો સજ વજવા વિષે	૨૧૫
૮૪	શ્રી ઉપદેશી સજ્જામ	૨૧૭
૮૫	કામિનીના દુર્મંત્ર વિષે	૨૧૬
૮૬	પદ્માતાપ કે આત્મદોષની કળુલાત	૨૨૧
૮૭	શ્રી દુષ્ણવાસુદેવની સજ્જામ	૨૨૩
૮૮	શ્રી મનભમરાની સજ્જામ	૨૨૪
૮૯	શ્રી જોલાચીપ્રભાની સજ્જામ	૨૨૫
૯૦	શ્રી વાહની સજ્જામ	૨૨૭
૯૧	ધર્મપ્રભાવ	૨૨૮
૯૨	સસારની અસારતા	૨૨૯
૯૩	શ્રી અજિતનાથ સ્વામીની લાવણી	૨૩૦
૯૪	શ્રી નેમ-રાજેમલીના બાર માસ	૨૩૧
૯૩	તપની સજ્જામ	૨૩૩
૯૪	ગૈશબોપદેશી પદ	૨૩૪
૯૫	પરમપદ પ્રાપ્તિની ભાવના	૨૩૫
૯૬	અદ્રશ્ય રાજના સોળ સ્વપ્નની લાવણી	૨૩૮
૯૭	પાંચ ગતિમાં જગત્ત્ર્ય કારણો	૨૪૨
૯૮	પાંચ પ્રમાદ તણ પડીકમણુ સાંજ સવાર કીલજો.	૨૪૩
૯૯	પ્રતિક્રમણ કરવા વિષે	૨૪૪
૧૦૦	બાર વ્રતના છપ્પા	૨૪૫
૧૦૧	પ્રભાતિયુ	૨૪૮
૧૦૨	શ્રી હાન, શીલ તપ અને ભાવનું પ્રભાતિયુ	૨૪૯
૧૦૩	સ્વાસ્થ્ય સજ દે રે સગાઈ	૨૪૯
૧૦૪	ઉપદેશી પ્રભાતી સ્તવન	૨૪૯

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૦૫	શ્રી ચોવીશ જિન આરતી	૨૫૦
૧૦૬	શાસનમંડળ શામળ	૨૫૧
૧૦૭	મહાવીર સુકાની થઈને સંભાળ	૨૫૧
૧૦૮	જાગ મુસાફીર ભર દરિયામાં	૨૫૨
૧૦૯	મહાવીર મહાવીર કે તો જા	૨૫૩
૧૧૦	જીવલડા જાણીલે મહાવીર ધર્મને	૨૫૩
૧૧૧	એક અરિહંત કેરો મારે આશરો	૨૫૪
૧૧૨	આર શરણ	૨૫૬
૧૧૩	ધૂન	૨૫૭
૧૧૪	ઈચ્છુ નિશાકિન એવું દેવ	૨૫૭
૧૧૫	વીર પ્રભુની પ્રાર્થના	૨૫૮
૧૧૬	મન તું કરી લે વિચાર	૨૫૮
૧૧૭	જીવન થોડું રહ્યું	૨૫૯
૧૧૮	જાગ મુસાફિર	૨૫૯
૧૧૯	મારા જીવન કેરી નાવ	૨૬૦
૧૨૦	મુજને મારગડો દેખાડો	૨૬૦
૧૨૧	જાગજો જાગજો જીવડા જાગજો રે	૨૬૦
૧૨૨	સ્થાનકમા આવજો હો	૨૬૧
૧૨૩	એ રસ્તા પર ચાલીયે	૨૬૨
૧૨૪	રટીલ્યો મહાવીર નામને	૨૬૨
૧૨૫	આટલું તો આપજો જાગવાન	૨૬૩
૧૨૬	જન્મ મરે આ જગતમાં	૨૬૩
૧૨૭	હે પ્રભુ	૨૬૪
૧૨૮	પાર કરજો	૨૬૫
૧૨૯	કર્મ કથન	૨૬૬
૧૩૦	નરસા આવક વિષે	૨૬૭
૧૩૧	પ્રજ્ઞાચર્યાની નવવાડ	૨૬૮
૧૩૨	આવકતા એકવીસ શુભ	૨૬૮

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૩૩	આવકના યોગવીસ ગુણો	૨૬૬
૧૩૪	અત સમે આવજો	૨૭૦
૧૩૫	થિત્ત ગુનિ અને પ્રણાદત્ત	૨૭૦
૧૩૬	માર્ગદુસારીના પાંત્રીસ ગોણ	૨૭૬
૧૩૭	પાપનું પ્રાશ્નિત	૨૮૧
૧૩૮	સાષ્ટ સદ્ગુણ	૨૮૫
૧૩૯	આત્મવર્ગ	૨૮૬
૧૪૦	ધર્મમાર્ગ	૨૮૬
૧૪૧	વિકાસ વર્ગ	૨૯૦
૧૪૨	મત વિચાર વર્ગ	૨૯૧
૧૪૩	પ્રણાદય વર્ગ	૨૯૩
૧૪૪	શુદ્ધિ વગ	૨૯૩
૧૪૫	અમલ વર્ગ	૨૯૪
૧૪૬	કમ વગ	૨૯૬
૧૪૭	વિશ્વવર્ગ	૨૯૬
૧૪૮	ગૌરી વર્ગ	૨૯૭
૧૪૯	પાપઅમલ વર્ગ	૨૯૭
૧૫૦	ભવિ વગ	૨૯૮
૧૫૧	શિક્ષા વગ	૨૯૯
૧૫૨	સંવેગ ભાવના	૩૦૧
૧૫૩	મારી ઘાર ભાવના	૩૦૩
૧૫૪	વિશ્વ ભાવના	૩૦૪
૧૫૫	હવના આઠ પ્રકારના સર્વોપી અશ્વ	૩૦૫
૧૫૬	માટીનો ગીનારો	૩૦૬
૧૫૭	મગલ પ્રભાત	૩૦૭
૧૫૮	ગુપ્ત પ્રભાત	૩૦૭
૧૫૯	શુક પ્રભાત	૩૦૮
૧૬૦	શુક સંધ્યા	૩૦૯

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૬૧	શનિ સંધ્યા	૩૦૬
૧૬૨	છેલ્લાઈ વિષે	૩૧૦
૧૬૩	કર્મની રેખા ન ટાળવા વિષે	૩૧૦
૧૬૪	છેલ્લી શીખ	૩૧૦
૧૬૫	જનની	૩૧૧
૧૬૬	ધનજી ઉઘાડે પાય	૩૧૩
૧૬૭	વાડો વાળી ઘેઠારે	૩૧૪
૧૬૮	શરણાઈવાળો	૩૧૪
૧૬૯	નમેલી ડાશી	૩૧૫
૧૭૦	નાથાનું જાપ જપનાર	૩૧૫
૧૭૧	અનિત્ય સાહેબી	૩૧૬
૧૭૨	જ્યાં સાસુ-વહુનો મેળ હશે	૩૧૬
૧૭૩	ક્ષમા યાચના	૩૧૭
૧૭૪	મારા જેવો અધમ કોણ	૩૧૭
૧૭૫	પ્રભુના નામ વિના	૩૧૮
૧૭૬	ખબર નહીં	૩૧૮
૧૭૭	ભજનગઢ બાધો	૩૧૯
૧૭૮	ઓરનકી આશા	૩૨૦
૧૭૯	જગ બધનની જેલ	૩૨૦
૧૮૦	જે વિચારી જીવ	૩૨૧
૧૮૧	ગોબારા આગણા	૩૨૧
૧૮૨	યોગી રમે સમજાવમા	૩૨૨
૧૮૩	હીરાનુ વેપાર	૩૨૨
૧૮૪	આવકારો	૩૨૩
૧૮૫	કર્મનકી ગત ન્યારી	૩૨૪
૧૮૬	આધળી માનો કાગળ	૩૨૪
૧૮૭	બજે તારા બાપને ચીલે	૩૨૫
૧૮૮	વીરની વાણી	૩૨૬

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૮૯	ઘટલી	૩૨૭
૧૯૦	ભુલા પદ્ધતિ	૩૨૭
૧૯૧	મેલિક માનવ જીવન	૩૨૮
૧૯૨	જે ગમે જગત્ શુરુ,	૩૨૯
૧૯૩	જ્યાં લગી આત્મા	૨૬
૧૯૪	શત રહે જ્યાંકરે પાછલી ખટ ઘડી	૩૩૦
૧૯૫	પુઘટકા પટ જોલરે, શમ નામ રક્ષ પીઠી	૩૩૧
૧૯૬	જો તુમ તોઠો પિયા મે નાહિં તોડુ રે	૩૩૧
૧૯૭	કથૂ રે નીહ બર સોયા	૩૩૨
૧૯૮	બિરથા જનમ શુભાયો	૩૩૨
૧૯૯	મન તુ જમાર યામાં	૩૩૩
૨૦૦	અમે તો આજ તમારા જે દિનના મહેમાન	૩૩૩
૨૦૧	મન મેલ હવે મજકરી	૩૩૪
૨૦૨	ઠોઈ ઇંધર ગયા, ઠોઈ ઉંધર ગયા	૩૩૪
૨૦૩	ઉપવાસનું અમૂલ્ય ફળ	૩૩૫
૨૦૪	ઠેટલાક બાણવા યોગ્ય જાહેરો	૩૩૫
૨૦૫	ઉપસંગ્રહરે સ્તવનમ્	૩૩૬
૨૦૬	શ્રી જોતમ કુલક	૩૩૮
૨૦૭	શ્રી ભાવના કુલક	૩૪૩
૨૦૮	શ્રી શુભાનુરામ કુલક	૩૪૬
૨૦૯	ચૌદ શુભસ્થાનની વિગત	૩૫૫
૨૧૦	પાંચમો આરો પ્રવન તે થકે ત્રીશ જોલ પ્રગટ થશે તે	૩૬૬
૨૧૧	સાત વ્યસન	૩૭૦
૨૧૨	પચ્ચક્ષુજાણુનું કામગી ઠોખક	૩૭૧

સમય મિલા હુ તત્ત્વ સમજ લે છોડ જગતકી ખાતા,
અનુભવસિદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાન હૈ, જ્ઞાની સખ સમજતા.

જૈસા આતા વૈસા હી જતા કૌન કિસીસે નાતા,
સ્વારથ કે સખ સાથી જને હૈ માત પિતા સુત બ્રાતા.

અપની ભૂલે આપ ભૂલાકર દોષ દૂલેકો લગાતા,
કરમ કરમકી કરકે ખટપટ માનુષ જન્મ શુભાતા.

નીજ સ્વરુપકા જ્ઞાન નહિ હૈ મૂરખ પૂલ ઉડાતા,
લાવ શુભાશુભ બધન પાકર ભવસાગર ભટકાતા.

મહાભાગ્યસે મિલે ગુરુજી સત્ય સ્વરૂપ સમજાતા,
જિલટ મતિકો સુલટ બતાકર ભેદજ્ઞાન દિખલાતા.

મન બચન કાયાસે ન્યારા ચેતન સજકા જ્ઞાતા,
વિલાવ કર્મકે જાલ તોડકર આપમે આપ સમાતા.

જ્ઞાનરૂપમે હોય નિઃશકિત સોઈ મોક્ષ મુખ પાતા,
લગ્યો જૈસા આતમ સમજો જન્મ મરણ મીટ જતા.

હ સા માનવનો અવતાર સાચી સમજણનો
જહાર કોડી મૂંઝે બંધે છે

પૂર્વે કર્મા શુભ લાવો ત્યારે મળ્યો માનુષ અવતાર,
તેમા સાચી સમજણ કરીને ઉતરી જા બંધ પાર
હ સા

હાહ માંસનો સ્વદ દેહ જા જો તો નથી જ તારો,
તેમાં તુ ચેતન મૂર્છા પામી કરી રહ્યો જો મારો.
...હ સા

જાદુ કર્મનો સૂક્ષ્મ દેહ જો જો પણ નથી જ તારો,
તેનું તે કૃત્ય માન્યુ તો કેમ વર્ધય તુ ન્યારો.
...હ સા

મોહ રાજને દ્રેષ વિભાવ જો પણ નથી જ તારો,
જો વિકારસચ્ચુકલ મર્ષ જોયે જોયો જન્મારો.
.. હ સા

જડ દેહ કમ વિભાવ લાવથી તુ છો ચેતન ન્યારો,
જો સર્વે છે જડ જીવિનાં તુ જોનો જાણનારો.
.. હ સા

જડ ચેતનનો વિવેક કરીને જ્ઞાન અતર વાળો,
કેવલ આત્મર્મા મસ્ત જની જા શિવપદમાં રમનારો
...હ સા

મહાનુભાવો,

નીચેના ધર્મકરણી કરવામાં ઉપયોગી ધાર્મિક પુસ્તકો અને ઉપકરણો પડતર કિંમત કરતાં અર્ધી કિંમતે આપવામાં આવે છે તો જેઓને જરૂરત હોય તેમણે નીચે જતાવેલ સ્થળેથી મેળવી લેવા અગર પોસ્ટથી મગાવી લેવા. (પોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ થશે.)

વિગત	પડતર કિંમત	અર્ધી કિંમત
શ્રી જૈન તત્ત્વપ્રકાશ	૬-૦૦	૩-૦૦
સમ્યગ્દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન	૪-૦૦	૨-૦૦
મહામંત્ર આરાધના, શ્રુતજ્ઞાન-		
પ્રશ્નોત્તરી અને તત્ત્વ સંગ્રહ	૪-૦૦	૨-૦૦
શ્રી ધર્મધ્યાન અને સજ્જાતમાળા	૩-૭૫	૧-૮૭
શ્રી જૈન જ્ઞાનસાગર	૩-૫૦	૧-૭૫
શ્રી ખુદ્દ જૈન થોક સંગ્રહ	૩-૦૦	૧-૫૦
શ્રી દહકાવ બોધ ગ્રંથ	૩-૦૦	૧-૫૦
અતિસુકત બા. બ્ર. શ્રી વિનોદસુનિનું		
જીવન ચરિત્ર (ખીલ આવૃત્તિ) ગુજરાતી	૨-૫૦	૧-૨૫
અતિસુકત બા. બ્ર. શ્રી વિનોદસુનિનું		
જીવન ચરિત્ર - હિન્દી	૨-૫૦	૧-૨૫
શ્રી સિદ્ધિના સોપાન	૧-૫૦	૦-૭૫
શ્રી નવતત્ત્વ અને જીવ વિચાર	૦-૫૦	૦-૨૫
લાવના શતકે તથા કર્મ અને		
આત્માનો સંયોગ	૦-૫૦	૦-૨૫
શ્રી પ્રતિકંભણ સૂત્ર	૦-૪૨	૦-૨૧
શ્રી સામાયિક સૂત્ર	૦-૧૦	૦૦-૫
ગુચ્છા ઉત્તના	૪-૨૫	૨-૧૨
કટાસણું ઉત્તનું	૪-૨૫	૨-૧૨
માળા (નવકારવાળી) મુખડની	૧-૦૦	૦-૫૦
પુસ્તકો સુકવા માટે લાકડાના સાપડા	૧-૦૦	૦-૫૦

: સ્થળ :
 દિવાન પરા શેરી નં. ૬
 રાજ કો ટ.

શ્રી રામજી વેલજી વીરાણી અને
 શ્રી કલ્કીભાઈ વીરાણી સમારકે દ્રસ્ટ

સ્વર્ગસ્થોની તિથિઓ

પૂ પિતામી,

શ્રી શામજી વેણજી વીરાણી

[સં. ૨૦૦૨ મહા વદ ૧૨, તા ૨૮-૨-૪૬]

પૂ માતૃમી

શ્રી કલ્કવીળાઈ વીરાણી

[સં. ૨૦૧૦ શાદશ્વા શુદ્ધ ૧૪, તા ૧૧-૬-૫૪]

બા. ધ. વિનોદચુનિમી,

[સં. ૨૦૧૩ આવણ શુદ્ધ ૧૨, તા ૭-૮-૫૭]

ઉપરોક્ત તિથિઓએ

કુટુંબીજનો તથા સ્નેહીઓ

પોતાના આત્માની ઉત્તતિને માટે લઘ્યાત્માઓના
જીવનમાંથી અનુકરણીય યત-નિયમ જેવા કે સામાજિક,
પ્રતિક્રમણ, સ્વચર, યોગિકદાન ઉપવાસ, જોડાસણ, આયજિલ,
ઉદ્યોદરી આદિ તથા પોતાના બાવ પ્રમાણે કરી તેઓની
વાસ્તવિક જીવન-સ્મૃતિ પોતાના જીવનમાં ઉતારે
જેવી નમ્ર વિનવતી

‘ આપણી ભગ્યતિ જોઈ જોમની સ્મૃતિ બને ’

આત્મબધુ

સ્મરણી

“અસંરવયં જીવિય મા પમાય”

પોતાના હૃદયની ચિરંતન પ્રકાશતી
ધર્મ શાન-જ્યોતે

અમારા જીવનમાં પણ ધર્મતા તેજ પાથરનાર
સ્વ. પૂ. પિતાશ્રી

શામજી વેલજી વીરાણી
તેમજ

સ્વ. પૂ. માતુશ્રી

કડવીબાઈ વીરાણી
અને

જન્મથીજ ધર્મતા રંગે રંગાએલા

સ્વ. બા. બ. પિનોદ મુનિશ્રી નં

શ્રી ધર્મ દયાળ અને સજ્જમાયા આત્મા
— સ્મરણ —
વિ. પુલકાજી શામજી વીરાણી

ના વંદન

સારાના સંહાર વિષે

રે રે બલિમ જગ સહુ તારો જુઠો આ વહેવાર છે રે,
નિરભય ફરતો નઠારો... સારાનો સહાર છે રે.

નમ્ર રાક કસ્તુરી મૃગો નિર્જન વન વસનાર,
મરે કસ્તુરી કારણે, લાગો બની શીકાર,
શી ગુણકારી કસ્તુરી માટે તેને શીરે છૂરી,
વિના ભયે જુઠા શ્વાન ભસનારો
સારાનો સહાર છે રે.....

કાતળી કાતળી શેરડી, હાથે હાથ કપાઈ,
વાઢે વાઢ પીલાઈને, દાતે દાત ચવાઈ;
શી રસની છે મધુરી માટે તેને શીરે છૂરી,
બાવળ કેરી બાજુ, કોઈ ન જનારો,
સારાનો સંહાર છે રે

ઢાઢમને ડાલર કળી, અણુ ખીલી ચુટાય,
અર્ક કાજ ઉકળાઈને માળા કાજ વીંધાય,
શી સુગંધી તેમાં ભરી, માટે તેને શીરે છૂરી,
આવળ કેશં કુલડા કોઈ ન જોનારો,
સારાનો સહાર છે રે.

“ આચાર્ય દેવો મત્ત ”

મારા પરમ ઉપકારી, ધર્મહૈતુભૂત
પરમ પૂજ્ય શાસ્ત્રન ભૂખલુ
મહારાજશ્રી ૧૦૦૮ બાણજીવશાળી પંકિતરત્ન,
મહા પ્રસાવશાળી પ્રખર તત્ત્વજ્ઞાની શ્રોતસ્વી
મહાન આત્મા,

મુનિશ્રી પ્રાણુલાલજી સ્વામીને

મારા અતઃકરણના શુદ્ધ ભાવથી
કોટિ કોટિ વદન કોબો

ૐ શાન્તિ । શાન્તિ ।। શાન્તિ ।।।

વૃષ્ઠાનુરાગી,
દુર્લભજી ગામજી વીરાણી

સ્વ. ધર્મનુરાગી પૂજ્ય

શ્રી શામળ વેલ્લ વીરાણી

નિવેદન

“ અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ ”

સ્વર્ગસ્થ બા. પ્ર. વિનોદમુનિજી આગમોક્ત જિનવાણીના પરમ ભક્ત હતા. જિનાગમવચ્ચનો પર એમની અગાધ શ્રદ્ધા હતી અને ‘ અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ ’ (જીવન તૂટ્યું સધાતું નથી માટે ક્ષણ માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ) આ તેમનું ધ્યેય હતું.

વીતરાગની વાણીનો વિશેષ પ્રચાર કેમ થાય એની એમના હૃદયમાં ઘણી જ ધગશ હતી. વીતરાગનાં વચ્ચનોનું શ્રદ્ધાન્ કરીને એમણે ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી. એમની દીક્ષા સ સ્કાર વિધિમાં અમે નિમિત્ત ન થઈ શક્યા, એ અમારી કમનસીબી છે. વીતરાગ વાણીના પ્રચારની એમની જે ઉત્કૃષ્ટ ઈચ્છા હતી તે સદ્ભાવનાની પૂર્તિરૂપે વીતરાગવાણીમાથી જે ઉત્તમ જ્ઞાન કે જે નિત્ય શ્રાવક જીવનમાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવા માહિત્યનું પ્રકાશન કરીને અમુક અંશે એ દુ.ખને હળવું કરવા અમારા ચિત્તને શાન્ત્વન આપવાનો સ્વદેય પ્રયત્ન કરી આ અથ સ્વર્ગસ્થ બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજીને શ્રદ્ધાંજલિરૂપે અર્પણ કરીએ છીએ

સ્વર્ગસ્થ મુનિશ્રી નિર્વાણ પામ્યા પછી તેમના સ્વર્ગારોહણનું જે નિમિત્ત સરખાયું, તેનું વર્ણન તથા તેમના આદર્શ જીવનનો વૃતાંત સક્ષિપ્તમા આ અથમા આપેલ છે તેમ જ તેમના અનુપમ

છવનને આવરી લેતો જય ગુજરાતી તથા હિન્દી ભાષામાં હુદા ભુદા
 મેથ રૂપે પ્રકાશન થયેલ છે "શ્રી ધર્મધ્યાન અને સત્સંગમાળા"
 નામનો જય જયો શ્રી જૈન ધર્મપ્રેમી મુમુક્ષુઓ સમક્ષ મૂકીએ છીએ
 જેમાં નિત્ય સ્વાધ્યાય કરવા માટે ઘણું ઘણું છાપ્યું છે

જાણ શ્રેયો સસ્તી કિંમતે મળી શકે તો તેનો લાભ સૌ
 કોઈ વધારે પ્રમાણમાં લીએ અને જૈન જ્ઞાનનો પ્રચાર વધે એ
 કારણને જ એ અને અમારા સ્વ પૂ પિતાશ્રીની જે અશ જલ
 કરણની ધમશ અને આકાંક્ષા હતી તેમ જ તેઓશ્રીની સુચના હતી
 તે પ્રમાણે આજે આ જય "શ્રી ધર્મધ્યાન અને સત્સંગમાળા" તેમ જ
 શ્રી જૈન વસ્ત્ર પ્રકાશ, શ્રી સમ્યક્દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન, સદામર્મ
 આરાધના, મંત્રજ્ઞાન પ્રસોત્તરી અને વસ્ત્ર સમ્બંધ, શ્રી જૈન
 જ્ઞાનસાગર શ્રી બૃહદ જૈન ચોક્ક સમ્બંધ, શ્રી વરદાસ બોધ
 જય, અતિશુદ્ધ બા જા શ્રી વિનોદમુનિનું છવન ચરિત્ર (ગુજરાતી)
 તથા (હિન્દી), શ્રી સિદ્ધિનાં સોપાન, શ્રી નવતરવ અને છવન વિચાર,
 ભાવના શતકે તથા કમ' અને આત્માનો સંયોગ, શ્રી પ્રતિક્રમક
 સૂત્ર, શ્રી સામાયિક સૂત્ર જેવા ધાર્મિક શ્રેયો અને ધાર્મિક ઉપદેશો
 પડતર કિંમત કરતાં અહીં કિંમતે આપીને તેઓશ્રીની ઇચ્છા અને
 જાવનને માન આપ્યાનો અમાને સપૂજ્ય આનંદ ધાવ છે તે સાથે
 આ જયની ત્રીજી આવૃત્તિ જૈનધર્મપ્રેમી લમાજ સમક્ષ સારર સ્પુ
 કરવાના અમને પ્રાપ્ત થયેલા શુભ અવસર બદલ અમારી જાતને
 દુતપૂત્ય માનીએ છીએ

તિ આત્મજય

દુલ્લભજી શામજી વીરાણી

જીવનને આવરી લેતો શ્રવ્ય ગુજરાતી તથા હિન્દી ભાષામાં જુદા શ્રવ્ય રૂપે પ્રકાશન થયેલ છે “શ્રી ધર્મધ્યાન અને સંજ્ઞાવર્મા” નામનો શ્રવ્ય ગ્રંથો શ્રી જૈન ધર્મપ્રેમી સુમુક્તજી સમક્ષ મૂકીએ જેમાં નિત્ય સ્વાધ્યાય કરવા માટે ઘણું ઘણું છાપ્યું છે

આજે શ્રવ્યો સૃષ્ટી કિંમતે મળી શકે તે તેના દોષ વધારે પ્રમાણમાં હીજો અને જૈન જ્ઞાનનો પ્રયાસ કરવાને જો અને અમારા સ્વ પૂર્વ પિતાશ્રીની જે કમલની ધમ્મ અને આકાશા હવી તેમ જ તેઓશ્રીને તે પ્રમાણે આજે આ શ્રવ્ય “શ્રી ધર્મધ્યાન અને સંજ્ઞાવર્મા” શ્રી જૈન તત્ત્વ પ્રકાશ શ્રી સમ્યક્દર્શન અને અધ્યાત્મ આરાધના, અતજ્ઞાન પ્રત્યોત્તરી અને તત્ત્વ સ્વ જ્ઞાનસાગર શ્રી જુહાર જૈન યોગ સમક્ષ ૧ શ્રવ્ય, અતિસુષ્ટ ગા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું જીવ તથા (હિન્દી), શ્રી સિદ્ધિનાં સોપાન, શ્રી નવનરવ ભાવના ચતુષ્ક તથા કર્મ અને આત્માનો સ્વરૂપ સૂત્ર, શ્રી સામાયિક સૂત્ર જેવા ધાર્મિક ગ્રંથો ૨ પાનર કિંમત કરના અર્ધી કિંમતે આપીને તેજે ભાવનાને માન આપ્યાનો અંગેને સંપૂર્ણ આજ આ શ્રવ્યની ત્રીજી આવૃત્તિ જૈનધર્મપ્રેમી ત્રણ કરવાના અંગેને પ્રાપ્ત થયેલા ગુણ અવગર દુનંદુત્ત માનીએ હીજો

સ્વ. ધર્માનુરાગી પૂજ્ય

માતૃશ્રી શ્રી કહેવીબાઈ વીરાણી

॥ ૐ જય અરહિત ॥

સ્વયં દીક્ષિત બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજીના શોકાતુર
માતાપિતાનો અવર્ણનીય પશ્ચાત્તાપ અને ફલોદીમાં
બની ગયેલી દુર્ઘટનાનું વર્ણન.

તા. ૧૪-૮-૫૭ ને બુધવારે ફલોદી (રાજસ્થાન) શ્રી સઘના
પ્રતિષ્ઠિત લગભગ ૨૫ આગેવાન ગૃહસ્થો અત્યંત ખિન્ન હૃદયે સ્વયં
દીક્ષિત બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજીના આગતુક સસારી માતા-પિતાને
લેવા માટે વહેલી સવારે પોણાચાર વાગ્યે સ્ટેશન ઉપર ગયા. ગાડી બાવી
પહોંચી અને શ્રીસઘના આગેવાનો મુનિશ્રીના સસારી માતાપિતા પાસે
ગયા અને ફલોદી સ્ટેશન આંચુ, તેવા સમાચાર તેમને આપ્યા અને
મુનિશ્રીના માતાપિતાને આ બની ગયેલી દુર્ઘટનાનું હૃદય સ્મરણ
તેમને થઈ આંચુ થોડા શબ્દો બોલ્યા તે પહેલા જ એમનું ગળું
રૂધાઈ ગયું અને હૃદય ભરાઈ આંચુ, આંખોમાંથી આંસુની ધારાઓ
વહેવા લાગી. તેમના માતૃશ્રી તો અત્યંત વિહ્વલ થઈને રૂદન કરવા
લાગ્યા. ફલોદી શ્રીસઘ પોતે પણ આ દુર્ઘટનાથી બહુ જ દુઃખી તો
હોતો જ પરંતુ સમયાનુસાર પોતાના મનપર કાળુ મેળવીને મુનિશ્રીના
માતાપિતાને અનેક વચનોથી તથા શક્ય ઉપાયો વડે શાન્તવન આપ્યું
અને એમને પહેલેથી નક્કી કરેલ સ્થળે પહોંચાડ્યા.

સૂર્યોદય પછી યથાસમયે શ્રીસઘે માતાપિતાશ્રીને ઉપાશ્રયે
ખિરાજેલા પૂ તપસ્વીશ્રી લાલચદાસ મહારાજ સાહેબ આદિ ચારે
મુનિશ્રીઓના દર્શન કરાવ્યા. ઉપાશ્રયમા પ્રવેશ કરતી વેળાએ તથા
મુનિમહારાજોના દર્શન કરતી વખતે માતાપિતાશ્રીને એક માત્ર પોતાના
સ્વયં દીક્ષિત લાડકવાયા પુત્રની બની ગયેલી આ અત્યંત શોકપ્રદ
દુર્ઘટનાનું સ્મરણ થઈ આંચુ અને આખોમાથી શ્રાવણ-લાઠરવો વહેવા
લાગ્યો. શોકાતુર માતાપિતાશ્રીના આ હૃદયદ્રાવક પશ્ચાત્તાપને જોઈને
ફરી ચારે મુનિઓ તથા ફલોદી શ્રી સઘનો શોક-સમુદ્ર ઉભરાઈ આંચો.
પૂ તપસ્વી શ્રી લાલચદાસ મહારાજ સાહેબનું (જેમને પોતાની ગુરુણી
સરખા પ્રિય ધર્મપત્નીના ઢેહાવસાન વખતે પણ આસુ નહોતા આંચ્યા)

હૃદય પણ દ્રવિત થઈ ગયું અને આંસુ વહેવા લાગ્યા પાંચ મિનિટ સુધી તો પૂરેપૂરી સ્તબ્ધતા રહી, કોઈ જોક પણ શબ્દ બોલી ન શક્યા. છેવટે શ્રી લાલચદાસ મહારાજ સાહેબે અવસર જોઈને તથા પોતાનું મૈત્રેય એકત્ર કરીને સુનિશ્ચિતતા માતાપિતાશ્રીને શાન્તવન દેવાની સફળતા કરી.

હવે તો જો રતન વ્યાસુ ગયું સમાજનો આશાદીપ જોલવાઈ ગયો. હવે જો દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી માતૃશ્રી! ભાવિ પ્રજા છે મહાપુરુષો પણ જેનો સામનો કરી શક્યા નથી તો આપણા જેવા પામર પ્રાણીઓનું શું જણુ હવે તો ચોક ફર કરીને આપણે જોમના મૂલ્યનો આદર્શ જોઈને માત્ર ખીરજ ખરવાની રહી, આદિ વચનોથી પિતાશ્રી દુલભભાઈ કઈક શાન્ત થયા અને જ્ઞાપિત હૃદયે બોલ્યા “મહારાજશ્રી! આપ સત્ય કહો છો કાળની ગતિ બહુ જ વિચિત્ર છે પણ મહારાજશ્રી! જામે કેટલા હૃતભાળી કે જામે અમારા સ્વયં દીક્ષિત તથા દીકરાનાં છેવટના દર્શન ... માડવીના દર્શન પણ કરી ન શક્યા. કહોદી શ્રી સચે અમને સાતવાળ્યે ટેલીફોન કર્યો પણ અમારાં અશુભ કર્મોના ઉદય કે જામે તે વખતે બેર હાજર નહોતા બહાર ફરવા ગયેલા હતા. શ્રી વિનોદસુનિભાઈ માતૃશ્રી તે વખતે સામાયિક લઈ પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા ફક્ત એક નોકર બેર હાજર હતો તેણે ટેલીફોન લીધો પણ ખરેખર તેને કઈ સાચું શું છે તે સમજમાં આવ્યું નહીં. હું ઘર આવ્યો ત્યારે તેણે મને કહ્યું કે ટેલીફોનમાં કહોદીના સમાચાર આવ્યા હતા કે શ્રી વિનોદસુનિભાઈ મહારાજ કહોદી પધારી ગયા છે અને શાન્તિમા બિરાજમાન છે આ સાંભળી અમને ઘણું જ આશ્ચર્ય થયું કે જાવા સમાચાર તો અમને પહેલાં પણ મળ્યા હતા. ફરી વખત ટેલીફોન દ્વારા આ સમાચાર આપવાની કેમ જરૂર પડી? સવારે સાત વાગે અમને કહોદી શ્રી સચેનો જોડાયેલ તાર મળ્યો પરંતુ જોમાં ટ્રેન જોડાઈને ગઈ હોય એકસીઝન્ટ લખ્યું હતું અર્થાત સુનિશ્ચિતતા રેલ અકસ્માતની જગ્યાએ સુનિશ્ચિતતા વર્ષો અકસ્માત જોમ લખ્યું હતું અમને સંદેહ તો પડી જ ગયો હતો તો પણ અમારો સુખઈ મારફત કહોદીથી સમાચાર ન આવ્યા બહુ સ્પષ્ટ થયું અને સ્પષ્ટીકરણ થતાં બેત જ અમારા

આખા વીરાણી પરિવાર તથા અમો બધા વેદનાથી વિહ્વલ થઇ ગયા. તે જ વખતે અમોએ એક બાબુ તો આવશ્યક ઉપકરણ, સ્પેશીયલ વિમાન ચાર્ટર કરાવ્યું—શબના અતિમ વસ્ત્રો, સુખડનું લાકડું, આદિ એકઠું કરવાનો આદેશ આપ્યો બીજી બાબુ ફોલોલી શ્રી સઘને ટેલીફોન કરી સૂચના આપી કે અમો સ્પેશીયલ વિમાન ચાર્ટર કરીને આવી રહ્યા છીએ, અતિમ અગ્નિ સંસ્કાર સુલત્વી રાખો, પણ અમારોજ ગાઢ અંતરાયનો ઉદય કે અમારી સૂચના પહોંચે તેના અર્ધા કલાક પહેલાં જ અગ્નિ સંસ્કાર દેવાઈ ગયો હતો મહારાજ સાહેબ ! ફોલોલી શ્રી સઘે તો શબને ૧૬-૧૬ કલાક સુધી રોકી રાખ્યું પણ એક અર્ધા કલાક વધારે રોકી રાખ્યું હોત તો કેટલું સાફ થાત ! પરંતુ અમારાં જ દુર્ભાગ્ય ! અરે રે ! અમો તેમના અતિમ દર્શનથી વંચિત રહી ગયા આવું કહેતા કહેતા પિતાશ્રીનું ગળું ફરી એકવાર રૂધાઈ ગયું—ઉદય ભરાઈ આવ્યું અને આખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી

તપસ્વી શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ સાહેબ ત્યાં સુધીમાં કાંઈક સ્વસ્થ થયા અને ફરમાવવા લાગ્યા—દુર્ભાગ્યભાઈ ! આ તો આપના જ દુર્ભાગ્ય અને અંતરાયનો ઉદય નથી પરંતુ અમારા પણ મહાન દુર્ભાગ્ય તથા અંતરાયનો ઉદય તો છે જ તેઓ પોતે તમારા પોતાના ઘરની જ નહીં, કિંતુ અમારા ઘરની પણ સપત્તિ હતી. પરંતુ ટકી શકી નહીં. એમને દીક્ષા લીધા અઢીમાસ થયાં હશે હમેશાં આમતો એક મુનિ તેમની સાથેને સાથેજ રહેતા હતા. ફક્ત બે વાર જ એમને પોતાને એકલા જતું પડ્યું હતું અને આજે ત્રીજી વાર તેઓ એકલા ગયા હતા લગભગ ચાર વાગે તેમને શારીરિક હાજતે જવાનું થયું અને બહાર જવા માટે આજ્ઞા માગી આ રાજસ્થાન પ્રદેશમાં લાયક ગરમી પડતી હોવાથી અમોએ તેમને કહેલ કે થોડીવાર રહીને જશો, કારણ સખત ગરમીને કારણે ધૂળ ઘણી જ તપી ગઈ હશે તંઓ રોકાઈ ગયા અને પાસે જ બેસીને પોતાના વસ્ત્રો તથા રબ્બરરબ્બ આદિનું પકિલેહણ કર્યું સૂવાના વસ્ત્રોને સૂવાની પાટ ઉપર મૂકી બાકીના શેષ વસ્ત્રો ગવાક્ષમાં મૂક્યા, ત્યાં સુધીમા પાચ વાગી ગયા. મુનિશ્રીએ કહ્યું કે કેમ કાનમુનિજી મહારાજ સાહેબ ! મારી સાથે આવશે ? કાનિમુનએ ઉત્તર આપ્યો કે ‘હમણા જ આહારપાણી આવી જશે આહાર કરીને સાથે

ચાહુ છુ ' ત્યારે મુનિશ્રીએ કહ્યું મને હવે હાજરે જવાની વધારે જરૂર છે તમે આહાર પાણી પતાવી દ્યો ત્યાં સુધીમા હું કુરતી હાજરે જઈ દમણા જ પાછો ફરૂ છું તે જ દિવસે માનમુનિને થયો ઉપવાસ હતો, પારસમુનિ પણ તે વખતે ઇન્દ્રધ્રુએ જાની બીમારીમાંથી માંડ ઉભા થયા હતા. એટલે કેઈપણ સાથે ન જઈ ચકામુ તેઓ જ ગણમા ગયા અને પોણા કલાકે એક બોસવાલભાઈ અમારી પાસે દોડતા-હાંફતા હાંફતા આવ્યા અને એકસીઠેટના સમાચાર આપ્યા. અમોએ સાધારણ બોટની જ કલ્પના કરી હતી શ્રી કાનમુનિજી આહાર માટે બેઠા જ હતા. એક ફાળીયો મોઢા સુધી ગયો જ હતો કે આવા સમાચાર મળ્યા અમો તાબડોતોબ એમને એમ લટના સ્થળ ઉપર પહોંચવા માટે રવાના થયા. અમો અહીં વાટે પહોંચ્યા ત્યાં સુધીમાં મુનિશ્રીના સ્વગ્ર પ્રયાણ (કાળધર્મ પામ્યાના)ના સમાચાર મસ્જા એકદમ હૃદય ઉપર વજ્રમાત જેવુ થઈ ગયુ.

સ્થાનક (ઉપાશ્રય)માં બિરાજેલ શ્રી માનમુનિશ્રીને ત્યાં સુધીમાં સમાચાર મસ્જા કે મુનિશ્રીને પગે જલ્દીર ઇંજા થયેલ છે અને એક પગ તો કપાઈ ગયેલ લાગે છે તે જ વખતે તેમણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે અહો ! શાસન દેવ ! બધાં સુધી હું જીવત રહીશ ત્યાંસુધી પોતાના પિતા તથા બધુબોને છોડીને પણ આ મહા ભાબ્યશાળી, ત્યાગી-ગૌરામી મુનિશ્રીની સેવા કરતો રહીશ અને એમને નભાવતો-નભાવતો મારી સયમ જાત્રા પૂર્ણ કરીશ એમનો બેઠા પાર કરી ર્હઈશ, અને એમને પણ બધારે પૂરેપૂરા સમાચાર મસ્જા તો તેઓ સ્વપ્ન થઈ ગયા, અમારો આશા હીપક જુગાઈ (બોસવાઈ) ગયો અને તેર વરસે મજેલી અમારી સુગપતિ છુટાઈ ગઈ અમારૂં રત્ન બોવાઈ ગયુ. અમર અમોએ તમની સાથે તે જ વખતે ચાર વાગ્યે એક મુનિને બહાર મોકલ્યા હોત તો આ અત્યંત ચોકમદ દુઃખના કેમ કરીને યાત ? પરંતુ ભાવિ પ્રબલ છે નિશ્ચયે આ અમારા પોતાના માટે બમણો દુર્ભાગ્ય અને અતરાધનો ઉદ્ભવ છે "આમ કહેતાં કહેતાં ફરી એકવાર તપસ્વીજી મહારાજ સાહેબનો કક ભરાઈ આવ્યો અને અંખોમાંથી અધુધારા વહેવા લાગી ' સત્ય છે કે એક પિતા જ પિતાનુ દરજ્જા અને દુઃખ સમજી શકે છે

વચમાં જ કાનમલ્લ નાહટા (જેઠપુરવાળા) બોલ્યા “ મહારાજ !
 મોટું દુર્ભાગ્ય તો મારું છે કે હું આટલો નજીક રહેતો હોવા છતાં
 એમનાં દર્શનનો લાભ ન લઈ શક્યો. ન્યારથી સ્વયં દીક્ષાના સમાચાર
 મળ્યા હતા ત્યારથી જ આવા ત્યાગવીરનાં દર્શન માટે તડપી રહ્યો
 હતો આજકાલ કરતાં કરતાં રહી જ ગયો મારાં દુષ્કર્મોએ આવી
 દિવ્ય વિબૂતિના દર્શનથી વચિત રાખ્યો ”

આવી રીતે શોક અને શાન્તવનોએ ઘણો ખરો સમય લીધો.
 ત્યારબાદ મંગલિક સભાળાવી વ્યાખ્યાન સમયે પ્રવચન શરૂ થયું.
 શ્રી કાનમુનિજી વ્યાખ્યાનના પાટ ઉપર ગિરાજના જનતા વિશાળ
 સમુદાયમાં હતી પરંતુ હૃદય એટલું બધું ભરાઈ આવ્યું હતું કે કંઠ
 ખુલતો જ ન હતો, અતે ભારે હૃદયે પોતે વ્યાખ્યાન દેવાની શરૂઆત
 કરી પ્રથમ તો બની ગયેલી પરિસ્થિતિ બધું વર્ણન કર્યું પછી
 તેમના (શ્રી વિનોદમુનિશ્રીના) અનુકંપા પૂર્ણ હૃદય અને આદર્શ
 બલિદાન વિષે પ્રકાશ નાખ્યો.

“ ઉપાશ્રયથી ચાર ફર્લાંગ છેટે જ (લગભગ) શ્રી વિનોદમુનિજી
 જગલથી પાછા ફરતાં એક વૃક્ષની નીચે ગિરાજેલા હતા, બહુ જ
 સુકુમાર હોવાથી તેઓ પ્રાય કરીને આવી રીતે આરામ કરતા હતા.
 તે જ વખતે તેઓએ જોયું કે રેલ્વે પાટા ઉપર બે ગાયો આવી રહી
 છે અને ઉપર એન્જીનની બ્લિસલ (સીટી) વાગતા છતાં પણ ફર
 ખસતી નહોતી ત્યારે તેમણે પોતાના થાકની પરવા ન કરતા તીવ્ર
 અનુકંપાને વશ થઈને પાત્રા ત્યાને ત્યા જ મૂકીને તે ગાયોને પાટા
 ઉપરથી ખસેડવા ઠોડયા ગાયો હટાવતા હટાવતા હવા ભેરથી આવતી
 હોવાથી એણે ઉડીને તે પાટાની પેલીપાર જઈ પડ્યો મુનિશ્રી તે લેવા
 જતા હતા, ત્યાં તેઓ પડી ગયા, પોતાની જાતને સલાખી ન શક્યા
 એટલે આ દુખદ અકસ્માત બનવા પામ્યો તે વખતે મુનિશ્રીના
 મુખેથી વેદના કે વીડાનો છાંહકારો ન નીકળતા અરિહંત ! અરિહંત !
 એ જ શખ્તો બોલાણા હતા આ આદર્શ બલિદાનને બે સિધી ભાઈઓ
 તથા બે ભરવાડોએ જોએલ પરંતુ દુર્ઘટના પછી કેઈપણ ત્યાં હાજર
 ન રહ્યા નિધી ભાઈએ ડરથી વિચાર કર્યો કે કયાય અમને આ

પ્રકરણમાં સાક્ષી બનાવી યોગી દોડાદોડથી દુરાન કરે અને બિચારી ભરવાડણે તો જોઈથી બધી અવશ્ય જઈ હતી કે ન ત્યાં ઊભી રહી શકી કે ન થેર જઈ કંઈ શકી. બીજે ક્ષણે આ સત્ય હકીકતના સમાચાર મળેલા. અસ્તુ જે કંઈ પણ થયું છે, તેની પાછળ કંઈકેવી સંકેત અગર તો આત્માની ગુપ્ત પ્રેરણા સમજવી જોઈએ. મુનિશ્રીએ તો પોતાનું જીવન તેમ જ સયમ સફલ કરી લીધું. છંદ વર્ષ પર્વત પિતાશ્રીને વિનવી કરનાર અને કોઈપણ દિવસે પિતાશ્રીના આદેશનો ભંગ ન કરવાવાળા મુનિશ્રીને જોકાએક જોમના આમુખ્યની અલ્પતા માહુમ થઈ ગઈ અને વગર કશું, મુનિશ્રી ઘેરથી બહાર નીકળી પડ્યા અને બહુ જ દુરદુર ખીચનમાં આવી અકસ્માત સ્વયં દીક્ષા લઈ લીધી. મુનિશ્રી નિરંતર એ જ કહેતા હતા—

‘અસંખ્ય જીવિય મા પમાયણ’ (જીવન તૂટ્યું સંધાતું નથી માટે

કશું માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ) આ જીવન નાનામાં નાના નિમિત્તને પામીને પણ સમાપ્ત થાય છે તેને કોઈ પણ પ્રકારે સોંપી શકાતું નથી. માટે જ કશું માત્રનો પ્રમાદ ન કરવો “સતત મુક્તિ સાધનામાં તસ્લીન રહો” પ્રજલ ભાવના વડે તેઓએ સ્વયં દીક્ષા પણ લીધી અને અહીં મહીનાના ગાળામાં પોતાની સિદ્ધિ પણ કરી લીધી, આહા! આને તો કૈવી સંકેત અગર તો ગુપ્ત આત્મ પ્રેરણા! સિવાય બીજું શું કહી શકાય! શબની મુખમુદ્રા પણ ફેટલી સૌમ્ય હતી કેમ બધું ધ્યાનમાં સ્થિર ન હોય? આવો અકસ્માત તથા આવી વેદના થઈ હોઈ છતાં પણ તમની મુખમુદ્રા ઉપર આત્મ-ભવ-સંકલેશ અથવા બ્લાનીની નિશાની મુદ્દાં નહોતી જે કોઈએ પણ તેમની ભવ્ય મુખમુદ્રાને જોઈ છે તેમજ મુનિશ્રીની મુક્તકંઠે પ્રથમ જ કરી છે સોળ સોળ ક્ષણે મુખી શબમાં દુર્ગંધ ન પેસવી આખી રાત્રી પર્વત અંગભાગ પટેલુ હાત શરીર અને લોહીથી ભરેલ જમીન થઈ જવા છતાં કોઈપણ જીવજંતુ તથા કુચુર્ન ન આવવું અને ત્રણ ત્રણ વડા-૨ મુખી સમયાનમાં “શબ” નું જેમની તેમ પડેનું આ બધા ચિહ્ન અને અકસ્માતનો હેતુ (ગૌ-અનુકંપા) મુનિશ્રીની સમાધિ મૃત્યુ તથા જીવન સફલતાની યોગક છે આવા બિશ્વાસ માટે આત્મા

સ્વયં અંદરથી પ્રેરણા કરે છે. આપણે પ્રબલ નિમિત્ત તથા ઉત્તમ ઉદાહરણ થકી એક કર્મનો પાઠ ગ્રહણ કરવો જોઈએ હવે ગયેલ વિભૂતિ ઉપર આંસુ વહેવડાવવા કરતાં તેમના જીવન-શુષ્કોને હૃદયમાં ઉતારીને તેમને સાચી શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરવી તે જ શ્રેષ્ઠ છે.

બ્યાખ્યાન વખતે તેમ જ બ્યાખ્યાન પૂરે થયા બાદ પણ પિતાશ્રી જે કે ધીરજ ધારણ કરતા ગયા, પરંતુ તે રત્નકુક્ષિ ધારિણી માતા પોતાના રૂદન વડે કપડાં લીંબાવતી રહી હતી માતૃશ્રીએ કહ્યું:- શુભ મહારાજ ! અરર !! મારી કેટલી બધી લાંબી ભાવના હતી કે કોઈ મારા ઘરેથી નિકળે અને હું એને પોતે પોતાના હાથે ઉત્સાહ-પૂર્વક દીક્ષા આપુ !!! અરે આખા મહાશુજરાતને આમત્રણ આપી પૈસાને પાણીની માફક રેલી હું એને ધામધૂમથી દીક્ષા આપું. પણ અરે રે ! અતશય કર્મનો ઉદય ! કે મારી ભાવના જ પૂરી ન થઈ. ઘરેથી મારા એક લાઠકવાયો લાઠલો નીકળ્યો પણ ખરો પરંતુ મારા હૃદયની આશાઓ હૃદયમાં જ રહી ગઈ. દીક્ષા લીધા બાદ પણ મારી તેમનાં દર્શનની તીવ્ર આકાંક્ષા હતી પરંતુ હું મારા પતિદેવને મમર્ચાહિત આશ્રય કરી શકી હતી હું પોતાના હૃદયને સમજાવતી રહી-ખાજે નહીં તો આવતી કાલે - અરે એક મહિના કેડે કે બે મહિના કેડે મારા ત્રણ (વિનોદ) નાં મને દર્શન થાયો એની વાણીનો જરૂર લાભ મળશે પણ મુનિરાજ ! મુનિરાજ ! બાહ ! તે વખતે તે જનની હૃદયનુ-માતૃ વેદનાનું કોણ વર્ણન કરી શકે છે ? અરે તેને આ જડ કાળા અક્ષરોમાં કોણ ઉતારી શકે છે ? સ્વયં બુદ્ધિના વિધાતા શૈવ પૂર્વધારી ગણધર પણ મરૂદેવીની હૃદય અને વેદનાનું અકન નથી કરી શકતા તો ખીજનું તુચ્છ સામર્થ્ય જ છે જ કયાં ?

માન મુનિશ્રીએ પોતાની સંવેદના તેમ જ સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરતાં થકા કહ્યું કે “માતૃશ્રી ! આ કુટિલ કાળે કેને પોતાનું ધાર્યું કરવા દીધું છે ? અમારાં માતૃશ્રીની પણ એ જ ભાવના, એ જ આકાંક્ષા અને એ જ ઇચ્છા હતી કે ઘરના બધાય તો કાંઈ નહીં, પણ આંખમાં

એણે એક તો મારા ઘરેથી દીક્ષાર્થે નીકળે, પણ આ નકારો કાળ !
આ ઇચ્છાને પુરી થતાં હમી એવા પણ કયા તૈયાર હતો ! અમે એક
નહીં, ઘરેથી પાંચ પાંચ નીકળ્યા, પરંતુ કુદૈવ અમારા કે તે માતૃભી
અમે દીક્ષા હમણે તે પહેલાં જ સ્વગવાસી થઈ ગયાં હવે આ
અવિવલ્બતાની અટલતાને પ્રગલ્ભને પૈયં ધારણ કરવું, તેમ જ ધર્મનું
શરણું મહણ કરવું એ જ એક માત્ર માર્ગ છે

ખડું જ ઠહિનવાથી મી સમ તેમને સોજનાદિ માટે હમ તે
જમા પરંતુ તેમને સોજનપાનમા ક્ષણે જ કયાં હતી ? રહી રહીને તે
દિવ્ય કુદારાની યાદ આવી જતી હતી આ કુલટનાપર કુ ખ મરું
જાને હયાન ન થવાનો પશ્ચાત્તાપ હતો પૂરો એક પણ ન વાળ્યો કે
તેઓ ઉપાશ્રમમાં આવી ગયા

માતૃભીની સ્થિતિ જેમની તેમ હતી તેવી જ વેદના-તેવો જ
શોક ! તેવો જ પશ્ચાત્તાપ ! ! ! પિતામીની સ્થિતિ પણ કંઈ કમ
નહોતી પિતામી કહેવા લાગ્યા- મહારાજ સાહેબ, હું જોને સમજવામાં
ખડું જ પાછળ રહ્યો અને જોગજવામાં મોટી જુદાઈ કરી. હું જોને મારા
પોતાના જલ્મથી જ માપતો રહ્યો-હું બલુતો હતો કે જોનો વૈરાગ્ય
સાચો છે સાવ સાચો છે પણ જો જલ્મી થકયો હોત કે આ વૈરાગ્ય
આટલી સ્થિતિએ પહોંચી ગયો છે તો એટલી વાચ ન હજાડત હવે
શુ કહ મહારાજ સાહેબ ! હવે શુ કહ ! ! તપસ્વીમી લાલચદ્ર
મહારાજ સાહેબે ખડું જ ખીરજ ધારણ કરાવીને શોક હળવો કરવાનો
પ્રયત્ન કર્યો

જ્યોરે જી વાળ્યો હમજગ એક વિરાટ ચોક-સમાનું આયોજન
મુ જોમાં જી હજાર જેટલી વિશાળ માનવ મેદનીએ તેમ જ જુદા
જુદા જાર પ્રવક્તાઓએ ભાગ લીધો રહેલાં તો મોઢા બીતોમાં તેમ જ
શબ્દોમાં શેઠાંજલિ તથા મદાંજલિ અપિત કરવામાં આવી ત્યાજ્યાદ
માત-પિતાના પ્રતિનિધિ પંડિત મી પૂર્ણચંદ્ર હશે સપૂજ

પરિસ્થિતિનું વ્યવસ્થિતરૂપે વિસ્તાર પૂર્વક ખ્યાન કર્યું. મુનિશ્રીના બાલ્ય સંસ્કાર, ઉચ્ચ શિક્ષણ તથા લંડન, પેરિસ, આફ્રીકા, ઇટાલી, અરબસ્તાન આદિ વૈભવ વિલાસ પ્રધાન દેશોમાં પર્યટન કરવા છતાં પણ ઉત્કૃષ્ટ ગૌરાગ્ય દશા તેમ જ સતસેવા આદિ ભાવ તેવાને તેવા જ કાયમ હતા. આદિ વિષય પર પ્રભાવપૂર્ણ વક્તવ્ય આપ્યા પછી કહ્યું કે જનતાનો આ ભ્રમ તો દૂર જ થવો જોઈએ કે “મુનિશ્રી માતાપિતાથી નારાજ થઈ અગર તો કોઈ ખીજા દુ ખે દુ ખિત થઈ કોઈના બહેકાવવામાં આવીને ભાગી આવ્યા હતા અને આવેશમાં ખીચનમાં આવીને સ્વયં દીક્ષા અગીકાર કરી હતી. આ વાત હકીકત રૂપે નથી જે દિવસે (તા ૨૪-૫-૫૭ના રોજ) મુનિશ્રી પોતાના ઘરેથી બહાર નીકળ્યા તે જ દિવસે સાજના પોતાના માતૃશ્રી સાથે આનંદપૂર્વક ભોજન કર્યું અને પ્રમોદ પૂર્વક માતૃશ્રીના મુખમાં ‘હર્ષી’ આવલ’નો એક કવલ (કાગિયો) આપ્યો હતો. જ્યારે તેઓ નીકળ્યા ત્યારે પણ સામાયિકમાં બેઠેલ માતૃશ્રીની સામેથી જ નીકળ્યા દીક્ષા લીધા બાદ અમારી પાસે ખીચન શ્રીસંઘનો એક કાગળ આવ્યો હતો તેમાં મુનિશ્રીએ એ ભાવના બતાવેલી કે “જો પિતાશ્રી પોતાનો પત્ર સ્વયં ગુજરાતીમાં લખશે તો હું સ્પષ્ટતા પૂર્વક તેમ જ સરલતા પૂર્વક સમજી શકીશ” મુનિશ્રીના માતાપિતાશ્રી આ દીક્ષાથી બહુ જ પ્રસન્ન હતા. માતૃશ્રી તો પ્રતિદિન સાજના પ્રતિક્રમણ વેળાએ મુનિશ્રીને કોટિ કોટિ વહના કર્યા કરે છે સ્વયં દીક્ષા લીધા પછી ઠીક ૨૨ દિવસે મુનિશ્રીના મોટા ભાઈના લગ્ન થવાના હતા તે પ્રસંગને અનુરૂપ પિતાશ્રીએ પોતાના ચિર સાથી કોંગ્રેસ પ્રમુખશ્રી દેખરભાઈને એક તારના પણ એવા સમાચાર આપ્યા હતા કે હમણા જ એક પુત્રે તો દીક્ષા ગ્રહણ કરેલ છે અને એકના લગ્ન થનાર છે. ત્યારે દેખરભાઈએ પોતાની શુભેચ્છા પ્રગટ કરતા લખી મોકલ્યું કે “તમારા એક પુત્રે તો શીવરમણી સાથે લગ્ન કર્યા છે, તો ખીજા પુત્ર સારરમણી સાથે લગ્ન કરી રહ્યા છે બનેલા આ મંગલમય લગ્ન સફળ થાઓ” જ્યારે જ્યારે સંસારીપણામાં મુનિશ્રીએ દીક્ષા માટે આસા નાગી ત્યારે ત્યારે માતૃશ્રી તો અત્યંત ઉલ્લાસ પૂર્વક અનુમતિ આપ્યા કરતા હતા

પિતામી પણ તૈયાર હતા. પરંતુ જો વિચારથી આજ્ઞા ન આપી શક્યા કે તે અત્યંત સુકુમાર છે જોટલે આ સુખ ભોજનમાં ઉછરતા ઉછરતા ઘરે જ ધર્મધ્યાન કરે જો જ ઠીક છે જોમના માટે પિતામીને આવશ્યક અને ઇચ્છિત બધાં ધાર્મિક-સાધન ઉપકરણો એકત્ર કરાવી આપ્યા હતા; પરંતુ જ્યારે મુનિશ્રીએ સ્વયં દીક્ષા બ્રહ્મણ કરી લીધી તો તેવા સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે મુનિશ્રીના આ ઉત્કૃષ્ટ ગૌરાવની આ દલિત અવસ્થા જોઈને બહુ જ પ્રસન્ન થયા તેમ છતાં પણ જોમને મનમાં જો જ આશંકા હતી કે “સભવ છે સઘમના આ કુબકર પરિવર્ત તથા ઉપસર્ગો આ કોનજ કામવાળા મુનિશ્રીથી સહન ન થઈ શકે અને ફરી મેઘમુનિની જેમ બ્રહ્મસ્થાવાસને જ પોતાને માટે યોગ્ય સ્વીકારી લે ” જોટલે ૩ થી ૪ માસ લગી પ્રતીક્ષા કરવી ઠીક છે જો તે મુનિશ્રી સઘમમાં પૂણ સ્થિર રહે તો મારા અને મારા કુટુંબના મહાન જીવોભાગ્ય ઘરે પોતે ત્યારે પોતાના વિશાળ કુટુંબ પરિવાર સહિત ફોહી જઈને અપૂર્વ જિનશાસનની વિશેષ પ્રભાવના કરતો હતો. મુનિશ્રીની વધી દીક્ષાનો સ્મારણીય મહોત્સવ કરાવીશ અત્રે તો તેમને સાથે હું અહીં રાજકોટ લેતો આવીશ.

પરંતુ દેવની વિચિત્ર ગતિ છે કે ત્રણ મહીના પણ વીત્યા નહીં કે આ કુબકના બની ગઈ મતલબ કે મુનિશ્રીએ સ્વયં દીક્ષા સ્વેચ્છાએ તેમજ સમજ પૂરક લીધેલી જેમાં તેમનાં માતાપિતામી બાનહિત હતા.

આ પ્રકારે જેના સિવાય બીજા કોનેવર સાધારણ જનતાનો એક જમ ફર કયા બાદ પઠિતજીએ માતાપિતાને તથા પહોંચવામાં કેમ વિરૂદ્ધ થયો તંત્ર આદિથી અત સુધી વર્ણન કર્યું તથા આ અત્યંત ચોક્કસ કુબકનાના સમાચાર મળ્યા પછી માતાપિતામીને તેમજ આખા વીશણી કુટુંબને જે અસીમ બાબત પહોંચી છે અને તેની મહાન વંદના થઈ છે તેને તેઓએ પોતાના શબ્દોમાં વણવી બતાવ્યું.

પઠિતજીએ મુનિશ્રી-જે જૈન સમાજના ઊગતા સિતારા તેમજ ભાવિ પ્રજા વડે પુરુષ હતા તેમના વહનીય માતાપિતામીને પણ

પ્રદોષમાં પરિચય આપ્યો. સુનિશ્ચીનાં માતૃશ્રી મળીને એક અત્યંત
 વર્મશીલા તેમ જ સુશીલ માતા છે. યથાશક્તિ ધર્મધ્યાન તથા તપશ્ચર્યા
 આદિ દરરોજ કર્યા જ કરે છે. સવારમાં જ બે વખત સામાયિક
 પ્રતિક્રમણનો નિયમ છે. પાખીએ ચોવો પણ કરે છે એમણે આયંબિલનું
 વર્ષીતપ, ઉપવાસનો વર્ષીતપ અને છઠ્ઠા છઠ્ઠને પારણાનો વર્ષીતપ કરેલ
 છે અને એ સિવાય ખીલ પણ ૬ ઉપવાસ તથા ૮ ઉપવાસ આદિ
 અનેક તપશ્ચર્યાઓ પણ કરેલ છે, આ પ્રમાણે સંપૂર્ણ સુખી ઘરમાં
 પણ ત્યાગ, તપ તથા સંયમ પ્રતિ અભિરૂચિ રાખનાર માતાઓ વિરલ
 હોય છે. સૌથી મહત્વની વાત તો એ જ છે કે લાખો-પતિ કુક્ષીન
 ઘરની દેવી હોવા છતાં પણ તેમની નસેનસમાં વિનય શુભ સમાચેલો
 છે એમના સાસુ સસરા પણ જ્યારે જ્યારે પણ અસ્વસ્થ અને
 પધારીવશ હતા, ત્યારે ત્યારે એકમાત્ર વિનયશીલ સેવા પરાયણ એવા
 તેમને ‘વહુ’ ‘વહુ’ કહેતા કહેતા ચાલ કરતા.

સુનિશ્ચીના પિતાશ્રી દુર્લભલભાઈ તથા તેમનું સમગ્ર વીરાણી કુટુંબ
 પણ એક પ્રસિદ્ધ વેપારી હોવા છતાં બહુ જ દાનેશ્વરી પણ છે તેમના વડીલ
 બન્ધુશ્રી રાજકોટ શ્રી સઘના પ્રમુખ છે જેઓ હાલમાં મુબઈ રહે છે.
 એમની ગેરહાજરીમાં તેઓ જ રાજકોટનો (જેની જન સંખ્યા ૬૨
 હજાર લગભગ સ્થાનકવાસી લાઈઓની છે) કારભાર સંભાળે છે,
 એમનું હૃદય માખણ જેમ જલ્દી પીગળી જાય તેવું છે. આવા જ
 અનુકંપાવાળા હૃદયથી અને ધર્મ પ્રિયતાથી તેમણે પોતે લાખોનું દાન
 કરેલ છે. તેઓશ્રીનું આખા કુટુંબનું-સંઘ, ઉપાશ્રય, પ્રકાશન સંસ્થા,
 વૃદ્ધાશ્રમ, પ્રસૂતિગૃહ, વિદ્યાલય આદિ મળીને કુલ દાન ૧૫ લાખ
 જેટલું થઈ ગયું છે એમના આ સ્વયં લીક્ષિત સૌથી વધુ સ્નેહને
 પાત્ર સુપુત્રના સ્વર્ગવાસ તથા તેમના સ્મરણાર્થે તેઓએ હમણા જ હજારો
 રૂપિયાની એક મોટી યોજનાનો વિચાર કર્યો છે કે જે જલ્દીથી
 પૂર્ણ થશે.

અતે પડિતલએ માતા-પિતાશ્રીના તરફથી તેમ જ પોતાની
 તરફથી સુનિ પ્રત્યે હાર્દિક શોકાન્ગલિ તથા શ્રદ્ધાન્ગલિ અર્પણ કરી.

ત્યારના પ્રગુણ મહાશય શ્રી કાનમલ્લ નાદટાએ પ્રસન્ને
 અનુરૂપ અજ્ઞાતિ આપ્યા બાદ કહ્યું કે આપણે આ પવિત્ર સ્થળે અને
 તે પછી એક પરમ વૈરાગી મુનિશ્રીના નિર્વાણ નિમિત્તે શોક કરવો
 કોઈપણ રીતે ઠીક નથી જ “જે આવે છે તે જાય છે” પરંતુ
 આપણને એ વાતનો આનંદ થવો જોઈએ કે શ્રી વિનોદમુનિ મહારાજ
 નમિરાજર્ષિના અમર સ્વરૂપમાં આવ્યા અને ફરી એકવાર એમનો
 આદર્શ આપણી સન્મુખ રાખીને ગયા તે મહાત્માએ જેઓએ -
 પોતાની લાંબાં વખતની ભાવનાને યોગ જ વખતની સાધનામાં સફલ
 કરી લીધી તે મહાપુરુષ વિનોદમુનિશ્રીને અમારી વારંવાર વદના છે
 સૌથી છેવટે કાનમુનિશ્રીએ પોતાની જોજશ્વી વાણીમાં “ચિત્ ! ચિત્ !
 સર હે રાયા ! કાળ જપાટો દે છે તેનો ભાવવાહી અનુવાદ ફરમાઓ.
 કષ્ટભગુર જીવન જોડે વીજલીનો ચમત્કાર જેમ જાણે છે, કાલે
 નથી જિગતી યુવાવયે વિનોદમુનિ યાદ્યા ગયા. “અન્નત્યા વિશ્વ
 ચર્ચિત જોશે” ભગવાન ફરમાવે છે કે બર્માસમાં પણ મૃત્યુ વેરી લે
 છે માટે ચિતો અને શીશ્ર ક ચાલુ કરી લે. મુનિશ્રીના જઠ સ્મારક
 ખતાવવા કરતા તેમની અનુકરણ કરવા લાગક અમૃતિને જીવનમાં
 ઉતારીને આપણું પોતાનું જીવન્ય સ્મારક વેધાર કરે, આપણી અમૃતિ
 જો જ તેમનું સાચુ સ્મારક બને.

નિર્વાણ કાચોસમ મૌન બાદ ૪ વાગે સક્ષા વિસર્જન વર્ણ
 જનતાના પછી પત્ર ઉપહવા ન્હોતા માતાપિતાના પત્ર કેમ કરીને
 ઉપડે ? આવી સજાને જોઈને તો એમની યાદગતા મણી જ વધી ગઈ
 આખો જન સમુદાય મુનિશ્રીનાં શુદ્ધગાન કરતો હતો. અરે રે ? કેવી
 દયાનીય મૂર્તિ હતી. જ્યારે પછી કોઈ દિવસ ર્શનાથે આવતા તો
 આ ગે હૃદયમાન ચહેરો, હસતું મુખ, સૌમ્ય મુદ્રા જોઈને હ્રદય
 ઘણું ... ૨ ... ૫૫ ... એક જ શબ્દ પરંતુ કેટલો
 મહત્ત્વ કેટલો શીતલ !! કેટલો કોમલ !! “બહુ જ આનંદ છે !
 ખુબ જ શાન્તિ છે !” જોકે હવે તે દિવસે ... વા !” તેમના
 સ્વયં દીપિત પુત્રે આ જનમેદનીનું તુલ્ય ... ૧ તે

પણ તેમને બૂલી શકી નથી, આતું જોઈ જોઈને મુનિશ્રીના જે અચાનક વિરહ થઈ ગયો તેની વ્યથા માતા-પિતાશ્રીને ક્ષણે ક્ષણે અધિકાધિક થતી હતી.

તપસ્વીશ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ સાહેબે, તેમને બહુ જ શાન્તવન આપ્યું અને કરમાવ્યું કે હવે તો કેવળ હૃદયને એ જ આશ્વાસન હઈ શકાય કે અમારો એક વિનોદ ગયો પરંતુ આ ત્રણ (માનમુનિ, કહાનમુનિ, પારસમુનિ) એમ ત્રણ વિનોદ આપી ગયા. વિનોદમુનિશ્રીના ગુરુભાઈ હોવાથી આમને તમે વિનોદમુનિ જ સમજો જેમ કે મારા ત્રણ વિનોદમુનિ સયમ તપનુ પાલન કરી રહ્યા છે, આ સિવાય હવે આપણે કરી પણ શુ શકીએ છીએ ? કારણ કે મુનિશ્રીને કોઈ પણ પ્રકારે જ્યાં ગયા ત્યાંથી લાવી નથી શકાતા.

ખીજે દિવસે સવારે માતા-પિતાશ્રીએ ખિચનમાં ખિરાજતા તપસ્વીશ્રી સિરેમલજી મહારાજ સાહેબ, તેમ જ પંડિતમુનિશ્રી સમર્થનલજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યા ત્યાં જ્યારે તેઓએ સ્વયં હીક્ષા લીધી તે જગ્યા, ચાંદીની ડબીમાં સાવધાની પૂર્વક સુરક્ષિત રાખેલા હોય કરેલા કેશ તથા સસારી અવસ્થાનાં વસ્ત્રોને જોયા ત્યારે તો તેમનું હૃદય અત્યંત ભરાઈ જ આવ્યું આપું શરીર શિથિલ થઈ ગયું પડિતજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદમુનિજીના અસામાન્ય ગુણોનું સ્મરણ કરાવતાં કરાવતાં તેમને અખૂટ ધૈર્ય બંધાવ્યું.

સાંજના માતા પિતાશ્રી ફરી ફલૌલી આવ્યા અને સંતોની સેવા ચાકરી કરી માતૃશ્રીએ ૧૦૦૧ સામાયિક કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તથા વનરૂપતિઠાચને અભયદાન બવજીવનુ આપ્યું (લીલોતરી માત્રની ણાધા લીધી) અને પ્રાર્થના કરી કે મહારાજ સાહેબ ! મારી આ એ જ એક ભાવના હતી કે હવે હું વિનોદ મહારાજને એમના ગુરુદેવની સાથે ખુદ પોતે પણ પગે બિહાર કરી ગુજરાતમાં તેડી લાવીશ પણ તે પૂરી થઈ નથી હવે આપ ગુજરાત જરૂર પધારજો

અને રાજકોટ પાવન કર્યો વિનોદમુનિશ્રીને આપે મહાન સહાય મેં
 છે આપ જોમના તારણદાર છો એ ઉપકાર કોઈ વખતે ભૂલાયે નહીં
 પણ હવે રાજકોટ પધારી - કૃપા કરી મારા ઉપર બીજો ઉપકાર કર્યો

તપસ્વીશ્રી લાલચાંદ્રજી મહારાજ સાહેબે પિતાશ્રીને એક
 મહિનામાં ચાર ડિવસ નિવૃત્તિ (સવર) પૂર્વક ન્યતીત કરવાનો રજા
 અવસર ઉપદેશ આપ્યો પિતાશ્રીએ તેનો ભાવપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો.
 શુરોદેવના શ્રીમુખેથી પ્રત્યાખ્યાનરૂપે પ્રતિજ્ઞા બદલ્યું કરી, શ્રી રસિકભાઈ
 વીરાણીએ વિધિપૂર્વક નવકાર - મંત્રની એક માળા દેશવવાની પ્રતિજ્ઞા
 હર હંમેશ માટેની બદલ્યું કરી ત્યાર બાદ ઉપડે કરી માતૃશ્રી મહિનેને
 અને પિતાશ્રી દુર્લભજીભાઈએ ગદ્ગદ કંઠે ઉપકાર માન્યો અને
 રાજકોટ પધારવા માટે હાર્દિક વિનવતી કરી.

ફોલોડી શ્રી સચે મુનિશ્રીના માતાપિતાશ્રીને અથા શુભચે શ્રેષ્ઠને
 પદોચાડીને અસ્પૃશ્યતા ફોલોડી નગરી ઉપર કૃપાદંષ્ટિ રાખવાની પ્રાર્થના
 કરતાં કરતા અધિત હૃદયે વિદાય આપી.

॥ ॐ શાન્તિ ! શાન્તિ ! ! શાન્તિ ! ! !

“असंख्यं जीविय मा पमायए”

श्री विनोद कुमार वीरवार
(दीक्षा दीक्षा पदवी प्राप्त व्यास कृष्ण)

वर्ष १९८८

બા. ધ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર.

*

આ પુસ્તક બા. ધ્ર. શ્રી વિનોદમુનિના સ્મરણાર્થે પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે તેથી તેમના જીવન ચરિત્રના પુસ્તકમાંથી અહીં સંક્ષિપ્તમાં તેઓશ્રીનું જીવન વૃત્તાંત છાપવામાં આવેલ છે અને તેમને આ અંશ અર્પણ કરવામાં આવે છે.

આ પરમ ગૌરાંગી અને દયાના પુંજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સવત ૧૯૯૨ પોર્ટ્સુદાન (આફ્રિકા) માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી હુલ્લંજી શામજી વીરાણી અને મહાભાગ્યવાન માતૃશ્રીનું નામ યેન મણિયેન વીરાણી બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે યેન મણિયેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા; પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વ જીવના સંસ્કારથી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા ખતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઈટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની, સ્વીઝર્લેન્ડ, તેમ જ ઇટાલી, ઇજિપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સા ૨૦૦૬ના ભૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા. કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ કરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી આવતી યુવાનીમા તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવા કે કાશ્મીર, ઇજિપ્ત અને યુરોપના સુંદર સ્થળોની સુલાકાત

લીધી હોવા છતાંજો તેઓને રમણીય સ્થળો કે રમણીય મુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં જો તેના પૂર્વભવના ખાર્મિક સંસ્કારનો જ રમ હોતો અને જો રજો જ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત વતન પાછા ફર્યા અને સાધુ-સાધ્વીઓનાં દર્શન કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો સાથ લીધો અને ગૌરાખ્યમા જ મન લાગ્યું હું હા કાલ અવસરિણિના આ દુષમ નામના પાંચમા આશાનું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઈક શોધ થતો કે તુરત જ તેનો પુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાજ ભાવમાં સ્થિર રહેતા દેશ પરદેશમાં પણ સામાયિક પ્રતિક્રમણ, યોગિદાસ આદિ પચ્ચક્ષુઓ તેઓ પૂજ્યા નહીં હોય તો કોટિની સૈવાનો ત્યાજ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર જો શેતરણ જોઈ જોશીરું અને જોડવા માટે જોઈ વાહર ફક્ત વાપરતા અને પલમ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ શયન કરતા અને પહેરવા માટે જોઈ ખાદીનો લેધો અને ઝલો વાપરતા, કોઈ વખતે કમલે પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને મુકપતિ, પાંચ છુ રત્નેહરણ અને બે વાર ખાર્મિક પુસ્તકની ઝોલી સાથે રાખતા સઠાસમા નહીં પણ જગલમાં જોકાત જગ્યામાં ઘણે જાગે શરીરની અશુધિ દૂર કરવા જતા હાલતાં ચાલતાં, સઠાસ અને પેશાબ સંબંધીમા લવહવાની ગરાબર જતના કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેને કોઈની સાથે મળવાનું થયું ત્યારે તેમની સાથે અર્ધિસામય જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને જલદી દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને જોઈ જ રહેતા કે જીવ્ગીનો કોઈ બચેસો નથી. “ અસંસ્તર્યં જીવિય મા પમાયણ ” આમુખ તૂટતાં વાર લાગતી નથી, જીવન તૂટ્યું સખાનું નથી માટે ધમકરણીમા સનમમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોંડલ સમ્રાટના ધણાખરા પૂ મુનિવંશ અને પૂ મહા સતીઓનો તથા ગોંગા સમ્રાટના પૂ આચાર્યશ્રી માણેકચંદ

મહારાજ અને દરિયાપુરી સપ્રદાયના શાસ્ત્ર-શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ મુનિશ્રી લાયચંદ્ર મહારાજ, શ્રમણ સઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનવિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા બ્ર પૂ આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુસાધ્વીઓના ઉપદેશનો તેમણે લાભ લીધેલ મુળમંત્ર સ ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સપ્રદાયના પડિતરત્ન શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદ્રજી મહારાજ પોતે, સસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બલકે આખા કુટુંબે સયમ અગીકાર કરેલ, તે બાધી તેમને અદ્રભૂત ત્યાગ ભાવના પ્રગટ થઈ કે જે કદી ક્ષય પામી નહી.

આ પહેલા તેઓ જ્યારે માતા-પિતાની સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજના દર્શને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈ તે પણ મુખ્ય અક્ષર પહેલી હતી અને બીજી અક્ષર તે પૂજ્ય લાલચંદ્રજી મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વ ભવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતો વખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો, 'જે હજી વાર છે સમય પાકવા દીઓ. જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો.'

સં ૨૦૧૨ના અપાક શુદ્ધ ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સપ્રદાયના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમિયાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો તેની સાથે પૂ આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સસાર પક્ષના કુટુંબી, દીક્ષાના ભાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા તેઓએ એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલા વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષા તિથી પૂ થી પુરુષોત્તમજી

મહારાજ સાહેબે સ ૨૦૧૩ના જેઠ શુદ્ધ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ
મુકામે નક્કી કરી. શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા.
શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજભાઈની અયાયોગ્ય સેવા બબવી
માંગરોલ રવાના કર્યા અને પોતે નિઃશ્વપૂર્વક હીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી
પણ તેઓના પિતાશ્રીની જોઈને જોઈ વાણી સાંભળી ને તેમને મનમાં
આશ્વાત થયો અને હીક્ષા માટેનો તેમણે ખીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂર્વથી લાલચદળ મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય
મુજમમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ
થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે બાંધેલ હતું. જે પૂ. શ્રી લાલચદળ
મહારાજ ખીચન ગામે પૂ. આચાર્ય શ્રી સમર્થમલ્લ મહારાજ
સાહેબ પાસે જ્ઞાનાવધાસ જર્જે ગયા છે. પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા
(હીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને હીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા
વિના કોઈ સાધુ મુનિરાજ હીક્ષા આપશે નહીં અને સ્વયંમેવ હીક્ષા
સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમલ્લ મહારાજ પાસે જવામાં
થઈ વિધો થાયે, જોમ ખારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા
જવાનું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સ ૨૦૧૩ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના
રાજ સાજના માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જમણું કર્યું સોજન કરી, માતૃશ્રી
સામ્રાધિકા બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને બાંધુ કર્યા વગર હીક્ષાના
વિધોમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિ અને વેંદલ
અમદાવાદના પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદકુમારના નિવેદન પરથી માલુમ પડ્યું કે તા.
૨૪-૫ ૫૭ના રાજ રાત્રે બાઠ બાળે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જ કશને
જોધપુરની ટિકિટ લીધી તા. ૨૫-૫-૫૭ના સવારે ૮ વાગ્યે મહેસાણા
પહોંચ્યા ત્યાં અહીં કલાક આવી પહોંચે રહે છે, તે દરમિયાન ગામમાં જઈ ને
લોચ કરવા માટેના વાળ રાખી ને જાણીના કઢાવી નાખ્યા અને ગાદીમાં
બેસી બધા મારવાદ જ કશન તથા જોધપુર જ કશન ઘડને તા.
૨૬-૫ ૫૭ ની બહેલી સવારે ૪૫ વાગ્યે રૂલોલી પહોંચ્યા ત્યાંથી ૫૭

ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમા પહોંચ્યાં અને ઉપાશ્રયમાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યા વઢણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યાં અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યા અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાવ નિયમ પજ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણ” ના બદલે “જાવ જીવ પજ્જુવાસામિ તિવિહ તિવિહેણ” બોલ્યા તે શ્રી લાલચદંત્ર મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે “વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો, તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અપ્પાણં વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ ભેડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો બની ચૂક્યું અને મેં સ્વયંમેવ હીક્ષા લઈ લીધી, બરાબર જ છે અને તેમા કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની ખીણ કોઈ પણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો”

તે જ દિવસે બપોરના શાભણ પૂ મુનિશ્રી સમર્થમલ્લ મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા જ્ઞાનદાન કુટુંબના વ્યક્તિ છો તમારી આ હીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી કારણ કે તમારા માતા-પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની ઠાડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલ્લ જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સઘ વિચારમા પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો આ નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે શ્રી વિનોદમુનિને જણાવવામા આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે બહાર નિવેદન બહાર પાડવાની

જરૂર છે” ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ ચોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રી સદા સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:-

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીકાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને “અમસ્મય જીવિય મા પમાયણ” ને આધારે એક ધણુ પણ દીકાથી નિર્ગત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચદાસ મહારાજ સાહેબ-વજેરે જે મને મારી દીકા માટે વિચારી પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ મને સમજા માવનો પ્રમાણ કરવો દીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અસ્થિત ભગવતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવતોની સાક્ષીએ મારા સુર મહારાજ સમક્ષ પ્રવચનના પાઠ સંજ્ઞાને મારા આત્માના કલ્યાણ માટે દીકા અભીકાર કરી છે સમાજને જોડો ખાલ ન આવે કે મારી દીકા કશુંક ભુલસાથી અગર જોરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં કૌનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારો વૃતાત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે

ઉત્તરાશ્રમનના સૂત્રના ૧૬ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખર્ચ કરતો એ મોક્ષલેખ આપનારી દીકા જ છે

ઉપર મુખી મેં મારા બાપુજી પાસે દીકા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાની જેમ માતૃ દેશવી દીધી અને જનત વેપારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ કું તેમને કહ્યું બાવામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાબુથી મને થયું કે આમુખ્ય અસાધ્ય છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે મારે જરાપણ પ્રમાણ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આ પગલું ભર્યું છે અને મને પણ વિશ્વાસ છે કે શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સ્કંધ સદા મારા આ કાર્યને અતુભાદરો જ ‘તથાસ્તુ’

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી અગર પછી કે વિનોદ કુમાર કેમ દેખાતા નથી જોઈએ તથાસ યવા માફી આમમાં કશુંય પત્તો ન લાગ્યો જોઈએ બહારગામ તારો કશો કશામથી પણ સતોપકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર
જે ગાયો આવી રહી હતી. ખીજી બાજુથી ટ્રેન પણ આવી રહી
હતી તેની ઊંઢસલ વાગતાં છતાં પણ ગાયો ખચતી ન હતી શ્રી
વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના
હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમા રજોહરણ લઈ જનના જોખમની પરવા
કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને તો બચાવી જ લીધી.
પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની ક્યાના સાધનબૂત રજોહરણ કે જે
વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે ખ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઈન ઉપર
પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જડવાઈને
સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું
બલિદાન આપ્યું અરિહંત... અરિહંત....એવા શબ્દો મુખમાંથી
નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું સ્વતઃ પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા
જ વખતમાં પ્રાણાત થઈ ગયો. બધા લોકો કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં
મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યાં અતિમ સમયે મુનિશ્રીના ચહેરા પર ભવ્ય
શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હમેશા તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા એ તરફ ફેલોહીથી
પોકરણ તરફ જવાની રેલ્વે લાઈન હતી. આ લાઈન ઉપર રેલ્વે
સત્તાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે
પશુઓની અવરજવર હોય જ છે અને વખતો વખત ત્યાં ઢાંચો
રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફેલોહી સંઘે આ 'હુઈટનાના ખખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા.
જે વખતે ટેલીફોન આવ્યો તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર
ગયા હતા અને માતૃશ્રી મણિજેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં.
માત્ર એક નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે
જે ટેલીફોનમાં હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર
મોઠા મળ્યા. સ્વેચ્છલ પ્લેનથી ફેલોહી પહોંચે તે પહેલા અગ્નિસંસ્કાર
થઈ ગયો સૂચનાનો ટેલીફોન અધીરું કલાક મોઠો પહોંચ્યો. બે સંદેશો

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પાસેજને કહ્યું કે “ મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી તમો અમારા વીરાણી કુટુંબના કિતેથી છો અને એ સાચા કિતેથી હો તો મારા પૂ જા અને વાપુભને ખમજવીને મારી હવે પછીની માટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડીયાની અદર અપારી ઘો એટલું જ નહીં પણ ” સવિ લવ કહે શામન રથી ” ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપહારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી ભાવના એ જ હોય અને છે કે મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે. અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીજો.

આવા દંડ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળતા સાપડી અને તા ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રીના રવાના થઈ તા ૨-૬ ૫૭ ના સવારે મહા પરીપક્ષ્પ ક્ષત્રને અનુભવ કરી શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતચી વાકેફ કર્યા.

ઘોઠા વખતમાં ફોલોડીના શ્રી સંઘે પૂ શ્રી લાલચદાસ મહાશયને ફોલોડીમાં યોગાસુ કરવાની વિનવો કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સઘ અમળીન બન્યો એટલે નિવૃત્ત થઈ ગયો અને અષાઠ શુક ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિકાર કરી ફોલોડી આવ્યા.

દીક્ષા પછી જાદી મહિનાને આંતરે ફોલોડી યોગાસા ઇન્ધાન શ્રી વિનોદમુનિને હાજરે જવાની સજ્ઞા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે તેમના બુકળે કહ્યું કે જલુ ગરમી છે, જરાવાર યોગી બવ એન્હો શ્રી વિનોદમુનિએ યોગદરણ વહેરની પ્રતિજ્ઞાના કરી તે ઇન્ધાન ન પોઠી શકાય એવી હાજત લાગી તેથી ફરી આસા મામતા જણાવ્યું કે મને હાજત જલુ લાગી છે તેથી બાઈ ખું જલદી પાછો ફરીયા કાળની મહેન બતિને દુખદુ રચના રચવી હતી આજે જ હાજતે એકલા જવાનો બનાવ હતો, હમેશાં તો બધા સાધુઓ સાથે મળીને વિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર
 બે ગાયો આવી રહી હતી ણીજી બાજુથી ટ્રેન પછી આવી રહી
 હતી તેની ંહસલ વાગતાં છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી
 વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના
 હૃદયમાં સ્થાન લીધું હાથમાં રનોહરણ લઈ જાનના જોખમની પરવા
 કર્યા વગર ગાયોને ખચાવવા ગયા. ગાયોને તે ખચાવી જ લીધી.
 પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની ડયાના સાધનજૂત રનોહરણ કે જે
 વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે ખ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઈન ઉપર
 મડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જઠવાઈને
 સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આંબ્યા અને પોતાનું
 બલિદાન આપ્યું અરિહંત, અરિહંત....એવા શબ્દો મુખમાંથી
 નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા
 જ વખતમાં પ્રાણાત થઈ ગયો. બધા લોકો કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં
 મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યાં અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના અહિંસા પર બંધ
 શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હંમેશાં તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા એ તરફ ફેલોહીથી
 પોકરણ તરફ જવાની રેલ્વે લાઈન હતી. આ લાઈન ઉપર રેલ્વે
 સત્તાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે
 પશુઓની અવરજવર હોય જ છે અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો
 રેલ્વેની હઠફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફેલોહી સથે આ 'દુર્ઘટનાના ખખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા.
 જે વખતે ટેલીફોન આવ્યો તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર
 ગયા હતા અને માતૃશ્રી મહિજેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં.
 માત્ર એક નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે
 ડાંડ ટેલીફોનમાં હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર
 મોઢા મળ્યા. સ્પેશલ પ્લેનથી ફેલોહી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંસ્કાર
 થઈ ગયો. સૂચનાનો ટેલીફોન અધીરું કલાક મોઢો પહોંચ્યો. જો સંદેશો

સમયસર પહોંચેા હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબ્દો પછી જોઈશો એવાનો અને અતિમ દર્શનનો પ્રસન્ન મળત પરંતુ અતરાય ઠરે તેમ જન્મ નહીં

આથી પ્લેઠનનો પોશાક પહેતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ ના રોજ દ્રૌપદી મારફત દ્વેષોદી પહોંચ્યાં, શ્રી કુલંકલવાઇ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદલ મહારાજ સાહેબના દર્શન થયાં

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદલ મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક જોડ્યું કરીને, શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના ચાતવન જયે ઉપદેશ શરૂ કર્યો જેનો દ્વેષમાં સાર આ પ્રભાવે છે

“હવે તો એ રત્ન ચાલ્યું ગયું સમાજનો આશા દીપક જોલવાઇ ગયો । ઝટ ક્ષીનીને આશયી ગયો । હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી ”

શ્રી વિનોદમુનિના સારવણના માતૃશ્રી મણિબેનને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે— બેન ! જાણે પ્રબળ છે આ જાળતમાં મહાપુરુષોએ પણ હાથ પેાઈ નાખ્યા છે અને સૌને મરણને ચરણ થવું પડે છે તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું મજબૂત છે ? હવે તો શોક દ્વર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આશય એકને માત્ર ખીરજ ધરવાની રહી

૫ શ્રી સમય મલલ મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય —

પ્રાથમિક તેમ જ અધ્યક્ષાળના પરિચયથી અને શ્રી વિનોદમુનિના વિશે અનુભવ થયો કે તેમની હ્રમપ્રિયતા અને હ્રમભિલાષા ‘મહિમિમા પૈમાણુરાગરણે’ નો પરિચય કરાવતી હતી પ્રાપ્ત સાંસારિક પ્રવેશ પેલવ તરફ તેમની રુચિ દષ્ટિગોચર થતી ન હતી પરંતુ

તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તદ્દલીન દેખાતા હતા. ખાસ પરિચયના અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માનુરાગિતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

હવે

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના જે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયંમેવ દીક્ષા કેમ લીધી ?

ઉત્તર :- પાંચમા આરાનાં ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવ તા (અતિમુકત) કુમારને તેની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે સ્વયંમેવ દીક્ષા લીધી. ત્યારબાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા તે જ રાત્રે તેણે બારમી બીજખુની પડિમા અગીકાર કરી અને શિયાળણીના પરિવહથી કાળ કરી નલીનગુદમ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર. ૨. આવા વૈરાગી જીવને ભયકર પરિવહ કેમ આવે ?

ઉત્તર :- કેટલાક અરમ શરીરી જીવને મરણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે જુઓ ગજમુકુમાર મુનિ, ચેતારજ મુનિ, કેશલ મુનિ, કાશ્ય કે તેમની સત્તામા હબ્બરો ભવતા કર્મ હોવા બોધ્યો, ત્યારે તેમને એકદમ ભોક્ષ જતુ હતુ, તો મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલા બધાં કર્મ કેવી રીતે ખરે ? આ પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરિવહ આવ્યો, જે ઉત્તરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે... એકાવતારી જીવ હોય

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા તથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી અહીં સાર રૂપે સંક્ષેપ કરેલ છે

आदर्श घटाकर चले गये तुम

ओह विनोद मुनि आये आये चले गये तुम ॥

प्रेम-धार से पछे हुए थे,

सुख वैभव में डले हुए थे।

फूल गुलाबी खिले हुए थे,

ओह नव वीक्षित हँसा क्ला कर चले गये तुम ॥

शीघ्र प्राप्त कर छत्र सार तुम,

मोह माया का तोड़ तार तुम।

स्वयं वीक्षा सोझास धार तुम,

ओह त्यागी भीर सौर कैला कर चले गये तुम ॥

कैसा था बैराग्य तुम्हारा,

कैसा था परिश्रम तुम्हारा।

कैसा था सीमाग्य तुम्हारा,

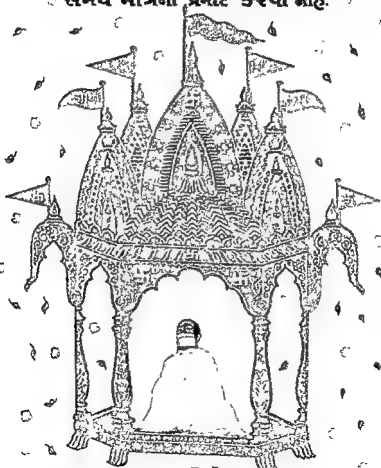
ओह आदर्श मुनि आदर्श घटाकर चले गये तुम ॥

જાલજલ્દયાશી મુનેશ્રીનો આત્મ નિર્ણય

અસંસ્વયં જીવિય મા પમાયણ

અર્થઃ જીવન તુટ્યું સંધાતું નથી માટે

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો નહિ.

સ્વ. જા. જી. વિનોદમુનિશ્રી

જન્મ. પોર્ટ સુદાન સાં ૧૯૯૨

દીક્ષા

પીચન-(રાજસ્થાન)

સા. ૨૦૧૩ વૈશાખ વદ ૧૨

ના ૨૬-૫-૫૭ રવિવાર

નિવૉણ

સુલોદી-(રાજસ્થાન)

સા. ૨૦૧૩ માગશ્વર વદ ૧૨

તી ૭-૮-૫૭ બુધવાર

आदर्श पताकर चले गये तुम

॥१॥

मोह विनोद भुमि आये आये चले गये तुम ॥

प्रम-घार से पले हुए ये,

सुख येमव में दल हुए ये।

फूल गुलाबी खिले हुए ये,

ओह नर, दीक्षित सा रुखा कर चले गये तुम ॥

शीघ्र मास कर सूत्र सार तुम,

मोह माया का तोड़ तार तुम।

स्वयं वीक्षा सोझास घार तुम,

ओह त्यागी वीर सौर फैला कर चले गये तुम ॥

केसा था वैराग्य तुम्हारा,

केसा था चरित्र तुम्हारा।

केसा था सीमाग्य तुम्हारा,

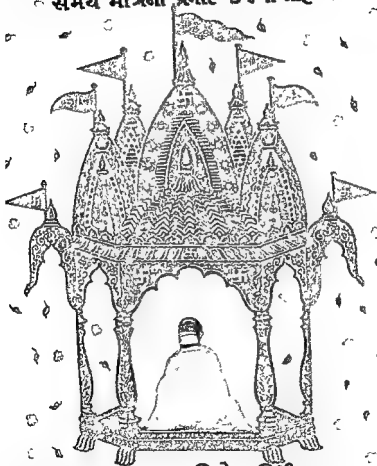
ओह आदर्श भुनि आदर्श पताकर चले गये तुम ॥

જાલજ્ઞયાદી મુનિશ્રીનાં આત્મ નિર્ણય

અસંસ્કયં જીવિય મા પમાયણ

અર્થઃ જીવન લુપ્ત્યું સંધાતું નથી માટે

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો નહિ.

સ્વ. જા. બ્ર. વિનોદમુનિશ્રી

જન્મ. પોદેસદાન સો ૧૯૯૨

દીક્ષા

ખીચન- (રાજસ્થાન)

સા. ૨૦૧૩ વૈશાખ વદ ૧૨

તા ૨૬-૫-૧૩ રવિવાર

નિવૉણ

કુલોદી- (રાજસ્થાન)

સા. ૨૦૧૩ શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૨

તા ૭-૮-૧૩ બુધવાર

श्री धर्मध्यान अने सञ्जयभाषा

शार्दूल.

अहंतो भगवन्त इन्द्रमहिताः, सिद्धाश्च सिद्धिस्थिता
आचार्या जिनशासनोन्नतिकराः, पूज्या उपाध्यायकाः,
श्री सिद्धान्तमुपाठका मुनिवरा, रत्नत्रयाराधका
पञ्चैते परमेष्ठिनः प्रतिदिनं कुर्वन्तु नो (वो) मङ्गलम् ॥१॥

वीरः पार्श्वनमिः सुपार्श्वसुविधिः श्रेयांशमल्ली शशी
नेमिर्नाभिजवासुपूज्यविमलो, पद्मप्रभःशीतलः ॥
कुंथुःशांत्यभिनंदनार्हन्मुनि, धर्मोऽजितःसंभवोऽ-
नन्तःश्रीसुमतिश्च तीर्थपतयः, कुर्वन्तु नो (वो) मङ्गलम् ॥२॥

वीरः सर्वसुरासुरेन्द्रमहितो, वीरंजुषाःसंश्रिता
वीरेणामिहतःस्वकर्मनिचयो, वीराय नित्यं नमः
वीरात्तीर्थमिदं प्रवृत्तमतुलं, वीरस्य घोर तपो
वीरे श्रीधृतिकीर्तिकान्तिविभवो, श्रीवीर भद्रं दिश ॥३॥

पार्श्वो दुःखविदारकस्त्रिभुवने, पार्श्वं रटन्ते सुराः
पार्श्वेणामिहतं कपायकटकं, पार्श्वाय तस्म नमः ॥
पार्श्वोत्प्राप्य सुखं भुजङ्गयुगलं, पार्श्वस्य धैर्यं मह-
त्पार्श्वं ध्यानरतो लभेच्छिवपदं, हे पार्श्व वै पाहि नः ॥४॥

બ્રાહ્મી ચન્દનવાસિકા મંગલતી, રાણેમતી દ્રૌપદી
 કૌસલ્યા ચ શ્યામતી ચ સુલ્ભા, સીતા ધુમ્રા સિવા ॥
 કુન્તી વીસ્વતી નમસ્ય વયિતા, શૂલા પ્રમાણસ્યપિ (ય)
 પદ્માવત્યપિ સુદરી પ્રસિદ્ધિનં, કુર્વંતુ તો (યો) મહસ્મ્ ॥ ૬ ॥

પદ્ય પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર

ટોકરા

જ્ય કરનારા જિનવરા, હું ખ કરનારા દેવ;
 પાક પડુ પહેલો પ્રભુ નમન તણો નિત મેલ ૧

પ્રથમ નસુ અશિક્ષિતને, ધીભ સિદ્ધ ભગવત;
 ત્રીભ શ્રી આપ્યાવને, નસુ તણ હમ તત ૨

ઉપાધ્યાય ઉપકારીઆ જ્ઞાન તણા હાતાસ;
 નમન કરુ નિર્માળ થવા ભવજન તારણહાર ૩

સાધુ સુદર લોકમાં, સાધવીઓ શણગાર;
 સમજાને રોલે હોલે, વડન વાર વાર ૪

નમસ્કાર પદ પાંચ છે પાપતણા કરનાર;
 સર્વ જગતનાં કામમાં, મજાળનાં કરનાર ૫

અ નુ પૂ ર્વિ.

ૐ

જ્યાં	૧	હોય	ત્યાં	નમો	અરિહંતાણુ	કહેવું
જ્યાં	૨	હોય	ત્યા	નમો	સિદ્ધાણુ	કહેવું
જ્યા	૩	હોય	ત્યા	નમો	આચરિયાણુ	કહેવું
જ્યાં	૪	હોય	ત્યા	નમો	ઉવજાયાણુ	કહેવું
જ્યા	૫	હોય	ત્યાં	નમો	દોષે સંવસાદૂણુ	કહેવું.

ઓપાઠ

અનુપૂર્વિ ગણજ્યો જોય, છમાસી તપનુ ફળ હોય,
 સદેહ નવ આણો લગાર, નિર્મળ મને જ્યો નવકાર. ૧
 શુદ્ધ વસ્ત્રે ધરી વિવેક, દિનદિન પ્રત્યે ગણુવી એક,
 એમ અનુપૂર્વિ જે ગણે, તે પાંચસે સાગરના પાપને હણે ૨

દોહરા

એક અક્ષર નવકારનો, શુદ્ધ ગણે જે સાર,
 તે બાધે શુભ દેવનુ, આયુષ્ય અપરપાર ૧
 જોગણીશલાખ ત્રેસઠહજાર, બસે બાસઠ પળ,
 ત્યા સુધી તે ભોગવે, નવકાર મત્રનુ ફળ ૨
 અશુભ કર્મ કે હરણુકુ, મત્ર બહો નવકાર,
 વાણી દ્વાદશ અગમે, દેખ લીયો તત્ત્વસાર ૩

૧	૨	૩	૪	૫
૨	૧	૩	૪	૫
૧	૩	૨	૪	૫
૩	૧	૨	૪	૫
૨	૩	૧	૪	૫
૩	૨	૧	૪	૫

કોઠો ૧ લો.

(૧) જ્ઞાનના પ્રભાવથી ધન્યો અને શાલીભક્ત અર્જુન
રિદ્ધિના ભોખી થઈ દેવલોકે ગયા, માવતુ તેઓ સિદ્ધિ પકડે વરદે,
એમ બાણી કુપાત્રે જ્ઞાન દેવું ૧

૧	૨	૪	૩	૫
૨	૧	૪	૩	૫
૧	૪	૨	૩	૫
૪	૧	૨	૩	૫
૨	૪	૧	૩	૫
૪	૨	૧	૩	૫

કોઠો ૨ નો.

(૨) શિવજ્ઞના પ્રભાવથી સુદર્શન ચેકને શૂની પ્રીતિને સિદ્ધાસન
ધમુ અને કળાવતીનાં કપાએલાં કાંઈ નવપદ્મવ થયાં એમ બાણી
શિવજ્ઞ પાત્રવું ૨

૧	૩	૪	૨	૫
૩	૧	૪	૨	૫
૧	૪	૩	૨	૫
૪	૧	૩	૨	૫
૩	૪	૧	૨	૫
૪	૩	૧	૨	૫

કોઠો ૩ નો.

(૩) તપના પ્રભાવથી ધન્નો અણુગાર, દંડપ્રહારી, હરિકેશી મુનિ અને હંહણુ ઋષિ વિગેરે કમળ અર્પણી મોક્ષપદ પામ્યા, એમ જાણી તપ કરવો ૩

૨	૩	૪	૧	૫
૩	૨	૪	૧	૫
૨	૪	૩	૧	૫
૪	૨	૩	૧	૫
૩	૪	૨	૧	૫
૪	૩	૨	૧	૫

કોઠો ૪ થો

(૪) ભાવના પ્રભાવથી પ્રસન્નચદ્રરાજર્ષિ, ઇલાચી કુમાર, કપિલમુનિ, ખદ્કમુનિના શિષ્યો, ભરતચક્રવર્તી અને મહેદેવી નાતા વિગેરે મોક્ષ પદ પામ્યા, એમ જાણી ભાવના ભાવવી ૪

૧	૨	૩	૫	૪
૨	૧	૩	૫	૪
૧	૩	૨	૫	૪
૩	૧	૨	૫	૪
૨	૩	૧	૫	૪
૩	૨	૧	૫	૪

કોઠો ૫ મા.

(૫) કાવમહેવ સ્વામીની એક ચિત્તે સેવા ભક્તિ કરવાથી નમિ અને વિનમિ એ બેઉ ભાઈ, રાજ્ય, વિદ્યા, અને સદ્ગતિ પ્રાપ્તિ, માટે જિનરાજની સેવા કરવી. ૫

૧	૨	૫	૩	૪
૨	૧	૫	૩	૪
૧	૫	૨	૩	૪
૫	૧	૨	૩	૪
૨	૫	૧	૩	૪
૫	૨	૧	૩	૪

કોઠો ૬ ફો.

(૬) સ્વ અને પરસમયને બાલુનારા કેશી ગુરુની વાળી સાજાગવાથી નામ્તિક એવો પરદેશી રાજ દેવલોકે ગયો; માવત મિદિ પદને વળે; માટે ગુરુની વાળી સાજાગવી. ૬

૧	૩	૫	૨	૪
૩	૧	૫	૨	૪
૧	૫	૩	૨	૪
૫	૧	૩	૨	૪
૩	૫	૧	૨	૪
૫	૩	૧	૨	૪

કેઠો ૭ મો.

(૭) ભવોભવને વિષે હિતકારક એવા જ્ઞાનથી જવ ઋષિ, ચિલાતિ પુત્ર, માસતુસમુનિ, અને રોહણીય ચોરાદિક, હુ ખથી સુકત થઈ સદ્ગતિના ભાજન થયા, માટે જ્ઞાન ગૃહલુ કરવું. ૭

૨	૩	૫	૧	૪
૩	૨	૫	૧	૪
૨	૫	૩	૧	૪
૫	૨	૩	૧	૪
૩	૫	૨	૧	૪
૫	૩	૨	૧	૪

કેઠો ૮ મો.

(૮) કશ દેહાંતે દુર્લાભ એવા મનુષ્ય જન્મને પામીને જેઓ આગળથી જૈનધર્મને નથી કરતા, તેઓ શરીરભરાજની પેઠે શોચના પામે છે, માટે ધર્મ કરવો ૮

૧	૨	૪	૫	૩
૨	૧	૪	૫	૩
૧	૪	૨	૫	૩
૪	૧	૨	૫	૩
૨	૪	૧	૫	૩
૪	૨	૧	૫	૩

ક્રોડો ૬ શા.

(૬) જેમ મન વિનાનું મળવું, શાંત વિનાનું આવવું, શુદ્ધ વિનાનું મળવું, શુદ્ધ વિનાનું જમવું અને જશ વિનાનું જીવવું નિર્ધાર્ય છે તેમ જાણ વિનાનો ધર્મ પણ નિર્ધાર્ય છે.

૧	૨	૫	૪	૩
૨	૧	૫	૪	૩
૧	૫	૨	૪	૩
૫	૧	૨	૪	૩
૨	૫	૧	૪	૩
૫	૨	૧	૪	૩

ક્રોડો ૧૦ શા.

(૧૦) સત્યથી અગિ પાળી શમાન, ગરુડ અમૃત શમાન અને સપ કૂદની માળા શમાન થાય છે; જેમ જાણી સત્યપૂર્વક વર્તવું ૧૦.

૧	૪	૫	૨	૩
૪	૧	૫	૨	૩
૧	૫	૪	૨	૩
૫	૧	૪	૨	૩
૪	૫	૧	૨	૩
૫	૪	૧	૨	૩

કોઠો ૧૧ મો.

(૧૧) પરનિંદા કરે નહીં અને સ્વનિંદા સાંભળી સમ્યક્તા લાવે,
તે મનુષ્ય ધન્યવાદને પાત્ર છે ૧૧

૨	૪	૫	૧	૩
૪	૨	૫	૧	૩
૨	૫	૪	૧	૩
૫	૨	૪	૧	૩
૪	૫	૨	૧	૩
૫	૪	૨	૧	૩

કોઠો ૧૨ મો.

(૧૨) ધર્મ અને શોક જોમ વધારીએ તેમ વધે અને
ધટાહીએ તેમ ઘટે ૧૨

૧	૩	૪	૫	૨
૩	૧	૪	૫	૨
૧	૪	૩	૫	૨
૪	૧	૩	૫	૨
૩	૪	૧	૫	૨
૪	૩	૧	૫	૨

મેઠો ૧૩ મા.

(૧૩) જે પુરુષ કિવસે રતિ ક્રિયા સેવે છે તેને પઠિત પુત્ર ઉત્પન્ન થતો નથી, પરંતુ બલહીન પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે, માટે કિવસે બ્રહ્મચર્ય પાળવું ૧૩

૧	૩	૫	૪	૨
૩	૧	૫	૪	૨
૧	૫	૩	૪	૨
૫	૧	૩	૪	૨
૩	૫	૧	૪	૨
૫	૩	૧	૪	૨

મેઠો ૧૪ મા.

(૧૪) જીવાન અવશ્યાગા પાંચ ઇંદ્રિયોને વશ કરવી, તેમજ રાગ, દેષ, વિષય અને ક્રોધાદિકને છતવા ૧૪

૧	૪	૫	૩	૨
૪	૧	૫	૩	૨
૧	૫	૪	૩	૨
૫	૧	૪	૩	૨
૪	૫	૧	૩	૨
૫	૪	૧	૩	૨

કોડો ૧૫ મો.

(૧૫) હું મરણના દુખમાં રહ્યો છું, માત્ર આશુબ્ય કષ્ટમાત્ર નથી, એમ માની ધર્મચરણ કરવું ૧૫

૩	૪	૫	૧	૨
૪	૩	૫	૧	૨
૩	૫	૪	૧	૨
૫	૩	૪	૧	૨
૪	૫	૩	૧	૨
૫	૪	૩	૧	૨

કોડો ૧૬ મો.

(૧૬) જેમ લોભી પુરુષ ધન મેળવવામાં તત્પર રહે છે, તેમ ધર્મી પુરુષે જ્ઞાન મેળવવામાં તત્પર રહેવું ૧૬

૨	૩	૪	૫	૧
૩	૨	૪	૫	૧
૨	૪	૩	૫	૧
૪	૨	૩	૫	૧
૩	૪	૨	૫	૧
૪	૩	૨	૫	૧

કોડો ૧૭ ચા.

(૧૭) શાંતિ જેવો બીજો તપ નથી, અતોષ જેવું બીજું ક્રોધ મુજ નથી, તપ્ત્વા જેવી બીજી ક્રોધ બાધિ નથી, અને ક્રોધ જેવો બીજો ક્રોધ ધર્મ નથી. ૧૭

૨	૩	૫	૪	૧
૩	૨	૫	૪	૧
૨	૫	૩	૪	૧
૫	૨	૩	૪	૧
૩	૫	૨	૪	૧
૫	૩	૨	૪	૧

કોડો ૧૮ ચા.

(૧૮) જેમ પુત્ર વિનાનું પાશુ અને વર વિનાની જાન શોભતી નથી તેમ ધર્મ વિના આત્મા શોભતો નથી. ૧૮

૨	૪	૫	૩	૧
૪	૨	૫	૩	૧
૨	૫	૪	૩	૧
૫	૨	૪	૩	૧
૪	૫	૨	૩	૧
૫	૪	૨	૩	૧

કોઠો ૧૯ એ

(૧૯) શાસ્ત્ર-શ્રવણ, સ્મશાન અને રોગ એ ત્રણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાનાં મુખ્ય હેતુ છે ૧૯

૩	૪	૫	૨	૧
૪	૩	૫	૨	૧
૩	૫	૪	૨	૧
૫	૩	૪	૨	૧
૪	૫	૩	૨	૧
૫	૪	૩	૨	૧

કોઠો ૨૦ એ.

(૨૦) પાપ કર્યા પછી પસ્તાવો કરવા કરતાં પાપ કરતી વખતે પસ્તાવું, એ વધારે સારું છે ૨૦

મર્યાદા શા માટે ?

આ જીવાત્મા જનનાદિ કાળથી ૮૪ લક્ષ જીવાયોનિમાં અથડાયા કરે છે, કારણ કે તેને પાંચ આશ્રય (૧ પ્રાણાતિપાત ૨ મુધાવાહ ૩ અદત્તાહાન ૪ મૈથુન ૫ પરિગ્રહ) તથા પાંચ પ્રમાદ (૧ મદ, ૨ વિધ, ૩ કપાલ, ૪ નિદાન-નિદ્રા ૫ વિકથા) તેમ જ પાંચ ઇન્દ્રિયોના શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ વગેરે ત્રીકાં લાગે છે. આથી જીવાત્મા જન્મ, જરા અને મૃત્યુ રૂપી દુઃખની પરપરા વધાયે જ જાય છે, પરંતુ અવિનાશી અથવા શાશ્વત સુખ જીવના હાથમાં આવ્યું નથી. જીવને સદ્ગુણનો જોધ નથી મળ્યો, તેથી તે સદેવ અમલી જ રહ્યો છે. જેમ કારીગરના હાથમાં પથ્થર આવે અને તે તેની સુદર આકૃતિઓ બનાવે તેમ ભલ્લ જીવને સદ્ગુણની પાસે આવે તો તે સદ્ગુણ તેને જોધ આપી જતી બનાવે, જેથી તે મર્યાદામાં આવી જતા ઉત્તરેતર વિકાસને માર્ગે આગળ વધે.

આવી જો કોઈ મર્યાદા ન કરી હોય તો તેનું કેવું પરિણામ આવે તે ઉપર જોઈ દર્શાવ છે—

મથુરા નગરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજા છે. તે રાજાને કોઈ કારણથી તેના ભાઈઓ સાથે ગૌર યત્રુ તેથી તે ભાઈઓ બહારવટે નીકળ્યા અને મથુરા નગરીની તેમ જ જિતશત્રુ રાજાના તાબાના અનેક મામોની પ્રજાને હેરાન કરવા લાગ્યા. જોકે વાર તેમણે વિચાર કર્યો કે આપણે આખા રાજ્ય સાથે ગૌર નથી પણ માત્ર મથુરાવાસીઓ સાથે જ વૈર છે તો પછી બીજા નિદોષ માણસોને સહાર શા માટે કરવો ? આથી બીજા પ્રજાનો ભય ટળ્યો. વળી તેઓએ વિચાર્યું કે આપણે મથુરાની પ્રજા સાથે ગૌર નથી, પણ માત્ર રાજા સાથે જ ગૌર છે. આથી મથુરાના પ્રજાજનોનો ભય ઓછો થયો. અને હવે માત્ર રાજાને જ રહ્યો. આ રીતે અમલી જીવોને સમગ્ર જગતના જીવાત્માઓને હણવા રૂપ ક્રિયા આવતી જ હોય છે, તો પછી જોની મર્યાદા કરીને જો રૂપ ક્રિયાથી કેમ ન બચવું ? જો યતધારણનો ધાર છે જેટલા પ્રમાણમાં સમક્ષિતી જીવો મર્યાદા બાંધશે તેટલા પ્રમાણની જ ક્રિયા તેને લાગશે અને જો રીતે જીવ હજીકર્મી અને અરૂપ ગ્ર સારી બને છે. માટે મહાન્ પુણ્યના

અપૂર્વ થોગે સાંપડેલો આ માનવભાવ સાર્થક કરવા માટે વ્રત ધારણની અને વિવેકી બનીને આશ્રવનો ત્યાગ કરવાની આનવાર્થ જરૂર છે.

મુક્ત મનુષ્યો પ્રમાદ છેડી વ્રતારાધનમાં તત્પર થઈ શક્તિને ફેરવશે એવી આશા છે.

વ્રત આદરવાની શી જરૂર છે ?

૧ 'વ્રત' એટલે ક્રિતકર નિશ્ચયો. માણસે જેમ પોતાનાં તથા મનુષ્ય માત્રના હકોના રક્ષણ માટે સરકારી કાયદાથી બધાવું પડે છે અને જેઓ એ બધન તોડે છે તેમણે દંડ-કેદ વિગેરે શિક્ષાઓ સહન કરવી પડે છે; તેમ જ આત્મિક નિયમો પણ તેણે પોતાના કલ્યાણ સારૂ તથા અન્ય જીવોની સગવડ ખાતર અવશ્ય પાળવા જ જોઈએ.

૨ આજના જેવા કાયદાખાજ વડીલો અને રાજાઓ જે વખતમાં નહોતા તેવા વખતમાં યોગ્યતાનાં આ વ્રતો, વ્રત આદરનારનું તેમ જ સમગ્ર પ્રાણી વર્ગનું ક્રિત કરે છે એ તેની આસ ખૂબી છે આ વ્રતો ધારનાર માણસ ખૂન કરી શકતો નથી, તેથી દેહાંતઃક્રમી શિક્ષાથી સહિસલામત જ છે; ચોરી અને વ્યભિચાર કરતો નથી, દંડ અને કેદ પામતો નથી, ખૂદ ઝાલતો નથી અને તેથી પોતાનું માન ખોતો નથી. આત્મ, રૌદ્ર ધ્યાન ધ્યાતો નથી અને તેથી ક્ષય આદિ અસાધ્ય દરદોનો ભોગ થઈ પડતો નથી તથા પોતાની શક્તિ અને વખત સુમાવતો નથી.

૩ વ્રત ધારવાથી ઇન્દ્રિયો ઉપર કાળુ મેળવવાની શક્તિ આવતી જાય છે દુનિયાદારીના પ્રસંગોમાં તે મુગ્ધો નથી પણ અત વગરના ભૂતકાળમાં તેણે ભોગવેલા સુખ, દુઃખ ત્યાદ લાવી તથા અંત વગરના ભવિષ્યમાં હજી તેડેલાં ધરાવનાર છે તે વિચારી, ચિત્તનું સમાનપણું સાચવી શકે છે

૪ હીવાલ વગરના નગરમાં શત્રુને તથા કિનારા વગરના સરોવરમાં જળને આવતા કશી મુશ્કેલી નથી તેમ જ વ્રત અથવા નિશ્ચય વગરના આત્માને કર્મનો લેપ લાગ્યા જ કરે છે માટે વ્રત રૂપી વાહ કરી લેવાથી નિષ્પ્રયોજન કર્મોથી તેને બચાવી શકાય છે. કેવો મુક્ત જન પોતાની જ આવી ક્યા નહિ પસંદ કરે ?

૫. જ્યારે ત્યારે પણ ભવજન્ય અને તેને અંગે રહેલી જરા-જ મ-
મરણ-આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિની પીઠાઓથી છૂટવા માટે તેના કારણભૂત
વિકારોને તજવા તો પડશે જ, ત્યારે વિકારો તજવામાં ઉત્તમ
દયિષાર રૂપ મતો આંખ આગળ છતાં જેઓ તેનો ઉપયોગ ન કરે
તેઓ શું આત્મચાલી ન ગણાવ ?

જો પ્રભાણે આ મતો આ લોકમાં સ્વસ્થ જનાવનાર અને
પરલોકમાં મુખ આપનાર હોઈ, હરેક માણસે તેને આદરવાં જોઈએ.
જેમ જેમ એની શ્રેણીમાં તે ચડતો જશે તેમ તેમ અભ્યાસ, અનુભવ
સ્થિતિની નજીક આવતો જશે. શ્રી પદ્ય પરમણી સર્વ મુમુક્ષુ જનોને
મત આદરવાની ઇચ્છા અને તેને પાર ઉતારવાની શક્તિ આપો ! અમ્મ !

ઉપયોગ કેમ કરવો ?

સમજ વાચકજન કાંઈ વિદ્વાન ન હોઈ શકે, માટે શ્રીકે
સૂચના અને કરવાની જરૂર છે

પ્રથમ સમક્ષિત અને મિશ્રાત્વત્ત્વ સ્વરૂપ સમજવું એ જાણવું
ઠવા પછી પોતાની શક્તિ તથા દેશકાળાદિનો વિચાર કરીને મત આદરવાં

મદ્દ, અનુભાસના, અનુપાલના, વિનય અને ભાવ એ પાંચ
શુદ્ધિ સક્ષિત આ મતો કોઈ વિદ્વાન મુનિરાજ સમીપે અગીકાર કરવાં
અને તેવા જ ભાવે પાળવાં વરસમાં એકવાર સાધુજી પાસે જઈવા
પોતાથી વહેરા આવક પાસે વાંચી જવાં, કે જેથી કરેલા 'નિશ્ચયો'
અથવા લીપેલા મતો યાદશક્તિમાં તાજા ધામ અને નિશ્ચયો
પાળવાનો નિશ્ચય દલીભૂત ધામ તેમ જ ગતિર્થ દરમ્યાન જે કાંઈ
રોવ લાગ્યા હોય તેની આલોચના' (આલોચના) હેવાય. હરેક
વેપારી વરસ આખરે પોતાની લેવડદેવડના હિસાબ તપાસે ॥ તેમ
'મત ના વેપારમાં શું શું ભૂલો પોતાથી ધર્મ અગર શું શું ઘડતા
ભાવ મતા ગયા તે અનુભવ વરસ આખરે તપાસવું જોઈએ.

એ ત વ છી

મત આદરનારે દરેક કલમ ગરાગર લક્ષ્ય રાખીને વાંચવી. તે પળી શકે તેમ હોય તો જ કાયમ રાખવી અને પળી શકે તેમ ન હોય તો લાલ શાહીથી તેટલો ભાગ છેકી નાખવો, એટલે એ બધતખાં પોતે નથી એવું સમજાય તેમ જ કેઈ કલમમાં પોતાની સ્થિતિ વિચારતા શબ્દ વધારવા કે ઘટાડવા જેવું લાગે તો તેમ પણ કરવું આમાં લખેલી બધી કલમો પ્રમાણે બંધાવું જ જોઈએ એવો કાંઈ ફરજિયાત કાયદો નથી, પરંતુ જે થોડી બધણી કરી હોય તે પૂરેપૂરી પાળવી તો જોઈએ જ માટે આગળ પાછળનો વિચાર કરીને પછી બધણીમાં પડવું મત આદરવા તે કાંઈ ધોળીની પેઠે આડી અવળી બે ચાર ઝીંકો મારી લેવાનું કામ નથી પ્રભુ સાક્ષીએ હસ્તાવેજ કરી આપવાનું કામ છે વળી જીવંતીભર એ હસ્તાવેજ પાળવાનો છે તે કાયદાના ઈકરાર કરતાં પણ વધારે ગંભીર કામ છે.

તે સાથે, મત આદરનારે એટલું પણ લક્ષ્યમાં રાખવા જેવું છે કે, મત ધારવાની ઇચ્છાનું મૂળ સમ્યક્ત્વ અથવા સમક્ષિત હોવું જોઈએ અને જ્યારે સમક્ષિત સહિત મત ધરાય ત્યારપછી પહેલાં પાથ અણુમતમાં તો મોટી છૂટો ન જ રાખી શકાય હાખલા તરીકે, ખીજા મતમાં કોઈ એવી છૂટ રાખવા હમ્મે કે “જૂઠાં હસ્તાવેજ કરવાની મને છૂટ છે” તો તે મતધારીના લક્ષણ નથી, જ્યાં સમક્ષિત છે ત્યાં એવી છૂટનો સંભવ જ નથી હો, સામાયિકો થોડી થઈ શકે, (પરિબ્રહ્મનો સ કોય થોડો થઈ શકે; એ બધું શક્તિ મુજબ થોડું થાય એની હરકત નથી અરે, સમક્ષિત જીવ આજીવિકા અર્થે મીલનો ઉદ્યમ પણ કરી શકે, તથાપિ સમક્ષિત જીવથી વ્યસિચારની છૂટ કે ચોરીની છૂટ તો ન જ રાખી શકાય જે કૃત્ય માણસપણાને છાને નહિ તે કૃત્ય સુઆવકપણાને કહીએ છાને નહિ

બાર મત

સમકિત (સમ્યક્ત્વ) નું સ્વરૂપ

સ્પષ્ટાર્થ - સમ્યક્ જોટલે સારી રીતે (જાતવોનું) બાલુપણ કરી તેમાં શુદ્ધ મહા શબ્દની તેનું નામ 'સમ્યક્ત્વ' એ 'સમ્યક્ત્વ' અથવા 'સમકિત,' 'ધર્મ' રૂપી ઇમારતનો હસ્તાંતર છે માટે તેનું સ્વરૂપ પ્રથમ બાલુનું જોઈએ.

વિવરણ :- 'સમ્યક્ત્વ'માં દેવ, ગુરુ અને ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વના લક્ષણોનો સમાવેશ થાય છે -

(૧) દેવતત્ત્વ-કર્મરૂપ શત્રુના હાથનાર, દેવળયાની, દેવળયાની, યોગીશ અતિશયે કરી સહિત, પંત્રીશ વાણીના ગુણે કરી મુક્ત, અમર હોય રહિત, જોઈ હજાર અષ્ટ ઉત્તમ લક્ષણના ધરણીકાર, યોગ્ય ઈશ્વર પૂજનિક અને બાર ગુણે કરી સહિત એવા શ્રી જગત્વ તીર્થ કરે દેવ ગદાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરે છે તે - તથા સકળ કર્મ રહિત, સકળ જાપથી વર્જિત, સકળ કાર્મ સિદ્ધિત, જન્મ-જરા-મરણ રહિત, અશરીરી અવિ નાશી, જનંત આદિમંત્ર સુખની લહેરમાં વિરાજતા શ્રી સિદ્ધ પરમાત્મા દેવ.

(૨) ગુરુ તત્ત્વ - 'પદ્મ મહામત'ના પાળનાર સત્તાવીશ ગુણે કરી સહિત અષ્ટ મહત્તા ગાળક, હસવિધિ ઘટિધર્મના પાળક, છકાવના રક્ષક, સત્તર જોડે સુવર્મના ધરણીકાર, શુદ્ધ જોષના કાઠાર અને જિનેશ્વર દેવની આસામાં પ્રવર્તનારા : એવા સાધુ.

(૩) ધર્મ તત્ત્વ :- દેવળી ભાષિત દયામય, વિનયમૂળ, શુદ્ધ આધારવિચારરૂપ, આદિમંત્ર-જનાદિમંત્ર સ્વરૂપ જલ્લાવનાર આદિમંત્ર બંધનથી મુક્તાવનાર, સિદ્ધાંત વચન રૂપ, મોક્ષ સુખનો આપનાર : એવો ધર્મ.

પ્રતિજ્ઞા- ઉપર પ્રમાણે શુદ્ધોપસવનારને બારે સાચા દેવ, ગુરુ અને ધર્મ બાલુવા અને માનવા. તે સિવાયના શીબા સર્વ અસત્ દેવ, અસત્ ગુરુ અને અસત્ ધર્મને સ સાર તરણ-તારણ બુદ્ધિએ, મોક્ષાર્થે માનવા-વાંચવા તથા પૂજવાનાં, છવું ત્યાં સુધી, મન-વચન અને કાયાએ કરી પચસલાળ,

આગાર

સંસાર અર્થે, લૌકિક વ્યવહારે, કુળાચારે, ગચ્છપરપરાએ રાજના કારણે ૧, દેવતાના કારણે ૨, નાતબાતને કારણે ૩. બળાતકારે. માતા-પિતા-વડીલોના-ગુરુના કારણે ૪, અટવી-વિષમ સ્થાનકે એ વગેરે કારણોએ ૫, ગોત્રજ પૂર્વજ આદિ દેવોને પૂજવું-પગે લાગવું પડે ૬ તેનો આગાર.

અતિચાર

(૧) સંકા-શ્રી જિન વચનના ગભીર-ગહન ભાવ સાંભળીને મનમાં સંદેહ ઉપજે તે.

(૨) કંઠા-અન્ય ધર્મની આકાંક્ષા એટલે ઇચ્છા કરવી તે

(૩) વિતિગિચ્છા-ધર્મકરણીના ફળનો સંદેહ રાખવો તે

(૪) પરપાસંઢ પ્રસંસા-અન્ય જે પાખડી મત (ઢાંગી ધર્મ) તેની પ્રશંસા એટલે વખાણ કરવાં તે

(૫) પરપાસંઢ સંધવો-અન્ય જે પાખડી મત તેનો વિશેષ પરિચય એટલે સહવાસ કરવો તે.

જે પાંચ અતિચાર મારે જાણુવા, પણ આચરવા નહિ

એ પ્રમાણે હું અરિહંત-સિદ્ધ કેવળી ભગવતની સામે મિથ્યાત્વ વોમિરાવું (તણું) છું અને યથાશક્તિ નીચે પ્રમાણે 'બાર મત' મહાપુરુષ પંડિતરાજ, તરણ તારણ, ગુણવત, શુદ્ધ 'પંચ મહાવ્રત'ના પાળનાર, મહા વૈરાગી, પરોપકારી, સૂત્રસિદ્ધાતના જાણુ એવા અનેક ગુણે કરી સંહિત મહારાજ શ્રી યુનિશ્રીના શિષ્ય પાસે અગીકાર કરું છું તેની ફરસનાએ કરી શુદ્ધિ હોજો શ્રી તમારે પૂજ્ય શ્રી સ્વામીના સઘાડાની છે તે અખડિત હોજો

પહેલું ભત [અણુભત.]

નામ :- “ પુણ્યોપાણાશાયં વેરમણ ”

અથવા “ સ્પૂલ પ્રાણાતિપાત વિગમણ ભત ”

સ્પટ્ટાર્ય - (સ્પૂલ = મોટકા, પ્રાણ + અતિપાત = પ્રાણીના પ્રાણનો અતિપાત (હિંસા) વિરમણ = વિરામણુ ભત = પ્રતિજ્ઞા, મોટકા પ્રાણ તિપાત (અવહિંસા) થી વિરામવા અથવા નિવર્તવા સંબંધી પ્રતિજ્ઞા

વિવરણ:- જન્મતમાં જીવ (પ્રાણી) એ પ્રકારના છે એક વચ્ચે અને બીજા સ્થાવર બેઠકદ્રિય, તઈદ્રિય, ચૌરિદ્રિય અને પચ્ચદ્રિય જીવ તે વચ્ચે કહેવાય છે અને પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિના જીવ તે સ્થાવર કહેવાય છે ગૃહવાસમાં રહેલા મનુષ્ય (માવક-આવિષ્ઠ) થી બાહર જીવની હિંસા સ્વયં થા તથા શત્રુથી નથી, માટે આ પુસ્તકના અત્યે પરિશિષ્ટ (૩) માં લખ્યા ગુણ તેની મર્યાદા કરે છે અને વચ્ચે જીવની હિંસાનાં નીચે પ્રમાણે પચ્ચદ્રિયાણુ કુ કુ —

પ્રતિજ્ઞા—(મોટકા) વચ્ચે જીવને વિના અપરાધે-વિનાકારણે સ્વકરૂપી-હણવા નિમિત્તે હણવાના, જીવું ત્યાં સુધી, એ કરણ ? વચ્ચે થોડે પચ્ચદ્રિય, એટલે મન-વચન-કાયા એ વચ્ચે થોડે કરી અવહિંસા કરું નહિ; તમ જ એ વચ્ચે થોડે કરી બીજા પાસે કરાવું નહિ

મન વચન અને કાયા એ વચ્ચે થોડે કરે છે કરવું કરાવવું અને કરવાને કરું બાણવું એ વચ્ચે કરણુ ' કહે છે

(૧) મન વચન ને કાયા વચ્ચે થોડે ' કરી પાપ કરું નહિ એ વચ્ચે વચ્ચે કોટી કહે છે (૨) એ વચ્ચે ' થોડે ' કરી પાપ કરાવું નહિ એ વચ્ચે બીજા વચ્ચે કોટી કહે છે એ એ મળી છ કોટી થઈ (૩) એ વચ્ચે ' થોડે ' કરી બીજાને પાપ કરવાં કરું બાણ નહિ તને ત્રીજા વચ્ચે કોટી કહે છે એ વચ્ચે મળી નવ કોટી થઈ એમાથી છેલ્લી વચ્ચે કોટી બાહર કરી બાહરીની છ કોટીએ આ ભત અગ્રીકાર કર્યું છે

આગાર

પાંચ સ્થાવરના આરંભની ક્રિયા કરતાં, શરીર ઉપગરણ-
દુપદ-ચૌપદ-રસ-કસ-કરિયાણાની સારસ બાળ કરતા, ઔષધાદિ
ખાતાં-ખવરાવતાં-ચોપડતા-ચોપડાવતાં, ચોર શત્રુ વિગેરેથી
પોતાનું રક્ષણ કરતાં, શાલતાં-સૂતાં-ઉઠતાં-ખેસતા-રસોઈ કરતાં,
વેપાર અને બીજી અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓ કરતાં અને સાંસારિક
કામકાજ કરતાં તથા શૂન્ય ઉપયોગે ત્રસ જીવ હણાય તેનો
આગાર *

* આગાર રાખ્યો છે તથાપિ “જીવહિસાત્યાગ મત” અંગીકાર કર્યું છે
એ વાત ધ્યાનમાં લઈ નીચેની બાબતો અવસ્થ પાળવા કાળજી રાખવી.

(૧) અણુગળ પાણી વાપરવું નહિ, છેક ઝીણા વસ્ત્રો પાણી
ગળવું નહિ.

(૨) સળેણુ અનાજ ખરીદવું નહિ; અનાજ ઝટકતા, તડકે નાખતા
તેમાંના જીવ મરે નહિ તેવા સંજાળ રાખવી; સળેણુ અનાજ જીવાત
ખાનામાં નાખવું

(૩) સીધું સામાન તથા ખાવા-પીવાની દરેક ચીજ ખરોદાર જેવા
સિવાય વાપરવી નહિ. પ્રવાહી ચીજ ઉધાડી મુકવી નહિ

(૪) લૂગડા પહેવણું કર્યા સિવાય પલાળવાં-પોવાં નહિ કે ધોળીને
ધોવા આપવા નહિ

(૫) ખાટલા-ગોદડા તડકે નાખના કે ખખેરતા તેમાંના જીવ મરે નહિ
તેવી સંજાળ રાખવી.

(૬) ખાવળાદિ સળી જાળ એવા ઈંધણ ખરીદવાં નહિ. જાણી, વાસના
ચારણાથી ચાળીને બાળવાં, ચારણો ન મળે તો તેને ખરોદાર ખ ખેરીને બાળવા

(૭) વર્ષાઋતુમાં જીવની બહુ ઉત્પત્તિ થાય છે. માટે બનતા સુધી ગાડી
આદિની સ્વારી કરવી નહિ

(૮) કપાસીઆ, તલ વિગેરેમાં વર્ષાઋતુમાં જીવની ઉત્પત્તિ વિશેષ થાય
છે માટે બનતાં સુધી તેવી ચીજનો વેપાર કરવો નહિ.

(૯) કઠોર સાવરણીએ પુત્રો વાળવો નહિ

અતિચાર

(૧) ઘંચે- નિર્દય બુદ્ધિએ કરી કેઈ પ્રાણીને દુપાથી મરી ભર તેવા દે કે ને ઘાટે જખન બાંધવું તે.

(૨) ઘે- નિર્દય બુદ્ધિએ કરી કેઈ પ્રાણીને લાકડી આકિને પ્રહાર કરવો તે.

(૩) છપિછેપ- દ્રેવ બુદ્ધિએ કરી કેઈ પ્રાણીનાં જાન-ઉપાંગ છેદવાં તે.

(૪) મર્મમારે (મર્મમારારોપણ)- કેઈ પ્રાણી ઉપર મર્માદાથી અધિક ભાર ભરવો તે.

(૫) મત્તપાણ બોચ્છેપ- દ્રેવ બુદ્ધિથી કેઈ પ્રાણીને ભાત પાણીને અતશય પાડવો તે.

*** એ પાંચ અતિચાર મારે જાણવવા પડે આચરવા નહિ.
બીજી મત [અણુમત.]

નામ:- “ ધૂસાળો મુસાલાયાઓ જેમણ ” અથવા “ સ્પુલ મૂપાલાઈ ચિરમણ મત ”

સ્પષ્ટાર્થ - (સ્પુલ=મોટકા. મૂપાલાઈ=જૂઠું બાંધવું તે, ચિરમણ= વિરામવું મત=પ્રતિજ્ઞા) મોટકું જૂઠું બાંધવાથી નિવર્તવા સંબંધી પ્રતિજ્ઞા

વિષય - જગતમા જૂઠું મણા પ્રકારનું છે, તેમાં આ નીચે લખેલા પાંચ મુખ્ય છે -

(૧) કલાસીક - (કન્ધાન+અલિક=જૂઠું) વર કન્ધાનાં વેવીશાળ સંબંધી સારાને જોડું, જોટાને સાફ કે સાતિ ફેર કે ઉમર ફેર વિગેરે જૂઠું બાંધવું તે.

(૨) ગલાસીક (ગલાસીક) - (ગો=ગાયન+અલીક=જૂઠું) ગાય, બેસ વિગેરે ઢોરના સંબંધમાં પાંજણી ગાય બેસ વિગેરે જૂઠું બાંધવું તે.

(૩) મોનામિક (મૂમ્યમીક) (મૂનિ=જમીન+અલીક=જૂઠું) કઠિલી અથવા ઉધાડી જમીનના સંબંધમાં જૂઠું બાંધવું તે.

(૪) થાંપણમોસો- પારકી થાપણ મૂકવા આપી તે ઓળવવા સંબંધી જૂઠું બોલવું તે

(૫) મોટકી કુઢીશાસ્ત્ર- મોટકી જૂઠી સાક્ષી પૈસા લઇને તથા સખધને લઇને પૂરવી તે.

પ્રતિજ્ઞા-એ રીતે મોટકું જૂઠું બોલવાનાં, છવુ ત્યાં સુધી બે કરણ અને ત્રણ થોગે પચ્ચક્ષણ. (કેટી છએ)

આગાર

કોઇ છવ બચાવવાને કારણે, મસ્કરીમાં ભયથી, કે ઘર સંબંધી કામમાં કોઇ વાત છાની રાખવા જેવી હોય, તેથી, તથા ભાષા ન જળવાય ને ઉપયોગ શૂન્યથી બોલાય તેનો આગાર પણ કોઇને મોટું નુકસાન થાય એવું જૂઠું બોલવું નહિ.

અતિચાર

(૧) સહસ્ત્રબ્રમ્મજ્ઞાણે-કોઇને પ્રાસકો પડે કે નુકસાન થાય એવી અણવિચારી ભાષા બોલવી તે.

(૨) રહસ્સબ્રમ્મજ્ઞાણે-કોઇની રહસ્ય(છાની) વાત ઉઘાડી કરવી તે

(૩) સદાગમંતમેષ-ખોતાની જીના (જી એ પુરુષના) મર્મ પ્રકાશ કરવા તે

(૪) મોસોવણસે મૃષા (ખોટો) ઉપદેશ-નીતિથી બ્રહ્મ થાય તેવો કરવો તે.

કૂહલેહકરણે-ખોટા દસ્તાવેજ, ખાતાં, નનામો કાગળ ચીટ્ટી વિગેરે લખવાં તે

એ પાંચ અતિચાર મારે બાણુવા પણ ચાલ્યેલા નહિ.

ત્રીજી વ્રત [અણુવ્રત]

નામ:- “ યુક્તાઓ અદિન્નાદાણાઓ વેરમણ ” અથવા સ્પૃષ્ઠ
અદાદાન વિરમણ વ્રત ”

સ્પષ્ટાર્થ- [સ્પૃષ્ઠ-મોટકુ અદાદાન=વગર આપ્યે હેવું તે,
વિરમણ=વિરામવું વ્રત=પ્રતિજ્ઞા] વગર આપ્યે અથવા વગર કંઈ
કેાઈ ચીજ હેવાથી એટલે ચોરી કરવાથી વિરામવા સબંધી પ્રતિજ્ઞા

વિવરણ-સ્વામી અદત્ત છપ અદત્ત, તીર્થકર અદત્ત અને ગુરુ
અદત્ત એ ચાર પ્રકારના અદત્ત પૈકી સ્વામી અદત્તથી ચોરીનો ગુનો
જને છે તેના પ્રકાર નીચે મુજબ —

(૧) સ્વાતર સ્વળી-ખાતર ખોદીને (બર-ફકાન તોડીને) માલ હેવો તે

(૨) ગાંઠહી છોહી-ગાંધી છોડીને (કાતરીને-ફાડીને) અદાનવથી
માલ હેવો તે

(૩) તાલુ પર ફુંચીફ કરી-મર, ફકાન પટાશ, પેટી, પાશ્રીક,
વિગેશને તાલુ છંદે બધા ક્ષેપણું હોય તેને પર એટલે પાશ્રી (બીલ)
કુબીથી ઉઘાડીને કે તોડીને અદાનવથી માલ કાઢી હેવો તે

(૪) પઢી વસ્તુ ધવીમાસી જાળી-પઢેલી ચીજનો પછી બાંધવા
છતાં હેવું તે

ફરપાદિક-એ સિવાય હાથી, જૂડી, ગજવુ કાપી નજર ચૂકવી
તથા હુમલો કરીને માલ હેવો તે

પ્રતિજ્ઞા-ઉપર પ્રમાણે સ્વામી અદત્ત એટલે ધણીએ આપ્યા
વગર કે કંઈ વગર હેવાનાં એટલે ચોરી કરવાનાં છવું ત્યાં મુખી ભ
કરણ અને ત્રણ થોજે પચાસણ અને બાપે કીમતની કાટેલી કે
પઢેલી વસ્તુનો માલિક ન ગણી આવે તો તેનો () કલાગ ધર્મા
દાર્માં વાપરવો એવી પ્રતિજ્ઞા કરૂં છું પણ પરિશ્વેની અર્થાદારમાં અણુવે

આગાર

(૧) સગાં સ્નેહીની ચીજ તેના લરાસે (તેને પાછી આપવાના નિશ્ચયે), વગર કહ્યે, લેવી પડે તેનો આગાર.

(૨) છીંકણી, સોપારીનો કટકો, કલમ વિગેરે નિર્માલ્ય ચીજ બહુ જરૂરિયાત હોવાથી (માલિકની ગેરહાજરીમાં કહ્યા વગર લેવાનો આગાર.)

(૩) ફાટેલી કે રસ્તામાં પડેલી વસ્તુનો માલિક મળી ન આવે તો તે રાખી લેવાનો આગાર. (પણ જો તે ભારે ક્રીમતની હોય તો તેનો અમુક ભાગ ધર્માદામા વાપરવા પ્રતિજ્ઞા કરવી.)

અતિચાર

(૧) તેનાહઠે (સ્તેનઆહત) (સ્તેન=ચોર+આહત=હરણ કરેલી) ચોરાઉ વસ્તુ જાણી ખૂંચીને લેવી તે

(૨) તક્કરપઓગે-ચોરને મદદ કરવી તે

(૩) વિરુદ્ધ રજાફકમે-રાજ્ય વિરુદ્ધ કામ એટલે હાથ ચોરી કે લાંચ લેવી વગેરે કામ કરવું તે

(૪) કૂડતોળે કૂડમાળે-ખોટા તોલ અને ખોટા માપ રાખવાં તે.

(૫) તપ્પલિરુવગવત્રહારે-(તત્ પ્રતિરૂપ વસ્તુનો વહેવાર) દેખાડેલી વસ્તુ આપતા ખીજી વસ્તુ આપવી તે.

એ પાંચ અતિચાર મારે જાણુવા પણ આવ્યરવા નહિ.

ચૈથુ' વ્રત [અણુવ્રત]

નામ.-“ થૂલાઓ મેહુળાઓ વેરમણં અથવા “ સ્થૂલ મૈથુન વિરમણ વ્રત.”

સ્પષ્ટાર્થ—(સ્થૂલ=ખોટકા, મૈથુન=કામલોગ, વિરમણ=વિરમવું, વ્રત=પ્રતિજ્ઞા.) ખોટકા મૈથુન સેવવાથી, વિરમવા સબંધી પ્રતિજ્ઞા.

વિવરણ—(૧) પુરુષે પરમ્પીથી અને સ્ત્રીએ પરપુરુષથી મૈથુન સેવવું એ બ્યક્તિચાર કહેવાય છે માટે તેનાં સર્વથા પચ્ચક્ષ્ણાણુ કડુ છ (૨) પોતાની સ્ત્રી કે પુરુષથી સુવધા મૈથુન તજવું મુશ્કેલ માટે તેની મર્યાદા કડુ છ

પ્રતિજ્ઞા—(૧) પોતાની સ્ત્રી કે પુરુષ સિવાય અન્ય સ્ત્રી પુરુષ તિર્થંચ કે દેવતા સબંધી છવું ત્યાં સુધી નીચેની કોટીએ પચ્ચક્ષ્ણાણુ—

(અ) જ બુદ્ધીપતા હક્ષિણાઈ ભરતમાના મનુષ્ય—તિર્થંચ સબંધી એકે કરણને એકે થોળે એટલે કાચાએ કરી મૈથુન સેવું નહિ (કોટી એકે)

(બ) બાકી રહેલાં મનુષ્ય તિર્થંચ અને દેવતા સબંધી એ કરણને ત્રણ થોળે એટલે મન, વચન અને કાચાએ કરી મૈથુન સેવું નહિ અને એ ત્રણ થોળે મૈથુન સેવરાવું નહિ (કોટી છએ)

(૨) પોતાની સ્ત્રી કે પુરુષથી નીચે હપેલી તિથિઓમાં છવું ત્યાં સુધી એકે કરણને એકે થોળે એટલે કાચાએ કરી મૈથુન સેવવાનાં પચ્ચક્ષ્ણાણ

[નીચે તિથિઓનાં નામ લખવાં]

[૨] શુકલ પક્ષમાં —

[૧] કૃત્તિક પક્ષમાં :—

માગાર

નીચેલી તિથિ બૂલી જવાથી કે તિથિની ખગર નહિ પડવાથી મૈથુન સેવતાં મત ભાંગે નહિ પણ બીજે દિવસે મૈથુન સેવવું નહિ

* અવિષાર

(૧) રૂચરિય પરિગ્રહિય ગમણે—(રૂચરિય એટલે ઘોડા કાળની (નાની ઉમરની, પરિગ્રહિય એટલે મહણ કરેલી—પરવેલી)

ક જા મનના પરેલા અને બીજા અતિચારના અથ કરવામાં પડતાં પુસ્તકોમાં જૂથ વધેલી જોવામાં આવે છે મરિ તેમ પ્રજાસે કરવાની અને જરૂર જણાય છે :—

લગ્ન થયેલું છે પણ ઉંમર નાની છે તેનાથી ગમન કરવું તે.

(૨) અપરિગ્રહિય ગમણે—(અપરિગ્રહિય એટલે ગ્રહણ કરેલી નથી, લગ્ન થયું નથી.) વેવિશાળ થયેલ છે પણ લગ્ન થયેલું નથી તેનાથી ગમન કરવું તે

(૩) અન્નંગ કિહા—પરત્રીનાં અંગોને વિષય દ્રષ્ટિથી સ્પર્શ કરવો તે, કામચેષ્ટા કરવી તે.

(૪) પરવિવાહ કરણે—પારકા વિવાહ તથા નાતરાં કરાવવાં તે.

(૫) કામમોગેષ્ઠુ તિન્વામિલાસા—કામભોગ ઉપર અતિ તીવ્ર ઇચ્છા કરવી તે.

એ પાંચ અતિચાર મારે જાણુવા પણ આચરવા નહિ.

પાંચમું વ્રત [આણુવત]

નામઃ—થુલાઓ પરિગ્રહાઓ પરિમાણ” અથવા સ્થૂલ પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત. ”

ઇત્તરિય પરિગ્રહિય ગમણે નો અર્થ “ થોડા કાળની એટલે નાની ઉપરની સ્ત્રીથી ગમન કરવું નહિ. ” એવો કરેલો છે તે જૂલ કારેલો છે કારણ કે નાની ઉંમરની હોય પરંતુ તેનાથી લગ્ન થયેલું ન હોય તો તે પરત્રી કહેવાય અને પરત્રીથી મૈથુન સેવવાનાં તો બહો પચ્ચક્ષ્માયુ કરેલાં છે, તો તે અતિચાર કહેવાય નહિ, આણુઆચર કહેવાય, માટે ખરું જોતાં તે સ્ત્રીથી લગ્ન થયેલું હોયુ જોઇએ પણ નાની ઉંમરની હોવાથી તેનાથી મૈથુન સેવવાનો અતિચાર કહેલો ॥ (સરકારી કાયદો પણ એવો જ છે)

અપરિગ્રહિય ગમણે નો અર્થ “ ગણિકા વગેરેથી ગમન કરવું નહિ ” એવો કરેલો છે, તે પણ જૂલ કારેલો છે કારણ કે ગણિકા એ પણ પરત્રી જ ગણાય; માટે “ વેવિશાળ થયેલ છે પણ લગ્ન થયેલું નથી ” તેવી સ્ત્રી સમજવી કારણ કે લગ્ન થયા સિવાય તે મૈથુન સેવવાને યોગ્ય નથી માટે અતિચાર કહેવાય

સ્પષ્ટાર્થ:- (સ્થૂણ=મોટકા, પરિબલ=માલમત્તા, પરિમાણ=મર્યાદા, મત=પ્રતિષ્ઠા) મોટકા પરિબલની મર્યાદા કરવા સબંધી પ્રતિજ્ઞા + વિવરણ-પરિબલ નવ પ્રકારનો છે તેની વિગત નીચે 'મર્યાદા'માં આપી છે

પરિબલની મર્યાદા

- (૧) સ્થૂણ-કાંચી જમીન જેવી કે ખેતરો, વાડી ગામ, બમાણ, વાઢે, બરાબો, બાજમાં આવેલી વગેરે પોતાના કરી રાખવા હોય () બગર ગીરવી રાખવાં હોય તો વીણા () સુધી.
- (૨) કાચુ-કાંચી જમીન જેવી કે બર-કાંટ, બર ટાકાં, બહારી સકિત-સાગાન () જ્યોરડીઓ () ઠેણ () સાકાં ખાનાની જ્યોરડીઓ () ધર્મશાળાને જ એ જ્યોરડીઓ () કટ્ટાડી મકાન બાંધીને વેચવાં તે () તથા બગલો () તેને જ એ તણેલા () વગેરે બાપેલાં મકાન (જમીન સાથે) નબ () સુધી.
- (૩) દિરખ-બઢેણ તથા વગર બઢેણ રૂપ, શેર () સુધી તથા વેપાર [] બરણા []
- (૪) છુવણા-બઢેણ તથા વગર બઢેણ સોનું, શેર [] સુધી તથા વેપાર [] બરણે []
- (૫) ઘન-કીશ, માણેક, માતી, પરવાળાં, વગેરે કવેરાત રૂપીઆ [] સુધીની કીમતનું વેપાર, બરણે તથા મહોરખ નાણુ રૂપીઆ [] ની કીમત સુધીનું માસ બારમાં અસુક ધર્મોદામાં રકમ [] વાપરવી જોઈએ.
- (૬) ધાન્ય-જનાજ બર ખચ્ચાં માટે ચિલકે રાખવું પડે તો બરસ જોડે મણ [] સુધી

+ જહરીને ધન્ય આમલ જમાન છે તે જોઈ કરવા પરિબલનું પરિમાણ કરવું તેનું નામ 'ધન્ય પરિમાણ મત' આ મતને આ નામ પણ આપેલું છે.

કાલાં [] કપાસ [] ચોરંડા [] ચરસવ []
 ગોધુમ [] ચોખા [] જીવાર [] બોજરી ()
 મગ () તલ () કઠોળ () વગેરે ચોવીસે જાતાના ધાનના
 વેપાર માટે શિલકે રાખવું પડે તો વરગ એકે મણ () સુધી.

(૭) દુપદ—(જે પગ વાળા) દાસ, દાસી, વાણીતર, કામગરા, વગેરે
 પોતાના ઘર મધ્યે પોતાના કરી રાખવાં હોય તો નગ () અને
 પક્ષી રાખવા હોય તો નગ () સુધી.

(૮) ચૌપદ—ચાર પગવાળાં જનાવર—

વાહનની મર્યાદા નીચે મુજબ:—

(અ) ચૌપદની પરીવાર સહિત મર્યાદા	(બ) ફરતા વાહનની મર્યાદા	(ક) તરતા વાહનની મર્યાદા
ગાય નગ	પાલખી નગ	વહાણુ નગ
લેસ નગ	બળદગાડી	હોડી નગ
બળદ નગ	થોડાગાડી	સ્તીમર નંગ
ઘેટા નગ	બહેલ નગ	લોન્ચ નંગ
થોડા નગ	રથ નગ	મનવાર નગ
ખકરી નગ	એકા-કમણી	તાવડા નગ
જિંટ નગ	ગાઇસિકલ	ત્રાપા નગ
પાડા નગ	મોટરકાર	ખલ્લૂત

(૯) કૃત્રિય—ધરવખરી એટલે નાનાં મોટા રાચરચીલા, પેટી-પટારા વગેરે
 સર્વ થઇને કુલ રૂપીયા [] સુધી તથા તાંબાના વાસણુ, પીત્તળના
 વાસણુ, જરમન સીલ્વર વગેરે ધાતુનો વેપાર કરવો પડે તે
 [] કાપડનો [] લાકડાનો [] વગેરે.

પ્રતિજ્ઞા—ઉપર પ્રમાણે મર્યાદા કીધી છે, તે ઉપરાંત પરિબ્રહ્મ રાખવાનાં
 છવું ત્યાં સુધી એક કરણ ને ત્રણ થોગે પચ્ચવસાગ, [કેટી ત્રણ] x

આગાર

દહેણામા કે વારસા હકથી આવેલી તથા લોચથી જડેલી વસ્તુ રાખી
 લેવાનો આગાર પણ તરત જ તેની તપાસ કરવી કે પોતે મર્યાદા કરેલી છે તે

ઉપરાંત તે કોઈ બીજા મઠ જતી નથી ? તેમ જન્યુ હોય તે તાક્ષી વખાણની બીજનો સદુપયોગ કરી દેવો.

અભિપ્રાય

- (૧) સ્વેચ્છ-ચરણ-પ્રમાણાવકરમે - ઉચ્ચાલી તથા કાંઠી જમીનની મર્યાદા બોળાવવી તે.
 - (૨) હિરણ્ય-સુવર્ણ-પ્રમાણાવકરમે - રૂપાની તથા સોનાની મર્યાદા બોળાવવી તે.
 - (૩) ધન - ધાન્ય - પ્રમાણાવકરમે - ધન તથા ખનાવની મર્યાદા બોળાવવી તે.
 - (૪) દુપદ-વૌષટ્-પ્રમાણાવકરમે - બે પત્રવાળા અને ચારપત્રા પ્રાચી આદિની મર્યાદા બોળાવવી તે.
 - (૫) કુપિય-પ્રમાણાવકરમે - ઘરવખરીની મર્યાદા બોળાવવી તે.
- એ ખાંધ અભિપ્રાય બાબતે પણ અધ્યયનના નહિ.

છઠું અંક [ગુણ અંક]

નામ - " વિદ્યા પરિમાણ અંક "

સ્પષ્ટાર્થ : - જે ગ્રામમાં રહું છું ત્યાંથી રજા વિદ્યાઓ.

વિવરણ-વિદ્યાઓ રજા છે - ૧ તરણ એટલે કાચી, ૨ જપો [જપા] એટલે નીચી ૩ શ્રીષ્ઠી [તિર્થંક] એટલે ચમકી શ્રીષ્ઠી વિદ્યા આઠ પ્રકારની છે - ચાર વિદ્યા અને ચાર વિદિશા [વૃક્ષ] એટલે પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય અને દશાન.

પરિમાણ

૧ કુમુ વિમાન કે ૧૫૫૫૫૫ જનુ હોય તે ગાઉ []

૨ નીચુ કિતરણ હોય તે ગાઉ []

૩ ત્રીછી (તિર્યક) દિશાએ ચાર દિશા અને ચાર વિદિશાએ જવાની મર્યાદા + ચોતાના રહેવાના ગામથી []

(બ) જળ માર્ગે-વહાણ તથા આગબોટે બેસીને ગાઉ []

[વ] સ્થળ માર્ગે પગે ચાલીને કે વાહને બેસીને કે રેલમાં બેસીને કે વિમાન તથા બલૂનમાં બેસીને જવું હોય તો ગાઉ []

પ્રતિજ્ઞા- ઉપર પ્રમાણે મર્યાદા કરી છે, તે ઉપરાંત જઈને સ્વેચ્છાએ, કાંચાએ, પાંચ આશ્રવ અને અઢાર પાપસ્થાનકે સેવવાનાં, છવું ત્યાં સુધી બે કરણ અને ત્રણ થોગે પશ્ચક્ષાણ.[કોટી ૭એ] અને નહકમાં રહીને હક બહારની જમીનના સબધમાં એક કરણ ને ત્રણ થોગે પશ્ચક્ષાણ [કોટી ૩]

આગાર

ચોરાદિ વડે હરણ કરવાથી રાજદિના બળાત્કારથી, ગાઉનું માપ બરાબર માલૂમ નહિ પડવાથી, પવનથી ભોટ-વહાણ ઘસડાઈ જવાથી અને બેલાન થઈ જવાથી મર્યાદા બોળગી જવાય તેનો આગાર અને આગળ ઉપર સાધુપણુ અગીકાર કરું તો મર્યાદા બોળગી ગમે ત્યાં બાઉ તેનો આગાર. (સાવધકમં નહિ કરવા દિશાની મર્યાદા કરેલી છે પણ સાધુને કાંઈ સાવધકમં કરવા જવાનું નથી)

અતિચાર

- [૧] ઉદ્દદિસિપ્પમાણાઢક્કમે-જાંચી દિશાની મર્યાદા બોળગવી તે
- [૨] અધોદિસિપ્પમાણાઢક્કમે-નીચી દિશાની મર્યાદા બોળગવી તે
- [૩] તિરિયદિસિપ્પમાણાઢક્કમે-ત્રીછી [તિર્યક] એટલે જળ તથા સ્થળ માર્ગની ચાર દિશા અને ચાર ખૂણાની મર્યાદા બોળગવી તે.

+ હાલમાં રેલવેની સત્રવક હોવાથી માણસો ધણા દૂર જઈ શકે છે તેથી ત્યાં બંતે નહિ જતા સગા રોહીથી પવ કે તાર મારફત કામ કરાવી શકાય છે માટે હકમાં રહીને હક બહારની જગ્યામાં તેમ કરવા આગાર રાખ્યો છે.

[૪] લેણુવદિ—સઘળી દિશાના ગાઉ લેખા કરી એક દિશાએ જવું તે.

[૫] સર્વિષ્વરદાપ—સર્વેક પડયા છતાં આગળ જવું તે.

એ પાંચ અતિચાર મારે બાંધવા પણ આચરવા નહિ.

સાતમું મત [ગુણુ મત]

નામ:-“ઉપમોગ પરિમોગ પરિમાણ મત” અથવા “મોગોપમોગ પરિમાણ મત ”

સ્વર્ણ્ય:- (ઉપ = ઘોડું + ભોજ = ભોજવડું, પરિ = વધારે + ભોજ = ભોજવડું, પરિમાણ = મર્યાદા, મત = પ્રતિજ્ઞા આદ્યાર, પુરુષ અને વિદેષન વગેરે જે વસ્તુ દિવસમા એક જ વાર (ઘોડી વાર) ભોજવડામાં આવે છે તે ઉપભોગ અને મર, વસ્તુ બદલેલા વગેરે જે વાર વાર ભોજવડામાં આવે છે તે પરિભોગ એ બેની મર્યાદા કરવા સબંધી પ્રતિજ્ઞા

વિચરણ:- (૧) મોયળાઉય એટલે ભોજન સબંધી અને (૨) કસ્મઠય એટલે વેપાર સબંધી : એ બે પ્રકારે આ મતની મર્યાદા કરવાની છે મોયળાઉય ના ૨૬ પ્રકાર અને કસ્મઠય ના ૧૫ પ્રકાર છે પ્રથમ મોયળાઉયની મર્યાદા કર્યા પછી કસ્મઠય ની મર્યાદા કરીશું.

મોયળાઉય ના ૨૬ બોલની મર્યાદા:-

(૧) રણ્ણિયાત્રિહિ ઉલ્લ હુછવાના તથા શોખથી હાથમાં રાખવાના કમાલ—હુવાલ નામ () તેની બાજુ—
રેથમ () બિનનો () મુનરઉ ()

ક આ ૨૬ બોલની મર્યાદામાં દરેક બોલમાં જન સખરા જગ્યા રાખી છે ત્યાં જન નહિ બને તોપણ આજમે, કારણ કે જાડી ખપતી ચીજની જન સખરાની છે તે નહિ બને તો તે જાતની બધી ચીજે ખપતી છે અને તેની મર્યાદા કરી છે એમ સમજાશે. પરંતુ માર્ક ચીજ ત્યાગવાની મરજી દેવા તો “અમુક ચીજો ત્યાગ છે” એમ સખરું અપરા અમુક ચીજે (નામ સખરું) મિત્રાપ બાંધીનીતો ત્યાગ છે એમ સખરું.

- (૨) દંતણવિહં :- લીલાં દાતણના કટકા ન ગ () તેની જાત :- આવળ () આવળ () કઠોઈ () જલ () લીંબડો () તુવેર () કપાસ () નેતર () વડનુ ()
- (૩) ફલવિહં :- શોખથી શરીરે ચોળવાનાં ફળ દિન એકે () તેની જાત :- અરીઠાં () આંબળાં () કઠોડી ()
- (૪) અઘંભંગણવિહં :- શરીરે ચોળવાનું તેલ, કુલેલ, અત્તર વિગેરે દિન એકે શેર () તેની જાત :-
- (૫) ઉષટ્ટણવિહં :- શરીરે મહંન કરવાની પીઠી વિગેરે દિન એકે શેર () તેની જાત - સાણુ () સાણખાર () ખારો () લોટ () માટી () છાસ () છાણુ ()
- (૬) મંજ્જણવિહં :- સ્નાન કરવાનું ખાણી દિન એકે મણુ () હેશ સ્નાન તથા અશુદ્ધતાનો આગાર.
- (૭) વસ્થવિહં :- શરીરે પહેરવા-ઓઢવા-પાસે રાખવાનાં વસ્ત્ર દિન એકે ન ગ () તેની જાત.-પણુ ધર્મ ઉપકરણ જુદાં શુભ પ્રસંગે આગાર
- (૮) વિલેવણવિહં :- શોખ નિમિત્તે શરીરે ચોપડવું કે કપાળે આલેલો કરવો હોય તો દિન એકે શેર () તેની જાત:- કકુ, કેશર, સુખડ, લવીંગ, મરી સુઠં વગેરે
- (૯) પુષ્પવિહં :- સુઘવાના કે પહેરવાના ફૂલ (કોઈના તોડેલાં હોય તે તથા પોતાના જગીચામાથી તોડવાં કે વેચવા પડે તો આગાર) દિન એકે શેર () તેની જાત -
- (૧૦) આમરણવિહં :- ઘરેણા પહેરવા હોય તો દિન એકે રૂપીઆ () સુધીની કીંમતના, તેની જાત -

- (૧૧) ઘૂપવિહાર :— ધૂપ કરવો હોય તો દિન જોકે થોર ()
તેની બત —સોખાન, અગરબત્તી, શુગળ, લોટ.
- (૧૨) પેઝરવિહાર :— તેજના સહિત થા, કોશી, સરખત ()
ભાંચ () બુદ્ધાણનો () વગેરે પીવાની વસ્તુ
દિન જોકે થોર () તેની બત :—
- (૧૩) મરુજીવિહાર :— સુખદી-મીઠાઈ-હલવો-દૂધીનો હલવો-પાપદીની
ખીચદી વગેરે દિન જોકે થોર () તેની બત :—
- (૧૪) હરનવિહાર :— (ઓરન-ચોખા) કઠોળ સિવાયનું લાઝુ પાન
દિન જોકે થોર () તેની બત :—
- (૧૫) ઘૂપવિહાર :— કઠોળ દિન જોકે થોર () તેની બત
- (૧૬) વિગરવિહાર :— મધ, માખણ, દારૂ, માંસ જે વ્યાર મહાવિગ્રહ
અહોસિ ખાવાનાં તથા વાપરવાનાં વસ્તુઓ

હવા તરીકે મધ-માખણ ખાવાનો આગાર હવા તરીકે દારૂ
ચોખવાનો આગાર અગ્રેષ્ઠ હવાની ઝનાવટના અજ્ઞાનપણાને લીધે
કોઈ મહાવિગ્રહ ખવાય તો તેનો આગાર

લઝુ વિગ્રહ ખાવાની દિન જોકે નીચે પ્રમાણે મર્મોદા :

લી	પતાસાં	લૂંટી
ગોળ	શીખડ	મહાઈ
તેલ	ફૂંધપાક	આઈસક્રીમ
સાકર	ખાસુરી	જરૂર
ખાંડ	ફૂંધ	

- (૧૭) સાગવિહાર :— લીલોત્રી શાક માટે તથા કાચી ખાવામાં લેવી તે દિન
જોકે થોર () તેની બત અને લખવા જરૂર નથી મત મારણ
કરનારને કટાણો ન લખવો તે સાદુ આ પુસ્તકના અંતે પરિશિષ્ટ
(ક) માં તમામ લીલોત્રીનાં નામ લખ્યાં છે તેમાં પોતાની મરજીમાં આવે
તે લીલોત્રીની છૂટ રાખી ખાંડની લીલોત્રીનાં વૃક્ષવૃક્ષાં કરવાં.

અને એ પચ્ચઢખાણ કરેલી લીલોત્રીનાં નામ ઉપર લાલ સાહીથી છેકેા મારવેા એટલે બાકીની લીલોત્રી ખપતી છે એમ સમજાશે અને લીલોત્રીની મર્યાદા સમજવી.)

નીચેની તિથિઓએ તમામ લીલોત્રીનો ત્યાગ :

શુકલ પક્ષમાં :—

કૃષ્ણ પક્ષમાં :—

(૧૮) માહુરવિહં :— મેવો, દિન એકે શેર () તેની જાત :—કેરી પાકી () કેળાં પાકાં () તથા દ્રાક્ષ, ચારોળી, ખજુર ખારેક, પીસ્તાં વિગેરે :—

(૧૯) જિમણવિહં :— જમવાને માટે ધાન્ય દિન એકે () તેની જાત,

(૨૦) પાણિવિહં :— પીવા માટે પાણી શેર ()

(૨૧) મુલવાસવિહં :—સુખવાસ નિમિત્તે ખાવાની વસ્તુઓ. દિન એકે શેર () તેની જાત :—

(૨૨) વાહનવિહં :— બેસવાનાં વાહન :— વહાણ, (નાવ) આગબોટ, કોટિયું, ત્રાપો, વગેરે દિન એકે નગ () તેની જાત :—

(બ) ફરતાં—આગબોટી. (સલૂન)

(વ) ચરતાં—ઘોડો, જીટ, પાડો.

(ક) તરતા—જળવાટે.

(હ) આકાશ માર્ગે. (બલૂન વગેરે)

(૨૩) ઉવાળવિહં :— પગરખા વગેરે, નગ () તેની જાત :— સપાટ, કંતાનના બોડા, પાવડી, મોબા.

(૨૪) સયર્ગવિહં :—સૂવા બેસવાનાં આસન તથા સાહિત્ય, નંગ () તેની જાત :—

(૨૫) સવિષ્ણુવિહાર:- સચેત દ્રવ્ય, દિન જોકે ન ગ () તેની ભાવ

(૨૬) વૃક્ષવિહાર:- સચેત અને અચેત મળીને દ્રવ્ય ન ગ ()
તેની ભાવ :-

શાંતિ લોકજનનો સર્વથા અથવા માત્ર જોકે માં દિન તે
ત્યામ રાગ, જરા, પરવશપણ, પરદેશ તથા મૂલ્યકનો આગાર

મતિદા:- ઉપર પ્રમાણે છબીસ જાણની મર્યાદા સ્ત્રી છે, તે
ઉપરાંત કેઈ વસ્તુ સ્વેચ્છાએ હેંચે કરી લોગ નિમિત્તે લોગવનાર્થ
હવે ત્યાંથી જોકે કરજી ને મંજી થોગે પચકુલાન

આગાર

લેગસેગ, અલગલગ, જોડાવેસક, અલગપણ, ઉપયોગ સ્વ-
લભ-મૂલ્ય અને શુભ પ્રસંગ, અભિ પ્રસંગ, દુષ્કાળ પ્રસંગ, માર્ગ
પ્રસંગ, અનુકૂળ પ્રસંગ તથા છ છીડીનો આગાર

અતિચાર

(૧) સવિષ્ણુવિહાર:- સચેત વસ્તુ ખાવી તે

(૨) સવિષ્ણુ પચિષ્ણુવિહાર:- સચેત વસ્તુની સાથે વળગેલી વસ્તુ
ખાવી તે ખાવનાદિકથી ગુરુર ઉપેક્ષાને ખાવો તે

(૩) અપ્યોમિયા સહિમચ્છેદનયા- નહિ પકવેલી વસ્તુ ખાવી
કથુ બરાદિક

(૪) દુપ્યોમિયો સહિ મચ્છેદનયા- માઢી રીતે પકવેલી વસ્તુ ખાવી
મઠયાં તે રીંગણાં, સકરીયાં, કારીયાં, ઉખિયુ વગેરે

(૫) દુપ્યો સહિ મચ્છેદનયા - ખાવાનું થોડું અને નાની કેવ
મલુ જોવી ચીજ-ચેરદી, સેગાની સીંગ, લોમર્સ
(મગફળી) ખાવી તે

જો પાંચ અતિચાર, મારે લાગુવા પણ આપ્યેલા નહિ.

આપવું પડે તો તથા કોસ. રેંટ, ઝંપ ઝીલું કરવું પડે તો તથા લાઇ પ્રસંગે પાણી આપવું પડે તો આગાર.

- (૧૫) અસદ્ગુણપોષણયા:- (અસતિ જનને પોષવાનો) ઠાર, શુભામ-
તે છોકરીઓ રાખી વેશ્યાનો ધંધો કરાવવો નહીં, પણ પોતાની
આય, લેંસ, ઘોડા વગેરે ઉછેરી વેપાર કરવો પડે તો આગાર.

આગાર

પોતાના ઘરની કે લેણામાં આવેલી ચીજ વેચવી પડે તેનો આગાર.

આઠેમુ વ્રત [ગુણુવ્રત]

નામ:- " અણસ્યદંડાઓ વેરમણ " અથવા " અનર્થ દંડ
વિરમણ વ્રત "

સ્પષ્ટાર્થ:- અનર્થ એટલે અર્થ (સ્વાર્થ) વિના આત્મા
દંડાય છે તેવી ક્રિયાઓથી વિરમવા સંબંધી પ્રતિજ્ઞા.

વિવરણ:- 'અનર્થ દંડ' ના ચાર પ્રકાર છે તે નીચે સુજખ -

- (૧) અવજ્ઞાણાચરિય:- (અપધ્યાન એટલે ખોટું ધ્યાન ધરવાથી)
પાપકારી આત્મ ધ્યાન તથા રૌદ્ર ધ્યાન ધરવું તે (અસુક
માણસનું ઘર બળી જાય તો સાફ, એવું દેખાતુદિથી
ચિંતવવું તે રૌદ્ર ધ્યાન અને સામારિક દુખોની ચિંતામાં
મશગૂલ થવું તે આત્મ ધ્યાન.)
- (૨) પ્રમાદાચરિય:- (પ્રમાદ-આચરણ) એઠવાણી, ઘી, તેલ,
ગોળ, વગેરેના વાસણ ઉઘાડા મૂકવાથી વ્રસ જીવ અદર પડી
મરણ પામે તેવા પ્રવાહી પદાર્થોનો પ્રમાદ (આળસ) કરવો તે
- (૩) હિંસપ્પયાણ:- હિંસાકારી શસ્ત્ર તથા બીજી કોઈ હિંસા ધાર્ય
તેવી વસ્તુ, હિંસા કરવાના કામમાં કોઈને આપવી તે
- (૪) પાત્રકમ્મોવર્ણ:- (પાપ કર્મનો ઉપદેશ) વ્રસજીવની ઘાત
ધાર્ય એવો તથા સાધુ-શ્રાવક, આદરેલા વ્રતથી વ્રજ ધાર્ય
એવો ઉપદેશ કરવો તે

- (૮) રસવાણિજ્ઞે—(રસનો વેપાર)નીચ રસ એટલે ફાફનો વેપાર નહીં. જોય રસ એટલે ઘી, તેલ, સરસીમુ, એરડીમુ, આરો બોળ, ખાઠ, સાકર વગેરેનો વેપાર કરવો હોય તો ફાફરાંતનો કરવો નહિ.
- (૯) લાણવાણિજ્ઞે—(લાણનો વેપાર) લાણ તથા મીઠુનો વે કરવો નહિ.
- (૧૦) વિસવાણિજ્ઞે—(ઝેરનો વેપાર)ઝેરી વસ્તુ વેચવાનો વેપાર નહિ, ગાંધીની દુકાનને અંગે વધનાજ, બેદની દુકાનને ઝેરી બીજો તથા અરીસુની દુકાન.
- (૧૧) લંતવિચ્છન્નકર્મ્યે—(યત્રઽમરીનરીનો વેપાર) યત્ર, ય યાણી, અરખા, મિલ, છન, પ્રેસ, ખાંડવાનો ફેલ, મરખાન અંગે, ઇંટ-વાઠા, ચુનાબટ્ટી, લોહાના સચા નવા મનર યાણી વગેરેના કરવા પડે તો આગર લ ડીજે ફળવું, હરમ શ્રીફળ, સોપારી ભાંખવી પડે તે વગેરેનો વેપાર કરવો ન કરવાની જરૂર પડે તો ફાફરાંત કરવો નહિ. પણ ચેર ડીંગ-ચર, બાજો ફૂપીઆ ઝુકવા પડે તો આગર
- (૧૨) નિસ્તલ્પકર્મ્યે—અવચ પછી બળદ, ઘોડા, ખાઠાને ખડી કરાવવા-મતાવવાનો વેપાર કરવો નહિ.
- (૧૩) દ્વિમિત્રાવણયા—ઢાવાનળ લગાડવાનો વેપાર કરવો ન ખેતરમાંથી સૂક બાળવું નહિ.
- (૧૪) સરદ્વિત્તમાગપરિસોસણયા—અરોવર, દ્રુક, તળાવ સોંઠાવ વેપાર કરવો નહિ, પણ પાણીનો ય ય કરીને બગીચામાં, ખેત

* નોંધ તરીકે ઝેરી બીજો હવા તરીકે ખરીદવી-વેચવી પડે ખુદા સીંદરીને પાતાના ફેલાતી ફળે નકામી ઢાંકી બજારની પડે, સરકારી જ લારે લોખંડિત મરિ ફાફ-વાવું પાણી ચોસાવું પડે, માટે બેચાળોને ય પૂર શખરી નામ રાખવું કે તો તે કોઈ કોઈ સરકારની બધી નથી પાતાની સ્થિતિ, સક્રિય તથા અજાણતા સંજોગો નોંધ રાજ ખુદામતી મર્ચા છે.

આપવું પડે તો તથા કોસ રેંટ, અંપ ઝીલું કરવું પડે તો તથા લાઈ પ્રસંગે પાણી આપવું પડે તો આગાર.

- (૧૫) અસંજ્ઞાજ્ઞાપોસનયાઃ— (અસતિ જનને પોષવાનો) ઠોર, શુભામ-
તે છોકરીઓ રાખી વેશ્યાનો ધંધો કરાવવો નહીં, પણ પોતાની
ગાય, ભેંસ, ઘોડા વગેરે ઉછેરી વેપાર કરવો પડે તો આગાર.

આગાર

પોતાના ઘરની કે લેણામાં આવેલી ચીજ વેચવી પડે તેનો આગાર.

આઠમું વ્રત [શુશ્રુવત]

નામઃ— “ અણસ્થદંડાઓ વૈરમણં ” અથવા “ અનર્થ દંડ
વિરમણ વ્રત ”

સ્પષ્ટાર્થઃ— અનર્થ એટલે અર્થ (સ્વાર્થ) વિના આત્મા
દંડાય છે તેવી ક્રિયાઓથી વિરમવા સંબંધી પ્રતિજ્ઞા.

વિવરણઃ— ‘ અનર્થ દંડ ’ ના ચાર પ્રકાર છે તે નીચે મુજબ—

- (૧) અવજ્ઞાનાચરિયંઃ— (અપ્રધ્યાન એટલે ખોટું ધ્યાન ધરવાથી)
પાપકારી આર્ત ધ્યાન તથા રૌદ્ર ધ્યાન કરવું તે. (અમુક
માણસનું ઘર બળી જાય તો સારું, એવું દ્રેષ્યબુદ્ધિથી
ચિંતવવું તે રૌદ્ર ધ્યાન અને સાસારિક હું ખોની ચિંતામાં
મથગૂલ થવું તે આર્ત ધ્યાન.)
- (૨) પ્રમાદાચરિયંઃ— (પ્રમાદ—આચરણ) એઠવાણી, ઘી, તેલ,
ગોળ, વગેરેના વાસણ ઉઘાડા મૂકવાથી વ્રત છૂવ અદર પડી
મરણ પામે તેવા પ્રવાહી પદાર્થોનો પ્રમાદ (આળસ) કરવો તે
- (૩) હિંસાપ્પયાણંઃ— હિંસાકારી ચરત તથા બીજા કોઈ હિંસા થાય
તેવી વસ્તુ, હિંસા કરવાના કામમાં કોઈને આપવી તે
- (૪) પાપકર્મ્મોવણસંઃ— (પાપ કર્મનો ઉપદેશ) વ્રતછૂવની ઘાત
થાય એવો તથા સાધુ-શ્રાવક, આદરેલા મતથી બ્રહ્મ થાય
એવો ઉપદેશ કરવો તે.

પ્રતિજ્ઞા:-ઉપર કહ્યા પ્રમાણે મોટા 'અનર્થ ૬૪' સેવવાનાં છુટ
ત્યા મુધી, બે કરણ ને ત્રણ યોગે પરુચક્ષણ

આગાર

(૧) મન કળજે નહિ રહેવાથી, સરળ સ્વભાવે દ્રેવબુદ્ધિ વિના
આત્મ-રૌદ્ર ધ્યાન કરાય તેનો આગાર (૨) અસ્તવ્યકથી થી-તેણાં દિનાં વાસવ
હાકવા રહી જાય તેનો આગાર (૩) અપુ-મુદ્ધી વગેરે કોષને ત્રસણવની
હિંસા ન થાય એવા ઉપયોગમાં અપાય તેનો આગાર (૪) સ્ત્રી
સંબંધીનું રૂઢું ધમ્મવા નિમિત્તે તથા અનુકંપા નિમિત્તે ધર્મ-
ક્રમકાળ વગેરે કવાનું કહેવાય તેનો આગાર (૫) તરવાર, બદ્ધ
વગેરે શસ્ત્ર પરવાનો મેળવી રાખ્યા હોય અને કોઈ સ્નેહીને માત્ર
શોભા અથવા પાસે રાખવા, માનવાથી અપાય તેનો આગાર

અતિચાર

- (૧) કદાપ્તે:-કદર્પ (હામ વિકાર) વધે એવી કુચેષ્ટા કરવી તે.
 - (૨) કુસ્કુર - (કામ મર્મ કયા) હામાતુર કરનારી વાતો કરવી તે.
 - (૩) મોહરિણ:- (મુસરીપણું) હાસ્થાદિક જેમ તેમ બાંધવું તે (જેથી
કોઈની એળ ઉઘાડી થાય અથવા કોઈ કદ પામે.)
 - (૪) સ જુતાદિગરણે:- પોતાના અપ કરતાં વધારે અધિકરણ મેળવવા તે
 - (૫) ઉપમોગ પરિમોગ આરસે:- ઉપયોગ-પરિયોગ અર્થે વપરાતી
બીજો ઉપર અતિ વ્યાકુળા કરવી તે.
- જો પાંચ અતિચાર માટે બાંધવા પણ અપાયવા નહિ.

નવમું પ્રત [શિક્ષાપ્રત]

નામ સામાયિક પ્રત

સ્પષ્ટાવ :- આત્મ-રૌદ્ર ધ્યાનની પરિણતિ રૂપ ક્રિયા તેને અશુભ સાવધ
બંધાપાર કહીએ, તેનો ત્યાગ કરીને આત્માને સમતા પરિણામમાં રાખે તે

સામાયિક [સગનઆચનધક] સમ એટલે સમ્યક પ્રકારે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર, તેનો આચ એટલે લાભ જેનાથી થાય તે સામાયિક.

વિવરણ:- એક અતર્મુદ્ધૂત એટલે જે ઘડી સુધી સકળ સાવધ કર્મનો ત્યાગ કરવાનું આ વ્રત છે. તે ૧૦ મનના, ૧૦ વચનના અને ૧૨ કાયના એ બત્રીસ દોષ તથા ચાર વિકૃતિ (સ્ત્રી, લોજન, દેશ અને રાજ્ય સબધી) ટાળીને કરવાનું છે. એ વ્રત જે ઘડીનું, સાધુપણ અથવા સાધુપણની વાનકી હોઈ, અનાદિ કાળના સસાર પરિભ્રમણ થકી વિશ્રામ કરવાનો રૂઠો ઉપાય છે.

પ્રતિજ્ઞા:- આ સામાયિક વ્રત મારે છતી શક્તિએ જીવું ત્યાં સુધી દરરોજ કોટી ૮/૬ * એ કરવું અથવા વર્ષ એકમાં () કરવા

આગાર

માંદગી, પરદેશગમન, પરવશપણું, વૃદ્ધાવસ્થા તથા કોઈ સરકારી કે લૌકિક કામમાં શકાઈ પડવાથી ન અને તેનો આગાર.

અતિચાર

- (૧) મળ-દુષ્પણિહાણે- મન દુષ્ટ રીતે પ્રવર્તાવ્યું હોય તે.
- (૨) વચ-દુષ્પણિહાણે- વચન દુષ્ટ રીતે પ્રવર્તાવ્યું હોય તે.
- (૩) કાય-દુષ્પણિહાણે- કાયા દુષ્ટ રીતે પ્રવર્તાવી હોય તે.
- (૪) સામાયિક્સ-સદ્-અકરણયાદ્- સામાયિક કીધું છે, છતાં નથી કીધું એવું બાણુવું તે.

* આ વ્રત દોષ છ કોટીએ (મન-વચન-કાયાએ કરી પાપ કરે નહીં અને એ ત્રણ જોડે પાપ કરાવું નહીં એમ) કરે છે અને કોષ વચન અને કાયાએ કરી બીજાને કરતાં રૂઠું બાણુ નહિ એ એ આનુમોદન વધારી આઠ કોટીએ કરે છે આ ઠેકાણે છ કોટીવાળાએ આઠકા ઉપર અને આઠકોટી વાળાએ છમકા ઉપર હેકા મારવો.

દશમા અને અગિયારમા વ્રતમાં પણ એમ કરવું

(૫) સામાયસ્સ અણવઠિયસ્સ કરણપાણ્ણ સામાનિકેનો વખત
પૂરો થયા સિવાય પાણુ તે.

એ પાંચ અતિચાર માટે બાણુવા પણ આપ્યેલાં નહિ.

દશમુ મત [શિક્ષાવત]

નામ:- દેશાવકાશિક વ્રત

સ્પષ્ટાર્થ:- (દિશાનઅવકાશિક=દિશાના અવકાશને દૃષ્ટીને) સવારથી
આરંભીને એક અઢોરાત્રિ સુધી પૂર્વાદિકે છ દિશાની મર્યાદા બાંધીને
તેની બહાર પાંચ આશ્રવ નહિ સેવવાનું તથા હાલની અંદર રહીને
દ્રવ્યાદિકની મર્યાદા કરવાનું મત.

વિવરણ-છઠ્ઠા “દિશા પરિમાણુ મત” માં દિશાઓનું પરિમાણ
કહ્યું છે તે છઠ્ઠી પથ્થરનું હોવાથી તેમાં દિશાઓનું માપ બાણુ
રાજેકુ હોય છે પણ હરેશજ તેટલી જગ્યાએ જરૂર પડતી નથી માટે
તેનો અઠોરવ કરવા સાદું આ મત અંગીકાર કરવાનું છે. આ મતમાં
બે પ્રકારની મર્યાદા કરવાની છે:-

(૧) દિન દિન પ્રતિ પ્રભાત થકી પ્રારંભીને પૂર્વાદિકે છ દિશામાં
જેટલી જમીન શેઠાણી રાખી છે તે ઉપરાંત સ્વેચ્છાએ એક અઢોરાત્રિ
સુધીમાં પાંચ આશ્રવ સેવવાં નહિ.

(૨) જેટલી જમીન શેઠાણી રાખી છે તે મર્યાદા બે દ્રવ્યાદિકની
મર્યાદા સીધી છે તે ઉપરાંત ઉવચોગ પરિચોગ ચોગ નિમિત્તે એક
અઢોરાત્રિ સુધી ચોગવવાં નહિ.

મતિદ્વા - ઉપર પ્રમાણે ‘દેશાવકાશિક’ મત છવું ત્યાં સુધી છત્તી
શકિતએ વર્ષ એકમાં () ૮/૬ ઠોટી એ આપે કરવાં.

આગાર

નવમા સામાયિક મત પ્રમાણે સથળા આગાર તથા ‘દેશાવકાશિક’
ન બની શકે તેમ હોય તો ૩૦ સામાયિક કરીને, અગર આઠ
દિવસ સુધી ઘોણુ મત’ પાળીને એક ‘દેશાવકાશિક’ વાળવાનો આગાર

અતિવાર

- (૧) આળવણવળવળઓમે:- જતા માણસ પાસે હઠ બહારની વસ્તુ મંગાવવી તે.
 - (૨) પેસવળવળવળઓમે:- ચાકર પાસે હઠ બહારની વસ્તુ મંગાવવી તે.
 - (૩) સદાણુવાણ-(શબ્દાનુવાત) સાઠ કરી હઠ બહારની વસ્તુ મંગાવવી તે.
 - (૪) સ્વાણુવાણ-(રૂપાનુવાત) ૩૫ બતાવી હઠબહારની વસ્તુ મંગાવવી તે.
 - (૫) વહિયા પુગલ પક્ષેવે:- હઠ બહાર કાંકરાદિ નાખી વસ્તુ મંગાવવી તે.
- તે પાંચ અતિવાર મારે જાણુવા પણ આવ્યરવા નહીં.

અગિયારમું વ્રત (શિક્ષાવ્રત)

નામ:-પૌષધ વ્રત અથવા પોષધોપવાસ વ્રત.

સ્પષ્ટાર્થ:- આત્માને ધર્મધ્યાનથી ચોષવો એવો 'પૌષધ' શબ્દનો અર્થ થાય છે, અને પૌષધ-ઉપવાસ મળીને 'પૌષધોપવાસ' શબ્દ થયો છે.

વિવરણ:- ચાર પ્રકારનો આહાર, મૈથુન, શરીર ઉપરથી ઉતરી શકે એવા અલહાર, પુષ્પની માળા, ચઢનાદિક વિલેપન, શસ્ત્ર અને પાપકારી કાર્યનો એક અહોરાત્રિ સુધી ત્યાગ કરીને ધર્મધ્યાન કરવું.

પ્રતિજ્ઞા:- ઉપર પ્રમાણે પૌષધ દરમાસે એ-યાખીના છવું ત્યા સુધી છતી શક્તિએ ૮/૬કોટીએ મારે કરવા, ને ન બને તો વર્ષએકમાં ()કરવાં

આગાર

નવમા વ્રતમાં લખ્યા પ્રમાણે સઘળા આગાર તથા પૌષધ ન ખાની શકે તો સામાયિક રૂપ કરીને અગર એક છઠ્ઠ કરીને અગર આઠ દિવસ સુધી જોશુ વ્રત પાળીને એક પૌષધ વાળવાનો આગાર.

+ પૌષધ નહીં કરી ચક્રનારને મ્હા રસ્તો એવડો લાભકારક છે.

અતિવાર

- (૧) અપ્પહિલેહિય-દુપ્પહિલેહિય સેજ્જા સંચારણ-શમ્મા-સમાશતું પહિલેહલુ કમુ' ન હોય અગર ખરાબ રીતે પહિલેહલુ કમુ' હોય તે
- (૨) અપ્પમજ્જિય-દુપ્પમજ્જિય સેજ્જા સંચારણ :- શમ્મા-સમાશ પુલ્લે ન હોય અગર ખરાબ રીતે પુલ્લે હોય તે
- (૩) અપ્પહિલેહિય - દુપ્પહિલેહિય - સચ્ચારપાસવજ્જમિમિ:- બાકો પેશાબ કરવાની જમ્યાનું પહિલેહલુ કમુ' ન હોય અગર ખરાબ રીતે પહિલેહલુ કમુ' હોય તે
- (૪) અપ્પમજ્જિય-દુપ્પમજ્જિય - સચ્ચાર પાસવજ્જમિમિ:- બાકો તથા પેશાબ કરવાની જમ્યા પુલ્લ ન હોય અગર ખરાબ રીતે પુલ્લ હોય તે
- (૫) પોસહસ્સ સમ્મ જ્જાપુપાસવજ્જા-પોનથ સર્વથા રૂપી રીતે પાળે નહિ તે.

જો પાંચ અતિવાર મારે બાધુલા પણ આચરવા નહિ.

ભારત્રુ મત (શિક્ષામત)

નામ:- અતિયિ સપિમાગ મત

સ્પષ્ટાર્થ - અતિયિ એટલે જેને તિયિ-પર્વ નથી જેવા અથવા જેને આવવાની તિયિ શિક્ષા નથી જેવા સાધુજીને સવિભાગ કહેવા પોતાના ઉપસોગ-પરિસોગ માટે બાધુલી વસ્તુમાંથી ભાગ આપવો તે, અર્થાત્ સાધુજી-સાધ્વીજીને નિર્દોષ શ્રોત્ર પ્રકારનું દાન દેવાનું મત.

વિવરણ - ચાર આહાર (૪) વસ્ત્ર (૫) પાત્ર (૬), કંબળ (૭), રબેહરણ (૮) પાટ-પાટલા (૯) જોડીઅણનું પાટિયુ (૧૦) સ્થાન (૧૧), સમારો એટલે ખપતી પચારી (૧૨), જ્યોત્ષ્ણ (૧૩) લેપથ એટલે મુરખ પ્રમુખ (૧૪) (જો શ્રોત્ર પ્રકારનાં દાન પૈકી ૬ થી ૧૪ સુધીનાં

‘પાઢીઆરાં’ એટલે ચોગ્ય રીતે ભોગવીને પાછાં આપે તો લઈ શકાય છે, પરંતુ ૧ થી ૮ સુધીનાં પાછાં લઈ શકાય નહિ.

પ્રતિજ્ઞા—સાધુજી—સાધ્વીજી પધારે ત્યારે ઉપર કહેલી વસ્તુમાંથી ભોગવાઈ હોય તે વસ્તુ નિર્દોષપણે મારે વહોરાવવી અને પધારે નહિ તેા તે ચીજનો ઉપયોગ કરતી વખતે સાધુજીને વહોરાવવાની ભાવના ભાવવી વહોરાવતાં અસુજીતુ થાય તો તે દિવસને માટે પાંચ વિગયમાંથી+ એક વિગયનો ત્યાગ કરવો.

આગાર

કારણ પ્રયોગ અણુ-ઉપયોગ, પરવશપણુ અને અસુજતાનો આગાર તથા રોગ અને જરાને લીધે બીજાને વહોરાવવાનું કહું તેનો આગાર.

અતિવાર

- (૧) સચિત્ત નિવૃત્તિવળયાઃ—સચેત વસ્તુ અચેત વસ્તુમાં ભળેલી હોય, તેવી વસ્તુ વહોરાવવી તે
- (૨) સચિત્ત પેહણિયા—સચેત વસ્તુએ ઢાંકેલી અચેત વસ્તુ વહોરાવવી તે
- (૩) કાલાઙ્કમે— કાળ એટલે વખત લાગી ગયો હોય તેવી એટલે ભગડેલી કે વાસી વસ્તુ વહોરાવવી તે
- (૪) પરોવણસે—પોતે વહોરાવવા ચોગ્ય છતાં બીજાને વહોરાવવાનો ઉપદેશ કરવો તે
- (૫) મચ્છરિયાણ— દાન આપી અહીં કાર કરવો તે
એ પાંચ અતિવાર મારે બાણુવા પણ આચરવા નહિ

સંધારો

નામ— સધારો, સંજ્ઞાવમા અને અગસણ

સ્પષ્ટાર્થ— સંધારો એટલે મરણ વખતની પધારી, સંજ્ઞાવમા એટલે ત્રણ શસ્ત્રથી નિવતવું તે અને અગસણ (અનન્યગણ) એટલે સર્વ આધારનો ત્યાગ એ ત્રણેનો સાવાઈ એક જ છે તે એમ કે- હાસુક જન્મા ભેદ પૂછને જાતની પધારી કરવી અને નિ સંસ્કરણે ચાર આધારની બધી કરી તે ઉપર ઊંચી ક્રિયા કરવી તે.

વિવરણ— સંધારામાં નીચે પ્રમાણે ક્રિયા કરવાની હોય છે.

સ્થાનક જવણાથી સાફ કરવું, આઠા પેશાબની જન્મા ભેદ પૂજવી, દાશ-તુલની પધારી પાધારીને તે ઉપર ઉત્તર અને પૂર્વ સામે પોશ્ન આસન કરી બેસવું, ઈરિયાવહી પહિલમવી, સિદ્ધ અસ્થિત તથા ભુક્તને નમસ્કાર કરવા ત્યાર પછી પૂર્વે જે મત આદર્યો છે તે જાળેલી, નિરી, પહિલમી, નિસલ્લ ઘર્ષ પવિત્ર ઘણુ અને હવે પછી અઠાર પાપસ્થાનક, ચાર આધાર અને પોતાના વહાલા શરીરને વેસિરાવડુ (વજવડુ).

(૧) જણામરી—મરણાંત સુધીનો.

(૨) સાજારી—અમુક શુદ્ધ સુધીનો.

પ્રતિજ્ઞા— જની શકે તેમ હોય તો ઉપર મુજબ 'આવશ્યક' સુત્ર પ્રમાણે સંધારો કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી અને ન જની શકે તેમ હોય તો નીચે પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરવી

દિવસ () સુધી જયવા આવેલું હું જ દૂર યાત્રા ત્યાં સુધી તે દરમિયાન મરણ નીપજે તો જાવ છવ સુધી મારે આધાર, અઠાર પાપ-સ્થાનક તથા મારું બહાણ શરીર વેસિરાવડુ છુ ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગે કરી વસ્ત્ત્વમત્, પહિલમામિ, નિદામિ, ગરિદામિ, અપ્પામં, વેસિરામિ એ પ્રમાણે મરણ વખતે મારે સાજારી સંધારો કરવો.

આગાર

અશક્તિ, બેશુદ્ધિ તથા શૂન્ય ઉપયોગનો આગાર.

અતિચાર

- (૧) ફદલોગા સંસપ્પઓગે— આ લોકની — આ લોકમાં ઉત્તમ મનુષ્યપણું પામવાની ઇચ્છા કરવી તે.
- (૨) પરલોગા સંસપ્પઓગે— પરલોકની — પરલોકમાં દેવેન્દ્ર થવાની ઇચ્છા કરવી તે.
- (૩) જીવિયા સંસપ્પઓગે— જીવિતની ઇચ્છા કરવી તે.
- (૪) મરણા સંસપ્પઓગે— મરણની ઇચ્છા કરવી તે.
- (૫) કામભોગા સંસપ્પઓગે— કામ લોગની ઇચ્છા કરવી તે એ પાત્ર અતિચાર, મારે જાણુવા પણ આચરવા નહિ.

પરિશિષ્ટ (અ)

પાંચ સ્થાવરના આરંભના મર્યાદા.

(મત ૧ હું)

૧. પૃથ્વીકાયના આરંભની મર્યાદા

- (૧) ખેતી જાતે કરવી હોય તો વીધાં () અને પર પાસે કરાવવી હોય તો વીધાં () સુધી ઉપરાંતનાં પચ્ચક્ષુખાણુ.
- (૨) જમીન જાતે ખોદવી હોય તો, કોઈ ચીજ ઢાટવી પડે, ખાળ, પાયો ખોદવો પડે તે વગેરે લાંબી ગજ () પહોળી ગજ, (), ઊંડી ગજ () સુધી ઉપરાંતના પચ્ચક્ષુખાણુ.

- (૩) માટીના ઘાંઘાં, ચુલા, ઠેકાડી, પથ્થરનાં પાણીઆણાં, માટીનાં વાસણો વગેરેની માટીખાણેથી માટી બંધે લાવવી હોય તે વર્ષ એકમા મહુ (), પર પાસે મળાવવી હોય તે વર્ષ એકે મહુ () સુધી. ઉપરોક્તના પચ્ચદ્વિંશતિ. (મહાન ભણાવવામાં-રીપેર કરાવવામાં એકબે તેનો આગાર.)
- (૪) માટી, ખડી, મરઝિયા, હી ગળેક, મનસીલ જાદિ વેપાર માટે બંધે બોલવાના પચ્ચદ્વિંશતિ.
- (૫) નીચે લખેલી ચીજો વર્ષ એકમાં નીચે લખેલી મહાદા ઉપરના વાપરવાનાં પચ્ચદ્વિંશતિ (કારણ પ્રસન્ન તથા કવાદારનો આગાર) મીકુ મહુ () ખારો પાપડિયો મહુ (), ખારો મોવાનો તથા કિચ મહુ () સોડા મહુ () હંડતાલ કોર () બેરેશીર () ફટકડી શેર (), ખડી મહુ ()
- (૬) માળે ગાલતાં, ફવા-વાવ-શર વગેરે ચણાવતાં તથા કમસર્જન, અને પૂરણી પૂરાવતાં પૃથ્વીકાચ હણાય તેનો આગાર.

૨ અપકાયના જારમી મર્યાદા

- (૧) નરોત્ત, ફવાત, તલાવત, વાવત, ટાકાત, ઝીલત, બરેત, કરાત, નગત, બોરીગત આવે છે તે મહિલ પાણીનો સ્થા કરાવવા પડે તો તથા મીકુ તથા ખાર પાણી ઉપયોગમાં લેવાને આગાર જાકીની જાતનાં પાણી વાપરવાનાં પચ્ચદ્વિંશતિ.
- (૨) પોતાના શર માટે બંધે પાણી ભરતું પડે તો દિન એકે ભિમ નગ () પખાલ નગ () સુધી. ઉપરોક્તનાં પચ્ચદ્વિંશતિ.

* માત્ર. લીમ્ત, કુમત્ત મેપરવત, પાત ઉપર જમે છે તે મરખ, જાકમત્ત રાક, લીમ્ત જાક જાકુ લખલ સમુદત, મ્હાર રસ શરખ ર્મ શરખ લી શરખ રીરોના રસ શરખ, જવ રશાદિ શરખ જે જળા જાતનાં પાણી હતાં છે

(સગંસંબંધીને ઘેર ભરવું પડે તથા વિવાહ પ્રમગે ભરવું પડે તેનો આગાર.)

- (૩) વેચવા માટે ખાણી ભરવું પડે તો દિન એકે બેડાં નંગ (), પખાલ નંગ () સુધી, ઉપરાંતના પચ્ચક્ષુખાણુ.
- (૪) નદી, તળાવ વગેરે જળાશયમાં નહાવું પડે તો માસ એકમાં વાર () સુધી ઉપરાંતનાં પચ્ચક્ષુખાણુ (દેશરનાન તથા કારણુ નિમિત્તનો આગાર
- (૫) ગાસડી બાધીને ધોવા જવું પડે તો માસ એકમાં વાર (). ઉપરાંતનાં પચ્ચક્ષુખાણુ કારણુ નિમિત્તનો આગાર.
- (૬) નદી ઉતરતાં, મકાન ચણાવતાં-સમરાવતા અપકાય હણાય તેનો આગાર.
- (૭) ખાણી છાંટવાનાં તથા સડક, પૂલ વિગેરેનો કટ્ટાકટ રાખવાની તથા મલકાગળ વગેરેના સચા બનાવવાની મર્યાદા.-

૩. તૈલકાયના આરંભની મર્યાદા

- (૧) દાડખાતુ તથા જવાળાઆહી પદાર્થો બનાવવાના પચ્ચક્ષુખાણુ.
- (૨) દાડખાતુ તથા જવાળાઆહી પદાર્થો બને ફેડવાના પચ્ચક્ષુખાણુ. (કારણુ નિમિત્તનો આગાર બાળકને દાડખાતુ ફેડાવવું પડે તેનો આગાર.)
- (૩) હોળી સળગાવવાનાં પચ્ચક્ષુખાણુ
- (૪) વીજળી અને ગ્યાસના દીવા નંગ () તથા તેના બળથી ચાલતા સચાઓ નંગ () સુધી ઉપરાંતના પચ્ચક્ષુખાણુ
- (૫) રસોઈ માટે અગ્નિનાં ભાજન, ચૂલા-સગડી, ઢિબડી, ઘોચરો, ખાણુ બાકવાનો ડબો, ખાણી મૂકવાની ચૂલડી, અગેડી વગેરે નંગ

() ઉપરાંત દિન એકે વાપરવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ (કારણ નિમિત્તનો આગાર)

(૬) દિન એકે દીવા નગ () તથા શુભ પ્રસંગે દીવા નગ () ઉપરાંત કરવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ

(૭) દીવાસળીની પેટી માસ એકમાં નગ () ઉપરાંત વાપરવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ, હવાઈ જવાથી તથા ઉદર વગેરે તાણી જવાથી વધારે દેવી પડે તેનો આગાર.

(૮) હોદ્દા તથા ખીણી સ્થલમ, ગાંભી પીવાના પચ્ચક્ષણાણુ (ન જતી શકે તે દિન એકમાં વાર () ઉપરાંત પીવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ.

૪ વાપુકાયના આરમ્ભની મર્યાદા

(૧) જોગલુપચાસ બતનાં ચાલત્ર, જમ, મોક્ષ તથા આલેખિત જર્જે વગાઠવાના તથા વગાઠાવવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ, વિવાહ તથા દીક્ષા ઉત્સવ આદિ પ્રસંગનો આગાર
શેષ ખાતર કાર્ત્તેનિમય આદિ વગાઠનારે જત્રે મર્યાદા કરવી.—
વેપાર જર્જે રાખવા પડે તે રૂ. () સુખીની ક્રિમતનાં રાખવાં

(૨) હીડાળા ખાટ નગ () તથા પખા-વીંઝણુ, રેડીયા, ફારકા, પશ્તીઓ, બીજણીના પખા વગેરે નગ () ઉપરાંત પોતાની બંતે દિન એકમાં વાપરવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ

૫ ધનસ્પતિકાયના આરમ્ભની મર્યાદા

(૧) ફરશજ હીલોત્રી શેર () તથા ફળ વગેરે મણ () ઉપરાંત પોતાની બંતે લાવવાના પચ્ચક્ષણાણુ (પરણા નિમિત્તે તથા કારણ પ્રસંગનો આગાર)

(૨) કાષ્ઠિયાની પેરે હીલોત્રી તથા ફળ કાચાં ને પાકાં તોડલાં તથા બંતે તોડીને વેપાર કરવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ (ધર માટે લાવેલી વધે

તે વેચવાનો તથા પોતાના ખેતરમાં પાકેલી કે લહેણામાં આવેલી વેચવી પડે તેનો આગાર)

(૩) ખેડૂતની પેરે ખેતરમાંથી સુકણુ, નિદણુ કરવાનાં પચ્ચક્ષખાણુ [પોતાના ખેતરમાં કોઈ પાસે કરાવણું પડે કે કરણું પડે તે આગાર.]

(૪) ઊભા લીલાં ઝાંઝ કાપવા તથા કપાવવાનાં પચ્ચક્ષખાણુ. પોતાના ખેતરમાંથી કાપવાનો આગાર.

(૫) લીલા ધાસના ભારા વાલી લાવવાના પચ્ચક્ષખાણુ (તૈયાર લેવાનો આગાર પોતાના ખેતરમાં પરાયા પાસે વઢાવવાનો આગાર) વર્ષ એકમાં છુદ્, અજમો, સૂવા, મરી, સોપારી, ધાણુ, ખદામ, ચારોલી, પીસ્તા, મરચા બચકળ અને વિલાયતી ઢવા, વરીઆળી, એલચી, મેથી, રાઈ, ખસખસ, તલ, ખારેક, અસાળીઓ, તકમરીયાં, ખાવચી, હળદર, સુંઠ તે []

(૬) વર્ષ એકમાં અથાણું નીચેની મર્યાદા ઉપરાંત કરવાનાં પચ્ચક્ષખાણુ :-

કેરી મણુ	[]	કેરડા મણુ	[]	
કેરી છુદો	[]	પછડીઆ શેર	[]	
ખીલી શેર	[]	આળલી મણુ	[]	ફેલ
લીંબુ શેર	[]	કોકમ મણુ	[]	
મરચા શેર	[]	ખાકટી મણુ	[]	
આંખળા શેર	[]	શુવારની શીંગ શેર	[]	
કરમદા શેર	[]	પાડલ શેર	[]	
ગુદા શેર	[]	સુકવણી શેર	[]	
ઠારા શેર	[]	કરમદાનુ શેર	[]	
ખારેકનું શેર	[,]	ખોરનુ	[]	
આળલીનુ	[]	શેલડીનુ	[]	
ગરમરનુ	[]	ચીલડાતુ	[]	
તથા ખીણ બાતનુ	[]	શેર	[]	

પરિશિષ્ટ (૧)

રાયચીલાની મર્યાદા (જત પાંચસુ)

નગ	નામ	નગ	નામ
	સોનાનાં વાસણ		ચેટી-પટારા
	રૂપાનાં વાસણ		ખાટ-ખાટલા-પલઝ
	જર્મન સિલ્વરનાં		પાટ, પાટલા બાલેક, પ્રાંચી
	કાંસાના વાસણ		પુરસી, આશમ પુરસી
	ત્રાંબાનાં વાસણ		ટેબલ
	લોહાનાં „		કેચ
	કલ્કનાં „		કમાટ
	દોપરબરાસનાં „		વીનેરી
	પ્લેટીનમનાં „		ધડીઆળ, ઘડીઆળાં
	ધનેમણનાં „		તળાઈ, બોદકાં, બોસીયાં
	માટીના તથા ચીનાઈ „		બજમ, સેતરલ, તાલીઆ
	પરચુરણ બનાવનાં		બીજા એવાં સાક્ષિયો
નગ	નામ	નગ	નામ
	આકાશિયો		કાચની કાંઠી
	બાગણા, બાગણી		મથનાં કુખર
	કુપકાં		કાચના તખતા
	કેડી, લકા		કાચનાં લેસપ ફાનસ
	બરણીઓ		કાચનાં રમકડાં
	ચટી		કાચનાં બીજા સાક્ષિયો
	ખાંડણી-ખાંડણીયા		રેટીયા
	સળિલા		ફાળકા
	ખરેલ, બોરસીયા		ચીવલા, શરવા, જુલવાનાં
	ચોડીયાં, પારણાં		સાક્ષિયો
			બીજા બરજતુ ધમા

ધરવખરીનાં બીજાં રાય	સંબંધી સાહિત્યો
કેશ (લોહાની)	કેસ (ચામડાનો)
કોહાળા-કોહાળી	વરત
પાવડા	ચામડાનાં બીજાં રાય:-
કુહાડા	
ઢાલ-તરવાર	હળ-સાંતીડા
શુપ્તી	ખેતી સંબંધી બીજાં રાય
ખંડક	
છરા-છરી ચખુ	{ વિદ્યા * (સાયન્સ) સંબંધી સાહિત્યો.
સુડી-કાતર	
કાપકુટનાં બીજાં સાહિત્યો	પરચુરણ સાહિત્યો—

પ્રતિજ્ઞા:— ઉપરની મર્યાદા ઉપરાંત તે જાતનાં રાચરચીલાં વધારે રાખવાનાં, છતાં ત્યાં સુધી એક કરણ ને ત્રણ થોગે પચ્ચક્ષણ કોઈની ચીજ અદલખદલ થવાથી વપરાય તેનો તથા પોતાની ચીજનો નાશ થવાથી ફરી લાવવી પડે તેનો આગાર.

પરિશિષ્ટ (ક)

લીલોત્રીનાં નામનું લિસ્ટ (મત સાતમું)

મત આદરનારને સૂચના:— આ નીચે ફલી અનુસાર આપેલું લાંબુ લિસ્ટ જોઈને ગભરાવું નહિ તેમથી જેટલી તબક્કા તેટલી જ તબક્કા વિચારવું કે એ બધી લીલોત્રી કાંઈ આપણા ઉપયોગમા આવતી નથી, તેમ જ કેટલીક તો મળી શકતી પણ નથી તો એવી જ લીલોત્રીનો ત્યાગ કરીશ તોપણ જેટલી જ દગી પર્યંતની ક્રિયા (રાવઈ) ઉતરશે

ત્યાગ કષ્ટેલી લીલોત્રીના નામ ઉપર લાલ શાહીથી છેકા ન
લખવી રહી ગમેલી લીલોત્રીનું નામ નીચે લખવું

કાળીગઢાં	ક કોઠાં	કેળા (કાથા)
કારેલાં	કટોળા	કેરી (કાચી)
વાઠકારેલાં	ઠાળાં	લીલાઠાલરા આળલીન
કેડીંબડા	પપૈયા	કઠલીની બાલ
કેાથુ		કલમની બાલ
કાચી કેરી	ખીલી	કુ વાઠની બાલ
ગલકાં	લીલાંમરથા	ગલલશીની "
ગેલાં	આધરી	ગલકાની "
ખીલોઠાં	આધરા	ચીલની "
ધીતેલા		ટાકાની ,
નીલકાં	રી ગણાં	તાલગળા ,
ટીટારા	રામકળ	પોઈની ,
ટીબરૂ	રાજમરા	પાલખની "
ટોઠા	રામટોઢી	કુદીનો
તરણુચ	લીલવા	લેમણુલે
તુરીયાં	સાકરટેટી	લીમકાની બાલ
કુખી (નધ)	અજમાની બાલ	ભગુચી "
ખેાગાં	કેાથમીરની "	મેથીની "
પરવર	કાળીની	રાઈની "
દાલાનીબાલ	દાલાની "	લીલીસોપારી
	દલિળી રીંગણાં	ઠેા કાં
ગગરશ		ગગરણી (લીલી)
ના પોક	ગાજરીનો પોક	થગુનો પોક
ગીનાનો પોક	દુવારનો પોક	પડનો પોક
ઉધીયુ	પાપટી	તુવેર
અ ધાં અગરે		

પીપરના પેપા, વઠના ટેટા એ જે ખાવા લાયક છે નહી. જેમા ત્રસ
જીવ થણા હોય છે.

લૂણીની લાજી	અળવીનાં પાન	દાડમ
સૂવાની „	લીંડીનાં „	નાર ગી
સરસવની „	નાગરવેલના પાન	
ગુવારશીંગ	મીઠાલીંબડાનાં „	ખીભેરાં
ચોળાની „	મૂળાનાં „	ખદામ (લીલી)
થણાની „	અનાનસ	ખેર (ચણીઆ)
તુવેરની „	અંજીર	ખેર (ખોટાં)
પાપડી	અમૃતફળ	મરી (લીલા)
લીંડાની શીંગ	આંબળા	રાયણુ
મગની „		લીંબુ (મીઠાં)
મઠની „	કોઠ	લીંબુ (ખાટાં)
	લીલી ખારક	વરીઆળી (લીલી)
વાલોર		સીતાફળ
વટાણા શીંગ	જાળુ	સેતૂર
શેકટાની „	જામફળ	શેરડી
	જરનો સાંઠો	સફરજન
	પીહુ	લીલો આહ
	કુંટ	લીલો મેવો
શ્રીફળ (લીલુ)	શ્રીફળલીલુ પાણીપીવાનુ	
Xઆહુ	Xરતાણુ	Xસકરીઆ
Xગાજર	Xપીંડાણુ	Xગાજરીઆ
Xગરમર	Xથેક	Xડું ગળી
Xહળદર (લીલી)	Xખટાટા	Xલસણુ
Xસુરણુ	Xમુળાનો કોદો	Xઅળવીનો ગાદીયો

ખજા આપી નિશાની કરી છે તે કદમૂળ કહેવાય છે કદમૂળના એક મોપના
અમ્ર ભાગ હિપર રહે એટલા ભાગમાં અનતાજીવ વાગવ તે કહ્યા છે માટે જૈન ધર્મ
અગીકાર કરનાર દરેક આ પુરુષે સર્વ જાતના કદમૂળથી તદ્દન દૂર રહેવું જોઈએ

પરિણામ- ઉપર લખેલી લીસોત્રી તથા ફળ પેદી જેના ઉપર શાલ શાલીથી છેકે મારેલ છે તે મારે છવું ત્યાં સુધી જે મન ને તણ પોતે ખાવાનાં પચ્ચક્ષણ સેળસેળ, બૂલચૂલ તથા હથેલી વાપરવાનો આગાર

પરિશિષ્ટ (ક)

આવકેનાં દસ પચ્ચક્ષણ (અત્યાખ્યાન)

- (૧) નમોદ્ધારસહિય (સૂર્ય જિગ્યા પછી એ પદો વીતે ત્યાં સુધી) પચ્ચક્ષણમિ (પચ્ચક્ષણ કહ્યું છે) ચક્રિવિહ આહાર (ચાર પ્રકારના અને બીજા આહાર તે) અસર્ગ (અર્થ) પાણી (પાણી) આદ્યમ (એવો વચેર) સાધ્યમ (સુખવાસ) અજત્યાણુભોગેણુ (અજાણપણે કોગવાવ તેનો તથા) સહસાગારેણુ (જળપ્રવારે કાંઈ સુખમાં વસ્તુ થાવી તેનો આગાર રાખીને) ચોમિશમિ (પરિશિષ્ટ કહ્યું છે)
- (૨) ચોરિસી (સૂર્ય જિગ્યા પછી એક પદોર સુધી) પચ્ચક્ષણમિ ચક્રિવિહ પિ આહાર, અસર્ગ, પાણી, આદ્યમ સાધ્યમ, અજત્યાણુભોગેણુ, સહસાગારેણુ, સંવસમાહિવતિસાગારેણુ (અર્થ) પ્રકારે અસમાધિ થવાથી જોસઠવેસઠ કહ્યું પડે તેનો આગાર રાખ્યું છે પચ્ચક્ષણકાલેણુ (એક વચવા રચણે સૂર્ય કાંઈ જતાં વચતની ખબર ન પડે તેનો પણ આગાર રાખી) ચોમિશમિ.
- (૩) સાદચોરિસી કે પુરિમદ્ધ (સૂર્ય જિગ્યા પછી દોઢ કે એક પદોર સુધી) પચ્ચક્ષણમિ ચક્રિવિહ પિ આહાર અસર્ગ પાણી આદ્યમ

ક જેટલા અક્ષર આવે છે તે પાઠ તરીકે ગણવાના છે અને (કોઈમાં પાઠમાં અક્ષર છે તે વ્યાજ અક્ષરનો અર્થ છે તે પાઠ સમજવા માટે છે.)

સાધમ' અન્નત્યાણાલોગેણુ' સહસ્રાગારેણુ' પ ચ્ચન્નકાલેણુ'
સંવ સમાહિવત્તિયાગારેણુ' વોસિરામિ.

(૪) એગાસણુ—(દિવસમાં એકવાર જમી રાત્રે ચઉવિહારનાં પચ્ચક્ખાણુ કરવાં તે) એકાસણુ ઉપરાંત દુવિહ પિ આહાર પચ્ચક્ખામિ અસણુ આધમ અન્નત્યાણાલોગેણુ સહસ્રાગારેણુ ગુરુ અબ્બુકાણેણુ (ગુરુ પધારે તો ઉભા થવાનો આગાર રાખીને તથા) આઉટણુપસારેણુ (અગ ઉપાગ લાંબુ ટુંકું કરવું હોય તેનો અને) સંવસમાહિવત્તિયાગારેણુ' (અસમાધિને લીધે એસડ વેસડ કરવું પડે તેનો આગાર રાખીને) વોસિરામિ.

(૫) એગઠાણુ—એક સ્થાને બેસી અંગ ઉપાંગ હલાંબ્યા વગર દિવસમાં એક વાર જમી ચઉવિહાર કરી જીઠવું તે) ઉપરાંત ચઉવિહ પિ આહાર પચ્ચક્ખામિ અસણુ પાણુ આધમ સાધમ અન્નત્યાણાલોગેણુ' સહસ્રાગારેણુ' ગુરુ અબ્બુકાણેણુ' સંવ સમાહિવત્તિયાગારેણુ' વોસિરામિ.

(૬) નિવિગધવિહ—(દિવસમાં એક વાર વિગય વિના જમી રાત્રે ચઉવિહારનાં પચ્ચક્ખાણુ કરવાં તે) પચ્ચક્ખામિ, તે ઉપરાંત ચઉવિહ પિ આહાર અસણુ પાણુ આધમ સાધમ અન્નત્યાણાલોગેણુ સહસ્રાગારેણુ લેવાલેવેણુ (લેપ રહિત નહિ એવી વસ્તુનો તથા) ઉક્કિખત્તવિવેગેણુ રોટલી વગેરે ઉપરથી ઠરેલું ઘી મૂકેલું હોય તે ઉપાડી લીધેલી રોટલી આવી જાય તો તેનો તથા પહુચ્ચમક્કિખએણુ (ધૃતાદિકમાં પોળી પ્રમુખ કરેલી હોય અથવા અન્નાદિકમાં ધૃતાદિકના છાટા પડ્યા હોય તે અબ્બણુતાં આવી જાય તો તેનો આગાર રાખીને) સંવસમાહિવત્તિયાગારેણુ વોસિરામિ.

(૭) આય ખિલ વિહ—(વિગય રહિત—સ્વાદ વિનાનો લુગ્ગો આહાર દિવસમાં એક વાર જમીને રાત્રે ચઉવિહારના પચ્ચક્ખાણુ કરવાં તે) પચ્ચક્ખામિ ચઉવિહ પિ આહાર અસણુ પાણુ

ખાદ્યમ સાધ્યમ જાત્યાણ્ણભોગેષુ સહસ્રાગારેષુ
દેવાદેવેષુ ઉદ્ધિખત્તવિવેગેષુ સ્વસ્વમાહિવત્તિમાગારેષુ
વેસિરશ્મિ

(૮) દિવસચરિત્ર—(સૂર્ય ઉગ્યાથી તે સૂર્ય આધમે ત્યા સુધી)
પચ્ચક્ષ્ણામિ જસણુ પાણુ ખાદ્યમ સાધ્યમ જાત્યા-
ણ્ણભોગેષુ સહસ્રાગારેષુ સ્વસ્વમાહિવત્તિમાગારેષુ
વેસિરશ્મિ

(૯) ચરિત્યજત્ત અથવા જસત્તઠ—(ઉપવાસ આત્મી રાતે ચર-
વિહારનાં પચ્ચક્ષ્ણાણુ ઠરીને) પચ્ચક્ષ્ણામિ તિવિહ ચરિવિહ
પચ્ચક્ષ્ણામિ જસણુ, પાણુ, ખાદ્યમ, સાધ્યમ, જાત્યા-
ણ્ણભોગેષુ સહસ્રાગારેષુ સ્વસ્વમાહિવત્તિમાગારેષુ
વેસિરશ્મિ.

(૧૦) જસિમ્મહ—(દ્રવ્યથી, સેત્રથી, દેશથી, કાળથી, ભાવથી જસિમ્મ
મારવો ત સખથી) પચ્ચક્ષ્ણામિ ચરિવિહ, પિચ્ચાહાર,
પચ્ચક્ષ્ણામિ જસણુ, પાણુ ખાદ્યમ, સાધ્યમ, જાત્યા-
ણ્ણભોગેષુ સહસ્રાગારેષુ, મહત્તરાગારેષુ [મિત્રાના
કહેવાથી જમણું પઠે તેના આગાર શાખીને] સ્વસ્વમાહિવ-
ત્તિમાગારેષુ વેસિરશ્મિ.

પચ્ચક્ષ્ણાણુ પાળવાની વિધિ.

—Xથી —Xસુધી —નું પચ્ચક્ષ્ણાણુ કરું
હવે તે પૂરે સુધુ તે પાણુ છુ; તેમા મનથી વચનથી તથા કાયાથી આહાર
સગા થઈ હોય તો અરિહત-સિદ્ધ-કેવળી ભગવત તમારી સામે તસ્મ
મિચ્છામિ દુક્કઠ — જસમદાણેણુ, ન ક્ષસિય, ન પાસિય,
ન ચોપિય, ન તીરિય, ન ઠિત્તિય ન આરહિય, આણ્ણામે
આણુપાસિતા, ન ભવઈ તસ્સમિચ્છામિ દુક્કઠ (નવાં રત્ન ભવના)

x આ જગાએ ક્યાંથી ક્યાં સુધીનું પચ્ચક્ષ્ણાણુ કરું તે જમણું

ક આ જગાએ ક્યાંથી પચ્ચક્ષ્ણાણુ કર્યાં હતાં તે જમણું

પરિશિષ્ટ (૩)

લીધેલાં વ્રત નિભાવવા માટે થોડીક ફરિયાદો.

૧ સમકિત રત્ન સાચવવા માટે ફરિયાદો.

(૧) અસતદેવ-ધર્મ-ગુરુને માનનારા એકાદ માણસને સુખી જોઈને અથવા કાંઈ ચમત્કાર જોઈને તું મિથ્યાત્વ તરફ લથડવા માડે તે પહેલાં વિચારજે કે- તે માણસ સુખ પામે છે તે તેના દેવ-ધર્મ-ગુરુના પ્રતાપે નહિ પણ પૂર્વ લવની પોતાની જ કરણીનું ફળ લોગવે છે. તે ખબરના ખવાઈ રહેશે એટલે પછી મિથ્યાત્વનું કડવું ફળ પણ તે જ લોગવશે અને ચમત્કાર તો ઘણી વખત મનની વિજળીક શક્તિનો પ્રભાવ હોય છે અને ફેટલીક વખતે માનના ભૂખ્યા ધવાનું કર્તવ્ય હોય છે, તેને ધર્મ સાથે કર્યો સખધ નથી.

(૨) અસત્ ધર્મના વધારે ધામધૂમ થતી જોઈ તે ઉપર મોહી પડવાનું મન થાય તે પહેલાં વિચારજે કે- નકલી માલને ઓપની જરૂર છે સોનાને ઓપની જરૂર નથી સાચો ધર્મ તો ધામધૂમ વગરનો-શાત વહેણથી પાણીનો મોટો જથ્થો ખેચી જનાર નદી જેવો હોય છે.

૨ પહેલાં વ્રતના રક્ષણ માટે ફરિયાદો.

(૧) મૃત્યુ અને પીડા તને અગ્રિય છે તો ધીબા પ્રાણીને તે કેમ પ્રિય હોઈ શકે ?

(૨) તારી જરા જેટલી આળસથી હજારો જીવનો (લીલકૂગાદિક) સહાર થાય તો તારો પણ એવો વખત કેમ નહિ આવે કે જ્યારે તું પણ એવી જ રીતે છેદાઈશ-લેદાઈશ. નિર્જીવ લીલને પણ લાત મારવાથી પગને વાગે છે તો આ જીવો વેર લીધા વિવાય કેમ રહેશે ?

(૩) ઈન્દ્રને-મનુષ્યને તથા નર્કના કીડાને જીવવું એક સરખું વહાલું છે.

(૪) જીવ ! આરભ-સમારભથી તું કરી ધરાયો નથી અને એના પ્રતાપે જ ભટકવું પડે છે, હવે કારણની શોધ થઈ ત્યારે તો તે કારણ ટાળવા કાઈક પ્રયત્નશીલ થા !

૩ બીજા મતના રક્ષણ માટે દુઝીઓ

(૧) જેમ તુ જુદું જોલે તેમ સર્વ જણુ જુદું જોલે તે
દુનિયાનો અવકાશ કેમ જોલે ?

(૨) માણસની પરીક્ષા તેની જીવ છે જીવમાં જેર અને ઇલામ
અમુત છે કી તીર્થ કર પ્રભુના ઉપદેશ વખતે ફૂલ વરસતા કહેવાય છે

(૩) જેને જોડે લગામ નથી, તેનો વિશ્વાસ કોણુ કરે ?

(૪) સાચુ વચન અને શુદ્ધ શિયળ જો બે પાળનારને 'વચન
સિદ્ધિ' પ્રાપ્ત થાય છે, જો વાતને ભલે સુધરેલા કહેવાતા લોકો ન
માનતા હોય, પણ તે અક્ષરે અક્ષર સત્ય કથન છે

(૫) જુદી મળેલુ માન કે પૈસા લગિા કાળ ટકી શકે જ નહિ.
સત્યથી ખીમે ખીમે જાવું તે જ સહીસલામત છે

(૬) પાંચ રૂપિયાની ખરીદની ચીજ તારે સાત રૂપિમે વેચવી
હોય તે તેમ કરવાના બે રસ્તા છે - [૧] "સોગનપૂર્વક અને જો ચીજ
સાદા સાદ રૂપીએ પડી છે પણ ખપત ન હોવાથી [અગર તમારા જેવા
બાહકને પાછા ન કઢાય તેથી] ખાટલે આપવી પડે છે" એમ કહીને સાત
રૂપિયા ઉપજવવા, અગર [૨] "મને તો જમી તેટલે પડી છે પણ સાતથી
જોડે આપવાનું પાણવે એમ નથી" અથવા તે "આવી ચીજની ખપત
જોડી હોવાથી પાંચની પદતરના સાત લીધા સિવાયવે પાર પાણવે નહિ"
એવી ભાવનું કાંઈ કહેવું જન્ને રસ્તે પરિણામ તો એક સરખુ જ [૩ રનો
લાભ] થશે. પણ પહેલી રીત પકડનાર દુકાનદારનો વિશ્વાસ ઉઠી જવાથી
દરી તે બાહક તેને ત્યાં નહિ જાય.

(૭) જોટી સાક્ષી પૂરવા, જુદા રસ્તાવેજ લખવા અગર કોઈની ઘાપણ
ઓળવવા પહેલાં યાદ કરજે કે, જો કુલો માટે સરકાર દંડ અને કે
જન્ને શિક્ષા કરવા તૈયાર જ છે ઉપરાંત નવા બાંધેલા વેરનું સાદું
આવતા જન્મમાં આપવું પડશે તે તો જુદું

૪ ત્રીજા મતના રક્ષણ માટે દુઝીઓ

(૧) જોટાં માખાં રાખનારા માણસ સરકારનો શુન્દેગાર છે

(૨) એક માલ જતાવી બીજો આપનારો મને તો શ્રાવક હોય કે મ્લેચ્છ હોય તેમાં કશો ભિન્નભેદ નથી. એવા લોકો ધર્મને, જાતને અને દેશને લજવે છે

(૩) “ચોરીનાં હાંડલાં કદી શીકે ચડે નહિ” ‘અંતે ખાખની ખાખ. “ચોરની મા કોઠીમાં મો ઘાલીને રહે”

(૪) દુશ્મનના છૂપા દૂતની માફક, ખોટે રસ્તે આવેલો પૈસો તારી તીજેરીમાં પેટ્ટી તેમાંના સર્વ નાણાંને છટકી જવા માટે જ આવે છે, ૫ ગ્રોથા મતના રક્ષણુ માટે ફૂંચીઓ.

(૧) નવ વાડ વિશુદ્ધ શિયળના અંગે ‘વચન સિદ્ધિ’ ચાક્ષુષયે રહેલી છે

(૨) ગૃહસ્થાવસ્થામાં રહેલો મનુષ્ય પરસ્પરી શારીરિક કે માનસિક સંયોગ તદ્દન તજે અને સ્વસ્ત્રીમા નિયમિતપણું સાચવી શકે તો તે બાવ સાધુ જ છે. એવા જ નરરત્નો ધર્મ તથા દેશના આભૂષણ રૂપ છે

(૩) ગર્ભવતી સ્ત્રીની સોજત પાંચમા માસથી વર્જવા ડોકટરો તથા પારસી ધર્મશાસ્ત્ર સલાહ આપે છે.

(૪) એક વખતના સચાગમથી અસખ્ય જીવોની હિંસા થાય છે, એ વાતની શોષકોએ ખાત્રી કરી છે તે હિપરાંત આ પણ કોણુ નથી જાણતું કે, જે વીર્ય વડે હબરો ભવ જન્મણુ કરાવનાર કર્મનો નાશ કરવાનો છે તે વીર્ય, ઘડીની ખોટી મજામા શુભાવલુ તે કાગડાને ઉડાડવા રત્ન ફેંકવા સરખું છે

(૫) શરીરના વ્યભિચાર કરતા મનનો વ્યભિચાર કાઠ જોછો દોષિત નથી મનને નળણુ પાડનાર શરીરને દોહી નાખનાર, નીતિને બ્રષ્ટ કરનાર અને ધર્મને ધકેલી પાડનાર એ માનસિક વ્યભિચાર જ સઘળા હુણુઓ અને સત્યનાથની પાટીનું મૂળ છે.

(૬) કોઈ અનુપમ સુંદરીનું દર્શન, કોઈ શુભારી નવલકથાનું વાંચન કે કોઈ પૂર્વકર્મનો ધક્કો તને માનસિક વ્યભિચારના ખાડામાં હોમવા તૈયારી કરે ત્યારે તું વિચારજે કે:-

(મ) આ જન્મ અસંખ્ય પાછલા અને અસંખ્ય અવિધ્વના જન્મો સાથે સંકળાયેલો છે તેમાં પાછલા જન્મોની જોડ પૂરવા અને આગલા જન્મો માટે થૂંટી મેળવવા કાઠીકે ઉત્તમ કરવાનું છે, કે જેના ફળ આજ જ નહિ પણ આજ તેમ જ હવે પછી પણ સોગવવાનાં છે

(પ) વિષય એ એક જ સુખ આ દુનિયામાં નથી પણ તે અનુભવ લેવાનો અપકરેતો કુદરતના દેખાવો ઉત્તમ લેખકોનાં પુસ્તકો, સંપુર્ણોનો સમાગમ અને દુષ્ટીને મદદ એમાં જે મજા રહેલી છે તેનો લાભગ્રાહી પણ વિષયમાં સુખ નથી જ વળી વિષય ક્રિયા જેટલી વાર આલે છે તેટલી જ વાર સુખ છે; જ્યારે ઉપલા સુખો કાયમ ટકે છે વિષય સુખ જેટલી જેટલી વખત લેવામાં આવે છે તેટલી દરેક વખત હવે પછી તે સુખ સોગવવાની શક્તિ ઘટતી જાય છે અર્થાત્ અવિધ્વના ક્ષમણી સોયે વર્તમાનનું કિષ્કિત સુખ મળે છે; જ્યારે ઉપલાં સુખો જેમ જેમ સોગવાય છે તેમ તેમ અવિધ્વનાં તે સોગવવાની શક્તિ વધતી જાય છે

(ફ) તું બજારમાં જાય છે ત્યારે જરૂર જેટલા વખતથી પધારે વાર બેસવું તને ગમે છે?

(જ) સોગવિલાસ એ જ શુ તારુ કુલ કર્તવ્ય છે? તારા પદ વરદન, કુટુંબ વરદન, શાંતિ વરદન, સ્વદેશ વરદન, સ્વધર્મ વરદન, કાંઈ કર્તવ્ય તારે કરવાના છે કે નહિ? અને જો છે તો સોગવિલાસમાં અપકરેતુ મન તંબાઈ કર્તવ્યોની સેવામાં કાંઈ કિસ્સો કેવી રીતે આપી શકે?

જ્યારે જ્યારે તને જ્યોત્સ્ય પાત્રમાં કે જ્યોત્સ્ય વખતે વિષય વિહાર ઉત્પન્ન થાય ત્યારે ત્યારે ગજવામાંથી આ પોપી કાઢી આ વાક્યો વાંચી તે પર મનન કરજે

૬ પાપમાં તથા આતમાં મતના રક્ષણ માટે દૈવીઓ

(૧) દેવતાઈવાદિ સોગવવા છતાં તું ધરાયો નહિ તો હરે હામ આટલે શુ ધરાયોનો હતો? માટે સતોષ જો જ પરમ સુખ છે એમ સમજ

(૨) દુનિયામાં વિવિધ પ્રકારના લોગપલોગના પદાર્થ છે. તે બધા તો તને કાંઈ મળવાનાં જ નથી તેમ જ તે બધાની તને જરૂર પણ નથી. તો જરૂર ઉપરના અને તારી શક્તિ બહારના પદાર્થોની બધી કરે તો તને શું નુકસાન છે ?

૭ છઠ્ઠા તથા દસમાં વ્રતના રક્ષણ માટે ફરીએ

(૧) ‘ જે ગામ જવું નહિ તેની વાત શી કરવી ?

(૨) સર્વ દિશામાં ભટકતા શરીરને તથા મનને સ્થિર કરી અતર્કિશામાં મ્હાલવાનો પ્રસંગ ભાગ્યશાળી પ્રાણીને જ મળે છે.

૮ આઠમા વ્રતના રક્ષણ માટે ફરીએ

(૧) આર્ત-રૌદ્ર ધ્યાનથી કાંઈ વળતું નથી પણ શરીર શુભાવાય તો ખરૂં કોઈ વખતે હાથ થાય, કોઈ વખતે મગજ ઉપર લોહી ચડી બધું અને તેથી મૃત્યુ થાય

(૨) જેમા તારો ઉપાય નથી માટે નાહક ચિંતા શા સારૂ કરવી ? શક્તિ હોય તો બગડી સુધાર. ન શક્તિ હોય તો શાંત બેસી રહે.

(૩) ‘ પીઠ્ઠી મસ ન ખાએજન ’ કોઈની પૂઠ પાછળ નિંદા કરવાથી, ચાડી ખાવાથી અને કાવત્રાં કરવાથી તું જ હલકો પડે છે. ‘ ખાડો ખોદે તે જ પડે છે ’

(૪) જે જે માણસોને તું ખોટો ઉપદેશ કરે છે તે સર્વથી થતા હુષ્ટ કૃત્યોમા તારો પણ ભાગુ છે તેમણે કરેલા ખાપનો હિસ્સો તને ઘેર બેઠા મળશે

૯ નવમા વ્રતના રક્ષણ માટે ફરીએ

(૧) ધ્યાનમાં જે આનંદ છે તે બીજા કશામાં નથી, મોક્ષની વાનકી એ જ છે.

(૨) જોળ ખાનારો માણસ મોમાનો જોળ શુકીને જોળ ખાવાનું મન કરે તે, તથા સામાયિકમાં બેઠેલો માણસ સસાર-વ્યવહારમાં ચિત્ત ચોટે તે બન્ને એક સરખા ડાહ્યા (૧) છે

કાપીને પણ એના હાથના એક જ આંગુળ તિરસ્કાર વધતો નહોતો. એ પોતાની કૂતરા ઉપર ધણી થતી નથી પણ આજે એની જ પ્રિય પત્ની સુરિતાએ એ એક દિવસે એના પર પોતાના માથા સુકા એાજવર રૂંધે તૈયાર હતી. તે જ જ્યારે પ્રાણ સેવા તત્પર બને છે ત્યારે એ કેટલું મોટું કષ્ટ રહી જાય છે. સારીય જિંદગી એની જોડે પસાર કરી એના હૃદય અને આંસુ પોતાના હૃદય-અમુ પત્ની તે જ જીવનની આખર ધડકાઓ દરેા દેવા તૈયાર થાય છે અને એ પ્રાણપાતક પ્રકારે આ બધું બાંધી જતાં પણ પ્રદેશીતા મનમાંના એક આંગુળ પણ એના પ્રત્યે કોઈની એક ચિંતયારી સુકા પ્રગટી નહા પ્રેમની આ નાની-થી જ્યોતિ કેશીકુમારે આપી હતી. આજે એ મહાકવિ રૂપે હતી અને એ જ નકાલપણ પર આગળ વધી રહ્યો હતો. એનો પ્રેમ એટલો વિસ્તૃત થયો હતો કે એણે મૃત્યુને પણ અપસિંગન હતું અને મૃત્યુના આણનાર સાથે પણ પ્રેમભાવ જ દાખવ્યો.

■ તો મહામુનિ કેશીકુમારે પ્રદેશીતા પ્રેમની જ્યોત જગવી ત્યારે જીવવાન મહાવીર પોતે સાક્ષાત્ પ્રેમ-દેવ હતા. એમણે પોતાના મનુષ્ય તરીકે પણ પ્રેમાત્મ જ વરલાભ્યુ પ્રેમની મૂર્તિ એ વળા એક અમુ આમળ વખત અને પોતાના પ્રેમપ્રવાહ અનવચસાર પુરો ન રાખતો પણ સદ્યાર સુધી પણ પ્રવાહિત થયો. અને એટલા જ કારણસર તો મહોશિસ સમ પ્રિયપરતે પણ એ બહારી રાજ્યા જેવી કૂતરા મર્ષકાતિત બની મૂકી હતી, જેણે હ નયન ડમ્બા હ નરો માથાએ પણ-પાપીતા પ્રાણ લીધાં એમને તારકાલ્યા અને એમની ત હાટમાં એણે બહુકાર માન્યો, એણે દુનિયા પ્રત્યે બધા દાખવી તો દુનિયાએ એના પ્રત્યે બધા દાખવી પરંતુ પ્રેમના કળાકર વીતરખ ત્રામીએ પોતાનું બાદી વહવાને પણ મહોશિસની મળાતે પ્રેમમાં રૂપાંતર કરી મૂકી.

એમણે પ્રેમ-શક્તિને પીઞ્જની હતી. એમને વિશ્વાસ દતો કે મળાતે પ્રેમના બહારી સમય છે પણ કેટલું જ રાસાધીપણુ વર્ધન બાને એની પ્રસન્ની દાનવીશક્તિ પણ પ્રગમ છે પણ પ્રેમની શક્તિ-ત્યાગત એના કરતાં પણ મધ્યમ છે અને આ સિદ્ધાંતને જનુસરીને જ એમાં વિશ્વાસ રાખીને જ તેઓ આવી રાજ્યા અને તેથી જ તેઓ પોતાના રિપુઓ વચ્ચે નિજ બની ઘમ્મી કરી રાજ્યા. કારણ કે તેઓ નજીના કતા કે કોપ કેરોય પણ દાનવી દધિવાર વડે મુસજ્જા હુમ ન દોય પણ કામળુ બાજ એને પણ ચરાંતિત કરી શકે છે દાનને દાત સાથે સદા નમ્યુ પડ્યુ છે કોપ

આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે ભુરાધને ભગવાનના પરિવર્તન કરવાની જે તાત્કાલ પ્રેમમાં છે, તે દડમાં-શિક્ષામાં નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામાં ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમાં થોડું પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામાં પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સસારમાં સમ્યક્તા અને સસ્કૃતિનો ફેલાવો થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમાં દડ-શક્તિ પ્રત્યેની આસ્થા-શ્રદ્ધા પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે અને લઈને કેટલાક પ્રજાતંત્ર દેશોમાં ફાસીની સજા રદ કરવામાં આવી છે અથવા તો ઓછી કરી નાખવામાં આવી છે ઇંગ્લેન્ડમાં ઓગણીસમી સદીની અધવચ સુધી લગભગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાસીની સજા કરવામાં આવતી હતી તે જ સમયે રોબર્ટ પીકર નામનો એક વિચારક ઇંગ્લેન્ડને મળ્યો એણે માનવતાનો પોકાર સાબળ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધોનાં મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કોશિશ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સંયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે દરેક અપરાધ માટે ફાસીની સજા આપી શકાય નહીં ફાસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી કેટલાય અપરાધોની પાછળ સંયોગોની પકડ હોય છે, જેમાં ફસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનવું પડે છે બીજી બાજુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિંસા માટે તત્પર બની જાય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાસીના દોરડાની જરૂર નથી. એના ધાવો ઉપર થોડાંક પ્રેમનો મલમ લગાવી દો, રંગતો ભૂલેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે.

આખરે એની વિગ્રાપ્તિ-અપીલ ઉપર ઓટીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને કેટલાંક અપરાધો માટે તો ફાસીની સજા રદ કરી દેવામાં આવી, કારણ કે પ્રેમમાં હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ દૂર વ્યક્તિને કામળ બનાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

ધરમાં જઈ ચઢતા હતા જારે જ્યારે સ્વયંસેવાએ ઘેઘાં રાત્રો સાથે લઈ
ચાલવાનો આગ્રહ કર્યો તો આપણે કદાચ સ્વપ્નોમાં એમની ઝાટકણી મળી

શું તમને મારા પ્રેમની શક્તિ કે તારા પક્ષે આ વિશ્વાસરશ અને જુદાની
શક્તિ ઉપર વધુ બેઠસો છે? મિલિટરીની વાત દૂર રહી નિઃશસ્ત્ર સ્વયં
સેવાને પક્ષે એમણે આત્મરક્ષા કાળે સાથે ન લીધા

અને એ પ્રેમના સ્વસ્વરૂપ અમવાન મહાવીરે તો તથાપણ સુધાની
ત્યાગ કર્યો હતો સત્સંગ પર એમણે વિશ્વાસ જ ક્યારે કર્યો? જો એમ
હોત તો પિતાનું રાજ ઊઠવાની એમને શી જરૂર હતી? એમણે તો સત્સ
ંગ કરતાં પ્રેમ-બાળને વધુ સ્થાન-માન આપ્યું અને તેથી સત્સંગે પણ
પ્રેમ-બાળ ધારણ કરી અનાય' દેશી બણી ચાલી નીકળ્યા

પક્ષ આજે મહાવીર અને આંધીના પ્રેમને જારત વિસરી ખસી છે
તેથી જ તો ઈતિહાસમાં કાપ મૂકવાની વાત સૌને ખૂબે છે પ્રભા પોદરના
જીવનમાં સત્સ-સત્સંગો પ્રયોગ થાય છે આપણે ગીત માર્ગએ હોએ પ્રેમ
અને વિશ્વાસ રાખીએ હોએ સત્સ ઉપર, કારણ કે આપણી મિત્રતા પર તે
પ્રેમ સત્સ છે પણ હાલમાં સત્સનો દર રહેતો છે તે એટલા માટે કે આપણે
પોતે સત્સથી દૂરીએ હોએ અને સત્સ-દર જ તો આપણને સત્સ-વર્તિ થયે
પ્રેરણા આપતો રહે છે આપણે આનીએ હોએ કે જેમ આપણે સત્સથી
દૂરીએ હોએ, તેમ આપણાં સત્સોથી દુરગતો પક્ષ દૂરી જશે. એટલે વિશ્વાસ
આપણને પોસ્ટ-ટપાલ ઉપર છે તેટલો પક્ષ આપણને પ્રેમ ઉપર નથી.
ટપાલના સ્થામાં ટપાલ નાખતી વખતે આપણને એ ખાતરી રહે છે કે ખ
નિમ્મત સ્થાને જરૂર પહોંચી જશે. આ વિશ્વાસને મેળવવા માટે આપણે
પોસ્ટ વિશ્વાસની અવગણના પણ જાતી નથી તેમ જ આપણે પોસ્ટમેનની
અને પોસ્ટમાસ્ટરને માફ કરતા દૂરીએ હોએ આમ હોવા છતાં જ આપણે
જિનના હાથમાં ખત તો શું હાથેશ રખિયા પક્ષ આપીએ હોએ અને એમની
જ પાસેથી મેળવણી પક્ષ હોએ પક્ષ આપણે પક્ષ વિશ્વાસ આપણે પ્રેમ
પ્રત્યે કાવતરા નથી. પ્રેમ વડે આપણે ઠાઈ ચોર-ઘડુને સત્ત જનાવી સદીએ
હોએ. પક્ષ એની શક્તિ પ્રત્યે આપણે સાચા મનથી વિશ્વાસ કર્યો નથી.

એનું એક કારણ છે સત્સને પ્રયોગ અને એનાં પરિણામે પક્ષ આપણે
ન તર નિઃશસ્ત્ર છે જ્યારે પ્રેમના પ્રયોગ અને એનાં પરિણામોની તો કાલ
વાતીએ / સંજ્ઞા છે તેમ જ આપણામાં એમણે આત્મવિશ્વાસ જ જાણત
યરો છે કે જીવનમાં એનો પ્રયોગ કરી નહીંએ. ઘેઘાં આત્મવિશ્વાસ સાથે

આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે ધુરાઈને લજાઈમાં પરિવર્તન કરવાની જે તાકાત પ્રેમમાં છે, તે દડમાં-શિક્ષામાં નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો સરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામાં ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમાં થોડું કે પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામાં પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સંસારમાં સંખ્યતા અને સંસ્કૃતિનો ફેલાવો થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમાં દડ-શક્તિ પ્રત્યેની આસ્થા-શ્રદ્ધા પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે અને લઈને કેટલાક પ્રગતત્ર દેશોમાં ફાસીની સજા રદ કરવામાં આવી છે અથવા તો ઝાંછી કરી નાખવામાં આવી છે ઇંગ્લેંડમાં ઓમણીસમી સદીની અંધવ્ય સુધી લગભગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાસીની સજા કરવામાં આવતી હતી તે જ સમયે ફ્રાન્સ પીલર નામનો એક વિચારક ઇંગ્લેંડને મળ્યો. એણે માનવતાનો પોકાર સાંભળ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધોના મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કોશિષ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સંયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે ફરેક અપરાધ માટે ફાસીની સજા આપી શકાય નહીં. ફાસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી કેટલાય અપરાધોની પાછળ સંયોગોની પકડ હોય છે, જેમાં ફસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનવું પડે છે બીજી બાજુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિદ્વિસા માટે તત્પર બની જાય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાસીના દોરણની જરૂર નથી એના ધાવો ઉપર થોડોક પ્રેમનો મહામ લગાવી દો, રસ્તો ભૂલેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે.

આખરે એની વિસંપ્તિ-અપીલ ઉપર ઈંગ્લીશ સરકારે વિચાર ક્યો અને કેટલાક અપરાધો માટે તો ફાસીની સજા રદ કરી દેવામાં આવી, કારણ કે પ્રેમમાં હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ કૂર વ્યક્તિને દોમળ બનાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

જ્ઞાનવતા ઉપર લાયકો છે મનોવિજ્ઞાનના આધારે કહી શકાય છે કે દરેક આત્મામાં થીડીક કઠોર અને થીડીક કામળ વૃત્તિઓ રહેલી છે. આપે કઠોર વૃત્તિઓ ઉભરાઈ આવે ત્યારે જોમ ન સમજવું જોઈએ કે કામળ વૃત્તિઓ નિઃશ્વસ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે જેમ સૂર્યના પ્રખર પ્રકાશમાં તારકાનો કલકલ પ્રકાશ, કિરણો વિદ્યુત્ત જની નય છે તેવી જ રીતે કઠોરતાના પ્રચડ તોફાનમાં મનુષ્યની કામળ વૃત્તિઓ દબાઈ નય છે. પણ નષ્ટ થતી નથી અને ત્યારે જ અપરાધ સંભવિત અને છે અપરાધને સમાપ્ત કરવા માટે કઠોરતા વલે દબાવેલી થેલી કામળ વૃત્તિઓને જગાડવાની જરૂર છે. આ કામ કામળ હાથે વડે જ જની શકે છે કઠોરતા ઉપર એક વખત પ્રેમનો હાથ ફરી નય પછી તે વલે ચકિત થઈ જશે અને જશે કે આ જાગૃત તોફાન હતું ત્યાં સત શીતળ વાયુ લહેરાયો થઈ જશે. આમ ક્રેમાણુ પણ છે એક ધક્કો પોતાના જીવનની સંખ્યા વેળાએ એવો તે બદલાઈ નય છે કે એનામાં કુલુલ અને દવાના ઝરણા ફરી પડે છે એનીએ વખતની ઉજ્જવળતા સત કરતાં પણ આજળ વધી નય છે આજનો ધક્કો કાલે સત જની નય છે એ એનું જ રહસ્ય છે.

ઉદ્બેગની વાત છે કોમરનેન નામનો એક વિચારક પુરુષ થઈ ગયો. એને પ્રેમ-સન્નિ ઉપર આધાર મદા હતી. એ માનતો હતો કે પ્રેમ કઠોરતાને કામળતામાં બદલી શકે છે. આપે પણ એ કાઈ દુષ્ટ સ્વભાવના બાળકને જોતો તે એના પર ધણા લાવવા કરતાં એને દયા આપતી. એને વિશ્વાસ હતો કે આ દુષ્ટ સ્વભાવને પ્રેમ વડે છતી શકાય તેમ છે અને એ કામળ હલને થણુ જલ્દી મેળવી શકે છે તેથી એણે રિપબ્લીકન નામનો એક આશ્રમ ચાલુ કર્યો હતો. એમાં એ ખરાબ આદત ધરાવતાં બાળકોને રાખતો અને મનોવિજ્ઞાનિક હોય એમની અપરાધવૃત્તિની તપાસ કરતો. એનાં મૂળ તત્ત્વોને શોધી એમાં સુધારો લાવવામાં આવતો હતો. એમની કામળ અન્ત વૃત્તિઓને જાગૃત કરી એમનામાં સદાયરણના સરકાર સી મ્લમાં આવતા હતા.

એ નિશ્ચિત છે કે દરેક પ્રાણીમાં કાઈ ને કાઈ રૂપે-આ રી કામળતા વિદ્યમાન છે. / ફરમાં ફર સિંહણમાં પણ છૂપા રૂપે કામળતા મોટું છે. માપેથી લઈને પગ મુધી એ કર જ હોત તે એ પોતે જ પેદા / થઈ શકત નથી અથવા તે જ મ પછી છતી / ન રહી શકી હોત તેમ ન પોતાનાં નમ્યાને દૃષ્ટ આવી શકત સિંહણ તમારા અને અમારા માટે ફર સ્થાનિત હોઈ શકે છે પણ શું પોતાનાં નમ્યાઓ માટે પણ તેની જ ફર હોઈ

શકે ? નહિ પોતાના બચ્ચાઓ માટે તો એના હૃદયમા એટલી કામળતા ભરી પડી છે કે જેટલી કે એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય પોતાના બચ્ચાને એ એવો પ્રેમ કરે છે કે એમના રક્ષણ કાળે પોતે પ્રાણોત્સર્ગ કરવા તત્પર બની બંધ છે આ બાબતમા મારા કરતા શિકારીઓ પાસેથી તમને વધુ માહિતી મળી શકે છે કે કોઈ શિકારીએ બ્યારે એના બચ્ચાને પકડી લીધું ત્યારે એ એના તરફ કેવી રીતે ઝપટી હતી ! એ બાબતી હોય છે કે શિકારીના હાથમા રહેલી તે લાખી-થી ચીજ (બદુક) એના પ્રાણ હરી શકે છે તો પણ બદુકની પરવાહ ક્યાં વગર જ એ ઝપાટા મારશે, પછી ભલેને એ ઝપાટામા એ શિકારીની ગોળીનો ભોગ બની જાય

હા, તો દરેક કઠોરતા તળે કામળતા દબેલી પડી છે કઠોર પાપાણુ પથ્થર તળે કામળ સરિતા છે તેથી જ તો ઉપરથી કઠોર રક્ષતમ દેખાતા હુગરાઓની અંદરથી જ ઝરાણુનો જન્મ થતો હોય છે જરૂર છે એ કઠોરતાના આવરણને ભેદીને એમા કામળતા ભરી દેવાની

હોમરને આ જ કરતો હતો એ કઠોરતમ બાળકને લાવી આશ્રમમા રાખતો અને ધીરે ધીરે પ્રેમના સુવાળા હાથે એમનામા કામળ સંસ્કારોનું સિંચન કરતો ધીરે ધીરે કઠોરતાનું વૃક્ષ સુકાઈ જતું અને કામળતાના નવા અકુરો એનું સ્થાન લઈ લેતા હતા એવામા ક્રાઈમા પોલાસે એવો છોકરો રજૂ કર્યો જે ત્રણ વખત ચોરી કરી ચૂક્યો હતો, જજે એને ત્રણ વર્ષની જેલની સજા કરી હોમરે આ વાત બાણી તો એ ક્રાઈમા જઈ ચઢ્યો અને બાળકને આશ્રમમા ભરતી કરવા માટે પ્રાર્થના કરી જજે એ સ્વીકૃતિ પણ આપી દીધી હોમર એને પોતાના આશ્રમમા લઈ આવ્યો પણ એના સ્વભાવની રક્ષતાને કારણે થોડાક જ દિવસોમા આશ્રમના બીજા છોકરાઓ હેરાન-પરેશાન થઈ ગયા હોમર પાસે દરરોજ એની સેકડો ફરિયાદ આવવા લાગી તે બ્યારે બહારથી આશ્રમમા આવતો કે લાગલાજ ફરિયાદોનું રજિસ્ટર લઈ વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર બિલા રહેતા બીજા બાળુ આશ્રમની કામતી વસ્તુઓ પણ તે તોડી-ફોડી નાખતો તેથી અધ્યાપકો પણ એનાથી કટાણી ગયા હતા તેઓએ પણ આખરે એક દિવસ હોમરને કહી દીધું “ મિસ્ટર હોમર આ આક્રંત ક્યાથી લઈ આવ્યા ? એના દુષ્ટ સ્વભાવથી તો સમસ્ત આશ્રમ તગ આવી ગયો અને એના સહવાસને લઈને આશ્રમવાસી બાળકો પણ ખગડી જજે, માટે આશ્રમને ચાલુ રાખવો હોય તો એને હવે વિદાય આપો ”

હોમરસેને આનો જવાબ વાળ્યો. બાઈ એમણે જાણે તે મને
 સૌ કરતાં વધુ હથા આ ઠાકણ તરફ આવે છે. જાણપણનાં જાણે
 મેંતન છે તે મેંરો થતાં તે એ કાકુ જ નથી જશે. એનું જીવન કસુપિત
 નથી જશે એવો વિશ્વાસ છે. મારા પ્રેમમાં સંક્રિત છે. જે એક દિવસે એમ
 આ કુટ સ્વભાવ ઉપર જરૂર વિજય મેળવશે. આ જ વિશ્વાસના આધારે
 હું એને સુધારવા તૈયાર નાહ્યો છું. ને તમે સૌ એને આશમમાં રાખવા
 તૈયાર ન હો. તે હું એને મારે ઘેર લઈ જઈ રાખીશ ત્યાં એના કુપ
 સ્વભાવનું કોઈકથી નિરીક્ષણ કરવાની તક પસંદ મને મળશે. અને જિ
 હોમર એને પોતાને ઘેર લઈ આવ્યા. એ રોવાન છોકરાનું નામ હતું એનું
 એજન વખતે હોમરે નેનને કહ્યું. તમારા વાણીની આ પોદ જરા
 પેલા ટમ્બ ઉપર લઈને નાહ્યો તે. નેન મોં સજોડતાં કહ્યું. હું કઈ
 શકામનો બેટો છું. જે તમારી સુલાખી કરતો હરે. હોમરે એ જ કેમ
 સ્વરમાં કહ્યું. જામ્મ તારે આજે આપણે ઉઠાવી લઈ જઈશું. કાલથી
 તે તમે ઉઠાવી લઈ જશોને. નેન કહ્યું. એ તે નોકરેલુ કામ છે
 આજથી તમે જમારા નોકર છો. પોદ ઉપડી લઈ જવાના તમને જાને
 ૫ રૂપિયા આપશું. ” આવા અવિવેકલની જવાબો મળવા છતાં પસંદ હોમર
 કોઈ કારણે નહિ એણે સંતિથી જવાબ આપ્યો. તમે તે સારા કુળમાં
 જ આ છો. કામે કુળને ઉગળથી પછી તો તમારે ત્યાં હસ નોકરો પસંદ રહી
 રાશે. પણ આ માટે સંધિ રતે આવવું પાશે. ”

હોમરે નેનનો જો આજુ લીધું એ લીધેને જમાર ચપે. આ જાણુ
 નેન મેંરો પસંદ લઈ નથી પોદે હોવા લાગ્યો. હોમર પાછો આવ્યો અને
 એણે તે એણે પોતાની અડિયાળ પસંદ નેનની સામે ધરી દીધી અને કહ્યું
 એક પા આતા પર પસંદ કરી દે. આ સંજોડે નેન લલિતન નથી ચપે.
 જસ બહી જ નેનમાં પરિવતન થવું સર થવું હોમરસેની પ્રેમસંક્રિત
 કુપ સ્વભાવ ઉપર વિજય મેળવે. એ નેનનું જીવન એ મુ મુ રર અને
 સૌમ્ય બન્યું. જે એને રિપબ્લિકન આશમમાં આપણે પોતાને પ્રિયેસર નામવામાં
 આવ્યો. આજે પસંદ આ આશમ છોડતાં આજુ છે. આ પ્રેમસંક્રિતનો પ્રભાવ
 નેના વડે હરે જાણુથી તિરસ્કૃત નેન એવા કુપ વિચારમાં સમાજમાં
 આદરણીય સ્થાન મેળવી રાહ્યા. તે આ છે પ્રેમ-સંક્રિત જે પ્રાપ્ત
 માણસ જાણી રાહે છે. જાનવને જે જાણવાની કળા પસંદ પ્રેમ પાસે છે.

ન્યાં પ્રેમ-જગા વહે છે. જે હરેપોમાં પ્રેમ-ધારા વહે છે. ત્યાં સંતિ

સુમન ખીંચે છે આગમોના પાના ખોલે કે ન્યા એ વિલિનત પર પરાના મદામુનિ એકત્ર થાય છે ૫૦ પરાનો મોહ તજી અનેકની ધારા વહાવતા શ્રાવતીના ઉદ્યાનમા મદામુનિ ગૌતમ અને મદાશ્રમણુ દેશીકુમાર મળે છે. વિચારોની ધારા સાથે હૃદયમાથી પ્રેમ ધારા વહે છે ત્યારે એ સ્નેહ મુરલિત દમ્યતે જોવા માટે ફક્ત શ્રાવતીના નાગરિક જ હોડ્યા નહીં પણ એની સુગંધ દેવ અને ગંધર્વ બૂમિ સુધી પહોંચી અને એઓ પાલુ દિવ્ય ભૂમિના મધુર મુખો બે ગોતે છોડી એ પ્રેમ ગંગાગા ડુબડી મારવા ચાલી નીકળ્યા. આગમકાર એ મધુર દમ્યતે ગાથામા અંજિત કરે છે

કેસીકુમાર સમખે ગોયમે ચ મહાયસે,
ઉમત્રો નિસળ્ળા સોહંતિ ચન્દસૂર સન્નવન્તા ॥

દેવ દાણવ ગચ્ચવા જસ્ત્વ રક્ષસ્ત્વ કિન્નરા ।
અદિસ્તાણં ચ મૂચાણં આસીતત્થ સમાગમો ॥

ઉત્તરા અ ૨૩ ગા ૧૮-૨૦

મહાશ્રમણુ દેશીકુમાર અને યગસ્વી મહામુનિ ગૌતમ બન્ને ત્યા એક સાથે બેઠા છે, એમના શાત-ઘાત મુખારવિદ પર દિવ્ય તેજ છવાઈ રહ્યું છે બન્ને મહાપુરુષો ચદ્ર અને સૂર્ય સમી પ્રભા ફેલાવી રહ્યા છે એ દિવ્ય આનંદને નીહળવા માટે દેવ-દાનવ અને ગંધર્વનું શુભાગમન થાય છે, સાચું છે કે ન્યા પ્રેમની મધુરતા વરમે છે ત્યા દેવતા સ્વયમેવ આત્મા આવે તો એમા કોઈ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે પ્રેમ પોતે જ એક દૈવી ગુણ છે શીશીમા ઈત્ર હોય તો એમાથી સુગંધ આવશે જ ફૂલમા જે સૌરભ-સુગંધ હશે તો એને જમરને આમ ત્રવાની જરૂર નહીં રહે જમર પોતે જ હોડ્યા આવશે પણ શીશીમા ફક્ત પાણીજ ભર્યું હોય તો એમા સુગંધ આવશે ક્યાથી ? જેના છત્રનમા પ્રેમ-સૌરભ છે ત્યા દેવોનું આદર્શ પણ હશે જ એક વ્યક્તિ કાનસ લઈને ચાલે છે તો એનો પ્રકાશ એને અને માર્ગ પરથી પસાર થતા અન્યને પણ મળે છે, તેવા જ ગીતે હૃદયમા પ્રેમનો પ્રદીપ લઈને ચાલશે તો એનો પ્રકાશ એ વ્યક્તિને મળે છે અને એનો પ્રકાશ, ફિરણો અન્ય વ્યક્તિના હૃદય સુધી પણ પહોંચે છે જેના હૃદયમા પ્રેમધારા વહે છે એનામા એવો પ્રભાવ હોય છે કે વિરોધી સ્વભાવનું પ્રાણી પોતાનો વિરોધ ભૂલી જાય છે કારણ કે હૃદયમા પ્રવેશેલા વેરને પ્રેમ જ ધોઈ શકે છે ભગવાન મહાવીરની પામે સિંહ અને

જાકરી બન્ને સાથે બેસતાં હતાં. પણ સિદ્ધ પોતાની કરતા સૂલી જતો હતો. સિદ્ધના મનમાં એ શાવ નથી આવતો કે જાકરીને ખાઈ જાઉં અને જાકરીને એ કમ નથી રહેતો કે સિદ્ધ મને ખાઈ જશે. આ છે વીતરાગનો ક્ષમા સ્તોત્રનો પ્રવાહ જે પ્રાણીઓના જન્મમૃત વૈરને પણ ધોઈ નાખે છે.

પ્રેમનું આકર્ષણ ફક્ત માનવ હૃદયને જ આકર્ષિત કરે છે એમાં પૂર્ણ સત્ય નથી. એક દૃવશ પણ પ્રેમને પોહાને છે.

તમે જો પ્રેમમયો કાથ એની પોઠ પર ફેલવશો તો એ પણ પૂછી પૂછાવશે. રપેનતી એક વાત છે એક ગોવાળીયો દૂધ દોતી વખતે મધુર વાણ વગાડી રહ્યો હતો. ડાઈએ એનું કારણ પૂછ્યું તો બોલ્યો કે ગાય પ્રેમની તરસી છે એ પણ પ્રેમના મોઝ જાણે છે એવી સાથે ન્યારે કે વાણ વગાડુ છું તો એ પોતાની પાસેનું સમગ્ર દૂધ બાપી દે છે. મારેએને પ્રેમમાં ત મમ બતાવવા માટે જ કુ વાણ વગાડુ છું. સાચી વાત તો એ છે કે ગાય પ્રેમથી જ દૂધ દે છે અને પ્રેમ વડે જ એના હૃદય એક શાવમાં દૂધનું નિમીશ સાથે છે પોતાના વત્સ પ્રત્યે ઉઘરાતો. એનો પ્રેમ જ દૂધ પેદા કરે છે અને એ દૂધ બાપે છે પણ પોતાના વત્સ માટે. મનુષ્ય તો એનો માન, ન માન કું વાણ મહેમાન" બની દૂધનો કંકાર બની જાય છે. મદાસ તરફ જિજ્ઞાસા પિપાસા પ્રાણસો દૂધ લેવા પહોંચી જઈ-જઈ પોતાની માનવતાને બૂધી નય છે. માણસના હૃદયમાં ન્યારે એક મદ્ર પેસો બેસી જાય છે ત્યારે એ પ્રેમને ખોઈ નાખે છે ત્યારે પેસો પિપાસા બનીને માનવ ને હાનવ બનાવી દે છે. પછી એના હૃદયમાંથી ક્રમજતાના અક્ષરો બૂધાઈ જાય છે.

હા તો કુ તમને એક બીના જાગે જઈ રહ્યો હતો. મદાસ તરફ ગોવાળીયો ગાય પાસેથી વધુમાં વધુ દૂધ લેવા ચાહે છે. ગાયનું બચ્ચુ દૂધ પી જાય છે એટલું ગુફાન પણ તેઓ ગરદાસ્ત કરવા ઇચ્છતા નથી. તેથી એમણે પેદા નાનકડા બચ્ચાને મારી નાખ્યું. પણ સાંજ લેવાએ દૂધ દોડવા બેઠો ત્યારે એક લીપુષ દૂધ બાંચુ નહીં કારણ કે ગાયનું ખાતું જાળક બાળે એની જાણિયા સાથે નહોતું. એણે વિચાર્યું આ તો બહુ ખોટું થયું. આ તો તે જ કહેવન થઈ કે ચાણી ઊંચ બાણી કો ઘાવે સો પુત્રી ચાણિ દુર્ગાદિ યાવે પૂરો. હા નો લેવા ગયા તો અકાષથી પણ દામ પાત્યા પડ્યા. પણ આખરે માણસ પાસે જીવિનું ધણુ મોટું જળ છે એના.

અહીં તો એ સૃષ્ટિ સમગ્રતા પ્રાણીઓનો રાજ બન્યો છે પણ બુદ્ધિ એ તો દુધારી તક્તવાર છે એનો ઉપયોગ કદી કદી તો બીજાના વિનાશ માટે કરી લેવામાં આવે છે હા, તો એણે પણ એમ જ ક્યું એ વત્સના શબ્દને સ્ત્રી એમાં ધાસ ભરી દીધું સાજો ગાય સામે ધાસ ભરેલું મૃત બચ્ચુ બેલું કરી દીધું એ માતાની મમતા તો જુઓ એ પોતાની જાણ વડે એને ચાટતી જતી અને દૂધ આપતી જતી હતી આ છે પશુસસારની વાત, જે પ્રેમના ભૂખ્યા છે ગાય પોતાના મૃત વત્સ ઉપર પણ પ્રેમ વરસાવે છે અને એને જોઈને જ દૂધ આપે છે આ છે પશુજગતની પ્રેમકહાણી

સત્ય એ છે કે જ્યાં પ્રેમનું નાનું શું પણ ફિરલું છે અને એમાં જો સજીવતા છે તો એમાં આકર્ષણ રહેશે પતંગિયાની સામે અગર લાખ રૂપિયાનો ઢગ પડ્યો હોય, હીરા-મોતી પડ્યા હોય પણ એમાં જો નાતી-શી દીપ-શીખા નહીં હોય તો પતંગિયા માટે એનું કાઈ આકર્ષણ નહીં રહે. બીજી બાજુ પેંડુ માટીનું કાડિયું છે-એ પૈસાની કીમતનું છે પણ એમાં તેજ છે અને દીપશીખા જને છે તો પતંગિયું ત્યાં તરત દોડી આવશે. એને નિમત્રણ આપવાની જરૂર નહીં બાજુ વાત મહેલોમાં વસનારાઓની છે. કરોડોનો વૈભવ છે, અને સંગેમરમરના ફર્શ ઉપર લક્ષ્મી કીડા-કલાપ કરી રહી છે પણ એ વૈભવના ઢગ પર પ્રેમની જ્યોત જગતી નથી તો એ કરોડોનો વૈભવ પણ હૃદયને આકર્ષિત નહીં કરી શકે આવા સ્થાને તમે પહોંચી પણ ગયા તો ત્યાંથી પ્રસન્નતા લઈને તમે પાછા નહીં વળો તમારું મન ગ્લાનિથી ભરાઈ જશે બીજી બાજુ એક મૂંઝવે છે, લૂખા રાટલા ઉપર દિવસ પસાર કરતું ખેડૂત પરિવાર એમાં વમે છે, ત્યાં નથી આરસ પથર તેમ નથી ફરતીયર કે રેડિયાનું મધુર સંગીત તેમ જતાય એના હૃદયમાં પ્રેમનો દીવડો જગમગે છે. પરિવારમાં પ્રેમના જાટણા છટાય છે, તમે ત્યાં પહોંચી જશો તો એ જ લૂખા રાટલા અને જાથ વડે તમારું ભાવભયુક્ત સ્વાગત થશે રાટલો ભડે લૂખો ગ્લો પણ એમાં જોઈની એવી ચિંતાશ હશે જે તમારા હૃદયને જીતી લેશે તમે મૂંઝવણથી વિદાય લેશો ભાગે તમારું હૃદય જોઈથી લયુ-લયુ દશે પ્રેમમાં એવો બહુ છે કે તમે બીજાને કેઈ ન આપીને પણ એને પોતાનો કરી શકો છો

અને આ બાજુ તમે સર્વ કાઈ આપી છો, પણ એમાં રહેલી ભેટ નહીં હોય તો સર્વ કાઈ દેવા જતા તમે એને પોતાનો બતાવી શકતા નહો.

માટે સત્તા દ્વારા કોઈની પામેથી વધુ કામ થઈ શકતું નથી, પરંતુ પ્રેમ વડે એની પાસેથી પૂરેપૂરો જમ ભેગાવી લેો તો તમારું જીવન બહારથી સમૃદ્ધ વધુ ઉપર સત્તા જમાવશે તો વધુને પોતાની નહીં બતાવી શકે અને જ્યારે હૃદયમાં સ્થાન નહીં હોય તો ખરી નાનું સરખું કામ પણ બાર જની નસે. સાચું વધુમાં પોતાપણ જમાવી દે, એને સ્નેહ અને સહાનુભૂતિ આપે તો હું માનું છું કે વધુ એને પોતાની માતા જ સમજાશે અને એ જ પ્રેમથી એ એની સેવા કરશે જેટલી કે જીવનની માતાની કરે છે. બાદમાં પરિવારમાં જે સાચું-વધુની ટકાર આપે છે અને સંપર્કની બહીમાં સારો જ પરિવાર જીવસતો રહે છે અને ક્યારેક એ સંપર્કની આવો કરવો અત્યંત આવે છે કે સાચું જ કુળ કલ્પિત થઈ જાય છે પરિવારમાં બે પ્રેમજન્યા વધી જાય તે બધાં જ સંપર્કોનાં મૂળ જ સમાપ્ત થઈ જશે.

જ્યારે કન્યા પિતાના મેરઘી સાસરે જાય છે ત્યારે બહેનનાં ચીતમાં માટે એ કદી નય છે કે “તું જે ધરમાં જઈ રહી છે એ ધરની રાણી બની રહેજે” આ રીતે માતાએ પુત્રીને ધર ઉપર લાસન કરવાની કેળવણી આપે છે પરંતુ લાસન કરવા માટે તે સરકારને સિપાહીઓ રાખવા હોય છે જે પણ જોઈએ પણ માતાએ બેરીને આ સાધનો ક્યારે આપ્યાં? જ્યાં પણ એણે રાણી બનવું છે ક્યાં જાણ લાસન કરશે? એ તે પ્રેમજન્યા વડે જ લાસન કરા શકે છે વધુ બનીને જતી બહેનને હું કહીશ કે એ જે ધરમાં જાય ત્યાં એની નહીં વહાલે, એને એક કરવાનું કામ કરે જુદાં ધર્મેશ્વરો બે હૃદયને મેળવે તોયે બે હૃદયોને પ્રેમસૂત્રમાં બાંધે તોત્યાનું દુનિયા જાણે છે પણ જોડવાનું જોડેલું દુનિયા સાંધવાનું-જોડવાનું જ પ્રથમ સ્થાન આપે છે તમે કાતર અને સોય બન્નેને જાણો છો અને સોડામાંથી બનેલી છે કાતર એકનું બે કરવાનું નવું છે તેથી જ તો એ દુનિયાની ટાકરો ખાય છે આ તરફ તમે સોયને પણ જાણો છો એમાં કાતર કરતાં લોડું એક લાગ્યું છે અને વજન પણ ઓછું છે તેમ એની કોમલ પણ એટલી છે પરંતુ એનું કામ તોરવાને સાંધવાનું-જોડવાનું છે તેથી એને સમાન મને છે ત્યારે મોડાનું કામ સમાપ્ત થઈ નય છે ત્યારે કોઈ એને જમીન ઉપર મૂકતા નથી જનું એને યોગી જમવા પાપટીમાં ખેંચવા દે છે પણ જુ તમે કાતરને કદી યોગીમાં રખાતી નહોતી છો.

હા તો ત્યારે દુનિયાની નાટ્યમાં સમાન મેળવવું છે તો તોરવાને જોડવાનું કામ કરો. હૃદયમાં સ્નેહ-ધારા બાંધે આપો તમે પરિવારમાં રહે

અથવા સમાજના, પણ સર્વત્ર જોડવાનું કામ કરતા રહેજો પરિવારના સભ્યો વચ્ચે દીવાલ બનીને રહેશે નહીં સમાજના લાઈઓના અગર વૈમનસ્ય ઈથી-દ્વેષ છે, હૃદયમાં ઘૂણાની દુર્ગન્ધ છે તો તમે 'તમારા હૃદયની સ્નેહ-સુગંધને ફેલાવજો પ્રેમના પાણી વડે ઘૂણાને ધોઈ નાખજો

પ્રેમ તો પાણી છે એને વહેવા દે એને કાંઈ ખાડામાં કેદ ન કરશો એ ખાડો પરિવારનો હોય કે સમાજનો, સપ્રદાયનો પણ કેમ ન હોય, પણ તમે પ્રેમને એમાં કેદ કરી ચૂકશો નહીં પાણી બધાઈ જાય છે ત્યારે એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થઈ જાય છે, ઝેરી કીટાણુ પેદા થાય છે પ્રેમના કટકા ન કરશો. આજે તો પ્રેમને પણ કટકામાં વહેચી નાખ્યો છે જાતિ-પ્રેમ, ભાષા પ્રેમ, સપ્રદાય-પ્રેમ પ્રેમના કટકા થાય તો એનો આત્મા ઊડી જશે આ શરીર કેટલું સુદર છે પણ એના જો દુકડા કરી નાખવામાં આવે તો શું એની આવી સુદરતા કાયમ રહેશે ખરી ? શું દુકડાઓમાં આત્મા કાયમ રહેશે ? આત્મા દુકડામાં રહી શકતો નથી અને આત્માના વિદાય થયા બાદ એમાં ઝેરી કીટાણુ પેદા થઈ જશે, એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થશે તેવી જ રીતે પ્રેમના જો દુકડા કરો નાખવામાં આવે તો એમાં પ્રેમનો આત્મા સમાપ્ત થઈ જશે, અને દ્વેષના કીટાણુ પેદા થઈ જશે ઘૂણા આવવા લાગશે અને પછી મગફળી પ્રેમને ગળે લગાવી પ્રેમના નામે ઘૂણા જ ફેલાવશે જે પ્રેમ જે હૃદયો વચ્ચે આગતું કામ કરે છે, તે છુપિત નહીં પણ મુત છે તે અખંડ નહીં પણ અગ્નિત પ્રેમ છે અને એ માનવતાના દુકડા-કટકા કરવાનું કામ કરે છે તેથી જ પ્રેમના ગીત ગાવા છતાં પણ બારતવાસી ભાષાવાદ, પ્રાત-વાદ અને સપ્રદાયના નામે લડે છે ભાઈ ભાઈના લોહાનો તરબોળ બન્યો છે. શું એને પ્રેમ કહેવાશે ?

દુકડાઓમાં રહેલો પ્રેમ એ ક્ષુદ્ર પ્રેમ છે, જે માનવતાને દેવત્વ તરફ નહીં પણ પશુતા ભણી દોરી લઈ જાય છે વિગટ પ્રેમ અખંડ માનવતામાં વિશ્વાસ ધગવે છે, એ વિશ્વના કાંઈ પણ પ્રાણથી વૃણા કરવાનું શીખવતો નથી જે પોતાના ભાઈઓથી ઘૂણા કરવાનું શીખવે છે તે દુનિયાની ખીણ કાંઈ ચીજ હોઈ શકે છે પણ એ પ્રેમ હોઈ શકે નહિ વિરાટ પ્રેમમાં ઘૂણા, દ્વેષ, કલહ અને હિંસાને બિલકુલ સ્થાન નથી ચીની સત માઓત્સેએ કહ્યું છે કે ચોર પોતાના ઘર પ્રત્યે તો પ્રેમ ધગવે છે પરંતુ ખીજના ઘેર ચોરી કરે છે એણે તો ફક્ત પોતાના જ ઘર પ્રત્યે પ્રેમ કવાનું શીખવ્યું છે. એનો એ ક્ષુદ્ર પ્રેમ ખીજના માલને ઉપાડી લેવા માટે હાથ ફેલાવવાની

પ્રેમી આપે છે એક દસાશે છે એને પોતાના પ્રાણ બંધાયા છે પણ એ બીજાના પ્રાણો કરી લે છે રાજ પોતાના દેશથી પ્રેમ કરે છે પણ બીજા દેશ સાથે મુદ્દ કરી એનું શાસ્ત્ર કરે છે ચોર જેમ પોતાના ધર પર પ્રેમ રાખે છે એમ બધાં જ ધરો પ્રત્યે પ્રેમ રાખતો થાય દસાશે પોતાના પ્રાણની જેમ બીજાના પ્રાણોનું રક્ષણ કરતો થાય રાજ પોતાના રાષ્ટ્રની જેમ અન્ય રાષ્ટ્રોની જનતા પ્રત્યે સ્નેહ અને સહાનુભૂતિ રાખતો થાય તે અન્ય સ્વર્ગ શામલ જ્વાની જરૂર રહેશે નહીં આ સંસાર જ સ્વર્ગ બની જશે.

સક્રિય પ્રેમ ફક્ત પોતાનું સુખ ઇચ્છે છે ત્યારે વિરાટ પ્રેમ સૌને સુખી બનાવવા ઇચ્છે છે સૌના સુખમાં એ પોતાનું સુખ જુએ છે એક વખતની વાત છે એક રાજા સિકાર રમવા જમણમાં નીકળી પામે. થોડે પૂરપાટ વેગે દોડી રહ્યો હતો. રાજાનું મન સિકારની કલ્પનાઓમાં ફોંટા દત્ત સિકાર પણ એક જાતનું વ્યસન છે મનુષ્યમાં ત્યારે સ્નેહ અને અહિંસાનું તત્ત્વ ઓછું થાય છે ત્યારે એ બીજાને પીડાર્થ અને ત્યાગાર્થ ભેદ એનું મન પ્રસન્નતા અનુભવે છે આ ક્ષુદ્ર હૃદયની ઘટિ છે જે વડે મનુષ્ય બીજાને શવગાવી પોતે હસે છે.

પ્રકૃતિ (કુદરત) પણ આવા પાપને વધુ સમય સુધી સાંખી રાખી નથી. એ પણ મનુષ્યને હડ દેવા માટે ત્કર બને છે અને આવી જ બીજા એ રાજાની સાથે બને છે ત્યારે એ બાલુ મગાવી એક મુજલાની પાછળ દોડી રહ્યો હતો ત્યારે જ અચાનક આકાશમાં કાળુ વાદળ ડગાઈ ગયું અને થોડી જ વારમાં સમગ્ર આકાશ કાળુ બની ગયું વીજળીનો કલકમટ ધર થયે વાવડેળ કુહમ્બે. મચક તોફાન વરસાદ જેવી બાબત વરસાદમાં મોટા મોટા ઝોળા પણ પડ્યા હતા રાજાએ હસેલો આત્મન લઈ કોઈ રીતે પોતાનું રક્ષણ કર્યું પરંતુ વરસાદના શીતના કારણે અને ઝોળાના આકારે મોડાના પ્રાણ લઈ લીધા. એકાદ કલાક બાદ તોફાન કાર્ષિક સમુદ્ર સંતોષે થઈ ગઈ હતી. રાજા પ્રણે થાકી ગયો હતો. સુદર મોડાના માલી જવાથી એને કુખ તે ગતુ હતુ ત્યાં વતી-બીની દડી હવા એવું સરીરને વળી વીધી રહી હતી આ બાજુ જુખ સતાવી રહી હતી. આખરે જમ તેમ કરી રાજા એક નાનકડા ગામડે પહોંચ્યો. અધારુ થઈ ગયું હતુ ગામમાં નઈ એણે ખેડેલો ખસે રાત પસાર કરવા માટે રથાનની માગણી કરી પણ કોઈ જ નજવાને રાત મારે પોતાને ત્યાં ઉતારી દેવા તેવાર ન થયું કારણ કે આને મનુષ્યને મનુષ્ય ઉપર વિશ્વાસ હો નથી.

મનુષ્ય એક અજ્ઞાન-અજ્ઞાયા પશુને પોતાને ત્યાં રાખી શકે છે. જગલમાં ગોથા ખાતી રસ્તો છૂલેલી ગાય કોઈને જો મળી જશે તો એ એને લાવી પોતાને ઘેર બાધી, દેશે એ અનજ્ઞાન-અજ્ઞાયા પશુ ઉપર ભરોસો કરશે પણ અજ્ઞાયા મનુષ્ય પર નહીં કરે કારણ કે માનવીએ પોતાનો વિશ્વાસ જોયો છે પણ ઉપર તમે વિશ્વાસ કરી શકો છો એને થોડું ધાસ નીરી છુટકારો મેળવી લેશો પણ મનુષ્ય એક એવું પ્રાણી છે કે જેને ભરપેટ શેટલો ખવડાવી પાણી પાઈ દો અને એને ખાટલા ઉપર સુવડાવી દો સૂવા માટે શેતરજી, ગાદી અને ચાલ પણ આપી દો પણ જ્યારે સવારે ઊઠીને તમે જુઓ છો તો ખાટલો તો પડ્યો છે પણ પેલો મ્હાણુસ ગૂમ છે એટલું જ નહીં સાથે પેલા ગાદી-ચાલ પણ ગૂમ છે અને તક મળશે તો તમારા કોટનું ખિસ્સું પણ સાફ કરી દેશે તેથી મનુષ્યને માનવ નામના પ્રાણીથી બહુ મોટો ભય લાગે છે

હા, તો એકલું પાપ સૌને ભોગવવું પડે છે આખરે એ છે તો આપણો જ ભાઈ એટલે એના કામોના છાટા આપણુ પર પણ જોડે છે. તેથી ખીજનાં શેતાનિયત અને અન્યાયનો દડા આપણુને પણ ભોગવવો પડે છે રાજ પણ આ નિયમમાં અપવાદ ન બની શક્યો ઘેર-ઘેર ફળી વળ્યો. પણ કોઈએ ઠંડી રાત્રે ઠંડુરતા માણુસના રક્ષણ કર્યો દાર ન ખોલ્યા તે ન જ ખોલ્યા ભોજનની તો વાત જ જૂદી હતી. છેવટે ગામનું ખીજુ નાકું પણ આવી ગયું રાજ હતાશ બની કોઈ વૃક્ષનું શરણુ લેવા માગતો હતો ત્યાજ કોઈ ટમટમતા દીપકે એને આકર્ષિત કર્યો રાજ ત્યાં પહોંચ્યો તો એને એક ધરડો ખેડૂત ત્યાં મળ્યો એણે જીડીને એનું સ્વાગત કર્યું રાજએ પૂછ્યું ‘ગામમાં કયાં મુસાફરખાતું કે ધર્મશાળા છે ? એક રાત પસાર કરવી છે.’

ખેડૂત બોલ્યો “આ ધરજી ધર્મશાળા છે, ભાઈ આપણે સૌ મુસાફરો જ છીએ કોઈ સાથે બાધીને લાવ્યું છે ? અને જતી વેળા છાતીએ બાધીને શું લઈ જવાના છે ?” અને એણે તો રાજ માટે એક ખાટલો પાથરી દીધો રાજ ખાટલા પર બેઠો તો ખરો પણ હજુજ એના દાંત ઠંડીને લીધે કચકચ ચતા હતા ખેડૂતે આ જોઈ એની પાસે જલતી સગડી મૂકી. એના વડે એને કાઈ ગરમી આવી ખેડૂતે પૂછ્યું “કયાંથી આવો છો, ભાઈ, અને ખાટલી રાતે કયાં જાઓ છો ?” રાજએ કહ્યું “હું મુસાફર છું મારે ગામ જઈ રહ્યો હતો પણ વરસાદ અને તોફાનમાં ઘેરાઈ ગયો.”

તમને કાઈક દેવા ઇચ્છે છે ” જેડૂતે કહ્યું, “ તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે બસ છે અને કાઈક દેવા જ માગતા હો તો આ વર્ષ માટે બધા જેડૂત ભાઈઓનો લાગ લેવો સુલતી રાખો, કારણ કે અતિવૃષ્ટિને લીધે લગભગ બધા જ પાક ધોવાઈ ગયો છે ” રાજાએ કહ્યું “ આ માટે તો મેં પહેલા જ આજ્ઞા આપી દીધી છે તેથી તમે બીજું કંઈક માગો ” જેડૂતે કહ્યું “ હીક ત્યારે જે જે જેડૂતોના ખેતરોમાં ફૂવા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો જોસો પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરોમાં રાજ્ય વતી ચોક-ચોક ફૂવા ખોદાવી આપો ” રાજાએ કહ્યું “ આ પણ મને મજૂર છે રાજનો ખજાનો તમારા સૌ જેડૂતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે- એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો ” જેડૂત બોલ્યો “ આ બધામાં હું પણ આવી ગયો અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ ભાઈઓ વચ્ચે ભેદની દીવાલ ઊભી કરવા ઇચ્છતો નથી સૌ સુખી હશે તો મારો વારો પણ એમાં આવશે જ ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવાની કલ્પના જ વિરાટ બનીને વિશ્વપ્રેમનું રૂપ લે છે. તમે તમારા પ્રેમને ક્ષુદ્ર ધરમાંથી કાઢી વિરાટ ભણ્ણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (પ્રેમ) મગજપ્રદ બની શકે છે.

ખેડૂતે કહ્યું ત્યારે જૂખ લાગી હતી !” એણે જાનવીનો શેડો અને જાલ એની જાગૃતિ થઈ રાત્રીએ એ લૂખા શેડોને એટલા જાનની સાથે આશરો આપે રાત્રીમાં જોઈના રસાયણો પણ એને દિલ્લાં લાગવા માગ્યા કરેલા એ સવારથી જૂખો હતો થાક અને ઠંડીને લીધે એનું પેટ પણ કંઈક માગતું હતું.

પેટ માગે ત્યારે તમે એને કુખો શેડો આપો તોય એમાં એને સ્વાદ આવશે. પણ પેટ ભરેલું હોય તો પકવાન ધરણી વેળા એ દિલ્લાં લાગશે. આ ? તે પેટ ક્યારેથી નો અગર-ગેમ્સન બની ગયું છે જે આવે તે એમાં કયું ? ન જાણતો વિવેક છે કે ન અજાણતો ન જાણતો જાણ છે ન અજાણતો પેટ માગતું નથી જ્યાં તમે એમાં પૂરે જાઓ છો. એટલા જ માટે સ્વાસ્થ્ય નગર હોય છે જ્યાં ખાવાનો કશો જાણેજ પણ નથી નિયમ સમયે મનોહારમાં રહી ખાતા તે એ સ્વાસ્થ્યપ્રદ બનશે અને ક્યારે જૂખ હશે તે જાણતું પણ થાક આવશે નહીં જાણતો તે જાણતો સોફાને અનુભવ છે જ્યારે હસ માઈલનો વિચાર કરી લઈએ છીએ, થાક લાગે છે અને પેટ પણ કંઈક માગે છે તે દાણે ખેડૂતના શેડોમાં એ જાનક આવે છે જે તમારા મોહનજાળમાં પણ જાણતો આવતો નથી.

હા તે રાત્રીએ શેડો અને જાલ આપ્યા એનું હલ ખેડૂતને સો-સો જાણીતું દેવા લાગ્યું જ્યાં પછી થોડું શરીર ખાટો-વિજામ માગે છે અને ખેડૂતે રાત્રીને ખાટો અને જાણતો આપી દીધો રાત્રીએ આરામથી એના ઉપર લગાવ્યું અને મોટી જ વારમાં એ સ્વપ્નલોકમાં જાગતા થઈ ગયો.

સવારે જાણી ખૂંટી તે રાત્રી થાક વગર પોતાને સ્વસ્થ અનુભવ કરી રહ્યો હતો. ખેડૂતની જાણ ખૂંટી અને દિવસના પ્રકાશમાં જ્યારે આગળનો ખેડૂત જોયો તે એ પોતાના અતિથિને પિત્રની ગયો કે જ્યારે જા તે આપણા રાત્રી છે એણે નમસ્કાર કરતાં કહ્યું. માથે કરતો તમારું પૂરું સ્વાગત હું કરી શકતો નથી.” રાત્રીએ કહ્યું. ના ના ખેડૂતે, તમારું જાણતું શેડો અને જાણતો તે હું કરી જૂથી શકો છો નહીં અને તમે માલુસ સમજીને જ મારો ખાટો આપે કરી તેથી હું માનુ છું કે તમે ઈચ્છા કરી કરવાનું જાણો છો તમારા સ્વાગતના બદલામાં મારું ખા

તમને કાઈક દેવા ઈચ્છે છે” જેડતે. કહ્યું, “તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે બસ છે અને કાઈક દેવા જ માગતા હો તો આ વર્ષ માટે બધા જેડત લાઈઓનો લાગ લેવો મુજબી ગયો, કારણ કે અતિવૃદ્ધિને લીધે લગભગ બધો જ પાક ધોવાઈ ગયો છે.” ગળગળે કહ્યું “આ માટે તો મેં પહેલા જ આના આખી દીધી છે તેથી તમે બીજી કંઈક માગો” જેડતે કહ્યું. “હીક ત્યારે જો જો જેડતોના ખેતરમાં દેવા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો હોયો પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરમાં રાજ્ય વતી એક-એક કૂવો ખોદાવી આપો” રાજગે કહ્યું “આ પણ મને મળુર છે રાજનો બજનો તમારા સૌ જેડતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો.” જેડત ખોલ્યો “આ બધામાં હું પણ આવી ગયો. અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ લાઈઓ વચ્ચે ભેદની દીવાલ બિંબી કરવા ઈચ્છતો નથી સૌ મુખી હશે તો માગે વારે પણ એમાં આતરશે જ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવાની હલપના જ વિરાટ બનીને વિશ્વપ્રેમનું રૂપ લે છે તમે તમારા પ્રેમને ક્ષુદ્ર ધરમાંથી કાઢી વિરાટ બહારી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (પ્રેમ) મગળપ્રદ બની શકે છે.

આજનું પ્રવચન સુવાસિત-જીવન વિષય પર ચોક્કસ છે સુમધર્મા એક પ્રકારનું આકર્ષણ છે માનવ-મનમાં સુવાસ-સુમધ તરફ જીકે આકર્ષણ છે ગુણાત્મક કાંટા છે જ્યાં પણ એની સૌક્યપ્રિયતા જન્મ-જાહેર છે કારણ કે એમાં મધુર સુવાસ છે એટલા માટે જ તે કુનિયા કાંટામાં ફસાઈને પણ ગુણાત્મક સેવા દોરી જાય છે કુનિયા સુમધ પ્રિય છે એટલા માટે તે તમે દૂધમાં પણ સેટ જાડો છે સેટ નાખ્યા પછી એનો સ્વાદ પણ બદલાઈ જાય છે તેથી તમે એનું નામ પણ બદલી નાખ્યું છે તમે એને દૂધ નહીં પણ દૂધ-કોસ્લીક કહો છો. સુમધે જ તે આ નામ ને કિમત જાને બદલી નાખ્યા આ સુમધ જ્યારે મિલ્કતમાં પણ નખાય છે ત્યારે એનો સ્વાદ વધી જાય છે

સ્વામત-સમારોહમાં પણ સુમધિત પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે એક સૂક્ષ્મ પોતાને ત્યાંથી મજાગ પ્રસંગમાં સમાજના ભાઈઓને પોતાને ઘેર નિમત્ર છે અને ઈત્ર-પાન કરે છે બહીની તે અને અન્ય નથી અનુભવ પણ નથી પણ મધ્ય-ભારતમાં આ પરપરા ધણ વખતથી પ્રચલિત હતી અતિથિઓનું સ્વામત ઈત્ર અને પાનથી કરવામાં આવતું હતું.

આજે તે સુમ પસારાનો છે પોપાક પણ બદલાયો છે તેમ સમજતા અને રીન સિવાયે પણ પરિવર્તન પામ્યા છે આજે તે સ્વામતમાં સર્વ પ્રથમ ચઢાના પાણી આવે છે મહેમાનોને બીજા દસ ગીને અવગ્રવવામાં આવે પણ સ્વામતમાં ચઢા ન આવે તે એ સ્વામત અધૂરું જ લેખારો. તમારા મહેમાનો પણ ખિન્નતા અનુભવશે તેઓ તમને મોઢે કંઈ નહીં કહે પણ બીજાને તે જરૂર કહેવાના જ હસાણાને ત્યાં ચલા પણ એણે તે ચઢાને એક પાણી ન પાણી નહીં પરંતુ ગ્રામીન ભારતની પરંપરામાં

સ્વાગત-સલામ બોમા મુગધિત પદાર્થોનું મહત્ત્વપૂર્ણ મ્યાન હતું કારણ-
કે ખૂનખૂન-મુગધનો લીધે દૈન્યમાં એક પ્રદાનનો અનુભવ થાય છે

મુગધ માનવને પ્રિય હોય એમાં શું આશ્ચર્ય ? આજે તો માનવ
જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં ઘણો આગળ વધી ચૂક્યો છે પણ સમ્યક્તા
અને સમૃદ્ધિની દૃષ્ટિએ પેલો ઝેરીલો ભય કર-કાળ સાપ પણ સુવાસ પ્રિય
હોય છે એટલે જ તો એ ચઢનથી લપેટાયેલો રહે છે સાપ જેવું પ્રાણી
પણ ત્યાંજે મુગધને આટલો ખ્યાલ કે છે ત્યારે માનવ કે તો એમાં
આશ્ચર્ય જેવું શું છે ?

કટપતા કરો, એક આદમી બે શીશીઓ લઈ તમારી પામે આવ્યો.
એકમા અત્તર લઈ છે અને બીજામાં ગટગટુ ગટુ પાણી આગતુક
વ્યક્તિ એ બંને શીશીમાંથી એક તમને દેવા ચાહે છે તમે કઈ શીશી
લેશો ? કહેવાની જરૂર નથી કારણ કે તમારો હાથ તો પેલી અત્તરની
શીશી તરફ જ આગળ વધશે આ પરથી એ નિશ્ચિત થાય છે કે તમે પણ
મુગધ પ્રત્યે આકર્ષણ ધરાવો જ છો મુગધમય પદાર્થો અગર તમને પ્રિય
છે તો જીવન-ક્ષેત્રમાં પણ તમને સુવાસિત જીવન પ્રિય હશે જ જેવું જીવન
મુગધમય છે, એને હળશો, લાખો વર્ષો વીતી ગયા પછી પણ લોકો ભૂલી
શકતા નથી શ્રીરામનું જીવન સુવાસિત-જીવન હતું એનામાં સદાચાર અને
મર્મોદ્ધની મુગધ ભરી પોલી હતી ત્યારે રાવણનું જીવન ગદગદીથી ભરાયેલું
હતું અસદાચારની દુર્ગંધે એના જીવનને ઇતિહાસમાં કલકિત બનાવ્યું છે
એટલે રાવણ તો લાખો વખત મર્યો છે પ્રતિવર્ષ દશરા ઉપર મરે છે.
એટલે એ એાછામાં એાછો ચોખ્ખો લાખ વાર જરૂર મર્યો છે આ એના
જીવનની છુરાઈ-ગદગદી છે, જે કાળના લાખા પ્રવાહ પછી પણ ધોવાઈ
શકી નથી

કહેવાય છે કે રામને હાથે ચવણનું મૃત્યુ થયું પણ એ તો એના
મૃત્યુ દેહનો અન્ત હતો એનો આત્મા તો કથારનોથ મરી ચૂક્યો હતો.
સાચું તો એ છે કે રાવણને રામે નહીં પણ ક્રમે (કામ-વાસનાએ) માર્યો
હતો એની દુર્વાસના અને મનમાની ગદગદીએ જ એને મૃત્યુને બેટાવ્યો હતો
રાવણનો આત્મા બે મર્યો ન હોત અને એનામાં સદાચારની ન્યોતિ
ઓલવાઈ ન હોત તો એક રામ તો શું પણ હબાર રામ પણ એ રાવણને
મારી શકત નહીં ખરું તો એના જીવનની વાસના જ એને ખાઈ ગઈ
અને લાખો વર્ષો પછી પણ એની બદબૂ લોકોના મગજમાંથી ભૂસી શકાઈ નથી.

જીવનની આવી જ ગદગી ઊઠીને દુર્ગોધન પણ સચ્ચરથી વિદ્યમ પામ્યો હતો. મહાભારતના મુદ્દમાં એના નવાણુ વાઈએ અનતકાળ માટે સર્પ ગયા હતા. દુર્ગોધનનો સાથળ બીમની ગદગી વાઈએ વૃક્ષો હતો. જીવનની છેલ્લી પળમાં દુર્ગોધનને જોઈ કૌરવ ગમા નિરવ-સાંતિ જવાઈ ગઈ હતી. સ્વત્ર જીદી નિરાશા આપી ગઈ હતી. દુર્ગોધન પોતાના જીવનની મોટામાં મોટા પરાજય સર્પને દુનિયાથી વિદાય સર્પ રહ્યો હતો. તે જ વખતે એના ષેઢક સાઈએએ અનુભરી આંખોએ કહ્યું - આ જીવન-દીવડે હવે વિરામ પામી રહ્યો છે અને તમારા જતાની સાથે જ કૌરવકુળનો દીપક સદા માટે અસ્ત થઈ જશે. પણ આ શોકની ક્ષણી યત્નિએ તમારી કાંઈ ઈચ્છા હોય તો કહો. અમારા સમાટની છેલ્લી ઈચ્છાને પૂર્ણ કરીને અને અમારા મનને સંતોષ આપી રહીશું.

દુર્ગોધને જવાબ વાળ્યો. મારી બધી જ ઈચ્છાઓ માટીમાં મળી ગઈ મારા નવાણુ વાઈએ. મુદ્દમાં ખપી ગયા અને મારુ વિચળ સૈનિકદળ પણ સમાપ્ત થઈ ગયું. કૌરવ-દળ વિનાશમય બની ગયું. હવે શું ઈચ્છા રોષ બાકી રહી ગઈ હશે ! પણ હા મનમાં એક કામના જરૂર લેજીની રહી છે જે દુઃખનોએ સારાય કૌરવ-કુળને ધાસની જેમ વાદી નાખ્યું એ પાંડવપુત્રોના કપાયેલાં માથાં આ આંખોએ જોઈ લેત તો મરતી વેળાએ પણ મારી આંખો શીતળતા અનુભવત અને કુ રાતિથી છેડેમો ત્યાસ લેત. પણ આ તો હવે કોરુ સ્વપ્ન જ છે જે આ જીવનમાં પૂરું ન કરી શક્યો એ મોતની આ ક્ષણમાં શું પૂરું કરી શકીશ ! અને ત્યારે જ અમ ત્યામા આગળ આંખો. દુર્ગોધને કહ્યું કુ તમાર છુ હમણાં જ પાંડવ-પડાવમાં કુ જાઈ છુ અને મારી આ તથવાર વડે હાથ જ પાંડવોના માથાં કાપી તમારી સામે રડ કરીશ. મુદ્દના મેદાનેથી પ્રાણ સર્પને નાકેમો બાએડ વીર અમત્યામ હવે કાચરની જેમ પાંડવના નિવાસમાં પ્રવેશ છે.

મોટી રાત સુધી વિન્યોક્ત્ય અનાવી પાંડવ-દળ ગાદ નિદ્રામાં સૂતેલું છે. દેવી દ્રૌપદી પણ પોતાના પાએષ લાવેને જાતીએ આંખી નિદ્રાધીન છે. કાચર અમત્યામ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો અને એક જ પ્રચારમાં એણે દ્રૌપદીના પાંચેવ બેટાઓની ઈદલીલા સમાપ્ત કરી નાખી. એ નાનકડા પ્રાણો બીજી કોડે ત્યાર પહેલાં તો અમત્યામ પચિષ મસ્તોલ સર્પ બાગી છૂટ્યો અને કૌરવ-દળના પદાવમાં, આ દુર્ગોધન છેલ્લી ધડીએ ગળી રહ્યો હતો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. અમત્યામ વિન્યોક્ત્યામાં મોટી કાંડેલો ત્યે સમાપ્ત.

આ અશ્વત્થામા આપના દુશ્મનોના માથા કાપી લઈ આવ્યો છે મહા-ભારતના મેદાનમાં મોટા-મોટા યોદ્ધા જે ન કરી શક્યા તે આ સેવક કરીને આવ્યો છે”

આ શબ્દો કાને પડતાં જ દુર્યોધનની બિડાયેલી આંખો ખૂટી પાંડવોની જેવી આકૃતિના પાંચ માથા જોઈ એની આંખોમાં ચમક આવી ગઈ, જે એ બોલી રહી હતી કે મૃત્યુ મુખે પહોંચતી વેળાએ પણ મે મારા દુશ્મનોને મારી નાખ્યા છે જીવનના છેલ્લા શ્વાસે પડ્યો છે દુનિયામાં એનું અસ્તિત્વ સમાપ્ત થવામાં છે છતાંય એનું મન દુર્ગન્ધથી કેટલું ભર્યું પડ્યું છે ! એ અનાથ જીવન દરમિયાન દુર્ગન્ધ ફેકતું રહ્યું પણ મૃત્યુ સમીપ પહોંચવા છતાં દુર્યોધન બદલી શક્યો નહીં અને અતકાળે પણ દુર્ગન્ધની સાથે વિદાય થયો. આજે હજારો વર્ષો વીતી ગયા છતાંય એની એ દુર્ગન્ધ કાયમ રહી છે

દુર્યોધનના જીવનની દુર્ગન્ધ તમે જોઈ ગયા હવે દ્રૌપદીની સુગન્ધ પણ જુઓ. ત્યારે એના પાંચેય બેટાના ગળે છરી બોલાણી, ત્યારે એમની કડુણ ચિત્કારથી એની નિદ્રા ભંગ થઈ ગઈ હતી આખની પ્રથમ દષ્ટિ એમની તરફ જતાં જ એનું હૃદય પી ખાઈ ગયું. પોતાના વહાલસોયા પુત્રના દારીર-માથી લોહીની ટશો ફૂટતી જોઈ કઈ માતાનું દિલ નહીં શેઈ જોઈ ? કાઈ માતાનું એક જ સતાન મૃત્યુ પામે છે ત્યારે એ શેઈ-શેઈ સતાપ કરી-કરીને અડધી થઈ જાય છે ત્યારે જે માતાના પાંચ-પાંચ બેટા-સતાનો એકી સાથે હત્યાના ભોગ બને છે, ત્યારે એના દિલ ઉપર શા શા ધા લાગ્યા હશે ? કેટ-કેટલું વીત્યું હશે ?

દ્રૌપદીની ચીસોથી સારાય પાંડવ-દળમાં તોફાન-હાલાકાર મચી ગયો. અર્જુન અને બીમનો ક્રોધ બિલરાઈ આવ્યો. ક્યા ક્યારે માસૂમ નાના બાળકોનું ખૂન કર્યું ? તેઓ દોડ્યા, ઝાડી-ઝાંખરા ઓથે છુપાયેલા અશ્વત્થામાને પગડી પાડ્યો વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ સામે એને રજૂ કર્યો એમણે કહ્યું “મહાભારતના મેદાનથી પ્રાણને બચાવવા સારું મો છુપાવી નાંસી જનાર અશ્વત્થામાએ કાયરની જેમ સતાર્થ બાળકોની હત્યા કરી છે” શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું. “દ્રૌપદીના હૃદયને અનંત વેદનામાં સતાપનાર આ કાયરને એની જ પાસે લઈ જાઓ, એ જ એને દડ દશે”

દ્રૌપદી પાસે જ્યારે એને લઈ જવામાં આવ્યો તો એને જોતા જ પુત્ર-વિયોગિની દ્રૌપદીની આંખોથી અમારા વરસવા લાગ્યા. એણે કહ્યું “ન્યા

સુધી આ કુખનું માથું વિખૂટું પડી એની રક્તધારા વડે હું મારા વાળેથી સિંચન નહીં કરી લઈ ત્યાં સુધી મારો અપ્રમા સુખ નહીં પામી શકે. જીમની ગદા અમસ્થામાં ઉપર પાવાની જ હતી કે એટલામાં દ્રોપદીની વિચારધારાએ પકડે આધી અને જીમની ઉપડેલી ગદાને વચ્ચે જ રોકતાં એ બેઠી આ અમાગીને એટલી મૂકવામાં આવે. બેઠાનું ચૂલું માને કેટલું પીડે છે એ આ પુત્ર-વિશેષિની દ્રોપદીનું હૃદય સહી ચૂકવું છે આ પક્ષ મર્દ માતાનો બેઠો છે અને એના મોતના સમાચાર એના કાને પહોંચશે ત્યારે કેટલું રડશે એનું દિલ ! મહાભારતની રણબલાલામાં પતિ-વિશેષ તો એ પહેલાં જ સહી ચૂકી છે હવે રણવસ્થામાં પુત્ર-વિહીન થતાં એનું દિલ કેટલું રડશે ! માથા દિલનું કુખ એક મા જ નાલું છે મારે એને એટલી મૂકવામાં આવે.

આ છે દ્રોપદીના જીવનની સીરજ-સુગંધ, જે કુખની અસીમ-જ્વાલામાં પક્ષ બિભેલા દુઃખનને કાપા કરી રાખી. જીવનની આ સુગંધે મહાવિ વ્યક્તિની હૃદયને મહાભારતના પાને એને અમર કરી દીધી.

સચ્ચાન વ્યક્તિ વિપત્તિની ભીષણ ક્ષણોમાં પક્ષ પોતાની સચ્ચાનતાને પરિભ્રમ કરતો નથી નરકને તમે નાલું છે. શીતનું એ પિડ ભય કર જરમીનું આક્રમણ થતાં એ પોત પીચળી નામ છે અને પાણીમાં રૂપાંતરિત થઈ જશે પક્ષ પોતામાં જરમીને પ્રવેશવા દેશે નહીં નસ, સચ્ચાન પ્રકૃતિના પુરુષોનો આવે જ સ્વભાવ હોય છે વિપત્તિના ભીષણ પ્રસંગોમાં સાચાન માનવી કોષમાં વ્યવસાયુષીની જેમ હાડી પડે છે પક્ષ સચ્ચાન મહાપુરુષ પોતે દલી જશે પક્ષ જરમી એમના દિલમાં પ્રવેશી શકશે નહીં.

પક્ષ દુર્જન વ્યક્તિની વાત બીજી છે સાધુ-પ્રકૃતિવાદો માણસ પોતાના પ્રાણધારી પર પક્ષ ક્ષમાનો શીતળ હટકાવ કરશે ત્યારે દુર્જન વ્યક્તિ પોતાના પ્રાણ-રક્ત પર પક્ષ વખત આવે આંખ જ પરસાવવાની ક્ષતિય કરશે. પ્રાણના એક આચીન કવિએ કુટ પ્રકૃતિનું ચિત્ર નાનાવતાં કહ્યું છે કે-

રંકંતિ જાલ કર્જ કય કસ્તા પુગ્ગવસ્થ કુસ્મંતિ
કે કે કારિમ મેહા હા હા નિષિયા પુરિસા ॥

માનસી કુખ પ્રકૃતિનું ચિત્રણ ઉપરની વાકમાં વ્યક્તામાં આવ્યું છે દુર્જન વ્યક્તિનો નર્મ સુધી સ્વયં સમાતો રહેશે ત્યાં સુધી એ તમારે

પરમ મિત્ર બનીને રહેશે. તમારા પ્રત્યેક શબ્દોનું સન્માન-આદર કરશે. તમને ઈશ્વર માનવા તૈયાર થઈ જશે પરંતુ એ ત્યાં સુધી જ કે જ્યાં સુધી એનો સ્વાર્થ પૂરો થતો રહે છે પણ જે ક્ષણે એની સ્વાર્થપૂર્તિ થતી બંધ થઈ કે તમે એના કશા જ કામના નહીં રહો એ તમને પણ તબે રગડવા તૈયાર થઈ જશે પહેલાં જેટલી શ્રુતિના ફૂલો બાધ્યા હશે, તે બધાં જ નિદામા ફેરવાઈ જશે તમે પહેલાં એના માટે ભગવાન હતા હવે હેવાન કરતા પણ નહારા હશે.

દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ બેરોડો જેવો હોય છે જે ઉપરથી કામળ હોય છે પણ અંદરથી કઠોર કોઈએ બગમા બતાવ્યું છે કે 'ખલ' શબ્દની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ? 'ખર'નો પ્રથમ અક્ષર 'ખ' અને બાકીનો છેલ્લો અક્ષર 'લ' મળીને 'ખલ' શબ્દ બન્યો છે માટે 'ખલ'માં ગંધિડાની મૂર્ખતા અને સર્પની કૂરતા બન્નેનો સમન્વય છે એ બીજાનું નષ્ટ કરવાનું જ બાજુતો હોય છે.

જેમ વાવાઝોડુ વૃક્ષોની જડો મૂળીયાઓને જ ઉખેડવાનું બાજુ છે પણ ઉખેડવાને જમાવવાનું એ બાજુનું નથી દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ પણ કંઈક આવી જ જાતનો હોય છે કોઈ જામેલાને ઉખેડી નાખવો એ એના કાળા હાથની રમત છે પણ કોઈ ઉખેડવાને જમાવવાની વાત કરશે તો એ કહેશે એ મારા હાથ વશની વાત નથી બીજાનું દુઃખ દરદ જોઈને જો હૃદય આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું જોઈએ કે, હંજી કુષ્ટતા બાકી છે. કારણ કે બીજાની તરફથી આનંદનો અનુભવ કરવો એ હૃદયની દુર્જનતા વ્યક્ત કરે છે અને બીજાની રજેતીથી થતો રાજપો આત્માની અસ્વસ્થતાને સાબિત કરે છે આ જ જીવનની દુર્ગંધ છે. સત-આત્મા બીજાની પ્રસન્નતામાં આનંદ માણે છે તો દુર્જન બીજાના નુકસાનમાં આનંદ અનુભવે છે.

અપાડી આકાશમાં કાળા-કાળા મેઘોને છવાયેલા જોઈ મોરના મનમાં ઉલ્લાસ આનંદ પ્રગટે છે એ સ્થાનવર્ણી મેઘોનું ગર્જન મોરના મનને પ્રકુલિત કરી દે છે સત પ્રકૃતિનો માણસ પરહિતથી અપૂર્વ આનંદ અનુભવે છે સતના હાથે જ્યારે કોઈ ગરીબ વ્યક્તિની કોઈ સેવા થાય છે ત્યારે એને ધણી જ પ્રસન્નતા થાય છે જ્યારે દુર્જન વ્યક્તિ બીજાને કષ્ટો દઈને પ્રસન્ન થાય છે જ્યારે એ બીજાના અનિષ્ટ માટે કોઈ યોજના ધડે છે અને

એમાં એ પાર છિતરે છે એના દાંએ બીજાનું અદિત થઈ જાય ત્યારે એ આનંદ અનુભવતો હોય છે

આંખાનો અપૂર્વ રસ પીને પણ કામસ ગર્વ કરતી નથી ત્યુ દોષે કાલકર્મો ગદ્ય પાણીના બે ટીપાં પી લેશે તો ટર્ ટર્ના ધ્વનિમાં ગગન બેઠી હાથોપ કરવા લાગે છે જાણે કે એ પોતાના અમૃત-પ્રાનની વાત સ્વાસ્થ્ય વિશ્વને સમજાવતો ન હોય ! હૃત્કંઠથી વ્યક્તિ બે સબ્દ પણ બે લાણી ભેમે તો એ પોતાને અકાપજિત ગણવા લાગશે સતસ્વતી સાથે પણ ગર્વ કરવા દોડી જશે. એની પાસે નો દસ પૈસા પણ એકઠા થઈ જશે તો એ ધનકુબેરને પણ પરાજિત કરવાની કાસિય કરશે. આવી વ્યક્તિઓને સપત્તિના મોઢક દુકામ મળી નય છે તો એ સમજવા લાગે છે કે સ્વાસ્થ્ય વિશ્વની સપત્તિ એની જ તિનેરીઓમાં સમેટાઈ ગઈ છે. આવી વ્યક્તિનું સમાન કરવું એટલે તાવના ઇન્દ્રીને તેજ શરાણ (નરો) પાન કરાવવા જેવું છે. હૃત્કંઠથી વ્યક્તિને સપત્તિ તેમ જ સમાન મળે છે તો એના અત્યાચારો ધટવાને બદલે વધતા જ જાય છે.

આવી વ્યક્તિ કદાચિત સપત્તિ પામીને પણ નમે છે તે ત્યારે એની એ નમ્રતા પણ કંઈ કાચ ઉત્પન્ન કરનારી હોય છે કારણ કે અકુટ પણ નમીને જ ખૂંચે છે ધનુષ નમીને-વળીને-જ આણુનો પ્રકાર કરે છે સર્પ ત્યારે ઢરો છે ત્યારે એ પહેલાં નમે છે તેવી જ રીતે નિશ્વાસી પણ ત્યારે અપટ મારે છે ત્યારે એ પણ નમીને જ ચિહારને પકડે છે. દુર્ગંનની નમ્રતા પણ દુષ્પ્રભવક હોય છે. આવી વ્યક્તિને હાલથી એટલે કાલકર્મો પચ્ચર દેહવે બને પોતાના જ વચ્ચે ગદ્ય-અગ્ન-કરવા જેવું લેખાશે. જેના જીવનમાં ગદ્ય-મેલ કમી છે એની પાસેથી શુ મેળવવાની અપેક્ષા રાખી શકાય !

તમે એના દિલની જ કાઈ વાત કરશો તો એને પણ એ પોતાનું અપમાન સમજી અને એનો બદલો વાળવા એ કંઈ ધૂણે અને ક્યા રૂપે તમારું અદિત કરી બેસશે એ કંઈ નિશ્ચિત હોતું નથી. આવી વ્યક્તિઓની વાણી વગન-પર તમને વિશ્વાસ ન રાખવો. જોઈએ કારણ કે ૭ એમની ઇમ છે તે જ એમના હૃદયમાં પણ છે એમ માની શકાય નહીં અને જે નવા હૃદયમાં છે એવું ૮ એનું વતન પણ દરો એ પણ કદી શકાય નહીં સરસ્વતી એક કવિએ દુષ્ટ પ્રકૃતિ સ્વભાવના માણસનું સબ્દચિત્ર દર્શાવતાં કયું છે

મુજ પદ્મદલાકારં, વાચા ચદન શીતલા, હૃદયં વર્તુણિ તુલ્ય ધૂર્નસ્ય ત્રય લક્ષણ ।

ઉપરની એ લીટીના જ દુર્જન વ્યક્તિના ગ્રભાવનું લક્ષણ બતાવવામાં આવ્યું છે એનું મુખ સદા કમળદળની જેમ ખીણેલું મળશે. મધુર હાસ્ય એના હોઠ ઉપર મલકાતું હશે જ્યારે એ બોલશે ત્યારે એવું લાગશે કે જાણે ફૂલ જ વરની રણા હોય એની શાંત પ્રકૃતિ-શાંતબતા ચદન અને ચદ્રની શીતબતા કરતા પણ સો ગણી વધુ દેખાશે સાબળનારને એવું જ લાગશે કે જાણે સેવાની સાકાર પ્રતિમા છે દુ ખી અને કદીને જેઈ એનું હૃદય ખીગળી જાય છે સાન્તવનાનો શીતળ છટકાવ કરવામાં પ્રવીણ છે પણ જ્યારે એની છાતીએ ધડકતા હૃદયને જેશે તો ત્યાંની હાલત તમને આ બધા કરતા કઈ જુદી જ દેખાશે

વાણીમાં અધ્યાત્મનું તેજ છે પણ હૃદય તો સ્વાર્થના અધકારથી પૂર્ણ છે સ્વાર્થ અને તૃષ્ણાની કાતર કચકચાટ દિવસગત ચાલુ હોય છે ગહ છે ક્રૂર ક્રોધ પખીને પળમાં સપડાવાની-ફસાવવાની સ્વાર્થની કાતર સામે જે કઈ આવ્યું કે બસ, એક ભણુમાં જ એ એના બે ટુકડા કરી નાખશે તમે એના વચન પર વિશ્વાસ રાખો છો તો તમે મોટી ભૂલ કરી રહ્યા છો. કારણ કે એક વાત ઉપર અડગ રહેવું એ તેમની નજરે હઠધર્મ હોય છે. ધડિયાળનો કાટો પ્રતિભણુ બદલતો રહે છે તેમ એમની જીભ પ્રતિક્ષણુ બદલાતી રહેશે તેમ નહીં કરે તો એમનામાં જડપણુ આવી જશે ને ? એક જીભ-વચન-પર એને વિશ્વાસ હોતો નથી એક વિચારકે કહ્યું છે, “ સાધુને એક જીભ હોય છે સાપને બે જીભ છે કારણ કે એને બે મોઢા હોય છે બ્રહ્માની ચાર જીભો તો પ્રસિદ્ધ છે, રાવણને દસ જીભો છે તો શેખનાગને હજાર જીભો છે પૈદિક પરપરા આના ઉપર વિશ્વાસ ધરાવે છે પરંતુ દુર્જન વ્યક્તિની જીભોની કોઈ સખ્યા જ નથી એ દિવસ દંભિયાન કેટલીય વખત બદલાશે, એને માટે કોઈ નિશ્ચિત પ્રમાણુ નથી ”

હા, તો આ જીવનની દુર્ગંધ છે જે માનવ-જીવનની પવિત્રતાને દહો છે આ અગે હુ ધણુ લાણુ બોલી ગયો છું અને એ જરૂરી પણ હતું કારણ કે કોઈ વસ્તુને સુરાસિત બનાવતા પહેલા એની દુર્ગંધને દૂર કરવી જરૂરી છે માટે જીવનમાં સુવાસ લાવવા માટે પહેલા ગ્રભાવની આ દુર્ગંધને સમાપ્ત કરવી પડશે

જીવનમાં સુવાસ સાવવા માટે આપણે આપણા સ્વભાવમાં સંસ્કરણનાને સ્થાન દેવું તરુ એ માટે આપણે સુવાસિત વન વીતાવતી વ્યક્તિઓની સાથે હરિદ્રાર્ધ પણ કરીએ એમના જીવનની નકલ પણ કરીએ તો એને અનુચિત કહી શકાય નહીં સિદ્ધની ઉપસ્ટી હાજિ મારી નીકળી જવું એ બહાદુરીનું કામ ગણાયો. પણ અધિક પર સવારી કરીને નીકળવું એ કસક સેખારો. જસ, તેવી જ રીતે સંસ્કરણોની સાથે હરિદ્રાર્ધ કરવામાં પણ એપતા રહેથી છે જ્યારે મૂખો સાથેની મિત્રતા અનુચિત-અધિકરકર છે

જીવનને સુવાસિત બનાવવા માટે તમારે કઠોર બનવું પડશે. વાત બહુ વિચિત્ર જેવી લાગે છે તમારા કાન મૃદુ-કોમળ બનવાને ઉપદેશ સંભળવા આવ્યા છે પણ હુ કહુ છું કે તમે કઠોર પણ બનો કેમકે કઠોરતા પણ એટલી જ કામની વસ્તુ છે ટેટલી કે કોમળતા. જરૂર માત્ર એટલી છે કે આપણે એ માટેની વકને ઓળખતા રાખીએ. સમય આવ્યે કઠોરતા પણ સફળતા બની જાય છે તેમ જ્યારેક નમ્રતા અને કોમળતા પણ કુલુલ બની જાય છે

તમે કુખ વખતે કઠોર બનો પણ સંપત્તિ સંપન્નતા વખતે કોમળ-વસતતા આગમન સાથે પ્રકૃતિ જ્યારે વન ઉપવનમાં નવું જ સૌન્દર્ય પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે દરેક વૃક્ષ નવા પાંદડાથી નવપસ્રવિત બની જાય છે પરંતુ એ નવી સંપત્તિને પ્રાપ્તિ વૃક્ષ કેટલું કોમળ બની જાય છે એના પાંદડે-પાંદડે કોમળતા-સુદૃતા હવાઈ જાય છે પણ વસતની પૂર્ણપ્રકૃતિ વખતે જ્યારે જરૂરી આવે છે અને કુદરતને બીનલુ ગ્રીષ્મ કાળની જોડે ક્રમવત્ પડે છે ત્યારે તમે નિરીક્ષણ કરશો તો તમને વનનું એકેએક વૃક્ષ કઠોર દેખાશે. એના પાંદડામાં પણ અપેક્ષાત વધુ કઠોરતા આવી જાય છે

■ તો તેવી જ રીતે તમે પણ સંપત્તિની શોધમાં કોમળ બનજો અને જ્યારે વિપત્તિઓ આવી પડે અને એમાં તમે પીસાઈ રહ્યા હો ત્યારે એટલા કઠોર બનજો કે એ કુખ્યત્વે ચક્ર ધસી જાય પણ તમારા મોં પરનો મહાકાટ ન તમ વિપત્તિના અમે તેવા સંયોગોમાં પણ તમે હસી શકો છો પણ જાણો તો કિશકુ જ દેખાય છે માનવ સંપત્તિ વેળાએ કઠોર બને છે અને વિપત્તિની શોધમાં મૃદુ-નરમ ક્યાંથી હસ-વીસ હજાર મળી જાય તો હસ એટલું કઠોર બની જશે કે કોઈ પરિસ્થિતિવશ પોતાના કાજની કુણ કમની તમારી સમક્ષ રૂંટ કરશે તો પણ એ હલવનો એક અણુ પણ પીગળશે નહીં અને કુશોંબની આધી આવતા સંપત્તિનાં પાંદડાં ખરી પડશે અને જીવન

રેગીસ્તાન રણુની જેમ દૂડા જેમ બની જશે ત્યારે જીવનમાં એટલી નબળતા આવી જશે કે બધાપણા ચરણો ચૂમવા તૈયાર થઈ જશે ચાલીતા દુકડાઓ પાછળ ભળટમાં ભળટ એવી વ્યક્તિની ગુલામી પણ સ્વીકારી લેશે

સપત્તિમાં તો મિત્રો તમને શોધતા આવે છે જ્યારે વિપત્તિ ટાણે તમે મિત્રોની પાછળ દોડો છો આ જ મનુષ્યની મોટામાં મોટી હાર છે એ વિપત્તિ ટાણે દુનિયાને યાદ કરે છે 'એ મને પૂછવા પણ ન આવ્યો, એને મેં ખોલાવ્યો હતો પણ એણે મારા ઘર ભણી નેત્ર સુદ્ધા નહીં' પણ આ જ સંજ્ઞાને તમે પૂછો કે જ્યારે અન્ય કોઈ બીમાર હતું ત્યારે તમે એની દૈદલીવાર બબ્બર કાઢવા ગયા'તા ?

સાચી વાત તો એ છે કે માનવ સપત્તિ આવતા કઠોર બને છે અને વિપત્તિમાં કામળ થોડાક વર્ષો પહેલાની એક વાત છે હું મારા ગુરુદેવ સાથે મુબઈ આવ્યો હતો તે જ વખતે આપણા સમજના એ જ મોટા આગેવાન-શીડર-પણ મુબઈ પધાર્યા હતા મળતાં એક સમય એમની પાસે ગયો અને સમાચાર આપ્યા કે ગુરુદેવ કિશનલાલજી મહાપાત્રમાં બિરાળે છે, તો નેતાજી બરાડી જાંઘ્યા 'નો ટાઈમ' અને એમની વાણીમાં જાણે સત્તાનો નશો ખોલી રહ્યો હતો

જ્યારે સપત્તિને સત્તા સાપડે છે ત્યારે એમાં નશા કરતા પણ વધુ તેજ નશો આવી જાય છે તેથી એમના ઘરમાં લક્ષ્મીને રણુકાર હતો અને બહાર સમાજ તરફથી મળતું મોડું માત અને નેતાગીરી, આ બધા મળીને જ તો 'નો ટાઈમ' શબ્દો સરી પડ્યા હતા સમાચાર પહેલાંનાર લાઈ મારી પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, આપણા સમજના નેતાઓ પાસે મુનિઓના દર્શન કરવા માટે સમય-કુરસદ નથી મેં કહ્યું આજ તો એમની મેવા છે. મુનિઓ પાસે આવી તેઓ પોતાની સમાજ-સેવામાં વિશ્વ શા સાદુ પેદા કરશે ? અમુત-જવા દો આ વાતોને લાઈ!

ચાતુર્માસ વીત્યો થોડાક વર્ષો બાદ કરતા-દરતા અમે તે જ નગરમાં પહોંચી ગયા કે જ્યાં આપણા સમજના આ નેતા ગેહના હતા પણ એ દિવસોમાં સમયના ગેહ સાથે એમનામાં પણ ધણો મોટો ફેરફાર થઈ ચૂક્યો હતો સપત્તિ વિદાય લઈ ચૂકી હતી અને નેતાગીરી પણ છીનવાઈ ગઈ હતી. અને જતા એમનો પેલો નંગો પણ ઊતરી ગયો હતો હવે એ "નો ટાઈમ" વાળા સંજ્ઞાન પ્રતિદિન ઉપાશ્રમે આવવા લાગ્યા સવારે, બપોરે ને સાંજે

તમે વખત સમાધિ પશુ કરતા હતા એ જોયું કે સંપત્તિની શાન આથી
ઘટી છે તેથી તેઓ નિજ પોતાના રૂપમાં પાછા આવી ગયાં છે

પશુ હું કહીશ તમે સંપત્તિમાં નહીં પરંતુ વિપત્તિમાં કઠોર જનતા
શીખજો. એક પ્રશ્ન પૂછું તમે આબો-કેરી જનતાનું પસંદ કરશો કે નાગિયેર ?
જુઓ તો ખરા આબો-પાકી કેરીને જરા ઇલાવશો કે એનો રસ જાકાર
નીકળી પડશે જ્યારે નાગિયેરને એમ ઇલાવવાથી એનો રસ બહાર નહીં
નીકળે. હું તો ઇચ્છીશ કે તમે આબો નહીં પણ નારિયેળ જ ખાજો. જીવ-
નમાં કમરતા હશે તો વિપત્તિના સાધારણ એવા પ્રસંગે પશુ માનવહત્યથી
ધિકાર રસ ટાકરી પડશે અને જો હલકામાં વીરતા હશે તો મને તેવો આશોત
કેમ ન લાગે પણ કૈય કહી ખૂટશે નહીં

હાને તમે નીચે પછડો એ ટક્કર આઈને પગપાઈને પણ ઉપર
ઉછળશે ત્યારે આવીનું હેતુ જમીન ઉપર નાખશે તો એ ત્યાં જ પડી
રહેશે. તેમ વીર મનુષ્ય વિપત્તિની પછડે-ટક્કર આઈને પશુ આચળ વધે
છે અને કાચર વ્યક્તિ ત્યાં જ હમશે ઘઈને પડશે રહેશે. વિપત્તિઓ સામે
ઝડપવાની એનામાં તાકાત નથી હોવાની ચાટને તમે કાપી શ્યો તોય કપાચ
છતાં તે પ્રકાશ આપશે જ તેમ આપત્તિ-કાળમાં પ્રકાશ ખમીને પણ સત
પુરોષ પોતાના વિચારોની જ્યોતને જૂલવા દેતા નથી

જનતા સતો વિચારોનો સદા વિગેષ કરતી રહી છે. જ્યાં સુધી
તેઓ જીવિત રહ્યા ત્યાં સુધી એમને અપમાનના કાચા ધૂટકા પીવા પડે છે
જનતા એમના માર્ગમાં કાંટા પાથરે છે પણ એ કટકાંજીણ માર્ગ પર
તેઓ તરફે ફેરે પર આવી રહ્યા હોય તેમ આસ્વા પ્તમાં કાંટા વાગ્યા પણ
ખનામાં એક કટિય વાગ્યો નહિ. તેથી જ કશીની વચ્ચે પણ એમને મજાક
શન જન્મે નથી. કાંટા વાગ્યાનું હ હ હું પણ કાંટા વચામ્પર પ્રત્યે દુર્ભાવ
નહોતો સસ્તતાનો એક કવિએ સતતા સ્વભાવનું ચિત્ર આપતાં કહ્યું છે કે

પૂષ્પ પૂષ્પ પુનરપિ પુનરર્થવનં ચારુ ગન્ધમ્

છિન્નં છિન્ન પુનરપિ પુનર્યાનુ ચયેશુ દલમ્ ।

દુઃખ દુઃખ પુનરપિ પુન કૌંચને કાંત ધનમ્

જ પ્રાજ્ઞાન્તેડોષ પ્રહોત વિહતિ કૌંચત સગ્ગનાનામ્ ॥

આમને તમે પથર સાથે ધમો પડ્યું ડેલથી વાર એ બચામે એટલીવાર
એ પોતાની મધુર સુમધહોતો જ ર દમી પોતાને ધસનારને પણ એ દારમ

જ આપે છે કુવાડી વડે ચદનને કાપો પણ કપાતો ચંદન પોતાની સુવાસ આપવી તજતો નથી એ કપાતો ગયો તેમ કપતી કુવાડીને પણ સુવાસિત બનાવતો ગયો શેરડીને ચાકુ વડે છોલવામાં આવી, પણ જોટલી વાર એ છોલાણી જોટલી વાર એની મધુરતા વધતી જ ગઈ અને જ્યારે એને કાલુમાં પીલવામાં આવી ત્યારે એણે પેલા પીલનારને તો પાત્ર ભરીને મીઠો-મધુરો રસ જ આપ્યો.

સુવર્ણ-સોનાને જોટલી વાર અગ્નિમાં તપાવશે એમ એની ચમક વધતી જ જશે તેમ સત સ્વભાવવાળો મનુષ્ય પોતાના માર્ગમાં કટક પાથરનારને પણ સુવાસ જ આપશે સત પુરુષ પર જ્યારે કોઈ લાઠીપ્રહાર કરે અને એથી ભડે એનું લોહી વહેતું થાય પણ જોવાનું તો એ છે કે એ વખતે એના મનમાં શું વહી રહ્યું છે ? ત્યાં શું ધૂણા કે દૂધ તો વહેતો નથી ને ? ના, એવું કદી નહીં બને એના શરીરમાંથી ભેંસે રક્તધારા વહી નીકળે પણ એના મનથી તો પ્રેમ-ધારા જ વહેશે એના અતરના આશીર્વાદ જ વરસશે.

આને જીવનની સુવાસ કહેવાય, જ્યારે એક પ્રહાર કરનાર પ્રત્યે પણ આપણું મન પ્રેમથી હલોહલ બને ભલાઈનો બદલો ભલાઈથી જ વાળવો એ દાનવતા છે અને એમાં ધુરાઈનો બદલો ભલાઈથી વાળવો એ સતવૃત્તિ છે અને આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ તો એમાં જ વિશ્વાસ ધરાવે છે આ જ વિશ્વાસના આધારે જ તો એ સાપને પણ દૂધ પાચે છે સર્પ તો વિષ છાટે છે પણ એના વિષના બદલામાં આપણે એને દૂધ પાઈએ છીએ.

એક સમયની વાત છે બ્રહ્મદત્ત બનારસનો રાગ હતો એના પુત્રનું નામ બ્રહ્મદત્તકુમાર હતું તત્કાલિના વિશ્વ-વિદ્યાલય (યુનિવર્સિટી) માં એણે અભ્યાસ કર્યો હતો તત્કાલિના એ દિવસેમાં પ્રાચીન વિદ્યાઓ મારેનું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું કે જ્યાં ભારતના અગ્રીમ અને ગરીમ હજારો વિદ્યાર્થીઓ એકી સાથે બેસી અભ્યાસ કરતા હતા ત્યાં જ બ્રહ્મદત્તકુમારે ભારતીય વિદ્યા અને કળાઓનું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું પિતાના મૃત્યુ પછી કુમાર બ્રહ્મદત્ત ગાદીએ બેઠો એણે ગળ જોડું કુળજતાપૂર્વક ચલાવ્યું કે રાત્રિમાં કોઈ અપરાધી જ ન રહ્યો ન્યાયાલય-કોર્ટો કચેરીઓ ખાલી ખાલી જ રહેવા લાગી.

સાચે જ ગળ્ય-વ્યવસ્થાનો આ જ આદર્શ હોવો જોઈએ પ્રાપ્તને યથાગોચ્ય ન્યાય મળે, એ નીતિ આદર્શ ગણ્યો પછી એથી ઊંચો આદર્શ તો એ છે કે રાજ્યમાં અપરાધ, યુનો જ ન થાય કોઈને એકબીજાની

ફરિયાદ કરવાની તક જ ન મળે. કુમાર અભાવે આમ જ કહ્યું એણે અપ-
રાધનાં મૂળને જ નાબૂદ કર્યો તેથી એના ન્યાયાલયનાં દારો સુધા જ
રહેવાં લાગ્યાં.

આને તમારે ત્યાંના ન્યાયાલયનાં એર ઓ સુધા ખાધી રહે છે કે
અકેડેમીની નીચેની રહે છે? જેમ ન્યાયાલયો વધતાં ત્યાં તેમ-તેમ અપ-
રાધો પણ જમણા જ વેચાઈ વધતાં ગયા છે વહીવટો વધ્યાં પણ અપ-
રાધો એક જ ન થયાં એક્ટરે વધ્યાં ગઈ-ગઈમાં ડોક્ટરો ઇન્જિનિયરો
લઈને બેઠા છે પણ વિચારવાનું એ છે કે શેરો ખમ્યા છે કે વધ્યાં? જનુ
ભવ તો એવી જ સાક્ષી પૂરે છે કે ડોક્ટરો જેમ વધ્યાં તેમ શેરો પણ
વધ્યાં જ છે તે મધ્યમ જિજ્ઞાસા તો તેને જ કહી શકાય કે જે શેરોને
ઓછાં કરે ન્યાયાલયનો આદર ત્યારે જ સફળ કહેવાય કે અમારે સમાજમાં
અપરાધ-કલક કહાસો ઓછા થાય કુમાર અભાવે આપ જ આદરનું
જનુકરણ કર્યું.

એક વાર કુમાર અભાવે રથમાં બેસી ક્યાંક જઈ રહેલો હતો. એ જ
રસ્તેથી કોલક-નરેશનો રથ પણ આવી રહ્યો હતો. એ રથમાં પોતે નરેશ
મસ્તિશક બેઠો હતો. રસ્તો સાંકડો હતો. બંને વાહનોએ બીજેના વિચાર પર્વ
તોને કાપતો-ચીરતો એ નાનકડો માત્ર જઈ રહ્યો હતો. રસ્તે એકલો
સાંકડો હતો કે ફક્ત એક જ રથ પસાર થઈ શકતો હતો. બંને રથ આ જ
રસ્તે ભટકાઈ પડ્યા. બંનેને પોતપોતાની દિશામાં આગળ વધવું હતું
એટલે પ્રથમ એ હતો કે બંનેમાંથી કોણ આગળ વધે? મધુ ગંધીર બહી હતી.
આવા અવસરોમાં જો હોવાના બંનેના ક્ષત્રિયો આજ બની ગયા તો ફક્ત
તલવાર જ એને આખરી ફેસલો લાવી શકે પણ બંને રથના સ્વાસ્થીઓ
કુશળ હતાં એમને તલવારનો ફેસલો મ દર નહોતો. વાતોલાપ વાટાઘાટ
દ્વારા જે રસ્તો નીકળી આવે એના આટે તલવારને માફ કરવી એમાં એમને
અડકારનું કિંદશન થવાનો ભય હતો.

હા તો કોલકના સારથીએ કુમારના સારથીને કહ્યું. તમે તમારો
રથ પાછો વાળો કેમકે મારા રથમાં કોલક-નરેશ મસ્તિશક બેઠેલા છે તે જ
વખતે કુમારના સારથીએ કહ્યું. ‘રથ તમારે પાછો વાળવો જોઈએ કારણ
કે મારા રથમાં કોલકના કુમાર અભાવે ગિરા પડેલા છે. કુમારના સાર-
થીએ વિચાર્યું. ઠીક બંને જ નરેશ છે તે પછી આધુ-ઉમર વડે એને

ફેસલો કંવો લોઈએ જે વચમા મોટા હોય એમનો રથ પહેલા આગળ જમે એવો પૂછ્યુ -

“તમારા સમ્રાટની હિમ્મત શું છે?”

કેશલના સારથીએ જવાબ વાળ્યો “ચાલીસ વર્ષ”

કાશીનો સારથી વિચારમા પડી ગયો કાગ્યુ કે એનો નરેશ પણ આ જ ઉમરનો હતો એટલે વય એનો ફેમલો કુત્રામા મદદપ બની શકી નહી પછી એણે રાન્ય-વિગ્તાગના આધારે નિર્ણય લેવાનો વિચાર કર્યો. પણ ભાગ્યવશાત્ બનેનો ગભ્યવિગ્તાર એક જેવો સમાન જ હતો. પછી સેના ધન, યગ, કુળ અને ગોત્ર એમ એક પછી એકની સરખામણી કરી લેવાઈ પણ બને સરખા જ-સમાન નીકળ્યા બનેમા સમાન બળ હતું પછી કુમારના સારથીએ પૂછ્યુ “વારુ ત્યારે, એ બતાવો કે તમારા રાજાની સન્ન્યનતા કવી છે?” જવાબમા કેશલનરેશના સારથીએ પોતાના ગગની સન્ન્યનતાનુ વર્ણન કરતા કહ્યુ -

दलहं दलहस्स खिपति, मल्लिको मृदुना मृदुं ।

सार्धंपि साधुना जेति असाधुं पि असाधुना ॥ ૧ ॥

पेहादिसो अय राजा भग्न उक्यादि सारथि ।।

કેશલનો સારથી પોતાના સમ્રાટની સુગ્મતા સન્ન્યનતા બનાવે છે “નરેશ મલ્લિક કઠોર માથુસ માટે કઠોરતા અપનાવે છે, અને કામળ વ્યક્તિઓ માટે મલ્લિક નરેશ હમેશા કામળ મૃદુ રહ્યા છે” **वज्रादपि कठोराणि मृदुनि कुसुमादपि ।**” મારા સમ્રાટ કઠોર વ્યક્તિ માટે વજ્ર કરતા પણ કઠોર છે અને મૃદુ વ્યક્તિ માટે ફૂલની જેમ મૃદુ કામળ બની જાય છે અમારા સમ્રાટે સાધુ સ્વભાવની વ્યક્તિઓને પોતાના સાધુ સ્વભાવે જીત્યા છે અને દુષ્ટોને એમણે દુષ્ટતા કરીને જીત્યા છે અર્થાત્ એમણે લલાઈની સામે લલાઈ વાપરી છે અને છે અને ખુરાઈને ખુરાઈથી દબાવી છે અમારા સમ્રાટ એટલા સન્ન્યન પ્રકૃતિ-સ્વભાવના છે કે એમના રાજામાં સર્વત્ર શાન્તિની શરણાઈઓ બજા-વાગી રહી છે માટે હે સારથી, તમે અમારા રથને આગળ જવા દો”

કુમારનો સારથી બોલ્યો “હા, તમે ઠીક કહે છે તમારા સમ્રાટની નીતિ સુદર છે પણ આટલાથી તમને રમ્તો નહી મળી શકે, કારણુ કે તમે એજ જ પક્ષનુ જ્ઞાન મેળવ્યુ છે” તો કેશલ નરેશનાસારથીએ પૂછ્યુ : “વારુ, તો હવે તમે તમારા નરેશની સન્ન્યનતા અંગે કઈ બતાવો”

સારથીએ કહ્યુ

અવકોષેમ જિને કોથં મસાધુ સાધુનામિમે ।

જિમે કવરિય વામેમ સચ્ચેનાલિક વાવિમમ્ ॥

પથાવિસો મય રામા હમગા હમ્યાદિ સારથિ ।

કુમાર ભદ્રાદત્તનો સારથિ પોતાના સમ્રાટના સ્વભાવનો પરિચય આપી રહ્યો છે. અમારા નરેશ કોધને અક્રોધ વડે છોડે છે અને અસાધુ પર સાધુતા વડે વિજય મેળવે છે. કોધને કોધ કદી છૂટી શકતો જ નથી, અગ્નિને શુ અગ્નિ જ વડે સમાવી શાન્ત કરી શકાય ખરે? વેરથી વેર કદી શાન્ત થઈ શકતું નથી એના સારુ તો કામા રૂપી નીર-પાણીની જરૂર રહે છે.

અસાધુ સ્વભાવને છોડવા શુ આપણે પણ અસાધુ બનવું જોઈએ? છુરાઈને છોડવા માટે શુ ભલાઈને પણ છુરાઈમાં રૂપાંતર થવું પડે? જો ભલાઈ ભલાઈ રૂપે જ છુરાઈની છૂટી ન શકે તો પછી છુરાઈ પોતે જ શુ ખરાબ છે? પણ આજુ જ જો બને તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણેથી ભલાઈ નાશી જશે-નાશૂંદ્ર થઈ જશે કૂતરો મણસને કરડે તો શુ મનુષ્યે પણ કૂતરાને કરડવા જવું? માટે સાચું તો એ છે કે આપણે છુરાઈને પણ ભલાઈથી છોડવી જોઈએ.

૬। તો કુમારની સારથિ કહી રહ્યો છે ‘અમારા કુમાર નરેશની સંસ્કૃતતાએ દુર્જન વ્યક્તિઓની કુષ્ટતા ઉપર વિજય મેળવ્યો છે અને જે દીન અને સહુચિત્ત દિલના માનવીઓ છે એમને પોતાની ઘનજીતિ વડે છોડ્યા છે અર્થાત્ એમની ઉદારતાએ દીનતાને છૂટી લીધી છે અને એમના સૂત્રે મિથ્યા-ભાષીઓને છોડ્યા છે. મારા કુમાર નરેશ અસત્યને સત્યથી પરાજિત કર્યા છે. અસત્યથી સમર્થ કરવા માટે આપણે અથા અને ત્યારે જ જાગર આપણે સત્યને તથા અસત્યનો અભય લઈએ તો પછી અસત્યનો જ વિજય થશે ને? અસત્યને જોતાં જ ને આપણે સત્યનું સ્વરૂપ દેખી શકીએ તો નિશ્ચય સમજવું કે આપણને એના પર વિશ્વાસ નથી.

અસત્ય જીવનની દુર્ગંધ છે ત્યારે સત્ય જીવનની મુખંધ છે. કોષ જીવનની ગંધી છે તો કામા જીવનની ખુશી છે તમારું જીવન પણ શુના સિવ ગુલાબ બને અને જીવનના અણીદાર કાંટામા પડ્યા છતાં તમે ફોરમ્બા રહો એજ કામના છે.

દિનાક

૨૧-૬-૫૮

જોન ઉપાધ્ય

કોટ મુન્ડા

આજનું પ્રવચન માનવથી સબધ ધરાવે છે દેવોની વાર્તાઓ તમે સાક્ષી છે તમે એમને શ્રદ્ધાની સાથે જુઓ છો પરંતુ જે ભૂમિ ઉપર આજે તમે છો એના મૂલ્ય અંગે તમે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે 'ઈશ્વર પછી ખીજુ આનંદને અપાય ? ઈશ્વર પછીનું સ્થાન ન તો દેવોને મળી શકે તેમ ન વિચારા પશુઓને અને તો પછી નારકીઓની તો વાત જ શી કરવી, ખીજુ સ્થાન ન રાજા માટે છે, ન સમ્રાટ માટે, ન સૈનિક માટે તેમ ન સેનાપતિ માટે ખીજુ સ્થાન તો ફક્ત એક જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તે છે માનવ

જૈન ધર્મ આત્મવાદી છે એ કોઈ પણ વસ્તુનો તોલ કરવા બેસે તો તે વસ્તુનો બાહ્ય સૌન્દર્ય, ચમક-દમકનો તોલ કરતો નથી, એના તોલમા વસ્તુનો ઉપયોગ જ વધુ મૂલ્યવાન કરે છે તો જૈન ધર્મની દૃષ્ટિએ દેવ ભૂમિ કરતા માનવભૂમિનું મૂલ્ય વધુ છે જો કે ભૌતિક વૈભવ અને શક્તિ-તમા માનવ કરતા દેવોનું મહત્વ સવિશેષ છે તેમ છતાં માનવ એના કરતા પણ મહાન છે એની પાછળ એક રહસ્ય છે

તમે આરસ-પથ્થરની કશું પર બેસા છો આ ચીકણવાળી કશું તમને પસંદ છે પણ ખેતરની માટી પસંદ નથી કારણ કે એથી તમારા કપડા ગદા થાય છે પણ હા, એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ખેતરની માટીમા ધાન વધાય તો ચાર મહીનામા એક દાણાના હજાર દાણા ઊગેલા તમને મળશે પણ જો તમે તમારા આ આરસ-પથ્થરની કશું ઉપર ધાન વાવશો તો કેટલા દાણા મળશે ? બસ, આ જ રહસ્ય માનવ ને દેવ-ભૂમિમા છે

દેવભૂમિ સુદર છે પણ પેદાશવાળી નથી જ્યારે માનવજીવનની

શૂનિ માટી કાળી છે અને કળી માટી પેદાશવાળી હોય છે એમાં આત્મ સિદ્ધિના ખી વાવશે તો તેવી પેદાશ થશે અને સાડુ—નરસુ ખી પણ તે ખા માટીમાં નાખી શકશે. મનુષ્ય એ વિશુદ્ધિ ભરૂં આત્મજીવ વધે છે અને પરપરિણતિથી અવીને સ્વપરિણતિ તરફ આવે છે તો તે એટલો ઉપર જીતી શકે છે કે સ્વગતી ઉત્સર્ગ પણ એ પર કરી લે છે. કારણ કે ધર્મની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના માનવજીવનમાં જ સંભવિત છે નારકી વેદના—સાગરમાં ડૂબેલા રહે છે એમને ધર્મતત્ત્વ સમજવાની કુરસદ જ ક્યાં છે ? તિર્થમાં બેઠકાર છે. ખડુજીવનની કઠિંક પરાધીનતા અને કમજોરીઓ એમને ઉદ્ધવ મહાવ્રતોને અપનાવવાથી શકે છે પણ પાપ—જીને પ્રતિક્ષણ એમની રચાં છે. આજપણુમાં એમને માતાનું દૂધ મળતું નથી શૂન્ય અને તરસને લીધે તેઓ સ્વયં ડુબી રહે છે.

શક્તિ—સામર્થ્યથી વધુ ભાર એમને ખેંચવો પડે છે અને સાથે સ્થિતિ માર પણ આવે પડે છે એમનાં ક્ષમણ નસીદાર નાથી દેવામાં આવે છે આમ કષ્ટમય વાતાવરણમાં એ બિચારાઓને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો બોધ લક્ષ્ય સંભવ બનતો નથી. દેવસંપ્તિ પુરુષના ભોગેમાં રાગે છે વિશ્વાસ અને વૈશ્વેમાં દેવોને આધ્યાત્મિક જીવન તરફ ભેગવાની કુરસદ જ છે ? એક ખૂબ માનવ જ એવું પ્રાણી કે જે ધર્મ તત્ત્વોને સમજવાની અને જીવનમાં આચરવાની સમતા ધરાવે છે.

આત્મની વાણીમાં કહ્યું તો નારકી અને દેવ અવધિયાનના ધારક હોય છે. છતાં ચોથા ગુણસ્થાનથી આત્મજીવ જઈ શકતા નથી. તિર્થે એમનાથી આત્મજીવ આવે શકે છે પણ પાંચમો ગુણસ્થાન વટીને આત્મજીવ જવાની ક્ષમતા તો એમનામાં પણ નથી એ તો મનુષ્ય તરીકે જ એટલું અક્રમભંગ છે કે ચોથા ગુણસ્થાન સુધી એની અગ્રાધ ગતિ છે અર્થાત્ જઈ શકે છે.

સર્વોર્થસિદ્ધિનો અનુત્તર વિમાનવ સી દેવ તેનીસ સાગર ને વિશાળ આશુખ્ય પામે છે મધુર સ્વરની સંગીત લહેરોનો દિવ્ય જ્ઞાનદ પણ એને ત્યાં ઉપસન્ન છે સાથે જ એનામાં એવી પણ શક્તિ છે કે પોતાના મનના પ્રભોને મન પરમાણુઓ વડે સ્વયં સુધી પહોંચાડી શકે છે અને સર્વજ્ઞ દ્વારા અગ્રાધેશા આનંદિક જન્માબને પણ એ સમજી શકે છે પરંતુ માંડ રાખવું ભેઈએ કે આટલી વિશિષ્ટ શક્તિ ધરાવતો દેવ તેનીસ સાગર સુધી પણ ને દેવજ્ઞાન મેળવવા સાડુ પ્રયત્ન કરતો રહે તો શું એ એમાં (પ્રયત્નમાં)

સકળ થઈ શકશે ખરો ॥ નહિ, કદાપિ નહીં આગમ વાણી એ માટે સ્પષ્ટ :
સ્પષ્ટોમા ઈનકાર કરે છે પણ એક નાનો સામાન્ય માનવી એ પોતાના
પુરુષાર્થને મોક્ષ તરફ કેન્દ્રિત કરે તો એક અતર્મુહત્તમા કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી
શકે છે

હવે તમે મનુષ્યજીવનનું મૂલ્ય આપી શક્યા હશે પોતાની સ્થિતિ
નેઈ તમે પોતાને હીણા સમજતા હશે પણ આગમવાણી કહે છે કે અર્ગર્ગિય
સુપામાઓમા પળતા દેવો પણ સદા ત્રણ વસ્તુઓની કામના કરે છે -

“તઓ ઠાળાઈં દેવા પેહેજા

માણુમ્સ ભવં આરિય સ્થેતં સુકુલ જમ્મં ॥

સ્થાનાંગ સૂત્ર ઠા ૩

અર્ગર્ગિના દિવ્ય વૈભવમા વસતા દેવનું લક્ષ્ય જે વસ્તુઓ માટે અતુર
હોય છે તે છે મનુષ્યજીવન, આર્થક્ષેત્ર અને શ્રેષ્ઠ સદાચારી માતાની રૂએ
જન્મ પણ એ દેવી મજાનો વાત છે કે દેવ તો માનવ બનવા ઇચ્છે છે
ત્યારે માનવ ? એ તો દેવ બનવા સારુ યત્નો કરી રહ્યો છે ત્યારે માનવ ?
એના તપ અને સયમનું લક્ષ્ય દેવોનાં પ્રાપ્ત કરવામા છે તમે દેવી અને
દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે ઉપાસના કરતા હો છો

અજાનના આવરણમા જીવતા કેટલાક મનુષ્યો તો દેવોને પ્રસન્ન કરવા
માટે જીવતા પ્રાણીઓની બધી ચડાવે છે, પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે દેવોની
પાછળ થતી આ ઉપાસનાનું હ્યેય શું છે ? શું મનુષ્ય આઠ કર્મોથી આપ્ત :
છે અને દેવ છ અથવા ચાર કર્મોથી ? આગમે સાક્ષી દે છે કે દેવ પણ આઠ
કર્મોની જાળમા એટલી જ મક્કમતાથી જકડાયેલો છે જેટલો કે મનુષ્ય અને
ખીન આત્માઓ ! આત્મવિકાસના ક્ષેત્રમા પણ દેવ મનુષ્ય કરતાં કેટલો
પછાત રહ્યો છે ! સાગરોપમાની સાધના હોવા છતાં એ મોથા શુશ્રુસ્થાનની
ભૂમિકાથી એક ઇંચ પણ આગળ વધી શકતો નથી હમણાં જ તમે એ
સાબળી ચુક્યા છો

પણ હા, કેટલાક ભાઈ ગો એમ કહે છે કે પુણ્યના ક્ષેત્રોમા તો દેવ
સૃષ્ટિએ મનુષ્યને પાછળ જ રાખી દીધો છે ને ! હા, આ તર્ક કઈક હલ
સુધી તો ઠીક પણ છે, પુણ્યનો પ્રભાવશાળી પ્રકાશ દેવને મળે છે એના
દિવ્ય રત્નોના વિગ્ધાન અને એના મુકુટના એક મણિનું મૂલ્ય એટલું છે કે
માનવલોકની સમગ્ર સપત્તિ મેળવીને પણ એક મણિનું મૂલ્ય ચૂકવી શકાય

નહી પોતાના જ ખડુ વિશાળ સામાન્ય અને ચૌદ રત્નો આપીને પણ આકર્ષી દેવું એક મહિ પણ ખરીદી સકવામાં નાસમર્થ છે

આ તકે પરથી તમે એ માની લો છો કે પુણ્યનો પ્રમુખ પ્રભાવ દેવ સુખિમાં વિદ્યમાન છે પણ ના તમે કહી શકો છો કે આપ ખાવ છે તમારો આ તકે કહી બધું છે પુણ્યનો પૂર્ણ પ્રભાવ દેવ નથી પણ એ તે દેવધિદેવ તીર્થંકરમાં છે અને એમનું જ એ અતિશય પૂર્ણ આકર્ષણ છે કે દેવો અને દેવરાજ ઈ પણ એમની વાણી સંભળવા સ્વયંથી મૂકાયેલાં કામો આપ્યા આવે છે

દેવોની સત્તામાં સિદ્ધી જેમ મળવા કરનાર ઈન્દ્ર તીર્થંકરની સામે જેવી રીતે બેસે છે એ તમે જાણો છો કે એક કંઈ કરતાં પણ વધુ નમ બની એક આસન ઉપર એ વીતરાગની સામે બેસે છે આ છે તીર્થંકર દેવનો પ્રમુખ પુણ્યપ્રભાવ એ એક પ્રમ છે કે દેવશક્તિને મૂકાવી દેવાની શક્તિ તો તીર્થંકરની આત્મ-શક્તિના ચરમ વિકાસમાં છે એમના અનંત જ્ઞાન અને અનંત દશનામાં જ એ શક્તિ છે કે દેવેન્દ્ર પણ એમના ચરણોમાં નમી પડે છે તો પછી આને પુણ્યનો પ્રભાવ શી કહી શકાય!

આનો જવાબ એ દોષ છે કે દેવ શક્તિના આકર્ષણનું કારણ તીર્થંકર દેવની અનંત આત્મ-શક્તિ તો છે જ પરંતુ સાથે જ એમનું પ્રમુખ પુણ્ય બળ પણ છે કારણ કે આત્મ-શક્તિનો ચરમ વિકાસ તો એક સામાન્ય જીવવસ્તીમાં પણ થઈ શકે જ છે જ્યાં માં એ જરૂરી નથી કે દેવ જેવળી પાસે દેવો આવે જ અથવા તીર્થંકર દેવ પાસે તો દેવરાજને આવડે જ પાછો આ એમના પુણ્યનો જ અતિશય છે અને પુણ્ય પ્રકૃતિનું સર્વોચ્ચ પદ તે તીર્થંકરપણું જ છે બાકે એ નિમિત્ત છે કે પુણ્યનો પ્રમુખ પ્રભાવ મનુષ્ય જાતને જ પ્રાપ્ત છે દેવ જાતને નહીં

આઆદિમિત્ર શ્રેયમાં તો ગાનવ બધાં કરતાં આમળ છે જ તીર્થંકરો અને અવનરોની ઈતિહાસ એ જાનવે છે કે નોટલા પણ તીર્થંકર, પશુચર અને અવનારો મધ્ય છે તે બધા મનુષ્યશક્તિમાં ન પેદા થતાં છે કે ડિ. લો. પેકી એક પણ દેવ તીર્થંકર જ્યોત્સ્વી વનમાન અવસર્પિણી કાળમાં હસ બાજેલા મધ્ય છે સેકડો અવસર્પિણી અને શૈત્સપિણીની વચ્ચે આધારણ ગત ન થનાર બીનાઆ અથવા બને છે તો મેની કાઈ ન અને

કદાચિત યતો આશ્ચર્યપ્રદ બીનાઓને જૈન પરિભાષામાં અછેરા કહેવાય છે. આ વર્તમાન કાળયુગમાં આવી દસ બીનાઓ બનવા પામી છે

જેમકે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ તીર્થંકર થઈ શકતી નથી પરંતુ મલ્લિનાથ નારીના જ રૂપે તીર્થંકર બન્યા પણ આવી બીનાઓ કેટલીયે ઉત્સર્પિણી પછી કદાચ સંભવિત બની છે પરંતુ શુ અનંત-અનંત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓની વચ્ચે એક પણ એવી બીના બની છે કે કોઈ પણ દેવ અથવા નાગકો તીર્થંકર બન્યો હોય ? જવાબ હશે-નહી સર્વજ્ઞના અનંત જ્ઞાનમાં એક પણ એવું દૃષ્ટાંત નથી માટે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકરની સર્વોચ્ચ ભૂમિકા મનુષ્ય જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એકે રિચારકે કહ્યું પણ છે કે ઈશ્વર એટલા માટે જ મહાન છે કે મનુષ્ય સમુદાયમાં એની ઉપાસના કરે છે અને મનુષ્ય એટલો મહાન છે કે એ ઈશ્વર બનવાને શક્તિમાન છે.

આ બધું બતાવવાનો અર્થ એ છે કે મનુષ્ય પોતાનું મૂલ્ય સમજી શકે. આગમમાં માનવજીવનની દુષ્પ્રાપ્તિ અંગે કથાનક આવે છે એક વખતે મહામુનિ ગૌતમ તારક મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર સમીપે પ્રશ્ન કરે છે : “ભગવાન, આ આત્મા અનંત ગુણોથી સસારસાગરમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે અનંત અનંતવાર એ જન્મ્યો અને મર્યો પણ ખરો પણ ભગવાન, આ આત્માએ સૌથી ઓછા ભવ કઈ યોનિમાં ક્યાં હશે ?”

આના જવાબમાં ભગવાન મહાવીરે જે કહ્યું તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે.

તેમણે કહ્યું “ગૌતમ, આ આત્માએ સૌથી અદ્ય ભવ મનુષ્ય જીવનમાં ક્યાં છે કારણ કે મનુષ્ય બધા કરતા પ્રમાણમાં અદ્ય છે એ પણ નિશ્ચિત છે કે જે વસ્તુ કીમતી હોય છે તે જગતમાં અદ્ય પરિમાણમાં જ ઉપલબ્ધ બને છે પ્રણાપના સૂત્રમાં બતાવ્યું છે કે અપેક્ષાકૃત અદ્યજીવી ગર્ભથી પેદા થતા મનુષ્ય છે કારણ કે સમસ્ત લોક ત્રણસો તેતાળીસ રાજ્ય ધનાઢાર છે એમાં ફક્ત પિંતાળીસ લાખ યોજનમાં વિસ્તૃત અઢી દ્વીપમાં જ મનુષ્યભૂમિ છે એમાં દસ લાખ યોજનના વિસ્તારમાં બે વિરાટ સાગરો લહેરાઈ રહ્યા છે, જ્યાં મનુષ્ય-વસતિ માટે કોઈ સ્થાન નથી ફક્ત પાત્રીસ લાખ યોજન-ભૂમિમાં મનુષ્યો વસે છે એમાં પણ હજારો લાખો યોજનમાં વિશાળકાય પર્વતો, નદીઓ-નાળાઓ છે તેમ હજારો માઈલ લાંબા ઘોર જંગલો છે આ બધા વચ્ચે મનુષ્ય વસે છે કેટલા અદ્ય અને સીમિત પરિમાણમાં ! આ આત્માને એકદ્રિય, બે-ઇન્દ્રિય તે-ઇન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય,

જાસરી પચેન્દ્રિય અને જાસરી પચેન્દ્રિયના જેટલાય જાવો પસાર કર્યા પછી
માનવજીવન મથે છે

॥

આમમ છે છે માનવ દુર્લભ છે પણ આપણે અનુભવ કરે છે
માનવથી સસ્તુ બીજુ કંઈ નથી. એક માણસની જરૂરિયાત ઊભી થતાં એક
હજાર હજાર થઈ જાય છે એક ઔદિસમાં જસો આઠગીઓની જરૂર હતી
એને સારુ એ હજાર વ્યક્તિઓની અરજીઓ જાવી હતી એક દિવસ માટે
ને તમારે સાધકો લેઈતી હશે તો ચાર રૂપિયા આપવા પડે છે પણ ને
મનુષ્ય લેઈએ તો ચાર આનામાં પૂરા દિવસનો મજૂર તમને મળી જશે
જેટલે એનો અર્થ એ થયો કે એક આઠગીની અપેક્ષાએ સાધકોની કીમત
વધુ છે

જાપના કરો એક આઠગી પચાસ રૂપિયા કમાય છે તો વરસભરની
એની કુલ કમાણી થશે રૂપિયા બસોની અને ને એ આજ કમે
તો વરસ સુધી અવિરામ કમ કરતો રહે તો એ સાઠ હજાર રૂપિયા કમાઈ
શકશે. આ એના સમગ્ર જીવનનો નિચોડ છે જ્યારે એક આઠગીના જીવનની
કીમત રૂપિયા સાઠ હજાર થશે. જ્યારે બીજી બાબુ એક હીરાની કીમત એક
લાખ સુધીની પણ થઈ શકે છે તમે જ કહે વિચાર કરો કે માનવજીવ
નની કીમત થઈ કે એક જડ હીરાની કે પરંતુ આ પ્રજાના બી ન પ્રાણને
પણ ચકાસે માની સે કે હીરાની કીમત એક લાખ રૂપિયા છે તે કદાચિત્
ફક્ત લાખ રૂપિયાનો પણ હોઈ શકે પણ જાવા ક તરો હીરા ખરીદનાર
પણ માનવ જ છે અને એની કીમત ચુકવનાર પણ માનવ જ છે એટલે
તમારે એ બૂધવુ ન લેઈએ કે હીરા કરતાં હીરાનો પારખનાર મોટો હેલ
છે અને ને માનવમાં માનવતાની સૂઝ-સુઝ જાવી જાય તો એ હીરાની
અમકને પણ ફિક્કી કરી શકે તેમ છે હીક ત્યારે માસો આપણે માનવતા
અને પણ પણ કઈક વિચાર કરી લઈએ

માનવતા

માનવ અને માનવતા વચ્ચે તે સે જ ફેર છે કે જોડેલા માટી અને
માટીના પાણમાં માટી જ્યાં સુધી પાણાનું રૂપ લેતી નથી ત્યાં સુધી એ
સેજાપણાથી પણ જનતી નથી. તમારે ચકા પીવી છે તો માટીમાં નહીં પી શો
પરંતુ માટી જ્યારે પાણાનું રૂપ લે છે ત્યારે જ તમે એનો ઉપયોગ કરી
શકો છો. માનવશરીર પણ એક માટી જ છે પરંતુ માનવતા રૂપે ને એ

માટી ઢળાય છે તો એ દેવો માટે પણ પ્રિય બની જાય છે આગમમાં કહ્યું છે કે —

“દેવાવિ તં નમંસંતિ”

દેવો પણ માનવને નમસ્કાર કરે છે પણ શુ દેવ અસ્થિ અને ચામડી સારુ નમે છે ? શારીરિક સુ દરતા તો માનવીની અપેક્ષા એમની કને સહસ્ર ગણી વધુ છે સ પત્તિમાં પણ માનવ એમતા કરતા ઘણો પાછળ છે, પરંતુ માનવમાં સમાયેલી માનવતા જ દેવોને નમવા માટે વિવશ કરી મૂકે છે

સાકરમાંથી જો મીઠાચતુ તત્ત્વ કાઢી લેવામાં આવે અને મીઠામાંથી ક્ષારત્વ (ખારાપણુ) સમાપ્ત થઈ જાય તો એમાં બાકી શું રહેશે ? માટીના બાવે પણ કોઈ એને ખરીદશે નહીં એટલે માનવમાં જ્યારે માનવતા અસ્ત પામે છે ત્યારે એ જીવનની પણ કોઈ કિંમત નથી બાદશાહ ઔરંગઝેબ કહેતો હતો

એમ તો હજારો-લાખોની સખ્યામાં માણસો ફરતા જોવામાં આવે છે, શકલ સૂરત (મેં) કહે છે અમે આદમીઓ છીએ પણ ઈન્સાનિયતને ખોળશો તો તેવા ઈન્સાન (મનુષ્ય) મળશે ? કે સભવ છે હજારમાં એક પણ ન મળે. હા, તો માનવ ઘણા છે પણ માનવતાનો અભાવ છે.

આજના વિશ્વ-વિદ્યાલયોમાં દર વર્ષે હજારો યુવકો પરીક્ષા પસાર કરે છે. પ્રતિવર્ષ વકોલ, બેરિસ્ટર-સોલીસીટર, ડોક્ટર, ઈન્જિનિયરની ડિગ્રીઓ અપાય છે પણ માનવતાની પરીક્ષામાં પાસ થનાર કેટલા વિદ્યાર્થીઓ મળશે ? અને માનવતાની પરીક્ષા લેનાર કેટલી યુનિવર્સિટીઓ છે ? વકોલ, બેરિસ્ટરો માટે યુનિવર્સિટીઓ મળશે પણ માનવતાની યુનિવર્સિટી ક્યા છે ? પરંતુ યાદ રાખજો માનવતા વિના બધી ઉપાધિઓ (ડિગ્રીઓ) ફિક્કી જ રહેવાની છે.

એક બહેન દાળ બનાવતા બધા મસાલા નાખે છે પણ મીઠું નાખવું બૂલી જાય છે તો દાળનો સ્વાદ નહીં આવી શકે તેવી જ રીતે દૂધ કેશર નાખ્યું, બદામ પીરતા નાખ્યા પણ સાકરના અભાવે એ દૂધ પણ ક્રિકકુ જ રહેવાનું તેમ શરબતમાં બધી સામગ્રીઓ નખાઈ છે પણ એમાં થોડા બરફ નખાય કે એનો સ્વાદ વધુ સરસ બની જાય છે

હા, તો મીઠા વિના જેમ સાક-દાળ ફિક્કા નીરસ લાગે છે, સાકર વિના દૂધ જેમ ગ્વાદિષ્ટ લાગતું નથી અને બરફ વિના જેમ શરબત તરી આવતું નથી તેમ માનવતા વગર માનવી પણ સહજુઓથી શૂન્ય હશે એને

જીવનનો જ્ઞાન હ નદી મળે સક્ષાધિપતિ થયા જ્યાં પણ જો એનામાં
માનવતાની મધુરતા નથી તે તે નીરસ જ દેશે. બધું પામવા જ્યાં એને
ખાલી ખાલી જ લાગશે—અનુભવ કરશે.

વિ ખ્યાયક્ષની તળેટીમાં મદ્યપિ સાત્યકિનો આશ્રમ હતો. યોગી
વિદ્યાર્થીઓ એમના આશ્રમમાં અભ્યાસ કરતા હતા. એમને પ્રકૃતિની ખૂબી
દેશમાં ફેળવણી મળતી હતી તેમ જ્ઞાનનો ખુલ્લો પ્રકાશ મળતો હતો.
પ્રાચીન યુગમાં આજની કોનેને સમી ફેળવણીપ્રણાલી નહોતી. ત્યાં રહેતો
વિદ્યાર્થી આચાર્યની શિક્ષા-દીક્ષાની સાથે-સાથે આત્માના સ્વમુદ્ધેને પણ
અપનાવવાના પ્રયત્નો કરતો હતો એના અસ્તિકર્મમાં ભૌતિક દુઃખાઓ કરતાં
આત્માના સૌન્દર્ય ભણી વધુ મહત્ત્વ રાખતા હતા.

તે જાવિના આશ્રમમાં યોગીક જમીન હતી અને યોગીક ગાયો પણ
હતી. વિદ્યાર્થીઓ ગાયોનું દૂધ પીતા અને જમીનની ખેડ કરતા આમ
જાવિ પાસે એમના શ્રમ અને સ્વાવશ્નનના પાઠ ભણતા. શાકીના સમયમાં
એમનું શિક્ષણ ચાલતું.

એક વખત બનારસનો રાજા વિક્રમ દેવ રાણી અને સેવકો સાથે એ
બાલુથી પસાર થયો. આશ્રમમાં યોગીક જ દૂર વહેતી નદીના તો રથ ચોભે.
યોગી સમય વન-વિહાર કર્યા પછી બધા ામવા સારુ ગેા તે જ વખતે
આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ લાંબી પસાર થયા એક વાડીક મીઠાઈ ભરીને રાજાને
જરૂરિ પુત્રને આપવા દાથ લ આપ્યો પણ એણે એ કહીને કે આપને જે કંઈ
આપનું હોય તે આપના આચાર્યને આપજો, એનો ઉન્ધાર કરો. આમ લેવું
એ આચાર્ય નિયમ વિદ્યુદ છે રાજા વિદ્યાર્થીના આ નિર્દોષપણાથી બહુ
પ્રભાવિત થયો.

સંખ્યા ટાણે જમારે રાણી અને રાજા જલ-વિહાર બાદ રાજવાની
તરફ પાછાં વળ્યા ત્યારે રાણીનો હાર ત્યાં જ રહી ગયો. યોગીક વારે આશ્રમ
મના વિદ્યાર્થીઓ એ બાલુ આવ્યા. સંખ્યાનાં સોનેરી કિરણોમાં ચમકતી
કંઈક પીળી પીળા ચીજ એમની નજરે પડી. વિદ્યાર્થીઓએ હાર ભઈ લીધો
અને આશ્રમમાં પાછા ફર્યા. આચાર્યશ્રીને કહ્યું. ડુરુદેવ, નદીતટેથી આ
વસ્તુ મળી છે ક્યાં રાખીએ એને? જાવિએ ધીમા પણ સાંત સ્વરમાં
જવાબ વાળ્યો. જ્યાં ગાય ભેળી છે ત્યાં એના ખીલે ટાંગી દો નેનો
હશે તે એ ભઈ જશે.

આ બાબુ વિક્રમદેવનો ૨૪ જ્યારે નગરની સીમમાં પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો ત્યારે જ રાણીને પોતાનો હાથ યાદ આવ્યો. હાર ન મળતા એ ખૂબ ગભરાઈ. ગભરાટમાં જ એણે રાગને કહ્યું. 'હાર ધણુ કરીને નદીતટે રહી ગયો છે' રાગને રથને પાછો વાળ્યો. નદીએ પહોંચ્યા ને જોયું તો હાર ગૂમ હતો. હાર ન મળતા એમની ચિંતા વધી પડી. શોધતા-શોધતા રાગ આશ્રમે પહોંચ્યો. ઋષિએ કહ્યું. "સખ્યાટાણે વિદ્યાર્થીઓને કાઈડ ચીજ મળી તો છે એ જુઓ. ગાયના ખીને ટાગી છે તમારી હોય તો જોઈ લો."

રાગને જોયું તો હાર લટકી રહ્યો હતો. હાગને પામી એનું મન પ્રકુલ બન્યું. તે જ વખતે એના વિચાર-મણકા બદલાયા. હું ભયો-ભયો છું છતાં ખાલી છું અને આ ખાલી છે છતાં ભયો-ભયો છે મારા એક નોકર કરતાં પણ ઓછા ગર્વે આ આશ્રમ ચાલી રહ્યો છે, છતાં બંધા કેટલા પ્રસન્ન છે, જ્યારે મારી પાસે પિશાળ રાગ્ય હોવા છતાં પણ પ્રસન્નતા અને શાંતિ મારા નખીએ નથી. કારણ કે હું ભૂખ્યો છું, આ ભોજા તૃપ્ત છે.

તો જોણે માનવતાનું અમૃત-પાન કર્યું છે તે સાધનોના અભાવમાં પણ એક જાતની તૃપ્તિ અનુભવે છે. હમણા જ તમારી સમક્ષ માનવતાનું એક નાનુંશુ ચિત્ર રજૂ કર્યું છે જેણે માનવતાના લઘ્ય દર્શન કર્યું છે તેણે જીવનનો લઘ્ય-નિધિ પણ મેળવી લીધો જ છે.

મધ્યભારતમાં સાકરટેરીનું પનીર બનાવે છે પણ જ્યારે એના નાના-નાના કકડા કરી એમાં સાકર મેળવાય છે ત્યારે એને પનીર કહેવાય છે તેમ માનવમાં પણ જ્યારે સદ્ગુણોની સાદર ભજો છે ત્યારે મનુષ્યત્વ આવે છે અને માનવતા આવવાની સાથે જ માનવ ચમકે છે.

એક પાકીટ છે એની કિંમત એક રૂપિયા છે પણ એમાં જો દસ હજારની નોટ ભરી દેવાય તો એની કિંમત દસ હજારની થઈ જશે. એમ આ માનવ તો ખાલી પાકીટ સમાન છે પરંતુ એમાં દયા, પ્રેમ, ધરુણના સદ્ગુણો ભરી આવે તો અને ત્યારે એની કિંમત સહસ્રગણી વધી શકે છે. પાશ્ચાત્ય વિચારક જોર્જ કહે છે કે "મારી નજરમાં માનવતા મોટી છે અને માનવ તો એની સામે ઘણો નાનો લાગે છે."

આજે માનવતાવાદની જ આવશ્યકતા છે જે માનવમાં માનવતાની પ્રતિષ્ઠા મૂકી શકે. એમ તો આજે નિથમ સામ્યવાદ, સમાજવાદ, પૂજવાદ, સામ્રાજ્યવાદ, ગાંધીવાદ એવા અનેક વાદો પ્રચલિત છે, પણ જેવાનું એ છે કે આ

વાદોએ માનવતાના વિકાસમાં કેટલો ફાળો આપ્યો છે આને તો એવા માનવતા-વાદી જરૂર છે કે જે માનવને માનવતા સમીપ દેરી લઈ જઈ શકે.

સૌ કોઈ માનવરૂપે જ જન્મે છે એ પૈકી થોડાક તો નર-સ્ત્રી બને છે થોડાક નર-પિશાચ બને છે તો થોડાક નર-પશુ પણ. આનો અર્થ એ થયો કે દહે તો સૌ માનવ છે પણ વિશ્વના કરોડો માનવીઓ પ્રત્યે જેનું મન વ્યસસ્થ બને પ્રેમ વહેવડાવે છે એનો વિશ્વ-પ્રેમ જ એને વિશ્વ-માનવ બનાવી દે છે પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય પોતાની શક્તિઓને સહાર ભણી વાળે છે છુદ્ધ બને શક્તિનો ઉપયોગ બન્યોનું શોષણ કરવામાં કરે છે ત્યારે એ માનવતાવિહીન માનવ બની જાય છે.

માનવમાં જ્યારે શક્તિ-વૃદ્ધિ જાગે છે ત્યારે એ નર-પિશાચ બની જાય છે માનવ-આકૃતિમાં ફરતા આવા જાનવ તો તમને હજારો મળશે એમનામાં પશુતા બોલી રહી હોય છે તેમનાં કાર્યોની પાછળ વિવેક-શક્તિનો અભાવ છે તેઓ નર-પશુ છે પછી કહેને તેઓ માનવ-દેહધારી કેમ ન હોય એમની અવિચારી કાર્યપ્રણાલી પશુતાને જન્મવે છે વ્યજમાં એટલા માટે જ આવા ભોક્ષ માટે ગરબો ને મળદ-ખૂટ જેવા સંજોગો પ્રયોગ થાય છે.

કોઈ મનુષ્યને પણ કહેવાયો તો એ બીજાની મનુષ્ય માટે જ્યારે પશુત્વનો પ્રયોગ થાય છે ત્યારે એમાં એને શરમાવનારી વાત બને છે પરંતુ આમાં મનુષ્ય માટે જ નહીં અપિતુ પશુ માટે પણ શરમાવનારી વાત બને છે એક વિચારક કહે છે માનવમાં જ્યારે નૈતિકતાની અવ્યવસ્થા જાગે છે એનું મન જો સ્વાર્થરક્ષિત છે બીજાના દુઃખદરઠા નિહાળી એના મનમાં જુએ જ અનુભૂતિ થાય છે તો એ મનુષ્યને કે દેવ કહી શકીશ. પરંતુ સત્યા બને સ્વાર્થજૂએ જેણે માનવતાની હત્યા કરી છે બીજાને કચરી પડી જેનું મોં મહાકાવ્ય છે બીજાને દુઃખદરઠી છતપટાતા નોઈ જેના હાથમાં આનંદ અનુભવાય છે એવા માનવને કે પશુ પણ કહી શકીશ નહીં કારણ કે એમાં પશુ-જન્યતા અપમાન છે.

માની લઈએ કે પશુ અસભ્ય-જન્યતામાં પળે છે એને વિદ્યાન-અવ્યવસ્થા નથી એટલા માટે જ આપણે પશુઓને અસભ્ય કહીએ છીએ અને સિદ્ધને અસભ્યતામાં પણ અસભ્ય સિદ્ધમાં પણ એટલો તો વિવેક છે કે એ તે પોતાના સજાતીય પશુનો શિકાર કરતો નથી. પણ સભ્યતા બને સસારોનો ઉચ્ચ સ્તરે જળધોષ કરનાર માનવ પોતાના જ સજાતીય માનવ

વનો એ રીતે શિકાર કરે છે કે પિસાચ પણ એથી શરમાઈ જાય આ છે માનવની સભ્યતાનો નમૂનો

એક વખતની વાત છે થોડા-એક અઝેજ લોકો અજાણ્ય-ધર જોવા ગયા ત્યાં સિંહ અને વાઘ-વઝની ગળાના સાબળી તેઓ જોતાં 'શતાબ્દોથી વીતી ગઈ પણ આ હેવાન તે હેવાન જ રહ્યા' અજાણ્ય-ધર જોઈ તેઓ બહાર નીકળ્યા અને ખિરસામાં હાથ નાખ્યા કે ચમક્યા એમનું ખિરસુ કપાઈ ચૂક્યું હતું ખચર પડી કે દાઈ લલા આદમીએ એમના ખિરસા પર હાથ માર્યો હતો પાંચસો રૂપિયાનું પાકીટ ગૂમ થયું હતું. તે જ અઝેજો કહેવા લાગ્યા 'આ બિચારા પશુઓએ તો ખિરસા કાપવાની કળા તો શીખી નથી'

હા, તો જ્યાં સુધી મનુષ્યમાં માનવતા છે ત્યાં સુધી એ દેવ છે પરંતુ માનવતાની મર્યાદા જોળગી જ્યારે એ પતન તરફ વળે છે ત્યારે એ પશુ કરતાં પણ વધુ અધ પતન કરી ચૂકે છે દુરાચારી માનવને પશુ કહેવો એ પશુનું અપમાન કરવા સમાન છે, કારણ પશુ-જગતે આજ સુધી પોતાની મર્યાદાનો ત્યાગ કર્યો નથી જો કે પશુઓ પાસે નથી મઠ કે નથી મંદિર કે નથી મંદિર ન એમની કેળવણી સારુ શાળાઓ અને કોલેજો છે તેમ છતાં પણ એમની વ્યવસ્થા સુદર છે અને તેમણે એમની વાસના-પૂર્તિમાં પણ સમયની મર્યાદા છે જ્યારે શાળાઓ અને કોલેજોમાં વર્ષો સુધી લણેલો આદમી પણ આજ સુધી સમય-મર્યાદાને પિછાની શરૂ કરી નથી.

હા, તો તમે માનવતાને પારખો માનવશરીર ફેટલું સૌમ્ય છે, એના પર હિંસાનું એક પણ ચિહ્ન નથી, તેની પાસે બિંદુ સમા નખ નથી તેમ નથી એની પાસે ફૂતરા જેવી ફાડી ખાનાર તીક્ષ્ણ દાંત ગાય જો કે સીધું અને સરળ પશુ છે છતાં એની પાસે હિંસાના સાધન તરીકે તીક્ષ્ણ શીંગડા છે સિંહની પાસે તીક્ષ્ણ નખ છે, કે જેના વડે એ શિકાર કરે છે ફૂતરા પાસે ફાડી ખાનાર દાંત છે પણ માનવ-દેહ ફેટલો રમ્ય છે એ અહિંસાનું પ્રતિક છે પરંતુ એ જ સૌમ્ય માનવીએ એટલે જોખ સમા લય કર સહારક શસ્ત્રોનું આજે નિર્માણ કર્યું છે.

સાપ લય કર ગ્રાણી છે એની ઘડમા લય કર વિષ છે અને એ મનુષ્યના ગ્રાણી પણ લઈ લે છે પરંતુ વિચારવાનું એ છે કે સાપ દ્વારા દશ દોષેલી વ્યક્તિ વધારે મરી છે કે રવિ માનવ દ્વારા વધુ કપાઈ છે ?

ધર્તિદાસ સાથી પૂરે છે કે માનવીએ જોઈશો મનુષ્યોનો સહાર ક્યો છે તેટલો સહાર પશુઓએ પણ ક્યો નથી સામે જ માનવતાવિહીન માનવ સાપ કરતાં પણ વધુ ભયકર છે અને સિદ્ધ કરતાં પણ વધુ દૂર

માનવમાં જો માનવતા હોત તો ભગવાન મદદગારના કાનેમાં ખીણી શકે માટે દોકાત ? ચમને શા માટે વનવનમાં ભટકવું પડત ? ઈશુને કોસ પર ચમવનનાર માણસ જ હતો અને સોફેરીસને વિનવો ખાસે પાનાર પણ નહીં પણ માનવ જ હતો એમનો આકાર તો એ બતાવતો હતો કે એ મનુષ્ય છે પણ એમની પ્રકૃતિ-સ્વભાવને પૂછે એ શું જવાબ આપશે ? એમની પ્રકૃતિ માનવ-માદીથી નહીં પરંતુ દાનવ-માદીથી બનેલી હતી માદીને મનુષ્યનો આકાર મળી જવામાં કશી વિશેષતા નથી એમ તો રાવણ પણ મનુષ્ય હતો અને રામ પણ મનુષ્ય જ હતા છતાં બંને વચ્ચે કેટલો ફેર હતો ? એકે શરીરની આકૃતિ માત્રથી મનુષ્ય હતો તો બીજો જીવન સુખે દ્વારા માનવ કહેવાયો. એકના માનવ-ચોજ (વચ્ચ)માં દાનવતાનું રૂપ કદામેસુ હતું તો બીજાના વિચ જીવનમાં માનવતાનો પ્રકાશ અમરથી રહ્યો હતો.

માનવતાની શોધમા

માનવમાં જ્યારે માનવતાનો પ્રકાશ એકવાઈ બળે છે ત્યારે ત્યાં અધકાર જ જારી રહી જાય છે અને ત્યાં અધકાર છે ત્યાં અધ્યાત્મ છે આપણે ત્યાં સાધુઓની કમી નથી તેમ નથી શુરુઓની નથી નેતાઓની કે આચાર્યોની. તેમ છતાં સમ્રાટ પેશીવાદ, નતિચંદનાં ભૂત ભારતમાં જ્યારે પડ્યા છે આ જ જીવતાભગવાન દાનવોએ ભરખી દાંબે ભાઈ મરાજો છે અને એ નિંદાઓ વચ્ચે ખાડો ખેલો છે નતિવાદે આપણામાં લગ્ન જીવી છે પશુવાદના નામે પણ લડી ચૂક્યા છીએ. પ્રાંતવાદને લઈને મદરાસ અને મુંબઈ બોલીની લોણી રમી છે

અમે હિંદુ છીએ મુસલમાન છીએ જૈન છીએ શીખ છીએ પારસી છીએ ખ્રિસ્તી છીએ પણ શું મનુષ્ય નથી ? બીજા બાબુ અમે મદરાસી છીએ, મુંબઈવાલી છીએ હાથિયાળી છીએ ઉત્તર ભારતીય છીએ પાલમી છીએ સિંધી છીએ, પણ શું ભારતીય નથી ? આપણી વિચારવાની રીત જ ખોટી (વિપરીત) છે આપણે કદાચોમાં વહેવાઈ ગયા છીએ. અને એ રીતે વિચારવાને ટેવાઈ ગયા છીએ. અખંડ માનવતા આપણા મનમાં પેસી જ નથી

કોઈએ જો હિન્દુના ઘેર જન્મ લીધો છે તો એના શિરે હિન્દુત્વ સવાર થઈ જશે ચોટલી અને જનોઈ રાખવી જરૂરી બનશે કોઈ પણ બાળક પોતાની માતાના પેટમાં આવે છે ત્યારે હિન્દુ અથવા મુસલમાન દર્શાવતું કોઈ નિશાન લઈને આવતું નથી આજ સુધી મનુષ્ય એવું કોઈ મશીન બનાવી શક્યો નથી કે કોઈ બાળક અગે એમ બતાવી શકે કે એ હિન્દુ છે કે મુસલમાન છે પ્રકૃતિને આગળે એવો કોઈ ભેદ નથી પણ એને શી ખબર હતી કે આ મનુષ્યના બાળકને જે પૃથ્વીગૃહનો અધિષ્ઠાતા બનાવ્યો છે તે આ પૃથ્વીને એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા વગેરે દુકડાઓમાં વહેંચી નાખશે અને એ દુકડાઓમાં પણ ભારત, પાકિસ્તાન, જર્મન, જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, આફ્રિકા, અમેરિકા જેવા નાના-નાના દુકડામાં ભેદી નાખશે અને એ દુકડાઓમાં પણ પંજાબ ને સિંધના દુકડા, ગુજરાત ને મહારાષ્ટ્રના દુકડા, બંગાળ ને બિહારના દુકડા કરી દેશે ? અને એને એની પણ કયા ખબર હતી કે માનવતુ આ બાળ જે માનવસમાજનો સભ્ય હશે તેને જ હિન્દુ મુસલમાનના રૂપમાં બદલી નાખશે ?

પરંતુ માનવતા આપણને આ બધા ભેદો કરતા ઉપર અભેદ તરફ દોરી લઈ જાય છે ખડોમાં અખડ તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર માનવતા વડે જ સંભવી શકે છે આપણે જ્યારે પોતાને જાતીય, પ્રાંતીય અને રાષ્ટ્રીય દિવાલોથી ઉપર ઊઠીને જોતું ગરૂ કરીશું ત્યારે જ બધા સર્વો સમાપ્ત થઈ જશે પોતાને જ્યારે કંઈક દુકડાઓમાં વહે ચાલેલા જોઈએ છીએ, ભારતીય અને પાકિસ્તાનના રૂપમાં નિહાળીએ છીએ ત્યારે મનમાં સર્વ-જવાલા ઊઠે છે એક અમેરિકન જ્યારે કોઈ રશિયનને જુએ છે તો એ રૂપાયમાન બની જાય છે

આપણે જ્યારે સમગ્ર માનવ-જાતિને એક રૂપે જ જોવાનો અભ્યાસ કરીશું અને કંગોડો મનુષ્યો વચ્ચે વ્યાપ્ત માનવતાને પિછાનીતું ત્યારે જ સપ્રદાયવાદ, પ્રાંતવાદ, ભાષાવાદ, અને ગણવાદની દિશાએ એક પછી એક તૂટતી જોવા મળે એ સપ્રદાયવાદ અને પ્રાંતવાદને લઈને થતા દુરલ્લડો પણ સમાપ્ત થઈ જશે ગણવાદના ચ્લણ કાળે થતું મનુષ્યદ્વંદ્વ બધ વગે અને માનવ માનવતાની જ્યા તમે જાતિની જાસ લઈ શકો.

દિનાં

તા ૩૧-૮-૧૯૫૮

જેન ઉપાચય

કોટ, મુબઈ-૧

જીવનનો કલાકાર એ સૌથી મોટો કલાકાર છે. જેને સારી રીતે જીવતા આવડે છે એ જીવવાની કલા શીખ્યો છે. વાલી અને તેટલી લાંબી હોય એ કાંઈ જોતું નથી. પણ સ્વાસ્થ્યનો રસિક તો એ જ જોતો હોય છે કે વાલીમાં શરસતા અને સજીવપણું કેટલું છે? તેની જ રીતે જીવનની વાલી કેટલી લાંબી છે એ પ્રશ્ન મહત્ત્વ નથી. પરંતુ જિંદગી કેવી રીતે વિતાવી એ જ મહત્ત્વનું છે. જિંદગીની સાચી કલા વર્ણોથી મપાતી નથી, પણ એટલે એના મુલ્યોથી જ મપાય છે.

ગજસુકુમાર કરતાં સોમિસે લાંબી જિંદગી ગાળા અને અભિમન્યુ કરતાં જ્યદ્ધે લાંબું જીવન ગાળ્યું. પરંતુ એની જિંદગીની એ કીમતનું શું મહત્ત્વ છે? પેમેા સુદર સુકુમાર ગજસુકુમાર સોળ વર્ષની નાની વયે સ્વર્ગ ગયા. પ્રેમ અને કૃપાની સુવાસ દેવાની આત્મેા મર્યાદા એણે કોઈના વિષને મધ્યે કમીનું અમૃત બનાવ્યું. અધકાર સામે પ્રકાશ પ્રકટાવ્યો. અને તે પ્રકાશનો દેવ પ્રકાશમાં જ વિલીન થઈ ગયો. સોમિસનું જીવન અધકારમય હતું. એની પાસે આવ વિષ હતું એ ત્યાં સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી ચારે બાજુ વિષ જ પ્રસારતો રહ્યો અને જાતે એક દિવસ તે એવા જ અધકાર પૂણું નરકમાં પહોંતી ગયો. આવી જ હકીકત અભિમન્યુની છે. અનૂનનો એ લાલ જ્ઞાના હોઈની લાલ્લીમા હજુ જરા મેં આછી થઈ ન હતી. મનુ મેં દીની લાલ્લી પૂણું પીવાઈ ન હતી ત્યાં તો એ નીકળી પડ્યો અનાથ સામે ઝૂમવા ત્રાસવાદીઓના ચક્રવ્યૂહને બેઠવા. એકલો અટ્ટલો તે તરુણ કુમાર ફૂદી પડ્યો ને મોટા મોટા મહારથીઓના પ્રાણ તેણે કંપાની મુક્યા. પરંતુ એ અનાથો શુદ્ધમાં જન્મદળના બાણનો એ સિંહાર જતી ગયો. આમ જામે એ અભિમન્યુ જીવ્યો મોટા જ પણ ઉત્તમ રીતે જીવી ગયો.

જીવન પણ એક કલા છે ચિત્રકાર વાકીચૂકી રેખાઓમા રંગ પૂરી સરસ ચિત્ર ઉપસાવે છે, ત્યારે એમા જાણે જીવન ધમકી ભીડે છે એક શિલ્પી બિનધડાયેલો પથ્થર લે છે, અને છીણી અને હથોડી વડે એ પથ્થરને એક ભવ્ય મૂર્તિમા પરિણત કરી દે છે એ એની કલા છે રંગ અને છીણીની કળા પણ સરસ કળા છે પણ જીવનની કળા સૌથી મોટી કળા છે શિલ્પી મૂર્તિ બનાવે છે પરંતુ જીવનનો કલાકાર જીવનને ઘડે છે-બનાવે છે.

કલાકારના હાથમાં લોહુ પણ સોનુ બની જાય છે બજારમા રખડતા લોહાના દુકડાની એ પૈસાની કિંમત હોય છે પણ તે જ લોહાનો દુકડો બ્યારે કોઈ કારખાનામા પહોંચે છે, અને કોઈ મશીનનુ અંગ કે પૂર્ણ બની જાય છે ત્યારે તેની કિંમત દસ રૂપિયા થઈ જાય છે જે સંજોગવશાત્ તે જ દુકડો વળી સ્વીટ્ઝરલેન્ડ પહોંચી ગયો અને કોઈ ધડિયાળીના હાથમા જઈ આડ્યો, અને ધડિયાળીના હાથે તે દુકડામાથી ધડિયાળાનાં નાના નાના સચા-મશીન બન્યા, ત્યારે ખોલો, એ જ લોખંડના દુકડાના દામ ફેટલા મોઢાં થઈ જશે? સોના કરતાં એ એ દુકડાની કિંમત વધી જશે.

આજ રીતે જીવનનો કલાકાર મૂળ માટીનુ સોનુ બનાવે છે. તે આત્મામાથી પરમાત્માની મૂર્તિ સાકાર કરે છે ભગવાન મહાવીર, મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ, મહાત્મા બુદ્ધ, જરથોસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, એ બધા આવા જ કલાકાર હતા આપણે પણ જીવનના કલાકાર બનવુ જોઈએ આપણે જીવનની કલા એવી વિદ્યાસાવીએ કે આપણે જે કોઈ સ્થિતિમા હોઈએ તે સ્થિતિમા આપણે વિષે બીજાને ગૌરવ થાય એટલે કે ધારો કે હું મારા પિતાનો પુત્ર છું તો હું એવો પુત્ર બનું કે મારા પિતા “હું આવા પુત્રનો પિતા છું ” એવું ગૌરવ અનુભવે રાજા સિદ્ધાર્થને ભગવાન મહાવીર જેવા પુત્રના પિતા હોવાનું ગૌરવ હતું રામ સમા પુત્ર મેળવી રાજા દશરથ પણ ગૌરવ અનુભવતા હતા પિતાનું જીવન જોઈ પુત્ર ગૌરવ અનુભવે કે ‘ મારા પિતા આવું ઉજ્જવળ જીવન જીવી ગયા છે ’ ભાઈ પોતાના ભાઈ માટે એમ ગૌરવ લઈ શકે કે ‘ મારા ભાઈનું જીવન એટલું સુંદર હતું કે તેની સરખામણીમા કોઈ બીજી શકે નહિ એના જીવનમા કયાંય કંઈ કંઈ આછી છાટ પણ ન હતી ’ માતાને પુત્રને જોઈ થાય, ‘ મારો પુત્ર ખરેખરો ફળદીપક છે તેણે માત્ર ફળને જ નહિ પણ સારાં સમાજ અને રાષ્ટ્રના નામને પોતાના પ્રદાશથી અલોકિત કર્યું છે ’

શધીજી સમા પુત્ર મેળવી માતા પુતળીબાઈનું અને સિવાજીને મેળવી માતા જીજીબાઈનું દૈયુ જન્મ મન્મ ફરતું હતું આવી જ સ્થિતિ સાસુ અને વહુ વચ્ચે હોઈ શકે. વહુ પોતાની સાસુ માટે જ્યારે ઝીરવ લઈ શકે અને સાસુને પણ જ્યારે એમ થાય કે મારુ કેટલું મોટું લાગ્યું કે મને જારી સુસીસ અને સિક્કિત વહુ મળ્યાં જાવી જ રીતે પતિ-પત્ની પણ એકબીજા માટે ઝીરવ લઈ શકે ત્યારે તે બંધાએ જીવનની કલા સાધ્ય કરી ગયા.

જેવું જીવનની કલા સાધ્ય કરી છે તેને માટે તેનો સિદ્ધાન્ત-ગુરુ ભણે પછી તેની પાસે તેણે એક જ વાત કહ્યાસ કહી હેલ-અભિમાન છે જે જ્યારે જ્યારે એવું નામ કાને પડે છે ત્યારે ત્યારે એ બોલી જોડે છે “જોઈ, એ તો મારો વિદ્યાર્થી” એના જેવા વિદ્યાર્થી તો ગણ્યાગણ્યા જ મળે. વિદ્યાર્થીજીવનમાં પણ એની સુસીસત્વએ મારા મનને કરી લીધું હતું વગેરે.”

તમારું નામ તમારા વડિલો સામે બોલાવ ત્યારે સરમથી તેમને માથું નીચે ઢાળી દેવું પડે, તો એ કેટલું ખરાબ કહેવાય. એ તે કઈ જિંદગી છે તમારી જિંદગી એવી હોવી જોઈએ કે તમારું નામ જીવન પર આવતાં જ શુભજનોનું હાથ લેવાથી નાચી જાય. જિંદગી જીવે તો એવી જીવે કે જ્યારે તમે આ સંસારમાંથી વિદાય થો ત્યારે દુનિયાની બાબો તમને ચાડ કરી રહી જાય. જ્યારે કોન કાળનાર તન કાકવા માટે કમનસાદુકરે આપે ત્યારે તેની બાંધમાંથી બાંધુના બે દીપાં પણ તમારે માટે વરમે અચાનકમાં જ્યારે સવચાત્ર પહેલે અને લાકડાં આપનાર લાકડાં જ્યારે ત્યારે એની બાબો પણ તમને વિદાય દેતાં જાની થઈ જાય, અને એના બેમાંથી શ દે સરી પડે કે અરે જામને એક કામે બાંધી જતો રહો.

એક ઉદુનિ શાયર કહે છે

ફિદગી વસિ યમા ગિમ્વા રહે ફિલ સાદ તુ

જાન ન હો દુનિયા મેં તો દુનિયા કો યાદ માયે તુ ।

આપણું જીવન પેલા અદનના કાલાના જીવન જેવું જનવું નોખે. અદન જ્યારે લીલાહમ વશરેપે હતું ત્યારે પણ એણે દુનિયાને મુજબ જ બાંધી અને કાઢીએ એને ત્યારે કાપી નાખ્યું ત્યારે કાપનારને પણ એણે મુજબ બાંધી અને શુ કહ્યું કે પોતાને કાપતી કુશદીના મેનિ પણ એણે તે મુજબથી જ કરી દીધું જ્યારે એ કહે કે સુકાઈ ગયો ત્યારે પણ પોતાની સીરકને એણે ઉધી નહિ. અને ધસાતાં ધસાતાં પણ એણે તે દુનિયામાં સુરખિ જ પ્રસારી. બાતી જ વાત આપણા જીવન માટે જનવી નોંધીએ

ન્યારે આપણે સુખ અને સમૃદ્ધિના હયાંભયાં વૃક્ષ ઉપર હોઈ એ ત્યારે આપણે ખીજને સુગંધ જ આપવી જોઈએ અને ન્યારે સુખ અને સમૃદ્ધિની ગળથી કપાઈને જુદા થઈએ અને દુખના મધ્યાહ્નમાં સુખના પાદડા સૂકાઈ જાય, ત્યારે પણ આપણા સ્વભાવની શીતળતા અને ખુશબો સમાપ્ત ન થવી જોઈએ. દુર્જનની જીભ કુહાડી બની આપણા દિલને છેદે તો પણ આપણે સુગંધ જ છુટાવતાં રહેવું જોઈએ એ જ ખરી જીવનની કલા છે.

જીવનની કળા ભગવાન મહાવીર શીખ્યા હતા. ન્યારે તેઓ રાજ-મહેલમાં રહેતા હતા ત્યારે પણ તેઓ ખીજઓ માટે વરદાનરૂપ નીવડ્યા હતા. હજારો-લાખો ગરીબોના દુખને એમણે પોતાનું દુખ માન્યું અને એને દુઃકરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ન્યારે તેઓ રાજ-રૈસવને ઠોકરે મારી મુનિ બન્યા ત્યારે પણ એમની જીવનસુવાસ તેવી જ રહી એમની જીવનસૌરભની અસીમતા તો અડકૌશિક નાગ ન્યારે એમને ડખ મારે છે ત્યારે અને ઈન્દ્ર ન્યારે એમના પગની પૂજા કરે છે ત્યારે જ અપ્પટ થઈ જાય છે પણ એમની સમભાવસાધના કદી સમાપ્ત ન થઈ.

ડખ મારનાર કૌશિક અને પૂજા કરનાર ઈન્દ્ર બંને પ્રત્યે એમની દૃષ્ટિમાં સામ્ય હતું. શત્રુ અને મિત્રનો ભેદ તેમના મનમાં રહ્યો ન હતો. એમાં તો અભેદભાવ ભર્યો સમભાવ જ વહી રહ્યો હતો.

સત તુકારામ મહારાષ્ટ્રના ઘણા મોટા સત થઈ ગયા. એક દિવસ તેઓ ત્રિહોબાની યાત્રાએ જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં કબૂતરોના ટોળા ધાનઢોળા ચણી રહ્યા હતા. ભૂલથી તુકારામ એમની નિકટ ગયા. પણ તેમની નજીક પહોચતાની સાથે જ કબૂતરો એકદમ ઊડી ગયા. આ દૃશ્ય જોઈ સત તુકારામને થયું 'માર્ગમાં હજુ પૂરતી સતશક્તિ આવી નથી જરૂર રાહસી તત્ત્વો હજુ મારામાં ક્યાંય ને ક્યાંય છૂપાયેલા પડ્યા છે. તેથી જ બિચારા આ પખીઓ ધાન્ય છાડી ઊડી ગયા. આવું પણ હૃદય હતું જે તમામ પશુ-પખીઓમાં આત્મીયતાનું દર્શન કરતું હતું અને કોઈને પણ દુખી જોઈ પોતે દુખી થઈ જતું હતું.

આપણું જીવન જ એવું હોવું જોઈએ કે ન આપણે સિદ્ધી ડગીએ કે ન આપણાથી એક ચક્ર પણ ડરે એ જીવન એટલું ગમ્ય હોય કે સર્વત્ર એ લોકપ્રિય બને. આજે આપણે લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ છીએ. સાદું ઇચ્છી છે કે દુનિયાના લોકોમાં પોતે જાણીતો થાય. ન્યા ન્યા તે જાય. ત્યા ત્યા તેના ત્રાગત માટે હબગેની સખ્યામાં લોકોની મેદની ઊભગાય પોતે.

ને કાંઈ કહે તે જણ જ કમરો લોઠા ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે. પોતે જાણ્યું આપવો હોય ત્યારે પાંચ પાંચ મિનિટ તાળીઓથી સમાખડ ગાજી લે. અને જીને જ દિવસે એ આખું જાણ્યું દરેક દૈનિક જીવનમાં પહેલે પતે જાણવું અને એ સાથે ઘાડો એના પરિચય પણ આપ્યો હોય અને ફોટો પણ હોય.

ફક્ત અને માનવ

દુનિયામાં જાણ્યું લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ પણ એ પહેલાં જાણ્યું એ વિચાર કરી લેવો જરૂરી છે કે જાણ્યું જાણ્યું પોતાના ઘરમાં પ્રિય મન્યા છીએ કે નહિ. ભારતની ભૂમિ પર પેલા ઘણા આંખાએ નેટથી લોકપ્રિયતા મેળવી છે એટલો લોકપ્રિયતા જાણ્યું છે કે કેમ ? એના જેવું માન્યું જાણ્યું મેળવ્યું છે ? પેણુ આંખાનું ફળ તે મારીને જોઈ પડ્યું છે જ્યારે તું તે સોનાને પાચણે છોડ્યો છે એને તે પેલા આવરણ પોપણ મળ્યું, પણ તે તે મીઠાં મધુર્ગ કરતો પીધાં તે બેધકારમાં રહ્યું અને તું વીળનીના પ્રકરમાં ત્યો પેણુ સુના જ ગરમમાં રહ્યું, અને તું ચમકદમકમાં ટહેર માં લોક પરતુ કે માનવ તું એકાંતની ફોણમાં બેસી વિચારને કે તે પેણા ફળ જેની મધુરતા મેળવી છે ખરી ?

એક આંખાનું ફળ જ્યારે ઘેર આવે છે ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા જવાઈ નય છે જાણીત ફૂલા લાગે છે પરતુ જ્યારે તમે ઘેર પહેંચો છો ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા જવાઈ નય ખરી ? અથવા જવાયેલી પ્રસન્નતા પણ તમારા જતાં લીધી નય એવું બને છે ? તમને નોંધને માણીત દારીને નજીક આવે છે કે તમારો શબ્દ સાંભળી ખૂણમાં બરાઈ નય છે ઘરમાં પલ મૂક્યાંની સાથે જ નો પ્રસન્નતાનું વાતાવરણ સર્જાય તે સમજ્યું કે તમે જીવનની કળા શીખ્યા છો. પરતુ એને બદલે જો ઘરમાં તમારો પગ પડે કે ઘરનાં માણસોને એમ લાગે કે ઘરમાં અચારા પલ લાગે તે સમજ્યું નોંધીએ કે જીવનની કળા કંચુ તમારાથી કં નરો ગાઠ દર છે.

પહેલાંના યોરોએ પણ જીવનની કેવી કળા મેળવી હતી ? આત્માના સુદર કસાકાર પેશાગવાન જ જીવનમારના ઘરની વાત છે સુદર મુકમાર જ જીવનમારે જીવાનીના દારે પલલાં પાડ્યાં દર્તા જ્યારે એણે આત્માનાં સુખમ સ્વામીની પ્રવચનધારા સાંભળી અને એમનું જીવન બદલાઈ ગયું એમોમાં રોમની અનુભૂતિ થવા લાગી ફોમોમાં કળા દેખાવા જ જીવનમારે

એક પ્રવચન સાંભળ્યું હતું. તમે કેટલા સાંભળ્યા છે? સાંભળતા-સાંભળતા તો વાળ ધોળા થયા પણ જીવન બદલાયું નહિ કારણ તમે પ્રવચનને રાટલો ગણો છો રાટલો પ્રતિદિન આવે જોઈએ તેમ પ્રવચનો પણ દરરોજ સાંભળ્યાં જોઈએ પરંતુ જેમની પાવનશક્તિ મદ પડી ગઈ છે, તે રાટલી તો શું બદામ-પિપ્તા આરોગે તો ય એનાથી એનામા શક્તિ નહિ આવી શકે આને શ્રોતાઓની પ્રાચન-ક્રિયા આવી બગડી ગઈ છે

તમારે પ્રવચનને રાટલો નહિ પણ ઔપધ સમજવું જોઈએ રાટલી તો પેટ ભરીને ખાઈ શકાય છે, પણ દાઢ પેટ ભરીને ખાઈ કે પી શકાય નહિ થોડીક સુવર્ણભરમ કેવો પ્રભાવ દેખાડે છે! તેથી જ રીતે થોડું સાંભળવું પણ એનો અત્કારિક લાભ દેખાવો જોઈએ ઈર્ષ્યા અને ક્રોધની બીમારી નાશૂં થવી જોઈએ આર્થ જીવનને એક પ્રવચન સાંભળ્યું અને એમની જીવનધારા બદલાઈ ગઈ તેઓ ભોગથી નાસી ત્યાગના પથે આગળ વધવા મંથી રહ્યા

માત-પિતાના રોહલથી આગ્રહને તેઓ ટાળી શક્યા નહીં અને એમણે આઠ સુકુમારીઓનું પાણિગ્રહણ કર્યું જ્યારે તેઓ લગ્ન કરીને પાછા ફર્યા ત્યારે પહેલી જ રાત્રે સુદરીઓને ત્યાગ-પથનો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા આ બાળુ તે સમયનો પ્રસિદ્ધ ચોર પોતાના સાથીઓ સાથે મત્રણા ચલાવી રહ્યો હતો કે આજે ક્યા ચોરીનો ધા નાખી શકાય? ચોરીનો અધિપતિ બોલ્યો ‘ઘડા કરતા કૂવામાથી પાણી લેવું સારું અને તળાવમા જો પાણી હોય તો કૂવા કરતા તળાવમાથી લેવું વધુ સારું છે. તળાવ કરતા નદી અને નદી કરતા સમુદ્રમાથી લેવું સારું આપણે ચોરી તો કરવી છે પણ કાઈ મધ્યમ વર્ગના ઘેર નહીં કારણ તે બિચારો સ્વયં આર્થિક સુસ્થિતિના ઘાણુમા પીસાઈ રહ્યો હોય છે એના બગમાથી શું લેવું, જે પોતે જ તરસે છે!’

એક ચોરે કહ્યું, “વારુ તો, મમ્મન શેઠને ત્યાં જઈએ તે તો રાજગૃહના ધનગ્રેહ છે તે સમુદ્ર છે, તેમાથી વધુ લગાય તો પણ કાઈ નુકસાન નહીં થાય, ચોરગ્રેહ બોલ્યો, “વાત તો સાચી છે તે સપત્તિનો સમુદ્ર છે, પણ દિલ તો દરિયાવ નથી તે પૈસાનો ઝોટલો લોભી છે કે જે આપણે એને ત્યાં ચોરી કરીશું તો તે કાલે જ જેર ખાઈ મરી જશે માટે ચોરી કરવી જ હોય તો ગ્રેહક્રમાર જ જીવનમારને ત્યાં જવું જોઈએ તેને ત્યાં સપત્તિનો પણ સાગર છે તેમ પોતે દિલનો પણ સાગર છે આજે જ તે.

આઠ કરાન્તી બેઠ સઈને આપ્યો ડ ઝેન તાંથી સઈશુ તે ન તાં આપે પારી નહિ. પેલા ચોરમાં પણ ફેરો વિવેક હતો કુ માનુ ધુ આજ્ઞા શાહુકારોમાં પણ આટલો વિવેક નહી દેખ.

તમે નારાજ ન થાઓ તો એક વાત પૂછી શકો તમારી કુકાને ઈઈ માલક આવે છે ત્યારે તમારુ લક્ષ્ય શુ દોષ છે ? એ કે એ બહુ ઝરીન છે માટે એની પાસેથી વધુ ભેવું ન જોઈએ ? છ નહી ત્યારે તો તમારુ એક જ લક્ષ્ય રહે છે કે મારી કુકાને આવેલા માલકનુ ખિસ્તુ કેમ ખાંચી કરી ભેરાવ ?

તમે જો જીવનના કલાકાર બનવા ચાલતા હો તો તમારે જાણવું પડશે. પોતાની બાવન્યાઓ અને વૃત્તિઓમાં પરિવર્તન લાવવું પડશે. એમ તો આ વીસમી સદીમાં પણ ખરુ પરિવર્તન થયુ છે પહેલાં તમે દીવડાને ઉપયોગ કરતા હતા એમાં તેજ દૂરવાની ઝડપ હતી, તે પછી ફાનસ બાબુ પછી ગેસ-મશી (પેટ્રોલ) બાવી અને હવે તો વીજળી અને ટ્યુમલાઈટ બાવી નાનકડુ એવું બદલન દબાયુ કે ચારેય બાબુ પ્રકાર સઈ જાય

પહેલાં બહેનો કલાકાર સુધી ચૂલા ફેરવી હતી. તેમાંથી વળી ધૂમાડાને સઈને આપ્યો બળતી હતી પણ હવે તો ગેસના ચૂલા બાવી ગયા છે એને સઈને ચૂલાની આસપાસ મરી અને ધૂમાડાની તકલીફ પણ મઈ ફેટમક ફેમણે તો ફેર પણ બાવી ગયા છે જે એક કલાકાર જ તમને ઘણ, ભાવ, શાક તૈયાર કરી આપે છે તેને સાડુ હાથ પગ ચલાવવાની હવે જરૂર નથી. હા પણ રોટલી ચાવવાની તમને બહેનવ જરૂર પડે છે હવે એવા મશીનની પણ તમારે જરૂર છે જે રોટલી મેકામાં મરી કે બને કાચ-મોં પણ ધાઈ આપે (સબમાં કમ્પોસ)

રોટલી ખવડાવવાનુ તો નહી પણ મોં ધાવાનુ મશીન બાવી ગયુ છે હમણાં જ મે ખપામાં બાવી ખમર વાંચી હતી. અલ્લી સાથે બેટરી લગાવી દેવાથી જરા પોતે હાલ સાફ કરી દે છે મશીનનુએ તમારામાં ફવું પરિવર્તન લાવી દીધું છે. તમારી બોજાવિધિમાં પણ ફેરનું પરિવર્તન બાવી ગયુ છે પહેલાં પાટમે થાળી રાખી બોજન કરવામાં સબળતા ચલાવી હતી. ત્યારે હવે તો ટેબલ પુરથી પર ગેસી કંટા અને ચમચા વડે બોજન કરવામાં સબળતા ચલાવ છે રહેણી-કચ્છી જાવન - નિમીણુ ઈ સર્વમાં પરિવર્તન આપ્યા છે પણ આપણે એ જોઈએ છે કે જીવનમાં પરિવર્તન આવ્યુ છે કે નહી જરા ક્રિડા કીનરીને જોશો તો ત્યારથી કે બાહ્ય પરિવર્તન થયુ છે પરંતુ માનવીની વિચાર-ધારામાં અને એની વૃત્તિમાં કશું જ પરિવર્તન નથી થયું

બળવાન નિર્બળાને, અમીર ગરીબોને અને સાધનસંપન્ન સાધન-હીનોને કચરી જીવિત રહી શકે છે, એ લાવનામા જરા સરખું ય પરિવર્તન આવ્યું નથી હજારો વર્ષોથી જે રીતે આપણે વિચારતા આવ્યા છીએ, તેથી એક તસુ પણ આપણે આગળ વધ્યા નથી હજારો વર્ષો પહેલાં આપણે સમજતા હતા કે, ક્રોધ વડે બીજાઓ પર વિજય મેળવી શકાય છે, આજે પણ આપણે એવું જ માનીએ છીએ એકવાર નહીં પરંતુ હજારોવાર આપણે એ જોતાં આવ્યા છીએ કે ક્રોધથી મળેલો વિજય થોડી જ વારમાં હારમાં પલટાઈ જાય છે, તોયે આપણે એ માન્યતામાં પરિવર્તન લાવી શક્યા નથી માનવી જ નહીં, પરંતુ મોટા મોટા શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો પણ તેવા જ પુરાણા ખ્યાલોમાં રાખી રહ્યા છે તેઓ આજે પણ એમ જ માને છે કે શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો નિર્બળ રાષ્ટ્રોને દબાવીને જીવિત રહી શકે છે ઇતિહાસે હજાર વાર બતાવ્યું છે કે તમારા આ સ્વપ્નો ભૂલભરેલા, ખોટા છે બીજાને દબાવી અથવા પાકીને ઉપર આવનાર સ્વયં નીચે સરી પડે છે, પરંતુ ઇતિહાસના આ સત્યની મોટા રાષ્ટ્રોએ સદૈવ ઊપેક્ષા કરી છે અને શસ્ત્ર-શક્તિ પર ભરોસો રાખી તેઓ નાના રાષ્ટ્રોને હડપવા તલસી રહ્યા છે

જીવનની કલા શીખવી હોય તો તમારે, તમારી જાતને બદલવી પડશે મનોવૃત્તિઓમાં ફેરફાર કરવો પડશે આજથી તમારે વિચારવું જોઈએ કે આપણને જે બળ મળ્યું છે તે નિર્બળોને સતાવવા માટે નહીં, તેમનું રક્ષણ કરવા માટે મળ્યું છે જે સપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે ગરીબ પાડોશીઓ અને સાધન-હીન સહધર્મીઓને ઉપર લાવવા માટે મળી છે જીલ્લ આપણને બીજાની નિંદા કરવા માટે નહીં, પરંતુ સહચલુસંપન્ન મકાપુકુષોના શુભ અને ગૌરવગાન કરવા મળી છે

જેણે બીજાના દુઃખો મટાડવા એક પગલું ઉપાડ્યું છે, દુનિયાએ અને પોતાના માથે બેસાડ્યો છે એવું એક એક હાડકું પણ હીંગ જોતું મૂલવવાનું લાગે છે. એકવાર ગાંધીપિતા ગાંધીજી દિલ્હીમાં એક ડૉક્ટરની પાસે દાન ડોકાવવા ગયા એક પ્રમુખ શાહિત્યકર પણ તેમની સાથે ગયા હતા ત્યાંજે તેઓ આશ્રમમાંથી ઉપડ્યા ત્યાંજે એક આશ્રમવાસી હરિજન મેત્રકે સાહિત્યકરને કહ્યું “ભાઈ, તમે ગાંધીજી સાથે જાઓ છો ગાંધીજીનો દાન ડૉક્ટર કાઢો, તે લઈ લેજો અને મને આપો દેવો તો બહુ મોટો ઉપકાર થશે બાપુની સ્મૃતિમાં હું એને સદૈવ માની પાસે જ રાખાશ ”

ગાંધીજી દશામને પહેલાં જોડરે જોલા થઈ ગાંધીજીનું અભિવાદન

હ્યું અને બાપુને પૂછ્યું ‘બહી આવવાની ક્યા કારણે તરફી લીધી હતી’
હસતાં બાપુએ જવાબ વાળ્યો. ‘આ દાંત પીડા દે છે તે ક્યવયે છે’
ડોક્ટરે કહ્યું, જે બીજને પીડા દે તેને તો કાઢવો જ જોઈએ. બાપુને ભારત-
વાસીઓને પીડા રહ્યાં છે તેથી તમે એમને હિંદુસ્તાનમાંથી દાંતી કાઢવા માગો
છો. બાપુએ કહ્યું તમે સાચું જ કહ્યું છે ભારત તો મારું શરીર
છે એક પક્ષ ભારતવાસી દુષ્ખમાં ઢોલ તો આ ૧૬ શરીર એને સહન કરી
રાહ્યું નથી.” ડોક્ટરે હવે એમને ઈન્જેક્શન લગાવ્યું. મેંના પેદાને શબ્દ
ક્યાં અને પછી એમની હસતી હાલ એથી કહી. દાંત કાઢવી લીધા બાદ
અધીછ તો આશ્ચર્યમાં પાછા ફર્યો.

પેલા સાહિત્યકાર હનુ દવાખાને જ રોકાઈ રહ્યા અધીછના ક્યા પછી
એમણે ડોક્ટરને કહ્યું. અધીછનો પેલો કારણે દાંત અને સોંપે દો. ત્યારે
ડોક્ટરે જવાબ વાળતાં કહ્યું, છાનહી આ દાંત તો બહો જ રહેશે. આ જ
વખતે ત્યાં પાસે કોલેજા કાપકી-ડરના વિદ્યાર્થી પક્ષ ખળભળાટ થયો કે બાપુનો
દાંત કું જ લઈ લઈ જમારે પેલા સાહિત્યકાર બાઈ વિચારી રહ્યા હતા કે,
એ દાંત મારા કબજામાં આવી જાય. બાપુનો દાંત સેવા માટે ત્રણેજ જણો
મથામણ કરી રહ્યા હતા. તમારા દાંત પક્ષ પડ્યા જ હશે ત્યારે હું એ
દાંત સેવા કાઈ બીજું મથામણ કરે છે ખરું ? મથામણની વાત તો દૂર રહી
પક્ષ ખાતાં ખાતાં કસમિત તમારે દાંત પાઈ તમારી ધરવાળીને કહો કે
આ દાંત પેલા ધરવાળીની ડાબીમાં મૂકી રાખો. ત્યારે એ ધરવાળી કહેશે
કે જાવ પેલી કચરાપેટીમાં ફેંકી બાવો. જસ આ જ કિંમત છે એને
તમારી !”

પરંતુ અધીછ તો જીવનના કળાકાર હતા. એમણે પોતાનું સમગ્ર
જીવન દેશવાસીઓના કિંતાઈ સમર્પી દીધું હતું તેથી એમના દાંત માટે ડોક્ટર,
કાપકી-ડર અને સાહિત્યકાર ત્રણેજ મથી રહ્યા હતા. સાહિત્યકારે જોયું કે દાંત
હમણાં મને તેમ નથી. તેથી તે પાછા ફર્યો અને સાંજેજીએ ફરી ડોક્ટર
પાસે ગયો અને કહ્યું. ડોક્ટર સાહેબ, દાંત આપી દો અધીછ પોતે મજાવી
રહ્યા છે. આથી ડોક્ટરે તે તેમને સૂમત કરી લીધા. રાત્રે તેમણે પોતાના
ઘેરોતોને આ વાત જણાવી તો તેમાંના એકે કહ્યું કે એ મને જ આપી દો.
હું એના બકસમાં એક હજાર રૂપિયા આપું બીજાને બે હજારની એકર
મૂક ત્યારે વળી ત્રીજાએ હસ હજાર દેવાની તકરરતા જણાવી. પરંતુ પેલા
સાહિત્યકારે કહ્યું, છાનહી એ બની શકે તેમ નથી. અધીછ સાથે જન્મ

કપટ કરવું એ ખગળ છે તો તેમના દાત ત્રાથે પણ છળ-કપટ કરી શકાય નહીં આ દાત તો એક હરિજન મેરફે મગાવ્યો હતો, તે તેને જ આપીશ અને બીજો દા'ડે તે દાત પેલા હરિજન મેવકને મોપાઈ ગયો '

આ દાતની વાત છે હું તો કહીશ કે આ દાત નહીં, જીવનના કસા-કારની વાત છે જે આ કળા ગીખ્યો છે, એના હાડકાને માણસ સુવર્ણ પાત્રમાં સાચવે છે તે વીતગગ દેવો કે તીર્થ'કર દેવો જ્યારે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એમના ભૌતિક દેહના સંસ્કાર માટે રવ્ય ઈન્દ્રિયાલાને આવે છે વિતગગી જ જીવનના સાચા કળાકાર છે

આપણને જીવન મળ્યું છે તો જીવનના સાચા કળાકાર બનીએ અને એક દિવસ વીતરાગ અવસ્થા પામી જીવનની શાશ્વત શાંતિ મેળવીએ '

જૈન ઉપાધ્યય,
કાકાવાડી, મુબઈ

એક વાર ગાંધીજી ' જોનિસબર્ગ 'થી કોઈ અન્ય સ્થાન પર જઈ રહ્યા હતા, તેમની રેલ્વેની મુસાફરી બાર કલાકની હતી એ સમયે મિ પોલાટ નામના એક અંગ્રેજે રસિકનવું " અ ટુ ધિસ લાસ્ટ " નામનું એક પુસ્તક આપતા કહ્યું —

" આપ બાર કલાકની મુસાફરીમાં આ પુસ્તક વાંચી જજો "

—મહાત્માજીએ તેને વાંચ્યું, તેમણે તે પુસ્તક વાંચ્યા બાદ ' સર્વોદય ' એવું નામ આપ્યું આ પુસ્તકનો તેમના પર એવો પ્રભાવ પડ્યો, કે તેણે ગાંધીજીને બેરિસ્ટરપણું છોડાવીને મહાત્મા બનાવી દીધા ! જીવનખર્ચે તેમણે સાદાઈ સ્વીકારી, અને તેઓ જગતિઆત બન્યા

આધ્યાત્મવ્રતનું મહત્ત્વ સંગીત લઈને પરાધિકાર બાવી ખેંચ્યો છે આ સ્ત્રી દવાની લહેરો સામનો સદૃશ આપી રહી છે તે કહે છે આજે આપણે ભોગોને તજી સાત્ર બણી પગલાં માંડીએ આપણેથી જનવાર્તા તરફ જઈએ સરીરથી જન્મર નીકળી આત્માના દશન કરીએ. તમે પુષ્પક પર્વ જિજ્ઞાસી રહ્યા છો પરંતુ એનો ઉદ્દેશ્ય શું છે તે તમે વિચાર્યો છે ક્યારેય ? આ આત્મ-પ્રકાશના પવ હરમાન આપણે વિચારીએ કે કું કેવું છે, મારું જીવન શું છે અને જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

આ ? વિશ્વમાં ત્રણ જગત્ત મળ્યો છે એ સૌને જો પૂછવામાં આવે કે તમે સૌ જીવી તો રહ્યા છો તમારી આસોગ્યવાસની ક્રિયા જતાવે છે કે તમારામાં જીવન ધડી છે તમે જીવી રહ્યા છો પરંતુ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પ્રથમ કોઈ જિજ્ઞાસુ-પહેચા નથી. કોઈ બચવલી સૂત્રનો ગહન પ્રશ્ન નથી કે તમારે જીવિત સામે જોવું પડે. તેમ જ પ્રથમ કોઈ સ્વયં જાણવા પાતળતી સાથે કોઈ સન્નિધિ ધરાવતો નથી સ્વયં ને નરકના પ્રશ્નો તે તમે બહુ નક્કે જા અને એવું સમાધાન પશુ કરી ચોક્કસ જા પરંતુ કે તમને સ્વર્ગે જીવાની પ્રશ્ન પૂછતો નથી. તેમ નરકની જિજ્ઞાસુ આપણનું પશુ કે કહેતો નથી. જાણે તો નાનો એવો પ્રશ્ન છે તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પરંતુ તમે સૌ જા નાનકડો પ્રશ્ન સાંભળીને ધૂંધા કેમ થઈ બધા ! સાચું છે કે એવું સમાધાન તમારી પાસે નથી. તમે કહી જા જાનત વિચાર્યું જ નથી કુશન કઈ રીતે સારી થાયે, પહેલો કરતાં મારી કુશને વધુ મોટી કેવી રીતે રજા કરે એ જાનત તમે જન્મર વિચારી છે ક્રાંદાને યોજર, વાજર, બેરિસ્ટર કે એજનિયર બનાવવો છે પણ તમે વિચાર્યો છો અને ખો

એને માટે કેટલા દુઃખની શ્રેણી લાવે એવી વલુ સાથે એના લગ્ન કરવા છે એ પણ તમે વિચારો છો. આમપ્રમાણતમા સમગ્ર જનતા, મુધરાઈ, ધારાસભા કે લોકસભાની ચૂંટણીમાં વિજયી કેમ જનતા એ પણ તમે વિચારી લીધું છે, પરંતુ કદાચ નથી વિચાર્યું એ કે મારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

જીવનયાત્રા તો આપણે કરી જ રહ્યા છીએ, પણ આપણને પોતાના લક્ષ્યની ખબર નથી આ આપણી કેવી વિડબણા છે ? દાખલા તરીકે એક ભાઈ એકેશને ગયા ગાડી આવી અને તે ડાખામાં બેસી ગયા એ જીને મીટી મારી ગાડી છૂટવાની તૈયારીમાં હતી કે, એની નજીક બેઠેલા માણસે એને પૂછ્યું કે ભાઈ ક્યા જવું છે ? તો એણે જવાબ વાળ્યો, ‘ભાઈ મને એની ખબર નથી’ કે મારે ક્યા જવું છે !’ આવી વ્યક્તિને તમે સુદ્ધિમાન કહેશો ને ? નહીં, તમે તો કહેશો એ તો પહેલાં નબરનો બુધ્ધ છે એને જ્ઞાન નથી કે એને ક્યા સ્ટેશને જિતવું છે । તે તો બુધ્ધ જ થયો ને । તો આ વાન એના જેવી થઈ સભવે છે કે રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર આવો ને એ પછી આદમી તમને નહીં મળે પરંતુ જીવન રૂપી સ્ટેશન પર તો હમણે લોકો મળી જશે, જેઓ જીવન-રેલમાં બેસી ચૂક્યા છે અને કેટકેટલા પચીસ-પચાસ સ્ટેશનો પાર કરી ચૂક્યા છે તેમાંય વળી કેટલાકોએ તો સિત્તેર-પચોત્તેર સ્ટેશનો બેઠી લીધા છે, પરંતુ એમને હજી સુધી ખબર નથી કે એમને ક્યા સ્ટેશને જિતવું છે એવાને તે વળી શું કહેવું !

તમે અહીં બેઠા છો, તો બોલો અથવા ન બોલો, હું નથી માની શકતો કે તમે જીવનનું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કર્યું જ નથી તમામમાં કેટલાક એવા પણ હશે જેમણે પોતાના જીવનનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું છે તમે જ્યારે વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે પોતાનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું હતું કાંઈએ પોતાનું લક્ષ્ય એમ નક્કી કર્યું હશે કે, મારે સારા વકીલ જનતા છે અને એથી એણે વકીલાતની લાઈન લીધી હશે કાંઈએ એ જીનિયર જનવાનું નક્કી કર્યું હશે તો એણે એ જીનિયરીની લાઈન લીધી હશે કાંઈએ ડૉક્ટર જનતા હશે તો એણે એડિક્શન લાઈન લીધી હશે કાંઈએ લક્ષ્મી એકડી કરવી હશે તો એણે કૌમર્સ લાઈન લીધી હશે વળી તમામમાંના કેટલાકોએ પોતાનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કર્યું હશે કે આપણે લક્ષ્યાધિપતિ જનતા છે, શહેરમાં પાંચ માળનું મકાન બાંધવું જ અથવા મરીન ડ્રાઈવ ઉપર બગીચો બાંધવો છે વળી એ ત્રાર મોટરો પણ રાખવી છે

પરંતુ તમારા આ બધા લક્ષ્યો તમને એક મજિલ સુધી પહોંચાડી

રહે છે એ તમને તમારા જીવનની સમી મનિષ્ય સુધી તે નદી જ પહોંચાડે. પોતાના નિર્ધારિત લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા જ્યાં તમને અનુભવ થશે કે તમે સાચા લક્ષ્ય લાગી તે જાઈ જ રહ્યા નથી. તે દિવસે તમે વિચારના થશો કે લક્ષ્ય નક્કી કરવામાં બહુ મોટો ભૂલ થઈ ગઈ છે એક વ્યક્તિને સાતસો રૂપિયા માસિક પગાર મળે છે તે ઉચ્ચ પરીક્ષામાં મેડો હતો. તેને પૂછવામાં આવ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ કરવાથી તને શો લાભ થશે? એણે કહ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ થવાથી મને દોઢ દહાસો પગાર મળશે આના પછી એક બીજી પરીક્ષા પાસ કરીશ તે મને બે દહાસો મળતા થશે.

આ વ્યક્તિનું જીવન-ધ્યેય બે દહાસો માસિક પગાર મેળવવાનું છે પણ કે તમને પૂછું છું કે બે દહાસો રૂપિયા માસિક મેળવવા જતાં શું એના જીવનમાં પૂરું સંતિ હશે ખરી? શું પછી એના જીવનમાં કોઈ ઇચ્છા નહીં રહે? શું બે દહાસો મેળવનારાઓ સૌ કોઈ સુખી છે? ખરે બે દહાસો તે શું સ્વસ્થ હજાર મેળવનારા પછી કળા જ નર કરતાં પકાઈ ગયા છે એના બધા એ થશે કે જીવનના સાચા લક્ષ્યનિદુને આપણે વિસરી ગયા છીએ.

જે માણસની પાસે ઉચ્ચ ધ્યેય હોતું નથી તે વિશ્વાસી બની ગય છે વિશ્વાસ બગાડે એની ચરમ સીમા ઉપર પહોંચે છે ત્યારે એ વિનાશને નિમગ્ન આપે છે અતિવિશ્વાસ એ માણસમાં રહેલી માનવતાને ખુલાસા કરવી નાખે છે અને ઉપરે એનું બધા ફતન થાય છે આધુનિક જીવન એટલા માટે જાણી ગયું છે કે માનવી પાસે સાચું લક્ષ્ય નથી. ભૌતિક સૌન્દર્યનો અગ્રગણ્ય એના જીવનનું લક્ષ્ય બની ગયું છે પરંતુ તે અજ્ઞાતમના આનંદથી વંચિત બન્યો છે એટલે ભૌતિક પછે એણે નેટવેલ વિકાસ સાધ્યો છે તેટલો અજ્ઞાતમનો નહીં બન્ને વચ્ચેની ખાઈ ભરી ને ભરી થતી જ ગઈ છે છેલ્લાં સો વર્ષમાં તે આ જાતના ખૂબ વેગ પૂરક વધતું જ ગયું છે આને માનવીના હાથમાં નેટવેલ પ્રાપ્ત થઈ ગયો આવી છે તેટલાં પચાસ વર્ષ પૂર્વે નહોતાં ને એમની મારણશક્તિ હજાર બહુ વધી ગઈ છે.

એટલે જ માનવીની સ્થિતિ આને વચર સીરનાખવાળા પત્ર જેવી બની ગઈ છે એક વ્યક્તિ પોતાના મિત્રને પત્ર લખે છે કાગળ ચુર છે વેલ બદલાયો આટ પેપર લીધો છે અક્ષર પણ ચુર છે મધુર શબ્દોમાં બહુ સ્નેહપૂર્વક એણે મિત્રોનો પત્ર લખ્યો છે એના સ્નેહ

શબ્દે એક વરસી રહ્યો છે કે, વાચનાના દિલમાં પ્રેમનો ઉમળકા ભરે. આવું લખ્યા પછી એણે પત્રને સુદર કવરમાં બંધ કર્યો એના પર પોતાના મિત્રનું નામ પણ લખ્યું, પરંતુ જલ્દી જલ્દીમાં શહેર અને જિલ્લાનું નામ લખવું ભૂલી ગયો અને એણે પેલો પત્ર ટપાલપેટીમાં નાખી દીધો. હવે તમે જ કહો, પત્ર ધારેલા રથાને પહોંચી જશે ખરો ને ? ના, નહીં. એના મિત્રના હાથમાં તે પત્ર પહોંચી શકશે નહીં, કારણ કે એણે પત્રનું નિશ્ચિત લક્ષ્ય લખ્યું નથી.

ખસ એવી જ રીતે માનવીએ જીવનની સમગ્રતામાં કશી ઉણપ રાખી નથી, શરીરને કાટ અને પેટ વડે સમગ્ર્યુ છે હાથ ઉપર દોહસોનું ધડિયાળ બાધ્યુ છે, તે પણ રેડિયમ ધરાવતું ધડિયાળ છે મગજને એણે વિવિધ વિદ્યાઓ વડે સમગ્ર્યુ છે ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂગોળ અને અગ્રેજીનું સ્મારુ શિક્ષણ મેળવ્યું છે આટઆટલી સમગ્રતા કર્યા છતાં એણે જીવન રૂપી પત્ર ઉપર જે સરનામું કર્યું ન હોય, કે લક્ષ્ય નહીં ન કર્યું હોય તો તે પણ એલા પત્રની જેમ ભટકતો જ રહેશે.

ચિત્રકાર પીછીને હાથમાં લે તે પહેલાં જ એના મગજમાં ચિત્રની કલ્પના આવી ગઈ હોય છે ચિત્ર ચિત્રપટ ઉપર તો પાછળથી ઊતરે છે જે ચિત્રને ચિત્રકારે પહેલા પોતાની કલ્પનામાં ચિત્રિત કરી લીધું હોય તે જ ચિત્ર સુદર બની શકે છે એક કુલાર બ્યારે પણ કળશ ધન્યાદિ બનાવવા જેસે છે ત્યારે એના ઘાટની રચના એના મગજમાં પહેલેથી જ આકાર પામી ગઈ હોય છે જીવનનું નિર્માણ કરવું હોય તો એનું લક્ષ્ય પણ આ રીતે પહેલેથી જ નિશ્ચિત કરી લેવું જોઈએ.

હવે આપણે માનવજીવનનું લક્ષ્ય શું હોઈ શકે એ ઉપર વિચાર કરીએ માનવી માનવ બને એ જ એના જીવનનું સુદર લક્ષ્ય છે આપણે આપણા નિબંધરૂપમાં સપૂર્ણપણે આવી જઈએ, વિલાવ દશાને છોડી સ્વભાવમાં આની જઈએ એ જ જીવનનું શ્રેષ્ઠ લક્ષ્ય છે અતત-અતત કાળથી આત્મા ક્રોધની પરિસ્થિતિમાં લિપ્ત છે તે ક્રોધથી ઉ-મુક્ત થઈ, દુઃખમાં પરિવર્તન પામે, અહંકાર તથા આપણે વિનય તરફ જઈએ, માયા અને છળકપટ તથા સરળતા અપનાવીએ અને લોભ તથા નિર્દોશી બનીએ. આમ આપણે આપણી જાતને બદલી નાખીએ ત્યારે આપણું લક્ષ્ય સિદ્ધ થાય. ત્રેજ માળા ફેરવનારાઓને હું કહીશ કે માળા ભડે ફેરવો, એ સારી

વસ્તુ છે પરંતુ માળા ફેરવવા સાથે તમારા સ્વભાવને પણ ફેરવો. એ જરૂરી છે તમારી પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન લાવે. નાની નાની વાતમાં ક્રોધી જવાની નો તમારી પ્રકૃતિ હોય તો એને ચાંતિના વાતાવરણમાં બદલી નાંખો. તમે નો તમારા સ્વભાવને ફેરવશો નહિ તો માળા ફેરવવા માત્રથી કંઈ સુપરિણામ નહિ આવે.

અનન્ય-અનન્ય કાળથી આપણા જીવનમાં શીત નિષેધે સ્થાન મેળવ્યું છે તો હવે એમાં ઈન્સાનિયત પ્રગટાવે તમે તમારા જીવનમાં કંઈ રીતે ફેરફાર લાવી શકો એ નીચેની નાની એવી વાતથી જાણી શકશો.

એક માનુસ બરીબાઈમાંથી પચાર થઈ રહ્યો હતો. દોકરી એની મોટી થઈ ચૂકી હતી. એના વિવાહની ચિંતા એને એન પાયા દેવી ન હતી. જ્યાં જ્યાં એ દોકરીનું પ્રમત્તે લઈને પહોંચતો ત્યાં ત્યાં એની સામે સામે જ પ્રમત્તે આવતીને ઊભો રહેતો કે દોકરીની સાથે તમે શું આપશો? આ? કન્યાને કંઈ નોતું નથી. શો કંઈ જુએ છે કે તે કંઈ વળગાર થઈ લઈને આવશે. આજના સમયે અને સમયો ઈન્સાનથી નહીં પણ પૈસા વડે જ જાણ્યું છે. પહેલાં તો તમે ટાળવાનો પ્રયત્ન કરશો કે છોકરો તો હજી બચે છે એટલે આવતા ચાર વરસ સુધી તો કંઈ ઈચ્છો નથી આ મહાત્મા આજ પાછળ એક રહસ્ય છુપાવેલું છે કે જે લઈને તે કહી નાખે કે તે કંઈ નાણું આપવા ઈચ્છે છે જાણવા આપી શકશો? નો તે એમ કહી કે કે પાંચ હજાર આપીશ તો તરત તમે કહી બેસશો કે લઈ આવેલ હજી હમણાં એક આચારીયા પહેલાં જ અમુક આમેથી ક્ષણે સાહેબ આપ્યા હતા તેઓ પણ અમલ કરી રહ્યા હતા કહેતા હતા કે કન્યાની સાથે શું આપ હજાર શકશો જણી આપીશ. વળી એણે ઊઠતાં ઊઠતાં એમ પણ કહ્યું કે જારી સ્થિતિ તો નથી પણ તમે કહેશો તો હસ હજાર સુધી કાઢી શકશો પહેલાં ખશુઓ માટે જાતી બોસીઓ થતી પણ આજે તો હવે કન્યાઓ માટે પણ જાતી બોસીઓ થવા લાગી છે અને જે વધારે આપશે તેની જ નોંડે સમજાય નહીં બરો. પછી તમે એને કહેશો સાહેબ જુઓ હેતુ હેતુ તો તમારી સ્ત્રી પ્રમત્તે છે આપનું ધર મોટું છે આપ આપના ધર પ્રમાણે ભવરમાં રહો. આ પણ એક કળા છે એને બોલે મહાવી એનું ખિસ્મ આવી કરવાની આ કળામાં તો તમે ખરેખર પાવરમાં છો. (સજ્જમાં હસદહસ)

તમે વળી પૈસા પાસે સખ્તતા કરી શ્વે છો કે જુઓ અમારો પરિવાર મોટો છે ધર પણ મોટું છે જનમાં વધુ નવના લાવવાનો અમારો ઈરાદો

નથી તો પા, પા, એવો પ્રશ્ન એકી પગેને દિલિટ તો થવાની જ, તમને વધુ તકલીફ દેવા હિંમત નથી, પા ના, નહીં, એ માટે અસ્થા સારી રાખતે કમ પોતાને એને દા, અને અવાજના એને અવા, તેની સાથે થોડા નામનો આપને અપોરે બાજ પોતાને એને નામ અને કાઈ વગેરેની અસ્થા તો તમે એવો જ અપુ એક કુટ પા મારી વેને, કામુ કે અમી કેટલી પડે છે અતમ-પે જીનો હને-તમ તો એને જ. તો એકાદ બુટ પોલીસવાળાને અપુ બોલાવી ના મને

પા, તમે તો એવુ જ હિંમત હો કે કન્યાવાળો પોતાનું મદાન પીવામ કરી તમને અપુ આપા દે. આ હિંમતવારની પ્રકાશો તમને છેક કયા નારીને પડકારા છે ! એક દિવસ કોને જા.

મારત સે અવ તો દેવ હો

ધર્મ રવાના હો ગયા ।

કિસ્મતો સુનાકું, માદ્યો ઘડરા નમાના હો ગયા ।

લડકે યા વાવ પૂછના કાયા કે માથ કોમે વયા ।

મેં ટર ટિના તો ધ્યાત સુરિકલ રવાના હો ગયા ॥

સામાજિક પ્રથા સમાજ માટે ગાળે જાળ જની રહી છે તેમ જતા તમે એમને ગળાનો દાર માની અને ગળાનીને એકા છે દા, તો હું કહી રહ્યો હતો કે તે બાઈની દોઢરી જેમ-જેમ મોરી થતી રહી હતી તેમ તેમ એની ચિંતા પણ ઘેરી જાતની જતી હતી ને કાઈ એને મળતું, તે મો મો કાઢીને જ વાત કરતુ આપને એવું એક ગરીબ છોડરાને કહેતા એને વાત કરી તેને થોડામા જ સતોપ, માન્યો અરે, ગરીબ તો થોડામા જ સતુષ્ટ જની નામ છે પણ અમીગની તો વાત જ કરી નકા ।

પેલા ગરીબ છોડરાએ પોતાની સમતિ આપી તો પણ લગન માટે તો નાણાની જરૂર તો હતી જ તે એક સાલુના પામે ગયો તેણે પોતાની સમસ્યા એની પામે ગુટ કરી અને બારગો ઉપિયા માન્યા રોડે એક ચિટ્ટો લખાવી એના ઉપર હસ્તાખત કરાવી વીધા અને ઉપિયા મણી આપ્યા ઉપિયા લખીને તે ગરીબ માણસ ઘેર આવ્યો લગનસમારણ આટોપ્યો પછી એ કમાણી કરવાની મહેનતમા લાગી ગયો કારણ કે એના ઉપર વ્યાજનો ભાર વધતો જતો હતો એક તો ગરીબ હોય અને આવી રીતે કરજ કરી લગ્નમા નાણાને ફગાવે કરવા તે કેટલુ અહિંતકર છે ! સાચી અને સળધીએ લાડવા ખાઈ જશે, પરંતુ કરજનો ભાર ઓછો કરવા કોઈ નહી આવે.

શુંનો તકારો ખાતી રહ્યો હતો. માટે એણે જેમ-તેમ કરીને પશુ શિયા એકઠા કર્યાં. પહેલાં યાજ્ઞ યજ્ઞાન્તુ અને પછી સો-સોની તાર નોટ લઈશું પાસે ગયો. એને જોઈ શું રાજી રાજી થઈ ગયો. તમારા પશુ કરનાર તમારે શિયા લઈને આવે છે ત્યારે તમે કેટલી પ્રસન્નતા અનુભવો. એ પશુ ઘાઈ સ્વધર્માને ધેર આવતો જોઈ એટલી પ્રસન્નતા અનુભવો છો! ખરાં એણે શેઠના દાસમાં શિયા લખ્યા અને કમ્મુ ગણી સો શેઠ અને મને મારી પેલી ચિટ્ટી આપા! સૌ શિયા ગણ્યા અને ચિટ્ટી લેવા બહાર ગયો.

આનવીનું મન માખી જેવું છે. કદી તો એ સુદર રૂસો પર જઈ એણે છે તે બીજા જ કણે ગદ્દી પર પશુ જઈ મડે છે. કદી નતિયા અને સ્નાયારથી સુવાસ લે છે તો કદી ખનીતિ તરફ જતાં પશુ વાર લાગવી નથી. શેઠ બહાર ગયા. આ બાળુ પેલા બાઈનું મન બલ્લાણુ અને એનામાંથી નિતિની સુવાસ બહાર ગઈ અને ખનીતિએ પ્રવેશ કર્યો. એણે સો-સોની બે નોટા ઉપરથી ગળવામાં સેરવી દાંધી સૌં આખા ચિટ્ટી આપી કે પેલા બાઈ એ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા. એનું મન કદી રહ્યું હતું કે આજે તેનો પક્ષે મોટો વિજય થયો છે. કેવી ધૂળ ફેંકી શેઠની બાંધોમાં એમણે હાલોની બાંધોમાં ધૂળ નાખી કરી પશુ આજે તો એ પશુ ફરાર થયા. એનું દિલ ખૂબ બેઠળી ગયું હતું તે જ વેળા એક નોટ બોલી એ ઈન્સાન તુ ખુશ થઈ રહ્યો છે ત્યારે વિજય થયો છે પરંતુ હું માનુ છું કે આજે ત્યારે થયે મોટો પરાજય થયો છે તે એની બાંધોમાં ધૂળ ફેંકી નથી પણ ત્યારે જ બાંધોમાં એ ધૂળ ખરી છે તેથી જ તે સ્વપ્ન અને અસત્યના ભેદને જોઈ શકી નથી.

તે આગળ વધી રહ્યો હતો અને જાતિએ દુનિયાથી નોંધેલાંની એક નોટ કદી રહી હતી. જામે સદા ત્યારે પાસે રહેવાના નથી તુ માને છે કે તુ જસો શિયા કમાયો છે પણ હું કહું છું કે તે આજે ત્યારે ઈન્સા નિવત વેચી મારી છે. > લાખો અને કરોડોથી પણ મોંઘી છે જાતિએ દુનિયાથી નોંધેલી જાતિની જાતિ તમે રહેલા દિને સાંજેના અને એ માણસ પાછા ફર્યા તે શેઠની પાસે આવ્યો અને સો-સોની બે નોટ આપ્યાં કહેવા લાગ્યો. તુ પહેલાં આવ્યો ત્યારે સેવાન જાતિને આવ્યો હતો અને હવે રાખો ઈન્સાન જાતિને પાછો ફર્યો છું. આ બે નોટ સંભળો મારી માન-વન મારા પર કોઈ રહી છે આ નોટ મને પીઠ થઈ રહી છે. સૌ આ દસમ તમ તો એનું દિલ પશુ ગદ્દી થઈ ગયું.

બસ, તમે પણ આ જ રીતે પાછા ફરો તમારુ હૃદય જે અનીતિ તરફ જઈ રહ્યુ હોય તો તમે એને ન્યાય તરફ વાળો એ જ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય છે તમે અજ્ઞાનના અધારથી જાનના અજવાળા લાણી આવો મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વ લાણી વળો ભગવાન મહાવીરે માનવજીવનનુ લક્ષ્ય ખતાવતાં ફરમાવ્યુ હતુ કે

“ અન્નાણં પરિયાણામિ નાણં ઢવલપવજ્જામિ । ”

ન્યારે તમે એકાતમા જેસો ત્યારે વિચારજો કે અમારા પગ અપગોના પગ ખતો, અમારી આખો આધગાની આખો ખતો, અને હુ ખ અને શોકમાં આસુડા સારતા ગરીબો માટે સ્નાત્વના દેવામા અમારી જીવનો ઉપયોગ થાઓ, ગરીબો અને જાગીઓની સેવા માટે આપણો પરસેવો વહે લોહીના અભાવે ન્યારે કોઈનો દેહ દુર્બળ બન્યો હોય અને મૃત્યુશૈધ્યા પર તે પડેલો હોય, અને તેને માટે જો રક્તની જરૂર હોય તો તે વખતે મારુ રક્ત એને આપી શકુ અને એને નવુ જીવન સાપડે એ રીતે વિચાર કરો આ અસ્થિ, અર્ધમય શરીરનો આથી વધુ શો સુદર ઉપયોગ થશે ? આ પ્રકાશના કિરણોવાળા વિચારો આપણા મગજને સદા આલોકિત કરતા રહે

શરીર સ્વસ્થ અને મન પ્રસન્ન રહે રાગ સાથે ઝમ્મવાની એનામાં તાકાત હોય, આખો પ્રકાશપૂર્ણ હોય, સુખ તેજોમય હોય, નિદ્રા થકી મુક્ત ભાષણ થાય, અને ગ્રાહીજનોની સ્તુતિ કરતા તે થકિ નહિ

મન સારા વિચારોથી ભર્યું-ભાદ્યું રહે અને તે જીવનલક્ષ્યના સાત્ય રાહને પિછાનવુ રહે, વળી, તે દેહની ભાવનાઓથી ઉપર આવી આત્માના પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે એટલુ સ્વાર્થી ન બને કે પરહિતોને કચરી નાખે ઈર્ષ્યા, દેપ, લોભ, અને અન્યાયનો એમા અકુર ન ફેટે

સ્વસ્થ શરીર અને સ્વસ્થ મનની સાથે સ્વસ્થ બુદ્ધિ પણ જરૂરી છે. એવી બુદ્ધિ જોઈએ કે જે લક્ષ્ય લાણી દોરી લઈ જાય, ધુરાઈ અને લલાઈ, હિત અને અહિતનો વિવેક જાળવ્યા શકે, એવી રીતે આવુ શરીર, આવુ મન અને આવી બુદ્ધિ એ ત્રણેને મેળવી આપણે પેતાના લક્ષ્ય લાણી આગળ વધવુ જોઈએ

પહેલા તમે લક્ષ્યને નિર્ધારિત કરો અને પછી એમા એવા તન્મય બની જાઓ કે જેમ બાળક પોતાની રમતમા અને લોણી ધનમા તન્મય બની જાય છે પતંગનો દોર છૂટતી વખતે બાળકોને જોશો તો તમે જોઈ શકશો

કે તેમને નથી ધરોરનું જ્ઞાન રહેતું કે નથી રહેતું વજનનું જ્ઞાન. તેમને નથી જ્ઞાનતી શૂન્ય, કે નથી જ્ઞાનતી તરસ. જસ, તમે એની જેમજ તમારા લક્ષ્યમાં ત મય જાતી જાઓ.

શું કહો છો ત મમતા આવતી નથી ? જા માટે નથી આવતી ? જરૂર આવે છે જ્યારે તમે રૂપિયા ગણવા બેસો છો ત્યારે કેવી ત મમતા તમારામાં આવી જાય છે ? જસ, જીવનસક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ તમારામાં એવી જ ત-મમતા આવી જાવી જોઈએ જીવનનાં સમસ્ત કાર્યો કરતાં રહેવા છતાં પણ તમે તમારા લક્ષ્યને જુઓ નહિ. કુટુંબની સેવાને તમે જાણો છો ? જ્ઞાતાશ્રમમાં હજારો નક્ષત્રો અને તારાઓ છે એ જાણમાં અધિકાધિક પ્રજ્ઞા દે. ૪ ॥ પરંતુ કુટુંબની સેવા કેવળ ધુવના તારાને જ જુઓ છો સાત સીતળ દિરણો વડે રજનીનો અધિકાર દૂર કરનાર ચંદ્ર અને હજારો સદસ્ય કિણો વડે રિપને આમેશ્વિત કરનાર સૂર્ય પણ મનમાં દૂર છે પણ કુટુંબની સેવા એમના બંધી જોતી નથી. જસ, તેથી જ રીતે તમારી સામે હ નરો પ્રયોજનો આવે પણ તમે એમાં હુઆઓ નહિ. કિંતુ તમારી જીવિરૂપી કુટુંબની સેવા સદૈવ લક્ષ્ય બાંધી રહે તો લક્ષ્યસિદ્ધિ અવશ્ય પામી શકશો.

— શાંતિ — શાંતિ —

બાહરવા વડ
તેરસ

જૈન ઉપાસય
કાંશવામી મુનર્ષ-

ડિક્શનરીમાં હજારો શબ્દો છે એ શબ્દોની પાછળ માનવસમાજમાં મતભેદ હોઈ શકે છે, પરંતુ એક શબ્દ એવો છે જેની બાબતમાં કોઈના બે મત હોઈ શકશે નહીં એ શબ્દ છે “શાન્તિ” ગુલાબની સુવાસના, સાકરની મીઠાશમાં અને મીઠાની ખારાશમાં કોઈનો મતભેદ નહીં હોય એક વૃદ્ધને પૂછશે તો એને પણ ગુલાબની સુવાસ પ્રિય લાગશે યુવક અને યુવિકા પણ એમ જ બતાવશે આ જ વાત સાકર અને મીઠા માટે પણ છે, બધા સાકરને મીઠી અને મીઠાને ખારુ બતાવશે કોઈને એમ કહે કે મીઠું ગળ્યું છે અને સાકર ખારી છે તો તમે કહેશો કે એના મગજનો રક્ત દોલો પડી ગયો છે આ જ રીતે સુખને માટે પણ કોઈને મતભેદ નહીં હોય

રિશ્વત્તા અનત-અનત પ્રાણીઓ અનત યુગથી સુખને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે સુખ સારુ માનનીએ લાખો રૂપિયા એકઠા કર્યા, મોટા-મોટા મહેલો ઊભા કર્યા સુખને માટે એણે લડઈઓ લડી પરંતુ વિચારવું એ છે કે સુખ માટેના એના એ પ્રયત્નોમાં એને સફળતા ટેલવી મળી ? આના જવાબ માટે એક કરોડપતિ પાસે પહોંચો, જેના મહેલો આસમાને ટકરાઈ રહ્યા છે, જેમના બગલા સામે ચાર-ચાર મોટરકારો ફરી રહી છે, અને પૂછો, “શેઠજી, કેમ છે ?”

જરા એમના દિલમાં પ્રવેશો પછી જ જવાબ મળશે, “બહારથી ઉજળા છીએ પણ અંદર તો હોળીના જગ ચાલી રહ્યા છે” જે બગલા-વાળાઓ પાસેથી આવા જવાબો મળે તો પછી બિચારા મધ્યમવર્ગ અને ગરીબ-વર્ગને પ્રશ્ન જ શો કરવો ? આનો અર્થ એ થશે કે આપણને સુખનું નામ યાદ છે પણ એનો રાહ જૂલી ગયા છીએ હવે તમે જ બતાવો કે ને

કેઈને મુખર્જી નામ શબ્દ રહી જાણ અને રસ્તો પાડે આશ્રયે તે એ મુખર્જી પહેંચસે કપારે ।

એક બહેન સત્તારમાં વડોવવાનું કામ કરે છે ગ્રામીન કુમરનાં ઘરોમાં આશ્રયે પોતાના દાઢે જ વડોવવાનું કામ કરવી હતી. એ મેં શુદ્ધ લી મળતું વેજીટેબલ નહોતું અને તેથી એમનું સ્વાસ્થ્ય કઠી બગડતું નહોતું.

સ્વાસ્થ્ય મુશ્કેલીનાં ભેટથી ગો-પાશન છૂટતું છે અને બહેનોએ દાઢે જામ કરવાને અપમાન સમજતું છે ત્યારથી જ વેજીટેબલ ધરમાં પચ-પેસારો કર્યા છે અને એની સાથે એની સેકડો બહેનો પણ તમારા ધરમાં ઘૂસી ગઈ છે એ હ રોગો અને ડોક્ટરોને અપાવી હો.

હા તે એ બહેન સત્તારે વડોવવાનું કામ કરી રહી હતી એને બે કલાક થઈ ગયા એનાં વઘો પરસેવાથી બીજાઈ ગયા. એના પતિ પાસે જ બેઠો હતો પરસેવાથી નીનરતી પત્નીને જોઈ એનું મન પણ દરી ભીત્રુ એવું પૂછતું આટલી બહેનતા જીવ માખણ ન નીકળતું ? એ કહીને ગયો અને દાંડમાં જોયું તે એમાં દહી નહેતું પણ પાણી ભરું હતું એવું કહ્યું. "દેવી આ શું કરો છો ?" પત્ની બે લી માખણ કાઢુ છું " મતિએ કહ્યું. "તું અનત કુમે કુપી જામ વસોવતી રહીશ તેજ માખણ આશ્રયે નહી નીકળે.

તે જામ આપજે પણ વસોવતી રહ્યાં હોય. અનત કુમર ઘરા પણ હતું કુપી મુખનું માખણ મળતું નથી ત્યારે રિચારણ જોઈએ કે આપણે કે વસો કુ કે કામ પળી જ ? દાંડને વસો નુ દોલ તે કુખ કપારનું જ મળ્યું હાન પદતું કુખ મળ્યું નથી એટલે એ વિચારતું પાસે કે કપાં જામ થઈ રહી છે કહી કહી જીવનમાં નાની થી જૂઠા પણ મળીર પરિવાર ત્યારો થો છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે

જૂત જવા રી જળતુ દુખ કે છે
અનુભવીઓ જામ એમ કરે છે
એક અનિનનો તીક્ષ્ણ તમ્બો
બુરત ઘણાને ભરતમ કરે છે
એક વચન આવતું વડવાથી
એ પછી બહુ કામ એ છે

કવિએ કે તે માનિક પાન કીંઈ જૂન હતી નાની દાતી જ નથી

આગની ચિનગારીને તમે લાલે નાની માનો, પરંતુ એ નાની-શી ચિનગારી-
હજારો ગણુ રૂને લસગ કરી નાખશે

હા, તો આખરે ક્યાય આવી જલ તો કરી રહ્યા નથી ને? અને
લાગે છે સુખની બાબતમાં પણ આવી જ જલ થઈ રહી છે

વૈદિક દર્શનની એક લઘુ કથા છે માનવી ન્યાયે સર્વ પ્રથમ ઈશ્વર
પાસેથી વિદાય હઈ સૃષ્ટિમાં આવવા લાગ્યો ત્યારે ઈશ્વરે એને બે કળાશ
દીધા એક સુખથી ભરેલો હતો અને બીજો સત્યથી-એક એને એના ડાબા
હાથે અને બીજો જમણા હાથે મૂકતા ઈશ્વરે કહ્યું “સત્યની રક્ષા કરજો
અને સુખને વહેવતો રહેજો” ન્યાયે માનવીએ પહેલો મુકામ કર્યો અને
આગલે દિવસે આગળ વધ્યો તો કળાશ બદલાઈ ગયા ડાબાનો જમણામાં
આવી ગયો અને જમણાનો ડાબા હાથમાં પણ ઈશ્વરની આરા હજી એના
કાનોમાં ગૂંજી રહી હતી એણે સત્યને વહેવતુ રાકે કહ્યું અને સુખની રક્ષા
કરના લાગ્યો આ જ વાત આજે અસ્તિત્વ રહી છે માનવી પોતાના બધા
જ પ્રયત્નો વડે સુખની રક્ષા કરી રહ્યો છે અને સત્યને વહેતી રહ્યો છે.
આદીના થોડાક દુકાઓ સારુ આજે એ સત્યને વેચી રહ્યો છે માનવીએ
સુખને સત્યથી વધુ મહત્ત્વ આપ્યું છે

સુખ માનવીને પ્રિય છે અને સુખ સારુ એ દિવસ-રાત દોડી રહ્યો છે -
એણે ભૌતિક પદાર્થોમાં સુખની શોધ કરી છે આદીના દુકાઓમાં એણે
સુખ નીરખ્યું છે અહીં જ, બસ, એની ધણી મોટી ભૂલ થઈ રહી છે.
ન્યા સુખનો અભાવ છે ત્યાં જ એ એને શોધી-ખોળી રહ્યો છે.

સાધારણ રીતે માનવી માટે ચાર મુખો બતાવ્યા છે પહેલું સ્વાસ્થ્ય,
બીજું સપત્તિ, ત્રીજું સુશીલા પત્ની અને ચોથું વિનીત પુત્ર જીવનતુ પહેલું
સુખ સ્વાસ્થ્ય છે સ્વાસ્થ્ય જીવનની સપત્તિ છે ગૃહસ્થજીવનમાં સપત્તિની
જરૂર રહે છે કારણ કે દારિદ્ર્ય જીવનનો બહુ મોટો અવિશ્વાસ છે પોતાની
પેટ-પૂર્તિ માટે બીજાના મો સામે જોવું એ કાયરતા છે અનુષ્ઠ પોતાનો
રોટલો પોતે જ કમાઈ લેવો જોઈએ હા, પણ એ રોટલો ન્યાય અને નીતિ
દ્વારા જ આવવો જોઈએ

ગૃહસ્થજીવનતુ ત્રીજું સુખ છે સુશીલા પત્ની ગૃહિણી વગર ઘર
સતુ લાગે તો પુત્ર વિના ગૃહિણીનો જોગો સતો લાગે અને માનવી આ
ચારેય મુખો મેળવવા પ્રયત્નશીલ રહે છે પરંતુ પ્રથમ તો આ ચારેય સુખ
માનવીને એક સાથે મળતા જ નથી નહીં તર માનવી એવો તો અહંકારી

બી જરી કે એ પોતાને ભૂલી જરી અને ભગવાનને પણ ભૂલી જરી. કિન્તુ પુણ્યોદયને ચારેય મુખ એક ખેડૂતને મળી જાય તો શું એ મુખ હશે? નહીં એ ખેડૂત જમીનદાર તરફ જોશે કે એની પાસે મુખ છે બ્યારે બારતી જમીન રાત્રી નજર જાગીરદાર બચી હશે કે મુખ તો એની પાસે છે પણ એક જાગીરદારને પૂછો તો એ કહેશે ભાઈ મુખ જમારા નસીને ક્યાં? એ રાજાઓના સિંહાસને વસે છે રાજાને પૂછીશો તો એ જીના જવાળો કહેશે મુખ તો સમ્રાટ પાસે છે સમ્રાટ કહેશે કુ ક્યાં મુખી છું? સાચું મુખ તો ચક્રવર્તીના વિશાળ સામ્રાજ્યમાં છે અને ચક્રવર્તી કહેશે નહિ મુખ ક્યાં છે? હજી તો જ બધે જ સાખા છે સાતમા પર વિજય ન મળે ત્યાં મુખી થાતી ક્યાં.

મુખની જાણી મનિષ્ય જાપણે પચાર કરી જાણ્યો એક ખેડૂતથી માંડીને ચક્રવર્તી મુખી કરી જાણ્યા પણ કોઈ મુખી નથી તો પછી કુ વખતે મુખ ક્યાં જતાયુ? જે પદાધીમાં જાપણે મુખને યોગી રજા છીએ અને જ્યાં ભૌતિક દુકલ જેને જાપણે મુખ માની બેઠા છીએ જરા એનું વિશ્લેષણ કરી જુઓ કે એમાં મુખનો જગ પછી છે કે નહીં.

એક ભરવાડ હતો એની એક ગાય એને ત્યારે જ દૂધ દેતી બ્યારે એ એની પાસે લીંસું ખાસ પેરે વરસાદની ઋતુમાં લીંસું ખાસ મળતુ રહ્યું, દરમિયાન મુખી પણ મળતુ પણ બ્યારે લીંસાનો જાણ્યો ત્યારે જ ગલ પછી મુખી ગયું પેલા ભરવાડ સામે એક સમસ્યા લીધી ભાઈ લીંસું ખાસ ન મળે તો ગાય દૂધ ન આપે. જાપણે એની છુટકો એક જાપાન જતાવેલો. એણે ગાયની જાંબો પર લીંસા કાચવાળા ચમચ લગાવી દીધા, હવે ગાય જ ગલમાં પહેંચી તો એને જાણુ જ ગલ લીંસું-લીંસું જ દેખાવા લાગ્યું ખાસ પણ લીંસું જ દેખાતુ હવે એ સજા પાસને જાનહથી જાતી અને સંજાદારને જાણુ દૂધ આપતી.

હા તો ખાસ લીંસું નથી પણ જરૂર લીંસા કાચવાળા છે તેમ મુખ પદાધીમાં નહીં અપિત મનવીના મનમાં છે મુખ દિશ્વ સંજીતમાં છે કે કાનોમાં? જે રાજીમાં મુખ હોય તો એક જાહેરાતે બેસાડી દો એની સામે શું એથી એને જાનદ મળશે? મુખ જાણીમાં છે કે સિનેમાંમાં? જે સિનેમાંમાં મુખ હોય તો એક જાપ જાકિતને પણ એથી જાનદો જાણુ જવો નેહજો પણ તેમ જાતુ નથી એક બીજા વાત એ પણ છે કે જે જાણીમાં મુખ છે તો જાણને કાઢી લઈને એને કિમ જતાવશે તો શું એ

આનંદ અને સુખ એ આત્માની વ્યક્તિગત સપત્તિ છે, એને અન્યત્ર ખોળવી વ્યર્થ છે પુષ્પની મધુરી-મીઠી સુવાસ માટે પાદડાને તોડવા એ સમય ને શક્તિ ગુમાવવા જેવું છે સાકરની મીઠાશ અને દીપકનો ઉગ્ગ્રાશ અન્ય સ્થળે ખોળવો વ્યર્થ સિદ્ધ થશે

પણ કદી-કદી એવું બને છે કે માણસ શ્રમમાં પડી જાય છે, અને સુદર વસ્તુને પણ અસુદર માની જેસે છે મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે હિંદુપુરના મહારાણાને આગણે બાળ-ફૂલનો હિંદુ થયો વર્ષોની પ્રતીક્ષા બાદ મહારાણીનો સૂતો ખોળો લરાયો સારુ ચ શહેર પ્રસન્નતાના મહા-સાગરમાં નહાવા લાગ્યું મગલ ગાન-વાદનોના મધુર ઝંકારોમાં આપ્તુય શહેર નાચી ઊઠ્યું મહારાણાએ આનંદોત્સવની લહેર જનતા સુધી પહોંચાડવા સારુ પ્રીતિ-ભોજનનું આયોજન કર્યું

મત્રીજીએ રાણાજી પાસે નિવેદન કર્યું કે શહેરના શેઠ-શાહુકારો તો દરેકે જ પોતાને ઘેર પકવાન જમે છે પણ આપના સેવકો-બીલ લોકો-શુ આ પુત્રોત્સવથી વચિત રહી જશે ? શુ આજે પણ એમનું મો મીઠું નહીં થાય ? મહારાણાએ મત્રીજીની વાત સ્વીકારી બીલ-જાતિને પણ નિમત્રણ આપ્યું એમને સારૂ શીરો-પુરી તૈયાર કરવામાં આવ્યા લાઈનમાં બેસાડી સૌની સામે શીરો પીરસવામાં આવ્યો.

અમોઘ આદિવાસિઓએ જોયું તો એ બીના બીના કાચા લોટ જેવું લાગ્યું એક બીજાએ એક બીજા સામે જોયું અને બંધા જ લાલ્હું છોડી ઊભા થઈ ગયા મત્રીજી સમજાવવા લાગ્યા તો તેઓએ જણાવ્યું કે, ‘અમે આવી પોદણા જેવી ચીજ નહીં ખાઈએ મકાઈના રોટલાની આશાએ અમે અહીં આવ્યા હતા, પણ અહીં તો ન જાણે કેવી વસ્તુ પીરસવામાં આવી છે.’ અને મત્રીજીએ હાર માની એમને માટે મકાઈના રોટલા ને કુંગળીનું શાક તૈયાર કરવા પડ્યા મકાઈના રોટલા ખાનાર આદિવાસીઓ શું જાણે એ શીરાનો સ્વાદ ? તો પ્રતિદિન ભૌતિક સુખોની ચકાચી ધમા વસનાર આજનો જ્ઞાતવી જો આધ્યાત્મિક સુખોથી ચોક્કસ જાણ અને એને ગાડપણ સમજવા લાગે તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી

આજનો વૈજ્ઞાનિક પણ મનુષ્યના સુખ માટે નિરતર પ્રયત્નશીલ છે રેલ, મોટર, રીડિંગ, અને વિમાને મનુષ્યની યાત્રાને વધુમાં વધુ શીઘ્રગામી અને સુરક્ષિત બનાવી છે પોતાના દુઃખિત સાથીને મળવા માટે ટેલી ફોનની સગવડતા છે. ટેલીવીઝનનું મીટર ફેરવો કે શ્રી નેહરુ, આઈઝનહોવર,

સમાઈ જાય છે હવે તો એ માતાના મનોહર ખોળામાં પણ એકસવાણપણુ અનુભવે છે એટલે એ પોતાની રચના બળકાની ટેળીને મનમોહ રાળ બની જાય છે. મોઈ-હાંખિયાની રમતમાં બૂખ-તરસને પણ વિસરી જાય છે, તેમ કશ્ચુતી વખતે પુસ્તકો એનું જીવનસર્વસ્વ બની જાય છે.

દોષેજ-જીવનના મન-રજનના રમકડાં પેલાં રખારનાં રમકડાં કરતાં કંઈક જુદી ભાતનાં હોય છે યુનિવર્સિટીની ડિગ્રીઓ એના માનસ-લોકનું ઈશ્વરિય પુરુષ બને છે સ્વપ્નોનાં ફૂલ સજતા સુવચના માનસને મધુરી આશાની શુભાશી સુઝતા પ્રસન્ન કરી દે છે સ્વપ્નમાં ભરાતી પદ્મોત્તમાં પોતાની નિરાળી દુનિયાને એ સ્વર્ગ સાથે તોળે છે પછી હસતા-રમતા, ફૂલના ફરતા બાળકોમાં એની સુખ સુરતિ મૂર્તિમત બની જાય છે.

જીવનના પરિભ્રમ કરતાં ચક્ર પર સુખ પણ બાંટા મારી રહ્યું છે એક ક્ષણ ચેતના માટે પણ એને સમય ફરકે નથી. પણ એ જોતું પાછું કે મોઠો પર ધૂમતા-ફરતા આ સુખનું કેન્દ્રમિતું ક્યાં છે ? યાજ્ઞ-પાંદ્યા પાછળ દામતા આપણે મૂળિયાને બૂધી રાકીએ નહીં પ્રવલસિત બાળની ચકાચોખને વજીર એના પ્રયુખ કેન્દ્ર પાવર-હાઉસ (વીજળી-ખર) ને શોધવું જ પાડે.

આને આપણુ મન અમોઘ બાળક જેવું મઈ મધુ છે ને ફૂલતા-ફૂલતા જડ-પુતળાઓમાં રમી મધુ છે એનાના આકર્ષક કોર કશ્ચી લક્ષ્ય જેવું એ આજની દુનિયામાં આંડપણની પરિભ્રમમાં સમાવિષ્ટ થઈ મધુ છે સ્વપ્નનાં વિવિધ ઈરિજેક્ષને આપણા માનસને લેતાવાની રીધુ છે પણ સ્વપ્નમયી ઈરિજેક્ષના ધારક સ્વ તરફ જોવાનું વેળા આપણે વિસરી જ મથા જીએ —

मैं दिन को दूँ हँसी हूँ हंगम को चमियाली में ।

मम माँग रहा है मेरा सिखा दीरफ प्याली में ॥

ભૌતિક સુખોની ચકાચોખમાં ખરા સુખની કમળા રીંક વેદન / અન્તિપૂજા બની જોઈતું કે ચળકતા જૂનનુઓના ક્ષણિક પ્રકાશમાં દિવસના મધ્યપ્રકાશને મોળવે બને આ ઈન્દ્રધનુના સપ્તરશ્મી રંગો વડે આપણુ મનેમોને રમવાની મેટા કરતી. આ હસવારખ જ લેખાવ. માટે આત્માની દિવ્ય-વેળા દ્વારા ચારીરિક સુખોની ચામળા કરતી એ (અ) મુદિમત્તાનું પ્રયત્ન / છે ને ! દીરાજનિન મળ્યામાં રેતી બરનારને મૂખ ફરી રાકાય તો આખામિત્ર સાધનો વડે ભૌતિક લાસસા માદવી એને મુ કહી રાકાથી વાડુ !

કામળ-કળા જેવા બાળકને પોતાના હાથેથી ઝૂટવી લેતા અશ્રુભર્યાં નેત્રો વડે જુએ છે ત્યારે એને લાગે છે કે પૃથ્વી માતા નથી, પણ ડાકણ છે મીઠી નીંદરમાં સુતેલા માનવીની છાતી પર જ્યારે અચાનક છાપડું તૂટી પડે છે તો સ્વપ્નલોકનો એ યાત્રી સ્વર્ગ-યાત્રી બને છે આ છે પ્રકૃતિની કાળી છાયા, જેની સામે આજે સરકાર અને વિશેષજ્ઞો બાથ બીડવા પ્રયત્નશીલ છે.

૨. પર-પ્રાણીકૃત દુઃખ :

આ બીજા તરફથી આવતું દુઃખ છે મનુષ્યને પ્રકૃતિ કરતા પણ ભયંકર દુઃખ એ લોકો તરફથી મળે છે કે જેને એ પોતાના માને છે ઇતિહાસ ખોળો, સભ્યતાને ૫ પાળનારાઓના છવન-પૃષ્ઠો ઉલટાવો વીરતાની કથાઓની ઓથે રકતના ડાઘા પડ્યા હશે કરોડો મૂક માનવીઓની અશ્રુભરી કથાઓ આજે કપાવી મૂકે છે પશુસસારે માનવને એટલો ત્રસ્ત નથી કર્યો જેટલો કે માનવીએ આદમીએ જ આદમી ઉપર વિપત્તિઓનો ઢગ ઊભો કર્યો છે. ભાઈએ જ ભાઈ પર વીજળી વરસાવી છે મનુષ્યે જ મનુષ્યને વિશ્વના 'ક્ષેટ્રેર્મા' પરથી ઊડાડી દેવા સારું વિશાળ સેનાઓ ઊભી કરી છે, પશુઓએ નહીં ચગિઝખાં પણ મનુષ્યનો જ વશજ હતો બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં વિશ્વને તપાવનાર-હાવનાર હિટલર પણ મનુષ્ય જ હતો એટમ બોમ્બ અને હાઈડ્રોજન બોમ્બના આવિષ્કારો પણ મનુષ્ય જ છે ને !

શમની વિશાળ સેનાને યુદ્ધ માટે ઊભેલી જોઈ એક નરભક્ષીએ સેનાપતિને પૂછ્યું " શું આ લોકો ખાવા સારુ એકબીજાને મારશે ? શું આ લોકો હજારો મનુષ્યોને ખાઈ જશે ? " હસતા-હસતા સેનાપતિએ જવાબ વાળ્યો " ના, આ ખાવા સારુ મારતા નથી " તો પેલો નાક ચડાવી કહેવા લાગ્યો - ' જેવા છે આ રાક્ષસો કે જે વ્યર્થમાં જ હજારો માણસોનું નિક દન કાઢે છે ! લોકોની નદીઓ વહાવે છે ! આમના કરતા અમે શું ખરાબ કે પોતાના પેટ માટે એક મનુષ્યને મારી લઈએ છીએ, સભ્યતા ને સંસ્કૃતિથી દૂર એવો નરભક્ષી વિકસિત સભ્યતાવાળી સંસ્કૃતિનું અદ્વિહાસ્ય કરી રહ્યો હતો.

૩. સ્વકૃત દુઃખ :

ત્રીજું સ્વકૃત દુઃખ છે કે જે મનુષ્યો પોતાના હાથે પેદા કરેલું દુઃખ છે કદી-કદી એ પોતાના સ્વભાવથી લાચાર બની જાય છે, ત્યારે દુઃખોને નિમત્રણ આપે છે જ્યારે એ પોતાના અનુચિત સ્વભાવને વશમાં લાવી શકતો નથી તો પોતે જ પોતા માટે દુઃખોનો ઘવાનળ જમવે છે કદી-કદી બીજાના મહેલને ખડિર ખૂંટાવવા માટે પોતાના માથે પ્રહાર કરે છે અને

પ્રસંગોવ તમારી નજર સામે આવી જિભા ઘર્ષ નથી, તમે દેશ-વિધાતાઓ
જોડે મુલાકાત કરી શકો છો. જોના અખર વાપમાં વાતાનુકૂલિત
(એરકન્ડીશનર) તમારા મહેલને મહત્ત્વાજિરિ બનાવી દેશે. આરોગ્ય માટે
તીખા ઈન્જિનરીનો ઘર્ષ જલ્દી-જલ્દીમાં ડાક્ટરો નિરાશમાન છે ત્યાં માટે
સાન્તિ-પ્રસારક (૧) વાઈબ્રેશની ડાઈ કમી નથી. શુ કલુ પલુ સુખમાં
કમી-આમી છે ?

હા ફોની તમે કહ્યા છે ઈવા તમે બાંધાડુ છે ચદ્મોદ્યત્સી
જોતો કોઈ નીચે સ્વર્ગ કિતરી આવ્યુ છે પણ કાચ મહેલોમાં રહેતા જાને
કારોમાં હરતા-હરતા શેઠ સાહુકારોના હાથને પૂછો કહેલો તો નજીસો કે
ત્યાં પણ દુ ખતી હોળી જ બમ્બકી રહી છે વેદનાના જનત હાથમરે કન
મહેરા કરી મૂક્યા છે પ્રભ એ ઘાત છે કે સુખની પાછળ આવડલા અપલો
ક્યા હતાં પણ સુખ મળતુ કેમ નથી ?

માટે આપણે સુખનુ કારણ શોધવુ પડે. સુખ મેળવતા સાડુ દુ ખને
જોળવુ પડે. સ્વાસ્થ્ય માટે રોગનુ મૂળ શોધવુ ચતુર વૈદ્ય પ્રથમ કાર્ય
છે સુખ માટે દુ ખનુ કારણ જોવુ જોઈએ જાને જે મળી જ્યા જાક
જોને (દુ ખને) પગમાં વાગેલા કાટાની જેમ ઊખારી દેશી દેવુ સરખ બની
મહર્ષિઓએ દુ ખના ચલુ પ્રકારે બતાવ્યા છે -

૧ પ્રકૃતિક દુ ખ

૨ પર-પ્રાપ્તિદુ ખ

૩ સ્વકૃત દુ ખ

૧ પ્રકૃતિક દુ ખ

આ ન ઈચ્છવા છતાં પ્રકૃતિ દ્વારા આવતુ દુ ખ છે વિચિત્ર યદુઓમાં
મતો પ્રકૃતિનો કાપ આમાં જ આવે છે પોષ મહિનાની કમકાતી હરી, જો
મહિનાનો અખર વાપ, બીપણ આંધી લોકાન, આ છે પ્રકૃતિનાં રોદ રખમાં
રેખાચિત્રો જે માનવ-પ્રાણીને કમજવી દે છે મદો-મત બનેલી સરિતાનો
નીર-પ્રવાહ આપે પ્રથમકારી હલ્લ રજૂ કરે છે કૂતારલી સર્પિણીની જેમ
મજતી હલેરે આપે માનવ-પ્રાણીને ડહવા દોરે જા તે સમયે પ્રકૃતિ
કણી પાર-સરી ન રે જોવુ માનવી-હલ્લ કમી જાય છે

અમ્યઘટના અબીર જવાજ સાથે મતો બીજા ધરતીકંપ આપે
દુખપુખી બાળક સાથેના ધોમિયાને જુલ્મીય પેટમાં ઊતારી મૂકે છે તે માતા

તારુ કામ નથી. “દુ જે ઘેરી લીધો છે, શુ કરીએ,” એ લાચારીના પુસતવહીન શબ્દો તારા છે ? આગ્રધનો વિધાતા, પુત્રમાર્થનો દેવ, આમ કદી કહેશે નહીં તુ દુ ખોના અધકારમા શા માટે ભમે છે ! સુખનો દિવ્ય પ્રકાશ તારા પાં “, એના પર આવરણ પડ્યું છે હવે જરૂર છે માત્ર એને દૂર કરવાની. એ અચૂક શસ્ત્ર છે -

“દુઃખં હયં જસ્ય ન હોદ મોહો”

મોહને વરા વ્યક્તિ પોતાની પાછળ દુ ખોની વિશાળ પરપરા બની કરી મૂકે છે.

જીવનમા જોટલી-જોટલી વાસનાઓ છે તેટલા જ સઘર્ષો છે વાસનાથી દુપિત ચિત્ત અશાંતિથી પરિપૂર્ણ છે એ બીજાને પાડીને પોતે બેઠવા માગે છે ભૌતિકતાની આ દોટમા આજનો માનવી દોડી રહ્યો છે તે પોતાના જ ભાઈઓનો દુશ્મન બની ગયો છે

આજના મોટા-મોટા રાષ્ટ્રો વિનાશકારી શસ્ત્રોની સ્પર્ધામા લાગ્યા છે. પરંતુ બધા સુધી મનુષ્યના મગજમાથી સ્વાર્થ અને સત્તાનો અકકાર ગળી નહીં જાય ત્યાં સુધી શાંતિનો રાહ દૂર જ રહેશે એના માટે ત્રિશ્વખધુત્વ, મ્નેહ અને સહભાવનાને અપનાવવા પડશે ભગવાન મહાવીરના ‘જીવો ઓર જીને દો’ ‘જીવો અને જીવવા ઘો’ નો સિદ્ધાંત સમજવો પડશે પોતાના સ્વાર્થને ચલાવવો પડશે ત્યારે જ જનજીવનમા શાંતિ સ્થપાશે

દિનાક

તા. ૩-૮-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ, મુબઈ-૧.

એના કુતરિણીને બોલવા માટે તત્તર બની નમ છે નાની જાળીમાં બેઠેલા ઉંદરનું ભક્ષણ કરવા બિંધાયે પૂજનમંદેનત કરી પોતાનું મોં જાળીમાં નાખી તે દે છે પણ ન સુદા મિલા મ વિલાલે સતમ જેમ ઉંદર એક ખૂણમાં લપાઈ જાય છે ને હાથ આવતો નથી અને બિંધાઈતું મોં એમાં ફસાઈ નમ છે હવે એ છટપટે છે પણ તમે જ બતાવો એની જવાબદારી કેના સિરે છે ?

એક જદેન સાચું છે વડુની સાથે એને બનતું નથી દિવસ દરમિયાન એને સો-સો ગાળોએ સ્પર્શાવે છે તથુ તથુ દિવસ ઝુધી એને ખાવા દેતી નથી અને પોતે પણ ખાતી નથી શે ત્યાં કલ્ક-કાસે એના ધરતું સુખ હોતવી લીધું છે કોપની જ્વાળામાં એનું રમત જાળી કુ ા દસવણુ લે એને મોં પર કદી જોવા મળતું જ નથી પણ વિચારવાનું એ છે કે આ કુખ માટે જવાબાર કોણ છે ? આમ કરતું તે પોતાના હાથે જ જીભ પર તથુએ નાખવા જેવું છે તથુએ જીભને પછી દમકરી પણ પહોંચાં તે એને જ હાથમાં ફોમો પડશે. આ કુખને કોણે નિમજ્યુ છે ?

અમે વિદ્યાર કરતાં એક નાનકડા ગામે પહોંચ્યા એક ભાઈ જમા શરૂથી ખૂબ જ હાંકી રવા હતો ખો-ખોની આદતે એની નીંદરમી હરામ કરી મૂકી હતી જ્યાંમ મજમ એના હાથોમાં હમેશાં રહેતી. એને પૂછ્યું- આ શેમ મેનાથી થયો ? એ બોલ્યો : મહારાજ આ તમારુકી આ કામનું આ શરીર ખાઈ ગઈ છે અમે કશું બાઈ તે આ મજમ દે કી કેમ દેતા નથી ? શા માટે પીએ છો ? એ બોલ્યો : ખરવા માટે વિચાર પડ્યો આદત છે એના વિના એક કલાક પણ સેન પડતું નથી." હવે કદો આ શેમને કુખ કોણે મોક્ષ્યુ ? કહેવું જ પડ્યું કે એ એવું જ સ્વભાવે.

તે દશન સતમજ બધા કુખો માટે સ્વયં મનુષ્યને / જવાબદાર રાખે છે તથુ જ કે -

મળ્યા કલ્પા વિકલ્પાય સુદાણ ચ સુદાણ ચ ॥

ઉત્તરાખવન મુખ

કુ નાના અમાવ સુખ છે કુખનું કારણ સમ તઈ જામ મરી જરૂર રહે જ એનું જ મજથી ઉમેળાની શાંતિના અમર દેર અજવાન અડધેર મનુષ્યને સનેથી કહે છે — દે અનોખ માનવ, કુખથી કાજર થવું એ

પદ્મ બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સુદમરૂપે આજ તારામાં વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં એક અને ક્રાણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે. અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ એટલે ધનુષ્ય હિઠાવ્યું હતું જો કે એટલે પ્રતિધારી આવક હતો એક ક્રીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા ધ્રુજી ઊઠતો પણ એ જ એટલે, એક બાણમાં ક્રાણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક ક્રીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે સા સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા ચવા છતાં એટલના પ્રતોમાં કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાંબી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉદાહરણમાં જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમાં દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અમુરોના ઇન્દ્ર અમરેન્દ્ર ક્રાણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે . “ ભગવત ! શકેન્દ્ર અને અમરેન્દ્ર મોનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમાં ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વેશ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને એવી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમાં કાર્તિક શંક હતો અને અમરેન્દ્ર પૂર્ણ તપસ્સ હતા ત્યારે ક્રાણિકને તે જન્મેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે જન્મે ઇન્દ્રોને ઇન્દ્રિય ન હોવા છતાં, યુદ્ધમાં અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમાં છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું ખીજી નામ મિત્રતા છે જે આ કળામાં જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામાં વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે જીજ્ઞાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈબધ વધે તે ખોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગ્યાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે જીજ્ઞા કાઈના પુત્રને ખોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કાનું

સુસારની યાત્રામાં આપણે એકલા આવીએ છીએ પણ સાથી વિના યાત્રા સુતી બની રહે છે એ યાત્રામાં હમંસા એક સાથીની જરૂર રહે છે. જેની બામણ આપણે આપણુ સુખદુઃખ કહી શકીએ સહયોગીના અભાવે આપણે પૂરેપૂરી પ્રસન્નતાનો અનુભવ કે દુઃખના ભારને હલકો કરી શક્યા નથી. આપણે હવે પણ અપૂર્ણ રહે છે અને આંધુઓ પણ અપૂર્ણ રહે છે આપણા હવે અને શેઠામાં ભાગ લેનાર સાથી તે જ મિત્ર છે મનુષ્યને સહારના સવ સબંધોમાં સૌથી મોટો સબંધ મિત્રતાનો છે કેમકે તેમાં બે હૃદયોનું મિશન છે જેનાથી કાંઈ વાત છુપવાય નહિ. જાતકરણો પાસે રખાય નહિ. તેની સામે હૃદય ખુલ્લું કરી કંઈ શકાય એવો મિત્ર એ એક જ સ્થળ છે કે જ્યાં વ્યક્તિ કાંઈ પણ બેઠે રાખી શકતી નથી. મિત્રતા એ બે આત્માઓને જોડનારો પુલ છે શરીરનું મિશન તે કાંઈ મિશન છે જ્યાં સુધી જીવ ન મળે ત્યાં સુધી એક આત્માને બેસવા જગ્યા પણ આપ એકબીજાની નજીક આવવા શકતા નથી. પરંતુ એક વખત જીવ મળ્યા પછી, ભક્તિ આપ હજારો માર્ગો દૂર હોય તે પણ અતર જણાશે નહિ. કારણ કે સ્મરણ અતર આત્માના અવ્યક્ત સંદેશને પણ શેકી શકતું નથી.

દેહ મરી શકે છે પણ મિત્રતા મરી શકતી નથી કારણ કે તે તો દેહાતીતની સાથે હોય છે એમ્મે દેહ ન રહેવા છતાં પણ મિત્રતા તો રહેશે જ બ્રહ્મવતીજ સૂત્રનાં પાનાં ઉમાદીને જોશો તો તેમાં આત્માને દેહાતીત મૈત્રીનું નવસત ઉદ્ધરણ મળશે. વીતરામ મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર ચતુર્થાની મહામુનિ શ્રી જોતમને કહે છે— જોતમ! તારો અને મારો આ સ્નેહ આ દેહ પૂરવો જ અમીરિત નથી તે પાછલા દેહસાથ જ મોઢી અડકી રીતે અમો આપે છે જીવન આત્મા અને ગમા જીવનનાટકનાં કંઈક

પડદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રણા એથી જ પ્રેમની ધારા સુદમરૂપે આજ તારામાં વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમાં ચતુર્થના નવમાં ઉદ્દેશમાં ચેડા અને કૌણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે ચેટક પ્રતિધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિસાથી પણ તેનો આત્મા ધ્રુજી ઊઠતો પણ એ જ ચેટક, એક બાણમાં કૌણિકના ભાઈઓને વીધી નાખતો એક કીડીની હિસાથી ડરનાર, એક ક્રોડ ને એ શી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડરો તેનું કારણ તપાસતા જાણીશો કે આ સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિસા થવા છતાં ચેટકના પ્રતોમાં કૌઈ વાધો આઠ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાંબી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમાં જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમાં દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અસુરોના ઈન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કૌણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે . “ ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમાં ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વેરા ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમાં કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપસ હતા ત્યારે કૌણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમાં અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અધીર્ મહુરતા મૈત્રીમાં છે પાગલાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામાં જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામાં વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈબિંધ વધે તે બોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ધણી જગ્યાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કાઈના પુત્રને બોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કાનું

નામ જામર ગઈ છે ? આ જાણી જોડો મોઢા તો કાઢીને દત્તક લેવામાં મુજ દેતું છે એ તો તમે જોણે દત્તક લીકરો લીધો હોય તેને પૂછો. તેના અંતરમાં તો આમ બહુકાલી હોય છે અને દેટલીક વખત તે બહાર પણ આવે છે તેમના સમયે દેટલીક વખત કડવા પણ બને છે પરંતુ દત્તક ભાઈ જેવા મિત્રના સમયમાં જામ બનતું નથી કે સમયમાં કડવાસ પણ આવતી નથી. શરત એટલી કે તેમાં બનાવટ સળવટ કે દેખાવ ન હોવો જોઈએ સામાન્ય રીતે જીવનમાં સેકરો સાચીઓ આવે છે ને જાણ છે ને તમારી પાસે પૈસા હોય તો તમારે મિત્રોને શોધવા જવું નથી પણ પછી પછી એવાઓની મિત્રતા દેટલી દેવાની ! સંપત્તિ હોય તે વખતે તમારી આશુભાષુ એ તો ફરતાર હશે કે ઝાડનાં પાંડાં બનીને હાથે કરશે એવા બધા, મળી રહેશે પરંતુ બીજા બનીને તમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરનાર તો આંતરગીના વેડે ગણાય એટલા પણ સાચે જ મળશે.

દેટલાક મિત્રો સરોવરનાં પક્ષી જેવાં હોય છે જ્યાં સુધી તમારા જીવનમાં સંપત્તિનું સરોવર હજારાં હશે ત્યાં સુધી તેઓ તમને હાથે નીકે પરંતુ જ્યારે સંપત્તિનું સરોવર સૂકાવા માંડશે કે તેમાંનું એક પણ પક્ષી દેખાશે નહિ એવા સરોવરનાં પક્ષીઓની મિત્રતા ન બાંધે. ને મિત્રતા બાંધી હોય તો માછલી જેવા મિત્રો બનાવે જોમનું છરવું અને મરવું જન્મે સરોવરમાં જ છે જ્યાં સુધી પાણી છે ત્યાં સુધી તેનું જીવન છે પછી સૂકાઈ જતાં તે પોતાના પ્રાણ તણ દેશે પણ ત્યાંથી ખસશે નહિ. કદાચ તેની સામે દૂધ ધરવામાં આવશે તો પણ તેને દેહરે મારશે. માછલીને કદે વામાં આવે કે—‘અરે માછલા ! પાણીમાં તું બાઝલી લીન કેમ છે ? આજ તને દૂધના તગારનાં લઈ જાઉં તો તે તું કહેશે ! તે કહેશે કે બસે કિંમત ની દષ્ટિએ દૂધ પાણી કરતાં વધારે કિંમતી હોય પણ મારા માટે તો પાણી એ જ જીવન છે.

સરોવરનાં પક્ષી સરોવર સૂકાતાં ઊંચી જશે પણ ગરીબ માછલી જ્યાં પણ નહિ જાય. એવા માછલી જેવા મિત્રોની પાછળ તમે જાઓ રહ્યા ખર્ચો તો પણ તેમની મિત્રીની ગણતરીએ તે બાંધે પડશે. તેઓ તમારા પતનનાં નહિ પણ ઉત્થાનનાં ગ્રવણો જોશે તેમની આંખો તમારો વિશ્વાસ જોવા માફક બિનાસ નહિ. વિનાસના માર્ગે તમારો પગ મથતો નેતર તો તે દુરત તમને રોકશે. એવા સાચીઓ કહેતાં ચીઠી મીઠી વાતો નહિ કરે. ક્યારેક ક્યારેક કડવાં વેણ પણ સંભળાવશે. ને તમે એમ માનતા હો કે

જે હમેશા મીઠી મીઠી વાતો નથી કરતો તે તમારો સાચો સાથી નથી, તો તમે ભૂલ કરો છો હમેશા પ્રિય એવી જ વાત કરનાર મિત્રના વેશમાં છુપાયેલા આપનો સૌથી મોટો શત્રુ છે.

એક વિચારક કહે છે કે ખુલ્લા તલવારની માફક સાદા દેખાતા દુશ્મનથી એટલા ડરવાની જરૂર નથી, જેટલા મિત્રના વેશમાં છુપાયેલા દુશ્મનથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે એવો મિત્ર તોફાન વખતે નાવ છોડીને ભાગી જશે તિરવદશુર, દલિયુના એક મોટા કવિ ચર્ચા ગયા તેમણે એકવાર કહ્યું હતું કે-જે વ્યક્તિ દુષ્ટતા સમયમાં દગો દે છે, જેને આપણા માન્યા હોય તે જ ન્યારે સુશીલ વખતે ધક્કો મારી ભાગી જાય છે, ત્યારે હૃદયને કેટલું દુઃખ થાય છે ! વિછીનો ડખ, માનવી ચાર દિવસમાં ભૂલી જાય છે, પણ જેને પોતાના માન્યા હોય, તેમનો ડખ તો સત્યની હેલા ધડી સુધી પણ ભૂલાતો નથી જેને ફક્તો હાર સમજી ગળામાં ધારણ કરવા ગયા અને તે જ ન્યારે નાગ બની ડખ દેવા આવે ત્યારે કેટલી પીડા થાય ? હું માનું છું કે હમણે વિછીના ડખની વેદના કરતા પણ એ પીડા વધારે દાહક હશે.

મિત્રની પસંદગીમાં આપ ખૂબ સાવધાની રાખો. અધિક મિત્ર બનાવવા કરતા એક મિત્ર એવો બનાવો કે જે જીવનની અધારી રાતમાં તમને સાથ આપે, જીવનના અધિકાર સમયે જે તમને પ્રેમભાવે પ્રકાશ આપે તેવો એક જ મિત્ર બસ છે.

મે ચીનાઓ ચર્ચા કરતા હતા કે ચંદ્ર અને સૂર્ય એમાંથી સૃષ્ટિને માટે વધારે ઉપયોગી કોણ ? જે કે બન્ને પ્રકાશમય છે, છતાં એક રાત છે અને બીજાની પાસે કાલિની પ્રભા છે. પહેલાંએ કહ્યું કે, “મારી દષ્ટિએ સૂર્ય વધારે ઉપયોગી છે કેમકે તે પ્રકાશનો દેવતા છે દરરોજ તેના પ્રથમ કિરણો માનવીને માટે જાગૃતિના સંદેશ લાવે છે ચંદ્રનો પ્રકાશ તેજસ્વિત છે. સૂર્યની દિવ્ય-પ્રભા, તેના કિરણો આપણા જીવનમાં ધાન્ય પકાવે છે.”

બીજાએ કહ્યું “ભાઈ ! એ સાચું છે કે ચંદ્ર કરના સૂર્યમાં વધારે તેજ છે પણ જેઠા માસના ધ્રુમ તડકામાં ન્યારે ધરતી અને આકાશ તપી જાય છે, માનવીના તન અને ઠંથારેક મન પણ તપી જાય છે, ત્યારે આપણને ચંદ્રની રાત અને શીતળ ચાંદની જ મધુર લાગે છે અને જવા કરતા વધારે અગત્યની વાત તો એ છે કે સૂર્ય તો માત્ર દિવસે જ પ્રકાશે છે, અને રાતના

આપણને ધાર આધારમાં છોડી જતો રહે છે. જ્યારે ત્યારે તો આપણે સાચો સાચો છે કે જે આપણને ધાર આધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. આધારમાં અન્યાય કરે તેજ સાચો મિત્ર છે. સુયોગ સાધીની મિત્રતા સાચી સસૃતમાં એક કવિ સુદર મુક્તિ રજૂ કરે છે -

આરંભ શુભો સુચિષી કમિષ્ય સચ્ચી પુરા સુચિમતી જ પચાત્
વિમલ્ય પૂર્વાર્ધ પરાર્ધ મિષ્ણા હાયેવ મૈષી અક્ષસક્ષનામાત્ર ।

દુષ્ટ જનોની દોસ્તી પૂર્વ દિશાના સૂરની હાથ જેવી હોય છે. સરખાતમાં તે ખૂબ લાગી હોય છે અને ખીમે ખીમે ઘટતી જાય છે. પરંતુ સચ્ચનોની દોસ્તી એથી જિલ્દી હોય છે તે જોયેરના તમકાની આંધ સરખાતમાં એછી જણાય છે. પણ ખીમે ખીમે વધતી જાય છે. બીજા મધેકમાં તે કહે છે -

ઈચ્છાદેઽમાત્ર કમલ પર્વણ વધા દસવિશેષ
તદ્વત્ સચ્ચન મૈષી વિપરીણાતો દુ વિપરીણા ।

સૌરની ઉપરના આકાશમાં મિદાસ એછી હોય છે. પણ જેમ જેમ નીચે જાય તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી જાય છે. એવી જ વાત સચ્ચન મિત્રની છે. ૧ સરખાતમાં કંઈક દિશી દેખાય છે. પણ જેમ કીચ કિતરતા જઈએ તેમ તેમ પ્રેતિનું માધુષ એવું જણાય છે. કે જે પછી છેલ્લાનું મન થતું નથી અને એવા મિત્ર વિધિવિધ અમાનક આધારમાં પણ છોડી જવાનો અવલ કરતા નથી તેઓ દરેક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સહયોગની આવનાનો કિઆમાં કીચો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સૌરના રક્ષણને માટે જન્ને દાઘ દમેણાં તેવાર રહે છે. કોઈ પણ જગ્યાએ પીઘ થવી હોય તો તરત ૮ દાઘ ત્યાં પહોંચી જાય છે. જે નગરની કામે કંઈ ભય દેખાશે તો આખોની રક્ષા માટે જન્ને દાઘ આગળ આવી જશે. રામે સુમર સાથે મિત્રતા આપી, સવ પ્રથમ તેમણે વાલીને વધ કપો અને મિત્રનું દુખ દૂર કર્યું. તે માટે તમને કપરીનું વિશેષ મળ્યું. પરંતુ મિત્રને માટે તે જુદું સદન કરવા તવાર દતા બીજા બાળ્ય સુમીરે મિત્રની રક્ષા માટે પેતાની વાનરસેનાને શુદ્ધ મેદાનમાં ઉતારી, મિત્રને માટે સવ દુ ખો દસ્તાં દસતાં સદન કરવાનું કળા જ્યુરી નોર્થા. ખરી મિત્રતા તે પાણી અને કારવની છે. મિત્ર પર કપટ આણ્ય પાણી સુગ્રાઈ જયુ તો કાલ

પણ પોતાનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મોં ફાટી જાય છે. પરંતુ જાન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિંમતી સગ્રહ જીજ્ઞે નથી. આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે. પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે. પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી. અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડે અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી. પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે. આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે. જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે. દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે. આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુખશ બહુ તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી યોજના હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની સૌથી વધુ કિંમતી યોજના છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ ઘર્ષ શકતું નથી. ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો. જ્યારે મેં મળવા ટ્રેશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો ઘર્ષ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ માત્ર હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ દેટલો મોટો અભાવ છે. આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે. જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુખેર કાર્નેગીની છે. તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય. પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ. મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

આપણને ધીર બાપદારમાં ઊઠી જતો રહે છે. આરે ચક્ર તે આપણો સાચો સાથી છે કે જે આપણને ધીર બાપદારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. બાપદારમાં બાળવાળું કરે તેજ સાચો મિત્ર છે. સુધેઅ સાચીની મિત્રતા સજાથી સરફતમાં એક કવિ સુદર યુક્તિ રજૂ કરે છે —

મારંમ શુર્વો હયિષી કમેષ્ય હણી પુરા હૃદયિમતી જ પચ્ચાત્
દિમસ્ય પૂર્વાર્થ પરાર્થ મિથ્યા હાયેષ મેત્રી જલસજ્જનાનામ્ ।

કુટ જનોની દોસ્તી પૂવ દિશાના સુખની છાયા જેવી હોય છે. સરખાવમાં તે ખૂબ સાચી હોય છે અને ધીમે ધીમે ઘટતી જાય છે. પરંતુ સજ્જનોની દોસ્તી એવી બહારી હોય છે તે બધોસ્ત તડકાની મજાક સરખાવમાં એટલી જણાય છે. પણ ધીમે ધીમે વધતી જાય છે. બીજા પ્રયોગમાં તે કહે છે —

ઈશ્વારેડમાત કમચા પર્યણિ યથા રસવિશેષ
લક્ષ્ય લગજન મેત્રી વિપરીતાતાં તુ વિપરીતા ।

દૈવીના ઉપરના બાજમાં મિદાસ એકી હોય છે. પણ જેમ જેમ નમિ મૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી જાય છે. એવી જ વાત સજ્જન મિત્રની છે. જે સરખાવમાં કાંઈક ફીકી દેખાય છે. પણ જેમ કિંમ હિતરતા જઈએ તેમ તેમાં પ્રીતિનું માણુષ્ય એવું જણાય છે કે ? ખરી છેડવણુ મન થતુ નથી અને એવા મિત્ર વિપતિના વસાતક બાપદારમાં પણ ઊઠી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ. દરેક મુશીબત જનતે આપણી સાથે રહે છે.

સજ્જનોની બાવનાનો બિચારાં કિયો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સરીસ્ત્ર રક્ષણને માટે જ ને કાચ કમેતાં તૈયાર રહે છે. કાંઈ પણ જગાએ પીડા થતી હોય તો વરત જ કાચ ત્યાં પહોંચી જાય છે. જે નજરની સામે કાંઈ ભય દેખાયો તો આંખોની રક્ષા માટે જાનને કાચ આગળ આવી જાય. શમે સુમ્દેવ સાથે મિત્રતા જામી. સર્વ પ્રકાર તેમણે વાલીનો વધ ક્યો અને મિત્રનું કુખ દૂર કયું. તે માટે તેમને કપરીનું શિશુ મળ્યું. પરંતુ મિત્રને માટે તે જુદું સહન કરવા તૈયાર હતા. બીજા બાળુ સુમ્દેવે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસંઘને શુદ્ધતા મેદાનમાં ઉતારી. મિત્રને માટે સર્વ કુખ દસતાં દસતાં સહન કરવાનો કળા જાણુવી નેઈએ. ખરી મિત્રતા તો પાણી અને કાદવની છે. મિત્ર પર કપર જાણુ. કણી સુકાઈ જાય તો કાદવ

પણ પોતાનું અમિતત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મો ક્ષાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ જનનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિંમતી સત્રહ બીજો નથી આજનો માનવી પૈસાના સત્રહની કલા જાણે છે પુરતકોનો સત્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સત્રહ તે કરી શકતો નથી અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પ્રજાપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિંમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ ઘર્ષી શકતું નથી ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો જ્યારે મેં મળવા ઇચ્છી શકી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે । આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આચાર્ય માને છે કરુણાની વર્ણનાં બે બિંદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવામીની સૌરભ લાવે છે આવકનો સ્ત્રોત બુદ્ધિ દ્વાજીવનો છે દ્વાજીવતા એ જીવનના જ્ઞાનનું ઝરણું છે જ્યારે નિર્વંશ હૃદય એ સફા રેતી છે ત્યાં નેહ, સવલુભ્યતા, સરળતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનું આધુર્નિક સદ્દાશતામાં હેમું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદયમાંથી હવા અને રોશની સરિતા સુધાર્થ જશે તે દિવસે સંસાર નાશ્યો જની જશે જે દિવસે માતાના હૃદયમાંથી હવા પણ ખલાસ થઈ જશે તે દિવસે તેનાં નાનાં બળદની શી દાહન થશે ! માતાએ આપણી રક્ષા હાથી કરી છે કે કૂતાથી ! બે તેના હૃદયમાં હવા ન હોત તો તે આપણે એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાચણ પોતાના છાનો અને કૂતરી પોતાનાં મહુમિશિા કરે છે

કૂતરા જીવનનું કથક છે કરુણા જીવનનું આધુર્નિક છે પહેલામાં વિદ્યેયની આગ છે બીજામાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તો બીજામાં આત્મનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ દેવે અનુકંપને આત્મિક બુદ્ધિમાં ગણી છે અમુકત્વનાં પંથ ચિહ્નોમાં અનુકંપા પણ એ છે કેટલાક ભોલો અનુકંપાના પણ સાવચ અને નિર્વંશ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દર્શનની શ્રાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકંપાના ભેદ સમયે જ સકળ નથી. કારણ કે અનુકંપામાં દીન, દુઃખળ અને દયાનું ઝરણું વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને હવા તથા અદિષ્ટા એ આદ્યાના બુદ્ધિ છે શુ આત્માના નિજગુણ પણ ક્યારેય સાવચ દોષ કો છે ? આ અનુકંપા એ જ આરિક્તની જનની છે જનન જનન પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં જ્યારે કરુણા નહત લાગે છે ત્યારે તે આદ્યા અવિરતિપણમાંથી વિરતીપણા તરફ ખસ્યા મારે છે

ત્યારે માનસના તલ્લમાંથી કરુણાનો પ્રવા સુધાર્થ જાય છે ત્યારે તે જ્યોત વિનાના દીપક નો છે ? દીવામાંથી ચોળ સુધાર્થ જાય છે તે દીવા દીપો ન તેનાં મારીનું કોણિ ગણાય છે તેવી જ રીતે દવાદીન માનવ માણસ પિડા સરખો છે પીડિતને મોઝને તેનું હૃદય કરુણાથી ભરે નું નથી.

૫૧ આનંદેશના આસાદ્ય ગામની એક વાત છે એક દરિદ્ર મુખરને પાણી ? ? દનો એ પણ એક અમાનુષિ કાવ છે નિમગ્ન પાણીને નરવનમાં પડવાના જ્યારે છે તમના કરુણ ચિ કાચે નાચરિતને જોઈ

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુધતા જવાઈ જાય છે. ભારતની સરકાર પણ તેનો વિરોધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ઘોષણાઓ કરવામાં આવે છે પ્લેટફોર્મ ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોષ્ટરવામાં આવે છે અને સારાંચે વિશ્વને અહિંસાનો સંદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સંદેશો આપનાર ભાગ્યમાં હિંસામય કૂર-કૃત્યો છડેયોક થઈ રહ્યા છે સરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદયોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાબળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટા શહેરોમાં ભારત સરકાર કરેડો રૂપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સરળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોષ્ટરો પહેલાં કરતાં કઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટ્ટનું જનું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂવર, હરિજનની રસીના બધનથી છૂટવા માટે બાબુજીનાથી ભાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો એવટે સુશેલીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાંધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દશ્ય જોયું તેઓ સૂવરને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા જ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો બીજાને પીડતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, બીજાના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગંધેડા કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુઃખી

જેને કારણે બીજાના સુખની ખાતર આપણા સુખનો ભોગ આપવાની આપણે પ્રેરણા મળે છે તે કરુણા કહેવાય છે. બીજાના સુખે સુખી થવું એ ઈચ્છા છે અને બીજાના દુઃખે દુઃખી થવું તે કરુણા છે.

એક પ્રકાર પૂછી લઈ તમે બીજાના દુઃખે દુઃખી થાઓ છો કે બીજાના સુખે દુઃખી થાઓ છો? બીજાના દુઃખને લીધે જો આપને પીડાનો અનુભવ થતો હોય તો સમજાવો કે તમારા હૃદયમાં માનવનાં દીવડાં અંધમત્રી રહી છે પરંતુ આજે કોઈની મજા પડી રહી છે આજનો માનવી બીજાના સુખથી દુઃખી થઈ રહ્યો છે. બીજાના સુખ આનંદ અને ઉત્કર્ષને જોઈને હૃદયમાં આનંદ ન થતો હોય તો સમજાવો કે હૃદયમાં સંતાપિતતા વાસ છે. આ ૭ બધી ત્રાસો આજે જ હૃદય કામ કરી રહી છે. માનવો કસ્ટર્ડ બેકાઈથી પીડાઈ જાય તો તેના અરણ્ય જુમવામાં આવે છે. પણ જો માનવો કસ્ટર્ડ સ્વપ્નમાં સારી સ્થિતિમાં પડે તો તેના હૃદયે એવું દેવાનું નીકળે તેને માટે પ્રાર્થના કરાય છે. કારણ કે કસ્ટર્ડ સારી સ્થિતિમાં જોવા માટે આપણી આંખો તૈયાર નથી. આ ૮ વાત સમાવી છે. કસ્ટર્ડ નવા જુદામાં જુદા આવે અને નવી ૮ વાસ્તુમાં નવી ૮ વાત કરે તો સમાજનું તન જાસરીએ સ્વર વધુ પડે છે. એટલે જુની સ્થાપિત યાદીઓ ધરતીકંપથી ધરા મૂ? તેમ જુઓ છો તેવા મુનિને, દરેક પ્રકારે લાંબા અને અપમાનિત કરવાની ચેષ્ટાઓ થાય છે. મનન ભેજીનીયા નવા અક્ષરો ઉપર બાંધી મોઢાં કાઢી જો છે અને પછી તે અક્ષરો અને આચારની દુર્ધર્ષ ઈર્ષિ સમાજમાં નવી રોશની પ્રત્યે વિરોધનો વટોળ જમાવવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ આ બધું શું છે? જરા સેડા જીવનને જુઓ કે અક્ષરો અને આચારની રક્ષા કર્યાં અને જેવી તો બધી રહી છે. મેઘાં કપડાં અને અક્ષરો જુઓ

પાડવાથી શ્રદ્ધાની રક્ષા કદી પણ થઈ નથી પણ આ બધું અગ્વચ્ય માનવતાનું પ્રતિક છે

ન્યારે બીજાને કષ્ટ પડતું જોઈને આપણને પોતાને પીડાનો અનુભવ થવા માટે, ત્યારે જ સમજાને કે આપણામાં માનવતા આવી છે કેમકે બીજાનું દુઃખ આપણુ ત્યારે જ જાને છે કે ન્યારે આપણામાં હૃદયની વિશાળતા હોય, વિચારોની પવિત્રતા હોય પવિત્ર હૃદયવાળી વ્યક્તિની વિચારધારા ઝેડથી ઉદ્ધત હોય છે તે માટે એક પક્તિમાં કવિ કહે છે કે —

દયામય એસી મતિ હો જાય .

અપના દુઃખકો સહણુ કિન્તુ, પર દુઃખ દેખા ન જાય

આ સતહૃદયનો સ્વર છે તે બોલે છે કે-પ્રભો ! એવું હૃદય હો કે મારા પોતાના દુઃખ તો હસતા હસતા સહન કરી લઉં, પરંતુ, બીજાનું દુઃખ જોઈને મારું હૃદય દ્રવે હૃદયની આવી વિશાળતા એ જ જીવનનો આદર્શ છે હવામાં ઊડીને મનુષ્ય પોતાને ખૂબ જોયો માનવા લાગ્યો છે એશીયેન એ તેની સફળતાનું સીમાચિહ્ન સમજે છે પરંતુ હવામાં ઊડવું એમાં કાંઈ મોટો ચમત્કાર નથી, કારણ કે ગદી માખી પણ હવામાં ઊડી શકે છે પુલ વિના કે નાવ વિના નદી પાર કરવી એ પણ કાંઈ મોટી ચમત્કારની વાત નથી કુતરાઓ કાંઈ પણ જાતના સાધન વગર તે પાર કરી શકે છે જો માનવજીવનનો કાંઈ ચમત્કાર હોય, તો તે એ જ છે કે માનવ બીજાના દુઃખ જોઈને તેને નિવારવાનો પ્રયત્ન કરે દુઃખીને જોઈને આપણુ હૃદય ખરેખર કરુણાથી જીભરાઈ જાય અને તે કરુણા ચબ્દોમાં ઊતરી દુઃખી પ્રાણે સહાનુભૂતિ પ્રદર્શિત કરે અને વર્તનમાં ઊતરી, આપણા હાથ તેની સેવા કરે તે સિવાય આપણે માત્ર સહાનુભૂતિના શુષ્ક ગીત ગાઈએ છીએ જેમાં આપણા હૃદયનો રસ નહિ હોય તેમાં બીજા કેવી રીતે બીજાઈ શકશે ?

સેવા અને સહાનુભૂતિના દનગંધી ઉપદેશ કરતા એક તોલા જેટલી સહાયતા કરવી એ શ્રેષ્ઠ છે પણ આજનો માનવી સેવાની વાતો કરે છે, સેવા નહિ મોટી વ્યાસપીઠ (Platform) ઉપરથી હમ્મરો માનવીઓની વચમાં, કલાકો સુધી સેવા અને સહાનુભૂતિના ઉપદેશો અપાય છે, પણ જો એ મિનિટની પણ સેવા કરવાનો પ્રસંગ ઉપરિચિત થાય, તો તે વક્તામહોદય ચાલતી પકડે છે આનો અર્થ તો એ થયો કે તેનો ઉપદેશ માત્ર ઉપદેશ દેવા પૂરતો જ હતો તે કક્ષત પતોપદેશે પાંડિત્યમ્ હતું તેમાં સ્વાર્થાનુભૂતિ કાંઈ ભાવ નહોતો

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આચરણ માત્રે છે કરુણાની વચોનાં એ બિંદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાણીની સૌરભ લાવે છે આવકનો સ્વમેળુ સ્વાણુતાનો છે સ્વાણુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણુ છે અમારે નિર્લેપ હૃદય એ સુખી રેલી છે અર્થ રનેહ, સહાનુભૂતિ સમગતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સહાયતામાં રહેલું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદય માંથી હા અને રનેહની સરિતા સુકાઈ જશે તે દિવસે સસાર નહંસમે બની જશે જે દિવસે માનવના હૃદયમાંથી હા પણ અભાસ થઈ જશે તે દિવસે તેના નાનાં બળેની શી હાથત થશે ? માતાએ આપણી રક્ષા હાથી કરી છે કે કૂવાથી ? જો તેના હૃદયમાં હા ન હોત તો તે આપણે એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાગલુ પોતાના ઇમાનો અને કૂતરી પોતાનાં ચકુચ્છિનાં કરે છે

કૂવા જીવનનું કલક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે પહેલામાં વિદેષની આગ છે બીજામાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તો બીજામાં આત્માનો પ્રકાસ છે એટલા માટે વીતરાગ રૂપે અનુકરણને આત્મિક મુલ્યમાં ગણી છે સમ્યક્ત્વનાં પાંચ ચિહ્નોમાં અનુકરણ પણ એક છે કેટલાક ભેદો અનુકરણના પણ સાવલ અને નિર્લેપ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર જાનની શાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકરણના ભેદ સભવી જ રાહતા નથી કારણ કે અનુકરણમાં દીન, દુબળા પ્રત્યે દયાનું ઝરણુ વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને હા તથા અહિંસા એ આત્માના મુલ્ય છે શુ આત્માના નિજમુલ્ય પણ અપરેપ સાવલ હોઈ શકે છે ? આ અનુકરણ એ જ ચારિત્રની જનની છે અનંત અનંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં અપાર કરુણા જન્મત થાય છે ત્યારે તો આત્મા અવિરતિપણમાંથી વિરતીપણા તરફ ખસ્યાં મારે છે

અપાર માનવીના હૃદયમાંથી કરુણાનો પ્રવાહ સુકાઈ જાય છે ત્યારે તે અપેક્ષિત વિનાશ દીપક જેવો છે જે દીવામાંથી અપેક્ષિત સુકાઈ જાય છે તે દીવો દીવો ન રહેનાં માટીનું કાચું ચણાણ છે તેવી જ રીતે દયાહીન માનવી માટીના વિદ સરખો છે પીડિતને જોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી બીજાનું નથી

પૂર્વ આનંદિયાના આમોદા ગામની એક વાત છે એક દરિદ્ર સુવરને પકડી રહ્યો હતો એ પણ એક અમાનુષિ કાર્ય હતું મિયાન પણોને નિર્લેપતાથી પકડવામાં આવે છે તેમના કરુણ ચિત્કારો નાગરિકને વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા જવાઈ જાય છે ભારતની મગ્દાર પશુ તેનો વિગેધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોષણાઓ કરવામાં આવે છે 'લેટફોર્મ' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોકારવામાં આવે છે અને સાચે વિશ્વને અહિંસાનો સદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સદેશો આપનાર ભારતમાં હિંસામય ફૂર-ફૂલો છોડેયોદ થઈ ગયા છે મગ્દાર તો તેને ગ્રાંત્યાકન આપે છે મત્તગોઘોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાલગરા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટાં શહેરોમાં ભારત મગ્દાર કંગોડો ડપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એટી સાથે સંગળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારો પહેલા કરતા કંઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂચવ, હરિજનની રમીના બંધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુસ્લિમીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાંધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દ્રશ્ય જોયું તેઓ સૂચવરને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બંધનથી જકડાયેલું સૂચવર બદમાશ કે તેને પકડનાર ફૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા બ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત ફૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો બીજાને પીડતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, બીજાના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની કમગ ન ચાલીએ, અથવા દુઃખી

પ્રત્યે સમવેદનાના બે શબ્દો પણ જીભેથી ન ઉચ્ચારીએ તો સમજવું કે માનવતાની ભોલિથી આપણું જ મ ઝગમગતું નથી હયા, માનવતાને પારખવા માટેની સાચી કસોટી છે જો હયા છે તો માનવતા છે જે હૃદયમાં હયા છે તે જ જીવિત હૃદય છે હૃદય આમ તો એક માંસનો ટુકડો છે પણ આપણને જીવતા રાખવા માટે પ્રત્યેક ક્ષણે તે રક્તને પરિશ્રમણ કરાવે છે તે રક્ત જ નહિ, પણ આખા શરીરનું કેન્દ્ર છે તે બોલીને ગતિ આપે છે તેને શુદ્ધ બનાવે છે એ રક્તમાં જો હરણાના બે બિન્દુઓ ભળે તો તે સજીવ બની જાય છે કુણા વિના એ માંસના ટુકડાની કંઈ કિંમત નથી.

એક ઠવિ કહે છે

દયા હીન વાલરિયા હોરા જનમ ગર્વાંધ,
કિ પરથરસે વિલકો કર્યો ન ફુલ બનાવ,
કોમલતાકા માવ જ મનમે,
ફિર કયા સુંદરતા તનમે લીવત દિપ થરસાવ ।

હયા વિના જીવન એ ઉજાડ ખાખ છે ફૂલ છે પણ તે એવું કે જોમાંથી સુગંધ મરી પરવાની હોય. હયાના અભાવમાં જીવન સૂકું રેતીના રણ જેવું છે જે વર્ષા જો નાનું સરખું હયાનું ઝરણુ ફૂટે છે તો આખું જીવન ખીંટી ઊડે છે તેનામાં માનવતાની હરિયાળી કુળે જવાઈ જાય છે.

વૈદિક દશતમાં એક નાનું શ્વેત છે જ્યારે વિશ્વકર્માએ સર્વ સૃષ્ટિનું નિર્માણ કર્યું અને પોતાની બાળવેલી સુંદર સૃષ્ટિ ઉપર એકવાર નજર ફેરવી તો તે પોતાની કળા ઉપર વારી ગયા. પણ એક વિચાર તેમના મનમાં આવ્યો કે આ સૃષ્ટિનો ઉપભોગ કરનાર તો માર્ગ છે નહિ, ખજી તેનો જ્ઞાન કે કોણ આણુશે? ત્યારે વિશ્વના સર્વ સક્રિયતાન માનવીનું નિર્માણ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો.

આ શુભ સંકલ્પની જાણ જ્યારે સ્વપ્ને થઈ ત્યારે તે વિશ્વકર્મા પાસે આવ્યું અને બોલ્યું ભગવન! આવી જૂલ ન કરશો. એ પ્રણી દલ અને બેઈમિની ફેલાવીને અસ્ત્રને જન્મ આપશે અને આપની શુભ સૃષ્ટિને અશુભ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરશે. ન્યાયને પણ ખબર પડી તેણે કહ્યું- ભગવન! માનવ નામનું પ્રણી કેવળ સ્વાર્થી જ જનશે. જ્યારે તેનો સ્વાર્થ જોખમીયો જણાશે ત્યારે તે પોતાના માતા પિતા ભાઈ સુદનિ મારી નાખશે. શાંતિએ જ્યારે વિશ્વકર્માના માનવની રચના કરવાના નિશ્ચયની વાત જાણી ત્યારે તેણે કહ્યું- હે નાથ! માનવી સત્ય અને ન્યાય એ બન્નેની

પાછળ તો લઈ લઈને પડવાનો એ એ ગયા તો પછી હું કયા રહીશ ? આખી સૃષ્ટિમા એ પ્રાણી સહારનું સાધન બનશે ત્યારપછી, વિશ્વકર્માની સૌથી નાની પુત્રી દયા આવી. તેણે કહ્યું “ પિતાજી ! એ પ્રાણીનું તમે જરૂર નિર્માણ કરો. જે આપના બધા દૂતો સુધારવામા નિષ્ફળ નિવડશે તો હું તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરીશ ” પછી, દયાના અનુરોધથી, વિશ્વકર્માએ માનવીની રચના કરી

ખરેખર, દયાનો નજીવો, સાધારણ સ્પર્શ પણ હૃદયને કામળ અને મધુર બનાવી દે છે એટલા માટે તો આગમમા અનુક્રપાને સ્થાન છે. એ અનુક્રપા જ પશુને માનવી અને માનવીને દેવ બનાવી શકે છે.

જ્ઞાતા સૂત્રમા જુઓ પહેલા અધ્યયનમા જ કરુણાની વાત સંભળાવી છે મગધ સમ્રાટ શ્રેણિકના પુત્ર રાજકુમાર મેઘ, ભગવાન મહાવીરની અમૃત-વાણીનું પાન કરી, રાજભવનની જીવિત લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી, મુનિ બને છે પહેલી રાત્રે, જ્યારે દીક્ષા મહોત્સવની શરૂઆતજોના સૂર હજી કાનમાં ગુંજી રહ્યા હતા, ત્યારે સુકુમાર મેઘમુનિને આખી રાત ઉધ ન આવી કયા ફોલોની સુક્રામળ શૈયા અને કયા જમીન પર એક વસ્ત્રનું બિછાનું ! આ શૈયા અને મુનિજોના સ્વાધ્યાય તથા મુનિજોની ચતી અવરજવર એ બન્નેએ મળીને નવદીક્ષિત મુનિના મહેલની યાદ તાજી કરાવી તેના મનમા થયું કે હું કેવો ભોળવાઈ ગયો ! રાજમહેલનો સ્વર્ગીય વૈભવ છોડીને અહીં આવી ફસાયો ! ટૂટલી મોટી ભૂલ કરી ?

તેની મમતાજી માતાએ કેટલોય સમજાવ્યો હતો પણ દીક્ષાની પણ એક ધૂન હતી છેવટે તેણે વિચાર કરતા કરતા નિશ્ચય કર્યો કે સવારમા ભગવાન મહાવીર પાસે ઉઠતાવેત જવું અને સયમના બધા સાધનો તેમને સોંપી દઈ, ઘેર ચાલ્યા જવું અને કહી દેવું કે સાધનાનો ભાર આ કામળ શરીર સહન કરી શકતું નથી

અને આમ રાજભવનોના સ્વપ્ના સેવતા, મેઘકુમાર સવાર પડવાની રાહ જોતા હતા સવાર પડ્યું સૂર્યના પ્રથમ કિરણો દેખાતા જ તે ભગવાન મહાવીર પાસે પહોંચ્યા વદન કર્યા ત્યારે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું—“ મુનિ મેઘ ! રાત્રીના મુનિજોના સ્વાધ્યાય અને અવરજવરથી તમે વિચલિત થઈ ગયા ! ભૂમિની શૈયાએ તમને મહેલોની સુક્રામળ શૈયાની યાદ દેવરાવી ! અને તમે મનમા સવારે મારી આગા લઈ, મહેલમા જવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ મેઘ ! જરા તમે તમારી પાછલી વાતોનું સ્મરણ કરો જ્યારે તમે

વિશાળકામ દ્વાથીનો દેહ પારણ ક્યો હતો તમે એક દ્વાથીના ટોળના ખાત્રે વાત દત્તા તમે તમારા પરિવાર માટે વનમાં એક વિશાળ મડપ બનાવ્યો હતો. એક વખત વનમાં પ્રચંડ દાવાનળ લાગ્યો અને તમે એ મડપમાં તમારા ટોળા સાથે સવના પ્રાણુની રક્ષા માટે પહોંચ્યા.

જેમ જેમ ખાત્ર વધતી ગઈ તેમ તેમ વનનો એક એક ખૂણો તેમાં સપાડતો જતો હતો. પ્રચંડ પવનને લીધે ખાત્ર વધતી જતી હતી ત્યારે વનમાં બીજા પ્રાણીઓ પણ આદમરક્ષા માટે તમારા તે મડપમાં આવ્યા અને તમે પ્રેમથી સર્વને જગ્યા આપી. આ આવડને લીધે જ મજત વેર પણ ભૂધાર્થ ગયા સિદ્ધ અને બકરી પણ તમારા મડપમાં એકબીજાની નજીક એકાં હતી. ખરેખર કુખની સમાન અવસ્થા આદર્શિયતાને માનવાને છે જેવી રીતે અધારામાં દરેક નાની મોટી વસ્તુ પોતાનો બેદરશવ ભૂલી એક સરખી બની જાય છે તેવી જ રીતે કુખના અધિકારમાં પ્રાણીઓ પોતાનાં વેર ભૂલી જાય છે.

તમારા મડપમાં વનમાં બધાં પ્રાણીઓ મહેમાન બન્યાં હતાં. તે વખતે એક નાનું સસસુ ત્યાં આવ્યું પરંતુ આખોય મડપ બધાં પશુઓથી ધિકાર કરાઈ ગયેનો હતો. આ નાના સરખા સસસા માટે પણ તેમાં જગ્યા રહી ન હતી. તે વખતે તમારા શરીરે અજવાળ આવવાથી તમે એક પગ ઊંચો કર્યો. તે વખતે સસસાએ ત્યાં જગ્યા ખાલી જોઈ અને ત્યાં જાણી બેસી ગયું. તમે જોયું કે પગ નીચે મૂકવાની જગ્યા નહોતી અને મેથકુખમાં એ વખતે મળેન્દ્રપ તમે વિચાર કર્યો કે આ નાનું પ્રાણી મારા શરણમાં આવ્યું છે. જો મારો પગ કુ નીચે મૂકીશ તો એક ફણ માત્રમાં તેના પ્રાણ નીકળી જશે. તમારું મન કડુણાથી કરાઈ ગયું તમે તમારો પગ જમીન પર ન મૂકતાં બહાર રાખ્યો. તે વખતે તમારા હૃદયની કડુણાને કારણે તમે મનુષ્ય એવું બાંધ્યું.

આમ જા વાતની સાક્ષી આપે છે.

સપ્ત મુમ મેઘા સાપ વાણાણુકપિયાપ, મૂયાણુ કપિયાપ.
સીવાણુકપિયાપ સસાણુ કપિયાપ. સસાર પરીતિક્રમ માણુસ્તાઙ્ગમિશ્વર

—ગાતા ધમક્યાંત્ર સુત્ર અ. ૧

મદામગણુ ભગવાન મદાવીર મોહ્યા-માણુ ભૂત જીવ અને સત્ત્વની આ બનુકપાથી જ તમે સસારને સીનિત કર્યો અને મનુષ્યનું આનુષ્ય બાંધ્યું. ત્યજ વિશ્વ વીત્યા દાવાનળ શાંત થયો. પ્રાણીઓ પોતપોતાને

સ્થાનકે પહોંચ્યા ગળેન્દ્રરૂપ તમે જગા ખાલી જોઈ જમીન પર પગ મૂકવા માગ્યો પણ ત્રણ દિવસથી અદ્ધર રહેવાને લીધે પગમા ખાલી ચઢી ગઈ હતી એથી દિવસે પગ જમીન પર મૂકવા જતા આપુ શરીર જમીન પર પડી ગયું અને પ્રાણ નીકળી ગયા આ હાથીના જીવે રાજ્ય શ્રેણિકના મહેલમા રાજકુમાર તરીકે જન્મ લીધો

પૂર્વજન્મની આ વાત સાલળતા મેઘકુમારની વિચારધારાએ નવો વળાંક લીધો તે સ્વયમમા સ્થિર થયા, અને ગમે તેવા કષ્ટોનો સામનો કરવા માટે તે તૈયાર થયા

આ કરુણાનો સ્પર્શ પશુમાથી માનવ અને માનવમાથી દેવ બનાવે છે એટલે એક વિચારક કહે છે-૩૫ શું જુઓ છો ? ગુણ જુઓ કુળમા શું જોવાનું છે ? શીલને જુઓ અધ્યયન જોવા કરતા પ્રતિમાનો અમત્કાર જોવો જોઈએ ભાષણમા શું જોવું ? આચરણ જોવું જોઈએ તપ જોવા કરતા સહનશીલતા જુઓ ધર્મમા દયા જુઓ કેમકે, ૩૫ અને કુળ તો બાહ્ય આખોને માટે છે, જ્યારે ગુણ અને શીલ તો આત્મિક સૌન્દર્ય છે અધ્યયન અને ભાષણ માનવીનું મૂલ્યાકન કરવાના સાધન ગણાય છે, પણ તેમા કોઈક વખત ભૂલ થવાનો સંભવ છે વિશાળ અધ્યયન કળાર અને લાખા ભાષણો કરનારના અંતર જુઓ તો કેટલી વખત તદ્દન ખાલી જ હોય છે

એટલે, જીવનનું મૂલ્યાકન અધ્યયન અને ભાષણથી નહિ, પ્રતિભા અને આચરણથી કરો તપથી દેહ દુર્બળ બની શકે છે પણ આપણે દેહને નહિ, વાસનાને દુર્બળ બનાવવી છે શરીર તો અનેકવાર જન્મ્યું છે, અનેકવાર મર્યું છે પણ આપણે તો મનને મારવું છે જે તપની સાથે સહનશીલતા આપી તો સમજે કે હીરો મોનાલી વીટીમા જગાઈ ગયો તમે ધર્મની તુલના માત્ર ક્રિયાકણ્ડથી ન કરો તમે જો જુઓ કે તમારા હૃદયમા દયા અને કરુણાની લાગણીઓ છે કે નહિ જે તે ન હોય તો ધાર્મિક ક્રિયાઓ પૂરી રેતી જેવી છે માત્ર કરુણા જ એ સૂકી રેતીને મિતગંધતા અર્પી શકે છે

પ્રેમની આ ત્રણ ધારાઓ સંક્ષેપમા આપની સમક્ષ રજૂ કરી ગયો છું ભક્તિ, મિત્રી અને કરુણાની ત્રિવેણી, આપના હૃદમા સદૈવ વહેતા ગહે અને જનગણમનના તાપને ધોતી રહે એ જ દલ્યાણુની વામના છે

મનની કામજતા જીવનની મિલ્લત છે. મનની મિલ્લત જ્યારે વાસ્તીમાં જતારે છે ત્યારે તે વિનમ્રતા કહેવાય છે. હૃદયની કામજતા જ્યારે હૃદયમાં આવે છે ત્યારે જીવનમાં વિનમ્ર પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે જ જીવનની પ્રત્યેક ક્રિયાઓમાં તે સાક્ષર થાય છે. અહંકાર દેવતાને શૈતાન બનાવે છે ત્યારે વિનમ્રતા શૈતાનને દેવ બનાવે છે. વિનમ્રતા એ દેવતાઈ પાંખ છે જે જીવનને બિંદે સર્વ જાય છે.

જીવનનો કાર્ષિક એવો મિશ્રમ છે કે માનવી નમીને જ જાતણ વધી શકે છે જે થડો પાણીમાં નમે છે તેજ કારણ છે. હૃદયમાં થડો નાખીએ અને નોંધીએ તો જણાશે કે થડો પોતે પાણીમાં છે તેની ચારે બાજુએ પાણી જો પરતુ તે તે જાણી જ દોષ છે. તેમાં એક રીધુ પણ પાણી કારણ નથી જ્યારે તે એક બાજુ નમે છે ત્યારે જ તેમાં પાણી કારણ છે તેની રીતિ જો જીવનના થડને જળથી કારણ દોષ તો નમવું પડે. જો નમન કરતાં ન થીજ્યા તો પછી કામે જાપ કોઈ પણ સતતી પાસે જાએ કોઈ વિદ્વાનની પાસે કામે જાએ કોઈ દરનયામનના ઓફિસર કે ઈતિહાસ ભૂજાળ કે સાયન્સના નિષ્ણાત દોષ તેની પાસે જઈ જાપ જાપની જાતને વિદ્યાનના મહા સાગરમાં નોંધી શકે. પરતુ હૃદયમાં વિનમ્રતા નહિ તો તેની પાસેથી જાનની પૂર્ણ પ્રકાર પ્રાપ્ત નહિ થાય.

વિનમ્રતાના વ્યભાવમાં વિશેષતઃ પણ તમારી સામે પોતાનું દિલ નથી જોઈ શકતા કારણ કે સિખની ગેરહિસ્ત અને ઉદ્વેગતા તેના મનમાં ખિન્નતા પેદા કરે છે અને જ્યાં ખિન્નતા હૃદયના યુગ્મતા દરવાજાને બંધ કરી દે છે.

માનના વિદ્યાર્થીપર્યામાં જાનતું બીજુ જીવમાં જાવતું નથી. તેમજ

ક્ષેત્ર વિસ્તૃત છે, પુસ્તકો પુષ્કળ છે, કોલેજો વિશાળ છે, વ્યવસ્થા સુદર છે, છતાં વિદ્યાર્થીની જ્ઞાનની ઝોળી ખાલી છે જ્યારે કાર્મ ગહન પ્રશ્ન થાય છે ત્યારે તે દિરાલ તરફ આજો કરી બેસી જાય છે તેનામાં સત્યને સ્પર્શવાનું સાહસ પણ જણાતું નથી કેમ ? આ બધાનો વિચાર કરશે તો જણાશે કે વિદ્યાર્થીવર્ગમાં એવી કાંઈક ત્રુટિ છે જે તેને જ્ઞાનના બિડાણમાં પહોંચવા દેતી નથી જ્ઞાનની ધારા વહે છે તે ઉપર ઉપરથી વહી જાય છે, પરંતુ અહીં પ્રવેશ કરી જીવનને બીજાવી શકતી નથી, કારણ કે આજના વિદ્યાર્થી-જીવનમાં વિનમ્રતાની માટીની કમી છે માટીને સ્થાને પથ્થર જડાયેલ છે પથ્થરમાં ચમક છે, ચળકાટ છે અને હજી વધુ ચમક લાવી પણ શકાય તેમ છે પણ પથ્થરમાં પલળવાની શક્તિ નથી એ શક્તિ તો માટીમાં જ છે કે જે એક એક કણને બીજાવી, નરમ બનાવી તેમાંથી અકુરો ફોડી શકે છે. આ માટીમાં જ એ શક્તિ છે કે એકમાથી હજાર બીજા જોડી શકે છે પથ્થર પર પડેલા અનાજના દાણા નાશ જ પામે છે પથ્થર અને માટી બન્ને અનાજના દાણાઓનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે, પણ પથ્થરથી કાંઈ નવું સર્જન થતું નથી, જ્યારે માટીનો પ્રત્યેક કણ બીજના એક એક અણુમાં નવચેતના લાવે છે અને એકમાથી અનેક કણો સર્જાય છે આમ માટીના સંયોગે એકના હજારો થાય છે, જ્યારે પથ્થર કોરો ને કોરો જ રહી જાય છે

માટે હૃદયને પથ્થર જેવું કઠોર નહિ, પણ માટી જેવું કામળ બનાવો તો જ તેમાં જ્ઞાનના અકુરો ફૂટી શકશે એટલે જ તરવેતાઓ કહ્યું છે કે જો ગુરુની પાસે ખાલી જશે તો ગુરુને પણ ખાલી કરીને આવશે જો મન-રૂપી ઘટ પહેલેથી જ અહંકાર, મદ અને મત્સરની વિકૃતિઓથી ભરેલો હશે તો તેમાં જ્ઞાનનું અમૃત ક્યાંથી ભરાશે ? જો કદાચ પરાણે તેમાં અમૃત રેડવાનો પ્રયત્ન કરશે તો, અમૃત ઉપરથી ઢોળાઈ ચાલુ જશે અને જ્ઞાનનો સ્પર્શ થવાથી અહંકાર ખીલી બેઠશે અહંકાર ઉપર જ્ઞાનની પાખડી બેસશે જે ભયમર નીવડશે પછી એવો પડિત 'અધૂરો ઘડો છલકાય'ની કહેવત સાચી પાડશે

જીવનનો કુલ જો જ્ઞાનના અમૃતથી ભરવો હોય તો પહેલા તેમાંથી અહંતા વિષને કાઢી નાખવું જોઈએ તે સિવાય તે જ્ઞાનને પણ વિષમય બનાવી દેશે ઝેરનું એક દીપ્ત વાસણમાં ભરેલા દૂધને ઝેર બનાવી દે છે, તો તે પણ ઝેર જ બની જાય

જ્યાં સુધી સોનું નરમ ન થાય ત્યાં સુધી તેના ઘાટ ઘડી શકાતા

નથી. તેની રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડવા માટે હૃદયરૂપી સુવર્ણને નરમ જનાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના ચાતુર્ય જનવાન મહાવીરે પાવાપુરમાં અતિમ પ્રવચનનો પ્રારંભ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ રચાવે આપ્યું છે. ઋગ્વેદાવતાર મહાત્મા કૃષ્ણે આપેલ ઉપદેશોને તેમની પાસેના શિષ્યોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમ્ર પડી કારણ કે સ્વર્ગની છત તે કોચી છે. પણ દરવાજો નાનો છે. માટે આપણે નમ્ર પડી જનવાનના સમવસરણમાં દેખાતાં જામશે. પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે જામે નીચે ઝૂકીને કોચે ચડીએ છીએ.

નમ્ર એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમ્ર તો વિનય નથી. હાલકાનો માથો તો ધક્કીયે વાર ઝૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે ચાત દિવસ ઝૂકીએ છીએ. આવા ઝૂકવાનો ઠાઈ અથ નથી. એમ તો કસરત કરતી વખતે આપુ શરીર વળે છે. નમે છે પણ કસરતનું નમન વડન નહિ. કહેવાય કે મહે રાજ દોઢ હાથ કસરત કરી પસીના ઉતારનાર કુવક પિતાને સમાન આપણા ખુરસીમાંથી એકે પણ યવાની તરફી લેતો નથી. ગુરુના ચરણે પડવામાં તે શરમ અનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમવું જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળી શકે છે.

મનને નમાવવાની પદ્ધતી શરત છે. આઠ કાગળ ગળી જવું. જ્યાં સુધી મનનું આઠ ગળતું નથી ત્યાં સુધી ગુણીજનોના ગુણો જોઈને નમન કરવાની ભાવના થતી નથી. મનના આઠ કારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણો જન્મને નાની માનીએ. મનની લઘુતા જીવનની સરળતાની નિશાની છે. જ્યાં લઘુતા છે ત્યાં ભોલકામિત્વ પણ છે.

આખાત્મચેત્તી કવિશ્રી આનંદમનજી એક પદમાં લઘુતાના માધુર્યનું વર્ણન કરે છે.

લઘુતા મેરે મન આની લઈ ગુરુજન જ્ઞાન નિશાની
સિદ્ધરાજ ધામને જાવે સખિયાં દિલમિલિલ લાડ લાયવે.
ભાગ્ય દોષ તો નન ન પાવે જો જાવે તો સિધ્ધ કરાવે.

આખાત્મિક ચેત્તીસત લઘુતાનું આધિકારિય પ્રસ્તુત કરે છે. લઘુતા દેહી મોલક છે. નવું બાળક દરેકને પ્રિય હોય છે. યજુનું બાળક દેવ

તો પણ તેને જોળામા લેવાનું દિલ થાય છે માણસની વાત તો હીક પણ કૂતરીના પણ નાના ગલુડિયા પ્રિય લાગે છે નાના છોકરાઓ તેમને ઉપાડીને ફરે છે નાના બાળકો રાજના મહેલમા ઘૂસી જાય તો પણ તેમને કાઈ શંકા શકતું નથી રાકવાની વાત તો શી પણ રાણી-મહારાણી પણ તેમને જોળામા બેસાડી દે છે તેનું પણ વાત્સલ્ય જાગી જાડે છે પ્રેમથી તેને ખવડાવશે, પીવડાવશે, તેનું મન રજન કરશે અને વાત્સલ્ય-રસમા પોતાની બધીયે ચિંતાઓ થોડા વખત માટે ભૂલી જશે

વર્ષો વીસા પછી બાળકમાથી કિશોર અને કિશોરમાથી તરુણ બન્યો. હવે જો એ યુવક કદાચ રાજમહેલમા જવા માગે તો તેને કાણ જવા દેશે ? કદાચ દુર્વીસતા સાથે તેણે બળપૂર્વક પ્રવેશ પણ કર્યો તો તેની સલામતી પણ જોખમમા આવી પડશે અને જીવતો બહાર નીકળી શકશે કે કેમ તે પણ એક પ્રશ્ન રહેશે

જેના જીવનમા, જેટલે અંશે લઘુતા હોય તેટલે જ અંશે દુનિયા તેને ખૂંચે છે અસત્યનો સામનો પણ તે જ કરી શકે છે અથવા વિશ્વાસોમા ભટકતી જનતાને તે પ્રકાશ પણ આપે છે અને ખેંચી પર પરાઓને વળગી રહેતી દુનિયાને તે લપડાક પણ લગાવે છે, છતાં જનતા તેની વાતને પ્રેમ-પૂર્વક સાંભળે છે સત્ય વાત એ છે કે દુનિયાની સામે જિહ્વા રહેવાની શક્તિ નમ્રતામા જ છે

ભગવાન મહાવીર, ઇસુ ખ્રિસ્ત, મહાત્મા બુદ્ધ, લંકા પ્રહલ્લાદ, શ્રીકૃષ્ણ વગેરે મહાપુરુષો દુનિયાની સામે થઈ રહ્યા હતા કારણ કે તેઓ નમ્રતાના સાક્ષાત અવતાર હતા જનપ્રવાહની સામે થવાની શક્તિ તેમણે નમ્રતામાથી જ મેળવી હતી જગતની સામે સફળતાપૂર્વક એકલા જિહ્વા રહેવાની શક્તિ નમ્રતા વિના અસંભવિત છે

નમ્રતાના ત્રણ લક્ષણો છે —

- ૧ કડવા પ્રશ્નનો મીઠો ઉત્તર આપવો
- ૨ ક્રોધના ભડકા વખતે ચુપ રહેવું
- ૩ અપમાદીને દડ દેતી વખતે પણ ચિત્તને ક્રામણ રાખવું

કડવી વાતનો કડવો ઉત્તર તો પશુઓ પણ વાળે છે જો ઈર્દ્ય તમે આવેશમા આવી જઈ તેને તિરસ્કારો છો તો તે પણ ગરમ થઈ જાય છે પણ માનવ ! તું પશુઓ કરતા ઈર્દ્ય સ્થાને છે પશુઓ નીચું મો રાખી

નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડવા માટે હૃદયથી ધ્રુવચુને નરમ જતાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના ચાતા ભગવાન મહાવીરે પાવાપુરીમાં અતિમ પ્રવચનનો પ્રારંભ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ સ્થાન આપ્યું છે. કરુણાવતાર મહાત્મા શુદ્ધિ આપેલ છેપદેસોને તેમની પછેના સિંધોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યો છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિજ્ઞાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમ્ર પડી કારણ કે સ્વર્ગની છત તે બેઝી છે પણ દરવાજો નાનો છે. માટે આપણે નમ્ર પડી ભગવાનના સમવસરણમાં દેખાવો જામશે. પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે જો નીચે ઝૂકીને જોએ અહીં જોએ.

નમ્ર જો જરૂરી છે પરંતુ કેવળ સરોરથી નમ્ર તે વિનય નથી. હાડકાંની માથા તે બધીમે વાર ઝૂકે છે આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે ચત દિવસ ઝૂકીએ જોએ આવા ઝૂકવાનો હેતુ અર્થ નથી. જોમ તે હસરત કરતી વખતે આપુ સરીર વળે છે નમે છે પણ હસરતનું નમન વદન નહિ કહે વાળ. કેમકે રોજ દોઢ કલાક હસરત કરી પછીને ઉત્થાનનાર ધ્રુવક ખિતાન સમાન આપરા પુરણીમાંથી બેઠો પણ સચાની તસ્દી બેતો નથી. ગુરુના ચરણે પડવામાં તે શરમ જનુભવે છે પરી વાત એ છે કે વિનયમા મન નમ્ર જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળી શકે છે.

મનને નમ્રાવવાની પદેથી શરત છે અદ્ભુત મળી જવું. ત્યાં સુધી મનનું અદ્ભુત જળનું નથી ત્યાં સુધી સુધીજનોના ગુણો જોઈને નમન કરવાની ભાવના થતી નથી. મનના અદ્ભુત કારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણી ભાવને નાની મનીએ. મનની લપુતા જીવનની ચરણાની નિશાની છે. ત્યાં લપુતા છે ત્યાં લોકપ્રિયતા પણ છે.

આપણા મોઝામી કવિથી અ.ન.દમનજી એક પદમાં લખતાના માધુર્ય વર્ણન કરે છે.

પૂના મરે મન આની લઈ સુરમ્ય જાન નિશાની
ન.ગ.ન. પામમે જલે સખિયા દિલમિત લાર લાયવે
એકે દેવ તે ન ન મવે ને જાવે તે યિત કરાવે.

આખામિત્ર મોઝામીસત લખતાનું આર્થિક ચિત્ર પ્રસ્તુત કરે છે. લપુતા પેટની મરક છે નમ્ર અજાક દરકને દિવ દેવ છે સુનું મજાક છે.

શુરુ આપ્યા છતાં જોયો પણ થતો નથી આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જેટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજા જોનારા પણ મારી નમ્રતાને વખાણુશે, આવી બન્ને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે.

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નારાજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ ગીતે શિક્ષકને સતોધીને, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સધના નાયક છે અથવા તો તે સયમતા રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે.

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનું સન્માન કરે છે. મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સપ્તિશાળી છે માટે તેમને નમનું જરૂરી છે, એમ માની બૂદ છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળોવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના સ્વાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય-જેના હૃદયમાં વાસના બેઠેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મગ્ગતક ચૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહોંડ પર ચઢી પોકારવા માગતું

આમે છે જ્યારે તુ જીવે મોઢે, જાતી કાઢીને ફરે છે એટલે ઝેરનો ઉત્તર ઝેરથી વાળવામાં માનવતાની કાંઈ કિંમત નથી. તુ તો ઝેરનો ઉત્તર અમૃતથી આપ. વાણ, પૃથ્વી ઉપરના આગ પાણીમાંથી પાણી ખેંચે છે પણ મીઠા પાણીના રૂપમાં પૃથ્વી ઉપર વર્ષે છે તો તમે સાગર નહિ વાણ બને. સાગર પાસે જસીમ જળ છે તે રત્નાકર કહેવાય છે જ્યાં તે પૃથ્વીથી જીવે ચઢી શકતો નથી. તેનો મોટામાં મોટો રોપ એ છે કે મીઠા પાણીને આડુ બનાવી દે છે તો તમે પૃથ્વીના પેટાણ પર, પેટ બહાનનારા કીડ નહિ પણ આકાશની સ્વતંત્ર હવામાં શ્વાસ લેનાર વાણ બને અને હજારોને મિઠાશમાં પચાવવાની કળા શીખે.

વિનમનુ બીજું લક્ષણ છે કોષના સ્વકા વખતે શાંત રહેવું કોષની સજામતી જ્વાળાઓમાં પેટ્રોલ જાંટવાનું કાર્બન ઇથિલિયનનું કાર્બન નથી. જો આપનાથી બની શકે તો આજ વખતે પાણીનું કામ કરો નહિ તે તમારી નતને અચાવી અલગ સર્જી બાળે.

ત્રીજી વાત અપરાધીને દડા દેતી વખતે પણ ચિત્ત શામળ રહેવું જોઈએ. કોઈ આજના જીવનમાં રોષ લાગે છે તો આચાર્ય તેને પ્રયત્નિત આપે છે તેમ જતાં જ આચાર્યના મનમાં સિદ્ધ પ્રત્યે દેહથી શામળ ભાવના હોય છે માતા બહુ વખત બાળકને સિક્કા કરતી હોય છે કઠોર સિક્કા કરતી વખતે તેમાં કૂરતા દેખાતી હોય છે જોનારને દેહીક વખત એમ પણ લાગે કે તુ બાળક પર જસીમ મનના રાખનાર આ જ માતા છે ! કે જેની વાત્સલ્યની ધારા બીજાના સુહર્ષ ગર્હ છે અને ગાય રેતી જ બાકી રહી હોય એમ લાગે છે પણ અહારથી જોનારને શી અગર પહે કે આ કઠોર દેખાવા અપરણ નીચે વાત્સલ્યનું શામળ ઝરણું વહી જાય છે. તેની રીતે સિક્કા કરતી વખતે હાથ લાંબે કઠોર બને પણ મન કઠોર ન બને તે જો જો એટલે જ સિદ્ધની શૂઘ્ર વખતે કઠોર સિક્કા કરનાર આચાર્યને પણ વિનમની પ્રતિભૂતિ કહેવામાં આવેલ છે અને આજોમાં તેમની વિનમતાની ગાથાઓ ગવાઈ છે આ સોકમાં માનવે વિનમી રહેવાનું છે પણ વિનમની પાછળ કમ અગર સ્વામ પણ કામ કરે છે.

તત્ત્વવેદાંતોએ વિનમના પાંચ રૂપ બતાવ્યાં છે :

૧ ક્ષોકેપચાર વિનમ આ જાતના વિનમમાં અતરની પ્રેરણા વિના માત્ર અહારનો દેખાવ હોય છે મોટાંઓ આપ્યા અને સ્વામ્ય નહિ કરીએ તો મોટામાં અરામ દેખાશે. મોઢા કહેશે કે દેહો અદ્ય મરી છે !

ગુરુ આલ્યા છતાં જિગો પણ ચતો નથી ! આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનુ જેટલુ વધારે સન્માન કરીશુ તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ધીજી જોનારા પણ માગી નમ્રતાને વખાણુશે, આવી બન્ને ભાવનાઓથી કરવામા આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનુ સન્માન નહિ કરુ અને તે નાગજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનુ ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોષીતે, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમા આવે ત્યારે આચાર્યનુ વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનુ સન્માન જો માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પર પરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રરતા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનુ પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનુ સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનુ સન્માન કરે છે મુનીમ શેઠનુ સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનુ સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમા વિનય રાખવામા આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સ પત્તિશાળી છે મટે તેમને નમ્રુ જરૂરી છે, એમ માની ઝૂકે છે જો વિનયનુ સાચુ સ્વરૂપ હૃદયમા વસુ હોય તો માલિકની થાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળીવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનુ કારણુ એ છે કે આ વિનયમા તેનુ અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના ત્યાગમા પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામા આવે છે.

૪ કામ વિનય-જેના હૃદયમા વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમા પોતાનુ મન્તક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનુ પાપ પહાડ પર ચઢી પોકારવા માડનુ

હોય છે ત્યારે તે વખતે તે એ પક્ષ નહિ જુએ કે તે કોની સામે મૂકી રહેલ છે એવે વખતે બધી જ વાતો તે હસતાં હસતાં સાંભળી લેશે. બધી પક્ષ વિનયનો માત્ર રહે છે આત્મા નથી.

પોતાના પ્રેમપાત્રની પ્રસન્નતા અને તેની એક હાસ્યસહરી માટે તે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરવા તૈયાર રહે છે. પક્ષ આવે. માણસ, જેના મહેરા ઉપર સંબંધનો પ્રભાવ છે તપ્તુ તેજ છે તેવું ક્ષેપિત થત મળે જતાં તેમને નમન કરવા તૈયાર નહિ થાય.

૫ આત્મ વિનય—આ જાતનો વિનય મુખ્ય આત્માઓમાં જ જોવા મળે છે તેઓ ન તો સ્વાર્થ માટે નમે છે કે ન તો કમ કે પ્રસોજને સામે ધુટણીએ ધરે છે તેઓ નમે છે માત્ર સદ્યુક્તોની સામે કે જ્યાં કોઈ અણુશીલ બાંધેલ છે.

પછી તેને ધેસનો મોહ કે પાંચનો પ્રેમ રહેશે નહિ તેને એવો આત્મક નથી હોતો કે અણુક પ્રકારનો વેશ લેશે તો જ હું નમીશ અમર અણુક જાતના કિનારાં કે અણુક પદ્ધતિ વિશ્વાસ રાખનારને જ હું નમીશ. આવે ક્ષેપિત આત્મક તેના મનમાં નહિ હોય. તે પક્ષ અમર વેશને નહિ પક્ષ અણુક યુક્તોની સામે જ પોતાનું શિર ઝુકાવશે. જ્યાં તેને સમ્યક્દશન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની સાધના હોય તો ત્યાં તેનું અણુકૂળક મન્ત્રક નથી પડે.

આકલી પરપરામાં માત્ર વિનયનો જ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. ફક્ત ત્યાં જ વિનયનો આત્મા હોય. બધી જી ન ચારમાં તો વિનયનો રહે છે વિનયનો વેશ છે પક્ષ વિનયનો આત્મા નથી.

વિનયના આત્માને પારખનાર ખાસતોએ જોઈ જીવનમાં સ્થાન મેળવે છે એટલા ૮ માટે મદ્યન વિનયવત ઔતમસ્વામી જેવા સતત નામ બધાની ઈશ ઉપર વસે છે.

જોના ધરમાં જાએ એવી કાએ જ ક્ષેપિત બાંધેલ મળી આવશે કે જેને ઔતમસ્વામી શાશ્વત્વ કે અભયકુમારના નામની ખજાર ન દોપ. તમને તે જરૂર યાદ હશે જ કેમ ન હોય ? કિયાળીના કિવસે ચારકા પૂલન વખતે મજળ મુહૂર્તમાં આજ અદાપુરુષોના નામ તમારા ચોપડામાં સર્વપ્રથમ લખે છે. ઔતમસ્વામીને માટે તો એક દોહરો લેવાની ઈએ યાદ દેવ છે. જે યાદ દેવરાવવાની જરૂર નથી કે—

અગુઠે અમૃત વસે, લલિધ તણા લગર,
જય ગુરુ ગૌતમ સમરીયે, મનવ હિત દાતાર

આ દોહરો મારલિકને અતે જોડવામાં આવે છે અને આપને ખૂબ જ પ્રિય છે ઘણી જ આનંદની વાત છે કે આપ લગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય અને એક પવિત્ર સત પ્રત્યે આટલી શ્રદ્ધા અને રનેહ રાખે છે, પણ આ શ્રદ્ધાની પાછળ હેતુ શો છે ?

આની પાછળ એ હેતુ હોઈ શકે છે પહેલો તો એ કે તે જ્યાં અગુઠો રાખે છે તે વસ્તુ ક્યારે પણ ખલાસ થતી નથી જેવી રીતે ખીરના પાત્રમાં અગુઠો રાખતા ખીર અખૂટ બની ગઈ તેમ તમે પણ વિચાર કરતા હશે કે તમારી પાસે પણ કોઈ એવી લલિધ આવી જાય કે તમે જ્યાં અગુઠો રાખો તે વસ્તુ કદિ પણ ખૂટે નહિ આવી લલિધ જો મળે તો તમે તેના પ્રયોગ કયા કરશો ? મુહપતિ પર કે માળા ઉપર ? ના ના તમે એટલા બોળા નથી પહેલો પ્રયોગ તો જવેરાતની તિજોરી ઉપર કરશો કે અગુઠો અડતા જ લક્ષ્મી અઘય થઈ જાય

ગૌતમસ્વામીના સ્મરણનો બીજો હેતુ તેમના જીવનની પવિત્રતા, સરળતા, વિનમ્રતા અને તપોનિષ્ઠા આપણા જીવનમાં આવે તે છે

બેમાથી તમને ક્યો હેતુ પસંદ છે ? પહેલો કે બીજો ? તમે જાને પહેલો હેતુ પસંદ કરો, પરંતુ જૈન શાસન તો બીજા હેતુને લક્ષમાં લઈને જ તેમની અર્ચના કરે છે

ગૌતમ પ્રભુના હૃદયમાં ફેટલી સરળતા અને ફેટલી વિનમ્રતા હતી, તેહુ એક દૃષ્ટાંત તમારી સામે રજૂ કરુ છુ વીતરાગ પ્રભુ મહાવીરે, ગૌતમસ્વામીને ફેટલીવાર શિક્ષા આપી છે દરેક વખતે તે કહેતા, “ સમય ગોચમ મા પમાયએ ”-હે ગૌતમ ! એક સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ નહિ ” ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના દસમાં અધ્યયનમાં એક વાર નહિ, એ વાર નહિ, પણ યોગણત્રીસ વાર આ પદ આવે છે

એક વ્યક્તિને એક વખત શિષ્યામણુ આપવામાં આવે તો તે સાલગીં લેશે બીજી વખત કહેતા તે મનમાં સમસમી રહેશે અને ત્રીજી વાર કહેવા જશે તો ત્રાડ પાડશે-અસ, હુંજ તમારી નજરમાં આવુ છુ દુનિયાભરની શિષ્યામણુ મને જ આપ્યા કરો છો બધા દોષ મારામાં જ ભર્યા છે ?

પણ ત્રિનય અને નમ્રતાના અવતાર ઔતમશ્રુ, જમવાન મહાવીરના એક સંબંધને કેટલા આદરસંહિત સંભળના હતા । તે કહેતા કે એક પિતાને પુત્ર મૃત્યુને કેટલું વાત્સલ્ય હોય છે । પણ તે જ વાત્સલ્ય પિતાને મોટા પુત્રને પ્રેરણા આપે છે ત્રિતાના એ વાત્સલ્ય કરતાં પણ અમુનુ મારા સ્વપ્ન અત્મત વિશુદ્ધ વાત્સલ્ય છે તેથી જ વારવાર અમુ અને જ સંબોધન કરે છે

જો વિનયનો અભાવ હોત તો તો તે એમ જ કહી દેત કે હરેક વખતે અને જ કહ્યું કરે છે આખો વખત મારું જ નામ બોધ કરે છે શું કે આખો વખત સ્પર્શ રહ્યું છું । રાત દિવસ આ સિંધુમલ્લ કેવી । શું હું હજુ પણ અભોધ બાળક છું । મારામાં પણ વિવેક છે જ્ઞાન છે જ્ઞાન જ્ઞાન અને યોગ પૂર્વેના મે અભ્યાસ કરેલો છે આટલા મોટા સંયુદ્ધમને હું અધિકારતા છું

પણ આ સંબંધ નીકળે સેના । જાક કાર તો તેમને જાણી પણ નહોતો પદ અને સત્તાનો મોહ તો તેમનાથી દૂર બાપી મરો હતો તેમના પ્રવિત્ર આદર્શમાં કેવળ વિનય રૂપી દીપકની સિખા જ્વલતી હતી એથી જ અમને અમી હજાર વર્ષ પીનવા છતાં જનતા તેમના જેવી વિનયની મૂર્તિને જુદી સહી નથી

તા. ૧૮-૭-૫૯

માટું ગા (મુનઈ)

ભારતનો ખ્વજ મીઠી લાકડી પર લહેગાય છે વાઝીચૂકી લાકડી ખ્વજ ફરકાવવા માટે કોઈ પસંદ કરતું નથી તેના ભાગ્યમા તો ચૂલામા જઈ ચઢા ગરમ કરવાનું જ લખાયેલું હોય છે જેના જીવનમા જેટલી સરળતા હોય છે તેટલો જ તે લોકપ્રિય બની શકે છે જીવનની વાઝીચૂકી લાકડી સફળશ્રેણી રૂપી ખ્વજ ફરકાવવાનો ઈન્કાર કરે છે એટલા માટે ભગવાન મહાવીર કહે છે કે વક્તા અને માયાથી દૂર થઈ સરળ બને.

હૃદયની વક્તાનું નામ જ માયા છે તમે કયાપ વિજય ઉપર પ્રવચનો સાંભળી રહ્યા છો તેમા માયાનું સ્થાન ત્રીજું છે માયા, આત્માની સરળતાનો નાશ કરે છે ન્યા હૃદયમા કુટિલતા હોય ત્યા ધર્મનું બીજ રહી જ કેમ શકે ? ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશનામા સાંધુઓને ચેતવણી આપે છે કે —

સોદ્ધી હજ્જુય ભૂયસ્સ, ઘમ્મો સુધ્ધસ્સ ચિટ્ઠઈ.
નિન્વાણ પરમ જાઈ, ઘયસિચિ ત પાવય ॥

ઉ સૂત્ર, અ ૩,

જેણે સરળતા અપનાવી છે તે જ અધ્યાત્મ માર્ગનો યાત્રી બની શકે છે સરળ આત્મામા જ ધર્મ ટકી શકે છે કોઈ વાસણમા દૂધ ભરીએ પણ ને તેમા મીઠું ભરેલું હોય તો દૂધ સારું રહી શકતું નથી દૂધ ભરવું હોય તો પહેલા તેમાથી મીઠું કાઢી નાખી વાસણ સાફ કરી નાખવું જોઈએ તેમ જ, જે જીવનમા અધ્યાત્મની ન્યોત જગાવવી હોય તો પહેલા માયા અને વક્તાની ક્ષાર ભૂમિને સાફ કરી નાખવા જોઈએ જીવનમા સરળતા આવશે તો શુદ્ધિ પણ આવશે શુદ્ધિ આવી તો ધર્મ આવી જ ચૂક્યો

સમગ્રે, કારણ કે ધર્મ આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની નજીક રહેનાર છે એવા શુદ્ધ-શુદ્ધ આત્મા નિર્વૃણુરૂપી પરમપદને પામી શકે છે

સરળતામય શુદ્ધ જીવનની સુવ્યાસ સર્વત્ર દેશાશે. જેવી રીતે ઘી રેત્યાથી અગ્નિ ધૂમાદ્ય વિનાનો વાદકાળધ સળગે છે તેવી રીતે સરળતાથી કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ દસ અને પ્રવચનાથી રહિત હોય છે

આસોચના જીવનનું અમૃત છે સાધુ, પોતાના ગુરુદેવ સમક્ષ આતોચના કરે છે અને તે દોષિન આત્મા, દોષના મોગ્ગથી વિમુક્ત થઈ હળવો થાય છે

દુઃખીને કોઈ સહૃદી મળે તેના ઉપર કોમળતાથી હ.ય ફેરવે અને રત્નેકૂર્ણવૃક્ષ બે મીઠા વચનો કહી તેની કડુણ ક્ષણી પૂછે તો કડુણતાનો રપસી થતાં જ જેમ વાળ વરસે તેમ તેની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા મડિ છે દુઃખી વ્યક્તિ હમદર્દીની આચળ પોતાનું દુઃખ વ્યક્ત કરી હળવાશનું અનુભવે છે એ જ પ્રમાણે સાધુ આસોચના કરીને અપરાધના મોગ્ગથી મનને હળવું બતાવે છે સાથે જ પ્રાચલિત વડે શુદ્ધ પશુ બને છે

આત્મમર્મ હરમાન્યુ છે કે ૭ સાધક નિષ્કપટ અને રત્નમય અરિસા જેવું હૃદય રાખી આસોચના કરે છે તેને અરપ પ્રાચલિત આવે છે નો તે કપર રાખી આસોચના કરે તો તેને જામણ પ્રાચલિત સાથે વ્યવહાર સૂત્રનું પહેલું પાતું ઉઘાડતાં જ આપને સ્પષ્ટ આશ્વાસ થશે. આત્મમર્મ કહે છે કે -

લે મિક્ચુ માસિય પરિહાર ઠાળે પહિસેવિષા

માહોપના અપહિ રંચિય માહોપ માવસલ

માસિય, પહિરંચિય માહોપમાણસલ લો માસિય ।

વ્યવહાર સૂત્ર ઇ. ૧ સુ. ૧

જે સિદ્ધ એક માસના પ્રાચલિતને થોડા દોષનું સેવન કરે છે પછી આત્મમર્મ સમક્ષ આસોચના લે છે તે આસોચના નો નિ કપટ ભાવે કરે તો એક માસનું પ્રાચલિત આવે પશુ નો તે સ્વકપર આસોચના કરે તો તેને બે માસનું પ્રાચલિત આવે છે

કપટ એ એવું ઝેર છે કે ૭ આતોચનારૂપી અમૃતને ઝેર બતાવે છે આસોચનાનો આટલી સાળી પહેળી વિચતમાં બિતરવાનો આ વિચનમાં પશુ ગદરે તેની વિજેતમાં ઝિટલા ગદરે દિતગુ રાગુ ૭ તો માયાના કરને જાળખી શકે એ સાધુઓનો દોષ એક સરખો છે જન્મે આતોચના

પણ કરે છે તેમા એક સરળતાપૂર્વક કરે છે અને બીજો દબરૂતિ રાખીને કરે છે, જેથી તેનુ પ્રાયશ્ચિત બમણુ થઈ જાય છે

એ પણ નક્કી છે કે જો રોગી વૈદની સાથે છળ કરશે, તેના પ્રશ્નોના સીધા જવાબ નહિ આપે, તો તેથી વૈદને તો કાંઈ નુકસાન થવાનુ નથી, રોને તો લાલ જ થવાનો છે રોગ વધશે, સાથે વૈદની કમાણી પણ વધશે. છતાં કાંઈ પણ પ્રામાણિક વૈદ એવી ઈચ્છા રાખશે નહિ પરંતુ રોગોની છળવૃત્તિ જ રોગને વધારશે અને તેની સાથે વૈદની કમાણી પણ વધવાની જ.

શિક્ષણના ક્ષેત્રે, શિક્ષકની સાથે છળ કરીને કાંઈ વિદ્યાર્થી આગળ વધી શક્યો નથી તેમ જ વકીલ સાથે છળપૂર્વક વર્તીને કેસમા સફળ થવાની આશા રાખવી તે પણ વ્યર્થ છે

વ્યવહારિક જીવનમા છળથી કઠિનાઈ પેદા થાય છે ત્યારે આધ્યાત્મિક જીવનમા કપટ ખૂબ જ મોટી વિડળણા લાવે છે

સાધુજીવનની પહેલી શર્ત છે કે જીવનમા સરસતા હોય કારણ કે સરળતાના અભાવમા પવિત્રતા ટકી શકતી નથી હૃદયની સરળતા સિવાય કરવામા આવતી તમામ સાધના માત્ર કાયકલેશ બની રહે છે ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં દબરૂતિને કાંઈ સ્થાન નથી શ્રમણુ જીવનની તો વાત શી, પણ તે સિવાયનાને શ્રાવક કે સમ્યક્ત્વી તરીકે પણ સ્વીકારવામા આવેલ નથી ભગવાન મહાવીરની ભાષામાં માયાવત પ્રાણી મિથ્યાદષ્ટિ છે આપને યાદ હશે કે —

“ માયી મિચ્છા દિહી, અમાયી સમ્મ દિહી ”

છળ અને દબરૂતી મુક્ત આત્મા જ સમ્યક્ત્વથી પ્રકાશના કિરણોને પામી શકે છે હૃદયની પવિત્રતા અને સરળતા વિનાની તમામ સાધનાઓ નિષ્પ્રાણ છે, ભલે તેથી સ્વર્ગના ભોગોની પ્રાપ્તિ થય પણ જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રવાળી ભવપરંપરાનો નાશ કરવામા તેની સાધના કામમા આવી શકતી નથી, સૂત્રકૃતાગ સૂત્રમા વીતરાગ પ્રભુ મહાવીર ફરમાવે છે કે

જહ વિય નગિણો ફિસે ચરે, જહ વિય મુંજિય માસ મંતસો ।
જે દહ માયાહ મિજ્જર્જ, આગચ્છન્તિ ગમ્મત્થયણત સો ॥

મૂત્રકૃતાગ મુ ૧ લ ૨

સાધનાના ક્ષેત્રમા પ્રગતિશીલ સાધક વસ્ત્રભાત્રનો પગિલાગ કરી અગ્રેણક-

તેનો સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જેણે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુધ્ધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની મંથીને છોડી ન હોય તો એક વાર નહિ, અનંત વાર અર્ધમાં બાવલુ પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની ગમે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી છોડાવી શકતી નથી.

પરંતુ આજે તો સાધનામાં પણ દલ ચાલી રહ્યો છે બહાર એક અને અંદર બીજો જ રમ જણાય છે. બોળા બોળા મેલા કપડામાં સાફતા માની બંધે છે તેને શી ખજાર પડે કે મેલા કપડામાં હાલનો મેલ છુપાઈ શકે છે કે સાધુજીવન હોય કે માવજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં જાતે જ અસહ્ય જનુ રહે છે. દરેક પ્રપંથોમાં જો જ વ્યવસ્થા કામ કરતી હોય છે કે તેની અસહ્ય વાત બહાર ન બાવે એટલા માટે દલ અને માયાના પાદ પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

મહત્ત્વના પણ માયાના કોરમાં પાછળ રહી ગયો નથી તેની આજે જો હાલત છે કે ઉપાશ્રવણ આવતા ત્રણ વખત તિલખતો આગાદિયુ કરશે. પરંતુ ઉપાશ્રવણી સીમી કિતરતાં જો જ મુનિઓની ટીકા કરવી શરૂ કરશે. આ શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય તે શુ કરવા તેમના ખમમાં પડે છે ? મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માણ જો મુનિની દોઢ કલાક સુધી ટીકા કરતો હતો તે, તે જ મુનિની પાસે પહોંચતાં લગીલગીને વદના કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાપપ્રીઓના આંટા તો બધા તેને ઠોકણે ટોપી આવી ગઈ પણ હાલના આંટા જમણા વધી ગયા !

ચાલ રાખો કે આ વક્તા અશુભ નષ નાધિ છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના બખના હેતુઓમાં વક્તાને ગણાવેલ છે કાલાની વક્તા બાલાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષમવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓનો નષ કરે છે તેને વિપક્ષિદલ અશુભ વણુ-અષ-રસ સ્પષ્ટ આદિમાં થય છે.

એવી અમિત કથાએ પ્રેમપૂર્વક કાંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે સદી રહી હોય. તેની હિતકારેલી વાત પણ કાંઈને પ્રિય લાગતી નથી તેનો સ્વયં એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, ઈચ્છે છે કે તે ક્યારે પેતાની સ્પીચ નષ કરે.

તમારે મધુર કહ નેઈએ છે બોધનાં દિશ હરી લે તેવી વાતની

જોઈએ છે, પણ જ્યાં સુધી વક્તા નહિ જાય, ત્યાં સુધી માધુર્યનો ગુણ આપ નહિ મેળવી શકે અને ત્યાં સુધી તમારી વાણી જનતાના દિલને ડોલાવી શકશે નહિ સાથેસાથ મનની આ વક્તા, દેહને પણ વફ બનાવે છે આ વક્તાનું પ્રમાણ જોવું હોય તો પશુઓના દેહ જુઓ પશુઓના દેહ વફ હોય છે તેમની ગણના તિર્થંચ યોનિમા થાય છે તિર્થંચનો અર્થ જ વાકાપણ છે તિર્થંચ યોનિની પ્રાપ્તિ માયા વડે જ થાય છે હવે તમે સારી રીતે સમજી ગયા હશે કે મનની વક્તા શરીરને પણ વફ બનાવે છે જેના જીવનમા અહીં વક્તા છે, તે અહીંથી વિદાય થશે ત્યારે તેની વક્તા પણ તેની સાથે જ જશે. તે આગામી લવમાં સાકાર બને છે. માટે વાચક ઉમાસ્વાતિ મહારાજ તત્વાર્થ સૂત્રમા તિર્થંચ યોનિના હેતુ બતાવે છે.

માયા તૈર્યંચોનસ્ય

તત્વાર્થ સૂત્ર અ ૬, સૂત્ર ૧૭.

જો દેહની વક્તાથી બચવું હોય તો મનની વક્તાથી બચો.

પણ આજે તો જેટલો માણસ કપટખાજ હોય, તેટલો તે હોશિયાર ગણાય છે તમારો દીકરો કોઈ પ્રપંચ રચી, કોઈકનું ખિન્ન ખાલી કરી આવે અને આવીને તમારી સામે આખી વાત કહી સભળાવે, તો તમે-તેની પીઠ થાખડશો અને હસતા હસતા તેની માતાને કહેશો કે-જોયું ? આપણો દીકરો કેવો હોશિયાર થઈ ગયો છે !” અને જ તમે હોશિયારી માનો છો શું જૈન-કુળમા જન્મ લેનાર વ્યક્તિ, કપટથી કરેલ કમાણીથી પ્રસન્ન થાય ? ખરું પૂછો તો તેવે વખતે તમારી આખોમાથી આસુ વહેવા જોઈએ, કે-મારો પુત્ર નૈતિકતા અને સરળતા જોઈને માયા પ્રત્યે જઈ રહ્યો છે

તમે માનો છો કે જળ અને ધોધાખાજથી કમાણી સારી થાય છે એક રૂપિયાની ચીજ કદાચ આઠ આનામા લઈ આવ્યા, તો હૃદય નાચી જાડે છે. તમે સમજો છો કે આઠ આના બચી ગયા એક ચીની વિદ્યાર્થીને દાઈકે પૂછ્યું કે એક માણસ ઘેરથી એક રૂપિયો લઈને નીકળ્યો એક રૂપિયાની શાકભાજી ખરીદ કરી પણ ચાલાકી કરી આઠ આના પાછા લઈ ઘેર આવ્યો, તો તે શું કમાયો ?

વિદ્યાર્થીએ જવાબ આપ્યો-“સાહેબ ! તે કમાયો નથી તેણે શુમાવ્યું છે. આઠ આના માટે તેણે પોતાની કરોડે રૂપિયાની મોઢી માનવતા શુમાવી છે”

જેના જીવનમા દલ અને કપટનું સામ્રાજ્ય છે, તે જોલે છે ઢાઈ, ને ચાલે છે ઢાઈ તેની વાણી મોરના જેવી હોય છે મોરનો કેકારવ ઘણો પ્રિય

ત્યે સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જોયે જોમાંથી રક્ત અને માંસ સુધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની પ્રધીને છોડી ન હોય તો એક વાર નહિ, અને ત વાર જલમાં બાવવું પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની અને તેની કઠોર સાધના પણ તેને જ મનરહના ફેરામાંથી ઉપાવી શકતી નથી.

પરંતુ જાણે તો સાધનામાં પણ હલ આવી રહી છે બહાર એક અને આ રીતે જ રચ જણાય છે બોળા લોકો મેલા કપડામાં સાધુતા માની એસે છે તેને શી ખતર પડે કે મેલા કપડામાં હલનો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે માધુજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં જાતેનું અસહ્ય જનું રહે છે દરેક પ્રાણીમાં એ જ ભાવના કામ કરતી હોય છે કે તેની અસહ વાત બહાર ન આવે એટલા માટે હલ અને માંસના પાદ પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે

મુદ્ધસ્થવજ પણ માયાના એકમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની જાણે એ હાલત છે કે ઉપાસમમાં આવતાં ત્રણ વખત "નિઃખલો આમાદિષુ" કરશે. પરંતુ ઉપાસમની સીધી ભિતરતાં એ જ મુનિઓની ટીકા કરી શકે કરશે. આ શું હલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય કે શું કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે ? મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માત્ર જો મુનિની દોઢ કલાક સુધી ટીકા કરતો હતો તે તે જ મુનિની પાસે પહેલાંથી જીવિજીવને વદના કરતો હતો સાચી વાત એ છે કે પાશ્વરીઓના બાંટા તો ગયા તેને કેટલે યેથી જાતી ગઈ પણ હલના બાંટા જમણા વધી ગયા !

પાદ રાખો કે આ વક્તા અશુભ નથી બધે છે અશુભ નામ પ્રતિષ્ઠા બંધના હેતુઓમાં વક્તાને ચલુવેલ છે કલાની વક્તા ભાષાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષમવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રતિષ્ઠાઓના બંધ કરે છે તેને વિપાકીલ અશુભ વણ-ગમ-રસ રપટ આદિમાં થાય છે

એવી ભક્તિ કદાચ પ્રેમપૂર્વક કાંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે છદી રહી હોય. તેની દિલભરેલી વાત પણ કાંઈને પ્રિય લાગતી નથી તેના મ્વર એવો કઠોર બને છે કે સંભળનાર, ધમિ છે છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્ત્રીય બંધ કરે.

તમારે મધુર કદ જોઈએ છે બોધનાં દિલ છરી છે તેની વાણી

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ ખતે તેટલો જલ્દી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસહસ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાદ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહેો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં બીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ધણી એવા મંત્રી આવશે કે જે પોતાનાં પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનેતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણા છે આવાઓ ન્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને ખેસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત ખેડા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કળરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? મળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું સ્વાગત કરશે

લાગે છે. પણ માદ રાખે કે મીઠા કેકરાવ કરનાર મોર સર્પ નેવા જાગેર વિષમર પ્રાણીને પણ મારી નાખે છે. એવી રીતે કપડી માણસની મધ નેવી મીઠી વાણીમાં મીઠાશ ખરેખર ફેટી છે તે તે તે પોતે જ જાણે છે. અથવા તે તેના જોને પરિચય થયો હોય તે જાણી શકે છે. દૂર રહેનાર તે માત્ર ઉપરનો સગદાર જોઈ આજર્જા જાય છે. પણ તેને અદરની વાતનો કશીયો ખતો લાગે? એથી તે ફેટીક વખત અગવડો માણસ એવાઓની પ્રશ્ન લાગે પણ કહે છે તેની આંખો કીતરનો બેઠ પામવા અટે અસમર્થ હોય છે.

એક વાર મર્યાદા પુરોચન થી રામ તેમના બાઈ સદમણ સાથે વન વિદાર મારે જ્યાં ત્યાં માત્રમાં એક સરોવર આવ્યું. સરોવરમાં કિરેલી કમળો અને તેના ઉપર અમરઓને વૃજતાં જોઈ તેમની આંખો સ્થિર થઈ ગઈ તેવામાં એક જગમો તેમની નજરે પડ્યો. તેની પાંખો જાણે સનકાદિ સામ્રાજી ધોબેલી હોય તેવી સફેદ હતી. ખૂબ જ મદ મનિએ તે આવી રહી હતી. જાણે કે કોઈ સત ઈર્ષ્યસંમિતિ પામવા કરતા આવી રહ્યા હોય. આજ મોખીને જોઈને રામે પોતાના બાઈ સદમણને કહ્યું.

પદમ છદમણ પપાયાં ચક્ર પદમ ચાર્મિક

છાને છાને પવં થસે મીલેપુ થય થંકયા ।

બાઈ! જો તે કેવો મોખી કોમો છે. જાણે કે પ્રમુદાઈનામાં લીન કોઈ અભા । અને આજે છે ત્યારે કેવી સવધાનીથી પગ ઉપર છે । વિરેક તે સ્વસ્થ દેખાઈ રહ્યો છે. તેને જાય છે કે કદાચ પગ નીચે કોઈ જીવ અથવાઈ જાય. સામેસામે કોઈ મોડું સતત્ત્વ પણ લાગે છે. આજે તેમ જીવન કરી તેજ પ્રવેશ કરાવે.

રામ આ પ્રમાણે જગજાની, પોતાના બાઈ પાસે પ્રવેશ કરતાં જોઈ રહ્યા હતા ત્યાં સરોવરમાંથી એક અથળ આવ્યો. રામનું ખ્યાન તે તરફ ગયું. અથળ માણસીને હતો, તે કહી રહી હતી કે—

ચક્રા કિં વર્જિતે રામ તેજાઈ નિષ્કુમ્ભી છતા ।

સદવાસી વિદ્યામાતિ ચરિત્રં સદયાસિન્ધામ્ ॥

૨ સગા તરફ રામ । તમારું દુષ્ટ જે સફેદ છે તેથી તમે જગજામાં, જમીન સોડી જાવો. પણ જન તમે આ જન કરો છો. આ ઉત્તમત્તમ માત્ર ઉત્તમની જ છે. અદરનું રસ તમે ક્યાંથી નેત્રાઈ ત તે ૨ સફેદ રહે તે જ જાણી શકે. આ તમારું મોખીએ તો સફેદ વેશ પડે છે. આપને

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ બને તેટલો મલ્લી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસહ્ય સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાદ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં ખીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ઘણા એવા મળી આવશે કે જે પોતાના પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનેતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણ છે આવાઓ ન્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને ખેસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગભગત બેઠા છે.

દભવતિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું અંગત કરશે

ક્યાય વિજય ઉપર તમે રાજ પ્રવચન સંભળી રહ્યા છો. જેનાથી ભવપર પડાને પાવણ મળે છે તે આત્માની અશુદ્ધ હસાઓને ક્યાય કહેવાય છે તમે નસ્ટી ચૂક્યા છો કે ક્યાયના ચાર વિદ્યાય છે તેમાં એ રાજન્ય અને એ દેવન્ય છે જરા આપણે કોણથી જોઈએ તો આપણાં રહેલી રાજવૃત્તિ જ દેવને જ માને છે જ્યારે મર્ધ ખાસ વસ્તુ પર આપણા મનમાં રાજવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે આપણા નવા અપ્તને તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ હોય છે

ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં જે અતયમશૂન અને છે તેના ઉપર આપણી રાજવૃત્તિ કુશોભે મારે છે અને આ વિધેય ટાળવા માટે કામે લાગી જાય છે પોતાની તમામ વાકાત કામે લગાડી, અતરાયેને દૂર કરી ઇચ્છિત વસ્તુ તે પ્રાપ્ત કરવા ચાહે છે પણ તે અતરાયે પ્રકૃતિ ન્ન હોય કે માનવસર્જિત હોય, તેના પ્રત્યે મનમાં રાપ નામૂત થાય છે આજ દેવની નન્મશૂનિ છે

હવ તમે જોઈ શકો છો કે હજારમાં પહેલા વસ્તુ તરફ રાજવૃત્તિ મેદ થાય છે પણ તેની પ્રાપ્તિ અને સરક્ષણમાં આપણા વિરોધી શક્તિઓ પ્રત્યે દેવ થાય છે અર્થાત્ આત્માને વિભાવકથા તરફ ધીરનાર મૂળ વૃત્તિ રાજાત્મક છે

રાજાત્મક વૃત્તિનુ ક્યાં છે લેવાનુ ? મનને અમુ તે જમે તેમ કરીને પણ લેવું પડી એ નથી જોવાનું કે તે લેવા માટે કેટલું બેઠવું પડી. આ લેવાની વૃત્તિ તે જ લોકની માતા છે તેના મનમાં આ લેવાની વૃત્તિ નળવણ છે તેને ઉચિત અનુચિતતાનુ કાંઈ મહત્વ નથી હોતુ તે મન સમ્મદ કરવા જ હિંમે છે પણ, તે એ વિચાર પણ નહિ કરે કે તેની આ

સંત્રહવૃત્તિને કારણે હયાંભયાં ધરો ઉજ્જડ બની જશે, લીલી કલાર જેવી ફૂલવાડીઓ ઉજ્જડ વન સરખી જઈ જશે, કેટલીયે હસતી આખોભાથી આસુઓ વહેશે

આ લેવાની વૃત્તિવાળો ક્યારેય એ પણ વિચાર નહિ કરે કે મારી જરૂરિયાતો માટે કેટલું જમા કરવું જરૂરી છે સત્રહ હોય, પણ, તેની કાઈ સીમા હોવી જોઈએ જરૂરિયાતો વધે છે, પણ ક્યા સુધી તેને વધારવી ? સત્રહ અને જરૂરિયાતોની સીમારેખા તેની પાસે હોતી નથી તે તો માત્ર લઈને તેની રખેવાળી જ કરી જાણે છે

એક પ્રાચીન અર્હંતાર્ષિ સંત્રહશીલ હૃદયનુ ચિત્ર દર્શાવતા કહે છે—

આયાણ રખલો પુરિસે પરં કિંચિ ન જાણતિ ।

અસાહુ કમ્મ કારી જલુ અયં પુરિસે ॥

અપિભાષિત સૂત્ર અ ૬-૧

આદાનરક્ષી પુરુષ લેવું અને સરક્ષણ કરવું એથી ત્રીજી દ્રાઈ વાત જાણ્યો નથી એવો માણસ હલકામા હલકું કાર્ય કરતાં પણ અચકાશે નહિ જો કદાચ તેની જાણુમા આવે કે અમુક માણસની ખોપરી સોનાની છે, તો સોનાની પાછળ પાગલ બનેલ પુરુષ, તે માણસની ખોપરી પણ કાઢી લેશે

સપત્તિની પ્રાપ્તિ માટે માનવ જાતનું દમન પણ ઓછું નથી કરતો. એક યોગી આત્સસાધના માટે જેવી રીતે તપ કરે છે, બૂખ, તરસની પરવા કર્યા વિના, સાધનામા દેહને કષ્ટ આપે છે, ખરું પૂછો તો સાધનાની તન્મયતામા તેને બૂખ-તરસની ખબર જ પડતી નથી તેવી જ રીતે લોકોની સાધના પણ યોગીની સાધના કરતા જરાયે કમ હોતી નથી રૂપિયાના રણુ-કારમા તેની બૂખ અને તરસ મટી જાય છે

દુકાન પર ગ્રાહકોની બીડ જાગી હોય, સમય થઈ ગયો હોય, પત્ની વારંવાર બહાર આવી જોતી હોય કે અત્યાર સુધી જમવા કેમ ન આવ્યા ? છેવટે અકળાઈને છોકરાને દુકાને મોકલે છે તે કહે છે બાપુજી ચાલો, જમવાનું હું થઈ જાય છે”

ખરું કહો, આ વખતે તમે શો જનાળ આપશો ?

અહીં ઉપાશ્રયમા તો ધડિયાળનો કટો સાડાનવ ઉપર બે મિનિટ પણ આગળ જશે તો તમારું મન મુળઈ દોડી જશે. મનમા થશે કે કદાચ દસનો ગાડી જતી રહેશે

પરંતુ દુકાન ઉપર ધડિવાળમાં અગિયારને બદલે માર પશુ વાગી ગયા હોય, છતાં છાકરાને કહેશો કે- જા તું જાને તારી મા જાને જાની હો. અને હમણાં વખત નથી. પછી જામેને પેટમાં ઉદરમાં કુદાકુદ કરતા હોય ! આદોષની શીડ બાજળ, પેટમાં ઉદરમાં યુ યુ કરતા હોય તેનો અવાજ સંભળાતો નથી. કેટલું દમન છે આ !

જુઓ-તરસ માત્ર નહિ, ધણીને વાર કોધને પણ દબાવવો પડે છે. માથા બતાવતાં આદોષને તે પસંદ આવતો નથી તમે તેની સામે વાંકાનકા તાકા દાવી હમણાં કરી દો છો છતાં ન સે તો તમારી આંખો જરા તેજ ચર્મ જાય છે પણ એ માથા તમારે ત્યાંથી મોટા જગ્યામાં માથા ખરીકનાર છે અને એ બેચાર કાવી મીઠી સંભળાવે પણ છે છતાં તેની વાતે તમે પ્રેમથી સાંભળી હો છો. એક સબ્બ પણ બેઠવા નથી તમે કેટલા કૃપાળી જાની જાઓ છો ! જાણે કે જાવવાન મહાવીરની આદર્શ કૃપા તમારા હૃદયમાં કિતરી ગઈ હોય ! ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે જો જગ્યાદીશુ તો કહેજોનાં થરાક વહી જશે.

સમઘટિત માનવીમાં મોઝની સાવન્ય પેદા કરે છે જે સમઘટિત પ્રાણ જરિયાતો સતોષવાનો હેતુ હોય તેની તો કાંઈ સીમા જર હોય છે કેમકે માનવની જરિયાતોની કદ હોય છે પણ ઇચ્છિતો કહેતાં જાનત છે તે તો દ્રોષદીનાં ચીરની માથા જાનકદ હોય છે દુઃસાસનના દામ ઘાટી અથા પણ દ્રોષદીની સાડીને છેડે ન આવ્યો અથ તે એક વાત છે પણ વાતોને બાલુએ રાખી તેનો ચાર કાંઠો તો જણારો કે દુઃસાસન એ ગેરરસ્તે ચડેલું મન છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આત્માનુ સાસન શુભ છે મનનુ સાસન કહેતાં દુષ્ટ જ રહેવાનુ ધરણુ કે તેની વૃત્તિઓ વિધારી છે એ જ દુઃસાસન આંતર વૃત્તિપ્ર દ્રોષદીનાં ચીર એએ છે જાનત તપ્પાની સાડી- અથ દુઃસાસન ઘાટી જાય ત્યાં શુધી એએ જાય પણ તેનો છેડે આવવાનો નથી એ માટે જ આજમ કહે છે-

દુષ્ટાનુ આવાસ સમા અર્થસિયા

ઈચ્છા આદરની માથા જાનત છે

આકાશમાં અસંખ્ય પક્ષીઓ ભેડે છે તે ભીડી ભીડને પહોં આવે છે પણ આદરનો છેડે કાંઈ કાંઈ રાક્યુ નથી. ઈચ્છાનુ આકાશ પણ એવું જ છે મનુષ્ય પશુ રાજ તેમાં ભેગા કરે છે તેની પાંખો ઘાટે જાય છે અને તે પાંખુ આવે છે પણ તેનો અંત સીધો રાક્યુ નથી.

તૃણાની પૂર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સત્તા જ ગલના ખૂણામાં બિલા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે બિડવા માટે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમાં તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની બ્રમણ છે અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો બ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો બ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો. તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે કારણ કે તેનું જીવ બદલાઈ જવા જખતું હોય છે. દરેક જી માતા બનવામાં એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણુ જાણે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નહીં કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વરોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે બીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે. પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માંડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમાં આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેના પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણુગ સૂત્રમાં એથે દાણું કહ્યું છે કે ચાર ધ્યાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમાં ગમે તેટલું ભરવામાં આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

પરંતુ દુકાન ઉપર મર્યાદામાં અગિયારને બદલે ત્રણ ફક્ત વાગી ગયા હોય છતાં હાકરાને કહેશો કે- જા તું જાને તારી મા જાને જાની સો. અને હમણાં વખત નથી. પછી જાસેને પેટમાં ઉદરમાં કુકાકુક કરતા હોય. આકાશની બીડા બાજબી, પેટમાં ઉદરમાં મુ મુ કરતા હોય તેને અવાજ સંભળાતો નથી. કેટલું દુઃખ છે આ ?

ભૂખ-તરસ માત્ર નહિ, ધણીયે વાર કોષને ફક્ત દબાવવો પડે છે. આશ અવાવતાં આકાશને તે પસંદ આવતો નથી તમે તેની સામે તાકાત તાકાત લાવી દબમો કરી દો છો છતાં ન હોય તો તમારી આંખો જરા તેજ થઈ જાય છે. ફક્ત એ આકાશ તમારે ત્યાંથી મોટા જાન્યારમાં ખાલ ખરીદનાર છે અને એ બેચાર કરી ચીકી સંભળાવે ફક્ત છે છતાં તેની વાતે તમે પ્રેમથી સાંભળી શો છો. એક સપ્તક ફક્ત બેસતા નથી તમે કેટલા દુઃખાચીર બની જાઓ છો. જાણે કે અભવાન મહાવીરની આંખમાં ક્રમ તમારા હૃદયમાં ઊતરી ગઈ હોય. ખરી વાત એ છે કે તમે એ જાણો છો કે જો જમાડીશુ તો હમેશનો ધરાક વૂટી જશે.

સમ્બંધિત માનવીમાં હોશની કાવના પેદા કરે છે જે સમ્બંધિત પાછળ જરૂરિયાતો સંતોષવાનો હેતુ હોય તેની તો કાઈ સીમા જરૂર હોય છે કેમકે માનવની જરૂરિયાતોની હદ હોય છે. ફક્ત ઈચ્છાઓ હમેશાં અનંત છે તે તો ક્રૌંચની ધીરની માફક અનંત હોય છે. દુઃસાસનના દાસ થાકી ગયા ફક્ત ક્રૌંચની સમીતો છે એ ન જાણ્યો. જ્યાં તો એક વાત છે ફક્ત વાતોને અણુએ ચાખી તેનો સાર કાઢે તો જાણીશો કે દુઃસાસન એ ચેરરસ્તે ચહેલું મન છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આદમાનુ સાસન શુભ છે. મનુ સાસન હમેશાં દુષ્ટ જ રહેવાનું. કારણ કે તેની વૃત્તિઓ વિદ્યારી છે એ જ દુઃસાસન, આંતર વૃત્તિય ક્રૌંચની ધીર જેવે છે અનંત વચ્ચાની લાડ. જ્યાં દુઃસાસન થાકી જાય ત્યાં સુધી જેવે જાય ફક્ત તેનો છે એ આવશ્યક નથી એ માટે જ આજમ કહે છે-

દુષ્ટાદુઃ આગાસ સમા અર્જતિયા

ઈચ્છા આશયની માફક અનંત છે

આશયમાં અસંખ્ય પક્ષો હોય છે તે કોઈ કોઈની ખર્ચા આવે છે પણ આશયનો છે એ કાઈ કાઈ રાહત નથી. ઈચ્છાનું આશય પણ એવું જ છે મનાયો પાણી રાત્રી તેમાં કોઈપણ કરે છે તેની પાંચો માંદો જાય છે અને તે પાણી આવે છે પણ તેનો અંત શોધી શકતું નથી.

તૃણાની પૂર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જગલના ખૂણામાં બેસા રહીને જુઓ ફેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે બેઠવા માંડું તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળાને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમાં તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની શ્રમણા છે. અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો શ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો શ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે. કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા જખતું હોય છે દરેક સ્ત્રી માતા બનવામાં એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કોણે જાણે ફેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની બાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે ખીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માંડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમાં આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પારી શકવાના નથી

ઠાણાગ સૂત્રમાં એથી ઠાણે કહ્યું છે કે ચાર સ્થાન હંમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમાં ગમે તેટલું ભરવામાં આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

૧ પહેલો સાગર ગંગા-યમુના જેવી મધ્ય નદીઓ પ્રત્યેક કણે તેમાં સાબો દન પાણી રહે છે. દ્વિતીય વર્ષ પીતી વર્ષા, તેમનો વલુગટકનો પ્રવાહ સાગરમાં મળે ત્યારે પશુ દળનો વર્ષામાં એક પશુ કિલ્લે એવો નથી આવ્યો કે જ્યારે સાગર એમ કહ્યું હોય કે હવે મારે જા પાણી નથી ભરેલું.

૨. ત્રીજું રમણાનું રમણાનનો ખાડો જ્યારે પશુ પુરાવાનો નથી. દળનો જાળા કુચક પ્રોટ દહા, સી પુરુદ, જળવાન કે નિજાળ, સત્યાપિત કે સાસિત, ચાતુર્તા કે વાસુદેવ જ્યાં જ્યાં આવે રમણાનમાં જઈ પહેલે છે. દળનો-સાબો વર્ષોથી જા કમ આવે છે. હાઈ કરાએ ને જાનને માલુમો ત્યાં પહેલો આવે એ જ્યારે કલાકમાં રાખ મઈ મધ્ય પશુ રમણાનની જલ્દી આવજ સુધી વખત મઈ નથી.

૩ ત્રીજું પેટ. જ્યાં જ વાત પેટની છે પેટનો ખાડો સવાર પૂરો ને બપોરે ખાલી. પચારીમાંથી કિલ્લાં જ જ્યાંની મામણી થાય છે. જ્યાંની સાથે નાસ્તો પશુ ભેઈએ છે. એ પશુ પેટમાં જાય છે. અગિયારેક વાસ્તી સુધીમાં ફરી આવે છે. રોટલી ઘણી, કદાત, સાક કે મિષ્ટાન્ન જ્યાં પશુ એ વાસ્તી તે પાણુ ખાલી. વળી પાછી ચણ-પાસ્તાની, મામણી, સાંભળાં છે વાસ્તી કે પાછી ખીચડી ને ફરી ભેઈએ. રાતના દૂધનો જાસ પશુ ખાય જ જાવો જા પેટનો ખાડો જ્યારે જાયતો નથી. મને વેટલી વાર કરો, એ કલાક મધ્ય કે પાછો ખાલી.

૪ મીઠી વાસ્તી પશુ વાસ્તીનો ખાડો તે બધાં કરતાં કોડે છે.

પેટનો ખાડો જ્યાં સેર જ્યાં જ્યાં કરાઈ જાય. એ કલાક માટે તે પેટ જાયતો કરાઈ પેટ જાયતો પછી કમને કમ તેની જલ્દી વસ્તુ મળે. તે જાન મન એક જાન તો આવ્યા માટે ઈન્કાર કરે, પણ મનને જાણે મેળો લીધે છે કે તેને મેડુ પતત પણ પૂરી રોકે નહિ. જેટલો જાણ જાયતો જ્યાં તેટલો જ તે વધુ ખાલી થતો જાય.

એક વાર સિંકાર, કાઈ પહેલેથી પોતી પાસે ગયો. જ્યાં જ્યાં જ્યાંમાં પહેલેથી જ્યાં એવો થાય છે કે જે કાઈ ચમકાર જાણતો દોષ. જ્યાં જ્યાં મન કરોના મહારમાં જ્યાં લોડા મળી જાય છે અને કેટલાક તેમાં જ્યાં છે પણ મેળમાંથી જ્યાં ચમકારવાળા પોતાય છે. સત્તેની ખસે મધ્ય તે જાન મન કરોના મહાર જાણ જ દોષ છે.

તમે ચારિત્રને નમો ચમત્કારને નહિ એવી બે બદામની વિદ્યા તો બાહ્યગર પણ બાહ્ય છે બે તમે લેવાનું બાહ્યતા હો કે લેવાનું ચાલતા હો તો સદાચારની સૌરભ લો જ્ઞાનનો પ્રગટ લો, સરળતાની સુવાસ લો

સિકદર યોગીની સેવા કરવા મડ્યો ખરી રીતે આ સેવા યોગીની નહિ, તેના ચમત્કારોની હતી મનમા મ્વાર્થ ભરેલો હોય તો તેને તપ કે ત્યાગની ઉપાસના ન કહેવાય મનમાં ચાદીના દુકડાની લાલસા બગી છે અને સતની સેવામાં પહોંચે છે ! આ સતની નહિ, દ્રવ્યની ઉપાસના કહેવાશે. કારણ કે આપના મનમાં સતનું નહિ, પણ સતની સેવાથી મળનાર સપત્તિના દુકડાનું મૂલ્ય છે. તમારું લક્ષ્ય સપત્તિમાં છે, ચારિત્રમાં નથી બે કદાચ બીજે સપત્તિ મળે તેમ હશે તો સેવાનો રસ્તો છોડી પણ દેશે

એક દિવસ યોગીએ સિકદરને કહ્યું—“ તારી સેવા પણ ગળબની છે. મારું લક્ષ્ય આજ ખૂબ જ પ્રસન્ન છે બોલ તારે શું માગવું છે ? ”

સિકદરને આ જ બોધનું હતું આવા દિવસને માટે તો તેણે પરસેવો પાડ્યો હતો તેણે કહ્યું—“યોગીશ્વર ! હું શું ઇચ્છું ? મારી એક નાની સરખી માગણી છે તે એ કે આખી પૃથ્વી ઉપર મારી સત્તા ચાલે ”

કેટલી નાની માગણી છે ! લોબીલક્ષ્યને માટે તો સારી દુનિયાનું સામ્રાજ્ય પણ યોછું પડે છે સતે બેધુ કે મનની તૃષ્ણા કેટલી વિશાળ છે. આ તો સુરસાના મો જોડું છે જેમ જેમ તમે અદર જતા જશો તેમ તેમ તે મોટું થતું જશે

આ સામ્રાજ્ય હાથની કાયા માટે કેટલી જગા બોધે ? દેહ તો માત્ર સામ્રાજ્ય હાથ જ માગે છે પણ મન ? ખરું પૂછો તો જેને એક ઇંચ પણ જમીનની જરૂર નથી, તેવાઓ વિશાળ પૃથ્વીના ખડથી પણ સતોપ પામતા નથી ! કદાચ દુનિયાભરનું સામ્રાજ્ય પણ મળી ગયું, સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર એકચક્રી સત્તા પણ મળી, પણ બ્યારે જીવનયાત્રા સમાપ્ત થશે તે વખતે કેટલી જગા મળશે ? ફક્ત સામ્રાજ્ય હાથ અને તે પણ ઇન્દ્રિય સંસ્કૃતિમાં જન્મેલાને જ બીજા જૈન કે હિન્દુ કુળમાં જન્મેલાને તો તે પણ નસીબમાં નથી આ બધું બાહ્ય છે તો પણ માનવનું મન કેમ સંબ્રહ્મની પાછળ પાગલ છે ?

માનવશરીરની સમસ્યા તો ચાર રોટલીથી પતી જશે રહેવાની સમસ્યા સામ્રાજ્ય હાથ જમીનથી ઉઠવી જશે પણ મનની સમસ્યા કે ઈકે મુસ્કેલ છે.

હજારો મન જ્ઞાનજ અને મણુમધી સેતુ મળવા છતાં મનની સમસ્યા ઉઠતી શકતી નથી

મોગીએ જોયું કે સિંહદરને ડામણે તમને નહિ પણ મનનો છે એટલે તેના ઈશ્વર પણ બીજી રીતે જ કરવો પડશે. મોગી જાણે ગયા. પોતાની એળીમાંથી એક મનુષ્યની જોપરી કાઢી સિંહદરને બાપી અને કહ્યું કે જાને જ્ઞાનજથી ભરી દે જે કહે તે જ્ઞાનજથી ભરાઈ જશે તે જ કહે બાપી પૃથ્વી ઉપર વાતુ સામાન્ય થઈ જશે.

સમ્રાટ સિંહદરના જ્ઞાનદની હદ નથી. મહેલમાં જવાની જ વાર છે એ મિનિટમાં જુવારના ઘણાથી ભરી દેવાશે અને સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર સિંહદરનું સામાન્ય થઈ જશે. સિંહદર મહેલમાં ગયો. તેણે એક શેર-પૂરી એક શેર જુવાર જોપરીમાં નાખી પણ જોયું તો જોપરી ખાલી. મુછીઓની કુર્ચીઓ લાવી તેમાં નાખી પણ જોપરી ખાલી જ રહી. સિંહદરના જ્ઞાનમની હદ ન રહી. તે સમજી ગયો કે આ ડાઈ ચમકદારિક જોપરી છે.

પાછા પગે તે મોગી પાસે પહોંચ્યો. બધી વાત કહી સુભણાવી હસતાં હસતાં મોગીએ કહ્યું— સિંહદર ! જાણ્યો નથી કે આ માનવીની જોપરી છે ? જ્ઞાનદનું મોટું રાજ્ય પણ તેને ન ભરી શક્યુ તો જુવારના ઘણાથી તે કેમ ભરાશે ? સિંહદર સમજી ગયો. તમે બધા પણ સમજી ગયા હોશો કે મનુષ્યની આ જોપરી ભરતી એ કેટલું કાણુ કામ છે !

સાચી વાત એ છે કે સમ્રાટમાં શાંતિને શોધતી એ જ મોટી ભૂલ છે. જે એમ માને છે કે પૈસા આવડાથી મનમાં સ્થિરતા આવે છે એ ખૂબ જ મોટી ભમણામાં છે તેઓ ધનને સમજ્યા છ પણ મનને નહિ. મનની શાંતિને સમજનાર એવી ભૂલ કહી ન શકે.

તમે સારી રીતે જાણો છો કે વિશ્વાસ અને દેશવર્તાનો સ્વપ્ને મન મુગ્ધના સમ્રાટ જાગર પાસે નહોતાં તે જાણે એક સામાન્ય માણસ પાસે હોય છે પરંતુ મનુષ્યના સાધારણ માનવીને જોડતી શાંતિ હતી તે જાણે મોટા મનવાનના નસીબે પણ નથી. શાંતિ વિશ્વાસનાં સ્વપ્ને કે સર્વત્ર સમ્રાટમાં નથી પણ મનના સતોપમાં છે.

અહિંસા ધર્મના ઘણા ગાણાં તમે ગયા છે સત્ય ધર્મનો જ્યોત્ષ્ણ પશુ જોરથી ક્યો છે હિન્દુ અને મુસ્લિમ ધર્મની સ્થાપના પશુ કરી છે તેને માટે લડ્યા પશુ છે, ઝઘડ્યા પશુ છે પશુ કોઈ દિવસ સહયોગ ધર્મને ઓળખ્યો છે ? જે તમારી નજીકના છે, અને આનુબાનુમા વસનારાઓ પાસેથી જ શીખી શકાય છે ! ભલે તો આજે આપણે સહયોગ ઉપર વિચાર કરીશું

માનવ સામાજિક પ્રાણી છે તે સમાજમાં જીવે છે, સમાજ પાસેથી કાષ્ટક લે છે, તો સમાજને કાષ્ટક આપે પશુ છે જે ફક્ત આપે જ છે તે દેવ છે અને જે માત્ર લેતા જ શીખ્યો છે તે દાનવ છે માનવ આ આપ અને લેની વચ્ચે જીવે છે માનવીના જીવનનો આધાર સહયોગ ઉપર જ છે. માનવી તો શુ પશુ દુનિયાના કોઈપણ પ્રાણી એક ખીન્ન વિના જીવી શકતા નથી એકલું કોઈ રહી શકતું નથી યોગીઓને માટે કહેવાય છે તે બધાના સહયોગનો ત્યાગ કરી હિંમલયની ગિરિ-કંદરાઓમાં જીવે છે, પશુ તે યોગીને પશુ ફળાહારના સહયોગની જરૂર રહે છે સલવ છે કે કોઈ તપસ્વી સાધક આહારનો પરિત્યાગ કરી દે છતાં તે પશુ પાણી અને હવાનો સહયોગ તો છોડી શકતો નથી

પશુઓની દુનિયા કે જેને આપણે અસામાજિક કહીએ છીએ અને જેની કોઈ સમાજવ્યવસ્થા નથી, તે પશુ સહયોગધર્મ તો જાણે જ છે. તે ટોળા બાંધીને રહે છે ગાય, ગાય સાથે લડશે છતાં પશુ રહેશે તો પોતાના ટોળામાં જ બેસ, બેસથી લડશે છતાં સાજ પડતા તે પોતાના ટોળામાં ભળી જશે કેમકે, તે જાણે છે તેને ત્યાં જ સહયોગ મળશે પશુ-સસાર,

સહયોગ હ છે અને વખત આવે આપે પણ છે આમ તો આપણને લાગે છે કે પરુઓમાં વળી સહયોગ કેવો? હરેક પોતપોતાના પેટની શિકરમાં છે પિતાને પુત્રની ચિંતા નથી અને બેટાને પિતાની શિકર નથી પિતા પુત્ર બંને સળધ રહે છે જ ક્યાંક પુત્ર માતાની પણ કાંઈ સેવા ક્યાં કરે છે?

મા કેટલા સ્નેહથી પોતાનાં બચ્ચાનિ પાળે છે વાંદરી પોતાનાં બચ્ચાનિ હાથેમાં જાતીએ વળગાડેલાં રાખે છે તેને પૂછો કે— ઓ વાંદરી! તું જેને હાથ પીવડાવે છે અને જાતીએ વળગાડી રાખે છે તે મેટી થઈને તારું પેટ ભરવડો છે? ઉપર ઉપરથી એમ લાગે છે કે પરુઓમાં સહયોગની જીવન નથી પણ ના એક કણ જરા ભિન્ન ઉતરીને વિચાર કરે તો તમને પણ જન્મતની સહયોગની ભાવના સ્પષ્ટ જણાશે તે એમ ને એમ નહિ જણાય.

કાંઈ વાંદરીની પાસેથી તમે તેનું બચ્ચું ચૂટવી લો અને પછી જુઓ કે તેનામાં સહયોગની ભાવના છે કે નહિ? થોડી જ વારમાં વનરોડ મેકે ડોળુ તમારી પાછળ પડી અને તમને તમારા પ્રાણ બચાવવા પણ મુશ્કેલ થઈ પડી. તમને જેવી રીતે ધેરી ભેરી કે તેના બચ્ચાને પાછું આપી દઈને જ તમે તમારો જીવ બચાવી શકશો.

વાંદરીઓમાં જ નહિ, ગાયો અને બેસોમાં પણ સહયોગની જીવન છે જ્યારે અનુભવ થતાં જ તે ડોળામાં ભેગી થઈ જાય છે. અને સત્તુને સામનો કરે છે હરણાં જેમાં ક્રમગત સ્વભાવનાં પ્રાણીઓથી માંડીને જાનવાળી બેસો અને જાસો જેવાં કઠોર સ્વભાવનાં પ્રાણીઓમાં પણ ડોળાં ભેગામાં આવે છે ડોળાજમી એ સહયોગ ભાવનાનું પ્રતિક છે અજબદામે લખ્યું છે કે—વાંદરીઓ એક રાત્રી કાંટાવાળી ઝાડીમાંથી પસાર થયું પરિણામે તેમનાં શરીરમાં કાંટા પેસી ગયા પસાર થવા પામે હરેક વાનરે વક્ષની કળી પર સૂચ માંડ્યું એક સૂઈ જાય અને બીજા તેના કાંટા કાઢતા જાય કેપન રોસમરીએ અમેરિકાની એક ખારી ગ્રીસ (જે પરત્વે વચ્ચેની જગા) માં એક જૂઠું અને આંધળી હવાઈ સીધને જોઈ હતી જેને તેના સાથીઓ ભોળાં કરાવતા હતા તેથી તે ખૂબ જ ડુપ્પડુપ્પડ હતી.

પરુજીવનમાં સહયોગની ભાવના જીવિત છે તો પછે પોતાને પણ કરતાં એક માનનાર માનવમાં સહયોગ ન હોય તો તે એક કણ પણ જીવી ન શકે રાજમાત્ર ઉપર ચાલતાં આપણે સેક્રેડ અભૂરોની સેવા થઈએ છીએ. એક કાળીસે બન્યું ૮ જળામાં ઉતારતાં આપણે જેડૂત, જળદ અને જમીનની સેવા થઈએ છીએ. કેમકે આપણને સેવા લેવાનો અધિકાર છે ત્યારે સાથે

સાથે એ પણ ન ભૂલવું જોઈએ કે સેવા લેવાના અધિકારની સાથે સહયોગ-આપવાની ફરજ પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે એ ભૂલી જશો તે નહિ ચાલે જે માણસ પોતાના અધિકાર માટે જાગૃત હોય અને પોતાની ફરજો અદા કરવાનો ઈન્કાર કરે, તે જીવનનો કલાકાર બની શકતો નથી.

જો તમારામાં સક્રિય હોય તો બીજાને સહયોગ આપવાની ફરજ છે—આપવાનું કર્તવ્ય છે તે વિના યાદ રાખજો કે જરૂર પડે તમને પણ કોઈ સહકાર આપનાર નહિ મળે આપણને કોઈ દિવસ કોઈના સહકારની જરૂર નહિ પડે એનું અભિમાન રાખવું એ ખોટું છે જિંદગીમાં કયે વખતે સપતિનો તડકો, વિપતિના છાંયડામાં ફેરવાઈ જશો એ કહી શકાય તેમ નથી. માનો કે કોઈની પાસે સપત્તિ છે, તો શું તેને કોઈના પણ સહયોગની જરૂર નથી ? પૈસા જરૂરિયાતો મેળવી આપી શકે છે પણ તે તો જડ છે ચૈતન્ય-મય માનવીનું ધ્યાન તે ક્યારેય પણ લઈ શકે તેમ નથી આ વાત પૈસા-વાળાઓ નોંધી રાખો.

એક નાનું ગામ હતું તેમાં સમાજના પચાસેક ઘર હશે તેમાં એક પૈસાવાળો હતો તેની પાસે જેટલું ધન હતું તેના કરતાં તેના ગર્વ વધારે હતો ગામમાં કોઈ મરણ પામે, તો તે ઘોડા ઉપર બેસીને સ્મશાનયાત્રામાં જાય લોકો તેને કહે પણ ખરા કે, આ કોઈ શુભ પ્રસંગ નથી આવા પ્રસંગે ઘોડા ઉપર બેસીને આવવું એ સારું નથી દેખાતું પણ તે કોઈનું માનતો નહિ તે કહે કે મારી પાસે ઘોડો છે તો બેસું છું નહિ તો તેનો ઉપયોગ શો ?

આવા કેટલાય પ્રસંગોમાં તે ઘોડા ઉપર બેસીને ગયો હશે એક વખત તેના ઘરમાં તેનો બાપ ગુજરી ગયો તેની યાત્રિના બધા લોકોએ વિચાર કર્યો કે આજે એને પાઠ શીખવવાનો મોકો મળ્યો છે જેમની પાસે ઘોડા હતા, તે બધા ઘોડા ઉપર બેસીને ગયા, અને જેમની પાસે ઘોડા નહોતા, તે બધા લાડે લઈ આવ્યા બધા ઘોડે ચઢીને તેને ત્યાં ગયા તેના ઘરની સામે ઘોડેસ્વારાની લાઈન ચર્ચ ગઈ તે ઘરમાંથી બહાર આવ્યો અને બધાને કહેવા લાગ્યો કે—“તમે બધાએ આ શી મરકરી માડી છે ? શું કોઈ વરઘોડો કાઢવાનો છે ? મારા પિતાજીને બાધીને ખભે ઉપાડી લઈ કોણ જશે ?” લોકોએ કહ્યું કે—“ઓમા શું ? લાડેથી માણસો લઈ આવો અને ઘોડા ઉપરથી ઉતરવાના નથી”

હવે તેને પોતાની ભૂલનું જ્ઞાન થયું. તેણે કહ્યું —“સમાજના બધા...

ભાઈઓની કુ માફી માગુ છું અને હવે પછી કોઈ પણ દિવસ, કોઈ પણ ત્યાં થોડે સદીને નહિ જઈ

સાતિના આગેવાનોએ વિચાર કર્યો કે જમે તેમ પણ છેવટે તો તે પણ આપણે જ ભાઈ છે તેના આપને આપતી માણસો ઉપરથી લઈ જાય એ સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય. છેવટે બધા થોડા ઉપરથી ઉતરી અને સંક્રમણ આપ્યો.

આજે આત્મી દુનિયોના બધા ધર્મોને માને છે પણ સહયોગ ધર્મને ભૂલેલો જાય છે પહેલાંના વખતમાં સાસુ માંદી પડતી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદી પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

જ્યારે શ્રીરામને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગસે આવી, વનવાસ જ્યાં તેણે જ્યાં તે વખતે સાસુ કૌલસ્થાની બાધા મારતાં તે હોય છે.

સેવા સમય થેલ જાન લીના મોર મનોરથ પૂરા ન કરીના.

હે મારી રોહમ સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેવે અને વનનો અર્જુન આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન બની જશે. પણ તમારી સેવા નહિ કરી છકુ આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જમાનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં સરખા જાય છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિસ્થિતિકા (Necessity) ને બોલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિસ્થિતિકા ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો કાર વડુને માથે આવી પડ્યો, તો વડુ પહેલાં તો પોતાના કપડાંનું ખાન રાખશે. વખત છે ને કપડાં ખરાબ ન થઈ જાય ! જેટલી કપડાંની ફિકર હશે તેટલી માણસની નહિ !

મનુષ્યના સરીરમાં ચેતન્યની જ્યોત જ્વળતી રહી છે તેની સેવા કરતાં જડવત્તો આઠે આવનાં દોષ તો સમજાવું પડશે કે તમને ચેતન્ય કરતાં તમની કિંમત વધારે છે સરીરને માટે વસ્ત્રો છે પણ વસ્ત્રોને માટે સરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વસ્ત્રો પહેલાં અને સહયોગ પછી.

ધેર અને જ્યાર બધે જ આ વાત છે જાણમાં કરતાં કોઈ ભૂલથી કોઈની ઝાણ પણ નહિ આવવાથી લક્ષ્ય પડે, તો તે જોઈને તમે ખડખડ દસી પડો છે આ ખડખડ દામ્ય તમારા તકનાં અપોમન્યારને નામે સ્વામીશ્વર સામ્રાજ્ય છે એ જાણી આપે છે બીજાને પાંચ જોઈને જો

તમને મઝા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે જે ગેમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બગવતો હતો.

શકિત હોવા છતાં પણ જેના હાથ બીજની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહૃદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કોઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાં ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાર્ષ ઉઠાવી શકતી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શકિત છે હજારો મણુ લાકડાંને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાર્ષ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાર્ષ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તુરંત માણસની આંખો કાઢી બીજા જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આંખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોય જોઈએ મૃત શરીરની આંખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શકતી નથી આથી બ્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને ખેલાવીને પોતાની આંખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આંખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આંખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે બીજા માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુભંડાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે બીજાને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આંખો મારા દેશનુને કામ લાગે, મારી આંખો બીજાઓની આંખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ દેવું સહયોગનું જવલતું ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જો સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પચોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં ૭ માણસ હોય તો દરેક વ્યક્તિને બે કોળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

ભાઈ જોતી હું મારી માગુ છું અને હવે પછી કોઈ પણ કિસ્સા, માફી પણ ત્યાં પોડે મરીને નહિ જાય”

ચાલિયા આજેનાં જો વિચાર કર્યો કે મને તેમ પણ હેવડે તે તે પણ આપણે જ સ્વર્ગ છે તેના આપણે આપણી માણસો ઉપરથીને સર્વ જાન એ સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય છેવટે જાણ થો ! ઉપરથી ઉતરી જો સ્વકાર આપ્યો

આજે માનવી દુનિયાના બધા કોઈને માને છે પણ સ્વયં જાન જાણે જાણ છે પહેલાંના વખતમાં સાચું માંદો પાતી તે વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદો પડે તે સાચું તેની ચાકરી કરતી

જ્યારે શીશુને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગસે ચાલી વનવાસ જવા તેનાર થઈ તે વખતે સાચું કોસમ્બાની આજ્ઞા માનતાં તે કહે છે

સેવા સમય લેજ જન લીલા મોર મનારણ પૂરા જ લીલા ।

હે મારી રનેકમ સાચું ! તમારી સેવાને વખતે દેવે અને વનને મને આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન જાતી જશે પણ તમારી સેવા નહિ કરી શકું આ વાત મને ખટકતી રહેશે

આ તે જ સમયની વાત છે આજે તે નવા જમાનાના નવા રહે રાખેલી વડુને સાચું સેવા કરતાં સરખા આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે જો કદાચ પરિચારિકા ન આવી અને સાચું સેવા કરવાનો જાર વડુને માથે આવે પડ્યો, તે વડુ મહેલાં તે પોતાનાં કપાલુ ખાન રાખશે વખત છે ને કપાં જરાજ ન સર્વ જાન ! એટલી કપાંની ફિકર કરી તેટલી માણસની નહિ !

મનુષ્યના શરીરમાં ચૈતન્યની જ્યોત અમળી રહી છે તેની સેવા કરતાં જાવરો આડે આવતાં હોય તે સમજવું પડશે કે તમને ચૈતન્ય કરતાં જાતી કિંમત વધારે છે શરીરને માટે વરો છે પણ વરોને માટે શરીર નથી પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વરો પહેલાં અને સ્વયંજ પછી

ધેર જન જ્યારે જુદા જ આ જ વાત છે જાનરમાં કરતાં કોઈ જુલમી કોઈની જાણ નહિ આવવાથી સપ્તી પડે તે તે જોઈને તમે ખરખારા થશો પડે છે આ ખરખારા હાસ્ય તમારા હૃદયમાં સ્વયંજમાવને જાણે સ્વયંજાવવું સામાન્ય છે એ જાતની આપે છે બીજાને પદ્મ જોઈને જો

તમને મજા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વંશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બળવતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. દોષની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રજુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને રીનેમાના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય.

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાઈ ઉઠાવી શક્તી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો મણુ લાકડાને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી ફઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદ્દુગ્ધ માણસની આખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોય જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શક્તી નથી. આથી બ્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આખોનું ઘન કરતો બંધ છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુબંધાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ સાવના હોય છે કે મારી આખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આખો ખીજઓની આખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહસાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલતું ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જે સહયોગની લાવના હોય તો દેશની બેઝરી અને ગરીબોનો પચોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ બંધ એક ગલીમાં ખસીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય જે દરેક વ્યક્તિને બે કોણીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

ઓહા હે તો તેથી ઘાઈ મરણ નહિ પામે. શાસ્ત્રની દષ્ટિએ તેમને જીવોડી તપનો કામ થશે. સ્વાસ્થ્યની દષ્ટિએ તેમના શરીરમાં સ્ફુર્તિ રહેશે. વધુ ખાવાથી જે આજંત્ર અને બીજા શેષે થાય છે તેનાથી મુક્ત રહેશે. અને આમ ને ઘણીવા બોળળ ઓછું કરવાથી દસ આધિર્ના કે કુધનિ બોળળ કરવી સકારો. તે રીતે તેમના પેટનો પ્રશ્ન ઊઠશે જશે. એ જ રીતે એક બહેમી બહેનમાં સહયોગની ભાવના જાગે, તો તે પોતાના પડોશમાં અને મહેલમાં રહેતાં બાળકોને ભણાવે અને ધાર્મિક શિક્ષણ આપે, તો ઘણાં બાળકો સામાજિક પ્રતિક્રમણ સીધી રીતે અને તેમનામાં ધર્મના સરસરો રક્ષક !

પણ આજે તો સહયોગ આપવાની જગ્યાએ પણ સહયોગ પ્રદાન કરવામાં મન્યોડી કામ છે. લગભગ આજેનાં જાનિયાં બની જવાય છે. વરસો અને જાનો લઈ જવાનો રિવાજ એટલા માટે હોય છે કે વરના પિતાને બીજાઓનો સહયોગ મળે. પરંતુ આજે તો તેને સહયોગ કરવાને બદલે તેને જાનિયાંને સહયોગ આપવો પડે છે. જાનિયાંએ માટે આજ, નાસ્તે સરખા આધિક્ષિત ઉપરાંત પૂન બીડી, સીઝારેટ વિના બચ્ચા કરવી પડે છે. તેમ જ બહારગામ જાનમાં જાનિયાંને માટે પીબી, હંજમ અને છુટપોલીસ વાળાની પણ સજવા રાખવી પડે છે. આ બધું કરવા ખર્ચા પણ નો જમવાનું કામ ઘાઈ વખત જરાક મોડું થાય, કે શાકમાં જરા મીઠું ઓછું વધુ પડે તો તેણે કરેલી બધી વસ્તુઓ ઉપર પાણી ફરી વળે છે. જાનમાં તમે, આખર જાનિયાં જાનિયાં છે. કે શાર જાનિયાં ? આ તો તમારે વિચારવાનો વિષય છે.

એક પ્રશ્ન છે કે સહયોગના કામની રજામાં ક્યાંથી થાય ? તેને અપેક્ષ સમાજમાં કરવો. જાનિયાં કરવો કે ધર્મમાં કરવો ? દેશમાં સૌંદર્ય સમાજની તેની રજામાં કરવા ધિક્ક છે. તેઓ સમાજની સેવા કરે છે. સામાજિક કાર્યને માટે આજે રાતે ઉપમાંથી બીડીને દેડવા જશે. પણ ધેર નો જાનક ગિયાર હોય અને તેની દવા ભાવવાની હશે તો તેમના પચ દુખવા માંડશે. બીજાઓને માટે દોગરોડી કરીને દવા ભાવનાર, પોતાના બાળકને માટે કેમ ઉપેક્ષાભાવ રાખે છે ?

તમે કહેશો કે પોતાનાં બાળકોની સેવા તો બધાંય કરે છે. બીજાનાં બાળકોની સેવા કરવી તે જ સાચી સેવા છે. આવો વિચાર નો ખરખર હોય તો તે આદરણીય છે. પણ જાનિયાં તો ઘાઈ છુટી જ ભાવના કામ કરી રહી

હોય છે ખીજાઓની સેવા કરીશું તો આગળ આવી મકામે, સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા મળશે લોકો કહેશે કે આ ખૂબ સેવાપરાયણ વ્યક્તિ છે, જ્યારે ઘરના બાળકની સેવા કરવામાં કોણ કંઈ કહેવાતું છે !

દેશમાં જ્યારે આઝાદીની લડત ચાલતી હતી, ત્યારે દેશના નવયુવકો હાથમાં ઝાડુ લઈ, સડકો સાફ કરવા નીકળી પડતા દેશમેવા માટે આ ગીતે નીકળી પડનારા, એ જ યુવકો, જે તેમનો માદી માતા, ઘરમાં સાફસાફ કરવાનું કહે તો છેડાઈ પડતા ! જે સડક સાફ કરવા તૈયાર થાય, તે ઘર સાફ કરવાનો વાતમાં કેમ છેડાઈ પડે છે ? કારણ સાફ કરનારના ફાટા વર્તમાનપત્રોમાં છપાય છે અને ઘર સાફ કરવાનું કોઈ નામેય પૂછતું નથી આનો અર્થ એ થયો કે આ જનની સેવા, મેંચને માટે નહિ, પણ દેખાવ કરવા પૂરતી કરવામાં આવે છે

સેવાનો ક્રમ પણ જાણવો જોઈએ પહેલા માતૃપિતાની સેવા કરો, પછી કુટુંબની, મહોલ્લાની, સ્વધર્મીની ત્યારપછી, ગ્રામ, પ્રાન્ત, દેશ અને રાષ્ટ્રની

માતા-પિતા, તમારા સૌથી વધુ અને નિકટના ઉપકારી છે એટલા માટે દુ ખ વખતે તે યાદ આવે છે તેમની સેવા કરવી, એ તમારું કર્તવ્ય છે ત્યારપછી, સ્વધર્મીની સેવા એ તમારી સેવાભાવનાનો મહત્વનો ભાગ છે કારણ કે તેના સાથે તમારો ધણો ગાઢ સંબંધ છે તેમની સાથે તમારે દૈહિક અને આત્મિક બંને સંબંધ છે દૈહિક એટલા માટે કે તમે બધાની વચમાં રહો છો તમારી પુત્રોના લગ્ન તમે તેમની સાથે કરો છો, અને પુત્રીઓને પુત્રવધૂ તરીકે તમારા ઘરમાં લઈ આવો છો, સ્વધર્મીનો સંબંધ માત્ર વિવાહ પૂરતો જ મર્યાદિત નથી કારણ કે એ સંબંધ તો સસારવૃદ્ધિનું કારણ છે સ્વધર્મીની સાથેઆત્મિક સંબંધ પણ છે સ્વધર્મી, એ પ્રભુના શાસનનું પ્રતિક છે તેનું દર્શન, એ જિનેશ્વરના શાસનનું દર્શન છે તેમની અને તમારી વચમાં પ્રભુનો સંબંધ છે એટલે સ્વધર્મીનું મિલન, વીતરાગદેવની પાવન સ્મૃતિ તાજ કરે છે

સ્વધર્મીને જોતા મનમાં એક પ્રકારનો ઉલ્લાસ આવે એ જોઈએ તેના પ્રત્યે સ્નેહ અને સહાનુભૂતિનો પ્રવાહ વહેવો જોઈએ હું તમને જરા પૂછુ છું કે તમારા મનમાં સ્વધર્મીને જોઈને ઉલ્લાસ આવે છે કે કોઈ લક્ષ્મી-નંદનને જોઈને ? જે કદાચ કોઈ ધનવાન વ્યાખ્યાન સાબળવા આવે છે તો હાથના ઇશારા ચાલુ થઈ જાય છે—“ આગળ પધારો ” તમે પણ થોડાક

આપાપાજી ખસેા છે પશુ જો કાઈ જરીજ સ્વધર્મી આવે, અને કમલાગ્રે તે એાધુ સાંભળતો હોય અને આજળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને મટે શુ દામના ઇશારા થશે ? તેને મટે પશુ આજળ પધારે " ના જવાબ થશે ? ખસીને તેને જગા આપવાની તરફી તમે ભેટો ? ના ના એ જુ પુ તેના બામમાં ક્યાં છે ? તેને તો કહેવામાં આવશે— એમ ! આજળ ક્યાં જાય છે ? અહીં બેસી જા આજળ બેસવાનો શોખ દતો તો વહેલા આવશું હતું ને !

આટલું અંતર શા મટે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને મટે આજળ પધારો ના જવાબે થાય છે બીજા ભાઈને મટે એ જવાબે કેમ જલ્દાઈ જાય ? પહેલા મારેના જવા ને શું સ્વધર્મીને મટે દતો ? જો કદમ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સમાન હતું તો એ વાત તમારે પોતાને જ આત્મા કમૂસ નહીં કરે સ્વધર્મી તો જાને છે ધારિક થકા અને યાનર્થ પહેલાની સરખાણીમાં બીજો કદમ એ ક્યાં આજળ દશે પશુ અવાજમાં પધારો હાવનાર સકિત કાંઈક ભુલો જ છે પહેલા ભાઈની પાસે નાણાનું જોર છે રૂપિયાનો રણુકાર છે અને સરસ મળની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સમાન, એ સ્વધર્મીનું સમાન નથી. એ તો રૂપિયાનું અને તેની મોટરગાડીનું સમાન છે

જેના હૃદયમાં સમગ્રજીવનનો દીવડો ઝમઝમતો હોય તે કદી પશુ માંદીના ટુકડાઓની આનર મેઈનું પશુ સમાન ન કરે. તે તો સ્વનિર્મલ અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સમાનધર્મી બ્રહ્મીને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા ઇચ્છાકરી તથા રા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા બિભરણ છે ? તમે રેલ્વેમાં મુસાફરી કરવા હો. માંદી મેઈ રેલેશને જાતી બિબી રહીને કાઈ તમારા કમ્પામાં ચઢવા મટે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારે સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પગ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહોળા કરશો ? જો તમે પગ લાંબા કરશો અને વધારે જગા રેલ્વે રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેનો તમારામાં આભાવ છે કદમ તમે કાપા ખરીદ કરવા મટે અમદાવાદ જતા હો અને રસ્તામાં કાઈ સ્વધર્મી મળે અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખરુ જતાવશો કે પછી અમુક ભાઈને મળવા મટે ગોરીબદર જાઓ છો એમ કહેશો ? થયું ભાઈએ આ પ્રમાણે કરે છે મેલુ જાણે તમને શા ર ર લાગે છે ? કદમ

એમ પણ થતું હોય કે તે પણ એમ કહેશે કે ચાલો, હું પણ સાથે આવું છું અને કદાચ ખરીદીમાં પણ ભાગ લે આવી લાવના સ્વધર્મી વાત્સલ્યના રસને મુકાવી નાખે છે

આવી વાતો હૃદય સકુચિત હોય, તેના જ મનમાં આવે છે વિશાળ હૃદયવાળો માનવી જો તેના ઉપર લક્ષ્મીની કૃપા હોય, તો કદી આવો વિચાર નહિ કરે તે તો તે કૃપાના થોડા કણો પોતાના સ્વધર્મી બહુઓને વહે વ્યાપિના રહેશે નહિ તમારે ત્યાં કોઈ શુભ પ્રસંગ હોય અને તમે તમારા સગા-વહાલાને નોતપી હોય, તેમાં કદાચ કોઈ નાનો જમાઈ કોઈ કારણસર ન આવી શકે તો તેની ચેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકશે તમે કહેશો કે બધા આવ્યા અને તે ન આવ્યા પણ ગામનો કોઈ ગરીબ સ્વધર્મી ન આવ્યો હોય તો તેની ચેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકે છે ખરી ?

ધરમાં મિષ્ટાન્ન ખનાવ્યું હોય, અને પુત્ર અમેરિકા ગયેલો હોય તો દરેક કોળીયો ગળામાં ઉતરતા તેની યાદ આવે છે તમે ધરમાં શ્રીમતીજીને કહેશો કે, જુઓ એ તો અમેરિકા છે અને આપણે અહીં દૂધપાક ઉડાવીએ છીએ । ત્યાં અને કયાથી દૂધપાક મળતો હશે ? દૂધપાક ખાતી વખતે દીકરો યાદ આવે છે, પણ કોઈ દિવસ ખડોશનાં ગરીબ સ્વધર્મીનાં બાળકો યાદ આવ્યાં ? કોઈ દિવસ તમે એ વિચાર કર્યો કે તેની આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી તેનાં બાળકોને સવારમાં દૂધ પણ નહિ મળતું હોય, જો તેવો વિચાર ન કર્યો હોય તો પછી તમારા હૃદયમાં સસારની વાત્સલ્યતા છે કે ધર્મની ?

મને એક વાત યાદ આવે છે કે તમારા સૌરાષ્ટ્રમાં જ ખની છે. સૌરાષ્ટ્રના શામળશેઠનું નામ તો તમે સાંભળ્યું હશે તેમને ત્યાં એક વખત તેમના દીકરાની વહુના સીમતનો પ્રસંગ હતો ગામની સ્ત્રીઓથી હવેલી ભરાઈ ગઈ હતી આરે બાળુ મગળ ગીતો ગવાઈ રહ્યા હતા, કેમકે દરેક ઘેર મોકલવાના હતા

શામળશેઠે પોતાના પુત્રને કહ્યું કે-“જો મોટી મોટી હવેલીઓમાં રાજ મિષ્ટાન્ન ભેડે છે એ તો મિદ્ધાઈથી ધરાઈ ગયેલ છે પણ સમાજના એવા ધરેલો ખ્યાલ પહેલો રાખજો કે જો આર્થિક બીસમા દબાયેલા છે અને કુળની પ્રતિષ્ઠાને કારણે કોઈની આગળ મોં ઉઘાડી શકતા નથી ઉપરથી પોતાના કપડા બિજળા રાખે છે, પણ ધરમાં મહિનાઓ સુધી ગળપણના દર્શન પણ ચના નથી મોટી હવેલીઓવાળા એક બે ઘર કદાચ ભુવાઈ

આપાપાજી ખસો છે. પણ ને કોઈ અરીજ સ્વધર્મ આવે, અને કમલાએ તે ઝોણું સાંભળતો હોય અને ખાજળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને માટે શું હાથના ઇશારા થશે ? તેને માટે પણ ખાજળ પંધારો ના જવાજ થશે ! ખસીને તેને જ્યાં આપવાની તરફી તમે લેશો ? ના ના એ જણ તેના ભાગ્યમાં ક્યાં છે ! તેને તો હહેવામાં આવશે— એમ ! ખાજળ ક્યાં જાય છે ! ખસી બેસી જા. ખાજળ બેસવાનો શોખ હતો તે વહેલાં ખાસું હતું ને !

ખાટલું અંતર શા માટે ? પહેલાં આવેલા (ધનિક) ભાઈને માટે ખાજળ પંધારો ના જવાજો થાય છે બીજા ભાઈને માટે એ આવજો કેમ જણાઈ જાય ? પહેલાં માટેનાં આવજો ને શું સ્વધર્મોને માટે હતા ? ને કદાચ તમે હહેશો કે એ સ્વધર્મોનું સંમાન હતું તો એ વાત તમારો પોતાનો જ આત્મા કબૂલ નહીં કરે. સ્વધર્મો તો જ ને છે ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને ચાલનાં પહેલાંની સરખાણીમાં બીજો કદાચ એ ડગલાં ખાજળ હશે પણ જવાજમાં પસંદો હાવનાર યકિત કાર્મિક ભુદી જ છે પહેલાં ભાઈની પાસે નાણાંનું ગેર છે રૂપિયાનો રણકાર છે અને સરસ મગની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન એ સ્વધર્મોનું સંમાન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરમાંની સંમાન છે

જોના કદાચમાં સમજાવવાનો દીરઘ અગમતો હોય તે કદી પણ અડીના ડુકાણોની આગર કોઈનું પણ સન્માન ન કરે તે તો સ્વર્ગીય અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સન્માનધર્મો બંધીને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના કદાચમાં પ્રસન્નતા જણાશે. તમારા કદાચમાં સ્વધર્મોને જોઈને પ્રસન્નતા બિજાય છે ? તમે રેલ્વેમાં ધુસારી કરતા હો. ચાલી કોઈ સ્ટેશને આવ્યા બિનથી રહીને કોઈ તમારા ડબ્બામાં ચઢવા માટે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મો છે તો તમે તેને જોઈને જમ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહેળા કરશો ? ને તમે જમ લાંબા કરશો અને વધારે ત્યાં રેલ્વે રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મો પ્રત્યે જે વાતસલ્યતા જોઈએ તેના તમારામાં જાણાય છે કદાચ તમે કાપા ખરીદ કરવા માટે જમણવાદ જતા હો અને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મો અને અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પડી જમુક ભાઈને મળવા માટે બોરીબદર જાઓ છો એમ હશે. પછી ભાઈએ આ પ્રમાણે કરે છે કેવળ નવું તમને શી ડર લાગે છે ? કદાચ

આવી શકે. તે સિવાય, કદાચ નિમ્નરીમાં બધું કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પદ્મર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિનેરીના બહાર જ ન આવે તેની શી દિમત છે? જે માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થર પણ રાખી મકામ છે તમને ચેલીને અદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લઠ્ઠીને કેટલી સફળ બનાવે છે!

થેનીમાથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બળ્લો મહોરો નાખી દે છે અને તેને બગબગ હતા તેવા કરી દે છે.

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય? મુબઈ જેવા શહેરમાં મહેનતારા અને દરેરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાયાલ કુનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાનું છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સાગ ધરની બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લપાવતી નથી તે બૂખી રહેવાનું પસંદ કરશે પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખે. નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણું પણ ઠીક નવી દારણું કે એરી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન જીલ્લાય છે, તેમ જ આપનાગેનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખપ્પર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખપ્પર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજાને આદર્શ પણ છે આજે કોઈ દુડમાં નાથ્યા આપ્યા, તો બીજા દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને કયો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે દીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે ક્વિન્ટ મુન્જબ બધાના ઘેર લાકુ પહોચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેડ વાગે તેના દીકરા લણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી દિમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાકુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો ચાવવા જતા, કોઈકે કહ્યું વસ્તુ તેના હાથમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે? આ સમજી ગઈ કે આ ખોળું શું”

જાણ તો મને બહુ ચિંતા નથી પણ, હીકરા ! જે કાંઈ જરીનું એક પક્ષ પર કુસર્ક જાય તો મને એ સાચા મીઠા નહિ લાગે અને જરા નો, કમ્પાટ માંથી એ સિરક પણ કાઢજો. ગેમાં વિધવાઓનાં નામો લખેલાં છે. તેમની વ્યવસ્થા તો હું મારી જાતે જ કરીશ.

મામમાં ડેટલી વિધવાઓ છે. ડેટલાં સાધનસંપન્ન ધરા છે. ડેટલાં દુખી છે. ડેટલાં ધરામાં ધનના દગલા છે અને ડેટલાં ધરમાં રાતના તે શું પણ દિવસના પણ શોધવા જતાં. કાંઈ પણ મળે તેમ નથી. જ્યાં પણ ને ભણવનાં બાંસુઓ લુછી નાખી મેળા મલકાટ જાળવી રાખે છે. જે દુખી સહી રેટલી ખાઈને પણ ને સ્વપ્ન અને ચીસને નિભાવે છે. ગમે સમાજ અને રાષ્ટ્રના ઝોરવને જાળવી રાખ્યું છે. ૭ પોતે પાપ અને વડીઓ બનાવી પોતાનાં નાનાં ફૂલ જેવાં બાળકોનું પોવણું કરે છે. પક્ષ ડેટલી સામે લાચ લખી કરતાં નથી. એવાંએને ખાલ તમે કાંઈ સિરક ક્યો છે ?

સામજીકોનો પુત્ર એવી નિરાધાર બહેનોની માદી કમ્પાટમાંથી લઈ આવ્યો. તે શેઠ બાવી માદી પોતાની પાસે રાખતા હતા તમારી પાસે પક્ષ બાવી માદી હોતો. મામમાં ડેટલા લક્ષાધિપતિ છે તેનું સિરક તો તમારી પાસે જરૂર હશે. પણ જરીનું વિધવાઓનું સિરક કોણ રાખે છે ? વિધવા બહેનો એ સમાજરૂપ સરોવરની માલ્લીઓ છે. તેને તમે કદી પક્ષ જુલસો નહિ. સતો તો સમાજ-સરોવરનાં પક્ષી છે. એક સરોવર સુકાય તો પક્ષીને માટે બીજાં ધણાં સરોવર છે. પણ જો સરોવરનું પાણી કુસર્ક જશે તે બિચારી માલ્લીઓ ક્યાં જશે ? તેમનું તો જીવવું અને મરવું બંધન એ જ સરોવરમાં છે.

સપ સરોવર છે તેમાં ઉઘરતાનું જળ હમેશાં રહેવું જોઈએ. તે જ તેનું ઝોરવ જળવાઈ રહે છે. સામજીકની પાસે સંપત્તિનું સરોવર ભરેલું છે તેની સાથે સાથે તેમના હૃદયમાં સેવા અને સહયોગનો સાગર પણ જમકમ છે.

તેઓ પુત્રની પાસેથી સિરક લે છે તેઓ સિરક પ્રમાણે દરેક ધર માટે માર માર લાન્વા લઈને, બહરના ઝોરખમાં જાય છે. તિતેરી ઉપાડી બહરથી થેલી બાર કાઢે છે. થેલીને માટે કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર નથી. કેમકે તમે જાણ થેલીવળાઓ ૮ છો. (સમામાં દસાવસ.)

એ જ થેલીની કિમત છે જે ગરીબોના દુખમાં કાંઈક કામ

આવી શકે. તે સિવાય, ફક્ત તિજોરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિજોરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિંમત છે ? જે માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી શકાય છે તમને ચેલીને અંદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં ? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે !

ચેલીમાથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બબ્બે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બરાબર હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા ? અરે ! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય ? મુબ્બઈ જેવા શહેરમાં રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચલાયલ કરનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ અતવાગ્નેય છે ? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સારા ધરતી બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લાગાવતી નથી તે ભૂખી રહેવાનું પસંદ કરશે પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈલેશે પણ નહિ એવું આપણે પણ ઠીક નથી કારણ કે એની રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનારનો અહંકાર વધે છે.

દાંતનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખબર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખબર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો ? એક બીજો આદર્શ પણ છે આજે કોઈ દુડમાં નાણા આપ્યા, તો બીજો દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને કયો આદર્શ છે ? તેના ઉદર અત્યારે દીક્રા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે ક્રિષ્ન મુજબ બધાના ઘેર લાડુ પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ધરમા માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય ? સાંજના પાચેક વાગે તેના દીકરો લણ્ણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા ! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિંમત હોય ! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો ચાવવા જતા, કોઈકે કંઈક વસ્તુ તેના ઘાતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે ? આ સમજી ગઈ કે આ પીળું શું”

હે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ જા અને એને ઘેઈને એક માલુ મૂકી દે. જ્યાં એક એક કરતાં ચારે મહોરો મહાર ખાવી. માએ દીકરાને કહ્યું- 'બાઈ! તે' શામળદાસ મૈત્રુ મર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા, મા! પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને?' માએ કહ્યું- હા બેટા ત્યાં જા અને જા ચારે મહોરો શેખને ખાપી ખાવ. સહય છે કે લાડવા વાળવી વખતે તેમના ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તેજાર ચઈ ગયો. માએ ચારે મહોરો કાચળમાં પડીક વાળીને ખાપી. દીકરો ગયો અને જઈને શામળદાસરીઠના દાણમાં ખાપતાં મોતો- મારી માએ જા મોઢમુ છે શેઠે પડીક જોમુ અને જોયું તો ચક્રિત થઈ ગયા. શરીર પશુ ડેટથી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાખોની મૂકી છે એ પશુ જા પીળીપીળી મહોરો જોઈને ડેટથી જાય છે તેમનું પશુ મન દોહાય છે. પશુ જા લે પાપ વેચીને પેટ ભરે છે અને જાળકને કમ્પેસે છે. છતાં તેનું હાથ ડેટથી પ્રામાણિક છે! જા પ્રામાણિકતાએ શેખના હાથને જાન દિત ક્યું? તેજાળકને જોળામાં લીધા અને કહ્યું- હા એવી માને પુત્ર છે કે જેની પાસે પૈસાનો જમાવ હોય. છતાં જેને પ્રામાણિકતા એઈ નથી. પેતાની પાસેથી જીજી ચાર મહોર તે પડીકમાં મૂકી અને કહ્યું- 'એ જાને કહેજે કે જા જાળી તમારી જ છે શેઠ તે પાછી નહિ સે. જાળકને લલુવામાં સજવ રહેશે.

જા એક સહયોગ ધનનું જીવત ઉદ્યોગ છે. પેતાના મોજશોખ માટે જાળકને કુમાર કરનારા જા જાળકા ઉપરથી કઈક રીએ. જ્યારે પશુ કોઈ સ્વધર્મની સેવાને પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ચારે તમે કુનિયતની મુસીબતો યાદ કરો છો. વેપાર મગી ગયો છે. ધરમાં જાળકા હજી દીકરીઓ છે તેને પરજીવવાની છે. પાંચ પાંચ જાળકને કનિયાવર કરવો પડે. માન નાર બે જાંસુ પાડશે તો જાળકને જાળક પાડતો જશે. પશુ જ્યારે મિર દીકરાના લખનો પ્રસંગ હશે અને કોઈ કહેશે કે જોજો નકામું વધારે ખર્ચ ન કરશો. યોગમાં જ પડાવજો. ત્યારે જવાબ જાપશે કે પૈસા તો હાથને મેલ છે. કમાઈએ જીએ તે કામનું શું છે? એ વખતે, પાંચ રૂપિયા જાપતાં પાંચ જાળક મુસીબતોને યાદ કરી શા જી રનાર. એમો ઉદ્ધર કેમ જાની નય છે? હા જુ કે તે દીકરાને પેતાનો સમ? જાને સ્વધર્મને પરાયો.

દિવાળી દિવસે તમે દીવા કરો એ અને વરસાદનો દિવાળ કરો છે.

ત્યારે જરા વિચાર કરજો કે ખર્ચ ખાતામા જે મોટી રકમ વપરાઈ છે, તેમાથી કેટલા પોતાના કુટુંબ-પરિવારની પાછળ ખર્ચા અને સ્વધર્મની સહાયતામા કેટલો ખર્ચ કર્યો ? પોતાના દીકરાને અમેરિકા સુધી ભણવા મોકલનાર, પાડોશી સ્વધર્મીના બાળકને ભણાવવાના અથા ઉપર ચુપકીદી બળવે છે કારણ કે એક પોતાનો અને બીજો પારકો છે

“ મિત્તિમે સઘ્વ મૂપસુ ”નો પાઠ બોલનારા તમે જો આવી એક દીવાલ પણ ન ઓળંગી શક્યા તો આગળ કેમ વધી શકશો ?

મેઘકુમારે હાથીના ભવમા એક સસલાની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી પગ ઊંચો રાખ્યો. તો સસલા કરતા તો સ્વધર્મી જય તેમ નથી. તે તો તેની જાતનું પણ ન હતું. જો હાથી એક ગ્રાણીની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી ત્રણ પગે ઊભો રહી શકે છે, તો તમે તો માણસ છો, અને તેમાય પાછા ભગવાન મહાવીરના ઉપાસક છો. ફોટોગ્રાફરની પાસે તો તમે ધણી વખત ગયા હશે. ફોટો લેતી વખતે તે શું કહે છે તેના તો તમે અનુભવી છો. તે કહે છે કે-મો જરા હસતું રાખજો બાકીનું બધું હું સભાળી લઈશ.

તમારી પાસે કોઈ સ્વધર્મી વીસે મોઢે આવે તો તેનું મો ખીલી જોડે છે કે ખીસેલું હોય તો કરમાઈ જાય છે. આજમા આજુ તમે ફોટોગ્રાફરની વાત જોઈશ તો શીખી લો કે જે કોઈ પણ મારી પાસે આવે તે હસતું રહે. બાકીની વ્યવસ્થા હું કરી લઈશ તમે તેને કહો કે સામાયિકના સાધનો, પારણા વગેરેની વ્યવસ્થાથી માડીને તેના ધધારોજગાર અને છાકરાના ભણતર સુધીની વ્યવસ્થા હું યથાશક્તિ કરતો રહીશ પણ તમે તમારું મો જિતવેલું ન રાખશો.

સહયોગ ધર્મને ઓળખો સ્વધર્મી પછી, આગળ સમાજ અને રાષ્ટ્રની સેવાના ક્ષેત્રો ખુલ્લા પડ્યા છે. કોઈ પણ સીમા સુધી તમે જઈ શકો છો, જો તમારામા શક્તિ હોય તો સ્વધર્મી-સેવા ઉપર તો મે એટલા માટે ખાસ ભાર મૂક્યો છે કે તે તમારી નજીક છે તેનો અર્થ એ નથી કે સ્વધર્મીની સેવા એ એક જ પુણ્ય છે અને બીજા બધા કાર્યો પાપ છે. શુભ ભાવથી કરવામા આવતા દરેક ક્રિયા શુભ છે હું તો એટલે સુધી કહું છું કે સેવાના ક્ષેત્રમા આ સપ્રત્યયની દીવાલોને બધનકારક ન બનાવશો. દુનિયાના દરેક ગ્રાણીમા તમે તમારું પોતાનું પ્રતિગ્રિય જુઓ તેમનામા આત્મીયતા પ્રસારે હું ગ્રાણી માત્રનો છું અને ગ્રાણી માત્ર મારાં છે-આવી મગજમય ભાવના તમારી સહયોગભાવનાને જીવંત રાખશે.

છે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ જા અને એને ઘાઈને એક બાણ મૂકી દે
જામ, એક એક કરતા ચારે મહોરો ખઢાર જાવી. માએ દીકરાને કહ્યું-
'બાઈ! તે શામળદાસ શેઠનું ઘર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા મા!
પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને? માએ કહ્યું- હા બેટા, ત્યાં જા, જાને જા
ચારે મહોરો શેઠને બાપી બાવ. સભવ છે કે લાડલા વાળલી વખતે તેમને
ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયે. માએ ચારે મહોરો કામળમાં પડીકું વાળીને
બાપી દીકરો ગયો અને જઈને શામળદાસશેઠના હાથમાં બાપડાં મેલ્યો-
'મારી માએ બા મોકલ્યું છે શેઠે પડીકું ખેલ્યું અને જોયું તો ચક્રિત થઈ
ગયા. ગરીબ ખજુ કેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાખોની મૂકી છે એ
ખજુ બા પીળી પીળી મહોરો જોઈને ડાલી નાખે છે તેમનું ખજુ મન
લોભાય છે ખજુ બા તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને બાળકને કાકુવે
છે છતાં તેનું હૃદય કેટલું પ્રામાણિક છે! બા પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને
બાળકદિત કયું' તેનાળકને જોનામાં લીધા અને કહ્યું- તું એવી માને પુત્ર
છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા ખોઈ
નથી. પોતાની પાસેથી ખીજી ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- 'એ
અને કહેજે કે બા મધી તમારી જ છે શેઠ તે પછી નહિ લે. બાળકને
લલુવામાં સજવ રહેશે.

બા એક સહયોગ ધનનું જીવંત ઉદાહરણ છે પોતાના મોજસોજ
માટે કમરોત્તેજ હુમ્મસે કરનારા બા હાખલા ઉપરથી કંઈક થીએ. બાએ
ખજુ કોઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસન્ન ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તમે દુનિયાસભલી
મુસીબતો યાદ કરો છો. વેપાર ખટી ગયો છે ધરમાં અડધો રૂબા દીકરીએ
છે તેને પરણાવવાની છે પાંચ પાંચ હ નરનો કરિયાવર કરવા પડ્યો. મા
નાર મે બાસુ પાડી તો બાપડાર હ નર બાંસુ પાડતો જસે. જ્યુ બાએ
ધેર દીકરાના લખનો પ્રસન્ન હસે અને કોઈ કહેશે કે જોજો નાકાનુ વધારે
ખચ ન કરસે. થોડામાં જ પતાવજો. ત્યારે જવાબ બાપડો કે પૈસા તો
હાથનો મેલ છે કમાઈએ છીએ તે કામનુ શુ છે? એ વખતે, પાંચ
રૂપિયા બાપડા પાસે હ નર મુસીબતોને યાદ કરી શેઠનાં શનાર, એરમે
વધાર કેમ જતી નય છે? કારણ કે તે દીકરાને પોતાનો સમગ્ર છે અને
સ્વધર્મને પાડ્યો.

રિવાજોને દિવસે તમે દીવા કરો છો અને વરસવારનો દિસાન કરો છો.

સદ્અસદનો પણ વિવેક ગુમાવ્યો છે, અને ખરું પૂછે તો શક્તિ મેળવવાનો આ સાચો રસ્તો પણ નથી—છતાં પણ જો શક્તિ મળી ગઈ તો તેનો ઉપયોગ, કઈ રીતે કરશે? શક્તિનો ઉપયોગ તમે સ્વાર્થમાં કરશે કે સેવામાં? બીજાને જાળમાં ફસાવવા માટે કરવાના છે કે દોષને ફસામણુમાંથી બહાર દાઢવામાં?

શક્તિ તો દુર્યોધન અને દુઃશાસનને મળી હતી તેવી જ ભીમ અને અર્જુનને પણ મળી હતી પણ પહેલાના નામો ઇતિહાસમાં કાળા અક્ષરે લખાયા ત્યારે બીજાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાયા. શક્તિ હનુમાનજીને પણ મળી હતી અને રાવણને પણ મળી હતી પણ એકના પ્રત્યે જગત ઘૂણાની દૃષ્ટિએ જુએ છે તો બીજાના ચરણો પર શ્રદ્ધાના પુષ્પો સમર્પણુ કરે છે તેનું કારણ? કારણ એ જ કે તેમણે શક્તિ તો મેળવી પણ તેને વાપરવાની રીત ન જાણી. શક્તિનો મુદ્દર ઉપયોગ વિકાસનો માર્ગ છે, તો તેનો ગેરઉપયોગ એ પતનનો માર્ગ છે.

શક્તિના સદ્વ્યયની રીત જાણે તે જાણવા માટે તમે ચારિત્રશીલ વ્યક્તિઓની નજીક આવો, તેમનો પરિચય કરો, તેમના જીવનનું આરીકાદંધી નિરીક્ષણ કરો. માત્ર નિરીક્ષણ જ નહિ પણ તેનું અનુકરણ કરો. સારા આસંગિક સરકાર શક્તિને સારા માર્ગે વાળશે.

સમ્રાટ અશોકનું જીવનવૃત્તાત તમે જાણતા હશે. રાજ્યશાસનની શરૂઆતનું તેનું જીવન, રાજ્યનો વિસ્તાર વધારવાની તેની ભાવનાનું ચિત્ર ખૂબ કરે છે. સામ્રાજ્યના વિસ્તારની લોભપતાને લીધે હજારો વીરોના ખૂનની નદીઓ તેણે વહાવી. પૃથ્વીના દુકાંડની ખાતર ઘાસની માફક માનવીઓને કપાવી નાખ્યા પણ તેજ અશોક, કલિ ગવિજય વખતે બદલાઈ ગયો. તેના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં મહાત્મા શુદ્ધની વાણીનો પ્રભાવ છે.

જે અશોક સામ્રાજ્યના વિસ્તારની ખાતર હજારો માનવીઓનું બલિદાન આપતા અચકાતો નહોતો, તે જ અશોક પાછલી ઉંમરે એટલે કે મૃત્યુ હૃદયની ગયો, કે એક નાના સરખા પશુની હત્યા પણ તેને ગમતો નહોતો. એટલા માટે તેણે ઠેરઠેર શિલાલેખો કાતરાવ્યા, અને રાજ્યમાં ઠેરઠેર જાલા કરાવ્યા જેમાં તેણે પ્રજાને પ્રાણી માત્ર તરફ પ્રેમવૃત્તિ સમજાવવાનો સ દેશો આપ્યો. એટલું જ નહિ પણ તેણે બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર માટે પોતાના પ્રિય પુત્ર અને પુત્રીને પણ વિદેશોમાં મોકલ્યા.

યુરોપના ઇતિહાસમાં એક ચમકતી વ્યક્તિ આવી હતી તેનું નામ 'હુ' સેન્ટ પોલ ધાર્મિક ક્ષેત્રે તે એક લઘુપ્રતિષ્ઠ વ્યક્તિ હતી તે પ્રસિદ્ધ.

કૈન દર્શન આત્મવાદી દર્શન છે તે દરેક આત્માની અનંત શક્તિને માને છે કિંમતી આત્મામાં પણ એટલી જ શક્તિ છે એટલી ઘણી અને સિદ્ધિ આત્મામાં છે આવશ્યકતા હતા તેને એળખવાની જ તમારમાં શક્તિ મેળવે છે તમારી વાત તો તો પણ નાની જરાક સરખી કાઢીને પણ એટલી મોટી તાકાત છે કે તે મોટા ઘણીને પણ હેરાન કરી શકે છે નામ જેવો કેરી પ્રાણીનું છે અને પણ તે કેરી નામે છે પરંતુ વાત અહીં અટકતી નથી. શક્તિ મળી જવાથી કાંઈ સમસ્યા હશે થતી નથી. શક્તિ પ્રાપ્ત થવા પછી તમે તેનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરો એ એ પ્રશ્ન છે.

એમ તો પૈસા ખેંચ કરવામાં પણ શુદ્ધિની જરૂર રહે છે પરંતુ ખેંચ કરવા કે એકઠા કરવા કરતાં તેને ખર્ચવામાં વધારે શુદ્ધિની જરૂર છે એમ તમે આશ્ચર્ય પામતા હોશ કે ખર્ચ કરવામાં તે કાંઈ શુદ્ધિ નોંધતી હશે? પણ હા જરૂર જો ખર્ચ કરવાની કળા ન આવડી તો તમે હાનિ સહિત ખર્ચ કરવા જ્યાં એટલા આનંદ નહિ પામી શકો એટલો તે પ્રયત્ન જ સુનાર માત્ર શ્રેષ્ઠ ખર્ચમાં જ મેળવી શકે છે મજૂર માણસો હાનિ સહિત ખર્ચવા જ્યાં પણ બોલકામિત્તિ બની શકતા નથી કેમકે તે સહિત તે આવે છે પણ તે આપવાની કળા તમને નથી. આપે કેટલાક મનુષ્ય જોઈને અચોં ખસી શેષકામિત્તિ થઈ શકે છે કારણ કે તે કેમ ખર્ચ કરવું તે જાણે છે.

જ્યાં જ વાત શક્તિ માટે છે શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે શક્તિને માટે કેટલાક સનિવાર હનુમાનને તેમ અમાને છે કેટલાક વીરામીનની એળીઓ ખાઈ છે તો કેટલાક જળી શક્તિ માટે ઈર્ષ અને મચ્છીના તેલ (Kodliver Oil)નું સેવન કરે છે શક્તિ યજ્ઞ પાથક અન્યાયીઓને કે પૃથ્વી જુ કે જ શક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે તમે

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ ગઈ છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃદ્ધિ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે કે જીવનવૃદ્ધિની ખટાશ, મિદાશમાં ફાળિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજુ ખાટું હોય છે પણ માખી લીજુના વૃદ્ધિને નારગીના વૃદ્ધિની કલમ બેડી દે છે, ત્યારે લીજુ પણ મીઠા થઈ જાય છે. પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરા કહેવાય છે

નારગીના સહવાસથી લીજુમાં મિદાશ આવી તેમ મહાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમાં પ્રેમની મિદાશ આવે છે લજ્જાઈ અને શુરાર્થ, એ બંને સર્ગજન્ય ગુણો છે જેની પ્રકૃતિના મનુષ્યોના સહવાસમાં તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમાં આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક શંકારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિપાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેના સાથી કે જે માસાહારમાં પાપ માનતા નથી તેની સાથે હંમેશા કરે છે, કોલેજમાં અને કોલેજની બહાર, ઘરમાં કે હોટલોમાં કરે છે તે ઉચિત નથી. તેમાં તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મળક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવડે માસાહાર પ્રત્યે ધણુથી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમાં ભેસી જશે

એક કહેવત છે કે—“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનાને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોગતી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશે તો તે કામ નહિ આવે આપ ગુસાકરીએ નીકળો અને તેમાં તમારો જોડીદાર જો કે જૂસ હોય તો તેની ચાસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે કે—એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જો તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચું? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉતરે, જો

ચેર્ચ (Church) ના અધિષ્ઠાતા હતા આજ પણ તેમના નામે ખ્રીસ્તી ઈસ્ટિયર્ષ (Christian) ધાર્મિક સંસ્થાઓ આવી રહી છે તેમજ જીવનચરિત્ર એમ કહે છે કે એક દિવસ તે યુરોપના ખૂબ જ મોટા મુદારો-ઘડુ હતા.

બારતીએ ઝાપિ વાત્સીકિર્મા પણ સે ટપોચના જીવનચરિત્રનું પ્રતિબિંબ જણાય છે જેન ઇતિહાસમાં અનૂન માળો રાજા પ્રદેશી જેવી અક્રિતઓ પણ આવી જ ક્ષણની છે પહેલાં તેમનાં જીવન કાળાં કુદ્દેખોથી ભરેલાં હતાં પરંતુ એક મહાપુરુષના પરિચયમાં આવતાં તેમના જીવનનો અંધારૂર થઈ પ્રકાશ ફેલાયો.

સતપુરુષાનો સજ જનવત્તા પ્રત્યે વહેલી શક્તિનો પ્રવાહ મનરતા તરફ વાળે છે જીવન જે વાતાવરણમાં હોય છે તેની જગ્યા મન ઉપર જરૂર પડે છે હવા જે જીવનમાંથી આવતી હોય શુભાશનાં હોય તે સ્પર્શ કરીને આવતી હોય તે તે શુભાશનાં હોયની મધુર સુવાસ લઈને જ આવતી, જાને જે તે જાડી જટરનો સ્પર્શ કરીને આવતી હોય તે મદ્યો ફેલાવતી-જરામર એ જ પ્રમાણે, જે તમારું જીવન સજ્જનન પ્રકૃતિના મહાપુરુષોની પાસે વીરવું હોય તે તમારામાં તેમના ચરિત્રની તપની જાને તાક્તી સુવાસ આવતી, જે દુર્ગન પ્રકૃતિવાળી અક્રિતઓની સમીપમાં તમે વસતા હોય તે જીવનમાં કોષની અસત્તાની જાને દુરાચારની મદ્યો પ્રવેશ કરતી.

કુલળ વૈભવના કાષે ચરેકુ વિષ પણ અમૃત બની જાય છે નીકાતે આશર પામીને પથ્થર પણ પાણી ઉપરથી તરી જાય છે જે કે વિધનો સ્વભાવ માસ્વાનો જાને પથ્થરનો સ્વભાવ કુળાવવાને છે જ્યાં પણ સજ્જનતાના સ્પર્શને કારણે તેમ સ જાવમાં પરિવર્તન આવે છે જીવનનું પણ એમ જ છે અશુભ શક્તિઓનું વિષ કુલળ વૈભવથી સ્પર્શપુરના કાષમાં આવે તે તેના સ્પર્શપથેય થાય છે તે અશુભ તરફ વહેલી ધારાને વાળીને શુભ તરફ ચલિતી થ જનાવે છે જીવનના પ્રવાહને અશુભમાંથી શુભમાં જાને શુભમાંથી શુભમાં ફેરવવાની કળા તે જ અર્થમાં કળા છે.

એમાંસામાં વરચાદ મન મૂકીને પડે છે પાણી વરસે છે પાણીનો પ્રવાહ સજ્જરમાં મળીને પોતાની ગિદાસ ખોઈ નાખે છે કુલળ ઈન્જીનેર (Engineer) નહીંમાં જાય નાથી એ જ જળપ્રવાહનો કિતલન માટે ઉપયોગ કરે છે સત્ય પણ એવા જ કળાકાર છે કે જે જીવનની ધારા જે વાસનામાં વિન્યત થઈ રહી છે તેને સજ્જમાં પસટાવી શકે છે સત્યાદ્ય

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ રહી છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલ્પમ લગાડે છે- કે જીવનવૃક્ષની ખટાણ, મિદાસમા પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજી ખાદ્ય હોય છે. પણ માણી લીજીના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલ્પમ બેઝી દે છે, ત્યારે લીજી પણ મીઠા થઈ જાય છે પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરાં કહેવાય છે

નારંગીના સહવાસથી લીજીમા મિદાસ આવી તેમ મદાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમા પ્રેમની મિદાસ આવે છે લક્ષાર્થ અને છુરાર્થ, એ બન્ને સસર્ગજન્ય ગુણો છે જેવી પ્રકૃતિના મનુષ્યોતા સહવાસમા તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમા આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist)ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પ્રભાવ વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાપ પડે ■ જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિષાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માંસાહારમા પાપ માનતો નથી તેની સાથે હંમેશા ફરે છે, કોલેજમા અને કોલેજની બહાર, ઘરમા કે હોટલોમા ફરે છે તે ઉચિત નથી તેમા તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મળક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે છેવટે માંસાહાર પ્રત્યે ધણીથી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માંસાહારી સ્વધીની હરોળમા બેસી જશે

એક કહેવત છે કે-“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનીને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી હોસ્તી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશે તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમા તમારો બેઝીલર જે કંજૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે-કે-એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જે તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી બોલશે કે હું શા માટે ખર્ચ ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉઘડે, બે

મુસાફરીમાં તમારો સહપ્રવાસી ઉદાર હૃદયનો હોય તો તમારે એક પગ
તે ખર્ચ કરવું જ પડશે. પછી કાંઈ તે તમે ઈચ્છી શકો કે અનિચ્છી
કે પછી કચવાઈને કોઈ કે સહેરમાં આવીને પસંદ કરવું તો જરૂર પડશે જ

હા તો આટલું માફ રાખો કે આપ જેની સાથે ચાલતા હો તેના
જેવા થઈને જ ચાલવું પડશે. એક મુવક પોતાના સસરાની સાથે ચાલે છે
તે જ મુવક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે
પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલતાં તે
કાંઈ ફર રહીને ચાલતો નથી. છતાં તે ત્રણે ચાલમાં અંતર હોય છે કે
નહિ ! તમે તો અનુભવ પણ ક્યો કરો. જ્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે
જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બોલવામાં અને દરેક બાબતમાં વિવેક
રહેશે. હોય છે તે સમજે છે કે જો જરા પણ અવિવેક દેખાડ્યો તો
પરખાઈ જઈશું. એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સજમ કરી,
વાત કરવામાં પણ સજમ કરી અને ચાલવામાં પણ સજમ કરી. માનો
કે ઈર્ષાપશની પૂરી ચત્તાથી ચાલી રહ્યો છે

પિતાની સાથે ચાલવામાં જો કે એક સજમ તો જરૂર હોય છે જ
પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષાનો પણ ઉપસ્થિત જ
થાય નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ત્યાં તે પૂછશે જ નહિ. ખર
કાંઈ બીજો જ રસ્તો માપી રહ્યો હશે. બાળે કાંઈક જુદું જ તેઈ રહી
હશે અને હાથ પણ સીધા નહિ રહેતા હોય. પછી જીભ તો ક્યાં મીન
રહે તેવી છે ! તેને માટે તો હમેશાં પહરમાં એમર (સ્વાત્મ જિન) જ
છે હસતાં બાબગટ હશે તો ક્યારેક કોઈ નટ (Actor) ની કે નૃત્ય
(Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (દયાદસ)

ત્રણ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સથે ચાલવામાં કેટલો ફરક પડ્યો !
જેની સાથે રહેશો તેના ગુણોદેવ જરૂર તમારામાં આપશે. વિચાર કરતી વખતે
એક વખત મેં મારી નજરે એક દસ્ય ગેય છે એક વખત એક પુત્ર
ઉપરથી બમે જઈ ત્યાં દત્તા તે વખતે એક રજારી પેદાની પાણી પીવાવાનું
નહી પામે બાબા થે ! પછી પીનાં દત્તા તેવામાં તે રજારીને પણ પાણી
પીવાની ઇમ્કા થઈ એક જાણુ વોળા વળી તે પણ પાણી પીવા મગ્ગો.
પછી બાબામાં થઈને નાં પણ મેં પાણીને લગાડીને તે પાણી પીને
સામેના મુનિઆને કયું કે કુઓ બા સમનો રત્ત ! રાત-

દિવસ ઘેટાની સાથે રહેવાથી, તે પાણી પીવાની રીત પણ ઘેટાઓ જેવી જ શીખ્યો છે !

જુદા જુદા પ્રાતોના બે રહેવાસીઓ એકબીજાની પડોશમા રહેતા હશે, તો તેમની રહેણી-કરણી, આચાર-વ્યવહાર ઉપર એકબીજાની અસર જરૂર પડવાની ખાવા પીવાની રીતો પણ કેટલેક અંશે તેઓ એકબીજાની અપનાવશે મદ્રાસીની સાથે રહેનાર ઈંગ્લી, ઢોસા વગેરે ખાતા શીખી જશે, એટલું જ નહિ, પણ તેમની ભાષામા પણ એકબીજાના શબ્દોની આપલે થશે જે બન્ને કુટુંબોમા સ્નેહ અને સૌજન્ય હશે તો બન્નેના બાળકો સહેલાઈથી બન્ને ભાષાઓ શીખી જશે બે ભાષાઓના મિશ્રણવાળી એક નવી ભાષા પણ જન્મશે ભાષાવિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓ આ વિષયથી ઘણા પરિચિત છે

ભારતની ત્રણ સંસ્કૃતિઓ હજારો વર્ષોથી સાથે ચાલી રહી છે જૈન, બૌદ્ધ અને બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિઓ, ઈગ્ગ, પિગલા અને સુષુમણાની માફક ભારતભરમા વ્યાપેલી છે હજારો વર્ષોના સહવાસથી એક બીજા ઉપર એક બીજાનો ઘણો પ્રભાવ પડ્યો છે વિચાર અને આચારના ક્ષેત્રોમા તેમણે એકબીજાના ઘણા ગુણદોષો અપનાવ્યા છે

જૈન સંસ્કૃતિની અહિં સાચે બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિને વધુમા વધુ અહિં સકળ બનાવી છે યજ્ઞોમા થતી હિંસાને જે કોઈ રોકનાર હોય તો તે જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસા જ છે બીજા તરફ જૈન ધર્મ જેવા યાતિવાદના વિદ્રોહી ધર્મમા સ્પર્શ્યાસ્પર્શના સુસ્થાપિત, એ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિની પરપરાના સસર્ગને લીધે આવ્યા છે મૂર્તિપૂજા અને મૂર્તિપૂજામા સજીવ વસ્તુઓનો ઉપયોગ એ પણ એ જ સસર્ગતું પરિણામ છે બૌદ્ધદર્શન જે કે ભારત કરતા વિદેશોમા વધારે ફાટ્યું છે, છતાં તેના આચાર-વિચાર જૈન ધર્મ સાથે મોટે ભાગે મળતા છે તેમના સાધુઓ પણ ભિક્ષા લાવે છે માગલિક સભળાવવાની જેવી પરપરા જૈન સમાજમા છે તેથી જરાક જુદા રૂપે પણ તેવી જ પરપરા તેમનામા પણ છે

બે નિર્જીવ વસ્તુઓ જે એક બીજાની નજીકમાં રહે છે તો તેમા પણ કંઈક પરિવર્તન થાય છે અજમાના ફૂલ, પીપરમિન્ટના ફૂલ અને કપૂર એક બીજાની નજીક આવે તો તેમા કેટલું પરિવર્તન થાય છે ? ત્રણે એકે ત્રણ થતા એક બીજાનો ધનન્વભાવ ત્યાગીને પ્રવાહીરૂપ બની જાય છે અને એક...

મુસાફરીમાં તમારો સહપ્રવાસી ઉધર હાથનો હોય તો તમારે થોડું મજા
તે ખચ કરવું જ પડશે. પણ જામે તે તમે ઇચ્છી શકો કે અનિચ્છી
કે પછી કચવાઈને કરો કે લહેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડે જ

હા તો ખાટલુ માઠ રાખે કે આપ જેની સાથે ચાલતા હો તેના
જેવા મઈને જ આસવ પડશે. એક મુવક પોતાના સસરાની સાથે સાથે છે
તે જ મુવક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તે ક્યારેક તે
પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલતાં તે
કાંઈ દૂર સ્થાને ચાલતો નથી. જ્યાં તે ત્રણે ચાલ્યાં જાતર હોય છે કે
નહિ કે તમે તે અનુભવ પણ કર્યો હશે. ત્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે
જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બેસવામાં અને દરેક મામતમાં વિવેક
રહેશે હોય છે તે સમજે છે કે જો જ્યાં પણ અવિવેક દેખાડ્યો તો
પરખાઈ જઈશું. એવા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સવન હશે.
વાત કરવામાં પણ સવન હશે, અને ચાલવામાં પણ સવન હશે. માટે
કે ક્ષીપવતી ખૂબી જાણથી ચાલી રહો છે

પિતાની સાથે ચાલવામાં જો કે થોડું સવન તો જરૂર હોય છે જ
પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરિશિષ્ટો પણ ઉપસ્થિત જ
થશે નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં કે ત્યાં તો પુછશે જ નહિ પણ
કેમ બીજો જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે અથવા કાંઈક ભુલું જ નેઈ સ્ત્રી
હશે અને હાથ પણ સીધા નહિ રહેતા હોય પણ છબ તો ક્યાં મોત
રહે તેવી છે. તેને માટે તો ક્રમશઃ પદરમી ઓગસ્ટ (સ્વાત જ દિન) જ
છે હસાવતો ખાખગટ હશે તે ક્યારેક કાંઈ નટ (Actor) ની કે નૃત્ય
(Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (હસાહસ)

ત્રણ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સાથે ચાલવામાં ફરક પડે. ફરક પડે
જેની સાથે રહેશે તેના ગુણોના તુરતમારમાં ખાતરી વિચાર કરતી વખતે
એક વખત મેં મારી નાંખે એક દસ્ય જેવું છે એક વખત એક પુત્ર
ઉપરથી જામે જઈ રહ્યા હતા. તે વખતે એક રંગારી થી નિ ખાણી પીવાના
નહી પાને ખાઓ થેંગાં ખાણી પીનાં હતાં. તેમાં તે રજાઈને પણ ખાણી
પીવાની હમ્મય મઈ એક બાબુ વાંકો વળી તે પણ ખાણી પીવા મળ્યો.
જનુ દાસના બેજાબા મઈને નહિ પણ મોં જાણીને લગાડીને તે પાણી પીતો
હતો. મેં મારા સાથેના મુનિઓને કશું કે જુઓ આ સવનો રત. રાત-

એક કલાકાર માટીના પિડને સુદર કળશનું રૂપ આપે છે, અણુધડ પથરને છીણી અને હથેડા વડે સુદર હસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ સત પશુ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાથી શુરાધ્વોને કાઢી દૂર કરી, લક્ષાઈની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાથી શુરાધ્વોને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહેા. સારાની સાથે રહેશો તો સારાપણુ આવશે અને નકારાની સાથે રહેશો તો જીવનમા ખરાબીઓ આવશે, જે બગીચામા બેસરો તો સુગંધ પામશો, પણ જે ઉકરડા પામે બેસરો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘેડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમા એમ કંઈ શકાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીડી પીનારની સાથે રહેશે તો બીડી પીના શીખશે અને અદીણુ ખાનારની સાથે રહેશે તો અદીણુ ખાતા પણ શીખશે

કનૂસની સાથે રહેશો તો તમ્બરામા કળુસાઈ આવશે અને નિદાબોરની સાથે રહેશો તો નિદાબોરી આવશે, ઉગાઉની સાથે રહેશો તો ઉગાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉગાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરે અને પછી તેનો સંગ કરે

એક વખત લખનૌની બલરામ હોરિપટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતાં પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બેલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ઘૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનું કારણ એ હતું કે જન્મ પછી, થોડા વખતમા કોઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી

કટલાક દિવસ નેતે મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામાં

મીઠામાં મગી નવ છે તો ખજી ચૈતન્યથીયે એ આત્માઓ એકમીનની નજીક વસે તો તેમાં કાઈ પરિવર્તન ન આવે એમ કેમ સંભવે ?

એ ચેષ્ટીઓ બાબુ બાબુમાં ટગિથી હતી એકમાંથી લલચુની ત્રણ આવતી હતી અને બીજામાંથી ફેસરની મુલાસ મહેકતી હતી. એક જામણે મુલાસ કરતો ત્યાં આત્મા તેણે પહેલી ચેષ્ટીને પૂછ્યું કે તમે બન્ને એક જ જાતના કાપામાંથી બનેલી છો છતાં તમારી બંનેની વાસમાં આવડો બધો ફેર કેમ છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું : આ તો સજનો રસ છે મેં લલચુનો સર કંઈ હતો ફેસરેક વખત મારામાં લલચુ બારેક હતું ત્યારે મારી બહેને ફેસ તે સદવાસ કંઈ હતો. તેના ફળ રૂપે બંનેની વાસમાં ભિન્નતા છે. એકમાંથી મધુર મુલાસ આવે છે ત્યારે બીજાની ત્રણ કાઈને જમવી નથી.

વસ્તુ એક હોવા છતાં પણ અતિભેદ તેમાં કેટલો ફેરફાર થાય છે. જળનાં બિંદુઓ એક સરખા જ હોય છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષાનાં બિંદુઓ સર્પનાં મુખમાં પડે તો ઝેર બની નય છે ફળનાં પાન પર પડે તો કપૂર બને છે અને એ જ બિંદુ બે છાપના સળખામાં આવે તો તેમાંથી મોતી બને છે માનવ પણ જેવા સંસ્કારમાં પોપાય છે તેવા સંસ્કારોની અસર નિર્ધારે તેના જીવનનો વિકાસ થાય છે.

દીપકમાં તેજ પણ છે વાટ પણ છે પણ બન્નાં સુધી અપોતિભેદ પ્રતીતનો સંયોગ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેમાં અપોત પ્રગટ થતી નથી. એવી જ રીતે માનવીમાં યાન છે વિદ્યાન છે પણ બન્નાં સુધી સત્પુરુષનો સમાગમ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેનું યાન, સમ્યક્યાન રૂપે પરિવૃત્ત નથી. એટલા માટે તે માત્ર યાન કહેવાય છે જેવી રીતે પારશમણિના રૂપમાં મેલું સુવર્ણમાં પથ્થરો નાથ છે તેવી રીતે અચાન પણ સમ્યક્ત્વનો રૂપમાં પ્રતીતે સમ્યક્યાનમાં પરિવૃત્ત થાય છે.

સમ્યક્ષાન યાનમાં વૃદ્ધિ કરતું નથી. યાન તો એટલું જ રહે છે પણ પહેલાં એ યાન અચાનરૂપ હોય છે તેમાં સ્વરૂપને ઓળખવાની કે સમજવાની સક્તિ નથી હોતી તેમજ સત્ત્વે સમજવાની તેની તૈયારી પણ હોતી નથી. એટલા માટે તે અચાન કહેવાય છે પરંતુ ત્યારે કાઈ સત્પુરુષ સત્પુરુષની પાસે નહીં પહોંચે છે ત્યારે તેની દષ્ટિ બહાર નાથ નાથ છે દષ્ટિ બહારનાં સર્પિ પણ બહારનાં છે મિથ્યાચાન સમ્યક્ચાન બની નાથ છે સમ્યક્ચાનની પ્રાપ્તિમાં સત્પુરુષનો સમાગમ એ પણ એક મહત્વનું કાણ છે.

એક કલાકાર માટીના પિંડને મુદર કળાશનું રૂપ આપે છે, અણુધડ પથરને છીણી અને હથોડા વડે મુદર દસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ અત પશુ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાથી ભુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, ભગવાનની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે.

જીવનમાથી ભુરાઈઓને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહે. સારાની સાથે રહેજો તો સગપણ આવશે અને નકામીની સાથે રહેજો તો જીવનમાં ખગળીઓ આવશે, જે બગીચામાં બેસજો તો મુગધ પામરો, પણ જે ઉદ્ધરમાં પાડે બેસતો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે.

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડા વર્ગી મુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમાં એમ જી ગદાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને મોંપેને પણ તે બીજી પીનારની સાથે ગહેરો તો બીજી પીના શીખરો અને અદીણ ખાનારની સાથે રહેજો તો અદીણ ખાતા પણ શીખશે.

કજૂસની સાથે રહેજો તો તમારામાં કજુસાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેજો તો નિદાખોરી આવશે, ઉગાઉની સાથે રહેજો તો ઉગાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેજો તો ખાઉધરાપણું આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉગાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સગ કરો.

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમાં એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગ ચાલતા પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બેલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક છૂટકતો અને ક્યારેક ચીગતો હતો આનું કારણ એ હતું કે જન્મ પછી, થોડા વખતમાં દાઈ દિસકે પણ તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામાં મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામાં ન આવી.

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યના સ પર્કમાં રાખવામાં આવ્યો તો તેનામાં

ધીમેધીમે મનુષ્યના મુલ્યો ઊતરવા માંડ્યા તે ધીમેધીમે રે.ટસી ખાતાં શીખ્યો. થોડું થોડું બોલતાં પણ શીખ્યો. ધૂરજીવનું જીવન કરવાનું જાણ થઈ ગયું. સાચી વાત એ છે કે માનવીનું મન કોરા કાપડ જેવું છે. > રંગમાં નાખે તે રંગ ચઢી જાય. પણ કોઈકું ચાદરાખતે કેને એક વખત તેના ઉપર કોયે રંગ ચડી ગયો તો પછી જીવનને પ્રવેશ લેશે. પણ તેના ઉપર મુશાળી કે એવો કોઈ બીજો સ્વરો રંગ ચઢી શકશે નહિ. એ પણ એક બીજાતે ૨ માનવીનું મન કોઈ એવી વસ્તુનું જનું છે કે તે બધાં જીવનને બાંધે છુટકે પણ જાણીથી પકડી લે છે. પછી તેની સ્થિતિ કરવી જલ્દી મુશ્કેલી થઈ પડે છે.

તમે જાણતા છો કે બાલકોને કુવામાં નાખવી વખતે કોઈ ખાસ બળને ઉપયોગ કરવો પડતો નથી. પરંતુ તેને બહાર કાઢવામાં તે બાલકો કુખી જાણ એટલું જોર કરવું પડે છે. નળની નીચે બેસીને નહાનારને કોતી જીવનના કાંઈકો દોષ. જીવનના પતનમાં કોઈ સમય લાગતો નથી. જીવન જીવે રહ્યા છે તેના ઉત્થાનમાં જોઈએ છે.

ખેડા પ્રાસંગિક સરકારે જીવનનું જલ્દી પતન લાગે છે તેને મોટું કહેવા કે સાબળવાની જરૂર નથી. જાણકારે કોઈ પણ નિરાશમાં ગમે તેવાં કે બીજાં પીનાં શીખવવામાં આવતું નથી. તેમ જ જીવનમાં કોઈ ગમે તેવાં કે બીજાં પીનાં શીખીને જીવન દોડતું નથી. જ્યાં કહે કે તે આ વસ્તુને કાંઈ શીખ્યો? કહેવું પડે કે આ જાણ પ્રાસંગિક સરકાર છે > ખેડાએ તરફથી માન્યતાને મળે છે.

કુસરકારો બંધ થાય દોષ જ્યાં પણ તે થાય છે એમ માની તેની ઉપેક્ષા ન કરે. એક ચાલો હાથ, મધના બાજા વાસણને બગાડી મૂકે છે. ધૂળ જાણે પાણીમાં મળે છે ત્યારે પાણી તેનું ધોઈને સાફ કરવું નથી. પણ એથી કોઈકું પાણી ચડુ થાય છે. એ જ રીતે જીવનમાં જ્યાં સુધી કંઈ જોરો હતાં સુધી ખરાબ સરકારોની બહાર જલ્દી થાય છે. સરકાર નામનું દોષ તે જ્યાં હરી પડતાં સરકારી જઈ જાય છે અને જ્યાં ચરમો લાગતાં સરકારમાં ઉચ્ચતા વધી જાય છે.

ત્યારે સરકાર સંપૂર્ણ તડુ રંગ દોષ છે ત્યારે સરકારને હરી કે ચરમમાં કોઈ જાણ થતી નથી તેની રીતે > આપના સ્વચ્છ અને સ્વચ્છ દોષ તે ખરાબ સરકારો પ્રગટ તેના પર નીચે તે નથી બીજાને દેવા પછી ખાલી એ જાણના સમયે મળે પરંતુ, જો તે બીજા જીવન દોષ જોઈ જીવન દોષ તે પાણી અને ખાલી તેને સમયી શકે નહિ. તે ન તે ખાલી

અનુરૂપ બનશે કે ન તો પાણીને અનુરૂપ તે તો સર્વ બીજોનું બીજ બની, સર્વનો સહયોગ લઈ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ટકાવી રાખશે અને વૃક્ષરૂપે આગળ વધતું જશે.

આ જ વાત વિશિષ્ટ આત્માઓની હોય છે જે ખરાબ વાતાવરણમાં રહેવા છતાં ખરાબીઓને પોતાનામાં પ્રવેશ કરવા દેતા નથી પણ પોતાના સારાપણના પરમાણુઓ દ્વારા ખરાબ વાતાવરણને સારું બનાવે છે. ગોશાલક મહાવીર સમીપે રહ્યો, તેથી તેની અશુભ વૃત્તિની અસર લગવાન મહાવીર પર ન પડી પરંતુ લગવાન મહાવીરની શુદ્ધતાના કારણે, ગોશાલક, જીવનના અત સમયે બદલાઈ ગયો. આ વાત એ વિશિષ્ટ આત્માઓની છે કે જેમણે વાસના પર વિજય મેળવ્યો છે પણ સર્વ સાધારણને માટે તો એ જરૂરી છે કે તે કુસંસ્કારો અને કુસૌખ્યતથી બચે કારણ કે દુર્બળતાનો લાલ લોચનો તે બહુ શીઘ્રતાથી આક્રમણ કરી શકે છે. દૂધમાં સાકરનો સંયોગ થાય તો તે ગળ્યું થાય છે જ્યારે મીઠાના સંયોગે તે કાઠી બને છે. વાતાવરણમાં રહેલા સુસંસ્કારો જીવનમાં સાકરનું કામ કરે છે, તે આપણા જીવનને મધુર બનાવે છે, સુવાસિત બનાવે છે.

આપ જાણો છો કે કોયલા વેચનારના હાથ કાળા જ રહે છે અને દૂધ વેચનારના હાથ સુવાસિત જેવા કાર્ય અને જેવું વાતાવરણ હશે, તેવા જ રંગ જીવનમાં આવશે. મુબઈના કુશળ નાગરિકો સુસંસ્કાર અને સત્પુરુષના સમાગમરૂપે સુવાસિત અતર વડે પોતાના જીવનને સુવાસિત બનાવે એ જ શુભ કામના.

તા. ૨-૮-૫૬

જૈન ઉપાશ્રય, - માદૃશા.

ଭବନ - ୧୨୧

આચારશુદ્ધિ પહેલાં વિચારશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે કાર્યની પવિત્રતા તે પાછળ રહેલા વિચારોની પવિત્રતા ઉપર આધાર રાખે છે. આજે આચાર-શુદ્ધિ જાળવવા માટે ઘણા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. લાખી પહોળી સાધના, મોટી મોટી તપસ્યાઓ એ બધું જ આ આચારશુદ્ધિ માટે છે, પરંતુ આચાર પહેલાં વિચાર આવે છે કોઈ પણ ક્રિયા કરતા પહેલાં 'માનવી પોતામાં મનમાં' એક લક્ષ્ય ધારી લે છે તેના પર વિચારસ્પર્શ કરે છે. મજી જ એના આધારે આવે છે, માટે વિચાર જ કાર્યની ભૂમિ છે.

વેદાણુ વડે હજારો માણસો નદી પાર કરે છે પણ ઘણી વાર તમને એમ સાંભળવા મળ્યું હશે કે, વેદાણુ બધું વળી ગયું અને તેમાંના મુસાફરો પાણીમાં ડૂબી મર્યાં આવી બીના તમે એક વાર સાંભળ્યું હશે તો આનો અર્થ એ થયો કે તરાવનાર છે તે જ વેદાણુ ત્ર્યારેક ડૂબાડનાર પણ બને છે. તો આ દુર્ઘટનાની જવાબદારી કોના પર આવે છે ? જે સાધન આત્માને સિદ્ધિ તરફ લઈ જાય છે તે જ ત્ર્યારેક ત્ર્યારેક વચ્ચે જ જંગમવાદમાં ડૂબાડી દે છે તો એ માટે જવાબદાર કાણ ? નાવનો નાવિક જે કુશળ ન હોય, એવું લક્ષ્ય સ્થિર ન હોય તો નીકા બંધી ધણે જાય છે તેમ આત્મા જે અસાધક ન હોય, વિચારોના તરંગોમાં એણે પોતાની નીકાને છોડી દીધી હોય, તો એ ભટકાઈ પડવાનો જ.

દાન અને તપની સાધના શ્રેષ્ઠ સાધના છે પરંતુ શું ક્યારેય પણ તમે એવું બન્યું સાંભળ્યું છે કે, માણસ દાન દેતા છતાંયે નરકમાં ગયો હોય ? તમારો અત્મા આ માટે શું કહે છે ? આગમના પાના ઉચકાવો. તમને તેમાંથી જાણવા મળશે કે દાન દેનાર પણ કોઈ કોઈ નરકે ગયા છે. તપસ્વી સાધકની ગાડી પણ ક્યારેક બંધી તળી જાય છે. તમને સદેહ થતો

લાગે છે? કારણ કે જાન સુધી તમે જાણતા બાબત છે કે ઘનથી તે સ્વર્ગના દ્વાર પહોંચાય છે ને જાણે આ મહારાજ શું કહી રહ્યા છે? પણ મારી વાત સાચી છે નામથીએ ઘન ક્યું હતું ને? એક મહાન તપસ્વી સાધક એને દારે બાબત. એ ઇચ્છત તો એ પવિત્રતમ સતને પુણ પોતાની જાતને ધન્ય જનારી હોત. ત્યાજની પવિત્ર જગ્યા પાપની કાલીમાને ધર્મ શક્તિ પરત્વે એની અશુભ વિચારધારા જ એને પુણ્યપત્રે જતા રાખી રહી. એણે ઘન દીધું મુનિના પાત્રમાં કહી વસ્તુ નાખી કહેવા પદ્મને તો રેશ પણ બાપે જ છે. શું કાંઈ વેણે કાંઈ મુનિ મહારાજને કહ્યું કસિયતું ત્યાં આપ્યું હોય? જરૂર બાપે છે પણ તેથી શું તે નરકનો પશિક બની જશે ખરો? કદાપિ નહિ. વસ્તુમાં કલાશ બસે હેન પણ હૃદયમાં તો મીઠાસ જ હેન.

નામથી પસે હૃદયની મીઠાસનો અભાવ હોય. એના કસુએ સતને સતારે પિતૃકા નહીં તે પોતાની જૂલને છુપાવવા ખાતર તેમને ઉપેક્ષ કરવા ચાહતી હતી. તેણે વનમનુ સાક જનાવ્યું હતું તેમાં મસાએ પણ ખેંચે નાખ્યો હતો તાજુ થી પણ રેશુ હતું પણ સાક તેમને થતાં તેણે ચાખ્યું તો જાણ્યું કે વનકે તો કહ્યું છે બસ આ જ એની જૂસ હતી. પહેલાં વસ્તુ તેમને કરી લીધી પછી ચાખવા બેઠી તમે તો કરી જાતી જૂસ કરતા નથી ને? પહેલાં કાંઈ બાપે ખોટો ભાવ મનમાં ટસારી સેવો બને પછી એના આધારે મગ્યો કરવી, એ પણ એક એવી જ જૂસ છે પરિણામને પરીક્ષા વિના કાંઈના બને પૂર્વગ્રહ બાધી સેવો તે પણ હૃદિમત્કર્ત કામ નથી. પહેલાં ખેંચી ધારણા જનાવી સેવી બને પછી એ આધારે વાત કરવી તે અપોગ છે કારણ કે મનમાં પહેલેથી જ ખેંચી ધારણા ખરિદી છે જાતી રિધિતિમાં કાંઈ પણ વસ્તુને સાચો નિર્ણય થઈ શકાય નહિ. પહેલાં જોઈ બને પછી નિર્ણય કરવો.

નામથીએ વિચાર્યું તો તેને પોતાની જગીર જૂસ થઈ જણાઈ તેને જુગ પરિવારના લોભ જમવા બાપવાના છે આ સાક તેમને બધામાં જરી તે સૌની સામે મારુ અજાણ્ય પ્રદર્શન કરી. તે જ સમયે પધારી તપસ્વી સાધક ધમરુમિ! આ? એમની એક મહિનાની તપશ્ચર્યા પરત્વે હતું નામથીએ તેણે કે આ સારી તક છે સાધુ જાતી મગ્ય છે બધું જ સાક એમના પાત્રમાં કમળી નાખ્યું ક્યાંક દેહી જાવરી. સતને સતારે નહિ જતાં એક કચરાપેટીની ડોળિયે એમને ઉપેક્ષ કરવા ધાવો. પરિણામે

નાવડી ઊલટી ગઈ જેનો આશરો લઈ તે મુકિત લાશ્વી પેગલું ભરી શક્તી હતી તે હવે આ કૃત્યથી નરકના દ્વારે પહોંચી ગઈ.

તરવાના સાધનો જેમને મળ્યા, તે સૌ શુ' તરી ગયા છે ખરા ? તરનાર તો અનંત છે, તો તરવાના સાધનો મેળવ્યા છતાં ડૂબી મરનારાઓની સંખ્યા પણ કંઈ ઓછી નથી કારણ શુ' ? કારણ કે તેઓને સાધન તો મળ્યા પણ તરવાની કળા તેઓ શીખ્યા નહિ.

જે ક્રિયા જોડે પુનિત ભાવનાનો સંબંધ જોડાઈ જાય છે તે ક્રિયા પણ પવિત્ર બની જાય છે મનના પવિત્ર આસપાસના વાતાવરણને પવિત્ર બનાવે છે. તળાવમાં એક કાકરો ફેંકે તો એની લહેરો ઊઠે છે અને એક પછી એક તે કિનારા સુધી પહોંચે છે તેવી જ રીતે આપણા મનના પરમાણુઓ પણ સમાજમાં લહેરો બની આગળ વધે છે આ જ કારણ છે કે તીર્થ કર-દેવના સમવશરણમાં સિદ્ધ અને બકરી સાથે સાથે બેગી શક્તા હતા બકરીના મનમાં ભય રહેતો નહોતો કે સિદ્ધ તેને ભરખી જશે, તેમ સિદ્ધના મનમાં એ કૂર ભાવ ઉત્પન્ન થતો નહોતો કે હું બકરીને ખાઈ જાઉં. બકરીના મનમાં ભય નથી તેથી સિદ્ધ પણ પોતાની કૂરતા બૂલી ગયો. આ છે એક પવિત્ર વ્યક્તિના પવિત્ર વિચારોનો પ્રભાવ.

તીર્થ કર-દેવનું સમવશરણુ તો તમારે માટે બહુ દૂરની વસ્તુ છે પરંતુ આ તો તમારા અનુભવની વાત છે કે જ્યારે તમે તમારા પુત્રને પ્યારથી એક થપાટ મારી દો છો, ત્યારે થપાટ ખાઈને પણ તમારું બાળક હસતું રહે છે, એને કોઈ આવતો નથી તેમ તે રાત્રી પણ નથી ઊલટું કદી કદી તો તે પ્રેમના આવેગમાં તમને બાઝી પડે છે પરંતુ તમે જો કોઈ ભરાઈ એના કાનને પણ સ્પર્શ કરી લેશો તો જોખમી રડો પડશે કારણ કે પહેલા તમારા દિલમાં પ્રેમ હતો, જ્યારે આ વખતે કોઈ એનું સ્થાન લઈ લીધું છે. વિચારોમાં રહેલા પરિવર્તન ક્રેટલો ફેરફાર લાવી મૂકે છે. પહેલા થપાટ ખાઈને પણ બાળક તમને ચોટી પડતું હતું અને હવે ફક્ત અગુલી-સ્પર્શથી તે ચીસ પાડી ઊઠતું અને દોડી જઈને એની માતા પાસે ફરિયાદ કરી દીધી “મા, બાપુજી સારા નથી તે તો મને મારે છે” એની ફરિયાદ પરથી તો કદા દેવીજી તમારા પર નોટીસ બજાવી દે છે કે જુઓ હવેથી બાળકને મારશો નહિ આપણે કંઈ દસ-ચીસ ઘીકરા નથી શું તમને આ એક પણ ગમતું નથી ? બસ, જુઓ કેવું સ્વરૂપ લઈ લીધું આ વાને ?

એ વિચારોનું ઊતરાણુ-ચઢાણુ એવું હોય-છે કે, પ્રસન્નચન્દ્ર રાજધિ

મોટાકા મિનિયો પહેલાં સાતમા નરના દારે પહોંચી ગયા હતા તે ત્વર પૂરેથી મોટાકા જ મિનિયોમાં તેઓ સ્વર્ગને લાંબી મોઢા સુધી નેહ પૂરેથી વિચારોમાં પરિવર્તન થયું તેને પ્રિયુષો દેવદાસ ઉપર ચીંચી ગયા' । ।

મનુષ્યના વિચારો એ બધા કરી તો તે ઉપરજ સરસી. જેના વિચારો પતન માગ, એ તેવી વ્યક્તિનું મનન કરતાં વાર લાગતી નથી. ઠાઈ વ્યક્તિની મોટાપ અને નાનપણા ઠાઈ માપદંડ, એ તમારી પાસે । દા. તમારી પાસે એક માપદંડ છે જે વડે તમે સર્વ વ્યક્તિને માપે છે-તે છે પેસેલ સોનાના બજારી તમે વ્યક્તિને માપે છે, જેની પાસે પીણુ-પીણુ સોનું છે, એવું કો સ માન આપશે. ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ તેને આમજી આવવાની પ્રેરણા મળે રહેશે. જાહી પણ એ માપ છે જે સામાન્ય સ્થિતિના મુદ્દાઓ છે તેમજ રસ્તો બીજો છે તેમની હોશ પાછળ કરી અને જેઓ પૈસાદાર છે તેમને સાડુ તમે એવો રસ્તો રાખ્યો છે કે તેઓ મોટા આવવા છતાં બાંચ બેસશે કારણ કે તેમની પાસે પીણુ-પીણુ સોનું છે

દુઃખીયો કે આવી વ્યવસ્થા જ, ખોટી છે સોનાના બજાર વડે ઠાઈને આપેલો તે જાણી મૂળ છે કારણ કે સોનું તે આખરે જડ છે ઠાઈને માપવું હોય તે તેના સુવિચારોના જ વડે માપે. જેના વિચારોમાં પરિવર્તન છે જેના આચારમાં પરિવર્તન છે, તેવી વ્યક્તિનું વૃદ્ધિ સ્વાસ્થ્ય કંઈ નેહ એ પડી જશે તે ઠાઈ પણ રૂપમાં આવે, એના સ્વાસ્થ્ય સાડુ, તમારે બધા થઈ જવું જોઈએ.

કરત મહવર્તોએ કાચ-ભવનમાં દેવળયાન મેળવ્યું હતું તમે જાણ કાચની સામે પ્રતિબિંબ જાણો છે ત્યાં શરીરની લાગવટ પાછળ દેવો કાચ વીલી જાય છે । આપણે કાચાકે તેમ જતા વળાંને સરખા કરવામાં જ વીલી જાય છે. અને જ્યાં કાંઈ ઠાઈની વીલી ખોલાઈતી હોય અને વીલી તેમ જ કાર સુધાંત્રમ કાચા કરી પણ દેવળયાન દેવદાસે આપ્યું થયું છે । પરંતુ કરત મહવર્તોને તો કાચ-ભવનમાં દેવળયાન આપ્યું થયું હતું તેમ જ તમે દેવદાસમાં બેસી ગયા પીતા-પીતા, દેવળયાન આપ્યું કરશે । અને ગમ્મત મરુદેવીએ કાચી ઉપર બેઠા - બેઠા, દેવળયાન મેળવ્યું હતું તો આપણી માતાઓ મેદરમાં બેસી ચોખ્ખીની કાચી હવા ખાતાં દેવળયાન મેળવવાની પ્રેરણા લાગતી હશે ખરું ને । (લક્ષ્મીનાં દંડાકસ).

વિચારોની પરિવર્તન વિના સર્વકાંઈ જાલજલ છે જેના વિચારોમાં પરિવર્તન છે એના દુઃખ-દરદ દુનિયાનાં દુઃખ દરદ બની જાય છે કારણ

કે તે કોઈ સપ્રદાયનો માણસ નથી પણ વિશ્વનો માનવી હોય છે તારક મહોપુરુષ ભગવાન મહાવીરના કનોમા એક અજ્ઞાન વ્યક્તિએ ખીસા ફાંક્યા હતા જે વાતને આજે સ્પષ્ટી-હકારના વર્ષ વીતી ગયા તેમ છતાંય તે વ્યક્તિ આજે જીવિત છે આતેભ્યારે તે સાક્ષળવામાં આવે છે ત્યારે તે સહન ક્ષમાશીલ પ્રત્યે સાધકનું શન પ્રદાથી નથી પડે છે. સાક્ષળનારનું કિલ દુઃખ અને કરુણા વડે ભરાઈ જાય છે પ્રત્યુ શુ, અઢી હજારના લાખા કાળ-પ્રેરણમાં આવી બીસા ફરી ક્યારેય પની નહિ હોવાઈ ના, ખાલી અનેક બીનાઓ બન્યા કરે છે રતલામમાં એક બહેન તે કોઈએ પ્રસ્તક પર ખીસા ફાંક્યા હતા પણ એને કોઈ પણ યાદ કરતું નથી, અને ભગવાન મહાવીરને જ દુનિયા શા માટે યાદ કરે છે? શા કારણે એ કરુણ કયા, સામે આવતા લાવુક મનવાળી વ્યક્તિઓની આજો બીની થઈ જાય છે? એનો એક જ જવાબ હોઈ શકે કે તે વિરાટ પુરુષના પવિત્ર વિચારોનો જ એ પ્રભાવ છે.

એક પ્રશ્ન છે, વિચાર તો સૂક્ષ્મ છે તે બહારના વાતાવરણને કઈ રીતે પ્રભાવિત કરી શકે છે? તમારો પ્રશ્ન હીક છે "પણ તમે જાણો છો વિચારોના પરમાણુ હોય છે અને તે શુભ અથવા અશુભ ગમે તે જાતમાં હોય પણ એ વિચારો જ્યારે મનમાં જોડે છે ત્યારે તો આપણું શરીરની તથા બહારના વાતાવરણને પ્રભાવિત કરી જાય છે વૈજ્ઞાનિકોએ આ અંગે શોધ કરી છે તેમજો બતાવ્યું છે કે, હૃદયમાં જ્યારે કોઈ લાવની તીવ્રતા આવે છે, ત્યારે એમાંથી જુદા જ પ્રકારની ગધા ફેલાય છે. આપણે એને જાણી શકીએ નહિ કારણ કે, માણુ-શક્તિ બિટકી તીવ્ર નથી પરંતુ જે જે પ્રાણી-એને તીવ્ર માણુ-શક્તિ પ્રાપ્ત છે તેઓ તો એને તરત પ્રકાશ કરી દે છે. જ્યારે આપણા મનમાં લયનો ભાવ આવે છે ત્યારે શરીરમાંથી એક પ્રકારની તીવ્ર ગધા નીકળે છે, જે ધણેમાં માટે અસહ્ય બની જાય છે એ જ કારણ છે કે જે લયભીત બની કોઈ પશુની માંસે પહોંચે તો એ સહી જોડે છે એ ક્યારેક તો મારવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે પણ તમને જે નીડર બની તેમની પાસે જશો તો તેઓ ચૂપચાપ જિલ્લા રહેશે, એમનામાં કશી વિશેષ પ્રકારની હિંસ્યાલ નહિ દેખાય તમે સાલજ્યુ હશે કે જે વ્યક્તિઓ બહુ જ બચી બચીને ચાલતી હોય છે, તેમને કયાંક ને કયાંક સાપ વીધીનો બેટો થઈ જાય છે.

એ તો તમારો અનુભવની પાત છે કે, જ્યારે મનમાં લયની લાવના તીવ્ર રૂપે છે ત્યારે હૃદયના ધડકવાનો વેગ વધી જાય છે, રવાડા બિલા થઈ

નળ છે અને પરસેવો જ છૂટે છે આ છે આપણા વિચારોની સરીર પની પ્રતિબિંબ. જો કોઈની શાવના હશે તો પણ સરીરમાં વિકૃતિ આવી નજ છે. આખો શાલ ઘર્ષ નજ છે વાણી અસિમર જની નજ છે જેમાં કપરી છૂટે છે ઈર્ષ્યાની શાવના અને ઝોંકટોનું કહેવું છે કે અપારે આ શાવના મનમાં આવે છે ત્યારે પિતાશયની ચેલીમાં એક જાતની દિલમ્ભ ઘર્ષ નજ છે અને એ મર્યાદાથી રસ ઝરવા લાગે છે

વીરમી સહીના યોગિકા યત્ર દ્વારા શોધ કરીને આ સ્વસ્થ જતાવે છે પરંતુ જીવનના અધિઓ હજારો વર્ષો પૂર્વે ખ્યાત અને નિદિધાસન વડે અતરની શાવનાઓને નજી સેતા હતા. અગ્નેશ્વર અધિઓએ જાણ્યું છે કે મનમનના મિત્રમાં અપારે ઘર્ષ શાવના જળવાન અને છે ત્યારે સરીર માંથી એક પ્રાણસૂત્ર બહાર આવે છે આ જ કારણ છે કે રાત્રે ચેરને દેખતાં જ ફૂટારાં ભોં-ભોં કરવા લાગે છે ધરના જપરે મેસી ઘર્ષ કાર્યે મેસે છે ત્યારે તમે વિચારવા લાગો છો કે આજે ઘર્ષ પ્રિયજન આવવાના છે. ઘર્ષ અતિવિ આવે અથવા ન આવે પરંતુ રતેલીનું પ્રાણસૂત્ર વમાર મનને આકર્ષી નજ છે આ આજની જ નહિ પણ પ્રાચીન યુગની લન છે આજે તો યત્ર અથવા તાર આવી નજ કે અમુક તારીખે અમુક દેનમાં દેશમાંથી સમાસમધીઓ આવવાના છે તો મન કપી ઝીંકે છે કે જે પાછા કપારે જશે અને તેઓ જો બેપરેશન કરાવવા આવતાં હોય તે બંને વિચારે છે કે શાલ લખી નાખુ કે હમણાં જલ્દી સારી નથી, વરઘે બહુ થડે છે ઝોંકટર કહે છે કે હમણાં બેપરેશન કરવું ઠીક નથી આવી સે-સા વાતો લખી પણ નાખશે કે પેલા આવવાનું નામ જ ન લે.

પણ પ્રાચીન યુગમાં કાચકનો સખ્દ સાંભળે મન બેલી જાતું કે ઘર્ષ મહેમાન આવવાના છે તેમના આગમનના સમાચારથી મન પ્રસન્નતા અનભવતું હતું પછી રતેલી લામે આવે કે ન આવે પણ તેમના પ્રણ-સૂત્રો તમને આજે છે તમે જો નાણે છે કે કાચળો પોતાના ઈર્ષ્ય પોષણ સ્વય કરતો નથી. પરંતુ તેમને લાંબી રેલીમાં રાખી આત્મિક પ્રભાવ વડે તેમનું પોષણ કરે છે કાચળાને જો ત્યાંથી હાવી લેવામાં આવે તો ઈર્ષ્ય નિજીવ જની જશે. કાચળાની રતેલ-ધારા જ એમનું પોષણ કરતી હેત છે.

કર્ણ સજામાં જો થી કાલાદલ મળી રહો છે તોફાર આવે છે તે જૂન પાડી કહે છે-સાંતિ રાખો, પણ એવો અવાજ પેલા કાલાદલમાં સમાઈ નજ છે એની કશી અસર થતી નથી. સ્વયંસેવક આવે છે અને

શાંતિ જાળવવા માટે વિનવે છે. લોકો સાલજે છે પણ કાલાહલ તો તેવો જ ચાલુ રહે છે પછી નેતા આવે છે તેમણે તો ફક્ત આગળી વડે સકેત કર્યો ને સૌ કાઈ શાંત થઈ ગયું અધ્યક્ષ આવે છે ને તેમને જોઈને વધુ સ્તબ્ધતા છવાઈ જાય છે એટલે એ નિશ્ચિત છે કે પહેલી વ્યક્તિએ તીવ્ર ક્રિયા કરી તો પણ શાંતિ ન થઈ, બીજા-ત્રીજાએ અટપ ક્રિયાઓ કરી ન્યારે ચોથાએ સૂક્ષ્મ ક્રિયા કરી પણ પ્રભાવ તો ક્રમે ક્રમે વિશિષ્ટ જ રૂપે પડતો રહ્યો આનું કારણ એ છે કે, જેની ભાવનાઓ શુદ્ધ હોય છે તેનું જ વ્યક્તિત્વ જનસમુદાયના હૃદય ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્ર વિચારશુદ્ધિનું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે તમારે આત્માના રાજ્યમાં પહોંચવું હશે અને તે તમે બધું તમારી સાથે લીધું હશે, પણ જો વિચારશુદ્ધિનો અભાવ હશે તો તમે અધ્યાત્મનો રસ માણી નહિ શકો સાચી રીતે વિચારવામાં આવે તો વિચારશુદ્ધિ વિના ધર્મ ટકી શકે નહિ એક ચિત્રકાર પાસે રંગની પીછી છે અને તે કળાવિદ્ પણ છે તેના ચિત્રો જાણે સજીવ છે આવો ચિત્રકાર પણ તેની કુશળતા ગમે તેટલી હોય પણ તે ગદા-મેલા કપડા ઉપર પોતાની હથેલી બતાવી શકશે નહિ કુશળ કળાકાર કદી આવું કામ કરવા તૈયાર નહિ થાય અને તેમ છતાં ય એ જો એવું દુઃસહસ ખેડશે તો એનો બધો જ શ્રમ અને કળા વ્યર્થ નીવડશે કારણ કે એનો આધાર શુદ્ધ નથી તેવી જ રીતે માણસના મનની ભાવના જો પવિત્ર નહિ હોય તો તેના પર રચાતું ધર્મનું ચિત્ર પણ કદી સુંદર બની શકશે નહિ શ્રમ કર્યો, ઉપવાસ કર્યો તેમ કઠોર સાધના પણ કરી, પરંતુ મનનું જો પરિમાર્જન કર્યું નહિ હોય તો બધી જ સાધના અર્થહીન નીવડશે

તમે વાસણું ઉટકો-માજો છો આપણી મુખર્ષી માતાઓ તો આ ઝઝટકી મુક્ત બની ગઈ છે ! આ કામને ઝઝટ માનો છો પણ રોટલા ખાવા એ ઝઝટ નથી વાસણું માળવા એને ઝઝટ માનો છો એટલે ઘાટી એક દિવસ જો હડતાલ પાડે તો તમારા માથે મોટો પહાડ ઊતરી પડ્યો હોય એવું તમને થાય છે હા, તો તમે અથવા તમારો ઘાટી વાસણું એવા માજો છે કે બસ, મોહું જ જોઈ લો અને દિવાળીના દિવસોની તો વાત જ કાઈ જોર, વાસણું માળવા અને કપડા પણ શુદ્ધ કર્યો જરા ગંદું થયું કે, સનવાઈટ સાણું ધસ્યો જ છે આ બધું સાફ કર્યું પણ મનને માળવું કે નહિ ? કે એને અશુદ્ધ જ રહેવા દીધું ?

માટે મનને સ્થાપ કરે તેમાં વાસના ઈચ્છા અને ક્રોધનું મેલનું રહેવા ન હો. જાણે આ વચો ઇચ્છા છે પણ મનની યી સ્થિતિ છે. એ તો તમે જ જાણી શકો છો ત્યાં તો વાસનાની અહીં વળી જાય છે. અથવા અંતઃકર્મ દ્વારા થઈ છે ત્યારે જ તમને ધુસાવુ નથી તો પછી મનમાં ૨ હો. ૧ હો સ્થિતિ જાણી શકો છો ત્યાં મનની મનિતા કામ રહે છે. અર્થાત્ મનની તમે સર્વજ વિજ્ઞાની બનશો. પણ જો મન મનની પરિસ્થિતિ બોલે છે વિજ્ઞાન-મહેશ્વરને પણ કમરો થતાં વાન નહિ સાગે.

એક 'ધર્મ'ની વાત છે તાવલે પોતાના સંધિમાં જોઈ એક કંઈક 'ધર્મ'ની ૨ હો સ્થિતિમાં મારે જવા ઈચ્છું છું. ધરણ સાંભળી શોધક મોન રજા કંઈક દામાં હા પુણી શોધકે વળી પોતાની નામદૂરી નક્કી નુક્તિમાં; તથા જાતના ધર્મોમાં જોઈ શકે આત્મજોમાં એકલું સ્થાન હોતુ નથી કે તેઓ જાણતાને જોઈ શકે વિરોધ કરી શકે. વિશેષ મારે જો વિવેક સ્થાપનાની જરૂર હોય છે. તેમાં પોતાના સ્વાધીનતા જોઈ શકે છે. એક સત્તાધારી સામે ધરણ મૂકવા ચહે પણ જણા મેટા સાધના તેઓ સાધી. આજળ મધ્યુ મો છે કારણ કે સવાના નજામું તે પોતાના વિરોધીને. હરેક રીતે ખસાસ કરવાની કશિલ કંતો હોય છે તેથી વિરોધ કરવા મારે પણ પોતાનાં કિલોની નહિ હેય સદુ તેજાર રહેવું જોઈએ.

પણ આ અન્યાર્થની વેળાએ મોન ધારણ કરવું તે ઈચ્છી રીતે તે પ્રોત્સાહન આપવા જેવું અર્થમાં. સક્રિયતામાં હોવા જતાં કાળો વિરોધ ન કરવા તે કાઈ સિદ્ધાંતમાં કાલ ન મેલો જેવું જ થાય છે.

રાવણના શોધક આત્મજો ચૂં રજા તો કંઈક દા માં હા પોતાની આર્થા મધ્યુસો કંઈ જ કામના હોના નથી. કારણ તેઓમાં તેમને પોતાની કાઈ જ વિચાર હોતો નથી કાઈ સિદ્ધાંત હોતો નથી. તેઓ તે બીજાને ખુશ રાખી પોતાનું કામ કરાવવા માગતા હોય છે. આવા જ આત્મજોને સ્વાધીન. કહેવાય છે તેમની સ્થિતિ કશિલા બોલે જેવી હોય છે. જેને ખસીયુ હોતુ નથી આ જાણ પણ જણી પાસે અને જાણી જાણી પાસે આર્થા મધ્યુસોને કહેશે કે કામને કાળો તો પણ દામાં હા કહેશે અને કશિલ કહેશે કે કામને કાળો-ધારણ છે સ્થર પણ તેમ કહેશે, હા, અને અનુકરણ સંભળવું હોતુ ખરું કે સત્કુવમાં કામને મિત્રા હતા આવા મધ્યુસો ખતરનાક હોય છે એક વિચારને કાઈએ ખુબ ક્યાં જાણશેને મારવા સોચો પણ ખતરનાક હોય છે. તો એવું

જવાબ વાળો કે, 'જગલીઓમાં નિદા કરનારાઓ અને પાળેલામાં મગકાના પોલીશ ખુશામત કરનારાઓ.'

રાવણના આવા ખુશામતખોર સાથીઓએ એના વિચારોનું સમર્થન કર્યું કારણ આવા માણસો પાસેથી દરેક સારા અથવા ખરાબ વિચારોનું સમર્થન જ મળે છે 'કાઈ' સિદ્ધાન્ત પ્રત્યેની વફાદારીને તો તેઓ જાણતા હોતા જ નથી વ્યક્તિ પ્રત્યે તેમની વફાદારી ત્યાં સુધી જ રહે છે કે, જ્યાં સુધી તેની દ્વારા એમનો સ્વાર્થ પોપાતો રહે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણુસી અને વફાદારી એ બન્ને જુદી જુદી ચીજો છે વફાદાર સાથી તમારા સારા વિચારોનું સમર્થન કરશે, પરંતુ જ્યારે એ જોશે કે તમે ખોટા માર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે એ તમારો વિરોધ પણ કરશે.

રાવણના સાચા વફાદાર સાથીઓએ એના આ વિચારને વિરોધ કર્યો પોતાનો રાટલો અહીંસામત છે તો પછી બીજાનો રાટલો શા માટે છીનવવો જોઈએ ? મનુષ્યનો એ સ્વભાવ છે કે જ્યારે એના હાથમાનો રાટલો કાઢી જૂટવી લે ત્યારે તે ખૂણે બેસી રહે છે પરંતુ જ્યારે એ પોતે જ બીજાનો રાટલો જૂટવી લે છે ત્યારે તે સ્થાન દહીયું હોય છે સત્તાના નુશાખા બાન બૂલેલો રાવણ પોતાના સમગ્ર સાથીઓના વિચારને શા માટે ગણકારે ? એણે કહ્યું 'તમારા જેવા નામદારની ક્ષણિક અમલો ચાલુ તો હું ત્રણ દિવસ પણ રાજ્ય કરી શકું નહિ.'

અને એ તો લડકાં ધર વિશાળ સેના લઈ દિગ્વિજય કરવા નીકળી પડ્યો વીરતા અને ઉત્સાહથી સેના નર્ત્ય જ્યાં ગઈ ત્યાં ત્યાં એને વિજય મળ્યો સર્વત્ર રાવણની વિજયપતાકા લહેરાવા લાગી. રાવણની 'મદોન્મત' સેનાએ ઉત્તરે આવેલી કૂબેરની રાજધાની અલકા ઉપર અપો માર્યો. રાવણની સેના સામે કૂબેરની સેના યુદ્ધ શરૂ નહિ. મેલના સૈનિકોને હતોત્સાહ જોઈ કૂબેરે પોતાના સેનાપતિને બ્રાહ્મણ સેનાને પાછા ફરવાનો આદેશ આપ્યો. કૂબેરની પ્રાસે અશાલિકા નિધા હતી. એના વડે એણે અલકાની આરેય બાજુ અગ્નિને કિલ્લો બોલો કરી દીધો દ્રાઈની તાકાત નહોતી કે આ જવાલાના કિલ્લાને પાર કરી આગળ મધી શકે પ્રિથ્વીએ રાવણની સેનાએ હથિયાર હેઠા મૂક્યા.

ગવણે એનાનો ઉત્સાહને બદલ્યો જોયો તે એ ચિતામાં પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે હજુ સુધી તો મે સર્વત્ર વિજયપતાકા જ લહેરાવી છે અને અહીં જો આમ પરાજય મળશે તો પહેલા મેળવેલો વિજય પણ

પરાજન્યમાં પરિણમશે. તમે એવી રીતે ઠરી વિચારુ છો કે ઠેકઠેકી ભૂમિ પર વિજય મેળવ્યા બાદ તમે બાકી સુધી પહોંચ્યા છો તમે નિઝોડ પર વિજય મેળવ્યો ત્યાંથી બહારમાં આવ્યા એકેન્દ્રિયથી બેઇન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય અને ચતુરેન્દ્રિયમાં આવ્યા ત્યાંથી વળી અસહી પચેન્દ્રિય પર આવી તે પર વિજય પ્રાપ્ત કરી સહી પચેન્દ્રિયમાં આવ્યા. સહી પચેન્દ્રિયમાં ચરીસ-પરીઠા નર્મ આવે છે ત્યાંથી પણ આગળ વધી તમે મનુષ્યભૂમિ ઉપર આવ્યા મનુષ્યમાં પણ ઠેકઠેક એવી ભૂતિઓ છે જે ઉદ્દેશનુ અધ્યક્ષ બનતી આવી હોય છે તેના પર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી તમે આગત મેળનુ છે આવ ક્યા ધેર આવતયા છો હવે નો અહીં દારસો તો સમગ્ર વિજય પરાજન્યમાં અદ્યક્ષ નરો. આગમ વાણી છે કે આત્મા ત્રાસ રૂપે બે હગર સાગતથી વધુ રહેતો નથી આવી સ્થિતિમાં નો તમે ચિંતારો ઉપર વિજય મેળવી લેશો તો પછી તમે સર્વત્ર વિજયી જ બનશો નહીં તર ફરી સ્થાવરની ભૂમિ પર જવુ પડશે.

એક ભક્ત કવિએ કહ્યું છે કે

મલ ન ઘની તો ફિર ન ઘનેગી
નરતન ચારંચાર ગહીં મિસતા
હેરી જાગાની મરમ મે મુહામી
ગુલ પિતુ માલ કો જાલ ન માલી
ઘનની તોરી તોહે ફિર ન ઘનેગી ॥ મલ ન ઘની તો

મહાકવિ સુરદાસ સંકેત કરી રહ્યાં છે માનવલોકના મૂલ્યોને તમે નહિ જાણો તો ખરેખરની દાર થશે. જીવનમાં નો સદ્ગુણોની સુવત્સ કરી હશે તો આ માફી સોના કરતાં પણ મોંઘી બનશે. નહીં તર પરાજન્યમાં આંસુ સિવાય બીજુ કશું બાકી રહેશે નહિ.

રાવલુ વિચારે છે સર્વત્ર વિજય-કુદુબી બાગરી પણ હવે પરાજન્યની વેળા સામે આવી ઊભી છે પરંતુ વિચારવાનુ તો એ છે કે રાવલુના મન ઉપર કુ ખતો આ બાર કાણે પર્ષો છે કે કહેવુ પડશે કે એના મનની તૃષ્ણાએ જ આ કુ ખતે આગમત્રણુ આપ્યુ છે નહીં તો શુ એને સ કામા રાહસાતો તોરો હતો કે રાહસ્ય તો શુ એ બાગમ અને પોરતા પણ ખાતો દેલ તો મ કથી કમી નહેની તનની બૂખ તો રાન હતી તે કશુ આગતી નહેતી પણ મન બૂખુ દુ મનની બૂખ કઈકે એવી વિચિત્ર છે કે તે ૭મ ૭મ

તમે એને પૂરતા જશો તેમ-તેમ એમા વધુ ને વધુ ખાડો પડતો જશે. ડ્રાઈની પામે જે સો રૂપિયા હશે તો મન બોલી લાઈશે, સોથી શુ બનશે, હજાર મળી જાય તો એકાદ નાની એવી છાટડી માડી દઈ કમી કેટલાની છે? નવસોની

હજાર જે મળી જાય તો મન માગશે, હજારથી શુ થાય, પચાસ હજાર હોય તો દુકાન પણ સરખી ચાલે હવે કમી કેટલાની છે? ચાલીસ હજારની છે પચાસ હજાર પણ જે મળી જાય તો મન કહેશે, લાખ થઈ જાય તો સારો એવો બગડો લઈ લઈએ, એક મોટર પણ લઈ લઈએ. હવે કમી છે પચાસ હજારની મનની માગણી જેટલી તમે પૂરી કરતા જશો તેટલો જ ખાડો તેમા વધુ પડતો જશે હા, એક જ વસ્તુ એને પૂરી શકે છે, અને તે છે ઈચ્છાનિરોધ ઈચ્છા પર અકુશ રાખશો અને પરિગ્રહને સીમિત બનાવશો તો પછી મન તમારી પાસે કશુ ય નહિ માગે

રાવણ પાસે અસીમ સપત્તિ હતી, પણ એની પાસે સતોષરૂપી સપત્તિ નહોતી તેથી તે ચિત્તાની લહરમા અટવાઈ પડ્યો હતો

આ બાળુ કુબેરની પત્ની હેમા બાળપણથી રાવણરાજ પ્રત્યે મ્નેહભાવ રાખતી હતી એણે શરમ તજી પોતાના પિતા પાસે પોતાની આતરિક ઈચ્છા પણ રજૂ કરી હતી એના પિતાએ રાવણરાજની પાસે હેમાના લગ્નનો દરાય લઈને દૂત પણ મોકલ્યો હતો, પરંતુ તે વખતે રાવણ દિગ્વિજયની તૈયારીમા હતો તેથી તેણે ના પાડી દીધી એટલે વિવશ બની હેમાના પિતાએ એનો સબધ કુબેર જોડે બાંધ્યો હતો, હેમા રાણી બની કુબેરના મહેલમાં આવી હતી, છતાં ય રાવણને વિસરી શકી નહોતી એટલે રાવણને નગરીની બહાર આવેલો જાણી મહારાણી હેમાના મનમા એક દુર્ભાવના પેદા થઈ આવી એણે વિચાર્યું, રાવણ અત્યારે કોઠાર પરિસ્થિતિમા સંઘર્ષ કરી રહ્યો છે જે આવે વખતે હુ એને સહાય કરુ તો તે મને પોતાની રાણીઓમા સ્થાન આપવા તૈયાર થઈ જશે

એણે પોતાની ઘસીને બોલાવી અને કહ્યું 'હુ આજે તને એક એવી વાત કહેવા માગુ છુ કે મે આજ સુધી ડ્રાઈને ય કવી નથી' આ સાંભળી ઘની બોલી 'મારા બહાલા ગ્વામિની, જે વાત ડ્રાઈને કહી નથી તેવી વાત મને પણ કહેજો નહિ' આ પણ મનની પવિત્રતા છે

ઘની લખેલીમણેની નહોતી છતાં કવો સુદર જવળ આપ્યો એણે ।

બીજાં તે બીજાની વાત સાંભળવામાં જ એટલો રસ લેવાય છે કે વાર્તા બા-
વવા માટે બનેલ પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે તેને કહેવાર કુ સ્તિ વારા
દેસા છુ મારી પાસેથી કદી કોઈની વાત બહાર ગઈ છે ખરી ! શુ તને
મારો ભરોસો નથી ? બામ તેઓ બનેલ રીતે વાત કદાવશે, બીજાની
રહસ્યભરી વાતો બાજુવાની વ્યવસ્થી ઉત્સુકતા થા માટે વ્યાપ્તમાં જોવી
જોઈએ ! અને સાંભળનારે વાત એકી કાઢી તે બીજાને મજા એ ક્યાં સુધી
પચશે ? અને, મનુષ્ય બધામને કહવો પચાવી લે છે, પોષ્ટિક રસાયણો
પચાવી લે છે પણ એનાથી બાવી વાતો પચાવી શકાતી નથી.

જા દાસીએ કહ્યું એવી વાત અને કહેશે નહિ પણ રાણીએ કહ્યું તમે
ન કહ્યું તે મારુ કામ પણ શી રીતે થાય ? વારા મારુ એક બાલકામ
કરવાનું છે તારે રાવણના મુકામે જઈ રાવણને કહેવું કે તમે નો કુમેરતી
રાણી હોમાને તમારી પત્ની, જારીકે સ્વીકારે તો હોમા તમને જાણતિય
કામને બચાવવાની રહે.

દાસી બા સાંભળી પ્રપાણુ જેમ સ્વપ્ન બની ગઈ તેને મધુ અચર-
રાણીને બાવી અપવિત્ર ભાવના ક્યાંથી નામી ! એણે નમતાપૂર્વક કહ્યું
મહારાણી અને મારા કશે પણ બા મરનો ઈતિહાસ ઉત્તરવસ છે પણ
બાવા સર્પથી વ્યાપ્ત જીવન ખરાબ માર્ગ જશે તે બા મરવી બાવી ઉત્તર-
વસ બામરુ પર ચાહી કોણઈ જશે અને હુ નો બાવા કામમાં સાથ મારું
તો મારી જિંદગીને ઈતિહાસ પણ જમી જશે કારણ કે ચારિત્ર્યની
વ્યક્તિ પ્રત્યે કોઈને સફળતા હોતી નથી એવા લોકોના નામ ઉપર લોકો
મુગ્ધ, સુધી પણ નિરુત્સાહ વરસાવવા, રહે, છે.

પણ રાણીને દાસીની એક પણ વાત મગી મઠિ ! કારણ કે મોકને
હીંચે એના વિવેક-દીવડે આશ્ચર્ય થયો હતો : એ વાત નિશ્ચિત છે કે
બન્ને હજારમાં મોકનો પ્રવેશ થાય છે ત્યારે વિવેક-ગુહિનો દીવો આશ્ચર્ય
ભર્ય છે મોક બામને દુરવાળી પ્રવેશ છે તે વિવેક પાછો રસ્તાએ
લાગી જાય છે એક દિલ્લે કવિ પણ કહે છે;

જનુર ચોર ચોરી કરને ઘરં મેં સબ છૂંસે જાતા હૈ
હોમઠ પ્રકાશ ઘર મેં મિસસે તહ રીપક પ્રથમ ધુલાતા હૈ ।
પદ મોહ ચોર કે સ્વરણ હૈ; સરખેહ મોહ મેં સબ માતા હૈ
જાન રીપક કો પ્રથમ ધુલા ફિર બગમાલ ધુલાતા હૈ ॥

કવિ મોહની ચોરની સાથે તુલના કરે છે કુશળ ચોર ચોરી કરવા માટે ઘરમાં પ્રવેશ છે ત્યારે એનું પ્રથમ કાર્ય હોય છે, દીવાને ઓલવવાનું, જેથી તે અધારમાં પોતાનું કામ કરી શકે આ મોહ પણ ચોરનો ભાઈ છે. ત્યારે એ મન-મદિરમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે સર્વ પ્રથમ તો એ શાનદીપકને ઓલવે છે, પછી સદાચારરૂપી દોલત-ધનને ચોરે છે

રાણીનો વિવેક-દીવડો રામ ચર્ધ ગયો હતો એણે ધમકાવીને દાસીને કહ્યું ‘હું તારો પાસેથી ઉપદેશ લેવા બેઠી નથી તારે જો આ કામ ન કરવું હોય તો ના પાડી દે પણ યાદ રાખજે, તારો આ નકાર તને બહુ ભારે પડી જશે તું અને તારું આ બાળક આ દુનિયામાં વધુ દિવસ ટકી શકશે નહિ !’ સત્તા અને ભયની સામે દાસી નમી પડી, અને ગર્ધ રાવણ પાસે રાવણ પોતાના મુકામ પર બેઠો-બેઠો વિજયની ચરચરતી દીવાલોના ભાવિ ઉપર વિચારી રહ્યો હતો

દાસીએ અભિવાદન કરતા કહ્યું ‘આપ જ લોકના સમ્રાટ રાવણરાજ છો ને ?’ રાવણે સ્વીકૃત સૂચક માથું હલાવ્યું દાસી આગળ વધી ‘એમ જણાય છે આપ બહુ ચિંતામાં છો અને લાગે છે કે આપની ચિંતાનું કારણ છે આ અલકાનગરીની ચારેય બાજુ સળગતી અગ્નિ-જ્વાલાઓ, જે આપને વિજયના સદેહમાં લખાવી રહી છે હું ઈચ્છું છું કે તમને હું આ બાબતમાં મદદ કરું’ એક ક્ષણમાં આ અગ્નિ કિલ્લો શાત થઈ શકે છે અને આપનો પરાજય વિજયમાં પરિવર્તી શકે છે, પણ એ માટે આપે મારી એક શરત સ્વીકારવી પડશે”

રાવણને આ નારીની વાતમાં કંઈક તથ્ય જણાયું વિજય એના મગજમાં શાસન જમાવી બેઠો હતો વિજીપણ સમા રાજનીતિજ્ઞની શુદ્ધિ પણ જ્યાં હાર પામી હતી ત્યાં આ એક નારી વિજયનો રાહ બતાવી રહી હતી, તેથી રાવણને એ વાતમાં વિશ્વાસ બેસતો ને હતો છતાંય ઉત્સુકતા ખોતર એણે પૂછ્યું ‘વિજયનું વરદાન લઈને આવનાર તું કાણ છે ? તારો જરા પરિચય તો આપ તારી શરતનું રૂપ કેવું છે એ સ્પષ્ટ કર શું કૂબેરરાજ વતી દાઈ સધિ-પત્ર લઈને આવી છો ?’

દાસીએ કહ્યું ‘હું કૂબેરરાજની ગણી હેમાની દામી છું અને તેમની વતી જ આવી છું. હું સધિ-પત્ર લઈને આવી નથી સમર્પણ-પત્ર લઈને આવી છું સમગ્ર અલકાનગરી તમારી ચર્ધ સંકે છે, પણ શક્ત એ છે કે

અલકાની પહેલાં અલકાની રાણીને તમારે પહેલાં તમારી રાણી મનાવવી પડશે તમે જો એનો સ્વીકાર કરશો તો વિનય તમારા ચરણોમાં કરું.”

રાવણે બધું સાંભળી શીષુ એણે કહ્યું બોળી દાસી, રાવણની ભેટ આવી વાત કરતાં તને શરમ નથી આવતી? શાદ રાખ, અલકા છે શુ લક્ષ્મણ પુત્ર ચાલી નામ અને મારે રાજ્ય છેડી વન-વનગ્રામાં જવાનો પ્રસંગ આવે તો પ રાવણ એને મનુર કરશે પરંતુ મહાવિંઓ દ્વારા મનાવેલી સદ્ગત્યારની રેખાનુ ઉલ્લંઘન કરવા રાવણ કહી તેમાર નહિ થાવ તું જઈ રહે છે અને તારી મહારાણીને રાવણની આ પ્રતિજ્ઞાની નજર કરને

દાસી નાનું-ચુ મોઢુ લઈ પાછી વળી. એની ત્રિભાં વિવાદ દેવે વિભીષણ સુમેશી આવી રહ્યો હતો. એ કળે મયો કે આ નારી જતી કેમ અસુન્ન હતી અને હવે વળતી વખતે ઉદાસ મન લઈ જઈ રહી છે રાવણ રાજ સત્તાના મદમાં ક્યાંય નારી-જાતિનુ અપમાન તો નહિ કરું? હેમ ને? તે પાસે આગ્રહો અને દાસીને પૂજનાં, દાસીએ વિવહ સંસ્થાનુ વિભીષણે જોયું કે શુ તો સત જતી અહીં આગ્રહો નથી. વિનય મેળવવો છે તે ચ તીર્થિતો આમન બેવો જ પડશે. તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું શુ રાવણ રાજનો ભાઈ વિભીષણ શુ અને એમનુ બધું કામ મારા પર રહે છે. દુનિયાની વાત તેઓ ટાળી રહે છે પરંતુ વિભીષણની વાત એમણે આજ સુધી કહી ટાળી નથી. તુ ચિંતા ન કર, અને તારી મહારાણીને કહેને કે તમારુ કામ જતી તથુ છે વિભીષણ તમને આજીવન પોતાની જાની માનવા લાગ્યો છે પણ આ અસાધિકાના ઉપશમનનો મત્ર તમારે જતા વગે પડશે.

બોળી દાસી વિભીષણના વાક્યાનુવર્તિ સમજ ન રહી. કાવંસિદિની અસુન્નતા મેળવી એ મહેલમાં થઈ અને રાણીને કહ્યું સ્વજન મેળવીને આવી શુ વિભીષણ તમને લાગી માની બેઠો છે રાણીનાં સ્વપ્ન રમ્યો એણે દાસીની સાથે અસાધિકાના ઉપશમનનો મત્ર રાવણ પાસે મોકલાવી આપ્યો. બીજો જ દાસી રાવણની સેનાએ અલકા ઉપર આક્રમણ કરું અને કુમેરરાજને કેદ કર્યો અલકાનાં ભવનો ઉપર રાવણની વિનયપત્રાલ લહેર્યાઈ. કુમેરના હાથ પર વીજળીના કરંટી ટેમ આ બીનાની અસર થઈ તેણે વિચારુ અસાધિકાના ઉપશમનનો મત્ર મારી રાણી સિવાય બીજુ કાઈ નાણુ નથી. મારુ થર જ ફટકુ તો દોષ આપવો જોને? તે પોતાના માન્ય છે તે જ પોતાને મિથ્યાવી દેવા વધર લાગ તો એની હરિમાદ જોને

કરવી ? સાચી વાત તો એ છે કે આપણને બહારનો કોઈ લય નથી, લય છે તો પોતાના હૃદયના હોય એનો જ કારણ કે પોતાનો જ માણસ પોતાને પાડવા કોશિષ કરતો હોય છે

એક કવિએ કહ્યું છે .

“ દુનિયા મહી ના છે છરી,
જે કાચને કાપી શકે, જુઓ કાચની હીરાકણી,
પોતાતણુ પોતે હણે
નહી અન્ય ધાતુ કાઠ કે પાષાણુ કાપે લોહને,
જુઓ છીણી લોખંડી, પોતાતણુ પોતે હણે ”

કવિએ કેટલું સુંદર કહ્યું છે ! અનુભવની એરણે કસાયેલી વાણી બોલે છે દુનિયાના એવી કોઈ ચીજ નથી જે કાચને સીધું કાપી શકે, પરંતુ કાચની હીરાકણી જ કાચને કાપી શકે છે લોહને કાપવા માટે લોકકે કે પથ્થર કામમાં આવતા નથી, લોહની છીણી જ લોહને કાપે છે સાચી વાત તો એ છે કે પોતાનો પોતાને મિટાવે છે ગામનો કસાઈ જો લાખોપતિ અને જામ તો કોઈ વાણિયો જ માણા ફેરવતો હશે કે હે ભગવાન, આતું દિવાળુ કે દિ' નીકળશે !

વ્યાખ્યાન બહુ કડવું થઈ ગયું છે, પણ કવીનાર્તન પણ કડવી જ હોય છે ને ! પણ મેક્સિયાનો તાવ જ્યારે ૧૦૫ ડિગ્રી સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે ગળી ગોળીઓ કામ લાગતી નથી એના માટે તો કવીનાર્તન જ કામ લાગશે. કોઈકે સાચું જ કહ્યું છે કે—

यह व्याख्यान नहीं, ये गोलियाँ हैं,
जो रोगी को दी जाती हैं ।
ये साने में कड़वो लगती हैं,
पर सारा ही रोग मिटाती हैं !

દયા કડવી હોય છે તો પણ તમે એ લ્યો છો જ. ઇન્જેક્શન તીખા-તીખા હોય છે તો પણ તમે તે લ્યો છો મારી વાત કડવી ભલે લાગે પણ તેમાં સત્ય છે આને આપણા સમાજમાં આવું જ બેવામાં આવે છે, કે જ્યારે કોઈ આગળ આવે છે, કોઈ વિચારક શુનિ કાર્ક લખવા બેઠો, એની કલમે કઈ બહુ કચો કે પુગણ પચીઓની દુનિયામાં જાણે ધરતીકપ જ આવી જરો સમાજના કહેાતા રક્ષણદાતા એને નીચે પાડવાની જ કોશિષો

કરશે, એને મિથ્યાત્વી-જ્ઞાપ્યારી કહેશે. એનું કારણ છે મનની ઈર્ષ્યા-ને મર્યાદા પ્રતિને જોઈ શકતી નથી.

સમય મલો સર્જ મયો છે મર્યાદા કહે છે હવે જસ કરો હા તે કૂબેર વિચારે છે જેને મે પોતાના માન્યા હતા તેલે જ મારી નાવડી કુનાડી હવે મને પોતાના કહેવાં ? આ જાનુ હેમા વિભીષણ પાસે પહોંચી અને કહ્યું 'તમારું કામ સર્જ વયુ છે હવે મારા કાર્યમાં વિશ્વ જ સા મારે ? વિભીષણે કહ્યું 'તેવી ને સલાહ કુ મારા દુસ્મનને નથી આપી શકો તે તમને શે આપી શકુ ? સદાચારની પ્રવિત્ર રેખાનું ઉલ્લંઘન કરી કોઈ ખલુ આજ સુધી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યું નથી. વળી બીજી વાત એ છે કે રાવણના મહેલમાં તમે તે સમાન ખલુ નહિ પામેો ને તમને અલક્ષમાં મળ્યું છે. માર નાચીએ વચ્ચે મોં છાપી વાત કરવા લાગ્યું ખલુ તમે નહિ રહો મારે તમે ત્યાં જ રહો જ્યાં તમે હતા. હેમા આ સાંભળી ખિન્ન થઈ બેઠી. તમે વીર છો. તમે વચન આપ્યું હતું તેનું શું ? વિભીષણે હસતાં હસતાં કહ્યું 'કુ મારા વચન પર આજે ખલુ મહામહુ મે તમને મારા ભાભી મનાવ્યાં છે કૂબેરને મારા સાર્થ જનાવીશ તેથી તમે મારા ભાભી બની શક્યા છો.

વિભીષણ કૂબેર પાસે પહોંચ્યો. કૂબેર કારણારમાં લેખાની સાંકે બધાએમો હતો. વિભીષણે કહ્યું 'સાર્થ કૂબેર કેમ છો ? કૂબેર જવાબ આપ્યો. 'સાર્થની આંખો સાર્થને જ્યારે કારણારમાં બધ જુએ છે ત્યારે આ કારણાર અને આ લાક્ષણિકતા એની આંખોને જમે છે ને ? કેમ સાર્થ સંબંધી વિગતણું કરી રહ્યા છો ?'

વિભીષણે કહ્યું 'કૂબેરશન' વધુ ઘરમાવે નહિ એણે તે જ કહે કૂબેરની સાંકે છેડી નાખી, એનું રાજ્ય એને પાછું વાળ્યું અને પોતાની વાણીના પ્રભાવથી મે હલો વચ્ચે ને દ્વષ એમો થયો હતો તેને પણ વિભીષણે દૂર કરી દીધા. વાત બહી સમાપ્ત થાય છે પરંતુ આપણે હવે એ જોવાનું છે કે રાણી હેમાના જીવનમાં આવી વિગતણું કેમ થઈ શક્યું ? એના જવાબ છે એની અપવિત્ર વિચારધારાએ એના જીવનની શાંતિ ભંગ કરી હતી. બીજી બાજુ તમે જોશું કે રાવણને વિશ્વ સાંપડ્યો અને તે સંજોગ મેળવી પાછો ફર્યો ખલુ તે જ રાવણ રામથી સા મારે પરાજય પામેો હતો ? એનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે અલક્ષમાં એની પાસે વિચારોની ને પ્રવિત્રતા

હતી તે રામની સામે રાખી નહિ એના વિચારો દૂષિત થયા પરિણામે એને રાગને હાથે પરાજિત થવું પડ્યું.

માટે જેના કાંઈ હશે તેવું પશ્ચિમ આવશે. તેથી કહેવાયું છે કે .
 “ પરિણામે વન્ધ ” । જેના પરિણામ હશે તેના જ આત્માબ્ધ કરશે. આવકના અહિસા-અહિંસાત્મકતાના અતિચારમા “ વન્ધે વહે ” પાઠ આવે છે જેનો અર્થ છે બાંધવું અને મારવું તો શું કદી કાંઈ આવક પોતાના તોફાની આગકને બાંધે છે અથવા કદી લાકો લગાવી દે છે તો શું તેને અતિચાર લાગશે ? આગમ કહે છે, ના-નહિ, કારણ કે તે સમયે તેના પરિણામ હોતા નથી માટે બાંધવા અને મારવા છતાં પણ, “ વન્ધે વહે ” નો અતિચાર લાગતો નથી માટે વિચારોની પવિત્રતા જાળવો, વિચારોની પવિત્રતા આચાર-રમા ઊતરશે પવિત્ર વિચાર અને પવિત્ર આચાર વડે જ તમે શાંતિના દર્શન કરી શકશો.

દિનાક

૧૬-૭-૧૯૬૦

જૈન ઉપાધ્યક્ષ

કાલવાડી, મુબઈ

સત્સાહિત્ય

- ૧ સસારસમુદ્રમાં સાહિત્ય એક દ્વીપ સમાન છે
- ૨ સાહિત્ય આત્માનો રોગ દૂર કરવાનું અદ્ભુત ઔષધ છે.
- ૩ જિયુ સાહિત્ય ધરનો ઉપદેશક છે
- ૪ પહેલો નબર ઉત્તમ સ્નેહ રાખનારનો, અને બીજો નબર ઉત્તમ સાહિત્યનો છે.
- ૫ સાહિત્ય સત્ય અને સૌંદર્યથી ભરેલા જહાજ સમાન છે.
- ૬ સાહિત્ય યુવાવસ્થામાં માર્ગદર્શક છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આનંદદાયક છે

આજના પ્રવચનનો વિષય છે વિચારનો પ્રભાવ. માનવ, વિચારશીલ પ્રાણી છે. વિચારની શક્તિ જ તેને પ્રજ્ઞાન્વતથી સુદો. પહેલે છે કમલ કે પશુઓની પાસે તેમના કંઈ સ્વતંત્ર વિચાર હોતા નથી જોયે તો તે વિચાર અનુસાર ચાલતાં પશુ નથી તે ચાહે છે માત્ર હા અને બાંધારે. પણ માનવી વિચારવાન છે તેનામાં મનન કરવાની શક્તિ છે એટલા માટે તેને માનવ પદ મળ્યું છે. માનવ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં પ્રાચીન ગ્રંથો કહે છે કે—

મનનાત્ મનુષ્ય ।”

મનન કરવાની વિકાસશીલ શક્તિમાં જ માનવની મહત્ત્વ રહેલી છે. માણસ જેવો વિચાર કરે છે તેવો અને છે અને જેવા તેના વિચારો હોય, તેવા બીજાને મનાવે પણ છે એક કુલાર ધડે મનાવતાં પહેલાં કામને વિચાર કરે છે પછી વિચાર મુજબ વસ્તુનું નિર્માણ કરે છે એક ચિત્રકર ચિત્ર મનાવવા માટે પીછે હાથમાં લે છે તે પહેલાં તેના મનમાં ચિત્રની રૂપરેખા આવે છે ત્યાર પછી જ તે ચિત્રમાં રંગ લાગવા લાગે છે સ્પષ્ટતા આપીને માટે હલુ ચિત્ર જન્મ્યું હોય નથી પણ સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ ચિત્ર તારે જ જતી ચૂકમું છે કે જે થીએ તેની રૂપરેખા તેના મનમાં જીવંતી રાખવાનું મહત્ત્વ રેખા “જાહમાયે જાહિય ના સિદ્ધાન્તનુ આ જ રહ્યું છે

ચિત્રકરના માનસમાં કરુણા જન્મ્યા કે મોહનું જે ચિત્ર હતું તે જ પ્રમાણે તે, તેની પીછે અને રંગ વડે સાકાર મનશે. એટલે જેવા વિચાર હોય છે તેવું મનાવે છે તેવી જ રીતે જેવા વિચાર હોય છે તેવો માનવ અને પણ છે સાચું પૂછો તો માનવને મનાવનાર તેના વિચાર જ છે તેના શરતની અલ્પાઈ અને શુરાઈ તેના વિચારની અલ્પાઈ અને શુરાઈ પર આધાર

રાખે છે તમે સારા છો ? એ મને ન પૂછશે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમે સારા છો. સારા હોવા માટે આખની પણ એટલી જરૂર નથી તેમ છલની પણ જરૂર નથી કેમકે આધળા અને મૂર્ખા માનવીઓ પણ ભલાઈના ક્ષેત્રમાં ઘણા આગળ વધી ગયા છે. ભક્તિરસના મહાન કવિ સુરદાસ પણ અંધ જ હતા છતાં કાવ્યકલા અને વાત્સલ્યના તેમના ચિત્રો અબ્બેડ છે ભલાઈને માટે વિચારોની પવિત્રતા જરૂરી છે.

વિચારોની પવિત્રતા જ કાર્યને પવિત્ર બનાવે છે તે સિવાય, પવિત્ર ગણાતી ક્રિયાઓ પણ અપવિત્ર જ નજીક. શિકારની ક્રિયા કેટલી સુદર દેખાય છે ! તે માટે પક્ષીઓને એટલું અનાજ નાખવામાં આવે છે કે તેઓ ખાતા ખાતા થાકી જાય છે શિકારી પોતે તેમની નજીક પાંચુ જતો નથી, જરા અવાજ પણ થવા દેતો નથી અને ખીજ રાહદારીઓને પણ, ધીરે ધીરે ચાલવાનું કહે છે અને તે પણ માત્ર હાથના ઇશારાથી ખીજની સાથે વાત પણ ખૂબ ધીમેથી કરે છે કેટલી સાવધાની છે આ ? છતાં આજ સુધી કોઈએ પણ શિકારીને દયાળુ કહ્યો નથી તેની ક્રિયામાં દયા અને અહિંસા છે, પણ તેના વિચાર દયારસથી વિહીન છે તેમાં તો કઠોરતા અને ક્રૂરતાનું સામ્રાજ્ય છે એટલા માટે ક્રિયા પવિત્ર હોવા છતાં પણ ભાવનાની અપવિત્રતાને સીધે ક્રિયા પણ અપવિત્ર કહેવાય છે.

વિચાર પવિત્ર હશે, તો આચરણ પણ પવિત્ર રહેશે કારણ કે આચરણ શું છે ? તે માત્ર વિચારોનાં છાયા જ છે વિચાર, ખીજ છે અને આચરણ ફળ છે દાડમના ખીમાથી દાડમ થશે અને નારગીના ખીમાથી નારગીનું ઝાડ થશે. ખીજ, અનુકૂળ તત્વોને ગ્રહણ કરી તેને પોતપોતાને અનુરૂપ રીતે તૈયાર કરે છે તે જ પ્રમાણે વિચારના કણો પણ પોતાને અનુરૂપ તત્વોનો આધાર લઈ, આચરણના અવસ્થામાં વિકસિત થાય છે વિચારની સરળતા, જીવનને સરળ બનાવે છે, એ વાતની આગમો સાક્ષી પૂરે છે મનુષ્ય સીધો જીવો રહી શકે છે તેને એ સરળતા કાણ આપી ? જૈન સિદ્ધાંતોને પૂછો તો કહેશે કે તેના વિચારોની સરળતાએ જ તેના દેહને સરળતા આપી છે. પશુઓની દેહરચનામાં વક્તા છે તેમનું મસ્તક પણ ક્યારેય સીધું રહી શકતું નથી કારણ કે પૂર્વજીવનના વક વિચારોએ તેમના શરીરની સૌમ્યતાને હણી નાખી છે.

કેટલા-કુતરાઓ મોટરમાં ફરે છે, તેમને દૂધ પણ મળે છે ડબલરોટી પણ મળે છે, કે જે કેટલાય માનવના બાળકોના ભાવ્યમાં પણ હોતી નથી.

છતાં પણ તેમને રૂઢ વડે મળ્યો છે તેનું કારણ એ જ છે કે પૂર્વજીવનમાં સંવત્સર તેમણે કરીએની સેવા કરી હતી. બનાવેલાં આશુ વૃક્ષો દરેક પણ સેવા કરતી વખતે વિચારોમાં વક્તા રહી ગઈ હતી. પરિણામે સેવાનાં ફળ તેને મીઠા સ્વરૂપે મળ્યાં પણ વિચારોની વક્તાએ દેહની સરળતા બેસી લીધી. મેયક્ષને કહી મધુરતા મળી છે તેનો અવાજ મનને મોઢ પચડે તેવો હોય છે તેનું કારણ એ દરેક કે તે પૂર્વજીવનમાં બધાંની સાથે મીઠું બોલતી હતી. તે જીવની મીઠાશી તેનો કંઈ જાણે પણ સાકર જેવો છે પરંતુ એ મીઠાશમાં આવેલી વક્તા રહી હતી તેથી જ તેને કાંઈ રમ મળ્યો છે.

દુષિત વિચારો એનાં કાયાસુઓ સર્જને બાવે છે તે તેના હૃદયમાં પહોંચે છે તેને એરી બનાવે છે. સુવિચારનાં મધુર કિરણોની મધુરતા કમળની મધુરતા કરતાં જરા પણ ઓછી નથી. તે પરિણામમાં કાંઈ મનોદિવ કેલ પણ તેની કમલ દિવિત મનોદિવ નથી હોતી. રૂપકની ભાષામાં કહું તો દુર્વિચાર ધત્સેદ તેણે છે કે જેમાં બે રીપાં પણ બે અતરની શીર્ષામાં નાજવામાં બાવે તો સુખ, દુઃખમાં ખલ્યાઈ જાય. સુવિચારના કણ સુલભતા એસેન્સ જેવાં છે જેમાં બે રીપાં દુઃખમાં નાખતાં દુઃખને સ્વાદ સોરભાને તેનું નામ પણ મળી નાખે છે તેના મૂલ્યમાં અને આપમાં પણ ફેર પડી જાય છે. પણ જ્યાં મૂલ્ય વસ્તુનું નહિ, તેમાં પડેલી સોરભતા છે.

વસ્તુ કાંઈ નાની હોય, પ્રમાણ કાંઈ ઓછું હોય પણ બે તેમાં પરિત વિચારોની સૌરભ મળી જાય તો તે વસ્તુની કીમત વધી જાય છે. કોઈ મોટા મોટા વેપારીએ છે કે જેના હજારો વેક પણ લખે છે. માત્ર કેટલાકને પાંચ હજારનો એક લખ્યો તો પાંચ હજારની કીમત ક્યાં છે? કસ્ટ અને શાહીની કીમત તો પાંચ હજાર નથી જ ત્યારે કીમત ક્યાં છે? કોઈએ એક લખ્યો તેમાં બાકીએ પણ લખ્યો અને નામ પણ લખ્યું અને નીચે સહી ન કરી તો શું નાણું મળી જશે? ના તે કીમત માત્ર સહીમાં જ છે એ જ પ્રમાણે વસ્તુની કીમત તેની પાછળ રહેલા વિચારોમાં સમાયેલી છે.

એક કુપક પરદેશમાં ભણવા માટે ગયો. પરદેશના વખતમાં પૂર્વની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે વિદેશના વિદ્યાર્થીઓ ભારત આવતા હતા. નાણા અને તમ્મશિસાના વિદ્યાર્થીઓમાં ભારતીય સંસ્કૃતિ જીવત હતી. વિદેશીએ જાહી બાવીને પૂર્વની વિદ્યાની સાથે જાહીની સંસ્કૃતિને પણ

અભ્યાસ કરતા હતા. આજે તમે તમારા છોકરાઓને વિદેશોમાં મોકલો છો. તેની પાછળ તમારું ધ્યેય શું છે? વિદેશોમાં શું તે ભારતીય સંસ્કૃતિ કે જોન દર્શનના પ્રચાર કરશે? નહિ, નહિ ધનવાનના પુત્રોને ધર્મ કે સંસ્કૃતિની ક્યાં પડી છે? એ તો વિચારે છે કે અમારા દીકરા અમેરિકાનું ધન લઈ આવે, પણ ધ્યાન રાખજો કે અમેરિકાની લક્ષ્મીની સાથે ત્યાંની સંસ્કૃતિ પણ સાથે ન લેતો આવે.

જે યુવક અમેરિકા ગયો છે તેનો મિત્ર તેને પત્ર લખે છે. દસ પાનાં લખીને તે કાગળ લખે છે. છેવટમાં તેની માતા પણ પોતાના અંતરનાં હૈતથી ઉભરાઈને ચાર લીટી લખે છે. કાગળ, પક્ષીની માફક જડતો અમેરિકા જાય છે અને તે યુવકના હાથમાં પહોંચે છે. તે પત્ર જોઈને, તેને પોતાની માતૃભૂમિની યાદ તાજી થાય છે. મિત્રનો પત્ર વાંચે છે. છેવટની ચાર લીટીઓ પર તેની નજર પડે છે. તો તેનું હૃદય તેની માતાના વાત્સલ્ય અને અનુ-રાગથી ભરાઈ જાય છે. ક્યારેક ક્યારેક, તેના કશ્ચાભિમિત આસુઓ ઘની, તેની આખમાંથી વરસે છે.

આ શું? મિત્રે દસ પાનાં લખીને લખ્યા છે. તેમાં સમય પણ ખૂબ ખર્ચ્યો છે, ભાષા પણ સરસ છે, અક્ષરો પણ સુદર છે. ન્યારે, માતાએ વાંચીચૂકી ચાર લીટી લખી છે. પણ તે ચાર લીટી તેના હૃદયમાં કાતરાઈ જાય છે. ન્યારે, દસ પાનાનો કાગળ હવામાં જડી જાય છે. તેનું રહસ્ય શું છે? માની લખેલી ચાર લીટીઓમાં તેનું હૃદય જોલી રહ્યું છે, ન્યારે મિત્રના પત્રમાં તેનો અભાવ છે. તે માતાનું હૃદય ક્યાંથી લાવશે? એ પણ યાદ રાખો કે હૃદયમાંથી નીકળેલી વાત જ હૃદય સુધી પહોંચે છે. પાણીની ટાંકી જેટલી જાંચી હશે તેટલી જ ચાઈ સુધી (નળ) મારફતે) પાણી પહોંચી શકે છે. જે વિચારનો ઉદ્ભવ મસ્તકમાં થયો છે, તે મસ્તક સુધી જ રહી જશે. પણ જે હૃદયમાંથી નીકળે છે તે જ હૃદયને સ્પર્શે છે. માતા હૃદયમાંથી નીકળેલી ચાર લીટીઓ પુત્રના હૃદયને સ્પર્શે જશે—લગે તે ચાર જ હોય.

શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા. તે રાજકુળમાં જન્મ્યા હતા. મોટા મોટા રાજાઓની સાથે એસીને તેમણે જોળન કર્યા હશે. પણ સુદામાના તાદુલમાં તેમને જે આનંદ આવ્યો, તે રાજમહેલોના રાજસી જોળનમાં નહોતો આવ્યો. દેટલી કિંમતના આ તાદુલ હતા. અને તે પણ રાધેલા નહિ, કાચા ચોખ્ખા હતા, તેની આમ તો કિંમત, એ વેસા પણ નહિ હોય. કારણ કે એ વખતે મોલવારી નહોતી, તેમ વિદેશોમાંથી ચોખ્ખા, મગાવવા પણ

નહોતા પાતા તમારી નજરે એ ચોખ્ખાની બાંધે કાંઈ કિંમત ન હોય પણ તેનું મૂલ્ય ભણવું હોય તો હૃદયને ખૂંટા તે કહેશે કે—તેની કિંમત તમે નહિ બાંધી શકો અને તમે તેનો સ્વાદ પણ નહિ ઓળખી શકો કેમકે તમારી પાસે એવું મિત્રત્વ હલ્લ નથી કે જે મુદ્દમાની મિત્રતાને સમજા શકે.

કિંમતી પાછળ સહવિચારનો ચોખ્ખો હોય તો તેમાં માધુર્ય રહેશે. કિંમતે આપણે જાન્યે જાણીએ તો સહવિચારને મીઠું કહેવું પાસે મીઠા વિના વખતે કાંઈ પણ વસ્તુમાં સ્વાદ નહિ લાગે. ધરમાં ઘણા બન્યાની હોય તેમાં મરચું ધાણા ફળદાર લીલાં મરચાં કાચમીર મીઠા લીલાંનાં જન્ય બધું નાંખ્યું પણ મીઠું નાંખ્યું બૂલી ગયા હોઈએ અને તમે ઘણાકાં જાણી શકો છો તો પહેલે જ કાળીએ તમારું માથું ગરમ થઈ જશે. કોમ પર કાનૂ રાખનારા પણ જાણા મસાએ કેટલીક વખત એવા એકાંજી જાની જાય છે કે જાણી પછાડીને જિભા થઈ જાય છે તમારા જેવા કાંઈક કુછળ કોઈ તો ઉપરથી કાંઈ નહિ બોલે પણ મનમાં તો જરૂર થશે કે જાણીએ વખતે થયે પણ રીધવાં ન આવડ્યું !

એક માત્ર મીઠા વિના બધા સ્વાદ હિલો પડી જાય છે એટલા માટે જીવનની જાણમાં તેને મીઠું કહે છે એ કે તેનો સ્વાદ ખાશે છે અને એથી જ મહેલથી માંડીને સૂપડી સુધી તેનું સ્થાન છે ઉપકારનો જાણે ઉપકારથી મુક્તિવારને કાંઈ મરચાં—કરામ કે સાકર—કરામ કહેવું નથી પણ નીમકકરામ કહે છે કાંઈ ઈમાનદાર નોકરને કાંઈ કુર્બાન વ્યક્તિ તેના શેઠની સામે થવા કહે છે તો તે કહે છે કે મેં તેનું નામક ખાધું છે.” તો શું તેણે, માત્ર મીઠું જ ખાધું છે ? તેણે શું મીઠાના જ રાટલા ખાધા છે ? મહા કે બાળનીના નહિ ? પણ મીઠું જ—સવ, એ સમૃતિનું મતિક બની ગયું છે પંડિત લાગે છે કે—મીઠું જ દેવતાઓનો સવથી કિંમત પદાર્થ છે જુનાનના વાળીકા હોમરે મીઠાને દીવ્યરસ કહ્યો છે હિંદુના ચમત્કાર તેને રામરસ કહે છે ગ્રીકો તેને જીવનરસ કહે છે.

બોજામાં મીઠું ખનિવાય છે તો સદાચારમાં સહવિચાર આવસ્યક છે કાંઈ જાણે તેટલી સાધના કરવામાં આવે અને તેટલાં મત કે ઉપવાસ કાંઈ કરવામાં આવે, પણ જો તેમાં તમારી વાવધારા ન રહી તો તેમાં રસ નહિ આવે. તમારો પોતાનો આત્મા જ તેમાં માધુર્ય નહિ જનુભવે. ઉત્પાસ કરવા છતાં પણ તેનો આત્મિક આનંદ તમને નહિ આવે. કાલ વિનાની લાંબી તપ—સાધના કરી ગાલીસ કે પ્રયાસ એટલા ઉત્પાસ સુધી પહોંચ્યા,

જેનારાઓ તમારા તરફ શ્રદ્ધાથી જોવા લાગ્યા, તમારાં તપસ્વી ચરણોમાં મસ્તક ઝુકાવવા લાગ્યા—આ બધું ભલે હોય, પરંતુ જ્યાં મુધી તેમાં તમારો આત્મા મળ્યો નથી, ત્યાં મુધી, તમે તેને ભૂખમરો સમજાવો, અથવા તેને પ્રસિદ્ધિનું સાધન માનો તો ભલે તમને પ્રસિદ્ધિના પુષ્પો મળી શકશે લોકોનાં વાહવાહ ભલે મળે, પણ આત્માને તેમાંથી પ્રકાશ નહિ મળે

હું તો કહું છું કે, વાહવાહ માટે કરવામાં આવતી તપશ્ચર્યા તમારે માટે મોઢી પડી જશે જે તપ વડે તમે તમારા અનંત જન્મોના વિકારોને દૂર કરી શકો છો, તેનાથી માત્ર લોકોની વાહવાહ મેળવીને અટકી જવું એ કાંઈ સુદ્ધિવાળાનું કામ નથી આ તો રસગુલ્લા માટે હીરાની વીટી આપી દેવા જેવું છે તમારો છોકરો હીરાની વીટી આપી આવે અને શેર બીજે રસગુલ્લા લઈ આવે તો શું તમે તેને ધન્યવાદ આપશો? કાંઈ પણ સમજી બાપ પોતાના પુત્રના આ કામને વખાણુશે નહિ

આ જ વાત દાનની છે માનને માટે આપવામાં આવતું દાન એ દાન નહિ, પણ એક જાતનો વેપાર છે તેવા દાનથી તમે આરસની તકતીઓ ચોટાડાવી શકશો, પ્રમુખપદની ખુશીઓ પણ મેળવી શકશો, ગળામાં ફૂલના હાર પણ પહેરી શકશો, અને ફાટાઓ ડાપાવી શકશો પણ તેમાં દાનનું જે માધુર્ય છે તે તમને નહિ મળી શકે

દેખાવને માટે પાળવામાં આવતા શીશની પણ એ જ વાત છે જે હિંદુશને માટે તમે કરો છો, તે જરૂર સફળ થાય છે દેખાવને માટે તમે સદાચારનું ત્રણ લીધું હોય તો દેખાવ જરૂર યર્થ શકે છે, તો પછી તેનાથી વધારે તમારે શું જોઈએ? પણ ખરેખર જે આમ હોય તો તે હું ખની વાત છે મને એ વાતનું દુઃખ નથી કે તમારા ગળામાં પુષ્પહાર પરીવાય છે કારણ કે મને તમારી ઈર્ષ્યા નથી, એ વાત તો તમારો આત્મા પણ કબૂલ કરશે હું ખ તો એ વાતનું છે કે તમારી મહાન સાધના એળે જઈ રહી છે એ સાધનાનું તેજ કમી ન થવું જોઈએ.

આ બધાનું કારણ શું છે? વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે આ બધાની પાછળ, તમારી સાચી વિચારધારા કામ નથી કરતી હું કહું છું કે તમે કલાકાર બનો તમારી પાસે એવી કળા છે કે જેના વડે આશુમાથી સુમેરુ અને સુમેરુમાંથી અશ્વ બનાવી શકાય છે સત્કૃત્યની અનુમોદના કરીને તમે અશ્વ જેવા કાર્યને સુમેરુ બનાવી શકો છો શાળીભદ્રની વાત તો તમે સાલળા છે સાલળતા સાલળતા તમારા વાળ પણ ધોળા થઈ ગયા તેમણે એવું જ

કપડું હતું સુધાત્રને ખીર વહેરાયવી હતી. ખીર તે તમે પણ અનેકવાર પાત્રમાં વહેરાયવી હતી. પણ શાળીબદ્ધે બાલુનો કુમેર બનાવી દીધો. તેની પાછળ સુદર બધવના કામ કરી રહી હતી મુનિજીવન પ્રત્યે હિત્તુ અનુરૂપ વહેતો હતો એ શુભ ભાવનાના પ્રવાહે નાના સરખા ગીતો વિશાળ રક્તને રૂપ આપ્યું અને યુવકનું કપડુંસાની હાથા તેને મળી અને તેનાં મીઠાં ફળ પણ સ્ફુટતી ભાત અનુભવના પણ જીવનમાં નવી અમલ સર્જી આવે છે.

તમે જાણો છો કે બળભર્ય મુનિની સાથે હરણ પણ પાંચમા દેવલોકમાં ગયું તેણે ન તો આવકનાં કાઈ વત (દેશવિરતિ)નો સ્વીકાર કર્યો હતો જ્યાં પણ તે સ્વર્ગમાં જઈ શક્યુ આજે અણુને કુમેર બનાવવાની કળા છે.

કુબ્જકત્વની પાછળ પચાત્તપની બાવધારા કુમેર નેટલાં પાપને બધું નેટલાં બનાવી શકે છે રાજ્ય પ્રદેશીના જીવનની વાત તો તમારાથી અજાણ્ય નથી. કાણુ શાકી જેવું જીવન આરસ જેવું બિજળું બની ગયું અણુ કમોની મેડીઓ શુભમાં ફેરવાઈ ગઈ કેમકે તેને કુમેરને અણુમાં બદલવાની કળા સાખ હતી.

સકૃત્વની પાછળ રહેલી મુવિચારની ખારા બાલુનો કુમેર બનાવે છે. પછી વસ્તુ ગોઠી બની છે વ્યક્તિનું હૃદય જોવાય છે.

એક વખતની વાત છે મહાન કમાસ પાસા બનારે તુકી (Tarakshi) ના રાષ્ટ્રપતિ હતા ત્યારે એક વખત દેશમાં રાષ્ટ્રપતિની ન્યતિ સમારોહ ઉજવવામાં આવતો હતો દેશના ધનવાન નાયરિકાએ પોતાના રાષ્ટ્રપતિને ચરણે લાખો રૂપિયા ધર્મો. સાચા પદનગરમાં અમલદાર સર્જી ગયો હતો. ચારે તરફ ઉત્સવનું ચાતાવરણ હતું ઉત્સવ પૂરો થયા પછી રાષ્ટ્રપતિ, પોતાના જીવનમાં આવી ગયા. ચાર વખત પછી, એક જર્જરિત શરીરચળા હતા. રાજ્યજીવનની નજીક આવ્યો. તે બહાર જતો હતો ત્યાં પેસીસ તેને દરવાજે રોક્યો. તેણે કહ્યું — સહેન, હું આપણા રાષ્ટ્રપતિ ખારે જન્મદિનની કાંઈ કોટ ખરવા આવ્યો છું.

પેસીસે કહ્યું — રખતો નથી કેટલી રાત ઘઈ ગઈ છે! સમારમ તે ક્યારનો ૫ પૂરો થઈ ગયો. દવે તું ક્યાંથી આવ્યો?

૧૬, પ્રજાતો પ્રજાતો બોલ્યો — સાહેબ, ખાર કરને ૬ વીસ અર્ધિ દુરથી પત્રે આવતો આવતો આવ્યો છું એટલે મોડું થઈ ગયું.

પેસીસે કહ્યું — ચારે એ જોવાનું નથી કે તું કેટલા અર્ધિથી આવ્યો છે ના બીડીથી.

વૃદ્ધની પવિત્ર લાવનાના મૂલ્યની પોલીસને શી ખબર પડે? કોઈના હૃદયની પવિત્રતાની ખબર લાલ-ચળરખી સાહી (Red Tapisan) પાસે નથી. તેના મનથી કિંમત છે કાર- (Motor car) વાળાઓની. બેકારોની તેની શી કિંમત હોય!

આને પણ કારવાળાઓની જ કિંમત છે તમે પણ મોટરોવાળાઓનું જ સન્માન કરો છો તમે દુકાને બેઠા હો અને કોઈ મોટરમાંથી ઊતરીને દુકાન તરફ આવે તો તમે ઊભા થઈ જશો અને હાથ લાવ્યા કરશો પણ કોઈ ગરીબ આવે તો હાથ લખાવશો? નહિ કેમકે એ નકામું છે

આ વૃદ્ધ પણ કાર વિના આવ્યો હતો એટલા માટે તો તેને રાજ-ભરનમાં પ્રવેશ નહોતો મળતો પણ પારીમાં ઊભા ઊભા રાષ્ટ્રપતિ આ બધું સાબળી રહ્યા હતા વૃદ્ધની વાત સાબળતા જ તે તુરત સીધા ઊતરીને નીચે આવ્યા તેમણે તે વૃદ્ધના શરીર તરફ ન જોયું, તેના મેલા કપડા તરફ પણ ન જોયું તેમણે તેની અદર રહેલ આત્માને ઓળખ્યો ખૂબ સ્નેહથી તેને બેઠ્યા અને પૂછ્યું-‘શું લાવ્યા છો આ સેવકને માટે?’

રાષ્ટ્રપતિના સ્નેહનો સ્પર્શ પામીને તે વૃદ્ધ આનંદિત થઈ ગયો તેણે માટીનું એક કાણુ હાડતું આગળ ધકુ અને કહ્યું-‘હું અમારા રાષ્ટ્રપતિને માટે તાત્તુ મધ લાવ્યો છું’

રાષ્ટ્રપતિએ તેમાંથી એક આગળી ભરીને જીભ ઉપર મૂક્યું, અને બીજી આગળી ભરીને તે વૃદ્ધના મોઝા મૂક્યું પછી તેને પોતાની મોટરમાં બેસાડીને તેના ઘર સુધી મૂકી આવ્યા

મધ કેટલું મીઠું હશે? પણ એ મીઠાશ, મધની નહિ, હૃદયની છે, જેમાં મધ કરતા પણ વધારે મીઠા પવિત્ર લાવો રહેલા છે મૂલ્ય પણ લાવતું છે. ગોડાઉનમાં માલ ભર્યો હોય અને બજારમાં લાવ વધી જાય, તો નાણા, બમણા કે ચારગણા થઈ જાય છે ચહેરા ઉપર નવી રેનક આવે છે પણ જો માલ ભર્યો હોય અને લાવ બેસી જાય તો ચહેરાનું દુર જોડી જાય છે. તેવી જ રીતે ધાર્મિક સાધનાઓમાં પણ લાવતું જ મૂલ્ય છે લાવસક્તિ કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ, દાન, શીલ, તપ ત્રણે અલપ ભલે હોય પણ તેની કિંમત છે પણ જો તેની સાથે સહવિચારોનો સુમેળ ન હોય, તો તે પાણી વિનાના મોતી છે મોતી હોય પણ તેમાં પાણી ન હોય તો પછી ઝવેરી તેની કેટલી કિંમત આકશે?

દાનાં ત્રણ તો બળતારે પણ થઈ શકે છે પણ બાંવ ઈન્દ્રિયો
ધર્મ છે તે હદી બળાતારથી થઈ શકતો નથી સહ્યુ પૂછો તો ધર્મ
બળાતારથી થતો જ નથી, તે તો અતરની ચીજ છે અને અતરની
પ્રેરણાથી જ તેનો જન્મ થાય છે

દાન આપ્યું ખરું પણ જો તે આપવાની બાવનાથી ન હોય તો તે
જ્ઞાન નથી એમ તો કહો પણ આપે છે તો પછી તેને પણ નિર્જરા થી
જોઈએ પણ તેને હદી નિર્જરા થઈ શકતી નથી કારણ કે તે જડ છે તેમ,
જડ મનથી કરવામાં આવેલ દાન પણ કંઠીના જ્ઞાન જેવું છે દાનની સાથે
લક્ષ્મીની મમતાનો પણ ત્યાગ થવો જોઈએ. દાન આપનારને પૂછે કે-તમને
લક્ષ્મી ત્યાગ્ય (તજવા યોગ્ય) લાગે છે કે નહિ? બ્રહ્મચર્ય પાલન કર-
નારને પૂછે કે-તમને વિશ્વ વિષયના જેવો લાગે છે કે નહિ? તે વિના
વાસ્તવનો દેવ તમને બાંધી રાખશે અને તપસ્વી બાત્માને પૂછો કે એ, તપસ્વી!
છે ઉપરની તમારી આચક્ષિત ધટી કે નહિ? પૌષ્ઠસિક્ષા સુખેની રમણીયતા
તમારે માટે એકી થઈ કે નહિ? તે વિના તપ માત્ર કાચકાચ બની રહેશે.
કેહ ઉપરથી મમતાનો સ્વ બંધ તોડી-છોડી દેહાતીત સાથે સમતાનો
સ્વ બંધ બોંદવો એ જ તપનો પ્રાણ છે તે વિના તપ તેજની બનશે.

સાચામાં રહેનાર વ્યક્તિ લક્ષ્મીની તરિયાત બલુભવે એ સહવિત
છે ચારિત્ર મોહના ઉદ્ભવે લીધે મોજોનો ત્યાગ દુષ્ટાચાર લાગે એ પણ
સહવિત છે. તો હુધા વેદનીય સદ્ગુણ થઈ શકવાથી તપની સાધના કોર
લાગે એ પણ સહવિત છે પણ જોવાનું એ છે કે તેની પાછળ તમારું
માનસ શું કહે છે જો તમારો બાત્મા તેમાં તમારી દુર્ગતતા માનતો હોય
તો તે જોનવાસનામાં તમારું સ્થાન છે પરંતુ, જો તમે એમ માનવા લો કે
તપ કરવું એ જૂને મરવા જેવું છે જોનવાસનામાં તમને ક્યાંય પણ સ્થાન
નથી, કારણ કે આ વિચાર જ તમારા તપના તેજને ખાઈ જાય છે.

લક્ષ્મીને મોહ દાનની કાવનાનો નાશ કરે છે ત્યારે શીશ્વને સુવાસિન
ભાવ લાગવાને બેઠી નાખે છે સ્વાદની લોહુપતા તપના પ્રભાવને ખતમ
કરી નાખે છે કાઈ દરમાં સો રૂપિયા આપવાનો વિચાર થયો પરંતુ સંપ-
ત્તિની મમતા ખાડે આવી અને લંબાતા દાણ શેકાઈ ગયા એમ બ્યારે,
વિચારનાં પુષ્પ ૭ કરમાઈ ગયાં પછી સત્કૃત્યનાં ફળ ક્યાંથી મળશે!

એક દીવો જુઝાઈ રવો દનો કાઈ વાગને માટે તોડ્યું કાઈ તેડને
માટે ઘાડ્યું તો કાઈ ચીની વાટકો લઈ આવ્યું પણ જ્યોતિ ક્યાંથી આવે!

કારણ કે તે આવે તે પહેલા શોકરૂ ફૂટી ગયું હતું તેમ જ્યારે ભાવનું શોકરૂ જ ફૂટી ગયું હોય તો સત્કૃત્યની જ્યોત ક્યાથી ઝગમગે? જો ભાવનાનું પાત્ર સાચું હોય, તો તેમાં વાણીનો સ્નેહ પૂરનાર પણ મળી રહેશે અને પ્રેરણાનો પ્રકાશ પણ મળી જશે ઓછામાં ઓછું ભાવનાનું પાત્ર તો કદવા ન દેશે નહિ તો, પ્રકાશની માત્ર કલ્પના જ રહેશે

પ્રતિક્રમણ કયું તેની બધી જ વિધિ પણ કરી ધ્યાનના વખતે ધ્યાન પણ કયું, વદણા આવશ્યકના સમયે વદણા પણ કરી ઊભા પણ થયા અને ડાબા જમણા હીચણ પણ જેમ જેમ એ તેમ રાખ્યા, તેમ જ પાઠ પણ કડકડાટ ખેલી ગયા તેના તાલ, પદ, લય, વિન્યાસ બધું બરાબર બળવ્યું. ઉચ્ચારમાં એક માત્રનો પણ ફેર ન પડવા દીધો—આ બધું હોવા છતાં ય જો તેમાં આત્મા ન પેરાવાયો, હૃદયનો ગસ તેમાં ન રેડાયો તો હું નહિ “અનુચોગ દ્વાર સૂત્ર” કહે છે કે તે દ્રવ્યાવશ્યક જ કહેવાશે, ભાવાવશ્યક નહિ. તેનાથી પુણ્યનો બધ બને પડે, પણ તે નિર્જરાનો હેતુ બની શકશે નહિ. કેમકે, પ્રતિક્રમણનું ખે ખું જ છે, તેનું સત્ત્વ નથી એ માત્ર એક શિરસ્તો જાળરી રાખ્યો સવત્સરનો દિવસ છે આજે જો ઉપાગ્રયમાં ન ગયા અને પ્રતિક્રમણ ન કયું, તો જૈનના પત્રક (Register)માંથી નામ નીકળી જશે. એવા ઉદ્દેશથી કરેલ પ્રતિક્રમણમાંથી તમે વધારે શી આશા રાખી શકશો ?

બે કલાક સુધી બેઠા. “મિચ્છામિ દુક્કડ” દેતા દેતાં ગળું સુકાઈ ગયું, પણ એક પળ માત્ર પણ અંતરનું ચિંતન ન કયું, “પાપ પ્રત્યે ઘૂણા ન જન્મી, હૃદયમાં પશ્ચાતાપની એક રેખા પણ ન જાગી તો તે પ્રતિક્રમણ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ નહિ તો બીજું શું ?

સવત્સરિ પ્રતિક્રમણ કયું ખમત ખામણા કર્યા આજે તો આ બધું માત્ર પરપરા નિભાવવાના ઉદ્દેશ જેવું થઈ ગયું છે. મિત્રોની ક્ષમા માગે છે, પણ જેની સાથે વરસ સુધી એક શબ્દ પણ બોલ્યા નથી, અને જેના તરફ હૃદયમાં દ્રેપની આગ સળગી રહી છે, તેની ક્ષમા માગવાની જરૂર જોતા નથી ! ખરે ક્ષમા માગવાનું રચાન તો તે છે

કદાચ બીજાઓને બતાવવા માટે તેની પાસે ગયા, તો દુરત જ કહી દેશે કે “ખમાવું છું” અગર તો બીજાની પાસે કહેવડાવશે કે “તે તમને ખમાવે છે” આવી ક્ષમાપનાની શી કિંમત છે, જેમાં હૃદયમાં પડેલી ગાંઠ છૂટતી ન હોય ક્ષમા માગી પણ ક્ષમાનો ભાવ ન આવ્યો, ઈર્ષ્યા અને દ્રેપની ઝડી ચાલુ રહી, તો તે ક્ષમાપના નહિ, ક્ષમાપનાનો દેખાવ માત્ર છે.

પાશરની ફેરી હોય પણ તેને જ્યાંનીને કામતાં એક તેમણે પણ રસ ન નીકળ્યો તો તેની ફેરીની કિંમત શી ? કચાકે સુધી સાધના કરી, પણ તેમાં તોણા જેટલો સમજાવ-રસ ન આવ્યો તો પછી તે સાધનાની કિંમત શી ? એવી સાધના—બાવ વિનાની કિંમતની એટલી જ કિંમત છે જેટલી માંખણ કાઢી લીધેલા (Seperated) દૂધની છે અને કે તે દૂધ પણ ઓરડે તો છે જ પણ તેમાં સરસતા અભાવ છે કાઈ બાટલી ઉપર સુવર્ણ લખ્યું મેગસ ચેટામ્પુ હોય, પણ અંદર કાઢીની લાસ લાસેલી હોય તો તેના વેચનાર ઉપરથી વિશ્વાસ ઊઠી જશે. આ જ વાત બાવ વચરની સાધનાની છે તેનું બહારનું મેગસ છે સુશોભિત છે પણ અંદરથી પોશુ છે.

કૃષ્ણ વાસુદેવ, પ્રભુ નેમનાથનાં વહન કરવા અથા રેશમી ખાકી ખાનગે પણ તે ભગવાનનાં ઇશન કરી બેસા હતા. ત્યાં તેમના હલખાં એક સુવિચાર આવ્યો. પ્રભુના અંદર હંજાર સિધ્ધો છે તે જ્યાં વપ અને ત્યાંની મૂર્તિઓ છે તેમને પણ વહન કરુ તો કેમ ? અને બીજા જ પક્ષે તે વિચાર તેમણે અમથમાં મૂક્યો અને સમગ્ર સાધુ જન્મે વચાવિધિ વહન કરવા લાગ્યા. તેમની સાથે તેમનો સેવક વીર સાળવી હતો. તે પણ સાથે સાથે મુનિઓને વહન કરવા માંડ્યો.

વહાવિધિ પૂરી થવા પછી તે પ્રભુ પાસે આવ્યા. પ્રભુએ કહ્યું કે તમારો પુરુષાર્થ સફળ છે તે નિર્ધારિતો હેતુ છે પરંતુ વીર સાળવીનો પુરુષાર્થ માત્ર કાચાકચ જાનીને રહી ગયો.

વાસુદેવે પૂછ્યું પ્રભુ ! એમ કેમ ?

પ્રભુએ કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે તમે વહન કરતા હતા તેમણે ત્યાં પ્રત્યે અનુરાગ હતો, સવમી જીવન પ્રત્યે મહા ભિજાવી હતી. પરંતુ અંદરે વીર સાળવી વહન કરતો હતો ત્યારે તેના મનમાં એવો વિચાર હતો કે—મારા માલિક નમસ્કાર કરે છે એટલે મારે પણ કરવા જોઈએ. બાકી તેની મહેનત માત્ર અનુકરણ જ રહી. ”

જાનેતા એક સરખો મમ હોવા છતાં ભાવભેદને લીધે તેના રખાં ફેર પડ્યો.

રામ, જાણી નીચે બેસતા હતા અને તેમના સેવક વાનરો, ઝાળી ઉપર બેસતા હતા છતાં તે (વાનરો) તેમના (રામના) અધ્યાક્ષિત સેવકો કહેવાતા. કારણ કે તે વાનરોના હલખાં વિનયને બાવ લાસેલી હતા. ભાવને

ચમત્કાર નેવો હોય તો લાખે શુ કરવા બન્યો છે. તમારા ધરમાં જ જુઓ. હૃદયના પ્રેમથી તમે બાળકના મો ઉપર હળવી લપડાક લગાવશો તો પણ તે હસતુ રહેશે પણ જો હૃદયમાં ક્રોધ લયો હશે ને જરાક આગળી પણ લગાડશો તો તે રડવા માંડશે

તમારુ ભવિષ્ય ધડનાર તમારા વિચાર છે પુત્રે પૂછ્યુ - 'પિતાશુ ! શુ કાલ પણ જોઈ શકાય તેવી છે ?'

પિતાએ કહ્યુ - 'હા,' વિચારોફી ક્ષ-કિરણો (X-Ray) થી તમે આવતી કાલને જોઈ શકો ને આજે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમારી આવતી કાલ સુખી છે

પરિણામની ધારા, આત્મદશાને માપવાની પારાશીશી છે જો પરિણામની ધારા અશુભ તન્ન જતી હોય, તો તમારો આત્મા અશુભનો અનુગામી છે. એટલા માટે તો આગમ કહે છે કે-શુભ પરિણામ, શુભ બધ પાડે છે અને અશુભ પરિણામોથી, અશુભ પ્રકૃતિનો બધ પડે છે પરિણામનો ચમત્કાર જુઓ' તે બધને પણ સવરમાં પલટાવી દે છે એટલા માટે આચારાગ સૂત્ર કહે છે -

જે આસન્વા તે પરિસન્વા

જે પરિસન્વા તે આસન્વા ।

વિચારોના પરિણામો, આસવને સવરમાં અને સવરને આસવમાં બદલી નાખી શકે છે અરિસામાં તમે પણ તમારુ પ્રતિબિંબ જુઓ છે, અને ભરત ચક્રવર્તીએ પણ જોયુ સમ્રાટ ભરતને તો અરિસામાં જોતા જોતા કેવળજ્ઞાન થઈ ગયુ તમને થયુ કે નહિ ? પણ કહેવુ પડશે કે એ દષ્ટિ જ ક્ષાઈ નિરાળી હતી તેની પાછળ, શુદ્ધ પરિણામોની ધારા વહેતી હતી અને એ જ, કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈ આવી

એ નક્કી જ છે કે જેવા પરિણામ, તેવા બધ આવકના પહેલા મતના અતિચારમાં "બન્ને જો" અતિચાર પણ છે જે આવકને માટે ત્યાજ્ય ગણાવ્યા છે અર્થાત, આવક બાધે નહિ અને ભારે (ભાર ભરે) પણ નહિ. પણ તેનો જ છોકરો, જો લખુતો ન હોય તો ક્યારેક મારે પણ છે અને બાધે પણ છે છતા તેને અતિચાર દોષ લાગતો નથી કારણ કે ક્રિયા અશુભ હોવા છતા, પરિણામો અશુભ નથી માટે તે અતિચાર નથી

વ્યાખ્યાન વખતે ક્ષાઈએ પચ્ચખાણુ કરાવવા માગણી કરી જે આગ-

ગાંધીજીને મહારાજે જાંનાં પચ્ચખાણ કરાવ્યાં ત્યારે આવો કંઈ - એ તો બે સામાયિકનાં પચ્ચખાણ માગ્યાં હતાં હવે આવક છંદ કરે કે બે સામાયિક કરે ? નિયમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે અત્યાખ્યાન ગમે તેનાં કરાવ્યાં હોય પણ તેનાં અનામાં ભાવ ક્યો હતો ? અત્યાખ્યાન શબ્દાનુસંધી નહિ, જાવાનુસંધી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેનાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ વળાઈ જાય છે ને તમે દસરો તો હજારનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે ને રમશે તો રુક્મિણી પરમાણુઓ તમારી તરફ વળાઈ જશે એ જ પ્રકારે શુભ અખવચ્ચામ શુભ પુણ્યોને વળાઈ જાય છે અને અશુભ અખવચ્ચામ અશુભ પુણ્યોને એટલે તમે વિચારોનાં જાડુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરો તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો જેટલા ક્ષત્રીનાં જાડુઓની રક્ષા છે અનામાં શુભ વિચારોનાં સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને સુવસિત બનાવે.

તા ૫-૬-૫૬

બેન ઉપાધ્યક્ષ મહુચ

૧. ગેસ ટી રિસર્ચ નામનો માણસ એક ખૂનિ કદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — ભાઈ તારા જીવનમાં આવો કંઈ કેમ બની ?

ઉત્તરમાં બાળક બોલ્યો — મેં જમણાં ખૂન અને એનાં જ બાકર કાપોથી બારેકા વાર્ષિકાં દર્તા એ વાચનના પ્રભાવથી મને ખૂન કમની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. મિસપ પોટર કહે છે જે જાડિન જેવું પુત્રાક વાંચે છે તો જ જાને છે વાંચનથી કોઈ ક્ષણનો એ જાની શક્તિ નથી

આજ દરોરા-વિજયાદશમીનો દિવસ છે તેને વિજયનું પર્વ કહેવામા આવે છે આ દિવસે લાભાર્થે, યુરાર્થે ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. નીતિએ અનીતિને પરાજિત કરી હતી સદાચાર સામે દુરાચાર હંમેશા હારતો જ રહ્યો છે જે વાતને લાખો વર્ષો વીતી ગયા તે આજે પણ જનતાના મનમા સજીવ છે જેના જીવનમા દુરાચારની બદલો હોય છે, તેને લાખો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ પણ ભૂંસાવી શકતો નથી

આજના દિવસ સખધમા એ વિચારધારાઓ પ્રચલિત છે કેટલાક લોકોના વિચાર પ્રમાણે, આજના દિવસે મર્યાદા પુરોષોત્તમ શ્રી રામે દુરાચારની સામે યુદ્ધ આદ્યું હતું ત્યારે બીજા કેટલાક લોકોની માન્યતા એવી છે કે આ દિવસે તે યુદ્ધની પૂર્ણાકૃતિ થઈ હતી જેમાથી ગમે તે હો, પણ એ વાત નક્કી છે કે આજનો દિવસ અનીતિની ક્રાંતિની કહાણી કહી જાય છે આથી જ, ઉત્તર પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ આદિમા કેટલેક સ્થળે આ દિવસે, ગામની બહાર રાવણનું પૂતળું બનાવવામા આવે છે સખ્યા વખતે લોકો સજાવટ કરીને નીકળે છે આઠ આઠ વર્ષના નાના બાળકો પણ નવા કપડા અને નવા ભુટ પહેરીને નીકળી પડે છે, તેમને પૂછે કે-“લાઈ કયા જાઓ છો ?” તો ગર્વથી કહેશે કે-“રાવણને મારવા જઈએ છીએ”

બધા ગામની બહાર આવે છે ત્યાં રાવણનું મોટું પૂતળું વિશાળ અને વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી બેઠેલું હોય છે તેની ચારે તરફ માણસોની ભીડ હોય છે આ ભીડમા નાના બાળકો પણ ધૂસી જાય છે દરેક જણ એકેક પથ્થર લઈ મારે છે અને ચાલી જાય છે જો કદાચ તે રાવણ જગત મો ફાડે તો તેમાનો એક પણ ભાગો નહિ રહે પણ આ તો બિચારું કાગળનું પૂતળું. પોતાની બદીવાન સ્થિતિ ઉપર આસુ સારત અપચાપ બીજું

જાઓ નોકિને મદારાજે જાનાં પચ્ચખાણ કરાવ્યાં ત્યારે આવડે કષ્ટ - મેં
તો બે સામાયિકનાં પચ્ચખાણ માગ્યાં હતાં હવે આવડે જાહેરે કે બે સામાયિક
કરે ? નિયમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન અને તેનાં કરાવ્યાં
હોય, પણ તેના મનમાં આવે ક્યો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન સંબંધનુસંધી નહિ,
આવડનુસંધી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેવા જ પરમાણુઓ તેની તરફ આકર્ષણ
છે ને તમે હસીશો તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે. જો
રડશો તો દુઃખપ્રેમ પરમાણુઓ તમારી તરફ આકર્ષાશે. એ જ પ્રકારે શુભ
અપવસ્થા શુભ પુણ્યોને આકર્ષે છે અને અશુભ અપવસ્થા અશુભ
પુણ્યોને. એટલે તમે વિચારોના નાનું સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો
પ્રવેશ ન કરો તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો જેટલા ક્ષેત્રનાં જાતુઓથી
રહો એ મનમાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને
સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬ ૫૬

જેન હિપ્પાસ મહાશય

૧. જેમ્સ હી હિસજ નામનો માણસ એક ખૂનિ
કેદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — ભાઈ! તારા જીવનમાં આવી
પડના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં જાણક બોલ્યો — મેં જમણામાં ખૂન અને એવાં જ
ભરાકર ધરોળી બરેલાં પુરનોંધ વાંચ્યાં હતાં એ વાંચનપ્ર પ્રતિપદો
મને ખૂન કરવાની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. નિલસ પેટર કહે છે કે બાકિન જેવું પુરનોંધ વાંચે
છે તો જા જાને છે વાંચનાથી કોમી કક્ષણે એ બની શકે તો નથી

વીસ લાખ જેનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જ્ય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જ્ય બોલાવી તો ૪ તેમા તમારો સ્વર લળશે ખરો ૪ નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનું નામ પણ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ઝગલું ભયું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ધણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેન.બાઈ કે કોન્સાક્રુમારી મળી આવશે પશુઓ તો શુ પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેકયા કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસહ-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બન્ને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષવા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનસીનું મન રૂપનું લોભુષ્ય બની જ્યાં ત્યાં ભટકવું શરૂ છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બકારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પાર્શ્વી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક અપટે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાથ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્ગતિને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું ખાંજી કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની શૂંભિ ઉપર થાય છે ચાલીશ યોગાક સિદ્ધાંતોને માટે પણ માનવી કચારેક કચારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ એ હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. શૂંભથી સત્તાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહે છે તે નાના પાછા કરતાં બાળકોને પૂછે કે- ક્યાં જઈ આવ્યા ?”
તે ઉપર મળશે કે રાવણને મારી આવ્યા મહા મજવાન વાસુદેવ.
શક્રમણે તે રાવણનો છઠ્ઠાર કરતાં ૭ માસ લાગ્યા હતા અને અજાણ્યા
નાના નાના બહાદુરો તે બે મિનિટમાં રાવણને પૂરો કરીને પાછા આવ્યા !

આ બધું શું છે ? આ બધી બનીતિની કળેતી ૭ બેલે નીતિ
મર્યાદાની બહાર હમણું બધું તેની કળેતી ચોક્કસ થવાની જ
છે અને એટલું પણ સખી રાખજો કે એવાની અમે તેવી દુર્ગા
ઉપર બે આમુ પાડનાર પણ કોઈ માનવ નહિ મળે. ને જીવનમાં
જાણી દશે તે હ નરો સાધીઓ મળી રહેશે પણ ને ખરાબી દશે તે
સગે જાઈ પણ તેને છોડી જશે. રાવણના જીવનની વાત આ વાતની સંજ્ઞાને
પુરાવો છે. જ્યારે તે સીધા સ્તે જાણતો અને સદાચારની મર્યાદામાં હતો,
ત્યારે તેણે બાધા બારત ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. સે કહે તાનત્રોના
મુનદ, તેના મરણોમાં નમતા હતા. હજારો તેની કૃપાની કિશ્કા મળતા અને
પણ કૈશ્ય રહેતા હતા તે વખતે તે જ્યાં જતો ત્યાં વિજયમળ તે
સ્વામત કરતી.

પણ એ જ વિજયવત રાવણ, રામની સામે કેમ હારી ગયો ? તેને
ઉત્તર મહાર બોળવા જવાની જરૂર નથી. પહેલાં તે નીતિની મર્યાદાની બહાર
હતો. એટલા માટે તે જ્યાં પણ જતો ત્યાં માત્ર જીતવા જ નહિ મેળા
મેળા સમયો પણ તેનું સ્વામત કરતા પરંતુ જે દિવસે તેણે સદાચારની
સીમા ઓળંગી તે દિવસે તેના દિવસે પચાઈ ગયા જીલ્લો તે શું પણ
તેને સમે જાઈ વિનીયુ પણ તેને છોડી ગયો.

તેના જીવનમાં સૌરભ છે તેના નામ ઉપર, પોતાનાં ખર્ચા કુલ કરનાર
તેને મળી રહેશે પરંતુ તેનું જીવન બહેલીઓની દુઃખ ખર્ચી સડી રહેશે છે
તેના નામ પણ કોઈ ભેશે નહિ. સવારના પહેરમાં કોઈ જાતવાન મહાવીર
નામ ભે તે સાંજનાર પણ ખુશી થશે રામનું નામ ભેશે તે પણ ખુશી
થશે. પણ ને રાવણનું નામ ભેશે તે સાંજનાર કહેશે-અભ્યારના પહેરમાં
તેનું ક્યા નામ લીધું ? બાળે દિવસ રોટલાય નહિ મળે. રોટલા તે જાતમાં
દશે તે મજવાના ૮ છ પરંતુ, એવાનું નામ સાંજનારને જાનક નહિ
થાય અને બાળનારને પણ એક મિનિટ પચાવ્ય પશે.

ને કોઈ જાતવાન મધ્યરીની જન્મ બોધશે તે તેના જન્મધર્મમાં
તમારો સ્વર પણ મળી જશે. તમારો એકલાને જ નહિ પણ બારતના

વીસ લાખ જૈનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ૧ તેમા તમારો સ્વર લાજશે ખરો ૧ નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનું નામ પણ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ઝગલું લયું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ઘણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેન.બાઈ કે ટ્રાકિલાકુમારી મળી આવશે પણ એ તો શું પણ મારી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ઘણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેટલી કે મયરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિવેશને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસદ્-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બંને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોપના માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનરીનું મન રૂપનું લોભુપ-બની જ્યાં ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બંધારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાંત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક ઝાપટે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્વીસનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું બીજું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે આદીના થોડાક સિદ્ધાંતોને માટે પણ માનરી કચારેક કચારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. બૂમધી સતાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહેશે ઘીમાં વનરપતિ (Vegetable) મેળવતી એ તો આજે ઠેરઠેર છે. દૂધમાં પાણી મેળવતું એ પણ એટલું જરૂરી ચર્ચા ગયું છે, કે એટલું જરૂર પછી પાણી પોતું જરૂરી બને છે પાચ વર્ષ પહેલાં દૂધમાં પાણી મેળવતું. આજે પાણીમાં દૂધ મેળવાય છે !

આ બધું છે શું ? માનવીના મનની અનૈતિકવૃત્તિ ફેટલી હદ સુધી પહોંચી ગઈ છે ! ભાવમાં તો જરા પણ સરખાપણું રહ્યું નથી જ્યારે મૂર્ત કરે છે, ચદ્ર કરે છે, ગ્રહો અને ઉપગ્રહો કરે છે, ભૌતિક વિજ્ઞાન મુજબ પૃથ્વી કરે છે ત્યારે ભાવ કેમ સ્થિર રહે ! દરેક આહત સાથે નવો ભાવ થશે મને એક ભાઈએ કહ્યું-ભાવ શો ? જેવો આહત તેવો ભાવ જરા કોઈ સુધરેલો (Up-to-date) આવ્યો, અને તમને લાગે કે આની પાસે કંઈ દાળ ગળે તેમ નથી, તો જે સાચો ભાવ હશે તે કહેશો તેના ગયા પછી કોઈ બિચારો ભલો ભોળો ગામડીયો ખેડૂત આવ્યો, અને જમણું કે આ ઠીક પછી જળમાં આગ્યું છે, તો તેજ વગુના બમણા કે ચાર ગણા ખતાવશે. આ છે આજની વ્યાપારનીતિ !

ભારતના મોટા મોટા શહેરોમાં કોઈ પણ ઠેકાણે જાઓ, દરેક જગ્યાએ વ્યાપારની નીતિનું આ કહ્યું તેવું જ ચિત્ર જોવા મળશે હવે યુરોપની વાત, કે જેને તમે અનાર્થ, મિથ્યા દૃષ્ટિ કે ન જાણે શું શું કહો છો શ્રી કૌશિક-જીનો એક નિબંધ છે, દિલ્હી અને લંડન તેમાં તેમની લંડનયાત્રાનું વર્ણન કરતા તે કહે છે કે-“ જ્યારે હું ઇંગ્લાંડની રાજધાની લંડનમાં એક દુકાન ઉપર ગયો, ત્યારે તે વેપારીએ મારું સ્વાગત કર્યું મેં તેને કહ્યું કે-મારે એક વરસાદી કોટ (Rain coat) જોઈએ છે તેણે કહ્યું-પહેલે માણે, જમણી બાજુ પહેાચી જાઓ આટલું કહી તે બીજા આહતો તરફ વળ્યો

હું તેણે બતાવેલી જગ્યાએ પહોંચ્યો એક રેઈનકોટ લીધો અને તેના પૈસા ચુકાવી આપ્યા મેં પછી, વેપારીને પૂછ્યું કે તમારે ત્યાં એક જ ભાવ છે

તેણે કહ્યું કે-એક ભાવ છે ? એટલે તમે શું કહેવા માગો છો ? માફ કરજો, તમારા કહેવાની મતલબ હું સમજી શક્યો નથી જેવી ચીજ તેવા ભાવ છે

મેં સેકન્ડ પછી તે મારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજ્યો તેણે કહ્યું-જુઓ, રેઈન કોટની કિંમત બધી જગ્યાએ એક સરખી જ છે હા બતાવનાર કપનામાં ફેર હોઈ શકે છે હું કોટ લઈને બહાર નીકળ્યો મને વિચાર થયો કે લંડન

યુરોપીય બગર છે તો દિલ્લી ભારતનું બગર છે ખર્તા દિલ્લીમાં કુવારા (Fountain) થી ફોન્ટેનથી સુધી આવતા આવતા માથાના કુખવાની એળીની કિમત પણ એક માથાના કુખવા જેટલી જ થઈ જાય છે.

આતી છે તેમના જીવનની એકરૂપતા ને અપ્રજ્ઞા સેખર અને સાદિત્કારોને પણ આકર્ષે છે તેમના જીવનની નૈતિકતાનો એક બીજો દ્રવ્ય છે આપુ છતાં અને અમેરિકામાં ખર્પા વેચવાની પદ્ધતિ કાર્થિક બુદ્ધ પ્રકારની છે ત્યાં સમાચારપત્રો વેચનાર ફેરીયાઓ ફરી ફરીને બૂમો નથી પાડતા તેમ ન તો તે વેચવા માટે કાર્થ જગાએ બેસી રહે છે રસ્તા ઉપર, જમુક જગાએ તે અખબારોનો દુકાનો ફરી તેના ઉપર વજન મૂકી દે છે કે જેથી તે ઘીની નળ એક પાટીના ઉપર તેની કિમત લખેલી હોય છે પેપરના સવારમાં બધું ગ્રાહીને જાય છે સારું તે આવે છે અને જુએ છે તે પૈસા અને પેપરનો મેળ, બરાબર મળી રહે છે એક પૈસા પણ ઓછા નીકળે નથી જો કદાચ બહારમાં આવે પ્રયોગ કરવામાં આવે તો પેપર તો જલં જતાં રહેશે, પણ પૈસા કેટલા રહેશે ? સારું સુધી જો આવી પેટી પણ રહે તે સારું બગર સત્તર રૂપિયાના અખબારોના બદલામાં સત્તર નવા પૈસા પણ મળે તો સમજવું કે તમારું તકદીર વેળ છે.

આ એ જ ભારતની ધરતીની વાત છે કે જોને સતો અને અગ્નિનિ આંખે પોતાના યાનનાં જળ વડે સીમેલી છે અને સત્તરના રાત્રીનાં છે ને ભૂમિ ઉપર સત્તરની અગ્નિપરીક્ષા માટે હસ્તિશ્વે પોતાનું રાજ્ય, પ્રિય પત્ની તારામતિ અને નાના કિશોર દોહિતને છા થાં હતાં આજ, એ જ ભારતની ભૂમિના રહેવાસીઓ બે પૈસા બહાર સત્તર અને પ્રમાણિકતાને છોડી કે એ કેટલા દુઃખની વાત છે ! આનો જલ એ નથી કે કુ કુરોપનાં ચીન ગાજ અને ભારતને અખબારિત કરુ ? ધરતી ઉપર જન્મ લીધો તેને ખોટા આકર્ષણને કારણે તિરસ્કારની એ કેટલું તત્ત્વનાશરેનું કારણ છે ?

પણ ભારતની નૈતિક નિષ્ઠા દરમ્યાની જતી જોઈને આ ભારતવાસીનું દિલ નરિ દામે ? યુરોપ ખસેયી તમે પણ લીધું છે એમાં દોરડો જાનોય સદાસથી તમે તેમની ધણી જમુઓ શીખ્યા હો. કોટ-પટ્ટનું પહેરતો, ટેનિસ પર બેસી છરી કાઢ્યા અને ચમચા (Knives forks and spoons) થી ખાતાં અને દારૂ પીવાળા અને છત્રી રાખતાં શીખ્યાં કરીઓ ઉપાડે માથે ફરતાં શીખ્યાં ન શીખ્યાં તેનું તો પણ શીખ્યાં પણ

શીખવા જેવું શું શીખ્યા ? ન શીખ્યા તેમના વેપારની પ્રમાણિકતા ન શીખ્યા તેમનો રાષ્ટ્રપ્રેમ કે ન શીખ્યા તેમની સમયની નિયમિતતા.

જો વિદેશીઓની નૈતિકતા ન શીખ્યા તો કાર્થ ફિક્કર નહિ પણ તમે તમારી નૈતિકતા પણ જળવે તો સારું એવું નથી કે નૈતિકતા માત્ર વિદેશમાં જ છે અને ભારતમાં તે હતી જ નહિ લાખે કયા જાઓ છો ? હમણા હમણાની થોડાક વર્ષ પહેલાની જ વાત છે સુલતાન શાહરખનો એકથી અબ્દુલ રઝાક, સને ૧૯૪૨માં ભારતના પ્રવાસે આવ્યો હતો તેણે પોતાના પુસ્તક “મુતાલુક સાદીન”માં લખ્યું છે કે “ભારતમાં દરેક જાતનો માલ બજારમાં ખુલ્લો પડ્યો રહે છે માલિક નજીકમાં ન હોવા છતાં પણ કાર્થ તેને હાથ સુધા લગાડતું નથી”

આ છે વિદેશીઓના મોઢે આપણા ભારતની વ્યાપારિક નૈતિકતાની પ્રશંસા અને જુઓ, કર્નલ સ્લીમેને લખ્યું હતું કે “ગામડાના રહેવાસીઓ ગ્રામપચાયતો સમક્ષ દહતાપૂર્વક સત્યને સાથ આપે છે મારી નજર સમક્ષ સે કડો દાખલા એવા બન્યા છે, જેમાં એક બાબુ માણસની સામે સપ્તિ, સ્વાધીનતા અને પ્રાણરક્ષાનો પ્રશ્ન હતો, અને બીજી બાબુ સત્યની રક્ષાનો પ્રશ્ન હતો પરંતુ અમારા બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે સપ્તિ અને સ્વાધીનતાને ઠોકરે મારી, પણ સત્યનો પક્ષો ન છોડ્યો

વિદેશીઓએ તે વખતે કરેલી ભારતની પ્રશંસાના ચિત્ર સાથે આજના ભારતની સરખામણી કરો અને નૈતિકતાની પાછળ દોડવામાં કાર્થ વર્ગ પાછળ રહી ગયો નથી માત્ર વેપારીવર્ગની વાત નથી સરકારી નોકરો પણ કયા પાછા પડે તેમ છે ? ત્યાં પણ હાથ અને રુસ્વતખોરીનું બજાર તેજ છે. નાના કારકુન (Clerk) થી માડીને મોટા અમલદાર (Officer) સુધી અધાય હોશિયાર છે જેના હાથે જેટલું ચક્રવૃત્ત, તેટલું લેવાનું તે કદી ભૂલે તેમ નથી અરજી ઓફિસર સુધી પહોંચાડવી હોય, તો બન્યા સુધી પટાવાળાના હાથમાં રૂપિયો નહિ મૂકે ત્યાં સુધી, અરજી આગળ જ વધશે નહિ. તેને ચાપાણીના પૈસા આપી આગળ વધશો, પણ મોટા અમલદારનું તો મોં પણ મોઢું જ હોય છે ને ? એ કરશે કે અરજી ઉપર કંઈક વજન (Paper weight) મૂકે, નહિ તો ઊડી જશે મિચાશે કાર્થ સીધો સાદો માણસ, પથ્થર ઉપાડીને તેના ઉપર મૂકે તો તે શુધ્ધ જ ઠરશે. તેના ઉપર મૂકવાનું વજન કયું છે તે તો તમે જાણતા જ હશો તેમાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી તમે પોતે જ તેનો અનુભવ કદાચ કરી ચૂક્યા હશો.

ન્યાયવિભાગમાં પણ થી સ્થિતિ છે ? ત્યાં પણ બેટ મરવી પડી જાણે તો આ બહુ સામાન્ય વાત થઈ ગઈ જેના ખીસામાં પૈસાનું ભેર છે. તે ખપીસમાં જઈ રહે છે તેની ખપીસ ખાત્રી પણ વધે છે નાનું ખસું પણ કદાચ તેની તરફ ધ્યાનથી કે જે બાબુ વગળ વધારે હોય. ગોઈન દાંધે બનીર ગુનો થઈ ગયો અને નિરપરાધી સાબિત થવું હોય તો કોઈ હોલિયાર વગીસને સરણે જાય. તેની બેટ પૂજા બરાબર કરે. પછી ભુએ, કેવી સાહસી તે તમને બચાવે છે. કાણ કે કાચે તે તેના ખીસામાં જ હોય છે. સૌથી પહેલાં તો તે સીખવાડી કે ઘેટમાં ગુનાની કમીસ ન કરે.

જાણે તો વગીસ બોલ્યો કે ભગવાન બોલ્યો. તે જોટલા બહાર સીખવાડી તેટલા જ બોલવાના એક બહાર આપે પાછો નહિ. કાચુ કે જોટલા પૂરે તો તે જીવન જીવાળ છે તે આરોપીને કહે છે કે સર્વાન્ પરિત્યજ્ય મામિકં જીવન મન અપરાધીની દૃષ્ટિમાં ભગવાન છે ભગવાન છે ન પણ વગીસ પણ ભગવાનથી અસમાન પણ કિતરતો નથી. વૈદિક ઇશં અનુસાર કહેવાય છે કે હજારો પાપો કરીને પણ જો ભગવાનના સરણે આવ્યા જશે તો તે બધાં પાપો (અપરાધ) માર કરી દશે. અહીં પણ બસ આ જ વાત છે. વગીસના અનુમત્તથી સવ અપરાધવાળા કદાચ એક દિનમાં નિર્દોષ તરીકે સિદ્ધ થશે. જરૂર પડે ડોક્ટરનું પ્રમાણપત્ર (Certificate) પણ મળી જશે પણ ત્યાં મુદ્દો તો બરબી કત્તી પડશે. પછી તો તે તમારી સેવામાં વેચાર જ છે.

અહીં તો કોઈ વગીસ કે ડોક્ટર નથીને ? નહિ તો તેમને એમ થશે કે જાણે જાણુ વ્યાખ્યાન અમારા ઉપર જ આપવા માંડ્યું છે (અમારું હસાહસ) પણ હું કોઈની મહિતમત ટીકા કરતો નથી. કે તેમાં કિતરવા મંજૂર નથી. પરંતુ આ ? જે ઈમાનદારીનો અવશ્ય દેખાઈ રહ્યો છે તેનાથી અરેખર કુળ થાય છે વહીવે જો તેમના કાર્યમાં સફળ થવા ઉચિત હોય તો તેમણે માધીજીના આદર્શને પોતાનો આદર્શ બનાવી લેવો. નોંજી-માધીજીને સરખાવમાં વહીવટના પધ્ધતિ કયો દેતો ત્યારે તે મહાત્મ નહેલ જન્મ પછી તેમણે એવો નિયમ લીધો કે કસે એક પૈસો પણ ન મળે પણ કોઈ ખોટો કેસ હાથમાં નહિ લઈ કેમકે જ્યારે ખોટો કેસ લખવા મટે ઘેટમાં કોનો રહીશ. ત્યારે મારો આત્મા કહેશે કે - માધી ! તું ખોટો છે - જુદો છે. તો તે વખતે હું કાચો પણ બૂધી જઈશ. તેમના સુન્દર શબ્દો

સત્ય પ્રત્યે કેટલી નિષ્ઠા ભરેલી હતી ? સત્ય પ્રત્યે તેમને અડગ શ્રદ્ધા હતી તે કહેતા કે ઈમાનદારી એ સાચું મોતુ છે, તેને જોટલુ કાવે તેટલું તપાવે.

તિરૂલ્લુવર એ બાકુ જ મોટા વિચારક થઈ ગયા તેમણે એક વખત કહ્યું હતું કે-“ દગાબાજીથી ધન એકઠું કરવું એ કાચા ઘડામાં પાણી ભરવા જેવું છે ” એ કેટલો વખત ટકશે ? પણ આજે તો બધા પ્રયત્નો એ જ દિશામાં થઈ રહ્યા છે ધર્મ સુધાને તેમા ઘસડવામાં આવે છે તેના ઉપયોગ પાપને ઢાકવા માટે થઈ રહ્યો છે પણ યાદ ગળતે કે ધર્મ અને અનીતિ, બન્ને એકબીજાની વિરુદ્ધ દિશાના પ્રવાસીઓ છે ધર્મ, બધું સડી લેશે પણ અનીતિ બરદાસ્ત નહિ કરી શકે એ પણ નક્કી જ છે કે જે બ્યક્તિનું નૈતિક જીવન સુદૂર ન હોય તો, તેની ધાર્મિક ક્રિયાઓની છાપ જનતા પર બરાબર નથી પડી શકતી એક માણસ આગતી દૂરને ખીમુ કાતરે અને મદિરા જઈને પ્રાર્થના કરે કે ઉપાસકમાં આરીને સમાયિક કરે તો એ પ્રાર્થના કે સમાયિકની શી કિંમત છે ?

નીતિ વિનાનો ધર્મ, એ પાયા વિનાનો મહેલ છે, એક મહાન છે, સાત મળતી લગ્ન હવેલી છે ફરસગધી ચળકતા છે, દિવાલો પણ રંગ-રંગાનથી ચળકી રહે છે, દગિયાની ઠડી હવા પણ તેમા આવે છે જે તે દસ હજારમા વેચાતું હોય તો તમે લેવા તૈયાર થશો ? જ્યાં દસ હજાર તો એક બ્લોકની પાઘડી આપવી પડે છે ત્યાં આખું મકાન દસ હજારમાં મળતું હોય, તો તમે જરા પણ વિલબ નહિ કરો પણ પછી તમને ખબર પડે કે મકાન તો સુદૂર છે પણ તેનો પાયો માત્ર દોઢ ફૂટ જ છે, તો શું પછી તમે તે ખરીદ કરશો ? ખરીદવાની વાત તો બાબુ પર રહી પણ એવું પાયા વિનાનું મકાન મક્કામાં કોઈ આપે તો પણ તમે લેવા તૈયાર નહિ થાવ.

આ તો મકાનની વાત થઈ હવે જરા જીવનની વાત સાલજો. ધર્મનો મહેલ જોમો કર્યો. પ્રત અને ઉપવાસની તેમા સજવટ કરી દાનની ચળકતી-ફરસગધી બનાવી સામાયિકનો મજલો પણ બાધ્યો પરંતુ તેમા નૈતિક જીવનનો પાયો એક ફૂટ પણ જોડો ન ગયો ! તો એવા મહેલની શી કિંમત મળશે ?

કપડું ગદુ હોય તો તેના ઉપર રંગ સારી રીતે કેમ ચઢી શકે ? સારો રંગ ચઢવા માટે, પહેલા કપડાને સ્વચ્છ કરવું પડશે જીવનને પણ આખ્યા-ત્મના રંગે રંગવા માટે પહેલા સ્વચ્છ બનાવો નૈતિકના જળ વડે તેને સાફ

કરે. ધર્મને માટે નૈતિકતા એ પહેલી શરત છે જે પ્રાથમિક જરૂરિયાતની ઉપેક્ષા કરીને તમે આગળ વધવા જશો તો તમને સાચે જ સફળતા મળશે.

નીતિ વિનયનો ધર્મ લોકમાં ક્યારેય પણ ખ્યાલ પામી શકતો નથી. મોટા પ્રમાણમાં પ્રીતબોજન ગ્રાહ્યવાર્માં ખ્યાલુ હોય જાતજાતનાં મિથ્યાનો હોય જતાં જે લોકમાં મીઠું ન હોય તો લોકો કહેશે કે કેવી સ્વેચ્છાનાથી કે કાંઈ મળ ન આવી બરાબર એ જ રીતે ધાર્મિક ક્રિયાઓ હમણાંમ કરી સામાયિક કરતાં કરતાં મોં ઉપર મુદ્દપત્તીની ઢોરીની રેખાઓ પડે તર્ક જતાં પણ જે નૈતિક જીવન ઉચ્ચત્વ ન હોય તો લોકો કહેશે— જાણે છે ! પૂરો અજાણત છે ! કારણ કે જાતતા સિદ્ધાંતને નહિ, આચરણને જુએ છે જાતતા તમને એ નહિ પૂછે કે તમારા આદર્શ કેટલા ક્રિયા છે તે તો એ જોશે કે એ આદર્શોને તમે જીવનના વ્યવહારમાં કેટલા ઉતાર્યા છે ! સિદ્ધાંત બનાવી લેવામાં કાંઈ વાર નથી લાગતી વાર તો તેને આચરણમાં મૂક્યાં સાચે છે

સિદ્ધાંત જ્યારે આચરણમાં જાય છે ત્યારે વ્યક્તિની શક્તિની પરીક્ષા થાય છે તે વિના જીએથી જુએ પામી સિદ્ધાંતોની વાલે કરવી એવી સી કિંમત છે ! નિયમ લામે નાનો બનાવો પણ સંપૂર્ણ નિષ્ઠાથી તેનું પાલન કરો. તે સિવાય તમારું વ્યવહારિક જીવન પણ સુદર નહિ બની શકે. નીતિના લામે પણ નિયમને, જીવનમાં ઉતારીને જુઓ કે કેમો આનંદ લાવ છે મનન—નીતિની મર્યાદાથી એક ઝગમગ પણ આગળ કારણમાં દાગર દાગર વિધિઓને આમ ત્રણ આપવાનું છે કોઈક વખત શબ્દિક સ્વાધર્મ સંતેવવા માટે માણસ બનીતોના માણે ઝગમગ કરે છે પણ એ ઝગમગ લાવકર વિનાશનું કારણ બનીને આગળ જતાં તેને જ નડે છે

એક વખતની વાત છે એક ભાઈએ સપ્તદશની બકરીર દેતા શીખી કે ની રૈવાનિક રીતે તેનો પ્રયોગ કર્યો અને તેમાં તેમને સફળતા પણ મળી પણ તેમને તેનાં ઈન્જેક્શન કાદવાં તેની કિંમત સોજા રૂપિયા હતી જ્યાં લોકોમાં તેની અપનાવણ વધતી ગઈ કારણ કે એ ઈન્જેક્શનથી, મરવા પડેલો જોડાઈ જતા દના સોજા રૂપિયામાં જીવ જમી જાય તો એ સોજા કાંઈ મોંપી નથી

ત્યારે એ કંપનીની ખ્યાલિ પ્રસરણ માંથી મોટા પ્રમાણમાં જોડો આપતા જાણ ત્યારે જી ન વેપારીએ તેનું કે આ વેપારમાં આવક (Income) જુમ છે તેને તે ઈન્જેક્શનની એક ધીધી અડીદ કરી તે પ્રમાણે તે જ

આકાર અને પ્રમાણના ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા લેખક પણ એવું જ હતું. પરંતુ, દવાના નામે, તેમાં રંગીન પાણી જ ભરેલું હતું. ઉપરનાં લેખક તો બધે સારા હોય છે પણ અદર શું લખ્યું છે? લેખક તો સામાયિકનું લગાડ્યું છે પણ અદર સમભાવનું તત્ત્વ છે કે ખાલી પાણી, તે તો તમે જ વિચારજો

પૈસાની પિપાસા શું શું નથી કરાવતી! નવી કંપનીએ ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા અને આઠ રૂપિયે વેચવા શરૂ કર્યા દુનિયાને તો સમતુ પણ જોઈએ છે. એક વસ્તુ આઠ રૂપિયામાં મળતી હોય તો તેના સોળ ખર્ચવા એ તો મૂર્ખાની ગણતરીમાં નામ નોંધાવા જેવું છે. આની હરીફાઈ (Competition)માં જૂની કંપનીને હારી જવું પડ્યું કારણ કે તેને આઠ રૂપિયામાં વેચવાનું પરવડે તેમ નહોતું તેમ, સોળ રૂપિયામાં કોઈ ખરીદનાર નહોતું હોય તો નવી કંપની ચાલી અને જૂની કંપની બેમી ગઈ

બહારની દુનિયા, કક્ત લેખક જુઓ છે તમે પણ લેખક જ જુઓ કે તેની અદરનું તત્ત્વ પણ જુઓ છે? લેખકના ચળકાટમાં તમારી આખો ભૂલાવામાં ન પડી જાય તેનું ધ્યાન રાખજો તમે લેખકના નહિ, તત્ત્વના બ્રાહ્મક બનો એ લેખક અને રંગીન પાણી ઝેરને ઉતારી નહિ શકે એનાથી તો જનનાની સાથે દગો થાય છે દોષ વિચારના બાળકને સાપ કરડ્યો હોય અને તે આવું ઇન્જેક્શન લાવે અને અપાવે, તો એ રંગીન પાણી શું સાપનું ઝેર ઉતારી, જીવ બચાવી શકશે? તે વિચારો પિતા પોતાના ભાગ્યને દોષ દઈ આસુઓ પાડ્યા કરશે

આ કેટલું મોટું પાપ છે? બેળસેળ તો દરેક વસ્તુની ખરાબ છે પરંતુ, તેમાં ય દવાઓમાં આવી જાતની દગાખોરી કરવી, એ બહુ જ મોટું પાપ છે વિચારો દર્દીના મનમાં એમ હોય છે કે તે દવા લેતો રહે છે, પણ ખરેખર તો તેના પેટમાં દવાને બદલે ચાકના ટુકડા જતા હોય, પછી રાખનો આરામ થાય? આની દગાખાજ તેના પ્રાણ હરી લે, તેની જવાબદારી કોની રહેશે? પૈસાના ગુલામો આવા પાપની તરફ પણ કદી જોશે ?

એક કહેવાત છે કે “ અર્થી લોષો ન પશ્યતિ ” અર્થાત્-લોભીને મનથી કોઈ પાપ નથી એક દિવસ, એ કંપની ઉપર એક વ્યક્તિનો ફોન (Telephone) આવ્યો- “ ઇન્જેક્શનની જલ્દી જરૂર છે કોઈની સાથે જલ્દી મોકલી આપો ” શેઠનો દીકરો ઇન્જેક્શન લઈ ત્યા પહોંચી ગયો.

તેણે જોયું તો એક જાવીસ વર્ષના મુરાન પડેલો હતો. તેને ત્રણ રૂપિયા આપી દેતો. દુરત જ ડોક્ટરને બોલાવ્યા.

પિતાને આશા હતી કે હમણાં દોકરો આંખ ઓપાડશે. પણ દોકરને હમેશને માટે આંખે મીચી દીધી દોકરાને મરતો જોઈને મા પજી જાઈને રોષ પડી બીજી તરફ તેની દુરતની પરણેલી પત્ની પટકાઈ પડી. મા બાલુ તેના પિતાની આંખમાંથી આંસુ વહી રહ્યાં હતાં. સૂતા દોકરાએ જ કહ્યું વાતાવરણ જોયું તો તેનું કિલ્લું ઢલો પડ્યું. તેણે ઘેર જાતી માંજી કહ્યું— માપા! મા ધણી તો જન્મ જોયો છે આ મૂકી દે. માપણ જરા સરખા સ્વાસ્થ્ય લીધે હોઈના પ્રાણ જાય એ તો બચકર અપરાધ રચાવ. માંજી કહ્યું દોકરા! તને હવે અમર નથી કે પૈસો કેમ કમાવશ છે અમરી ધર્મની વાતો તું ક્યાંથી સીખી આવ્યો? કાલથી ઉપાસ્યમાં નિર્મલ નહીં અને ધર્મ તો તેના ઠેકાણે કરવાની વસ્તુ છે જો રાત અને દિવસ ધર્મ જો કરેશ તો જીવે મરવાના ક્યાં જ આવશે.

માંજી સામે બેટાનું કાંઈ ન ચાલ્યું એક દિવસ એ જ ઓકરો પોતાના મિત્રોની સાથે પિકનિક (Picnic) માટે ગયો હતો. સાંજના બારણી વખતે તેના પગે કાંઈએ ડાખ માર્યો. બેટરી (Battery) ખી જોયું લે કાંઈ ઝેરી સાબુ દસ છત્રિને નર્મ રહ્યો હતો. તેના મિત્રો ગજારાયા તેને ઉપાડીને ઘેર લઈ આવ્યા. માંજી પોતાના એકલા એક દોકરાની મા હાથ જોઈને તે જવાચક થઈ ગયો. તે દેડડો જૂની કપડીમાં ગયો અને કહ્યું— સોળ રૂપિયા લો અને મને એક ઈન્જેક્શન આપો. મારા દોકરાને સાવ કરડ્યો છે જૂની કપડીમાં મારી કહ્યું— બીજાના ઓકરાને સાવ કરડે તો તમે ઈન્જેક્શન આપો છો અને તમારા દોકરાને માટે ઈન્જેક્શન લેવા તમે બહી કેમ આવ્યા? ખરી વાત તો એ છે કે તમારી કપડીની દરિયાઈ લીધે અમારો માથ આવી ન શક્યો એટલે જાને બાળવવાનું બંધ કર્યું છે.

સેઠે કહ્યું— જોઈએ તો જાવીસ લો. પણ એક માટથી મને ગમે તેમ કરીને પણ આપો. પેલાએ કહ્યું— તમે જાવીસનો આપો તો પણ કે આપી શકુ તેમ નથી કારણ કે મારી પાસે સ્ટોકમાં જ નથી.

નવી કપડીના માર્શિય પાડો આવ્યો. તેની દુકાનમાં સેઠે માટથી એ પડી હતી. પણ તે બીજાને માટે હતી કામ દુનિયા ન જાણે પણ તે ખેતે તો જાણતો / હતો કે તેમાં રંગીન નાણી / બારણું છે તે ચા કામની / ઉપર જ કાચામાં તેના પુત્ર દેહ છાદી ગયો.

કુદરતે તેને જળરી લપડાક લગાવી દત્તી જેના ઘરમા અનીતિનાં પગલા પડ્યા, તે ક્યારેય સૂએ સુઇ શકે ? બીજાને રાગનાર, પોતે કયા સુધી હસતો રહી શકે ? એક કવિએ કહ્યું છે -

જેવી કરે છે કસ્ટી, તેવી તુરત ફળે છે,
બદ્ધો લલા ધુરાનો, અહીં ને અહીં મળે છે

હું ગળી ખાઈને કાઈ એલચીના ઝોડકાર લાવવા ઈચ્છે તો શું તે બની શકે ? આગ પર હાથ રાખી, પછી લગવાને પ્રાર્થના કરે કે જેને મારો હાથ ન બળે ! ખોટા કામ કરીને માણસ એમ ઈચ્છે કે તેનાં કડવાં ફળ ન મળે, તો એ કદી પણ બનવાનું નથી મકાન ચણનાર જાણે ચડતો બળ છે, અને ફૂલો ખોદનાર નીચે જતરતો બળ છે તમે જ નિર્ણય કરો કે તમારે કયે રહે જવું છે

હાલમાં જે ઓર્થ છે, તે જ દગ્ગીથી નીકળવાનું છે બાજરીનો ભોટ નાખી પછી ભાત કાઢવાની આશા રાખે, તે ક્યાથી સફળ થશે ? જીવનમાં ધુરાઈનો આટો બેળવી પછી તમે પુણ્યના મીઠા ભાતની આશા રાખો તો તે આકાશકુસુમવત્ છે કુડમા મીઠું ભરી તેમા ચુલાખનો છોડ રાખનાર શુદ્ધિગાળી નહિ કહેવાય તેવી જ રીતે, બીજાના લક્ષ, હિતોને કચડી નાખી તેમા ધર્મનો છોડ ઉગાડવાની ઈચ્છા રાખનાર ક્યાનો શુદ્ધિમાન છે ?

સમય ખૂબ ચર્ષ ગયો છે ધડિયાળ આગળ વધે છે છતાં એક વાત પૂછવાનું મન થાય છે વીછી ઝેર એકઠું કરે છે અને દુનિયાને ઝેરી ડબ્બે છે મધમાખી, મધ એકઠું કરે છે, તે દુનિયાને મિઠાસ આપે છે હવે શું કરવું ? વીછોની માફક ઝેર જમા કરવું કે મધમાખીની માફક મધ એકઠું કરવું ? મને ખાતરી છે કે તમને પહેલી વાત પસંદ નહિ હોય, હું એ જ ઇચ્છુ છું કે તમે જીવનમા નૈતિકતાના મંથનો સમઠ કરો અને દુનિયામા તેની મિઠાશનો ફેલાવો કરો

તા ૧૧-૧૦-૫૯,

જૈન ઉપાધ્યય, માહુગા.

પશુની તથા શદ્ધીને કકડે નાખેલાં તે તે ખર્ચને ચાલુ જોઈ
પણ માનવીના સજાવમાં એમ નથી. તેની તરફ એ રીતે શદ્ધીને કકડે
નાખેલાં તે તે જુએ મરવાનું પસંદ કરશે પણ એવી રીતની શદ્ધી તે
શુ પણ મિશ્રાન્ન સુદનિ ઠોકરે મારશે ઘાળીમાં સૂતરી રીતે પીરસાઈને
અવસ્થિત રીતે બોજન આવશે, તે જ તે ખવા બેસશે. કારણ કે તે
સૌંદર્ય પ્રિય છે સૌંદર્યમાં પણ એક આકર્ષણ છે જે હૃદયમાં પરિવર્તન
લાવે છે.

મુનિનું સૌંદર્ય ધર્મસ્થાન અને ધર્મોપકરણનું સૌંદર્ય જોઈ બનતી
પ્રભાવના કરે છે આજમ આ વાતનાં સાક્ષી છે એનાથી મુનિનાં સૌંદર્ય
અત્યંત સમ્રાટ શ્રીકૃષ્ણ જીવનની અધારી ગુણમાં સત્ત્વનાં કિરણોને પ્રવેશ
કરવામાં બીજા કારણોની સાથે અનાથી મુનિનું સૌંદર્ય પહેલું નિશ્ચિત
છે જે શ્રીકૃષ્ણને જોઈને સાધુ અને સાધ્વીઓના મનમાં એક અવશ્યક
પેદા થઈ જાય છે તે સૌંદર્યની તેમણે મત્ર આશા જ નહિ, પરંતુ તેના
સૌંદર્યની પ્રાપ્તિ માટે સકલ (નિષાણુ) સુધાં કરી દે છે અને તેના નજ-
લામાં પોતાની અણુભાસ સાધનાઓને પણ આકર્ષવા તૈયાર થઈ જઈ
દેતા તે જ સમ્રાટ મુનિના સૌંદર્યને જોઈને અકલિત થઈ જાય છે તેના
કર્મથી સ્વર નીકળે છે —

મહો ઘણો મહો કલ્ મહો અમ્મલ્લ સોમયા ।

મહો વંતી મહો મુલિ મહો મોગે અલગયા ॥

— સિતરાખ્યન સૂત્ર અ. ૨ ગા. ૫-

રાજા કહે છે કે—મહો! આ મુનિનો કેવો વલુ છે કેવું રૂપ છે મહી

સૌમ્યતા છે । તેમની કાયા, નિર્દોષતા અને ભોગો પ્રત્યેની અસંગત, અરે-
ખર, ચક્રિત કરી નાખે તેવી છે મહાગુણિના આ સૌંદર્યમાં કુદરતી સ્વા-
ભાવિકતા છે, લીપટીક અને પાવડરની બનાવટી ચમક નથી, કે જેની પાછળ
આજે મુખર્ષ ઘેલુ થયું છે કુદરતી સૌંદર્યને જો ખોઈ નાખ્યું તો પછી,
નકલી કયા સુધી ચાલશે ? આ વાસ્તવિક સૌંદર્ય હતું, જેણે સમ્રાટને
આકર્ષિત કર્યો હતો

આગમોમાં, આચાર્યપદ દેને આપવું તેનું વર્ણન આવે છે તેને માટે
યોગ્ય પાત્ર ખોળી કાઢવાનો આદેશ છે તેની બધી યોગ્યતાઓમાં એક યોગ્યતા
એ પણ છે કે તે " રુચ સંપન્ને " અર્થાત્ સૌંદર્યશાળી હોય તેનું કારણ
એ છે કે આચાર્ય, સઘના નિયામક છે બહારનું કાંઈ પણ આવે તો તેને
સૌથી પહેલે પરીચય તેમનો ચાય છે વ્યક્તિની આખો સીધી હૃદય ઉપર
પડતી નથી પહેલા તે શરીર ઉપર પડે છે ત્યાં જો તેને કાંઈ આકર્ષણ
જેવું જણાય, તો પછી તે હૃદય સુધી પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરશે તે સ્વિચાય,
પહેલી જ ઠણે જો તેના મનમાં ધૂણા થઈ, તો તે આગળ શી રીતે વધશે ?

પ્રદેશી રાજા જેવા કૂર રાજાને પણ, મહામુનિ કેશીકુમારનું સૌંદર્ય
આકર્ષણ હતું જરા યાદ કરો તમે રાયપસેણીય સૂત્ર તો સાલળી ચૂક્યા
છો, ન્યારે ચિત્ત સારથી, તેના રથને ઉઘાન તરફ વાળતો હતો ત્યારે, તે
માત્ર તેના રથનો જ નહિ, જીવનનો પણ સારથી હતો તેણે તેના જીવન-
રથને એવો વાળ્યો કે તેનો કાયાકલ્પ ઘઈ ગયો પ્રદેશી રાજા, વિશ્રામ લેવા
માટે ન્યારે રથમાંથી ઊતર્યો ત્યારે ઉઘાનમાં મહામુનિ કેશીકુમારને ત્રિશણ
જનસમુદાયની સમક્ષ પ્રવચન કરતાં જોયા પહેલા તે તેમને માથું મુઠાવેલ
અને મૂર્ખ સમજે છે પણ પછી, તેમના શરીર તરફ નજર પડતા, તેના
વિચારના વહેણ બદલાઈ જાય છે તે વિચાર કરે છે કે-“ કેટલો સુંદર
આનો દેહ છે, કેટલો તેજસ્વી છે ! તે શું ખાતો હશે ? રાજા પ્રદેશીના
જીવનને નવો વળાંક આપવામાં, આમ, કેશીકુમારનો અલૌલિક તેજસ્વી ભરેલો
દેહ, પહેલો હતો અને છે મુનિમાં સૌંદર્યની સાથે સ્વાભાવિકતા પણ છે
કૃત્રિમતા તેમને જરા પણ સ્પર્શી નથી સૌંદર્યના કૃત્રિમ સાધનો અપનાવ
વાને માટે જૈન ધર્મ જરા પણ છૂટ આપતો નથી ફેશનને માટે તે ઈન્કાર
કરે છે તે કહે છે -

“ વિમૂલા વસ્તિયં મિષલુ કમ્મં વંધર્હં ચિષ્કણં । ”

દસવે ૦ સૂત્ર

અર્થાત-વિશુદ્ધ જોડે સરીતની સાજસમવટમાં રહેનાર સાધુ જીવન
કર્મ બધે છે-તેને કર્મનાં પ્રજાન બધાં થાય છે. દેહની સંભવત સાધન
મનની લેકાસકિતને પ્રજા કરે છે. કારણ કે દેહ પ્રત્યે જો અનુરાગ હોય, તે
જ તેની સમવટ માટે પ્રયત્ન કરશે.

દેહન થઈ કહે છે કે દેહ સાથે નહિ, દેહાતીતની સાથે પ્રેમ
કરે. હાલકાન્યા માળખા સાથે કરવામાં આવતો પ્રેમ વિશુદ્ધ અને
સ્થાયી નથી હોતો. આ દેહ એક દિવસ તો રાખ બનવાનો જ
છે. પછી તેની સાથે પ્રેમ કરીને કોઈ શુભિચારો ? જો પ્રેમ કરે
હોય તો આત્માની સાથે કરે. કે જેનો સ્વપત આનંદ ક્યારે પણ માન
વતો નથી.

દેહન તો જ્યાં પણ ન જોઈએ. પછી ધાર્મિક ઉપકરણોની તે વાત
જ ક્યાં ? તે તો ત્યાં જ છે અને સાથે હોવા જોઈએ. તેમાં પણ દેહન
દાખલ થઈ તો પછી કહેવાનું શું રહ્યું ? જો મોટાથી બાળકાં માટે, મોટાથી
દેહ વેશનો ત્યાં જ ક્યાં અને સાધનમાં આવ્યા પછી તેજ ઉપકરણોને ધારી
મહારી, તેમાં મોઠા પામવાનો મોઠા અર્થ નથી. આ તો એવું શું કે
ઉપવાસ માટે બનાવવાનો ત્યાગ કર્યો કર્યો પણ તેના બાંહે બીજી
બીજી બાબતો આવી !

આ વાત આપણી માતાએ અને બહેનેને વધારે લાગુ પડે છે. મન
પ્રેક્ષમાં પછી બહેને મુદપત્તી ઉપર જરીના વેશણું બરે છે તેની ગરી
બાલુ ચણતી પટ્ટી (Border) પણ લગાડે છે. તે એટલા માટે કે મુદપ
સીની સાથે સામાયિકમાં પણ મળાદત આવે પ્રમાણનિષ્ઠ (પૂજણી)ને પણ
વિવિધ રંગે વડે રંગે છે. પછી તેના ઉપર એટલી જમતા થાય છે કે તેની
રક્ષા માટે તેના ઉપર નાની માથરી પણ ખોરાવે છે. પૂજણી તો હજેની
રક્ષા માટે છે પણ હવે તે પૂજણીની રક્ષાની તેને ચિંતા થાય છે !

આનો અર્થ એ નથી કે ધાર્મિક ઉપકરણોને ગર્વચામમાં જોઈ થઈ
એક માનું સાધુને દેહનથી બચવાનું કહે છે. તે બીજી તરફ ગઈથી પણ
દૂર રહેવાનું કહે છે. જો મન દેહનમાં નથી માનતો તેનું કારણ એ છે
કે તે ગરી પણ નથી આમોના બાલકારો તો શું પણ કરોના પ્રતિકરણ
કરનારને પણ આ લક્ષ્યનો સારી રીતે પરિચય હશે, સમજી મ જોઈની
ઉપરિનાં મોઠા સ્થાન બનાવ્યાં છે તેમાં મોટા ભાગે એવા પદાર્થો છે કે ?
અર્થ હાય છે અને હેનમાં તો એક પદ આવે છે. સમ્યક્ માર્ગે ઠાવે
શું વા" એટલે કે જેટલાં પણ ગઈનાં સ્થાન છે તે બધાં, ઉપરિનાં

ધ્યાન છે સાચા સાધુને જીવહિસાથી બચવા માટે, આ બધા ધ્યાનોથી બચવું પડશે આમ જતા, “જૈન ધર્મ” ગદો છે ” એમ કહેવું એ “સૂર્ય” અધિકારમય છે” એમ કહેવા બરાબર છે.

નદા રહેવું એ તુડસાનકારક છે તેમ, સૌંદર્યની પાછળ દીવાના બનવું એ એથી ઓછું નુકશાનકારક નથી પણ આજના માનવીની આખો સૌંદર્ય પાછળ ઘેલી છે માટે તો પૈસા ખર્ચીને પણ બનાવવી સૌંદર્યનાં સાધનો ખરીદ કરે છે જેટલું તેણે વાળમા નાખે છે, તેટલું કદાચ પેટમા નહિ નાખતા હોય મો ઉપર મો અને પાઉડર લગાડવા નખોને રંગવા અને હોઠો ઉપર લાલી (Lipstick) લગાડવી આ બધું સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ, તો શું છે ?

આ દેશની નારીઓએ પોતાનું રૂપ ખીજીને ન બતાવવા માટે સળગતી આગમા બળી મરવાનું પસંદ કર્યું હતું ચિતોડનો જવલત ઈતિહાસ તમારી યાદગારતમાથી ખસી તો નહિ ગયો હોય વીર પદ્મિનિ સામે, માત્ર અરિસ્સામા અશ્લાઉદ્દીનને પોતાનું સૌંદર્ય બતાવવાનો પ્રશ્ન હતો તેને માટે ખીજે રસતો માત્ર અગ્નિમા કુદી પડીને તે સૌંદર્યની રાખ કરી નાખવાનો હતો તેણે ખીજે રસતો પસંદ કર્યો અને જીવતી, ચિતામા પ્રવેશ કરી બળીને મરી ગઈ પણ પોતાના સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરવાની વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો આજ દેશમા આજે હોયોક સૌંદર્યનું પ્રદર્શન થાય છે સૌંદર્યની પ્રતિયોગીતા થાય છે કેટલી લજ્જાની વાત છે કે નારી પોતાની લજ્જાનો ત્યાગ કરી રહી છે !

ભારત, આચાર-પ્રધાન દેશ છે તપ અને ત્યાગના ક્ષેત્રમા તે વધારે આગળ પડતો રહ્યો છે સ્ત્રીઓએ તેમા મહત્વપૂર્ણ ફાળો આપ્યો છે ભારતના સારકૃતિક ઈતિહાસના અનેક પાનાઓ, ભારતના સીરતોની શીલનિષ્ઠાથી શોભી રહ્યા છે તેમણે સદાચારના મૃત્યુ કરતા, પોતાના મોતને વધારે મહત્વ નથી આપ્યું સદાચારને માટે તો તેમણે પોતાના હાથે જ મોતનું સ્વાગત કર્યું પણ શીયળબ્રષ્ટ હાથોને તો તિરસ્કારની નજરે જ જોયા છે જ્યારે શીલ અને સૌંદર્ય એ જેની વચ્ચે પસંદગી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેમણે સૌંદર્યનું બલિદાન ઈર્ષી શીલની રક્ષા કરી

જૈન ઈતિહાસ કહે છે કે જ્યારે, બાહીના સૌંદર્યને જોઈને, ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતનું હૃદય આકર્ષિત થતા માણ્યું, ત્યારે, દેવી બાહીએ ઢંઢેર તપની સાધના કરી અને એ તપની જવાબમા સૌંદર્યની આહુતિ

આપી. આને એ બાહ્યની ઉત્તરાધિકારિણી (વારસદાર) બહેનને સરિર સંસ્કારવામાં રોજ દોઢ કલાક બેઠાં જોઈએ છે.

સૌંદર્યનું બિનજરૂરી પ્રદર્શન, હાથેમાં વાસનાને ઉત્તજિત કરવાનું કામ કરે છે ચોખ્ખા સળેમાં કહુ તો આ જાતનું પ્રદર્શન જ ગુલમી રીતે પ્રોત્સાહન આપે છે. આને સહેરામાં જનતા ગુલમીરીના બનાવોને માટે વિદૂત માનસ તો જાણબદ્ધ છે જ પણ ફેરન પણ તે માટે જોઈ જવા દાર નથી એક છપામાં મે વાંચ્યું હતું કે એક એકરી કોલેજમાં જાતી હતી. તેણે એકદમ ખારિક સાડી પહેરી હતી. મોં ઉપર પાઉચર અને હેલ્ડ લાલી લગાડેલી હતી. તે ઉપરાંત એક વાત તેણે કમલની કરી હતી. તેણે પોતાના વાળમાં વીજળીના દીવા (Bulb) લગાડવા દતા. તેના ખીસામાં બેટરી હતી તે ચામે ત્યારે થોડોક વખત બદલ ચમકે અને થોડી વારે છુટકાં જાય.

હવે તમે જ કહો કે આ બધાની પાછળ તેની કઈ લાવના કામ કરી રહી હશે? સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ. તે આ બીજું કશું છે? એટલું જ નહિ પણ સૌંદર્યપ્રાપ્તિને આ મૂક-બામત્રણ છે.

કુદરતી સૌંદર્ય કણકારો નથી માત્ર એટલા માટે તે પ્રખરમાં વધુ વખત ટકી રહે છે. કૃત્રિમ સૌંદર્યનો અગાધ જલ્દ જ ઓછું આગળ લઈને જ મે છે તમે સુખની નામરિકા છે. મુજબનું નામજ મોહમી છે તે ભારતનાં સુદરમાં સુદર નગરોમાંનું એક ગણાય છે પણ તેની સુદર્ય સ્વાભાવિક છે કે બનાવડી? તમારે કહેવું પડશે કે આ સુદર્યમાં કૃત્રિમજ જણાય છે જમણું સૌંદર્ય સહજ અને સ્વાભાવિક છે એટલા માટે તે રવિવારે તમારી મેટરમાંથીઓ નાસીક અને પુનઃ તરફ દોડતી હોય છે કે જેથી તમે ત્યાંની વનરાજીનાં કુદરતી સૌંદર્યનો આનંદ સર્જી શકો. એટલું તો નહીં છે કે બનાવડી વસ્તુ માનવજનને વધારે વખત સુધી આકર્ષિત નથી રાખી શકતી. એટલે જ તે કુદરતી વસ્તુને શ્રેષ્ઠ છે.

સૌંદર્યની સાથે સહજતા એને સદૃશ્ય હોય તો તે હૃદયનું સ્વર્ગ બની જાય છે પણ તેમાં કૃત્રિમતા અને કુચ્છ કાળે તો તે આત્મનું નષ્ટ છે તો તમે સૌંદર્યનારખવાની દૃષ્ટિ ઢળવો. સૌંદર્યની સાથે પરીક્ષા કાળાધાળા રંગ ઉપર વિશ્વાસ રાખતો નથી તે આખીના રંગને નથી જોતો. હૃદયના રંગને જુએ છે તે ઉપર ઉપરથી નહિ. હા હા સુધી જુએ છે આજ ઉપરજથી રીતે જોનાર, કાળાધાળા રંગમાંજ અડવાઈ જાય છે.

પણ તે ભૂલી જાય છે કે કાળા કેશ, શિરની શોભા વધારે છે, આખની કીકી પણ કીળી છે, છતાં તે ખસે છે કે નહિ કે શરીરનો કાળો વર્ણ પાપના ઉદયથી મળે છે અને ગૌર વર્ણ પુણ્યના ઉદયથી, એમ તમે માનો છો ? પણ એવી કોઈ વાત નથી કાળા વર્ણવાળા માનવીઓ પણ ઝળકયા છે. જેમની પાસે પ્રળય પુણ્યનો સચય હતો, એવા તીર્થ કરે પણ કાળા વર્ણવાળા થયા છે.

અહર્ત અરિષ્ટનેભિ શ્યામવર્ણના હતા, મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામ પણ શ્યામવર્ણના હતા અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ પણ શ્યામવર્ણના છે શ્રી રૂઢિપણ પણ કાળા હતા છતાં આખુ ત્રજ તેમના ઉપર સુગંધ હતું તમે રૂપની જાળમાં ન ફસાતા ગુણના પરીક્ષક બનો રૂપ સર્વત્ર અને સર્વત્ર માટે પૂજ્ય બનશે એવું કોઈ નથી પણ ગુણો તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે કે—“**ગુણા સર્વત્ર પુજ્યન્તે**.”

પૈસાવાળો તો પોતાના સગા, સબંધી કે કુટુંબ પરિવારમાં પૂજાય છે, પણ ગુણવાન તો સર્વ જગાએ પૂજાય છે હરિદેશી મુનિ ચાડાળના કુળમાં જન્મ્યા હતા અને તેમના રૂપને માટે કહ્યું છે કે તેમના દેહને રંગ કાળો મેશ જેવો હતો, શરીરની રચના પણ વિચિત્ર હતી. કોઈ જાતની પણ સુદૃશતા નહોતી, છતાં દેવતાઓ સુદ્ધા તેમની ઉપાસના કરતા હતા કારણ કે તેમની પાસે આત્માનું સૌંદર્ય હતું જે કદાચ તે મહામુનિ સદેહે અહીં આવી જાય તો, આપણા રૂપના ઉપાસકો તો દોડીને લાગી જશે પણ હું તો તેમને શ્રદ્ધાસહિત વદન કરીશ.

કાળા રંગથી ડરવાનું શું છે ? કાળી રાતે જ તારાઓ ચમકે છે કાળાં અધારામાં જ રેડીયમનો ચળકાટ વધે છે સોનાનાં ચળકાટ છે, તેનો રંગ પીળો છે, પણ ગરમીના દિવસોમાં તમને ખૂબ તરસ લાગી હોય, હોંઠ સુકાઈ જતા હોય, તે વખતે કોઈ તમને સોનાની માટલીમાંથી પાણી લાવીને આપે તો તમને ચીડ ચડશે પણ જો કાળી માટીની માટલીમાંથી પાણીનો એક ઝડાસ મળશે તો તમારું દિમાગ તર થઈ જશે તમે રૂપનાં નહિ, ગુણનાં ઉપાસક બનો આજના દિવસને રૂપ ચતુર્દશી કહેવાય છે અને આજે તમે રૂપની ઉપાસના પણ કદાચ કરશો અહીંની તો મને ખબર નથી, પણ મધ્ય ભારતમાં તો આજના દિવસે રૂપને શયુગારવામાં આવે છે શરીરને ચોળી-મક્કળીને ધૂને છે, પછી નવા કપડા પહેરે છે પણ હું તો કહું છું કે રૂપને શું કરવા, ગુણને સમ્મનો.

પુણ્યના પ્રભાવે જેને સૌંદર્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે જો જુએ કે કદાચ

કુચુંસુતો કાચો રાખ તો ખાચ સ્વરૂપને વિકૃત નથી કરતો. તેમ જોને સો જા' સ્વામે સદ્યુષ્ટો નથી મળ્યા તે જાણાતી છે તો જોણે સો જા'ના જાણને જા- યુષ્ટો ભર્યા છે તે જોણો જાણ્યાણી નથી.

કાળે વધુ એવો અરાળ નથી, એવો તમે ખાની મેકા છો અને કુખે
 તે કુ તે કહીશ કે કાળા કરતાં ગોરાવર્ણ વધારે જીવંત એ પેકા કરી છે.
 ઈતિહાસનાં પાનાં ઇપાડીને જુઓ કે ગોરવર્ણ કેટલા અત્યાચાર કર્યા છે
 તેને બદલે એ ચળેલા સામ્રાજ્યે ટકરાયા અને હજારો લાચી ઠી પડી
 સુલુકવા હરજીની વાત શું તમે જૂલી તમામ એ ગોરા રાજે તો સીધાંને કાળ
 નાખી હતી અને એને જ માટે પશ્ચિમીને સળગાવી આગમાં કાળાવડ
 પડ્યું હતું.

આ રૂપની જ્ઞાનાર્થ શાઈજોતો વાતચાવ ખલુ સજગી ગમે. મે સજગ શાઈ જેમની વચ્ચા નિર્ગળ પ્રેમની ધાર વહેવી હતી, એક રૂપની રેખા તેમની વચ્ચાં આવી અને શાઈયા પ્રાણુ લીધા. મલિરમ અને કુચ-ગાફુની વાત તમે જુલો નહિ ગયા હો. દુનિયાના તમમ સખોના મૂલ્ય બિલરનિ જોશો તો તમને જણાશે કે જાંઘા અધાઓ માત્ર મે જ ચીએને લઈને થયા છે. રૂપ અને રૂપિયા, રૂપિયાની પાછળ પાચક અનેલાઓએ ભુલે સુખની છે. એ રૂપની પાછળ હોવાના અનેલાઓએ ખલુ કાઈકમ અનાચારો કર્યા નથી. સર્વોએના જીવનની ક્ષાઓ આ વાતનો સ્વીકાર કરે છે.

રૂપની તરફથી માનવી સિદ્ધ થી પણ ભય કરે છે. સિદ્ધ
નિષ્કારે સોદ્ધને ખાઈ ભય છે પણ શીલને ખાતો નથી પણ
અપ સોમ્ય કહેવાતો માનવી તે સોદ્ધને અને શીલ બન્નેને ભય
ભય છે. ધીરે દુષિયાની વખાની સાથે સાથે તમે રૂપની વખા
પર પણ નિયંત્રણ (Control) કરો.

સૌ દય જ સર્વ કાઈ છે એવું કાઈ નથી. દુનિયામાં એવી બ્રહ્મિયો
પણ છે જે જાણથી બેઠેલા હતાં પણ તેની પાસે અતરું સૌ કાંઈ
નહોતું મહાકવિ મહાવિદ્ય, જેમણે સાહિત્ય જ્ઞાનને માટે જીવન સેવ્ય જેવી
વસ્તુ છે માત્ર જ્ઞાનરતમાં જ નહિ પણ વિદેસીમાં પણ જેમ સાહિત્યની
પ્રતિષ્ઠા છે આજે જેના નામ ઉપર મોટા મોટા સમારોહ ઊર્જા કરવામાં
આવે છે તેની આ પ્રતિષ્ઠાનો આશ્ચર્યમાં સૌ દય ઉપર છે ૧૧૫ તો એમણે
કણ હતું કે તેમની પોતાની પત્ની વિદ્યોત્તમાએ જ તેમને નીચે પાંચો દાખ

હતા છતાં આજે તે ભારતીય સાહિત્યમાં જીવત છે, તેનું કારણ તેમનું રૂપ નહિ, તેમની કાવ્યપ્રતિભા છે

કસ્તુરી પણ કાળી હોય છે પણ છતાં કોઈએ તેને ખરાબ નથી કહી. તમે તો જિએ ભાવ આપી તે ખરીદ કરો છો કાચલની ખાસે કયું સૌદર્ય છે કે જે ભારતીય કવિઓની કાવ્યધારામાં ચમકી જાડી છે ? કવિઓના મનમાં તેણે જે સ્થાન મેળવ્યું છે તે તેના રૂપના જોરે નહિ, પણ પોતાના કંઠની મધુરતાને કારણે પ્રાપ્ત કર્યું છે

આજ સુધીના ઇતિહાસમાં એક પણ વ્યક્તિ રૂપના જોરે જિએ ચઢી શકી નથી કારણ કે રૂપ એ કોઈ વિકાસ માટેનું અનિવાર્ય સાધન નથી છતાં સ્થામ વર્ણુના માનવીઓની વાત તો સાંભળો

એક છોકરા રંગે જરા સ્થામ હતો જ્યારે તે બીજા છોકરાઓ સાથે રમવા જતો, ત્યારે બધા તેને ના કહેતા કોઈ તેની સાથે રમવા તૈયાર થતું નહોતું ઉલટી બધા તેની મજાક ઉડાવતા અને તે પણ ખોજાઈ જતો આ અપમાનથી તેનું દિલ રડી પડતું તેને જોઈને બધાના મોં ચઢી જતા

એક હળમી (Negro), એ કહ્યું છે કે-હું ખાઉ છું, કમાઉ છું, લઉ છું, આપુ છું, સાબણું છું, ચલણાવું છું, કોઈને હું મારું છું તો કોઈની બે ખાઈ પણ લઉ છું મારે પણ આંખ, કાન, નાક બધું છે. મારી સામેના બરાલામાં મુલતાની કુદબ છે. પડોરાની ઓફિસમાં ગોંવર્ણુના લોહા છે જ્યારે હું તેમની સામે જાઉ છું ત્યારે તેમના નાકના ટેરવા ચઢી જાય છે કારણ કે હું કાળો છું, કાળાની બધા નફરત કરે છે પણ કાળી દ્રોણ અને કાળા જાણુ તેમના મળામાં જલ્દીથી ઊતરી જાય છે કાળા મરીની તમારે જરૂર પડે છે અને લખવા માટે કાળી શાહીનો ઉપયોગ થાય છે

કાળી વસ્તુઓ પ્રિય છે પણ કાળા માણુઓ પસંદ નથી ! એટલા માટે તો તેમનો ઉપહાસ કરવામાં આવે છે

હા તો તે કાળા બાળકની બધા હાસી કરતા એક દિવસ એક કુંગા-વાળો રંગજેરગી કુંગાઓ લઈ ફુટપાથ ઉપર જિએ હતો તેના હાથમાંથી પીળા રંગના કુંગાની દોરી તૂટી ગઈ અને તે આકાશમાં જિએ જવા લાગ્યો. છોકરાઓ તાળીઓ પાડતા હતા. પછી તેને લાલ રંગના કુંગામાં ગેસ ભર્યો અને તેને છોડ્યો તો તે પણ જડવા માડ્યો પછી કાળા રંગનો કુંગો લઈ તેમાં ગેસ ભર્યો, તો તે પણ જડવા માડ્યો બાળુમાં જિએલા તે કાળા

છોટાચોટા પૂજ્ય - શુ આ કાળા રંગનો કુખો પણ બીજા રંગના કુખોને
જેટલો જ કાચો પહેલો જાયો ?

કુખાવાળો દસીને કહે- કાળો શુ ? પોતા પ, ઉપર મડદારી
સક્રિત તે ૨ જામાં નથી પણ બેસમાં છે જેમાં જસ બસવામાં આવશે તે
ઉપર ઘી થકશે "

હવે તમે સમજી ગયા હશે કે કાચા આવવા માટે રંગ કે રખી
નહિ પણ સ્વચ્છતાની આવશ્યકતા છે જેન દ્વારા જોયે મદદ માટે આત્મા
વિકાસને મદદ આપે છે સરીરના વિકાસને નહિ.

એક વખત ગૌતમસ્વામીએ સમ્બાન મહાવીરને પૂછ્યું - પ્રભુ! ક્યા
કદાચાને મુક્તિ આપત કઈ શકે છે ? સાંખ્ય સંપ્રદાયો જાણી મેક્ષમાં જઈ
જાયે કે દૂર સરીરવાળો ?

તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું- પાંચસો મનુષ્યની જીવનકાળવાળો પણ
મેક્ષમાં જઈ શકે છે જો તે જાડી દામની કમ્પાવળાને માટે પણ મેક્ષમાં જઈ
પ્રાર્થા છે "

આત્મકમ્પાળાને માટે સરીરના કદની પણ અપેક્ષા નથી ખરી રજાને
સોઈ તે દૂરની વાત છે તે તે પ્રભુના પ્રમાણને પૂછે છે કે તમે શું જોઈ
જેટલો વિકાસ સાધ્યો છે.

વાસ્તવમાં સ્વચ્છ જ સાચો શબ્દમાર છે તેના વિના તે મન
મલિધર સાખ્યા ગેય છે એક સાપને કોઈ મલિધર અથવા કોઈ સ્વચ્છ
જાડી સાવે જોને તમારી વચમાં ખો તે તમે તેનું સ્વાગત કરશોને ? કે
ખરી કામ થઈને જાડી જાયો ? આપ જાણે મલિધરો સ્વચ્છમાં દેવ
તે પણ કોઈ તેને પ્રેમ નહિ કરે. જો જ પ્રમાણે કુકુલી માનવી જાણે સખ
દેવ જાણ તેને કોઈ પ્રેમ નહિ કરી શકે.

મદ્ય કાચ સાવકે તે કુખો છે કારણ કે તે કદી પણ નાથ પામ
નથી કુકુળ અમાલ છે કારણ કે તેના નાથ સાથ છે અજુન મળી
વિમલરતિનો માનવી દેવ. તેને સેક્ય માનવીઓના માળ લીધે પાંચ
જાણે તે પ્રભુ મદાવીરના માર્ગે પહોંચ્યો ત્યારે જેટલો પડાર્થ જાયો ? તેને
જ ના જાયો જો જ નો પણ મન નહિ થઈ પ્રભુ તેને કપાને જ નહિ,
રતિમાને જ નહી નાખા વિમલરતિ નાથ કઈ કઈ કારણ કે તે અજુન
દેવ તે સખ અદિસા જાણે કુકુળો લીધુ જાણે તે કપાને "

તેની સાથે ઘડી સાંતિની ઠણોમાં અને અગાતિની જવાબાઓમાં પણ તેમણે તેનો સાથ ન હોડ્યો

ઈન્સાન મંડે છે. પણ તેના સદ્ગુણો મરતા નથી. કારણ કે તે તેની સ્વભાવ-દેશ છે. ઈમર્સન કહે છે—“કમરની માટીમાં મારુ શરીર દફનાવાશે, મારા ગુણો નહિ” સદ્ગુણનું મૃત્યુ સૌથી મોટું મૃત્યુ છે જેનામાથી સદ્ગુણ મરો ગયા પછી તેનું બીજું મોત ક્યું હશે ! દૂધમાં બન્યા મુઘી મુગ ધ હને ત્યાં મુઘી તે ગળામાં ગોલગે પરતુ જે ધડીએ તેની સૌરભ ખલાસ અર્ધ, પછી તેનું ધ્યાન પણ કયા હોય છે ? યુનિસિપાલિટીની ઢચરાની પેટીમાં.

એક નિબંધે આચાર્યને પૂછ્યું—“ગુરુદેવ ! મનુષ્ય શું છે ?” આચાર્યે જવાબ દીધો—“મનુષ્ય એ એક માટીનું ઢેકું છે ન બાણે કયા અને કયાં વિખરાઈ જશે કે તેનો પતો પણ નહિ લાગે,” શિષ્યે પાછો પ્રશ્ન કર્યો—“તો પછી દુનિયા, મહાવાંર, છુદ્ધ, ઈસુ, રામ, કૃષ્ણ અને ગાંધીને કેમ પૂજે છે ? તે પણ માણસ જ હતા” આચાર્યે કહ્યું—“તેઓ માનવ નહિ, મહામાનવ હતા તેમનામાં એક સૌરલ હતી, જેણે તેઓને મનુષ્યના આત્મવિમાયી ઉપાડી, દેવતાઓના અમરત્વમાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યા તેઓ એટલા જીવે ચઢ્યા કે દૈવત્વ મળુ નાતુ બની ગયું અને મહામાનવની પકિતમાં બેસી ગયા”

દુનિયા, કપડાંની પૂજારી નથી, તે ગુણોની પૂજારી છે જે કપડાંની પૂજા જ તેને પ્રિય લાગતી હોત, તો નાટકના પાત્રો જે રામ અને કૃષ્ણનો પાઠ લખે છે, તે તેમને માટે વહનીય બની જાત પણ બન્યા નાટક પુરું થયું કે કાઈ તેમને તે નામે પણ બોલાવતું નથી પછી પૂજાની તો વાત જ કયા ?

તમે કપડાંની પૂજારી છો કે ગુણોના ? જવાબ મળશે કે અમે ગુણના પૂજારી છીએ જ્યારે તો બરાબર બોલો છો પણ આચરણ શું કહે છે ? સાધુનાં કપડાં જોયા ત્યાં નમી પડ્યા ! કાઈ વખત એ પણ જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે કપડાં મુનિના છે, પણ આચાર મુનિના છે કે નહિ ? બીજી તરફ બીજકુલ લપકાળધ કપડામાં કાઈ તમારી પાસે આવે છે તો તુરત તેનું સ્વાગત કરવા તમે હાથ લખાવો છો એ કદી જોવાની એટા કરી કે કપડાં તો બિજળા છે પણ આચરણ ઉજળું છે કે નહિ ? એવું કાઈ નથી કે વસ્ત્રો જ સજ્જનતાની કસોટી છે

સ્વામી વિવેકાનંદ, જ્યારે અમેરિકા ગયા ત્યારે લાગતાં વસ્ત્રો, સાથે

સાથે હાથમાં ઢાંચે અને ખભે ચાદર લઈને સ્વામીજી ચીઠાચીની સાથે પા માલ્ય નવા હવા તેમજ પહેરવેશ અમરિકોનો વિચિત્ર લાગતો હતો તેઓ તેમજો ઉપદ્રાસ પણ કરતા હતા. એક મહિલાએ પેતાની સાથે વાંકિને કહ્યું- બોધુ ! કેવો અને જો પોતાક છે ? સ્વામીજી આ શબ્દ સાંભળી ગયા તેમજો મીઠાશથી જવાબ આપ્યો કે- આ દેશમાં તો કપાઈ ન શકે નતાની કેસોરી છે પણ ન દેશમાં કે રહે છે ત્યાં સંસ્કૃતમાં કેસોરી કપાઈથી નહિ પણ ચારિત્રથી થાય છે "

પણ આજે તો માનવી વિચારે છે કે પેટમાં માથું તે કહે છે બોધુ ! કપાઈ તો સારાં હોવાં જોઈએ. કારણ કે તેનાથી ઈજ્જત મળે છે કારણ કે ચારિત્રની કેસોરી કપાઈ છે પણ ચલણને કેસી ઈજ્જત મળી ! કેવે તેની પાસે કપાઈ નહેતા ? કપાઈ શુ રાજાવાદી પોતાક લેવા લાગે છે રહેલો હતો અને ગણામાં મોટીઓના હાર પણ હતા છતાં તેને કપાઈ ઈજ્જત મળી ! ઈજ્જત કપાઈથી નહિ, ચારિત્રથી વધે છે

ધન સત્તા અને વિદ્યામાં પણ ભલાક છે કુનિયા તેજો આજે પણ કહે છે પણ તે કાચથી નથી. ધનવાનનો આજે તેજ કરશે, જેને તેજ પાસેથી કંઈક લાભ થાયવે છે સત્તાધીશોનાં સ્વાગત પણ કંઈક ભલે જોઈ સ્વામીજી શિરાઈને કરવામાં આવે છે વિદ્યાનુ સન્માન પણ ત્યાં સુધી ન છે જ્યાં સુધી તેની સાથે વિનય વસેલો છે પણ સ્વચ્છ સન્માન સર્વત્ર થાય છે તેમાં નથી હોતી સ્વામીની સાધના કે નથી હોતી ભક્તી ભવના સદૃશ્ય પુરુષને કુનિયા ખરા હલથી ગહે છે બ્યારે મીઠાઓને ભલે ખરે પ્રયોજાને કારણે

પ્રાચીન જોશમાં ગયા હતા અને માનસિક પણ પણ ગયો હતો. પણ પ્રાચીન જોશ જવાબ સમાચાર સાંભળતાં ન જાનવામાં એક તોશન ખરો ગયો બ્યારે માનસિકને ટેકમાં લઈ ગયા તે કાઈએ પણ નિરાશ ન થયો આ સદૃશ્યની પૂ નથી ન વાત છે સંપત્તિથી પણ સદૃશ્યની પ્રતિષ્ઠા મળતી છે.

તમારે કપ, સત્તા અને સોને પણ જોઈએ છે પણ હાં કોઈ વિચાર કરો કે જ્યાં સુધી સમજાર ન આવે, ત્યાં સુધી મારે વાત નથી જોઈતી હલમાં ઉદારતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે સંપત્તિ નથી જોઈતી જ્યાં સુધી જાણમાં સદનહીનતા ઉપસાવતા અને કાચાસીરતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે ભલે નથી જોઈતી તેમ જ જ્યાં સુધી આંખોમાં સવન ન આવે

ત્યા મુધી સૌંદર્ય પણ માટે ન જોઈએ એ પણ કદી નક્કી કર્યું છે કે દદાય આ બધી યોગ્યતા આન્યા વિના, આ બધા પદાર્થો મને મળે, તો પણ મને આનંદ નહિ થાય ?

બળમા સત્તાનો અહ કાર, માન અને વિભિન્નિયા (વિભેદ) છુપાયેલ છે. ન્યારે ગુણમા, સેવા, દયા, દાનિષ્ય અને સૌજન્ય, છુપાયેલા છે એક વિચારકે હીક જ કહ્યું છે કે રૂપને શુ જુઓ છો ? શીલને જુઓ. કારણ કે સારા કુળમા, ખગળ માણુઓ પણ નીકળે છે અધ્યયનને નહિ, પ્રતિભાને જુઓ એમ એ મુધી ભણેલાઓ બે શબ્દો પણ જોવી શકતા નથી, ન્યારે સાધારણ ભણેલો માણુસ મેદાન ખારી જાય છે મતલબ કે અધ્યયન કરતા પ્રતિભા વધારે કિમતી છે તપને નહિ, સહનશીલતાને જુઓ મહિનાઓ સુધી તપ કર્યું. તપ કરીને કાયા દુર્બળ બની ગઈ પણ કયાય દુર્બળ થયા કે નહિ તે જોવાનુ છે તે સિવાય આજે તો મોટે ભાગે તપોગુણ અને તમોગુણ બન્ને સાથે જ જોવા મળે છે

ધણા લોકો કહે કે તપની સાથે તેજ તો આવે જ છે. તેજ તો આવશે જ કારણ કે તપ જાતે જ એક તેજ છે પણ એ તેજ સાત્ત્વિક હશે કે તામસિક ? તામસિક તેજ તો તપનુ દુપણુ છે, તપના સત્ત્વને ખાઈ જનારું છે તપને નહિ, પણ તેની સહનશીલતાને જુઓ, કે તપની સાથે સમતા કેટલે અંશે આવી છે સાથે સાથે એક વાત ખીજી પણ કહી દઉં ભાપણુને નહિ, આચરણુને જુઓ. ક્ષમા ઉપર કલાકો સુધી પ્રવચન કર્યું, પણ જરા કાઈ ઈચ્છાથી વિરહ થયુ કે આખો લાલ થઈ ગઈ, સેવા ઉપર લાણુ લચ્ચ ભાપણુ આપી દીધુ પણ ન્યા મેવા સક્રિય રીતે કરવાની વાત આવી કે અગીયારા ગણી ગયા આ શુ કામનુ ? એ ભાપણુ શા કામનુ કે જેના ઉપર વક્તાને જ વિશ્વાસ નથી ? આ પોપટીયુ રટણુ નહિ તો ખીજુ શુ ?

અત આપ સૌંદર્યના નહિ, સદ્ગુણના ઉપાસક બનો સદ્ગુણુ, એવુ અત્તર છે કે જે તમારી ખાસે હશે તો તમને તો સુવાસિત કરશે જ, પણ તમારી આસપાસના ખીજાઓને પણ તે સૌરભ આપશે

આજનું પ્રવચન કર્તવ્ય-પાલન સાથે સંબંધ ધરાવે છે જીવનમાં તેજ વ્યક્તિ સફળતાને વરે છે કે નેણે પોતાના કર્તવ્યને પૂર્ણ કરે. આ તો આનવી ચક્રીની મારફત આકાશમાં જિન્વા શીખ્યો છે. મજબૂતી જેમ પૃથ્વીમાં તરવાં શીખ્યો છે અને સર્પની જેમ પૃથ્વી પર ચોંટાં શીખ્યો છે. બેશબેન (વિમાન) પત્થરની અને (ટ્રેન) વડે એણે જળ, કલ અને નામને મપી લીધા છે.

વિદ્યાને માનવને આકાશમાં ઊડવાની કળા શીખવી છે પણ એ વિદ્યાને આ પૃથ્વી ઉપર માનવને જીવન જીવવાની કળા શીખવી છે ખરી કે નહીં ? માનવીએ દૂરની વસ્તુનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે પરંતુ એ પોતાની નિમ્નની વસ્તુઓને છૂટી મથે છે એક વિદ્યાર્થી સામે નકરો ધરે અને પૂછે કે એમાં હિમાલય ક્યાં છે ? વિદ્યાર્થી જાગળી ઉપાડી ઝટ જતાવશે કે આ સ્થો હિમાલય તમે એને મજા સિધુ નહી મારે પૂછો તો તે પણ જતાવશે પણ એ એને પૂછશે કે તારા સિધુનું ઘર ક્યાં છે તો એ આસપાસ તેણે જાગશે જમીન હિમાલયને મજા જતાવનાર વિદ્યાર્થી પોતાના સિધુનું ઘર જનાવી ચક્રો નહી સિધુનું ઘર નજીક છે કે હિમાલય ? પણ આજના માનવીએ દૂરની વસ્તુ જોઈ છે નજીકની નહી.

ક્રિતિકાસના વિદ્યાર્થીને પૂછશે કે સિધુ દર ક્યારે જતું જાય ? તો એ તમને તારીખ અને વધ પણ જતાવશે પણ તમે એને પૂછો કે તારા ઘર ક્યારે જતું પામ્યા તો એ નહી જતાવી શકે. એના ઘરને મથી વધુ લગ્ન થયો કે સિધુ દરને ? આપણે દૂરચિત વસ્તુને જોઈએ જોએ પણ આપણી જ નજીકની વસ્તુને જુલતાં જઈએ છીએ.

આજનો મનુષ્ય બધું શીખ્યો છે પણ કર્તવ્ય-ફરજ-ને ભૂલ્યો છે. શુ હું કર્તવ્યને પત્નીની ઉપમા આપી શકું છું ? પત્ની છાયાની જેમ પતિનું અનુસરણ કરે છે સીતા રામની સાથે ચૌદ વર્ષ સુધી જંગલમાં ભટકી, જે કે વનવાસ તો રામને મળ્યો હતો, સીતાને નહીં. પરંતુ એણે દુખના દિવસોમાં પણ પતિનો સગાથ ન છોડ્યો એમ કર્તવ્ય પણ પત્નીની જેમ માનવની પરિચયો કરે છે પરંતુ આજનો યુગ છુટાછેડાનો છે પતિ-પત્નીને પરસ્પર ન બન્યું તો છુટાછેડા લઈ શકે છે. પતિ-પત્નીને તણ શકે છે પણ શું કર્તવ્યને તણ આપણે જીવી શકીએ ખરા ? ના, એ કદી સંભવ નથી કર્તવ્યની તુલના એક જ પ્રાણી સાથે કરી શકાય અને તે છે માતા. માતાનો સ્નેહ અને પ્યાર કદી શુષ્ક ન બની શકે અને આ સબધ પણ અભેદ છે માતાને પુત્ર વચ્ચે જે લય કરે ઝઘડો થાય અને પુત્ર માતાને મારી નાખવાના સંકલ્પ પર આવી જાય ત્યારે પણ એને જે એની માતા અંગે પૂછવામાં આવે તો એ માતાને માતા જ બતાવશે એમ કર્તવ્યનો સબધ મા-વત્ પવિત્ર છે માતાની જેમ એમાં રક્ષણની સ્નેહભરી સદ્કામના છે તેમ માતાની જેમ એના સબધમાં સ્થાયીપણુ પણ છે. એટલે કર્તવ્યને આપણે છોડી શકીએ નહીં એના વિના આપણે જીવી શકીએ નહીં જીવનની અમક-દમક તો એમાં જ વસેલી છે.

રામ નથી રામાયણમાં, કૃષ્ણ નથી ગીતામાં અને ભગવાન મહાવીર નથી ભગવતી સૂત્રમાં, આ મહાપુરુષો તો વસે છે પોતપોતાના કર્તવ્યની સીમારેખામાં એમને મહાપીરુપના ગૌરવદાયી અળકતા શિખરે આરુઢ કરાવ્યો તો તેમનું 'કર્તવ્ય' જ છે ફરજ-કર્તવ્યને બળવતી વ્યક્તિના જીવનમાં એ તેજ વહેતું હોય છે કે જે વિશ્વના ઇતિહાસને બદલી શકે છે.

ભારતીય એક કહેવત છે 'સાંપ કિસકા વાપ ઔર અગ્નિ કિસકી મા' અગ્નિ કોઈની માતા થતી નથી એક બાળક જે એના સ્પર્શ કરશે તો એ પણ દાઝશે અને વૃદ્ધ અડશે તો એને પણ એ અગ્નિ દઝાડશે જ તેમ પવિત્ર વિચારધારી માનવી પણ જે એને સ્પર્શ કરશે, તો એ પણ દાઝશે જ પરંતુ ભારતીય સાહિત્ય કહે છે કે, આ નિયમમાં પણ એક અપવાદ છે રામાયણના પાના ઉઘલાવો ત્યાં તમને અગ્નિ પણ માતા થતી જોવા મળશે સતી સાધ્વી સીતા માટે અગ્નિની જ્વાલા પણ પાણી બની જાય છે જે કર્તવ્યની જીવિત મૂર્તિ છે એમને માટે અગ્નિ પણ પાણી બની શકે છે અને સાંપ પણ બાપ બની શકે છે.

ને વ્યક્તિને પોતાના કલ્પનનું જ્ઞાન નથી એ મનુષ્ય સમાજમાં રહેલ
જતાં પણ સમાન છે અને ને પણ એ કલ્પનને જાણી લીધું છે તે પણ
સમાજમાં રહેતો હોવા છતાં માનવ સમાન છે જટાણુ પછી હોવા છતાં પણ
રામાયણનાં પૃષ્ઠોમાં અમર થઈ ગયેલા કારણ કે એણે એક નારીના સ્વરૂપ
કા ? પોતાના માણે અપાત્રી દીધા હતા. એક રાક્ષસના હાથે પડેલી છત્રીને
વ્યસવદા યાદુ એ લાખો. એ રાક્ષસી શક્તિ સાથે તે નિઃશસ્ત્ર વૃદ્ધાને એક
પછી હતો પણ કલ્પની પ્રેરણા એનામાં જોઈ પૂરી રહી હતી. રામચંદ્ર
હાથે એ મરાયો સ્થૂળ દષ્ટિમાં તે એ મરાયો પણ જીવનના કલ્પ-કેન્દ્રમાં
એ સર્વદા માટે અમર જ રહેશે. એટલે જોણે કલ્પને જોઈ જુએ છે તે
પણ-જાતમાં રહેવા છતાં પશુતાથી ઉપર ઊઠ્યો છે અને જોણે જાન-
જીવનમાં કલ્પના કરાંઈ કરી છે તે મધ્ય-માનવ છે

વિદ્યાળ-કામ પ્રાપ્તિને વાંચીને પણ જોણે કલ્પને પાઠ વાંચ્યો ત્યારે
તે જાગતા છતાં સુત્રોમાં છે પણ હોવા છતાં પણ છે જાન હોવા છતાં જોણે
છે જાણે હોવા છતાં સુરદાસ છે

હવે આપણે વિચારીએ, કલ્પ શું છે ? એમ તો કલ્પની શ્રેષ્ઠ
વ્યાખ્યાઓ છે માનવીનું પ્રત્યેક ક્ષિતિ-સાદુ-કામ કલ્પની અદર અગ્રી
જાત છે પણ એ પરિભાષાઓમાં કલ્પનું સાચું રૂપ જોઈતું મુશ્કેલ છે.
એક નાની એવી પરિભાષામાં સરજાના એક કવિએ બતાવી છે

“મારમન પ્રતિકૂલાનિ વરેણાં જ સમાચરેત્” ॥

ને વસ્તુ વ્યાપ્ત્ય મનને માટે પ્રતિકૂળ છે તે બીજાઓ માટે પણ
આપણે વ્યવહારમાં ન લાવીએ. આ છે કલ્પની સંશ્લિષ્ટ વ્યાખ્યા અને
અને આપણે જરા વિસ્તારપૂર્વક વિચારીએ. કલ્પન તે છે કે આપણે બીજાને
સાથે તેવા જ વ્યવહાર કરીએ જેવા કે આપણે બીજાની પાસેથી અપેક્ષા
રાખીએ છીએ. બીજાઓ પાસેથી ને આપણે સરળ-સત્ય વ્યવહારની અપેક્ષા
રાખીએ છીએ તો ત્યારે આપણી પણ એ દરજ્જા છે કે આપણે પણ તેવા
જ નિષ્કપટ વ્યવહાર તેમની જોડે રાખીએ. કારણ કે જે તમારા માટે અનિષ્ટ
છે તે બીજાઓ માટે પણ અનિષ્ટ છે તમે જો ત્રુ-અમાતુ પાણી પી શકતા
નથી તેમ બીજાને પણ નહીં પી શકે કદાચ આપણને જાણી ગયોય કે તે
એ આપણને કદાચ લાગે છે તેમ જાણી-ગયોય બીજાને માટે મોટી જ
કોઈ શો !

કર્તવ્યની સીધી-સાદી વ્યાખ્યા એ છે કે જે વસ્તુ તમને ખરબ જણાય છે તેનો ખીમને માટે પ્રયોગ ન કરો કારણ કે જેમ તમારા આત્મા-મા જ્યોતિ અળકા રહી છે તેમ દરેક માનવીમા તેવી જ આત્મ-જ્યોતિ અળકી રહી છે જીવનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે માનવ કર્તવ્ય-દરજાનું જ્ઞાન મેળવે કર્તવ્યની મૂર્તિઓ તે સદૈવ પ્રસન્ન ચિત્ત રહે છે દરજ બળવનાર વ્યક્તિ કોઈ પણ ક્ષેત્રમા કામ કરવા જાય તો દુનિયાની કોઈ તાકાત એનો વિરોધ નહી કરે સૂર્ય અથવા ચંદ્રનો કોઈ એ વિરોધ કર્યો છે વારુ ? નહી. કારણ એ અવિરામ ગતિએ પોતાના કર્તવ્ય-પાલનમા નિમગ્ન છે. તેવી જ રીતે પૃથ્વી, વાયુ, જલ અને અગ્નિ બધા પોતપોતાની દરજમા રત છે. માટે જ તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણે એમનું સ્વાગત થાય છે

જેઓ કર્તવ્ય-વિમુખ બન્યા છે, જેમણે કર્તવ્યને જોયો-જાણ્યો નથી અથવા જોયા-જાણ્યા છતાં એના પરિપાલન વખતે લાજેકુ વૃત્તિ અપનાવી છે, એવી વ્યક્તિઓના ચિદ્ધ પણ તમને ક્યાય શોધ્યો નહી જડે પછી લોકોને તમે હાથમા ફાનસ લઈ દુનિયાનો ખૂણે-ખૂણે શોધી કાઢો રાવણ પાસે વિશાળ વૈભવ હતો લાણુ-પહોણુ સામ્રાજ્ય હતું સ્વર્ણમયી નગરી લકા પર એનું રાજ હતું પણ આજે જે તમે એના વૈભવની નિશાનીઓ જોવા જશો તો તમને શું મળશે ? અરે, એની સોનાની લકા તો એની આખોની સામે જ રાખ બની ગઈ હતી. પણ એના ઈતિહાસની કાળી રેખાઓ આજે પણ ઘોવાઈ શકી નથી હજારો વર્ષ વીત્યા પણ જનસમુદાયના મનની ધૂણી સમાપ્ત થઈ નથી

એક પ્રશ્ન પૂછી લઉં ? સંસ્મરનાનો એક નિયમ છે કે જે વ્યક્તિઓની લગાઈમા ત્રીજાએ હસ્તક્ષેપ ન કરવો જોઈએ અને કટલીક વખતે તમે પણ કહેતા હો છો કે બીજાઓની ખટખટમા-લગાઈમા આપણે શા માટે વચ્ચે પડવું ! વાત તો હીક છે તો પછી રામ ને રાવણની લગાઈમા તમે શા માટે પડો છો ? રાવણ રામની સીતાને હરી જયો તેમા તમારું તો કાંઈ નુકસાન થયું નથી, તો પછી તમારે મન એના પ્રતિ આટલો બધો આક્રોશ અને તિરસ્કાર શા માટે છે ? શા માટે દર વર્ષે રાણવનું પૂતળું બનાવી જલાવો છો ? કહેવું પડશે કે એ રાવણની નહી પણ કર્તવ્ય-વિમુખતાની લગાઈ છે. જેણે પોતાના કર્તવ્યનો પરિત્યાગ કર્યો છે અને જે દુરાચારને પથે અગ્રેસર થયો છે તેના પ્રત્યે, તેના નામ પ્રત્યે જનતામા યુગ-યુગ સુધી તિરસ્કાર જ રહે છે

કર્તવ્ય-પાલનમાં મનોભળ

કર્તવ્ય પાલન માટે સુ દ મનોભળની જરૂર છે. ધણી વ્યક્તિઓ પોતાના કર્તવ્યને જાણે છે પરંતુ કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર જ્યારે સામે આવે છે અને કસોટીનો વખત હોય છે ત્યારે તેઓ કર્તવ્ય-મેદાનમાંથી નાસી છૂટે છે. ભારતીય પૌરાણિક યુગમાં એ ચમત્કૃતિ તારો દરિશ્વર કર્તવ્યની સંજ્ઞા મૂકી છે. ફરજના રક્ષણ કાળે એણે પોતાના વિરાળ સામાન્યનો ત્યાગ કર્યો હતો ત્યારે તદ્દા બને રૂઢસમા નાનકડા જાણકારે પણ તબ્બો. એક દિં એવો પણ સમય આવે છે કે જ્યારે દરિશ્વરને કર્તવ્ય-કસોટી પર આવું પડે છે.

કિશોર શક્તિ ઉદ્ધાનમાં રૂઢ ચૂટવા જાય છે અને કસો નામ એ નામ જાણના પડને ખાંચળે ડાસે છે. એના જાળ-સાથીઓ દોડી જઈ એની ગલ તારાને આ ખજાર પહોંચાડે છે. પુત્ર-વિયોગના સમાચાર તારા માટે વજ્રવત્ જાને છે. એ ઉદ્ધાનમાં આવે છે. રોહિતના કબને જોઈ માતાનું હૃદય રક્ષી જો છે. ખાંચળામાંથી ચોધાર પાણી વહી રહ્યાં તે હૃદય હજાર ધરાઓમાં રાધુ. પણ એ સળને ઢાંકવા માટે ફરજનો એક ટુકડો પણ એની ઘસે નહોતો. ખાંચી સાડીના ટુકડામાં પોતાના સાથને લઈ રમસાને જાય છે. તે સળની બલ્લેષિ કિંમત માટે જ્યાં લાકડાં ભેગા કરવા નય છે કે પાંચવે બ્યારી કોઈ એ એને રોટી. પહેલાં ખાંચીના વેરા ચૂકવવો પડી પછી જ સરસ્વર કિંમત કરી રાકશે. તારાએ એક કણુ સામે જોયું મધ્ય રાતના મનધોર અધારમાં એક પુરુષ સામે જોયો હતો. ફરજ સ્વરમાં એણે જવાબ વાળ્યો. તમારી પાસે એક માતાનું હૃદય હોવ તો તમને મારી હૃદય-વ્યથાને અનુભવ થાવ. મારા કાળજીનો આ ટુકડો જમીન પર પાથરો છે. એના સળને ઢાંકવા છાત્રુ પૂરું ફરજ પણ નથી પણ એક ઢાંડે એના પણ ભાગ્ય ચમત્કૃતિ હતો. રાજમહેલમાં જ ગયો, સોનાના ઘોડિયે કુખ્યો. કે જ્યારે એના પિયરુ ભાગ્ય સૂઈની જોમ ચમત્કૃતિ હતી. પણ કહેને ખજાર હતી કે આ સૂઈ-જૂના રાજકુમારને ફરજનો ટુકડો પણ જાળે નહીં જામાં નહીં હોય." સામે કોનેલ વ્યક્તિએ પૂછ્યું.

હવે તારું નામ તારા છે !

જાને તમે સૂઈવરના સમાટ દરિશ્વર ! તારાએ વળતો પ્રશ્ન કર્યો જાને તે જ વખતે વીળી આકાશમાં ચમકી. જાને એક બીજને જોયા વર્ષોથી વિખ્યાત પડેલા એ પ્રાણે મળ્યા પણ ફેલી કડુણ પડીને.

સામે પુત્ર તુ મહુ જોયુ ત્યાં તો હરિશ્ચંદ્ર તુ દિલ દ્રવી ગયુ. ગળતા અવાજે એ બોલ્યો. “ દેવી મારુ હૃદય તૂટતુ જાય છે પણ કર્તવ્ય મારા સામે છે હું મારા અધિકારની વસ્તુને છોડી શકુ, પણ આ મારા સ્વામીના અધિકારનો પ્રશ્ન છે. એને હું છોડી શકતો નથી. ”

આ છે સુદૃઢ મનોબળ, જેના વડે વિપત્તિની ભીષણ ક્ષણોમા પણ હરિશ્ચંદ્ર પોતાની ફરજને ભૂલી શક્યો નહિ કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ અન્ય ક્ષણોમા કુસુમની જેમ કોમળ હોય છે પણ કર્તવ્યનિષ્ઠ વ્યક્તિ માટે કર્તવ્ય તુ મૂલ્ય હોય છે, પ્રાણો તુ નહી. એક વખતે થોડાક વહાણો આટલાટિક મહાસાગર જોળગી રહ્યા હતા જ્યારે ‘બરમદા દ્વીપની સમીપે પહોંચ્યા ત્યાં સમુદ્રમાં તોફાન થયી આવ્યુ. એમા તુ એક વહાણુ ડૂબવા લાગ્યુ. એટલે રક્ષણ માટે ‘નાની આંગબોટો પણ આવી ગઈ પરંતુ આંગબોટો ઓછી હતી અને યાત્રીઓ વધુ હતા વહાણુના ૩૫ કાર્યકર્તાઓએ નિશ્ચય કર્યો કે જ્યાં સુધી યાત્રીઓમાં પ્રાણો તુ રક્ષણ ન થાય ત્યાં સુધી અમે આંગબોટમા નહીં બેસીએ

કર્તવ્યમા પણ એક આનંદ છે પરંતુ એ આનંદનો અનુભવ તો કર્તવ્ય-પાલન કરનાર જ લઈ શકે છે એક મજૂર બાર આના તુ કામ કરીને સુખની નિદ્રા લઈ શકે છે એક વૈદ અથવા ડોક્ટરની પાસે જ્યારે રોગી જાય છે અને એ ઔપશિ વડે એની ચિકિત્સા કરે છે. અને રોગીને સ્વાસ્થ્ય લાભ મળતો જુએ છે ત્યારે એના-ડોક્ટરના મનને એક જાતનો આનંદ મળે છે એક આચાર્યના શિષ્ય જ્યારે વિદ્યામા પારગત બને છે ત્યારે એ આચાર્ય તુ મન પ્રકુલિત બને છે પાણીમા કુબતાને બચાવી લઈને તરવેયો પોતાને ધન્ય માને છે આ આનંદ બકાર શોષો જડશે નહીં કારણ કે કર્તવ્યની પરિનિષ્ઠામા જ એ રહેલો છે જીવનની સફળતા ફરજ બજાવવામા જ રહેલી છે એક કવિએ કહ્યું પણ છે કે -

सफल उन्हीं का जीवन है, जो निष्प कर्तव्य निभाते हैं ।
- पेसे तो पशु-सम लीकर के, लाखों नर मर जाते हैं ॥

જીવનની સુરક્ષિ-સુખ ધ કર્તવ્ય-પાલનમા છે કર્તવ્ય-વિહીન જિન્દગી તો પશુ-જિન્દગી છે, કે જેની આશય બાજુ મહાલ નિરાશા છવાઈ રહે છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ મહેકતા ગુલાબ કાટાથી લારેલી ડાળ પર પણ મલકતો હોય છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ માનવી કષ્ટમય કાટામાં પણ પોતાની મલક છોડતો નથી ગુલાબ ખાલે છે નિર્જન વનમા એ મહેકે છે અને એવી અપેક્ષા

નથી હોતી કે એની સુમધ-પુરુષનો જ્ઞાનદર્શન થઈ રહ્યો છે કે નહીં
 દર્શ એની સ્તુતિનાં ગીતો સખી રહ્યો છે કે પુત્રી કે તેમ કર્તવ્ય-નિષ્ઠાથી
 સાવ એકાન્તમાં પશુ પોતાના કર્તવ્યનું પાલન તેવી જ દૃઢતા ને મક્કમનથી
 કરતી હોય છે તેની કે હજારો માનવીઓ વચ્ચે એ કરતી હોય છે એ
 એની ચિંતા નથી કે સ્તુતિ-પ્રશંસાની કુપમાળા એના મને પડે કે નિહા
 કાવા વૃદ્ધા એને ભિંચારવા પડે.

જે દેશની દરેક દરેક વ્યક્તિ પોત-પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન રાખે છે
 અને એનું સાચું જ પરિપાલન કરે છે તો એ દેશ દેશે ભાવચાલી હશે
 એની તમે કલ્પના પશુ નથી કરી રહો તમે દર્શન પશુ સ્વયં રહે છે
 હોદ્દા-પદ પર રહો તમે ઓફીસર અને જનકવા મિનિસ્ટર-પ્રધાન અને
 કોચમાં કોચી ખુરશીએ તમે બેસો પશુ તમે પોતાને તો ન જ સ્વે-
 વમારી કર્તવ્ય-નિષ્ઠા કુવ-તાનાની જેમ તમારો પરિવેશ કરતી રહે.

નાગરિક એ પોતાના નાગરિકતાનાં કર્તવ્યોને જાણતો જાણતો જો
 પોતાની જવાબદારી જાન મેળવી લે તો જ માન્ય છે કે નગરની શાંતિ-
 ખરી અસુવિધાઓ એક કિલ્લમાં જ સમાપ્ત થઈ રહે છે એક વેપારી કે
 તો એણે વેપારમાં પોતાના કર્તવ્યને યાદ રાખવું જોઈએ. માલક પ્રત્યેક
 હિમાનગરને ખેતી શુભાવની ન જોઈએ નાણાના વટોળમાં અમલતર
 ન કરવું જોઈએ. એનું જણ તેઓ જરૂર જાણવાદે પશુ એના મૂલને લે
 ન જ ઉમેરે. વેપારીએ એ ખ્યાલમાં રાખવું જોઈએ કે માલકના વિશ્વાસ
 એના પ્રત્યેના વિશ્વાસ બીજી ન જાય. સાચું જ એ વિશ્વાસને લઈ વેપારીએ
 એના અનુચિત જાતોના લાભ પશુ ન લેવો જોઈએ.

વસ્તુના ઉચિત-ચોખ્ખ વિનિમય (બેચ-ડેચ) ની જવાબદારી વેપારી
 વચ્ચે ઉપર છે સાચું જ એના પર પ્રજાના સ્વાસ્થ્ય આરોગ્યની જવાબદારી
 પશુ બધી જાય છે વસ્તુના વિનિમય વખતે વેપારીના મનમાં નોંધવું
 પ્રત્યેક જાય અને ખાસ પદાર્થોમાં અનુચિત મિશ્રણ-મિશ્રાવટ કરે છે અને
 જખાવ વસ્તુઓને સારા-સુદર બેગમાં ભરવાની વેચે છે તો સમજાવું જોઈએ
 કે એણે પોતાને વ્યાપારિક કર્તવ્ય નિભાવવું નથી અને પરિણામ એ જાય
 કે જગડેલી વસ્તુ જાળના પેટમાં જશે અને સ્વાસ્થ્ય-મન નષ્ટ થશે. જા એ
 જનુ મારી દિશ્યા છે આદિ સાના ઉપાસો આ કિલ્લા જણી પશુ કર્તવ્ય
 દેશે ખરા.

એક વ્યક્તિ ડોક્ટરના પદે છે ગળી પ્રત્યે ઈમાનદાર રહેવું એ એનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે કાના ચક્રરમા-લોભમા ને એ રોગને લખાવે છે તે સમગ્રવું જોઈએ કે, એ ગળી સાથે અન્યાય કરી રહ્યો છે કાઈ વકીલ હોય તો એનાં પણ કર્તવ્યો છે અસત્યના પલની પુષ્ટિ ન કરે, કાયદાની ગૂચ-વણીમા એ ન્યાયને અટપટાવે નહો ન્યાયના ગ્લેણની જવાબદારી વધીલો ઉપર છે પરન્તુ ચાદીના ચમકારામાં એના હાથે ન્યાયની હત્યા જ વધુ થતી હોય છે પણ એણે એની જનાળદારીમાંથી દૂર નાસી જવું ન જોઈએ

એક મંત્રી અને નેતા પ્રજા-હિતને દષ્ટિમા રાખી દેશની પ્રગતિ સાથે કારણ કે પ્રજાએ દેશનું ભાગ્ય-ધડતર એમના હાથેમા મોપ્યું છે નેતા ને પાછો પડે છે તો સારોય દેગ પાછો પડે માટે એના ઉપર ઘણી જવાબદારીઓ છે સાવધાની સાથે એને નભાવીને ચાલવું પડે એણે ધર ભરવાની નીતિથી દૂર રહેવું જોઈએ પોતાના હિતને કાટિ-કાટિ પ્રજાના હિતમાં મેળવીને જ અગ્રગામી બનવું પડે અને ત્યારે જ એ પોતાના કર્તવ્યનું કીક-કીક પાલન કરી શકશે

કાઈ ને માલિક હોય તો એણે પોતાના આશરા હેઠળ રહેનારાઓના હિતની પૂરેપૂરી સભાળ અને સરક્ષણ રાખવું જોઈએ વિનિમયના ક્ષેત્રમા ઈમાનદારીની નીતિ અપનાવશે તો જ એ પોતાની ફરજ બજાવી શકશે

હવે આપણે પારિવારિક કર્તવ્ય અંગે વિચાર કરીએ એક પરિવારમા માતા હોય છે, પિતા પણ હોય છે અને પુત્ર પણ હોય છે ત્યારે પુત્રના લગ્ન થાય છે ત્યારે પત્ની રૂપે એક નારી ઘરમા પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે માતા સાસુ બને છે

પરિવારના પ્રત્યેક સભ્ય પાછળ કેઈકે કર્તવ્યો રહેલા છે પરિવારનો દરેક સદસ્ય ને પોતપોતાના કર્તવ્યનું જરાબર પાલન કરે તો એ પરિવારમા કદી અશાંતિની ચિન્તાગારી ફૂટતી નથી એ ઘરમા કદી કલહ પ્રવેશ નહીં કરી શકે પ્રત્યેક કર્તવ્યનિષ્ઠ પરિવારમા પ્રેમની ગંગા વહે છે

હવે આપણે પરિવારના પ્રત્યેક સભ્યના શા શા કર્તવ્યો છે તે અંગે વિસ્તારથી વિચારીએ એક પરિવારના સદસ્યોમા પહેલું સ્થાન આવે છે માતાનું “ એક શિક્ષિત માતા સો શિક્ષકિની ગરજ સારે છે ” કારણ કે બાળક સૌથી વધુ અનુકરણ માતાના જીવનનું કરે છે માતાના જીવનમા જો ઉદારતા હશે તો એ સરકાર પુત્રના જીવનમા પણ જરૂર જિતરશે જ માતામા

ને કૃપણતા કરી તો બાળક પણ વિશેષરૂપે સોની જ નીકળતો. માતાને કતબ છે કે બાળકને વીર બનાવે. એનામાં ઉદારતાના સરકારો સંચે પુત્રને કાચર બનાવનાર માતા પોતાના બાળકનું સૌથી મોટું અહિંત કરે.

માતાનું કતબ શીખવું હોય તો મદાલસાનો હાથથી દોડે તેને પુત્રોમાં વૈરાગ્યના એ સરકારો શીખ્યા કે મોટા થતા હજે પુત્રો વિદ્ય તત્ત્વવેદી સત બન્યા. આજની માતાઓ પોતાના પુત્રને સત ન બનાવે ત તેની કશી ચિંતા નથી પણ ઓછામાં ઓછું એને વિદ્યાભણની મનવ લે જરૂર બનાવે.

પરિવારમાં પિતાનું સ્થાન પણ સર્વોપરિ છે એ પરિવારને તમા મુખી છે. પુત્રની ફેળવણીનો કાર ને જવાબદારી એના પર જ છે. જે જવાબવાનું વિચારથી જો એ પુત્રને ફેળવણીથી વચિત રાખે છે તે એ કતબ-પાઠક કહી શકાય નહીં. પિતાનું એ કતબ છે કે પોતાના પુત્રને વિદ્યાનોની પહેલી કોશમાં મેસવા લાગે બનાવે. પિતાનું કતબ શીખવું હોય તો એણેકનો હાથથી દોડે તેને પોતાના પુત્ર કેવે દેહુ વાલે રાંધુ પોતાના નાના પુત્રના બાપનું ઝેર ચૂસી ચૂકી નાખ્યું. માતા-પિતા પોતાના બાળકને મનોરજનનું સાધન ન માને. મને ત્યારે જુદું કુળ થયું છે કે ત્યારે માતા-પિતા મનોરજન ખાતર પોતાના મનુષ્ય નાનાં બાળકને હાથની વાત પૂછ્યાં કરે છે. બાળક ત્યારે પોતાની તોતલી લાધમાં કંઈ મોલી નાખે છે ત્યારે મા ને બાપ બન્ને કસી પડે છે. પરંતુ આ ને કસી દસી બાળકના અહમ્મશના પાયાને ધણો નબળો બનાવી દે છે.

પરિવારના સભ્યોમાં પતિ અને પત્નીનું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. એમાં પણ કંઈક કતબો છે. પત્ની હજા ધરમાં રાહલા ધમ્મા સારુ જ બની નથી. એ ધરની સ્વામિની છે. ધરની બાળક રાખવી એના હાથમાં છે. ધરને સ્વમ માં ફેરવી નાખવું એ પણ એના હાથમાં છે. તેમ સ્વમી ધરને નરકાગાર બનાવવાનું પણ એના જ હાથમાં છે. પણ પત્ની જનતી નારી. એને હું કહીશ કે તમે જો બનાવી શકો તો ધરને સ્વમ બનાવો, પ્રેમી એવી ગયા વદાવો કે જોમાં બધા દોષ, ઈર્ષ્યા અને કલક-કલકસ પાયાઈ મલ.

ધરની સુખવશા સિવાય કશી મરે બીજા પણ કતબો છે. જો એ કાઈ વધારતી મતી હોય તો તેણે એ નેવું જોઈએ કે એનો પતિ ક્યા જૂઠા પ્રેમ તથા સને નથી ને? કોના સોબે ક્યાં નાખવું તો ખૂન કરેલું નથી ને? ચાંદીના હાથગરુમાં કાઈ અન્ય તો મુઝાવમાં-મુશીબમાં

મૂકાતો તો નથીને ? મારી નાઈ લોનની સાડી બદલ પેકી બાબુ તો કાઈ મારી જ બહેન ઉઘાડી ચતી નથી ને ?

કાઈ બહેન જો કાઈ વેપારીની પત્ની હોય તો એણે જોવું જોઈ એ કે એનો શાહુકાર પતિ હજારો ખેડૂતોને લુટી જો જતા માટે સોનાનો નેકલેસ લાવે તો એણે એ પહેરવો ન જોઈ એ ગરીબોના મોઝેથી કાળીઓ મૂટ વીને જો આપણા રસોડે પકવાનો પકાવાય છે તો એ આપણા માટે વિપવત્ લેખાવું, જોઈ એ મારી માતાઓ ગરફીનો કકડો મુખમા મૂકતા પહેલા શું કહી તમે આમ વિચાર્યું હતું ખરું ? સારોયે દાંડે સખત પાછળ રહેવું એ તમને શોભતું નથી બ્રાહ્મી, સુદરી, સીતા અને સાવિત્રીને તમારે તમારા આદર્શ તરીકે ગણવા જોઈ એ તમારી વિચારશક્તિમા અભિવૃદ્ધિ થવી જોઈ એ ધરની ચાર દોવાલોમા કેદ રહી જીવન વિતાવવું એ બ્રાહ્મી અને સુદરીનાં સ તાન માટે શોભાયમાન નથી

તો તમે પૈસાને નહી પણ પૈસાના આગમનદ્વાર લાણી જુઓ આવતી લક્ષ્મી, પૈસો, પ્રમાણિકતા-પૂર્વક તમારા ઘેર આવે છે કે અપ્રામાણિકતા-પૂર્વક ? પ્રામાણિકતાની સાથે આવતા પૈસાનો તમે જરૂર સદુપયોગ કરો, પણ જો એ પૈસા અયોગ્ય રીતે તમારા ઘરમા પ્રવેશતા હોય તો એને માટે તમે તમારા દ્વાર બંધ કરી દો.

વેપારીઓની પત્નીઓની સાથે-સાથે મીલ-માલિકાની પત્નીઓને પણ હું કંઈક કહીશ તમે વિચારો-તમારે ઘેર અમક્તી-દમક્તી મોટરો આવે છે પણ તમે જરા જુઓ કે આ મોટરો નગરોનું શોષણ કરીને તો આવતી નથી ને ? ગરીબોનો કાળી મહેનતની કમાણીમાથી જૂટાઈને ધરમા લક્ષ્મીના દગ થાય છે તો તમે એનો વિરોધ કરો તમે સાફ કહી દો કે મોટરો નહીં હશે તો અમે પણ ચાલીશું-ચાલી શકીએ છીએ અમારા આરાધ્ય દેવ અરિ-હત પણ પગપાળા ચાલતા હતા અને અમારા શુરુ પણ પગપાળા જ ચાલે છે એટલે અમને પણ ચાલતા શરમ આવતી નથી-આવશે નહીં, પણ અમારી ગરીબ બહેનોનું થતું શોષણ અમે સહન કરી શકતી નથી બહેનોની નાગૃત વિચાર-શક્તિ દેશમા ચાલતા અન્યાય અને શોષણને રાખી શકે છે. આથી ધરમા ક્રાંતિ આવશે

સાથે જ સ્ત્રીઓને ધર ચલાવવાની કળા પણ આવડતી જોઈ એ પતિની આવકને અનુરૂપ જ ખર્ચ થવું જોઈ એ નહીંતર વિચારો પતિ મહિને રૂા ૧૫૦ કમાતો હોય અને પત્ની રૂા ૭૫ની સાડી માટે લડે તો એ ધરમા

ખાતાં જ રથાન લેશે. ધરની ધણી-ભરી આવક ઓએને ફેરવેલ પ્રસ-
ધનો જુટવા પાછળ સમાપ્ત થઈ જાય છે

મીનના ધણા મુવકે અવિવાહિત રહેવા સાચા ત્યારે એ અગ્નિ
એમને એનું કારણ પૂછ્યું એક મુવકે બોલ્યો કે અમારી ખસે એકા ફેર
નથી કે અમે પત્ની માટે એની ઈચ્છિત ફેરવેલ સાધનો જુટાવી છીએ
આ ફેરવેલની બધાથી તજુ બાવીને અમે વિવાહ કરવાનો વિચાર જ માંડી
વાળ્યો. અને એમ કરીને અમે ધરમાં ફેરવેલો જતા સંધ્યોથી મુન
બન્યા છીએ.

તો નારી બધારે ફેરવેલની ગુલામી જાને છે ત્યારે ડુવ મટે એ
એક પ્રમથ્થ બની જાય છે ભારતીય નારીએ તો સાદાઈને સજાર બપ-
નાવવો જોઈએ. સિવાય સાચી એક જાનુ મોટા પડિત થઈ જાય. સસ્તી
એમના ઉપર પ્રસન્ન બની હતી, પરન્તુ લક્ષ્મી કદ કદી હવનની ભૂતિ-
માત્રના સાધનો પણ તેઓ સરળતાપૂર્વક જુટાવી શકતા નહોતા. જાનુ
જાણે અરીસા જેવી નાની-થી વસ્તુ પણ તેઓ વચ્ચે શક્ય નહોત.
એક દિવસ એમની પત્ની વાળ જોળવા બેઠી સામે પડ્યું ભરેલી લક્ષ્મી
શમેલી હતી. એમાં પ્રતિબિમ્બ પડતુ હતુ અને એના વડે એ વળ એકી
રહી હતી. સાચીજીએ જોયું તો વિદુષી પત્નીની સાદાઈ-મિલતા ઉપર રસ
થઈ જાય. યું મારી માતાએ આ વાતથી કાંઈ શીખશે? ત્યાં સાદાઈ છે
ત્યાં સખમ છે ફેરવેલનાં અર્ચન સાધનોને તજુ તમે સાદાઈ અપાવશે કે
ખર મજનમ બની શકશે.

પત્નીના કર્તવ્યનું વિ શેષ કરતાં કું મણુ કહી ગયો. પત્નીનાં કર્તવ્યો
જ તેમ પતિ માટે પણ કર્તવ્યો છે. કર્તવ્યોની નથી જ જવાબદારી એકી
(ઓએતી) નથી એમાં મોડો ભાગ તમારો પણ છે પતિએ નિચાલુ
જોઈએ કે મારી રતિ-લાગનાથી પત્નીને આસુર્ગ સારવાનો વખત કે આવતો
નથી ને? એવું માથા સાડુ ચેતાના પિતાનું ખર હોય છે માતાનો મન
બાળો હોય છે અર્ચનો પવિત્ર ગ્રેમ મારા ખાતર હોય છે માટે માથા
હવનથી એના દિતને કેસ પદોમતી ન જોઈએ.

ભારતીય નારી ત્યાજ ને સેવાની મર્તિ છે હવિત શરીર પ્રતે ગ્રેમ
રાખનારી ઓએ તા સર્વજ્ઞ મળશે પણ મૃત્યુ પછી પણ ગ્રેમની જોત
જવની રાખનાર ઓએ દુનિયાના બી ન કાઈપણ ભાગમાં તમને જોસ
નથી મને ભરવાને ઈતિદાસ બનાવે છે કે હ તમે ઓએ પતિના નામે
સગી થઈ ગઈ

પણ એક વાત પૂછું ? પતિ પાછળ મરનાર સ્ત્રીઓનાં નામ ઇતિહાસમાં તો આજે પણ મળે છે પરંતુ પત્ની પાછળ મરનાર પતિ કેટલા છે ? કહેવું પડશે કે સ્ત્રીઓએ પ્રાણાર્પણ કરી પ્રેમને ટકાવ્યો છે જ્યારે પુરુષોએ તો સ્ત્રીઓ સાથે કપટ જ કર્યું છે

પતિનું કર્તવ્ય શીખવું છે તો પવનજ્યને અનુસરવો પડશે. દુર્ભાગ્યે પવનજ્યને અજનાના શીલ પ્રત્યે ઝોટી શકા થઈ આવી હતી અને એ બાર વર્ષ સુધી અજના સાથે ઝોટ્યો નહીં પણ યાદ કરે કે પવનકુમાર એક રાજકુમાર હતો એ ઇચ્છે તો દસ રાજકુમારીઓ સાથે વિવાહ કરી શકત, પણ એને ખીણુ લગ્ન સ્વીકાર્યું નહોતું આ છે પતિનું કર્તવ્ય

અને જુઓ જૈન કથા-સાહિત્યમાં ચમકતી દપતી વિજયકુમાર ને વિજયાકુમારીને ઇતિહાસના ઠાઈ પાને આવી જોડી શોધ્યે નહીં જડે પ્રથમ પરિચય વખતની એ પહેલી ઘડી કેટલી પવિત્ર છે કે જ્યારે વિજયકુમાર કહે છે ‘મારે શુકલપક્ષનું બ્રહ્મચર્ય-વ્રત છે,’ અને ત્યારે જ વિજયાકુમારી પણ બોલી ‘મારે વદ (કૃષ્ણ) પક્ષનું વ્રત છે’ આ સાંભળી વિજયકુમાર કહે છે ‘આ તો વધુ અસન્નતાની વાત છે શું ભાઈ-બહેનના પ્રેમમાં ઓછી મધુરતા છે ?’ વિજયા બોલી ‘દેવ, કુળપર પરા કેમ ચાલશે ? તમે ખીજ લગ્ન કરી લો’ આ સાંભળી વિજયકુમારે જે જવાબ આપ્યો તે હજારો વર્ષ વીત્યા છતાં ભૂલાયો નથી એણે જવાબ આપ્યો ‘તો પુત્રપર પરાના આધારે કાણુ અમર થઈ શક્યું છે, દેવી ? અને જે એક સ્ત્રી બ્રહ્મચારિણી બનીને રહી શકે છે તો શું પુરુષ આટલું પણ ન નિભાવી શકે ?’ આ છે આદર્શ દાપત્યજીવન !

આ સિવાય પારિવારિક જીવનના અન્ય સભ્યો, ભાઈ, બહેન, પિતા, પુત્ર, સાસુ, વહુ એમનાં પણ કર્તવ્યો છે પણ ધર્મિયણ હવે વધુ બોલવા સ્વીકૃતી આપતી નથી તેથી પછી ક્યારેક અવસર મળ્યે આપણે આ વિષય પર વિચાર કરીશું.

પરિવારનો પ્રત્યેક સભ્ય જે પોતાના કર્તવ્ય-કરજ પ્રત્યે સચેત-સાવધાન રહે તો તમારા ઘરમાં પ્રેમગંગા જ પદ્મપર્ણ કરશે દેશનો પ્રત્યેક નેતા અને નાગરિક પોતપોતાના કર્તવ્યને જાણી સાચી દિશાએ કાર્ય કરે તો હું માનું છું કે શાંતિ દૂર નહીં હોય-સમીપ જ હશે

॥ ૐ શાન્તિ ॥

દિનાંક

તા. ૨૪-૮-૧૯૫૮.

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ મુબઈ-૧.

પશુપત્યુગ્મ પાવન સ્વિસો સદૈશ્યા આપી રહ્યા છે કે આપણે જેવને
 નોઈએ. જ્યારેની કુનિધાને જાતેક વાર આપણે નોઈ છે પરંતુ હવે જાણીએ
 આપણને પોતાને નોતાં કાઈએ બીજાની આશીર્વાદ આપણે, જાતેકાર કઈ
 છે પણ હવે આપણે આપણી પોતાની આશીર્વાદ કરીએ અને જેવને
 પૂછીએ કે આપણે કઈ બાજુ નોઈ રહ્યા છીએ ? આપણી દૈનિક ગતિવિધિ
 શું છે ? આપણે નોઈએ કે આપણે કરવા લાગ્યા, કાંઈ કેટલાં કાંઈ કે,
 જાતે ન કરવા લાગ્યા કેટલાં કાંઈ છે મનુષ્ય કરવા લાગ્યા કામ કરે એ
 તો સાદુ જ છે નહીંવર તે ન કરવા લાગ્યા મનુષ્ય, કરી જાય છે તે
 કોઈ કાંઈ કહે છે

રાત્રે શેજ વિચારો, જાગ્ય કામના શું જાણી કે
 કરવાનાં શું શું કાંઈ કાંઈ જાણી કરવાનાં શું તદ્દ દીર્ઘ ?
 પ્રવચ પાપમાં વધેલ બાજુ છે કઈ રે ॥ રાત્રે..

કવિએ કેટલું સુદર કહ્યું છે ? તમે દરેકે જાણીએ છોડ્યા છે કેટલું
 જોસો છે. જા ? વિવચારમાં કેટલું કામના જાતે કેટલું, કામના ? જે
 અંદાજના કુદ્દમજોના દિશ્વાળ તમે રાખો છો જાતે એવો દિશ્વાળ રાખ્યો
 મારે કોઈએના પમારથી તમે મહેતાજી પણ રાખો છો પરંતુ તમે જાતે
 દિશ્વાળ પણ કહી રાખ્યો છે ? રાત્રે વગેરે વિચારો. જ્યારેની જા કાંઈ
 કેટલો લાભ થયો છે અને કેટલું નુકસાન ?

જો કાંઈને વેચાર સાથે આવતો નથી તો તે જાતે મારે ખૂબ ચિંતા
 કરે છે કે કુદ્દમ આવતો કેમ નથી ? કુદ્દમ ગતિમાં પડે છે એટલે જા
 સારે કામને દેખ તો સારી આવે. મામ માલોને જાતે લેવા નથી. જા

જે માલ માગે છે તે મારી પામે નથી સો સો જાતના વિચાર તમે એને રિશ કરો છો, પરંતુ જીવનની આ દુકાન કઈ રીતે ચાલી રહી છે, એમાં કેમાણી કેમ ચલી નથી, એ અંગે તમે કદી વિચાર્યું છે ? આ પર્ણપુષ્પ એ જ ખંધુ કરવા માટે પ્રેરણા આપી રહ્યા છે વિશ્વસાતિના પથદર્શક ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું “સાધક, તું તારો રસ્તો શોધી લે. તારે કઈ આજુ જવું છે” આગમવાણીમા કહ્યું તો-

“અકર્ણં પરિયાણામિ કર્ણં હસંપવજ્જામિ ।”

સાધક પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, હું અકર્ણ અર્થાત્ અનાચરણી તરવનો પરિભ્રાગ કરું છું અને કર્ણ-આચરણીય વસ્તુનો સ્વીકાર કરું છું આપણે વિચારવું છે કે, મુનિનો કર્ણ શું છે અને ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું : શ્રાવકનો કર્ણ શું છે ? મુનિ પચમહાવ્રતધારી છે સાવધ અને સંયમ વસ્તુ, એને, કર્ણપતી નથી. જે વસ્તુ મનને ચચળ બનાવે અને જે સાધકને સમમપથ પરથી વિચલિત કરે તેવી કોઈ પણ વસ્તુ એને કર્ણપતી નથી. મુનિ પોતાના વ્રત અને પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યે વફાદાર રહે, જે વસ્તુ એના વ્રતનો ભંગ કરે અને એના આત્માના વિકાસને અવરોધે, તેનો તે દંઢતાપૂર્વક ઈન્કાર કરી દે પરંતુ સાથે જ હું એ પણ કહીશ કે અનાચરણીય વસ્તુ માટેનો એનો આ ઈન્કાર લોકોને દેખાડવા ખાતર ન રહે. સુચોગ્ય અને આગમના જાણકાર શ્રાવકની સામે તે અમુક વસ્તુ માટે ઈન્કાર કરી દે અને અન્ય બોળા ભક્તોની ભવુક્તાને, જોઈ પ્રતિજ્ઞાને બૂધી જાય, તેવો સાધક પોતાના પ્રત્યે વફાદાર રહેતો નથી જ્યાં સુધી સાધક સત્યભક્ત બની ચાલેતો નથી ત્યાં સુધી એના સાધનાના વૃક્ષને ફળ આવતા નથી.

એક વ્યક્તિ આખો રોષે છે બાર વર્ષ સુધી એમા ખાતર અને પાણી પૂંચી કરે છે, એના મૂળીયાને એણે પાણીથી નહીં પણ જાણે શ્રમ બિદુઓ વડે સીચ્યો છે, પરંતુ બાર વર્ષના કઠોર શ્રમ પછી પણ જો એના પર ફળ આવે નહીં, તો એને અવશ્ય ચિતા થશે, કારણ કે, શ્રમ અને સમયને વ્યર્થ જતો જોઈને કોને દુઃખ નહીં ચાલે ? તો મુનિ અને શ્રાવક પણ વર્ષો સુધી સાધના કરે છે, શ્રમબિદુઓ વડાવે છે પરંતુ જોવાનું તો એ છે કે, સાધનાના એના વૃક્ષ પર ફળ લાગ્યાં છે કે નહીં ? તે સાધનાનું ફળ ક્યું છે ? અનુયાયીઓની વિશ્વાસ ગિરદી જામે છે, કરોડા-ધિપતિઓથી હમેશા ચારે જાણથી ઘેરાયેલો રહે છે અને સર્વ પ્રશસના એ પુષ્પો વરસતા રહે છે ! આ સર્વ શું આ સાધનાનું ફળ છે ?

એ એણે વિચારવાનું છે કે તો કહીશ આ સાધનાનું ફળ નથી જાને તમે
એ સાધનાનું ફળ માનશો તો કે કહીશ કે તમે આતિમાં હો. અનુભવીઓની
જિરદી અને પ્રશંસાનાં પુષ્પો એક સંજોગેતિક નેતાને પણ મળે છે કે કહીશ
કે તમારે એ જાણુ જ નોઈતું હોય તો તમે જેવની પસંદગીમાં જઈ
ખાધો છે તમને સ્વર્ગ કરતાં સંજોગીતમાં ઘણો જ સરળતાપૂર્વક ખાધો પણ
વધુ અનુભવીઓ મળી શકશે અને પ્રશંસાનાં ફૂલો પણ તમે વધુ વીણી શકો.

વસ્તુતઃ તો આ સાધનાનું ફળ નથી. સાધનાનું ફળ તે છે કમલનું
મહાપુ અંતર અને ગાલની એકતા, જીવનની પવિત્રતા સાથે અર્થમાં
આ જ સાધનાનાં ખર્ચો ફળ છે સાધના રૂપી વૃક્ષની આ વાત ખાતી છે
ત્યારે મને મારા પાવન ગુરુદેવ શી કિશનલાલજી સાની વાદ આવે છે.
સાધનાનાં ફળ તો તેમની પાસે દેખાતાં હતાં. શુ એમની સરળતા હતી
અને શુ એમની સમતા હતી. એ મારા આગુરુદેવે પોતાની જિંદગીમાં
હી છળાપટ બાંધ્યું નથી. એકને કંઈ કહેવું અને બીજાને કંઈ એ જા
અને હજારની વૃત્તિ એમને સ્પર્શી પણ શકી નહોતી. પ્રપચ શુ છે એ તેમણે
જાણ્યું સુધાં નહોતું કે જાણુ છું ત્યાં સુધી એમણે પોતાના લગ્ન
જીવનમાં એક કાર્ડ પણ લખાવ્યું નથી. અંતર અને ગાલની ખાલી એકતા
બીજે દેખણે શકવા છતાં પણ કવચિત જ નોંધ મળશે.

ક્યાવની મહા સરળતા અને આંતર-ગાલની એકતા ન્યાં સુધી
આપણમાં આવતી નથી ત્યાં સુધી સાધનાના આપણા રક્ષ પર ફળ આવતાં
નથી. પછી કહેને એમાં વચ્ચો પહેચો ન હોય કે ગાલ કિયજો કહી મે કરી
ન હોય. હાં તે કુ મુનિયા કાવની વાત કરી રહ્યો હતો. મુનિ પોતાના
જાતની મર્વાંધમાં રિશ્તર રહે મહાવતોની એણે જે પ્રવિણ લીધી છે એને
દહ્યાપૂર્વક નશાવે. એક બીજી વાત પણ બહી કહી દેવા ઇચ્છુ છું મુનિજી
કવ્ય ઉત્તર અને મૂળ ગુણેને કારણે જ સુરક્ષિત રહે છે ઉત્તર ગ્રન્થ પણ
મૂળ ગુણેનો પોષક છે અને ન્યારે નાં ગરબા થાય છે ત્યારે મૂળને પણ
આઘાત પડેવે છે અને તમે નોંધુ છો કે નાની એવી ખાલી પણ વિચળ
કામ થયને બદલાવી દે છે મારે સાધી ઉત્તર ગુણે પ્રત્યે પણ આવધ રહેવું
નોઈએ અને એ દહ્યાપૂર્વક ઉત્તર ગુણેને સપૂર્ણપણે નિશ્ચની ન શો તો
સરળતાપૂર્વક પોતાની દુગ્ગજાને સ્વીકાર કરી લે. એની આ દુગ્ગજા
શમાને પાન જની શી છે પરંતુ મૂળમાંની જૂત તો કહી શકાય વર્ષ દો
નદિ. મહાવતના જાવની ઉપેક્ષા કરવી નોઈએ નરિ. આ જીવનની વૈભવ

અને ખોટો બચાવ સાધકના આત્માને અને સધને વિકૃત બનાવે છે. આંતર-
દુહિના માર્ગમા શિષ્યમોહ અથવા સપ્રદાયમોહને કદી પણ બાધક બનવા
દેવા જોઈએ નહિ.

અકલ્પનો પરિત્યાગ કરી કલ્પમા સ્થિત રહેવાની વાત ચાલી રહી છે.
મુનિના કલ્પ સબધે તો હું થોડુંક કહી ગયો છું. મુનિના કલ્પને તમે પણ
સારી રીતે જાણો છો. મુનિને શું કલ્પે છે અને શું નહિ એનું તમને સારું
જ્ઞાન છે એક નાનું બાળક પણ જાણે છે કે સાધ્વીજી તેમને સ્પર્શી શકતાં
નથી એટલે જ્યારે પણ કોઈ સાધ્વીજી ધરમા પ્રવેશ કરે છે અને તે દરવાજો
ઊભો હશે તો તે ત્યાંથી દૂર ચાલ્યો જાય છે એવી જ વાત છોકરીની છે.
એ જ્યારે મુનિને જોશે કે તે પણ દૂર ઊભી થઈ જશે તમારા છોકરા-
છોકરીઓને પણ મુનિના આચારનું પરિજ્ઞાન છે પરંતુ તમને તમારા આ-
ચારની જાણકારી છે કે નહિ ? આવક શું કલ્પે છે અને શું નહિ ? તમે
કહેશો, અમે તો ગૃહસ્થ છીએ અને ગૃહસ્થ સ્વતંત્ર હોય છે ચાહે તે કરી
શકે છે પણ એમ માનવું તે બૂલ છે આવક માટે પણ તેનો આચાર છે,
તેને માટે પણ તેની મર્યાદા છે ગૃહસ્થ થવાનો એ અર્થ નથી કે તે ચાહે
તે કરી શકે આવકનો કલ્પ છે કે તે નિર્ઝંચોના પ્રવચનો પ્રત્યે આસ્થાવાન
બને અમણુ નિર્ઝંચ કે મુનિઓને જુએ કે એના હૃદયમા પ્રેમસ્તોત વહી ઊઠે-
ખીજી બાજુ તે મહારાજનો પરિત્યાગ કરે, એની આજીવિકા અલ્પાર સ્થિતિ
ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાની અલ્પ એવી જિંદગી સારું મહારાજ કરવો તે
આવકને કલ્પે નહિ ખીજી બાજુ આવકે દુર્વ્યસનોના પરિત્યાગી બનવું જોઈએ.
આજો તો જે વ્યસનોમા ગળા સુધી ડૂબેલા છે, રાત્રે બાર વાગે પણ જોતે
ખીડી અને સિગારેટ જોઈએ છે, તેવા માણસ પણ પોતે આનંદજી, કામદેવજી,
સમો આવક હોવાનો દાવો કરતો હોય છે.

આવક અલ્પાર સ્થિતિ જીવવાની કળા શીખે એ એનું કલ્પ છે તમે
આવક છો તમે ઘણું ખરું જાણ્યું છે શીખ્યા છો, શાસ્ત્ર લખ્યા છો, થોડા-
બધ વિષયો શીખ્યા છો ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત શીખ્યા વ્યાકરણ અને
કાવ્યશાસ્ત્ર પણ શીખ્યા હવે એક ચીજ ખીજી જાણી લો, શીખી લો, તે
કોઈ લાભુ પહોંજી શાસ્ત્ર નથી કારણ હું જાણુ છું કે લાખા શાસ્ત્રો
શીખવા માટે તમારી પાસે અવકાશ નથી એક નાનકડો શબ્દ છે બહુ મોટો.
નહિ, ફક્ત એક જ અક્ષરનો તે છે 'ના' તમે 'ના' વહેતા શીખી જાઓ.

જોજો આ નાનકડું સૂત્ર શીખી લીધું છે, એણે જીવનની ઘણી મોટી

સમસ્યા ઉપર વિજય મેળવી લીધા છે. વ્યવસ્થારમાં પણ એમ જ કહેવાય છે કે ના પાડી દેવી તે સારુ છે. પહેલેથી ના પાડી દેવી એ સારા સિવાય કે પહેલાં હા પાડવી અને પછી ના પાડવી એક વિચાર છે તો અહીં મુશ્કેલી છે કે અંગ્રેજી શીખવા કરતાં તમે ના કહેતાં શીખી શો એક માણસ કોટમાં બિંબો છે જગ જોને પૂછે છે તે આ અપરાધ કરી છે. ને તે હા કહે છે તો જગ જોને સજા આપે છે પણ ને તે ઈશ્વર કરે તો જગ સજા ઈશ્વર કહતો નથી કોઈ તમને કહે કે ચોપડામાં તમારા નામે હંગર રૂપિયા લખી સહ અને તમે હા પાડી દેશો તો તમારે હંગર રૂપિયા ભરવા પડશે અને ના પાડી દેશો તો એ મુશ્કેલીમાંથી બચી જશો ને! આ તો હું તમારા કામની વાત કરી રહ્યો છું અને હું મનુષ્ય છું કે જાની વાત તમારે મને મહુ જાણવી જોતરી જાય છે (સલામાં અગભાર)

પરંતુ બાનો મત જાણી જાણીને કામમાં ન લેવાય. મુલ્ય માર્ગોમાં ના નાજનું કામ કરી જાય છે. મારે ત્યાં તે મલક નથી, પરંતુ અમુલ્ય અને પાપમાં કામમાં ના નો મત અવશ્ય ભણવો જ જોઈએ. માલો સહ પ્રપ મારે ના કહી દેવી જોઈએ. આ એક ના તમને સંકેત મુરખાઈથી બચાવી મેરો. કોઈએ જો મંજરાની સલાહ લેવા મારે ના કહી દીધી હોત તો એનો મત પિયમાં કામ મારે રહી જાત જ્યારે રાવણના મનમાં હતી-સાધવી સીતાને પચવટીમાંથી ઉપાડી લાવવાને પાપકર્મો વિચાર આપ્યો અને તે જ કહે એણે એ મારે ને ના કહી દીધી હોત તો એને કહેતો પુણ ન થાત. આજે હંગરો વર્ષો વીતી જવા છતાં પણ એના એ અપરાધ ધિવાઈ સમ્યે નથી. અને જે સમયે રાવણે પોતાના પાપમાં સંકેત જનના મારે મારીને મેલાઓ ત્યારે તેણે તે જ સમયે રાવણને જો દુહાપૂરક એક જ સંકેત ના કહી દીધો હોત તો એના ઉજ્જવળ મત પણ કુનિયામાં કલમ મારે રહી જાત.

આ વાર્તા તો તમે અનેક વાર સાંભળી ચૂક્યા હશો. ભારતમાં જોઈશો, રાવણની આ વાર્તા કોણ જાણે કેવી રીતે સંભવિત જાતી એના પ્રત્યે પણ અને તિરકાગુ વાતાવરણ એટલા મારે બહુ થયું કે એણે ના નો મત આપ્યો નહોતો.

નાનો મત તો જાણ્યો હતો સતી સીતાએ રાવણ દ્વારા હંગરો પ્રયોજનો અને વિપત્તિઓની વીજળીઓ વચ્ચે છતાં જો ના ના મત પર આધાર રહી. નાનો મત જાણ્યો હતો સતી રાત્રીમાં. રાજમતીનું અપ્રતિમ

સૌ દર્શ્ય જોઈને ગિરનારની મુશ્કામ ધ્યાનસ્થ જોડેલો યોગી રથનેમિ સાધના પથેથી ચલિત થયો અને તે સતી રાજમતીની પાસે જઈ જોડ્યો. 'હે રાજમતી, સાધનાના કાકરિયા પથ પર ચાલવા માટે તમારા કામળ કદમે નથી મારી વાત માનો અને ભોગોની દુનિયામાં થોડાક દિવસો વિતાવો. પછી આપણે પાછા ત્યાગપથ પર ચાલી નીકળશું.' સતી સાંધીએ દૃઢ સ્વરમાં એક જ શબ્દ કહી દીધો "નહી" તે સાંધી પથબ્રષ્ટ થયેલા સાધકને શિટકારતા કહે છે

ચિરંતુ તે, ડજલો કામી, જોતં જીવિયું કારણા

વન્ત ઇચ્છસિ આવેઝ સેયં તે મરણં મવે ॥

હે સાધક, તને ધિક્કાર છે, આ વિષભયો વિષયો માટે તું તારા ઉન્નવળ યશને માટીના મૂસે વેચી રહ્યો છે. ઓકી-કાઢેલી વગતુ માટે ફરી હાથ પસારતા તને શરમ નથી આવતી? એથી સારુ તો એ છે કે તું મૃત્યુને જ બેટી લે

નારીનો આ શિટકાર લપસી પડેલા સાધકને પુનઃ સામે રસ્તે લઈ આવ્યો. સતેલુ વીરત્વ જાગી જાયું નારીને નાગણ બનાવનારાઓ આ જવલત દષ્ટાતથી કંઈક શીખશે શું આ સાંભળ્યા પછી પણ તમે નારીને નરકની ખાણ માનશો?

હા, તો આ "ના" એ જ સાધકને સાધના-પથ પર પુનઃ સ્થિર કર્યા નહીં તો તેમને લપસી પડવામાં વાર જ ક્યા હતી?

કેટલાક લોકો કહે છે કે ચંદ્રબિંદુયુક્ત 'હા' શબ્દ ધણો જ રમણીય છે તમારા સામે કોઈ આહક આવીને જિભો રહે છે તમે 'પૂછો છો કે શું' માલ ખરીદવો છે? રોકડા પૈસા લાવ્યા છે'ને? ત્યારે 'એના જવાબમાં' જ્યારે એના મોઝેથી 'હા' શબ્દ નીકળે છે ત્યારે તમને કેટલો આનંદ થાય છે. એક હજારનો માલ ખરીદવો છે અને તે પણ રોકડા નાણાં દઈને, ત્યારે તમારા આનંદમાં કોઈ ખામી રહે ખરી? "હા" શબ્દ તમને મીઠો તો લાગે છે, પણ ક્યારેક એ પણ મુશ્કેલીમાં મૂકી દે છે માની લો કે ધર્મસ્થાનકના લવન-નિર્માણના ખરડામાં એક માણસે દસ હજાર આપવાની "હા" લાણી દીધી અને એના લેણાં કામ પણ શરૂ થઈ ગયું, પણ જ્યારે તમે એની પાસે રૂપિયા લેવા ગયા ત્યારે એણે ઈન્કાર કરી દીધો આવે વખતે મુશીબત જિભી ચઈ કે નહિ? તમે કહેશો કે તેણે પહેલેથી જ "ના" કહી દીધી હોત તો સારુ થાત

તમારે મેરેથી જો પહેલેથી જ “ના નીકળી જશે તો તમે એને સરજ તાપૂત હા”માં બદલાવી રહ્યા હો. પરંતુ હા કહ્યા બાદ ના કહેવો તો દુરમનાવટ વધી જશે. એક બાઈ તમારી પાસે કાંઈ લેવા આવે અને તમારી તેને તે દેવાની ઈચ્છા ન હોય તો તમારે એ માટે તરત જ ઈન્કાર કરી દેવો જોઈએ જેથી તે પોતા માટે ખીજી સ્થિતિ કરી લે. પરંતુ પહેલાં તમે ખોટી હા” પાડી એ વખતે તે ચાલુ પશુ થઈ જશે પણ ત્યારે પ્રસન્ન આવે તમે ના પાડી હો તો તે તમારો સત્તુ જન્ય વચ્ચે રહેશે ખરો ? હા કહ્યા પછી ના કહેવામાં હજાર બદલાઈ શકેલાં પાસે ઉપરાંત જાણે અને કપડીની ઉપાધિ પુરસ્કારમાં મળે તે જુદી જો કરવામાં તમે અસમર્થ હો તે માટે તમે ના જ પાડી હો તમે કાંઈ કિંમતી વસ્તુ ખરીદવા માગો છો પણ પૈસા નથી તો પહેલેથી ના પાડી હો કાંઈ નિમત્રણ ઉપર તમે જો સમયસર પહેલી રહો તેમ ન હો તો એને રજૂ કરે ના જ લખી દો આ નાનકડો એવો સબ ના તમને જાણે ઉપાધિઓથી ઉપારી લેશે

હું પણ તમને એ જ કહી રહ્યો છું કે તમે પાપ માટે ના કહેવું સીધી સો કારણ પાપનો પ્રારંભ આનંદાળની જેમ સમજાવ દોષ છે પરંતુ એનો અત રાત્રીની જેમ અપહારપૂર્ણ દોષ છે સીમામાં દૂધમાં માંસ દોરમ આવે છે પણ એને ચાખશો તો તે કડવાં લાગશે. જસ એવું જ પાપ પણ છે એના દૂધમાં સોરભ છે પરંતુ ત્યારે એવું અસ્વાદ્ય લેવામાં આવે છે ત્યારે મોં કડવું થવા વિના રહેતું નથી.

કુભાર લાકડી વડે જાકને ફરવે છે અને પછી પેલી લાકડીને જુદી કાઢી લે છે પરંતુ પેશું ચક્ર તો વેચને લઈને ફરતું જ રહે છે. તેવી જ રીતે આત્મા પાપમાં ફરે છે અને એના વેચને લઈને સ્તુતિ સંસ્કારમાં પરિવ્રજ્ય કરતો રહે છે પાપની પરિસ્થિતિ આત્માના સ્વભાવને વિકસાર ભણી લઈ નય છે આત્માનો સ્વભાવ ઉર્જાવતિ કરવાનો છે આગમ કહે છે

હર્ષ નતિ ધર્માનો ભીલા ॥

ત્યારે પ્રમ એ માય છે કે આત્માનો સ્વભાવ અતિ કરવાનો છે તે તરફ તો અપોધામાં છે ત્યારે પેશો ઉર્જાવતિ કન્યાર આત્મા અધોઅતિ રીતે રીતે છે એના જન્યામાં નૈનરાત્રે અજ્ઞાન મદ્યવીર ચાલ્યા પમ કયામ મુચ્ચ એક મુંદ ૧૫૩ દેનાં ફરમાવે છે

મહ મિડલેવા લિતં ગરુયં તુમ્હં અહો વચઙ્ પવં ।

આસવ કાર્યં કમ્મ ગુહ જીવા વચ્ચન્તિ અહરગદ્ ॥

—સાતા ધર્મકથા અ. ૬

અર્થાત્ જેમ તૂળકાને ચલ વ પાણીમા તરવાનો છે પરંતુ એ તૂળકાને જે માટીને લેપ લગાવી દેવામા આવે તો આ ડૂબી જશે તેવી જ રીતે આત્માનો સ્વભાવ ઉર્ધ્વગતિ કરવાનો છે, પરંતુ પાપ પરિણતિ વડે આત્માને અધોગતિ કરવી પડે છે.

પાપ કર્મ દ્વારા આત્મા ભારી બને છે શ્રીમદ્ ભગવત્ સૂત્રમા આત્માના ભારે થવા અંગે એક ગ્રંથક પ્રશ્નોત્તરી આવે છે

પ્રશ્ન—સમણ મગવં મહાવીર વન્દિત્તા નમંસિત્તા પવં વયસી

કહ્ણણ મન્તે િ જીવા ગરુયન્તે હ્વઙ્ માગચ્છન્તિ ?

ઉત્તર—જયન્તિ ! પાણાદ્વાદ્ વાપણં જાવ મિચ્છા દસગ સચ્ચલેણં
પવં ચ્છલુ જીવા ગુરુયન્તે હ્વઙ્ માગચ્છન્તિ ।—

જ્યતી શ્રમણોપાસિકા ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રશ્ન કરી રહી છે. નારી જાતિ માટે આ ગૌરવ લેવા જેવી વાત છે કે એક નારી આવ્યા મહાપુરુષ જેમની સામે સ્વર્ગના ઇન્દ્ર પણ એક સસલાની જેમ નમ્ર બની એસે છે, અને જેમના તેજ સામે ઇન્દ્રો અને ચક્રવર્તીઓનું તેજ પણ ફીકકું બની જાય છે, એવા તારક ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે. આ વીર નારી સુશ્રાવિકા જ્યતીએ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તે જ બતાવી આપે છે કે એ યુગની નારી પણ કેવી ભણેલી-ગણેલી હતી. આજની આપણી આત્માઓ પણ જ્ઞાનના ક્ષેત્રે આગળ વધશે ખરી ?

હા, તો જ્યતી શ્રાવિકા પ્રભુને વદના કરી પૂછી રહી છે “પ્રભો, આ આત્મા ભારે કઈ રીતે બને છે ?” આ કેટલો માર્મિક પ્રશ્ન છે ! પ્રશ્નનો જવાબ આપતા વીતરાગદેવ કહે છે ‘હે જ્યતી, પ્રાણાતિપાત અને મિથ્યાદર્શનના શલ્યરૂપ અહાર પાપો દ્વારા આત્મા ભારે થાય છે”

પાપની પરિણતિ આત્માને ભારે કરે છે અશુભ પરિણતિ વડે એના હિપર અનત-અનત કર્મના પરમાણુ આવીને ચોટી જાય છે અને તમે જાણો છો કે ભારે વસ્તુ હંમેશા નીચે જ જાય છે કર્મના ભારથી આત્મા પણ અધોગતિ કરે છે જેમ માત્ર એક સાપના ડસવાથી માણસ મૃત્યુ પામે છે; મારવા માટે એકથી વધુ સર્પોની જરૂર રહેતી નથી તેવી રીતે મૃત્યુબને

નરકમાં પહોંચ્યાગયા માટે ક્યારેક ક્યારેક તે એક પાપ જ પહોંતી જાય છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રમાણે નષ્ટ કરે છે. 'નામથીએ તે એક જ પાપ હતું' હતું એણે એક સતને કહ્યા વખતે 'ચાક વહેતાવધુ' હતું એ પાપે એને ઠેઠી વાર નેરકના અગ્નિમાં ધેસવું પાડ્યું હતું.

દુનિયામાં પેદા થતાં તેમાંથી કોણે જન્મારે કાચાં હોય છે ત્યારે ખાટાં હોય છે પણ જન્મારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પાપના એક એવું ફળ છે કે જ્યાં સુધી એ કાચું રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ ટેવી છે? તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી અને મજા છે તે પચ્છું નથી. થોડું ખાસી તોય ઝાઝા હાથી મજા છે અને જૂઝૂકારી ચકાતું નથી જીવનની જા તે ટેવી વિઝળવા છે? પણ તમેજ અને જતાવો કે આ વિઝળવા કહે પેદા કરી છે? જન્મન એ જ હશે કે આ વિઝળવા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એજા માટે હું જુ હું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈશ્વર કરી દો. એક વિચારો કશું છે કે જીવનનિર્ભણના ચાર માત્ર છે પહેલો છે કમેલ થાય તેવું બોધવું નહીં એક કાંકરો સા બધને ફોડી શકે છે તેમ એક અકિતના ચઢવથી સમાજની સેકેડે અકિતઓની સાંતિને ભય થઈ જાય છે. સમામાં સેકેડે માણસો હાજર છે એક વજાત બોલવા કોનો થાય છે સારીય સમા દસી-દસીને ભેધ-પોધ થઈ જાય છે બીજો માણસ કોનો થાય છે કપાલની સરખાતમાં જ એ એક એવો ચઢવ જન્મારે છે કે સમામાં અસાંતિ ઇચ્છાઈ જાય છે આરેવ માણુ તોફાન સર થાય છે નર્ધાય અસાંતિ જતી જાય છે આ શું થયું? સાંતિની લહેરમાં આ અસાંતિ ક્યાંથી આવી ગઈ? એનું કાગળ એ જ કે બોધતાં બાવડ્યું નહીં જનુ શીખ્યા પણ બોધતાં શીખ્યા નહીં.

હાં તે પાપે સજ છે કમેલ થાય તેવું બોધો નહીં બીજું છે શેર થાય તેવું બોધો નહીં " બોળલ સ્વાસ્થ્ય માટે છે પરંતુ બોળલ એવું હેતુ છે કે જ્યાં પાપી તરત જ પપારીમાં પડ્યું પડે. ચલાયદાર પાપોને તેનું મન દાવમાં રડે ચકાતું ના. પેની સીમાનું અનિકમળ હતું અને તરે કરતા વધારે ખાપુ તો સમજી લેવું કે આપણે બોળલ ખાપુ નથી પરંતુ બોળલ બાપજીને ખાઈ મધુ છે મર્યા-મસ જાના તમનમરમરી

મોહમાં આપણે તણાવુ ન જોઈએ સ્વાદના પ્રવાહમાં સ્વાસ્થ્ય ખગડે નહીં, એ માટે સાવધાન રહેવું જોઈએ

જીવનનિર્માણનું ત્રીજું સૂત્ર છે “કરજ યાય તેદહુ ખર્ચ કરે નહીં.” “ક્ષણં કૃત્વા ધૃતં પિબેત્” વાળી કહેવત આપણે ચરિતાર્થ કરવી નથી. તમારા દૈનિક અનાવશ્યક ખર્ચો તમારે ઓછા કરવા જોઈએ સિનેમા, ચહા, અને ખીડી-સિગારેટનો શોખ તમારા માથે કરજનો ભાર વધારે છે

ગરીબાઈમાં બ્યસન તે દ્રાઢમાં દરાજ સમાન છે સમપણુ લગ્નના ઉમંગે જરૂર કરતા વધુ ખર્ચ કરવો એ ઠીક નથી લગ્નનો ઉમંગ એ એક પ્રકારનો નશો છે. તે વખતે ખર્ચ પડતી નથી એ સમયે દ્રાઢ જો કહે કે, વધુ ખર્ચ કરશો નહીં. ત્યારે ઉમંગધેરો મનુષ્ય બોલી જાય ‘અરે સાહેબ, પૈસો તો હાથનો મેલ છે’ પણ તો પછી જ્યારે દ્રાઢ વધર્મને કંઈક આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ જોશ શા માટે ઠડે પડી જાય છે? એનો અર્થ એ થયો કે મનુષ્યને રાગમાં એટલો રસ આવી ગયો છે કે ત્યાગની વાત એને ડુચ્છતી નથી હા, તો મતલબ એ છે કે બ્યવહારમાં માણસ એટલો અતુરકત બની જાય છે કે બધું જ ભૂલી જાય છે, પરંતુ માનવીએ દરેક સમયે વિવેક રાખવો જોઈએ, કારણ કે અતિ ખર્ચ કરી કરજનો ભાર વધારવો અનુચિત છે.

જીવનનિર્માણનું ચોથું સૂત્ર છે “પાપ યાય તેવુ કાર્ય કરવું નહીં” કુશુદ્રાશીલ મહાત્મા છુકે પોતાના પ્રવચનમાં કહ્યું હતું

વણિજો મમયં મગ્ગ અપ્પસત્થો દિહ્સનો ।

વિસ જીવિતુ કામો પાપાનિ પરિવજ્જય ॥

—ધર્મપદ

બહુ ધન ધરાવતો ધનિક જ્યારે ધન કમાઈને સ્વદેશ તરફ પાછો ફરે છે ત્યારે તે ભયભર્યા માર્ગને છોડી દે છે કારણ કે, ત્યાં એને લૂટાઈ જવાનો ભય છે અને જીવવાની ઈચ્છા રાખનાર જેમ વિપતે તણ દે છે તેવી જ રીતે વિચારશીલ પુરુષ પાપને છોડી દે છે

પરંતુ આજનો માણસ તો પાપને છોડવાનો નહીં જીવડું એને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતો ફરે છે એક ચોર ચોરી કરતા જ્યારે પકડાઈ જાય છે ત્યારે એ વિચારતો નથી કે તેણે ચોરી કરી છે એટલે પકડાયો છે, પરંતુ એમ વિચારતો હોય છે કે તેણે ચોરી કરતા સાવધાની રાખી નહીં ગફલતના લીધે જ હું પકડાઈ ગયો છું ”

નરકમાં પહોચ્યાના માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પાંખત બને છે. જે પાંખની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રમાણ બાંધતો કરે છે. નાનકડાંને તે એક જ પાપ કહ્યું હતું એણે એક સતને કહ્યા વગરનું 'સાક વહોરવ્યું હતું એ પાપે એને દેટલી વાર નરકના અગ્નિમાં ધોતું પડ્યું હતું.

દુનિયામાં પેદા થતાં તમામ જોના ન્યારે' કામાં હોય છે ત્યારે ખોટાં હોય છે પણ ન્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પાપુ આ એક એવું જો છે કે ત્યાં સુધી એ કાવું રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ જેવી છે. તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી અને મળે છે તે પચતું નથી. થોડું ખાશો તોય ક્રમ હાથી મળે છે અને જીવાં રડી શકતું નથી જીવનની જાતે જેવી વિઝળણ છે. પણ તમે જ મને જતાવો કે આ વિઝળણ કેણે પેદા કરી છે? જવાબ એ જ હશે કે આ વિઝળણ તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એટલા માટે કુ કુ કુ કે તમારી પરિણતિ માટે તમે કદિયાર મી થો. એક વિચારો કહ્યું છે કે જીવનનિર્મીલનના ચાર માત્ર છે. પહેલો છે-કમેસ થાય તેવું બોલવું નહીં એક કાંકરો સો ધમને ફોડી શકે છે તેમ એક અક્રિયા શબ્દથી સમાજની સેકેડે અક્રિયાઓની સાવિત્રો લગત થઈ જાય છે. સમાજમાં સેકેડે માણસો હાજર છે એક વક્તવ્ય બોલવા બેસો થાય છે સારી સમાજ દસી-દસીને ઘોષ-ઘોષ થઈ જાય છે બીજાને માણસ બેસો થાય છે ભાવણની સરખાતમાં જ એ એક એવો શબ્દ ઉચ્ચારે છે કે સમાજમાં અસાધ્ય છપાઈ જાય છે ચારેય જાણુ લોકોના શરૂ થાય છે બધાંય અસાધ્ય બની જાય છે આ શું થયું? સાંતિની લહેરમાં આ અસાધ્ય કંઈથી બાકી નથી? એવું કારણ એ જ કે બોલતાં આવડતું નહીં જયુ શીખ્યા પણ બોલતાં શીખ્યા નહીં.

હાં તો પહેલું સૂચ છે કમેસ થાય તેવું બોલો નહીં "નીચું છે રોમ થાય તેવું ખાઓ નહીં" બોજાન રસમના માટે છે પરંતુ બોજાન એવું કેવું છે કે જાતના પછી તમને જ પચારીમાં પડતું પડે ચરકાકર પચારીને તેમાં મન લાગમાં ગંદી શકતું નથી પેટની સીમાનું અનિકમન કહ્યું અને તરત કરતા વધારે ખાધું તો સમજા મેવું કે આપણે બોજાન ખાધું નથી પરંતુ બોજાન આપણને ખાઈ ગયું છે મર્યા-મર્યાના તમનમર્યામો.

એવને જાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તણ દે અને હેયને ગ્રહણ કરી લે. નહીં તર મોટી વિટબણા ખેદ થઈ જશે.

હા, તો એણે તરખૂચમા સોનું છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો. પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રોડને બેઠકો નજીકે એને શક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્વેગની સાથે આખો ટ્રન્ક બતાવી દીધો. કપડા સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરખૂચ હતું એટલે તેને નાજીકે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સકેત મળતા જ એ તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો એશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી. ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હા લીધી તરખૂચ મારા હાથમા આપે તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તું પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરખૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલું તરખૂચ મૂક્યું.

તરખૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરખૂચના લારને ખમી શક્યા નહીં અને તરખૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનું ભરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ બેઠા બેઠા જોઈ રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો. હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કોઠડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કોઈ બિચુપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાય જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વેચ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાંકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એક પણ વણકર પાક્યો નથી કે જેણે એવો કોઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાંકી શકાય.

મનુષ્ય પાપના પ્રતિકૂળથી અને એ વડે થનાર બદનામીથી જેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમા બની જાય એક વિચારે કહ્યું છે કે, એક સાદની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

મનુષ્ય પાપને છુટાવવાનો નેટસો પ્રવલ્ન કરે છે તેટલો ને તેનાથી છૂટાવો પ્રવલ્ન કરે તો તેનું જીવન સ્વર્ગીય બની શકે છે પરંતુ પાપ તે છુટાવવા માટે છે અને આ કામમાં એની છુદ્ધિ પણ તીવ્ર બની જાય છે.

ભારતનો એક માણસ પોર્ટુગેઝી ગયો. આ તે સમયની વાત છે કે જ્યારે પોર્ટુગેઝી રાંધના તાળામાં હતું તે સમયે ત્યાં સેનું પણ હતું મળતું હતું ને સેનું ભારતમાં સો રૂપિયે તોલો મળતું હતું તે પોર્ટુગેઝીમાં ૩૫ થી ૪ રૂપિયે તોલો હતું ત્યાંની સરકાર ત્યાંથી સેનું ખદાર લઈ જવા દેતી નહોતી. હિંદુ સેનું એક એવી ચીજ છે કે, જેને કારણે માનવીએ હજારો પાપ કર્યા છે સેનું માનવી સાથે પ્રેમ કરતું નથી પરંતુ મનુષ્ય સેનું પ્રેમ કરે છે અને એથી ય જામળ કુ તો કહીશ કે મનુષ્ય મનુષ્યને નેટસો પ્રેમ કરતો નથી તેટલો સેનું પ્રેમ કરે છે.

સેનું કારણે ભાવ નેઈ એનું મન પીમળી ગયું એણે વિચાર્યું કે સખ્તા બાવનું સેનું લઈ નઈ ભારતમાં વેચી નાખીશ તો કેટલી કમાણી થશે ? એણે દસેક લેણા સેનું ખરીદી લીધું પણ હવે સમસ્યા એ લાગી થઈ કે, નાકેદાની આંખોથી જાણી અને ભારતમાં કઈ રીતે લઈ જવું ? મનુષ્ય પાસે છુદ્ધિ એક એવી ચીજ છે જેથી તે સર્વ સમસ્યાઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે કુ કહીશ કે અષ્ટકારમાં જેમ ધૂવળી જાણે સતેજ બની જાય છે અને એની નેચની સક્રિય સો ગણી વધી જાય છે તેમ પાપથીય મનુષ્યની છુદ્ધિ પણ પાપમાં તીવ્ર બની જાય છે પરંતુ આ છુદ્ધિને કુડખોજ છે તમે સદ્યુષ્ક વેચી સેનું ખરીદવા ચાલો છો ?

સદ્યુષ્ક વેચી સેનું ખરીદવાનો સોદો મેં પાસો. પરંતુ પેસે નેટસો ભારતીય આ મેં પાસો સોદો / પસદ કરી રહ્યો હતો. એની છુદ્ધિએ એક ઉજાવ ખાળી કાઢ્યો. પણ તે ઉજાવ તમે ધીખી લેતાં નહો (સખામાં દસદસ)

તે જાનરમાં ગયો એક મોટું તરજૂય લઈ આવ્યો. એની ડગથી પછી મીનુ નાનાની ડગી એમા મુઠ્ઠી દીધી અને પછી એની ઉપર પેરી કાપેલી ગમી મૂલી દીધી. ખરે / માનવીની છુદ્ધિ કમાણ કરે છે પરંતુ કુ કરી કદા નહિ કુ કે તમ આ તરજૂય લીધી લેશો નહીં એક વખત બર્ત પ્રત્યક્ષ થયે છે ત્યારે તેમા તેવ અર્થનું હોવા લાગે અને એવ અર્થોદ તજૂય સાચક અને ઉપદેશ આપે મદજૂ કરવા લાગે એ સરના ઉપદેશ કરે છે મનુ આપ મ જુ કરવા લાગે દીપ તે મ જુ કરે, તેવને હાકે અને

જેયને બહે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને ગ્રહણ કરી લે. નહીં તર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે.

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનું છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો. પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રેશને બિપડ્યો નાકેદારે એને શક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્વેગસની સાથે આખો ટૂંક બતાવી દીધો. કપડા સિવાય ખીણું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરબૂચ હતું એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સ કેત મળતા જ એ તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો રેશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હાં લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તું પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલું તરબૂચ મૂક્યું.

તરબૂચ લઈને જોવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા બંધ છે કે, એના નાનાં હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનું ભરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ બિલા બિલા જોઈ રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કાંટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કોઈ બિચૂપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વણકર પ્રાક્યો નથી કે જેણે એવો કોઈ પડછે વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય.

મનુષ્ય પાપના પ્રતિકૂળથી અને એ વડે થનાર બદનામીથી બેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા અર્ગ સમી બની બંધ એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાદની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાના જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

પાપમાં આગળ વધી રહ્યો છું કે નિર્જનતા ક્ષેત્રમાં ? માદરાઓ તે પાપક
 ક્ષેત્રે આગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માર્ગમાં પથ્થર બની બિલ્કુલ અવરોધ
 બની ચાલતા ચાલતા ઘની નય છે ત્યારે સમજવું કે માર્ગમાં મોટો પથ્થર
 આવી બેઠો છે તેવી જ રીતે જીવનના સુખ અને શાંતિમાં વિધિ આરે
 છે અને જીવન-રથ કમરે છે તો સમજવું નોંધે એ કે પાપને કાઢ
 થયો છે

કે કમ્પની વાત કરી રહ્યો હતો. તમે અકબરને ડોડી કમ્પ તરફ જો-
 એમ તો આવજી કમ્પ વિસ્તૃત છે એની પૂરી વ્યાખ્યા આપવા સારુ અમે
 સમય નથી પરંતુ દૂકમાં તમારો કમ્પ જતાવું તો તે। એટલે જ કહે કે
 પાપ માટે તમારે ના પાડી દેવી ન્યાં પણ અને ન્યારે પણ પાપની
 પ્રવૃત્તિનો પ્રભુ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવે। કારણ કે દુષ્ટાઈને
 પાપ કરવું તે કામરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમાનવતા છે.
 અશીશના જાંઝાને એક ખૂલેલી થોડુંક લઈને ખાઈ તો તે કમ્પ અને
 બીજા ખૂલેલી ખાઈ તો તે પણ કમ્પ જ લાગશે અને વળી ઈર્ષ્યા-વિદ્વેષી
 લઈને એના સ્વાદ મેરો તોય તે કમ્પ જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપની
 પ્રવૃત્તિ ન્યારે અને ન્યાં પણ કરાય ધર્મને નામે, સમાજને નામે અથવા
 રાષ્ટ્રને નામે જમે તે કારણે આપ તે તો સ્વત્ર જ ખરાબ જ છે. કે તો
 કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકીઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હેન્કા કરે છે
 ન્યારે પાપમાં સદૈવ સિપ્ત રહેવા છતાં પણ એની જ રીતે નરકમાં ન્યા
 માટે હેન્કાકસ કરી કરે છે.

આવક કહી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ બને
 નરકમાં કારણેનો આવક પરિભ્રામ કરે છે મારો કહેવાનો આશય એટલે જ
 છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી અળગા રહો. પાપમાં હસાર્ધ જવું તે માનવ-
 મિત છે કારણ જીવનમાં સ્વાચ્છ અને લોકા એને પણ માટે પ્રેરિત કરે છે
 પરંતુ પાપમાં સિપ્ત રહેવું તે શીતાનનું કામ છે. મહેલા પાપ માટે ફળ
 પ્રગટ કરવું તે સત જોવું કામ છે કારણ સત તપ અને ત્યાગની સાધ-
 નામાં પાપને ધોઈ નાખવા માટે છે તે પણ કરવો નથી પરંતુ અર્ધ નય
 છે પણ તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ યુનિનું યુનિપણ પ્રગટ કરે છે.
 એટલે પાપને સર્વથા ડોડી રેવું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કામ છે જે પાપની
 પ્રવૃત્તિથી સર્વથા અળગા રહી નય છે તે જ સમયે તે સંપૂર્ણ કમોને

પાપમાં આગળ વધી રહ્યો છું કે નિર્જનતા ક્ષેત્રમાં ? શબ્દ રાખો તો પાપક
ક્ષેત્રે આગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માથામાં પથ્થર બની જાય છે. તો
મારી ચાલતા ચાલતા જઈ જાય છે ત્યારે સમજવું કે મનમાં મોટો પથ્થર
આવી જાયો. તેવી જ રીતે જીવનના મુખ્ય અને સાર્થિક વિષય આવે
છે અને જીવન-રમ્ય કમનગર છે તો સમજવું જોઈએ કે પાપનો જીવ
મરે છે.

હું કંપની વાન કરી રહ્યો હતો. તમે અકસ્માતે હોમી કંપ તરફ જો-
એમ તો આવજો કંપ વિસ્તૃત છે એની પૂરી વ્યાખ્યા આપવા સારુ જાણે
સમય નથી પરંતુ દૂકમાં તમારો કંપ જતલું તો તે એટલે જ થશે કે
પાપ મારે તમારે ના ચાલી દેવી. જ્યાં પશુ અને જ્યારે પશુ પાપી
પ્રવૃત્તિનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવ. કારણ કે હુમલો
પાપ કરવું તે કાચરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અભિનવતા છે.
અશીષના મંત્રાવાને એક ખૂલેથી થોડું કે લઈને ખાશો તો તે કાવું જો
છી ? ખૂલેથી ખાશો તો તે પશુ કરવું જ લાગશે અને વળી ઈર્ષ્યા-ક્રોધ
લઈને એના સ્વાદ લેશો તોય તે કાવું જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપી
પ્રવૃત્તિ જ્યારે અને જ્યાં પશુ કરાય ધર્મને નામે સમાજને નામે અથવા
રાષ્ટ્રને નામે ગમે તે કારણે થાય, તે તો સવત્ર જ અચળ જ છે. હું લે
કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકાઓ નરકમાંથી છુટવા માટે હે-લા કરે છે
જ્યારે પાપમાં સદૈવ સિપ્ત રહેવા જીવે પશુ એવી જ રીતે નરકમાં ભળ
માટે કાલાકલ્પ કરી કરે છે.

આવક કદી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ બને
નરકનાં કારણોનો આવક પરિભાગ કરે છે. મારો કહેવાનો આશય એટલે જ
છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી અજાણ રહો. પાપમાં ફસાઈ જવું તે અનિવા-
ર્ય છે કારણ જીવનમાં સ્વામ્ય અને સોભા એને પાપ માટે પ્રિસ્તિ કરે છે
પરંતુ પાપમાં સિપ્ત રહેવું તે શીતાનવું કામ છે. થયેલા પાપ માટે હું જ
પ્રગટ કરવું તે સત જોવું કામ છે કારણ સત તપ અને તાત્પર્ય સાધ-
નામાં પાપને ધોઈ નાખવા માગે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ થઈ જાય
છે પશુ તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ યુનિવર્સ યુનિવર્સ પ્રગટ કરે છે.
એટલે પાપને સર્વથા હોમી રેવું એ ઈશ્વરી સક્ષિત્વ કામ છે. જે પાપી
પરિશુનિયો સર્વથા અજાણ રહી નથી જાય છે તે જ સમયે તે સર્વથા કમોતે

સમાપ્ત કરી દે છે, અને કર્મથી મુક્ત થવાની સાથે જ આત્મા અનંતજ્ઞાન અને અનંતદર્શનની સાથે શુદ્ધ-શુદ્ધ બની જાય છે.

હા, તો તમે શ્રાવક છો અને અમે મુનિપદે છીએ આપણા બન્નેનું લક્ષ્ય આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરવાનું છે. અને એ દશાને મેળવવા માટે આપણે પાપપ્રવૃત્તિઓથી પાછા કરવું પડે એ જાણુ કે, આ પ્રવૃત્તિઓ અશુભ છે અને અશુભને તજી શુભ ભરી પ્રયાણ કરના આપણે ધીમેધીમે શુભથી શુદ્ધતા પહોંચવું એ જ આપણું લક્ષ્ય છે એ વસ્તુ આપણે સ્થિત બનીએ અને શુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીએ એ જ કામના છે.

ભાદરવા વદ
અમાસ

જૈન ઉપાધ્યય,
કાલ્યાણી મુખર્ષિ.

હલકું સાહિત્ય

૧ ખરાબ સાહિત્ય સમાન બીજે કોઈ વારગે નથી.

૨ તમે તમારું જીવન સફળ અને તેજસ્વી બનાવવા ઇચ્છતા હો, તો ગદ્ય પુસ્તકોને હાથ ન લગાડો નિંદિતર એ ગદ્ય સાહિત્ય તમારું જીવનને ધૂળધાણી બનાવી દેશે !

પુરુષાર્થ એ સફળતાનું પ્રથમ સોપાન છે. પુરુષાર્થ પરને તમે સંબંધનું છે. પણ મને લાગે છે કે પુરુષાર્થના વિષય હતું જાણે છે તે હતું વધારે વિચાર માટે છે એક પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક જોન્સે કહે છે કે સફળતાની પ્રાપ્તિ માટે કસ ટકા આત્માગ્રેરણાની જરૂર છે. મનસ્વી વિચાર હોય. નવી રહુરણા હોય. સમવાની કળા પણ હોય. જ્યાં તે હોય ન હોય તે વિચાર કમનસોહતમાંથી જિત્તરીને વાસ્તવિક સેકમાં જાતી શકતા નથી.

પણ જરા વિચાર કરવો પડે છે કે પુરુષાર્થ છે કે નો જાણવું સફળતાની નજીક પહોંચ્યા પછે છે. જનત જનત મુગ જેવા વીની અંધ જેમાં એક કણ પણ જોવી નથી મર્ષ કે જ્યારે આત્માએ પુરુષાર્થ ન જોઈ હોય. કારણ કે વીમાન્વરણનું ક્યારે પણ પૂરું જાવરણ આવડું નથી હોય. તેને કમોપસમ રહે છે જ. હાલે આત્મા મને તે ચેતિમાં હોય અને તે ચેતિમાં હોય એકિન્દ્રિય દ્વિન્દ્રિય તરફ અને નિગોદ જાતી ચેતિચેતિમાં આત્માની પુરુષાર્થની ક્રિયા ચાલુ જ રહે છે.

જનત જનત કળતા અવિરત પ્રયત્ન પછી પણ આત્મા ચેતિમાં લક્ષ્યની નજીક નથી પહોંચ્યો, ત્યારે એ વિચારવું જરૂરી થઈ પડે છે તેણે આ ૮ સુધી નો પુરુષાર્થ ક્યો તે સ્વપુરુષાર્થ કોતો કે અસ્વપુરુષાર્થ ! એક દીકરી સવારમાં જીંદને આપ્યા ઘરમાંથી ક્યારે સાફ કરે છે. પછી તે એ જગ્યાએ ભેંચે કરી રાખે છે. પછી તેની બહેન આવી તે મૂળને કાચમાં લઈ ધરમા વેરે છે. આમ પુરુષાર્થ જનને બહેન કરે છે. ક્યારે સાફ કરવો એ એક કામ છે. તેમ ક્યારે વેરવો એ પણ એક કામ છે. પરંતુ એકબે પુરુષાર્થ સાધક છે. બીજાનો નિર્થક છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ચાર પુરુષાર્થ બતાવેલા છે. ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ જેમાં બે સાધન છે. કામ-પુરુષાર્થ માટે અર્થ એ સાધન છે અને મોક્ષ-પુરુષાર્થ માટે ધર્મ એ સાધન છે. આખ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ બે હેતુ (ત્યાગવા યોગ્ય) અને બે ઉપાદેય (ઉપાર્જન કરવા યોગ્ય) છે.

અર્થ અને કામ એ બે 'કે' પુરુષાર્થ કહેવાય છે અને વાસના-વિદ્વિપિત આત્મા, અનંત યુગોથી તેને વળગેલો છે, છતાં પણ તે અસત્પુરુષાર્થ છે. તે આત્માને અવળે રસ્તે ચલાવે છે. જો કે ચાલવાનું તો તે પણ શીખવે છે, પણ ખરે ઠેકાણું પહોંચાડવાનું તેનું કાર્ય નથી. તે તો પોતાના સ્થળે પહોંચાડે છે અને રસ્તમાં હજારો સડો આવવા છતાં એ બધાની સાથે સત્રામ ખેડી, તેના અતિમ લક્ષ્ય તરફ લઈ જાય છે. ત્યાં પહોંચતા યાત્રીને એમ લાગે છે કે તે ધારેલે ઠેકાણું આવી ગયો છે. પણ આ ખરું અતલલક્ષ્ય નથી.

જે મુસાફર સડો, કટકો, ભૂખ, તરસ બધું ભૂલી જઈ વીસ માઈલની મુસાફરી કરી એક ઠેકાણું આવી પહોંચે, હજી પગનો થાક પણ ઊતર્યો ન હોય, અને ખીજી જ ક્ષણે તેને ખબર પડે કે તે ખોટું રસ્તું ચાલ્યો છે, તેને જ્યાં જવું હતું તે જગા તો વીસ માઈલ પાછળ રહી ગઈ છે અને હવે તેને વીસને બદલે ચલીસ માઈલ ચાલીને જવું પડશે અને તો જ તેને તેની ધારેલી જગા મળશે, તો એવે વખતે તેને કેટલું દુઃખ થશે!

જે તમારે પર્યટક (Gardie) આવી ભૂલ કરી બેઠો હોય તો તમે તેના ઉપર ચિડાયા વિના રહેશો નહિ. મને પોતાને પણ આવો અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે. બાજથી લગલગ સત્તર વર્ષ પહેલાં અમે ઈંદોરથી કરી-કરખા તરફ જઈ રહ્યા હતા એક બહેન દીકા લેવા ઈચ્છતી હતી હું મારા ગુરુદેવની સાથે હતો. માર્ગદર્શક તરીકે એક ભાઈ અમારી સાથે હતા. તેમણે કહ્યું કે સડક પરથી જવામાં બહુ ચકાવો. આવો પડશે તેને બદલે આ ટેકરી ઉપરથી ઉતરી જઈએ તો સીધા ગામની નજીક પહોંચી જઈશું. લગલગ છ માઈલ થશે ટૂંકા રસ્તાની આશાએ અમે સીધા રસ્તા પડતો ચૂક્યો. પહોંચી ટેકરીને રસ્તે અમે ઊતર્યા ખૂબ ભય કર પગ દડી પસાર કરી અમે નીચે આવ્યા ચાલતા ચાલતા અમને ચાર કલાક લાગ્યા પણ ગામનો પત્તો ન લાગ્યો તડકો ખૂબ ચઢી ગયો હતો તરસથી ગળું સુનાઈ રહ્યું હતું પણ ગામનો પત્તો નહોતો અમે એ ભાઈને (માર્ગદર્શકને) કહ્યું-ભાઈ! સવાળી અગિયાર વાગ્યા સુધી ચાલ્યા છતાં હજી તારા છ માઈલ પૂરા નથી થયા?

તેણે કહ્યું-મહારાજ! હું જાતે રસ્તો ભૂલી ગયો છું.

દિવ્ય ચૌદ રત્નો અને નવનિધાનો તમારી સાથે આવવાના છે ? શો ઉત્તર આપશે એ ચક્રવર્તીઓ ? કહેવાય છે કે જ્યતિશેઠની પામે એટલુ બધુ ધન હતુ કે તેની ઈચ્છા હોત તો તે ગંગા અને યમુના બન્ને નદીઓના કિનારે ગોનાની ઇટોથી આગ બધાવી ગરત પણ આળે તેમના જ વશવારસો, નોકર મારે દાક્ષ મારી ગયા છે તે વખતે તો સિદ્ધાઓ ચોરસ હતા ત્યારે આજના ચક્રવર્તીની માફક કરતા ગોળ, સફેદ રૂપિયાને રગડી જતા વાર ફેટલી ? આમ તો તમે બધુ જલ્દી સમજી જાઓ છો પછી આ તો તમારા લાલની વાત છે. (હસાહસ)

રૂપિયાને ગગડતા કદાચ થોડી વાર લાગે, પણ પેલા કાગળીયાને જોડી જતાં ફેટલીવાર લાગશે ? લખવાના કાગળોની આ વાત નથી આ તો પેલા લાલ અને લીલી રીઝવં એન્ક ઓફ ઈન્ડીયાની છાપવાળા કાગળની વાત કરુ છુ, જે તમે તમારી છાતી ઉપર અદરના ખિરસામા સાચવીને રાખો છો ! આ ગોળ પૈસા કેવો રગડે છે, કેવા ઢળે છે ' કોહીનુર હીરા-જનમ્યો ભારતમા અને પહોચ્યો સમુદ્રપાર-ઇંગ્લાન્ડમા.

કહેવાય છે કે કોહીનુર હીરા, કૃષ્ણા નદીને તીરે પડેલા એક ખેડૂતને મળ્યો હતો ખેડૂતના હાથમા એ તાકાત ક્યા હતી કે તેને પકડી રાખે ? તે હિંદુ રાજાઓની પાસે આવ્યો. ત્યાં પણ રહી ન શક્યો. સાત્રજ્ય બદલાયાં તેની સાથે કોહીનુરના સ્વામીઓ પણ બદલાયા તે મોગલ સમ્રાટોના તાજને શોભાવતો હતો ત્યાં પણ તેને આરામ ક્યા હતો ? અંગ્રેજો આવ્યા અને મોગલ સમ્રાટોના પતનની સાથે તેમના તાજ પણ ફુલ થઈ ગયા એટલે કોહીનુર પણ ત્યાંથી નીકળી અંગ્રેજો સાથે સાગર પાર કરી લડન પહોચ્યો. હવે તેને ક્યા ક્યા ફરવાનુ બાકી છે તે તો કોઈ જ્યોતિષી જ કહી શકે.

પૈસો ગોળ અને ઢળકણ છે તેની સાથે રહીને માનવીએ પણ એવી શક્તિ અપનાવી લીધી છે જ્યાં પૈસા હોય છે ત્યાં માનવી ઢળતો જાય છે. ન્યાયની ખુરશી પર બેઠી કાયદાની બારીકીઓ ખોળનારા અને ન્યાયની રક્ષાનો દલ કરનારા ન્યાયાધીશો પણ તેની સામે નમી પડ્યા, તેમજ ધર્મના સિદ્ધાસને બેસીને આત્મા અને પરમાત્માની શોધ કરનારા પણ તેની સામે ઢળી પડ્યા. તે પણ લક્ષ્મીપુત્રો તરફ દ્રષ્ટિ રાખવામાં જ પોતાના સિદ્ધાસનની સ્થિરતા માનવા લાગી ગયા સત્યના ઉપદેશકો આજે સોનાના ઉપાસકો બની ગયા છે અપરિગ્રહના પ્રચારકો આજે પરિગ્રહના ઇશારે નાચી રહ્યા છે આ ફેટલી અપરિગ્રહની હાલ છે !

વધારો પણ તેની સામે ઝૂકે છે અને તે તો મનુ જ નહીં તો ઝૂકે છે એમ ચિરસ્થાના વળન વધારે તે જ પક્ષ સાચો થવાનો પક્ષી બને તે પ્રમાણ કરીને પણ કેમ નથી આવતો? ત્યારે નેપારીઓ પણ ક્યાં પાછા પડે તેના ઉપર તે તો આટલે પહોંચે તેની પૂજારી જ ગણે છે. જોકે ઉપાસનામાં એણે દેવ ત્યાં સુધી બસે અપરિચિતો ઉપરેણ સાક્ષાત્તા નામ બને છે. હા હા કરતાં જાણ પણ દુકાન પર પહોંચતાં જ પોતાના આરામ (રેસ્ટ) ની પૂર્વ જાણનામાં લીન થઈ જાય. ત્યાં તે બધું જ બુલી જાય. તે પૈસાની આરામ નાના સમયમાં કેઈ ચરોળ બનાવ પોતાની આસુબરી કમળી કહેશે, વાતે તે પોતાનો નવાંધો મોટો વિચારક સમજશે.

આ કળકળાશ ભોળો સંપત્તિના સ્વામી નહિ, તેના મુલામે છે સંપત્તિના સ્વામી હોવું તે એક વાત છે અને મુલામ હોવું તે બીજી વાત છે. તમે મેલા ઉપર સ્વાર હો તો ધારણે સ્થળે પહોંચી સફા છે તે મોઝાની સ્વાર તમારી પાસે દેખ ત્યાં સુધી તો ચિંતા નથી. તે તમારા ઇલાકા પર દેખાયે, પણ જો તમારી જાણ તેના કામમાં પહોંચી અને તેના ઇલાકા તમે આશ્ચર્ય થઈ જાય તો તે તમારી કદલી મોટી કાર થાય.

એકાંતના સમયમાં વિચાર કરજો કે સંપત્તિ ઉપર તમારી માલિકી છે કે તમારા મન ઉપર સંપત્તિનો આધિકાર છે? સંપત્તિની લગત તમારા કામમાં કરો તો તમે ખોટું રસ્તે નહિ જઈ શકો. પૈસા તમને ખોટું રસ્તે લઈ જવા આકર્ષે તો પણ તમે ઈકાર કરશો અને કહેશો કે નહિ, એવા પૈસા મારે નથી નહિવા જે મારી ઇમાનદારીને લટકા દેવા, જો તે માત્ર તમારું અને નીતિને માત્ર મળતા કરો તો જ હું સચવત કરીશ તે સિદ્ધાંત તેને મારે મારા પરના આરણના નામ છે. આપણે માન સહેન જાણત રહે સંપત્તિ તમારી માનવતાને કમળી ન નાખે. હમેશાં કંઈક રીતે લક્ષ્મીની ઉપાસના જમિન હોતી નથી.

એકવાર બાંધીજીએ અમેરિકા મારે સંદેશ મોકલતાં કહ્યું હતું કે મને લાગે છે કે અમેરિકાનું કનિષ્ઠ ઉજળું છે પરંતુ જો તે ધનની જ પૂજા કરતાં રહેશે તો તેનું કનિષ્ઠ અપમાનમ કરશે."

ધન જ ત સુધી કોઈની પાસે રહ્યું નથી એ તો હમેશાં એવા દોસ્ત જ સાબિત થયું છે. પૈસાનું મહત્વ સાધન તરીકે બસે દેવ પરણે તેને સાધન ન બનાવશો. ખરું પૂછો તો પૈસો નિંદાની સાચી નરસિંહ

પણ નથી વગર પૈસે પણ કામ થાય છે પણ જરા પૈસા છોડીને તો બુઝો. ધણી વાર રાગનો આનંદ તો લીધો છે હવે એક વાર ત્યાગનો આનંદ તો લઈ બુઝો !

એક અગ્રેજ તત્ત્વવેત્તાએ કહ્યું છે કે ધન તો સોપારી જેવું છે સોપારી કાંતરતા સેકડો જાણુની આગળીઓ કપાઈ ગઈ હશે પણ સોપારીથી કોઈનું પેટ ભરાયુ નથી માનવી તો ધનથી પેટ ભરવાને વિચાર કરી રહ્યો છે જો કે તે જાણે છે કે પૈસો એ કોઈ ખાવાની ચીજ નથી છતાં તે ખાઈ જાય છે, પચાવીયે જાય છે અને એવું પચાવે છે કે એક ઓડકાર આવતો નથી કોઈ બિચારી ગરીબ ડોશી, વિશ્વાસ રાખીને કોઈને ત્યાં પોતાની જિંદગીની મૂડી સાચવવા મૂકે પછી તે રૂપિયા હજમ થઈ જાય છે, કે નહિ ? હા કેમ નહિ ? એ તો બહુ જલ્દી હજમ થઈ જાય છે કારણ કે તેની પાછળ લડનાર કોણ છે ?

એકવાર એક ભાઈ બીજાને કહી રહ્યા હતા—તું મારા રૂપિયા ખાઈ ગયો ગરીબોના પૈસા ખાઈ જતા તને શરમ નથી આવતી ? પાસે એક ગાય બીમી હતી તેણે સાલજી અને વિચાર કર્યો—રૂપિયા તે કાઈ ખાવાની ચીજ છે ? મેં ઘાસ ખાધું, કડબ ખાધી, રાટલી ખાધી અને ક્યારે એ હવાડ પણ ખાધો પણ રૂપિયા તો કદી પણ ખાધા નથી જો પ્રસંગ મળે તો રૂપિયા પણ ખાવા જોઈ એ

એક દિવસ શેઠ રૂપિયા ગણી રહ્યા હતા ઢગડો પડ્યો હતો ગાય ચરીને આવી રહી હતી અદર જતા તેણે રૂપિયા જોયા તેનું મન રાકી ન શકી અને તેણે રૂપિયાના ઢગલામા મોં ધાડ્યું, એક વખતમા લગભગ પચીસેક રૂપિયા તે ગળી ગઈ હશે પણ એ મિનિટ પછી, તેના પેટમા લય-કર પીડા થવા લાગી તેણે કહ્યું રૂપિયા તો બહુ ભારે છે તેને ખાવામા તો કાઈ સ્વાદ ન આવ્યો અને હવે તો પેટમા કુદકુદ કરે છે હે ભગવાન ! એ તો માનવની જ શક્તિ છે કે જે રૂપિયા હજમ કરી શકે છે અમારાથી તો એ હજમ થઈ રહ્યા.

આ પૈસાની પાછળ ઘેડી અનેઘી દુનિયાએ પ્રમાણિકતા અને ઇમાન-દારીનો તો નાશ જ કરી નાખી છે જે સોનાને તમે પકડવા ઇચ્છો છો તે સોનું એવી તો ખરાબ વસ્તુ છે કે જ્યારે તે આવે છે, ત્યારે, માનવીની બધ હરામ થઈ જાય છે તેનો રંગ આખોમા આવે છે ત્યારે, આખું શરીર મડદા જેવું થઈ જાય છે જ્યારે આખોમા તેનો વાસ થાય છે ત્યારે, ખરી

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આબોધા માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાધેરો છે તે ચત્રને ક્યારે ઓળખી શકશે ? જોઈશ્મીય કહે છે કે-જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવવાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાત પશુ નક્કી જ હોય છે. પૈસાને સાચવવાનો નીતિ માનવો એ બધાથી મોટી બૂઝ છે અને તે એવી બૂઝ છે કે ? આને બધા કહે છે એથી જ આને બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અર્થ પુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

કુ પરેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી, તે તો સાધન માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે માટે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તે શુ પણ નાનાં આળેષ પશુ જાણે છે કે આ નાના કામજન્ય કટકાઓથી મોટી મોટી ચીજો મેળવી શકાય છે એટલે તે તે નોટ લેવાનું પસંદ કરે છે. જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જગતમાં તેના જાણમાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે ત્યારે મને લાગે છે કે તમારી આ નોટો પડીકાં જાળવામાં કામ લાગશે.

અમનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકદો કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પસંદો પ્રયે મનમાં વાસના બની હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરે. પસંદો તરફની આસક્તિનો ત્યાગ કરે.

આ પસંદો ઉપરની વાસના, નર્વા સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ મીઠી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કાવો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુદર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા નાચે ત્યારે કટુતાનો અનુભવ થાય છે આવતી વખતે જેમ જમણા પવની સાથે કામો હાથ આગળ જાય છે તેમ જોડની સાથે રોજ પશુ જાય છે એ કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલગત મહત્ત્વને પૂછી-શ્ચાતસો વર્ષોના ભોજોએ તેને શુ આપ્યું ? તેવીજ સજ્જરાપમની નકની આજ !

સ્વાદની વાત છે કે. સ્વાદ તો કુપ્પમાં પશુ હોય છે પરંતુ, એ કશું જાણતો સ્વાદ રોજને જમણા વધારે છે એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ કુપ્પોની પરપરાને જમણી નહિ પણ હામરજણી વધારી મૂકે છે વાસનાના એ

બિન્દુને લીધે રાવણુ જેવો રાજાઈ ગયો. માદીમા મળી ગયો તો પછી બીજા-
ઓની તો વાત જ શી કરવી ?

ભોગોની વિડબણાનો ચિતાર આપતા, વીતરાગ દેવ, ભગવાન મહા-
વીર કહે છે —

કામાણુ ગિદ્ધિષ્પમથ રઘુ દુઃસં,
સઘ્વસ્સ લોગસ્સ સદેવગસ્સ ।
જે કાઠ્યં માણસિયં ચ કિંચિ,
તસ્સંતગં ગચ્છઈ વીય રાગો ॥

ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર, અબ્ધ ૩૨, ગા ૧૮

દુનિયામા તમામ દુ ખોતુ જન્મસ્થાન વાસના છે આ દુ ખોની પર-
પરા માત્ર માનવ સુધી જ નહિ, પણ સ્વર્ગમા રહેનારા દેવતાઓ સહિત
સમગ્ર લોકમા વ્યાપેલી છે આહી દેવોના ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.
કારણ કે, નારકી અને તીર્થયાના દુ ખો તો જલ્દી સમગ્ર શકાય છે, કેમકે
તે સ્પષ્ટ છે, જ્યારે, દેવતાઓના સબધમા માનવીની કલ્પના એવી છે કે
તે અત્યંત સુખમા છે આ બ્રાતિજનક કલ્પનાના નિવારણ માટે અહીં
દેવતાઓનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે સ્વર્ગની દિવ્ય ભૂમિ ઉપર
વસનારા દેવતાઓ જે કે ભૂખ અને તૃષ્ણાના દુ ખથી મુક્ત છે, છતાં વાસ-
નાની પીડા તો ત્યાં પણ છે તેઓ પણ વાસનામા લપટાયેલા છે એથી
ત્યાં કાચિક નહિ પણ માનસિક પીડા છે વાસના હમેશા અતૃપ્ત જ રહે-
નારી છે

વાસના હાયડામા, તડકા અને વરસાદથી રક્ષણની આશા રાખવી એ
જેમ ખોટું છે, તેમ, વાસનાથી સુખની આશા રાખવી એ પણ ખોટું છે.
તેની પાસે પીડા છે—માત્ર પીડા જ છે બસે તમે તેને મીઠી માનો એ ભુદી
વાત છે આ કાચિક અને માનસિક પીડાથી કોઈ પણ ખચી શક્ય હોય તો
તે ફક્ત વીતરાગ વીતરાગ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી શરીરની જન્મવેદના
કદાચ હોઈ પણ શકે, છતાં તે વેદના મનની નહિ હોય અને તે મનને
પીડી નહિ શકે

હા, તો બધું પીળું પીળું હોય તે સોનું ન સમજશો બહારની ચમક-
ઝમકથી ખુશી ન થશો, તેનો અંત પણ બુદ્ધો માનવી ભોગોને માખણ
માનીને ગ્રહણ કરે છે સંદેહમાં તો માખણ જેવા લાગે છે પણ તેને ગ્રહણ

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્યને ક્યાં જોઈ શકશે ? જોઈ શકશે કહે છે કે-જો દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ્રાટ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવવાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાન પશુ નકકી જ દેવ છે. પૈસાને સાગવેશુનો નાશ માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આને બધા કરે છે એથી જ આને બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા બધા પુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

હું પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી. તે તે સાધ્ય માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે મારે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તે શું પણ નાનાં બાળકો પણ જાણે છે કે જ્યાં નાના કાચના કટકાઓથી મોટી મોટી બીજો મેળવી શકાય છે એટલું તો તે તોડ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને બજારમાં તેના ખાલમાં કાઈ વસ્તુ નહિ મળે, ત્યારે મને લાગે છે કે તમારી આ નોટા પડીકા બાંધવામાં કામ લાગશે.

અર્થનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકદમ કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્ધતિ પ્રત્યે મનમાં વાસના થઈ હોય છે તે જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં અવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરે. પદ્ધતિ તરફની આસક્તિનો નાશ કરે.

આ પદ્ધતિ ઉપરની વાસના જ્યાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ ઝીડી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કયો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રંગ સ્વરૂપ હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાઓ ત્યારે કડુતાને અનુભવ થાય છે શાલતી વખતે જેમ જમણા પત્ની સાથે કામો હાથ આગળ જાય છે તેમ બોચની સાથે રોજ પણ જાય છે એ કામ્ય મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અજ્ઞાન અવસ્થાને ક્રોધ, શ્વાતસો વગેરેના બોચાઓ તેને શું આપ્યું ? તેથી જ સાચો પામતી નહીં જાય.

સ્વાદની વાત છે કે સ્વાદ તો કુખ્યમાં જ હોય છે પરંતુ, એ કુખ્ય જરૂરનો સ્વાદ રોજને જાણ્યો વધારે ■ એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ જોની પરંપરાને જાણ્યો નહિ પણ હજારવર્ષી વધારી મળે છે વાસનાના એ

નખર જરૂર લગાડશે ભાવે પછી ટીકીટ લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી બિઝા રહેવું પડતું ! આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે. અને એમ બનવું પણ નહીં જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમાં કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે નિમગ્ન ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની ક્યા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમાં તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત ન્વનરપતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે—“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે—“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમાં એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ”

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ પા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરીવારેવલા જેતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાને ભંગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાંથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમાં વિપ્રશિન્નતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસતમાંથી સત્ય પ્રત્યે વાળવી એનું જ નામ શ્રમ છે

કમી પડી તે માખણનું નહિ, પણ ચુનાનું કામ કરે છે પણ વાત એવી છે કે જેમ આંધળા સામે આવેલી વસ્તુને જોઈ શકતા નથી, તેમ કામી વ્યક્તિ સામે આવતાં દુષ્કોને જોઈ શકતી નથી આંખો બંધ કરીને ન માત્ર વાચનાના જાદુને સમજે. તેનાં પરિણામોનો વિચાર કરે.

વાચનામય પદાર્થો સાથે જાને તમે તમે તેટલાં વર્ષો વીતાવો, પણ એક દિવસ તે એવી રીતે ઊઠી જશે કે જેવી રીતે જા વિનાશ થાને પછાતિ ઊઠી નય છે ઊઠવાનું તો જરૂર છે જ પણ જો તે તમને ઊઠી જશે તે તમારી આંખમાંથી આંસુ વહેશે, તેને બદલે, જો તમે તેને ઊઠાશે તે જાનવ જ્ઞાનદ આવશે જેવી રીતે રૂશિયા ચોરાઈ જતાં માનવી રકા બેસ છે પણ જાનમાં આંખી દેતાં જ્ઞાનદ આવે છે સપતિ જાને વૈભવ જોમ ને જોમ ચાલી જશે તો દુનિયા કહેશે કે મિત્રાચનુ જાણુ જાણુ રહ્યું કદાચ મરતી વખતે સુખ સાક્ષી અને સપતિ ઊઠી જવાની થશે ત્યારે દુનિયા કહેશે કે આજ મિત્રાચે જાણુ ઊઠીને ચાલી ગયો પણ જો તમે તમારી જાતે જ જાણુ ઊઠી દેશો અને આસક્તિનો ત્યાગ કરશો તો દુનિયા કહેશે કે-તમે મહાં આદમી હો. પોતાની જાતે જાણુ ત્યાગીને નીકળ્યો હવે તમે જ નિર્લેપ કરી લો કે તમારે શું જાનવું છે

પરંતુ આ ૭ વાચના ઊઠવાની વાત જ ક્યાં છે ? ત્યારનો ઉપદેશ લે માંડખુમાં ગણાવ છે જાણે તો દરેક વાતમાં વાચના ધૂસી ગઈ છે જાણે કોઈ પણ વસ્તુ કોઈકે કીનાં મિત્ર વિના વેચી શકાતી નથી વાચનાકરી આંખો બધામાં સોઈનું શેષ છે જાણે તો પુસ્તકો પણ એવાં જ વધુ વેચાય છે કે જેનાં પૃથ્થ ઉપર કોઈ સીનેતારિકા (Actress)નું ચિત્ર હોય ! ૭૮મું ચિત્ર જાણીશ હોય લેટલી જ તેની માજણી વધારે રહેશે. કપમાં પણ જાહિનેત્રિજોના નામે જ આવે છે સાણુની જાહેરાત અને વારી ખીમાં (Calendar) માટે પણ તેમનાં ચિત્રોની જરૂર પડે છે

જાણુનો પહેરવેશ પણ સીનેમાને જાણુરૂપ હોય છે દિવ્યમાં નામિકા (Heroine) જેવી સાદી પહેરે તેવી સાદી સારા ધરની કીઓને પણ જોઈએ છે આપણે વિદ્યાનો ઉપાસક ગણાતો વિદ્યાર્થીવજં પણ જાણે સોઈને ઉપાસક બની ગયો છે !

સાક્ષીઓનાં દશન કરવા જવા માટે તમને સમય નથી મળતો, કારણ કે જાણુનરોગે જા ૨ નડે છે પણ જાહિનેત્રિજોનાં દર્શન ત્યા માટે તેને સમયના કમી નથી. નથી દિવ્ય શરૂ થતાં પહેલાં બેઠાં (Choking)માં તેનો

નખર જરૂર લગાડશે અને પછી ટીકીટ લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી જાણા રહેવું પડતું ? આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌ દર્શનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌ દર્શ પાછળ પાગલ બનાવે છે અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા.

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે નજૂત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાઈ છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે-“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે-“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સંબંધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ”

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરોવાયેલ જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો! ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાંથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માંથી સત્ય પ્રત્યે વળાંકી એનું જ નામ શ્રમ છે

ધર્મ-પુરુષાર્થ

અર્થ અને કામ એ બે પુરુષાર્થ ઉપર આપણે વિચાર વિનિમ્ન કરી જ્યાં છીએ. તેમાં સમય અને શક્તિનો વ્યય તો થાય છે જ પણ તેના પરિણામની જે સુદર કલ્પના માનવીના મનજમાં રચાયેલી હોય છે તે ક્યારી નીવડે છે કેમકે તેની પાછળ નથી તો ભાવધારા શુદ્ધ કે નથી જાન-રજુ સારુ જન્મે અશુભ હોવાને લીધે તેનું પરિણામ પણ સારુ નથી હોતું એથી જ એ જન્મેથી નિરાસ થયેલો મનુષ્ય ધર્મનું શરણ લે છે.

ધર્મ શું છે ? શુદ્ધભાવ સહિત કર્ત્વ્યમાં જાવતી શુદ્ધ ક્રિયા તેનું નામ ધર્મ છે. ભાવ અને ક્રિયા જન્મેને એટલા મારે સાથે મૂળમાં જાવેલ છે કે કેટલીક વખત વ્યક્તિની ક્રિયાઓ સુદર હોય છે પણ તેમાં ભાવના પવિત્ર નથી હોતી. એ પણ માફ રાખો કે નિષ્કામી પવિત્રતા વિના, ક્રિયા પવિત્ર ક્યાંથી દેખાશે ? માતા પોતાના બાળકને મરીપચી કરીને હાથે લે જ રક્ષમાં જ્યારે મનુષ્યને દુર્ઘ વખત રીજવું મળી જાય છે તો તે પક્ષ તેને પકડીને મરીપચી કરે છે અને હાથે લે.

હવે જરા ઊંડાણથી વિચાર કરો કે જન્મેમાં કેટલું જાતર છે ? જેટલું જાતર અધિકાર અને પ્રકાશની વચમાં છે તેટલું જ જાતર એ બે વચ્ચે છે. આ બાળકને હાથાવીને તેના મનને જ્ઞાનના પમાડે છે. ત્યારે રીજવું મનુષ્યને હાથાવીને તેના શર લે છે.

વસ્તુ પોતે તો શુભ પણ નથી અને અશુભ પણ નથી. તેની પાછળ ગેરેલી ભાવના જ તેનામાં શુદ્ધતા કે અશુદ્ધતાનો પરિચય કરાવે છે. કેટલીક વખત શુભ વસ્તુ અશુભ ભાવના વડે જન્મે છે તો ક્યારેક અશુભ વસ્તુને શુભ ભાવનાથી ઘેરો હોય છે.

ઉપાશ્રય જેવા ધાર્મિક સ્થળોના નિર્માણનું કાર્ય પણ ઠેકલીક વખત લાવેલી અપવિત્રતાથી અપવિત્ર બની જાય છે એક માણસ વિચાર કરે છે કે જે ઉપાશ્રય થશે તો લોકોની ધાર્મિક લાવનાઓને ઉત્તેજન મળશે, ત્યાં સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ થશે-આમ વિચાર કરી તે ઉપાશ્રય બધાવે છે બીજે માણસ એમ વિચાર કરે છે કે ઉપાશ્રય મારા ઘરની નજીક હોવો જોઈએ ઉપાશ્રય માટે ફડ થવું હોય ત્યારે તે કહે છે કે અમુક જગ્યાએ થશે તો જ હું પૈસા આપીશ

આ ઉપાશ્રયને ઘરની નજીક બનાવવાનો આશય શો છે ? શું એવો આશય છે કે ઉપાશ્રય નજીક હશે તો જવાબાવવામાં સગવડ પડશે ? ના. આમાં તો બીજું જ લાવના કામ કરે છે જે ઉપાશ્રય ઘરની નજીકમાં હશે તો સઘની વ્યવસ્થા મારા હાથમાં રહેશે, ઉપાશ્રયની ચાવી મારી પાસે રહેશે, આવતાજતા મહેમાનોને ત્યાં ઉતારવા કામ લાગશે, જ્યારે મારી દીકરીના લગ્ન વખતે જન આવશે તો ત્યાં બિતારી પણ શકાશે, સભાઓ વગેરે માટે પણ સારું સ્થાન બનશે તો આ તે શું ઉપાશ્રય બનાવવાનો છે કે ધર્મશાળા ? ચાવી લાવનાની અપવિત્રતા કાર્યની પવિત્રતાને સહીસલામત રાખતી નથી

લાવ અને ક્રિયાનો સમન્વય હોવો જોઈએ એક માણસ સામાયિકના સ્વરૂપને સમજીને સામાયિક કરે છે અને બીજે પોતાના ધર્મપણાનું પ્રદર્શન કરવા માટે સામાયિક કરે છે એ બેની વચમાં કાર્ષ્ણ્ય તર ખરૂં કે નહિ ? એક માણસ જિજ્ઞાસાની પૂર્તિને માટે પ્રશ્ન કરે અને બીજે પોતાની પડિતાઈનું પ્રદર્શન કરવા માટે પ્રશ્ન કરે-આ બન્નેની વચમાં બહુ મોટો ફેર છે

બે મુનિઓ પ્રવચન કરે છે. બન્ને આચારશાસ્ત્ર ઉપર પ્રવચન કરે છે. એકનું લક્ષ્ય આચારશુદ્ધિ છે. શ્રાવકો પોતાના આચાર સમજે, મુનિવર્ગ તેમના આચારને ઓળખે અને બન્ને દૃઢતાપૂર્વક પોતપોતાના આચારનું પાલન કરે, આ પહેલા પ્રવચનકારનું લક્ષ્ય છે બીજા મુનિ પણ આચારશાસ્ત્ર ઉપર જ પ્રવચન કરે છે પણ તેમનું લક્ષ્ય જુદું છે તે એટલા માટે આચારશાસ્ત્રનું પ્રવચન કરે છે કે જેથી શ્રોતાઓ એમ માને-કે તે મહાન આચારવાન છે અને તેમની સરખામણીમાં બીજાઓ શિથિલાચારી છે

પહેલામાં સર્વના કલ્યાણની લાવના રહેલી છે, ત્યારે, બીજામાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાની લાવના છૂપી રીતે કાર્ય કરી રહેલી છે હવે તમે સમજી ગયા હશે કે એક જ જાતની ક્રિયા લાવનાના બેદથી, પવિત્રતા અને અપવિત્રતાને ધારણ કરે છે.

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. બે પ્રિયની સાથે તમારો હૃદય પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય હૃદયની અપવિત્રતા ધર્મને ખસુ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે. બે ધર્મનું શરણ પાવત્ર જનવા માટે જ સૌ ધર્મનું શરણ એટલા ઓ સેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આલોક ને પરલોકમાં ન મળે.

બે જીવનની ગદ્દીને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરતાં તે બે ધર્મની સાથે અન્યાય થશે. આ તો દુષ્ટોના દમ્બાથી ગદ્દીને ઢાંચા બેંકુ કાપ બની રહેશે. અને તેમ કરનાર, ગદ્દીને તો સૌરભગુદા નહિ બનાવી શકે નહીં. દુષ્ટ તો જરૂર ગદ્દી ચરો જ એવી જ રીતે લોકોએ ધર્મને બદલાવ કર્યો છે તેઓ જાણથી ધામિક ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અંતરનો સ્વાર્થ એક ક્ષણ પણ તેમનો સાથ છેડતો નથી ઉપાસનામાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન જીત્યું તો જીવન શૂન્ય અને નિષ્પ્રાણ બની જશે.

અંતરમાં ધર્મનો રસ જીતશે તેની અસર જીવનના રાજ્યભરખાંડ વ્યવહારમાં પણ થવી જોઈએ. કેરી બે પાંચલી હેમ તો તેની અંદરને કેસરી રંગ બહાર જણાયા વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ જીત્યો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. જેના દર્શનમાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિગુદા હોય જોઈએ. તે વિના તો એમ જ કિયારું પામી કે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ જુદું જ છે.

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ઘેરા માટે ચણા સેવા એક ડુકાને ગયો. ચાતનો વખત હતો. તેણે ડુકાનધારને કહ્યું કે પૈસા કાસે વધારે છે પણ ચણા સારા આપજો. માલવતું મન સારી વસ્તુનું માફક છે તમે પણ જ્યારે કાંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છો કે ચાઈ. કાસે પૈસા વધારે છાને પણ માફ સારો આપજો પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી મનોવૈચિત્ર દોષ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) છે છે છતાં, ખાસ સારો નથી આપતા આ કેટલી ખરાબ વાત છે.

સારી વસ્તુ બતાવીને ખરાબ વસ્તુ આપવી—એ આવકધર્મની વિરુદ્ધ છે. ભગવાન મહાવીરે આવા કામોને જીવનના બદ્ધ જ મોટા દોષ તરીકે ગણાવ્યા છે. આવકોને વેળાથી અમવા માટે ધીરજા જ નહિ નિદરા પણ કમી છે તેમણે કહ્યું છે કે—આપકા તુ તારા નૈતિકજીવનનો પાપો મુદત નહિ

રાખે તો તારા અધ્યાત્મનો મહેલ એક દિવસ તૂટી પડશે એ અતિચાર છે. જો તેનાથી નહિ બચે તો તારા વ્રતોને તે દુષિત કરી નાખશે.

હા, હવે આપણે વાત આગળ ચલાવીએ તે મુસલમાનભાઈએ પૈસા વધારે આપીને વસ્તુ સારી માગી પણ શેઠે તો મેં ઉપર કહ્યું છે તેવું જ ક્યું તેણે પૈસા તો વધારે લીધા પણ ચણા ખરાબ આપી દીધા તે ચણા લઈને ઘેર આવ્યા અને ખોલીને જોયું તો તેમાં કેટલા જીવડા ખદબદી રહ્યા હતા તેવી જ રીતે તેનું મન પણ ખદબદી રહ્યું હતું. તેણે તે ચણા કપડાના કંકડામાં બાધી દીધા, બીજે દિવસે તે ઉપાશ્રય તરફ આવ્યો તેણે જોયું કે પૂજ્યશ્રી ખુબચંદ્ર મહારાજ પ્રવચન આપી રહ્યા હતા તે શેઠ મોઢે મુહપત્તી બાધીને આગળ ખેડા હતા, અને જીકારો દઈ રહ્યા હતા તે મુસલમાનભાઈ ઘેર પાછો ગયો અને ચણાની પોટલી લઈ આવ્યો અને વ્યાખ્યાન પૂરું થતા તેણે ચણાની પોટલી ખોલી અને બધાને બતાવ્યા, અને બોલ્યો—સારા માલનો ભાવ લઈ તમારા દયાધર્મી શેઠે કેવા ચણા આપ્યા છે તે જુઓ ! કેટલા જીવડા છે આમાં !

ધર્મ ન્યાયે આવી બ્યક્તિઓના હાથમાં આવે છે, ત્યારે તે સ્વયં કલકિત થઈ જાય છે દૂધ મીઠું હોય છે પણ કેઈ તેને કડવા તુબડામાં ભરે તો તે બગડશે જ ધર્મ એ શુદ્ધ દૂધ છે પણ ન્યાય તેને સ્વાર્થી મન રૂપી કડવા તુબડામાં ભરવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં કડવાશ આવ્યા વિના રહેતી નથી.

ધર્મ સ્વાર્થરહિત મનમાં જ ટકી શકે છે. જેના જીવનમાં ધર્મ પુરુષાર્થ કામ કરી રહ્યો છે, તેના સાક્ષી તો તેના શત્રુઓ પણ આપી શકશે એક વિચારકે કહ્યું છે કે—જો કદાચ તમારો મિત્ર તમને સારા માનતો હોય તો હું તમને સારા માનતા અચ્છાઈ પણ જો તમારો દુશ્મન તમને સારા માનતો હશે તો હું અચ્છાયા વિના તમને સારા માની લઈશ. જેમના જીવનમાં ધર્મનો રસ હિતયો હોય છે, તેમના શત્રુઓના મનમાં પણ તે સ્થાન પામે છે.

ગોશાલક ભગવાન મહાવીરના શત્રુરૂપે જ રહ્યો આખી જિંદગી, પ્રભુ પ્રત્યે દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની આગ વરસાવતો રહ્યો પણ જીવનના અત સમયે તે જ ગોશાલક બદલાઈ ગયો અને તે પણ એટલો બદલાઈ ગયો કે કાળો ભગ્ન મટીને સફેદ આરસ જેવો બની ગયો તે વખતે તેણે જે શબ્દો કહ્યા છે તે ઉપરથી ભગવાન મહાવીરની મહાનતા જાણી શકાય છે. તેણે

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે એ પ્રિયની સાથે તમારો હિંદુશ પવિત્ર હોય તો તમારી કિંમતો ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય, હિંદુશની અપવિત્રતા ધર્મને પણ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે તો ધર્મનું સરલ પવિત્ર જનતા માટે જ સેા ધર્મનું સરલ એટલા માટે સેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આપેલા ને પરસેકમાં ન મળે.

એ જીવનની ગદીને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરતા છે તે ધર્મની સાથે જનનાથ થઈ આવે તો ફોનોના હનસાથી ગદીને ઠંકવા જેવું કામ જની રહેશે. જાને તેમ કરનાર ગદીને તો સૌરભયુક્ત નહિ જનની શકે નહુ ફક્ત તો જરૂર ગદી થશે જ એવી જ રીતે સોઠાએ ધર્મને જનનાથ કયો છે તેઓ જનનાથી ધાર્મિક કિંમતો કરે છે પરંતુ જનતરનો રક્ષક એક ફક્ત પણ તેમનો સાથ હોયતો નથી. ઉપાસનમાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક કિંમતોના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન જોતકું તો જીવન શુષ્ક અને નિષ્પ્રાણ જની જશે.

જનતરમાં ધર્મનો રસ જિનરે તેની જાસર જીવનના યોજનારના જીવદારમાં પણ થવી જોઈએ ફરી એ પાઠથી હેતુ તો તેની જાસરે ફેસરી રમ જનર જાસા વિના રહેતો નથી. જનતરમાં ધર્મરસ જિતયો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે તેના હલમાં ધર્મ હેતુ તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોવું જોઈએ. તે વિના તો એમ જ વિચારવું પડી કે આપણે જે કંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કંઈ છુટું જ છે?

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ધોરા માટે ચણા ભેળા એક કુકને ગમે ચાતો વખત હતો. તેણે કુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા બસે વધારે ને પત્ર ચણા સારા આપ? માનવનું મન સારી વસ્તુનું માફક છે તમે જાણે ત્યારે કંઈ ખરીક કરવા જાઓ ત્યારે કહો છા કે બાઈ! જાતે પૈસા વધારે સાથે પત્ર માલ સારો આપણે પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી મનેદલિયા દોય છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) ભે છે છાઈ, માત્ર સારો નથી આપના આ કેટલી ખરાબ વાત છે?

સારી વસ્તુ જનનાથીને ખરાબ વસ્તુ આપતી-એ આવકાધર્મની તિલક છે. અચાન મધ્યવીરે આવા કાપોને જીવનના બહુ જ મોટા હેતુ તરીકે ગણના આપીને તેનાથી જાસા માટે ધીરજા જ નહિ નિદ્રા પણ કયો છે.

તેમણે કહ્યું છે કે-આવકા! તુ તારા નૈતિકજીવનનો પાયો સુર નથી

દાનવત તો અપરિગ્રહમાં વિશ્વાસ રાખે છે એક બાબુ પાપ કરીને પૈસા ભેગા કરવા અને પછી તેનાથી ધર્મ કરવો એ તો એવું થયું કે કોઈ કાદવમાં પગ નાખે અને પછી ધોવા બેસે ખરી વાત તો એ છે કે પૈસાનો સંગ્રહ એ જ અર્થ પુરુષાર્થનું લક્ષ્ય છે અને તે સંગ્રહ કામના પ્રસાદોને કરવા માટે જ કરવામાં આવે છે પૈસાના તોફાનમાં ધર્મનું પાદકુ તો ટકા શકતું જ નથી તે તો શાંતિના સમયમાં શાંત મનમાં જ ટકી શકે છે

કેટલાક લોકોને એમ કહેતા પણ સાલજ્યા છે કે ધર્મ પુરુષાર્થ અર્થ અને કામને આપનાર છે આનો અર્થ તો એવો થયો કે જેને છોડીને આપણે ચાલવું છે તે જ સામે આવે છે પછી એ ત્યાગનો કાઈ અર્થ જ રહેતો નથી તેમની દલીલ એવી છે કે ધર્મ એ શુભ પરિણતિ છે અને પરિણતિથી પુણ્યનો સંગ્રહ થાય છે તેના મીઠા ફળોને ભોગવવા માટે સ્વર્ગમાં જાઓ અને પુણ્યલય થાય એટલે પાછા અહીં આવો જે કાર્યપુરુષાર્થનો તમે વિરોધ કર્યો તે સ્વર્ગમાં વિપુલ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ છે પછી એ ત્યાગનો કોઈ અર્થ નથી અર્થપુરુષાર્થને એટલા માટે ત્યાગ્ય બનાવ્યો હતો કે એ કામનો સહાયક છે પણ અહીં તો અર્થની અપેક્ષાએ ધર્મ જ કામનો અધિક સહાયક બન્યો !

હા, વાત ઠીક છે જે કોઈ સ્વર્ગને માટે ધર્મનો આશ્રય લે અને આ દુનિયાના ભોગોનો તેને માટે ત્યાગ કરે, કે સ્વર્ગમાં હજારગણા વધારે પ્રમાણમાં તેનું ફળ મળે તો તો તમારી વાત બરાબર છે પણ એવા ધર્મનું અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં કાઈ મૂલ્ય નથી જૈનદર્શન, એવા ધર્મનો ધર્મ તરીકે સ્વીકાર કરતું નથી તે તો કહે છે કે-સ્વરૂપમાં રમણતા એનું નામ જ ધર્મ છે રિલાવદશામાંથી સ્વભાવદશામાં આવવું, તે ધર્મ કહેવાય છે

પણ વાત અધૂરી છે સ્વર્ગને માટે કરવામાં આવતી ધર્મસાધનાનો જૈન ધર્મ હિંસા પ્રકારની સાધના નથી માનતો એટલું જ નહિ, તે તો તેને નિહાનકૃત કહે છે અને સાધુઓને તેનાથી બચવા કહ્યું છે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય છે એ વાતનો ઈન્કાર પણ કરી શકાતો નથી આગમમાં વર્ણન આવે છે કે શુભ પરિણતિથી શુભ કર્મોનો સંગ્રહ થાય છે પણ એટલું ન બૂલશે કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય અને પુણ્યને માટે સાધના કરવી -એ બેમાં ધણો ફેર છે પહેલી વાતમાં પુણ્યની કામના નથી, એ આવી જાય તે જુદી વાત છે તમે ચોખ્ખાની ગુણીઓ ખરીદ કરો છો, તે વખતે તમે ચોખ્ખા ખરીદ કરો છો, ગુણીઓ નહિ કેળા અને નારંગી ખરીદ કરી લાવો

પોતાના અનુયાયીઓ સમક્ષ કહ્યું — સાચી વાત તો એ છે કે ભગવાન મહાવીર જ સાચા જિન છે. હું તો સ્વાર્થનો કહિં છું. મેં મારા જલકારની પૂજા માટે ભગવાન મહાવીરના ઉચ્છ્રાવણ જીવન તરફ કાન્ય દે કયાનો પ્રયત્ન કર્યો.

આ ભગવાન મહાવીરની ધર્મસાધના હતી કે જેણે સત્યના મુખે તેમના પ્રત્યે અદાનિધિ દેવગ્રવી.

જાજ વાત ધર્મચાળની છે તેમના જાનીદુરમન દુર્યોધનના મનમાં પણ તેમની સ્તુતિ પ્રત્યેની અદા ચમકી રહી હતી.

ધર્મ જ એવો કસાકાર છે કે જે સત્યતાવર્તમાં હલવામાં મિત્રતા સ્થપિત કરે છે.

હા તો શાક રાખજો કે ધર્મ એ મોક્ષસદાયક પુરુષાર્થ છે અને જર્જ કામસદાયક પુરુષાર્થ છે. કેટલીક વખત એથી ઉચ્છેદ પણ ભેગમાં જાને છે. ક્યારેક ધર્મ અર્થસદાયક પણ જાની નથી છે જેના જીવનમાં ધર્મનું તત્ત્વ બાપેનું છે જેણે પ્રાપ્તિશક્તિને પોતાના જીવનનું સાધન બનાવી છે તે બાધિક દ્વેષમાં પણ જામળ વધી જાય છે. બીજા બાજુ એમ પણ કહેવાય છે કે અર્થ વડે ધર્મ પણ ઘર્ષિ થાય છે.

કોઈ બંધિતએ સાધ્ય શુષ્કિમાંથી દસ દળાર શુષ્કિ ઘનમાં બાધા તો ધર્મ ધર્યો કે નહિ? કેમકે ઘન પણ ધર્મનો એક પ્રકાર છે.

તેનો ઉપર એ પણ મળશે કે ધર્મ એટલે સરતો નથી કે તે વિશ્વથી ખરીદ કરી સકાય કાન્ય. તે બ્રાહ્મણનો ગુણ છે તેને જાણી કોઈ ખરીદી સકાય નથી. ધર્મ પૈસાથી નહિ, વિશ્વના ત્યાગથી વધી શકે છે. જેને જોઈને દમ્બ ઘનમાં બાધ્યુ તેની તેરલા ઉપરથી બાધકિત મટી મઈ છે અને બાધકિત મટી જતી એ જ ધર્મ છે.

બીજી વાત એ છે કે ધર્મથી ધર્મ તરફ નથી જઈ સમગ્ર ૧મી તે તમારુ લગ્ન પણ નથી. પૈસા કમાતી વખતે તમારો બાધક કોઈ બીજો જ દોષ છે તમે જ તમારો શાક ખરીદવા જાઓ તો શાકની સાથે પાંદડું અને પડન પણ બાવશે. જ્યાં તમારુ ગુણ્ય પ્રયોજન તો શાક સેવન જ છે. પાંદડું અને પડ નહિ. એ સાથે જાણે છે તે ભુલી વાત છે એવી જ છે. જર્જાપા જન સમયે તમારુ લગ્ન જી ઘન તરફ દોષ છે નહિ. તે લગ્ને તો નિ ૧ નર દરવાની કામના જ કામ કરતી દેવ છે (કામમાં દમ્બલક).

કામ્ય કોઈ અમ કાં કે હું ધર્મને મારે બાધકિત સમય કડે છે. તે તે પણ અનુચિત છે. જીવનનું તે વાતને ધર્મકાર કરે છે. કારણ કે

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કાંઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુષ્પર્યય પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આફ્રિકીમ ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કાંઈ રકાષીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

પરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધસેનમાં દુનિયાની કાંઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે બૂખ હોય ત્યારે ખારાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહની ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે. ખીજું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થયરાટી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કાંઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં બૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી જાહેને ત્યાં જવા માટે મુખર્ષિ જેવી મોહક નગરી પણ કેમ ન હોયવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે. જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના, જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં એ મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે.

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખર્ષિની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષ્યાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કાંઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી.

હા, તો હવે કહો કે ચોરાચી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે જાહે તેનીસ સાગરેપમ સુધી કેમ

છો ત્યારે તેની સાથે જોતરાં પણ આવે છે. છતાં કાંઈ એવો તો કુદિવાળો નહિ નીકળે કે જે જોતરાંને માટે કળા કે નારંગી ખરીદ કરે. ધર્મની સાથે અર્થ અને કામ આવે કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય આવે તેને ખાસ મહત્ત્વ ન આપે. તેમ તેની પ્રાપ્તિને પણ મહત્ત્વ ન આપે.

બીજી વાત એ છે કે ધર્મની સાથે પુણ્યનો સમય દમેલાં દેમ એવું કાંઈ નથી કારણ કે કામા ગાદીવ આદિ દસ વિધિ જર્મ સંવર છે સંવર શુભ કરતાં શુદ્ધની વધારે નજીક છે શુદ્ધ પરિણતિમાં પુણ્યનો પણ ફળ વાળ છે અને ત્યારે જ મોક્ષ સંભવે છે તે સિદ્ધાંત શુદ્ધની સાથે પુણ્યનો સમય માન્યો તો મોક્ષનો સંભવ જ નહિ રહે. પુણ્ય, શુભ સુખી જ સીમિત રહે છે ત્યારે સંવર શુદ્ધ સુખી પહોંચાડે છે.

મોક્ષ-પુરુષાર્થ

મહાત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવતો પુરુષાર્થ એ જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે જેમાં આત્મા બધી વિશ્વવસ્થાને જોઈને સ્વભાવમાં આવે છે તે જ મુક્તિવસ્થા છે. મોક્ષનો અર્થ ફક્ત સ્થાન વિશેષ ન કર્યો. સિદ્ધિસિદ્ધાને મુક્તિસિદ્ધા કહી છે પણ તે તો દ્રવ્ય મોક્ષ છે ત્યાં જ્યાં મનથી કામ નહિ આમે એમ તો આત્મા અનવચાર ત્યાં પહોંચી ગયો છે. પૃથ્વી-કામના રૂપે ત્યાં ઉત્પન્ન પણ થયો છે અને ત્યાં મર્્યા પણ છે પણ તે જોડેનિષાદિ છવ મુક્ત નથી કહેવાતા. કારણ કે તે કામ જ અસાધી નિષાધેય છે કમની ૦ છયેથી મુક્ત થવું એ જ સાચો મોક્ષાવસ્થા છે.

તમે પણ મુક્ત થવા માટે સાધના કરતા રહો. આ બધા ક્ત, ઉપચાર, સામાયિક વગેરે મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે છે પણ કુ જરા પૂછી જઈ ? મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે તમે આટલા આતુર છો તેમાં એવું શું છે ? ત્યાં આવતું નથી પીરાનું નથી સંચાનું નથી. સંચારમાં કિર્તા જે તમને દમેલાં માફ આવે છે તે સિદ્ધાંતની આઠ તમને ત્યાં મળવાની નથી ત્યાં બીમી નથી સિનમા નથી ફરવા માટે મોપારી પણ નથી એવી શુની નગરીમાં જ્યાં માટે તમે કેમ તેવાર થઈ ગયા છો ? (દસાહસ)

તમે જ્યાં જ્યાં પણ છે માની લીધું કે કુનિયાની આ બધી કાંઈ જોતિષ વસ્તુઓ ત્યાં નથી. તો એ પણ છે કે ત્યાં તેવી વસ્તુઓની કાંઈ જરૂર પણ નથી. જરૂર દાન અને વસ્તુ ન મળે તો કુલ્પ થાય. પણ જરૂર ન દેખ અને વસ્તુ મળે તો તે એક કુ-ખપ્પ થઈ પડે છે ગરમીના દિવસમાં તમને

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો ખ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂંપ થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આકર્ષકીય ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કોઈ રકાબીમાં આપે તો તમને મુશ્કેલી થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

બરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે ચાહની ઈચ્છા હોય ત્યારે ખ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે ખીજી એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આપીને થથરારી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો પછી લલેને ત્યાં જવા માટે મુખર્ષ જેવી મોહક નગરી પણ કેમ ન હોય પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં એ મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછા પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે લાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખર્ષની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષ્યાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી

હા, તો હવે કહે કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લલે તેનીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

ન રહે પણ એક દિવસ કાળો દૃઢ તેને તે ખર ખાલી કરવા વિવશ નહીં
 છે પણ મોઢાં એ આત્મનું પોતાનું ધર છે કાઠની તાકત નથી કે તેને
 ખાલી કરવાનું કહી શકે

પણ ત્યાં પહેંચ્યા મારે પારકા ધરની નથી વસ્તુઓ છોડવી પડશે ત્યારે
 જ તમે ત્યાં પહેંચી શકશો. જન્મ લીધા પછી આજ સુધીમાં તમે જેટલી
 વસ્તુઓ એમી કરી છે તે નથી સ્વની છે કે ધરની કે એ તમારી પોતાની
 હોય તેા જાલીથી જાતી વખતે તે નથી સાથે સર્થ જતી જોઈએ જન્મ
 જન્મ બતાવે કે કઈ કઈ વસ્તુઓ સાથે સર્થ જશે? મોક્ષની વાત તે દર
 રહી પણ પરલોકમાં પણ તમે જાલીની કાઈપણ વસ્તુ સાથે નહિ સર્થજી
 સક્તિ મુક્તિના રાજ્યમાં પહેંચ્યા મારે તમારે મામાના રાજ્યની નથી જ વસ્તુઓ
 છોડવી પડે. આ ધર્મને પણ તમારે છોડવો પડશે કારણ કે તે પણ આ
 દુનિયાની જ વસ્તુ છે

તમને જરા આશ્ચર્ય થશે કે અત્યાર સુધી તો મહારાજ કહેતા હતા
 કે ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે અને હવે કહે છે કે તેને છોડવો પડે! જેટલી
 વારમાં આટલું પરિવર્તન!

ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે એમ તો હું અત્યારે પણ જુઠું છું એ તે
 નહીં જ વાત છે કે આત્માને મોક્ષમંત્રીમાંથી મોક્ષમંત્રીમાં પહેંચાડનાર
 ધર્મ છે ને લક્ષ્ય સુધી પહેંચાડવામાં સહાયક હોય તેને લક્ષ્યરચાને પહેંચ્યા
 પછી છોડવું જ પડે છે

પોડે! તમને જ મધમાંથી ધર સુધી પહેંચાડે છે ધરનાં ગાર્હ્ય સુધી
 તે પહેંચાડી શકે છે પણ ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તમે તેની પીઠ ઉપરથી
 નીચે કીટરી જાઓ એ એ જ પ્રમાણે ને સાધન અને દિવાળો મોક્ષની
 પ્રાપ્તિમાં મદદગારી હોય છે તેની આવશ્યકતા ત્યાં પહેંચનાં સુધી જ છે
 ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તેને છોડી જ દેવી પડે.

બી ન સન્ધોમાં કહ્યું તો ધર્મ અને મોક્ષનો સંબંધ જણા અને રાહસીને
 છે રાહસી જાણવા મટે તથા ગૂંથો જળાણુ બધું જરૂરું છે એ નથી
 બીને વચર રાહસી થઈ શકતી નથી છતાં ખાવાના કામમાં તે તેમની
 એક પણ વસ્તુ જાણી શકતી નથી તેમજ મોજાના તમાર કરવા મારે અગ્નિ
 આવશ્યક સાધન છે પણ મોજાના તમાર થઈ ગયા પછી અગ્નિ સજાવાનાર
 પેટાની જાતે / જુઝવી નાખે છે પણ તેનો અર્થ એ નથી કે તે વિચાર

કરતો રહે, કે અગ્નિ ઘુઝાવાતો જ છે, ભોજન તૈયાર થયા પછી તેને શાંત કરવાતો જ છે, એટલે પહેલેથી જ ચૂસાગા લોટા ભરીને ખાણી રેડી કે તો તો એકાદશી જ કરવી પડે-ભૂખે જ મગ્નુ પડે

સાધનાના સમય દરમ્યાન, સાધનોને પકડી રાખવાં એ જોટલુ જરૂરી છે, એટલુ જ સિદ્ધિ મેળવ્યા પછી તેને છોડવુ જરૂરી છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચ્યા માટે તમારે સસારની સમસ્ત વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો પડશે. સસારી અવસ્થાની નાની સરખી રેખા પણ છોડવી પડશે ચૌદમુ ગુણસ્થાન કે જે અયોગી કેવળી ગુણસ્થાન છે, તેના પણ સિદ્ધ થતીવળતે ત્યાગ કરવો પડશે ત્યારે જ આત્મા સંપૂર્ણ શુદ્ધ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે

તમે તમારા આત્માને અશુભમાંથી વાળીને શુભમાં લાવો અને શુભ-માંથી શુદ્ધ તરફ અભિયાન કરો પણ તેને માટે પુરુષાર્થ તો અનિવાર્ય રીતે આવશ્યક છે શુદ્ધ સ્થિતિને પુરુષાર્થથી જ મેળવી શકાય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે પુરુષાર્થ અનાવશ્યક છે કેમકે કાળ પાકશે, ત્યારે જ આપણે મુક્ત થઈ જઈશું પરંતુ આ સિદ્ધાંત ભગવાન મહાવીરના નથી, ગોશાળાનો છે, ભગવાન મહાવીર પોતે કદર પુરુષાર્થવાદી હતા. તે જણતા હતા કે-“મારુ આશુભ્ય ભોતેર વર્ષતુ છે ત્યારપછી, હુ જરૂર મોક્ષે જવાનો છુ ” છતાં તેમણે શુ કરવા દીક્ષા લીધી અને કઠોર તપ-સાધના કરી તેના અર્થ એ છે કે તે એકલા નિયતિવાદી નહોતા, પુરુષાર્થવાદી પણ હતા તે જણતા હતા કે-“હુ મોક્ષમાં તો જઈશ, ” પણ તે એ પણ જણતા હતા કે “તે માટે આટલી સાધના પણ કરવી જ પડશે ”

નિયતિવાદ પૂર્ણ જાનીઓને માટે છે ત્યાં મારી અને તમારી લાયકાત નથી આપણી પાસે તો પુરુષાર્થ છે તે મારફતે જ આપણે વિકાસના ખ્યેષ સુધી પહોંચી શકીશુ પણ તે પુરુષાર્થ સમ્યક્ હોવો જોઈએ આપ સર્વના આત્મામાં સમ્યક્ પુરુષાર્થ જાગૃત થાય અને તે આપના ચરમભક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવામાં સહાયક થાય, એ ઈચ્છા સથે વિરમ્યુ છુ

તા ૧૮-૮-૫૯

જેન ઉપાધ્યય, માદુગા

મોહ અને પ્રેમને આજની દુનિયામાં સમસ્ત સમાવર્ષી ગણવા જે-
 અને બનાવે આ શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તે સૌથી મનનસ્પર્શી થયેલી જ
 કહેવા લાગ્યા કે આ બંને તો એક જ છે એ કહ્યું આ બંનેમાં ભેદ
 હો છે એટલે હો છે એટલે કે ત્રાસ અને આકાંક્ષા હંમેશાં હો છે એ જ
 નામ અને રમતી રૂપિએ બંને એક જો છે પણ શું સ્વચ્છદિમાં પણ
 એક જો છે અથવા નહીં બંનેમાં દિવસ-રાતનો હો છે ખેંચ (ચાલતું
 હૃદય) પ્રયત્નદાયક છે ત્યારે બીજું (આકાંક્ષાનું હૃદય) પ્રયત્નરહિત છે ચાલતું હૃદય
 નાના જાગૃત્વથી લઈને સૌ વધતી વધતે પણ હૃદયસ્થ છે એટલા માટે જ
 તે જાગતે માતા કહી છે પણ ભોંસતું હૃદય આટલું સ્વાસ્થ્યક નથી અને
 આકાંક્ષાનું હૃદય તો પ્રાણ-માત્ર છે પ્રેમ એ ચાલતું હૃદય છે તે એક જ
 આકાંક્ષાનું હૃદય છે

અત્યંતમાં બંને આવક-દાન અંગેનું વર્ણન આવે છે ત્યાં એટલે
 પ્રેમાણુરાગ રક્ષા વિશેષજીવ્યાનું છે કથિત જ અમાણુરાગ રક્ષા”
 એ પણ પણ આવે છે પણ મોહાણુરાગ રક્ષા એવો પદ ક્યાં આવતો નથી
 કાણ કે પ્રેમ દાનનો પ્રકાર છે તો મોહ અપકાર છે પ્રેમ ઉત્થાનનો માર્ગ
 છે તો મોહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી જ મોહને કમ નામનું પણ કારણ
 જતાનું છે

રાગો ય હોસો વિય હમ્મ બીય હમ્મંજ મોહપ્પમયં વર્તિ ।
 હમ્મય મારમરવસસ મૂલ મુકલ્લજ માર મરર્જવયાન્તિ ॥

(ઉત્તર. અ. ૩૨ પા. ૮)

રાગ અને દ્વેષ કર્મના બીજો છે અને કર્મ મોહનો પુત્ર છે મોહની ચિકાશ જ આત્મા ઉપર કર્મ ચોટવાનું પ્રયુજ્ય કારણ બને છે આ કર્મ ભાવ-પરપરાના બીજો છે આના વડે જ આત્મા જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રને ગતિ આપે છે. દુ ખ શું છે? જન્મ અને મૃત્યુનો પર્ણાંબ જ તો છે

દુ ખનું મૂળ-મોહ

આત્મા દુ ખથી બચવા ચાહે છે પણ દુ ખના કારણથી બચવા ઈચ્છતો નથી એ તાપથી બચવા માગે છે પણ સૂર્યના કિરણોના મોહને પણ છોડવા માગતો નથી પરંતુ એ પણ નિશ્ચિત છે કે ન્યાં સુધી કારણ હાજર છે ત્યાં સુધી કાર્ય-પરપરા ચાલુ રહેવાની જ કાર્યની સમાપ્તિ માટે પહેલા કારણને સમાપ્ત કરવું પડશે દુ ખને સમાપ્ત કરવા માટે તો આપણે આશી નીકળ્યાં પણ એનો રસ્તો જ જોયો-જાણ્યો નહીં તો આપણા પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડશે. દુ ખથી મુક્તિ પામવાનો સાચો રાહ તો અઢી હજાર વર્ષ પહેલાં પાવાપુરીના છેલ્લા પ્રવચનમા વીતરાગ આત્મા ભગવાન મહાવીર બતાવી ગયા છે

दुखं ह्यं जस्स न होई मोहो ॥

આ સોનેરી સૂત્રને તમે સૌ યાદ રાખો. વિશ્વના દુ ખોના ઉપરની છાંસને તોડીને જોશો તો ત્યાં તમને મોહનું બીજ દેખાશે એક મિનિટ જરા ભડા બતરી જુઓ તો ખરા કે દુ ખ એ શું છે? અને તે ક્યાં છે? તમે માનો છો કે વિયોગની ક્ષણ એ દુ ખની ક્ષણ છે એ ક્ષણ ક્યારેક એટલી કડુણ હોય છે કે કઠી-કઠી તો વિયોગનું દુ ખ આખોમા આસુ વહાવી દે છે. આ વિયોગ પછી સ પત્તિનો હોય કે સ બધીનો હોય, પણ એ માનવ મનને દ્રવિત કરી દે છે અને આ બધા વિયોગોમા પુત્ર-વિયોગની વાત સૌ કરતા વધુ કડુણ હોય છે, એ વિયોગનો સર્વાધિક પ્રહાર માતાના મમતાળું હૃદય ઉપર પડે છે.

મુખર્ષી તો વિરાટ નગરી છે લાખોની સખ્યામા અહીં માણસો વસે છે. અહીં ઓછામા ઓછા પત્નાસથી સો માણસો પ્રતિદિન મૃત્યુ પામતા હશે પણ શું એ બધાનું દુ ખ તમારા મનને પીડા પહોંચાડે છે? જવાબ આવશે, કે નહીં જો મૃત્યુ જ દુ ખનું એક માત્ર કારણ હોય તો દુનિયામા પ્રતિક્ષણ મૃત્યુ પામતા હજારો માનવીઓ તમને શા સારું પીડા દેતા નથી? જો મૃત્યુ દુ ખ દેતું નથી તો કોઈની પ્રિય વ્યક્તિ બ્યારે સસાર-ન્યાત્રા સમાપ્ત કરી વિદાય લે છે ત્યારે શા માટે એ કલાકો સુધી આસુ વહાવ્યા કરે છે? દુ ખનું અસહી રૂપ તમે જાણવા માગશો તો દુ ખ કોઈના જીવવા અથવા મરવામા નથી જો એમ જ હોત તો ઓછામા ઓછું તો

મોહ અને પ્રેમને જાનની દુનિયામાં સવસ્ત્ર સમાવર્તી વસ્તુ છે. જોને જ્યારે જા શીર્ષક રાજવામાં જાણ્યું તો શીશી મનનામાં દેસી ન કહેવા લાગ્યા કે જા જાને તો એક જ છે મેં મહું. જા જાનેમાં મહે દેર છે એટલે દેર છે નેરલો કે માન જાન જાકમના દુષમાં દેર હોય કે નામ જાને રમની દરિએ જાને એક જેવા છે પણ હું જુલુ-દરિમાં જા એક જેવા છે ખરા નહીં જાનેમાં રિવસ-રાવનો દેર છે પહેલું (ચાલું દુધ) પ્રવુદ્ધા છે ત્યારે બીજું (જાકમનું દુધ) પ્રવુદ્ધ રહે છે જામનું દુધ નાનું જાણકારી થઈને એ વપ ના થઈને પણ કમ સમય છે એટલા માટે જ તે જામને માતા કહી છે પણ નેસ્ટું દુધ જાદરુ સ્વાસ્થ્યમાં નથી જાને જાકમનું દુધ તો પ્રાણ-માત્ર છે પ્રેમ એ જામનું દુધ છે તે એક એ જાકમનું દુધ છે "

જામનમાં જામાં પ્રાણ-દુન જામનું વસ્તુ જાવે છે ત્યાં એટલે પ્રેમાણુવાય રસા વિશેષ જાપાણ છે સાથે જ જામણુવાય રસા " એ ખા પણ જાવે છે પણ પ્રેમાણુવાય રસા એવે જાક કારણ જામનો નથી કારણ કે પ્રેમ જામનો પ્રાણ છે તો પ્રેમ જાપકાર છે પ્રેમ જામનો પ્રાણ છે તો પ્રેમ જામની પ્રેરણા છે ત્યાં જ પ્રેમને કમ જામનું પ્રાણ કારણ જામનું છે

રાગો ચ શોષો વિષ જમ્મ થીય જમ્મંજ બોદ્ધવ્યવર્થ વર્ધતિ ।
જમ્મંજ જામણવ્યવસ્થ મુલ્ય મુલ્યંજ જામ મરણવ્યવસ્થિ ॥

તો એમા મોહ જ દેખ શે પછી લલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-
પૈસાનો સુદરી અને સ પતિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયાં છે પશ્ચિમી-
દેશોમા થયેલા એ-એ વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો
ઈતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ
તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા
હીડી રહી હતી બીજી સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર
ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ-
પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ
એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ
મે ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ
શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાંત હતી આ વાત સંસારના બધા જ
મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-
સમાપ્ત થશે નહીં લોહામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ
-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાહા
છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતી જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળો
એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ ભેળી થાય છે દૂર દેશના
રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને
પેટીમા બંધ કરી ખીલીઓ લગાડવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી
અત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠ
મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર ફિરણો વડે તે પૃથ્વીને
તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમા તો ખાલી હાથે પણ ઘરની બહાર નીકળવું
મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-
ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના
શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધીરે જવાબ આપી દીધા તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-
હવે તો ચલાય તેમ નથી ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે
તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કસ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ
ચાલુ રહેશે અને ભાર ઝોાછો ક્યાં વગર આગળ વધવું તો સંભવ છે કે-
આપણે અહીં જ દગલો ચર્ચિ જઈશું, શેઠ મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

પાડેલીના પુત્રના મૃત્યુથી તમને જાહેર દુઃખ થાત. જ્યારે તો એવું બન્યું નથી. દુઃખ તો આપણામાં પડે છે આપણુ પોતાનું કાઈ ક્ષિત્તિન મળ્યું ના તો એનો વિચાર આપણને ખટી છે. પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો એવું દુઃખ નથી પરંતુ તે પોતાનો હતો અને તેથી જ તે માતાની ખમલા બાદથી દ્રવી તમ છે. દુઃખ થાય છે પાડેલીમાં કાઈ મરી પણ નહીં તે એનામાં પર એક દુઃખની રેખા પણ દેખાતી નથી.

હવેના હશે એક બાદમાંએ પચાસ હજાર રૂપિયા રાજા એક બન્ને આપ્યો. એના હજારમાં એ બજલા પ્રત્યે કેટલો મોહ હતો? એમાં ક્યાં પણ શિક્ષા-મજા નુકસાન થાય તે એના હજારને કેસ પહેલે છે પરંતુ પરિસ્થિતિ વણ એને એ બજસો રેખા દેવો પડ્યો. એના એને સાઠ હજાર રૂપિયા બેપના થિયસ દિવસ આઠ એને સમાચાર મળે છે કે બજલાની પાસે બાજ લામી અને તમારા ભવ્ય બજલાના સ્થાને હવે ફક્ત અડધી-બજેલી દીવાલોના બડેરા લીધા છે શું આ સમાચારથી એ સંજ્ઞાનને કંઈ દુઃખ થશે? નહિ. પ્રથમ એ વળ છે કે એવું તો થાય ને છે? પહેલાં તે બજલાને થતું જ્યાં સરખું નુકસાન એના હજારમાં આપાત લગાડતું પણ હવે બપોરે બજસો રાખતો હજારે બની ગયો તેમ છતાંય તેને દુઃખ-અનુશ્રુતિ થતી નથી. એવું કારણ છે પહેલાં બજસો પોતાનો હતો. માટે દુઃખ થતું હતું હવે એ બીજાની માલિકીનો છે એના રૂપિયા એ મળી શક્ય છે તેથી એને એનાથી થતા હાનિ-લાભની સાથે હવે કાંઈ સંબંધ રહ્યો નથી. આ પોતાપણુ મન કે સાથે જ દુઃખ મનુ જ્યું પરંતુ મોહમયી આત્મા આ લક્ષ્યનો સ્વીકાર કરતો નથી. જનરલ મહાવીર આચારજ સૂત્રમાં દેખાવે છે

‘इयं मेव नाव बुद्धयति ये लब्धा मोह एतदा ॥

આચારજ સૂત્ર

મોહારત આત્મા સત્યનો પ્રકાશ મેળવી શકતો નથી મોહની જાણે બપોરે હજારમાં પ્રથમ રૂપે મને છે ત્યારે એનો પહેલો પ્રકાર વિવેકની દીપ-કિપ્પા જપ્ત પડે ॥ વિવેક પોતે જ પ્રકાશ છે પરંતુ મોહ બાજાર દેવાને છે એ પોતાના થાવિ જીવન પ્રત્યે સાવધાન થતો નથી તેમ એના પરિણામ તારક પણ એવું ધ્યાન જઈ નથી. સીતા સોનાના ધૂળ જપ્ત મોહિન કાર્તિક શમણશક્તિમાં બપોર એ મહાયુદ્ધના યુગમાં આ મોહજન પુણ્યપેશો રહ્યો છે. સુરજી મૂળનો મોહ પણ મુદ્દની એક ચિન્તારી બનીને રહ્યો છે એના પછી આવે છે ધરણીનો સીતા-મોહ. આમ પ્રત્યેક મુદ્દના યુગમાં જ્યાં હવેલ

તો એમા મોહ જ દેખ શે પછી લલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયા છે પશ્ચિમી દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી બીજી સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર અપડી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેસે માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું, માછલીઓ મોં ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાંત હતી આ વાત સંસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા સમાપ્ત થશે નહીં લોહામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જન્મલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતો જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળા એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ મેળી થાય છે દૂર દેશના રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીલીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર બહારી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠ મહિનાનો સૂર્ય તો બર જુવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ઘરની બહારે નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધમતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા બાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાબ આપી દીધો તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી. ચાલવું અને બાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને બાર ઓછા કર્યા વગર આગળ વધશું તો સભવ છે કે આપણે અહીં જ ઢગલો ચર્ષી જઈશું, શેઠ મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

એમનું હૃદય દ્રવી થયું. મનુરોની મન:સ્થિતિને એ સમજતો હતો. સ્ત્રી-
બાઈની પીડા એણે અનુભવી હતી. એટલે જ તો એ મનુરોના કંઈને સમજ
શક્યો. એક કવિએ કહ્યું છે કે —

તે વીલી હોય તે જાણે રે જાળવશે કાંઈ ન જાણે રે
કોટા ખરે ખર જોરડી કેરા દાઢમા વાગ્યો હોય,
વાગ્યા વિનાની વેળા રે જાણી શકે નહીં કેમ.

જે જેમ ઉપર વીતે છે તે જ જાણી શકે છે હમેશાં મોટરમાં ફરે
છે એને શું ખબર કે પ્તે આલવું કેવું હોય છે જે હમેશાં સફાઈમાં જાય
છે અને વિશાળ આસ્થા પથ્થરના મહેલોમાં વસે છે એને શું ખબર કે
મરીબોની જિંદગી કેવી હોય છે કુટપાથ ઉપર સુનાગરે કેવી વીતે છે!
નળ તળે બેસી નહાનાર શું જાણે કે કૂવામાંથી પાણી જેથીને નહાવું તે
હોય છે? જે માણસ જે પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ શક્યો છે તે પોતાના
જેવા કુખીઓના કુખને પિંજીની શકે છે.

હા તો શેઠે મનુરોની મન:સ્થિતિ જાણી લીધી અને કહ્યું કે ?
જેટલો સાર ઉપદ્રીને આરામથી આવી શકે તે તેટલો જ સાર ઉપદ્રીને
બાઈનો જીવ જ એટલી દ. મને એનું કાંઈ કુખ નહીં લાગે. તમારું કંઈ
તે માન્યું કંઈ છે કારણ કે તમારા સૌમાં કુમાર જ આત્માના પ્રતિનિધિ
જોઈ છે. આ જડ દુકમ કે તા તમારામાં અગત્યના ચિંતન પ્રકારે આપ
આપનાં વિશેષ પ્રેમ છે. શેઠનાં મધુર વચનોથી મનુરોને કંઈક આશા-
સ્થ મળ્યું. એમણે તો ચાર ચાર પેટીઓ ઉતારી લીધી.

ફક્ત એક મનુરુ એવો હતો જેણે વિચાર્યું કે આ પ્રકાર તો તે જ
સમયે જમારી શામે જાઓ હતા. અપારે અને શેઠને ઘેર આ પેટીઓ પહેલે
આવવાનું વચન આપ્યું હતું હવે અને જે પેટીઓ ફરે છે એ તો શેઠને
હેતુનું નુકસાન થશે! આ જાલુ અને જમારાં વચનોથી પાછા ફરીને છાંમે
આમ વિચારી એ તો સાતેજ પેટીઓ માથે ચૂકી આવતો રહ્યો. છેવટે મનિષ
જાતી પહોંચી. હવે જ્યાં મનુરુ બાર-વહનથી મુક્ત થઈ પોતાને ઘેર જઈ
ઉત્કૃષ્ટ હતો તેઓ જેવા પેટીઓ ઉતારવા લાગ્યા કે સડ જોમ્યા. આ
કંઈ શા માટે કરે છે. જેની પાસે જેટલી પેટીઓ છે તે તે લઈને પોતા-
પોતાને ઘેર જઈ શકે છે. આ જપ્ત તમારે માટે જ છે.” આ સાંભળતાં
જ મનુરુએ થર-થક પેનાં આંસુઓ અનુભવ્યાં. વિચારવા લાગ્યા: અને
-તો ખબર હતી નહીંતર જ્યાં પેટીઓ આપણે ઉપદ્રી લાવ્યા.”

જે પેટીઓ ફેટીને મનુરોએ શાનિનો શ્વસ લીધો હતો, હવે એ જ પેટીઓ માટે એમની આખોમા આગુ ચાલી નીકળ્યા કારણ સારે તો પેટીઓ ગેહની હતી અને હવે એ પોતાની ચર્ધ ગર્ધ, પહેલા એના પર પોતાની માલિકી-પોતાપણુ નહોતુ એટલે માત્ર લગેની પેટીઓ કેકરામાં શાનિ માની હતી હવે એ પેટીઓ પર પેતાપણુ-માગપણુ આગુ એટલે લાગ્ધી હલકા હોવા છતાં પણ દુઃખની શિક્ષા એમની છાતી પર લદાઈ ગઈ છે. માટે જ ભગવાન મહાવીર જતાવે છે ન્યા માગપણુ છે, મમત્વ છે, ત્યા દુઃખ રહેશે જ.

મોહ અંગે હુ ઘણુ મોહી ગયો છુ. હવે આપણે પ્રેમ અને મોહ અને ઉપર તુલનાત્મક વિચાર કરીશું મોહ બદિરંગ છે તો પ્રેમ અતરંગ છે પ્રેમ અને મોહમા તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે દીરા અને કાચમા હોય છે. ચમક તો કાચને પણ છે અને કદી-કદી તો બોળા માણસની આખને થાપ આપી એ હીગના લાવમા પણ વેચાઈ જતો હોય છે તો પણ કાચ અને હીગના મુશમા ઘણો મોટો ફેર છે, તેમ એમના ચકળાટમા પણ ફરક છે હા, તો તેની રીતે મોહ પણ કદી-કદી પ્રેમનો પેત્પાક પાગી પ્રેમનુ મૂલ્ય મેળવી જાય છે, પરંતુ એના અસવીપણુને જેણે પીછાતી લીધુ છે તે જાનેને એક માનવાની જૂઠ કદી નહીં કરી શકે

પ્રેમ આત્મધર્મ છે તો મોહ દેહ-ધર્મ છે મોહ જીજને ઉગ્મડવા માગે છે તો પ્રેમ જીજ માટે વ્યય જગ્યાદ થવામા આનંદ માને છે કારણ કે મોહગીઝ આત્મા પોતાના જ સુખને જુએ છે, જ્યારે પ્રેમશીઝ માનવ મીના મુખમા પોતાનુ સુખ જુએ છે પ્રેમની પુષ્ટિ વિશેષમા થાય છે અને મોહ સંયોગમા પુષ્ટિ જાને છે પ્રેમ નિલમા વસે છે તો મોહ ફક્ત આખોમા વસે છે. મોહ વિદારશીલ છે સારે પ્રેમ વિચારશીલ છે, માટે પ્રેમ સાગ ચાહે છે જ્યારે મોહ રાગ અને બોગનો બિખારી છે પ્રેમ નિલ છે તો મોહ અનિલ છે પ્રેમ અસલી છે તો મોહ નક્લી છે પ્રેમને રૂપ અને વધની અપેલા રહેતી નથી જ્યારે મોહ તો રૂપનો તરસ્યો છે રૂપના ખસવાની સાથે જ મોહ પણ ત્યાથી ખસી જશે એટલા માટે જ પ્રેમ પ્રતિદિન વધે છે તો મોહ સમય જતા ઘટતો જાય છે પ્રેમ સદા યુવક રહે તો મોહ વૃદ્ધ થતો જાય છે

એ મોહની જ તો પ્રેરણા હતી ને કે સુરિકાતા પોતાના પતિને ઝેર દેવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ હતી ચુલ્લણી પોતાના પુત્ર અહાદતને મારી નાખવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ, ત્યા પણ મોહની જ વાત હતી. આજે અધિકાંશ યુવકો સીનેમા-સસાગ ગોખીન છે ફિલ્મોમાં પ્રેમ-કહાણીઓ જુએ છે અને સગી-

તના નામે દિલથી ગીત એમની જીવવા સુધર ચડેલા રહે છે. આ બધું પ્રેમ છે નથી. આ પ્રેમના નામે મોઢની કાશ્મી છે. જે પ્રેમમાં વાસવો રમ છે તે પ્રેમ નથી. ત્યાં તે પ્રેમની કાશ્મી મોઢ મોઢી રહે છે. કુદરતમાં વસતો પ્રેમ પણ મોઢનું જ એક રૂપાંતર છે. કારણ કે જે પ્રેમ સરીરાકાંક્ષી છે તે વ્યવહાર છે તે પોતાની જાણ કુદરતની પરંપરા તરફ આશરો લેતા છે. પરંતુ આત્માકાંક્ષી પ્રેમમાં દેહની વિમુક્તિનો મૂલ્ય લખે નથી. માટે તે શુદ્ધ છે અને અપેક્ષામુક્ત સ્થાયી પણ છે.

સાથે-સાથે પ્રેમ સેવાસીલ છે. કારણ તે બીજાના કુદરતમાં કમઘી ધરાવે છે. જ્યારે મોઢ તે પોતામાં જ આસક્ત રહે છે. બીજાની જોડે મિત્ર નથી. પ્રેમ કહે છે.

બૌરોં કે સુલકો સુલ સમઘુ સુલકા કરેં ડપાવ

મપતા ડુલ સો સહસેં કિન્નુ પર-ડુલ દેલા ન ઝાવ.

હયામય વેલી મતિ હોઝાવ.

કારણ કે પ્રેમ મીઠુનતીની જેમ ગ્લુન બગારે પણ બી નને પ્રમદ આપવા માગે છે. જ્યારે મોઢ કંઈક જીવ જ મિત્ર બતાવે છે.

કિસ કિસ કી ફિક કીગિય, કિસ કિસકો રોહયે

માતામ યકી સીઝ હે મુંદ હક કે સોહયે ॥

કારણ કે મોઢ સ્વાર્થી અને પ્રેમ પરાર્થી છે. એટલે જ એક દાદ પોતાના સામ્ય તરફ દાખલ પિડ સુધી જ સીમિત રહે છે. મોઢમાં ગ્લુન અને અન્યાયનો પણ વિવેક રહેતો નથી. જ્યારે પ્રેમ વડે તે વિવેક-દીપ્ત અમમતો રહે છે. એક કિડુ ગાળને સમાવેશપાત્રી પણ મળી જોતી સેવા કરે છે. એમાં પૂર્ણ ભાવ રાખી જોતી ભક્તિ પણ કરે છે તે જોતો પ્રેમ છે. પણ જો એ માત્ર કંઈ ભૂત પેતરમાં જઈ કંઈ નુકસાન કરી આવે એ પણ જોતો માનિક જોતી કરી જરૂર ન કરે તેા એ મોઢ જ લેખાયો. કારણ કે મોઢમાં બીજાને મતી હાનિ પ્રત્યે આંખો નમ કાઢી નાંખે છે.

માટે કુદરતી ભારપૂર્વક કહીશ કે પ્રેમ એ તેા આત્મિક સંપત્તિ છે. જ્યારે મોઢ સારીરિક છે. ત્યાં આત્મિક ગુણો પ્રત્યે આકર્ષણ છે ત્યાં તો પ્રેમનું આકર્ષણ છે. ત્યાં સારીરિક સૌંદર્ય તરફ આપણું હલ વધે છે ત્યારે વિચારવું તેજીએ કે આ મોઢનું આકર્ષણ છે. જેમ આપણે એક પુષ્પને તેજીએ હીએ જોતા મધુર સૌંદર્ય પર ગુમ્મ કાંઈ જઈએ છીએ. આ તે સૌંદર્ય પ્રેમ છે. પણ જોને મૂલી લેતા માટે જ્યારે આપણે હલ આગળ વધે છે અથવા જોતા પર અધિભાર નમાવી નેત્રી જઈએ જોને

ખીજો લેવા માગે તો એની સાથે લગાઈ-ઝઘડો કરવા તૈયાર થઈ જઈએ તો સમજવું જોઈએ કે એ ફૂલ પ્રત્યેના આપણા મોહ છે

જેના પ્રત્યે આપણા પ્રેમ હોય છે તેના સારુ ત્યાગ, ઉત્કર્ષ તથા સેવાના વિચારો નજૂત થાય છે પરંતુ મોહમાં સેવા આપવાની નહીં લેવાની ભાવના રહે છે પ્રેમી પોતે કષ્ટ વેડી લેશે અને ખીજાનું તનિક કષ્ટ પણ એના માટે ભારરૂપ બની જશે ત્યારે મોહગીલ વ્યક્તિ તો 'હું' અને 'મારા'ને સદા બચાવવાની ચેષ્ટા કરતો ફરશે પોતાના કષ્ટોને એ ખીજા ઉપર જ લાદવાનો પ્રયાસ કરશે

એક માતાનો પુત્ર શાળાએ લાજુવા ગયો માતાની એના પર અસીમ મમતા હતી તેથી એ પણ સાથે ગઈ શિક્ષકને પોતાના પુત્ર અંગે સૂચના આપતી કહેવા લાગી "માસ્તર સાહેબ, મારા દીકરાને તમે કઈ ન કહેશો. કદાચિત જો એ તોફાન કરે અને તમારે એને ડરાવવો હોય તો તમે એની પાસે બેઠેલા હોદરાના ગાલ ઉપર જોરથી તમારો મારજો એ તમાચાથી એ ડરી જશે આ માતાનું હૃદય છે એની આખો પોતાના બાળકને સદા સુખી અને હસતું જોવા માગે છે આ એનો સ્નેહ છે પણ પોતાના બાળકને બચાવવા માટે જ્યારે એ ખીજા બાળકના ગાલ ઉપર તમારો મારવાની સૂચના કરે છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે એ પ્રેમ નથી, પણ મોહ છે.

પ્રેમથી મોહ, મોહથી વાસના અને વાસનાથી પતન એ અધોગામી પ્રેમ છે પ્રેમથી સેવા, સેવાથી ત્યાગ, ત્યાગથી આત્મશુદ્ધિ એ પ્રેમની ઉર્ધ્વ-મુખી ચેતના છે પહેલો પ્રેમ છે અને ખીજો મોહ છે આ મોહ જીવનને પતનના રસ્તે ધસાડી જાય છે તમે પ્રેમથી મોહ બણી જઈ રહ્યા છો કે સેવા બણી ? એ તો તમારું આત્મ-નિરીક્ષણ જ બતાવશે

હા, તો તમે પ્રેમ અને મોહમાં વિવેક રાજો જો કે ઉપરથી બન્ને એક સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ બન્નેમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે આપણુસી (મસ્કા પોલીશ) અને વિનયમાં આપણુસી વિનયમાં જ ધૂમે-ફરે છે પરંતુ એ પિશાચિની છે, જ્યારે વિનય દેવતા છે તે તો આત્માનો પોતીકો ગુણ છે એક ચૂનો છે તો બીજું માખણ સફેદી બન્નેની એક જેવી છે પણ એક આસ્થિકારક છે તો બીજો પ્રાણનાશક છે માટે તમે મોહ અને પ્રેમમાં હીક હીક વિવેક રાજો અને પ્રેમના પ્રકાશમાં આગળ વધો ઉર્ધ્વમુખી પ્રેમ તમારું આત્માને ઉર્ધ્વગામી બનાવશે.

॥કૃપા શાંતિ

દિનાંક

૧૯-૧૦-૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ, મુબઈ

આજે સ્ત્રી જીવનના બે રૂપો જોવા આવી છે. પણ પ્રથમ એ છે કે જીવન એ છે શું ? મનુષ્યની સાસ ધારણ કરવાની ક્રિયા એ જીવન કહેવાય છે પરંતુ હકત સાસક્રિયા માત્રમાં જ જીવન નથી કારણ કે 'એમ' તો સાસ તો પેલી ધમણ પણ હો છે પણ જોના જીવનમાં કંઈક નિઃશક્તિ છે તેમ તો જીવિત છે એટલી નિઃશક્તિ પોતા પૂરતી જ સંપ્રિત રહે છે જીવે કંઈક એથી આત્મજ નથી છે એટલી દિગ્ગજને પાર કરી જોવે બીજા જીવનમાં આત્મીયતાનો સમાર ક્યો છે તે જીવન અમરમતીના જીવનસુ છે અમરમતી પોતે જગીને આસપાસના વાતાવરણને સુચસિત કરે છે એ તો આપણે જાણીએ જ છીએ.

એ પણ એક નિઃશક્તિ છે જે બીજા અર્થે પોતાના દિગ્ગજ નિશ્ચય આપે છે. સ્ત્રી એકંદ્રિય જણાય છે એક જ સ્ત્રીના સ્વભાવે તો પોતે એ સ્ત્રી છે પણ એના સરણે આપવારને એ શક્તિ અને શીતળતા પ્રદાન કરે છે. લીલાના સ્વભાવ તો જો જાણીત પણ રહે છે તેટલું સર્વસ્વ સ્ત્રી જાય છે સુધામની પાસે કંઈ જાય તો એટલું હંધ પ્રસન્નતા વડે સરાઈ જાય છે પણ હં માનવ, તો તો પચેન્દ્રિય છે તારી પાસે આપવાર બીજા માત્રી પ્રસન્નતા અનુભવે છે કે ચિત્તા સર્વને પાછો કરે છે ? તમારી પાસેથી અમર કંઈ ચિત્તા સર્વને પાછો વળે છે તો સમજવું પડશે કે હંધ સુધી આપણે પેલા એકંદ્રિય જોડ્યો પણ જીવનવિકાસ સાધી રાખ્યા નથી.

જીવન વિકાસ અર્થે જોન દશન જતાવે છે આ આત્મા જ્યારે ત્રિગો-
રથી નીકળી પ્રત્યેકમાં આત્મા ત્યારે એણે થોડો થોડો વિકાસ કર્યો. એકંદ્રિ-
યમાંથી બે-ઈન્દ્રિય એકંદ્રિય ચતુરેન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય થયું એ આત્માને
વિકાસક્રમ છે પચેન્દ્રિયમાં પણ અસચીથી સચીપણ મેળવવું અને એમાં

મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થવું એ જીવનનો દ્રવ્ય વિકાસ છે પણ ભાવવિકાસની પાત જુદી છે કપાય અને સ્વાર્થના ભારથી જેટલો હટકો બની આત્મા ઉપર બેઠે છે, આધ્યાત્મિક પરિભાષામાં એને ભાવ-વિકાસ કહે છે

દ્રવ્ય-વિકાસની અપેક્ષાએ મનુષ્યથી દેવો આગળ વધી જશે, કારણુ સૌતિક વેલેવ અને સુખની દૃષ્ટિએ દેવ માનવ કરતા મહાન છે, પણ અતુલ સપત્તિનો ગ્વામી એ દેવ કપાય અને વાસનાનો પોટલો બાધીને ફરતો હોય છે સ્વર્ગની સુકોમળ પુષ્પ-શય્યા ઉપર પણ એને શાંતિ નથી ત્યાં પણ ઈર્ષ્યાની જગાળા જતી રહી છે એ નીરખે છે કે મારા કરતા પણ આ લોકો પાસે મકાનો વધુ છે અપ્સરાઓ અને રત્નો માટે પણ ત્યાં સઘર્ષ થતા હોય છે માટે કહેવું જોઈએ કે દ્રવ્ય-વિકાસની દૃષ્ટિએ દેવ ઘણો આગળ વધેલો હોવા છતાં ભાવ-ક્ષેત્રે એ પાછળ છે વિશાળ સ્વર્ણ સિંહાસન મળ્યું હોવા છતાં પણ એના મનનું દારિદ્ર મટ્યું નથી ભાવસપત્તિ જેવું કરતા એક એકેન્દ્રિયની પાસે વધુ હોઈ શકે છે જે હીરા માટે દેવો પણ સઘર્ષ કરે છે, એ એકેન્દ્રિય જ તો છે જેના સારું સઘર્ષ થાય છે તે સઘર્ષ કરનારાઓ કરતા એક ગણાવે જોઈએ છે બીજી બાજુ, એકેન્દ્રિય એક-ભરી હોઈ શકે છે દ્રવ્ય સપત્તિથી તેઓ હીન-રહિત છે પણ ભાવ સપત્તિ એટલી વિશાળ છે કે કેવળ એક ભવ પછી જ સીધું મોક્ષ જઈ શકાય છે

એકેન્દ્રિયના જીવન-વિકાસનું એક રહસ્ય એ પણ છે કે એનો દેહ અન્ય પ્રાણીઓના ઉપયોગમાં આવે છે જેનું જીવન જેટલું વધારે બીજાના ઉપયોગમાં આવે છે, એ તેટલો જ લોકપ્રિય બને છે એમ તો સામાન્ય કેવળી અને તીર્થ કરના જ્ઞાન અને દર્શનમાં કોઈ ફરક નથી જેટલું વિશિષ્ટપૂર્ણ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન તીર્થ કરના આત્મામાં છે તેટલું જ એક સામાન્ય કેવળીમાં પણ હોય છે છતાં પણ તીર્થ કરના પચકલ્યાણુક ઉજવવામાં આવે છે એમના જ-મદીદા વગેરે કલ્યાણુકમાં દેવ અને દેવેન્દ્ર હાજર થાય છે જયારે સામાન્ય કેવળીના કેવળજ્ઞાન મહોત્સવમાં પણ સદેવ દેવો હાજર થતા નથી આ બેદનું કારણુ શું છે ? આત્મિક ગુણોના વિકાસની પરિધિમાં બંને સમક્ષ હોવા છતાં પણ આ બેદનું રહસ્ય છે તીર્થ કર, નામકર્મ પણ એ વિચારવું જોઈએ કે તીર્થ કર નામકર્મના આત્મા કઈ રીતે ઉપાન્ન કરે છે ? આગમ સાદી પૂરે છે કે જે આત્મા પ્રાણીમાત્રની સેવાનો વિરાટ સકલ્પ લઈને ચાલે છે, સાધન-રસોમાં સેવાનો રસ બેળી રે છે, એ તીર્થ કર નામ

કમનુ ઉપજાઈ ન કરે છે ઉત્તરાખ્યન સૂત્રના રહ મા અખ્યાનમાં પ્રત્યેકરમને એનું સુદર નિષ્પત્તિ મળે છે

મૃં વેયાવચ્ચણે મળ્લે ! સોલે કિં જળયદ !

જૃં વેયાવચ્ચણે વિરથપરનામ ગૌત જમ્મ નિવર્ણ !

મહામુનિ જીવમ મહામનુષ્ય કમવાન મહાવીર પાસે પ્રમ રજૂ કરે છે કે પ્રભો, આત્મા સેવા વડે કઈ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે ?

પ્રમુ જવાબ આપે છે વૈયાવચ્ચ આશીર્વા સેવા વડે આત્મા તીર્થંકર પડને પ્રાપ્ત કરે છે નિષ્કામ સેવા અને જનસમુદ્ધવના મનમાં શાંતિ અને જ્ઞાન-ધારા વહાવવાની પવિત્ર વિચારબેણી જ એને તીર્થંકરપદના વિશદ પદ પર લઈ જાય છે

જન્મના પવિત્ર સકલ્પો એક દિવસે સાકાર બને છે અને તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત મહાપુરુષ સ્વક્રમ્યાણુ પછી જનતાન વ પ્રાણીએ ને હુમ્મ અને અસાં-તિના અધિકારમાંથી ઉચ્ચારવા માટે વાણીને પ્રકાશ પામશે છે તેથી સ્વામાન્ય કેવળી કરતાં રાન અને દુષ્ટનની ન્યોતિ સમાન હોવા છતાં પણ તીર્થંકર વધુ વદનીય બને છે એ જ કારણ છે કે આજનો ચોર કસે કેવળી બની શકે છે પણ આજનો એ ચોર કસે તીર્થંકર બની શકતો નથી કારણ કે તીર્થંકર સ્વા માટે પ્રજ્ઞા અનેક જ મોની સાધનાની અપેક્ષા રહે છે.

એક મહત્વપૂર્ણ વાત એ પણ છે કે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકર નહીં કમનિ બધ સમ્યક્ત્વ દશમાં જ આવે છે પરંતુ એ નિશ્ચિત નથી કે બધા ક્ષામિક સમ્યક્ત્વીઓ તીર્થંકર એવનુ ઉપજાઈ ન કરે જ છે બધા જ જોઈ-સમિક અથવા ક્ષામોપસમિક સમ્યક્ત્વી તીર્થંકર એવનુ ઉપજાઈ ન કરે એમ પણ હોતુ નથી. પરંતુ ત્રણેયમાં પણ સમ્યક્ત્વથીય આત્મા ન્યારે વિરિષ્ઠ લોકોવર સેવા-ભાવનો વિકાસ કરે છે ત્યારે જ તેઓ તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત કરે છે આ જ સેવા-ભાવના માનવીને મહાનતા અપ્પી ફેરી લઈ જાય છે

જીવન કાંઈ નાનુ-અકન હોય પણ એમાં ને સેવાની સુવાસ હોય છે એ જાગળ વધી શકશે. એક કેળના પાન ઉપર એક અજા-નિદુ પડેલું હતુ સૂરજનાં સોનેરી ફિરજો પાગી એ હીરાવત્ અજા રહ્યું હતુ એની જ પાસે એક હીરો ત્યુ અજા રહ્યો હતો એક પખી હીરીને ત્યાં આવ્યુ અજાતા તુઝાર-નિદુ તરફ ઈશારો કરતાં એ બોલ્યુ શુ આ તમારુ સખતી છે ? એટલામાં હીરો કાંઈ બરાઈ બોલ્યો. શુ એક તુઝાર-નિદુની સાથે મારી તુઝના સબવ છે ? બસ તેજ વખતે એક મહત્તી નાં આવી અને તેણે પેલા હીરા ઉપર ચાંચ મારી પણ એને તો હતા નિરાશ

જ સાપડી આ જોઈ પેલું નાનકડું તુપાર-બિદુ જોઈયું ‘બહેન, મારી જિંદગી નાની-અદૃષ્ટ છે, પણ આ જીવન જે તમાગ ઉપયોગમાં આવે છે તો હું પોતાને ધન્ય માનીશ’

પ્રશ્ન એ નથી કે જીવન કેટલું મોટું છે ? સપત્તિ કેટલી વિશાળ છે ? પ્રશ્ન એટલો જ છે કે આ જીવનનો કેટલો અંશ પરહિતમાં ઉપયોગી બન્યો છે ? વિશાળ સપત્તિનો કેટલો અંશ પર-સેવામાં વપરાયો છે ? ઘણીવાર સપત્તિ વિશાળ હોવા છતાં માણસ કંઈ આપી શકતો નથી જ્યારે સાધારણ સ્થિતિવાળો ધણું બધું કરી જાય છે. લાંબે જીવનમાં મધ્યમ સ્થિતિ વાળો વધુ ઉત્સર્ગ કરે છે જો કે એની આવડત સીમિત હોય છે છતાં એનું દિલ અમીર હોય છે એ પોતાની પ્રતિષ્ઠા કાયમ રાખવા માટે પણ પોતાની સ્થિતિથી વધુ કરી જાય છે, જ્યારે જોયી સ્થિતિવાળા પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત રહે છે એમને વધુ દરજ્જા પણ હેતી નથી કારણ તેઓ જાણે છે કે બીજાનું સ્વાગત થશે તોય ઠીક છે અને ન થાય-કરાય તોય ઠીક છે સપત્તિની સુગંધ છે તો જમગેનો ગુજારવ પણ કાયમ રહેવાનો છે જ, પછી શા માટે નકામું ખર્ચ ગળે નખાય !

સાચું પૂછો તો નાના-નાના પ્રાણીઓનું જ જીવન આપણા માટે વિશેષ ઉપયોગી બને છે સ્થાનાંતર સૂત્રમાં ભગવાન મહાવીરે એની પૂરી વિગતો આપી છે જીવન ઉપર કોનો કેટલો ઉપકાર છે, આગમ એનો સાક્ષી છે. મનુષ્ય ઉપર પટકાયિક જીવોનો અનંત ઉપકાર છે પવનને જ હોય, કેટલો ઉપકાર છે એનો આપણા ઉપર ! એના અભાવે આપણે એક દિવસ તો શું પણ એક કલાક પણ આપણે જીવી શકીએ નહીં શું આ ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે પણ તમે કદી વિચાર્યું છે ? લેણદાર ભણે ન માગે પણ ઇમાન-દાર શાહુકારનું શું કર્તવ્ય છે ? અને વિચારો કે જો સમસ્ત સૃષ્ટિમાં એક પણ માનવ ન હોય તો પવનને શું ચિંતા થશે ? પાણીનું શું બગડશે ? પણ જો હવા અને પાણી ન રહે તો મનુષ્યને ચિંતા થશે કે નહીં ? અરે, ચિંતાની તો વાત જ ક્યા રહી, મનુષ્ય એના વિના જીવી પણ નહીં શકે નજીમાં પાણી થોડું મોટું આવે અથવા સમય કરતા વહેલા બધું થઈ જાય ત્યારે પણ માણસ કેટલો અધીર બની જાય છે ? ત્યારે એનો-પાણીનો પૂર્ણ અભાવ તો પ્રધનનું જ દૃશ્ય ઉપગ્રિયત કરશે

હા, તો આ નાના જીવોનો કેટલો ઉપકાર છે ! પૃથ્વી આપણો આધાર છે કરોડો, અબજો મનુષ્ય એના વશસ્થાવ ઉપર ઘૂમી રહ્યા છે. છતાં એને

એવો તનિક પણ રોષ નથી. તમારા શરીર ઉપર નાની-છી ઠોડી પણ રહે
તો એવું કમણું-દરવું તમને ગમશે નહીં આટલું હોવા છતાં પૃથ્વી પિતાનું
કર્તવ્ય મૂકી દે તો ક્યાં જઈશું આપણે ? તમને યાદ હશે કે કમળમાં પૃથ્વીએ
એ મિનિટ માટે પણ પોતાની દરજ્જા પાલન કરવામાં ઠીસ કરી તો લાંબા
રહેવાસીઓની શી સ્થિતિ થઈ હતી ? ધરતીકંપના એ સેકન્ડના ધક્કામાં મનુષ્ય
—સૃષ્ટિ કંપી જોઈ છે

પૃથ્વી આધાર છે અને પાણી યેષ છે અગ્નિ મનુષ્યને પ્રમુખ સહાયક
છે એના અભાવે કાનું ધાન—અન્ન રચનાને બચાડશે અને પવન તો આપણું
જીવન છે એટલે જ તો એવું બીજું નામ પ્રાણ રાખવામાં આવ્યું છે
વનસ્પતિ માનવીનો આધાર છે એ પૃથ્વીમાંથી રસ તત્ત્વ લઈને આપણને
આપે છે એક નાનાકડી વેશ પૃથ્વીમાંથી નીકળી રક્ષક ઉપર ચડે છે જળ
અને પૃથ્વીના પરમાણુઓને મદલ કરે છે પણ એ લઈને પણ પોતાની પાસે
એ સમ્રાટ કરતી નથી. એ જળ અને પૃથ્વીનાં મધ્યસ્થાને હિલ-પુખ્તપે
અર્થે છે એ સુરક્ષમ હોયો આનંદ ન એ વેશ લે છે તેમ નથી મેટુ રક્ષ
પણ જલદુ એ મધમાખીને આમત્ર છે કહે છે હોયો પરમ લે અને મનુષ્ય
માટે મધ તુ નિર્મોલુ કરે હોયો પછી એ રસતત્ત્વ વડે હોયો નિર્મોલુ
કરે છે તે પોતે પણ જળ ન આતાં તમને જ એ આપણું કરે છે

આ સૌને કેટલો ઉપકાર છે આપણા ઉપર ? એ અત્રે તમે કહી
વિચારુ કેવું ખરું ? ધાનના એક ગ્રાણી સાથે કેટલી અક્ષિઓનો જમ
આપણે એક સાથે આપણા મળામાં ઉતારી જઈએ છીએ ? દરેક ગ્રાણીમાં
ખેતરના રૂપમાં પૃથ્વીને / આપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ એટલે પોતાના
શ્રમ-મિદુઓ નીતાણી છે તેથી બળદોનો એમાં પુરુષાર્થ રહ્યો છે સાર
બીજું જલિદાન એમાં રહ્યું છે અને પાણી તેમ જ સૂર્યના એમાં સંયોગ
રહ્યો છે વનસ્પતિના ઉપકારોની આ કથની તો અસીમ છે મનુષ્યસમૂહના
આકાંક્ષાના મદલ કરે છે અને એના બદલામાં કાર્મોસિક ગેસ (વાયુ) દે છે
છે પણ તમને ખબર છે કે એ કાર્મોસિક ગેસ હવામાં વળી ને સમસ્ત
સંસારમાં ફેલાઈ તથા તે સમસ્ત મનુષ્યસૃષ્ટિ એક દિવસે સમગ્ર મર્દ
જાણ પણ વનસ્પતિ જ્યત કાળન વાયુને લઈ લે છે અને એ બદલામાં
આકાંક્ષી ન હોય છે મનુષ્ય પ્રાણવાયુ મળ્યું કરે છે અને વિષવાયુ ઉડે
છે પણ વનસ્પતિ જ્યત મનુષ્યને દુરો રાખી વિષવાયુ / મળ્યું કરે છે
અને મદ્ય વાયુ આપે છે

સાચે જ જીવનના અવિદ્યનમાં જ જેણે જીવનનો આનંદ માન્યો છે તે જ જીવનનો સાચો કળાકાર છે પરોપકાર માટે જે એક ડગલુ પણ આગળ વધ્યો નથી, તે ખમ હોવા છતાં પણ છે માનવ હોવા છતાં પણ જેણે સારીય જિંદગીમાં એક પણ માણસનું રક્ષણ કર્યું નથી, એના કરતાં તો પેલા બાવળના કાટા શ્રેષ્ઠ છે કે જેના વડે ખેતરનું રક્ષણ તો કરી શકાય છે.

ખીજના રક્ષણ કાળે જે હાથ લગાવે છે તે જ ખીજઓ માટે પ્રિય પણ થાય છે એક ગરીબ ડોમીમાં હતી. એ ડોસીમાંનું એક નાનું-સરખું ઘર હતું ગરીબોને તો ખૂબ પસંદ એ મહેલ છે. જ્યાં સાજની વેળાએ આશ્રમ-વિશ્રામ એમને પ્રાપ્ત થાય છે એક દા'ડો રસોઈ કરતા અગ્નિ જરા તેજ થયો અને એની ખૂપડીને આગ લાગી ગઈ બિચારી ગરીબ વૃદ્ધા આગ ઠારવા માટે લોકોને વિનતી કરવા લાગી સેડો માણસો એ રસ્તેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા એક વિદ્યાર્થી તો આગતો પ્રકાશ જોઈ ત્યાં જ પુસ્તક ખોલી વાચવા લાગી ગયો ખીજ સજ્જનો પણ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા તેઓ સિગરેટના શોખીન હતા એમણે વિચાર્યું અહીં અગ્નિ છે ચાલોને, એકાદ સિગરેટ જ પેટાવી લઈએ એક-બે દિવાલની બચત થશે કેઈ વ્યક્તિ વળી આવી જે ચઢાની શોખીન હતી એણે વિચાર્યું આગ તેજ છે વળી બળતણ પણ ધણું છે તેથી ચઢા જલદી બની જશે એણે તો વઢાના બળી રહેલા ઘરના ઘરવાળને ચૂકો બનાવી ચઢા બનાવવી શરૂ કરી પણ ચોથી વ્યક્તિ એક સજ્જન માણસ હતી. એના હૃદયમાં માનવતા છતોછલ્લ ભરી હતી એણે પોતાના જોડીઘરોને બાલાન્યા અને આગની જ્વાલાઓને સહીને પણ આગ શમાવવામાં મદદ કરી

ઉપરના ચારેય જાતની વ્યક્તિઓ તમારી સામે છે એકે પુસ્તક વાંચ્યું, ખીજએ સિગરેટ સળગાવી, ત્રીજએ ચઢા બનાવી અને ચોથાએ ગરીબ વૃદ્ધાની ખૂપડી બચાવી હવે તમે પેલી વૃદ્ધાને પૂછજો કે તને એ ચારેયમાંથી કોણ પ્રિય છે ? તો એ શું કહેશે ? પહેલા ત્રણના હૃદયમાં સહૃદયતા તથા સ્નેહાભાવ છે તેઓ તો કક્કા પોતાના સ્વાર્થમાં જ રાચતારહ્યા-ગીમિત રહ્યા પણ ચોથો તો દેહની દિવાલથી ઉપર બઠ્યો તેથી એ પ્રિય બન્યો

આ જીવનની ખુશી-સુગંધ-સૌરભાજ બાકી રહેજે મૃત્યુ તો સૌને એક ને એક દિવસે તો સમાપ્ત કરી જ દેશે કાળજીએ સ્મૃતિ પણ ધોવાઈ જાય છે પરંતુ દુનિયાના માનસ-પટલ પર તેમની જ સ્મૃતિ-રેખા ગ્રેય રહી જાય છે જેઓ દુનિયાના હિતમાં ઝઘક કરીને જાય છે દુનિયા પૈસાઘરોને

યાદ કરતી નથી. તેમ નથી કરતી સત્તાધીશીને. ભારતના ઇતિહાસમાં મોટા-મોટા અગ્તોષતિઓ થઈ ગયા જેમનાં મહેસો ગમનને સ્પર્શતા હતા, જેમના મહેસોમાં લક્ષ્મી વૃત્ત કરતી હતી સેકરે નોકરો જેમના કુકમની પ્રશિક્ષા કરતા હોતા રહેતા હતા પરંતુ જરા શોષો તે ખરા કે દુનિયાના કયા અણુમાં એમનું અતિથિદ્ધ છે? કાનઈ લઈને ફરી વળેલા તેમ તમને એમનું નામોનિશાન નહીં મળી શકે

સત્તાસંપન્ન વ્યક્તિઓની જીવનશૈલી પણ સામનની લાગ સમન છે તેઓ અગ્રગણ વધતા ગયા પણ પાછળનાં એમનાં ચરણચિન્હો પણ બૂચારાં ગયાં વ્યા પૂરતી હિપર મોટા-મોટા ચક્રવર્તીઓ બાવી ગયા જેઓ ગર્વ કરતા કે મારું એક જાણુ સાખ વ્યક્તિઓને મોતના ખોલે સુવધતી શકે છે જળવાન વામુદેવ બાબા જે પોતાના સારથ ધનુડ વડે પૃથ્વીને કંપતી દેતા મોટા-મોટા જળવાન ચોક્કા અને સેનાપતિઓ એના નામથી એવી રીતે પ્રજા છિંતા જેમ પવનના ઝોકથી પીપળાના પાંદડાં કંપી જાય છે પરંતુ તેઓ પાંડ વેગે દુનિયાની સામે બાબા તેમજ દુનિયા પણ એમના જળ અને સત્તાની સામે ખૂંકી પણ મઈ પરંતુ એમની બાબો જય થતાની સાથે જ દુનિયાએ પણ એમના લક્ષ્મી બાબો મીચી લીધી.

ઇતિહાસકારો જાણે એમના ઇતિહાસની કહીઓ સીધતા ફરે પરંતુ જન સાધારણ એમને કહી યાદ કરવો નથી. જનતા તે એમને જ યાદ કરે છે જેઓએ એના મારે કંઈક કર્યું છે જાણી કે નર વર્ગ પહેલાં પૂર્વ મજદૂરો સમ્રાટ મેલિક પણ થઈ ગયા તેની પાસે અગમકારો કહે છે ખચકતુ સામાન્ય હવે સેનાના નાવન હવે હવે નર-નારીઓ એમ ચરણની પૂજા ભેગા હોતા રહેતા જે બાલુથી એ નીકળતા કે ખસાર થતા ત્યાં જન્મ-જન્મ સંબોધી ચાલુદના જવનો રૂંછ છિંતા હતા.

બીજા બાલુ એ ૮ મજદૂર બૂમિ પર અખાત્રમ જન્મતા સુગંધ જાવાન મહાવીર પણ બાબા એમણે રાજ-પરિવારમાં જન્મ લીધો હતો એમના પિતા પણ વસતી રાજા હતા એમના મામા ચલુતવાના નાયક હતા. પણ શું બાપણે એમને એટલા મારે યાદ કરીએ છીએ કે તેઓ એક રાજકુમાર હતા? જે જાણી મુખી જ એમનો વિકાસ સંમિત રહેા હોત તે જનતા પેશા હવે રાજકુમારની જગ્યા ના રુમાર વર્ષમાનને પણ બૂલી ગઈ હોત. પણ ના એમણે મોતને નહીં ત્યાગ્યો રાહ લીધો હતો. તેઓ લાખના-પાંચે અગ્રગણ વખા જને એ પણ પર ચાલતી વખતે એમણે ગરીબ ભારતની ને

આગળી લગોટી પણ ન લીધી પરંતુ યાદ રાખજો, એ અપરિગ્રહના ઉપાસકની ઉપાસના માટે ધ્વજનો ઈન્દ્ર પણ વિલાસ તથા ત્યા હાજર થતો હતો જ્યારે સમ્રાટ શ્રેણિક પાસે ઈન્દ્ર તો શુ સામાન્ય દેવ પણ હાજર થયો નહી હોય, જો કે એમના આધિપત્યમા સોનાના કુચરો હતા આજે અદા હાજર વર્ષ પછી પણ ભગવાન મહાવીરને તમે યાદ કરો છો દર વર્ષે વીસ લાખ નૈનો એમની જયંતિ ભજવે છે પણ શુ ટાઈએ સમ્રાટ શ્રેણિકની જયંતિ ભજવી છે ? અહિંસાના અવતાર ભગવાન મહાવીરના મહિરો તમને મળશે પણ સમ્રાટ શ્રેણિકનું મહિર બનાવો એમને ટાઈએ પૂજ્યા હોય એવું સાક્ષીવામા આવ્યું નથી

શુ તમે કદી વિચાર્યું હતું કે આનું રહસ્ય શુ છે ? દુનિયા શા માટે સમ્રાટો અને ચક્રવર્તીઓને વિસરી જાય છે ? અને એક સતનુ નામ રહે છે અને એના પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુષ્પો ચઢાવે છે ? એનું રહસ્ય છે, જેણે પોતાનું સમગ્ર જીવન જનતાની સેવામા અર્પી દીધું, કરોડો માણસોને કિત અને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવ્યો અને બદલામા શુ લીધું ? તાબાની એક પાઈ પણ દુનિયા પાસેથી ન લીધી જનતા એના જ ચરણોમા શ્રદ્ધાથી નત મસ્તકે રહેશે

જેની પરહિત-વૃત્તિમા સ્વાર્થના કાદવની એક પણ કાળી રેખા નથી, દુનિયા એને જ હૃદય સમર્પિત કરે છે. ખીલો એક એવો છે જે થોડું લઈને સહસ્રગણુ પાછું આપી દે છે, એને પણ સ્વાર્થી કહી શકાશે નહીં. વૃક્ષ પૃથ્વીથી રસ લે છે, હવા પ્રકાશ અને પાણી પણ લે છે તેમ છતાં ટાઈએ એને સ્વાર્થી કહ્યું નથી, કારણ એ જે લે છે, એના બદલા રૂપે સહસ્રગણુ ફળ અને ફળ પ્રદાન કરે છે મેંધને આજ સુધી ટાઈએ સ્વાર્થી કહ્યો કે ગર્યો નથી જો કે એ સાગરથી પાણી લે છે, તોપણ એ સ્વાર્થી નથી, કારણ ખારુ જળ એ લે છે અને એને મધુર બનાવી જનતાને એ પાછું વાળે છે જે લઈને બદલામા પાછું વાળે છે એને સ્વાર્થી કહી શકાય નહીં સતો પણ તમારી (ગ્રહસ્થો) પાસેથી ચાર રોટલા લે છે, એના બદલે તેઓ સત્યનો રાહ બતાવે છે એટલે એમને સ્વાર્થી કહી શકાય નહીં.

જે કેવળ લેવાનું જ જાણે છે અને બદલામા કશું જ વાળતો નથી, અથવા વાળવાનું એના સ્વભાવમા નથી તો એ સત નો નથી જ પણ માનવ પણ નથી હેતુ અને બદલામા કઈ પણ ન લેતા દેતા રહેવું એ દેવોની સપત્તિ છે અને લેવું અને બદલામા કઈ પણ દીધા વિના લેતા જ રહેવું

એ રાક્ષસોની સંપત્તિ છે માણસ તો લે અને દેની વચ્ચે છે એ કંઈક છે એ કંઈક લે પણ છે પણ જાનનો માણસ તો રક્ત લેવાનું જ સીખ્યો છે દેવાની-આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ કહે છે જમારી પાસે છે ન શું ? જામે શું આપી શકીએ એમ છીએ ? જાણી કાંઈ માનનાર આવે છે તો એ જાણે એ જાણી સારે છે ત્યારે દેવારહનાર જાણી સારો ફરે છે કમણ્વી ખવાસ થઈ થઈ ખચો વધી ગયા ટેકસેનો બાર એટલે વધી ગયો છે કે જામે તો ખાધું પણ બિનુ કરી શકતા નથી પણ જામ કહેનારા સદ્ગતો સિનેમા જોવા નથી જતા શું ? કમણ્વી જો પછી જામ અને ખચો વધી જાય તો સિનેમા તો પહેલાં નાંખ જવાં જોઈએ, પણ નથી દિલ્લ જાવી કે એમને તો પહેલી રીક્ટ જોઈએ પછી બસને પાંચની મંત્રે કે દસની મેટર ડ્રાઈવરનો ફા. ૨ તો માસિક ખચ જામે ચડતો નથી પણ કાંઈ ગરીબને પાંચ રૂપિયા આપ્યા હોય તો સારી દુનિયાભરના ખચો જાને ટેકસ થાક જાવી જાય છે

મુસાફરી કરવી હશે તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જશે અને બધા દિવસ જવાઈ સીટ રિજન કરાવશે. શું કાંઈ થઈ ક્લાસમાં બેસાતું નથી ? જારે રાખ પિયા જાણુ હમેશાં ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતા હતા શું એમની પાસે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જવા-જાવવા પૈસા નહોતા એવાર કાંઈએ એમને પૂછ્યું 'જાણુ, તમે થઈ ક્લાસમાં શા માટે મુસાફરી કરો છો ? જારતનો એતાજ માલસાહ ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરે એ જમારા વાસ્તે સરખી વાન છે ' જાણુએ શા જવાબ વાળ્યો 'જનર છે તમને ? તેઓએ કહ્યું 'હું ત્રીજા વર્ગમાં એટલા માટે મુસાફરી કરું છું કે એવો વગ નથી જારતની ત્રીજા જનતાને ત્રીજા વર્ગમાં પણ બિચ-બિચ જવું પડે છે હું તો એમનો સેવક છું પણ ફર્સ્ટ અને સેકન્ડ ક્લાસમાં કેમ બેસી શકું ?

હા તો તમે ગાંધીજીના ચીસે જાવવા ચાહતા હો તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં ન બેસતાં થા ક્લાસમાં મુસાફરી કરી શો છો અને એમ કરવાથી જ્યોતે પૈસો કાંઈ ગરીબને આપે તો કેવું સારું ? મારી બહેનેને કહીશ કે તમે રેશમી અને જ્યોર્જેટની સાડીઓ પહેા છો. શરીર તો સારાં કપડાંથી પણ ઢાંકી શકાય છે પણ રેશમ પહેરીને જીવ-જીવાનું ખાપ શા માટે ખરીદો છો ?

તમે સારાં કપડાં પહેતાં છો તેથી ગરીબ જારતના આમોઘોગને પ્રિસાદન મળશે જામ કરવાથી તમે તમારી / જનાથ જાને મંત્રે નહોતેને રાખ અને રાંધી મેળવવામાં સદાચક્ર થઈ શકો છો અને તેથી જાતો પૈસો

તમે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવામા વાપરો તે તમને બમણો લાભ મળશે પહેલો લાભ એ થશે કે જીવનમા સાદાઈ અને અપ્રતિબદ્ધ આવશે અને બીજો એ કે તમે ગરીબ લારનની મેવા કરી શકશો આ મેવાના કોને તમે જેમ-જેમ આગળ વધશો તેમ તેમ તમને જીવનની સાચી મધુરતા મળતી જશે તમે આજ પર્યંત ગગનો આનંદ લીધો છે પણ હવે ત્યાગનો પણ આનંદ લેતા શીખો

રસગુસ્તાનો આનંદ તમે ઘણી વખત લીધો છે હવે આવો આનંદ તો કે તમે પોતે ભૂખ્યા છો અને તમાની સામે લાણુ આવ્યું કે બરાબર તે જ વખતે ત્રણ દિવસનો બૂખ્યો કાઈ હાથ પસારો તમાગ સામે આવીને બેઠો રહે તમારો આત્મા એના કડુણ-સ્વરને પીગળે અને લાણુ આપું તમે એ ભૂખ્યાને આપી દો તો એમા પણ એક સાત્ત્વિક આનંદ છે- મોપાદીનો સ્વાદ માણુનારા શુ એક દિવસ આ સ્વાદ પણ લેશે ખરા?

તમારા જીવનની સુવાસ અને સેવાથી કાઈ વ્યક્તિની આખોમા કૃતજ્ઞતાના આંસુ ઊભરાઈ આવે તો હું માનુ છું કે એની આખોના એ મોતી, પેલા મોતીઓ કરતા પણ વધુ કિંમતો હશે કે જે તમે પાંચ કે દસ હજાર આપી ઝવેરી બજારમાથી ખરીદી લાવો છો અને તેનો દાર ગળે પહેરી ગૌરવમિશ્રિત આનંદનો અનુભવ કરો શકો છો

સ્વીડનની વાત છે ત્યાના સમ્રાટની બહેનનું નામ રાજકુમારી યુગ્નિની હતું એના હૃદયમા એટલી બધી દયા હતા કે રાગીઓને જોઈ એના હૃદયમા કરુણા ઊભરાઈ આવતી આ કરુણાથી પ્રેરિત થઈ રાજકુમારી યુગ્નિનીએ પોતાના હોરા અને મોતીના આભુષણો વેચી એક ઘણી મોટી હોસ્પિટલ બંધાવી હતી આ હોસ્પિટલમા સુશ્રુષાના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ હતા. આટલાથી રાજકુમારીને સંતોષ ન થતા એ પોતે હોસ્પિટલ જતી અને પોતાના હાથે રાગીઓની સેવા કરતી બીજી નસીં કહેતી, “તમે સ્વીડનના રાજકુમારી છો સેવાનું કામ તમારું નહીં, અમારું છે” રાજકુમારી જવાબ વાળતી “આ પરિચર્યાગ અને સેવાનો એટલો આનંદ મળે છે કે તમે એ જાણી શકશો નહો સેવાનો આનંદ પૈસા આપીને મેળવી શકાતો નથી એ તો સ્વ-હાથે વડે કરીને જ લઈ-મેળવી શકાય છે.”

એક વાર એની હોસ્પિટલમા એક કેઢના રોગથી પીગતો માણસ આવ્યો બધા એનીથી બચવા માગતા હતા રાજકુમારીને બજાર પડી તો એ પોતે એ દેઢી માણસની પાસે પહોંચી ગઈ અને બોલી “લાઈ, કેટલા દિવસથી આ રોગથી તમે પીગાઓ છો?” એ દર્દથી પીગતો બોલ્યો-

માતાજી ૭ વર્ષ થઈ ગયાં. આ વખતે જીભારીએ ધર માલુ છે. બંનેજગમાં પીઠ થાય છે. લેલી અને પરુ કરે છે. કાઈ પણ પાસે ફરકવા માલુ નથી. હવે તો કમવાન બોલાવી લે તો જ સારુ છે. રાજકુમારીની અંગેમાં આંસુ આવી ગયાં એવું કહ્યું. કાઈ ગમરાવ નહીં. આ પવિત્ર કામ હું કરીશ. રાજકુમારીએ પાણી ચરમ ક્યું અને પોતાના હાથે રાગના બાવો ધોતી દસ લગાવી નવા પાટા બાંધી દીધા. નોકરની ખસે ધોતી ફળ મગાવ્યાં અને રાગીને ખવડાવ્યાં સાત ગરિના સુધી આ કમ આપ્યો. ફરશજ રાજકુમારી આવતી. રાગીને નવજતી, બાવોને પોતાના હાથે ધોતી અને નવો પાટો બાંધી દેતી. એક એવો દિવસ આવ્યો કે રાજકુમારીની સેવા સહજ થઈ અને રાગી સ્વસ્થ-સાને થઈ ગયો. જે દિવસે એને જવાની ન આપી અને એ જરા લાગ્યો ત્યારે રાજકુમારીને કહ્યું.

તમે મારી અપર માતા છે. એક માતા પણ બાળકની આટલી સેવા નહીં કરે. નેટલી કે તમે રાજકુમારી સેવા છતાં મારી સેવા કરી છે. વખતે સેવા અને મમતાએ જ રાજ મટાડ્યો છે. તમારી પરિક્ષાને આ માનવું. હવે જીવનની હાલી ધડીઓમાં પણ સુધી નહીં રહે” અને એવો ચરમ સ્પર્શ કરતાં એની અંગેમાં આંસુનાં મોટા-મોટા બિંદુઓ નીતરી રહ્યાં.

આ નેઈ રાજકુમારી બોલી. કાઈ આ હેસ્તિપદના નિર્માણમાં મેં હીરા ને મોતીનાં આશુપલ્લે અખી છે. આજે તે મોતી બગી નીકળ્યાં છે. તમારા નયનોનાં મોતી પામી હું આ ? ધન બની થઈ છું.”

આયુ પૂરે તો આજ જીવનની કળા છે. આંસુઓનાં મોતીઓથી માલુસને તેજાવ છે. જેનું મૂલ્ય દુનિયાને ખબર નેનું નામ નિહવા પર અખતાં જ સંજોગનારની અંગે મોતીઓની બેટ ચલાવે એ જ જીવનનો આયો કળાકાર છે. નહીંતર જેના મૂલ્ય પર લોભ હોવા લાગે. સારુ થઈ, આ ? સારાવે ચામને રાજ ગયો. તો સમજવું નેઈએ કે એવું જીવન દિવગાવા જેવું છે.

એક વખત એક રીઠને ત્યાં પુતળ-મ થયો. રીઠનું ધર ને કુમારને જન્મ, અને તેમણ પાછાં એ નવરોડ રથા લોભ દૂર-દૂરથી વધામણી લેવા આવવા લાગ્યા. રીઠને તો આ વધાવઆનું સત્તાન હતું. એમના હાલમાં હરખ મા તો નહોતો. તેઓ પણ આગળ વધી-વધીને લોભનું રવાનત કરી રથા દના સૌના મોં પર મહાકાટ હતો. પણ પેનું નવજત બાળક રડી રહ્યું હતું. એના રુદનનો અવાજ પડેલમાં લેતા રીખસાદીજના અને પડખો. તેઓ પણ આજના અને સીધા બાળકની પાસે જઈને બોલ્યા. આજે

તારે જન્મોત્સવ ઉજવવા દૂર-દૂરથી લોકો આવી રહ્યા છે સૌ હસે છે અને તુ રડી રહ્યો છે કાઈ ચિત્તાની વાત નથી પણ તુ તારી જિંદગી એવી બતાવજે કે ત્યારે તુ સસારથી વિદાય લે ત્યારે તુ હસતો રહેજે અને દુનિયા શેતી રહે” બસ, આજ તો જિંદગી છે.

હસવું એ જ તો જિંદગીની જિંદાદિશી, મર્દાનગી છે રડતા અને મરદાની જેમ જીવવું એ પણ શું કાઈ જિંદગી છે ? પણ યાદ રાખજો, સુખના મહેલોમા રહેતા ચહેરાઓ પર મલકાટ રહે, એમા કશો ચમત્કાર નથી પણ વિપત્તિની લયાનક ધડીઓમા ત્યારે દુખની - અધારી રાતમા કંઈની વીજળીના કડકડાટ થઈ રહ્યા હોય ત્યારે-તેવા વખતે પણ તમારા મો પરનો મલકાટ જાય નહીં-જવો જોઈએ નહીં, એવું તમે સદૈવ ધ્યાન રાખજો વળી એક વાત એ પણ છે કે પોતાના સુખમા તો હરકાઈ હસી શકે છે પણ ખીજની સેવા કરતી વેળા મુસીબતો આવી પડે, વિપત્તિઓના તોફાનો આવે તો પણ તમારે મલકાટ-સ્મિત કાયમ રહેવો જોઈએ તમારે પેલા ગુલામની જેમ સદા ખીલ્યા રહેવું જોઈએ, જે પથ્થરની સાથે અથડાતાં પણ પોતાની સુગંધ આપતું રહે

એક વાર થોડા ગુલામ પીસાઈ-દળાઈ રહ્યા હતા ઈત્રવાળો એમને ખરજમા ખાડી રહ્યો હતો ફૂલની કળી તો શું પણ એનો અણુએ અણુ ખડતો જઈ રહ્યો હતો અને સાથે જ પોતાને મૃતપ્રાય કરનારને પણ એ સુગંધિત કરી રહ્યું હતું એ જ વખતે એક દાર્શનિક તે બાજુથી પસાર થયો એણે પૂછ્યું “રે મોહક પુષ્પ તારું જીવન તો સુવાસિત જીવન છે, પછી તારા થકી એવો તે શો અપરાધ થયો છે કે તુ નિર્દય શિક્ષા તળે પીસાઈ રહ્યો છે ?” એમાના પૈકી થોડાક ફૂલો બોલ્યાં.

“અમારો તો શો અપરાધ, અમે તો દુનિયાને ખુશખુ આપવા આવ્યા છીએ પણ અમારો અપરાધ હતો કે અમે હમી પડ્યા અને દુનિયા અમારીએ હસીને જોઈ ન શકી દુનિયા ખીજની આખોમા આસુ જોઈ શકે છે પણ ખીજના આખોની હસી એ જોઈ શકતી નથી દુનિયા દુખીઓને જોઈ એમના પ્રત્યે દયા લાવી શકે છે પણ સુખીને જોઈ એ ઈર્ષ્યા કરવા લાગે છે” એમાના વળી ખીજ ફૂલો બોલ્યા ‘હે મનુ-પુત્ર, આહી મળતી પીડાથી અમને તો કિંચિત માત્ર પણ દરદનો અનુભવ થતો નથી કારણુ અમે જાણીએ છીએ કે અમારું આ દુખ ખીજઓ માટે છે ખીજઓ માટે પોતાને મીઠાવી દેવામા અમને દુખ યશો નડી અમારું જીવન સૌરભ-સુગંધ છુટાવવા માટે જ છે. રે માનવ, અમારી જિંદગીથી તો તમે કાઈ

શીખ્યા નહીં પણ જો મોતથી કંઈ શીખશે તો આ મોત પછી વિગત વરણ વનશે." આ વિશાળ હલની પરિત્ર પ્રેરણા છે 'પરકિતા' પેતાને મિત્રની જે સ્વતંત્ર રહે છે મોતની છેલ્લી ધમી સુધી એમના મોં પર રિપત ફરતુ રહે છે એ જ તો હલની સુવીસ છે અને એ સુવાસ એમના સ્વ પત્રી પણ જનતાની હલ-પટલ પર રહી એમની સ્મૃતિને સજીવ રાખે છે.

એક બીજી વાત છે 'બીજાને કરવામાં આવેલી ભલાઈ પ્રકારાન્તરે સ્વ ઉપકાર છે. આને જો આપણે ધીનને ઠામ આવીશું કાલે એ આપણા કામે આવશે. તમે કંઈક મેળવ્યું છે અને તમારી પાસે અમર અભાવથી પીડાયેલા કંઈક હાથ પસારે છે ત્યારે એના દુઃખમાં જો તમે સહયોગી બને છે તો કાલે એ પણ તમારો સહયોગી બનશે. કારણ જીવન એ ચક્ષુરો હતો હાલથી છે. કર્મ-સિદ્ધાંત ઉપર વિશ્વાસ ધરાવનાર કદી પેતાને સદા માટે સંપત્તિનો સ્વામી માની શકતો નથી. ક્યારેક પાસે ૧ ધાર્મિક સંકેત છે આજનો ધનકુબેર કાલે ગલીનો બિખારી બની શકે અને આજનો ગલીનો બિખારી, ઘેર-ઘેર રોટમાના બે કકડા ચાટે હાથ લખાવનારનું પણ ભાગ ભાગી શકે છે અને તેઓ નમરના ધનવાનોની મેણીમાં આવી શકે છે. આવા ધણા પ્રસંગે સાંજના છે એટલું જ નહીં નિન્દાને લેવામાં પણ આવ્યા છે કે એક વિશે તેઓ જસ રૂપિયામાં તોફારી કરતા હતા તેઓ લાખોના સોદા કરનારા બની ગયા.

હા તો બીજાની મુસીબતોમાં તમે જો ભાગ પાડ્યો છે એમનાં આશુ લગ્યાં છે તો તમારી પરિસ્થિતિ બગડતાં અને તેમનામાં માનવતાનો દાવો પ્રગટેલો હશે તો તેઓ તમારા કામમાં પણ આવશે જ.

ખેત પેટે કંઈકે ચતુર છે એ ગામડામાં વસે છે એનામાં ડોંગરથી-સમ્પત્તિ વળે અભાવ છે તેમ છતાં ગામડાવાળાઓએ સહેલા પાસેથી કંઈક સીખવાનું છે તેમ સહેલીઓએ પણ ગામડાવાળાઓ પાસેથી કંઈક સીખવાનું-લેવાનું છે. સહેલીનાં સહાર્થ અને વ્યવસ્થા ગામડાએ સીખવાની છે. તો સહેલીઓએ ગામડાની સેવા, સહાયતા અને નિષ્કપટપણ સીખવાની જરૂર છે.

હું ગામડામાં રહેતા ખેતની કુટુંબનાની વાત કરી રહ્યો હતો. એના ધરમાં હજારો ધનનાજ આવે છે ભૂમિ-પુત્ર જુઠાવાની સેવા કરી જલ્લામાં પાનનાર રમણ મેળવે છે પણ જે કંઈ મેળવે છે નવું એ ખાઈ ને નથી. એનો થોડો ભાગ પાડો પૃથ્વીને આપી દે છે પૃથ્વીના પેટાળ પર

વિખરેલા થોડાક દાણાના બદલામાં સહસ્રોણા થઈને એને મળે છે આ જ આપણી સેવા અને સમર્પણનું પ્રતિક્ષણ છે

તમે પુરુષોત્તમ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જીવનથી સારી રીતે પરિચિત છો. કમઃ એનો હરીફ હતો એ હમેશા એમનો વિરોધી બનીને જ સામે આવીએ. વારાણસી એ દિવસોમાં કમઃ સમા તપસોનું તપ-કેન્દ્ર હતું પણ એમનો અજ્ઞાન સાધનામાં દેહદંડની પ્રધાનતા હતી હિંસા-જન્ય પ્રવૃત્તિઓની પણ તેટલી પ્રધાનતા હતી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ઉપર કષ્ટ પ્રદર્શન દ્વારા જનતાને આકર્ષતા ભૂલેલા રાહદારોએને સત્ય પથ લણી દોરવા નીકળી પડ્યા. વારાણસીની બહાર તપ કરતા કમઠની પાસે તેઓ ગયા એની સાધનાને આત્મ-લક્ષ્યથી વિપરીત દર્શાવતા તેઓ બોલ્યા “હે ભોળા સાધક, તમે જે તપ કરી રહ્યા છો તે તો અન્ય પ્રાણીઓ માટે ઉત્પીડનનું કારણ બની રહ્યું છે. તમારી આ ધૂણીની લપેટમાં સર્પ અને સર્પિણી શેકાઈ રહ્યાં છે”

ન્યારે બળતા કાળ-લાકડાને ચીરવામાં આવ્યું તો અર્ધ-દગ્ધ-સર્પ-સર્પિણી બકાર નીકળ્યા પાર્શ્વકુમારે એમને નવકાર મત્ર સંભળાવ્યા. સર્પ-સર્પિણી ત્યાંથી મરી ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતીના રૂપમાં રંગભૂમિમાં જિપન્ન થાય છે, ક્ષુદ્ર જીવો ઉપર પ્રભુનો આ ઉપકાર હતો પણ આ ઉપકાર વૃત્તિ જ એક દિ-સે એમના માટે પ્રત્યુપકારમાં બદલાઈ ગઈ પાર્શ્વનાથ ભગવાન આત્મા-સાધન માટે મુનીન્દ્ર બની વનમાં ન્યારે ધ્યાનગ્રંથ ઊભા હતા ત્યારે અસુર કમઠે પોતાના વૈરનો બદલો લેવા માટે પ્રભુને જલમગ્ન કરી દેવા સારું પ્રલયકારી વૃષ્ટિ કરી હતી એ જલ-પ્રવાહ-પ્રભુના ગળાથી પણ ઉપર આવી ગયો હતો કે તે જ વખતે ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી સર્પ-સર્પિણી રૂપે આવી છત્ર બની એમનું રક્ષણ કર્યું પ્રભુએ એમનું રક્ષણ કર્યું તો તેઓ પણ નાગ રૂપે જ પ્રભુના રક્ષણ કાળે ક્ષેત્રી આવ્યા હતા

આ છે ઉપકાર અને પ્રત્યુપકારની કથની, આજનો ઉપકાર આપણા માટે જ પ્રત્યુપકાર રૂપે ક્યારે કઈ બાણે આપણું રક્ષણ કરવા આવી જશે એ કહી શકાતું નથી કોઈ પણ પ્રકારે તમે જીવનમાં પરોપકારને આશ્રય આપશો તો જીવનનો રાટલો મધુરો બની જશે તમે બાણો છો કે મીઠા વિના રાટલો મીઠો લાગતો નથી તેથી જ મધ્ય-ભારત વગેરે પ્રદેશોમાં રસોઈ કરતા પહેલાં લોટમાં મીઠું નાખવાની પ્રથા છે આપણી બહેનો આ કળામાં નિપૂણ છે ઘણા બધા લોટમાં થોડુંક મીઠું પડે છે તો રાટલાનો સ્વાદ વધી જાય છે, તેમ આપણા હંગામી સ્વાર્થના લોટ-આટમાં બે પરમાર્થનું ચપટીભર મીઠું પડે જાય તો સ્વાદનો રાટલો મીઠો બની જશે.

આજનો માણસ સેવા અને પરોપકાર વૃત્તિને ભૂલી ગયો છે. જાણે કે એ તથા જ મની વાત હોય એને તો પોતાના મતલબની વાતે શરૂ છે પરંતુ કામને કામ નહીં પણ દરામ માને છે એ તો સ્વાર્થ ભણી જ દેખાયે આજે જઈ રહ્યો છે પાકા ફળને જોઈ જોય પછી રહે છે તેની જ રીતે માણસ પૈસા તરફ દોટ લગાવી રહ્યો છે આ પૈસાની દોટ પાછળ એણે પોતાની માનવતા પણ વેચી દીધી છે પોતાની પારિવારિક જવાબદારીઓને એણે અવિવાજ કર્યો છે એટલે આજે મનુષ્યને મનુષ્ય કરતાં પણ જરા પૈસો વધુ પ્રિય છે.

શરૂ થયેલો, પૈસાના પ્રેમ બાઈને બાઈનો શત્રુ બનાવ્યો. બીરબ્રએ પોતાના મિત્ર સાહેબોને કારાગરમાં ધકેલ્યો. બાઈઓની હત્યા કરી. એને તમે પૂછે કે આવો જુલમ શા માટે રહ્યો ? શું તારી પાસે ખાવા-પીવાનું કંઈ આવડ્યું હતું ? એની પાસે આ મરિ હા તો જવાબ નહીં હોય અને કદાચ એ કહી પણ દે તો દુનિવા એના કથનનો સ્વીકાર કરી રહ્યો નહીં એ સાહેબો હતા. એને સમસ્ત યજ્ઞની વેલોયો પ્રાપ્ત કર્યા. ખાવા-પીવાની વાત તો શું આશાના સાથી મહેમો પણ એને સાચું ખુશ્ખા હશે, તેમ છતાં એની સ્વાસ્થ્યશક્તિએ વિરામ ન લીધો અને પિતાને કારાવાસની મટદીમાં ધકેલી દીધો. શુભ અને દાસ જેવાં વીર બાઈઓને પણ—અવરોધક માની દોષ દર્શાવે એમને મરાઠી નામે છે સાચું છે કે સ્વાર્થ માણસ પોતાના સ્વાર્થ માટે કોઈ જાતનાયાર નથી કરતો ? એક કિંદી કવિએ કહ્યું છે

હૈ સ્વાર્થે તેરી પૂછતામે વળખુજન શનુ કિયે
 ગુણર્મ હૈ કે કૌનસે જો ના કિયે તેરે કિયે ।

તેરી પરાયનતા ચરાચર વિશ્વ મેં છા રહી;

લપકાર કરના સ્વાર્થ વિન યહ બુદ્ધિ તો જાતો રહી ॥

કવિ કેટલુ માર્મિક કહી ગયો છે । સ્વાર્થને ઉપાલભ દેતા કહે છે :
સ્વાર્થે આપણા સ્તેહો-સખધીજનોમા વૈર અને વિદ્રેપની ખાઈ ઊભી કરી
દીધી છે. પહેલા તો તેઓ એક બીજાને જોયા વિના જીવવું પણ અસંભવિત
માનતા, હવે તેઓ સ્વાર્થમા લગ પડના એક બીજાનુ મો જોવામાં પણ
પાપ માને છે આ સસારના સખધો અને સગપણો સ્વાર્થના દોરા વડે
બધાયેલા છે સ્વાર્થનો દોરો કાચા સૂતરના દોરા કરતા પણ વધુ કાચો હોય
છે જ્યાં સુધી મોજાસના સ્વાર્થને પોપણ મળતુ રહેશે, ત્યાં સુધી એ બીજાની
સેવા પણ કરતો રહેશે એને પોતાના આરામ માની પૂજા પણ કરશે પણ
સ્વાર્થની સમારિતની સાથે જ એક ક્ષણમા એટલા દૂર જઈ પડશે જાણે કે
કોઈ જાતની આપસમા ઓળખાણ જ ન હોય તમે જાણો છો કે મકાનના
થાભલા (લાકડાના થાભલા) જ્યાં સુધી ઉપરની મજિલોનો ભાર સહન
કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે, ત્યાં સુધી મકાનમાત્રિક એમની સુરક્ષા સારુ ચિંતા
રાખતો રહે છે સાફ-સફાઈ પણ કરે છે અને દિવાળીના તહેવારે તેલ ને
વાર્નિશ પણ લગાડે છે પણ જે કાણે એ સ્તભ (થાભલો) ભાર સહન
કરવાનો ઈન્કાર કરશે-અર્થાત્ જીવું બનશે ત્યારે એની શી યિથિ થાય છે ?
પછી એને કાણુ તેલ અને વાર્નિશ લગાડશે । તેલ ને વાર્નિશના દિવસો તો
ગયા પણ હવે તો એના ટૂંકડે ટૂંકડા કરી ચૂકામા જ હોમશે પછી તો
અગ્નિની જવાલામા એમનુ અસ્તિત્વ જ બૂસાઈ જશે કારણુ કે એની પ્રીતિ
પણ સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલી હતી

સ્વાર્થ-પ્રેમ હમેશા સાથ આપે એવુ પણ બનતુ નથી આપણને શક-
કપટી મનુષ્યો પસંદ નથી પણ કપટ પસંદ છે કારણુ બદમાશ આદમી તો
ધન લઈ જાય છે જ્યારે લુચ્ચાઈ તો બીજાનુ ધન અપહરણુ કરી લઈ આવે
છે હા, તો સ્વાર્થી સદા 'સારા'થી પ્રેમ કરતો નથી, એ તો સ્વાર્થને જ પ્રેમ
કરે છે સ્વાર્થની પ્રીતિ અલ્પ-આયુ લઈને આવે છે

એક વખત કુતરાઓની કાન્કરન્સ મળી કૂતરા-સમાજના વિકાસ અને
ઉજ્જવલ ભાવિ માટે ચર્ચા-વિચારણા શરૂ થઈ એક સજ્જન કૂતરાએ ઠરાવ
રજૂ કર્યો “આપણો સમાજ પરસ્પર લડવા માટે બહુ બદનામ થયો છે.
આપણે આપસમા લડીએ છીએ નાનાશા રોટલાના બટકા માટે આપણે ઝડૂની
બની લડી પડીએ છીએ, આ કેટલી ખરાબ વાત છે ? આજે પ્રેમ અને શ્રાવ-

શબ્દનો મુગ હો માનવસામાજ વિશ્વ-પ્રેમ નજીક પહોંચી રહ્યો છે. સખ પાડી ગયો છે કે હમે આપણે આપણુ કલક પાઈ નાખીએ. વિશ્વ-પ્રેમની વાન બહુ દૂરની છે પરંતુ આજનાં આજ ભવિ-પ્રેમને તો અપનાવીએ જ તેથી જાને એવો દરોવ કરીએ છીએ કે “કેવળ પશુ પ્રયોજનાર જાને કેમ ન જાણે પણ આપણે કરી લાગી નહીં” સૌએ એક સ્વરે દરખાને બંધ મેલન આપ્યું.

અનુભવનનો સ્વર હલુ સુદીરજો વલો કે આપણામાં જાણી જાણીની માંચમાંથી દૂરને પાકાઓ કહો નીચે જાયો. કમાને જોતાં જ સો જોયા ઉપર કાંઈ પંખા અને પજો તો જોને જ મેળવવા માટે જાને પરજર કાપવા લાગ્યા. દરવની જૂનુ હલુ પૂરી થઈ નહોતી કે જોનો મેલનો જંદ વાગી ગયો. એટલે સ્વાર્થમાં જોયમાં એક પશુ દરવ છવિન રેલી ટાકે નથી દરવની ચાલી હલુ સુકાઈ નહીં હસે કે દરવનિર્મીલુ કરનારને હાથે જ જોનું થલુ થઈ જાય.

જોમ તે માનવી આઆતમી જીવી જ્યાંય માટે છે પણ જ્યાં એક નાના-સા સ્વાર્થને હાનિ પહોંચી કે એ જાણી જડે છે પોતાના નાનામાં જ્વાર્થના રક્ષણ માટે બીજાના મોટામાં મોટા હિતને કચરી નાખવા એ તેજર થઈ જાય છે આ માનવનની કુદ જુદિ છે એ જોને પોતાના દેહની દિવાલેથી ઉપર જાવા દેતી નથી પોતા માટે એ હાનિ રૂપિયા ‘ખર્ચ’ કરી શકે છે પણ બીજા ચાર એ રૂપિયા ‘ખર્ચ’ કરવા માટે જોનો દેહજુદિ આપ્યા આપવી નથી. પણ માફ રાખજો કે પોતાના સ્વાર્થ આતર ખર્ચ કરવામાં આવેલા હાનિ રૂપિયા નષ્ટ થવા માટે છે જ્યારે મરીખનાં હિતાઈ ખર્ચેલા એ રૂપિયા બેતરમાં વીએરેલા-વાવેલા સંખાન છે એ એક દિવસે હાનિમલુ પ્રતિજ્ઞ થઈને આવશે.

એક મોટર કાર્પેસ છે મોટરના રક્ષણની જવાબદારી જોની છે. પંચ એ કેવળ પોતાની મોટરની સુરક્ષાની જ ચિંતા કરે અને સડક પર જ પચાર બનાવજોના પ્રયોજની ચિંતા ન કરે તો શું જોની મોટર પણ સુરક્ષિત રહેશે ખરી? કેટલા અકસ્માતો થશે કેટલાના પ્રયોજો આપ્યા જશે?

આપણે આપણી જીવનશૈલી મોટરની સુરક્ષા કરીએ જોની જવાબદારી આપણા ઉપર છે જીવન મેળવ્યું છે તો એ નષ્ટ કરવા માટે તથા પશુ સ્વાર્થે-સ્વાર્થે એ જોવાની જવાબદારી પણ આપણા ઉપર જાણી પડે છે કે આપણો જીવ જીવનશૈલી મોટરના વેગમાં સ્વાર્થમાં પાંચો ટોળ થઈ

‘કચ્છમાં ન જાય જેને ફક્ત પોતાના હિતોની જ ચિંતા છે, તે જર્થન્ય સ્વાર્થી’ છે ખીજે છે જે પોતાના હિતની સાથે-સાથે ખીજનાં હિતનો પણ કાંઈક ખ્યાલ રાખે છે તેને મધ્યમ પ્રકૃતિનો માણસ કહી શકાય પરંતુ ખીજ માટે પોતાના હિતોનું બલિદાન કરે તે તો મહાપુરુષ જ છે.

અથવા એમ પણ કંઈ શકાય કે જેટલું લે છે તેટલું પાછું પણ વાળી દે છે, તે સાધારણ ભ્રૂ પુરુષ છે જેટલું લે તેના કરતા વધુ વાળી આપે એ વિશિષ્ટ પુરુષ છે, પરંતુ જેણે પોતાની સમગ્ર જિંદગી પરાર્થ કાળે સમર્પી દીધી છે તે અસાધારણ મહાપુરુષ છે તે તીર્થ કર દેવોનો મહાન આત્મા છે, જેનું સમગ્ર જીવન લોક-કલ્યાણ અર્થે છે અનતાનંત આત્માઓને અધારેથી પ્રકાશ લાણી દોરી લઈ જવા માટે જ એમનું જીવન છે પરંતુ આ ત્રણેયથી જુદો એક પ્રકાર બાકી રહી જાય છે ફક્ત લેવાનું જ જાણે છે પણ બદલામાં કંઈ દેવા માગતો નથી લેવાની કાંઈ સીમા માનીતે એ આલસો નથી.

માણસ મોટામાં મોટી હિસા સ્વાર્થથી પ્રેરાઈતો જ તો કરે છે. માનવીની સ્વાર્થબુદ્ધિ જ્યારે એનો વિવેક-દીપ આલવે છે ત્યારે જ તો એ હિસા માટે પ્રેરિત થાય છે ચીના લોકો કમોરેટ નામનું પક્ષી પાળે છે. આ પખી લગભગ બગલા જેવું હોય છે, એનો ઉપયોગ તેઓ માછલા પકડવા માટે કરે છે પરંતુ તે પોતે એક પણ માછલું ખાઈ ન જાય એ માટે એના ગળામાં એક ગોળી ફસાવી દે છે જુઓ, કેટલી સ્વાર્થથી બુદ્ધિ છે માણસની ! તેની પાસેથી ખીજે કાંઈ કશું લઈ ન શકે તે માટે કેટલી સાવધાની રાખે છે !

ક્ષણિક સ્વાર્થ માટે માણસે હિસાની પ્રક્રિયાને કેવું વિશાળ રૂપ આપ્યું છે ? મોટા-મોટા કસાઈ-ખાનાઓ માનવીની સ્વાર્થચિત્તિની વાતો કહી રહ્યા છે અહીં એવા સ્વાર્થ ખાતર એણે સ્ત્રીખતા-ખરાડા પાડતા પશુઓની કબજે પોતાના પેટમાં નિર્મોણ કરી છે.

ચિકાગોમાં કસાઈખાનું છે જ્યાં દરરોજ સવારથી લઈને સાંજ સુધી અવિરત પશુઓની કતલ થયા કરે છે એ પશુઓની કતલથી લોહીની નદીઓ વહી રહી છે એ એક જ કસાઈખાનામાં અદારસો મજૂરો પ્રતિદિન કામ કરે છે આ તો ચંઈ વિદેશની વાત પણ ભારતની જ વાત હશે ભગવાન મહાવીર અને મહાત્મા શુદ્ધ જેવા અહિંસાના પેગંબરો અહીં ચંઈ ગયા મહાત્મા ગાંધીજી અહિંસાનો સંદેશ અહીં આપ્યો જે ભારતીય સરકાર વિશાળ મત ઉપરથી અહિંસાનો ઉદ્દેશ્ય કરે છે તે જ ભારત સરકાર સુધી

મદાસ કસકતા દિલ્લી જેવા ભારતનાં પ્રમુખ નગરોમાં કરોડો રૂપિયા ખર્ચે વિશાળ કસાઈખાનાં નિર્માણ કરી રહી છે. આ પશુઓના આગમ માટે છે? ના. નહીં. વ્હેણામાં વ્હેણા વધુમાં વધુ સંખ્યામાં પશુઓની કસ થવા એ જા નિર્માણ પાળીને ઉદ્દેશ છે.

અદિસાની શુભિ ભારતમાં અત્યંતજોગને પ્રીત્સ હા મળી રહ્યું છે. કસાઈખાનાં વધી રહ્યાં છે. આપડી અદિસા દેવી સુપચાપ જાણ વધતી રહી છે એના આશુમાં કોણ લુપ્તો? જાણ ઉપરાંત ફેરતેએક વસ્તુએક માટે પણ ખર્ચી ચિતા થાય છે. આ ચીકણા અમકતા આમણાં પડા જાને જુદાં જાંમાં મદ્ય દિશાથી જ તેમાર થયેલાં છે એ નિશ્ચિત છે કે આમણી ને વસ્તુ જેટલી વધુ મુશ્કેલ જાને અમલીથી હશે એના નિર્માણમાં જેટલી જ ન વધુ દિસા થઈ હશે.

હ નર્મ જેકવાર એક વર્ષમાં ૭ લાખ પશુઓનું આમડું વેચાડું હતું એના શુ ઉપયોગ થયેા હતા ખજાર છે તમને? એના વડે આમડાની એજા જુદો ચાખેલા વગેરે બનાવવામાં જાવા હતા. મનને જાનક પદ્મ નારી વસ્તુએ માટે ૭ લાખ પશુઓની ચિકારો ફેટથી મમવેધી જાની હશે? પરંતુ સ્વાર્થાં મનુષ્યો પાસે એ કરુણ ચિકારો સાંભળવા કાન નથી હલકા મતેર તા માટે ઘઈને જાનેક પશુઓના પ્રાણ વીધી દેવામાં જાવે છે. ક્યારેક એમની પૂછડી કાપી નાખવામાં જાવે છે. ફેટલાક આદમીએને કાપેલી પૂછડીચળાં પણ પસંદ હોય છે. જેટલા માટે ગાય જામવા ફેટરાડું પૂછડું કાપી નાખવામાં જાવે છે. પૂછડું કાપતાની સાથે જ લોહીની ધારા વહી નીકળે છે. એમનો આત્મા ફેટથી તદારતો હશે? પણ એ મૂક પશુના તદારકને ફેણ જુએ છે? લોહીની ધારને જામ કરવા માટે લોહાને ચીપીએ ગરમ કરી એ સ્થળે ચોટાડી દેવામાં જાવે છે. એક તો ધા જાને ઉપરથી પાડા ગરમ ચીપીએ લોહી તો જામ થઈ ત્ય પછી જાને ફેટથી પીડા જાઈ હશે એની કાપના પછી કરી રાકાતી નથી. પાછળથી કાપેલાં પૂછડાવળાં પ્રાણીને મચ્છર પણ ખજે જાસ જાપે છે. કારણ કે પૂછડા જામવાને મચ્છરોને ઉપવચમાં પણ તેઓ અસમથ જાની જાય છે.

જા ધ નાઓ કુન મનોહરિની પ્રતિક છે. પીડિત લોક મનમાં આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું તેઈએ કે મનના મૂલ્યે કયાંક કુદતા નથી એડી ૭ પણ કુન હરિની વ્યક્તિ માટે એનો સ્વાધ એ મોટી ચીજ છે. જીવનના પ્રાણેનું કાઈ મૂલ્ય નથી. જ્યારો સ્વાર્થાં વ્યક્તિએ દેશના જાને સમાવના

ગૌરવને નષ્ટ કરે છે જ્યારે મનુષ્યની દૃષ્ટિમા દેશની પ્રતિષ્ઠા, સમાજનું ગૌરવ અને રાષ્ટ્રગરિમા એ બધા ઉપર સ્વાર્થને સ્થાન મળે છે ત્યારે તે બધાને એક ક્ષણમા તળ શકે છે કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી કે આવી વ્યક્તિઓ જ્યાં રહેશે ત્યાંની ફૂલવાડી જલદી જ ઉજળડ બની જશે કારણ જ્યાં બધા જ માણસો સ્વાર્થી બની જશે ત્યાં વિશ્વસ સિવાય બીજું શું નિમાણું થઈ શકશે ?

એક વખત એક હસ-બુઝલ ઉડતું ઉડતું એક એવા પ્રદેશમા પહોંચ્યું જે બિલકુલ ઉજળડ બની ગયું હતું કયાય સૌંદર્ય અને સ્વચ્છતાના દર્શન થતા નહોતા સમસ્ત પ્રદેશમા ભયનું વાતાવરણ સર્જાઈ રહ્યું હતું એટલે થાક્યા-પાક્યા ૫ બીઓએ એક વૃક્ષની સુષ્કો ડાળ પર આશ્રય લીધો પાસેની ડાળ પર બે ઘૂવડ બેઠા હતા એમને જોઈ હંસે હસણીને કહ્યું “એક દિવસે આ વનસ્થતી હરી-હરી હતી પ્રકૃતિનું સૌંદર્ય સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યું હતું પણ આજે આ કેવું ઉજળડ બની ગયું છે ? એ સૌંદર્ય અને સુખમા હવે કંઈપનાવત્ બની ગયા છે એનું શું કારણ હોઈ શકે છે, તે તું જાણે છે !” હસણીએ ના પાડતા હંસે બીજી ડાળ ઉપર બેઠેલા ઘૂવડની તરફ ધ્યાને કરતા કહ્યું “આ અહીં આવી વસ્યા તેથી લીલીઝમ આ વનસ્થતી ઉજળડ બની ગઈ આ પક્ષીઓ જ્યાં આવીને વસે છે ત્યાં ધ્વસ જ ધ્વસ થાય છે દેશને વેરાન થતા વાર લાગતી નથી ”

ઘૂવડે હંસની વાત સાંભળી તો હંસનું તીર એના કાળજમા વીધાયું. “પણ એની પાસે એનો જવાબ પણ નહોતો કડવો ઘૂટડો પી-ગયું અને બેસી રહ્યું રાત વીતી સવારે હંસ-બુઝલ ઊડવા લાગ્યું તો ઘૂવડે હસણીને રોકી લીધી અને બોલ્યું “આને કયા લઈ જાય છે, આ તો મારી પત્ની છે ” હંસે કહ્યું “એ પણ કદી સંભવિત બને ખરું ? હસણી શું કદી ઘૂવડની પત્ની બની છે ખરી ?” ઘૂવડે કહ્યું “શા માટે નહીં, આજે તો બધું સંભવિત છે ” હંસ વિચારમા પડી ગયો હસણી ચીખવા લાગી ત્યારે ઘૂવડે બંધુ કે, “તમે જો આહો તો આ દેશના પચો પાસે એનો નિર્ણય કરાવી શકો છો એ પચો જે ન્યાય આપે તે સૌએ મંજૂર કરવો પડશે ” બી પચોની પાસે પહોંચ્યા બંને પક્ષોએ પોતપોતાની ફરિયાદ રજૂ કરી. પચોએ વિચારું હંસ તો પરદેશી છે આજે એ છે ને કાલે ઊડી જશે. આપણો પાડોશો તો આ ઘૂવડ છે જો એને નારાજ કરીશું તો એ ઠીક નહીં થાય અને ઘૂવડનો પક્ષ લઈશું તો સત્યનું ખૂન થશે આખર સુધી પચો કોઈ નિર્ણય ન આપી શક્યા

પચોતે મૌન બેઠેલા જોઈ પૂઠ-કામ પ્રમુખ બોલ્યા તમે સૌ અડ
મતિ આપે તે વુ આ જેવાનાં હાથ નાખુ પચોતે ધમ્મતા જ હતા કે
આ મધા ઠોઈ બી ના સિદ્ધે જાય તો ચારુ એમણે તો સદા સ્વીકૃતિ
આપી દીધી સ્વીકૃતિ મળતાં જ પ્રમુખે ન્યાયાસન સથાન્ય પર તુ ન્યાય
દેવતાની એક કુલ પહેલાં પચોતે ખાન-ખીમાં મત્રણા માટે જુદા સર્ક તથા
બોલ્યા આ નો જયોરના જાળવણીની જોમ રપ્પટ ॥ કે હસણી હસની
પત્ની કે પશુ આ ઈસાક્ષી દેશને ધણ મોટું નુકસાન થશે કારણ કે આ
હસ પરદેશી છે અને ઈસાક્ષ મળનાની સાથે જ હસણીને સાથે લઈને
બીડી જશે. ઠોઈ પણ ઉપાયે જો હસણીને રોકા લેવામાં આવે તો ને પ્રદેશ
આજે ઘરડેથી મપો છે તે એક વિષે હસોનો પ્રદેશ બની જશે. મધા
પચોતે ઠરાવથી સહમત થઈ તથા કારણ દેશનું હિત સર્વોપરી હતું

મધા જકાર આવ્યા પ્રમુખ ન્યાયાસન પર બેઠા અને થોડી વાર પછી
એમણે કહ્યો આપો હસણી પૂવડની પત્ની છે એ ઠીક છે કે એ
હસ જાતિની છે પણ આજના પ્રગતિશીલ યુગમાં આન્તગતીય વિવાહ ખુબ
થાય છે વ્યવસ્થિત વ્યક્તિ યુરોપીયન નારી સાથે શુ હમ નધો કરેતા
મોટું આન્તગતીય હમ કામદા પ્રમાણે હસણી પૂવડની પત્ની હોવામાં ઠોઈ
જાતનો સસર રહેતો નથી "

હેસમે સાબળતાં જ હસના હાલ-હવાલ જૂન સર્ક તથા ત્વે અપીલ
માટે બીજુ ઠોઈ ન્યાયાસન પણ નહોતું અને પચ પ્રમુખનો ન્યાય સર્વોપરી
હોય ॥ આશ્ચર્ય સારી ખિન્ન મને હસ પોતાના દેશ બહુ બીડી ચામે
હસણીની આંખોમાં આંસુ નીવરી રહ્યા હતાં. હસ હડ મોડેક દૂર ગયો હશે
કે પેલા પૂવડે એને લગા પો અને બોલ્યો, હસણીને મૂકી દુ આં જઈ
રહો છે! હસણી શુ કહી પૂવડની પત્ની થઈ છે? મારે ને વિદોની વચ્ચે
વિવાહ જનવુ નથી. હસનો મધકાદ પાછો મો પર રરી વળ્યો. એ બેઠો

તો પછી આ નાટક કેમ રચુતું? પૂવડે કહ્યું એ જુદું બેટા
મારે જ કે તે મઈ કામે કયું હતું ને કે આ પૂવડના વસવા ને લીધે સમગ્ર
વનરથથી ઈન્જલ બની ગઈ મારે એ જ બતાવવું હતું કે વનરથથી પૂવડના
કારણે ઈન્જલ બની કે સબવતા અને સ કૃતિના રજાક તમારા સમા
સ્વાર્થોએને કારણે.

ત્યાં ગયાનું સામ્રાજ્ય છે ત્યાં જલ્પનું ગળું દખાવી સકાય છે ત્યારે
અદિત્ય વનેશમાં જા બની દરે છે વિવેક પોતાના વ્યવજ ઉપર આશ્ચર્ય સરે છે

હવે જીવનના બંને રૂપો તમારી સામે છે એકમા સેવા છે, સમર્પણ છે, તો બીજો કેવળ લેવાનું જ બાકું છે એકમા બીજા માટે પોતાને કુરબાન કરવાની ભાવના છે તો બીજો પોતા માટે બીજાને કચડી નાખવા માગે છે એકનું નામ પરોપકાર છે, તો બીજાનું નામ સ્વાર્થ છે એક કટકનો રાહ છે બીજામા ફૂલ નજરે પડે છે પણ પહેલાનું પર્વવસાન ફૂલોની વાટિકામા છે ત્યારે બીજો રાહ કટકાડીશું પથ પર લઈ જાય છે હું આશા રાખું છું કે મુખર્ષિના સુવિરા નાગરિકો પ્રચસ્ત માર્ગ અપનાવશે એ માર્ગ જ જીવનનો ક્ષાત્રીય અને સુરમ્ય માર્ગ છે

જૈન ઉપાશ્રય, ફોટ,
બજાર ગેટ, મુખર્ષિ

કોઈ એક યુવક વિદ્યાર્થી એક સાધુ પાસે આવ્યો. સાધુએ તેને પૂછ્યું — “કેટલું ભણ્યા છો ?”

હિતર આપતા એ વિદ્યાર્થી જોલ્યો — “હું છ હજાર પુસ્તકો ભણ્યો છું !”

સાધુએ કહ્યું — “આટલું ભણ્યા છતાં તમારા જીવનમા કોઈ સુધારો થયો કે નહિ ?”

વિદ્યાર્થી જોલ્યો — “મહાગજ ! પુસ્તકોના અભ્યાસથી તો મારા જીવનમા અનેક દુર્ગુણોએ સ્થાન જમાવી લીધું છે ”

—અ.વુ મહુ સાતિ જીવનને એ મન્ત્રાવી દે છે તેનાથી દૂર રહેજે

આજના પ્રવચન દર્શિ અંગે એ નમુ છે સાધક જીવનક્ષેત્રમાં અનન્ય વધે છે તારે એવે શુદ્ધ દર્શિ રાખીને જ વધુને જોઈએ દર્શિમાં ફેરફાર થતા દર્શિમાં પણ પરિવર્તન આવે છે ધરમાં એક સ્ત્રી છે પતિ એને પત્ની રૂપે જાણે છે તો પુત્ર એને માતા રૂપે નિહાળે છે સાસુ અને સસરા એને કુળવધુ જાણે છે તે દિવસે જાને નવલક એને સાગી કહે છે સ્ત્રી તે એક જ છે પણ દર્શિમાં એક થવાથી એમાં કપ-લેસ પણ બની મરે છે એટલા જ માટે ભારતીય કહેવત છે કે જેની દર્શિ તેની સુધિ ને બાદથી ને દર્શિ સધીને આવે છે વસ્તુ એને તેવા જ રૂપમાં દેખાય છે

જેન દર્શન અમારું પ્રયેક પદ્ધતિ જન ત ધર્મોત્તમ છે કેટલાંક ધર્મ બાજુ રૂપે રહે છે તે કેટલાંક જગી અબજત રૂપે ને મનુષ્ય ને દર્શિ મિલુને સારે ધરી એના પર ચિત્ત કરે છે તે જ ધર્મ એની અભિવ્યક્તિ થાય છે એ બ્યક્તિઓ જગીઆમાં જાય છે જગીઆમાં કાંદાળી ઝળાઈ ગુલામ મહેરી સ્ત્રી છે એક કહ્યું - ગુલામ જેન મહેરી રહ્યું છે " સી નએ કહ્યું "જુલની નીએ તો કાંદા છે આ જ દર્શિમાં એક છે

એકની દર્શિ ગુલામની સુ જરવા બણી છે તે જીગની એની તરવા કાંદા કહ્યું. અને તથ્યની દર્શિમાં કાંદા પણ છે તેમ જુસ પણ. પરંતુ કાંદાની દર્શિ સધીને-પરોને આશીશ તો કાંદા જ દેખારી અને જુસની દર્શિ રાખીને આશીશ તો જુસ / દેખારી. એકને માટે કાંદામાં પણ જુસ છે તે બીજા માટે જુસમાં પણ કાંદા છે

આ / વાત તમારી અને અમારી છે ગાઈ બ્યક્તિ પ્રતે આપણે સનુતાવ પદ્ધતિએ હોએ તો આપણે તરત જ એના અંગે વિપરીત જાણ્યા બીજી સધીએ હોએ. પણ આપણે એના સજામાં વિચારવા મેસીએ તો

આપણી દષ્ટિમા પેલા કાટા જ આવી જાય છે ફક્ત બધા ઝોજલ થઈ જાય છે, કેમકે આપણી દષ્ટિ ફૂંસો ઉપર નથી પણ કાટા તરફ છે તેવી જ રીતે એના ઇત્યે આપણા મનમા એક ને સદ્ભાવના છે અને આપણે એના તરફ રાગાત્મક દષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યાં આપણને એક કાટોય દેખાશે નહીં કાગળ કે એના ફૂલો તરફ જ આપણી દષ્ટિ ટેકાશે અને એ જ તો દષ્ટિનો જન્મ છે, ન્યા કાટા પણ ફક્ત બની જાય છે અને ફક્ત કાટા.

એક હોલમા થોડાક આદમીઓ પુરથી પર બેઠેલા હતા. એમના માથે ઘોળી ટોપીઓ હતી અને હાથમા દારૂની ખાટલીઓ દારૂ પીવાઈ રહ્યા હતા અને ગપશપ ચાલી રહી હતી ત જ સમયે સડક પરથી પસાર થતી થોડાક વ્યક્તિઓની નજર એમના પર પડી એકે કહ્યું “જોયુ, હવે તો ખાદીધારી-ખાદી ટોપીવાળા જ દારૂ પીવા લાગ્યા છે જે કોએસે દેશને આઝાદી અપાવી, જેના આગ્રિયબળ ઉપર સમસ્ત ભારતને વિશ્વાસ હતો, એક દિવસ એવો હતો કે જ્યાં ગાંધી ટોપી સત્ય ને સદ્ગુણનું પ્રતિક હતી, પણ આજે એ જ ખાદીની ટોપી હેઠળ મઘ-પાન ચાલી રહ્યું છે” ત્યારે બીજાએ કહ્યું “વાત એવી નથી ખરું તો એ છે કે દારૂગિયા જ ગાંધી ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે ગાંધીજીની જીવન-સાધનાના જાદુનો એવો પ્રભાવ પડ્યો છે કે ભાગતમા ઘેર-ઘેર ખાદીનો પ્રચાર થઈ ગયો અને એટલે હવે દારૂગિયાઓ પણ ખાદીની ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે” દાવ અદલાઈ ગયો ને ? આ છે દષ્ટિનો જન્મ

એક વખત એક કાગડાએ એક ધૂવડને કહ્યું “કેટલી લયનાક રાત છે ! ચારેય ખાનુ અધકાર છવાઈ રહ્યા છે મને તો કાંઈ જ દેખાતું નથી.” ધૂવડ બોલ્યું. “કાગડારાણ્યા, જુદું ન બોલો કેટલો પ્રકાશ છે ? હંજુ હમણા તો સૂર્યનો ઉદય થયો છે અને તમે ખતાવો છો રાત” સાચું તો છે કે કાગડા માટે રાત છે, તો પેલા ધૂવડ માટે રાત પણ દિવસ છે કારણ એ રાત્રે જ જોઈ શકે છે સૂર્ય નીકળના જ એની આંખો બંધ થઈ જાય છે અને પછી એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ અધકારપૂર્ણ બની જાય છે.

હા, તો દષ્ટિ બદલાતા સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જાય છે આપણે જે દષ્ટિને સંધન ચાલીએ છીએ, તે વસ્તુ આપણે મેળવી પણ શકીએ છીએ. એક અત્તર બનાવનારની નજર ફૂલો ઉપર રહે છે કારણ એ એમાંથી જ તો અત્તર બનાવવું છે, જ્યારે કાગડાની નજર ગદગી તરફ રહે છે એટલે

આપણે જે દષ્ટિ ધરીને ચાલીશુ તેવા જ રૂપમાં આપણે સૃષ્ટિને, પામી શકીશુ. આપણે જો હસની દષ્ટિથી દુનિયાને ચકાસીશુ તો ત્યાં મોતી મળશે-દેખાશે. કાગળની દષ્ટિએ જોઈશુ તો માંસ અને એવું જ જોવા મળશે. હસની દષ્ટિ મોતી પર જ રહે છે એ મોતીને જ માલક અને માલક છે એટલે એ મોતી પણ મેળવે છે પણ પેશો કાગળે તો ધસિત ચીજો વરદ દષ્ટિ રાખતો હોય છે તેથી એ માંસ ને એવી જ ચકાસી ચાલ્યે મારતો હોય છે.

દુનિયા તો એક જાતનું દર્પણ છે. દર્પણમાં તમે તમારું પ્રતિબિંબ જોઈ શકો છો. જેવી આકૃતિ બનાવીને તમે એમાં જોશો તેવી જ આકૃતિ તમને જોવા મળશે. તમે એ વખતે સૌમ્ય રૂપમાં હશો તો તમારું પ્રતિબિંબ પણ સૌમ્ય જ દેખાશે. તમે ક્રોધના આવેશમાં હો તો ક્રોધના પાળમાં હો ત્યારે એ તમારા સૌમ્ય રૂપને કાચી જશે અને એથી મોં પર ભયક તથા છવાઈ જશે. આવી આકૃતિ સૃષ્ટિને તમે દર્પણ પાસે પહોંચશો તો એની પ્રતિબિંબ પણ ભયકર / દેખાશે.

મેં પરની ભયકરતા માટે તમે કપણને દોષિત ઠેરવી શકતા નહીં. તમે એને દોષિત ગણશો અને એના પર જ તમારો ક્રોધ ફલાઈ જાય તો ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તમે એના ઢુકા હરી શકો છો પણ એ દર્પણ તમારી પ્રતિબિંબને બદલી શકશે નહીં. તમારી પ્રતિબિંબમાં તો તારો જ પરિવર્તન આવશે કે જ્યારે તમારી આકૃતિ જ બદલે. હા તો તેવી જ રીતે દુનિયા પણ એક દર્પણ છે એમાં તેવું જ પ્રતિબિંબ પડશે, જેવા તમે હશો. સમગ્ર પ્રકૃતિ તમને એવા જ રૂપમાં દેખાશે. સંપેન હોવર નામનો માદસ પાશવ જન્મતો એક ખલો મોટો વિચારક થઈ ગયો છે એનું સાહિત્ય જ્યારે પ્રગટ થયું ત્યારે એના આશોચોળા જાણે એક પૂરજ આવી ગયું એ આશોચ-કેના બાવાક સામે એણે એક નાનો એવો જ્વળ આપ્યો. આરુ પુખ્તક તો એક દર્પણ છે જે એમાં અધિગ્રહ પે નેશી એને દેવહૂત દસનમાં જેવી રીતે ઘરી વારુ? અધિક પોતાનું રૂપ સર્જીને ગયો છે તે કાઈ મનુષ્ય ત્યાં પહોંચ્યો હોત તો એને માનવીય-સૌન્દર્યના જ આભાસ, અનુભવ થાત એટલે કે આપણે જે રૂપ સર્જીને તરફ તેવું તેવું પ્રતિબિંબ હશે.

એક દોષતા ધોડાનું ચિત્ર હતું ચિત્રકાર પોતાના એ ચિત્રને સર્જીને કાઢી એક સજ્જન પાસે પહોંચ્યો. પેલા દસક સજ્જનને એ ચિત્રને ઉઠ્ઠાવ્યું તો એમાં ધોડાના પગ ઉપરની વરદ દેખાતા તેથી તેઓ ગયા.

ઊંઠ્યા “આ તે કેવું ચિત્ર છે ? એક ગધેડો ચામચ પગ ઉપર કરીને આળોટી રહ્યો છે ” ચિત્ર જ ન્યારે ઉલટું પકડી રાખ્યું છે તો ઘોડો ગધેડા રૂપે જ દેખાશે એટલે સર્વ પ્રથમ, દષ્ટિ જ ઠીક કરવાની જરૂર છે પછી જુઓ કે ઘોડો છે કે ગધેડો ? અને દોડી રહ્યો છે કે આળોટી રહ્યો છે ?

એક બહેન કાંઈ એકના ઘેર રસોઈચણનું કામ કરતી હતી પગાર કાંઈ એને વધુ મળતો નહોતો રસોઈ કરવી અને ધરનું ખીજી નાનું-મોટું કામ કરવું અને એના બદલામાં એને ખાવાનું તથા કપડા મળતા હતા પેલું ઘર લક્ષ્મીસપત્ન હતું એક દા’ડો ત્યાં શીરો બનાવવામાં આવ્યો ધરના બધાએ જમી લીધું પછી એ બહેન જમવા મેડી શીરાનો ટ્રાળિયો મોમાં મૂક્યો પણ એ ગળે ઊતર્યો નહીં ઘેર એનો દસ વર્ષનો દાકરો જીવારનો સૂકો રોટલો ખાતો હતો એટલે માના ગળે શીરાનો ટ્રાળિયો શે ઊતરે ?

માની મમતા જગી ઊઠી અને એણે ઘોડેક શીરો કાગળમાં બાધી લીધો ધરનું કામ જલ્દી-જલ્દી આટોપી એ પોતાના ઘર લાણી જવા નીકળી પડી, પણ હજી ધરના ઉંચરેથી પગ બહાર મૂક્યો નહીં કે પેલું પડીકું હાથમાંથી સરી પડ્યું એમાંથી ધીના ટીપા ચૂઈ રહ્યા હતા દાર નજીક ઊભેલી ત્રણ બહેનોની નજર એના પર પડી પહેલાં બહેન બોલી “કેવી ચોર છે ? ચકડી ખાધું અને હવે પોતાના ઘેરે પણ લઈ જાય છે પકડો એને ” બીજી બોલી “આ ગરીબાઈનું પાપ છે ”

ગરીબાઈ પોતે જ એક પાપ છે સાચું છે કે “**बुद्धिस्त किं न करोति पापम्**” બૂખ્યો કયું પાપ નથી કરતો ? દરિદ્રતા જીવનના સમગ્ર શુભોને હરી લે છે એક ગરીબના મનની પીડા અમીર-ધનવાન જાણી શકતો નથી જેના ઘેર ચાર-ચાર મોટરો છે અને જે કદી એ ફર્સ્ટ ગ્રેડ પથ્રી આણ્યો નથી એ પગપાળા ચાલનારના કષ્ટનો શો અનુભવ કરે ? તેવી જ રીતે જેને ત્યાં બદ્ધમ-પિસ્તાની બરફીઓના ટીકડો લાગ્યા પડ્યા છે, જેને ખાધેલું પચાવવા સાર પાચન માટેની ટીકડીઓ લેવી પડે છે, એ બૂખ્યાની પીડાને જાણી શકતા નથી કે સાધનોના અભાવે મનુષ્યને કંટકટલી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે હા, તે બીજી બહેને કહ્યું કે ‘દો’બ એનો નથી, પણ ગરીબાઈનો છે ’

ત્રીજી બહેને કહ્યું “તમે બન્ને એના રહમ્યને સમજી શક્યા નથી-

આ ચોર-દુષ્ટિ નથી તેમ જરીવાઈતું પાપ પણ નથી. આ તે માતાની મમતા છે. અહીં થીસે બન્ને. તે આ થીસે આરોગે અને એના બાળક મેર સુકી રેલથી થાવે એ માતૃ મન કેમ કરી સ્વીકાર કરે? કોણે એને બળે શે જીતે? માની મમતાનું પાપ આપણે કરી રહીએ નહીં. " જેની મમતા એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય છે તેવી જ મમતા વિશ્વના સમસ્ત પ્રાણીઓ પ્રત્યે આપણા મનમાં ઉભર્યા આવે તો આપણે પરમાત્મા જની શક્તિએ બીજો. માની મમતા મનુષ્ય અંતર મેળવી લે તો એ મહામાનવ જની જમ માતા પોતાના બાળક પ્રત્યે જેટલી સ્નેહધારા વરસાવે છે તેટલી દુનિયાના તમામ બેગ-દોકરાઓ પ્રત્યે વરસાવી શકે તે એ કુલુલની સાક્ષાત્ સૃષ્ટિ જની શક્તિ છે. પ્રસવ-કાળમાં સાગરનું વિશાળ પાણી-સમૂહ સુકાઈ શકે પણ માતાની હૃદય-મમતા તો પ્રસવકાળમાં પણ સુકાઈ શકતી નહીં.

થીસે બરેશું નાનું-એવું પમીકું છે તથ્ય બહેતો છે અને એમની જુદી-જુદી તથ્ય દૃષ્ટિઓ છે. પહેલાં એને ચોરની દૃષ્ટિએ જુએ છે. બીજીની દૃષ્ટિમાં એ ગરીબ બી છે તો ત્રીજીની આંખોમાં એ એક માતા છે અને એના દિક્ષમાં મમતાની ધારા છે. આને જ કહેવાય છે જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ વિચારોએ દૃષ્ટિના અનેક ભેદ-પ્રકારો જવા માં છે. આપણે એ વિશે આત્મજન્ય પ્રશ્નોમાં વિચાર કરીશું.

આસન્ન સક્રિય દૃષ્ટિ

જેવી દૃષ્ટિ હકત નજીબની વસ્તુને જ નેઈ શકે છે અને દૂરની દૃષ્ટિ (દૂરદર્શિતા) નજીબી હોય તેને આસન્ન િ કહેવાય છે. આ થઈ બ વધારતી સાતમાં સક્રિય દૃષ્ટિની બાબત. પરંતુ આપણના ક્ષેત્રે સક્રિય દૃષ્ટિ (નિકટ દૃષ્ટિ)ની બાબત. બીજી જ છે. જેણે હકત વર્તમાન અને વર્તમાનના સુખને જ તેમ જ વર્તમાનના ભોગો ઉપર જ જેની નજર છે એના બી ન જાણને જોવા જે ઈકાર કરે છે તેને સક્રિય (નિકટ) દૃષ્ટિ કહેવાય છે. આ જે અપિહાસ માણસો સક્રિય દૃષ્ટિવાળા જ તેમ જ મને છે તેઓ વર્તમાનના ભોગોને / જીવનનું ચરમ લક્ષ્ય માને છે અને ભોગો પ્રાપ્તિ બાબત મી ચીંતે રોક્યા નહીં છે. વળી આગે તે ભોગોની બા રો મા જે જેવા આચળ વધી ગયો છે એને જીવનની રેલમાં જોડ્યો જ આચળ ર્પિસા માનવામાં આવે છે.

બાળકને રમકડાં પ્રિય હોય છે. જેટલાં બાળક રમકડાં સારા રીતે

અને કમવાતા હોય છે રમકડામાં બાળકોને તેટલો જ આનંદ આવે છે જેટલો તમને નોટોની થપ્પીઓમાં હા, તો બાળકની પાસે એક કિમતી હીરો છે અને તમારી પાસે એક રમકડું છે પેલું બાળક રમકડું લેવા માગે છે એને જો એ રમકડું પસંદ આવી જશે તો એ હીરાને બદલે પણ પેલું રમકડું ખરીદી લેશે ચાર પૈમાના રમકડા પાછળ પેલો હજારોની કિમતવાળો હીરો બાળક ગુમાવી શકે છે પણ તમે આવા સોદા માટે કદીયે તૈયાર નહીં થાવ પણ કોઈ 'પમ્પીસ વર્પનો' નવજુવાન જો આવે મોદો કરી એસે તો તમે એને શું કહેશો ? એને તમે શુદ્ધિમાન તો નહીં જ કહી શકો, તો જે વ્યક્તિ માનવજીવનને ભોગોના રમકડા બદલે વેચી નાખે છે એને શું કહેવાશે ?

કોઈ માકડું (વાદરો) તમારો હાર લઈ જાય છે તમારે એની પાસેથી હાર પાછો મેળવવો છે પણ તમે એને જોડાવશો, ધમકાવશો તો સભવ છે કે એ હાર લઈને નાસી જાય અથવા હારને તોડી પણ નાખે એટલે તમારે હાર મેળવવો જ હોય તો તમે એને થોડાક ચણા ખતાવો એ ચણા લઈ લેશે અને હાર ફેંકી દેશે ચણાને બદલે કિમતી હારને ફેંકી દેવાનું કામ માકડું (વાદરો) કરી શકે છે, મનુષ્ય નહીં કરે પરંતુ જે માનવ ક્ષુદ્ર વસ્તુઓના બદલામાં બહુમૂલ્ય જીવનને લૂટાવી દે છે, એને માટે તમારી પાસે ક્યો શબ્દ છે વારુ ? એ સકુચિત (નિર્લ) દષ્ટિ છે કારણ એણે ફક્ત વર્તમાન સુખને જ જોયું છે

જેને પોતાના ભાવિ-ભવિષ્ય-ઉપર વિશ્વાસ નથી તેમ ભવિષ્યની પ્રગતિ સારુ કાઈ સંકલ્પ કર્યા નથી એને આપણે એક દષ્ટિએ અસહી કહીશું. અસહીનો અર્થ આગમની ભાષામાં કહીએ તો જેને ફક્ત વર્તમાનનું સુખ પ્રિય છે, જેની વિચારશક્તિ ફક્ત વર્તમાન પૂરતી જ સીમિત છે જૂત ને ભવિષ્ય અંગે જેને વિચારવાની શક્તિ જ નથી, તેમ નથી કદી એની પાસે વિચારવા માટે એક મિનિટની કુરસદ, એ યાય

માખીને તમે ઉગ્રડશો તો પણ બિડીને પાછી શરખતના પ્યાલામાં પડશે કેમકે શરખતની મીઠાશ એને પ્રિય ■ આખો વડે એણે ફક્ત મીઠાગને જ નોઈ છે પણ એમાં પડ્યા પછી શરખતની મીઠાશ માણવા એ જીવતી રહેશે કે કેમ એ અંગે એ વિચારી શકતી જ નથી એટલા માટે માખીને અસહી કહી છે તેવી જ રીતે જે મનુષ્યે ફક્ત ભોગને જ પોતાનું જીવન-લક્ષ્ય

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ જોઈ રહ્યો છે. ફક્ત વર્તમાન સુખ ચાહનાર માટે જાનિ જાણિત સુખમાં અધુરામ અડત-પડતિ એક સુદર રૂપ આપે છે -

વાચ વસ્સ કુર્વંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મવ્યજોગલે ગચંતો વા વિર્ણિર્વાતે ન વસ્સતિ ॥

ઈસિલા સિવાઈ સંપ જા. ૧૫ મા. ૧૧.

મોહ-ભાવમાં હસાયેલા આત્મા બી ન પર અત્યાચાર કરે છે પોતાના કુદ સ્વાર્થ આતર બીજાનું યોગ્ય કરે છે બીજાને કુ ખ દરમાં અટપટો જોઈ એનું હલ જ્ઞાન-મન બની ભવ છે એ પર મલકાત હવલ છે પણ એનો જ્ઞાન-તો પેલી માહથી જેવો છે જે લોટની મોળી જોઈ એને લેવા હોદી નવ છે આછીમાર જ્યારે નહીં માહથી પામ્યા ભવ છે જ્યારે એ કોટમાં લોટની મોળી જોઈ રહે છે અને મોહિ હરિ પામ્યા મહેલમાં હોદી રહે છે એ મોળી માહથી લોટની મોળીની લાલચે કાંટા પાસે જ્યારે છે અને મોળીને આપ છે પણ એ પૂરી આઈ છે ત્યાર પહેલાં તો મોળીની આપ-એણે-રહેલો હરિ એના મળાને વીધી માખે છે એક કણને જ્ઞાન-એના જીવનને સરખી મે છે

આ છે નિકટ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના જાણ સીન્નિ ન જુએ છે એની પાછળ છુપાયેલા કંડાને જોવાની સુક્ષ્મ દષ્ટિ એની પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિકટ દષ્ટિનું સુદર ચિત્ર એક સ્લોકમાં આપ્યું છે. આરા ગુરુદેવ શ્રી કિચનચાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રવચનો દરમ્યાન એને બહુ મર્મવાદે કહ્યા કરતા હતા.

સ્વર્ગે દર્શાંતે સિપતિ હરિઃ પાદ શૌર્યે વિષતે

વીરુપેજ પ્રવર કરિણા લાહયસૈન્ધ મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કર્ણાદ્ વાપસોદ્દાપ્યનાયમ્,

યો હુદ્રાપ્યમિદં વર્મપતિ મુષા મૌર્વજમ્ પ્રમલ્ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિતળની તો યુ ગાદીની મળી પણ એના નસીબમાં નથી. સદુભાવે માર્ગ સમાપ્ત પ્રસન્ન થઈએને સેવાની મળી આપી રહે છે સિખારી પ્રસન્ન થઈ પેર પાછા ફરે છે પેર આ-એ ને બિનુ તો પર આપુ પૂજના લેણી ભરુ પામુ એ મહિનાઓ પાતી વધ હશે. સ્વા ન હપ્ત ખેલો હવે એ મહુ હાથમાં લે છે અને કહાશ મેળા કરે છે વિચાર છે આ કહાશ ફક્ત એ તે મળાં મળી રહેતાં તે ન જખતે એને

સત્રાટે આપેલી થાળી યાદ આવે છે સોનાની થાળી ઉપાડી, એમા કચરો ભર્યો અને બહાર ફેંકી આવ્યો તમે હવે એને શુદ્ધિમાન કહેશો ને ? કે બીજુ કંઈ ?

વારુ ત્યારે, જુઓ, એક આદમીએ વર્ષો સુધી સાધના કરી તેથી એક દેવ એના પર પ્રસન્ન થયો અને એણે એને અમૃતનો એક ઘડો આપ્યો. જેટલો ભાગ્યશાળી છે એ ! જેને જીવનમા પાશેર દૂધેય મળ્યુ નથી એને અમૃત ભર્યો એક ઘડો મળી ગયો જેનુ એક ટીપુ પણ શરીરમા નવજીવન આપે છે એવા અમૃતને લઈ માણસ ઘેર આવે છે, નીચે જુએ છે તો પગ ધૂળ-ધૂળથી ભરાઈ ગયા દેખાય છે એ વિચારે છે પાણી લેવા તે કાણ જાય, આ અમૃતનો ઘડો તો ભર્યો છે જ, એનો જ પાણીને સ્થાને ઉપયોગ કરી લઉં અને એમ વિચારીને એ એ જ અમૃત વડે જ પોઈ માખે છે. શુ તમે એને ચતુર કહેશો ? નહી, તમારુ મન એમ કહેવા સ્વીકૃતિ નહી જ આપે તમારી પાસે તો એવા માટે બીજો જ શબ્દ છે

ત્રીજી વ્યક્તિ એક એવી છે જેને હાથી મળ્યો છે જેણે જીવનમાં કદી પૂર્ણરૂપે ધોડેસ્વારી કરી નથી અથવા તો જેને સાડા ત્રણ પગો ઘોડો પણ નસીબમા નથી અને હાથી મળો જાય તો સમજવુ જોઈએ કે એનું કિસ્મત તેજ છે પણ એ શ્રીમાન હાથી મળતા એમ વિચારે કે આને માટે એક મણના રાટલા જોઈશે આનુ ખર્ચ શે પૂરુ થશે ? અને ખર્ચની પૂર્તિ સારુ એ જ ગલમા જાય છે ત્યાંથી લાડા કાપી, હાથી પર લાદી શહેરમા વેચવા જાય છે વિચારે છે ચાલો સારો ગંધો મળી ગયો એકી સાથે 'ધણુ' બધુ બળતણ આવી જાય છે અને પોતે પણ પહેલા બેની શ્રેણીમા બેસશે.

એમા એક ભાઈ છે એમની વાત પણ સાલળી લ્યો વર્ષોની સાધના થઈ કોઈ દેવની કૃપાથી ચિતામણી રત્ન એમને મળ્યુ એના પ્રભાવથી વિશાળ મહેલ અને સ્વર્ગીય વૈભવ એમને સાપેડ્યુ એ વખતે જ એક કાગડો વૃક્ષની ડાળે બેસી કાવ કાવ કરી રહ્યો હતો અમિ પેલા ભાઈ સાહિ-યમા આરામમા ખલેલ પડી રહી હતી એને ઉડાડવો પણ કાકરા-લાવવાનો પ્રયત્ન કાણ કરે ? એમને વિચાર મૂર્ચ્છા કે શા માટે આ 'ચિતામણી'નો જ ઉપયોગ ન કરી લેવાય ? એ તો તે જ ચિતામણી વડે કાગડાને ઉડાડે છે કાગડો તો બાડી ગયો સાથે જ પેલો સ્વર્ગીય વૈભવ પણ સમાપ્ત થઈ ગયો.

આને પણ તમે કુશળ અને શુદ્ધિમાન નહી કહો આવી વ્યક્તિએ માટે તમારી ધાર્મિક શબ્દ છે 'મૂર્ખ' બધા મૂર્ખની શ્રેણીમાં બેસને હા.

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોંધી રહ્યો છે. ફક્ત વર્તમાન સુખ વાહનાર મોટે આદિ લક્ષિત સુખમાં અધુરોપ બ્રહ્મ-ત-અધિ એક સુદર રૂપ આપે છે કે -

પાદં વરસ્સ કુર્ચ્વતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મચ્છોગલે વસતો લા વિવિધાર્ત જ વસ્સતિ ॥

ઈલિલા સિવાઈ સૂત્ર બ્. ૧૫ મં. ૧૧

મોહ-ભાગમાં રૂચ્યેલો બ્રાહ્મ બીજા પર બ્રહ્માચાર કરે છે પોતાના કુદ સ્વામ આવર બીજાનું શોધણું કરે છે. બીજાને કુખ દરમાં બ્રહ્મપ્રત્યે નોંધી એનું હૃદય બ્રાહ્મ-મન બની ભાગ્ય છે મોં પર મલકાટ હવાય છે પણ એનો બ્રાહ્મ તો પેલી માછલી જેવો છે જે લોટની ગાળી નોંધી એને લેવા લેડી નામ છે. આછીમાર અધારે નદી-રે માછલી પકડવા નામ છે. સ્વારે એ કાંટામાં લોટની ગાળી ભેરવી દે છે અને પછી કટિ પચ્છીના-રહે-લુમાં છેડી દે છે. એ ગાળી માછલી લોટની ગાળીની લાલચે કાંટા પાસે આવે છે અને એળીને ખામ છે. પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તો ગાળીની બાદે-બાદે-રહેલો કટિ એના બળાને વીધી નાખે છે એક શણેત્ર બ્રાહ્મ એના જીવનને સરખી લે છે.

આ છે નિહટ દષ્ટિ (અકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના બાહ્ય સૌન્દર્યને જ જુએ છે એની પ્રાણ પ્રાપ્તિવા કાંટાને ભેગાની સુદૃઢ દષ્ટિ એની પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિહટ દષ્ટિનું સુદર ચિત્ર એક શ્લોકમાં આપ્યું છે. મારા મુરદેવ શી કિલનલાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રવચનો દરમ્યાન એને બહુ ભરખાવે કહ્યા કરતા હતા.

સ્વર્ગે ર્યાલે સિર્પતિ સરિષ પાદ દ્યોતે વિષયે

પીયુષેષ પ્રવર કરિણા લાહ્યતયેષ્ય મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્ન ચિંતકરિત કરાણુ ચાંપસોદ્દામનાર્થમ્,

પો હુરપ્રાપ્તમિદં ભર્મયતિ મુષા મર્ત્યગ્રન્થ પ્રમલ્ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિત્તળની તો શુ માટીની થાળી પણ એના નસીબમાં નથી. અદૃષ્ટાએ કાઈ જાણ્યા પ્રસન્ન થઈ એને સોભાની થાળી આપી દે ॥ સિખારી પ્રસન્ન થઈ થેર પાછો ફરે છે થેર બાબો ને એનું તો મર જાણુ કુળના થેરેથી જનુ પાણુ છે. મહિનાઓ પાંતી બધા દરે. સાર જ કહું નહોતુ. તમે એ કુદ-દાણમાં લે છે અને કથરા ભેગા કરે છે. વિચારે છે આ કથરા રહેલો છે તે શર્મા કરી ફેકાડ તેજ વખતે એને

સાધના કરવાની છે પરંતુ મનુષ્ય તો આજે ઉલટું કાર્ય કરી રહ્યો છે એકવાર એક ધરમા ફૂતરો આવ્યો માતાએ જોયો તો બાળકના હાથમાં લાકડી આપી અને કહ્યું કે, જા આ લાકડી વડે પેલા ફૂતરાને કાઢી આવ પરંતુ એ બાળક લાકડી લઈ ને બહાર ગયો પણ ફૂતરાને ન કાઢતા પોતાના નાના ભાઈ ને જ મારવા લાગ્યો માને આની ખબર પડતા બાળકના હાથ માંની લાકડીને એ લઈ લેશે અને પેલા બાળકને વઢશે ય ખરી આજે આમ થઈ રહ્યું દેખાય છે પ્રકૃતિ માતાએ આપણને આ શરીર એટલા માટે આપ્યું છે કે એના વડે આપણે આત્માના કપાય ને વાસનાને ફૂતરાની જેમ બહાર કાઢીએ પણ આપણે તો ઉલટું જ કામ કર્યું છે ફૂતરાને તો કાઢતા નથી પણ એ લાકડીનો ઉપયોગ પોતાના જ જીવનના સફળતાને સમાપ્ત કરવામા કરી રવા છીએ ચદ્રદાસ ખેડૂત-લવાર હળગે દુશ્મનોની વચ્ચે પણ આપણુ રક્ષણ કરી શકે છે પણ એ તકવારનો ઉપયોગ દુશ્મનોના માથા વાઢવા કરતા ધાસ કાપવામા-વાઢવામા કરવામા આવે તો એના માટે શું કહી શકાય, વારુ !

હા, તો આ નિકટ-સંકુચિત-દષ્ટિ છે જે ફક્ત દેહ અને દેહ-સુખને જ જુએ છે પણ એના કડવા પરિણામોને જોતી જ નથી

રાગ અને દેવ દષ્ટિ

એક રાગ દષ્ટિ છે, જેમા દોષ પણ ગુણ રૂપે દેખાય છે જેના પ્રત્યે રાગ હોય છે પછી એના દોષ દેખાતા જ નથી બીડીના શોખીનને એના દુર્ગુણ કદી નજરમા નહી આવે, ભલે ને તમે એને ચાહે તેટલું સમજાવો. બીડીથી લોહી સુકાય છે, હૃદયમા જ્વલન થાય છે હોઠ કાળા થાય છે અને સાથે જ પેસાનો દુર્વ્યથ થાય છે પરંતુ જેને બીડી પ્રત્યે અનુગમ છે તે આ મોટા-મોટા દુર્ગુણો, પીકી, એકેયને સ્વીકારવા તત્પર નહી બને તેથી જ તો ખામીથી-પીડાતા કદના ગરકા કાઢવા છતાય લોકો એને (બીડીને) વળગી રહેતા હોય છે એમને જ્યારે બીડી છોડવાનું કહેવામા આવે છે તો, તેઓ ખોલી બોલે છે, ભાઈ એ તો હવે મર્યા પછી જ છૂટશે આવી જ રીતે અમીણુ, અને મદ્યપાનના શોખીનો સામે તમે જો એ નશીલા પદાર્થોની ધુરાઈ-દુર્ગુણનું વર્ણન કરશો તો તેઓ પણ એ માનવા તૈયાર નહી થાય નશા કરનાર નશાની ધુરાઈને જો ખરેખર એક વખત સ્વીકારી લેશે તો હું માનુ છું, જીવન પર્યાંત એનો તે સ્પર્શ પણ નહી કરે

એ રાગદષ્ટિ છે કે ચોરને અધારી રાત ગ્રિપ લાગે છે, ચાદની અગ્રિપ.

તે સેનાની યાજ્ઞીમાં કમરો ભરીને ફેંકનાર મૂખ છે જન્મતથી પણ મૈત્ર્ય
અકુશળ છે હાથી ઉપર ભગતજી વહેનાર ચતુર નથી અને ચિતામણી
રત્નથી કામડે ઊગનાર પણ મૂખ જ છે તે માનવ-જનને મોઝે
પાછળ છુગાવનાર કેવો શુદ્ધિમાન છે ? વાસના ને ભોજનના જીવનના હક્ક
છે જેણે એની પાછળ આત્મ ચિંતાને તેમજ છે અક્રમ-રાગના સ્થાને
પદાર્થ-રાગ નેના જીવનમાં જ મોઝે છે એ નિકટ (સક્રિય) દષ્ટિવાળો
મનુષ્ય છે

મોજને જ નો હક્ક મનાયુ હોય તે એ દષ્ટિએ માનવ કરતાં પણ
જીવન વધુ સુદર હશે કારણ કે માનવજીવન કરતાં પશુ-જીવનમાં મોઝે
સ્વચ્છ-સુસભ છે મનુષ્યે નો ભોજના સાધનો એકલ કરવા હોય તે એણે
નાણાં ખરચવાં પડશે. જ્યારે પશુએને તે એક નવો પૈસો પણ ખર્ચવા
પડતો નથી. એક માખીને નો મીઠાઈ ખાવી હશે તે એ જાડિ સીધી
કાઠાઈની ડુકાને પહોંચી જશે. એને એક પૈસો પણ દેવો નથી પડે. જ્ય
તમને મીઠાઈ ખાવાની ઇચ્છા થઈ અને તમે માખીની જેમ મીઠાઈની ડુકાને
ઉપર ધા નાખશો તે તમે માર જ ખાશો અને મીઠાઈનો એક ડુકાને
તમારા હાથમાં નહીં આવે. એ મીઠાઈ માટે તે તમારે પૈસા ખરચવાં પડશે.

આજે તે મોઝે ડાઈ ગાય સુરક્ષિત હોય દરવાજા ઉપર સલામ પોલીસ
પહેરો જાયે રહી હોય પણ જમર (જમરા)ને પુખ્તની મુલાકાતે લેવી હશે તે
વિના રોકડોક ત્યાં તે પહોંચી શકશે, એને નથી પોલીસનો દર કે નથી જાડાઈ
પરવાશ અને તમારે નો એ સુરક્ષિત ગાયમાં પહોંચ્યું હોય તે પાસ
(પરવાને) લેવો પડશે. વગર પરવાને અદર પ્રવેશ કરવો નોખમભયું મજાસે.
મહેલોમાં સ્વચ્છ રૂપે કરતી ચક્રીઓ અને કમૂતર જેવાં પંખીઓ ચણીના
રૂપને સ્વતંત્રપૂરક પ્રતિબિંબો જેવાં શકે છે એમને ડાઈ શકો શક્ય નથી
પણ ડાઈ મનુષ્ય નો આ હોય નોવાનો પ્રવલ કરશે તે એને તે સાંજ જ
પહેરવાનો વખત આવશે હા તે ભોજને જ નો જીવનનો ઉદ્દેશ જનની
દીપા હોય તે તમે ભવની ચૂરણી કરવામાં મેદાની બૂસ કરી મ્હા ઊડાવી
તમારે મનુષ્યમત નહીં પણ પશુ-મત જ ચૂરવો જોઈએ. કેમકે ત્યાં
સ્વતંત્રતા છે

નિચારવાની એ રીત જ ખોટી છે કે માનવજીવન વાસનાની પર્તિ
અર્થ ૧ મનુષ્ય જ જીવનનું હક્ક છે આજે આધુનિક પ્રગતિ સાધીએ
જનની ઉન્નતિ અને ભવેમાં અસકલ છે એવી વિનિતિ કરવા માટે આજે

શોધતા ફરતા રહેશે પણ જ્યારે કાઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી લલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાઈ અંશે એ ઓછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ લયો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચુ પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શુ બધું છે ? વસ્તુમા જ જો સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવુ બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો ફિરજો વડે જલ, થલ અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના અવસ્થામા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર આપેલ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનુ સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહુ તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી લલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એના મિત્રે કહ્યું :-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષુ ભગાવે તો પણ વાચી-બીકેલી થકે નહા ” નેપોલિયને જવાબ વાલ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું એમા કષ્ટો જેવુ લાગશે જ નહી કાઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા ચક્રવર્તી કરીશુ અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા બિંધ નહી હોય તેમ

આદ્યની શીતળ માંકની સારાપે આણીજનવને આકર્ષિત કરે છે પરંતુ મદ્ય ઉદ્યમી ચોરસ મન ખિન્ન બને છે કેમકે અધિકાર એના સ્વામને પેને છે સાચ આપે છે તેથી જ તે શાંત-સ્મિત્ય ગણી માંકની એને અપ્રિય થાય છે આમ જ ચોરનો એક વર્ણ ધૂવડ છે જેને પણ પ્રકાશ પ્રિય નથી સુરોદ્યની સાથે જ કમળ ખીલી જાડે છે પ્રથમ કિરણને સ્પર્શ પામી એ પ્રકૃષ્ટિત બની જાય છે અઘણીઓ મગળ આપત વાઈએનું સ્વાગત કરે છે માનવસમ્રાજ સૂના પ્રથમ કિરણથી જન્મીતો સફેદ મેળવે છે પરંતુ સૂરના એ જ શુભ કિરણો ધૂવડ મારે કબજાથી બને છે મરણ કે સૂરના ઉદ્યમી સાથે જ તે પોતાની દષ્ટિની સક્તિ પોઈ એસે છે એટલા મટે જ એ અધિકાર પસંદ કરે છે

જેના જીવનમાં મિશ્ન્યાત્વનો પ્રબળ અધિકાર જવાયેસો છે એને વીરસવ દેખી પવિત્રપાવન વાણી પણ મમતી નથી જીવનગમ્યુતિનાં સૂત્રોમાં-એકમાં-એને જામ પતનનો ભાસ થાય છે આખ્યાત્મિક વિકાસમાં વિનાશ સુજે છે અને વિનાશમાં વિકાસ કારણ કે એને ભૌતિક પદ્ધતી પ્રત્યે અનુરાગ છે અને એ રત્ન જ એને તે પદ્ધતીમાં જ્ઞાનનો અનુભવ કરાવે છે એટલા જ મટે અશુભ પરિણામ ભેગવીને પણ સરાય દષ્ટિ-જાદુમાં પદ્ધતી-રાગમાં જ અનુરાગ નિશ્ચયેસો રહે છે

અર્ધ મહેનો બેઠેલા છે કોઈ મહેનતુ બાળક પેશાન કરી રહે તે પાસે બેઠેલી બીજી મહેન મોં મચકામો અને બોલી જાય છે કે એકરો છે આ અર્ધ જ પેશાન કરી નાખ્યો પરંતુ બીજે જ દષ્ટિ એ જ મહેનતુ બાળક એના બાળમાં પેશાન કરી દે છે તે એ જ મોં મચકામોથી મહેન પોતાના બાળકને ખારથી ઉપાડે છે અને ચાક કરી લે છે સુજી-પાકાથી મહેનતુ ઉગરાએ પેશાન કર્યો તે મોં મચકામો પણ ભારે એના પોતાના જ બળે એની કિમતી સાદી વાદી કરી નાખી ત્યારે એ કુચકી છે કારણ કે માતાની પોતાના બાળક પ્રત્યે રાગ-દષ્ટિ છે

માતાની દષ્ટિએ એનું બાળક સર્વ કોઈ છે એની નજરમાં એકાઈ રાગકુમારથી એકો નથી. કમને એનો અદેશ કોઈ માકા (વાંદરા) નેયે હાં ન દેવે! અરે સ્વયં માકા પણ દપણમાં ભારે પોતાનું પ્રતિબિંબ જુએ છે ત્યારે એનું લક્ષ્ય પણ પ્રસન્નતાથી નાખી લાંબે છે આથી જ વાત કોઈ એક સામુત્રી છે એની આંખોમાં એનો ક્રૂર જમાઈ પણ જન સુર છે આંખો સુધી દીકરીનાં જન્મ ન થઈ જાય ત્યાં સુધી તે તમે દેવતાનું મુરતી

પ્રીતિ કરતા રહેશે પણ જ્યારે કાંઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી લલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાંઈ અંશે એ ગ્રોહો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ લયો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાસુ પૂછે તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રગ ભરતા હોઈએ છીએ નહીં તર પદાર્થોમા તે વળી શું લયું છે ? વસ્તુમા જ જો સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવું બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો કિરણો વડે જલ, થૂંક અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના સ્વરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેથી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રગ ભરે છે બીજા રાખ્દોમા કહુ તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે. જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત શુણ્ણ જ દેખા દે છે, પછી લલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોંચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એવા મિત્રે કહ્યું .-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષમા લગાવે તો પણ વાચી-છીલ્લી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાળ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઇનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઇન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતાં એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજા સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું. એમા કષ્ટો જેવું લાગશે જ નહીં કાંઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સંસ્કૃત કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા બિંદુ નહીં હોય તેમ

માઠ પણ નહીં જણાય પણ ઘાઈ બીજી વ્યક્તિ કે જેના પ્રત્યે આપણને રાગ નથી પ્રેમ નથી તેની પાસે એક કલાક પણ વીતાવવો આપણને ભારી થઈ પડે.

આ જ વાત એક માતાની છે એનું બાળક બીજાર હશે તો આખી રાત એને ઝોળામાં રાખી વીતાવી દેશે. એની પાછળ હાજરી કરે. સર્વને ખબર એના મનમાં આનંદ ફેલાય તો રહેશે પણ એની સામુદી સેવામાં ત્ય મિનિટ પણ વીતાવવી પડે તો એનું માથું ચડી જશે કેમકે બાળકમાં તો એણે આત્માનો રાગ ફાલ્યો છે ત્યારે સાચું પ્રત્યે એના રાગરેમ તપી.

તમે સિનેમા જોવા જાઓ છો ત્યાં સ્થળભાવ છે રીક્ટ માટે તમે ત્રણ-ત્રણ કલાક બેસા રહેશો. છતાં તમારા પેંડા દુ ખરી નહીં માટે નહીં બીજા રોમાં ચાલતો એક વાગી જશે તોય તાપ્તરી આંખે બીધ્યાં ઘેરાઈ નહીં ફેટકી સાધ્યા તમારી ! ! અહીં રાત વીતી જાય તોય તમે જાગતા રહે છે. કેવો પ્રમાદનો પતિભાવ છે ! ફિલ્મ આધુ છે એક પછી એક ચિત્રો આવે છે તે જાય છે એટલે એક સમય માટે પણ તમારી આંખે મી ચાસે નહીં.

હમયે શોયમ મા પમાયવ નો વાજરાન મહાવીરનો ઉપદેશ તમે પૂરો અમલમાં મૂક્યો છે ને ? પણ મારે તો કહેવું જ પડે કે આ રાત્રિ છે કે જેના કારણે તમને સિનેમાનાં કપોની અનુભૂતિ / થતી નથી.

રાત્રિવિવાળો આત્મા એ જોતો નથી કે આમાં ગુણ છે કે નહીં ? સૂક્ષ્મની વાતને તો આત્મે મૂંઝા તે એ પણ જોતો નથી કે એમાં ચેતન્ય પણ છે કે નહીં ? એ તો જસ વળગી જ જાય. ચાલતુ છે કે વાંદરીઓ પોતાના મૂત બાળકને મહિનાઓ સુધી ખતીથી ચોટામલા રાખે. એની જ રીતે રાત્રિવિવાળો આત્મા પરપાને વળગે છે રહેશે. ખબર તે એ નહીં જુએ કે એમાં ચેતન છે કે નહીં ? એ તો ફક્ત પરપાનો પુનઃ છે એ એક છે કે સાચુ એ જોવાની એની પાસે કુરસદ જ નથી. પહેલાંથી આત્મ આવે છે અમારા બાપ-દાદા કરતાં આત્મા છે જસ આવાં / વાહો એની જીવન-માઠીને ચાલવા માટેના મજબૂત પાટા છે જેના ઉપર તે આંખે મીચીને દોડે છે તે એ વિચારતો નથી કે આગળ જતાં પાટા તૂટેલા છે કે સાચા ?

પોતાના વિચારો પ્રત્યે પણ માનવને મમતા થઈ આવે છે તેથી એક વાર સ્વપ્ને નળી લોખાં છતાં પણ એને હોડવા એ તૈયાર થઈ નથી કેમકે એ એના પોતાના વિચારો છે વિચારમોહ પણ એક રીતે રાત્રિવિ જ છે જેને કારણે પોતાના બુદ્ધિશીલ વિચારોને પણ એ સાચા માનતો જાય છે અને જી તના વચાવ દોવા છતાં એના પર એકાદી દેરવી મારે છે એ

ખીખના ગુણોને સ્વીકારવા તૈયાર નહિ પણ પોતાના કુગુણો પર સદગુણોનું લેખણ લગાડવાનો પ્રયત્ન કરશે

હિસાબનીશના હાથે શેઠના ખમીસ ઉપર શાહીનો ઝાઘ પડી જશે તો શેઠ જોલશે. “ચરમાના નખર વંધી ગયા હોય તો ચરમા બદલી નાખો” પણ પોતે શેઠના દીકરાના પગના ઠેબાથી આખોય ખડિયો ઢોળાઈ જાય અને હિસાબનીશનું નવું-નકાર ખમીસ ખરાબ થઈ જાય તો શેઠ જોલશે “વાહ, આજે તો સારા શુકન થયા છે તેમને ધણો ફાયદો થવાનો લાગે છે, અને આમાં બગડ્યું પણ શું છે ? આ ખમીસને આવાજ રગમા રગાવી લો બધું સારું લાગશે રગારો તો પૈસા લેત પણ અમે તો મફતમાં જ રગી દીધું તમે અમારા જ છો ને તો પછી તમારી પામેથી લેવું પણ શું ?” બસ અહીં જ ફાયદો ને કાયદો બધું યાદ આવી જશે કેમકે પોતાના પુત્રના જ હાથે આ પરાક્રમ થયું છે એના હાથે થયેલું ખૂરુ કામ પણ ભલું છે અને હિસાબનીશના હાથે જો કઈક થયું હોય તો ભલું પણ ખૂરુ થઈ જાય છે આ જ સરાગ દષ્ટિ છે જ્યાં પોતાનું બધું સારું લેખાય છે દેવપૂર્ણ દષ્ટિ

આ દષ્ટિ સગગ-દષ્ટિથી બિચકુલ વિપરીત છે અહીં ગુણ પણ દેવ છે રાગ તો કુટુંબ-શત્રુ ગણાય છે, જ્યારે દેવ અગ્નિ, રાગ પદાર્થો પ્રત્યે મનને અચળ બનાવે છે મનોરમ પદાર્થોની પ્રાપ્તિમાં જે બાધક-રિષ્ટરૂપ બને છે તેના પ્રત્યે દેવ પ્રગટ થાય છે રાગ આત્માને સ્વગુણમાંથી વિચ્છિન્ન કરે છે અને દેવ એને પર-ગુણમાં વિઘ્નિત કરાવે છે, જેટલા અશે રાગ સક્રિય હોય છે તેટલા જ અશે દેવ વિઘ્નિત બને છે અને જેટલા પ્રમાણમાં રાગ વિઘ્ને છે તેટલા જ પ્રમાણમાં દેવ સક્રિય બને છે

શ્રીમદ્ રાજયદ્રના શબ્દોમાં સસારરૂપી ગાડીના રાગ અને દેવ બે બળદ છે. રાગ મીઠું ઝેર છે તો દેવ કડવું ઝેર છે પણ બંનેનું કામ છે પ્રાણ હરવા વીજળીમાં જેમ બે જાતની શક્તિ હોય છે, પહેલી શક્તિ બેચે છે અને બીજી શક્તિ ફેંકે છે ઝાટકો મારે છે પણ બંને શક્તિઓ મનુષ્યના પ્રાણ હરણનું કામ કરે છે તેથી જ રીને રાગ બેચે છે અને દેવ ધક્કો મારે છે પણ બંને આત્માની સ્વભાવ-દશાને બદલે છે તેથી જ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે

રાગો ય દોષો વિવ્ય કર્મં ધીય,

કર્મં ચ મોહપ્પમવં વચન્તિ ।

કરમ થ જાદ મરણસ્ત મૂલં
 કુપજ થ જાદ મરણ વચસ્તિ ॥

ઉત્તરાધ્યયન આ ૩૨ ચા ૮

વીતરાગ પશ્ચાત્ત આદીપ કમવાન મહાવીર સાધકને સંદેશ આપે છે
 વીતરાગ પશ્ચ પર તો વીતરાગ બનીને જ આશી શકાય છે. આ સુધી
 રાગ ને દેવ હસ્તિમાં કરી ત્યાં સુધી આત્મા વીતરાગ બની શકતો નથી
 અને કવ-પર-પરા પણ સમાપ્ત થઈ શકતી નથી. કારણ કે રાગ અને
 દેવ જ કવ-પર-પરાના બીજો છે. બીજા સાનુકૂળ સાધનો પ્રાપ્ત થઈ પશ્ચરે
 જરૂર પસંધિત બને છે. રાગ અને દેવ કર્મબીજો છે અને કર્મ બ્રહ્મ દ્વારા
 પેલા થાય છે. જ મ અને ચતુર મૂળ કર્મમાં જ મળશે અને કુશળતા
 મૂળમાં ૮ મ અને ચતુર છે. કારણ કે જન્મ પેાતે કુળ છે અને ચતુરથી
 તો માનવના પ્રાણ કપે છે.

જ મની સાથે મુક્તિ ભોગ્યેલું છે. ચતુરને સમાપ્ત કરવું પાડે. જે
 નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે જે જ મો છે તે જરૂર થશે જ પણ જે મો છે
 તે જ મો જ એવું નિશ્ચિત કહી શકાય નથી. કારણ કે જન્મ પશ્ચરે કર
 નાર મો તો ચતુર સુનિશ્ચિત છે જ પણ જેવું કવ-પર-પરાનાં બીજાથી
 કર્મોના ક્ષય કરી દીધો છે તેવો વીતરાગી આત્મા જન્મ અને ચતુરની
 જન્મભાંધી છૂટી જાય છે. પરંતુ આ સુધી રાગ અને દેવ છે ત્યાં સુધી
 જન્મ અને ચતુરની સમાપ્તિ એ ક્ષેત્ર સ્વપ્ન જ ગણાયે.

દેવની પાછળ કૃષ્ણ ભેટ્યા હોય છે. રીઝ ખાન હોય છે તેથી જ તો
 તેના હસ્તમાં દેવની જવાબા પ્રત્યક્ષ છે તે આત્મા પોતાના દેવ-પરને
 સમાપ્ત કરીને જ આત્મક અનુભવશે. જે સત માનવ કે સામાન્ય માનવનો
 પછી વિચાર જ નથી કરે. જે દેવનું જ કારણ હતું કે પરમ પ્રસાદ કવચ
 પ્રસિદ્ધ જમા પુનિત સતને વિષ હાની મારી નાખવામાં આવ્યા હતા. દેવ
 શુદ્ધિ કરાવતા મનુષ્યને સતને સ્થાને અસત ગણે છે. મનુષ્યના મનમાં
 આપે દેવશુદ્ધિ આવે છે ત્યારે એ સત જેવા પુનિત આદ્યને પણ અપ
 માનિત કરવાનું ચૂકતો નથી. ઓછાજાની પણ તે જ દેવદષ્ટિ હતી કે
 એવું કમવાન મહાવીર જેવા વીતરાગ આત્મા પ્રમે પણ દેવમિ પ્રાપ્તો
 અને એમને ખરે જ કરમ કરી દેવા માટે તેજો ભેટાની જવાબા ઠાવી હતી
 એમના કરણ, સાંત બે સિધ્ધાંતો એમની આંખો સામે જ કરમ કરી
 દીધ હતા.

સોમિલની પણ એવી જ દ્રૌપદી હતી કે એણે ગજસુકુમાર જેવા સુદર અને સુકુમાર સતના માથા ઉપર બળતા અગારા નાખ્યા હતા શો અપરાધ હતો ગજસુકુમારનો ? જેના કારણે એનો સુકોમળ દેહને અગ્નિદાહ મળ્યો ! કહેવું જ પડશે કે સોમિલની દ્રૌપદીએ જ એવું જઘન્ય કૃત્ય કરવા પ્રેરણા આપી હશે.

દ્રૌપદી ધરાવતી વ્યક્તિ કદી-કદી પોતાના પ્રિયવરનું જ અહિત કરી બેસે છે કારણ કે એની પ્રતિદ્રૌપની ભાવના હિતમા પણ અહિતની કલ્પના કરી લે છે અને પછી એમને કળે આપવાની કૂર કામના એમના દિલમા બિછાળા મારે છે એ દ્રૌપની અગ્નિમા આત્મા પોતે પણ દાઝે છે શાંતિ પાળવા માટે સાધકે રાગ કે દ્રૌપ બને દૃષ્ટિએથી મુક્તિ મેળવતી જોઈએ

સત્સાહિત્ય

૧ સાહિત્યનો પ્રેમ હૃદયેથી પકડવાનું વૉરન્ટ છે

૨ કેટલક અર્થે 'પ્રેય' વસ્તુ તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે તો અર્થે 'પ્રેય' તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે. 'પ્રેય'નો સાધક જોગસામગ્રીનો સંગ્રહ કરવામા તત્પર બને છે, ત્યારે 'પ્રેય'નો સાધક આધ્યાત્મિક સામગ્રીનો સંગ્રહ કરે છે

૩ માનતાને પ્રેરણા આપનારું સત્સાહિત્ય છે

હોન્દષ્ટિ ધરાવતો મનુષ્ય ગુણોની અપેક્ષા કરી જીવેને શોધતો રહે છે એની નજર ગુણો ઉપર ચેટતી જ નથી જેમ જળ-બિંદુ જેમ કમળ-દળ ઉપર ન રોકાતાં કાળા ઠોસમાં જઈ પડે છે તેવી જ રીતે જેની દષ્ટિ દોષ વેરાણ પાછળ જ રવ રહે છે તેવી દષ્ટિ બીજાના સહગુણો તરફ જાય છે નામ છે મુદ્દર શરીરમાં માખી વાગેલા ધાને જ શોધે છે સુ ર અવધેને છાંયે એ ત્યાં જ બેસશે કે ત્યાં થા ચાઓ દસે અને પદ વહેતુ દમ તેવી જ રીતે દુર્ન વ્યક્તિ પણ બીજાની તરફ ભેસે ત્યારે અત્રા સારાં સુદુષ્ટોને છાંયેને એ જ્યાં નાની એવી પણ ભુલઈ દો ત્યાં જ તઈને એ પોતાની ખામીની શોધશે. સજ્જન પ્રકૃતિના મનુષ્ય દબરે દત્ર એમાંથી પણ એક ગુણ મદલ કરી લેશે જ્યારે દુર્જન દ નરે સદુષ્ટ એમાંથી એક દુષ્ટ શોધી લેશે અને તેમ કરવા પાછળ બધા જ સહગુણોને એ છાંયે દો.

જેની દષ્ટિ દો મગ બની ચૂકી છે તે સતતની પસે સ્થિત પણ એમના સહમુખાને પામી નહીં લોકે જર્મ અને માંચક (એક જાતના ઘોડાના સુસતા) કીડા)ને અવશ્ય તમે જાણો છો આ જાણો દિવસ-રાત ગામના સ્તન ગમ કે જ્યાં દુધની ધાર વહેતી રહે છે ત્યાં ચોરી રહે છે પણ તમે દુધની અમૃતના ભાંધી એક રીપુન પીતાં નથી પરંતુ ગામના સ્તનનું પાલો ચૂસો. આવી જ રીતે આસોમના-મિત્ર વ્યક્તિ સત વ્યક્તિની સમીપ ગદને પણ સહમુખોની દુષ્ટ-અરામાંથી એક રીપુન લેશે નહીં પણ એમાંના દોષાનુ કા-પાન કરશે.

ના દોષ / જેવાની દષ્ટિ છે એના મારે મુલ્ય પણ દોષમય બની

જય છે આલોચના-ટીકા-પ્રિય વ્યક્તિને કાઠનીય સ્તુતિ કદી લાવશે નહીં. છાણમાં જીવતા જતુને તમે ગુલાબમાં છોડી આવશે તો એ ગુલાબની સુગંધથી એનું ગળું ઘૂટાવા લાગશે ગુલાબની સુગંધ એ જતુ માટે કષ્ટ પ્રદ જ બનશે નિદા કરનારાની જીભથી તો પોતે પરમાત્મા પણ બચવા પામ્યો નથી એણે તો એ વીતગગની પણ ટોકા કરી છે તો પછી છદ્મ-સ્થમા તો ભૂલો ચવાને સભવ છે અને તેથી ટીકા કરવાનો પ્રસંગ મળી જાય તો એમાં આશ્ચર્ય જ શું છે ? શાહીચૂસ (ખ્લોટીંગ પેપર)નું કામ છે, શાહી ચૂસનાનું ન્યા કયાય શાહીનું ટીપુ હશે, ત્યા શાહીચૂસ લગાડવાથી એ શાહીને ચૂમી લેશે તેવીજ રીતે આલોચક ટીકાકાર વ્યક્તિ ન્યાં દુર્ગુણો જોશે, એને જ ગ્રહણ કરશે.

કાગડાની સામે સુદર ભોજનસામગ્રી મૂકશે પણ એ એને તજ કાઠ મેદાના શરીર પર જ ટોચ મારશે કેમકે એને સુદર ભોજનમાં તેટલો આનંદ આવતો નથી જેટલો કે મૃત પશુના શરીર પર ટોચ મારીને એનું લોહી પીવામાં દુર્જન પ્રકૃતિના માનવની આદત પણ કંઈક આના સાથે હોય -મળે છે તે સદ્ગુણોના સુદર ભોજનને છોડ દે છે અને જુરાઈઓના ધા ઉપર ટોચ મારીને એમનો સ્વાદ મળ્યામાં જ આનંદ માને છે વાત જરા કડવી જરૂર લાગે તેવી છે પણ સાચે જ આજે આપણા સમાજમાં આ જાતની ટીકા કરવાની ખીમારી બહુ ફેલાયેલી છે.

જેમ ભસના ફૂતરા માટે સજ્જન અને દુર્જન બંનેય સમાન છે; બંને તરફ એ સમાન રૂપે ભસે છે તેવીજ રીતે જેઓને આલોચના ટીકા કરવાની આદત પડી ગઈ છે એમના માટે તો સત અને દુર્જન બંનેય સમાન છે. અને મજાની વાત તો એ છે કે ખીજની રજ જેટલી જૂલને તેઓ ગજ બનાવી મૂકશે એમની આખો પોતે જ એન્લાર્જ (મોટી) થઈને એમની સામે આવી જાય છે પોતાની જૂલ તો કદી એમની નજરે આવી શકતી નથી અને જો કાંઈ એનું દિગ્દર્શન કરાવે છે, તો એનો સ્વીકાર કરવામાં પોતાનું અપમાન માની લે છે, વળી કાંઈ જુદીજ માન્યતામાં ભમી પોતાનો જૂલ માટે તેઓ ખીજને જવાબદાર ઠેરવવાની કળા આદરે છે.

એકવાર, કહેવાય છે કે રાવણના પાપો માટે શિક્ષા કરવા પોતે રામ લકાના મેદાનમાં બિતરી પડ્યા હતા આ બાળુ રાવણ પોતાના પાપ ઉપર પુણ્યની છાપ બેસાડવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યો હતો ન્યારે એને

અમળવવાની શક્તિ સમ્પાદ્યે થઈ તો પછી શક્તિ અમળવવામાં આવી. રામ અને રાવણની સેનાઓ રણ મેદાનમાં પહોંચી ગઈ અને તરફના હબરો સૈનિકો રણ મેદાનમાં ખપી ગયા. પણ મુદની ભવાણી સમી નહીં એક દિવસ પોતે મેધનાદ અને કુશાહરણ રણ મેદાનમાં આગળ આગળ રાવણને પોતાના ભાઈ કુશાહરણની શક્તિ પર અભિમાન હતું અને મેધનાદ તો ઈન્દ્રને પણ છૂટી શકતો હતો. તેથી જ તો એણે મેધનાદનું બીજું નામ ઈન્દ્રભિત રાખ્યું હતું અને વીરો સહ્યા સહ્યાની પૂજા શક્તિ હોવા છતાં એ સહ્યાચારની શક્તિ આ વીરો કને નહોતી કેમકે સહ્યાચારના વિશેષમાં તેઓ અસહ્યાચાર વતી હજવા આવ્યા હતા ને। સાચું પૂછે તો રાવણનું પાપ આ વીરોની શક્તિ પણ નષ્ટ કરી ચૂક્યું હતું અને સહ્યાચારના વીરણ બાણેએ અને વીરોને સહ્યા માટે ભૂમિ હેપર સુવર્ણની રીધા હતા.

જન્મે વીરોના ચતુરતા અગર લોકમાં ખૂબ વેગથી પ્રસરી ગયા રાવણે અસહ્યા વડુખની સાથે આ સમ્રાજ્ય સંભાળ્યા. મેધનાદના મૃત્યુની વાતથી તો રાવણનું દિલ કંપી ચૂક્યું એના પગ તલેની ભૂમિ ખસવા લાગી. કારણ કે એની અડધી શક્તિ તો આગે સમ્પાદ્યે થઈ ચૂકી હતી.

એણે (રાવણે) નિચાણું સીતાના ચરણ જ અમળણ છે ન્યાં એના પગલાં પડે છે ત્યાં સવનાશ થાય છે જળકન્યા ઘેર જ ગી ત્યારે ગિચારા પિતાને વનવનમાં બટકવું પડ્યું હજી બાદ અસોખા આવી તો ત્યાં હસ-રમવા પ્રણ વીધા અને પતિને મોઢ વરસ મુધી જાજ્યોમાં બટકવું પડ્યું હવે લક્ષ્મી આવી છે અગરથી એનાં પગલાં આ લક્ષ્મી પગાં છે તે જ દિવસથી હમેશાં અશુભ સમ્રાજ્યો જ સંભાળવા ખજે છે કદી અસોહ વાટિકા ઉજ્જવળ બની ગઈ છે તે કદી અશુભગુમાર મર્યો છે આના લીધે જ સૈનાની લડા રાખનો હમણે બની ગઈ છે આગે મારો વીર ભાઈ અને લાગેયો પુત્ર મેધનાદ જન્મે અસ્ત થઈ ગયા. સાચે જ સીતાનાં ન્યાં પગલાં જ્યાં ત્યાં સવનાશ સળચિા છે.

આ છે રાવણની વિચારવાની રીત. એ તે સની સાચી સીતાના ચરણને સવનાશ માની રહ્યો છે પણ આખો વિચારણુ તે એ છે કે સીતાના ચરણે સવનાશના કારણે બન્યા છે કે એની-રાવણની-દુરાચારમાં બાત મુખવી બેઠેલી છુદિ કે એટલે સાચું તો એ છે કે નિહક વ્યક્તિ પોતાના પાપો માટે પણ બીજાને જ નવાબદાર ઠરાવે છે આવી વ્યક્તિ બીજાના

દોષોનો નિર્ણય કરવા માટે ઘણી જરૂરી તૈયાર થઈ જાય છે પણ એ સારું ન થાય કે એ વ્યક્તિ જરા પાછા વળીને પોતા ભણી પણ દષ્ટિ દે ક્વાની તરફ લે તો ? ચાળણી સોયનો નિર્ણય કરવા ચાલી, એણે કહ્યું . “ સોય, તુ શા માટે અહીં કાર કરી રહી છે, તારા મો પર તો છિદ્ર છે ? ” સોયે જવાબ વાળતા કહ્યું “ જહેન, મારુ નાનુ-શુ છિદ્ર તને દેખાયુ પણ જરા તુ તારા પોતા ભણી નજર નાખી જો ને ! મારામા તો એક છિદ્ર છે પણ તારામા તો કેટલા છિદ્ર છે એની ગણતરી તો કરી જો ” એક કવિએ કહ્યું છે -

પગતર જરત ન જાનત મૂરસ્ત

પરઘર જાઈ ચુકાવે,

અચમ્મો હન લોગન કો આવે ।

ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે કવિ સુરદાસ આખે અધ હતો પણ એમને જીવનનું દર્શન સાપડ્યું હતું . તેથી જ પ્રસાદ્યક્ષએ આખ-વાળાઓને રાહ બતાવ્યો છે, તો કવિ કહે છે ! કે મનુષ્ય ખીજના ધરની આગ સુઝાવવા દોડી પડે છે, એ જૂઓ પાડે છે ત્યાં આગ લાગી, પણ તે પોતાના પગ તળે બળતા આગને દેખતો નથી. જે એની જ ખૂપડીને જ બાળી રહી છે

આજનો યુગ ખીજના ધરની આગ બતાવવાનો છે વહુને પૂછશો તો એ સાસુનો દોષ બતાવશે એ કહેશે “ માનો બોલો છોડીને આવી છુ ત્યારથી એક ઢાંડાય એન લઈ શકી નથી જીભ દિવસરાત કામ ને કામમાં લાગી રહુ છુ તોય સાસુની જીભ તો આખો ઢાંડો કાતરની જેમ કઈને કઈ કાપે જ જાય છે, એ કદી મારુ દિલ કાપે છે, તો કદી મારી માતાનો, તો કદી મારા પિતાનો જ દોષ કાઢતી ફેરે છે ”

તમે અગર સાસુને પૂછશો કે ધરમા શાંતિ કેમ નથી ? શા માટે રાતને દિ' વઢાવઢ ચાલુ રહે છે ? શા માટે રોજ-જરોજ ખાવા-પીવાનું હરામ બને છે ? તો એ વહુના ગીત ગાવા બેસી જશે “ શુ કહુ, અમારા ભાગ્યે તો એવી વહુ મળી છે કે જસ આખોય દિ' રેડિયા પાસે બેસી રહે છે ક્યારેક નાટક-ઉપન્યાસ વાંચે છે પણ મારી પાસે આવવાની એને ફુરસદ જ મળતી નથી મને દરદ છે કે કઈ દુખ છે, એની એને કાઈ જ ચિંતા નથી ”

નોકર શેઠનો દોષ કાઢે છે એમની ફરિયાદ હોય છે કે અમારી પામેથી વધુ કામ લેવામા આવે છે, પણ અમારી મહેનતની સામે એનું પૂરું પરિશ્રા-

મિક (પ્રતિજ્ઞા) આપવામાં આવતું નથી. આમ શોષણનું ચક્ર ચાલી રહ્યું છે અને દિવસ રાત લોહીનું પાણી કરીએ છીએ તેમ છતાં પણ અમારા આર્થિક બખ્ખાં સુમે છે ન એમને પૂરતી ડેબ્ટવર્ણની સમસ્યા છે કે નથી કાંઈ બ્યવસ્થા રાહને પૂછીશ તો તેઓ કહેશે ખમાર તો પૂરા અપાય છે પણ બાક કલાકનું કામ બાક દિવસમાં પણ પૂરૂ કરતાં નથી. હાતાબાને લીધે નાકમાં હામ આવી ગયો છે

વિદ્યાર્થી શિક્ષકનો દોષ બતાવશે. પૂછવામાં આવશે તો કહેશે શું કહ્યું ખાસ્તર એવા મળ્યા છે કે પૂરૂ બચાવવાનું બાલુના નથી સરકાર પાસેથી કરામતના પૈસા લે છે ત્યારે શિક્ષક ફરિયાદ કરશે કે વિદ્યાર્થીઓમાં સ્વચ્છતા વધી ગઈ છે બનુશાસન સિસ્ટમના નામની શિક્ષકની એક પણ વાત વિદ્યાર્થીઓ માનવા ત્યાર નથી અને કદાચિત કઈક કહી દેવામાં આવે તો એમનું મપ-સમૂદ-એ શિક્ષકની દેવગી જ કરશે બધા બીજાના જ દોષે બતાવે છે પોતા તરફ કાંઈ જોવા માગતું નથી.

દેશમાં બાળે અસાધિ શા માટે છે? એનો જવાબ તમે સરકાર પાસેથી માગશો તો એ કહેશે જનતાનું નનિક ધોરણ ધવુ નીચું પડી ગયું છે વેધ રીબર્મ પ્રમાણિકતા મ્હી નની રા /-ગરબ પડતી હાતાબે દેશની પ્રજામાં મોટામાં મોટી બાધક છે જ્યારે જનતા કહે છે શાસક વર્ગમાં બ્રહ્માચાર વધી ગયો છે કર-વેરાનો ભાર એટલો શાસકમાં આવ્યો છે કે થાસ લઈ શકાતો નથી અને વેરા દ્વારા અમારી ખસેરાની કમ્પ્લેક્ષિતો પૈસા બેચીને મિનિ ટરો-પ્રધાનો મેળ જ ઉઘવે છે

હા તે બાપ્સ્ટી આંખની દીણી કાળી છે એટલે બીજાની કાળાસ-બિલુપને જલ્દી નીતપી લે છે બીજાની બિજળાસને જોવામાં આપણને એ લી મુશિ પણ નથી થતી ડેટલી કે કાળાસ જોવામાં ધરાવીએ છીએ. એટલે / તો પ્રતિદિન બિજા સુરને કાંઈ જોવા જતું નથી પણ સૂરમિલકુ સવાનું લોચ-એટલે કે એમાં કાળાસ આવવાની લોચ ત્યારે મનુષ્યો એને જોવા માટે ડેટલીક વખતે વિશેષ-બાસ-તૈયારીઓ પણ કરે છે કાચ લેપર કાળા રંગ બચાવી એને નેવાની કે સિર કરે છે બિજળું કાંઈએ જોયું નથી પણ કાળાસ જોવા સી દોડી પડ્યા.

બિજીનના સમાદ બનુદરીએ પિત્રજનાં પાપ પોતાની ન /રે જોવા એના મનમાં વચામ કીમતાર્થ આવ્યો. ૭ પિત્રજના ઇવન લપર એને

પૂરો વિશ્વાસ હતો અને જેને સારુ એણે પોતાના લાઈ વિક્રમને વનવાસ દીધો હતો, એ જ પિંગળાનું ચારિત્ર્ય આટલું પતિત બની શકે છે ! અર્જુનની એની કટખના પણ કરી શકતા નહોતા અન્ય દોષોએ કહ્યું હોત તો તેઓ એની વાત માનવા કદી તૈયાર ન થાત પણ જ્યારે પોતાની સગી આખોએ જ ભેઈ લીધું તો એને ખોટું પણ કેમ માની લેવાય ? એક દિવસ જે પિંગળાના અરણ્યોમાં સમગ્ર રાત્રી એજાવર કરવા તૈયાર હતા, આજે એ જ પિંગળા માટે એમના મનમાં ઘૂણ અને તિરસ્કાર છે પિંગળાના પ્રેમ પાછળ થયેા બંનેનો અર્જુનની આજે તે જ પિંગળા તરફથી પીડા પામી રહ્યો છે વાત પણ યથાર્થ છે કે જે માનવીએ પોતાનું ચારિત્ર્ય ખોસુ તે બધું જ ખોઈ ચૂક્યો છે તેથી જ અર્જુનની મનમાં ઘૂણા પેદા થઈ, વૈરાગ્ય જન્મ્યો અને એમણે વનનો રાહ લીધો રાજનીય-ત્રિભુવાને સ્થાને એમના શરીર ઉપર લગવા રગની કદની કરકી રહી હતી

એક વખત એક વૃક્ષની નીચે પાદડાની શેયા અને પથ્થરનો તકિયો બનાવી તેઓ સૂતા હતા એટલામાં ત્યાં થઈને થોડીક બહેનો પાણી ભરવા નીકળ્યા એક બહેનની નજરે લગવા રગની કદની પહેરેલા રાજા અર્જુનની ઉપર પડી તો એણે પોતાની સાહેલીઓને કહ્યું “ સામે સૂતેલા યોગીને તમે જણો છો ? ” સાહેલીઓએ ના પાડી ત્યારે પેલી બહેને પરિચય આપતા કહ્યું “ આ ઉજ્જૈનના નરેશ અર્જુનની છે પિંગળાના પાપથી એમને સસારથી વૈરાગ્ય થયો છે પણ કેવો વૈરાગ્ય છે આ ? મખમલની ગાદીઓ પર સુનાર આ રાજા આજે પાદડાની શેયા પર આજોડે છે, રેશમી તકિયા જેના માથા હેઠળ રહેતા હતા ત્યાં આજે પથ્થરનું ઝોઠીડણું છે ”

ખીજી બહેન બોલી “ વાહ !, હવે રહેવા દે તું વધુ સ્તુતિ ના ગા રાત્રી તો ઉપરથી છોડ્યું છે પણ દિવસ તો રાજવૈભવ જેમ ને તેમ લયો પડ્યો છે રાત્રી છોડ્યું પણ ગાદીનો મોહ ક્યા છૂટ્યો છે ? મખમલની ગાદીના સ્થાને પાદડાની ગાદી બનાવી છે તકિયાના સ્થાને રેશમી નહીં તો પથ્થરનો તકિયો લગાવી મૂક્યો છે ”

વાતો કરતી એ બહેનો આગળ વધી ગઈ એમના મખદો યોગીના કાન સાથે અથડાયા એમણે વિચાર્યું “ અરે, હા, હું પણ કેવો છું ? પૂરું રાત્રી છોડ્યું અને હવે આ પાદડાની ગાદીની પણ શી જરૂર છે ? અને આ પથ્થરનું ઝોઠીડણું પણ શા માટે ? બહેનો ઠીક જ કહી રહી હતી, ભૂમિ મારું બિહાનું છે અને નીલ ગંગા મારી ચાદર ઝોઢણું ” યોગી તો ઊઠ્યા

અને પાંદડાં એક બાજુ ફેંટી દીધા. પથ્થર દૂર ફેંકાયો અને ભૂમિ ઉપર જ દાઘનું ઓઠીકણ કરી સર્પ ગયા.

પેલી બહેનો પાણી ભરીને પાછી તે જ રસ્તેથી પથ્થર થઈ પહેલી બહેને નેણુ તે કહેવા લાગી કેવો મનસ્વી યોગી છે ! અમારી એક વાત સાંભળી તો પાંદડે-પાંદડું ફેંટી દીધું અને જુઓ કવે જમીન ઉપર જ લગાવી દીધું છે જાન તો સાધના છે ને ! અનુકરીએ એક જ વખત વાત સાંભળી અને એણે પોતાના જીવનમાં પરિવર્તન આણી દીધું ત્યારે તમે મારી કેટલી વાતો સાંભળી છે ! જાણે ત્રણ-ત્રણ મહિના વીત્યા કેટ-કેટલી વાતો તમારી સામે મૂકી ગયો-કહી ગયો ને વીતરાગ વાણીનું અમૃત તમારી સામે ઢોળ્યું પણ તમારા જીવને કેટલો વળાંક લીધો વારુ ! (સલામાં સિખત કરત)

હા તો પહેલી બહેનની વાત સાંભળી તો બીજી સહેલાણી મોઢી : રહેવા દે, મેન, શું યોગની વાતને તું બારી રહી છો યોગી જન્મા પણ હજુ દુનિયાના ચબ્બે સહન કરવાની કળા તો શીખી જ નથી. આપણે યોગી કહ્યું અને કોધે બરાઈ પાંદડે-પાંદડું એક તરફ ફેંટી દીધું પથ્થર પેલી બાજુ ફેંટી દીધો. જાણે તે યોગી કહેવાય ! ”

નેત્રી દષ્ટિ ફેંટા દેતો તરફ જ હતો, એને સર્વત્ર દોષો જ ભેગા મળી, પરંતુ થાક રાખળો, બાઈઓ, દોષો બધી જ એ દષ્ટિ રહેતી તો જીવનમાં દોષ જ આવરી અને અણુલે બધી તમારી દષ્ટિ રહેતી તો તમે પણ અણુલે જીવી રહો.

નેત્ર ઉપભવ,
૩૯ મુંબઈ

ગુણ દષ્ટિ આપણને ગુણાનુરાગી બનાવે છે આપણી દષ્ટિ ને સદ્ગુણ લક્ષી હોય તો પછી એવું કાંઈ કારણ નથી કે આપણે સદ્ગુણી ન બની શકીએ ફક્ત આપણી દષ્ટિમા સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવાની કળા આવી જવી નેઈએ ચિત્રકાર જુદી-જુદી આકૃતિઓ નેતો હોય છે પણ એ બધામાથી થોડી થોડી સુદરતા લઈને પોતાના રંગ અને કલમ વડે એ સુદર ચિત્ર ચીતરે છે ને કે એની દષ્ટિ તો સારા અને નરસા બંને જાતના ચિત્રો પર જાય છે પણ એ તો એ સૌમાથો સારુ જ ગ્રહણ કરે છે એમાથી ને એ કદરૂપ જ ગ્રહણ કરશે અને પોતાના ચિત્રમા તેવું જ કદરૂપ લાવશે તો એનું ચિત્ર કદરૂપું જ બની જશે પછી તો એની કળાની તો કશી કિંમત જ અકાશે નહિ તેવી જ રીતે દિવસ દરમ્યાન આપણી નજર સામે અનેક આકૃતિઓ પસાર થતી હોય છે એ પૈકી કેટલીક સારી અને કેટલીક નરસી પ્રકૃતિ ધરાવતી હોય છે. કેટલીક આપણા પરિચયમા પણ આવે છે. આવે વખતે ને આપણે કળાકાર હોઈએ, તેવી દષ્ટિ આપણામા હોય અને એમાથી આપણે અ-શ-અ-શ રૂપે પણ સારુ જ ગ્રહણ કરતા થઈશું તો આપણા જીવનનું સુદર ચિત્ર તૈયાર થઈ જશે

નિહાર ધૂળશોષક હોય છે એ માટીમાથી પણ સોતું બોળે છે. મોનાની દષ્ટિ સામે રાખીને ચાલે છે તેથી એ ધૂળના ઢગલામાથી પણ સોતું મેળવે છે આપણી પાસે પણ એવી દષ્ટિ આવી જાય તો માટીમાથી સોતું શોષવા જઈએ તો આપણને મોતું જરૂર મળશે પણ આજે તો સોનામા પણ માટી લગેલી દેખાય છે ને દષ્ટિને લઈને ચાલશે તે જ વસ્તુ તમને મળશે સદ્ગુણ તરફ દષ્ટિ રહેશે તો તમે વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુમાથી એ

મેળવી શકેશ. અને કુચુલુ મેવાની જ દષ્ટિ કરી તો સવચ સિવાય પ્રત્યેક વસ્તુમાં તમને કુચુલુ દેખારી.

વ્યવહારમાં તમે સારુ મેવાના આકાર છો. તમારી કુદરતે ઠાઈ આકાર આવશે. તમે એને એની માંગેલી વસ્તુના ગુણ જનાવશો. પણ કુચુલુ નથી ઠાઈ અનાજનો વેપારી હોય અને આકાર જુવાર માટે એને પૂછી તો એ જતાવતાં કહેશે. અજી જુઓ તો ખરા આ જુવાર નથી પણ મોલી છે મોલી. મોલી હોય તો પછી એને ઠાઈ ઝવેરી પાસે લઈ જાઓ અને-પાંચ પાંચ કમરમાં વેચી નાજો. મનશબ એ છે કે કુદરત ઉપર આવેલા મહત્તે એની માંગેલી વસ્તુના ફક્ત ગુણ જ જનાવશો. ઠાઈ રજાન ઉપર તમે જાતે જાય તો ત્યાં પણ તેવાં જ ગુણ સંજળવા મળશે. મીઠાઈ મેવા તમે કદોઈને ત્યાં જમા ત્યાં તમે એ કદોઈનાં કપાં જોશો કે કેવાં મહાં કપાં છ ? એને ત્યાંથી મીઠાઈ ખરીદવી ન તેઈએ અથવા તમે એની મીઠાઈ જોશો ? તમારી નજર તો મીઠાઈ ઉપર જ જશે, કદોઈનાં વઝો પર નહીં હા તો તમે પણ જીજ્ઞાસુ પરિચયમાં આવો ત્યારે ત્યાં સદુદ્યોગે રૂપી મીઠાઈ તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ. વઝોની પચાતમાં રહેશે તો મીઠાઈ જતી કરવી ફરશે.

તમે તો સુધર્મના નાગરિક છો પ્રતિદિન સેકડો વ્યક્તિઓના પ્રિય મમાં તમે આવતા હો છો એ પૈકી કેટલીક વ્યક્તિઓ સત્ચારિત્વ હોય છે તો કેટલીક ચારિત્વહીન, તમારા મજામાં જો ચારિત્વહીન વ્યક્તિઓ જ જરાઈ જશે તો એમની ચારિત્વહીનતાની વાતો જ તમારા કાનમાં જૂજતી રહેશે અને મન પણ જો વારવાર એ વાતોમાં જ. દુષ્ટાચેતુ રહેશે તો જા રાજ તે કે એક દિવસ ચારિત્વહીનતાની શુદ્ધિઓ વસાવમાં પણ પેટી ની. પણ તમે તે ચારિત્વશીલ વ્યક્તિઓને જ તમારા મજામાં કેન્દ્રિત કરશો તો એ સુનિશ્ચિત છે કે એમના સુવાસિત જીવનની મદદ (સુગંધ) તમને પણ સાંડશે. તમે જેટલું વિચારશો તમારી સ્થિતિમાં બિલજેથી મહાપુરુષ વેટમે જ વધુ વિચારોની ખૂસલુ તમને દેવા રહેશે.

સુમાનનાં ફૂલો કાંટાળી ગળા ઉપર સ્થિત હાસ્ય વેરી રમાં દનાં. તોશાની પવન કાગા ઉપર બેભેલાં ફૂલોના સ્થિત-હાસ્યને જોઈ ન શક્યાં. વાયુનો એક વેગીસો ઝડપો આવ્યો કે ફૂલો ઘણ પરથી જમીન ઉપર પડી ગયાં. આમક મારી તમે દુર્માર્ગ ગયાં અને મોડાક મારી ઉપર જ દસી રમાં દર્તા રસ્તા પર પડેલા ફૂલો ચાલકારીઓના પગ તમે કમચાઈને પણ એમને મહેકાવી શકા. રાત વીતી મહા પ્રભાત વેળાએ નગરનો આકાશક ફરવા નીકળ્યો ન્યાયે

એ માટીથી હાથ ધોઈ રહ્યો હતો ત્યારે એમા એને ગુલાબની સુગંધ આપી. એણે વિચાર્યું આ માટીમા ગુલાબની સોડમ કયાથી ? લાગણુ જ ગુલાબનું ફૂલ બોલ્યું -રાત આખીય અમે માટીના ખોળે સૂતા હતા માટીને અમે અમારી સુવાસ આપી પણ માટીની સુવાસ અમે લીધી નથી

હા, તો માટી તમે દબાએલુ ગુલામ કહી રહ્યું છે તમે જનતાના સંપર્કમા આવો તો તમારા જીવનની સુવાસ જન-સમૂહમા પ્રવેશવી જોઈએ પણ એના જીવનની દુર્ગંધ તમારામા પ્રવેશવી જોઈએ નહીં. તમે ખરાબમા ખરાબ વાતાવરણમા પણ તમારી ખૂશખૂ આપવી છોડશો નહિ ત્યારે જ જીવનના ખરા કળાકાર બની શકો છો જુઓ તો, પેંડી નાનકડી કીડીમા એટલી અક્ષત છે કે એ ધૂળના ઢગલામા પડેલા સાકરના દાણાને શોધી લે છે, તેમ તમેય ધૂળના નહીં પણ સાકરના દાણાના આહક બનજો અને ધૂળમાથી સાકરનો દાણો શોધવાનું શીખી લેજો

લોહચૂંબકની આસપાસ હજારો ચીજો પડેલી છે તેમા ધનના કણ હોય કે પથ્થરના ટુકડા હોય કે માટીના કાકરા હોય પણ એમાથી એકધને પોતા તરફ આકર્ષિત નહિ કરે પરંતુ એ ઢગલામા લોહાની એક નાની પાતળી એવી સોય પણ હશે તો એને પોતા તરફ આકર્ષિત કરી લેશે તેવી જ રીતે સામા માણુસમા કોધના કીટાણું હોય, અહ કાર લાયો હોય અથવા અવિચારના અણુ હોય પણ એમાથી એકેય આપણે ગ્રહણ ન કરવું જોઈએ પણ દુર્વિચારોના ઢગલાની વચ્ચે એક પણ સહવિચાર હોય તો એને જ આપણે ગ્રહણ કરવાનું શીખતા અઈએ, પણ એ માટે તો આપણે સુખ જનનું પારો

આવું સુખકીય આકર્ષણ રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજી ધરાવતા હતા આ સુખકીય શક્તિ વડે જ તો એમણે ભારતના જ્ઞીસ કરોડ હૃદયોને એકી સાથે પોતાના તરફ જોગી લીધા હતા એક વાર ગાંધીજી લગ્ન જઈ રહ્યા હતા. જ્ઞીસ કરોડ ભારતવાસીઓના લાગ્યનો ફેસલો કરવા એક સ્ટીમરમા યાત્રા કરી રહ્યા હતા રસ્તામા એક અગ્નેજ સાથે મહામા ગાંધીજીનો પરિચય થય ગયો પણ પેલો અગ્નેજ બાપુના હૃદયને પિછાની શક્યો નહીં એની કને એવી આખો જ-દષ્ટિ જ નહોતી એણે તો એમને અગ્નેજનો શત્રુરૂપે જ જોયા, પરંતુ બાપુની વૃદ્ધ કાયાની બીતર છુપાયેલા હૃદય અને એમા પ્રાણીમાત્ર માટે વહેતી કરુણા અને પ્રેમના અગ્નિવિત પ્રવાહને એ જોઈ શક્યો નહીં.

ત્યાં જ એ જ્યારે ગાંધીજી મળે ત્યારે બધું-સુડું જેવું કાઢા કરતો બાપુ સાંભળતા અને હસી દેતા એક દિવસ એણે લાંબી કવિતા સખી ને પદ્ય પાનાંથી ભરેલી કતી એ કવિતાની એક-એક લીટીમાં બાપુ પ્રત્યે પક્ષા અને દેવ વહેતો દેખાતો હતો એ કવિતા બાપુને બાપુના કાચમાં બાવી બાપુએ બે લીટી વાંચી અને બધું સમજી ગયા એમણે તો કાચમાં લાનેલી પીન (ટાંચજીરી) સારાપે કાઢી લાધી અને પીનદાનીમાં એસરી દીધી અને ત્યારે કચરાની ટોપકીને દવાને ક્યો પેલા બાંધેને કહ્યું જરા આમળ વાંચો હસતાં હસતાં બાપુ બોલ્યા સાર તો મેં લઈ લીધી છે "

વિરાધીઓનો વચ્ચે પડ્યું બાપુ સાર કાઢી શકતા હતા આ જ દષ્ટિએ તો એમને નેકપ્રિય બનવાની દીધા હતા હા તો આપણામાં પક્ષ આ કળા આવવી જોઈએ છુગઈઓમાંથી પક્ષ સા, જ મલક્યું કરતાં સીખીએ.

ગુણ દોષ દષ્ટિ

આવી દષ્ટિ વ્યક્તિમાં ફક્ત દોષ જ નહીં પક્ષ ગુણ પક્ષ ગુણે છે ગુણ અને દોષોની સાથે-સાથે જોવાની કળાનું નામ ગુણ દષ્ટિ છે કેટલીક વ્યક્તિઓમાં એવી બાહ્ય દોષ છે કે પહેલાં તો તેઓ બહુ પ્રશંસા (સ્તુતિ) કરી લે છે અને તો પક્ષ એટલી હદ સુધી કે એની કોઈ મર્યાદા જ રહેતી નથી ત્યુ સ્તુતિ બાદ એક એવો કુચુક જતાવશે કે સ્તુતિનો મહેલ જમીન દોસ્ત ઘઈ જશે.

ત્યારે આજની કોઈની પ્રશંસાનાં ફલ બાધવા એણે છે ત્યારે એ કેટલીક વખતે મર્મી. ઓળખી જતો દોષ છે બહુ સાદેન એનું સૌ દૈવ ગુણ છે. ૧ જે પ્રશંસા એને ધારીને તો દાષ વિચારવામાં છે બાંખો તે બાંધે દરજ્જાની જ જોઈ શકે વધુ ગુણની અને મોંએ દસગુણે દામતા બી જોવા તો દાંત છે પક્ષ પત્રે જરા લ મગાય છે

પ્રત્યેક દોષ વિપદેશ તો એને ખૂબ માથે ચડાવો પક્ષ પદ્ધતિ એક એવી વત હતી દીધી કે માથે ચડાવ્યા ઉપર પાણી જ ફરી ત્યુ કોઈની સ્વ જ્યા અને પ્રશંસા કરશે તો કહશે એવો તો સ્વચ્છ રહે છે કે એના કાચ તો નરું બચવાની પાંખો ૧ જોઈ શકે એક પક્ષ માખી એના ઉપર બસાં ની ખૂંજ-માટીની એક ૨ / દેખારી નહીં કળા કાચનું તો નામ નિરાન ૫ નહીં દાષ. રોજ એ વખત ન્દાષ છે અને બન્ને વખત કપાં બદલે ૭ ત્યુ બાંધેથી બાંધેથી સ્વચ્છ રહેવા જતાં ધરમાં એ ત્યુ-ત્યુ

દિવસના વાસ્તવોય સાક કંતોન્કે કરાયતો નવી ધરમા મુદ્દલથી અહવાડિયામા એક વખત આકુ કાઠનો દશે " લ્યો, નેઈ લ્યો, પ્રશસા કંતોન્ક એને લઈ આવ્યો ને વગનળ ઉપર પહેલા સાગ મળદોમા અવગતાની વાત મળાગીવી અતે માર્થો ધણો તે સારીયે પ્રશસા ધૂળમા લળી મઈ

મને જાનઅનુભવ છે એક લાઈ આવ્યા અને કાઈ એક મેટુ અંગે વાતચીત કરવાન બોલ્યા " શુ મેડ છે, લક્ષ્મી તો એમના હિપર પર્ણુરૂપે પ્રસન્ન થયા છે પેલીએવી એણે અદી જ વામ કર્યો છે ચાર ચાર તો મોટા છે કસડતા, તિન્દી, મુળઈ જેવા મહેંગાના મોટા દુકાનો ચાલે છે, પાય પુત્રરત્નો છે અને એ બધાય દમાખીની ડામા નિપૂન છે ધરમા પ્રેમ પણ સાગે છે ભરુ ધર છે અને ધરમા કરી જ ખટપટ નથી બધા ભાઈઓ એક ખીજા માટે મગી છૂટે છે પેમે ધણો પણ ઉદારતાનો અભાવ છે સમાજના કામ માટે કઈક લેતા નહિયુ તો દલ તો ચક્કર-ધક્કા ખવડાવશે અને અતે આક ના મુણાની દેશે પોતાના વિલાસ પાછળ તો હળદરો ફેરી દેશે પણ ધાર્મિક કાર્ય માટે તો મો રૂપિયા પણ કાઢશે નહી "

સપત્તિ અને સપત્તી પ્રશસા માર્થને મેડ પ્રત્યે કેટલી પ્રીતિ જગવી હતી અને વ્યકેતલની હાપ ખાડી હતી, પણ પાછળના વાક્યે એના ઉપર પાણી કેવડી નાખ્યુ જ્યારે કાઈ વિદ્વાનની મુતિ કહેશે " અહા, કેટલા વિદ્વાન છે એ ! મોટા-મોટા પ્રોફેસરો પણ એમની સામે કાઈ ચીજ નથી; સસ્કૃત તો એકધારુ બોલી શકે છે પ્રાકૃત ઉપર સારો કાજુ છે વ્યાકરણ, સાહિત્ય , કાવ્યનો એકધારુ ખૂણો ખાડી રહ્યો નથી કે જ્યા એમણે સ્પર્શ ન કર્યો હોય દર્શન અને ફિલસૂફીમા ખૂબ જાડા બીતયા છે એમની પ્રતિભાને નેઈ દગ થઈ જતુ પડે છે નાણે કે સાક્ષાત્ સરમ્વતીના પુત્ર જ ન હોય " પણ છેલ્લે કહેશે " વિદ્વાન તો પૂરા છે પણ વ્યવહારકુશળતાનો અભાવ છે તલુ પૈસાનુ કાડી લખશે તો એ પૈસા પણ હિંસાગમા લખશે " વિદ્વાનની પ્રશસા કરી જે પ્રભાવ પાડ્યો હતો પણ છેલ્લા વાક્યે એ પ્રભાવને સમાપ્ત કરી દીધો આ છે ગુણુ દોષ-દર્શિ, જેમા આદમી પહેલા ગુણુ ગાય છે પણ આખરે એક એવો દોષ બતાવી દે છે કે જેથી સારાયે ગુણુનો પ્રભાવ સમાપ્ત કરી નાખે છે

આવી વ્યકિત જ્યારે કાઈ નેતાની વાત કરશે તો કહેશે " અહા, શુ એમનો પ્રભાવ છે કે જ્યા બીલા થાય છે, વગર મોલાવ્યે પચાસ-સો આદમીઓ આવી બીલા થઈ જાય છે, સારાયે સમાજ ઉપર એમનો પ્રભાવ

છે એક ઇસારાએ હાથે આહમીઓ જાન દેવા તૈયાર થઈ જાય છે હાથે એટલે કરવો હોય તો એમને સાથે લઈ જાયો. જ્યાં કોઈની આસા નહીં હોય ત્યાં ચેલીઓ ભરી-ભરીને લઈ આવશે. એકવાર પૂરખરતો માટે સભ્ય મોજવામાં આવી પૂરા દસ વઠવા દતા. જવાયે એક-એકથી વધીને સાવણે કમો પશુ કોઈના ખિસ્સામાંથી એક પૈસો નીકળ્યો નહીં આખરે આ મહાસભ્ય જિભા થયા કે ફક્ત પાંચ જ મિનિટમાં હ નરો દુખિયા ખસુખસુતા બહાર નીકળી આવ્યા. સ્ત્રીઓએ તો પોતાના હામીના ઉતારી-ઉતારીને ફેંકી દીધા. સમાજ ઉપર તો એમને આવો સુદર પ્રભાવ છે પણ ઘરમાં મિત્રસી બની તય છે શ્રીમતીજી તો માયાના મળ્યા. આ એક કહેરો તો પેલી ચાર જરમજરમ સભળાવશે. જસ ધિવાઈ મથોને બધા પ્રભાવ ! નેતામીરીના રુઆખ જમાવ્યો બને એમની ધૂળ પશુ કાઢી નાખી.

આવા યુલુ-હોય દષ્ટિ ધરાવતા કોઈ આહમીને તમે કોઈ તપસ્વી સત જાણે પૂછીશ તો કહેશે કેવા એ તપસ્વી છે અમારાથી તે એક ઉપવાસ પશુ થતો નથી પણ એ તો બાઈ વીસ ત્રીસ જેમી કાઢે છે પાછી એમાં કોઈ જાતની ઉલ્લુપ નહીં ત્રીસમા ઉપવાસને દિવસે એમને જોશ તો એમના ચહેરા ઉપર જસ પ્રસન્નતા જ દેખાશે. જાણે કે એમને એની ખખર જ નહીં હોય કે એમને આજે ત્રીસમો ઉપવાસ છે આવા તપસ્વી શોખા નહીં જાડે. આ તો થયો એનો જીજ્ઞેષા પશુ, હવે જોઈ દ્યો એનો બીજો પાસો.

આટલું તય તે કહે છે પણ મન ઉપર પૂરો કાબૂ નથી. સરીર તપમાં ગઢે છે પણ મન તો ખાવામાં રહે છે તપની સાથે તેને લેસ્થા પણ જોઈ નથી નાની એરી જૂસ થઈ કે જસ એ તો અમારા જ વિખેરશે. આત્મા શુ આવા તપથી પવિત્ર થતો હશે ? તપ શુ છે એ ફક્ત જૂખો મરવાનું છે !

હા તો યુલુ-હોય દષ્ટિ જેઓ ધરાવતા હોય છે તેવા આહમીએક પશુ જોખમી હોય છે એના થકી થતી પ્રસાધથી પશુ સાવધાન રહેવું થટે છે પહેલા તો પ્રસાધના પુષ્પો પાથરડો અને પાછળથી એક / પ્રદાર એવો કરશે કે એ પુષ્પો ક્યાંય જોડી જશે અને આવેમો-જામેમો પ્રભાવ એક જ મિનિટમાં માટીમાં બળી જશે.

આત્મ-દષ્ટિ

આત્મ દષ્ટિનું બીજું નામ ગ્વરો-દર્શન, આ દષ્ટિ દ્વારા સાધક

પોતાને જુએ છે બહારનું જોતાં-જોતા તો સારું ય જીવન વીતી ગયું. પણ જરા અંદરની તરફ પણ જોઈ હોય બીજાના ગુણ-દોષ તો ખોળ્યા પણ કદી પોતા લણી જોયું કે મારામા કયા ગુણદોષ છે ? બીજાના ચોપડાઓ તો તપાસ્યા પણ પોતાનો ચોપડો ખોલીને કદી જોયું ? કુશળ વેપારી પ્રતિદિન પોતાનો ચોપડો તપાસી જાય છે, બીજાના ચોપડા જોનાર-તપાસનાર વેપારી આજ સુધીના ઇતિહાસમાં કદી સફળ થયો હોય એવું દેખાયું નથી હા, તો બીજાના દોષો તરફ નહીં પણ પોતાના દોષો લણી પણ આજોતે વાળી જુઓ તો ખરા બીજાના દોષો જોવા પાછળ તો મનુષ્યની આખો ગીધ જેવી તેજ બની જાય છે, પરંતુ પોતા લણી જોવા માટે તો એની પાસે માખીની આખ પણ નથી

દર્પણમાં જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણું એ લક્ષ્ય હોય છે કે એમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈ મોં પર લાગેલા કાળા ડાઘને ભૂમી નાખીએ-ભૂછી નાખીએ તેવી જ રીતે આપણી દૃષ્ટિ અતર્કુષ્ણ બનવી જોઈએ આપણે આપણી ભૂલો તરફ દૃષ્ટિ દોડવતા થઈએ જ્યારે પણ કોઈની ટીકાના શબ્દો આપણા કાન સાથે અથડાય અને આપણું મન પણ એ ટીકામાં ભળે ત્યારે તે જ ક્ષણે તમારા મનના વેગને ચલાવી દો, એને પોતા લણી વાળી ત્યો પછી મનને ઢહો કે બીજાનું નહીં, પોતાના દોષોનું ગીતા ગાઓ, પોતાની ભૂલોને જ જુઓ, એનું પરિમાર્જન કરો જ્યારે આવી અત્મ-દૃષ્ટિ તમને મળી જશે ત્યારે તમારું મન જાતે જ ઢહી ઊડશે.

૩ ચેતન પોતે તૂ પાપી, પગના ઝિદ ચિતરે ૩ તૂ
નિર્મળ હેય કરમ કર દમ, શુ નિજ ગુણ અશુ નિતાર ૩ તૂ
જેમ તેમ કરવા શોભા આપણો, આ જગ માહે દિખાવે તૂ
પ્રગટ કહાવે ધર્મનો ધોરી અતર લયો વિકાર ૩ તૂ ॥

ભારતનો એક સત કેટલું આર્મિક ઉપરની કીટીઓમાં કહી ગયો છે ! એક એક શબ્દમાં આત્માની આલોચના જોવી રહી છે હું ક્રાઈનીય નિદા શા સારું કરવા જાઉં ? મારો આત્મા પોતે જ દોષોના ભારથી દબાઈ ગયા છે. કવિનું મન પશ્ચાત્તાપનાં અશ્રુભિન્નુઓથી બીજાઈ રહ્યું છે “અરે, ચેતન, તું પોતે જ પાપી છે, પછી શા માટે બીજાના દોષો જોવા દોડી જાય છે ? જો તું શુદ્ધ બનીને સાધના કરે છે તો પોતાના ગુણોના પાણીને સાફ કરી રોકે છે અને જેમ તેમ કરીને પણ તું પોતાની સરસતાનું પ્રદર્શન કરવા

આ છે મદારની આબોધ તુ સત જની ત્યો છે પરતુ અર તે વિકાર
જને વાસનાઓ ભરી પડી છે

આ છે સાધકની આત્મ-આલોચનાભરી આત્મદષ્ટિ જેના વડે
સાધક ધીમતી નદી પશુ પોતાની જ આલોચના કરવાનું શીખતો હોય તે
આલોચના કરે. જૈન દશન એ માટે ના પાતુ નથી પણ આલોચના
કેની હોય પોતાની કે બીજીની કે એ જ સ્વાસ્થ સામે આવે છે પર-આલોચ
નાથી તે તમે જીવનના દુઃખોમાં વધારા કરો અને સ્વઆલોચનાથી
જીવનનું પમાજન કરી શકો. જૈન દશન તે સ્વઆલોચનામાં વિશ્વાસ
ધરાવે છે સિધ્ધ પ્રમા કરે છે -

પ્રશ્ન—સાક્ષોપબાષણ મળે છે જોયે કિં અવ્યય?

જવાબ—સાક્ષોપબાષણ માયા ત્રિષાણ મિથ્યા વૃક્ષવૃક્ષસ્થાપ-મોક્ષ-
મગ્ગ-વિષ્ણવ વર્ણત સસાર વધવાણ ઉદ્ધવઈ કરેઈ ।
ઉચ્છુમાય જ અવ્યય । ઉચ્છુમાય પડિવલ્લે ય વં જોયે
અમાઈ રૂપીનપુંસવેય જ ન વર્ણઈ । પુણ્યવચ્ચ જ વ
નિરુદ્ધરેઈ ।

ઉત્તરાખ્યવન અ. ૨૯ સુ. ૧૫

આલોચના જીવનનું કમ્પક્ષ છે સિધ્ધ આલોચના આ પ્રમા કરે છે
પ્રભે આલોચના દ્વારા આ આત્મા કયા સેકેતર મુલુને મેળવે છે ।
સિધ્ધના મનની ત્રિવિધતાનું સમાધાન કરતાં વીતરાગ દેવ દરમિયાને છે આલો-
ચના આત્મામાં હેમા આપા નિદાન અને ત્રિવિધ દશન સ્વસ્થ કરી દેડી
દે છે આ મેક્ષમાર્ગમાં ત્રિવિધ છે આપા નિદાન અને ત્રિવિધ દશન
સ્વસ્થી ગતિ શુદ્ધ જીવિને આત્મા જનત સસારનાં નષ્ટભ્રમથી વિમુક્ત
કર્ષ ૧૫ છે

હા તો સ્વ-આલોચના એ મેક્ષનું પગથિયું છે ત્યારે પર-આલોચના
નરકના આ : ભણી પડે છે આલોચના જેવી થતી નેઈએ કે આપણે
આપણા જીવનની કાળાણને પ્રગટ કરી ધર્મ-સદીએ. એક કવિની નીચેની
લીટીઆના આલોચનાનું આ જ રૂપ દેખાય છે -

ઈ મતિદીન દીન દુસ્વલિંગી પાદી જુટિસ લવારો ।
ડેરી ગતિ મતિ રજો નાથ, દુમ અવમો દિ ચિરદ ચિવારો ॥
દારણ મે કીમો દુમ ચરવારો ॥

આચાર્યશ્રી માધવમુનિજી મ કરમાવે છે આચાર્યશ્રીએ પ્રત્યેક શબ્દમાં પ્રભુ સમક્ષ પોતાનું હૃદય ખોલીને રજૂ કરી દીધું છે હું મતિહીન છું, વિશિષ્ટ પ્રજાનો મારામા અભાવ છે દૈત્ય-ભાવ મારામા ભયો પડ્યો છે અને સાધકનો તો ફક્ત વેશ જ મારી પાસે છે, સાધનના નામે ફક્ત વેપ-પૂજનને મેં પ્રોત્સાહન આપ્યું છે મારામાં આધ્યાત્મિક પ્રકાશનો અભાવ છે હૃદય ગુફામાં પાપનો અધકાર છવાઈ રહ્યો છે

તો આલોચના કરવામાં સ્વદોષના દર્શનની કામના હોવી જોઈએ પાપની આલોચના થવી જોઈએ અને પુણ્યને છુપાવવું જોઈએ પણ આજે તો ઉલટી ગંગા વહે છે દાનના શિનાલેખો લખાય છે અને પાપને એ શિક્ષા તળે છુપાવાય છે

અપાઠી ગજનમાં જ્યારે મેઘભર્યા કાળા વાદળો ઉમટી આવે છે, ત્યારે એમની જોશીલી ગર્જના સાલળી મોર કળા કરવા નાચવા લાગે છે જ્યારે દુનિયાની આખો એની રગ-ઝેરગી ચિતરાયેલી પાખોને નીરમે છે ત્યારે મોરની આખો ક્યા હોય છે? એની આખો હોય છે પોતાના પગ તરફ જ એ પોતાની પાખોના રંગભર્યા સૌન્દર્ય પર ગૌરવ કરતો નથી, પરંતુ પોતાના પગની કુરૂપતા ઉપર એવું મન રહી પડે છે તેમ દુનિયાની આખો તમારી તરફ હોય, હજારો મોઝે તમારી પ્રથ સા-સ્તુતિ ગવાઈ રહી હોય ત્યારે તમારી દષ્ટિ પોતાની છુરાઈઓ તરફ જ રહેવી જોઈએ પોતાના દોષો તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ

એક વિચારકે કહ્યું છે કે મનુષ્યે દોષમ યનતુ જોઈએ દોષમ એટલે પોતાના દોષોને જાણી લેવા તે ખીજતી પીઠ જોવી તો સરળ છે પણ પોતાની પીઠ જોવી બહુ મુશ્કેલ કામ છે તેવી જ રીતે આપણે ખીજતા દોષો તો ધણી ઝડપથી જોઈ લઈએ છીએ પણ પોતાની આખે પોતાના દોષ જોઈ શકતા નથી સ્વદોષ દર્શનથી અપણને મોટામાં મોટો લાભ છે કે આપણે આપણી નબળાઈનું માપ કાઢી શકીએ છીએ એના સારુ જરૂર છે આપણે આપણી દષ્ટિને અત્યુજી ધનાવતા ચર્ચાએ, પોતાને જ નિરખીએ અત-દર્શિ મેળવીએ આતર-સૌંદર્યને જ જોવા શીખીએ

એક વખતની વાત છે શ્રાવણની રમણ વર્ષાએ પ્રકૃતિને તબુ જ સૌન્દર્ય સમર્પિત કર્યું હતું ચારેય બાજુ લીલુચમ દેખાતું હતું પૃથ્વી અને પર્વતોએ લીલી આદર ઝોઢી હતી પર્વત-આળાઓમાંથી અડી-તહી

કલ-કલ નિવાહ કરતાં ઝરણાં વહી રહ્યાં હતાં. એવી પ્રકૃતિના ખોલે એ નાનકડી ઝૂપડીમાં અખ્યાત-યોગી જ્ઞાનદમનજી સ્વાધ્યાયમાં લીન થઈને બેઠા હતા. એમનો એક સિંધુ બહાર ઊભો હતો પ્રકૃતિનું મનોહર સૌન્દર્ય જોઈ મુગ્ધ બની ગયો. જ્ઞાનદામી ને જ્ઞાનદામી એ બોલી ઊઠ્યો. ઝરૂંદેવ, બહાર પધારો જુઓ તો ખરા કે પ્રકૃતિનું કેવું ગોલક સૌન્દર્ય છે ખાતે! સ્વાધ્યાયનારત જ્ઞાનદમનજીના કાને આ સંબો અચ્ચાયા. એમણે કહ્યું વત્સ, અહર આલો બને બહીનું સૌંદર્ય જુઓ. બહારનું સૌન્દર્ય તો જાનેક વાર જોઈ ચૂક્યા છીએ પણ હવે જરા અહર ડુબકી મારે ત્યાંનું સૌન્દર્ય જુઓ.

હા તો તમે પણ તેવી જ રીતે અહરનું સૌન્દર્ય જોતાં થીજો. તમે તમારી જાતને વધારે અને પરખ કરે પણ આમોચનાન્ય આજ્ઞા સંબો વધારા ઉપર કાંઈ અસર કરી શકસે નથી તમે જો દુનિયાના સકલે પ્રમાણે જ ચાલો છો અને તમારી પોતાની કાંઈ જ દષ્ટિ નથી તો તમે તમારી સકિત ખોઈ બેસશો. આલોચકાના સકલે પ્રમાણે જ જો તમે ચાલતા રહેશો તો તમારી સ્થિતિ પેલા ધર્મિયાળના પે રહ જોવી ઉપર નીચે થતી રહેશે. એટલે કે તમે તમારી મનની સિધરતાને ખોઈ બેસશો. અમેરિકાના જૂતપૂડ પ્રેસિડેન્ટ રુ. સિકને પોતાના વિરોધીઓને જવાબ વાળતાં કહ્યું હતું કે જો હું મારા અંગે લખાવેલી આલોચના અને આશયોને વાચતો જ રહું તો આ કમીલકર્મ મારા મારે બીડ કાંઈ કામ જ નથી રહે સિવાય કે હું એ બધાનું જવાબ વાળતો રહું.

તો તમે અતર આત્મચીતિ કાયમ રાખવા માગતા હો તો વિરોધીઓની આલોચનાથી મજારશો નહીં મુઝારશો નહીં તમે આત્મરમ જાનો અને પોતા કમ્પી જ પોતાની દષ્ટિ ને વાળનાં થીજો તો આત્મ-શાન્તિને લહેરાવો અતર તમારી નજીક જ હશે.

જોન ઉપદેશ,
ગ્રાંટ મુનર્ષ

માણસના મનમાં હજારો ઈન્દ્રિયો હોય છે મન તો એક વિરાટ સાગર છે, જેમાં પ્રતિક્ષણ ઈન્દ્રિયો રૂપી લહેરો આવતી જાય છે પણ એ ઈન્દ્રિયોની લહેરોને રોકતા શીખો, એક વગર તો જીવન જોખમમાં મૂકાશે કલ્પના કરો કે તમે ક્યાંક જઈ રહ્યા છો રસ્તામાં ટેકસી મળી, ટેકસીને જોતા જ તમારા પગ મંદ ગતિ બની જશે તેમણે મુખમાં તો વાત જ ન પૂછો અહીં તો ચાર ડગલા ચાલવું હશે તોય ટેકસી, ટ્રામ કે બસની રાહ જોશો બસની પ્રતીક્ષામાં લેતેને પછી અડચે ક્યાંક નીકળી જાય અને પગે ચાલીને જવામાં તો ફક્ત પંદર જ મિનિટનો સમય લાગે તેમ છે, આજે માણસની પુરુષાર્થ પર શ્રદ્ધા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. શહેરોની વાત બાજુએ મૂકીએ તો પણ ગામડાના ખેડૂતો, જેઓ પહેલાં ૫-૭ ગાઉ તો હસતે મોઢે ચાલ્યા જતા હતા, તેઓ પણ હવે સાઈકલ સંપાદન લાખ્યા છે

હા, તો ટેકસી ભાગી કે તમારા પગ અટક્યા સંકેત મળતા ડ્રાઈવરે ટેકસી થોભાવી તમે બેસવા લાખ્યા ત્યાં જ પેલાએ કબ્જું કે ભાઈ, તમે ખુશીથી એની શોકો છો પણ મોટરને એક નથી હવે તમે જ કહો કે તમે મોટરમાં પગ મૂકશો કે પાછા ફરશો ? તમને જો એ મક્કતમાં લઈ જાય તો પણ શું તમે જવા ઈન્દ્રિયો ? નહીં તમે એની મોટરમાં બેસવાનો સ્વીકાર નહીં કરો, કારણ કે તમે જાણો છો કે એક વગરની મોટરમાં બેસવું જોખમ ભરેલું છે

આજના માણસોને ઈન્દ્રિયો ઉપર નિગ્રહ (એક) નથી એટલા માટે જ તો અકસ્માત (એકમીડેન્ટ) થયા કરે છે સામાજિક અશાંતિનું મૂળ તપાસો તો જણાશે કે એની અંદર માનવ-મનની અનિયંત્રિત ચાહનાઓ

જ કામ કરી રહી છે એટલા જ માટે તો એક બાળુ ધાનના બગીચામાં ધાન સડે છે ત્યારે બીજા બાળુ એવા ફલુ માનવીઓ છે જમને મેં દેશ પૂરું ખાવા ફલુ મળતું નથી. એક બાળુ ધોમક લોહા પાને વસોના ટૂંકા ભાતી પાપા છે બહેનો પામે એટલી બધી સાડીઓ છે કે તે વિચારતી રહે છે કે આ રમતી સાડી પહેરું કે તે રમતી ન ત્યારે બીજા બાળુ ભરતમાં એવી ફલુ ઓંચો છે જેની પાસે સજ્જન ટાંકવા માટે ફલુ પૂરતા વસ્તો નથી. અરે એમની પાસે જ સવા માટે બીજા સાગી કે વસ્ત્ર મુલાં નથી. આ વિષમતા કેમ આવી ન ત્યારે માનવીની વજીયા બસીમ બને છે અને એક બાળુ વિપુલ સમૃદ્ધિઓ થાય છે તો સ્વભાવતઃ જ બીજા બાળુ તેટલા ખાડે પડાને જ

દૂર ન જતાં આપણે યુગ્મને જ લઈએ એક બાળુ વિશાળકામ આકાશને સ્પર્શતા બિયાં-બિયાં લગોળી દારમણા બની છે જેમાં લક્ષ્મીના પ્રિય પુત્રોનો આવાસ રહે છે જેમાં લગનો રેશિયેના સગીતના મધુર સ્વરો વડે ગૂંછ રચા છે ત્યારે બીજા બાળુ એવા ફલુ માણસો છે જેમને મક્ક નવા નામે વહેંચે ધાસતું ગૂંપું ફલુ નથી. આમડાંઓમાં જમીનદારો પાસે એ થી જમીન છે કે તેઓ એનો પૂરો ઉપયોગ ફલુ કરી શકતા નથી. ફલુ હવે તો ભારત સરકાર જમીનદારી બને જમીનદારીને નામસેવ કરી રહી છે તેમ છતાં જ એક બાદશી પાસે સેક્રેટ વીધા જમીન છે ત્યારે બીજા બાળુ એવો એક ખેત છે જેની પાસે ચાર પેઠા પાળવા સ્વાગ ચાર વીધા જમીન ફલુ નથી સ્વામ્ય કહેવામાં આવે તો ભગતનું આ ઓ વ નહીં ફલુ કલક છે એક તરફ લોહો શેટી માટે તલથી રહ્યા છે ત્યારે બીજા તરફ સોનાની ઈંદે જમીનમાં છટી રચા છે

ત્યારે એક બાળુ ખાતિ સમૃદ્ધિ હોય છે અને બીજા તરફ ખાડે પડે છે ત્યારે નિશ્ચિત રીતે જ કાનિની જ્વાલા લગૂંકી બેડે છે સમા ન આખરે સમાજ છે બધાં માણસોને એક જ દાદિમાં મૂકી શકાય નહીં થોડી પસંદી વિષમતા તો કાયમ રહેવાની જ ફલુ એ વિષમતા અમુક મવાદામાં રહેવી જોઈએ. એમ તો વિષમતા આપણી આંખોએમાં ફલુ છે કોઈ નાની છે તો કોઈ મોટી છે ફલુ જમતી વખતે બધી ભેળી થઈ નય છે કોઈની સંબાધ જમતમાં બાધક થતી નથી. ફલુ કલકના કરો કે એક આંખની પ કમની થઈ જાય તો બોજન કારે થઈ પડશે. બોજનમાં તો બધા ભારત

વામીઓએ સમાન રહેવું જોઈએ ભારતનું એક બાળક પણ ભૂખ્યા મૃત્યુ જોઈએ નહીં

હા, તો તમે મનખાની દોડને સીમિત કરો અતિ સમૃદ્ધતા પરિણામ પણ બહુ ગંભીર આવે છે પેલો કુટુંબ હવાનો સમ્રાટ કરીને જ ઉપર ઊડે છે પણ જે હવાએ એને ઉપર ઊડવામાં મદદ કરી, મનોરમ આકાશમાં ઉડ્યાન કરવાનું બળ આપ્યું તે જ હવાનો સમ્રાટ જો મર્યાદા કરતા વધુ થઈ જાય તો ઉડાડનારી હવા જ એ કુટુંબની જીવન-લીલા સમાપ્ત કરી નાખે છે ખીજી તરફ લોટ (આટો) અને શાકભાજી મીઠું નાખવું જરૂરી છે એના વિના રોટલા ફિક્કા લાગશે અને શાકભાજી કાંઈ સ્વાદ નહીં આવે, પણ એ જ મીઠું જો પ્રમાણથી વધુ નખાઈ જાય તો એનો સ્વાદ જ બગડી જાય છે, માટે અતિ સમ્રાટ અસાતિને જ નિમત્તે છે

તમે ટ્રેન અથવા ટ્રામમાં સુસાફરી કરો છો પણ તમે જો પિત્તરો ફેલાવી ચાર આઠમીની જગ્યા રોકી લ્યો તો સઘર્ષ જરૂર થવાનો જ ચાર આઠમીની જગ્યા રોકી પોતે એકલા જ બેસવું એ કાયદા વિરુદ્ધ છે, તેમ ચાર આઠમીઓના રોટલા ઉપર પોતે એકલો જ અધિકાર જમાવી બેસે તો શું એ કાનૂનસભત ગણાશે ?

ઇચ્છા પર માણસનો અધિકાર રહે છે ત્યાં સુધી તો કાંઈ ચિંતા નથી પણ માણસ ઉપર બ્યારે ઇચ્છાઓનો અધિકાર થઈ જાય છે ત્યારે સમજી લ્યો કે ગાડી પાટા બહાર છે ધવલ શેઠની તૃણા બ્યારે મર્યાદાથી બહાર ગઈ ત્યારે એણે શ્રીપાલને સંગરની શીતળ આગમાં ધકેલ્યો હતો એજ દિવસ એવો પણ આવ્યો કે શ્રીપાલની હત્યા માટે એ બ્યારે આગળ વધ્યો, તો શ્રીપાલ તો બચી ગયો અને ખુદ ધવલ શેઠની જ જીવન-યાત્રા સમાપ્ત થઈ ગઈ ધવલ શેઠની હત્યા કાણે કરી ? કહેવું પડશે કે ધવલ શેઠની તૃણાએ જ એની ઇહલીલા સમાપ્ત કરી ધવલ શેઠની ઉમર ઘણી હતી એ બિદગીના સાઠેક વર્ષ પાર કરી ચૂક્યા હતા, તો પત્નિ એની તૃણાનો પાર ન આવ્યો, જેમ જેમ મૃત્યુદ્વારે પહોંચતો ગયો તેમ-તેમ એની તૃણા વધતી જ ગઈ શરીર વૃદ્ધ થઈ જાય છે પણ ઇચ્છાને વૃદ્ધાવસ્થા ડી આપતી નથી એટલા માટે ભારતના સત્ત્વિ સુરદાસ કહે છે

તૃણા તૂ ન ગઈ મેરે મન સે ।

પાકે કેસ જન્મ કે સાથી ય્યોતિ મહ નૈનન સે,

પગ ઘાસે, કદર કંપન કાગે છાજ ગદ છોકનસે
રી તુલ્યા ! સૂ ન ગદ મેરે મમ સે ॥

એક સત કવિ બોલે છે મારા શરી ની બધી શક્તિઓ એક પક્ષી
એક વિદ્યુત સર્પ રહી છે બળપ્રજ્વળ સાથી જાય ત્યુ પાકી ગયા છે એક
દિવસ એવો હતો કે ત્યારે કાળી કેશવળી કાળા કમર ની પેઠે સિરની
શોભમાં વૃદ્ધિ કરતી હતી. આજે આંદોની જેમ એ સ્વેત સર્પ ગયા છે
આંખોની ન્યોતિ પણ વિદ્યુત સર્પ રહી છે ને આંખો વડે પહેલાં નાની
સોષ પણ એક જ સંકેતમાં પરાવી શકતો હતો. આજે સમે પુત્ર પણ પાસે
આવે છે ત્યારે પૂછવું પડે છે કે કોણ છે? ને પત્ર વડે હાથમાં વીસ-વીસ
માઈલ ચાલી લેતો હતો. આજે ધરતી દરવાજો પણ ઓળખતો નથી. સૌને
પ્રપચ્છ આવે છે પણ રી તુલ્યા તારો કેશ જનનનો છે શરીર જરને
શધે જગતે જને છે ત્યારે તને સુવાની આવી રહી છે

માણસ પૈસા વડે તુલ્યાને શાન્ત કરવા માગે છે પણ પૈસા વડે તુલ્યા
સમાવવાનો પ્રયત્ન તેવો જ છે જેવો કે પેટ્રોલ વડે આગ જીવાવવાનો. દુનિ-
યાના ઇતિહાસમાં આજ સુધી પેટ્રોલથી અગ્નિ કદી જીવ્યો નથી તેમ પદ્મ
દ્વારા માનવ-મનની તુલ્યા સમાપ્ત થતી નથી. એક વિચારકે કહ્યું છે કે
તુલ્યાનું માણસની આંખોને કાં તો સતોષ ધરાયે અથવા તો પક્ષી મચ્છા
શુંતી મારી.

સૂખ પૈસા મગતું નથી. કારણ કે પૈસામાં સૂખ હોત તો તીર્થંક
અને ચક્રવર્તી એવો લોક ન કરત. આ તરફ તમે પૈસા વડે કઈ પ્રયત્ન
વગર મેળવી શકતા નથી પૈસા વડે ફાસ્ટ-ટન પેન ખરીદી શકાશે પણ
પૈસાથી લેખન-કળા નહીં ખરીદી શકો. પૈસાથી તમે અરમ્મ ખરીદી શકો.
પણ પૈસાથી આંખ નહીં મેળવી શકો. પૈસા વડે તમે પત્રચલુ-ગ્રુટ ખરીદી
શકો છે પણ પૈસાથી પત્ર તો નહીં જ પૈસો તમને શેઠસો આપશે પણ
એના વડે સૂખ કદી ખરીદી શકાશે નહીં તો પક્ષી માનવ શા સારું હાથ
સાઈને એની પાછળ પડ્યો છે ?

પૈસા વડે માનવ પોતાની આબોધને પૂરી કરવા માગે છે પણ તુલ્યાની
પૂર્તિ પૈસો કરી જ શકતો નથી. હા સતોષ તુલ્યાને જરૂર સાંવે કરી શકે
છે જેની તુલ્યા વિશાળ છે એના માટે સંપત્તિ સદા અપ જ રહેશે. એક
ભાઈ કુશાલ ગયા હતા. ત્યાં અનુભવ સંભળાવતાં કહ્યું કે એક અંગ્રેજ
સંપત્તિવ્રત હતા. એ ભાઈ એને મળી આવ્યા. ત્યાં જ દિવસે એમણે

છાપામા વાચ્યુ કે એ સમજને ગોળી ખાઈને આત્મહત્યા કરી રિપોર્ટમા લખ્યુ હતુ એના ટેબલ ઉપરથી એક ચિટ્ટી મળી જેમા એણે પોતાની આત્મહત્યાનુ કારણ જતાવતા લખ્યુ હતુ કે મારી સમસ્ત સપતિ બરબાદ થઈ ગઈ મારી પાસે કક્તા બે કરોડ પૌડ સિવાય બીજુ કાંઈ બચ્યુ નહોતુ એટલે લાચાર થઈને હુ આત્મહત્યા કરવા તગ્દ પ્રેરાયો છુ

એના માટે બે કરોડ પણ ઓછા હતા ન્યારે ભારતીય સત માટે બે રૂપિયા પણ વધુ છે, એટલે જ તો એ એના પણ ત્યાગ કરી અકિચનવૃત્તિ ખારણુ કરે છે મહાત્મા ગાંધીએ એકવાર કહ્યુ હતુ કે “ જેને આવશ્યકતા પ્રમાણે મળી ગયુ છે, છતાં એને સતોપ નથી તો સમજવુ જોઈએ કે એ આદતનો ગુલામ છે અને વૃત્તિની ગુલામીથી વધીને બીજુ કાંઈ ગુલામી નથી ” એક લિખારી છે, બે રોટી માટે ઘેર ઘેર ભટકે છે ક્યાયથી સૂકો રોટલો પણ એને મળી જાય તો તેથી એ સતોપ માને છે રાજી થઈસો-સો આશિર્વાદ દેતો જશે ન્યારે અમીર-ધનવાન મીઠાઈ અને મુરબ્બો ખાવા છતાં પ્રસન્ન નહી થાય દિવસે એને એન નથી, રાત્રે એની આખોમા સુખની નિદ્ર નથી કારણુ એને સતોપ નથી

આજે ફકીરોમાં તમને સતોપ જેવી ચીજ જોવા મળશે, જેની પાસે પૂરી સાધન-સામગ્રી પણ નથી તો પણ એમના મો પર ચમક છે-પ્રસન્નતાની રેખા છે ત્યારે બીજુ બાબુએ લાખો મહી, કરોડોની સપતિ હોવા છતાં પણ મનમા એક પીડા છે-રોગ છે, મો પર આનંદનુ સ્થિત પણ નથી

એક ફકીર એક શહેરમા આટા મારી રહ્યો હતો શ્રીમતોના વિશાળ પ્રાસાદો પાસેથી પસાર થયો ત્યારે એણે એક અવાજ કર્યો કે, “ ધની લોકો, બે તમારા હૃદયમા સતોષ હોત અને અમ લોકો (લિખારીઓ)મા આત્મ-ગૌરવ હોત તો સસારમા સ્વર્ગ હોત બીજા માનવાની પ્રથા જ રહેત નહી. પણ સત્ય તો એ છે કે ધનવાનોમા તો સતોષવૃત્તિ નથી તેમ લિખારીઓમા આત્મગૌરવ જાગ્યુ નથી માણસને કાલનો લાય સતોષ લેવા દેતો નથી. એના મનમા લાય છે, કે જે મારી પાસે નહી હોય તો કાલે હુ ખાઈશ શું ? જેના મનમા દાન દેતી વખતે કાલની ચિંતા છે તો સમજવુ પડશે કે એને પોતાના અર્થિષ્ઠ લાવિ ઉપર વિશ્વાસ નથી અને એણે પુણ્ય અને પાપની વ્યાખ્યા ઉપર ઠીક રીતે વિચાર જ કર્યો છે

જુઓ પેટો ઝેરી ફણીધર, જેને કાઈપણુ ન્યારે ખાવાનુ મળતુ નથી તો એ ફક્ત હવા ખાઈને જ પડ્યો રહે છે તો પણ એના દેહમા દુર્બળ-

તાનુ નામ નથી. પેતો વિશાળ કાયા ધરાવતો અજરાજ કક્ત સૂકુ પાસ જ આવ છે બહામ બને સિનાના દક્ષણ એને મળતા નથી પણ તમારા મર્યા તો મહામ-પિતાના કમવા બને છે ટોનિક પદાર્થોનુ પણ તમે ચેક કરો છો. શુ તમારામાં શક્તિ વધારે છે કે પેલા સૂકુ પાસ ખાનાર દાઘીમાં ? (સભ્યમાં હસાહસ)

એ નિશ્ચિત છે કે દાઘીની શક્તિ જોડે માનવ-શક્તિની તુલના કેમ કરી શકાય ? એની શક્તિનુ એક માત્ર કારણ છે કે તે પેતાના ખોરાકની સાથે વિગ્રમીન પણ લે છે તમે નિચારો છો કે વિટામીન તો ખાનાર ખાણ પદાર્થમાં વધુ છે પણ દાઘીના ખોરાકમાં જે વિટામીન છે તે એ બી. બી.ના નથી પણ સતોડનુ વિટામીન છે તમે એ બી. વાળાં વિટામીન તો લીધાં છે પણ સતોડનુ વિટામીન તમારી પાસે નથી જે દાઘીને તો જન્મમાં જ મળે છે. મારે સપ્તિની ચાલનાએ જ તો તમને ચિતિત કરી મૂક્યા છે એટલે જ્યાં ચાલના છે ત્યાં ચિતા બરસ છે જ

ચિતાથી જીવાનો ઉપાય

હવે પ્રશ્ન એ છે કે સતોડ લાવવો કેવી રીતે ? પેતાની કમિઓ ઉપર એક મૂકવા મારે તમે તમારાથી નીચેનાઓ તરફ જુઓ. તમે બપોર આધિક રીતે પઞ્ચત છો અને પૂરા પ્રજ્વલ કરવા છતાં તમને સજ્જતા સાંધ ની નથી અર્ધાભાવની ચિતા નિરાત તમારો પીછો કરે છે તે તેની રિશ્તિમાં તમે તમારી નજર એ સાંધો જાણી લઈ જાઓ કે જેમને એ દંડ પૂરતુ પૂ. આવતુ પણ મળતુ નથી સવારે સાંપડે છે તો સંખ્યા-ટાણાની ચિતા છ જને સાંધે આવતુ મળુ છે તે બાવતી કાલતી શરીરો પ્રમ જેમની સામે છે

તમે જ્યાં રહો છો તે ૮ વાગવરખુને જ્યાં મળીરતાપૂર્વક જુઓ તો તમને જાનેઃ વ્યક્તિઓ એરી મળશે કે જેમની આધિક ચિતિ તમારા કરતાં પણ વધુ નજીક છે તમે જેમને જોશો તો તમાર મન એક તનની ચાલના જામરમાં સિનાનાં વાદળાં દરી ૮ અને તમે પેતાને નિઝામ સદશ તેઈ ચાલના પણ તમે જો તમારી તુલના નિઝામની સાથે કરવા બેસશો તો નિઝામ જનની પુનમાં તમે મુકઈને કદિ જાવી નથી જારે જઈ તો તમારા ઉચિત લખન પણ જાવી નથી. મારે ચિતાઓ પિસાયિનીમાં મૂકા થયા મારે તમા તમા પો નીચે વ તરફ જુઓ.

એક વખતની વાત છે શેખ શાહી બહુ જીડલરી ગભીર ધડીઓ પસાર કરી રહ્યા હતા શેખ શાહી કાગ્સીના પશુ મોટા શાયર હતા પણ તમે જાણો છો કે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીને તો અણખનાવ છે જ શેખ શાહી ઉપર સરસ્વતી તો પ્રસન્ન હતી, આજે તો એમની શાયરી દિલને હલાવી દે છે પણ લક્ષ્મીએ એમના હાથ કદી ખટખટાવ્યા નહોતાં

એક વખત તો તેઓ એરી તગ સ્થિતિમાં આવી ગયા કે પગરખા ખરીદ્યા જેટલા પૈસા પણ એમની પાસે રહ્યા નહીં ઈદને દિવસ હતો. ગામના નાના-મોટા સૌ નવા પગરખા પહેરતા હતા. પણ શેખ શાહી કાગ્સીના તે શાયર, પોતાના લાગ્ય ઉપર આસુ વહાવી રહ્યા હતા એ પણ એક નસીબ છે કે ગામનો માગલિયો પણ આજે નવા પગરખામાં હતો પણ તેઓ પગરખા ખરીદી શકતા નહોતા વિચારોની આ ઉથલ-પાથલમાં તેઓ નહાઈ રહ્યા હતા તેઓ જિન્દગીથી કટાણો ગયા એમનું હૃદય આવા જીવન કરતા મૃત્યુને પ્રીત કરવા લાગ્યું અને એને આલિંગન કરવા માટે તેઓ આંસુ નીકળ્યા પોતાના લગ્નને દોષ દેતા જેવા આગળ વધ્યા કે રસ્તે આલતા એક સૂઝા તરફ એમની નજર પડી એના બંને પગ ઠીક નહોતા અને એ લગડતો ઘણી મુશ્કેલીથી રસ્તો પસાર કરી રહ્યો હતો એને જોતા જ શેખ શાહીની વિચારધાગએ પટો ખાધો તેઓ ખુદાનો લાખ લાખવાર આજાર માનવા લાગ્યા એમની ચિતાઓના વાદળા વિખેરાઈ ગયા અને પ્રસન્નતાનો સૂર્ય પ્રકાશી જાઉં એમણે ગિયાયુ, અને પગરખા ન મળ્યા, પણ મારા બંને પગ તો સહીસલામત છે બ્યારે પેલા બિચારાને દોઢ જ દાગ છે

હા, તો બ્યારે-બ્યારે તમારા માનસમાં ચિતાની કાળી રેખાઓ ઘેરાઈ આવે અને દુખના વાદળ વૂટી પડે તો તમે નીચે જોજો નીચે જોવાના મતલબમાં ભૂમિ જોવાની નથી પણ તમારા ડગ્તા પણ વધુ નબળી સ્થિતિના લોકોને જોજો ગરીબી ગરીબના મનમાં એક પ્રકારનું હલકાપણ લાવે છે. કારણ કે સમાન દુખીઓ વચ્ચે પારસ્પરિક સહાનુભૂતિના તાર જણાઈ જાય છે જો બ્યારે એ રૂબી જતો વચ્ચે ઈર્ષ્યાની હરીકાઈ ભગને દુખી અગર દુખીયાને જોરો તો એના મોઝેમાં તો સહાનુભૂતિના સ્વર નીકળશે પણ સુખના પારણે ખુલતી એ વ્યક્તિઓ વધી એક બીજાને પ્રેમથી જોઈ શકતી નવા તેઓ અઢકાર અને ઈર્ષ્યાની આગમાં બળી જશે મૂંઝવે અગર મહેલ લાણી જોરો તો પીડા અને વ્યથામાં એ ડૂબી મરશે અને બીજા જ કોઈ મૂંઝવેને જોશે તો હમદર્દીના એ મધુગ જેવું જીવશે

હા તો તમે આધિક અભાવની ચિંતામાં હો તો પણ નીચેનાઓને જુઓ. દેવદાસ કુપુત્રની ચિંતામાં જળાઈ રહ્યા હોય છે. બેઠો તો મળ્યો પણ તે તમારી આરાધના ફીક રીતે પાલન કરતો નથી એનાથી તમને તિરસ્કાર અને અપમાન મળે છે તમારું મન એના પ્રત્યે વુજામી-તિરસ્કાર થી ભરાઈ શક્ય છે અને એથી તમારું હૃદય બોલી ઊઠે છે કે આવા પુત્ર કરતાં પુત્ર ન મળ્યો હોત તો શું ખેડું હું ? આવી ચિંતાના ઘેરા આધાર વખતે તમને દશરથના ધરતું સ્મરણ થઈ આવે છે. રામ જેવા વિનયી પુત્રને પામી દશરથ રાત્રી ધન્ય બની ગયો હતો. રામે પિતાની પ્રતિજ્ઞા સરુ અપામ્યાનું સિદ્ધાસન પણ તજી દીધું. આરે તમારો પુત્ર તમારી આરાધના ખર્ચા બે પૈસા હોજ્યા તરફ નથી તો તમ ખાતરી નહીં જાય છે. પણ અહીં તમે શૂંચ કરી રહ્યા છો. આવા સમયે તમે તમારી સ્મૃતિને દશરથના ધર પરથી ઊઠાવી સર્વ પુત્રાન્મુખા ધર ઉપર સર્વ જાયો. કૌરવકુળના સદ્ધરક કુર્મોધનને માફ કરો જેની પાછળ આમ રાજા પુત્રા દ્રે સો વખત આસુ વગાડ્યાં હતાં. આવા સમયે કસને માફ કરો, કૌશિક અને ઔરજએળના ઇતિહાસને સ્મૃતિ પા પર લાવો. આ જ પુત્રોને કારણે તેમના પિતાઓને કારામહત્તી આધારી દાટીએ મળી હતી.

આરે આ કુળનિયો ઇતિહાસ તમારી નજર સામે આવશે ત્યારે એ વિચારી ખુશ થઈ જશે કે કુર્મોધન કરતાં તો આરો પુત્ર માખનલો આરો છે. બમે એ પૈસા ન આપે પણ કૌશિક કસની જેમ બેલે મને કારા-મુદમાં તો ધન્યો નથી. તમે જોશો કે આમ કરવાથી પુત્ર પ્રાપ્તો તમારો રાય એકો સર્વ નથી મુજાભાવ પ્રેમભાવમાં બદલાઈ જશે. એમાં કોઈ અશ્વ નહીં રહે કે પ્રેમ તમારા ધરના ઉત્તમ વનને વળી પાછું લીધુંજમ કરી મુકશે.

આવી જ રીતે તમે તમારી પત્નીથી હેરાન છો. એના કદ સરભળના લીધે રાજ કથ-કથ મથા કરે છે અને તમે વિચારો છો કે આના કરતાં તો દાશા સર્વ સેરી આરી પણ આમ ઘેરથી નામી નઈ દાશાને પ્રધિક અહીં પણ આધ્યાત્મિક અનંદ મેળવી શકે તો નથી અરિન્ધ તો વીરોને પશ-મારન છે બામે, એનો નરો

હા તો આવા વખતે તમારી નજર ઘડે છે રામાયણના અમોખાકાંડ ઉપર. એમાં વનવાસ તા મળ્યો છે રામને, પણ સતી શુક્રાચરી સીતા પણ

વનની બીપણુ યાતનાઓ સહેતી-સહેતી પતિની જોડે-જોડે વને-વને ભટકી રહી છે કાઠા અને કાકરાના કળેને પણ એ હસ્તે મોઢે ઝીલી લે છે. વનવાસ મળ્યો હતો રામને, સીતાને નહીં પરંતુ પતિ-સેવા માટે સીતાએ તો સ્વેચ્છાપૂર્વક વનનો રાહ લીધો હતો પણ સીતા સમી પત્ની પામીને રામને સારુ જ મલ પણ અયોધ્યા ખની જાય તો એમાં શુ આશ્ચર્ય ? હા, તો તમે વિચારો છો કે સીતા રામને સારુ અયોધ્યાનું વૈભવભર્યું સુખ તથા શકે છે વન-વગડાના અસીમ કળે સહન કરી શકે છે તો મારી આ સીતા (પત્ની) મારા સારુ નહીં સહી શકે ? અને તમારી ખીજ તો વધતી જ જાય છે

પરંતુ આ ખીજનું કારણ છે તમે જૂલ ભરેલી પાત્ર-વરણી કરી છે. રામાયણનો અયોધ્યાકાંડ લેતે તમારી સામે રાખો, પણ તમે જરા આગળ વધી ગયા એની પ્રથમ લીટીઓ વાંચો કે જ્યાં કૈકેયીના પુત્ર-મોહને લીધે પતિના પ્રાણ સંકટમાં મૂકાયા છે, દશરથના સર્વ સ્વપ્નો ભાંગી પડ્યાં ક્યાં તો તેઓ રામના રાજ્યાભિષેકનું સોનેરી સ્વપ્ન નિહાળી રહ્યા હતા, રાજ-મહેલ જ નહીં, પણ સમસ્ત અયોધ્યા નગરી સુખના સ્વપ્નામાં હતી, પરંતુ પેલી એક સ્ત્રીએ સર્વના આનંદમાં એક ક્ષણમાં લગ પાડી દીધો, દશરથના જીવન-મરણનો પ્રશ્ન પેદા કરનાર એ નારી હતી.

હા, તો આવી સ્થિતિમાં તમે તમારી પત્નીની તુલના સીતાથી નહીં અપિતુ કૈકેયી સાથે કરજો, જેણે પુત્રના મોહમાં અધ ખની પતિના પ્રાણની પણ ચિંતા ન રાખી આવી તુલના જ તમારા મનને શાંતિ પ્રદાન કરશે- અને અશાંત દૂર કરશે તમારું મન જ બોલી જાડશે, આ લાખ રીતે બૂરી છે પણ કૈકેયી કરતા તો સારી છે આવા વિચારો તમારા ધરની જે પ્રેમ મંગા સુકાઈ ગઈ છે, એને ફરી પ્રવાહિત કરી મૂકશે માટે ચિંતાની ક્ષણોમાં મનને તમે તીવ્રતા મેદાનમાં દોડાવતા શીખો એના માટે તમારે તમારી મનોકામનાઓ ઉપર એક મૂકવી પડશે ચાહના ટળી તો ચિંતા પણ તે જ ક્ષણે ટળી જશે અને તમારા મનમાં શાંતિ-સરિતા ફરી વહેતી થશે

પવિત્રતાની પ્રેરણા પાતા પર્વાધિજન પુરુષલુના દિવસો આવી રહ્યા છે પુરુષલુ પવનિા સ દેશી છે કે અતરનો દીપ પ્રગટાવો આજનો દિવસ કહે છે તમારા હૃદયને માંજો મનની વૃત્તિઓને સ્વચ્છ બનાવેલા આ જાંઘ માટે શાનની મશાલ જાગવવી પડશે. કારણ એવા વિના જીવનની અધારી રાત્રે તમે આજળ વધી રહશો નહીં.

આજના અધિકાર છે બ્યારે શાન પ્રગટ છે તે એવો પ્રકાર છે કે જેને તેમની આવરણમાં નથી તેમ નથી જરૂર વાઢની. શાન સ્વત પ્રકાશમાન છે એને અન્ય પ્રકાશની જરૂર પશુ નથી. કુ તો કહીશ કે શાનનો પ્રગટ સુખપ્રકાશ કરતાં પણ એક છે કારણ સુખ તો ફક્ત દિવસના આજમાં જ આપણા પથને પ્રકાશિત કરે છે બ્યારે શાન દિવસ તેમ જ રાતના એક સરખા પથ બતાવે છે ક્યારેક તો વળી શાન દિવસ કરતાં રાત્રે વધુ આજવાજુ આપે છે એમ પણ કહી શકાય. કારણ દિવસની વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં સહજ મન-શાનપ્રાપ્તિ બરૂંદી આપી પ્રેરિત થાય છે બ્યારે રાત્રિના શાંત વાતાવરણમાં મન શાન-પ્રકાશની શોધ કરતું હોય છે તેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે —

“ યા મિથ્યા સર્વ મૂલનાં તસ્વાં જામતિ સંયમી ”

હો પ્રણીઓ માટે જે અધારી ચાલ છે તે જ શાનીઓ માટે પ્રકાશથી જાગડગની રાત છે બીજા આજુ સુપનિા પ્રકાશ કેવળ આજવાજુઓને જ નહીં આખ વચરનાને પણ પ્રકાશ આપે છે

શાનના આખાએ આ મા અનત-અનત કાળથી ભરનો રતો છે હુ ખની અધારી રાતમાં ફરો રો છે એને સુખનાં દશન થતાં નથી ત્યારક મહા પુગલ ભગવાન મહાધાર જીવનશાંતિનો સાચો કરતો બતાવનાં કહે છે.

જાવન્તિ જગિજ્ઞાપુરિસા

સવ્વેતે દુક્કલ સમવા ।

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૬

આ સસારના પ્લેટફોર્મ પર જેટલી અજ્ઞાન વ્યક્તિઓ છે એ સૌના ભાગ્યમાં સુખની રેખા નથી ઘોડો ભણે સવા લાખ રૂપિયાનો હોય પણ એના ઉપર ખેસનાર સવાર અધ હોય તો તે લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકતો નથી તેવી જ રીતે ક્રિયા આહે તેટલી સુદર હોય, તો પણ સાધકના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રદીપ પ્રજ્વલિત નથી તો તે સત્યનુ દર્શન કરી શકતો નથી. અધ્યાત્મ પથ પર એ ચાલી શકતો નથી એટલા માટે આગમમાં ક્રિયા પૂર્વે જ્ઞાનને આવશ્યક બતાવવા વીતરાગ દેવ ક્રમાવે છે “પદમ નાળં તત્ત્વો દયા” સાધનાના ક્ષેત્રે ક્રિયાની સાથે-સાથે જ્ઞાનનું પણ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે.

આધ્યાત્મિક જ નહીં બહુ બાહ્યકારિક ક્ષેત્રમાં પણ જ્ઞાનનું પહેલું મહત્વ છે વેપાર કરવા માટે પણ પહેલાં વેપારનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. કાપડના વેપારી પાસે ગજ અને કાતર છે પણ જો એને કાપડના બાવની ખબર નથી તો તે વેપારમાં સફળ થઈ શકતો નથી તેલની પાસે ધાણીના બગદ, તલ અને મગફળી છે તેમ છતાં જો એને કાકરા અને મગફળીના ભેદની ખબર નથી તો એનો શ્રમ બ્યર્થ જશે તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયધર્મ તેમ જ આત્મધર્મનું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી તે સાધનાનો રસ મેળવી શકતો નથી આ આત્મજ્ઞાને અનત-અનત જન્મ અજ્ઞાનમાં વિતાવ્યા છે, એવા એવા ભવો કયાં છે જ્યાં ઉદારોનું અચાણું બનાવી ખવાય છે. આજે પણ સેકડો એવી જાતિઓ છે જે કીડાઓનું રામનું બનાવી ખાય છે.

અજ્ઞાન પાપને જન્મ આપે છે તમે જાણતા હશે અમેરિકાની રેક ઇન્ડિયન જાતિમાં એવો રિવાજ છે કે, સ્ત્રી તેને જ પોતાનો પતિ બનાવે છે કે, જેની ઝૂપડીમાં વધુમાં વધુ માણસોનાં માથા લટકતા હોય સમાજમાં પણ તેવા લોકો વીર અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાય છે આફ્રિકાની જગલી જાતિ-એનો એવો વિશ્વાસ છે કે કોઈના મર્યા બાદ એની કબરમાં જે વસ્તુ રખાશે તે મરનારને પ્રાપ્ત થશે આ અજ્ઞાન અહીં સુધી વધી ગયું હતું કે કોઈ રાજા કે સરદારના મરણ બાદ એમની સ્ત્રીઓ, સુલામો અને નોકરોને પણ મારીને કબરમાં દફનાવવામાં આવતા હતા જેથી રાજાને તે મળી શકે આ વિદબાણાનું કારણ અજ્ઞાન જ જણાય છે

આ અજ્ઞાને કેટલા પાપકર્મ કરાવ્યા છે તમે સાબળશો તો કે પી

જરો. ઝીંબી જાતિમાં દર વર્ષે થોડાક નોકરોને કેવળ એટલા મારે જ મારી નાખવામાં આવે છે કે મૃત બાદશાહને પરસોઠામાં નવા-નવા મનુષ્યો મળતા રહે. આ સોફો મનુષ્યોની ખોપરીઓ વડે પોતાનું ધર ઘસારે છે અને એની ચોરી થતાં મુઠ્ઠા મુઠ્ઠા કરવા તૈયાર થઈ જતા હોય છે. મે તે જાદી સુધી સંભળ્યું છે કે પદ્મા મુસોની માતાએ દેવી અને દેવતાઓ ખસે ડાકના કરે છે એમની ખસેથી કઈક માગના કરે છે જેમ આપણી માતાઓ મરી-મરી અને જોતણીઓને મનાવે છે અને ડાકના કરે છે કે મારો દીકરો બી. એ. માં પાસ થઈ લ્ય, એને સારી નોકરી મળી જાય. પણ તમામ આપણા મનની નિર્માળના છે શું દેવી અને દેવતાઓમાં એ ત્યાગ છે કે તેઓ સાચું જાણવા બેસી જાય છે? ને એમનામાં ત્યાગ હોય તો સસારમાં કોઈ કુખી રહેવા નથી પડી તે કર્મવાદ જેવી કોઈ વસ્તુ રહેત જ નહીં.

જેમ જીવનના કર્મસિદ્ધાંત ઉપર તમને પૂરા વિશ્વાસ નથી તેમ પોતાના પુરુષાચ પર કારોત્તો નથી એટલા જ મારે તે બાવાં બનામણાં કરવામાં આવે છે હાં તે કું કહી રહો હતો કે પદ્મા મુસોની માતાએ દેવી પાસે પ્રાર્થના કરતાં માગે છે કે મારો દીકરો પહેલાં નજરનો ઘટ્ટ બને. આ વે કેવી પ્રાર્થના છે? મારો દીકરો સાચો સત બને, સાચો વિદ્વાન બને એવું ન માગતાં પ્રથમ નજરનો ઘટ્ટ બનાવવાની માગણી કરવામાં આવે એ બધું જાણનારું જ કારણ છે.

સામાજિક જાણના કરતાં ખાનગી જાણના વળી વધુ ભય કર હોય છે. તે જાણના ને-ચારની આતુતિ-બેગ મે છે બધારે ખાનગી જાણના દગરો લાગેલું જણાયે જરી બધું છે પ્રાચીન મેક્સિકોના નરમેપનુ રમરમુ કરીને જોતે રેખાંચ પેદા નહીં થાય? કહેવાય છે કે ત્યાં દેવતા નર-રક્તના તરસ્યા રહેતા હતા. ઇતિહાસકાર કહે છે કે ત્યાં પ્રતિવર્ષ વીસ દગર માણુમાનો સદાર થતો હતો. કેટલાક ઇતિહાસકારો તો આ સંખ્યાને પચાસ દગર મુકેલી માને છે. આ જાણ તેમને મન એટલો આવસ્યક હતો કે ત્યાં જાતિઓમાં એ મારે વિચિત્ર સંધિઓ બની હતી એક રજુએન પસદ કરાવું અને નિવન સમયે મુઠ્ઠા મુઠ્ઠા એમાં ૭ જાતિ મળી જતી થતી એવું સંદેશ. ૬ કરી નકના અને નરેણોને દેવતાની સામે જાણિયા દોમરમાં મારવા દતા.

આ રોમ રોમ જીભા કરી દેનારા પાપો માટે પ્રેરણા આપનાર કોણ હતું ? હું કહીશ કે, આ તમામ પાપો અજ્ઞાનને લઈને થયા છે એટલા માટે જ અનંત જ્ઞાની વીતરાગ દેવોએ અજ્ઞાનને સૌથી મોટું પાપ બતાવ્યું છે એમની દેશના જ અજ્ઞાન-અધિકારને દૂર કરાવવા માટે થાય છે આગમ વાણી કહે છે

જાણસ્સ સઘ્ધસ્સ પમાસણામે ।

અન્નાણ મોહસ્સ ઘિષજ્જણામે ॥

અજ્ઞાન અને મોહને દૂર કરવા માટે તેમ જ સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે આવી વીતરાગ દેવની દેશના પ્રકાશિત થઈ છે, અજ્ઞાન તે અધારી રાત છે જેમા હીરા અને કાકરા એક સમાન દેખાય છે અધિકારમા હીરા પથ્થ કાકરા દેખાય છે એનું મૂલ્ય ન બાજુતા આપણે એને તજી દઈએ છીએ. અજ્ઞાન વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા દેતું નથી મહુક વશાજન એક પ્રકારનું અજ્ઞન થાય છે જે એને આખોમા લગાવી લેવાય તો વાસ પણ સાપ દેખાય છે જેને સાપે ડર્યો છે એવી વ્યક્તિને પાણીમા એક વાળ નાખીને જોવાનું કહેવામા આવે તો એને તે વાળ પણ સાપ રૂપે દેખાય છે. તેવી જ રીતે અજ્ઞાનને લીધે અસત્ય વસ્તુ પણ સત્ય દેખાય છે જે આત્માના નિગ્રહથી છે, અજ્ઞાની વ્યક્તિ એમનામા પરાયાપણાને અનુભવ કરે છે. સાચા અર્થમા જે વિકાસના સાધનો છે તેમા એ રિનાસનો પડછાયો જુએ છે.

અપથ્ય વસ્તુઓ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે પરંતુ એનું પરિણામ સારું આવતું નથી. કોઈને જે સગ્રહણની બિમારી છે ત્યારે ડોક્ટર એને દર્દી અથવા જીરા સિવાય અન્ય બધી ચીજો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે છે પરંતુ રોગીને તો ડોક્ટરે ઈન્કાર કર્યો હોય તે જ વસ્તુઓ વધુ લાગે છે તેવી જ રીતે અજ્ઞાનમાં કુખેસો આત્મા તેવા જ પદાર્થોમા આનંદ માને છે જે એને નુકસાન પહોંચાડનારા હોય. અજ્ઞાનમા આત્મા હેયને ઉપાદેય અને ઉપાદેયને હેય સમજવા લાગે છે જેમ સર્પ અને અગ્નિ લય કર લાગે છે અને સોનું અને સાદી આકર્ષક અને ગ્રાહ્ય લાગે છે પરંતુ જેમ સર્પ અને અગ્નિથી તમને ભય લાગે છે, તેમ અસહ્ય કદી ડર લાગે છે ખરો ? અને ન્યાય અને સત્ય તમને સોના જેવા પ્રિય લાગે છે ખરા ?

જ્ઞાન પ્રકાશ છે અને અજ્ઞાન અધિકાર છે. પ્રકાશ વડે કાટા, કાંકરા કે સર્પોદિના વિરિધ લયોથી આપણે મુક્ત બની નિર્લય બની શકીએ છીએ. પરંતુ અધિકારમા સોનાની સાકળ પણ સાપ સમી જ દેખાય છે.

જેન દશનમાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનની ચર્ચા બાવે છે એ કેવળ સમજત સમવૈત જ્ઞાન સાથે સજ્ઞાન ધરાવે છે જે જ્ઞાન સાથે સમજત છે તે જ્ઞાન સમજૂ હોય છે સમજતવના અભાવે જ્ઞાન અજ્ઞાન કહેવાય છે ખરી કહેતે તે અવધિજ્ઞાન ખરું જ્ઞાન ન હોય. જે જ્ઞાન બાહ્યમાને વિકાસપદ ભણી ઘેરી ભય છે અને આત્માને નિઃશુલ્કતા દશન કરાવે છે તે સમજૂ જ્ઞાન છે કે કોણ છું ? અને મારું સ્વરૂપ શું છે ? એ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરી શકે તે સહેલું છે ? આ સમસ્ત બોધ તે સમજૂત સમવૈત જ્ઞાન છે મારે એને જ્ઞાન કહ્યું છે એવું જ્ઞાન મળતાં આત્મા સ્વ અને પરનો ભેદ સમજી શકે છે નિજ સ્વરૂપ બાન થતાં જડ પુદ્ગલને પરથી આત્માની આસક્તિ છીડી ભય છે કિંતુ આત્મા ઉપર ભયરે અજ્ઞાનનું આવરણ હોય છે ત્યારે તે તારક સાધનોને પામવા છતાં એમનો ઉપયોગ ખોટી રીતે કરે છે

બોધાધિક એવું / કહ્યું હતું ભગવાન મહાવીર જેવા પરમધર્મ સતને મુગ રૂપે પામવા છતાં એણે ક્યાંની પરિણતિમાં વધારો કર્યો હતો. આજમની બાળમાં કહ્યું તો એણે ભવજનમણમાં વધારો કર્યો હતો.

જ્ઞાની બક્ષિ આશ્રમના સ્થાને સવરતુ ઉપ. ૧ ન કરી શકે છે ભયરે અજ્ઞાની સવરના સ્થાને આશ્રમ ઉપાજિત કરી શકે છે તેથી ભગવાન મહાવીરે આશ્રમમાં મુગમાં ફરમાવ્યું છે કે

જે આસર્યા તે પરિસર્યા

જે પરિસર્યા તે આસર્યા ॥

આવર્તી સમ્રાટ ભગત જીતેસામવાનમાં ગયા દત્તા તે આશ્રમનું સ્થાન છે ખરું ત્યાં એમણે કેવો સવર કર્યો ? પર-પરિણતિએથી ફર રહી સ્વ તરફ વળ્યા. નર્મ દળમાં ખસાથી તેઓ ભયરે ધમી સ્વ દત્તા ત્યારે જ અજ્ઞાનક તેમના દાસમાંથી મુક્તિ નીકળી પડી એમના દાસ એ લેવા મારે નીચે નમ્યા કે અને વળાંક લીધો. જે મારે તું નથી સ્વા છે તે શું તારી પાતાની વસ્તુ છે ? અને જેના પર તે મારા કર્યો છે તે ખરું શું તારું છે ? આ સીન્દ્ર અને મુગ એ બધું તારું નથી. પરંતુ તું પુદ્ગલ જ્ઞાની સતત પાછળ રામી રહો છે તિથાગેની આ મારા શુભમાંથી શુભતર થતી મર્મ મેં નીકળે દાસમાં તે દાસ ક્રેણી અને શુદ્ધ જ્ઞાન મેળવી મુદતમ બની નય છે અને એવું પરિવર્તન કેવળ જ્ઞાનમાં થાય છે એમનો આજ્ઞાન કેવળનો અર્થાતિ વ જન્મથી જો છે

અકવર્તી સમ્રાટ ભરતે અગ્નિસાના ભવનમાં કૃવળજ્ઞાન મેળવ્યું પરંતુ તેણે જ ભવનમાં એક ફતરોને પૂરો દેખે તો એની ગી દશા થયે? કૃવળજ્ઞાન તો દર રહ્યું, જે થોડું ધણું જ્ઞાન તેને હતું તે પણ જતું રહેશે અને ભૂદી ભૂદીને તે હેરાન થઈ જશે, એક ભારતીય ઋષિએ કહ્યું છે

લીલા તાજુ સમય ન આદ મૂરત તે ડમર મુમાઈ ।
રાગ દેવ ત્ કિન્નસે કરત હૈ પદ્ય વ્રણ રહ્યો છાઈ ॥
કૈસે દયાન વાંચ મુવન વીંચ, મુક મુક કે મર જાઈ ।
સાધર અપની નહીં પાઈ ॥

જ્યાં મુધી આત્મા જ્ઞાનદશાને પ્રાપ્ત કરતો નથી ત્યાં મુધી એની પિટબલ્લાઓ સમાપ્ત થતી નથી

ચા'નાં અને અચા'નીમાં એટલો જ ફરક છે જેટલો સજગતી અને બૂઝાયેલી મીઠુબત્તી વચ્ચે છે સજગતા મીઠુબત્તી પોતાને પ્રકાશિત કરે છે અને પોતાના નિકટવર્તી પદાર્થોને પણ પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે બૂઝાયેલી મીઠુબત્તી નથી પોતાને પ્રકાશિત કરતા કે નવાં કંઈ પીળ પદાર્થોને જ્ઞાન એ અને પર બનેને બાંહે છે કે હું કાણ છું ? મારો સ્વભાવ શું છે ? આત્માના નિજ ગુણો કયા છે ? જડનો ગુણધર્મ શું છે તે જ જુઓ છે કિંતુ જેનો જ્ઞાનદીપક પ્રગટ થયો છે તે પોતાને જોઈ શકતો નથી જૈન તર્ક ભાષા ક્ષત્રમા કહેવાયું છે કે, " સ્વ પર વ્યવસાયી જ્ઞાન પ્રમાણ " સ્વ અને પરનું નિઃસ્વાત્મક જ્ઞાન જ પ્રમાણ છે જ્ઞાનની આ પરિભાષા બતાવે છે કે આપણે એ અને પરનો વિભેદ બાજુતા શીખીએ એલવાયેલા હજારો દોષો કરતા સજગતો એક દીપક શ્રેષ્ઠ છે એ જસતા દીપક હજારો દીપકો પ્રગટાવી શકાય છે પરંતુ બૂઝાયેલો દીપક પોતે જ અધકારમાં પડ્યો છે તો એ પીળને પ્રકાશનો રાહ બતાવી શકતો નથી એક વિદ્વાન હજારો અચા'નીઓને સત્યનો રાહ બતાવી શકે છે

અચા'ની બધું કરી શકે છે પરંતુ શુદ્ધિની વાત માની શકતો નથી મૂરખ જેની બધી વાતોનો ઝગલ ને પગલે વિરોધ કરે છે, સમજવું જોઈએ કે, તે વિદ્વાન છે, એની વાતોમાં તથ્ય છે તે વિચારક છે એણે દુનિયાને વિચારોનો પ્રકાશ આપ્યો છે પરંતુ અચા'ની વ્યક્તિ પોતાની પૂરી તાકાતની સાથે એનો વિરોધ કરશે જેણે સત્યનો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે કદી વિરોધોથી ગભરાતો નથી ઉલટો બમણા ઉત્સાહની સાથે અચા'ન સામે લડાઈ ચાલુ રાખે છે

જેણે પોતાનો પ્રકાર મેળવ્યો છે તે અધવિશ્વાસના અન્યકારમાં રહી શકતો નથી પરંતુ આસાની વ્યક્તિ પ્રધાન પ્રમાણથી એવી તો ભૂએ કે જાણે પૂર્વ પ્રકારથી ભાગી રહ્યું હોય. તે પરપરાઓને વળગી રહે છે એક વસ્તુ અમુક સમય માટે યોગ્ય લાગતી હોય પરંતુ તે સદૈવ તેમજ રૂપમાં આવરવા યોગ્ય ન ચે રહે તે સમજવું જોઈએ પરંતુ અધવિશ્વાસ વ્યક્તિ માટે તે જીવવાનું છે સદાને માટે ન જાણતો એવો ધ્રુવ સિદ્ધાંત છે આને આપણા સમાજમાં ઘટલાય શાંતિ-સ્થિતિને એવા છે જેને કારણે માણસને ધણુ કષ્ટ વેળુ પડે છે તેમ જ્યાં શતા ક્ષણતા પણ એ નિષ્પાસ રિવાજોના સમને ખભે ઉપાડી ગામે છે જેમ વાંદરી પોતાના મૃત મર્યાના સમને છાતીએ વળગાડી રાખે છે તેમ અધ વિશ્વાસ વ્યક્તિઓ મૃત રીતિ-સ્થિતિને વળગી રહે છે

જ્યાં સુધી બાળકનો ઉછેરો થાય પણ બાપી હોય ત્યાં સુધી માતા એને પોતાની જાતીથી જુદું કરતી નથી. પરંતુ જે કહે એમાંથી ક્રિત-નની ન્યેતિ વિદાય થઈમે છે તેજ કહે પોતાના એ લાડલા બેઠાને તે આગવુંદેના કાજમાં આપે છે જેને પોતજુ દૂધ પાધુ છે જેને બનેક પ્રકારના કામ કર્યો છે જેને જરા એવો રચનાને આવજ સંભળી તે જ્યાં કામ હોય દોડે જાય છે આપી રાતે પોતાની કામ કરામ કરીને પણ એને કાસરમાં ગાઈ પારણે સુવધાન્યુ છે આપી આપી રાત સુધી એને બોળાઈ સર્થ બેસી રહી છે પોતે બીનામાં સ્ત્રી છે બને એને સુખમાં સુવધાન્યુ છે એવા બાળકને આજે તે સદાને માટે જુદું કરી દે છે બહારથી આર માણસે આવે છે બને માતા પિતાના કહેવે તેમને પોતાનું બાળક સોંપે છે જેને પારણામાં સુવધાનવા નહી પરંતુ આડે બેઠી તેમાં સુવધાનવા સોંપે છે

જસ એવી જ રીતે જે રીત-રિવાજોમાં જીવન છે જે સીને માટે વર ધન્યું કામ કરી રત્યાં હોય એવી પરપરાઓના રક્ષણ કાળે જે હ નીક કદો સહેવાના આવે તો પણ તે આપણે સહીએ બને એમનું રક્ષણ કરીએ. પરંતુ જે સ્થિતિમાં જીવન જ નથી સમાજ બને દેસ માટે નેમાં ઠાઈ વરધન નથી ઉદ્ધત એને જાણે તે અભિસાન્યુ કામ કરતા હોય છે તે તેવાને વળગી રહેવું તેઈએ નહીં યોગ્ય સ્થિતિના પરિપાકનમાં ઝેટી પ્રસન્નતા થાય તેવી જ પ્રસન્નતા આપણને અયોગ્ય સ્થિતિને ઊંડામાં પણ થવી તેઈએ.

એક પરમાં જીવનો પ્રસન્ન દનોદ વર-જુ ચોરીમાં બેઠાં દનાં બંદે

નોના મગળ ગીતોના લગ્ન-મડપ જ માત્ર નહીં, આખો ય મહોલ્લો પડ્યા પાડ્યો હતો. વાજિત્રો વાગી રહ્યા હતા. વર-વધૂ ચોરીમાથી ઊડી ગુરુદર્શન માટે જ્યાં તૈયારી કરી રહ્યા હતા-તે જ વેળા એક બિલાડી એ બાળુ આવી. વરના પિતાની દષ્ટિ એના પર હતી એણે વિચાર્યું, અપશુકન થઈ જશે. આ પશુ આપણા એક મોટી બિમારી છે એક વ્યક્તિને બહાર જવું હોય અને કોઈ શરદીથી મિડાતી વ્યક્તિએ આવી છીંક ખાધી તો બાણે ધરતીકપ જ થઈ જશે એમ માણસને લાગે છે એ વખતે બહાર જવાનો બધો ઉત્સાહ હઠો પડી જશે આ માનવના મનની દુર્બળતા છે.

એ જ દુર્બળતાથી પિડાતા વરના પિતાએ વર-વધૂની શુભ યાત્રાને આ અપશુકનથી બચાવવા માટે એક ઉપાય રચ્યો અને પાસે પડેલો ટોપલો એના ઉપર ઢાંકી દીધો. ધૂધટ તાણેલી દીગધી જેવી વહુએ આ બધું જોયું, અને વર-વધૂ ગુરુદર્શન કરવા ગયા.

વાત આમ પતી ગઈ જ ને ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યા એ વાતને પચ્ચીસ વર્ષ વીતી ગયા. આજે એમના દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો છે. મગલ ગીતો વડે ધર ગૂંછ રહ્યું છે. વર-વધૂ ચોરીમા બેઠા છે અને ગુરુદર્શનને જવાનો પ્રોત્સાહ થાય છે ત્યારે જ વરની માતાએ કહ્યું ‘ધરના રીત-રિવાજોનો તમને ખ્યાલ સુઝા નથી’ પતિદેવ બોલ્યા “દેવી, હવે કયો રિવાજ બકી રહ્યો છે તે બોલી.” “ધરના રિવાજોને તમે પુરનો શું બણો? જાવ, એક મિલાડી લાવો,” પતિદેવ બોલ્યા “મિલાડીને શું કરવી છે, અને આ શુભ પ્રસંગમા મિલાડીની શી જરૂર પડી છે?” દેવી બોલી “તેથી જ તો કહ્યું છું ધરના રિવાજોની તમને ખબર નથી મને યાદ છે કે જ્યારે આપણે લગ્ન થીથી જોડાતા હતા અને ગુરુદર્શન માટે જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે તમારા પિતાશ્રીએ એક બિલાડીને ટોપલા હેઠળ છુપાવી હતી એ આ ધરનો ખાસ રિવાજ છે હવે આપણે આજે એનો અર્થ ન સમજીએ પણ આપણા વડીલો-જોડેરાઓ કરતા આન્યા છે તે બધું કાઈ ખોટું ચોટું જ હોઈ શકે છે? શું તેઓ સૌ મૂરખ હતા! જાઓ, એક બિલાડીને પકડી લઈ આવો ત્યારે જ વર-વધૂ અહીંથી ઊઠશે.”

પતિની પાસે એની શો જવાબ હોય? આખરે આસપાસના પાડોશીઓ પાસે ગયો અને પૂછ્યું, “મિલાડી છે?” લોકોએ સામે પ્રશ્ન કર્યો, “મિલાડીની શી જરૂર પડી વળા?” જે કોઈ આ સવાલ સાંભળતું તે મશકરી કરતું આખરે કપાક લાટવતી એક બિલાડી એને દેખાણી. એને

એ પછાત્ય થયો તો તે એના ઉપર ઝપટવા લાગી. (સભ્યમાં ખિસખિસાટ)
 મહામુસીબતે એ બિસાદીને મનાવી શક્યો. બિસાદી નહિ બાવે તો ફેલી
 ચિદારી. આખરે બિસાદી બાવી બને એને એક ટોપલા નીચે મધ કરી
 ત્યારે જ વર-વધૂ આગળ વધી શક્યા હવે તમે જ કહેા. આ રીતિરિ રિતિ
 શું છે? બાવો તો અનેક રીતિરિવાજ છે જેને નથી માધુ કે નથી ધર
 આ આખરી માતાએ આખા લોક-દેવતાઓને પૂજે છે એમના ઇતિહાસ
 પછુ તેઓ જાણતી નહિ હોય. આ દેવીઓ જુદામને પૂજે છે જુદા તો
 કઈ દેવી છે? એમના ઇતિહાસ શું છે? તેવી જ રીતે શીતળામાને સ્વ એ
 પૂજે છે દેવ વધી સાતમના દિવસે ચૂકાને ઉપવાસ કરતી તેઓ પોતે હુ
 જાને છે અને સવારે શાળમાં કુકુમ અને અન્ન સામગ્રીઓ સમવી દેવીને
 પૂજવા જાય છે અને એમની પાસેથી એક દીકરા માને છે અને જેને
 બાકીના યજન દીકરા-દીકરીઓ હોય તે પછુ એક વધારે દીકરા માને છે
 આટલા દીકરા-દીકરીઓ મેળવેને શું ફોજ તૈયાર કેવી છે? સત્તાનવકિ
 સામે પહેમેથી જ સરકાર જુઓ પાડી રહી છે નહેરુ કહે છે જમી વસ્તુ
 ઓળુ ઉત્પાદન કરતું પરંતુ સત્તાનવકિ ન કરે (સભ્યમાં હસાદમ)

આ દેવીઓને જરા પૂછા તો ખરા કે તમારી શીતળા મા પાસે કેટલા
 દીકરા-દીકરીઓ છે? અને શું તેઓ ખરેખર દીકરા-દીકરીઓ બાવી રહે
 તેમ છે ખરા? આ માતાઓ તે દેવીને ધૂપ ઇત્યાદિ સામગ્રી ચલાવે છે અને
 એમની સામે જ જાન એ જાણુ મટ કરી જાય છે તો જે પોતાના માલ
 સામગ્રીને પછુ જાણવી શકતી નથી તે તમને દીકરા-દીકરીઓ કઈ રીતે
 આપશે? એ તો વિચારો, અને આ શીતળામાને પૂજવાની માતાઓને પૂછે
 તો ખરા કે આ શીતળા તે કઈ દેવી છે? એના ઇતિહાસ મા છે? તો તેઓ
 શું જાણ બાવી? (હસાદમ)

આ જાણુ શું છે? આ જાણુ માત્ર અધિવિશ્વાસ છે અને જે બાપજી
 માતાઓએ મોના કર્યો છે અધિવિશ્વાસ તે અધ્યતનને પુત્ર છે જ્યાં અધ્યતન
 છે ત્યાં જ બાવી નિઃશબ્દ રહિઓ જાણ છે આખળા સમ ત્યાં પ્રાર્થનાને
 નામે રિવાજે ચલાવી જાય છે એમાં કેટલું યજન રહ્યું છે તમે કરી કઈ એ
 વિચાર કર્યો છે?

એક કિશોરની જ વાત થયો એની ચિત્તામાં પુત્ર વિચારો મરી
 તો દોષ છે ની દીકરી મરી કઈ દોષ અને જેની આધિકિ ચિત્તિ
 નજાના દમ તમના ની રિચિતના અધ્યસ કરે એ માને ની સાર્થ

એન, નથી બેસતા એન, તેમ છતાં કોઈનામાં એવી હિંમત નથી કે આવી ગળા કાસા જેવી રૂઢિને દૂર કરવાની પહેલ કરે એ પરપરાઓમાં કશું એ જીવન નથી હોતું, પણ આપણને ખોટી પ્રતિષ્ઠાનો મોહ આડો આવે છે, ન્યારે આવી રૂઢિઓને તોડવાની વાત ચર્ચાઈ છે ત્યારે સૌ એનાં સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકાર કરી લે છે, પણ ન્યારે એ જ બાબતને આચરણમાં મૂકવાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે સૌ પાછા પડી જાય છે, ત્યારે તેઓ એમ વિચારે છે કે જો આપણે આ રિવાજને તોડી નાખીશું તો લોકો આપણે માટે શું કહેશે? સમાજમાં આપણી બદનામી થશે આવી બદનામીનું ભૂત જ માણસને તરવડે સ્વીકાર કરવા દેતું નથી.

આવી જ હકીકત રડવા-કુટવાના રિવાજની છે સો વરસનો ધરડો કેસો મરી જાય, તો એ બધાંયે રડવું જોઈએ જેમ જમ્યા પછી લાથ ધોવા જરૂરી છે તેમ કોઈના પશુ મરણ બાદ રડવું જરૂરી છે, પછી બહેને આમુ એક પશુ ન આવે હું મારી જ વાત કહી દઉં ન્યારે હું નાનો હતો ત્યારે એક વાર અમે ગાડીમાં બેસી ઉજ્જૈનથી રૂઈગડા ગયા ગામની બહાર ઊતરી ગયા સૌએ વસ્ત્રો બદલા બાઈ આગળ થયા અને બહેનો પાછળ ચાલતી હતી ગામના દરવાજાની પાસે પહોંચ્યા કે પાછળથી એકી સાથે સૌ બહેનોના રડવાનો અવાજ આવવા લાગ્યો હું મહારાયો આટલી વારમાં આ શું થઈ ગયું? મેં પાછળ ફરીને જોયું તો જી જી જી... ને અવાજ તો લાગ્યો હતો પણ આમુ તો એકેયની આખોમાં નહોતા તે જ વખતે એક બહેન પાછળ રહી ગઈ અને પોતાના બાળકને પાસે બોલાવી કહેવા લાગી “જે, લાહુ લાહુ ખાજે, એકલી પૂરી ખાઈને પેટ ભરીશ નહિ” અને બાળકને આમ શીખવાડી એ પહેલી બહેનોના સમૂહમાં ભળી ગઈ. અને પછી જી.. જી તું સગીત ચાલુ કરી દીધું (સલામાં હસાહસ)

તમે હસ્યા, અને વાત પણ હસવા જેવી છે આ બધું નાટક છે કારણ એમાં કૃત્રિમતા રહેલી છે બાર-બાર મહિના સુધી ખૂણે બેસી રહેવું, અને ન્યારે પણ કોઈ બહારનું આવે કે જી જી તું સગીત શરૂ કરી દેવું, દિવાળી-દશેરા જેવા કોઈ પણ પર્વ આવે ત્યારે પાલવ પાથરી લેવો, એ બધા ખોટા રિવાજો છે જૈનદૂળમાં જન્મેલી વ્યક્તિને આ પુ નાટક શોભા આપતું નથી કોઈ ટ્રિસજનનું મૃત્યુ થાય, વીસ વર્ષનો યુવાન પુત્ર જેણે હજુ યુવાવસ્થામાં પહેલું જ ડાંગલ ભર્યું હોય, અને તે એ ઘડા બિમાર રહી મૃત્યુ પામે તો માતા-પિતાના તમામ સ્વપ્નના ચૂરેચૂર થઈ જાય છે યુવાન

પુત્રની શાસ્ત્ર જોઈને એમણે કિશકાદી પડે છે જોડા શોક એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને જાતરનો આગ્નિ આંધુ બની નીકળે છે પરંતુ આને વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન જોઈએ. શાસ્ત્ર કિશકાદી આધારમાં બહુકલા મન માટે જ્ઞાનની મર્યાદા જાણતી રાખતાં થીએ. દુઃખ અને શોકની અવધારપૂણું ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો, જરા કિશકાદી વિચારો તમારો મુવાન પુત્ર ગયો પરંતુ એનો નાનો કાકા છે હજુ કલાવ છે કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી. એના કરતાં તો તમારી વાણી શાંતીકર છે !

દુઃખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુઃખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા કિશકાદી વિચારવાની ટેવ પાડો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. બાલક દુઃખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર ગયો એ તે ખોટું ઘણું પરંતુ સારું થઈ કે દીકરાનાં ભાગ બાં નહોતાં, કેટલાંય માણાં આપતાં હતાં, સાથે થેલીઓ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્વપ્નની વાતને આપણે ટેકવા રવા. એ સારું જ ઘણું નહીં તરત જો આપણે વિચાર લેવ તો મિથ્યા થાવ નહિ અને પુત્ર તો જયો રહેવ, પણ પાછા પણ વિચારી વિધવા બનત. એની વૈધવ્ય હજી જોઈ જોઈને કેટલું દુઃખ થત ! તમારે તમારે શોકમગ્ન થકુ પર આપણી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે હૃદયને એવો આઘાત લાગત કે જાણે વીજળી પડી હોય એવા દુઃખથી તો બંધ નથી ગયા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને નહચે તો દુઃખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકો ધેર જાણ્યો છે અને જેણે વીતરાજનો પદમ મનસુ કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકતો નથી એ તે એમ જ વિચારશે કે મારો અને એનો સમ્બંધ જ એટલો હતો. તે મારે ધેર આજ્યો હતો પ્રવનનુ આયુ સર્ધને આજ્યો હતો તેથી તે એને આવકનું મૂળ મળ્યું હતું પરંતુ તે આયુષ્ય જોણું સર્ધને આજ્યો હતો. જો એનું આયુષ્ય વધારે હોત તો જિવન-સાક્ષની પ્રજ્ઞાવન્ય કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શું આમ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે રીકરો મોટો થાત તો પાગધૂમથી એના ભાગ જીવત. જાનમાં દોડ્યો માણસો સર્ધ જાત વધુ જાવત અને સાથે પચ્ચીસ હજારની થેલી લાવત. રીકરો મોટો થઈને વહીસ ચોક્કર કે એન્જિનિયર બનત અથવા દુકાનમાં

ચારગણી પ્રગતિ સાધત અને હુ ઘડપણુમા આરામથી બેઠા બેઠા ખાત આ-
બધા વિચારો જ્ઞાનગર્ભિત નથી, પરંતુ સ્વાર્થગર્ભિત છે

જેના હૃદયમા જ્ઞાનનો દીપક જગમગી રહ્યો છે તે સ્વાર્થના શુદ્ધ ધેરા-
માથી ઊપર રહીને વિચારે છે, અને શોકના અધારમા પણ જ્ઞાનની દીપશિખા
પ્રજ્વલિત રાખી આગળ વધે છે આધળી પર પરાઓ અને મિથ્યા વિશ્વાસોની
સામે તે લડે છે અને જ્ઞાનની મશાલ હાથમા લઈને આગળ વધે છે તમે
અજ્ઞાનના ધેરા અધારમા જ્ઞાનની જ્યોતિ લઈને આગળ વધો. આ પ્રકાશ
પથ સ્વ-પર બને માટે કલ્યાણકારી સિદ્ધ થશે

ભાદરવા સુદ
એકમ

જૈન ઉપાધ્યય,
કાઠાવાડી, મુબઈ

નાનો શો દીપક સાગ ચે ધગમા પ્રકાશ પાથરી
દે છે તેમ શરીર નાનુ હોવા છતાં જો એમાં સદાચારની
નાની શો બત્તોનો પ્રકાશ આવી મળે તો સાગ સસારમા
તેની ખ્યાતિ ફેલાય છે

રૂપરૂપનની સાથે શીલસમાનના પણ હોવી
જોઈએ.

પુત્રની લાલ નોઈને એમનું દિલ ફાટી પડે છે. બિડા શોક એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને અતરનો અગ્નિ આંધુ બની નીકળે છે. પરંતુ આરે વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન નોઈએ શોકના બિડા બાધારામાં કાટકત્તા મન માટે ચાનની મરાણ જાણવી રાખતાં છીએ. દુખ અને શોકની અધકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો જરા બિડા બિતરી વિચારો. તમારો મુલાન પુત્ર ગયો. પરંતુ એનો નાતો આઈ તે દંડુ હાથ છે કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં આઈ ન પુત્ર નથી એવા કરતાં તે તમારી વાડી લીલીજમ છે !

દુખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા બિડાપૂર્વક વિચારવાની રેવ પાડો. તો દુખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. આવા દુખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર ગયો એ તે જોડું થયું. પરંતુ સારું થયું કે દીકરાનાં લગ્ન કરી નહોતાં, કેટલાંય માર્ગ આપતાં હતાં સાથે મેલીએ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ આભાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્વપ્નની વાતને આપણે ઠેકાણા રચ્યા. એ સારું જ થયું નહીં તરત જ બાવિનું વિમાન હોવ તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેલ, પણ પાછા વળુ મિત્રારી વિધવા બનત. એની વૈધવા ક્યા નોઈ નોઈને કેટલું દુખ થતી ! આરે આરે શોકમગ્ન વધુ પર આપણી નજર પાત ત્યારે-ત્યારે હાલને એવો આઘાત થાત કે નણે વીજળી પડી હોય એવા દુખથી તો બંધ જાયી ગયા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને મદકરો તો દુખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકને મેર જાઓ છે અને જેણે વીતરાગનો ધમ મચલ્યુ કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકેતા નથી. એ વે એમ જ વિચારી કે મારો અને એનો સંબંધ જ એટલો હતો. તે મારે ધેર જાઓ હતો. પુત્રનું આયુ લઈને જાઓ હતો તેથી તો એને આવકનું કૃણ મળું હતું. પરંતુ તે આયુષ્ય જોણું લઈ ને જાઓ હતો. જો એનું આયુષ્ય વધારે હોત તો િન-સાક્ષની પ્રજાવના કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શુ આમ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મોટો થાત તો ધામધૂમથી એના લગ્ન ઉજવત. જનમાં ઢોંકસો માણસો લઈ જાત વધુ આવત અને સાથે પરચીસ હજારની મેલી લાવત. દીકરો મોટો લઈને વહીવટ ડોક્ટર કે એન્જિનિયર બનત અથવા કુશનમાં

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈતન્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્ય અવન્તમો ભાગો ણિચ્છુઘાદિયો !”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત (ખુલ્યો) રહે છે.

અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યો છે. અને એવા પણ ભવ કર્યો છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઠ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સંપાત્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સંપાત્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોનું અનંત કાળથી ખાણમાં રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બકાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેની જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્પર્શમાં આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે પર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ લુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિઃસ્પર્શ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમાં ગણુધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“હઠ મચિવ મન્તે ! નાણે ? પરમચિવ મન્તે ! નાણે તદુભય મચિવ નાણે ?” ગોપમા ! હઠ મચિવ ચિ નાણે પરમચિવ ચિનાણે તદુભય મચિવ ચિનાણે !”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રભુ ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમાં અર્ગનું ઉકુચન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમાં સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સંભાષણ કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમાં પણ, અને બંને ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિઃસ્પર્શ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની પાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

૩૭ આત્માનો અગમગતો દીપ-જ્ઞાન

પ્રથમ પદ પ્રકાશનું પદ છે દીપાવલીમાં તમે વીજળીએ અને દીપમાળા વડે તમારા ઘરને સજાવો એ પદ આ પદ સરીરને નહીં આત્માને સજાવવાનું પદ છે એમાં દ્રવ્યપ્રકાશ નહીં શાવ-પ્રકાશ અપેક્ષિત છે એને માટે દ્રવ્ય-દીપ નહીં શાવ-દીપની આવશ્યકતા છે અને તે આત્માનો અગમગતો દીપ છે-જ્ઞાન.

જ્ઞાન આત્માનો સદ્ગુણ છે આગમની શાલામાં કહ્યું તે આત્માનું સ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે આચાર્યજી સૂત્રમાં જણાવ્યા મુજબ કહે છે

‘ એ જ્ઞાના સે વિષ્ણવાયા ।

આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે રાગ સ્વરૂપ નહીં કારણ જ્ઞાન સદા આત્મામાં જ રહે છે રાગની પ્રપાદ અવસ્થામાં પણ જ્ઞાન નષ્ટ થતું નથી ખંડી કહેવે તે અદ્વૈત રહે અથવા અગ્રાદ રૂપે, પણ રહે છે અચલ નિત્યમાં અચાનક યેરુ અચરુ છે તે પણ ત્યાં જ્ઞાનનો અનતનો શબ્દ ખુલ્લો રહે છે જ્ઞાનાવરણ કમળ અનતા અનત પરમાણુ પણ આત્માને આત્મકલિત કરી સે તે પણ તેઓ આત્માના સપૂર્ણ જ્ઞાનગુણને દંડી સજા નથી કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો નિઃશુદ્ધ છે જેમ સૂર ઉપર કળરો વાળા આવી જાય એના પ્રકાશને દંડવાની એટા કરે તે પણ તેઓ સપૂર્ણ પ્રકાશને દંડી સજા નથી. એ આવરણ ન હોવા છતાં પણ એટલે પ્રગટ તે જરૂર રહે છે જ કે જેથી દિવસ-રાતનો ભેદ દેખાઈ શકે

તેથી / કમનું આવરણ પણ જ્ઞાનગુણને એટલું દંડી રાખતું નથી કે જેને કારણે એના કિનન્ય ગુણ જ વિશુદ્ધ થઈ નહીં નહીંતર સર્વ જ્ઞાન જ્ઞાની ત્યાં આત્મા જ નથી જરૂર એવું કરી થઈ રાખતું

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈતન્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂરંગા કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્સ વ્યવન્તમો માનો વિચ્છુઘાદિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (ખુલ્લો) રહે છે. અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઠ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સમાપ્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સૌનું અનંત કાળથી ખાણુમા રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને અંતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્વરૂપમા આવી જાય છે અને દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાજ અંતમ થઈ શકે છે કારણ તે પર જ પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ હુત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિઃસ્વરૂપ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સ્વરૂપા ગણધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“હઠ મંચિર મન્તે ! નાળે ? વરમંચિર મન્તે ! નાળે તદુમય મંચિર નાળે ?” મોડમા ! હઠ મંચિર ધિ નાળે વરમંચિર વિનાળે તદુમય મંચિર વિનાળે !”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમા સ્વર્ગનું ઉદ્ધવન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા વરત અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમા સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમા પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમા પણ, અને જન્મે ભવોમા પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિઃસ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની પાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

મક્ષ— હા મરિય મન્તે ! જરિતે પરમરિય મન્તે ! જરિતે
તતુમય મરિય મન્તે ! જરિતે ?

સત્તર—“ગોયમા ! હા મરિય જરિતે જો પરમરિય જરિતે
જો તતુમય મરિય જરિતે !

—ભગવતી સૂત્ર પ્રથમ સ્તક

તતુધરદેવ શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ ચરિત્ર સળધે ભગવાન મહાવીરને
મક્ષ પૂછ્યો પ્રભો ચરિત્ર આત્માની સાથે આ જ ભવમાં રહે છે કે
પરભવ પણ સાથે જાય છે અથવા જાને ભવોમાં સાથે રહે છે ? એતુ
સમપ્રધાન કરતાં વીતરાગ દેવ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ બોલ્યા હે ગૌતમ !
ચરિત્ર આત્માની સાથે કેવળ એક જ ભવ માટે રહે છે અને તે પણ
વર્તમાન ભવમાં જ

તેથી જ ચરિત્ર મહાશુ કરતી વખતે અમારે પાંચ મહાવ્રતોની પ્રતિજ્ઞા
આપવામાં આવે છે ત્યારે એ વર્તમાન જીવન પશ્ચાન્તની જ અપ્રમદ હારણ
ચરિત્ર આગ્રહા જીવનમાં સાથે આવતુ નથી પરંતુ એક પ્રમદ એ ક્રોધ
માન છે કે યાન અક્રમાનો ગુણ છે તે શું ચરિત્ર આત્માનો મુલ્ય નથી ?
જો છે તે પછી તે યાન સમાન આત્માની સાથે બીજા જન્મમાં શા માટે
જતુ નથી ? એનો જવાબ એ કહી કે ચરિત્ર પણ આત્માનો નિજગુણ
છે અને તે આત્માની સાથે જાય પણ છે આગ્રહા જીવનમાં તે શું સિદ્ધ
સ્થિતિમાં પણ તે સાથે રહે છે ચરિત્ર મોક્ષના ક્ષમણી આત્મા ચરિત્રમુલ્ય
પ્રાપ્ત કરે છે અને તે પછી જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે સિદ્ધ સ્થિતિ
મેળવતાં તે મુલ્ય સમપ્રધાન થતો નથી સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્જ્ઞાનની સાથે
સમ્યક્ ચરિત્ર પણ આત્માનો નિજગુણ છે આ મુલ્ય મોક્ષના માત્ર છે-
વાચક મુખ્ય ઉપદેશવિત પણ વત્સાલ સૂત્રમાં કહે છે

સમ્યક્દર્શનજ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગે ।

—વત્સાલ સૂત્ર અ. ૧ ધ. ૧-

તત્ત્વેષનો અરમ વિકાસ તે મોક્ષ છે માટે મુક્તિમાં પણ ચરિત્ર છે
અને ચરિત્ર આત્માની સાથે પરભવમાં પણ જાય છે પરંતુ શ્રીમદ્ ભગવતી
સૂત્રમાં ચરિત્ર પરભવમાં સાથે જતુ નથી-ની જે વાત કહેવામાં આવી છે
તે મતાયસ્કરૂપ ચરિત્રના સળધે છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં જે ચરિત્ર કહેવાય
છે તે મતાયસ્કરૂપ ચરિત્ર નથી પરંતુ આત્મ સ્વરૂપમાં રમણરૂપ ચરિત્ર

છે આત્માનું નિજ ગુણોમા રમણ કરતું તે જ ચારિત્ર છે. એવું ચારિત્ર મોહના ક્ષય દ્વારા મળે છે અને સિદ્ધ સ્થિતિમા પણ રહે છે. માટે ભગવતી સત્રમા પાંચ મહાવ્રત રૂપ અંગે પ્રશ્ન કરવામા આવ્યો છે અને તે ચારિત્ર પરમોક્ષમા સાધે જતું નથી.

વાસ્તવિક રીતે તો વિકાસના ચરમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણેય જરૂરી છે ત્રણેમાથી એકેયને પણ જો છોડી દેવામા આવે તો મુક્તિનો સંભવ નથી તમે તિપાઈને જાણો છો એના ઉપર પાણીનું માટલું રાખી શકાય છે એ તિપાઈને એક પગ પણ ખસી જાય કે નીચળી જાય તો શું હાલત થશે ? માટલાના દુકડે-દુકડા થઈ જશે અને પાણી પણ ટોળાઈ જશે અધ્યાત્મ રસની માટલી મૂકવા શાન, દર્શન અને ચારિત્રની તિપાઈ હોવી જરૂરી છે એનો એક પણ પગ તૂટ્યો કે, “ “ હ્રવાણં હાચિયાણં ” (હસાહસ)

અંજન, મંજન અને રંજન એ ત્રણેયને તમે જાણો છો. અંજન આખે અંજાય છે મંજનથી દાંત ચમકે છે અને રંજન કહે છે આનંદને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને હું અંજન, મંજન અને રંજન કહીશ જ્ઞાન આત્માનું આજણું છે જે આત્માને પ્રકાશ આપે છે દર્શન અર્થાત્ સમ્યક્ત્વથી આત્માની ઉપર ચમક આવે છે એના પરનો શ્રદ્ધાભાવ સશયાદિ દોષોથી રહિત હોય છે આત્માની ચચળ અને અસ્થિરાવસ્થા નાબૂદ થાય છે અને ચારિત્ર રૂપી રંજનથી આત્માને નિજગુણોમા રમણતા અને આનંદનો અનુભવ થાય છે જેમ અગ્નિના ત્રણ ગુણ છે-પ્રકાશ, દાહકપણું અને પાચકપણું. તેવી જ રીતે આત્માના પણ ત્રણ ગુણ છે, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર, જ્ઞાન પ્રકાશ સ્વરૂપ છે તો દર્શનમા ખોટી ધારણાઓ અને અધ વિશ્વાસોતે ભરમ કરવાની ક્ષમતા છે ચારિત્ર પામનનું કામ કરે છે જ્યાં સુધી ચારિત્ર આવતું નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું પામન થતું નથી અને વગર પચેલું જ્ઞાન હાનિજરકે બને છે સુવર્ણભરમ લેવામા આવે કે બદામનો હલવો પણ ખાવામા આવે પરંતુ એનું પાચન થતું ન હોય તો તે શરીરને માટે હાનિકારક બને છે વગર પચેલું અન્ન શરીર માટે વિપ છે તેમ જ પચ્યા વગરનું જ્ઞાન પણ આત્મા માટે વિપનું કામ કરે છે માટે ચારિત્રથી જ્ઞાનનું પાચન આવશ્યક છે.

મુસાફરીમા ત્રણ વસ્તુની જરૂર રહે છે ૧ પાથેય-ભાથુ ૨ પૈસો અને ૩ બિસ્તરો ત્રણેમાથી એકની પણ ખામી હોય તો મુસાફરી શાંતિદાયક

જનની નથી તેવી જ રીતે મુક્તિ માટેની મુશ્કારી માટે પણ સમગ્રજાન, સમગ્રદેશન અને સમગ્રઆસ્તિની અપેક્ષા રહે છે એ કે સાધના ॥ ૫મ પર ત્રણેય મહત્વના છે પરંતુ આપણે અહીં જ્ઞાનનો જ વિચાર કરીશું. પ્રકાશના અભાવે રૂપ કરમાઈ જાય છે પાણી શાખના મૂળનું સિંચન કરે છે પરંતુ સૂર્યપ્રકાશના અભાવે છેડ વિભક્ત કરી શકતો નથી તેવી જ રીતે જ્ઞાનના અભાવે આત્મા પ્રગતિ પામે આગળ વધી શકતો નથી. જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને મેળવવાની ઈચ્છા પણ પેદા થશે નહીં એ તમે હીરાનું સ્વરૂપ જાણી લીધું હોય તે તમે એને તિબેટીમાં સુરક્ષિત રાખશો. પરંતુ એનું જો તમને જ્ઞાન ન હોય તે એને કાંકરો માની દેહી દેશો.

બાળક હીરાની સાથે રમે છે અને તે શુભાવી પણ થકે છે તે બે જ્ઞાનના ડેજને જાણે એ કબરનો હીરા પણ આપી દે છે પરંતુ જાણુ કામ બાળક જ કરી શકે એટલાં નહીં બાળક એવું કરે તો એને અણસમજી કહી કાઢ્ય કરી શકાય છે પરંતુ મૂઝા બાવી મઈ હોવા છતાં પણ તે એમ રમતો રહે તો એની તો મરકરી જ થશે. જ્ઞાનની બૌદ્ધિક દુકાળ માટે આત્મમુક્તિને વેચી દે તો તે કામ્ય હોઈ શકે છે પરંતુ આવક અને લાભ અદિવાળો એવું કરે તો તે ઉપહાસને પાત્ર બનશે.

જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને લેવાનો વિચાર થતો નથી. ધારો કે તમારે એક રોહી છે પત્થરાની એ તમારો પરિચિત છે જન્મે વચ્ચે વખતોવખત પત્ર-વ્યવહાર થયા જ કરે છે પરંતુ તમે એને જોયા નથી અને એણે તમને જોયા નથી. પણ જ્યારે તે તમારા આગમાં આવે છે ત્યારે તમારે ધેર પણ એ આવે છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે એને ઓળખી શકતા નથી ત્યાં સુધી તમારા મનમાં એના પ્રત્યે પ્રેમનો પ્રવાહ જમરાઈ નહીં પરંતુ જે કણે તમને એ જ્ઞાત થઈ જશે કે જ્યાં તો તે રોહી જ છે તો તે જ કણે તમારા હૃદયની કમીએ ખીલી જશે. મનની પ્રસન્નતા હોઈ જાયશે આ સિમિત દારૂ-શિમળો ક્યાંથી આવે. / રહેવું પડશે કે એ પ્રસન્નતા ત્યાં જ જ્ઞાનનું કારણ છે વ્યક્તિનો પરિચય બહિષ્કાર પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે તો આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે જેને આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી તે આત્મમુક્તિની ઉપાસના તરફ દરી શકતો નથી. એટલા જ માટે જમવાન મહારીર આગમમાં કહે છે—

“ જો જિવે ધિ ન યાણદ્, અજીવે ચિ ન યાણદ્ ।

જોવા જીવે અયાણન્તો કદ્ધ સો નાદિદ્ સંજ્ઞમ્ ॥

જે આત્માના સ્વરૂપને જાણતો નથી તેમ જડના સ્વરૂપને પણ જાણતો નથી, તે સમયપથે આગળ વધી શકતો નથી જ્ઞાન વડે આત્મા જાણે છે કે હું કોણ છું, મારું પોતાનું ધર કયું છે ? પરંતુ એને એવું જા'ન નથી તેથી અનાદિ કાળથી પરધરમા ઘૂમી રહ્યો છે, આધ્યાત્મિક કદિ દૌષતરામજી કરી રહ્યા છે

હમ તો કવહુ ન નિજ ઘર આવે,

પરઘર ફિરત વહુત્ત દિન ચીતે ।

નામ અનેક ઘરાયે ॥

પર પદ્ નિજ પદ્ માનિ મગન ભયે

પરિણતિ સૌં લિવડાયે હમ તો ॥

કવિ કેટલું સુદર કહી રહ્યા છે — ‘અનંત અનંત કાળ વીત્યો, પરંતુ હે ચેતન, તું પરધરમા ફરી રહ્યો છે પરંતુ હજી સુધી મને સ્વવરતી ખબર નથી’ તમને તમારું પોતાનું મકાન સારું લાગે છે કે ભાડાનું ? એ નિશ્ચિત છે કે ભાડાનું ધર પરાયું છે અને પોતાનું તે પોતાનું । બસ, તો તેવી જ રીતે ચોર્ણાસીક્ષ્ણ જીવ-ચોનિઓ આત્મા માટે પરાયું ધર છે એટલા માટે જ આત્મા સ્વર્ગમા તેત્રીસ સાગર સુધી રહી શકે છે પરંતુ એક દિવસ એવો આવે છે કે, જ્યારે એને તે ધર તજવું પડે છે કારણ તે પરાયું ધર છે, જ્યારે મોક્ષ આત્માનું સ્વધર છે, માટે ત્યાં ગયા બાદ કોઈની તાકાત નથી કે, એને કોઈ કાઢી શકે

પોતાના ચેતન્યને હવે કહો કે, તારા ધર તરફ પ્રયાણ કર એ અનાદિને! બૂલ્યો રહી, તને તારા ધર તરફ જવાનો વિચાર થતો નથી સાજ થતા મજૂર પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરે છે, વિદેશ ગયેલી વ્યક્તિને પણ પોતાને ઘેર પાછા ફરવાની યાદ આવે છે પરંતુ હે પથિક, તું એક જ એવો પથિક છે કે તને તારા ધરનું પણ જ્ઞાન નથી જ્યાં જાય છે ત્યાં એને પોતાનું ધર માની લે છે, અને પથારી પાથરી ત્યાં જ ધામો નાખી લે છે મોહ અને રાગની પરિણતિને તે તારો સ્વભાવ માની લીધો છે અને તેમા જ આનંદ અનુભવી રહ્યો છે

તમને રાગમા આનંદ આવે છે કે ત્યાગમા ? એક માણસ તમારા

દીકરાના સમજાણી વાત લઈને આવે છે તમે એનું સ્વાગત કરો છો એને સારુ દેશરીષ બાત બને છે ત્યારે બીજો માણસ તમારા દીકરાની દીકાની વાત લઈને આવે છે ત્યારે શું તમે એને દેશરીષ બાત ખવાવો છો ખરા ? ના બાવી વાત જ કરશો નહીં દીકાની વાત કરનારને એક મિનિટ પણ તમે તમારા ધરનાં જિએ રહેવા દેતા નથી બા રામની પૂન છે (સચ્ચામાં હસાવસ)

ત્યાં સુધી બાતમાને પોતાના નિજરપત્ર જ્ઞાન થતુ નથી ત્યાં સુધી તે ખરખરીતિમાં આસક્ત રહે છે જ્ઞાનનું મહત્ત્વ એટલા માટે જ છે કે તે આપણને નિજ ધર બતાવે છે

હમણા જ્ઞાન સંબંધે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છો વિશ્વના વિચારોએ કંઈ છે કે જ્ઞાન વિકાસનો હેતુ છે અને તે સુખનું કારણ છે પણ કુ ક્લીષ કે જ્ઞાન કુખનું કારણ પણ છે તમે વિચારમાં પૂર્ણ ગયા બહુ ? વાત અટપટી છે ખરી, પરંતુ જરા જી-૫ બેનરીને વિચાર કરશો તો વાતની સમજાઈ જઈશ નેની સાથે અને સ્પષ્ટ થઈ નેની નેત સિદ્ધાંત પ્રમાણે એકેન્દ્રિય બે-દ્વિદ્રિય ત્રેઈ દર્શન ચતુરેન્દ્રિય અને વ્યસન પચેન્દ્રિય મરીને નરકમાં જતાં નથી કારણ કે એમનામાં મતિ અને ભૂતિ (જ્ઞાન ક્રમી) બે જ જ્ઞાન છે ત્યારે સચો પચેન્દ્રિય મરીને નરકમાં જઈ શકે છે કારણ એમાં પૂર્વોક્ષ જ્ઞાનનો વિકાસ વધુ હોય છે હવે તો તમે જ્ઞાનશી ને કે જ્ઞાન કુખનું કારણ છે

એક માણસ તમારો રનેલી છે તે વિદેશ ગયેલો છે ચાર વય પછી તે પાછો ફરી રતો છે તમારી પાસે એનો ત્યાંથી રવાના થવાનો તાર પણ બાવી ગયો છે તમે દર્શનિત બની ગયા છો એને મળવા માટે ઉત્સુકતા પૂતક રાહ ગેઈ રહ્યા છો. એક-એક પણ તમને ક્યારે લાગે છે તમારું દિલ જ્ઞાન-જ્ઞાનથી ભર્યું છે ? જોશી બાલુ તે જ વિમાન ૭માં પેલા ક્યારે સફર કરી દેવા દેતા તે થોડે દૂર સુધી ઊડવા પછી એકાએક દુર્ઘટના મસ્ત બની ભૂમિ પર પડી નય છે પૃથ્વીની સાથે ટકરાતા ૮ તેમાં બાજ લાગે છે અને તેમાં બાજી બાજીઓ અને પેલો તમારો મિત્ર સહને માટે તમને હાની આપવા નય છે પરંતુ તમને બા કુપટનાની ખબર નથી તમે તો પગલાં દેતા ૮ જ્ઞાન-જ્ઞાનનું જ્ઞાન છે પરંતુ ૭ સમયે એક-પોટા. (માત્ર બા કુપટનાના સમાચાર બાપે છે ત્યારે તમારો સાથે બા ૮ ન બિન્નતામાં બાજી બાજી છે કુપટનાની બાજમાં બેરોખન બહુ અને વિદ્યોતની બાજમાં તમારું હૃદય જમવા લાગે છે

પરતુ હું પૂછું છું કે, જ્યાં સુધી દુર્ઘટનાની ખબર તમને થઈ નહોતી ત્યાં સુધી તો તમારું મો મલકાઈ રહ્યું હતું પરતુ એની ખબર મળતા જ મલકાટ વિપાદમાં ફેરવાઈ જાય છે એનો અર્થ એ થયો કે, જાને તમને દુઃખ આપ્યું હવે તો તમે માનશો ને કે નાનર્થ દુઃખ થાય છે નહીં તો વળી એક બીજી વાત સાબળાલા એક ગધેડુ કોઈ મવનરના અગજાની પાસે પેશાબ કરી દે છે, તો એને કોઈ પકડતું નથી, તેમ એને સખ પણ મળતી નથી કિંતુ કોઈ વકીને જે આવી બૂલ કરી તો તે તરત પકડાઈ જશે એનું કારણ એ છે કે, ગધેડામાં જ્ઞાન નથી તેથી એ પડાગે નહીં જ્યારે વકીલમાં એના કરતા વધુ જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનની જ શિક્ષા (દડ) છે કે, એને ગિરફતાર થવું પડ્યું

જ્ઞાનથી દુઃખ જ નહીં, લોભ અને લપ પણ વધે છે માની લો કે તમારા હીકરાને તમે દસ સુધી ગણતરી શીખવો અને એને પૂછો કે, બોલો, બાલુ, તમને કેટલા પૈસા આપુ? તો તે કહેશે કે, મને દસ પૈસા જોઈએ અને તમે એને જે સો સુધીની ગણતરી શીખવો હોય અને પૂછો તો તે કહેશે મો રૂપિયા આપો બોલો ગણતરીનું જ્ઞાન વધ્યું તો બાળકનો લોભ પણ વધ્યો

આ તો થઈ લોભની વાત હવે જરૂરી લો લપની વાત તમે જે ભર-નીદરમાં હો અને પામેથી વિષધર સાપ પસાર પણ થઈ જાય તો શું તમને એનો ભય લાગશે ખરો? નહીં, કારણ એ વખતે તમને સર્પનું જ્ઞાન હોતું નથી પરતુ અહીં હમણા જ જે કોઈ એક નાગ લાડી છોડી દેવામાં આવે તો સહામાં ખળભળાટ મચી જશે તો આમતેમ નાસી જશે કારણ કે, તમને અત્યારે સર્પનું જ્ઞાન છે સાબળયુ છે કે એક નાના અણુસમળુ બાળકે નાગને પડડી લીધો એને પકડી એ એની સાથે રમવા લાગ્યો આ બાળુ બાળકની માતા દૂધ લઈને આવી અને બાળકને સર્પની પાથે રમતો જોયો તો તે ભયને લીધે એના હાથમાની દૂધની વાડી પડી ગઈ તો માતાને ભય લાગ્યો પણ બાળકને નહીં તે જ બાળક જ્યારે મોટું થઈ જાય ત્યારે શું તે સર્પની સાથે રમી શકશે ખરું? જવાબ મળશે, ના નહીં કારણ હવે એને એનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે એટલે જ્ઞાન લપનું કારણ થયું કે નહીં ?

હવે તમે માની શકો છો કે, જ્ઞાન દુઃખ, લોભ અને લપનું કારણ છે. હવે તમને જ્ઞાન જોઈતું નથી ને ? અને ખરું પૂછો તો તમને જ્ઞાનની જરૂર

જ ક્યાં છે ? જાણે સમાજમાં જોડેથી બાહર સંપત્તિસંપન્નો મને છે તેમણે યાનીઓને નહીં યાજ્ઞાની બીતો ઉપર લખેલું લેખ છે કે વિદ્યા ધન જ સૌથી મોટું ધન છે પરંતુ જ્યારે એ જ યાજ્ઞાનો દીક્ષાન્ત સમારોહ થાય છે ત્યારે એના માટે સજ્જાપતિ થાય જને છે ? વિદ્યાધનનો ધનવાન કે ચાહીતા ધનને ધનવાન ? પ્રમુખપ પર નજરનો સૌથી મોટો ધનવાન બિરુદો છે અને વિદ્યાધનનો ધનવાન તો એની સામે દાય જોડી બોલે રહે છે

હા તો હું કહી શો છું કે યાન કુળનું કારણ છે પરંતુ જરા બોલો જરા-જરા મોઠું નિર્ણય કરી મેરો મા દમણ-દમણ ને કાંઈ કહેવાય છે તે કીક નથી. તમે સાંભળ્યું કે ઓલિંપિકાદિમાં યાન અમ છે તેથી તેઓ નરકમાં જતા નથી. માની સો કે એ નરકમાં જતા નથી પરંતુ તેઓ મેદાનમાં પણ જઈ શકતા નથી સચી પચેન્નિ નરકમાં જાય છે પરંતુ એનું કારણ યાન નથી, સમગ્રયાનનો અભાવ છે યાન અને યાનની સાથે મજેસા મહારાજ અને મહા પન્થિક જ નરકમાં કારણો છે નિમ્મ દરિએ તે યાન નથી પરંતુ અધ્યાન છે પચેન્નિ ને સમગ્રયાનની સાથે સમગ્ર પુરુષાર્થ કરે તો તે માણે પણ જઈ શકે છે

રત્નેદીને નોંઝી કુષ્ટનાના યાનથી તમને કુળ થયું પરંતુ જરા કીકા કીકરીને જોશો તો કુળ કુષ્ટનાને કારણે નહીં પરંતુ એના પ્રત્યેક મોઠને લઈને થયું નહીંતર કુષ્ટનાની અખર તો તમારા પહેલાં સૂચના આપનારને મળી દલી પરંતુ એના મોં પર તો કુળનું કાંઈ ચિહ્ન જ દેખાયું નથી. આ કુળ મોઠના બરથી આમ્મ છે યાનના બરથી નહીં

અધિય અને વહીવટની વાત પણ લઈશો. માની સો કે અવનરના અન-લક્ષની પસે પેલાજ કરવાથી વહીવટ ચિરત્વર થાય છે અધિયે નહીં પરંતુ જાજની પામે વસિસને જ પુરથી મજે છે અધિયને નહીં ચિરત્વરીનું કારણ વહીવટ યાન નહીં અવિવેક છે

હવે તમે જાણકની વાત લઈશો. અણુનીના રાનની સાથે એનો મોઠ વચ્ચે હ ઉત્તરી તપાસના આ વાન સાગી છે પરંતુ આમ્મ નેવાય તો સેલ અને અણુ ચિહ્ન બળકમાં રહેલું હ વચ્ચના બી જ્યાં વિદ્યાળ વચ્ચે સમાયમા દાય છે બી જ્યાં વચ્ચે નડી દેય તો તે બાવરી ક્યાંથી ? બળકમાં તમ અને લખના સરકાર રેશ છે તેથી જ મોટા થઈ તે પ્રધાન બને છે

હવે તો તમારો મનનો સશય દૂર થયો કે નહીં ? જ્ઞાન આત્માનો પ્રકાશ છે તે પ્રકાશ તરફ તમે આગળ વધો એક વખત તમે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી લો અને પછી એને આચરણમાં ન મૂકો અને તમે તેમાં દુર્બળતા અનુભવો તો પણ તે ખોટું નથી એવું કહેવાય છે કે, વસ્તુના સ્વરૂપને જાણ્યું અને એનો અમલ કર્યો નહીં તો તે જાણવું વ્યર્થ છે ક્રિયા નયની દૃષ્ટિએ કીક પણ છે પરંતુ જ્ઞાન નયની દૃષ્ટિએ આપણે વિચારીએ તો જણાશે કે, જાણકારી થવી એ પણ એક મોટી સફળતા છે એક ઝવેરીની પામે ઝવેરાત આવે છે ખરીદવા માટે એની પામે પેસા નથી પરંતુ એને ઝવેરાતની પરીક્ષાનું જ્ઞાન છે તેથી હારાને બદલે કાચના દુકાને તે કદી ખરીદશે નહીં

હું તમને પૂછવા માગું છું ? ધડિયાળ સારી છે કે ધડિયાળ બનાવવાની કલાનું જ્ઞાન સારું છે ? ધડિયાળની કિંમત મોટી હજારની હોઈ શકે પરંતુ જેને ધડિયાળનું જ્ઞાન નથી એની કિંમત કેટલી હોઈ શકે ? અને તે કેટલામાં ખરીદશે ? ધડિયાળ બગડશે તો ચિંતા કરવા લાગશે પરંતુ ધડિયાળીને આવી ચિંતા થશે ખરી ? નહીં, ઝારણું તે જાણે છે કે, ધડિયાળ બગડે જશે તો તે ફરીથી દુરસ્ત કરાવી લેવાશે તેની જ રીતે આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી, તે સરીર રૂપી ધડિયાળના બગડે જવાથી રડવા જેમ છે પરંતુ જેને સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે, તે એમ રડવા બેસતો નથી તે તો વિચારે છે આવતા ભવના આ ફરી મેળવો લેવારો ! તો પછી એને માટે રડવા શા માટે બેસવું ?

ખીજી બાજુ જે વસ્તુને જાણી લે છે, તેમ છતાં પરિસ્થિતિવશ ભૂલ કરી બેસે છે ત્યારે એના મનમાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે એક માણસ જાણે છે કે, હું અપરાધ કરી રહ્યો છું પરંતુ પરિસ્થિતિ એ માટે એને પ્રેરી રહી છે તે શુંનો કહે છે, સમ્રાજ્ય ભોગથી જલમાંથી છૂટી પણ જાય છે પરંતુ જેને સાચા રસ્તાનું જ્ઞાન નથી, તેમ હું ભૂલ કરી રહ્યો છું એ જ્ઞાન પણ નથી તે ખરે જ પાગલ છે શુંતેમારને જોડમાંથી છૂટવા માટે કેઈ અવધિ હેય છે પરંતુ પાગલની મુક્તિ માટે શું અવધિ હોઈ શકે ? માટે જ્ઞાન દરેક ક્ષેત્રમાં સર્વ ઉપયોગી છે

નાનું બળક હજારો આધ્યાત્મીઓને રમતો બતાવી શકે છે તે બળક છે જ્ઞાન, જે હજારોને પ્રકાશનો રાહ બતાવે છે, હાથમાં બેટરી હોય તો તમે નિર્ભય બની અધારમાં ચાલી શકો છો, જ્ઞાન બેટરી રૂપ છે જે આત્માને ચારિત્રનો મુપથ બતાવે છે જ્ઞાનના પ્રકાશમાં રહી તમે આચાર-માર્ગ ગમિમાન બનો એ જ કામના છે

ભાદરવા શુદ્ધ

બીજી

જૈન ઉપાચાર્ય

કાલવાડી, મુબઈ ૪.

પ્રિય સહજનો,

આજે રવિવાર નહીં શુક્રવાર છે પણ ભભરાયેલા જનસમૂહ કહી શકો છે કે આજે રવિવારથી પણ વધીને કંઈક છે આજે અપારી પૂનમ છે બીજી પુણિમાઓ કરતાં આમાં એક મહત્ત્વપૂર્ણ વિશેષતા પણ છે આજે આતુર્ભાસનો પ્રારંભ દિવસ છે આજના દિવસે સૌ વિચારનારા સત્તિ નિશ્ચિત સ્થાન પર સ્થિર થઈ જશે. મુનિને વિચાર પ્રિય હોય છે અને વિચારમાં એના સવનની સુરક્ષા પણ છે ત્યારે આવકા મુનિની સ્થિરતામાં આનંદ માટે છે.

મુનિ જો બિરાજતા હોય તો આવક સવારે સતલસન પ્રાપ્ત કરી શકે છે માંત્રસિક્ષા સ્વિકારી શકે છે પ્રવચન અને સ્વાધ્યાયનો સાલ સર્જી શકે છે સાથે-સાથે તે ગદ્યમાં પ્રવેશી શકે પણ મેળવી શકે છે પરંતુ સતને તે વિચારપૂર્ણ જ શાખ છે વહેલી સચિતા જેમ નિઃકલ્પતી વૃદ્ધોને વાજમી ફેલી આગળ વધે છે તમે સત-ચરણ બાંધી-બાંધી જુએ છે ત્યાં-ત્યાં ન્યમ-રિપાના સદ્ગુણોને તા ની મળે છે તેમ છતાં મુનિને પ્રભુની આજ્ઞામાં વધુ આનંદ છે વર્ષાવાસમાં શ્રવણી વિશેષ ઉત્પત્તિ થતી હોવાને કારણે વીર પ્રભુએ નિમ્ન થોડાને આતુર્ભાસમાં એક જ સ્થળે સ્થિર થવાનો આદેશ આપ્યો છે.

તેમ આતુર્ભાસિક દારો છે થીન આતુર્ભાસિક દાર ઉચ્ચ આતુર્ભાસિક દાર અને ત્રીજું છે વધી આતુર્ભાસિક દાર. પરંતુ સર્વોચ્ચ મહત્ત્વપૂર્ણ હોય ના તે છે વર્ષાવાસ જે વધુ ઠંડી ન પડે તો તેથી મનવને કંઈ નુકસાન થતુ નથી તરી રીતે મરખી પણ વધુ ન પડે તો એથી માનવને પ્રત્યક્ષરૂપે

કોઈ નુકસાન થતુ નથી પરંતુ જો વરસાદ ન પડે તો માનવસમાજના શા રાસ થયો ? માનવ જ શા માટે, પશુ અને પખી, પૃથ્વી અને પર્વત સૌ કોઈ સુખમાયિની બની જશે

અમરના વાદળેને જોતાંની સાથે જ મોર એમની ગર્જના સાબળવા ઉત્ક્રાંતિ બની જાય છે તેવી રીતે ચાતુર્માસ સન્નિકટ આવતા જ શ્રદ્ધાળુ લોકો પ્રભુવાણી સાબળવા ઉત્સુક બની જાય છે વર્ષાને લઈને પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય હ્રસ્વગાથુ વધી જાય છે પૃથ્વી તો બાળે કીકી સાડી જ પહેરી લે છે સર્વત્ર સૌન્દર્ય સુખમા નાચી જાડે છે. ચાતુર્માસના દિવસોમા પ્રવચન સાબળ્યા બાદ શ્રવણ રમણીય બની જવુ જોઈએ-સર્વત્ર શાંત સૌન્દર્ય વિખેરાઈ જવુ જોઈએ વરસાદના રીમ-ડીમ ઝાપટા જોઈતી તપેલી ધરતીને શીતળ, ગાત બનાવી દે છે વરસાદ થયો અને પૃથ્વી પણ શીતળ થઈ પરંતુ જોવાનું એ છે કે શાંત-મૃદુ ભગેલી વ્યાખ્યાનધારા સાબળીને પણ મનના ખૂણામા એક શાંતિનું નાનકડું વાદળુ જાડ્યું નથી અને એક હલકો ઝાપટો પણ થયો નહીં અને કપાસની બાળામા મનની ધરતી તપતી રહી તો કહેવું પડે કે વરસાદની આ કાળી વાદળીઓથી તમે કઈ શીખ્યા નથી

વર્ષાની ધારાઓ સડકો ઉપર જામેલા ધૂળના ઢગલાઓને, ગદી ગટરોને ઘોઈ સાફ કરી નાખે છે તેમ હે ઉપાસક, તુ પણ મનના દ્વાર ખોલી દે. વર્ષાની આ ધારાઓને અંદર જવા દે જ્યાં સ્વર્ગનો કચરો ભર્યો છે, વાસનાની ગટરોમા કીડા અદબદી રચ્યા છે તેમને આજે ઘોઈ નાખો મનને શીતળ અને શાંત બનાવી દો કડવો-મીઠો છૂટકો મળે તો પણ મન સમ-સ્થિતિમા રહે તેવી સાધના હોવી જોઈએ મેઘ ગરજે છે ત્યારે એ ગર્જના સાબળીને ખેડૂતની આખો ઉપર ચઢે છે કે પેલી ગર્જનાની તર્જના કરતા મેઘને પણ પ્યાર કરે છે ? નહીં, તે પ્યાર જ કરે છે તમે તમારા ઉપર ગર્જના કરનારથી પ્રેમ કરો છો કે એની ગર્જના સાબળી એના તરફ આખ કાઢો છો ? અરે, મુખઈનિવાસીઓ, તમે પેલા આમીણુ ખાસેથી પણ થોડુંક શીખી લેજો પોતા પર ગરજનારને પણ પ્યાર કરતા શીખો એ ગરજે ત્યારે તમારું મનકું મથૂર બની જાય મેઘની ગર્જના સાબળી મોર પોતાની પાખો ફેલાવીને નાચવા લાગે છે તેમ જ્યારે કોઈ અકારણે જ તમરા પર ગરજ જાડે ત્યારે તમે વિચારજો કે હમણા નહીં પણ થોડા દિવસો બાદ તે પોતાની શૂલ સમજશે અને જો તમારી શૂલ તમને દેખાતી હોય તો તમારું

મન વિચારોની પાખો ફેલાવીને નામી બીજુ ભેઈએ 'અને વિચારું ભેઈએ
કે ખરે જ કુ અધિકારમાં હતો મારી જૂથ અને સમજાતી નહોતી.

વારુ ત્યારે જઈ બતાવે કે તમારી જૂથ બતાવનાર સારો લાગે છે કે
તમારી પ્રશ્ન સા અને જાહેરાત કરનાર કે તરફ તો એ છે કે આજનો માનવ
પોતાની જૂથ સ્વીકાર કરવાનું જાણતો જ નથી તેમ જ એને પોતાની જૂથ
બતાવનાર ન જમે છે એક સોમ્યાના દાસે એક વાર શાકમા મસાણે વધુ
પડી ગયો આનાની જૂથ તત્ત્વ સાચી અને આપે નીર ચાલવા સાચા
એટલે મોઠે પૂછ્યું આટલો મસાણો કેમ કરતા પડી ગયો? તો તે સોમ્યા
બોલ્યો. આને મારવાડ જેવું શાક બનાવ્યું હતું વળી બીજા કોણક ફિરસો
પડી શાકમાં મસાણો ઝોઝો પડ્યો જમનારએને આ કે આમ મેલ જેવું
લાગ્યું પૂછામાં આવતાં એણે કહ્યું આને મુંઝવે જેવું શાક બનાવ્યું હતું
વધુ મસાણો પડ્યો તો કહ્યું મારવાડ જેવા અને ઝોઝો મસાણે પડ્યો તો
કહે મુંઝવે જેવા એને પોતાની જૂથ તા દેખાતી જ નહોતી.

આવી જ વાત ધરમ ની છે લગ્ન પછી ત્રીજા જ મહિને વડુએ નવું
ધર વસાવી લીધું સાથેને પૂછીશ કે વડુ તણ જ મરિનામાં જુદી કેમ મર્ધ
મર્ધ? તો કહેશે, વડુના નખરાઓ કુ હેડન મર્ધ મર્ધ અને વડુને પૂછીશ તો
કે જુદા ઘવાની એવી તે મર્ધ આવશ્યકતા પડી મર્ધ? તો તે જવાબ આપશે-
શુ કહુ મારા સાસુની જૂથ સ્વયં મળતી છે (સભામાં દસાવસ) તે હમેશાં
મારા પરિવારને જ નથી પૂરી સાત પેઢીએને મળતી હશે છે અને એક
બીજાને નિદે છે પોતાની જૂથ દાઈને દખાતી નથી

નવતા મેરલાથી જમ દીખવું છે તેમ ચળકતા જૂનગી પલ્લુ કઈક
શીખે. અવલુની અધારી રાતે પલ્લુ જૂનગી ચળકે છે તેમ તમે વિપત્તિની
કાળ રાતે ચળકતાં દેખો. નરો-નરો વિપત્તિઓ પેસળ પ્રકાશનું એક
કિંચુ પલ્લુ ન દેખાય ત્યારે તમે સુશનન અને કામદેવનું સ્મરણ કરો-
તેઓ તમારી અધારી રાતે દેવનો દીવડો પ્રગટાવી દેશે.

મારક દુળમા જ મતા જાળક કામદેવ અને સુશનનને કોઈ કામે
જૂઠી રહે નહીં કામદેવ પોતે જાવનમાં બેઠા છે એમની સામે બિમલસ
૨૫ દર બેઠા છે દાસમા સ્થાપતી તથા છે તે કદી રનો છે કામદેવ
અક રા ક ર ૨ ૧૮ નો ખમ અસ્થા છે તેમ ન કોઈનો વિચાર
દરે તા આ મતા લ થા નો તથા અક ૨ થાએ સરીરના દૂકો-દૂકા

કરી નાખે કામદેવે આનો જે જાણ આપ્યો તે અઢી હાતર વરસ પછી પણ આજે આગમમા સુગલિત છે એમણે કહ્યું 'તમારી તલવાર શરીરને મારી શકે છે, આત્માને નહીં અને ગરીબ તો અનત વાગ મર્યાદા છે. આવા પાર્થિવ શરીર માટે આત્માના શાશ્વત ધર્મને કામદેવ કદી પણ અસત્ય કદી શકે નહીં, લાલે માન આણ્યે આણુ જુદા રૂઢિ જાય તેમ છતાં એમથી એક જ ધરની આવરો -

નિર્ગ્રંથ પ્રવચન-ભ મહાવીરુ પ્રવચન સત્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે

ખીછ બાજુ ન્યારે રાજગૃહ અર્જુન માળાના લપાનક ઉપદયથી પીડા-યેલું હતું ત્યારના આ વાત છે ગયસમ્પાદ શ્રેણિક પાત્ર મહેતોમા લપાઈને બેસી ગયા હતા તે વખતે રાજગૃહમાં રહેતા આખો કે પ્રભુ મહાવીર રાજગૃહની બહાર પધાર્યા છે સાલગ્રુ સૌએ પગ વિચાર્યું કંઈ મુદ્દાને "પ્રભુ હિંદાન સુધી પધારે તેમ છતાં આખોની તગસ સાત ન થાય અને અર્જુન અને માગ પ્રભુથી મળવા ન દે એ કદી જાની શકે નહીં અર્જુનનો આત્મક માની ગનિને વલાવો દે તો એ હવનની બાહુ મોટી હાર ગણાગે અને આ કામરતા વીરના ઉપાસકને સોણરો નહીં " આમ વિચારતાની સાથે જ એના કદમ ગુણુલીલ ચેત્ય તરફ આગળ વધ્યા વચ્ચે અર્જુન કૂરતાનો પ્રતિભૂતિ બનીને આખો પણ ધૈર્યના મહાશીલા સાથે ટકરાઈને એની કૂરતાના ભૂંડેભૂંડા ઊડી ગયા

દુ ખની અધારી રાતે તમે ચળદતા રહેજો અને જો સુખના પારણે મૂલતા હો તો પણ પોતાને બુલરો નહીં આવણના મૂલ તો તમે જોયા હશે સુખર્ષમા પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય મળતુ નથી પણ આજે પણ ગામડાઓમા ચાલ્યા જશે તો પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય સર્વત્ર પથરાયેલું જોવા મળશે આવણમા પૃથ્વી લીલી સાડી પહેરે લે છે, ચારે ધ બાજુ વનસ્પતિ ખીલી જોડે છે બહેનો આવણના દિવસોમા પારણા-હી ચકા બાધી હી ચોકે છે હી ચકાના ઉતારચઢાણુ પણ આનંદદાયી હોય છે કદી અઢળક સપતિ વચ્ચે હો તો ફુલાયુ નહીં અને વિપત્તિમા હો તો રડવા બેસયુ નહીં

વર્ષાવાસનુ-અકૃત્રિમ સૌન્દર્ય જોલે છે કે હે માનવ, કૃત્રિમતાને છોડી સહજ સૌન્દર્ય તરફ આર તમે કૃત્રિમ સૌન્દર્ય વધારો છો કે સહજ સૌન્દર્ય વીસમી સદી જેટલું કૃત્રિમતાને પસંદ કરે છે તેટલું વાસ્તવિકતાને નહીં

એવા જ માટે તેણી દર્શ અને વેશશૂણ બધાજમાં મૂલિમ સૌન્દર્યને પસંદ કરવા છે. વેશશૂણ તેણી કદી જ પસંદ કરી ને એ એક સિનેમા એક્ટ્રેસે પસંદ કરી હશે. વેશ-શૂણ પસંદ કરી જ દર્શી ને એ સારી કળાકારો પહેરે છે પછી બનેલે દર્શીમાં કરતા રહો અને મરમીમાં મહત્તા રહો. કેટલાયને એવા ભેલામાં આવ્યા છ કે માટે હી હેમ કે મરમી મોલ હમેશા એમના પગમાં હશે ત્યાં જરૂરિયાતને પ્રમુખતા અપાતી નથી. પ્રમુખતા તે મળે છે ફક્ત ફેશનને.

આ ફેશને તે જાળવ કરી નાખ્યો છે. સ્વતંત્ર ભારતની યુગ્મની દિશી અને મહારાષ્ટ્રની રાજધાની મુંબઈ અસિલેશ સાચન વગેરે આટલી અભારતીય નદી રહી હોય નેટલી કે બાળે છે વેશશૂણ. આલ-વેશન, અભાર અને વ્યવહાર, બધાજમાં વેશથી ભારતનું વિશ્વમતીકરણ મળે રહ્યું છે મુખ પર પાવર અને હાંકે રમ (સિપરિટક) એ બધું ફેશને આપે છે. પાંડુ રૈન સાચનમાં જન્મેલ વ્યક્તિઓને એમના પાશ્વિય શરીરની આ પૂળા શોભા દેતી નથી. આ ફેશનપરસ્તી આપરે શમ્પ થું છે. બીજાની આંખે આપણા સાચ દેખાઈએ વાર ત્યારે તમે જરા જલ્દી બતાવો કે તમે હાથે સા માટે પહેરો છો. બીજાની આંખે તમે સહા દેખાઓ એકથે કે શરીરને આરામ મળે એકથા માટે. બીજાના દિશમાં મોઢ લેવન કરવા મઠિ મરક કદી કપમાં પહેરી શકતો નથી.

સાચો આવક વેશપરિધાનમાં ત્રણ જાળવને મકલ્પ આપે. ૧ તે આરામપદ હોય ૨ સસ્તા હોય અને ૩ સ્વચ્છ હોય. પહેલી જાળવ છે વેશશૂણ આરામપદ હોય. કારણ કે ફેશની સુરક્ષા માટે જ જલ્દીથી ઉપયોગ કરવા છે એવો પોષાક સા કામને કે નેલાથી જણુ શીસાત હોય અને સ્વતંત્રતા રૂક કપા વ બેસી યમતુ ન હોય. એક વાર એક કાર્થ ફેશનમાં આવ્યા તે બેસણ ચરતા હતા એમની આંખે કાર્થ ચીજ બોલ રહી હતી. મે પૂછ્યું-શું બોલ રહ્યા છો? તેઓએ જવાબ આપેલો. શું અર્થ કાર્થ પુરતી નથી? હું સમજી મરો કે એમણે પહેરેલું પટલન પુરતી મ મો મળું હતું. ત્યારે બેસણે તે એમાં સજા પડી જતી. આ પેન્ટ તમને આરામથી બેસવા લેતું નથી.

બીજી જાળવ છે કામી કપડામાં ચમનમાં બાન રાખવું. બેઈએ કે તે સન્યા હેય, સાદા વસ્ત્રો વડે ખમ્મ શરીર દર્શી કરવા છે તે પછી રોડ ચો. આ ૧ મુખની સીડીઓની છી નાં છે. ૧ પેલા બે નિનેલીમાં સમતા ન

હોય તો ગરીબ સ્વધર્મી લાઈ-બહેનોને આપો તેમની સમસ્યાઓનો ઉકેલ. આવશે પાશ્ચાત્ય વિચારક વિલિયમ પેગે ખરુ જ કહ્યું છે કે ફેશન અને પ્રદર્શનના પ્રિય લોકોની સાજસજવટથી અનેક નગન વ્યક્તિઓને વસ્ત્રવાળી બતાવી શકાય છે મને ખબર છે, એક ફેશનપ્રેમી યુવક બ્યારે પણ કયાય-બહાર જતો ત્યારે પોતાની જોડે પદર-પદર જોડ કપડાની લઈ જતો જરૂર છે ચાર કપડાની અને સાથે રાખે છે ચોવીસ જોડ એટલે વધારાના કપડા જો ખીજાને આપી દેવામાં આવે તો કેટલાય અર્ધનગન વ્યક્તિઓના વસ્ત્રોની સમસ્યાનો ઉકેલ લાવી શકશે

ત્રીજી બાબત છે કપડા સ્વચ્છ હોય જૈન ધર્મ ફેશનને વિરોધી છે પરંતુ આવશ્યક સ્વચ્છતાને એણે આશ્રય જરૂર આપ્યો છે એટલા માટે જ આગમમાં ન્યાન્યા આવકના બહિર્ગમનનું વર્ણન આવે છે ત્યા ત્યા "ગ્રહાવ કય લલિકામ્મે" નું વિધાન આવે છે માટે વસ્ત્રભૂષામાં ફેશનને મહત્ત્વ ન આપવું જોઈએ શું તમે એમ સમજો છો કે સાજસજેલ પોપાકને લઈને લોકો તમારો નરક વધુ આકર્ષશે? સાજસજવટવાળો પોપાક તો દુર્ગંધન, કસ અને ઔરગ્રંથ પાસે પણ હોતો લોકોએ કેટલું સન્માન કર્યું તેમનું? એક વિચારકે સાચું જ કહ્યું છે કે 'કોઈ આદમી પોતાની સાજ-સજેલ અને છેલ્લછેમીલ પોપાકને કારણે મૂરખાઓ અને સ્ત્રીઓ અન્ય કોઈ દ્વારા સન્માનિત થઈ શકતા નથી માટે દેહને સા માટે સજવો છો? સજવણું છે તો દિલને જ સજવો

દિલને સજવવાનો એ અર્થ નથી કે છાતી પાસે ગુલાબના ચાર ફૂલ લગાવી લો ગુલાબના હળાર હળાર ફૂલ ભેળા મળે તોય દિલને સજવી શકતા નથી ઉદારતા અને સેવાના ફૂલ જ દિલને શોભાવી શકે છે શુભના ઉદયને લઈને જે પ્રસાધનો મળ્યા છે, સ્વધર્મીઓની સેવામાં તમે એમનો કેટલો ઉપયોગ કર્યો છે, વાઈ? દીકરીને ઝોણુ અપાયું છે, એ તો તમે જરૂર વિચાર્યું હશે પરંતુ શું કદી એવું પણ વિચાર્યું કે મારી સપત્તિનો કેટલો ભાગ સ્વધર્મીઓના કામમાં આવ્યો? હા, તો મને જરા જલદી બતાવો કે તમને હાથ જોડી દેવું સારું લાગે છે કે હાથ જોડવાની દેવું? દુર્ભાગ્યનો પીડાયેલો કોઈ ગરીબ લાઈ કઈ સહયોગનો આશા સાથે તમારી પામે આવે છે તે હાથ જોડીને માગે છે ત્યારે તમે શું કરો છો? તિબ્બેરીના હાથ નાખી જે કંઈ હાથમાં આવે તે આપી દો છો ખરા? કે આખો કાઢી બેલા...

નાખો છો કે બધા શિખારીઓ મારી જ દુકાને ખાવે છે. પણ જ્યારે ઈકમરોસ ઓફિસર દુકાન પર ખાવે છે ત્યારે પણ શું તમે ખાંખો કાઢતાં તેરી જ તે રજૂ માઓ છો કે જ્યેા કે પેલા ગરીબ લાઈની સામે રજૂ થયા હતા? નહીં એનો સામ તો એક સસલાની મારફત નમ્ર મની જશે. એને હાથ જોડી જોડીને આપશો. કહેશો સાહેબ ખાટલું લઈ લો અને રમ આપો. આજનો માનવ હાથ જોડીને દબાશે. આપો શહે છે પરંતુ જે હાથ જોડીને લેવા ખાવે છે એને જે પૈસા પણ નહીં ખાપે.

જુઓ પેનો મેકુલો (મિથ) જુઓ છે પૂજીના પટ પર વહેવા શરિતા અને સરોવર સુકાઈ ગયા છે ત્યારે તે દિલ્લ ખોલીને વરસે છે તમે જરા પેલા સ્થામલ મેકુલાથી પણ થોડુંક તો શીખો. જે સ્વધર્મી લાઈઓના જીવન સરીવર સુકાઈ ગયા છે. દિલ્લનાના બીવલ તાપમાં જેમનું જીવન માર્ક રહ્યું છે ત્યાં જઈને થોડુંક પણ વરસો. એમના કુખરદમાં પણ કઈ કામમાં આવે. શાક રાખ ને સંપત્તિનો જેટલો ભાગ બીજાના કામમાં પરજો વધારાયો છે તે જ તમારો છે.

તમે લાગણીની જનવા માહો છો તો લાગણીથી ભાગ આપતાં શીખો, નહીં તર ખરા અર્થમાં તમે લાગણીની જની સહતા નથી. તમારી સંપત્તિમાં સ્વધર્મીઓનો પણ ભાગ છે. વહેંચણીમાં જો તમને તમારો ભાગ નથી? મને તો તમે એવેન જાડી જશો. પોતાના લાગણને લેવા છાડુ તમે એટલા બધા એવેન છો કે જે છાડુ તો તમે કાટના બારણાં ખખડવવા તૈયાર થઈ જાઓ છો. ત્યારે સ્વધર્મીને ભાગ આપવા તમે તૈયાર છો કે નહીં? તમે સ્વધર્મીને જો ભાગ ન આપ્યો તો જે માટે આપના બે દીપાં ધાગ્યા જોઈએ કારણ તમારી આ બૂલ કેટલાય લાઈઓને જોડે રસ્તો સ્વીકારવા વિવશ કરી મૂકે.

ધાર સહેરની વાત છે. હાથવર્ધ થોડાક ભારો પાશ્વિક પ્રતિક્રમણ કરવા એકત્ર થયા. પ્રતિક્રમણ જે જીવનની કંપનિત્તિ સરવૈયુ છે. દરેક / સખાટાણુ તમે દિસાન માણો છો જીવનનો દિસાન પણ કરી કર્યો? આ? કેટલું આનું અને કેટલું ગયું? આ મા લાગણી કોઈ તરફ કેટલો મનો? નમનાથી બદલાર તરફ કેટલો મનો? સરળતાથી જીવનપદ તરફ મનો? સુખી પહોંચ્યો? સતેયે ભાગદરિને પગાં છે કે લોભે સતેયને? રાતથી ત્યાગ લગ્યો? મનો કે ત્યાગથી? જ જાનું આનંદ વધ્યો? પુણ્યમોના દુઃખઓનો દિસાન રાખનાર શું આ માતાં દરિઆનો દિસાન પણ રાખરી ખરા?

આ કે પ્રતિદિન પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ જો પ્રતિદિન ન થઈ શકે તો પાલિક પ્રતિક્રમણને ચૂનવું જ ન જોઈએ

આશ્રવથી અળગા થઈ સવર તરફ આવવા માટે આવકા પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા પરંતુ દુર્ભાગ્યથી પીડિત એક ગરીબ શ્રાવક કષ્ટિક ખીજું જ વિચારતો બેઠો હતો તે આત્માનું નહીં, ધરનું સરરેયું કરી રહ્યો હતો. દીકરી સોળ વર્ષ પસાર કરી ચૂકી છે, પણ એના હાથ પીળા કરવા માટે ખીજ પીળી વસ્તુ પણ જોઈએ એ પીળી વસ્તુને તમે જાણી જ ગયા હશે. તમે સૌએ એવા રિવાજ બનાવી દીધા છે કે એ રિવાજની જાળમાં કદી-કદી તો તમે જ ફસાઈ જાઓ છો પેલો ગરીબ શ્રાવક વિચારે છે કે નાણાના અભાવે લગ્ન લેવાયા નથી તે જ વેળા એની દ્રષ્ટિ નગરશેઠના હાર પર પડી એને શેઠ સામાયિક કરતી વખતે ઉતારી બાજુએ મૂક્યો હતો વિચાર્યું કે આ લઈ લેવામાં આવે તો સમસ્યાનો ઉકેલ આવી જશે પરંતુ આત્મા ધિક્કારી ઉઠ્યો "તું સવરના (ધર્મના) સ્થાને બેઠો છે અને ચોરી સમાજનું પાપ તરફ તારી વૃત્તિ જઈ રહી છે ત્યારે મન બોલ્યું લાખોનું ધન છે, હાર આપ્યો ગયે તો ય ચિંતાની વાત નથી અને તારી બધી સમસ્યા ઉકેલાઈ જશે

હાથ આગળ વધ્યા અને હર લઈને સુરક્ષિત સ્થાને મૂકી દીધો વળી વિચાર્યું કે અત્યારે જ ચાલી નીકળવું તે ઠીક નથી શેઠને આ હાર ઉપર અત્યાધિક આસક્તિ હશે તો તેઓ એને ન પામતા બેચેન બની જશે જો એની નિયતિ બીજી થશે તો અન્ય શક્ય તેવા ઉપાયો વડે એ હાર પાછો આપી દેવો એ જ ઉચિત લેખાશે અને હાર ખોવાનું એમને દુઃખ નહીં થાય તો લઈ આલવામાં કાંઈ નુકસાન નહીં, માટે શેઠની સામાયિક પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી પ્રતિજ્ઞા કરવી જ પડશે

સામાયિકનો સમય પૂરો થયો શેઠ જ્યાં વસ્ત્ર ઉતાર્યો હતા ત્યાં ગયા. કપડાં તો યથાવ્યથિત હતા પણ હાર ગૂંમ 'આસપાસ તપાસી જોયું વિચાર્યું કે કાંઈ પરિસ્થિતિનો માર્ગો સ્વધર્મી લાઈ આ કામ માટે વિવશ બન્યો હશે. આલો, લઈની ચીજ લાઈને કામ લાગશે તમે પણ શું આમ વિચારો છો ખરા ? જો સડેલી છત્રી અને જૂના પૂરાણા પગરબા કાંઈ લઈ જાય તો સો સો ગાળો વગસાવશે અને ઉપરથી પ્રતિજ્ઞા લેશો કે હવેથી ઉપાશ્રયે કદી જવું નહીં

જો કે ધર્મસ્થાનેમાં ચોરી કરવી તે જઘન્યમાં જઘન્ય પાપ અપરાધ

છે આ એ વાતનો સ્રોતક છે કે ભારતીય જનતાનું નૈતિક સ્તનનું પ્રમુખ અંશ પતન થયું છે એવું ધાર્મિક રક્ષણ પશુ જૂદ અને છત્રી ચોરોથી સુરક્ષિત નથી તો એની સાથે આશ્વે એ પશુ જોવા પામી કે ચોર ચોરી કરતાં શા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે? જો તે આફતને સર્જીને પ્રવૃત્ત થાય છે તે કદી કામ્ય જાતી થકો નથી. પરંતુ જો પરિસ્થિતિવશ એવું કરે છે તે તેની તેવી પરિસ્થિતિને બદલવા સાદું સાધનસંપન્ન બ્યક્તિઓએ બાજળ આવવું જોઈએ.

પેલા નગરરીક્ષક વિચારે છે ખરી તો મારી બૂલ છે હું નગરપતિના સ્થાને છું તેમ જાંમે મારા કર્તવ્યને પીઠવું નહીં, પોતાના સાથીઓની મે સારસભાળ પશુ લીધી નથી. તેઓ કઈ સ્થિતિ વચ્ચેથી પસાર થઈ રહ્યા છે? એમના ધરમાં અનંજ છે કે નહીં? એ બાદ મારું કશું જ થયું નથી એટલા જ કારણે આ? ઉપાધ્યક્ષમાં આ બીના જતી છે અને ચોરી જેવા જનક્ય કૃત્ય માટે વિવશ થવું પડ્યું હશે. અન્યથા મનુષ્ય પોતે એટલો ખરાબ નથી.

આ બાદ દારૂ સર્ષ /તો લાઈ થેગ તો પહેાંચેા પશુ રત્ને એતે આત્મા એને ખતો રહો આ કુટલ માટે દાથ બાજળ કેમ વખાઈ મોલીઓથી પશુ મોલી માનવતા કું વેચી આપેા અને જડ દુકાને વીણી લાગેા રાત આખી આઘાટલો રહો અને એવી સ્થિતિમાં એણે રાત પસાર કરી સવાર થતાં જ દારૂ સર્ષ તે રોડની દુકાને પહેાંચેા પશુ જીભ કેમે થ કરીને એણે નહીં કે કામે ઉપાધ્યક્ષે આપનો દારૂ કું લઈ આવ્યો છું મળતો દાથ બાજળ પ્રસારતાં એણે આ દારૂ ચાખી લેા. નગરરીક્ષકી આંખોને પોતાને દારૂ ઓળખતાં વાર લાગી નવી પશુ તેઓ અભવમા જની પૂછવા લાગ્યા. સર્ષ આ કિમની દારૂ શા માટે લાખ્યા છો? આજતુકે કમાતા અવાજે જવાબ આપ્યો, આ ચાખી લેા અને એનાં બદલે થોડું દાથ આપો જેથી એક ગરોબની સમસ્યાનો ઉકેલ આવે.

આ તો સર્ષ રોડની વાત. તમને પશુ વાત પૂછી લઈ આવેો જ તમારો દારૂ જેવાઈ ગયા હોલ અને પાછો મળે તો દારૂનારને તમે પેલીસ્ટને હવામે કરશો કે નવી? બી? જ દારૂ મુજઈ સમાચારમાં ખબર ઉપાઈ જશે અને થ થેર એની / વાત કહેતા કરશો. બી પચા છ આજણ પચામ્યુ બલમનો દલવા પશુ પચાવ્યા પશુ હવે જરા વાત પશુ પચાવતાં શીખો- જુઓ પેલા નગરરીક્ષકના દિલની ઉદારતા-

તેઓ બોલ્યા, “ભાઈ, તમે જૈન દૂળમાં જન્મ્યા છો, હું પણ એક શ્રાવક છું. આ મારો આત્મા કબૂલ કરતો નથી તમે ચાહો તો એમ જ રૂપિયા લઈ જઈ શકો છો. આગ તુક ભાઈ હાર રાખી લેવાનો અતિ આગ્રહ કરવા લાગ્યો. એટલે શેઠે એક ડબ્બીમાં હાર રાખી એના ઉપર કપડું સીવી પેલા ભાઈનું નામકામ લખી નાખ્યું અને કહ્યું: ‘આ તમારી જ વસ્તુ છે, જ્યારે ચાહો ત્યારે લઈ જઈ શકો છો હું તો નામનો એક રક્ષક માત્ર રહીશ, સાથે જ એ હજારની થેલી પેલા શ્રાવકના હાથમાં આપતા બોલ્યા, “આ મારી તુચ્છ ભેટ છે એ સ્વીકારો અને જરૂર પડે ત્યારે આ ભાઈને ફરિયાદ કરજો”

આવનાર ભાઈ નાણાં લઈ પાછો ફર્યો પરંતુ શેઠના સહૃદયવહારે એના આત્મા ઉપર અમિટ છાપ પાડી રહી રહીને એમની ઉદારતાના ચિત્ર એની સ્મૃતિમાં આવી રહ્યા હતા આ બાજુ શેઠ ઘેર ગયા. પત્નીના હાથમાં પેસા ડબ્બી દેતા બોલ્યા, “જિંદગીનો કરો ભરાસો નથી આને સભાળીને રાખજો આમાં એક ભાઈની જિંદગીની કમાણી છે જુઓ, આના ઉપર નામ લખ્યું છે, તે ભાઈ હાર આપી ગયા છે અને બદલામાં થોડાક રૂપિયા લઈ ગયા છે. મેં એને લાખવાર સમજાવ્યો કે હાર રાખો નહીં, એમ જ રૂપિયા લઈ જાઓ, પણ તે માન્યો નહીં હારની કિંમત ધણી છે પણ તે ધણું ઓછા પૈસા લઈ ગયો છે”

આવિકા ડબ્બી હાથમાં લેતા કહેવા લાગી, “આ તમને શાબતું નથી. તમે શ્રાવક છો એક શ્રાવકનો હાર ગીરવી રાખી પૈસા આપવા તે શ્રાવક માટે ઉચિત નથી એને એમ જ આપી દેત તો કાઈ કમી થવાની નહોતી. બર્થુબાદર્થુ ઘર છે જો કોઈના કુખ દરદમાં કામમાં નહીં આવીએ તો લક્ષ્મી શા કામની છે?”

શેઠે જવાબ વાળ્યો, “મેં એને ઘણું ઘણું સમજાવ્યો, પણ સમાજનો રિવાજ જ એવો છે કે એમ જ લેવામાં એને પણ શરમ આવતી હતી”

આ છે વિશાળ હૃદયનું એક ચિત્ર મુખર્ષના કુશળ નાગરિકો આનાથી કંઈ બોધપાઠ જરૂર લેશે લેશે નહીં, પણ શીખ્યા પણ છે મુખર્ષિવાળા વરસે છે, પરંતુ કદી કદી મુખર્ષના મેલ સમુદ્રમાં જ વરસી પડે છે સાગરમાં વરસેલું શું કામ આવે? જ્યારે નાના નાના છોડ તો તરસ્યા જ રહી ગયા. માટે વરસો, શ્રાવણની જેમ વરસો! અભાવની કુપહરીમાં સુકાઈ રહેલ છોડવા

માટે દિશ જોલીને વરસો. મોંઘવારીની ચક્કીમાં પીસાઈ રહેલ સમાનના મખમલગીં સાઈમિયા અને આ બાબુ અસદાશ વિદ્યાર્થીઓ! જેઓ જુરિએ કુલણ છે પરંતુ અમોલ્ય છે જેમની પ્રતિ રૂપાઈ મઈ છે અને વચ્ચે જ રૂપાઈ પાયા છે તે સૌ માટે તમારા સાધનો કામ આવે અને તમે તેવા સૌ મનગમત બને એવી મનજી કામના છે.

અધ્યાદી પૂનમ,
સુવત ૨ ૧૭

જેન ઉપાધય કાંઈવાળી મુંઝઈ

સુદ્ધિમાનોનુ દુનિયા સન્માન કરે છે ચારિત્ર્યવાનનુ
દુનિયા અનુસરણ કરે છે

અભ્યાસારી જેવો અભ્યાસી માલુસ બીજો કોઈ નથી
કેમકે એની આપસિના સમયે એનો કોઈ મિત્ર થતુ નથી

એક પાશ્વાત્મ વિદ્વાને કહ્યું છે કે સત્ય અને વિશ્વાસ
સસારનુ મંદિર છે

સત્ય અને તેલ સદા ઉપર જ રહે છે સત્ય નાટલીના
જૂસ સમાન છે

સુદ્ધિજાળથી થયુ ચારિત્રજ્ઞાન ઉચ્ચ છે

કદાચરણને ભેટનું એટલે સહચાર. ચારે સ્વચ્છવ
એટલે શીશ.

૩૯. કેળવણી છે જીવનની ચોડ ચમક

(જેન લાઈફટાઈમ ફિલ્મોમાં આપેલ એક પ્રાચીન)

પ્રિય વિદ્યાર્થી અંધુઓ,

તમામમાં બહુ જ મોટું આકર્ષણ છે આ ભગ્નતી રાજવાતી દિલ્હીમાં આજનાં મને લગભગ આ ત્રીજી અંકરાયિયુ ચાલી રહ્યું છે હમેશા મલાવીર લવન કે આહતા ચોદમાં પ્રવચન આપે છે પરંતુ તમામમાં બહુ મોટી મક્કિ છે એ આકર્ષણ શક્તિ અને તમામ પાસે જે ચી લાવી છે ન્યારે હું મને વિદ્યાર્થીઓની વચ્ચે આવો પડેતો જોઈ છું ત્યારે મને બહુ જ હપ્ થાય છે હમણા સાહિત્યગત્ત શી મનોહર મુનિજી કેળવણીના વિષય પર તમને મુન્દર રીતે સંભળાવી ચૂક્યા છે ખરેખર કેળવણી એ એક બહુ જ મોટી વસ્તુ છે એ જીવનમાં એક નવી જ ચમક લાવે છે માણસની સુધુત શક્તિને જગાડનાર કેળવણી જ છે કેળવણીનું આખરું અને સાચું લક્ષ્ય તો માનવીને સાચો માનવ બનાવવાનું જ છે

ખેતરમાં પેલા ઘચેલા કપાસ સીધે નીધે આપણો મર્મોલ જળવવાનું કામ નથી કરતો તેમ હડીથી પાણુ એ આપણને પૂરેપૂરી રીતે બચાવી નથી મકતો એને તો ન્યારે વણકુ દોરા રૂપે ફેરવી કાપડનું ૩૫ આપે છે ત્યારે જ તે આપણા કામમાં આવી શકે છે ત્યારે એ આપણે પહેલ શકીએ છીએ, કે તમારા કોટ-પાટલુન એમાંથી બની શકે છે જો કોઈ માણસ પોતાના આખા શરીર પર મુન્દર લગાડી કપાસ ચીટકાડી દે ને બહાર નીકળે તો તમને કેવું લાગશે ? ખીજા બધા આશ્ચર્યમાં પડી જશે, પણ દિલ્હીમાં તો તેની મજાક જ જશે તમે બધા એની જુદિમના જોઈ હાડી બેઠો. હા, તો આપણુ જીવન તો પેલા ખેતરમાં પેલા ઘચેલા કપાસ જેવું છે, તદ્દન કપાસ જેવું.

એમાંથી આપણે કાપા જનાવવું પડશે. શિક્ષણ એ કાનું કાર છે એ જ આપણને સમાજને ઉપયોગી બનાવે છે એટલે જ જીવનમાં ડેવલપીંગ જરૂર મેળું સ્થાન છે.

આજનું શિક્ષણ માણસને વ્યક્તિ ગોઠવે, શિક્ષક વગેરે જનું જાણે છે પણ તેની વાત છે કે તે માણસને માણસ નથી બનાવતો. હા તમે ધારે નહીં એવો એક સવાલ એક પરીક્ષા પરીક્ષાર્થી વિદ્યાર્થીઓને એકવાર પૂછ્યો હતો. એક માણુ પોતાનો અભ્યાસ પૂરો કરી શાળા બેઠી બાઈને સ્થળ નીકળ્યો. નોકરીની ચિંતામાં તે એવેન ફરતો હતો. આ વાત પણ ટેવી છે કે એક મજૂર શાળા ૪ રૂપિયા કમાઈ લે છે જ્યારે આપણા માણસદેએ નોકરી માટે આંટાફેરા માર્યા કરશે.

જે શિક્ષણ માણસને એના શરીરો પણ મેળવી નથી આપતું તે તે ખીજું શું આપવશે? પણ આનું કારણ એ છે કે આજનું શિક્ષણથી મનસુ તે જનુ વધી જાય છે પણ હાથ નાના રહી જાય છે એક એવો વિદ્યાર્થી તમે જુઓ કે જેનું માથું ખૂબ મેળું હોય તે હાથ જીર નેવડા નાના હોય તો તમને એ દસ્ય કેવું સામર્ય? આજનું હાથ નાના રહી જાય છે તે મનસુ વધી જાય છે એમાં કિન્દી અજિત ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અંગ્રેજી કેટલું જાણે શું શું બધું છે પરંતુ કાચમાં કામ કરવાની તાકાત નથી રહી. કારણ શિક્ષણથી કમ જ બદલાઈ મયો છે એનો પ્રારંભ જ ફરારને બિચારીમાં થાય છે પહેલાં ભારતીય શિક્ષણપદ્ધતિમાં સરુ પ્રથમ બાળકને શીખવાડ હો (માલદેવો મલ પિલદેવો મલ) તેને સ્થાને આજે શિક્ષણની સ્વચ્છતા થાય છે Double ડોઝ એટલે ફરાર અલગ Cast છે એટલે બિચારીથી આ તરીકે વર પહેલાંની બાળપણથી જુઓ તો એમાં જ અલપતિતો હતો તે જ આજે અધિક મલ જયો.

પ્રાકૃત્ય શિક્ષણનો આપણા ઉપર એ પ્રભાવ પડ્યો કે ન આપણે પૂરું અમેરિકન થઈ શક્યા કે ન આપણે પૂરો ભારતીય રહી શક્યા. આપણું મન બની અમુ મુરોપિયન અને આત્મા રહ્યો ભારતીય અને શરીર પણ ભારતીય જ રહ્યું કારણ કે એને તમે મુરોપિયન જેવું બોલુ ન બનાવી શક્યા અને રોય પાવરમાં પણ એની તાકાત નથી કે જે તમારા શરીરને મુરોપિયન જેવું બનાવી દે. પણ હા તમારી વેસ્ટમન તો મુરોપીય બની ચૂકો છે.

આજે આપણા જીવનનું પ્લેમ જ બદલાઈ અમુ છે જીવનમાં અર્થ સમતા સુસીલતા અને સહાયરતી આવશ્યકતા છે ત્યાં માત્ર એકલી સામ-

રતા રહી છે. સાક્ષરતા જરૂરી છે, પણ સદાચાર વિનાની એકથી સાક્ષરતા એક વિડમ્બના છે જીવનમાં સહુ પ્રથમ સદાચારનું શિક્ષણ આવશ્યક છે. આજના નાના વિદ્યાર્થીની જીલ પર ફિલ્મી ગાયનોની તરબો રમતી હોય છે. તેઓ દેવાનદ કે ગોપના સ્વપ્ના જેતા હોય છે આવું આપણું ચારિત્રનું પતન આપણને ક્યા લઈ જશે? એણે નવા જગતા ફૂલ જેવા વિદ્યાર્થીના મોઢા પરનું ગુલાબી સૌંદર્ય ઝુટવી લીધું છે.

આથી જ હું તમને અનુરોધ કરું છું કે, તમારું ચારિત્ર્ય રામ-લક્ષ્મણ જેવું બનાવો, કારણ કે, તમે જ ભારતના ભવિષ્યના ધારકો છો. સદાચારી બન્યા બન્યા જશે, જે સમાજમાં જશે ત્યાં લા તે નેતા બની જશે. જે દેશમાં તે જશે તે દેશના તે પ્રિયપાત્ર બની જશે એટલે જ કેળવણી સાથે વિનય, વિનમ્રતા, સદાચાર અને સહિષ્ણુતાનું સક્રિય શિક્ષણ મળે તો તમારું ભવિષ્ય નિશ્ચિત ઉજ્જવલ છે, મગલમય છે.

હા, તો આપણી મૂળ વાત પર આવીએ શાળામાં એક પરીક્ષક પરીક્ષા સેવા આપ્યા પરીક્ષકને જેતા જ શાળામાં હાજર થઈ ગઈ કારણ કે, પરીક્ષાનું નામ જ એક જ ભૂત સમાન ભયાનક છે વિદ્યાર્થીઓના વિભાગમાં પુસ્તકો ફરવા લાગ્યા કોઈ ધારતું હતું ગણિતમાંથી પ્રશ્ન પૂછશે, કોઈ ઇતિહાસ ભૂગોળમાંથી ધારતું હતું આમ બધા જુદા જુદા ધારતા હતા ત્યાં પરીક્ષકે, પહેલા વિદ્યાર્થીને પ્રશ્ન પૂછ્યો, 'તમારા ભણતરનું ધ્યેય શું છે?' પ્રશ્ન સાંભળી તે વિદ્યાર્થી ગભરાઈ ગયો એને થયું આ પ્રશ્ન નથી ઇતિહાસનો, નથી ભૂગોળનો કે નથી ગણિતનો ગભરાટમાં તે ઉત્તર ન આપી શક્યો નીચે બેસી ગયો કારણ કે ગભરાટ બહુ ખરાબ વસ્તુ છે એમાં વિદ્યાર્થી પોતાના વિષયને પણ ભૂલી જાય છે બીજા વિદ્યાર્થીને પણ પરીક્ષકે એ જ પ્રશ્ન કર્યો, 'તમારા અભ્યાસનો ઉદ્દેશ શો છે?' પ્રશ્ન સાંભળી તે ગભરાયો નહીં. તે હિંમતપૂર્વક બોલ્યો 'આપ આપના અધિકાર બહાર જઈ રહ્યા છો કારણ કે આપનો પ્રશ્ન અમારા આખા અભ્યાસક્રમમાં ક્યાય આવતો નથી આવો પ્રશ્ન જે વિદ્યાર્થીના પાઠ્યપુસ્તક સાથે સબંધ ધરાવતો હોય નહીં તે પૂછવાનો તમને કોઈ હક્ક નથી,' કેવો લાગ્યો આ જવાબ તમને? તમે સહુ આ જવાબ સાંભળી હસી પડ્યા આ એનો ઉત્તર ઉદ્ધતાઈપૂર્વક આપવામાં આવ્યો હતો કારણ કે, આજકાલના વિદ્યાર્થીઓમાં ગેરશિસ્ત સારા પ્રમાણમાં વધી ગયું છે. સરકાર પણ એ બાળતંત્રિતામાં પડી છે વિદ્યાર્થી તો વિનયી અને નમ્ર હોવા જોઈએ પણ આ વિદ્યાર્થી આવો શિસ્ત વગરનો હતો.

પછી પરીક્ષક આમળ વખાલ ત્રીજા વિદ્યાર્થીને પૂછ્યું તેણે જવાબ આપ્યો, મારે ડોક્ટર બનવું છે. કોઈએ વહીવટ બનવાની ક્ષમિષ્ણ પ્રગટ કરી કેટલે બેરિસ્ટર કોઈએ એન્જિનિયર એમ સમુદાયે પોતાના હૃદયની ભાવના બતાવી. લાંબાંને છેલ્લે એક વિદ્યાર્થી જીભો હાલો. એને પણ પરીક્ષકે પૂછ્યું.

તમારા આભ્યાસનું ખોલે શું છે? એણે કહ્યું 'મારે નથી ડોક્ટર બનવું કે નથી બનવું બેરિસ્ટર, મને આ દર દર માં વિશ્વાસ નથી કે તો એટલા મારે શાળામાં આખો છું કે હું મારા જીવનનું ખોલ સમજી શકું અને હું સાચો માનવી છું સાન બનું. આ જવાબથી પરીક્ષક એકલા પ્રસન્ન થયા કે ખાસગાં રાખેલો સુવર્ણચંદ્રક એ વિદ્યાર્થીના હૃદયમાંથી દીધા. કદાચ તો પછી જ્યાં જવાબથી ખુલ થઈ ગયા દરોડ પર હું આ જવાબ ઉપર બેઠક ખુલ હું કેળવણીનું સૌથી મોટું કાર્ગ છે તમારો માનવતા સીખવવાનું. તે આ સીખી ગયા તો આપણે થયું બધું થાશે ગયા હીજે એમ સમજી.

પરંતુ આજનું શિક્ષણ ખુરશી હજી છે કે શિક્ષક બહિન શારીરિક જમની વાતને આપમાનજનક સમજે છે જીવનને બાંધારા અમથી તેઓ વિમુક્ત બની ગયા છે અને તેથી જાહેર એક બેટનમાં નોટલો આત્મવિશ્વાસ, કૈવલ કે અમાનતા નેરા મળે છે તેટલી એક શિક્ષિતમાં બેરાં નથી ગતતા.

123-123

પ્રિય સન્નતો,

આજના પ્રવચનનો વિષય છે 'ધર્મ અને આજનો યુવક.' થોડી વાર આપણે ધર્મ અંગે વિચાર કરીએ યુવાનો, તમે ચલારોશો મા, હું ધર્મ પર ખોલી તમારા ખાન-પાન પર અવરોધ નાખવા ઇચ્છતો નથી.

બળદેથી આખા લાવ્યા, એમા થોડુંક ખાવાતું છે અને થોડુંક ફેંકી દેવાતું છે. રસ ખાવા માટે છે તો ગોટલો ને જાલ ફેંકી દેવા માટે. દાડમતું પણ તેવું જ છે દાડમ લાવ્યા, એના બીજ તમે ખાઈ શકો પણ એની ઉપરની જાલને તો તમારે ફેંકી દેવી જ રહી પરતુ નાની મોટી દ્રાક્ષ [અગૂર] મા કશું જ ફેંકવા જેવું હોતું નથી ધર્મ પણ દ્રાક્ષવત્ છે; જેમાંથી બહુ જ લેવા જેવું છે, ફેંકી દેવા જેવું કશું જ નથી પાશરતું નાનકડું વૃક્ષ પણ મણુના દેહને નદી પાર કરાવી દે છે તેમ અહીં અંકુશનો નાનો-શો ધર્મ શબ્દ પણ આત્માને કુળવાથી બચાવે છે એટલા સારું ભગવાન મહાવીર કહે છે:

पच्छादिते पयाया, स्निग्ध मच्छन्ति अमर भवणाद् ।

जैलि पिबो तवो संजमो अ, खंती य बभचेरं ॥

(દશવૈકલિક અ ૪ ગાથા ૨૫)

જીવનની સધ્યા ટાણે જેઓ સાધના-પથે અગ્રેસર ચલા છે, તપ, સયમ અને સહનયર્થ જેઓને પ્રિય છે, જેઓના જીવનની રંગરંગમા ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા ભગૃત છે, તેઓ નરક ને તિર્થંચની અશુભ ગતિઓમાંના શ્રમણથી બચી જઈ સ્વર્ગના દિવ્ય ભવનોને પામે છે

સમાજ ને પ્રકારનો છે પહેલો સમગ્ર વૈજ્ઞાનિક સાધન-અસાધ્ય વડે ભરપૂર છે-જ્યાં પાંચ-પાંચ મિનિટ રેલો ડોડે છે સડો ઉપર મોટરો ફરતી હોય છે પેલીસનના હાથ ખતાવવા માત્રથી એક જ મિનિટમાં મોટરોની લાંબી દારમળા જોવી થઈ જાય છે વેપારીઓની કચેરીઓ (ઓફિસો) પર ટેલિફોનની ખટ્ટી રજુદાર માથો જ ફરતી હોય છે રેલો દ્વારા મધુર સંગીત-ધ્વનિ ગૂંજતો રહેતો હોય છે

જ્યારે બીજે સમાજ માત્ર-સભ્યતામાં પળતો હોય છે જ્યાં નથી રેલમાટીઓ કે નથી ટેલિફોનનો રજુદાર કે નથી તાર કે નથી રેડિયો કદાચ એવું નામ પણ સાંભળ્યું નહીં હોય. સમાજના જને નકશા (ચિત્રો) તમારી સામે છે તમે ક્યો પસંદ કરશો ? તમારી જીભ લપે ન ઉપડે પણ તમારું દિલ તો જરૂર બોલે જ છે કે તમે વૈજ્ઞાનિક સાધનશુકલ સમાજમાં રહેવું વધુ પસંદ કરશો. પરંતુ જો પહેલા સમાજમાં રચાય તિરસ્કાર ઈર્ષ્યો-દ્વેષ સામ્રાજ્ય હોય કારણ જાડું બીજને પાટી કચરી પાંચના જ સ્વાર્થને રોકશે રોકવાતો હોય હાથ-વારે ત્યાં લૂટ અને મારમૂળ્ય કમિ રચાતાં હોય ત્યાં તેવા સમાજમાં પણ શું તમે રહેવું પસંદ કરશો ? નહીં બાપા સમાજમાં તમે એક દિવસ પણ રહેવું પસંદ નહીં કરો. બીજા સમાજમાં લમ રેડિયોના સંગીતને અભાવ હોય પરંતુ ત્યાં જાતોનું સંગીત છે પ્રેમ અને આત્મીયતાની સેવા-ધ્યાન વડે છે તમ આત્મી માત્ર-સભ્યતા ધરાવતા સમાજમાં રહેવું પસંદ કરશો સુરેષીય સભ્યતા પ્રથમ સમાજની ગણનામાં આવે છે કેમકે ત્યાં વિજ્ઞાન ઉન્નતિની ચરમ કોટી સુધી પહોંચી ચૂક્યું છે અલુર્નેબતી દોડ ચાલી રહી છે જ્યારે ભારત બીજા પ્રકારનો સમાજ છે કે જ્યાં ભૌતિક નદી અપિતુ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનનો વિભાસ મને રતો છે ધમ કળાને પ્રચાર-પ્રસાર થતો રતો છે અને બધી જ કળાઓ ધમ-કળાના અભાવે નિષ્પ્રભુ છે “સાચાચ્છા ધમમક્કા કિણાદ” ।

અમલ પેર ધમ કળા જીવિત હતી એટલે એમને ત્યાં લેવાની નહીં પરંતુ લેવાની લક્ષ્મી હતી રામ કહેતા અપોખાનો તાર મુકે દુ ના વડે જ્યારે આ જાડું જગત કહેતો-દુ નવી લઈ તમારા પેર લક્ષ્મી લેવાની છે કે લેવાની ?

ધમ જલ્પમાં પમી મેલેલી ઘન્ટી-શતિને દર કોરે છે અને માનવતાનું

પુણ્ય-પ્રતિષ્ઠાન કરે છે બીજા શબ્દોમાં કહ્યું તો ધર્મ દાનવને માનવ બનાવે છે તે માનવને દેવ

હવે એ વિચારીએ કે ધર્મનું અસલી રૂપ શું છે ? આજે ધર્મની સેકેડ પ્રોબ્લેમ થયેલી આપણા જીવનમાં આવે છે. એની પાછળ હવેના બાળ આડળને રજા છે આજે ધર્મ એક ગીચ વન બની ગયો છે, ત્યાં એનું અસલી રૂપ પામવું મુશ્કેલ છે એક વેળા કહે છે રૂપ વેચી રૂપિયા કમાવવા એ આજે ધર્મ છે સનિઠ સજીવે દાન કરવામાં પોતાનો ધર્મ સમજે છે કાસીમાં અપનાધીને કામીના તખ્તે ચઢાવવામાં ધર્મ માને છે એક મુસલમાન કુશનની જોયે કાઢિગની કલ્લ કપવાને ધર્મ ગણે છે સતી પતિ પાછળ બળી મરવામાં પોતાનો ધર્મ માને છે તો વિધવા પતિના નામે એક વર્ષ સુધી ખૂણે બેસી રહેવામાં ધર્મ માને છે પાછળે વ્યર્ગના નામે હુડી લખી આપવામાં ધર્મ માને છે જ્ઞાતિના દંધપાઠ-પુરીનો ઉપભોગ કરી સવા રૂપિયાની દાંડણી રવીઠાવવામાં ધર્મ માને છે, એક ભક્ત પોતાને માથે સાડા આગિયાર નબળો નિલઠ લગાવી ભજિતું પાટિયું લગાવવામાં ધર્મ માને છે આ બધું ધર્મ નહિ પણ ધર્મનો ઉપદ્રવ છે જે ક્રિયાઓમાં ધર્મનો આત્મા બોલતો નથી તે ક્રિયાઓ નિષ્પ્રાણ છે, ત્યાં ધર્મનો આત્મા વિદાય લઈ ચૂક્યો હોય છે મૃત શરીર પડ્યું છે, પોતે સડે છે અને સ્વસ્થ માનવાને પણ મુશ્કેલ બનાવે છે

જીવિત ધર્મ તો તે જ છે કે જેની રંગરંગમાં અહિંસા, દયા અને પ્રેમની ધારાઓ સતત વહી રહી હોય પવિત્ર જીવન જીવવાની કળાનું નામ જ ધર્મ છે જે વિચાર અને આચાર આત્માની ચારિત્ર્યશક્તિને વિકસિત કરે, જીવનમાં સદ્વિચાર અને સદ્વિચારની જ્યોત જગવે એ જ ધર્મ છે જેના જીવનમાં સદ્વિચારોની-ધર્મની જ્યોત અંતરમાં છે, એના જીવનની વિપત્તિઓ એટલી જ દૂર રહે છે જેટલી કે હઃશી સિંહના ભયથી દૂર રહે છે જેના ઘેર ધર્મનો પ્રકાશ હોય તેને ત્યાં રોગ પગપેસારો કરી શકે નહીં, એના ઘેર મૃત્યુ કદી અસમયે આવશે નહીં

એક સમયની વાત છે આચાર્ય દિગ્વિજય પાસે બનારસના ધર્મપાલનો પુત્ર પણ અભ્યાસાર્થે આવ્યો પ્રાચીન યુગે આજના જેવી ખર્ચાલી કેળવણી નહોતી, ત્યારે ન તો ફી દેવી પડતી હતી તેમ ન ચોપડીઓનો આજના જેવો ભાર તેમના પર હતો કુદરતના ખોળે, નદી તટના આશ્રમમાં વિદ્યાર્થીઓ ભણતા નાના મોટા દરેક વિદ્યાર્થીઓને આચાર્યશ્રી સમાનભાવે ભણાવતા;

‘ફજી’ ભલેને એ વિદ્યાર્થી કોઈ રાજકુમાર હોય કે મેળીપુત્ર હોય કે ફજી કોઈ ચરીત્ર જણુનો પુત્ર હોય. આચાર્યશ્રી નવા પ્રત્યે એકભાવ રાખતા. તેમ વિદ્યાર્થીઓ પણ આચાર્યશ્રી પ્રત્યે પ્રમાદ મદા ધરાવતા.

ધર્મપાસનો પુત્ર પણ કુદરતના યોગે ભેટી આચાર્યશ્રી પાસે જન્મ્યાસ કરતો. એક દિવસ આચાર્ય દિગ્વિજયનો વ્યાઘ્ર વળતો નાતો પુત્ર સંસ્કરણી વિદ્યમ પામ્યો. પુત્ર-વિદ્યોત્તમ અધિના મનને ઉદ્દેગ પમાડી રહ્યો હતો એનો રતેક આજિર્ણા આસુનુ રૂપ ધારણ કરી નીતરી રહ્યો હતો. વિદ્યાર્થીવર્ગમાં પણ શોક-જન્ય હવાઈ રહી હતી. ધર્મપાસના પુત્રે આચાર્યશ્રીની આંખે આંધુ ભેગાં આચાર્યશ્રીને કહ્યું - ભગવન્ અને આચાર્ય એ ધામ છે કે નાની વસ્ત્રાં આપનો પુત્ર કેમ વિદ્યમ પામ્યો ? આચાર્ય કુળમાં તે જાન-પણમાં કદી કોઈ મૃત્યુ પામતો જ નથી.” આચાર્યશ્રીએ જવાબ વાળ્યો : કુદરતના ખેલ વિચિત્ર છે એનું સંસ્કરણ હોય પામી ‘રાકુ’ છે ભાઈ ! અને મૃત્યુ ક્યારે અને કઈ ક્ષણે આવશે તે કોણ કહી શકે તેમ છે ?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો. મુરદેવ ક્રમા કરશે આપ નહીં કહી શકે પણ એટલું તો કે જરૂર કહી શકું છું કે મારા ધેર મૃત્યુ કદી અસમયે પ્રવેશ પામી શકતું નથી.” એક આવાસિયુ પસાર થયું આચાર્ય દિગ્વિજય જનારસ બચ્ચી ચાલી નીજ્યા. કાલમાં એક ઝોળી હતી જેમાં થોડી રાખ હતી. સીધા જ ધર્મપાસને ધેર પહોંચ્યા ધર્મપાસે આચાર્યશ્રીનું સ્વાગત થયું બોલ્યા કેમ પધારવું થયું ? એ વાત ફજી પણ પહેલાં આપ બોજત કરે.

આચાર્યશ્રી બોલ્યા અને શૂંખ નહીં તો પહેલાં જમી ભ્યે ફજી કે એનો સ દેશ આપીશ. એના સારુ જ કે અહીં સુધી પત્રપાઠે આંખે છું = ધર્મપાસે કહ્યું મારા આત્મામાં વિશ્વાસ છે મારા સારુ એવો કોઈ સ દેશ કોઈ શકે નહીં કે જે મારી શૂંખ-તરસ ઉગ્રી શકે. આચાર્યશ્રીએ ફરી એક વખત આમક ક્યો પણ ધર્મપાસના ઈન્કાર પર જાનુભરી આજિર્ણે બોલ્યા “ ધર્મપાસ જુદું ખરાબ સંદેશો લાગ્યો છું ગઈ કાંઈ જ તમોરો પુત્ર અમાનક જવસાત પામ્યો છે આ જુઓ એની રાખ લઈને કે તમને આ સમાચાર પહોંચાડ્યા આંખો છું

આચાર્યશ્રીને ખાતરી હતી કે પુત્રના જવસાનના સમાચારથી ધર્મપાસનું સુખ પડી શકે અને આંખોમાંથી આંસુમાં ઘળી પાસે. પરંતુ એમની આસાથી વિપરીત પ્રચન્ન મુખે ધર્મપાસ બોલ્યો. ભગવન્, ક્રમા કરતો,

આપ સમા આચાર્યશ્રીના મુખેથી આટલું મોટું અસત્ય શોભા દેતું નથી મારે આત્મા મને કહે છે મારે યુવ હાલ મૃત્યુ પામી શકતો જ નથી.”

આચાર્યશ્રીએ પૂછ્યું “તમારે આ વિશ્વાસ શેના આધારે છે?”

ધર્મપાલે કહ્યું

घर्मं चरामो न मुसं वयामो ।

पापानि कम्मानि विवर्जयामो ॥

अनार्यं च परिवर्जयामो ।

तस्माद् वयं असमय न मरामો ॥

અમારા જીવનમા ધર્મનો આત્મા બોલે છે અમે મૃત્યુવાદ (જૂઠું) બોલતા નથી આયુના તાતાને તોડનાર કુબ્જમોથી અમારે સમગ્ર પરિવાર બચે છે, માટે જ અમોને શ્રદ્ધા છે કે મારા કુળનું એક પણ બાળક અસમયે મૃત્યુ પામી શકે નહીં ”

અત્યાર સુધી હું ધર્મ ઉપર બોલ્યો; ધણુ લાજુ બોલી ગયો હવે મારે જરા યુવકવર્ગને સંબોધીને વાત કરવી છે ધર્મતત્ત્વ જીવનનો પ્રકાશ-સ્તંભ છે ધર્મ આત્માનો પોતાનું સ્વરૂપ છે ભારતના બધા જ સંતોએ, ઋષિ અને મહર્ષિઓએ ધર્મ ઉપર ભાર મૂક્યો છે તો પછી એ જ માદી-માધી જન્મેલા ભારતીય યુવકો ધર્મ-ભાવનાથી શા માટે દૂર નાસી રહ્યા છે ? આજે ઉપાશ્રયોમા કે મદિરોમા પ્રોલેઝ અને વૃદ્ધો જ વધારે જોવામા આવે છે, પરંતુ કાળા વાળવાળા બહુ ઓછા-જૂનજૂન-જ દેખા દે છે આપ આવીને કહે છે ‘મહારાજ, છોકરાને કહીએ છીએ કે, જા ઉપાશ્રયે, મહારાજશ્રીના દર્શન કરી આવ, માગલિક સાબળી આવ, અને તો સામાયિક કરી આવ, પણ એ તો કેરમ રમવા બેસી જશે ઉપાશ્રયે નહીં આવે ” આમ કેમ બને છે એ વાત પર જ આપણે જરા ઝિઝાજીથી વિચાર કરવાનો રહે છે અધ્યયનમા, સીનેમામા, ફિલ્મી સિતારોને જોવામા કે ફિલ્મ શુટીંગ જોવામા, પિક્નિક-પાર્ટીઓમા, હોટલો અને કલબોમા યુવકો હમેશા આગળ પડતા રહેતા હોય છે, તો ધર્મક્ષેત્રે પાછળ શા માટે ? શું એના આ પછાત-પણામા આપ લોકો (પ્રોલે વર્ગ)ની તો કયાય ભૂલ છુપાયેલી તો નથી ને ? જરા એક મિનિટ પોતા બજારી પણ નજર નાખી જુઓ યુવકવર્ગને સુધારતા પહેલા તમારે સુધરવું પડશે ઝરણુ કે બાળકોમા માતા-પિતાના જ સંસ્કારોનું સિચન થાય છે કેટલીક વાર માતાઓ જ બાળકોમા એવા-

સરકાર નામતી દોષ છે કે જેથી અવિધ્યમાં એ (બાળક) સતો કે સત
સ મૃતિ સમીપે જાય જ નહીં

મારો પોતાનો અગ્રજ છે એક વખત ગાયરી (બાદર) માટે ફ
યેગ મેળો બાળક રમી રહ્યો હતો. માની પુત્રકારીઓ અને રમકડાં વ' એનું
મન હતવાની પેરરી નિહાળ જતી હતી અને આવતો જોઈ એ મોટી

બામા રહીય નહીં નજીક ને આ મહારાજ સાહેબ આવ્યા છે ને, એ
તન પકડીને સર્પ જશે. તો શું અમે બાળક પકડનાર છીએ? (સભામાં
હસાહસ) એક બાજુ તો માતાઓ નિકપુષ્પોના પાંથી વહવા કરે છે તે
બીજી બાજુએ બાળકના કામળ લહરમાં એરી સ કારો રમતી દોષ છે જ્યારે
એ મોટો થાય છે ત્યારે આવું સરકારો ખુબ વિશ્વાસ પાતે છે બાળક વિચારતો
થાય છે કે આ કોઈ પક નારા છે એટલે એમની પાસે જવું ન જોઈએ પકી
માતા કહે કે જા બાબુમાન સામગી આવ ખુબ એ એને રમતે ફરમ રમવા
બેસે તો એમાં નવાઈ શી? માતાઓ પાસે હસ્તાફ લાવે પણ માતાઓ
આ સરકારો તે તમે જ રમો છો.

યુવકવરમાં આ? ખુબ ધમના શુદ્ધ રૂપ ઉપર વિશ્વાસ છે અદિસા
આ કામને કોઈ જુવક અચળ નહીં કરાવે. આ રહીત વિશ્વાસ
પર, અમુક પ્રકારના વિશેષ રીતિ-રસમાં ઉપર એના મનમાં એટલી શક્તિ છે
એની પાછળ પણ એક કારણ છે જાજનો આપણે વગીશ્વરનાં ઉપાસનમાં
ધર્મની કીચી કીચી વાતો કરે છે મહારાજ સસાર અસાર છે સર્વ
મિથ્યા શ્રમ છે પાઈ ખુબ સારું નહીં આવે. ધમની આવ્યાં જ્યાં ઉકળે
કરે છે અને જાણે એમ લાગે છે કે જાજના કુમના જ શુક્રમાર સાચિશ્વર
તે આ સેધે જ છે પરંતુ કુકળે પહેળાં ચાંદીની અજુબજુટ થવા લાગી
કે જાજ જ વેરાજનો રમ કોણ નણે ક્યાં અદ્યક્ષ સર્જન છે. પુત્રસેને
મિથ્યા મનાવનાર એક નવો પેસો પણ ઉઠવા વેધાર નહીં થાય. (સભામાં
હસાહસ) એનો અથ એ થયો કે ધર્મ ફક્ત ઉપાસનમાં છે જાજની એને
હવા જાતતાં / એ જુમતર સર્જન છે જાજનો સુદિવાદી યુવક આ
મધુ પોતાની નજરે નિહાળે છે અને જાણે છે કે ઉપાસનમાં રમ એક છે
જ્યારે મનમાં કોઈ બીજો જ તથા જીવનનું આ મહારૂપીયું યુવકના
મનમાં ધમ ઉપર કેમ કરી વિશ્વાસ જામવા કે?

બીજી બાજુ એક વહા માતા સામાયિક કરે છે પણ આન જીસ
મિનિટની સમજાવનાની સાધનામાં એનું મન એમાં (સાધનામાં) ચોટવું

નથી એની આખો ફરતી કરે છે વહુ શુ કરી રહી છે, છોકરો શુ કરી રહ્યો છે? સામાયિક પૂરી થતા જ એનો પ્રથમ ધા વહુ ઉપર થતો હોય છે. આમ કેમ ક્યુ, તેમ કેમ ક્યુ પાસે જિભેલો યુવક આ જુએ છે, માણ્યે એક કલાક ધર્મસાધના કરી કે કરિયાદોની હારમાળા જાળી કરી ?

આ જ કારણે છે કે આજનો યુવક રૂઢ ધાર્મિક ક્રિયાઓથી પીછેઠઠ કરી રહ્યો છે

ખીજી બાજુ આજની કેળવણીમા પણ કેટલાક એવા તરવો છે જે યુવકોને ધર્મ-વૃત્તિથી પાછળ ધકેલે છે આજની કેળવણીમા ભારતીય સંસ્કૃતિની છાયા નથી તે યુરોપીય આવી છે એમા પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની બોલ-ભાષા છે ભારતીય સંસ્કૃતિમા કેળવણીનો પ્રારંભ ત્રણ વાક્યોથી થાય છે - “માતૃ દેવો ભવ, પિતૃ દેવો ભવ અને ગાચાર્ય દેવો ભવ” આચાર્ય શિષ્યના માનસમા સંસ્કારોના ખી રાપતો તારી માતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તારા પિતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તેમ જ તારા આચાર્ય પણ તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે આ ખીજ-અકુરો એવા છે જે પલ્લવિત થતાની સાથે માતા, પિતા અને આચાર્ય પ્રત્યે બાળકના મનમા શ્રદ્ધા અને મિત્ર પેદા કરે છે, પરંતુ પાશ્ચાત્ય કેળવણીનો પ્રારંભ થાય છે Dog ડોગ અને Cat કેટથી કૂતરા-બિલાડાથી પ્રારંભ થતી કેળવણીમા વડીલો પ્રત્યે સન્માન, ગુરુજનોનો આદર અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાનો અભાવ હશે જ ! (દસાહસ)

ખીજી તરફ આ કેળવણી આદર્શને ફક્ત પેટપૂર્તિ સુધી જ સીમિત બતાવી દે છે વધુમા વધુ પૈસા એકઠા કરવા અને પોતાના વૈભવવિલાસમા વૃદ્ધિ કરવી એ જ એક માત્ર જીવનનો ઉદ્દેશ્ય બની ગયો છે કેળવણીનો ધ્યેય પણ આજ બની ગયો છે વિદ્યાર્થી વિચારે છે કે તે જ કેળવણી ઉત્તમ છે જે સારામા સારી નોકરી અપાવે પૈસાનુ આકર્ષણ જ્ઞાનમા ઊંચ ગિતરવાને રોકે છે એટલે જ આજનો કેળવાયેલો વર્ગ થોડા પૈસા ભડે જોડી લે, પરંતુ જ્ઞાનનો પ્રકાશ એની પામે નહીં હોય

વિદ્યાર્થીના મગજમા પૈસા પ્રત્યે આકર્ષણ આકર્ષણ પેદા કરનાર પણ તમે જ બધા છો અને સમાજમા સપ્તિશાળીનું માન છે પૈસા માનવતુ ઉપજીવન છે પણ એ જીવન બની શકે નહીં એ સાધન ભડે હોય પણ એ સાધ્ય બની શકે નહીં પૈસા હાથમા ગ્રહે છે ત્યાં સુધી એ પાપ નહીં બને પગનુ બ્યારે એ હૃદયમા પેને છે ત્યારે એ પાપ બની જાય છે હાથમા

રહેલો પૈસો સમાજ અને રાષ્ટ્રના વિકાસમાં ઉપયોગી પડુ જતી રીતે છે પરંતુ હવેનાં પૈસા ભૂખથી વ્યાકુલ માટે પડુ કામમાં જાવી શકેલા નથી. પરંતુ જાણે તમે પૈસાવાળાઓને જોઈએ જાણે જાણે એ તેટલો એક ત્યાગી, કે તપસ્વી કે વિદ્વાનને આપતા નથી. તે જાણે જાણે કેમ રાખી સકાય કે સમાજમાં ત્યાગી અને સેવાજાતી સુવર્ણ મેદા જાય ?

આ બાજુ ભીમતોનાં દુષ્કૃત્યો પૈસા વડે દાંડી દેવાય છે પૈસાથી પાપ દહાય છે પડુ પાપ ધાવાતાં નથી. એક ધનવાનને એક પત્ની હોવા જતાં જ બીજા વાર લગ્ન કરે છે એના જીવન પ્રયે જનસમુદાયમાં તિરસ્કાર વણી રહ્યો હોય તે પડુ કોઈ સસ્થાના ઉદ્ધારનામાં હવે હવેની પેલી ભેટ કરે કે એ સમારોહનો પ્રયુજ્ય જતી જાય છે અને એ જ સમારોહમાં શેઠ સાહેબને સમાજના પ્રાણ જાળવી એમની સ્તુતિ પાછળ ક્યાંક વિતાવી દેતા હોય છે કેનિક પત્રોમાં એમના ફાટાઓ સાથે મોટા દાઈપોમાં એમનો પરિચય હવેય છે એ સમાજનો ભોક્ષિત જતી, જાય છે પડુ પેલી પ્રથમ પત્ની ને એક ખૂલે એટલી સિસકારા મારી રહી છે એનાં જાંસુ મેલુ જીવો ?

પરંતુ આ પૈસાની કદાચી સુવર્ણ ઉપર જડુ માડી જસર નાખે છે. એમનો જીવનધ્યેય એક માત્ર પૈસો જ જતી જાય છે તે જાણે ધર્મનો પત્ર પૈસાથી ત્યાગી ઉપડી જાય તે તેમાં નવાઈ પડુ શી ?

હા તે સુવર્ણ-વર્ણને જો ધર્મ કણી જાકરિત કરવો હોય તે પોતાના ધાર્મિક જીવનના જડુરૂપીપણાને દૂર કરે. કેળવણીમાં આમુખ પરિવર્તન આવે અને પૈસાના પ્રયુજનને ઓછું કરે ત્યારે જ આપ કોઈ સકારક કે ધાર્મિક કાર્યોને સુવર્ણવર્ણ વધારા કરતાં મેળવે. / હશે.

દિનાંક

૬ જુલાઈ ૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યક્ષ

કોલ મુંબઈ ૨

સત્યશ્રવણ એ વિકાસની પહેલી સીડી છે નદીના કિનારા ઉપરનાં જો કોઈ લીલાછમ રહે છે, કારણ કે તેમને નદીના પાણીમાંથી તાજગી મળે છે. તે આપણા જ્ઞાનને પુષ્ટ બનાવે છે હજાર વાતો જ્યાં કાન ઉપર પડે છે, ત્યાં સો વાતો યાદ રહે છે, અને મોમાંથી દસ પણુ જો આચરણના ક્ષેત્રમાં પડેલી તો જીવનમાં નવી ચમક આવે છે

એટલા માટે પ્રાચીન ઋષિઓ પોતાના શિષ્યોને કલા કરતા કે પહેલાં જ્ઞાનને ભોજન આપે, પછી જીવનને જ્ઞાનને ભોજન આપવાનો અર્થ એ નથી કે જન્મજીવે કાળીયો મોને બદલે જ્ઞાનમાં નાખવો જ્ઞાનને ભોજન આપવાની મતલબ કે સત્યનું શ્રવણ કરવું

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં બે પરપરાઓ મહત્વપૂર્ણ રહી છે પહેલી સ્વાધ્યાય અને બીજી શ્રવણ પ્રાચીન ગૃહસ્થો સત્ત્વરમાં જીતીને શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય કરતા અથવા કોઈ ઋષિ કે સત પાસે જઈ તેમના મુખેથી બે શબ્દો સાંભળતા આજે તો યુગ પલટાઈ ગયો છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ ગઈ છે એ પરપરાઓને બદલે બે નવી પરપરાઓ દાખલ થઈ ગઈ છે પત્રાચારીમાંથી ઉદ્ભવેલ જ પહેલું કાર્ય આઈફોનનું સ્વાગત કરવાનું અને બીજું વર્તમાનપત્ર (News paper) વાંચવાનું

પ્રાચીન યુગની સંસ્કૃતિની છાયા આજેમોમાં જોવા મળે છે તે જમાનાના રહન-સહન, આચાર-વ્યવહારના રેખાસૂત્રો વિખરાયેલા મળી આવે છે. કયાનુયોગ જોઈએ તો તેમાં જણાય છે કે ભારતીય સંસ્કૃતિ શ્રવણને ફેટલું મહત્વ આપતી હતી જ્યાં ત્યાં વર્ણન આવે છે કે અમુક શહેર કે નગરમાં ભગવાન મહાવીર પંધાર્યો કે અન્ય કોઈ સત પંધાર્યો, તેમના આગમનની ખબર શહેર કે નગરમાં હવાની માફક ફેલાઈ જતી ચારે તરફ રાજમાર્ગ

અને ઉપમાર્ગ જાણી જાણી એક પ્રકારની હાલતમાં મચી જતી. પરપરમાં ચર્ચાઓ ચાલતી કે જાણ પ્રજા પધારી છે આથી તેમનાં ઇશન કરીએ. તેમની જીવનરૂપિણી વાણીના બે શબ્દો કાન ઉપર પડે. અને મારે જાણ જનપ્રવાહ બિભરતો. આ તેમની સત્યભવજુની બિભરતી સાવનાનો પરિચય કરાવે છે.

આને પણ જનપ્રવાહ બિભરત છે પણ ક્યાં ? સત સાવે ત્યારે ! એ તો સુત વીચે તેમ તે વાત પણ વીલી ગઈ જાણ તે સહેર કે મામના ચલચિત્રગૃહ (Cinema)માં ફાઈ ન્યૂ ચિત્ર (Film) આવે છે ત્યારે નગરમાં એક જાનની હાલતમાં મચે છે પણ કાનને આત્મવિકાસની વાતો પ્રિય લાગે છે કે ફિલ્મો લગીત ? જે ફિલ્મો ગીતો પ્રિય લાગે તો વિચારવું પડે કે મનમાં કેટલી વાસના કરી છે ! જીવનની વાસના જ વાસનાસભી ગીતો પસંદ કરે છે પણ જો કદાચ મનને જીવનના વિકાસની વાતો પ્રિય લાગતી ન હોય તો સમજાવે કે હાલમાં વિકૃતિ આવી ગઈ છે શરીરમાં વિકૃતિ આવી હોય, તાવ આવ્યો હોય ત્યારે દુધપ્રક કડવો લાગે છે અને પાણી મીઠું લાગે છે. મનને સાપ કરડ્યો હોય ત્યારે તેને લીંબાનાં કાંઈ પાંદડાં વારીને પીવડાવવામાં આવે છે તે કાંઈ પાંદડાં તેને મીઠાં લાગે છે કારણ કે તેના શરીરમાં ઝેર ફેલાયેલું છે એ ઝેરની વિકૃતિને લીધે જ કડુતામાં બિહારનો અનુભવ થાય છે.

તમે કાનને મીઠું લાગે તેવું નહિ, પણ જો જીવનને મારે મીઠું હોય તેને સંતોષ. સત્યભવજુની હાલ વિવેકની જ્યોતને જામે છે.

એ મારે વીતરાજ પરમાત્મા સમવાન મહાતીર હરમાને છે કે :

સોજ્યા સાખદ કલ્યાણ સોજ્યા સાખદ વાલર્ગ ।

કમલ સાખદ સોજ્યા જ સેય સં સમાવરે ॥

દસવીધધિક સુત જા. ૮-૧૧

સત્યભવજુની આત્મા ઝોળખી રી છે કે કમ્પાણનો માર્ગ કયો છે અને પાપનો માર્ગ કયો છે અવજુની વિકાસનો રાવ અને વિનાશનો માર્ગ તજી સકાય છે અવજુ કાલ માર્ગ જતાવવાનું છે કાલ રસ્તે ચાલતી તની નસકાની તો તમારે કરવાની છે એ તો માર્ગ દર્શિ આપે છે સામવાનું કામ તો પતન છે પણ એક વાત છે કે અવજુ, ગાંધી પદી મહેલી મુ'એ પશુ ૮ પુરુષાર્થક કીર્તી આપે છે જ્યાં મોટા મોટા રાજનીવિરોધી મતિ

પણ મુઝાઈ જાય છે ત્યાં એક સામાન્ય માનવીની સાધારણ વાત પણ તેની ગુચ્છેલવામાં સહાયભૂત નીવડે છે.

એક વખત સમ્રાટ ચદ્રગુપ્ત મૌર્ય અને ચાણક્ય ફરતા હતા મૌર્ય-યુગ એ ભારતનો સુવર્ણયુગ કહેવાય છે. ચાણક્ય તો ભારતના ઇતિહાસના વહેણને નવો વળાંક આપનાર છે સાથે જ તે ઘણો મોટો કુશળ નીતિ-નિર્માતા પણ હતા.

બંને ઠાઈ મહત્ત્વભરી યોજના લઈ ચાલી રહ્યા હતા ત્યાં સુધી હજુ નદ્ય સની જડ હોતી ન હતી ફરતા ફરતા એક ગામમાં પહોંચ્યા અને એક વૃદ્ધના ઘર પર આવ્યા.

ગ્રામ્યજીવનમાં પૈસાનો અભાવ હોય છે પણ તેની પાસે હૃદયની સપત્તિ વિશાળ હોય છે એટલા માટે તે અપરિચિત અતિથિનું પણ પ્રેમપૂર્વક સ્વાગત કરે છે આ વાત તો તમે અમને પૂછો કે ગ્રામ્યજીવન કેટલું સરળ હોય છે. કેટલીક વખત એવી ભાવુક વ્યક્તિઓ મળી આવે છે કે માત્ર બે જ મિનિટના પરિચયમાં તે આપણું મન હરી લે છે તેની પાસે જે કાંઈ હુખીસુકી રોટલી હોય છે તે ખૂબ પ્રેમથી આપે છે પણ તેની હુખીસુકી રોટલી પર મેહની રિનખતા એટલી બધી હોય છે કે શુદ્ધ ઘીની ચિકાશ પણ તેની સામે કાંઈ વિસાતમાં નથી.

આ વૃદ્ધ માતાનું મકાન તો નાનું સરખું હતું, પણ તેનું હૃદય ઘણું વિશાળ હતું એટલા માટે તેણે પ્રેમપૂર્વક એ બંને જણાને પોતાના ઘરમાં રહેવા દીધા તેને એ ખબર પણ ન હતી કે આ બંને ભારતના અવિખ્યના ભાગ્યનિર્માતા છે તેણે તો માત્ર તેમને અતિથિરૂપે જોયા અને અતિથિસત્કારની ભાવનાથી જ તેમનો સત્કાર કર્યો સાંજના સમયે તે વૃદ્ધનો છોકરો ખેતરમાં મહેનત મજૂરી કરી આવ્યો દિનભરના પરિશ્રમથી તેના પગ થાકેલા હતા.

આવતાની સાથે જ તેણે માને કહ્યું કે-જૂન જૂન લાગી છે આવતું થવાની કેટલી વાર છે ? જૂનની સૌથી સારી દવા શ્રમ છે શહેરોમાં શારીરિક શ્રમનો અભાવ છે એટલે જૂન લાગવા માટે ચૂર્ણો અને દવાઓ લેવા પડે છે છતાં પણ કહે છે કે જૂન લાગતી નથી.

વૃદ્ધ માતાએ વાતસહ્યથી કહ્યું-એટા ! કંઈ વાર નથી ખીચડી તૈયાર છે તું બેસી જા, હું પીરસી દઉં તે બેસી ગયો અને માતાએ તેના ભાણુમાં ખીચડી પીરસી.

હુધ થી આકુલ પુત્રે જલ્દીથી ખીચડી વચમાંથી લઈ ખાવા માટે તેમાં

હાથ નાખ્યો. જીભ ન કાઢ્યો તે એકમ ગ્રીસ પાડી બેઠ્યો. કારણ કે તેનો હાથ જમ ખીચીને જ તો દબી ગયો માથે કમું કે તુ પણ પેલા ચાણક્ય અને ચંદ્રગુપ્ત જેવો મૂર્ખ છે

ચાણક્યના કાને જા સુ દો પડતાં તે ચમકી બેઠ્યો. આશ્ચર્ય અને ઉત્સુકતાભરી આંખો તેણે ચંદ્રગુપ્ત તરફ ફેરવી. બારત નીતિનિર્માતાઓને એક પ્રામદદા મૂખ ફરતી રહી હતી. જાનુ કારણ શું છે તે જાણવા માટે જ ને જણાવેદ માતાની પાસે ગયા અને પૂછ્યું—માતાજી! હમણાં તમે તમારા પુત્ર પાસે ચાણક્ય અને ચંદ્રગુપ્તને મૂર્ખા ફરતી રહ્યાં હતાં તો એ બે જણે શી મૂર્ખાઈ કરી? જામ તો જાને જણાવેદા શુદ્ધિમાન ગણાય છે

જણાવેદ કમું—બેટા! દરેક વસ્તુને મદલ કરવાની રીત હોય છે તેને તેની રીતે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ ચાણક્ય અને ચંદ્રગુપ્ત, નહતુ સામ્રાજ્ય કમ? કરવા માટે છે પણ તેમણે મોટી ભૂલ કરી છે. આસપાસની સીમાઓને કમ? કરી વિના તેમના કૈન્યને વચ્ચે ઉનાકું અને પાલીપુત ઉપર આક્રમણ કમું પરિણામ એ આવ્યું કે આરે જાનુકી ઘેરાઈ ગયા જાવી ન મૂખતા મારો દોકો કરી રહ્યો હતો. આજુબાજુથી ખીચી લઈને તેણે ખાધી હોત તો હાથ દાઝત નહિ. ત્વ તેણે તો એકમ વચમાં ન હાથ નાખ્યો એટલે હાથે દબી ગયો.

ચાણક્ય અને ચંદ્રગુપ્તે એકબી નની સામે જોયું એક ધરડી ગામડીયે તેમને વિજ્ઞુ રહસ્ય સમજાવી દીધું હતું.

હા તે તમે સાંભળે સાંભળવામાંથી ન તમને આવી વાતો મળતો જે તમારી મુશ્કાઈ મેલેલી સમસ્યાઓને એક મિનિટમાં હોંકી આપશે. મનુષ્યવત્તા વિકાસમાં અવલુન જેટલું મહત્ત્વ છે તેટલું ન આખ્યાતિક જીવનમાં પણ છે. ત્રી જાવતી સૂતમાં જાગવાન મહત્ત્વર કહે છે કે —

‘સવજે જાજે ન જિજ્ઞાસે વચ્ચજાણે ય સંજમે’

અજણપ તયો જોવ જોવાને અકિરિયા સિચિ ॥

જાવતી સૂત ચ. ૨-૬-૫

જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનની પહેલી બુધિહા અવલુ છે સાંભળવા પછી ન આત્મા જ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં આગળ વધે છે જ્ઞાનથી વિજ્ઞાનને માર્ગ વધે છે વિજ્ઞાન એટલે આપ જ્ઞાન-સ (Science) ન સમજતો. વિનિમિત્તાત્મક જ્ઞાન

એ વિજ્ઞાન છે અથવા જે જ્ઞાન, તત્ત્વવિનિશ્ચયનો હેતુ હોય, તે વિજ્ઞાન છે. તત્ત્વવિનિશ્ચય પછી જ આત્મા ત્યાગાલિમુખ થાય છે કારણ કે જડ અને ચેતન એ બેના ભેદનું વિજ્ઞાન થયા પછી, જડ પ્રત્યે અનાસક્તદશા પ્રાપ્ત થવી અનિવાર્ય છે પ્રત્યાખ્યાન છે ત્યા સયમ છે સયમ અને તપ નિર્વાણનો હેતુ છે આ પ્રમાણે સાધનાની ભૂમિકામાં ભગવાન મહાવીરે શ્રવણને મહત્ત્વ આપ્યું છે

શ્રવણની સાથે મનન પણ ચાલવું જોઈએ તે વિના શ્રવણનો રસ નહિ બને સાબળવા છતાં પણ જો સમ્યગ્જ્ઞાન ન આવ્યું તો વિચાર કરવો પડશે રોટલા ખાધા અને પેટ જો ન ભરાયું તો ખીખ પૂછશે કે તમે તે રોટલા ખાધા કે ખીચું કાઢી ખાધું ? રોટલા ખાઈએ તો પેટ ભરાયું જ જોઈએ તેમ, શ્રવણની સાથે જ્ઞાન પણ મળવું જ જોઈએ

રોટલી ખાવા માત્રથી કામ ચાલતું નથી તેનું એકરસ થઈ શરીરમાં પાચન થવું પણ જરૂરી છે તેનો રસ બને અને શરીરના એકે એક અણુએ અણુ સુધી પહોંચે ત્યારે જ તે ઉપયોગી થાય છે એ જ રીતે શ્રવણની સાથે મનન કરો, ચિંતન કરો અને આચરણ કરો, ત્યારે જ તેનો રસ બની જીવનના અણુએ અણુમાં પહોંચશે અને ત્યારે જ તે શક્તિ આપશે

ધરમાંથી બહાર નીકળના પહેલાં તમે વાળ ઓળીને દર્પણમાં જુઓ છો કે કોઈ ડાઘ તો નથી રહી ગયો તેની રીતે, સત્યશ્રવણ એ જીવનનું દર્પણ છે તેમાં તમારા આત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમાં તમે જુઓ કે ખરાબી ક્યા છે ? જીવનમાં કોઈ કાળો ડાઘ તો નથી ? દર્પણનું કાર્મ તો માત્ર ડાઘ બતાવવાનું છે સફાઈ તો તમારે જાતે જ કરવાની છે દર્પણ કોઈ સફાઈ કરવા આવવાનું નથી જો દર્પણે તમને ડાઘ બતાવ્યો અને છતાં તમે તેને સાફ ન કર્યો, તો તેમાં દર્પણનું કોઈ બગડવાનું નથી પરંતુ દર્પણમાં જોવાનો કોઈ અર્થ સરસી નહિ આ જ વાત સત્ય શ્રવણની છે. સાબળવું છતાં જીવનમાં પરિવર્તન ન આવ્યું, અસલમાંથી સલ તરફ ન આવ્યા, સ્વાર્થ અને દ્વેષના કાળા ડાઘ જો સાફ ન કર્યો, તો શ્રવણ નિષ્ફળ જશે

સતોનું જીવન અરિસા જેવું છે તેમાં સમાજનું પ્રતિબિંબ પડે છે. પણ સતો જડ આયના જેવા નથી તેમાં ચેતન્યની ન્યોતિ હોય છે એટલે જો તેમને ખરાબી નજરે ચઢે છે, તો તેને દૂર કરવાના પ્રયત્નો પણ તે કરે છે પોતાની વાણીના જળથી સમાજમાં ધુમેલી વિદ્યુતિઓને સાફ કરવા

તેઓ પ્રમત્તો કરે છે વર્ગવિશેષમાં સ્વાર્થ જતિનાં છેક છેડે મુખી જડ થાતી બેઠેલાં મુળિયાનો નાશ કરવાનું મોટું કામ સત્તા કરે છે સમાજમાંની સંપત્તિની ઉપાસનાની જતિને દૂર કરી સફરતિ અને સફરુણેની ઉપાસનાને પ્રેત્સાહન આપવાનું કામ પણ તેમનું છે પણ જ્યારે સમાજના વિકારો પ્રત્યે સત્તા અગુણીનિર્દેશ કરે છે ત્યારે સમાજનો એક ભાગ ખજાણી છેક છે કેમકે તેમને તેમના સ્વાધની જામેલી જડ કાલતી જણાય છે. સમાજની વિકૃતિઓ જતાવનાર સાધુ તેમને પ્રિય પણ લાગતા નથી.

ત્યારે આદી અને ગાદીની લગાઈ ચાલતી હતી મહામા ગાંધી ધરધરમાં આદીની પ્રતિષ્ઠા કરવા ઇચ્છતા હતા ત્યારે એક જગે કહ્યું - બાપુ ! સારું આદી કરતાં કાળી આદી સારી હોય છે ત્યારે તેમણે હસ્તાં હસ્તાં કહ્યું - કેમ ? સારું આદીમાં એવો કપો અગુણ છે ?

ત્યારે પેલા બાઈએ જવાબ આપ્યો કે તેને મેલ જલદી આવે તો નથી અને સારું આદી જલદી મેલી થઈ જાય છે ત્યારે ગાંધીએ કહ્યું - ત્યારે કાળી આદીમાં કાંઈક ચમકાર છે ? ખરી વાત તો એ છે કે આદી કાળી હોય કે સારું મેલ જાનેને લાગે છે પણ વાત એ છે કે કાળી આદી મેલને છુપાવે છે કેમકે તે જાને જ કાળી છે જ્યારે સારું આદી મેલ જતાવે છે આ જ વાત સતજીવનની છે તેમનું જીવન સારું આદીનું જીવન છે શુદ્ધ અને સંપત્તિની કાલિના તેમની પાસે નથી એટલે ખરબીતે મેલ તે જલદી જતાવે છે.

સતજીવનનું પણ એક શ્વેત વસ્ત્રધારી સત છે જે જીવનની ખરાબીઓને જલ્દી જલદી દૂર કરે છે પણ તેમનું કામ માત્ર જતાવવાનું છે તેને દૂર કરવાનું કામ તમારું પોતાનું છે પરંતુ આજના જમાના ધોતાઓ માત્ર ધોતાઓ છે ગાંધી નથી. તમે જાહી સાંભળવા જ આવો છો કે કાંઈક ભેવા પણ ?

મને તો લાગે છે કે તમે આવક છો અને આવક રાખીને ચરિતાર્થ કરી રહ્યા છો. પણ આવકનો ખામ છે અવશ્ય કરીને કરનાર." માત્ર સાંભળતા રહે અને કાંઈ તે અનુસાર વતન ન કરે, તો કહેવાય છે કે આ તો કાંઈ સાંભળતા જ નથી આપ કહેતો રહે અને દીકરા કામ ન કરે તો આપ કહેશે કે હું કહ્યું છું તે સાંભળે છે કે નહિ ? આને તો માનવ." આપ સતની કેટલી વાતો માગો છો ? તમે તો માત્ર સાંભળવા આવો છો, અને ત પણ મીઠી મીઠી વાતો કે જે કાનને પ્રિય લાગે. જીવનમાં જનકિ

લાવે અને હૃદયના વિકારોને દૂર કરે એવી વાતો આપને પસંદ નથી. પણ યાદ રાખો એકદમ મીઠી અને ગળી દેખાતી વસ્તુઓ પરિણામે ઝેર જેવી હોય છે. તે શરીરના બગાડને દૂર નથી કરી શકતી તેમા વૃદ્ધિ લડે કરી શકે. પરંતુ, વિકારને દૂર કરવાની શક્તિ તો કડવી ચીજોમા હોય છે એટલા માટે તો બ્યારે તાવ ૧૦૫ અંશ (Degree) જેટલો ચઢ્યો હોય છે, ત્યારે તમે દૂધપાકને યાદ નથી કરતા કદાચ માતા ગ્રેમની ઘેલછામાં દૂધ-પાકનો વાટકો લઈને આવે તો પણ પુત્ર કહેશે કે મારી નજર સામેથી દૂર હટાવો તેના તરફ જોવાથી પણ મને ભ્રષ્ટરી થવા જેવું થાય છે. પણ તે સમયે તમે કડવું કરિયાતું કે કવીનાઈન (Quinine) ની ગોળીઓ સહેલાઈથી કંઠે ઉતારી જઓ છો.

જીલને માત્ર ગળી અને ગળપણવાળી ચીજો આપવી તે તુકસાનકારક છે તેવી રીતે કાનને પણ માત્ર કર્ણપ્રિય મીઠી ચીજો આપવી તે પણ કાનિકર્તા છે.

આમ તો હું તમારી શ્રવણ કરવાની જીજ્ઞાસાનું સ્વાગત કરું છું. અને આપણો સમાજ સાલજવાનો શોખીન પણ છે આ સાલજવાનો શોખ પણ એટલી હદે પહોંચ્યો છે કે ગામમા સત આવે તો વ્યાખ્યાન જરૂર જવું જ જોઈએ જગ્યા પછી મો ઘોણું જરૂરી છે તેમ ગામમા સાધુ આવે ત્યારે વ્યાખ્યાન થવું પણ જરૂરનું છે કેટલીક વખત તો આ શ્રવણની પિપાસા કમાલ કરે છે.

એક વખત લગભગ નવ માઈલ જેટલું ચાલીને અમે એક ગામમાં પહોંચ્યા ગરમીના દિવસો હતા, શરીર પરસેવાથી તરબોળ થઈ ગયું હતું. ધડિયાળમા સાડાનવ વાગ્યા હતા અમે ખબેથી સામાન નીચે મૂક્યો લા એક જિરાશુ શ્રાવક આવ્યો અને બોલ્યો-આપ વ્યાખ્યાન કરમાવશો ? હજી વખત છે કહો તો લોકોને બોલાવી લાવું.

ગજબની શ્રવણ-પિપાસા છે ! મને લાગે છે કે કોઈ સાધુનો અતકાળ નજીકમા હોય તો પણ લોકો કહેશે કે-જુઓ મહારાજ ! વ્યાખ્યાન આપીને પછી જાઓ (હસાહસ)

આ શ્રુતિપિપાસાને માટે તો ધન્યવાદ ધટે છે પણ તેની સાથે આશ્રયની પિપાસા પણ રાખતા રહો સાલજવાની સાથે બદલાવાનું પણ શીખો એક મ કાઠો હોય અને તે પથારી તરફ આવતો હોય, ત્યારે જરાક

દાષ પાસે છે તેના ધણા સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય ! જાગી જૂએ પાડીને કહેવા છતાં પણ રહેતા બદલવા તૈયાર થતો નથી. સેકેડ પ્રયત્નો સાંભળ્યાં, માથાના વાળ બદલાઈ ગયા, તે તો કાળામાંથી ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હૃદય કેમુ ઊભાવવું મનુષ્ય ! આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્થાઓના પગથી ઉપગ્રસ્તો પગથિયાં ખસાઈ ગયાં પણ કપાળની શક્તિઓ ન ખસાઈ

એ મિત્રો સમક્ષ ઉપર જઈ રહ્યા હતા. સાચાં જોને જ્યાં કાંઈ ધડો ઘામો ત્યારે પહોંચતી જ્યાં (Carrier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—આમ કેમ ઉઘડી પડી ? ત્યારે આગળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે આમે હતા ત્યારે પહોંચ બેઠેલાએ કહ્યું કે પટ્ટી કેમ ન વચાડી !

એ ચૈતન્યવાળા માનવી હોત તો ઘડીતો અચાજ સાંભળી દૂર ખસી જતા. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક હૃદય પણ એકથી બીજા બાલુ ખસાવ નહિ, તો પછી શું સમજવું ? હું એમ નથી કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી. તમે જ્યાં ચૈતન્યની ભવિષ્ય મૂર્તિઓ છે. પણ એમું જરૂર છે કે જ ના વધુ પાત્ર સદવાસથી કાંઈક જરાવા આવી ગઈ છે આટલાં પ્રયત્નો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જરાવા કેમ ખસતી નથી એ જોવું પડે અને તેનું કારણ જોળવું પડે. જૂથ ક્યાં છે એ શોધી શકવું પડે. એક મુશ્કેલી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધમ જો નહીં મારા સતે

જુનો ધમ જો નહીં રે

નદી કિનારે કાંઈ નર બીને તરખા નહિ સખાણી રે

હાં તો અમજ અમમુ એનું

હાં તો સરિતા મુકાળી રે

કાપતર તમે કાંઈ નર બોલે મુધા ખૂબ પીપાણી રે

નહિ કાપતર એ બાજીયા, કે જામરખા જૂસાળી રે

નદીના તીરે કાંઈ જમિન બની છે ત્યાંથી તેના દોઢ મુકાઈ રવા છે તેનાં બે કારણો દર્શાવે હાં તો તે જમિન એવી આગમુ દોષ કે નદીમાં પાંદા જઈને બે પટ્ટા પીપાની મદદન ન કરતી દોષ અથવા બીજું કારણ

એ પણ હોઈ શકે કે નદીમા પાણી મૂકાઈ ગયું હોય ! કટપવૃક્ષની નીચે જેમીને કાઈ ભૂખ્યો ગઢે તો સમજવું કે કા તો તે કટપવૃક્ષની નીચે નહિ પણ ખાવળીયા નીચે બેઠો છે, અને ભૂલથી તેને કટપવૃક્ષ માની બેઠો છે. અથવા ખીલું કારણ એ પણ હોય કે તેની ભાગ્યરેખાઓ જ અવળી હોય.

આટલા પ્રવચનો પછી પણ જો સમાજ એક તરુ પણ આધોપાહો થતા તૈયાર ન બને, તો અમારે વિચાર કરવો પડશે કે ક્યા કઈ વિકૃતિ આવી છે કા તો સતના જીવનની સયમસરિતા સુકાઈ ગઈ છે અને માત્ર શુષ્ક વિધિવિધાન અને ક્રિયાકાંડની રેતી જ રહી ગઈ છે, જે રેતીના સુકા કણો નથી તો નદીમા પાણી લાવી શકતા કે ન તે તેને તીરે આવનારની તૃપા સાત કરી શકતા

ખીજે વિકલ્પ છે ગૃહસ્થજીવનનો પ્રમાદ અને રાગપ્રત્યેની આસક્તિ. આજનો યુગ ત્યાગનો યુગ નથી, ગગનો યુગ છે એથી તો તમને લોકોને રાગદેવની વાતો યાદ રહે છે જે વરસ પહેલાં કાઢેને ત્યાં જમવા માટે ગયા હો અને વ્યાગતમા હૃદયપાક-પુરી ચાળીમા આવ્યા હોય તો તેને તમારી યાદ-દારત ભૂલશે નહિ કદાચ ભજિયામા મીઠું ઓછું હોય તો તે પણ તમે નહિ ભૂલો જે વરસ પછી પણ ભજિયાનો વાદ તમને યાદ રહેશે

અરે ! આ નાતાઓની પણ અમગ્ન્યશક્તિ કાઈ કમજોર નથી કાઈ ખડોસણ એક વાટકો ચણાનો લોટ ઊછીનો લઈ ગઈ અને એક મહિના સુધી પાછો ન આપી ગઈ તો તે પણ ભૂલશે નહિ (હસાહસ) એક વાટકી લોટ છ મહિના સુધી જૂલી શકાતો નથી લગ્ન જેવા પ્રસંગે કાઈ સગા કે સબધી ન આવ્યા હોય તો ચાર વરસ પછી, તેમને ત્યાં પ્રસંગ આવશે ત્યારે કહેશે કે અમારે ત્યાં ન આવ્યા તો અમે તેમના ઘેર શેના જઈએ ? ચાર વરસ થયા પણ વાત ભૂલાઈ નથી ગઈ પણ જો ગઈ તલના વ્યાખ્યાનની વાત આજે પૂછો તો ભૂલાઈ ગઈ હશે ! સાચી વાત એ છે કે રાગદેવની વાતો યાદ રહે છે પણ વીતરાગત્વની નથી રહેતી વીતરાગત્વની વાતો યાદ રાખવા માટે રાગદેવની વાતો દૂર કરો

એક ખીજ પણ વાત છે જીપ નદીમા પણ હોય છે અને સમુદ્રમાં પણ હોય છે પરંતુ તમે જાણો છો કે નદીની જીપમા મોતી પાકતાં નથી. મોતી તો સમુદ્રમાની જીપમા જ થાય છે આનું કારણ શું ? તમે જતાવી શકશો ? નદીની જીપને હમેશા મીઠું પાણી મળે છે પણ સમુદ્રમાં રહેતી

હાથ ડપાડે છે તેના ધગદગ સાથે તે ચોતારો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય !
મરણી બૂમો પીડીને કહેવા છતાં પણ રસ્તો બદલવા તૈયાર થતો નથી.
સે કહે પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માયાના વાળ બદલાઈ ગયા, તે તો કળામાંથી
ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હૃદય કેટલું ઉજ્જવળ મનુષ્ય !
આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્તમાઓના પગથી ઉપાસનાર્થી પગથિયાં મસાઈ
મળ્યાં પણ કપાલની જુલિઓ ન મસાઈ

એ મિત્રો સામકથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સામકથને જરા કંઈ ધક્કો
લાગ્યો ત્યારે પાછળની જગા (Cavalier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—માડી
કેમ જીવેલી પડી ? ત્યારે આજળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાડો હતો.
ત્યારે પાછળ બેઠેલાએ કહ્યું કે થટી કેમ ન વગાડી ?

જો ચૈતન્યવાળો માનવી હોય તો થટીને અવાજ સાંભળી દૂર ખસી
જતા. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાય નહિ એક ઉપ પક્ષ
એકથી બીજા બાજુ અસમ નહિ તો પછી શું સમજવું ? એમ નથી
કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી તમે જાણ ચૈતન્યની અવધ ત મૂલિઓ છે.
પણ એટલું જરૂર છે કે જાણના વધુ પડતા સર્જવાસથી કાંઈ જાણના આવી
ગઈ છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જાણના કેમ ખસતી
થી એ જોવું પડશે અને તેનું કારણ જાણવું પડશે, શૂંષ ક્યાં છે એ
શીધી કાઢવું પડશે એક સુજગતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધર્મ સ્વે જાણી મારા સતો

જુનો ધર્મ સ્વે જાણી રે

નહી કિનારે કોઈ નર બોલે તરસ્યા નહિ સમાણી રે

હાં તો અમ જ આજસુ એહનુ

હાં તો સરિતા સુમણી રે

કપતલુ તમે કોઈ નર બોલે કુધા ખૂબ પીગણી રે

નહિ કપતલુ, એ બાવળીયો, કે ભાગ્યેઆ જુસણી રે.

ત્યારના તીરે કોઈ બંધિત બની છે તુપાથી તેના હોય સુમર્ષ રહ્યા છે.
તેનાં બે કારણે હોઈ શકે હાં તો તે બંધિત એવી બાળમુ હોય કે નદીમાં
વાંધા વળીતે બે ઘૂટા પીવાની મહેનત ન કરતી હોય. અથવા બીજું કારણ

દુનિયાના ત્રણ અળગ મનુષ્યોમાં એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને જ ખેંચે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ હિંદોય કે જાણીમાનો કોડી હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનું ઉદ્ધારન કરતા કહે છે કે.

“ સર્વે સુહસાયા કુપ્પલ પલિકૂલા ” ।

આચાર્ય સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઈચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત સુગોથી તે આ દિશામાં અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમાં કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લાખણ પર પરાને લક્ષ્યમાં રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના જૂઠ્ઠાની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણું ધ્યાન મથુ નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમાં નવા નવા અકુરો કુટે જન્માન્ત અને એ અકુરોમાં વળી પાછું એક દિવસ વિશાળ જૂઠ્ઠા બીજ થવાનું અને તેમાં પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કામયોગ અશાંતિની જડ છે અનંત શાંતિના કહે છે કે

છીપ તે રૂઝા સ્વાતિ—પાણી ન પાણી લે છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષોનાં
નિદુઓ તેમાં મોટી નીપજાવે છે. અમારે નદીની છીપને હજારો ટન મીઠું
પાણી મળવા છતાં તેમાં મોટી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

મને લાગે છે કે અમારા મોતાઓ પણ નદીની છીપ જેવા છે તેમને
દરોજ મીઠું પાણી મળે છે અનાવણિને ઘસણે દુધાળ પડે છે તે અતિશયિ
પણ પાકને જમાડે છે તે જા અતિશયિ તે નથી થતીને !

બાપાનને તમે જોજાન તરીકે નહિ પણ દવા તરીકે ગ્રહણ કરો.
જોજાન તે પેટ કરીને ખાવાનું હોય છે પરંતુ દવા પેટ કરીને ખાવાની
હોતી નથી. ઉપદેશ તમે દવા તરીકે તેની ગતિમાં-ગતિમાં લો.

જાપાનની એક ગ્રામીન પરંપરા છે ત્યાં અમારે ઘેઘે જાણણુ આપણ
જિજ્ઞાસુ છે ત્યારે તેને કહેવામાં આવે છે કે તમે એક પત્ર જિજ્ઞાસુ રહીને
જોસો. તેની મતલબ એ છે કે જેટલી વાર એક પત્ર ઉપર જિજ્ઞાસુ રહીને
જોસો સક્ષમ એટલું જ જોસો-એટલો જ ઉપદેશ આપો. લાંબા ચોડાં જાણણુ
કરનારને માટે આ જેટલી સરસ સામ છે !

અવલુની સાથે આચરણનો શોખ રાખો. અવલુ પણ કંઈક છે જરૂર,
પણ તે સર્વસ્વ નથી. જામિન પર લખેલ નિર્ણય વાંચવાથી હરી દૂર નથી
ઘેઘે શક્ય. હમી તે જામિનના સાંનિધ્યથી દૂર થાય છે તેમ ખાલી અવલુ
કે વાંચનથી આત્મવિકાસ થતો નથી. આત્મવિકાસ માટે આચરણના જામિન
સાંનિધ્ય જોઈએ ત્યારે જ જીવનમાં ગમક આવે. અવલુ આચરણમાં
જીતરીને જ જીવનમાં રહસ્યોને લગભગની શકશે.

દુનિયાના ત્રણ અબજ મનુષ્યોમાં એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહેતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝંખે છે. પછી લાગે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ ઈશ્વર હોય કે જાણુમાનો કોડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનું ઉદ્ધારન કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુહસાયા હુક્મ પઢિકૂલા ” ।

આચાર્ય સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામાં અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમાં કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લગભગ પરપરાને લક્ષ્યમાં રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણું ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમાં નવા નવા અકુરો કુરો જન્મના અને એ અકુરોમાં વળી પાછું એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બિંદુ થવાનું અને તેમાં પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કાયાઓ અશાંતિની જડ છે અનંત યાત્રીઓ કહે છે કે

વમે જ્ઞાતારિ શોભા જ્ઞાનથી દ્વિય મળ્યજો ।

—શતૈકાલિક સૂત્ર.

સોનાના અક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ સુવર્ણ મન છે તમે તમારી નોટલુકમાં લખી શો કાઢીની પાસે નોટલુક છે ? ખસા દુ ખની વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર આવા સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કાઢીની પાસે નાની સરખી નોટલુક પણ નથી !

જડ વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપડાઓ અને આલંઓ રાખો છે. તેને લખનાર મોટા પ્યારના મુનિઓ રાખો છે. પરંતુ ચૈતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પણ રાખતા નથી !

માતા મોહનાં હાથર ! ત્રાઈ જાળકને સુચાડે છે એવી રીતે જન ત જ્ઞાન સ્તંભની વીતરાજ દેવો જાનનાં હાથર ! ત્રાઈ જાતમાને મોહની નિદ્રા-મીઠી જાગૃત કરે છે

વીતરાજદેવ જાનિનાં સ્વરૂપુ જ્ઞાન કથવતાં કહે છે કે —

એ સંતિના સાચત આમીં । જો તારે આત્મસંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ ચારે દોષોનું નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં ભરેલા હશે ત્યાં સુધી સંતિ મળવાની નથી. એક ફળનું પણ વિચાર જ્યાં વિના તેનું વચન કર.

મોહનીનો રસ પીધો અને પેટમાં ટકે નહિ અને જ્ઞાન મિનિટમાં ઉઘડી થઈ નય તો એકદર પાસે જાઓ છે. જો કાઈએ આલેશમાં આવી એર પાંજુ હોય તો તને પણ હેતિપરજમાં લઈ જવામાં આવે છે એકદર શાગીને તપાસે છે ખદેજાને મોહનીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન થાય તેનું જીવધ આપે છે બી નને ઉઘડી થઈ અને એર બહાર નીકળી જાય તેવા દવા આપે છે એકદર કહેશે કે નોટલી જલ્દી ઉઘડી થઈ એર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલ્દી દરદીને આરામ થશે.

આપને પાચનની દવા નેઈએ છે કે વચનની ? આજે તો ઉઘડે પ્રવાહ આથી સ્થો છે ઉપાધ્યયમાં આવી સમજાવતી સાધનાના અમૃતનાં પાન કરો છો અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છે. કપાલવિજયનો રસ પીધો અને આરિસમાં જઈ કાઢી નાખ્યો અને જે કપાલજાલને કાઢી નાખવનું કલ્પના આવે છે તેને દહવવાનો પ્રયત્ન આમે છે ! આ તો એવી વાન થઈ કે અમૃત પચતુ નથી અને એર નીકળતુ નથી ! પછી તદુરસ્તી થી રહે મત્રે !

જ્યાં સુધી કપાય ઓછા ન થાય ત્યા સુધી શાંતિના તમામ બહારના પ્રયત્નો નકામા નીવડવાના ચૂકા ઉપર દૂધ ગરમ કરવા મૂકવું હોય, નીચે દેવતા સળગતો હોય, દૂધ ગરમ થતા તેમાં ઊભરો આવે તો એકદમ ઊભરાઈ ન જાય તે માટે તેમા બેચાર પાણીના ટીપા નાખો છો. પાણીના ટીપાથી ઊભરો બેની જાય છે પરંતુ કેટલીવાર ? વળી પાછો બે પાચ મિનિટમા ફરીયા ઊભરો આવે છે આમ કેટલી વાર એમ પાણીના છાટા નાખ્યા કરશો ? સાચો રસ્તો તો તેની નીચે રહેલ અગ્નિને દૂર કરવાનો છે. જ્યાં સુધી નીચે અગ્નિ હશે ત્યાં સુધી તે ઊભરાયા જ કરશે.

માણસ પણ અકળાય છે જરાજરામા તે ઊઠળી ઊઠે છે ઉપદેશના છાટા નાખી તેને શાંત કરવામા આવે છે, પરંતુ ઘેર ગયા અને જરાક નિમિત્ત મળ્યું કે વળી ઊઠળે છે ઉપદેશના છાટા નાખી નાખીને ક્યા સુધી તેને શાંત રાખી શકાય ? જો ખરેખર અત્યંત ઉકળાટ દૂર કરવો હોય તો પહેલા કપાયફૂપી અગ્નિના ધ્વજન જે અનંત યુગથી સળગી રહ્યા છે તેને દૂર કરવા જોઈએ તે સિવાય તો મનની સાથે તન પણ તપવું રહેશે અને કદિક એ આગ બહાર આવી સાગ ધરને, કદિક પૂરા પરિવારને અને અને કોઈક વખત સારાચે સમાજ, દેશ કે રાષ્ટ્રને સળગાવી દેશે.

પણ યાદ રાખજો કે ક્રોધની મશાલ લઈ જે કોઈ ખીજના સુખને સળગાવવાની કોશિષ કરે છે તેણે એ મશાલ મારફતે પોતાની માનવતાને સળગાવી દીધી છે. ક્રોધ એક આગ છે જે જલાવે છે પણ તે એક એવી આગ છે કે જે પહેલા તો ખીજને નહિ પરંતુ પોતાને જ જલાવે છે. ખીજને સળગાવતા પહેલા તો પોતાની જાતે જ સળગી જવું પડશે ખીજ તો જો તેમા સળગાવનારું તત્ત્વ લાઈ હશે તો જ સળગશે ક્રોધથી ક્રોધ ટકરાય છે જો અજાણપણે કોઈને પગ અડકી જાય છે તો ક્રોધ નથી ચઢતો પણ જો કોઈ આવેશમા આવી સલામપણે ઠોકર મારે છે તો મગજનો પારો ઊંચે ચઢ્યા વિના રહેતો નથી.

ક્રોધની આગથી બચવા માટે એ જરૂર છે કે આપણે મનને શાંત બનાવીએ, કપાયોને મદ પાડીએ. જ્યાં સુધી દોરાનો છેડો પાતળો અણીદાર થતો નથી ત્યાં સુધી તે સોયના નાકામાથી પસાર થતો નથી એટલા માટે જ્યાં બહેનો સીવવા બેસે છે ત્યારે પહેલા દોગને વળ દઈને પાતળો અણીદાર બનાવે છે અને સોય પરોવે છે એ નાનો દેખાતો દોરો અને સોય અનેક ગરીબ વિધવાઓને રોટલા અપાવે છે જેવી રીતે સોયના નાકામાથી

હમે જસારિ લોલા રૂબરૂતો દિવ્ય મળ્યો !

—સતૈકાસિક સૂત્ર.

સોનાના બ્રહ્મારે સખી રાખવા જેવું આ સુવર્ણ મન છે તેને તમારી નોટબુકમાં સખી લે. કોઈની પાસે નોટબુક છે ? પણ કુખી વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમાં જન્મવાનાર બ્યાર્વાં સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કોઈની પાસે નાની સરખી નોટબુક પણ નથી !

જ્યારે વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ લાંબા ચોપડાઓ અને ખાતાઓ રાખે છે તેને લખનાર મોટા ખર્ચાના મુનિઓ રાખે છે. પરંતુ જ્યેષ્ઠતા વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટબુક પણ રાખતા નથી !

માતા મેઢનાં લાલચ ! માર્ક બાળકને સુચાડે છે એવી રીતે જનતા જીવન દસ નરીશ વીતરાજ દેખે માનનાં લાલચાં માર્ક આત્માને મેઢની નિસ્સામાં જાળીત કરે છે

વીતરાજદેવ સાંનિર્વાં મરણનું દર્શન કરાવતાં કહે છે કે—

એ સાંનિર્વાં શાશ્વત મરણ ! જે તારે આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તે આ આરે લેવોનું નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દેખે તારા હૃદયમાં ભરેલા દરે ત્યાં સુધી શાંતિ મળવાની નથી. એક કણનો પણ વિશ્વન ક્યાં વિના તેનું વચન કર

મોસળીનો સ પીધો અને પેટમાં ટકે નહિ અને જ્યારે મિનિટમાં ઉધરી થઈ ત્યારે તે ડોક્ટર પાસે જાય છે. જે કોઈએ આવેશમાં આવી ઝેર પાણી હોય તે વને પણ હોરિફિકશમાં લઈ જવામાં આવે છે. ડોક્ટર શરીરને નપાસે છે પહેલાંને મોસળીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન થાય તેનું જીવંત આરે છે જીવંતે ઉધરી થઈ અને ઝેર બહાર નીકળી જાય તેવા દવા આપે છે. ડોક્ટર કહેશે કે ગેટલી ત્યાં ઉધરી થઈ ઝેર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલ્દી દરદીને આરામ થશે.

આપને પાચનની દવા ગેઈએ છે કે વચનની ? આજે તે ઉભે પ્રવાહ ચાલે રહ્યો છે ઉપાધ્યક્ષમાં આવી સમસ્યાવની સ્થપનાના અમુતનું પાન કરે છે અને ઘેર જઈ કાઢી નાખે છે. કયાવિજ્ઞાને રસ પીધો અને મોરિસમાં જઈ કાઢી નાખ્યો અને ? કયાવિજ્ઞાને કાઢી નાખવાનું કદવામાં આવે છે તેને દશવચને પ્રયત્ન આપે છે ! આ તે એવી વાત થઈ કે અમુત પચતું નથી અને ઝેર નીકળતું નથી ! ખરી તકુરસ્તી શી રીતે મળે ?

આવેશની ક્ષણોમા તે ગુરુને ગુરૂપે જોતી નથી. રાજા અને દેવતાઓ સુદ્ધાનો તિરસ્કાર કરી એને છે ક્રોધ એવા અધ બનાવે છે કે તે વખતે એ પણ વિચાર નથી આવતો કે વહુ દોઢરીઓ ખેડી છે તેમની સામે આ શબ્દો બોલવા ઉચિત છે કે અનુચિત સભ્યતા અને શિષ્ટતાની મર્યાદા ખોવાઈ જાય છે. કેટલીક વખત તો તે પોતાને માટે પણ એવા અનુચિત શબ્દો બોલે છે કે જો બીજાએ તેને માટે તેવા શબ્દો વાપર્યા હોય તો લડવા કે મરવા તૈયાર થઈ જાય.

મને એક અનુભવ છે એક માનવી આવેશમા ખોલી રહ્યો હતો કે હું એવો નાગ છું કે જો રૂખીશ તો પાણી પણ પીવા નહિ પામે. મને થયું કે દેહ તો માનવનો મળ્યો છે પણ હજી અદર સર્પચોનિનિ સસ્કાર રહી ગયા છે. એક ભાઈ સાહેબ કહેતા હતા કે હું સૌ ગુણનો એક ગુણ છું. આખા શહેરમા મારા ગુણપણની ધાક છે કાઈની તાકાત નથી કે મારી સામે જુએ મારા મનમા થયું કે હું તો આ ભાઈને સત્જનન વ્યક્તિ સમજતો હતો પણ મારી એ બૂલ હતી કારણ એ પોતે જ પોતાના ગુણ પણનો સ્વીકાર કરે છે !

ક્રોધનો આવેશ અનુપમને કર્તવ્યથી બ્રષ્ટ કરે છે માતા પ્રત્યે ક્રોધ કરનાર પુત્ર, ખરેખર પુત્ર તરીકેનું કર્તવ્ય ચૂકે છે, જો તેને કર્તવ્યનું સતત જ્ઞાન હોય તો ક્રોધ તેને ખાગલ નથી બતાવી શકતો. પણ ક્રોધ પવનની વ્યાધીની માફક આવે છે જ્યારે તે આવે છે ત્યારે વિવેકનો દીવો તો બધા-યથી પહેલો જુઝાઈ જાય છે દીવો જુઝાયા પછી જેમ અધકાર વ્યાપે છે તેવી રીતે વિવેક થયા પછી અનિષ્ટો ફેલાય છે ક્રોધથી અધ વ્યક્તિને શું વિતરે તે તો ક્રોધનો નશો બિતર્યા પછી જ ખબર પડે છે

મુખર્ષી શહેરમા રસ્તા ઉપર એક બહેન ફૂટપાથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સાથે તેમની એક છઠ્ઠેક વર્ષની દીકરી હતી થોડેક દૂર એક કુગ્ગા વેચનાર બેઠો હતો તેની પાસેના રગખેરગી કુગ્ગાઓ જોઈ છોકરી અટકી ગઈ. કુગ્ગાની કિંમત માત્ર બે પૈસા હતી પણ બે પૈસાની કિંમત આપના મનથી બંને ખાસ ન હોય, પરંતુ ગરીબોને તો બે પૈસા પણ બે રૂપિયા જેવા થઈ પડે છે તમને પણ પૈસાની કિંમત તો છે જ કાઈ ગરીબ કે અનાથ સામે આવે અને હાથ લબાવે ત્યારે બે પૈસા પણ કાઢતા હાથ સંકેત અનુભવે એ, છતાં એ જ માણસ પોતાનો ભોગનિવાસ માટે સેકંડ રૂપિયા ખરબાદ

પચ્ચર કરવા માટે દોરાને પાતળો બનાવવો જરૂરી છે તેવી જ રીતે સચ્ચર સચ્ચરને પૂર કરવા માટે કપાચરૂપી દોરાને પાતળો પાડવો આવશ્યક છે ન્હાં સુધી કપાચોની તીવ્રતા છે ત્યાં સુધી જીવપરપરાની શક્તિ ખૂબી શકતી નથી.

ઉપરના આત્મા ભગવાન મદાવીર કહે છે—

દોહો ય માળો ય મજિગ્ગહિયા

માયા ય હોમો ય વલ્લુમાળા ।

જલારિ વણ ય કસિણા કસાયા

સિલ્લિ સૂઝાર પુલ્લમવલ્લ ॥

—સુવૈકલિક સૂત્ર

ન્હાં સુધી ક્રોધ અને માન અનિબદ્ધિત છે અને માત્ર તથા લોભ ઉપર આપણું નિયંત્રણ નથી ત્યાં સુધી કપાચોની વિપલેશ વધતી જ રહેતી અને જીવપરપરાશ્રી રૂબો થતવાનાં નથી.

એટલે આપ ક્રોધનાં જમ્યૂત રહો. એકાન્તની ક્ષણેમાં આપને બેસા હો ત્યારે વિચાર કરો કે આપનો ક્રોધ પર અધિકાર છે કે ક્રોધનો આપના પર અધિકાર છે? આપને ક્રોધ આગલા કરવા જેવી પેસે છે ત્યારે વિવેક પાછળા કરવાજેથી સાચી જાણ છે તે વખતે આપના ઉપર આપનું નહિ પણ સૈવાનનું શાસન રહે છે વિવેકનું શાસન મધું એટલે પ્રકાશ થયો. પછી માણસ એ પણ વિચાર નથી કરતો કે હું કોની સામે બેઠું છું મારી સામે મારા આંતરજીવિ પૂર્વ પિતા બિલા છે જ મદાની માતા છે કે જેણે વર્ષો સુધી મને કંઠમાં ઉપાડી ફેરવ્યા કયો છે અવશ્યું છે અથવા મારી સામે મારા મુઠ્ઠા છે જેમણે કલ્પની અમારી મુશામાં પ્રકાશ પાડ્યો છે જેના કલામ્બ અંતરપર્થથી મારા જીવનની મારી સોનું બની મઠ છે એમનો તિરસ્કાર કરવા તે તૈયાર થઈ જાય છે.

તારણજી અર્ધતાપિ જીવનના આ સત્યને એક ગાથામાં રજૂ કરે છે

કોવાવિચ્છાણ યાજ્ઞમિત માતરં પિતરં શુભ ।

મચિન્નિલ્લમ્નિત્તિ સ્તાણુ ય રાયાજો વૈલવાણિ ॥

ધર્મિ કારિયાઈ સૂત્ર આ. ૩૬ આ. ૧૪

મનિભાવિત મુજમાં તારણજી અર્ધતાપિ કોવાવિષ્ટ બનિતનું મિત્ર રોગ છે ન્હાં સુધી સુગીમના પ્રત્યેક બાજમાં કોપનું તાંત્રિક થાય છે ત્યારે તેની આખા નેપ થઈ જાય છે પછી તે માતાપિતાને બોધ શકતી નથી.

પતી ગયું હતું પોતાના હાથે જ પોતાની પુત્રીની હત્યા થએલી જોઈ માતા પગથી માથા સુધી કપી ગઈ એ પણ જોરથી આક્રંદ કરવા મડી તેના અવાજમા તેના હૃદયની વેદનાઓ વ્યક્ત થતી હતી

ત્રણ મિનિટમા બધું બની ગયું પણ ત્રણ મિનિટના આવેશે કેવો ગળગળ કરી નાખ્યો હતો ! તો પછી જેના હૃદયમા હમેશા કોંઈની જવાબાઓ સળગતી રહે છે તેમની તો વાતજ શી કરવી ? કોંઈનો કા તો તફત ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ કે કા તો તેને એકદમ ઓછો કરી નાખવો જોઈ એ આખી જિંદગી કોંઈની જવાબામા સળગતા રહેવું એ તો આપણા સહગૃહોની રાખ કરવા જેવું છે, જ્યાં સુધી કોંઈની આગ હૃદયમા જલતી રહે છે ત્યાં સુધી આત્મા સત્યસત્યનો વિવેક મળી શકતો નથી સત્ય તરીકે સ્વીકાર કરવાની તેનામા હિંમત જ રહેતી નથી તેની પાસે નથી હોતો પ્રેમનો પ્રવાહ કે શાંતિના શીતળ જળ તેની પાસે હોય છે માત્ર આગ જે જ્યાં પહોંચે ત્યાં સળગાવવાનું કાર્ય જ કરે છે જોણે જિંદગી સુધી સળગાવવાનું જ કાર્ય કર્યું છે તેને આપ માનો છો કે સ્વર્ગના પુખ્ત મળશે ? તેના નસીબમા તો નર્કની આગ જ લખાએલા છે

અનંત અનુબંધ કરનારા કોંઈને જૈન પરિણાપાત્રા અનંતાનુબંધી કહેવાય છે તે અનંત અનંત જન્મ અને મૃત્યુની પરપરામા વૃદ્ધિ કરે છે આત્માને સમ્યક્તરથી દૂર કરી નર્કની જગાળાઓ તરફ ધકેલે છે તમે તો વેપારી છો જે ધરાક આપની પાસેથી માલ લઈ બદલામા પૈસાને બદલે પથર આપે તેવા ધરાકને આપ કદિ પસંદ નહિ કરો અનંતાનુબંધી કોંઈ પણ એ ધરાક જેવો છે જે તમારી પાસેથી સમ્યક્ત્વ રૂપી માલ લઈ આપને નર્કના પથર આપે છે છતાં આપ એવા ધરાક સાથે કેમ સબંધ રાખો છો ?

અનંતાનુબંધી જાય તો જાવપર પરાનું મૂળ કપાઈ જાય અને જેનું મૂળ કપાઈ ગયું, વિનાશ પામ્યું તે જ્યાં ડેટલા દિવસ ટકી રહેવાનું ? જીવનમા એ સહવિવેકની જ્યોત જગાવવી હોય તો અનંતાનુબંધીના અધિકારને દૂર કરો માર પ્રતારના જોળા છે એક માટીનો, ખીંતે લાકડાનો, ત્રીજો પથરનો અને ચોથો લોખંડનો, ચારેની ઉપર સૂર્યના પ્રખર કિરણો એક સાથે પડે છે ચારે ગરમ થાય છે પરંતુ સૂર્ય અસ્ત થયા પછી ચારે ઠંડા થવા માડે છે, ત્યારે માટીનો જોળો સૌથી પહેલા ઠંડો થાય છે, લાકડાનો, પથરનો અને લોખંડનો જોળાને ઠંડા થતા અનુક્રમે બમણો વખત લાગે છે

ઠંડા થવામા જેને વધુ વખત લાગે છે તેનામા ગરમીના તત્ત્વો વધુ પ્રવેશેલા છે એ સમજજો, એવી જ રીતે બાહ્ય વાતાવરણ એક સમુદ્ર હોવા

કરે છે બે પૈસા શુ ચાર કે જાણા જાના તો કુ કે ધૂ માં પૂરા કરે
 છે બે પૈસા શુ ચાર કે જાના તો કુ કે ધૂ માં પૂરા થઈ જાય છે
 કુ જાને યુ જાને પાન ચાવીને ધૂડી નાખવુ તે ધૂ બીડીએ તે
 પાનખાલ કરી નાખ્યુ છે તેણે કેટલુ લોહી જાળ્યુ છે કેટલા સુદર ચહેરા-
 ઝોને સ્થામ બનાવ્યા છે તેનો તે કાણુ દિસાવ્ય ગયે છે !

પુત્રપાન તો રૂઝુની માફક જાખ્યા ભારતવર્ષમાં ફેલાઈ ગયુ છે. ચૂપ-
 ઢીથી માંડીને મહેલો સુધી તેની ગતિ કેઈ રોડો સહ્યુ નથી એક ખેડૂત
 ખેતર ઉપર જાય છે ત્યારે ચાર જાનનાં ચણા નહિ સહ નવ. ખસુ ચાર
 જાનની તમાકુ જાને ચલમ લઈ જવાનુ બૂલતો નથી. એવી જ રીતે સિક્કિત
 માણસો એકસે જતી વખતે બધામ કે પિસ્તા ખીસામાં નથી નાખતા ખસુ
 સંતિરેટનુ પાકોટ તો હંમેશ સાથે જ રાખે છે

ઝરીઓ ખસુ જાવાં દુબસનોની પાછળ કેટલાં નાણાં જરવાઈ કરે છે !
 એક જાણુ ઝરીબીની ફરિયાદ કરે છે જાને બીજી જાણુ સોલ્ય જાને સપ્તિને
 નાસ કરનાર જાવાં બસનો ગળે વળાડીને ફરે છે !

હા તો ફૂટપાથ ઉપર ચાલની માતાની પાસે બે પૈસા નહોતા નહિ
 તો કઈ જગ્યાએથી મા દલો કે જે છતાં સાધને પોતાનાં નાનાં જાળકાના
 માલની સાચી જોખી થવા કે તેની નાની જાળકીને શુ બાન હોય કે તેની
 માની પાસે બે પૈસા ખસુ નથી ! તેની જગ વધતી બઈ તેણે ફૂંચો લેવા
 માટે કહ્યો. કરવા માંડ્યો. રસ્તા ઉપરથી જોરથી રડવા માંડી તેને રાત
 કરવા માટે તેની માતાએ બધા ઉપાયો કર્યા. ખસુ એકે કામ લાગ્યો નહિ-
 જા જેઈ જાણુખાણુના રાહદારીઓ બેગા થવા જાને તે માતાને ફૂંચ આપવા
 લાગ્યા કે કેમ ફૂંચો બપોવતી નથી ! બે પૈસામાં સી મેટી વિચાર છે !
 જાટલી કનુસ શુ કરવા થાય છે !

રાહદારીઓની વાત તેના દિલને ઝોટ લગ્યાની ગઈ હારિ અને દુ ખચી
 તેની સમજગતિ નાસ પામી. મનની શાંતિને રચાને ધમધમાટ થવા માંડ્યો-
 જા જાણુ જાળકીએ જોરથી બે કડા તાણવા માંડ્યા. આવી માતાએ જાને
 રમાં જાવી નઈ જોરથી એક ધક્કો માર્યો જાને હાકરી રસ્તા ઉપર પડી
 બઈ જાને પાતાની સાથે ૪ સડ્યાદા કરતી એક મોટર ત્યાંથી પસાર થતી
 હતી ત તેની ઉપર ફરી વળી. લોહીનુ જાખોગીનુ બરાઈ ગયુ એક બીસની
 સાથે તે હાકરી હંમેશને માટે સફાઈ મા નીચે વળીને જુએ ત્યાં તે જણુ

કહી રહ્યું છે તેણે કહ્યું 'શું કહી રહ્યા છો, વરુણ દેવ, કઈ સમજણમાં આવતું નથી.' પાણીએ જવાબ વાળ્યો, 'કહેવાના ઘ'ડા તો ગયા; હવે તો રોકાવાના ઘ'ડા છે તેમ છતાં તમે સાબળવા ઈચ્છો છો તો સાબળો. નીચે અગ્નિ તપી રહ્યો છે, પણ એની તે શી તાકાત છે કે તે મને બાળી શકે હું એક મિનિટમાં જ એને ડહો કરી શકું છું પણ અફસોસ છે કે વચ્ચે આ વાસણ પડ્યું છે બસ, એના જ કારણે આજે મારો અણુએ અણુ તપી રહ્યો છે.'

આ એક રૂપક છે પાણીની વાત તમે સાબળી તેવી જ છે આત્માની કથની તે અડતાળીશ મિનિટમાં અશાંતિના અગ્નિને સદા સારું ઓઘવી શકે છે પરંતુ વચ્ચે પડેલું છે આવરણ, તે આવરણ જ તેને દેહાશક્તિના દાવાનલમાં તપાવી રહ્યું છે એ પુત્ર પરતો રાગ જ હતો કે જેને કારણે ઘૂતરાખૂતી આંધળી આંખોને સો વખત રડવું પડ્યું એ રાગ-દશા જ હતી કે, એક નટકયાની પાછળ ગાડા બનેલા ઈલાયતીકુમાર પોતાના પદ માતા-પિતાને તળ્યા.

રાગ કેટલો કઠોર હોય છે, એ પણ તમે જાણી લ્યો. અનેક સસ-રાઓએ પોતાના જમાઈના શિરે પાલડી બધાવી હતી પરંતુ ઇતિહાસમાં એક જ સસરાએ એવું કઠોર હૃદય લઈને આપ્યો હતો કે, જેણે પોતાના જમાઈને-માથે, ધગધગતા અગારા મૂક્યા હતા જૈન જગતનો ઉજ્જવળ ત્યાગી ગજસુકુમાર તમારી સ્મૃતિમાં આવ્યો હશે સોમિલની સુંદરી કન્યા જોડે એનો વિવાહ નક્કી થયો અને ભોગમાં પડેલો રાજકુમાર ત્યાગના પથે વિચર્યો સવારનો ભોગી, સાંજનો ભોગી બની મહાકાળ સ્મશાને પહોંચી ગય છે અને ત્યાં જ આવે છે તેમનો સસરા પણ તે પ્રેમ નહીં પરંતુ પ્રતિશોધ-બદલાની ભાવના લઈને આવે છે અને જુવાન ભોગીના માથે ધગ-ધગતા અગારા મૂકતા એના હાથ જરા સરખાય કે પ્યા નહીં આ હતો પુત્રી પ્રેરેનો રાગ જેણે આવું કઠોર કર્મ બાધવા પિતાના હાથને પ્રેરિત કર્યો.'

છતાં આશ્ચર્ય તો એ છે કે, આવા કઠોર કર્મ કરનાર રાગને તમે છોડી શકતા નથી તેને જ તમે લાડ અને પ્યારથી પોષો છો વારુ, ત્યારે તમે જાણી બતાવો કે, તમે રાગને લાડ કરો છો કે ત્યાગને ? અરે, વર અને પહોંને રાજગાર્યા ત્યારે રાગને જ લાડ કર્યો હતા ને ? તમને રાગની વાતો ગમે છે કે, વિ રાગની ? એક વ્યક્તિ તમારા પુત્રના વેવિશાળ માટે આવે

પરંતુ રાજના ડાખથી જમ્યા માટે કંઈ કરે છે ખરી ? જી નહિ, કશું જ નહિ. કારણ ? કારણ કે એનો ડાખ તીક્ષ્ણ લાગતો નથી. પરંતુ માફ રાખજો કે વેદનીય કમનો ડાખ એ વિછીનો ડાખ છે જે ઘસરાવી મૂકે છે પણ પ્રાણ ભેંતો નથી. તે આત્માના સફળ્યોને મારતો નથી બધારે રાગતો ડાખ સર્પનો ડાખ છે જે મનુષ્યન ચરચરાવતો નથી. પણ બેલાન કરી મૂકે છે માફ રાખજો વીછી કરતાં સાપનો ડાખ વાચકર છે એની મૃત્યુ સુધી પણ ખબર પડતી નથી માટે વેદનીય કમથી જમવા માટે પણ પહેલાં રાગતે જાગૃત કરવો પડે.

રાગ-દયા શુભને પણ અશુભમાં ફેરવી નાખે છે એ એક સિદ્ધાંત છે કે શુભ ક્રિયાનું શુભ પ્રતિફળ હોય છે પરંતુ રાગ-ભાવને લઈને શુભ ક્રિયા કરસે તો તે પણ અશુભ ફળદાયી બનશે. ધન એ શુભ ક્રિયા છે. એમાં સક્રમારે આદ્યધર પ્રભુને ઈશ્વરસનું ધન કશું અને કવપરપરાને સીમિત કરી લીધી. કુખમાં પડેલી રાજકુમારી ચંદનબાળાએ પ્રભુ મહા-વીરને સૂઝાં આપના આકળાનું ધન કશું અને જીવનની સફળતા પ્રાપ્ત કરી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની સામુએ એમને મોતીઓ વડે વધાવ્યા. ખૂબ જ પ્રસન્નતાપૂર્વક એમને ધન દીધું. હવે આમ કરવાથી એની તો ભવ-પરપરામાં વધારો થયો. કારણ કે સની ચંદનબાળાએ એમને દીધું વાસ્તવ્ય મદાન સત જલ્પી ધન દીધું હતું બધારે સામુએ પોતાનો જાન-માત્રા મોતી ધન દીધું હતું. પહેલામાં ત્યાગની દ્રષ્ટિ હતી ત્યારે જી તમાં રાગ-દિ હતી. આ ગાય-દિ જ મિયા-તત્ત્વન લરખી જાય છે એમાં કંઈ જલ્પ મળિયાને કાતગી નાખે છે તેમ / રાગદિષ્ટ ધન અને વૈરાગ્યની દ્રષ્ટિને આવીખમ કરી નાખે છે.

મોઢ-ધરમાં બેસી મોઢને મળતું જસભવ છે. કારણ કે એ આત્માની દ્રષ્ટિને વિકૃત કરી મૂકે છે એ એક જાનનું આવરણ છે જેને લઈને નિકટ નમ વળુને પણ જોઈ શકાતો નથી. આવા જ આવરણમાં દબાઈ બનત સજિમળાં આત્મા પણ કુદર અને ચકર રૂપે ભટકતો ફરે છે આધિ-આધિ અને ઉપાધિત ભવાવદ અભિમાં એ રોકાય છે.

એક વાસ્તવમાં પાણી કોઈનું હતું નીચે રહેતો તે / અગ્નિ પત્ર-નો પાણીને મગમ કરી રતો દત્તો તે / રાણે પાણીમાં સ્ન-સ્નનો અવાજ થતા સામ્યા પસે બેડેલી બહેને તે સર્તમળ્યો તેને લાગુ પાણી કંઈક

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી ઝવર્ગ
અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે. બોગ હમેશા ત્યાગની
સામે નમ્યો છે. શકેન્દ્ર પામે કેટલો વૈભવ છે, એના મુકુટ પર અમૃત
રત્નો જડેલા છે. જેના તેજ્યો એનું મુખ દીપ્ત છે. અકર્મનાં સપ્તર્ષ
રાજ એના રત્નને ખરીતે શકતું નથી તેવા ખત્રીસ હજાર વિમાનોનો ગ્રામી
શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિગળે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે
છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર ત્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થકર દેવની સામે આવીને બેમે
છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની નય છે.

હજુ મુઠ્ઠી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાંભળ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો
આનંદ કદી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો
છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમાં પણ કેટલો
આનંદ લયો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેઠી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ
શકતો નથી, જલ્પુ જેવો યુવક આહ-આહ પત્નીઓનો સંવાસ તથા એક
દિવસમાં મુધર્મ ગણધનના એલો બની ગયો એ હશે ત્યાગનો આનંદ.
ત્યાગનો એક માણ્યો'તો શક્તિભરેલો ! જે પન્નાના એક કિટકાને ખત્રીસ-
સુકુમારીઓને તથા ત્યાગના પથે સચ્ચો

ત્યાગમાં પણ એક આનંદ છે પણ એનો આગ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો
પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ ગઈ છે સરોવરમાં કમળ ખીલ્યા છે, એમાં
ભરણ છે તેમ દેહમાં પણ પરંતુ કમળની મુરસતો આનંદ ભરણે લઈ
શકે છે, દેહમાં એ આનંદને શું બાંધે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુક્તે લીધો
હોતો નવ વર્ષની ઉમરે, આ અવગ્યા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની
અને એક તૃણાબરાં વ્યક્તિને જેટલું ધન મળે છે એટલું જ બાળકને રમણું
મળે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત શૌતમ પ્રભુને અતિમુક્તે બેઠો ત્યારે તે
રમણનું આનંદ છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)માં આવી પહોંચ્યો તમે સૌ
પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમાં આવ્યા જ છો ને ?
(સભામાં હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે. જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કઈ
સાથે લાવ્યા, નહોતા અને સસારથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ
જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને
જરા પૂછી લ્યો કે એમાંથી કઈ પરંતુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો
વસ્તુઓમાંથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો અત્મા શો જવાળા

■ તે પશુ સાથે વજનદાર ઝેણી લઈને જ આવે છે. વજનદાર ઝેણીને બધે તમે સમજી ગયા હશે. તમે તમારા સ્વામીની વાતને બહુ જાણી જ સમજી છો છો.

બીજી બાંધી તમારા પુત્રની દીકરાની વાત કરવા આવે છે જરા જાણી જતાવો કે બાંધેમાં કુધરાક કોણ ખાસ ? દીકરાની વાત કરનાર કે વેવિસાળની કરનાર ? પશુ જાજના મુઝમાં ત્યાગની વાત કરનાર કોઈને અમત્રે નથી.

તમને જમે કે ન જમે, બાંધે તો બાઈ ત્યાગની / વાતો કહેવાનાં. વિકાસમાં ત્યાગ એ પહેલી શરત છે. ત્યાં સુધી બીજા પોતાને માટીમાં એકરૂપ કરી ભેટી નથી ત્યાં સુધી પૃથ્વીને બેઢાને ઉપર આવો શક્ય નથી. જ્યારે બીજા પોતાનું વિચારનું કરી નાખે છે ત્યારે / એકને બહારે બહારનું વરણન લઈ તે આવળ વધે છે.

આ જ વાત પેલા મહાપુરુષોની છે કે જ્યો એક દિવસ તમારી બાંધે જમારી જેવા જ હતા, પરંતુ જ્યારે તેમણે પોતાની ઈચ્છાઓ બાંધે જમારોનું અસિદ્ધાન કયું બીજાનાં દિલમાં પોતાને અણી દીધા ત્યારે જ તેઓ મહાપુરુષોની હેરાળમાં આવો શક્યા. દુનિયાએ એમને જોયા અને તે એમની પાસે નથી પડી. વર્ષમાન રજકુમારે ત્રીસ વર્ષની જીવતી બાલુવાનીમાં રાજ-પ્રાધાનોને ઠોકરે મારી વનનો રાક્ષસીધા ત્યારે તેઓ જાગવાનું મહાવીરના સ્વરૂપમાં પૂજામાં છુદ અને ગાંધી જાંધા મહાપુરુષો ત્યાગના બાંધે જ આવળ વધ્યા હતા.

દુનિયાએ જોતીઓનો દેખાવ જોયો છે પણ તે નથી છે તો રક્ષા ત્યાગીઓના ચરણોમાં જ ભારતની જામિ પર જેમ ચક્રવર્તીઓ યથા છે તેમ બાંધે ત્યાગીઓએ પણ અવી જ મ ધારણ કર્યો છે ત્યાગીઓના મંદિર તા તમે જા ? પણ માનુષ રહેણાં જોઈ શકશો પરંતુ ચક્રવર્તીનું એક પણ મંદિર ક્યાં જ તમને દેખાશે ત્યાં જા ત્યાગીની રેણુ છે હજારો રેણુ ચક્રવર્તીની રુવામા રહે છે પરંતુ એક પણ દેવ તેમને નમસ્કાર કરતો નથી પણ જ્યારે તે ચાન્નિ-ધમનિ સ્વીકાર કરે છે ત્યારે તેઓ નમસ્કાર કરે છે બીજા જાદુ આગમાં વણન આવે છે કે ચક્રવર્તીને ચક્રવર્તી સ્વરૂપે મરણ પામે છે તો એને ખરે / નરકમાં જવું પડે છે ચક્રવર્તીનું સિદ્ધાસન તજી જે તે ત્યાગના સિદ્ધાસન પર ગિરાજો છે તો તે સ્વર્ગ

થવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી ઝગર્ગ થવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે ભોગ હમેશા ત્યાગની મે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પાસે ફેટલો વૈભવ છે, એના મુઠ્ઠ પર અમૃત્ય નો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દાંપી બિઠે છે. ચક્રવર્તીનું સપૂર્ણ જ એના રત્નને ખરીદી શકતું નથી તેવો યત્રીસ હજાર વિમાનોના રવામી કેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે , પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર જ્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થંકર દેવની સામે આવીને બેસે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાબળ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો માનદ કરી લીધો છે કે નહીં ? ત્યાગનો આનંદ તો તમે ફેટલીય વાર લીધો , હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમા પણ ફેટલો માનદ લયો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ વઢી લઈ શકાતો નથી, જ છુ જેવો યુવક આઠ-આઠ પત્નીઓનો સહવાસ તજી એક દેવસમા સુધર્મ ગણધરના એલો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો તો શાલિભદ્રે ! જે ધન્નાના એક ફિટકારે યત્રીસ-પુક્રમારીઓને તજી ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમા પણ એક આનંદ છે પણ એનો આવ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો નથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરોવરમા કમળ ખીલ્યા છે, એમા સમરા છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની સુવાસનો આનંદ લભરો લઈ શકે છે, દેડકા એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિસુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉમરે, આ અવસ્થા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાકરો વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવા ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિસુકતે બેસ્યા ત્યારે તે રમતનું ધ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)મા આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમા આવ્યા જ છે ને ? (સલામા હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કઈ સાથે લાવ્યા, નહાતા અને સસાગથી વિદાય લઈશું ત્યાગે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાથી કઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળ

આપે છે ? જ્યાં દે જ્યાં મીઠો શું જ્યાં વાળશે ? પરંતુ શૈતન્ય પરિ
સ્થાને જ પૂછી શ્યો તે તો જ્યાં આપશે ને ? તેમનો જ્યાં રવીકાર-સુસક
દશે કે નકાર સુસક ? એ નિશ્ચિત છે કે જે કંઈ એકદુ કહ્યું છે તે સર્વ
કંઈ ભરી જ હોગિ આત્મા જુ પછી દિલ્લા એક કવિએ પણ કહ્યું છે કે

મેરા મેરા મો તુ કહતા હૈ વહ કુછ મી કામ ન માયગા
તુ જવી મુઢિઠ માયા હૈ મોર જાલી હાયોં માયગા ॥”

આપથી જ્ઞાન આપ્યું છે ત્યારથી ઇશ્વાન જોમે છે કે આ માત્ર છે
તે માત્ર છે આ કું માત્ર જ સર્વ સંપત્તિનાં મૂળ છે મમતાની
મહોર મારી જે કંઈ એકદુ કહ્યું છે તે તારા જીવનની છેલ્લી મહોરમાં-
ખોરમાં મૂલ્યની કાળી જમાથી તને છવારી લેવામાં અસમર્થ છે તું આજો
ત્યારે મુકી માંધીને આજો કતો તમે જોઈું કહો કે આપે જાણક અવતરે
છે ત્યારે એની મુકી વાળેલી હોય છે આપે તું આજો મીઠી લઈશ ત્યારે
આ અર્થ પચાસ મઈ જશે તો આવી કાલે જ દુનિયામાંથી વિદાય થઈશ.

એમનું તો નિશ્ચિત છે જ પણ એવાની ખજ રીત હોય છે એક
માણસ લોકોનું પ્રણી-પરસેવો કરીને આપ્યા નિહી સુધી પૈસા લેતા ક્યો
કરે છે આત્મા નથી ને અવગ્રવતો નથી, પરંતુ મૃત્યુના એક જ અપારે
સર્વ કંઈ તજ આવી નીકળે છે ત્યારે લોકો જોમે છે આપે મજ
છેડીને આવી ગયો. ખીને માણસ પણ છે જે લુચિતને લગશે-લાખો
રૂપિયા કમાવે છે પણ તેમાંથી તેણે આપું અને કાને અવગ્રવ્ય છે પોતાના
ગરીબ ભાઈ-ભાઈઓને મટે લગશે રૂપિયા તેણે આપ્યા હોય છે આપે
આવે માણસ મૃત્યુ ચતા આવી નીકળે છે ત્યારે દુનિયા કહે છે મજ
અકાદુર હતો જીવ જીવાની કળા એટલે જાણી હતી તે મનને કાંઈ
નહોતો હતો એટલે કરીકરીને મરી જમારાઓમાં તે નહોતો તેણે
કમાઈ નરક તેમ વાપરી ખજ જલણ વાગ ત્યારે કવે જમ્દી દેસથો
આપો કે તમારે બિચારો-આપે જનરું છે કે જકાદુર ? હ માનું
છું કે મહાપણ આપે જનવાનું ખજ નહી કરે કામ-લાજ કરીને કમાઈ
અને રાતા-રોતા છેડીને આવી નીકળે એ જકાદુરોનું નહી પણ કાવરોનું-
બિચારોનું કામ છે

જકાદુર જનરું છે તો મનને વિશાળ બનાવો. ખીલ મટે કંઈક ત્યાજ
કરતાં રાખો મનને એવું તો સાધો કે આપે સંપત્તિના વિશાળનને પ્રજ
આવે ત્યારે ખજ તમે કહી કહો કે તમે જો આરે કંઈ નહી જોઈએ.”

આ શબ્દોમા તમને વિશાળ હૃદય જેવા મળશે સકુચિત દિલનો માણસ-
આવી તદ્દન વિપરીત મનોવૃત્તિ ધરાવતો હોય છે તે કહેશે, “ હું જ લઈશ;
તને નહીં આપું ” આ નીતિ પર આલીને કેકેયીએ અયોધ્યાને નરક બનાવી
મૂકી હતી રામ તો વનમા સીધાવ્યા ભરતને અન્તસ્તાપ થયો દશરથનું
પ્રાણપંખેરું ઊડી ગયું અને અયોધ્યાનગરી સૂતી બની ગઈ

જીવનનો વિકાસ વિલાસમાં નહીં, ત્યાગમા છે નબળાઈને, દુર્બળતાને,
સજ્જનતા માનવી એ બૂલ છે અને કાયરતાને અહિંસા માનવી એ પણ
એવી જ એક બૂલ છે અને એમ વિલાસમા વિકાસ માનવો એ તેથી પણ
ગંભીર બૂલ છે વિલાસી વ્યક્તિ કદી વિકાસ કરી શકતી નથી એક
કવિએ કહ્યું છે

ત્યાગ નહીં, જેને ગાદી ગમે,
જેના હૈયામા વાસ કર્યો કુન્નમે,
જેના રામે રામે સ્વાર્થ રમે,
મેહુડા માનવી તે જરીએ
જેને સ્થાનક માટે અવકાશ નથી
એવા પાપી વિલાસીના મંદિરમા,
મારા દીન દયાળુ નો વાસ નથી ”

જેને ત્યાગથી વાત પ્રિય નથી, જેનો શ્રમ જોઈતો નથી, સેવા નહીં
પણ સત્તાની જેને જૂખ છે, જેને સત્ય નહીં પણ ગ્વાર્થ પ્રિય છે જેને
સીનેમા જેવા જવા સમય છે, પણ ધર્મસ્થાનકે આવવાની ફરસદ નથી,
એવા વિલાસી કાદવમા ખૂ પેલાના મન-મંદિરમા આત્મા કદી સ્વસ્થ રહી
શકતો નથી તેને તો ત્યાગની મધુર ખૂશબોની જરૂર છે બ્યારે હૃદયમા
ત્યાગનો દેવ બિરાજેલો હોય છે ત્યારે મન બોલશે, ‘ હું એકલો ખાઈ’
શકતો નથી તમે ખાશો આરે જ ખાઈશ ” ઉપનિષદમા પણ કહેવાયું છે કે

“ તેન ત્યક્તેન મૂજિથા ।

મા ગૃહ્ણકસ્યવિદ્ધનમ્ ॥

“ બીજને આપ્યા પછી જ આરોગો દાઈની સપત્તિ ઉપર મમત્વ
ન રાખો ”

બ્યારે મનમા અનાસક્તભાવ જાગે છે અને તે સમયે પદાર્થનો જે
ત્યાગ કરવામા આવે છે તે સાચા અર્થમા ત્યાગ છે આ આત્માએ મોહ-
દશામા રહી અનેકવાર ત્યાગ કર્યો છે તમે પણ અનેકવાર એવા ત્યાગ કર્યો

છે અમુક વસ્તુ મળશે તો ખાટલા ઉપવાસ કરીશ છેકરો ઘેર ફરશે તો પાંચ આપ બેસ કરીશ આમાં ત્યાગ તો છે પણ તે રાગભિન્નિત ત્યાગ છે ક્રોધમાં પણ ત્યાગ કયો છે આનેસમાં આવીને સાત મારી સાથી નીકળ્યા અને ત્રણ દિવસ સુધી એક કષ્ટ પણ ખાધું નહીં તો શું એને આમ તપ માની શકાશે ખ ન વીતરાગ દેવ આવા તપને તપરૂપે સ્વીકારતા નથી.

સોની મનની વ્યક્તિ પણ ત્યાગ કરે છે કુકાને ગીરદી જામી છે ઘેરથી જાળક આપ્યું અને કહેવા લાગ્યું આમે ભાણું ઠંડું મઈ રહ્યું છે આ જ વસ્તુ ખાર વાગ્યા છે અને પેટમાં ભૂખ લાગી છે તેમ જાણ આહવાની ગીરદીને જોઈ જાણવું મન થતું નથી. તે કહી દે છે કે “ જા, તું જામી સે? અને તારી બાને કહેજે કે તે પણ જામી સે. મને હમણું ભૂખ લાગી નથી! જો જાનો અહીં ત્યાગ કયો છે પણ તેમાં અત્મ-દિ નથી. ભૌતિક પદાર્થોના રાગમાં અનેકવાર આપણે ત્યાગ કયો છે ક્રોધમાં ક્રોધ પ્રતિજ્ઞાઓ પણ કરી છે પરંતુ તે ત્યાગમાં ઘનદષ્ટિ ન મળે તે ત્યાગને સાચા અર્થમાં ત્યાગ કહી શકાય નહીં.

વિકાસરતા મહારાજના ભાષણ નામ પૃથ્વીરાજ હતું તેમનાં લખ લાલદે નામની સુદર રાજકુવરી સાથે અમેલા. એકવાર લાલદે ખીમાર પડી તેની અવસ્થાતા તે પૃથ્વીરાજ બેળાકલો મઈ મલો સવચ્છ ચિત્તિસંકોતો ઉપવાસ પણ કારગત ન નીવડ્યો હતો વાત તો એ હતી કે આપણે ત્યાગ વાતલે એટલો નાજૂક છે કે જ્યારે તે વડે છે ત્યારે એને સાધનાર કઈ મળતું નથી એક સાધરે ક્યું છે કે

કઈઓના હૃદયે કથાવનારુ કાણુ છે!

કોરી વડી આપુખની તો સાધનારુ કાણુ છે!

જીવન-દીવ્યે જ્યારે ઓસરાય છે ત્યારે કુનિયાની કાઈ તાકાત એવી નથી કે એને ફરી પ્રાપ્ત કરી શકે પૃથ્વીરાજના સવ પ્રયત્નો વ્યર્થ ગયા અને લાલદેએ એક દિવસ સહને માટે આખો ખીડી લીધી જે દિવસે મિત્ર નેગના રાત્રમહલથી લાલદેની અર્ધી બહાર નીકળી તે દિવસે પૃથ્વીરાજની આખોમાથી અર્ધમારા વહી નીકળી અને એનો આમા તો વળી હજાર-હજાર ધારાઓમાં રહી પડ્યો છેવટની વિદાય દેવા પૃથ્વીરાજ પણ સમશાન ભૂમિ સુધી મથે અદન-જિના ઉપર લસરેના ચૂનદેને મુકવામાં આવે. જનત-જેતામાં અગ્નિની જ્વાળાઓમાં ભૌતિક દેહ બરબ જવા લાગ્યો.

એ દ્રવ્યને નિહાળી પૃથ્વીરાજનું દિવ જાણે છાતીમાં ગોળી લાગવાથી મૃત્યુ અનુભવી રહેણું પખી પોતાની પાખો કફડાવતું હોય એમ દૂધડી બિંચું. વિયોગની વેદનામાં બળતાં હૃદયે પૃથ્વીરાજ બોલ્યો

“ તો રાંધ્યો નહીં છાવણું રે વાસદે નિસહ,
મો દેસત હી વાલિયો લાલ દહદાં દહ્દહ ॥

અરે એ નિર્લજ્જ અગ્નિ ! મારી આખો સામે જ મારી પ્રિય લાલ-દેના કામળ દેહને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો આજથી હું તારા ઉપર પક-વેલી કાઈ વસ્તુ ખાઈશ નહીં

કેટલો મોટો ત્યાગ છે ! અગ્નિ પર પકાવેલી વસ્તુ ના ખાવી એ બહુ મોટો ત્યાગ છે ! તેણે મીઠાઈથી માડી રોટલા રુદ્ધા ખાવાને છોડી દીધું. આટલો મોટો ત્યાગ છે પણ જરા શ્વાસો, આપણે હજુ બીડા બિતરીને જોવાનું છે આ ત્યાગની પાછળ આત્મવિજ્ઞાન કહે છે કે એક નારી પરનો મોહ છે એ નિશ્ચિત છે કે અહીં આત્મ-જ્ઞાન બોલતું નથી પણ દેહ પરની મમતા બેઠી રહી છે, એટલે વીતરાગના ધરમાં આવા ત્યાગની કાઈ કિમત નથી મનમાં રાગને સ્થાપી ત્યાગ કરી લેવાનો કાઈ અર્થ નથી માટે પહેલા રાગને તજો અને પછી પદાર્થને તજો, આવો નાનો એવો ત્યાગ પણ આત્માને શાશ્વત શાંતિ તરફ લઈ જશે

ભાદરવા સુદ ૩

જૈન ઉપશ્રય,
કાઠવાડી, મુબઈ.

“ સપૂર્ણ કુમ્ભો ન કરોતિ શબ્દ ”

૪૪ બરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી

કયાકવિજ્ઞાના સંબંધમાં આપણે વિચાર-વિનિમ્લ આવી રહ્યો છે કામે મે માનવિત્વ સંબંધમાં વિચારે. ૧૪૮ ક્યાં હતા આપણે વિચાર કરવો છે કે માન કેવી વ્યક્તિને થાય છે માન હમેશાં અધૂરાને થાય છે જાહેરો અન્યાય હોય છે તે તમે જોયું છે હવે તો ‘૭’ ના બદલે ‘હતી’ કહેવું જોઈએ. કારણ કે હાથે જણવું એ તો ગરીબાઈનું ચિહ્ન ધર્મ અથુ છે કાંઈ પણ ન કરવું એ શીમતાઈની નિશાની ગણાય છે પછી બને એવું આજસુ છવનથી ગમે તેટલી બિમારીઓ ચાલી આવે. ક્યારેક માથુ ભાર થાય છે ક્યારેક પેટ ભાર થાય છે કાંઈ વખત કબજિયાત થાય છે તો વળી કાંઈ વખત બિંધ નવી આવતી રા. / રાજ કોકટરને ત્યાં દોડે એને ફી આપો, પેટમાં દવાઓ નાખે જાઓ અને ઈન્જેક્શનો ભેંજાવો. બાવી શીમતાઈ કે ? બે રાટલી પણ ચાંતિથી ખાવા ન દે. તેના કરતાં ગરીબાઈ શું ખેડી છે ? ગરીબી, બને રાટલી સાથે લી ન આપે, જાતજાતનાં ચટણી-અંધારા ન આપે પણ તદુરસ્તી તો સારી રાખે છે રાજે રા. ત્યાં ઈન્જેક્શનોથી શરીરમાં કાણું તો નથી પાડવા પડતું. બને ગરીબોની પાસે એવા વધાનના પૈસા પણ ક્યાં છે ? ખરું પૂછે તો તેમની પાસે બિમારીઓ વધુ જતી પણ નથી. કારણ કે તે જાણે છે કે ત્યાં તેનું ધનુ સન્માન થવાનું નથી આ તો તમે સોમ્ને એ તેની સાથે ગીતિ ગાંધી રાખી છે મે સખીતો રસ તેને તમારે ત્યાં ગળે છે પછી ગરીબોની કુપડીમાં તે શુ કરવા નય.

ગામમાંની જાહેરો ખાજો પણ હાથે ખરીજે હોય છે એટલે તેમને

ચોખ્ખો લોટ મળે છે અને તે પણ વીટામીનવાળો કારણ કે હાથ ધરી વીટા-
મીનને બાળી નાખતી નથી જ્યારે મશીનની ઘટી અનાજના સત્વનો નાશ
કરે છે, એથી તમારે વીટામીનની ગાળીઓ શોધવી પડે છે

જ્યારે બહેનો ઘટીમાં દળે છે ત્યારે જો અનાજ પાણીમાં પલળેલું
હોય તો અનાજ ચતો નથી પણ જો અનાજ સૂકું હોય તો કંકડાટ
અવાજ થાય છે

તેવી રીતે જેનામાં રાનની બીનાય છે, તે અવાજ ઓછો કરે છે પણ
જે સૂકા છે તે વધુ અવાજ કરે છે એટલે, એટલું સત્ય સમજીને કે જેના
જીવનમાં ગંભીરતા છે, વિચારમાં પ્રૌઢતા છે, તે તેટલું જ ઓછું પ્રદર્શન
કરે છે

અંગ્રેજ વિચારક માક્ટવેર્થન કહે છે કે-માત્ર જે ઈડા મૂકનાર મુરઘી
એટલો કંકડાટ કરે છે કે જાણે તેણે કાંઈ નક્ષત્રને જન્મ આપ્યો હોય
અધૂરો આદમી જ્યારે કપડા પહેરે છે, ત્યારે એમ જ સમજે છે કે તે કાંઈ
દિવસ નગ્ન રહ્યો જ નહિ હોય જ્યારે તેની પાસે જે પૈસા બેગા થાય છે
ત્યારે તે એમ સમજે છે કે જાણે તેણે કાંઈ દિવસ ગરીબી જોઈ જ નથી
જ્યારે તે ચાર અંકર લખે છે ત્યારે તો તે બૃહસ્પતિ સાથે પણ ચર્ચા કરવા
તૈયાર થઈ જાય છે અહીં ભરેલો આદમી જ્યારે જે પાનાનો નિપ્પ ધ
લખી નાખે છે, ત્યારે તે પોતાની જાતને એક મહાન સાહિત્યકાર માની લે છે.

એટલા માટે એક સમૃત કવિ કહે છે કે-

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं द्विप इव मदान्ध समभवम्

तदा सर्वज्ञोऽहस्मात्यभवदलिप्तं मम मन ।

यदा किञ्चित्किञ्चिद्विबुधजन सफाशादवगतं ।

तदामूर्खोऽस्मीति ज्वर इव મધો મે વ્યવસત ।

પિંગળાની પાપટહાણીએ જેના અંતરને અજવાળ્યું, એવા ભનૂંદરિ
કહે છે-જ્યારે હું કાંઈ જાણતો હતો ત્યારે, મારું અહંકારી મન એમ
કહેતું કે હું બહુ જ જાણુ છું આ અહંકારે મોઝા જાનદીપક બુઝાવી
નાખ્યો હવે જ્યારે હું અધાગમા રૂબીને શોધવા મડ્યો, ત્યારે જાનતો
પ્રકાશ મને મળ્યો પણ જ્યારે હું કેટલાક વિદ્વાનોના પરિચયમાં આવ્યો,
તેમની રાત્રિધારાના ઘોડાક મિન્દુઓ પ્રાપ્ત કર્યા, ત્યારે મને સમજાયું કે
આજ મૂર્ખી હું જો કાંઈ શીખ્યો, જો કાંઈ વિચાર્યું અને જો કાંઈ સમજ્યો

હતે. તે જ્ઞાન નહિ પણ અજ્ઞાન હતું અને તેને કુ જ્ઞાન માની મોઠો હતો. તેથી મારા મનમાં અહંકાર યાત્ર્યો આ ૮ કુ સમજી શક્યો છું કે કે દેટલા અધકારમાં છું । જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશનાં કિરણોનાં કબજામાં આવે પણ મેં મેળવ્યો નથી.

૭ કિડી નદીઓ દોષ છે તે સાત દોષ છે પણ હિઝરા નાળંદાં એવો અવાજ કરે છે કે નજી પાણીનો અખૂટ સમર દોષ. વર્ષાઋતુમાં તો ઘણી વખત તે એવો દેખાવ કરે છે કે કુઝળ નહિ. આશુભાજીની નાની મૂપડીઓ અને ઝાડોને પણ તે એવી ભ્રમ છે.

એ નદીનું જોશ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જશે. પણ તેણે જે વિનાશ સર્જ્યો હશે તે માનવીના મનમાંથી ત્રણ વર્ષ પણ દૂર નહિ જાય. જ્યારે તે તેની નદીક જશે ત્યારે તેની કદાચી કહેશે કે અમુક વર્ષમાં આ નદીમાં એટલું મોટું પૂર આવ્યું હતું કે તેમાં અમારા ગામની તમામ સંપત્તિ તથાઈ ગઈ હતી. દેટલાં દૂધ પીતાં બાળકો મરી ગયાં. દેટલા કુચનો અને જલો તથાઈ ગયા. ૭નો આજ દિન સુધી પતો નથી દેટલી જમીન ધોવાઈ ગઈ વાવેતર સારૂ થઈ ગયું હશે તથાઈ ગયા.

આવી ૮ રીતે સંપત્તિ અને વૈભવનાં પૂર પણ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જશે. પણ એ પૂરમાં માનવીએ કરેલા કાળાં કામની માફ તો હમેશાં આરે ગી જા. દેટલા દસતાને રજવા બી નહોતા રોટલા કિતરી લીધા એવી કાળી કદાચીઓ માનવીના મનમાંથી વર્ષો સુધી જશે નહિ.

૫૨૮ આ કારી વ્યક્તિના પ્રયત્નો જ એવા આશ્ચર્ય દોષ છે કે તે બીજાને નીચે પાટી પોતે બીજા આવવા ઈચ્છે છે પણ અધકારી પોતે જ પાતાનું પતન સાવે છે અધકાર થું છે કે તે છે માત્ર મનનો સ્વાર જે વળાઈ જાય તો એક તેવાજા પણ નથી. પણ તેનો સ્વાર એટલો છે કે તમામ માન ઉચ્ચ કદાચે જવા નથી દેતો. તે આપણી બીજે કાજની સંખ્યાને કાપી નાખી પતનના માર્ગ પર છે તે ચારિત્ર્યને ઈર્ષ્યા દોષ તો પદસા આ મનના જા ને દૂ કરો. ખરું માનને કે મનમાંથી માનને ન તોડવા । નાજી સ્વો વચન એટલું હળવાપણુ લાગ્યું કે નજી માથા નથી મળુ માર ૧૮ । ગયા માનવિ જ્યો લાભ જપા કરતાં જુ છે સીતમ પ્રમુ સીતમ । જન્ય આ વધ માનને પ્રમ કરે છે

પ્ર૦— 'માણ વિજયેષ મન્હે ! જીવે કિં જાન્યું !

૮૦—માણ વિજયેષાં સદત્ત્વં જ્ઞાયજ્ઞ । માણ દેયણિજ્ઞં કર્મં ન
વન્ધજ્ઞ । પુન્ન વુદ્ધં ચ નિજ્ઞરેજ્ઞ ।

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે—ભગવન્ત ! ગાનનિબંધથી આત્માને રો
લાલ થાય ?

કેટલાં માર્મિક અને હૃદયને સ્પર્શતો આ પ્રશ્ન છે ! નહીં તેમા સ્વર્ગની
ગમી જિજ્ઞાસ કે નથો તેમા નર્કની પાતાળયાત્રા

ધણી સુમુદ્રજો આવે છે પ્રશ્નો કરે છે પણ તેમના કાંઈ આકાશમા
જડતા હોય છે કે પાતાળને કોડના હોય છે પણ આ પૃથ્વીની કાંઈ વાત
નથી હોતી કે જ્યાં આપણે રાતદિવસ રહીએ છીએ જાણે કે આ દુનિયાના
તમામ સવાલો જિક્ષી ગયા । ખજી ભલેને કીડાની ગાદી, ધરમા ઝકળતા
હોય, ખાવાનામાં જરા જોટણ મીઠું વધારે પડના, ધરમા મધાભારત જગાવતા
હોય અને આખા કુટુંબને મેકી નાખતા હોય, પણ ઉપાશ્રયમા આવશે
ત્યારે આસમાનની જ વાતો કરશે

ક્યા ઉપાય વડે મનની આગ જુએ, ક્યાય મદ પડે, કૌટુંબિક હૃદયમા
કેમ શાંતિ આવે, હૃદયની નાનીમોટી સમસ્યાઓ કેવી રીતે શાંતિપૂર્વક ઉકેલે,
ખીનની જૂનોને પ્રેમપૂર્વક કેવી રીતે સુધારી શકાય, સ્વર્ગ આકાશમા નહિ
પણ હૃદયમા કેવી રીતે જીતે, આ બધા પ્રશ્નો સાથે આજના તત્ત્વજ્ઞાનપ્રિય
પિપાસુઓને જાણે કે કાંઈ લાગતુવળગતુ જ નથી તેમની સામે તો હંમેશા
સ્વર્ગ અને નરકની તસ્વીરો જ નાચતી હોય છે

પણ મહાન સાધક પ્રભુ ગૌતમ હૃદય અને જગતના રહસ્યના જ્ઞાતા
ભગવાન મહાવીરને હૃદયને સ્પર્શતો પ્રશ્ન કરે છે

પ્રભુ ! આત્મા માનતો ભાર ઉતારીને ફેકી દે છે ત્યારે તેને શો લાભ
મળે છે ? આ લાભને તમે ચળકતા આદીના દુકડાનો લાભ ન સમજશો

તમારે શું જોઈએ ? ચમકતી આદીનો લાભ કે આત્માની ઉજ્જવળતાનો
લાભ ? આજનો માનવો આદીના ચળકાટમા એટલો લોભાઈ ગયો છે કે
આત્માની ઉજ્જવળતાનો તેણે નાશ કરી નાખ્યો છે પણ અહીં ભૌતિક
લાભનો પ્રશ્ન નથી, પણ આત્મિક સૌંદર્ય અને નિજગુણની પ્રાપ્તિનો પ્રશ્ન
છે આત્મિક સાધના દ્વારા, ભૌતિક લાભના દુકડાની બીજ માગવી એ
શુદ્ધિમત્તાથી દૂર છે

આ નસના જ્વળમાં વીતરાગ પ્રભુ મનવીર હરભાવે છે કે- દે
 શીતમ ! મન પર વિજય મેળવનાર બ્રાહ્મણ શ્રદ્ધતાના માધુર્યને મેળવે છે

—વનની ઢામળતામાં ક્યે બ્રાહ્મણ છે તે તે બાપ સતાને પૂઠા.

તોફાની નદી મોટાં મોટાં મકનને બને જાડે ને બેચી જાય છે ત્યારે
 તે નાની લગાને તાથી જઈ સહી નથી નાની વેશે જમે તેજ પ્રય-
 પ્રવા ના પુરમાં પણ પેલાને સથામન રાખે છે કાચુ કે તેમને ઢામળતાની
 કળા નથી છે પાણીના પુરની સામે બડા રીતે તે રહી શકે છે મોટાં મોટાં
 જુદાં જેમના મજ જમીનમાં બેડે સુખી એમાં દાંષ છે તે પાણી જાય
 છે તેના ઘણાંપાંખાં ખખડી જાય છે પણ નાની વેલીએ એ તોફાનની
 સામે રમી દોષ છે કેમકે તેને ઝૂકનાં આવડે છે

જે ઝૂકનાં આવડે છે તે તોફાન સામે રમી શકે છે ભગવાન મન
 વીરને ઝૂકનાં આવડુ હતુ માટે તે તે તોફાન સામે બેસી શક્યા બને
 એવા બેસ્યા કે તેમનાં કપોની વાતો સાલજનારનાં બાપે પણ શેખાંખાં
 થઈ નય છે વિપત્તિઓની વીજળીઓના કચ્છા થયા સહરોના પદ્ય તૂટી
 પડ્યા આ કપોના પદ્ય માત્ર અબેષ બન્યા તરફથી જ નરોના આ થ
 પણ બાપ કેવલવનાર મેલોએ પણ એ કહોની પરખરને વધારવામાં કાઈ
 બાકી રાખી નહોતો. છતાં એ જાત સાથે એ સપનાં દુ બો વચ્ચે
 ચમકતા ૨ । વિરોધીઓના પ્રયોગો મધ્યમાં રહેવા ક્યાં પેશની પ્રતિભા
 સરખા મારે પેશને છોડ્યુ નહ્યુ ત્યો આગળ વધવા જ લ્ય. વિરો
 ધને રિતેદ્ય રાખા જાણી નાખવાની કળા નામ ઢામળતા છે

માન ઉર વિજય મેળવનાર સપાને જીવની શ્રદ્ધા પ્રપ્ત સાથ છે
 અને વન સથામ્યા આગળ વધવાનું સાદસ પણ તે જ પ્રપ્ત કરી શકે
 છે કે જાતે । અથ એટલે નથો કે તે અચલ કે અન્યાયની સામે નથી પડે
 અન્યાયના ના ન મળક ઉતારે । છતાં એ સથામા લગુ ઢામળતા
 બેડે અ । નિતિ સથાની બીજાના બીજા રાજે માં પણ પેલાની
 ૨ ન નથ પ્રતિષ્ઠા મનિય ૨મે બા મનિય બાત
 જના ન મ । છતા જાતે । નથ અન્યાયની સામ તમને
 ૧ ૨ ન ન મનાં મમ તમને વિરોધ રતો રત્નાનો સાથે
 ન ૩ ન ન દયા એ ના તેમના પરિસ્થિતિમાં બેડેપ મરી

વિનયવત આત્મા માનના બોજને ઉતારીને ફેંકી દે છે. પછી માનને પરિણામે વેઠવા પડતા કર્મોનો બધ તેને થતો નથી એનો અર્થ એવો છે કે તેના કાર્યો એટલા કામળ હશે કે લવિષ્યના જન્મોમા પણ અહંકાર, તેની નજીક નહિ આવે. કારણ કે તેનામા બહાર વિનય છે તેવો અંદર પણ વિવેક છે એવી નિરલિપ્ત વ્યક્તિ પરાક્ષ રીતે પણ અહંકાર વ્યક્ત થતો હોય એવા પ્રયત્નોથી દૂર રહેશે તે મહાપુરુષોનું આગત કરશે પણ તેમના અપ-માનથી દૂર રહેશે.

એક માણસ ટોડીયોના બગીચામાં ફરી રહ્યો હતો એકાએક તેની નજર તેના એક ફોટા તરફ ગઈ તે જરા અટકી ગયો કાંઈક વિચાર કર્યો અને ફોટો લટકાવેલો હતો તે રટુડીયોમાં ગયો ત્યાં જોટલા ફોટા તેના હતા તે બધા તેણે ખરીદી લીધા અને ફોટોગ્રાફરની સામે જ તેમા દીવાસળી ચાપી દીધી ફોટોગ્રાફર તત્કાલ થઈ ગયો આશ્ચર્યચકિત થઈ તેણે પૂછ્યું. “આ તમે શું કર્યું ?”

તેણે પૂછ્યું — “તમને ખબર છે આ કેનો ફોટો છે?”

ફોટોગ્રાફરે કહ્યું — “હા બરાબર ખબર છે, આ અમારા જાપાનના મુખ્ય સેનાપતિનો ફોટો છે, જેના ઉપર દેશની સ્વતંત્રતાની ખૂબ જ મોટી જવાબદારી રહેલી છે પણ તમે કહો કે તમે આટલા પૈસા ખર્ચ્યા અને તેના ફોટાઓને સળગાવી દીધા, તો શું તમે વિદેશી ”

“શું કહ્યું ? વિદેશી જાણુસ ? વિદેશી નહિ, પણ વિદેશીઓને માટે જરૂર જાણુસ છું ”

ફોટોગ્રાફર આગળ કાંઈ પણ બોલે તે પહેલા પેલા આવનારે કહ્યું

“તમે મને ઓળખી શક્યા નથી આ ફોટાઓ મારા જ છે હું જ તે જાપાનનો મુખ્ય સેનાધિપતિ છું જુવાનીના સમયમા હું લશ્કરમા જોડાયો હતો આજે તો હું ખૂબ બદલાઈ ગયો છું અને મેં ફોટા સળગાવી દીધા તેનું કારણ જાણુવું હોય તો સાબળો જાપાનના લોકો પોતાના લાકડાનાં મકાનોને શણગારે છે, મારા ફોટા પણ તેમા લગાડશે પણ તેમા મારો એક-લાનો ફોટો નહિ હોય મારી સાથે અનેક મહાપુરુષોના હશે એ બધી અહિં સા અને વિશ્વપ્રેમી શ્રુતિઓની સાથે મારો ફોટો ફેટવો શરમાશે ! ક્યા કરુણા-મય સત અને મહાપુરુષો અને ક્યા બીજાઓના ખૂનથી ખેંચનારો છું ! એમની વચ્ચેમા બેસતા ફેટવી શરમ આવશે ! હું નથી ચાહતો કે સત અને

કૈનિક એક આસન ઉપર બેસે. એકા માટેજ મે ફોટા સજાવી કે ગ્રી જનતાના મનમાં પવિત્ર સતોની સ્મૃતિ રહે સ્વયંક સેનાપતિની નધિ.

આ એક નિરાશિમાનીપણ અને નિઃશ્વસતનુ ચિત્ર છે જેના આત્માને અશિમાન અધ્યુ નથી તેના જીવનમાં આવી વાતો મળી શકે છે જેમ સુખમાં શીતળતા અસભ્ય છે, તેમ આદ્યકારીના મોંમાંથી નસતા-ભાઈ વાક્યો નીકળતાં અસભ્ય છે આદ્યકારીની પાસે તમે વારંવાર એક વાક્ય સાંભળશો અને એજબો છે હુ કાલુ છુ !

એક સાત વાંની અશિક્ષિત પુછવામાં આવ્યું કે અશિમાન અને અં કારમાં શો ફેર છે તેણે કહ્યું—અશિમાન કહે છે કે તમે મને શું સમજો છો ? ત્યારે અં કાર કહે છે કે—તમને કાઈ કાઈ સ્વમજતો નથી

સાત વાંની અશિક્ષિત અશિમાન અને અં કારની જુદી પરિસ્થિતિ આવી છે । અંકમાં અં કાર પ્રવેશ કરે છે ત્યારે માનવી મોટામાં મોટી બે જુદો કરે । પટેલી તો તે પેતાની સ્વસ્થ માને છે અંક બીજી તે બીજીને તુરંત સમજે છે આદ્યકારીને કે તે તમે બીજાને તુરંત માનશે તે બીજીની નજરમાંથી તમ કાઢી જશે

આકાશમાં બેગે રહેલ પત્ર, આખી દુનિયાને નાની મનને દર્શાવે તે રિશ્તો તો દર્શાવે છે કે જે કોનો થવી નયો હતો । અંકો જેતાં દુનિયાનાં મોટાં મોટાં પ્રણીઓ પત્ર નાનાં નાનાં દેખાય છે । આદ્યકારી આંખોમાં તને કાઢી તો શું મનુષ્યો પત્ર બેગે દેખાય છે । અંકો ન જાય । કે દુનિયાને નાની જેનાર પત્ર અને એ અંક નથી કે દુનિયાની આંખોમાં એ પત્ર બેગે દેખાય છે

પરંતુ આદ્યકાર એટલું જાણ જ નથી થયું કે । સોયવોટરની જાદવીમાં રહે । અંકની સ્વસ્થ દવાને અંક ના રેની નથી અને અંકરના એમો અંક નીકળતા રેની નથી । એ રેને અંકરમનમાં રેનેથી અંક કાઢી પેગે । આદ્યકારીને અંક નીકળતા રેની નથી અને અંકરના પ્રકારને અંક ના દર્શાવે નથી । આ આત્મના અંકમાં આદ્યકારીને અંક નથી મને નથી પત્ર ઉતરે નથી છે

પરિશિષ્ટ અંક પત્રમાં પત્ર માત્ર નથી જે ને પોતે નમ્ને ને પત્ર નથી પત્ર નથી અંક નથી નીચે ઉપર આદ્યકાર નથી અંક

બધ થઈ બન્ય છે પછી પ્રશ્ન ન્યાયાન્યાયનો ન રહેતા વ્યક્તિગત પ્રતિષ્ઠાને બની બન્ય છે વ્યક્તિગત માન પાછળ અધ બનેલો માનવી શું નથી કરતો ?

પણ અહ કાર જ તેના પતનનું કારણ બને છે તે બધી લક્ષાઈ-એને દોઢ મતરીને કાઢી ચૂકે છે અહ કારને કોઈની સાચી શિખામણ પણ સાક્ષીતામાં અપમાનનો આભાસ થાય છે પછી માનવાની તો વાત જ કયા રહી ? પછી તેના જીવનમાં રહેલા સદ્ગુણો, પહાડ ઉપરના ઝરણાની માફક સમાપ્ત થઈ બન્ય છે, પાણીનો સ્વભાવ છે કે તે હમેશા ઉપરથી નીચેની તરફ વહે છે, એવી રીતે સદ્ગુણ પણ નીચે ઊતરતા બન્ય છે જેના જીવનને અહ કારનો સ્પર્શ થયો છે, તેનામાં સદ્ગુણનું પાણી ટકી સકતું નથી, એટલે મનમાંથી અહ કારને કાઢી નાખી તેમાં સદ્ગુણોને સરવાળો પ્રપ્ત કરે.

પરંતુ, માન જેટલી અનાવશ્યક વસ્તુ છે, તેટલું જ વ્યક્તિમાન આવશ્યક છે તમે નમ્ર બનજો, પણ દીન ન બનરો. સદ્ગુણની સામે નમવામાં વધતા છે, પણ સ્વાર્થ સામે નમવામાં દીનતા છે કોઈ સદ્ગુણી વ્યક્તિને તમે હજાર વાર નગો તમારું ગૌરાવ વધશે પરંતુ સ્વાર્થના પ્રયોગન અને ભયની સામે એક વાર પણ મરતક નમાવશો નહિ ત્યાં નમવાનો અર્થ સ્વાર્થ અને અન્યાયને ઉત્તેજન આપવા જેવો થશે.

ભગવાન મહાવીર, પાતાપુરીની અંતિમ દેશના-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં સૌથી પહેલા અધ્યયનમાં, વિનય ગુણ ખીલવવાની પ્રેરણા આપે છે તે જ ભગવાન ખીજ અધ્યયનમાં પોતાના સાધુઓને દીનતાનો પગિત્યાગ કરવાનું પણ ફરમાવે છે ભગવાન કહે છે -

સાધ્યજીવનની લાખી યાત્રામાં તારે ભૂખ અને તૃપાના સંકટો પણ સહન કરવા પડશે કારણ કે સાધુજીવનનો માર્ગ કૃષોથી નહિ પણ કાઠાથી પથરાયેલો છે, પરંતુ એ માર્ગ પર ચાલતા તારા જીવનમાં દીનતાનો જરા સંખી છાટ પણ ન આવે, ભલે ભૂખ તારા શરીરને દુર્ઝળ બનાવે પણ તે મન ઉપર આક્રમણ ન કરે એ જોજો.

તનની દુર્ઝળતા મનમાં ન પેમે તે માટે વીતગગ પ્રભુ ચેતવણીકરે કહે છે-

“કાલો પલ્લવ સક્કાસે, ફીસે પમણિ સતપ્પ ।

માયન્ને અસળ-પાણસલ અદીળમણલો ધરે ” ॥

બૂખ અને તરસને કારણે તારો દંઠ કામચલા પા જેવો ફટ થઈ જાય છતાં તું મનમાં દીનતા પાસણ કમી વિના ચાલજો વિદ્યા તારૂં જીવન છે છતાં તેને માટે તું કોઈની પ્રતિષ્ઠા ન કરીશ કમી ક્યા પ્રાપ્તિ થતું એક બાજુ છે અને એ તપ પણ છે મુનિજીવનમાં સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વ પૂર્ણ સ્થાન છે છતાં પણ સાધક તું વિદ્યા માટે સ્વાધ્યાય ન કરીશ નહિ તે સામાન્ય જનતા તેનો સીધો અર્થ એવો કરશે કે બાહ્ય મારું બાહ્યો જીવેલ દીધો એ મારું માત્ર એ શે સા માટે હતું આ વૃત્તિ તારું સ્વાધ્યાયની જીવન માટે શેવારપદ નથી તેમ જ જૈન ટાસનને માટે લાંબાંરૂપ છે.

તમે નમ્ર જાનો પણ દીન નહિ એવી જ રીતે સ્વાધ્યાયની જાનો પણ અધ્યાયની નહિ. અધ્યાય અને સ્વાધ્યાયનમાં એટલું અંતર છે કે જેટલું વાપની ગરમી અને સ્વાસ્થ્યસુચક ગરમીમાં છે.

તદુપર આનંદની શરીરમાં ગરમી હોય છે નો ગરમી ન હોય તે એ માત્ર વેર ટ જ આવે. પણ નો ગરમી સાચાંજીવન કરતાં ઉપર જાય તે તે ચિંતાનું કામજીવન. તેને માટે જીવેલન પણ લેવું પડે.

મર્યાદા એવી જ રીતે. સ્વાધ્યાય શરીરની જાનો ગરમી છે અધ્યાયને પોતાના દેહનું પોતાના કમીનું પોતાના સમાજનું ગૌરવ હોવું જોઈએ નો કોઈ મનુષ્ય ધૈર્ય પૈસાની ખાતર રાષ્ટ્રનાં કિર્તિનાં નાશ કરવા તપસ થાય તે જાણવું કે અધ્યાયની રાજને માટે તુલ્યતા કરી શકો છે.

તમામમાં આત્મગૌરવ હોવું જોઈએ અધ્યાય એટલા વિનમ્ર હોવા કે તેમની વિનમ્રતા એ બારતનો બાહ્ય છે પોતાની જાણ નો જાણતી તે એક નાનાં જાણને નમવામાં પણ તેમને શરમ નહોતી આવતી પણ અધ્યાય કાની મુશ્કેલીમાં એક અધ્યાય તેમને જાડીમાંથી જાણ પાછી કરવા કમી તે એક જાણને અધ્યાય પણ નહિ. નો કામ્ય કોઈ વધે તેમને કમી હોત તે તેને આ અધ્યાયમાં એક કમીને પણ વિચાર ન કરી હોત. પરંતુ અધ્યાય પ્રસ જીવે હોત. નો તેમજ જાણ પાછી કરી હોત તે સમય બારતનું સ્વાધ્યાયનું જીવેલ. એટલા માટે તે એક જાણ જાણ અને માર ખાઈને પણ જાણ ઉપર એવી રજા. કારણ કે આ સ્વાધ્યાયનો સ્વાધ્યાય હોત.

આત્મગૌરવ કોઈ નથી? જીવેલ વસ્તુ પણ કોઈને વિચાર સ્થાન કરી શકતી નથી. કોઈ આવામાં આવે છે તે તે કોઈ અન્યતરનાં માટે અધ્યાય એવી જાય છે.

હા તો તમે સ્વાભિમાનની રક્ષા કરો પણ તેને માટે તમારે અહંકારને તો વિદાય આપવી જ પડશે અહંકાર થયા પછી ધ્યેયની પ્રાપ્તિમા એક સેકન્ડની પણ વાર લાગવાની નથી સ્વામી વિવેકાનંદના શબ્દોમા કહ્યું તો—

“જો તમારો અહંકાર ઓગળા ગયો તો કાઈ પણ ધર્મપુસ્તકની એક લીટી પણ વાચ્યા સિવાય મંદિરનું એક પણ પગથિયું ચઢ્યા સિવાય, ન્યા બેઠા હશે ત્યાંથી જ મોક્ષ મેળવી શકશો ”

તા. ૧૮-૭-૫૬

જૈન ઉપાશ્રય, માટું ગા.

દેવી માનસ સદા ભયભીત રહે છે

પૃથ્વીની રક્ષા સમુદ્ર કરે છે, ધરની રક્ષા આર દિવાનો કરે છે, રાષ્ટ્રની રક્ષા શાસક કરે છે, તો મનુષ્યની રક્ષા અદિત્ય કરે છે

જેમ મયૂરની ગોલા એની પાખોથી અને પાખોની શોભા મયૂરથી છે તેમ વ્યક્તિ અને સમાજની શોભા પરસ્પરના પ્રેમસંબંધથી છે

વેગથી વેર વધે છે, આપણા હૃદયનું વેગ શત્રુના વૈરાગ્યિને માટે હૃદયનરૂપ છે જો આગમા હૃદયનું ન પડે તો તે શુદ્ધાર્થ નય છે

દરેક માનવીના મનમાં એક મહત્વાકાંક્ષા હોય છે કે તે મનન જતે તેના દરેક પ્રયત્નો મક્કાન જનવાની દિશામાં જ હોય છે પણ તેમ જોયે તે આજળ વધવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ તેના મનનો અકાર તેના મુર્ખતા બદલાયત કરતો જાય રહે છે જાણવાની સાથેસાથ માનવમનમાં અક જન્મે છે તે અક તેની પ્રગતિને રૂંધે છે મનના અક ને એક અંગ્રેજ વિચારકે ટાંક્સ્ટીની ઉપમા આપી છે ટાંક્સ્ટી કાગળમાં પેસે છે પરંતુ તેનું મધુ તેને આજળ જવા દેતું નથી, એ જ પ્રમાણે અક કારણે અવીન્નત જનને વ્યકિતનું મસ્તક તેની પ્રગતિને અટકાવે છે

અક કારી અકિતની એક આ ન હોય છે કે તે પોતાના / કાર્યોને સવચ્છિત માને છે તેના કાન હમેશાં પોતાની પ્રશસા સાંભળવા / ઉત્સુક હોય છે

અક કાર એ કલાવનું જન્મ રૂપ છે આ ન કલાવનું સબધમાં સાંભળતા આત્મા હો આ પહેલાં તમે મનની જ્યાળા કોષ કરવાના સબધમાં સાંભળુ છ આજે મન પર વિચાર કરીએ

એક પ્રશ્ન થાય છે કે તે આવે છે શા મારે ? એક મહાવ્રત શાંત અને સ્વસ્થ બેઠો છે તેની પાસે જાક વાત થઈ કે તેના હૃદયમાં છૂટી આગ લાગી જાય છે તે શાંતિયિત પસન્ન આદર્શ એકદમ સાક્ષીજો થઈ જાય છે એ શબ્દો એવું શુ કામ કરે છે કે નથી દમાવેશો ક્રોધ જાગી તમ છે આપ જ્યાં બેઠાજુથી જુએ ક્યારે પણ એકાન્તમાં ચિંતે શાંત રાખી આ સબધમાં વિચાર કર્યો છે ? મનુષ્યો અને અન્ય જીવોમાં નાશ કરવાની યોજનાઓ થાય છે પ્રાઈ શયના જીવોને તે શરીરમાં વૂસી અર્થ

હે.ય તો તેનો નાશ કરવા તમે કેટલા આતુર બનો છો ? તુગત જ ડોક્ટર
પાસે જઈ ઈન્જેક્શન લો છો

હોગિયાર ડોક્ટર શરીરમા પ્રવેશેલા રોગના જ તુઓનો નાશ કરતાં
પહેલા, તેની કિંમતિના કારણે શોધે છે તમે પણ કુશળ ડોક્ટર બનો અને
જુઓ કે કોઈના ઝેરી જ તુઓ કેવું આક્રમણ કરે છે જરા બારીકાઈથી જુઓ
તો જાણશે કે કોઈના જ તુઓ અહ કારમા પેદા થાય છે કોઈનું મૂળ અહ કાર
છે, ન્યારે માનવ મનના અહ કાર પર આધાર થાય છે. ત્યારે તે ઊછળે છે,
આ ઊછળતા અહ કારનું નામ કોષ છે

ન્યારે કોઈ કાર્ષી કઠ્ઠી વાત કહે છે તો તે બોલી જોડે છે-મને જાણો છો
હું કોણ છું ? આ “હું” ઉપર ચોટ લાગી કે જીભરો ચડ્યો આ અહ
કેટલીક વાર કુટુંબ પરિવાર સુધી વિસ્તરે છે, તો કેટલીક વાર પોતાની જાતિ
કે વંશ પર પણ સુધી ફેલાય છે આથી કેટલીક વખત કોઈના મોઢે પોતાના
કુટુંબ કે પરિવારને હલકા ખાડે તેવી વાત સાલળી આપો લાલ ચર્ચ જાય છે
તેની વંશ પર પરાગે કોઈ નીચી કે હલકી કહે તો તે સહન કરી શકતો નથી,
આ બધું શું છે ? અહ કારના જ આ બધા રૂપાંતર છે

શરીર ઉપર ધા પડે તે માણસ હસતો સહન કરી શકે છે, પણ તેનું
અહ ઉપર ધા પડે ત્યારે તે ક્રુધવાઈ જોડે છે અહ પર ચરેલ ધા તેના તન
મન અને પ્રાણને ધાયલ કરી નાખે છે અહ ઉપર ચરેલો ધા એવો હતો
કે જેને પનિયામે આપ્યું ટૌરવસૈન્ય નાશ પામ્યું દ્રોપદીએ માત્ર એ જ
વાક્ય ઉચ્ચાર્યું કે, “આધળાના દીકરા પણ આધળા જ હોય” આ
વાક્ય દુર્યોધને સાલળ્યું અને તેનું અહ ધવાયું અને તે ધામાર
અદાર અક્ષૌહિણી સેનાના રધિર વળા યાદ રાખો કે માનવ મનવા સુર
અહ કાર પર ચોટ લાગે છે, ત્યારે કોષ ઉભરાય છે

તો એ પણ ન જાણો કે ન્યા સુધી હૃદયમા અહ કાર ભર્યો છે ત
સુધી તેના પર ચોટ લાગવાની જ એક વાર કુટુંબોલને કોઈએ પૂછ્યું
દુનિયા તને કેમ ડોકર માગે છે ? તુ ડોકરો ખાવા છતાં પણ ઉપર જી
છે મારે જગતે તારું સન્માન કરવું જોઈએ, નેના બદલે તારું તો ડોકરો ખા
પડે છે આ બાલુ આવે તો પણ લાલ અને સાગી પાર્ટી પાસે જાય તો
પણ લાલ

પેટમાં અકારની હવા બરેલી છે તે અને ઠોકરા ખવડાવે છે. આંધી સુધી એ હવા રહેશે ત્યાં સુધી દુનિયાની ઠોકરા ખાવાનું ચાલુ રહેશે.

અ કા ના આવેશમાં અને માનવી પોતાને મહાન માને. પણ દુનિયાની નજરમાં તે નીચે પડતો જાય છે એ નક્કી છે કે જો તમે બીજાં એને નીચા માનશો તો તેઓ નિર્ધન હોય કે અભાષિની હોય એના હોય તમારા અકાર સામે વિરોધનો મૂલ્ય બાંધે ન કાઢે પરંતુ તેને ઠોકર તે નજર સામે છે. યાદ રાખો કે અનતકાળ સુધી કામખેને માટે મોટું કામને પ્રયાત્ન રાખી રહ્યું નથી અનતકાળની વાત જવા દો પણ જો શુભકર્મના ઉદય અને તેના ફળ મળવા માટે તો ચોક્કસ જ દિવસ તેનું કિસ્મત બદલાઈ જાય છે અને તેના આશ્ચર્યતાનું કિસ્મત તેની આશ્ચર્ય શિક્ષા પડી જાય છે તમે એ જોશું છો અને અનુભવ પણ કર્યો હશે કે તેમનાં કિસ્મત મધ્યાહ્નના સૂરની માફક ચમકતાં હતાં જેમના મહેલોમાં થી કે તેમને બહારે અપરના દીવાઓ બળતા હતા. તેમનાં કિસ્મત એવાં તો બગડી ગયાં કે તેમના ધરનાં વાસણો સુકાં વેચાઈ ગયાં અને તેમના ધરની વહુ અને દીકરીઓ કે જેમણે મોટું દિવસ એક પાણીનો સોટો પણ બરો નહોતો કે તેમ કરવામાં પણ માનતી તેમને પારકે ઘેર દાસીઓ બની વાસણ મંજિયાનાં કામ પણ કરવાં પડ્યાં.

બીજી બાજુ પ્રજામાં એવી એક નહિ અનેક વ્યક્તિઓ મળી આવશે કે જેમના જીવનનો ઇતિહાસ જુઓ તો આપને આશ્ચર્ય થશે. તેમના જીવનના ઇતિહાસનો પ્રારંભ જરીબીથી થાય છે અને તે એક આશ્ચર્ય વધારી છે કે આ ૭ મિથ્યાશિક્ષાની પદ્ધતિમાં જેણે છે માનવીએ પોતાના આશ્ચર્ય અભિમાન ન કરવું. જોઈએ વૈભવના ઝગારા મૂરતી તડકામાં બેસી રહી જાણના દુર્ભાગ્યના હાથગળી મરકરી કરશે નહિ. બીજી વાત માનવીની પાસે એવી કંઈ વસ્તુ છે કે તેને તે ગર્વ કરે ને કદાચ વૈભવને ગર્વ મનમાં આવતો હોય તો જરા એ અકર્તા સમીકષાને યાદ કરે કે જેમની પાસે બારનબારનું વિશાળ સામાન્ય હતું અને જેનું ક્યાં સાહિત્યમાં અમરતા રત્ન શાસિભદ્રની સંપત્તિને યાદ કરે અને તેમની સાથે તમારી સંપત્તિની સરખામણી કરી જુઓ.

સંપત્તિનો ગર્વ આવતો હોય તો નિરાશિતો તરફ નજર કરો. જેઓ ગર્વ કાલ સુધી વળ્યો મો શેમાં મહાશયતા હતા અને આ ૭ જાગ્ય પરવારી જતા એકેક પૈસા માટે બી ન તરફ નજર કરે છે અમીરી એક રાતમાં જરીબીમા પસારાઈ ગઈ.

સપત્તિ સિવાય માનવીની પાને ગદ્દિતનુ બળ પશુ છે, કદી કદી તેને સત્તાનો અદ્ધકાર પશુ આવી જાય છે એવો અદ્ધકાર મનમા આવે તો નેપોલિયન, હિટલર કે મુસોલિની તગ્ગ નજર કરો તેમના સત્તાશાળી જીવન તરફ જુઓ તેઓ એક દિવસ દુનિયાભરના સામ્રાજ્યના સ્વપ્ના જેના હતા. સમ્રાટ નેપોલિયન તો જાની ઠોકને કહેતો કે મારી ડિક્ઝનેરીમા “અસ-લવિત” જેવો કોઈ શબ્દ જ નથી આવા આત્મવિશ્વાસ આથે જે દિશામા તે પગ ઉપાડતો તે દિશાના પૃથ્વી વચ્ચરી જીકતી જનનાના પ્રાણુ વધી જાકતા તે ગર્વની સાથે કહેતો કે આખી દુનિયાને એક દિવસ મારી ધુટણીયે પડવું પડશે પણ તેનું કિસ્મત એવું બદલાયું કે તેને મરતા કદન પણ ન મળ્યું પૃથ્વીના પ્રાણુને વપાવનાર ચોક્કો એક નાના સરખા ટાપુ ઉપર કેરીની હાલતમા મર્યો હજારો વીરોના લોકો વહાવી મેળવેલો વિજય તેની સામે જ પરાજયમા પલટાઈ ગયો.

મદાધ મુસોલિની ઉપર ગભરીયુક્તિ એવી જોર કરતી હતી અને પોતાની વાયુસેના ઉપર તેને એટલો ગર્વ હતો કે તે અભિમાનભર્યા અવાજે કહેતો કે યુદ્ધ તો વિશ્વના અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે નાના સરખા એયિસિનિયાને તેણે કેટલા જ ગલીપોલિયો કચડી નાખ્યું હતું ! નાનાસરખા દેશના આધુનિક શસ્ત્રસજ્જતથી વિહીન નાગરિકો પર ઝેરી ગેસ છોડ્યો પણ યુદ્ધને અનિવાર્ય કહેનાર મુસોલિનીનું ગર્વોન્નત મૃતક યુધ્ધે જ નીચું નમાવ્યું લશ્કરના પ્રાગવમા જ તેની જીવનશૈલી સમાપ્ત થઈ ગઈ.

અને હિટલર ! તેનું નામ જ આતકનું પ્રતિક બની ગયું હતું વિશ્વ વિજયની ધૂનમા તેણે માનવતાને ગુલામ બનાવવાનો આતક ફેલાવ્યો હતો એક હાથમા હાથકડી અને બીજા હાથમા જોગ્ય લઈ દુનિયાને પડકારી રહ્યો હતો કા તો આપ ચુપચાપ હાથકડી પહેરી લો કા તો તમારા ઉપર જોગ્ય પડે તમારા મહેલો ઉપર જોગ્ય પડે અને તમારા અરમાનો ધુમાડો થઈ ઉડી જાય પણ એક દિવસ એવો આવ્યો કે હિટલરના પોતાના અરમાનોની રાખ થઈ ગઈ, માત્ર તેના અરમાનો જ નહિ, પણ તેનો પ્રિય દેશ જર્મની પણ ખડિયેરોમા પલટાઈ ગયો વીજળીના ઝળકારા જેવો તે જગતની રગ ભૂમિ પર આવ્યો અને તે જ રીતે નાશ પામ્યો અને તેના શબ્દો પણ પત્તો ન લાગ્યો.

જો સત્તા જ ટકવાની નથી તો એવી સત્તાનો મદ શી રીતે ટકશે ? આપની નજર સામે જોતજોતામા ભારતના સાતસો રાજ્ય રજવાડાઓની-

સત્તા જિવિત્ત મર્ત સદીઓથી ચાલી આવેલી પુરાણી રાજધાની પર રાત્રે
ખતમ ચતાં બે મહિના પછી ન લાગ્યા.

ક્યારેક ક્યારેક માનવીને પોતાના સીદાનું પશુ અભિમાન આવે
છે. પશુ સૌ પનો ફેર ફેટનો વખત ટકવાનો છે? બાકિની ઉપાધિ તેની
પાછળ પડેલી જ છે. જો મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો
મુબઈની હોસ્પિટલોમાં જઈને ખાતરી કરો. ચાર દિવસ પહેલાંનું સુદર
સુક્રમાર બાળક આજે ચામડીના રાયથી એવું પીડાતું જોવામાં આવતો કે
તેના સાથે પશુ તેવું તોળેને નહિ ગમે. કદાચ બાકિથી બચશે. તે સીદાના
દુસ્મન જેવી વૃદ્ધાવસ્થા તો આવશે. / આ જ વાત બળની છે. જે અકર
તીઓ એક બાજુ વડે એક લાખ થોડાઓને મારી શકતા હતા. તેઓ પશુ
સહને માટે સર્પ મથા લોગની બેડીઓને કાચા સુતરના તાનસૂની માફક
તોળી નાખવાની શક્તિ ધરાવનાર બદાદુરો કાચા સુતરથી એવા બધાઈ
મથા કે પાસુ બચવાનું પશુ મુશ્કેલ બન્યું.

એક ચી / બીજી પશુ છે કે ક્યારેક ક્યારેક માનવીને તેનું પશુ
અભિમાન નમે તે છે. તેની યાનશક્તિ ક્યારેક ઠાઈ કુદ હંફવાળા મનુષ્યને
ચાર અક્ષર આવડે છે. ત્યારે તે પોતાની જાતને સવચની કાઢિમાં / મૂકે
છે. બે ચાર મોઠા આમથી કે તેમથી મોટે ક્યો પછી ક્યારેક ઠાઈ સાધુ
સત પાસે મથા ત્યારે તે મોઠા એવી હજીથી ઉચ્ચારે છે કે તમે કવિ
કાલિદાસ જ બોલી રહ્યા હોય અને જરાક પાછળ જોશો. કેમ જાણે એમ
બતાવતો હોય કે હું પશુ એક વિદ્વાન છું.

આજમ કે ચોક્કામાંથી એમાર પ્રશ્નો માફ કરી લીધા. ખરો જો ઠાઈ
સાધુ કે સાધવી મામમાં આવે તો તેમની સામે તે આ પ્રશ્નો કરશે. જો ઠાઈ
પ્રચારક મુનિ જરાબર ઉત્તર આપશે તો કહેશે કે મારું ધારવું પશુ એમ
જ છે. કદાચ ઠાઈ એવો પ્રસંગ આવ્યો કે ઠાઈ અધ્યમતિ સાધુ કે સાધવી
મળી મથાં તો પછી તેના અલકારની માત્રા એકદમ વધી જવાની વદનમ
પ્રમ કરશે અને તેના ઉત્તર નહિ મળે તો બોરવચરી રીતે ગરબન બેચી
કરશે. હસને માટે પ્રશ્ન સમાધાન કરશે અને બાલુબાલુ બેઠેલાઓ તરફ
એવી રીતે નજર કરશે કે જાણે ઠાઈ મોટો વિનય પ્રાપ્ત કર્યો હોય. પશુ
જો કદાચ ઠાઈ પદોચિત સાધુસત તેને જો બિહગમાંથી / વચ્ચેથી પ્રમ
પૂછે તો રમ બલદાર્જ જશે અને તે સરખેલ પહેમેથી જ ગળવા બેગી પડે.

હા તો આ વાત કુદ હંફની છે. યાનશક્તિય કમના સુચોપસમથી

થોડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તો તેને અચરણુમા ઉતારે તેનું પ્રદર્શન કરી તમારા અલંકારને ન પોષે

તમને ખબર છે કે જે બિચી જ્ઞાતના કસો હોય છે તે પોતાના ફોને દાકીને ગમે છે તેના ઉપર કાંઈ કાંઈ હોય છે જ્ઞાન, નાળિયેર વગેરે બિચી જ્ઞાતના કસો છે તે બધા ઉપર કાંઈ કાંઈ હોય છે કારણ કે તેના પડે તે પોતાની મોટાઈ દાકી સદે, પણ હાકી જ્ઞાતના ફોને પર આવું એક પણ આવડ્યું હોયું નથી જમરખ જુઓ તેના ઉપર કાંઈ હોયું નથી હા, તો સહસાગ્યથી જ્ઞાનનું કળ પ્રાપ્ત થયું હોય તે દાકીને રાખે. ગૌરવને પ્રગટ કરવાથી તેનું રાત્ર નામ પામે છે જે બી ઉપર માટી પડે છે તે જ બિચી ગમે છે જો તેના ઉપરની માટી કાઢી નાખવામા આવે તો એને તેટલું સરસ બી હોય, ગમે તેવું ખાતર નાખ્યું હોય પણ તે બિચી થોડું નથી તેવી જ રીતે જ્ઞાનના બીજને ખુલ્લું ન કરે. તેની જાહેરાત ન કરે. જ્ઞાન જાહેરાતની વસ્તુ નહિ, પણ આચરણની વસ્તુ છે તેની જાહેરાત કરવી તે તેના ઉપર બખારકાર કરવા જેવું છે

જો કદાચ આપને આપના જ્ઞાનનો અલંકાર જાણે તો આપ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશીલ મહાપુરુષો કે ચૌદ પૂર્વધારીઓના જ્ઞાનનું સ્મરણ કરે અને વિચાર કરે. એ અનંતજ્ઞાનીઓના જ્ઞાન સાથે તમારા જ્ઞાનનો સરખામણી કરે અને જુઓ કે તેમની સરખામણીમા તમારું જ્ઞાન કયા સુધી પહોંચ્યું છે? હું માનું છું કે આ પુલના જ્ઞાન-અલંકાર રૂપી રાગને માટે પાવરકુંઠ મનનેકશનનું કામ આપરો

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીનું નામ તમે સાંભળ્યું હશે જૈન સમાજના તેઓ એક ધણા મોટા વિદ્વાન થઈ ગયા જૈનદર્શનની સાથેસાથ તેમણે અન્ય દર્શનોનો પણ જીડો અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યો હતા ખાર વર્ષ સુધી કાશીમા રહી તેમણે અભ્યસન કર્યું હતું તે વખતના વિદ્વાનો ઉપર તેમની વિદ્વતાની છાપ હતી કેટલીયે સભાઓમા તેમણે વાદવિવાદમા ભાગ લીધો હતો જે સભામા જતા તે સભામાંથી વિજય મેળવીને જ આવતા લીધો હતો જે સભામા જતા તે સભામાંથી વિજય મેળવીને જ આવતા થયે મ્યજેથી મળતા આ વિજયોની સાથે તેમને ન્યાયવિશારદની પદવી પણ મળી હતી

એક વાર એક વિદ્વત્સભા મળી હતી આ સભામા વિદ્વાનો કોઈ એક વિષય ઉપર ચાચાર્થ કરતા અને એક નિર્ણાયક જન્ય-પરાજન્યનો નિર્ણય કરતા. આવી સભાઓનો ઉદ્દેશ એ હતો કે વિદ્વાનો ભેગા મળી કોઈ તર્ક

કે સાચા પર તેમના મૌલિક વિચારો રૂબરૂ નવી શોધ અને નવા વિચારો જનતા સમક્ષ સામૂહિક રૂપે રજૂ થાય સાચા પક્ષની ખોટી ખોટી ધારણાઓ દૂર થઈ તેમનામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. ખજુ જ્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વતંત્ર જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. ખજુ ત્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વતંત્ર તો દૂર જ બાગી જતુ અને વ્યક્તિગત અંક કામ કરવા મરી પડતુ જ્યારે વાદમાંથી સ્વતંત્ર જતુ રહે છે અને અકબંધતાનો પૂર્વગ્રહ પ્રવેશે છે ત્યારે વાદ વાદ ન રહેતાં વિવાદ બની જાય છે. પછી સ્વતંત્ર શોધ અને રક્ષાનો સવાલ ન રહેતાં વ્યક્તિગત જ્ઞાન અને પ્રતિજ્ઞાનો વિષય જનાવવામાં આવે છે જેનું ખોય માત્ર બીજાને પરાજય આપી પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું સ્થાપન કરવાનું રહે છે જય-પરાજયની આ રમવામાં સ્વતંત્ર ખોવાઈ જાય છે.

હા તો આ વિદ્વત્સભામાં સાચાનું આરોજન મધુ વિજેશને સભાએ પાંચસો ધનજો આપવાનું નક્કી કર્યું કે જે તેની વિજયની નિશાની બની રહે. સાચાઈની રક્ષામાં અર્ધ ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીએ તેમાં ભાગ લીધો. વિદ્વત્સભા અને પ્રતિજ્ઞાના જોરે તેઓ વિજયી નીવડ્યા નિમમ મુજબ સભાએ તેમને પાંચસો ધનજોની ભેટ આપી. જ્યારે તેઓ એક રથઢોળી બીજા રથઢોળી વિહાર કરતા ત્યારે આ પાંચસો ધનજો તેમની યથાપત્યકઓ બની આગળ ચાલતી. આ ધનજો જોઈને તેઓ ઔસ્વાનિત્વ બનતા. જ્યારે તેઓ વિચરતાં વિચરતાં ગુરુતર તરફ જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં આધ્યાત્મિક ચોખી જ્ઞાનદધનજીને ભેટી થયો અને પૂરતા રનેહીઓ હતા.

ચોખી જ્ઞાનદધનજીએ ધનજો જોઈ અને તે આચારની મનોદશા પૂરતી ગયા પોતાના સાથીના મનને આકર આજવા તેમજે પ્રમ કયો-

આચાર ! તમે સરખિંદ જાની કેને માનો છો ?

આચાર યશોવિજયજીએ કહ્યું- મારી દષ્ટિએ કેવળ જાની મદ્યપુરુષ સરખિંદ જાનના ધારક છે કે જેમનો આત્મા જનતા જાનના તેજથી પ્રકાશાય છે.

જાનની હક્ષમા તેમનાથી જોજ જાનવાળા કાજુ છે ! ચોખીરાજે બીજા પ્રમ કયો.

તમનાથી બીજે નગર ચોદ પૂરકરે આવે. તિનેપરની પછી તેમને નગર આવે. " આચાર યશોવિજયજી બોલ્યા.

પ્રશ્ન પૂર્વધર પછી ?

ઉત્તર સિદ્ધસેન દિવાકર

પ્રશ્ન - તેમની પછી ?

ઉત્તર આચાર્ય હેમચન્દ્રસુરિ

આટલી ચર્ચા પછી આનંદધનજીએ આનંદ પામી ફરી પ્રશ્ન કર્યો.
“ અચ્છા, હવે આપ બતાવો કે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓની પકિતમાં આપનું જ્ઞાન
કયા સ્થાન પામે છે ? ”

આચાર્ય યશોવિજયજીએ કહ્યું “ તેમની સરખામણીમાં તો મારું જ્ઞાન
ટકી જ શકે નહિ કયા તે વિશિષ્ટ જ્ઞાની અને કયા હું અદ્વૈત ? ”

“ તો પછી એ કહો કે એ અનંત જ્ઞાનીઓની આગળ કેટલી ધન્યતા
ફરકતી હતી ? ”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્ય મૌન હતા હવે તેમને તેમની ભૂલ જણાઈ
અને તે જ વખતે તેમણે તેમની ભૂલ સુધારી લીધી

આ તો આચાર્ય યશોવિજયજીની વાત છે હવે ચોડી તમારી વાત કરો ?
જોહું તો નહિ લાગે ને ?

તેમણે તો ભૂલ જોઈ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને સુધારી પણ લીધી.
પણ આજે જે ભૂલ બતાવવામાં આવે તો તે ભૂલ બતાવનારની જ ટીકા
કરવાનું શરૂ થઈ જાય છે અચ્છા, હવે તમે એ બતાવો કે તમે આહા
તમારો ભૂલો તપાસવા આવો છો કે તમારી પ્રશંસાના ગીત સાંભળવા આવો
છો ? ” તમે ઉદાર હૃદયવાળા છો સમાજની તમે ધણી સેવા કરી છે તમારા
જેવાઓ તો સધનું ગૌરવ છે ત્રાધની પ્રગતિ માટે ધણી સેવાઓ આપી છે ”
આપના જ્ઞાન આવી પ્રશંસા સાંભળવા આતુર છે કે ભૂલોને તપાસવા અને
સુધારવા ? તમે જે કમે છો તેના ગુણગાન સાંભળવા ઉપાશ્રયમાં આવો છો
કે જે કરવાનું છે અને નથો કરતા તે કરવાની પ્રેરણા લેવા આવો છો ?

જે પ્રશંસાના પુષ્પ જ પ્રિય હોય તો યાદ ગમે કે પ્રગતિ રૂ ધાયેલી જ
પડી છે આચાર્ય યશોવિજયજીએ ભૂલ જોઈ તો સહજ લાવથી તેનો સ્વીકાર
કર્યો અને સુધારી લીધી તથા ભૂલ બતાવનાર તરફ જરા પણ ગેપ-ફેપ
તેમના મનમાં પણ ન આવ્યો એ જ ટાણે તેમના મનમાંથી જ્ઞાનનો અદકાર
નાશ પામ્યો

માનવો દેવ વિકાસ છે પણ તેનો અદકાર તે ઉત્થાનને બદલે પતન જ સાવે છે ચંદ્ર હંડ વાળ છે પણ તેની આગ ઠડી નથી હોતી. આગનો ગુણધર્મ ઉષ્ણતા છે એ મે તે તો સગમાવવાનું જ કામ કર્યો. ખરો બંધે તે આગ સાકાગની હોય કોલાસાની હોય કે ચંદ્રની પણ તે દગ્ગા વિના રહેશે નહિ.

આગની માફક જ અદકારનો સ્વભાવ પણ દગ્ગાઓનો જ છે તે દગ્ગેશ મનની સાતિને સગમાવ્યા કરે છે વિનયના ગુણને વાળ કરે છે ખરો ભ્રમ તે અદકાર દેહનો હોય અપતિનો હોય, બગનો હોય માનવો હોય કે ક્રિયાનો હોય પણ તે અત્યાના ગુણોને તો ખનન કરી નાખશે.

ધણા માણસોમાં પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કે ધર્મસ્થાનોનો અદકાર જાગે છે મે આટલી સામાયિક કરી આટલા ઉપવાસ કરી આટલી બ્રાહ્મણ કરી બી ન શું કાંઈ કરી શક્યો ? પણ અરે ! અરે બધા માણસ કી છે તે મન કરી સામાયિક કરી ઉપવાસ કરી દેહને ફલ કર્યો. પણ તારા મનનો અદકાર ફલ થયો કે નહિ ? તે સિવાય તારી બધી સાધનાઓ, મનનો છૂપો ચોર-અદકાર, ગળી જશે અને તું પાછો કોશ જ રહી જઈશ.

મનનો અદકાર સાધનાના ધર્મોંઝર ભેળવે છે એવાળું દૂધ તદુરસ્તીનું રક્ષક નહિ, પણ બચક હોય છે એટલે જો તમે સાધનાના દૂધને અદકારનાં ઝેરથી મુક્ત રાખશો તો પછી સર્વત્ર બધાને માટે સુખદ નીવડશે.

તા ૧૭-૭-૫૬

જેન ઉપાસ્ય, મધુરા

મમારની આમક્તિ વામના ઢેલાય છે અને પ્રભુની આમક્તિ, ભક્તિ કરવાય નું ઇચ્છા કરનાને આપણી તરફ ખેંચવાનો પ્રયત્ન, તે ભક્તિ છે ભક્તિમા ભક્ત, પોતાના પતનગા લગાવનને મોઢે છે. બ્યારે આત્મા સસાગના પદાર્થોમા પોતાનો મજાતનક મજાધ વેંડ છે ત્યારે તે ગગ આત્માને માટે પતનનું ઢાગા ખને છે, કાનલુ કે તેના મોહ છે મોહ પોતે એક બાધન છે બ્યા મુધી પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ મટી નવા નતી લા મુધી રીતગમતા તરફ મનનું આકર્ષણ નથા વતુ

મોહની સ્થિતિ મીતેઝ ઝાઝોઝી સાવગપમની છે તેમાથી બ્યારે અગમોતેર કોઝકોઝી લપ થાય છે ત્યારે આત્માને 'નમો અગ્નિતાથુ' ગોલવાની ભામના જનગત થાય છે.

બ્યા મુધી ભૌતિક પદાર્થોનું આકર્ષણ મનને ખેંચતુ રહેરો ત્યા મુધી, તેમા ભક્તિના અકુરો ફટી જ નહિ શકે દેહાસક્તને માટે દેહાતીતની ઉપાસના સભવિત નથી દેહાસક્તિ લાધને કદાચ દેહાતીતની પાસે પહોચશે તો ત્યા પથુ તેની મોહમય દષ્ટિ, ભૌતિક દ્રવ્યોને જ શોધશે પદાર્થો સાથેના આત્માનો મગસબધ અનાદિ ઢાળનો છે માટે તેના ઉપરથી આસક્તિ દૂર કરવા માટે પુણ્ય સાધનાની જરૂર છે એ રાગને ત્યાગવા માટે પ્રભુમા પ્રેમ ભેડવો પડશે એટલા માટે જૈન દર્શનમા અપ્રગત ગગને લાવવા માટે પહેલા પ્રગત રાગનો આશય લેવામા આવે છે પરતુ, તે પ્રશન્ત રાગ પથુ છોડવા માટે જ છે તેને માટે એક આચાર્યે ઘણી સુદર ઉપમા આપી છે કંઠકનેવ કંઠકમ્-પગમા કાંટા વાગ્યો હોય તેને કાઢવા માટે તેના કરતા પથુ વધુ અણુનાં ઢાટો બોકરામા આવે છે, પરતુ તેનું કાર્ય પૂરુ થતા તેને પથુ કાઢી નાખવામા આવે છે એવી જ રીતે અશુભની અનાદિ

કાળની વૃત્તિને ફેરવવા માટે શુભમાં ભાવની જરૂરી છે જિનેશ્વરના ગુણોનું વર્ણન આ મગ્નમૂર્તિ પેદા કરે છે ક્યારેક એ શુભ ભાવ, શુદ્ધ હૃદય બની શકે છે

જેની રીતે સાધારણ વસ્તુ નદીના ઝડપમાં મળીને, સમુદ્ર સુધી પહોંચી શકે છે તેની રીતે બહિતના પ્રવાહમાં તણુચવાળા બાદમાં પ્રજુમળ બની જાય છે ચિત્તશુદ્ધિ માટે તપ જપ દાન જ્ઞાન વગેરે અનેક કર્મ છે તે બધાં સાધનોને સોમ સાથુ જોડો. કૃત્વાદિની ઉપમા આપીએ તો બહિતને પાણીની ઉપમા આપવી પડે. સોમ સાથુ વગેરે સફાઈ માટે વધારે કામ કરે છે પણ જો પાણી ન હોય તો એ બધાનો કાઈ ઉપોત્ત નથી. બીજુ જો સોમ સાથુ વગેરે ન હોય તો એકલા પાણીથી પણ કપડાં ધોઈ શકાય છે આ જ વાત તપ-જપની સાથે પરમાત્મ-ગુણોમાં ત મગ્નતાની છે સાચી ત મગ્નતા આદ્યના મેક્ષને ધોઈ શકે છે

પણ આ સ્તુતિસ્તવ બાત પ્રેરિત દોવો જોઈ એ તેમાં જીતરના જવાજ દોવો જોઈએ. તેમાં બાદમાં ન જોડતો દોષ એવી વસ્તુ માત્ર બધારને આડખર છે જો દુકાનમાં માલનો સ્ટોક ન હોય તો માત્ર સો-ઠોસો વેપારમાં સ્થાવર જઈ શકતાં નથી. માત્ર સૈનિકનાં કર્મમાં પહેરી ભેવાથી ગ્રાહ સૈનિક બની શકતુ નથી. જેઓ હંમેશાં સુક્રમાર ચેખા ઉપર ચૂતા રહે છે મદ્દ હતો જવાજ સાંભળીને ભય પામે છે રણમુખિયા ત્યામથી જેમને મુળરી છૂટે ■ તથાવર પકડતાં જુ જેમને આવડતુ નથી એવા સૈનિકો કાંઈ ઈતિહાસના પાને જમર થઈ શકતા હશે ? બાવી જ વાત બાલક કિયાની છે. જમુક પ્રકારની વિશેષ કિયાઓ કરવી તે જવારનાં વસ્ત્રો જેવુ સાધનનું સાધન છે પરંતુ રાત્રિનિભવની ત મગ્નતા કઈક સુદી ૧ સીજ છે તેને સળધ જવાદથી એડો નથી ડેડો જીતર જાય છે સૈનિકને સામધ જેડો વીરતાથી છે એડો તેના મજબુતમાં નથી વીરતા ન હોય તો મજબુત વેશની કિમત કેટલી ? સૈનિકનાં વસ્ત્રો તો એક માટીનાં પુતળાને પણ પહે રાવી શકાય છે

હા તો સાધના અને બહિતમાં વસ્ત્રો અને માળાઓ એટલી જબીર જમ નથી ક તી કે ડેડો જીતરની ત મગ્નતા કરે છે જીતરની ત મગ્નતાના જવાવે સાધના નિ ગ્રાહ્ય બની જશે. તેમાં સમ્યક્ષ અને સજીવતાનો જવાવ હશે. સમ્યક્ષ વિના કાલપણુ વસ્ત્રની કિમત નથી. જે અસલ વસ્તુ હોય તો પ્રમાણમાં ઓછી હોવા છતાં તેનું ગ્રાહ્ય વિશેષ હોય છે સાંભળવામાં

આવે છે કે રેડિયમ ધાતુ દુનિયાની સર્વ ધાતુઓમા અધિક કિમતી છે, તેની એક તોલાની કિમત લગભગ ચાર કરોડ રૂપિયા જેટલી થાય છે તેનો એક કણ પણ મહા કિમતી છે, પરંતુ શરત એ છે કે તે અસલી દોષી જેઈએ ભયે એક કણ હોય, જે અસલ રેડિયમનો. તે ને ચમકશે, પણ જે અસલ નહિ હોય તો એક તોલો ૭૫ દહા તોલા એકઠું કરશે તો પણ તેમા જરાય ચમક નહિ આવે. આવી જ વાત સાધના અને પ્રાર્થનાની છે જે તેમાં હૃદયનો રસ ન હોય, સચ્ચાઈની ચમક ન હોય, તો પછી તેનું પ્રમાણ્યુ ગમે તેટલું હોય, તેની કિમત કાંઈ નથી તેવી સાધના વડે આત્મકલ્યાણની ઈચ્છા રાખવી એ એટલું જ નકામું છે. કે જેટલું લોહાની નાવમા બેસી સાગર પાર કરવાની ઈચ્છા રાખવી તે તરશે નહિ પણ તળીયે જરૂર પહોચાડશે.

સુવર્ણભસ્મ તમે ખાઓ છો મહિના સુધી સેવન કરવામા આવે તો જરૂર તેની અસર થશે તમે નરી તાજગી અને મુર્તિનો અનુભવ કરશો, તમારા લોહીમા નવું બળ દેખાશે, પણ મહિનાઓ સુધી ભસ્મનું સેવન કર્યું શરીરમા તલમાત્ર ફેર ન પડ્યો, મુર્તિને બદલે જડતા આવી, શક્તિ જરા પણ ન આવી, તો પછી તમે એ ભસ્મ આપનાર વૈદ્યને પૂછશો કે “વૈદ્ય રાજ, આ તો તમે સુવર્ણભસ્મ ખવડાવી કે બીજું કોઈ ભસ્મ ?” એવી જ રીતે વર્ષો સુધી જપ કર્યો, સાધનાની માળાઓ ફેરવી, છતાં મનમા પવિત્રતાનું એક કિરણ પણ ન આવ્યું, અરિહંતની ઉપાસના કરતા કરતા વર્ષો વીતી ગયા છતાં પણ કામ અને ક્રોધરૂપી દુશ્મનો ઉપર જંગ પણ વિજય ન મળ્યો, થોડાં પણ કારણ ગળતા ક્રોધ તમારા આત્મા ઉપર સ્વાર થઈ ગયો, વીતરાગને રટના રટતા, એક ધ્ય જેટલો પણ રાગ ધટ્યો નહિ, તો પછી વિચારવું પડશે કે સુવર્ણભસ્મના રંગ જેવી કોઈ બીજી ભસ્મ તો નથી લઈ લીધી. અથવા તો તેનું બીજું કારણ એમ પણ હોય કે શરીરમા કોઈ દૂષો વિકાર હોય કે જે સુવર્ણભસ્મની શક્તિને ખાઈ જતો હોય જ્યાં સુધી પેટમા વિકાર હોય ત્યાં સુધી સુવર્ણભસ્મની કોઈ અસર થતી નથી તેમજ, મનમા વિકૃતિઓ છે ત્યાં સુધી, વીતરાગના કોઈ અસર પેદા કરી શકતી નથી, કારણ કે સરાગ-દષ્ટિ તમને તેની તરફ ખેંચી રાખે છે.

તમારે દવા જેઈતી હોય તો સારામા સારી લો, ભયે તે ગમે તેટલી કિમતી કેમ ન હોય, છતાં જે પરેજી ન પાળે તો દવાથી લાભ નહિ થાય. તે જ પ્રમાણે તમે સાધનાના ઔષધનું સેવન કરો પણ તેની સાથે વિચાર

૩ વિજ્ઞાનુલક્ષિતા આ પ્રકારની લક્ષિતામાં, લક્ષિતાના મનમાં નથી તો દુ ખળા દાવાનળ, નથી કોઈ વસ્તુના અભાવે કષ્ટની પીડા કે નથી તેના મનમાં કોઈ પ્રકારનું પ્રલોભન તેની ઉપાસનાનું એક માત્ર લક્ષ્ય હોય છે ઈશ્વરીય સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા અને પરમાત્માના બેદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જ તે ઉપાસના કરે છે.

૪ તન્મયલક્ષિતા આ લક્ષિતામાં માનવી પ્રભુમય બનવા ઈચ્છે છે કોઈ પીડાની સુક્તિઓ તેને સતોષ થતો નથી, આદીના દુઃકાઓથી તેના મનની વ્યાસ છુટાતી નથી, ન તો તે માત્ર ઈશ્વરીય સ્વરૂપને જાણીને સતોષ પામે છે તે દહી, દૂધ કે છાશથી સતોષ પામનારો નથી તે તો માખણનો ચાહક છે તે આત્માને પરમાત્મામય બનાવવા ચાહે છે, એવો લક્ષ્મી સોપાનિક લક્ષિતામાં બ્રહ્મા રાખતો નથી તે નિરૂપાધિક લક્ષિતાનો આદક હોય છે.

અધ્યાત્મભોજી આનંદબનજી તેમની કવિતામાં સુદર વ્યાખ્યા આપે છે

પ્રીત સગાઈ જગમા સૌ કરે, પ્રીત સગાઈ ન કાપ,

પ્રીત સગાઈ નિરૂપાધિક કરી, સૌપાધિક ધન ખેપ.

અધ્યાત્મના પ્રખર કવિ કહે છે-પ્રીતિ તો દુનિયાના બધા પ્રાણી કરે છે પણ પ્રીતની રીત કોણે જાણી છે? પ્રીતના બે પ્રકાર છે એક સૌપાધિક અને બીજો નિરૂપાધિક જે સ્વાર્થથી પ્રેરાયેલી અને જેની પાછળ મોહ રહેલો છે તે સૌપાધિક છે તેમાં સ્થાયિત્વ (ટકવાપણું) જોણું હોય છે. સ્વાર્થના તંતુ વડે બધાયેલી પ્રીતિનું આકુળ બહુ જોણું હોય છે તે સામાનિક પ્રીતિ હોય જ અને સસારની વૃદ્ધિને માટે હોય છે નિરૂપાધિક લક્ષિતા આત્માથી પરમાત્મા સાથે હોય છે તેમાં સ્વાર્થનું શોપણું નહિ, પવિત્રતાનો પ્રકાશ હોય છે તેમાં છીછરી નદીનો જણુજણાટ નહિ, પણ સાગરની ગંભીરતા હોય છે તે દેહને નહિ, પણ દેહાતીતને ચાહે છે તે રૂપનો પ્રેમ નહિ, પણ રૂપાતીતના શરણતી સૌંદર્યનું ખાન કરે છે એટલે તેમાં સ્થિરતા હોય છે. નિરૂપાધિક લક્ષિતા, આપના જ ચાહે છે સ્વાર્થ હશે તો પણ આપશે અને સ્વાર્થ નહિ હોય તો પણ આપશે સૌપાધિક લક્ષિતાની દૃષ્ટિમાં સ્વાર્થનું મહત્ત્વ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સંધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે આપશે પરંતુ સ્વાર્થમાં જરાપણું કાંઈ ખામી આવી કે તે દુઃખન બની જશે

એક વાર ગાંધીજી સરત ગયા તેમની પ્રાર્થના સભામાં હિંદુ મુસ્લિમ -ગંધાય સામ્રદાયિક બેદો બૂદીને બેગા થતા હતા જે વિચારોને વ્યક્ત કરવામાં

નેટસો જ્યારે તેટલો જ તે પુરુષ વિરાટ છે તેની સમક્ષ પ્રણીઓ પોતાનાં જ મજત વેર પશુ બૂલી જાય છે વીતરાજ દેવ-અરિહતની સામે વામ-નકરી સામે બેસે છે ત્યાં વામ પોતાની કૂરતા બૂલી જાય છે અને તેથી નકરીના હૃદયમાંથી ભય ભાગી જાય છે એવી રીતે વિરાટ પુરુષોની સમક્ષ હિન્દુ અને મુસ્લિમ પોતાના સાંપ્રદાયિક બેદો બૂલી જાય તેમાં કાંઈ બાધા નથી.

ગાંધીજીના પ્રાર્થના પ્રવચનોમાં હિન્દુ અને મુસ્લિમો વચ્ચેની દિવાલને તોડીને પ્રમત્ત થતો રહેતો. તેમાં તેમને ક્યારેય શામે સફળતા પશુ મળતી હતી. જેમ સાદુ અને સ્વચ્છ દિલ લઈને એક હિન્દુ તેમની પાસે આવ્યો તેવી જ હૃદયની પવિત્રતા લઈએક મુસ્લિમ વહેરા આવતા. વહેરાસમાજના હૃદયમાં પશુ તે ખૂબ જ ધર કરી ગયા હતા. એક વહેરાજી પ્રાર્થના-પ્રવચન પછી ગાંધીજી પાસે પહોંચ્યા તેમણે પચાસ રૂપિયા ભેટ આપ્યા અને કહ્યું કે

તમે તો ખરેખર પવિત્ર છો. બધારે મને તાવ આપ્યો ત્યારે આપણે સ્મરણ હૃદયમાં થયું મેં મનથી નહીં કહ્યું કે જો તાવ કિતરી જશે તો આવતી કાલે પચાસ રૂપિયા ગાંધીજીને ભેટ ધરીશ ખરેખર, આપણા નામમાં જાડુ છે કાલે રાતના જ મારે તાવ કિતરી ગયો એટલે હું આપને ભેટ આપવા આવ્યો છું.

ગાંધીજીએ કહ્યું- કાઠી બધા રૂપિયા મારે ન ભેઈએ. એ તો ઠીક છે કે તમે મને વાદ ક્યો અને તાવ કિતરી ગયો એટલે રૂપિયા ભેટ ધરા છે. પશુ જો કદાચ તાવ ન કિતર્યો હોત તો ગાંધીજીને ગાથા દેવા પશુ તમાર અપા હોત. એટલે આવી ભેટ મારે ભેઈતી નથી.

આ સોપાનિક ભક્તિ છે. આ સુધી સ્વાર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે રહેશે અને સ્વાધ પૂર્ણ થતાં તે પશુ અતમ ધર્મ જશે. ભક્તિનું ફળ છે વૃષ્ટાનો નાશ, વાસનાનો ક્ષય અને ઈચ્છાઓની નિર્મૂલિ. જો ત્યાં પશુ હૃદયમાં સાલસા હોય તો સમ જોને કે હજુ સાચી ભક્તિએ આપણ હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો નથી. ભક્તિ અને સાલસા જન્મે એક જગ્યાએ રહી શકતી નથી કેમકે એક દુધ છે તો બીજી ઝાણ. ઝાણ અને દુધ કાંઈ એક વાસણમાં રહી શકે?

આપણે માનીએ છીએ કે ભક્તિથી વાસના પૂરી થશે વૃષ્ટા સત્યપારો અને ૫ જગ્યા સફળ થશે પરંતુ આ તો ભક્તિનું શીર્ષોક્ત છે તમે કમ જાવો મમ ત્યાં છે ખરી રીત ભક્તિ સાલસા વૃષ્ટા અને ઈચ્છાઓનો નાશ નાગ છે. જો અપકાર અને પ્રકાર મને એક સાથે રહી શકતાં નથી એક અવકાશ નથી નહીં. જુ પડે છે એવી રીતે આસક્તિ બિનધર્મ

ઈએ છે, જ્યારે ભક્તિ ઈશ્વરને ઈએ છે આસક્તિ પ્રભાવ ઈએ છે, અને અનાસક્તિ પ્રભુને ઈએ છે એશ્વર્ય મળ્યું તો શું થયું ? ઈશ્વર મળવો જોઈએ. પ્રભાવ માટે યાચના નહિ પણ પ્રભુને માટે ઈચ્છા હોવી જોઈએ હનુમાનની ભક્તિમા સીતાના મુકતાહારને ધ્યાન ન હોય, તેને રામ જોઈએ દરમ નહિ.

એકલી શક્તિથી માનવી શેતાન બને છે, તો એકલી ભક્તિથી હેવાન બને છે અને એકલું જ્ઞાન ઈન્સાન બનાવે છે પણ ભગવાનમા શક્તિ, ભક્તિ અને જ્ઞાન એ ત્રણે હોવાં જોઈએ એથી જ કહેવામા આવે છે કે તીર્થ કરે દેવોની સ્તુતિથી સાધકને આધ્યાત્મિક બળ મળે છે, મરી ગયેલી શ્રદ્ધા સજીવન થાય છે અને ત્યાગ થતા વૈરાગ્યનો પ્રકાશમય આદર્શ આપો સામે તરે છે. પરંતુ સ્તુતિમા હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ તે સિવાય તો ખાલી હોકારા દેકારા છે કોઈ માણસ ચાર દિવસોનો ભૂખ્યો હોય, પેટમા બડબડીયા બોલતાં હોય, છતાં પોતાની શાન બતાવવા ખોટા ઓડકાર ખાય તો તેથી શું તેની ભૂખ છુપાવી શકાય છે ? નહિ કદાપિ નહિ, કેમકે ભૂખ્યાના ઓડકાર અને ધરાયેલના ઓડકારના પ્રકાર જુદા હોય છે આવી જ વાત અસહી અને નક્લી ભક્તિની છે સાચી ભક્તિની છે સાચી ભક્તિની તત્ક્ષીનતા જુદી હોય છે અને નક્લી ભક્તિનો તન્મયતાનો દેખાવ જુદો હોય છે ભાવોનો પ્રવાહ અને ભાવ તેની પાસે કયાથી હોય ?

જો હૃદયની તન્મયતા હોય તો કોઈ પણ સ્થાન, સાધના માટે બાધક નથી થતું એકલાર પળખ કેસરી રણજીતસિંહજી અદર બેઠા જપ કરી રહ્યા હતા તેમના એક મિત્ર અમુહિની બકાર બેસી માળા ફેરવી રહ્યા હતા. ત્યારે રણજીતસિંહજીએ પોતાના સાથીને પૂછ્યું - “ મિત્ર પ્રવાર બેસી તો કહો કે બકાર બેસીને માળા ફેરવવી એ ઉત્તમ કે અદર બેઠીને ? ” અમુહિની કહ્યું - “ માળા ફેરવવાના એ ઉદ્દેશ હોય છે સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવા અને દુર્ગુણોને છોડવા તમે અદર બેઠી સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરી રહ્યા છો અને હું બકાર બેસી દુર્ગુણોને કાઢી રહ્યો છું

ભક્તિનો ઉદ્દેશ છે સદ્ગુણોનું ગ્રહણ એ માટે તો આપણે ઉપાસ્યનું માનસચિત્ર આપણા હૃદયમા રાખીએ છીએ

ભક્તિ અને જ્ઞાન

ભક્તિથી જ જ્ઞાનની કિમત છે ભક્તિશન્ય જ્ઞાનશન્ય જ છે કાગળ ઉપર સરકારની છાપ લાગી છે માટે જ તેનું માન છે અને નોટની કિમત છે તે સિવાય તો તે કોશ કાગળ જ છે કાગળની કિમત અને નોટની કિમતમા

ઝેલો મોટો ફેર છે તે તો તમે સારી રીતે જાણો છો હા તો તેવી જ રીતે
 જ્ઞાન ઉપર ભક્તિની છાપ લાગે છે ત્યારે જ તેની કિંમત વધે છે તથા
 વાસણમાં દૂધ ને ચાખીએ તો તે ખરાબ ચર્ષ જાય તેવી રીતે ભક્તિજન્ય
 ચિત્તમાં જ્ઞાન પણ વિકૃત ચર્ષ જાય ભક્તિ વિનાનું જ્ઞાન પાંગળું છે જમ
 સાસરામાં જતાં પતિની બધી મિલકત ઉપર પત્નીનો હક ચર્ષ જાય છે તેવી
 રીતે ભક્તિભાજમાં પ્રવેશ કરતાં માનવની સમસ્ત આધ્યાત્મિક સક્રિયતાઓ
 ઉપર ભક્તનો અધિકાર ચર્ષ જાય છે સાથે સાથે જેમ સાસરે આવતાં વહુનાં
 પીયેરનાં નામ મોત્ર વગેરે જતાં રહે છે તેમ ભક્તિયોગમાં પહોંચતાં
 સક્રિયતા છુટ્ટિ અને દુર્ભાવનાશરી વાસના પણ નાશ પામે છે શેરડી ભણે
 કળી હોય કે વાંકી પરંતુ તેના રસ મીઠો જ હોય છે તેવી રીતે ભક્ત ત્રમે
 તે જાતિ, વસ્ત્ર કે પરપરને હોય તે જાતના મારે તો અચનીય રહેશે.

માદુરા

તા. ૨૫-૭-૫૯

જીવનમાં સુદિમાનીની ચીજ હોય તો એકામતા છે
 ને એમાં ખરાબી હોય તો આખથી સક્રિયતા વિખેરી દે છે.

અસિક નવલકથાકાર માલ્સ પ્રિન્સ કહે છે કે જ્ઞાન
 એક ઉપયોગી નિરાપદ નિર્મિત અને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય
 મુલ્ય છે

જો ચિત્તમાં એકામતા હોય તો છ વર્ષનો શક પણ
 ખૂબ ઉત્સાદપૂરક કામ કરી જતાવશે

જે કાર્કમાં તમને ચર્ષ જાય છે એને કાર્કનો એજ
 સાચો નથી અને ૭ કાર્કમાં પ્રેમ નથી એ જાતિ જાણ
 દાય જાણ્યારે મો તરુ સાચે છે

આપણે સ્વાધ્યાય સબધી વિચાર કરીશુ સ્વાધ્યાય, એક અતરતુ. તપ છે બાલ તપના ક્ષેત્રમા આજનો આપણો સમાજ ખૂબ આગળ છે. બાલ તપની તરફ તે જેટલો આગળ વધ્યો છે, તેના પ્રમાણમા અમ્ય તર. તપ પ્રત્યે તેનું લક્ષ્ય તેટલું જ ઓછું ગયું છે

ધણુઓને એ પણ ખબર નહિ હોય કે સ્વાધ્યાય પણુ એક તપ છે કેમકે અણુસણુ, વ્રત, ઉપવાસ વગેરેના સબધમા તમે ધણી વખત સાલોડ્યુ છે બ્યારે પણુ તપની વાત નીકળે છે ત્યારે આપણી નજર સામે ઉપવાસ અને વ્રત આવે છે એટલે જ જૈન સમાજમા મોટા મોટા તપસ્વીઓ બેઠા છે શ્રમણવર્ગમા મોટા તપસ્વીઓ છે તેવી જ રીતે શ્રાવકમા પણુ એવા તપસ્વીઓ પડ્યા છે, જે માત્ર ઉકાળેલા પાણીના આધારે પચાસ કે સાઠ દિવસો સુધી રહી શકે છે, હતા તેમના ચહેરા ઉપરથી પ્રસન્નતા જતી નથી આજે તમારી સામે એક તપોનિષ્ઠ વ્યક્તિ આવે છે, જેમને આજે છત્રીસમે ઉપવાસ છે

ગમે વર્ષે તેમણે પચાસ ઉપવાસ કર્યા હતા આ વર્ષે પણુ તેમની ઉચ્છા બાવન ઉપવાસ સુધી પહોચવાની છે તેમનું આત્મખર્ચ અને તપોનિષ્ઠા ખરેખર વધાવવા લાયક છે

બહેનો પણુ તપસાધનામા ખૂબ આગળ છે કેટલીકને છઠ્ઠ-છઠના વર્ષોતપ ચાલે છે, તો કેટલીકને પાચમે ઉપવાસ છે, કેટલીકને સાતમે છે. કેટલીકને સાતમે છે. જો કે પર્યુપણુ હજી દૂર છે જૈન શાસનની તપસાધના ખરેખર મહાન છે તેનું કારણ છે જૈન શાસનના અન્તિમ તીર્થ કર લગવાન મહાવીરની કઠોર તપસાધના અને એટલા માટે જ તેમને દીર્ઘ તપગ્રીના

નમો ઓળખવામાં આવે છે નપ અને ત્રાજની પ્રતિમૂર્તિ-સત્રવાન મહા-
વીરની કિમ તપસાધનાના પગમે પગને જોન સમાજ ચલી રહો છે તેમની
તપસાધના સમિસાય વહનીય હ

સાધાસાધ એ પશુ શુભવાતુ નથી કે સત્રવાન મહાવીરે તપની મીઠાસ
કરતા તેમને બે બેડ બનાવ્યા છે એક છે બાહ્ય તપ અને બીજું અભ્યંતર-
જાલ તપની સાધના અભ્યંતર તપની પોષક અને ત્રાસે જ તે સમાદરણીય
બનશે.

તપનું લક્ષ્ય છે મનની સાધના. બાહ્ય તપ મનની બહિર્મુખ વૃત્તિઓને
વાળે છે તે અભ્યંતર તપ મનને અંતર્મુખતાથી જોડે છે. સ્વાખ્યાય પશુ
અંતરનું તપ છે જે મનને આત્માની સાથે એકતાત કરે છે. મનની એક
મતા સ્વાખ્યાયથી તમે જોડથી સાધી શકો છો. તેથી બીજી કેઈ પ્રવૃત્તિથી
સાધી શકશો નહિ.

મનની એકમતતા માટે માળાનો આશરો પશુ લેવાય છે. પશુ માળા,
કપાં સુધી મનને તકી રાખી શકશે? માળાના મલકાતી સાથે સાથે તમારા
મનના મલકા પશુ ફરતા રહે છે. મનની એકમતાને માટે માળા કરતાં
સ્વાખ્યાય ઉચ્ચ સાધન છે. સ્વાખ્યાયથી બે લાભ છે.

પહેલો લાભ છે મનની એકમતા. ડાઈપ્લુ સાહિત્ય તમે વાંચતા હોશો
પશુ ભૂંડાં સુધી તેમાં વ અમલ નહિ આવે ત્યાં સુધી તેના અંશ રસ આપ
માણી નહિ શકો.

સ્વાખ્યાયનો બીજો લાભ છે ચાતુર્યવૃત્તિ. જ્યારે આપણે સ્વાખ્યાય
કરીએ છીએ ત્યારે તે વિચારોમાં રમીએ છીએ. હજારો વર્ષોમાં મહાપુરુષોએ
જે ચિંતન અને મનન કર્યું છે જીવન અને જગત સંબંધી વિષયને જે
વિચારસૂત્રો આપ્યા છે તેનાથી આપણે પરિચિત થઈએ છીએ. સ્વાખ્યાય
કરતાં વર્ષોનાં મનનનું માખણ આપણને આપે છે જે આપણા જીવનના
પ્રવાહને તરેા એક આપણમાં ઉપયોગી નીવડે છે.

હું માળાને ખરાબ નથી માનતો. જાન્ય અભ્યાસ માટે તે પશુ આવ
સ્વક છે જે વહો અક્ષરચાનથી શૂન્ય છે તેમને માટે તો માળા એક માત્ર
સાધન છે. પશુ જોએ અક્ષરચાન સહિત છે તેમણે તો માળા કરતાં સ્વા
ખ્યાય તરફ વિરીત લક્ષ્ય આપ્યું. ટેઈએ.

ભારતીય સરકૃતિમાં સ્વાખ્યાયનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. જ્ઞાન અને

વિજ્ઞાનનો જે પ્રકાશ આપણે પામ્યા છીએ, જેના બળ ઉપર આપણે ગૌરવ-અનુભવીએ છીએ અને કહીએ છીએ કે ‘ ભારતની પાસે વિશ્વ માટે સદેશો છે, ’ તે જ્ઞાન સ્વાધ્યાય દ્વારા જ પ્રાપ્ત થયેલું છે જાનના દીપકને જલતો-રાખવા માટે તેમા સ્વાધ્યાયનું તેલ પૂરવું પડશે તો જ તે જ્યોતિ કાયમ રહી શકશે

જેન આગમો આજે ઉપલબ્ધ છે હજારો વર્ષોનો કળતો પ્રવાહ વહી ગયો ભારતના ઇતિહાસમા મોટા મોટા સામ્રાજ્યો આત્મા, અને કાળના પ્રવાહમા તણાઈ ગયા પણ આગમો આજે પણ જીવિત છે તેને જીવિત રાખનારી કોઈ શક્તિ હોય તો તે સ્વાધ્યાય છે એટલા માટે ભગવાન મહા-વીરે સાધુઓને પોતાની દિનચર્યાનો અર્ધી સમય સ્વાધ્યાયમાં વીતાવવાનો નિર્દેશ કર્યો છે

પઠમ પોરિસી સજ્ઞાયં ચોય જ્ઞાણં સ્વિયાયદ્ ।

તદ્યાપ મિકલ્લારિયં પુણો લડત્થી સજ્ઞાયં ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૬ ગા ૧૨

સાધક પહેલા પહોરમા સ્વાધ્યાય કરે, બીજામા તેનું ધ્યાન કરે, ત્રીજા પહોરમાં ભિક્ષાચરી માટે જન્ય અને ચોથા પહોરે ફરીથી સ્વાધ્યાયમા પ્રવૃત્ત થઈ જન્ય જોડે કાળના પ્રવાહમા આ વિધાન, તેના મૂળ સ્વરૂપમા જળવાઈ રહ્યું નથી ભિક્ષાચરીનો સમય, આચાર્ય શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીના સમયમા જ બદલાઈ ગયો “ તદ્યાપ મિકલ્લારિયં ” ને આને “ કાલે કાલે સમાયરે ” નું વિધાન આવી ગયું છતાં સ્વાધ્યાયની પર પરા ઓછેવત્તે અંશે આજ પણ ચાલુ છે

જે આગમો વિજિન્ન થઈ ગયા, તેનું જે મૂળકારણ જોઈએ તો ત્યાં પણ સ્વાધ્યાયનો અભાવ જ જણાશે ઇતિહાસ કહે છે કે બાર વર્ષના લાગટ દુકાળના વખતમા મુનિઓના આહાર-વિહાર અવ્યવસ્થિત થઈ ગયા પરિણામે સ્વાધ્યાયમા લાગ પડતો ગયો અને આગમો સ્મૃતિ-મનૂષામાંથી બહાર જતા રહ્યા

એટલા માટે ભારતીય ઋષિઓએ સ્વાધ્યાયને જીવનનું અમૃત માન્યું છે જ્યારે શિષ્ય ગુરુની પાસે વિદ્યા મેળવી ઘેર પાછો ફરે છે ત્યારે ગુરુદેવ-તેને છેલ્લા આશીર્વાદ વખતે જીવનનો મહામત્ર આપતા કહે છે કે-

સ્વાધ્યાયે મા પ્રમદ્

અર્થાત્ હે વત્સ ! સ્વાધ્યાયમાં જરા પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. કારણ પ્રમાદ સ્વાધ્યાયનો સૌથી મોટો દુશ્મન છે.

સ્વાધ્યાય જીવનનું નિર્દનવન છે તેમાં વિચારો રૂપી કંઈક પુર્યો મળે છે આચારોનાં મધુર ફળો પણ તેમાં દેખાય છે જેવી રીતે નિર્દનવનમાં જ્યાં દષ્ટિ જાય છે ત્યાં મનોરમ દ્રશ્યો ન દેખાય છે તેવી રીતે સ્વાધ્યાયમાં એક પછી એક મનોરમ દ્રશ્યો દેખાય છે કાંઈક જગ્યાએ મહાપુરુષોત્તરી જીવનગાથાનાં રંગીન ચિત્રો તો કાંઈક જગ્યાએ તેમના વિચારોની સૌરભ મળે છે.

ભગવાન મહાવીર સ્વાધ્યાયના કટર સમર્થક હતા. તેઓ ભોજન ત્યાગી શકતા હતા પણ સ્વાધ્યાય નહિ. એક બે દિવસ નહિ, પણ મહિનાના મહિનાઓ સુધી તેમણે ભોજનનો ત્યાગ કર્યો છે પરંતુ સ્વાધ્યાયને એક દિવસ પણ છાડ્યો નથી એક વખત તેમના પ્રવચન સિંધ મધુધર ચૌધરે પ્રમ કર્યો કે—

પ્ર० સમ્પ્રાપ્ત્ય મમ્હે કીયે કિં અર્થર્થ ?

હ૦ ‘સમ્પ્રાપ્ત્ય યાણા વરણિર્ગર્ગ કમ્મ અગ્ગેહ !

અર્થાત્—હે પ્રભુ ! સ્વાધ્યાયથી આત્માને કયો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે ? ત્યારે ભગવાન તેનો ઉત્તર દેતાં કહે છે કે—સ્વાધ્યાયથી આત્મા યાનાવસ્થીય કર્મને અપાવે છે.

કારણ કે સ્વાધ્યાય યાનનાં અવરોધક વસ્તુઓ નાશ કરે છે દૂર થી કરવા જઈએ ? સ્વાધ્યાયનું રૂપ એટલું જલ્દી અને સહેલી રીતે મળે છે કે જેટલું શાંતી આવાથી શાંતી બાધી અને પેટ ભરાઈ મધુ એવું તે નથી / થતું કે શાંતી બાધે આઓ અને પેટ મહિના પછી ભરાય એવી / રીતે સ્વાધ્યાયનું ફળ પણ તુરંત / મળે છે આપ સ્વાધ્યાય કરો અને બીજી / કંઈએ આપને તેનું યાન મળે છે.

બીજી રીતે સ્વાધ્યાય વાણીનું તત્ત્વ છે તે આત્માને મહાત્મા અને મ. માન પગા મા સાથે તેડવારી કરી છે એ જરાગર છે કે સ્વાધ્યાય વાણી સાથે સમય / ખેંચે જ્યાં તેને માત્ર વાણી સુધી / સીમિત રાખવાની મૂંઝવણ ન હોય. મન પેપ નીચાઈક પાડે બોમ્બી જવા કે તેનું બાંધ દાન તરત / નુ એ સ્વાધ્યાય નથી એ તો સ્વાધ્યાયનું પદેટું પત્રચિત્ર

છે. પાઠ બોલ્યા પછી, તમે તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો. જ્યાં સુધી કોઈ પણ વસ્તુનો અર્થ સમજવામાં નથી આવતો ત્યાં સુધી, તે રસદાયક બની શકતી નથી, તેમાં આપણું મન ચોટતું નથી તે મન ઉપર એકં ભાર જેવી બની રહે છે. આજ આપણા સમાજમાં અર્થહીન મુખપાઠોને સ્વાધ્યાયના નામે મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે તે સ્વાધ્યાય નથી પણ ફક્ત દિમાગની કસરત છે.

સ્વાધ્યાયનું અતઃચળ છે સ્વનું અધ્યયન અને ચિંતન અર્થાત્ જે કોઈ આપણે શીખીએ તેમાં આપણા જીવનનું પ્રતિબિંબ જોતા જઈએ. કોઈપણ શાસ્ત્ર કે સાહિત્યનું વાચન કરો તે પહેલાં તેનું હાર્દ જાણવાનો પ્રયત્ન કરો. તેની સાથે આપણા મનમાં આપણા જીવનનું ચિત્ર પણ દોરાતું જશે. આપણે આપણા મનનું માપ કાઢતા જઈએ કે તે સાહિત્યમાં બતાવેલ આદર્શ આપણામાં આવ્યા છે કે નહિ? જો ન આવ્યા હોય તો તેમાં બાધક શક્તિઓ કઈ છે? આપણે તે આદર્શોની તુલનાએ ફેટલા પાછળ છીએ અને કયા સુધી પહોંચવાનું છે? વાચનની સાથે સાથે આ પ્રક્રિયા પણ આપણા માનસમાં ચાલવી જોઈએ આવું ચિંતન, એ જ સાચો સ્વાધ્યાય છે.

અ.ગ.મ.માં સ્વાધ્યાયના પાંચ ભેદ બતાવ્યા છે —

- ૧ વાચના
- ૨ પૃછના
- ૩ પર્યટના
- ૪ અનુપ્રેક્ષા
- ૫ ધર્મકથા

૧ વાચના—વાચન તો સ્વાધ્યાયની પહેલી શરત છે વાચનની સાથે ચિંતન પણ હોવું જોઈએ.

૨ પૃછના—વાચનની દરેક લીટી, હેતુ અને પ્રશ્નની સાથે વાંચો. વાચનની સાથે જોટલા વધુ પ્રશ્નો તમારા મનમાં ઊભા થશે તેટલા જ વધુ રહ્યોને તમે સમજી શકશો. પ્રશ્ન, ચિંતનની કમોટી છે પ્રશ્ન સમાધાન માટે છે જોટલે સ્વાધ્યાય-સમયે એ પ્રશ્નો તમે નોંધી માંજો પછી, ટાઈ અનુભવી અને બિડા ઉતરેલાની પામે તેનું સમાધાન મેળવવાની કોશિશ કરો.

તમે પ્રમ કરો તેમાં વિગાસાણુદિ દોષ, વિજિતીપુ રૂપિ નહિ. બીજાને દશવવાની જાવના જે કામ કરવી હોય તો તમે સમાધાન નહિ મેળવી શો. તમે પ્રમ કરો તો સાચી જિગ્યાસાથી કરો.

૩ પર્વટન-પ્રમ અને નસુતરો દારા જે જ્ઞાન તમે મેળવો તેને સિદ્ધિ રાખવા માટે તેનું પર્વટન ચાલુ રાખો. પર્વટન (સ્તિસ્થી)ના જમાવે તમારું જ્ઞાનધન વિદ્ધિન થઈ જશે. પછી બ્રહ્માર્થ અવેશા જ્ઞાન માટે તમને એટલું દુઃખ થશે કે જેટલું હ તમે રૂપિયા મેળવ્યા પછી તેને ખોઈનાખતાં થાય છે. મતક્ષમ કે પદ્ધિ જ્ઞાનની અપરિતિ પશુ જારી છે.

૪ અનુપ્રેક્ષા-અનુપ્રેક્ષા એ વ્યાખ્યાનનો પ્રાણ છે. અનુપ્રેક્ષાનો જન્મ છે તેના ઉપર ચિંતન અને ધનન કરવું જે કંઈ તમે વાચુ દોષ પ્રમો પરીથી જે જ્ઞાનનો વિસ્તાર વધારો દોષ તેના ઉપર ફરીથી વિચાર કરો. આદ્ય સમયથી તમે નૈનદ્વનનાં પુસ્તકો વાંચ્યાં દોષ બૌદ્ધદ્વનનાં વાંચ્યાં દોષ, તો તેમાં શું જ્ઞાન-પુ છે? જન્મેમાં જેટલું સામ્ય છે? ક્યાં તેમાં મત-ભેદ છે? મતભેદ દોષ તો જેટલે અશે છે? જા માટે છે? જન્મેની ચિંતન સંક્ષીમાં ક્યાં વિભેદ છે? એ વિભેદની પાછળ શું હેતુ કામ કરે છે?

ઠાઈ પશુ પુતક તમે વચિા તેમાં તેના લેખકનું દાદ તપાસો. પુતક ઉપર તે સમયના અન્ય લેખકોનો જેટલો પ્રભાવ પડ્યો છે? તત્કાલીન પરિ સ્થિતિએ બનકને જેટલો પ્રભાવિત કર્યો છે? કુચ બાવનાઓને સાકાર્ય જાપદ્યમાં તે જેટલો સ્પર્શ થયો છે?

આ બધી વાતોનો વિચાર તે અનુપ્રેક્ષા છે.

૫. મુર્ખકથા-મુર્ખકથા વ્યાખ્યાનનો પાંચમો ભેદ છે. કથાનુપેત્ર જીવ નમ્ય પ્રેક્ષા આપે છે. સાધનાત્મક જ્ઞાન દશપૂરક આમજ વધનારા મલ પુનાત્મક જીવનની કથાઓ આપણા જીવનમાં લગ્ન પ્રત્યે આમજ તપનામાં પ્રેક્ષાવાળા છે. આપણા પણા તત્ત્વજ્ઞાનના પિષ્ટકુઓ કે જે છે કે કથામાં શું છે? જન ન થાર રાખા કે કથામાં આત્મે ઈન્દિયસ જીવે પડ્યો છે. ત માં તમ થા કથાત્મક કાદી નાખવામાં થયે તો ઈન્દિયસની કડીઓ ત મક છે નાં બચાન મદાવીતો રૂપિ ૧૫ જનુ ભેદ કથા છે અને બચાન જામદાન ઈન્દિયસ જનુ વાગ્યા છે જે એ જ્ઞા વાનાઓને કા નાખાન તા આપના ઈન્દિયસ રૂપિ શું? બીજું જે આમજોતો મારા જન કથાનુવ મ મેલે છે તા વિચાર કરો તીષ કરો. જનુ કથા કદાચ જેમ થાય છે તે જનુ તત્ત્વને તને રૂપક કે વાર્તાના રૂપમાં રૂપ કરીએ.

શ્રોતાઓ તેને બહુ જલ્દીથી સમજી શકશે દરેક વાર્તાનું એક ધ્યેય હોય છે કે કોઈ એક સત્યનો પરિચય આપવો વાર્તા એ માધ્યમ છે, એટલે લક્ષ્ય પર ન પહોંચતા માત્ર વાર્તામાં જ આનંદ માનવો એ પણ બરાબર નથી.

આગમમાં વર્ણવેલા સ્વાધ્યાયના બેઠા ટૂંકમાં મે તમારી સામે મૂક્યા છે હવે સ્વાધ્યાય માટે જરૂરી વાતો તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચુ છું તે આ પ્રમાણે છે

૧ એકાગ્રતા—સ્વાધ્યાયના સમયે આપણું ધ્યાન શાંત્રી કે અથોના શબ્દો અને તેના અર્થો તરફ હોવું જોઈએ જો મનમાં અસ્થિરતા હશે તો આપણે માત્ર તેના શબ્દો બોલતા રહીશું, પણ તેના અર્થ આપણા સમજવામાં નહિ આવે એટલે સ્વાધ્યાય વખતે મનને બીજી બધી બાબતોથી છૂટકે કરી, તેમાં જ પરોવવું જોઈએ, તે માટે મનને ચલિત કરે તેવા પ્રસાધનોથી બચવું જોઈએ સ્વાધ્યાય માટે સ્થાનની પસંદગી કરતી વખતે પણ એ વાત લક્ષમાં રાખવી જોઈએ કે ત્યાં મનને ચચળ બનાવે તેલું વાતાવરણ કે ચિત્ર ન હોય

૨ નિયમિતતા—સ્વાધ્યાય માટે બીજી જરૂરી વસ્તુ છે નિયમિતતા. ચાર દિવસ વાચ્યું અને બે દિવસ નહિ આ રીતે સ્વાધ્યાયમાં વિક્ષેપ કરે છે ઘણા લોકો આરબે શરૂ હોય છે મોટા અથો લઈને બેસે છે ચાર પાના વાચે અને પછી ચાર મહિના સુધી તેને અડે પણ નહિ ! પરિણામે, સ્વાધ્યાયનો રસ ઊડી જાય છે

૩. વિષયોપરતિ—સ્વાધ્યાયની ત્રીજી જરૂરિયાત છે વિષયોપરતિ. સ્વાધ્યાય માટે પુનઃક્રિયાની પસંદગી કરતા બહુ જ સાવધાની રાખવી જરૂરી છે એવી રાગોથી બચવા માટે તમે જેટલા પ્રયત્નો કરો છો તેટલા જ મનની વાસનાને ઉત્તેજનારા કચરા સાહિત્યથી બચના માટે પ્રયત્ન કરવા જરૂરી છે સાહિત્યને તામે અ જે એના પુનઃક્રિયા બકાર પડે છે કે તેને સાહિત્ય કહેવું એ સાહિત્યનું અપમાન કરવા જેવું છે

સાહિત્યનો અર્થ છે—જેમાં સર્વનું હિત સમાયેલું હોય, પણ જેના વાચનથી તમારું અહિત થાય તેને બીજું ગમે તે કહો, પણ સાહિત્ય તો ન જ કહેવાય

સાહિત્યનું લક્ષ્ય છે મનને વાસનામાંથી ઉપાસનામાં લઈ જવાનું, અસત્યમાંથી સત્ય તરફ દોરવાનું અને અધકારમાંથી પ્રકાશને શોધવાનું

વાસનાના રંગે રંગાયેલું સાહિત્ય આપણને સન્માર્ગે લઈ જઈ શકે

નરિ. કારણ કેખાતુ હલ્લ વાસનાના રંગમાં પૂનેશું છે ત્યાં લેખના બી કદના વાસનાને બાકાવે છે યેજ્ઞટોષ કહે છે—ગદુ સાદિત્વ ઝેરથી પણ વધારે હાનિકાર છે કેમકે ઝેર શરીરને મારે છે પણ ગદુ સાદિત્વ તો સદા તિને મારી નાખે છે

એવી જ રીતે પુસ્તકની પસંદગીમાં ખુશ્લા અને કામ લેવું જોઈએ. સાંપ્રદાયિક વૃત્તિઓ મનમાં રાખીને જો બીજાના સાદિત્વને જોઈએ તો તે બાપણને ખરાબીના પટ્ટાચ જેવું લાગશે. અમુક પુસ્તક સમ્યક્ છે કે અમુક મિથ્યા છે તેનો એકદમ નિશ્ચય કરવો એ અવિવેક દર્શાવે છે. વસ્તુતઃ સમ્યક્ અને મિથ્યાત્વ દષ્ટિમાં સમાવેશ છે. આ દેવર્ધિગણિ ક્ષમાશીલ, બી નહીં મૂરખાં આ સ્થાને રજૂ કરવા કહે છે—

સમ્યગ્વિદિષ્ઠિસ્સ સમ્મ સુયાદ । મિથ્ઠાદિદિષ્ઠિસ્સ મિથ્ઠા સુયાદ ।

સમ્યક્ દષ્ટિ રાખનારને મારે મિથ્યા લાભો પણ સમ્યક્ છે અને મિથ્યાદષ્ટિ રાખનારને મારે સમ્યક્ લાભ પણ મિથ્યા બને છે. મતક્ષમ કે અમુક સમ્રાટ સિવાયનું બીજું સાદિત્વ મિથ્યા છે એવી વિચારણા સહી જુતા તમને મહાપુરુષોના તત્ત્વચિંતનથી વચિત રાખશે.

ખુશ્લા અને અને સ્વસ્થ મિત્રે તમે સ્વાખ્યાયના હેતુમાં પ્રવેશ કરો. તેની સાથે તમારા જીવનની કિતાબ પણ વાંચો તો સ્વાખ્યાય તમારો દષ્ટિને નવો માત્ર દર્શાવશે અને જીવનમાં પ્રકાશની નવી રેખા મળશે.

માહુઆ

તા. ૨૦-૮-૫૬

આજના પ્રવચનનું મથાળુ એ કહે છે કે હું તમારી સામે પ્રાર્થના અંગે કંઈક કહું પણ પ્રાર્થના અંગે શું કહેવાય ? પ્રાર્થના પોતે જ આત્માનું સંગીત છે આત્માને પગપાત્માનો પ્રકાશ દેનાર પ્રાર્થના છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે પ્રાર્થનાનું જીવનમાં શું સ્થાન છે ? જેમ માછલી માટે પાણીનું મહત્ત્વ છે તેટલું જ અને તેવું જ જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન છે. માછલીનું જીવન જ પાણી છે પાણીમાં જ એ જન્મ લે છે અને પાણીમાં જ એ મરે છે માછલીને એમ કહેવામાં આવે કે હું તને દૂધના તળાવમાં મૂકી આવું પાણીનું તો એની સામે મૂલ્ય જ શું છે ? શક્તિ અને કિંમત બંને દષ્ટિએ પ્રાણી કરતા દૂધમાં વિશિષ્ટતા છે પણ તમારા આ પ્રવેશનભર્યા આકર્ષણમાં એ ફસાશે નહીં એ તો કહેશે કે તમારા દૂધના તળાવ કરના મારું પાણીનું તળાવ શ્રેષ્ઠ છે તેમ જતાય એના પર બળપ્રયોગ કરશે તો એ પાણીથી જુદા થતાની સાથેજ પોતાના પ્રાણ અર્પી દેશે પાણીમાં શું આનંદ છે ? એ બાલુકું હોય તો જઈને માછલીને પૂછો એનો આનંદ આપણે બાણી શકતા નથી.

બસ, તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ ભક્ત-હૃદય જ બાણી શકે છે માછલીના જીવનમાં પાણીનું જે સ્થાન છે, તેવું જ સ્થાન ભક્તના હૃદયમાં પ્રાર્થનાનું છે શરીર માટે કસરત જરૂરી છે કસરતથી શરીરને નવ-સ્ફુટિ (તાજગી) મળે છે એથી શરીરમાંના ખરાબ તત્ત્વો પરસેવારૂપે બહાર નીકળી જાય છે અને એમનું સ્થાન આરોગ્ય દેનાર તત્ત્વો લઈ લે છે તેમ પ્રાર્થના પણ એક આધ્યાત્મિક કસરત છે શારીરિક કસરત શરીરની ચરખી ઘટાડી સ્વસ્થ રાખતો સચાર કરે છે, તો પ્રાર્થના આપણા જીવનમાંની ધુરાર્ધ્યોને દૂર કરી સ્વચ્છ સુદર વિચારોનો જીવનમાં સચાર કરે છે

શરીર માટે બોજનનું જરૂરિયાત છે આત્મા માટે પ્રાણનાનું તેનું જરૂરિયાત છે બોજન-ખોરાક વિના આપણું શરીર ઝડપ દિવસ ટકી શકે નહીં તે જાણી પ્રાર્થના વિના ક્યાં સુધી ટકી શકશી ? બોજનમાં એક ભાતની તેજ છે એક તાકાત છે એક દિવસ પણ જો જનન ન મળે તો શુશાનની જેમ ઢસડું મોં પણ કમખાઈ જશે. તેમ પ્રાણના આત્માનો ખોરાક છે શરીરને એનો ખોરાક નહીં મળે તો તે દુર્ભાગ જની જશે તો આત્માને પણ તેનો ખોરાક નહીં મળે તો શું એ નિષ્ણ જ નહીં જની જાય ? આજનો માનવી શરીરને ખોરાક દેવા માટે બાક-બાક કસાક જાવિરત મગ કરે છે પણ આત્માના ખોરાકને એ વિચરી રહે છે

પ્રાણના જાગે એક વખત ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે મારા છાતું ખાવા કરતાં પ્રાર્થના કરેલ જણી છપ્પોગી છે ખાવાનું ભણે છૂટી જાય પણ પ્રાણના છૂટવી ન જોઈએ અને પ્રાર્થના જો છૂટી જાય તો મનુષ્યને હવેમાં એનું દુઃખ ઘણું જોઈએ પ્રાર્થના કરવી રહી જાય તો આત્માજીને દુઃખ થતું હશે પણ તમને પણ શું દુઃખ થાય છે ? ઘેર ચઢ્યા મોટી બને અને તમને ચઢ્યા લીધા વગર / આંદોલે જવું પડે તો દુઃખ થશે ? હા કેમ ન થાય ? જરૂર તમને ચઢ્યા વિના આંદોલે જવું દુઃખપ્ર જાનશે અને એ જાણ જામતીજીને તો હસવાનો પણ સાંભળતી પડશે. એક દિવસ ચઢ્યા છૂટવાથી તમને જેટલું દુઃખ થાય છે પ્રભુ પ્રાણના છૂટી જવાથી તેટલું દુઃખ શું થાય છે ખરું ?

તમે પાન લેવા માટે ઘનવાળાની દુકાને ગયા એને તમે બે આવી આપી. એક આનાનું પાન લીધું અને મોંમાં મૂકી ચાવી ગયા. પણ એ પાનના રચાઈમાં ખેંચો બાકી રહેતો એક આનો લેવાનું જૂલું ગયા. ઘેર આવતા જ તમને એક આનો ચાક આ-ચો અને તેથી તમને દુઃખ થઈ શકે તો આનો જૂલું જાણથી તમારા મનમાં દુઃખ થાય છે તેમ એક દિવસ પ્રભુ-પ્રાણના જૂલું ગયા તો શું એનું દુઃખ થાય છે ? ત્યાં તો તમારા દિમાગમાં પ્રભુ-પ્રાણના કરતાં પણ પેલા એક આનાની કિંમત વધી જાય તો પરતુ સતના હવેમાં પ્રભુ બિરાજેલા છે તે એને કહી જૂલું શકે ખરું ? સત એક દિવસ ખાવાનું છોડી શકે છે આરે એક દિવસ જ શા માટે તપ્પવી ના મકિના અને બે-બે મકિના સુધી બોજનને ઊંચી દે છે પણ તમને સજાતને ઊંચી નહીં શરીર કરતાં આત્માનું મધ્ય વધારે છે તો એ

નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે ભોજન કરતા ભજનનું મૂલ્ય પણ વધુ છે, કારણ કે પહેલા ભજન છે અને પછી ભોજન છે

ગાંધીજીને પ્રાર્થના અને એક ખીંચ મંદસ્વપ્નનું વાત કહી છે એમણે ખતાવ્યું છે કે “હું સસાગ્રા વ્યલિયારી થતા બચ્ચો છું તો તે રામનામનો જ પ્રતાપ છે રાનરમેનાએ રાવણને માર્યો, હનુમાને પર્વત ઊંચકી લીધો, સીતાનું સતીત્વ રખોપાયું અને ભરત ચીદ વર્ષ પર્વત પ્રાણુ ધારણ કરી શક્યો એ બધાનું કારણ એ જ હતું કે એમના મુખેથી ‘રામ’ શબ્દ જ નીકળતો હતો મારો પામે પણ ગમ શબ્દ ન હોત હું સ્ત્રીઓને બહેન કહેના ચેત્ત્ર ન હોત બ્યારે-બ્યારે મુજ પર સડો આવ્યા છે, મે રામનું નામ લીધું અને હું બચી ગયો છું તથા અનેક સડો વખતે તો રામ નામે જ મારું રક્ષણ કર્યું છે”

હા, તો ગાંધીજી પરમ આત્મિક હતા એમના મનના ખૂણે ખૂણામાં હિંદુ સમૃતિ રમતી હતી તેથી જ પ્રત્યેક સમય એમની જીભ ઉપર રામ ધિરાજતા હતા એટલા માટે જ પ્રભુ-પ્રાર્થનામાં એમને દૃઢ વિશ્વાસ હતો. પ્રતિદિન સંખ્યાટાણે પ્રાર્થના યોગની હતી અને પછી તેઓ પ્રવચન કરતા હતા

પ્રાર્થના એ ક્રોધ અથવા વિશ્વાસ નથી નવા ચીકે દોઝનારાઓ માટે પ્રાર્થના એક વહેમ અને ઢોંગ માત્ર બની ગઈ છે તેથી બ્યારે પણ નવી પેઢી સામે પ્રાર્થનાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે તેઓ વહેમ બતાવી એની મશ્કરી કરે છે, પરંતુ જરા અદર દીકાને જુઓ, જેને અન્તર્દર્શન થયા છે, તેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ છે, પણ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ નથી, એને પરમાત્મા ઉપર શો વિશ્વાસ હશે વારુ ? એના માટે ધર્મ, કર્મ, આત્મા અને ધરમાત્મા બધું જ વહેમ માત્ર જ બની જશે પરંતુ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે, એકાત્મી શાત ક્ષણેમા જેણે આત્માનું સંગીત શ્રવણ કર્યું છે, એના માટે આત્માનું સંગીત-પ્રાર્થના-એટલી જ સત્ય છે જેટલું કે હરણુ-હરણુ, આવું અને પીણું

પ્રાર્થના તો સતજીવનનું અમૃત છે પ્રભુ-પ્રાર્થના એવી જ રીતે વગર દગાની વસ્તુ છે જેણે કે અમૃત સ્વપ્નમાં કોઈ દેવે પ્રસન્ન થઈને તમને અમૃતનો ઘડો દીધો અને પેલા દેનાર પર તમને વિશ્વાસ છે, વળી અમૃત ઉપર પણ વિશ્વાસ છે તો તમે એને સપ્રસન્ન બની પીજશો અમૃત જે કે વગર દગાની વસ્તુ છે, પરંતુ દેનારની ખૂરી લાવનાથી અથવા પીવાનું

પરિભાષુની માહિતીના અભાવે એ પણ કદીક નુકસાન પહોંચાડી શકે છે પરંતુ અનુભાષના તો એ અમૃત છે જ્યાં-જેમાં દગાબાજની સલામતી કદી રેખાતે જ નથી

આશના કહેવાની નહીં કરવાની વસ્તુ છે એનો જ્ઞાનદ સંદેશમાં વ્યક્ત કરી શકાય તેમ નથી. જ્ઞાનદનો મધુર અનુભવ તો એ જ હવેને થઈ શકે છે જે આશનાના શાગીતથી રચાયેલો છે

સાધ્માવેળાએ ગાય ધાસ્ય ચરીતે થર ભણી પાછી ફરે ત્યારે એનું વાહરું મળી શકે છે. સુકતાપૂર્વકે દાર ભણી નજર નાખે છે પોતાની જાનનીને જાણણે અવતી જોઈએ આરંભ પડે જીહ્વા-જીહ્વાને નાચવા લાગે છે અને હરી-જ્ઞાનદ વ્યક્ત કરે છે પણ દોરણ વળે એ હજુ મધ્યસ્થ છે માલિક જ્યારે એ દોરણના બાધનમાંથી મુક્ત કરે છે ત્યારની એની પ્રેમ વિકલ્પના તમે કહો જુઓ તો ખરા. પૂરા વેગથી એ માતા તરફ દોડે અને જ્યારે એ સ્તન-પાન કરે છે તે વખતનો એનો દુઃખપાનનો પરમ જ્ઞાનદ શુ પાસે જોશે જોવાળ-ભરવાડ માણી શકશે ખરો? ના નહીં પેલા સ્તનને પણ લેટશે જ્ઞાનદ નહીં આવે કે જ્યાંથી પેલા વાહરું માટે અમૃતધારા વહી રહી છે એ પરમ જ્ઞાનદ માટે તો પેલા વાહરુંના હવેને જ પૂછે દા તો તેની જ રીતે આશનાનો જ્ઞાનદ ન તો સંદેશમાં જાણ તેમ છે તેમ ન એ આશનાના કોઈ પુસ્તકમાં છે કે ન એ એના સંગીતમાં જ છે એની અનુભૂતિ તો ફક્ત કોઈ ભક્ત હવે જ કરી શકે છે

દા એક વાત પણ છે મીઠાઈ તો જ્ઞાનદ સ્વ કોઈ લઈ શકે છે પરંતુ પુસ્તકનો જ્ઞાનદ ફક્ત સિદ્ધિતો અને રસિદો જ લઈ શકે છે તેમ આશનાનો જ્ઞાનદ પણ ફક્ત આશના કરતાતઓ જ લઈ શકે છે બીજા તો માત્ર દેશકે જ રહી જાય છે જ્ઞાનદની લહેરો એમના હવેને રપર્થી શકવી નથી તેમ ન સંદેશ દ્વારા કહેવાયેલું વક્તવ્ય પણ એમને આ જ્ઞાનદની અનુભૂતિ કરાવી શકે છે

એટલા જ માટે વિશ્વના અનેક ધર્મમાં આશનાને મહત્ત્વ અપાતું છે અને સિદ્ધાન્તોમાં ધમ ધમ વચ્ચે થણો મતભેદ પ્રવત છે જ્યાં અનુ-આશના સંબંધે તો સમજાય જ્યાં ધર્મોમાં એક મત રહ્યો છે ક્રિદુ ધર્મ તો આશનાનું મહત્ત્વ દર્શાવતાં કહે છે “રામ સે અધિક રામ કર જામા અથેત રામ કરતાં પણ રામ નામમાં વધુ સંક્ષિત છે મુસ્લિમ ધર્મ અને ક્રિદુ ધર્મ વચ્ચે ન કે ક્રિદી ખીણ એટલો તફાવત છે અને બિશ્વક વિપરીત દિશાના

પરિક છે, તેમ છતાં પણ પ્રભુ-પ્રાર્થના અંગે એમનામાં એકમત બેવા મળશે.

એમની નમાજ પણ એક પ્રકારની પ્રાર્થના જ છે જે કે એમની ભાષા ફારસી છે, ઉપરાંત એના ઉપર મુઘલમ સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ છે, તેા પણ શબ્દ અને શૈલી-બેદને એક બાજુ રાખી તમે એમા બિડા બિતરશેા તેા ત્યાં પણ તમને ઈશ્વર પ્રત્યે બિભરતો અનુરાગ જ દેખાશે.

ખ્રિસ્તી ધર્મ કે જેનો વધુ પડતો વિકાસ પશ્ચિમના દેશોમાં થયો છે, તેમા પણ પ્રાર્થનાને સ્થાન અપાયુ જ છે તમે જેતા હશે કે રવિવારના દિવસે ઇસુ ખ્રિસ્તને માનનાર બાળક દેવળમા શાત-શબ્દહીન પ્રાર્થનામાં તલ્લીન બોલેલુ દેખાશે જૈન દર્શન જે કે આત્મામા જ પરમાત્માની સતતા સ્વીકારીને ચાલે છે, ઈશ્વરને સૃષ્ટિના નિર્માતા રૂપે એ સ્વીકાર કરતા નથી છતાંય કર્તા નહીં પણ પ્રેરણા દેનારને રૂપે જૈન દર્શને ઈશ્વરની ઉપાસના કરી ■ અને તેથી જ ચોવીસી રતવન અને ત્રતવન-સ્તુતિ રૂપે અરિહત તથા સિદ્ધ ભગવાનની પ્રાર્થના માટે એ વિધાન કરે છે.

અત્યાર સુધી આપણે જીવન અને ધર્મના વિવિધ ક્ષેત્રોમા પ્રાર્થનાના પ્રચાર વિષે વિચાર કર્યો હવે આપણે એ વિચારીશુ કે પ્રાર્થના શુ છે અને એ શા માટે કરવી જોઈએ ?

પ્રાર્થના શુ છે ?

પ્રાર્થનાનું બીજુ નામ છે અહંકારરહિત પ્રયત્ન અર્થાત્ અસત્યથી સત્ય બાજી જવા માટે નિરહકારી પ્રયત્ન કરવો એ પ્રાર્થના છે પ્રાર્થના અન્ત કરણનું પરિમાર્જન, સ્ફૂર્તિ અને બળ છે પ્રાર્થનામા પ્રયત્નવાદ અને દૈવવાદનો સમન્વય છે દૈવવાદમા પુરુષાર્થને સ્થાન નથી એટલે તે પામળો છે, બ્યારે બીજા બાજુ પ્રયત્નવાદમા પુરુષાર્થનું તેજ છે છતાં નિરંકાર જ્ઞતિ રહેતી નથી એટલે ત્યાં જર્વ આવી જાય છે એટલે બન્ને પ્રહણુ કરી શકાય નહીં પરંતુ બન્નેને છોડી પણ શકાય તેમ નથી, પુરુષાર્થના દૈવવાદ (ભાગ્યવાદ)ના અભાવે જીવો શકતો નથી તેા પુરુષાર્થના અભાવમા તે જડ બની જશે જીવનનો ગાદી પ્રયત્નવાદ અને ભાગ્યવાદના પાટા ઉપર જ દોડશે મનુષ્ય દૈવવાદ ભાગ્યવાદમા એક નમ્રતા છે જે આપણને વિનયશીલ બનાવે છે. પ્રયત્નવાદમાં પરાક્રમ છે જે આપણને ગર્વ દે છે અને પ્રાર્થના બન્નેને જોડવાનો એક સેતુ-પૂલ છે.

પ્રાર્થનાથી થતા લાભ

હવે પ્રાર્થનાથી થતા લાભો વિશે વિચારીએ. પીપળ નાની હોય છે એનું મૂલ્ય પણ જલ્દી બદલાય છે પરંતુ એ નાની પીપળને ખરેખરમાં ચોક્કસ પ્રથમ સ્થાને દૂરથી તોળેલા ગુણ પણ જાણી જાય છે અને સ્થાને-સ્થાને એનું મૂલ્ય પણ વધી જાય છે. તેવી જ રીતે પ્રભુપ્રાર્થનાનો સંબંધ જો આપણા આત્મામાં રહે છે પ્રાર્થનાના સુમધુર સંગીતજ્વાળિયાં જેનું હૃદયમંદિર ગુણ સ્તંભો છે તે સંબંધનું રસ જો આત્માની પવિત્રતામાં અભિવ્યક્તિ કરે છે જેની રીતે ધમણી અગ્નિ પવની રાખને દૂર કરી એને વધુ પ્રદીપ્ત કરે છે તેવી જ રીતે પ્રભુમંદિર જીવનના અધ્યાન અને મોહની રાખને દૂર કરી એની અમકમાં સો ગણી વૃદ્ધિ કરે છે.

ધરમાં ચાલતા અધારુ હોય ત્યારે જીવંતની રમઝડ ચાલુ થઈ જાય છે સૂનારની જિંમ હયામ કરી નાખે છે તમે એનાથી મુક્તિ પામવા ચાહે છે અને એક નાનો એવો દીવડો ચેતાવીને ધરમાં મૂકી દો છો તો જ્યાં જીવંત કંઈ જાણે ક્યાં નાસી જાય છે એવી જ રીતે જ્યાં સુધી મહાનો દીવડો જીવનમાં પ્રકાશવત્ બનતો નથી ત્યાં સુધી ક્યાંકની દોટ-દોટ (રમઝડ) ચાલુ રહેશે અને તે તમારા મનની સાક્ષિતે હયામ કરવા રહેશે. તેથી તમે મનના ખૂણામાં પણ પ્રભુના નામનો દીવડો એનાવી દો છો તો ક્યાંક અને ક્યાંક રૂપી જીવંત નાસી જ જાય છે.

વડાનું બીજ જો કે રાખિયાં લાલ્યા કરતાં પણ નાનું હોય છે પણ તે બદલાય નથી / ઉપર માટી એકઠી થઈ જાય છે અને એને પાણીનું સિંચન મળે છે તો એ જ નાનું બીજ એક દિવસે વિશાળ વડ-વૃક્ષનું રૂપ ધારણ કરી શકે છે તેવી જ રીતે પ્રભુના નામનું બીજ જો તમારી હૃદય-સૂત્રિમાં વાળ્યું છે અને એના ઉપર નિરંકારરૂપી માટી નાખી પ્રેમરૂપી પાણીથી એનું સિંચન કરો છો તો તમારા જીવનમાં એક દિવસે ખરેખર અપરિચિત પ્રગટશે. તમારા મનમાં રમ-રમમાં અપરિચિતનો શાંત શુભ પ્રકાશ પ્રગટી જશે. તમે પોતે તમારામાં એક વિસિષ્ટ અપાતિત્વ દહન કરશો. રૂપની ભાષા છોડી સ્વકી ભાષામાં કહો તો તમે પોતે અપરિચિત બની જશો. કું તો તમે સર્વેમાં અપરિચિત પડાજો તો જો કું તો કે જાણે કાંઈ એ સદાચર હોય પરંતુ એનું અસ્તિત્વ તમારામાં જરૂર છે / હવે હકત જરૂર છે એને જામન કરવાની.

તે જેવી રીતે અપર કાંઈ જાણાને તમે શીખો છો ત્યારે એના સંજો

ગોખી-ગોખીને પણ તમે એક દિવસ એ ભાષા ઉપર સારો એવો કાબૂ મેળવી લો છો તેવી જ રીતે પ્રભુસ્મરણ કરતા-કરતાં તમે તમારામાં છુપા-ચેલી એ ઈશ્વરીય જ્યોતિને જગવી શકશો એક કવિએ કહ્યું છે .

આતમ પરમાતમ પદ પાવે,

જો પરમાતમસે હયકો લગાવે, સુનકે શબ્દ કીટ મૃન્મીકો,

નિજ તન મન કી સુઘ વિસરાવે ।

દેખહ પ્રગટ ધ્યાન કી મહિમા,

સો હી કીટ મૃન્મી હુઈ જાવે ॥

આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે એમને જૈન સંસારમાં થોગી આનંદવનજીના નામથી પણ ઝોળખે છે એમણે સમાજ અને સપ્રદાયની રૂઢી પર પરાઓને તોડી એકાન્ત વનમાં સાધના કરી હતી એમણે કેટલાય વર્ષો આત્મ-સાધના પાછળ વોતાવ્યા હતા તેથી જ એમના પલ્લોમાં સાધનાનો રસ નીચોવાઈ આવે છે અને સાધક અપ્રમાભિમુખ બની જાય છે તેઓ દરમાવે છે કે સાધક અગર સાચી અને ખરી તત્ત્વમયતાપૂર્વક પરમાત્માની સાથે ભળી જાય છે તો એક દિવસ તે પોતે જ પરમાત્મ-દશા પ્રાપ્ત કરી લે છે કેટલાક દર્શનો એ તથ્ય માનવા ઈન્કાર કરે છે કે કોઈપણ આત્મા પરમાત્મા થવાની ઇમતા-સામર્થ્ય રાખતો નથી, લહેને તે ચાહે તેટલા તો ઉપવાસાદિ અનુષ્ઠાન કરે જ્યારે જૈન દર્શન પ્રમાણે તો લકતમાં ભગવાન બનવાની ઇમતા છે. આત્મા જ પરમાત્મા છે એવો દિવ્ય સંદેશ એણે વિશ્વને આપ્યો છે

જૈન દર્શનની એ જ વાતમાં સૂર પૂરાવતા આધ્યાત્મિક કવિ આનંદ-ધનજી કહે છે

આતમ પરમાતમ પદ પાવે, જો પરમાતમસે હય કો લગાવે

‘ અપ્પા સો પરમાપ્પા ’ નો નાદ આ સ્વરોમાં સંભળાય છે કવિ એના માટે સુદર રૂપક આપે છે ભગરીના શરીરમાં જ્યારે ચરમી પેદા થાય છે ત્યારે એ બીની માટીથી પોતાનું ઘર બનાવે છે અને સાથે જ એક કીટક-કીડો લાવી એની સામે જૂ-નો શબ્દ ગૂંજવે છે અને એ ભગરીના શબ્દથી પેલો પેટ ઘસીને ચાલનાર કીડો ૧૭ દિવસમાં આકાશમાં ઊડતી લામરી બની જાય છે આ શબ્દશક્તિનો પ્રભાવ છે

આ એક કવિએ પ્રસિદ્ધ કરેલી કહેવત છે પણ એમાં એક સૈદ્ધાંતિક ભેદ એ આવે છે કે એક એકેન્દ્રિય જીવ ચતુરેન્દ્રિય કેવી રીતે બની શકે ?

સાચું તો એ છે કે જામરી જ્યારે ઇર્ષા મૂકે છે ત્યારે ઇર્ષાની સુરક્ષા મારે
જાને એમના ખોરાક માટે જોઈ લઈ આવે છે આમ સત્તર દિવસ મુખી
ઈંદ્રિયો સેવા બાદ ઇંદ્રિય ફરી જાય છે એમથી જામરી નીકળે છે અને ઇંદ્રિય
જાય છે પણ ખાલી કવિ ચોખી જ્ઞાનદેવનજીએ કઈ દષ્ટિએ આ રૂપક મૂક્યું
છે તે જાણે સમજી શકાય તેમ નથી તો પણ કવિજનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય તો
પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ જાણવાનો છે કે પ્રાર્થના વડે જ્ઞાતમા પરમાત્મા જાની શકે
છે ઇંદ્રિયા મમનથી જેમ માખણ મેળવાય છે તેમ પ્રભુ નામના મમનથી
જ્ઞાતમા ઇંદ્રિયની જ્યોતિ મેળવે છે

પ્રભુ નામ તો મેષ છે જે પાપના પ્રખર તાપને શાંત કરે છે જે
માસના પ્રખર તાપમાં જ્યારે ધરતી જાને જ્ઞાતમા તપવા લાગે છે એ
જ્યારે જાસના યોગા વરસાવી રહી હોય છે ત્યારે જ્ઞાતમા પાપના મહેલો
પણ તપી કાઢે છે ત્યારે માનવ જન્ય હડક માસતુ હોય છે જ્ઞાતમા જનનમાં
જ્યારે સ્વામવર્ણી વાણી જીભાજ છે અને રમકડું વરસાદ પડે છે ત્યારે
તાપ શમે છે પૃથ્વી પણ શાંત બને છે તેમ જ્ઞાતમા પણ શાંત બને છે
જામરી ને ઉગાડત જાપતા મહેલો પણ કવે તો જમવા લાગે છે. બસ, જામરી
જ શક્તિ પ્રભુના નામમાં પણ છે જ્યારે મનમાં ક્યાંયની જવાળા જાલી
રહી હોય છે વાસનાનાં તોફાન જાળ્યાં હોય છે તે વેળાએ પ્રભુ નામ મેષતુ
કામ કરે છે અને ક્યાંયની જવાળા શાંત બને છે વાસનાનાં તોફાન શમે
જાય ॥

સાચે જ પ્રભુ નામ જાણત મન માટે પ્રશાંત મેષ છે જાણત સ્વચર
માટે વહાણ પણ છે જાણત માટે તે વેટનો જ ડિગ છે જેટલું કે જનતા
વહાણમાંના માણસો માટે નાની એવી નીકા જ્યારે ચારે બાજુ જાસીમ જાસ-
શાંતિ પાણી જ પાણી) દેખાય અને કિનારો શોધી જાઓ લહેરોની સાથે
જાણાઈને પાછી કરે અને જીવન-સાથી વહાણ પણ દેવો દેવ લાગે છે
તેવા સમયે જાસર એક નાની એવી નીકા પણ મળી જાય તો એવી મનુષ્યને
એટલી પ્રસન્નતા થાય કે જાણે જનતા પ્રાણ પાજ આનાં. તેવી જ રીતે
સાચરના જાસીમ સાચરમાં જુગ જાને જાણતિની હડી જાણિમાં જ્યારે
તમારો જ્ઞાતમા મેષા ખાતો હોય ત્યારે તમે પ્રભુ નામની નીકામાં સ્વચર થઈ
જશો તો એ તમને કિનારે પહોંચાડશે-પાર ઉતારશે.

શબ્દ-શક્તિ

પ્રાર્થનાના જાણમાં જાતરો તો ત્યાં તમને શબ્દ-શક્તિ મળે

તત્ત્વ કામ કરતું દેખાશે શબ્દમા પણ ઘણી મોટી શક્તિ છે-તાકાત છે. ફેટલાક શબ્દો એવા છે જે સલાળતા જ તમારા મનમાં પ્રસન્નતા સચાગિત થશે ફેટલાક શબ્દો એવા છે જે હૃદયની પ્રસન્નતાને હરી લે છે તમે ટાઈને ઘેર ગયા, જોજો ખૂબ એકની સાથે તમને દૂધ પાણી દૂધ પણ જેવું-તેવું તહા, સ્વાદિષ્ટ હતું બદામ કેસરવાળું હતું તમે ખૂબ આનંદથી એ ખાલા મટમટાવી ગયા પણ દૂધ પીને જેવા તમે બહાર નીકળ્યા ત્યારે જ દોડતો-હાકતો તમારો મિત્ર આવી જાય છે કઈદ ગલરાતા અવાજે એ તમને કહે છે “ અરે, તમે જે દૂધ પીધું એમા તો થોડુંક ઝેર લાગેલું હતું ” બસ, થઈ રહ્યું ઝેર શબ્દ કાન સાથે અચડાતા જ તમારા મનમા ઉછળફડ મચી જાય છે કયા તમે દૂધનો સ્વાદ લઈ આનંદથી નીકળી રહ્યા હતા અને હવે તો તમારા મનની બધી પ્રસન્નતા છૂમતર થઈ ગઈ આ શબ્દની જ તો શક્તિ છે

એક માતા અહીં બેઠી છે શાત મનથી એ પ્રભુ પ્રાર્થનામા લીન છે. અચાનક ટાઈએ આવી એને કહ્યું કે તમારું બાળક કૂવામા પડી ગયું બસ આટલું સાલળતા જ એ માતાના દિલમા તોફાન જગી જિહ્વે સર્વ પ્રસન્નતા ગૂમ થઈ જશે પ્રભુ પ્રાર્થનાના શબ્દો હોઠો પર જ રહી જશે અને એ રડી પડશે “ અરે, મારો બેટો કયા ગયો ” એક શબ્દ જ એના મનની સારીયે શાંતિનો ભગ કરી દીધો ખીજ જ કાણે ખીજે ટાઈ આવી એને કહે છે કે કૂવામા જે બાળક પડ્યું હતું એ તમારું નહિ પણ મૈઈ હરિજનનું હતું આ સાલળતા જ એના મનની બ્યાકુળતા સમાપ્ત થઈ જશે એનું મન શાત બનશે એક શબ્દ એની શાંતિ હરી લીધી, બ્યારે ખીજ શબ્દ એને પાછી વાળી દીધી

રામ શબ્દ પદર કરોડ હિંદુઓ માટે પ્રિય છે શ્રીકૃષ્ણ અને છુદ્દનું નામ લેતા જ ભારતવાસીઓના મનમા શ્રદ્ધા જગી જિહ્વે ભગવાન મહાવીરનું નામ લાળો જેનેના હૃદયોને હલાવી દે છે પરંતુ મુઝિંગમ ધર્મમા વિશ્વાસ ધરાવનાર માટે આ શબ્દોની કાઈ જ કિમત નથી એમની સામે અલ્લાહ અથવા પેગબર-મોહમ્મદને યદ કરો તો તેઓ શ્રદ્ધા સાથે નમી પડશે. તેવી જ રીતે ઈસુને માનનરા કરોડો ખ્રિસ્તીઓ ઈસુનું નામ સાલળતા જ તરંગિત બની જશે આ બધું શું છે ? કહેવું જ બેઈએ કે શબ્દની શક્તિ છે

સબ્બ દસાથી પણ શો છે અને રોવડાવી પણ શો છે કાઈએ તમારી સ્તુતિમાં મેં સબ્બ કહ્યા તો તમારું મોં ગુલાબના ફૂલની જેમ ખીણી બિંદો પણ કાઈ આપમાનવામાં સબ્બ કહેશે કે જેમાં તમારા પ્રત્યે વિરક્તિ અને ઘણા બરી છે તો તેથી તમારી મુખાકૃતિ ચમીર નથી જશે.

રજુ મેઘનમાં ન્યારે ઝુલની બેરીએ મૂછ બેઠે છે ત્યારે વીના મનમાં વીરનાની જાવના જાગી બેઠે છે બેરી વાંછનોમાં પણ એક સબ્બ જ લે કામ કરી રહ્યો છે વાછત્રામાં પણ ભેદભેદ છે લક્ષના પ્રસન્ને પણ સરસ-ધ્રુવો વિ. વાછત્રો વગાડાવ છે એ વપના પુઠકાવ કાઈ શેડ રાત્રી ડુનિયાથી વિદ્યમ મેં છે ત્યારે પણ વાછત્ર ના? છે આ જ ને પ્રકારમાં કાઈ બિ ભેદ જાણ્યું છે? હા ધણે મોટો લક્ષાવલ દેખાવ છે પહેલા પ્રસન્ને વગાડતાં વાછત્રોને ધ્વનિ તમારા હૃદયમાં આનંદ કરી દેશે ન્યારે બીજા પણ પ્રસન્ને ધ્વનિ તમારામાં ગમગીની પ્રસરાવશે તમારા નિસ્સારમાંથી બહાર રોકો? રૂપિયો પડી જશે તો એનો રજુકરો તમારા હૃદયમાં ગઈ જીવી જશે, ન્યારે વરસાદની પ્રત્યે રમજા અને તોફાનમાં પાંચેશમાંથી કાઈ કાંઈ નીત મૂકિ-ગત મશે અને ત્યારે જે સબ્બ તમને સંભળાશે એમાં તમને મધુરતા નહીં લાગે જેટલી તમે પેલા રૂપિયાના રજુકારમાં અનુભવી હતી.

સંગીતમાં પણ એક સબ્બ-શક્તિ રહેલી છે કુલજ સંગીતત વીજાના વાર ઉપર ન્યારે ધુરીયા અવાજમાં ત્યન વહેતી મૂકે છે ત્યારે શોતાજાતેના હૃદયે યોથી બેઠે છે સંગીતમાં હૃદયને આકર્ષિત કરવાની ધણી મોટી તાકાત-શક્તિ છે તેથી જ એને જીવતો જાડું કહેવાય છે મજબુતનો સંગીતકાર ન્યારે મેધ રાગનો આજ્ઞાપ કરતો ત્યારે વાદ્યોમાંથી ખંટા વરસી જતાં ભારતના પ્રસિદ્ધ સંગીતજ્ઞ તાનસેનની વાત તો અખ્યાત છે એવું કહેવાય છે કે તેણે અને વાદ્યો મુકત એકવાએક રીતમાં દારમાળા જાતની ન્યારે એ રીત-રાગની ત્યન ઉપર ત્યારે પેલા એકવાએક રીતજ જાગી જતા.

એમે સંગીત હૃદયની ખીણને દ્રશ્યુ બતાવો દે છે પણ એમાં આશ્ચર્ય નેવું કાઈ નથી સંગીત વડે ફર પડ્યોની પ્રિયક જુલિમાં પણ પરિવર્તન આણી રાકાય છે તો માનવ હૃદય એથી હર્ષોન્નિત નથી જાય એમાં તે જ આશ્ચર્ય છે વાર! અને પશ્ચિમના દેશોમાં તો સંગીત વડે કેટલાક રોગો પણ મટાડવામાં આવે છે.

કદાચી દેશનો વાત છે તેમજા યોગમાં ત્યાં એક વિચિત્ર રોગ દેવાયે હતો એને નાચ-રોગ કહેતા હતા સરીર ઉપર ન્યારે એ રોગનું આક્રમણ

થતુ ત્યારે સૂતેલો આદમી પણ મધમાખીના ડખની પીડા અનુભવતો અને પછી તરત બિડીને બહાર આવી નાચવા લાગતો. આવા કેટલાક રોગીઓને તો પશ્ચોત્તુ પણ ભાન રહેતુ નહોતું કેટલાક લોકો તો બહાર આવી વસ્ત્રો ફેંકી દેતા અને અસ્લીલ શબ્દો બકવા લાગતા અને જ્યારે વધુ પડતી બેચેની જણાય કે ગામડી કુકરની જેમ ગદા સ્થાનોમાં આબોટવા લાગતા પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે ઇટાલીના ડોક્ટરો પાસે આ રોગ માટે કોઈ દવા નહોતી-કોઈ ઇલાજ નહોતો. સૌ હેરાન હતા એમને રોગનું મૂળ જ સમજામાં આવતુ નહીં તો પછી એનો ઉપચાર તો શે શોધી શકાય? ત્રીસ-વર્ષ સુધી આ રોગ ચાલતો રહ્યો એક વખત ડોક્ટર ફાર્ડિનાન્સ પામે એક કેસ આવ્યો. તે વખતે તેઓ વીણા-વાદન કરી રહ્યા હતા સંગીતનો મધુર ધ્વનિ પેલા આવનાર રોગીના કાનોમાં પડ્યો એની આશ્ચર્યજનક અસર. એના શરીર પર થઈ ધીમે ધીમે મધમાખીના ડખ જેવી પીડા ઓછી થવા લાગી અને એનો બેચેનીભર્યો નાચ પણ ઓછો થવા લાગ્યો. થોડીક દિવસોમાં તો એ તદ્દન સ્વસ્થ બની ગયો. ત્યાર પછી તો ડોક્ટરે કેટલાય રોગીઓ ઉપર સંગીતનો પ્રયોગ કર્યો અને એમાં એમને સફળતા મળી એમની આ સફળતા સારાથે ઇટાલીમાં સ્તુતિ-પાત્ર બની. અન્ય ડોક્ટરોએ પણ સંગીતના પ્રયોગ કર્યો અને તેઓ પણ એમાં આશ્ચર્યજનક સફળ થયા. પછી તો સંગીત જ એ નાચરોગનો ઉપચાર-ઔષધ બની. ગયું આવી જ રીતે એ નાચ-રોગ ઉપર કાબૂ મેળવી શકાયો.

સંગીતની સ્વર-લહેરોથી હૃદય આનંદ અનુભવે છે, પ્રાર્થનામાં શબ્દ અને સર્ગાતનો જ સુમેળ છે પરંતુ પ્રાર્થનાની જ-મજૂમિ કંઈ નહીં, હૃદય છે કંઈ વડે ફક્ત સંગીતના સ્વરો ફરે છે પણ એમાં હૃદયને ડાલાવી દેનાર શક્તિ તો ત્યારે પેદા થાય છે કે જ્યારે એની સાથે હૃદય એકતાર-એકયોગ બની જાય. પ્રાર્થના પરથી હૃદય જ્યારે ઉઠી જાય છે ત્યારે તે નિષ્પ્રાણ બની જાય છે અને મનુષ્ય-શરીરમાંથી હૃદય જ નીકળી જાય તો પછી શું બાકી રહેશે? એની જીવન-યાત્રા બે ડગલા પણ આગળ વધી શકશે નહીં.

પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં પગની આવશ્યકતા નથી કારણ કે કેટલાક લોકો [પૃ. ૫] મનુષ્યો પણ આત્મા-કલ્યાણ સાધી ગયા છે. પ્રાર્થના માટે હાથ પણ કોઈ જરૂરી નથી. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં જીવનની પણ જરૂર નથી મૂંઝો માનની પણ આત્મ-સાધનાના ક્ષેત્રમાં આગળ વધી શકે છે. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં આખોની પણ અનિવાર્યતા નથી ભારતના ભક્ત ડા. વિ. સરદાસ પોતાની પાસે આખોનો

પ્રકાશ ન હોવા છતાં પણ ભક્તિના ક્ષેત્રે અમર થઈ ગયા છે એ ક્ષેત્રમાં તો ફક્ત નાનું એવું દિશ્ ભોઈએ હૃદય અમર પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે અને તમે એક શબ્દ પણ બોલશો તો તે પ્રકાશની રેખા બની જશે.

સમજતે સજીવ બનાવવા માટે તમે પ્રાર્થના જરૂર કરો સમય નષ્ટ કરવા માટે નહીં કેટલોક વખતે માણસ એવું વિચારે છે કે ચાસો અત્યારે કુરસદ છે પ્રાર્થના કરી લઈએ એ સાચું છે કે તમે કામચાળા છે પણ પ્રાથના પણ કોઈ કામની વસ્તુ નથી જો તમે શું એના માટે નક્કરે સમય વીતાવો છો કે કોઈ અતિથિને જોમ સડેમ ફળ આપી શકાતું નથી તેવી જ રીતે પ્રાર્થનામાં કુરસદનો વખત પણ આપી શકાય નહીં તમારા હૃદયમાં પ્રાર્થના પ્રત્યે મધુરતા પેદા થવી જોઈએ પ્રાથનાના પ્રત્યેક શબ્દથી હૃદયમાં આનંદ ભિસરાવવો જોઈએ પ્રાર્થનાના પદ્યમાં મનને જોડી દેવું જોઈએ એમાં જો મનને ન જોડવું તો એ પ્રાર્થના દ્રવ્ય-પ્રાથના ગણાશે જેનું જીવનમાં કોઈ મૂલ્ય નથી.

ભોજન અને શાસ્ત્ર બંનેનો સંબંધ જીવન સાથે છે કેમકે જો ભૂતે સ્વાદ જીવ જ લઈ શકે છે અને શાસ્ત્રની મધુરતા પણ જીવથી જ મેળવી શકાય છે પરંતુ ફક્ત જીવ ન તો પૂરો ભોજનનો આનંદ લઈ શકે છે તેમ ન શાસ્ત્રનો રસ. જ્યાં સુધી એમાં મનનો સંયોગ નહીં થાય ત્યાં સુધી આનંદ અનુભવાતો નથી કારણ કે એવો સંબંધ જીવ અને મનની સાથે છે તેવી જ રીતે પ્રાર્થના પણ જીવ અને મનથી થવી જોઈએ એ જીવ અને જીવના જુદા-જુદા ભાગ જીવ તો ગાંઠી નાછી રચાને પહેંચી શકતી નથી તેવી જ રીતે મન અને વચન બંને અમર જુદા-જુદા રહે છે તો પ્રથના ફળ દેવાર બની શકતી નથી. એની સફળતા તો મન અને વચન બંનેના સમન્વયમાં વસે છે.

ફક્ત નામ લેવા મગ્નથી એક બ્યક્તિનો જૂતપૂર્વ ઇતિહાસ બાંધો છાતે તરી આવે છે માતાનું નામ લેતાં જ મમતા કરુણા અને સેવાનું ચિત્ર સામે આવી જાય છે કસાઈનું નામ લેતાં જ છરી ચાકુ અને મેઢીનીની ઢાંચનું દરમ મગ્નનીનીકાણું દરમ નજર સામે આવી બેસુ થઈ તમ છે તેવી જ રીતે સત્તનું નામ લેવામાં આવશે તો એની બહિસા દયા કમાનું ચિત્ર સાક્ષાર બની આવશે અને વીતરાગ દેવાનું નામ લેવાથી વીતરાગતા આવી જાય છે વીતરાગ દેવની આત્માલિપિ સજિતએ એમની પદ્મિતલ અનંત રાત વગેરે ગદ્યા જ આપણી સ્મૃતિમાં આવી તમ છે વીતરાગપણ મરાવતુ એક માનસ-ચિત્ર જેનું જોશાઈ આવે છે.

ભગવાન મદાવીનું નામ લેતા જ એમના જીવનનો સમગ્ર ઇતિહાસ ચમત્કારો જોઈ છે એમની બાર બાર વર્ષ સુધીના કઠોર સાધના । અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ અને પરિપહોની વચ્ચે પણ એમનું અડિમ વ્યક્તિત્વ નજર સમક્ષ આવી અકાર્ષી જાય છે એ વિરાટ વ્યક્તિત્વ આપણા જીવનની દુર્બળતાઓને સમજાતામાં પલટાવે છે મુશ્કેલીઓથી ભરેલી ઘડાઓમાં જ્યારે આપણે સાહસ અને ધૈર્ય હારી બેસીએ છીએ, ત્યારે ભવિષ્ય દ્રઢત અધકાર-મય જ દેખાય છે જીવનનો એ અધારી રાતમાં એમનું પ્રકાશવત જીવન આપણી સામે પ્રકાશના કિરણો પાથરી જાય છે એ પ્રકાશપુજથી આપણે પ્રેરણા મેળવતા રહીએ, વાવાઝોડા અને તોફાનો વચ્ચે દઢતાપૂર્વક પગલું ભરતા થઈએ એ જ પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ છે.

આજે પણ ઘણા લોકો પ્રાર્થના કરે છે પરંતુ તેઓ કહેતા હોય છે કે અમને પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી માળાના મણકા ગણતાં અને પ્રાર્થના કરતા વર્ષો વીતી ગયા પણ પ્રાર્થનાનો આનંદ મળ્યો નહીં પણ એનું ય કઈક કારણ હશે એ કહેવું ખોટું જ ઠરશે કે એનો આનંદ પર-લોકમાં મળશે એ તો એના જેવું થયું કે રાટલા અહીં ખાયા અને ભૂખ મટશે પરલોકમાં રાટલા ખાધા પણ ભૂખ શમી નહીં એમ કહેનાર માટે કહેવું પડશે કે તમે રાટલા ખાધા જ નથી અથવા તો ખાવાની રીત જાણી નથી તેવી રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી તો સમજવું જોઈએ કે તમે કા તો પ્રાર્થના કરી નથી અથવા તો પ્રાર્થનાની રીત જ જાણી નથી.

પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ્ય

એક વિચારકે કહ્યું છે કે પ્રાર્થના-મંદિરમાં પરમાત્મભાવ સિવાય અન્ય કોઈ વસ્તુ માગવી એ ભૂલ છે ઈશ્વર પાસેથી તે અશ્વર્ય શું માગવું ? માગવું જ હોય તો ઈશ્વરત્વ માગો વીતરાગના આગણે પહોંચીને પણ મનમાં જો રાગની ઈચ્છા રહી ગઈ તો તમે વીતરાગ-મંદિરમાં પ્રવેશ કરવાના સામ્યા અધિકારી જ નથી ફટલાક લોકોએ પ્રાર્થનાને લાયક રૂપવતનું રૂપ આપી દીધું છે તેઓ વિચારે છે જીવનમાં ચાહે તેટલા પાપ થાય પણ સંખ્યા વખતે પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગી લે્યા એટલે જસ જમ્મ માફ પ્રભુ તો અનંત કરુણાશીલ છે એના હૃદયમાં લાકડો પ્રત્યે અસીમ સ્નેહ-સાગર વહે છે. એટલે તે તમને ક્ષમા કરી દેશે પાપ કરીને એના કળથી બચવાની પ્રાર્થના કરવી એના જેવું છે કે કલકણા મેલમાં બેસી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે ભગવાન મને મદાસ પહોંચાડી દે અરે ભાઈ, મદાસ જવું

હવે તો કસકાત મેલમાં બેઠેલ છા મટે! તેમ પાપના ફળથી બચવું હોય તો પાપથી બચો. એક ઉદું સાયરે કહ્યું છે કે જ્યારે જ્ઞાત કરના હૈ તો માવત સે યજો। જ્યોત્કિ માવત જોર જ્ઞાત જોનો સાથ નહીં રહ સકતી જ્યોત્કિ ઇન્દ્રિય કરતી હોય તો જ્ઞાતથી બચો કારણ કે જ્ઞાત બને ઇન્દ્રિય બને સાથે રહી શકતા નથી.

સ્વાર્થશુદ્ધિને લઈને કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના પ્રાથના કહેવાતી નથી. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં જન્મની ભોજ દેવળમાં જઈ ઉપરને પ્રાર્થના કરતા કે "ઉચ્ચાંક સમાપ્ત થઈ જાય" ત્યારે આ આડું ઉચ્ચાંકમાં બચેલે દેવળમાં જઈ પ્રાર્થના કરતા કે જન્મવન્ અમારા દુરગ્ધન જન્મનીને સમાપ્ત કરી દે. હવે તમેજ બતાવો ઉપર કોનો પક્ષ લે! પરંપર પ્રાથનાની બા રીત જ શ્રદ્ધાભરેલી છે કે તો આવી રીત-રસમને લાંચ જ કહીશ. પ્રાર્થનામાં તમે નમારા પાપોની આશોચના કરો. આશોચનાપ્રધાન પ્રાથના સુદર કહી શકાય. એક કવિએ કહ્યું છે કે

પરનિદા બવલે સુણી મારુ હવે કરખો અપારે
સુણી જનોના યુધ્ધ નથી કીધા કીધા મેં આશ હનરે નાથ,
વીર પ્રભુ હવે તારે

નિજ સ્વર્થે તન મન ધન હીધુ પરમારથ નથી આરે
કુખી જનોની કશ્ચુ ન કીધી કીધા મેં કહ અપારે નાથ
વીર પ્રભુ હવે તારે

જે પ્રાર્થનામાં પોતાના બાતર મનને ખોલીને મૂકી દેવામાં આવે તે જ ખરી પ્રાથના છે. સાથે જ પ્રાથના દરમ્યાન આપણી દષ્ટિ ભૌતિક દુઃખાગ્રે તરફ જતી નોઈએ નહીં તેમ જ આપણે ચાંદિયા મેઘાક દુઃખ મટે પ્રભુ સામે હાથ ટેકવા નોઈએ. પરંતુ એમના જીવનનો ઉન્નતવળ ઉત્તિદાસ નેઈ એમના જીવનનાં પ્રકાશકરણો મેળવતાં શીખવું નોઈએ. એ જ પ્રાથનાનો સાચો ઉદ્દેશ્ય ॥

પ્રાર્થના કરવાની રીત

દરેક વસ્તુને પોતાની એક રીત હોય છે અને એ રીતે કરવાથી જ એમાં શુરશિ આવે છે. સામગ્રી તો તે જ હોય છે પરંતુ રીતની ભિન્નતાને

લીધે વસ્તુમા ધણો મોટો ફેર આવી જાય છે લોટ [આટો] અને મેદો બન્ને એક જ વસ્તુ છે અને એક જ વસ્તુના બને છે, પણ બનાવટની રીતમા ફેર પડવાથી એમાંથી બનતી વસ્તુઓમા ધણો ફેર પડી જાય છે સવાતસરીના પારણા વખતે તમે શિરો અને રાજ પીધા હશે બન્નેમા એક જ જાતની સામગ્રી રહે છે પણ એ બનાવવાની રીતમા ભિન્નતા હોય છે એટલે બન્નેના સ્વાદમા અને સમ્માનમા પણ ભિન્નતા આવે છે

તમે લગ્ન, વિવાહાદિ પણ વિધિવત્ જ કરો છો એની પાછળ કેટલા રીત-રિવાજો છે ! પણ જો કોઈપણ જાતની વિધિ વિના શ્રમુર-ગૃહે (સાસરે) જઈ કન્યાને ઉપાડી લાવે તો તમે એને શું કહેશો ? જો કે લગ્નનો ઉદ્દેશ્ય પણ આ જ છે, ખીજાની કન્યાને વહુ બનાવી પોતાને ઘેર લઈ આવવી, પણ વગર વિધિએ આમ લઈ આવવી તે રાવણની રીત કહેવાય

પાણીનો સ્વભાવ તો હુબાડવાનો છે પણ જો તરવાની રીત આવડતી હોય તો તેમાંથી પણ પાર પહોંચી શકાય છે નદી-કિનારે જામેલો એક માનવી સામા કાઠે જવા ઇચ્છતો હતો નદીનો પ્રવાહ વેગીલો હતો પાણી પણ ઊંડુ હતું એણે પામે જામેલો એક ખીજા સજ્જન પાસે સામા કાઠે જવા અંગે સલાહ માગી પેલા સજ્જને કહ્યું ‘હવા વડે તમે પાર પહોંચી શકો છો’ પેલો માણસ વિચારવા લાગ્યો ‘હવા તો ધણી કુ કાઈ રહી છે મારા મો અને પેટમા પણ ધણી હવા ભરી છે એટલે સામે પાર પહોંચતો શી વાર લાગશે ?’ આમ વિચારી એ તો એકદમ નદીમા ફૂદી પડ્યો પણ સામે પાર પહોંચવાને બદલે એ તો વચ્ચે જ ડૂબવા લાગ્યો કાઠે જામેલા અન્ય લોકોએ એને ધણી મુશ્કેલીએ બહાર કાઢી ઉગારી લીધા સામે પાર પહોંચવાની સલાહ દેનારા પેલા સજ્જન પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા સામે કઠિ જવા ઇચ્છતો માણસ એને જોઈને બળો જીક્યો કહેવા લાગ્યો ‘ડૂબી મરવાનો સારો ઉપાય તમે મને બતાવ્યો ! એ તો ઠીક થયું કે આ લોકોએ મને ઉગારી લીધો, નહીં તર તો હું અત્યારે સ્વર્ગધામ પહોંચી ગયો હોત’ પેલા સજ્જને જવાબ વાળ્યો ‘ભાઈ, આટલા ઉઝળો નહીં મેં તો તમને સાચી રીત બતાવી હતી મશકમા હવા ભરી દે અને એના સહારે તમે સામે પાર તરી શકશો પણ તમે તો રીત જ જાણી નહીં’

હા, તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થના કરવાની પણ રીત હોય છે તમે એ રીતે જ કરશો તો જ તેમા મધુરતા આવશે અને એ ફક્ત દશ-પદર મિનિટ

પાક એખી જમા તો એમા તમા, મન ખજુ પરાવારી નહી તેમ એમાં
ત મયતા પણ આવશે નહી તે પછી એવી પ્રાથના કરવાથી તમને શા
આનંદ મળશે વારુ ? શબ્દ તો સ્તુતિનું શરીર છે અને ભાવ એ એનો
આત્મા ॥ આત્મા-શબ્દ દેહનું શુ મૂલ્ય હોઈ શકે ? જે દેહમાંથી આત્મા
વિદ્યમાન થઈ ચૂક્યો છે એ શરીર ને તમે ચાહે તે સો સમયે આશૂપણથી
લગઈ જવા છતાં ॥ તેમાં તેજ આત્મા શકે છે ? નહી તેની જ રીતે
પ્રાથનાના શબ્દ સ્વર અને શ્વેત એ બધાં એના દેહ છે પણ એમાં અમર
ભાવ નથી તે તે અર્થશૂન્ય છે એમાં ચેતન નહી આવે.

એટલે પ્રાર્થના પણ અમુક પ્રકારે કરવી જોઈએ

પ્રાથના કરવાની રીત એક પ્રાચીન કવિએ ધણી જ મમતૃલીમાં
જનારી છે -

જમુ પાનિદારી કુલ ન વિસરે નતી વૃત્ત નિધાન,
પદ્મક ન વિસરે પદ્મજી પિછિ સજી મહતી ન વિસરે રેશન
ધરમ જિતેશ્વર મુજ હિમડે વસો પ્યારા પ્રાણુ સમાન.

કવિ વિત્તમચદ્રજ કહે છે એમના આ શાબ્દમાં આધ્યાત્મિક રસ ભરેલો
છે લીલીએ-લીલીએ જતરને દલિત કરતો જાણુ ભરો છે તેઓ પ્રાર્થના
કરવાની રીત જનારે છે આ ? પણ નાના જાત્રાઓમાં આ રીત કામમ છે
માનાઓ હર હ જઈ પાણી ભરી ભાવે છે પરંતુ આપણા સંદેશોની અને
આસ કરીને મુજબની માતાઓ તો પુણ્યશાળી ॥ તેઓ તો આ વ્રજથી
હર છે જામગ્રમાં રહેલી માતાઓ આ ? પણ જમુ જ કામ પોતે જ કરે
છે પદીએ દળજી દલ છે એટલે એમને ઘેર મોકલે જાણુ એજા પદોએ
છે કા જુ કે એમના શરીરને કસરાત મળે છે સ્વાસ્થ્ય પણ સાદું રહે છે.

મુમર્ષ માનવી ન સંદેશમાં દૂર-દૂરથી પાણી લાવવાનું તો છુટું છે
પણ અતી સાથે જ રોગાએ પણ પર પડ્યાં છે ગરીબ-ગરીબ મોકલેશ
જે કમળ સર્જને બોલ છે અને વા દુઃખે મોકલે નહી પણ દુઃખે રૂપિયા
તમા પડી વધ છે તમે નારાજ ન થશો જુ કાંઈ મોકલેશોની દીકા કરતો
તમા ન જુ તમા થી પુણ્ય ઉપરથી વિશ્વાસ નહોતો છે ત્યારથી જ સંદેશમાં
રોગાએ નવરસા હાથો છે

ત્યારે મામગની માતાઓ સવારે કૃપા ઉપર પાણી ભરતા વધ છે
ત્યારે એમનાં સિરે એક નહી જમુ એ-એ ધામ દેખ છે સાથે-સાથે તેઓ

પોતાની સરેલીઓ સાથે હાસ્યવિનોદ પણ કરતી જતી હોય છે પણ એમનું ધ્યાન ક્યા હોય છે, એ તમને ખબર છે ? હાસ્ય-વિનોદમાં નહીં પણ શિરે રહેલા પેલા જળ-ભાગેલા ધણ તરફ અને પેલી નટ-કન્યા જેનું નૃત્ય જોવા હજારો માણસો એકઠા થયા છે તે બન્ને બાબતોએ એ વાસ ખોડી વચ્ચે લોહ-તાર બાધી એના ઉપર ચાલે છે, નૃત્ય કરે છે લોકો તાળીઓ પાડે છે. હજારો માણસોની નજર એના તરફ હોય છે પણ એની દૃષ્ટિ ક્યા હોય છે, શું લોકો તરફ ? ના, એ તો ફક્ત જુએ છે પેલા તારને જેના ઉપર એને નૃત્ય કરવું છે એની તન્મયતા પેલા તારમાં જ પરોવાયેલી હોય છે જેમ પાણી લાવનાર માતાની તન્મયતા શિરે રહેલા ધણ તરફ હોય છે તેમ સાધકની તન્મયતા પ્રાર્થનાના સ્વરોમાં હોય છે

પ્રાર્થના કરતા-કરતા એવી તન્મયતા આવી જતી જોઈએ કે એમાં મન ને પ્રાણ બન્ને એકરૂપ બની જાય ફક્તની સુગંધ સાગી હોય છે પણ ફક્ત જ્યારે એકદમ નજીક હોય તેમ એની ખૂંચ ખાસ આનંદપ્રદ હોય છે. તેવી જ રીતે જીવ આત્માની નજીક હોય ત્યારે જ પ્રાર્થનામાં માધુર્ય આવી શકે છે હૃદયના ધ્વજ જેમ ગૂંચ જોડે તે જ સાચી પ્રાર્થના છે ફક્ત દાંત અને હોઠ વચ્ચે થતી પ્રાર્થના એ નકલી પ્રાર્થના છે એમાં તન્મયતા આવતી નથી નકલી વસ્તુથી દુનિયાને રાજ કરી શકાય છે પણ આત્મા એનાથી ઠીક આનંદ પામી શકતો નથી નકલી હાર પહેરીને બજારે નીકળો, દુનિયા એ હારની ચમક-દમકથી અજાણ જાય અને એ અજાણમાં દુનિયા એને કદાચ કરોડપતિ પણ ટહી બેસે પણ એનો આત્મા શું કહેશે ? શું એ પણ પોતાને કરોડપતિ માનવા તૈયાર થશે ?

હા, તો જે પ્રાર્થનામાં તન્મયતા નથી, એના વડે તમે આસપાસ જોલાઓના દિલમાં છાપ કદાચ પાડી શકશો પણ એની છાપ આત્મા ઉપર તો પડશે જ નહીં જ્યાં સુધી તમે પોતાને એમાં જુલો ન જવો ત્યાં સુધી એનો લાભો પણ લઈ શકશો નહીં

એક ફકીર એક શહેરમાં આઠ મારી રહ્યો હતો અચાનક એના પગમાં એક તીર્થુ ખીતી લોકાર્થ ગઈ આ પણ નાગરિકતાનું પાપ છે જ્યાં સુધી નગરવાસીઓમાં નાગરિકપણાએ સાચી રીતે પ્રવેશ જ્યો નથી ત્યાં આવી ખીનાઓ ગેજ બનતી જ રહેતી હતો ઠીક કોઈ કેળાની છાંચવી લપસી પડે છે ત્યારે જ તો કાઈના પગનું હાડકું ભાગે છે અથવા તો કાઈને દમરમાં

જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન

રીતે પ્રાર્થનાની ક્ષણોમાં પણ આપણામાં એટલી તન્મયતા આવી જાય કે આપણે પોતાને પણ વીસરી જઈએ

સાથે જ જપની સફળતા માટે તપ પણ જરૂરી છે જેમ મેલા વસ્ત્રોને ધોવા માટે પાણી જોઈએ તેમ સાચુ પણ જોઈએ, અને ભારે જ વસ્ત્રો અચ્છ ધોય છે તેમ આત્મ-શુદ્ધિ માટે જપ અગર જળ છે તો તપ સાચું કામ કરે છે. તપથી જીવન પવિત્ર બને છે અને જપથી બળ આવે છે. માટે તન વડે તપ કરના રહો અને મન વડે જપને ચાલુ રાખો

આજર્ણુ પ્રવચન મનોનિગ્રહથી સંબંધ રાખે છે તમારી સાધના મનને વશ કરવા સારુ જ છે સદ્મીને વશ કરવાની રીત તમે જાણો છો. એકદેજની તિ નેરી અને વળી એના પર મજબૂત તાણુ તમે મારો છો. છતાં ક્ષય જેવું દેખ-જનુભવાય તો નાએ ઇસિદ્વીક વાણ (તાર) લગાવી દે છે. હા તો તમે સદ્મીને વશ કરી ચૂક્યા છે પણ મનની વાન ન્યારી છે એ તમારા વશમાં નથી તમે એને વશ છો લોકો કહે છે મન ચપળ છે

દુનિયામાં સૌ કર્તા વધુ ચપળ પ્રણી વાનર છે પરંતુ ચત્રે તો એ પણ સૂઈ નમ છે પરંતુ ચપળ મન રાત ન દિ અવિરામ ચતિથી દોમડું રહે છે એક રત્ન પૂમ્મ જ હોય આ જાનુથી દોમડો અને બીજા બાટુથી હથેળી આવી તે તે જાનુ દો શે. જસ મન પણ એ જ્યા પૂમ્મ સમાન છે. વાસનાના ઝપાટા ભણી દોમડું રહે છે મનની આ ચપળતા જાણે મહામુનિ કેસીકુમાર મહાશયજી ચૌતમ સામે એક પ્રશ્ન કરે છે આ જાનુ મીતામાં અનુન શીકૃષ્ણ પાસે પોતાની આતર-વ્યથા રજૂ કરે છે

અવલ્લ હિ મમ કૃષ્ણ ! પ્રમાથિ લલયવૃદ્ધમ્ ।

સસ્વાદ નિગ્રહ મમ્યે વાયોરિય સુસુષ્કમ્ ॥

મેળીન્દ્ર કૃષ્ણ ! મનની ચપળતા દુઃખ છે આ મનની મજવાન ચતિ માનવના વિચારોને મજવાર છે આપણા જેવા માટે એનો નિગ્રહ વાધુને મુઠિમાં જામ કરવા જેમ છે

હા તે જાનુન મનની ફરિયાદ લઈને શીકૃષ્ણ પાસે પડેો પા છે કૃષ્ણ જ્યારે આશાથી મુગ્ધ બાળ્યો ત્યારે વચ્ચે આવતું દોમડું / એવું ગમત

મન હશે કે ન્યા કોઈએ મારી સામે મન અગે ફરિયાદ ન કરી હોય અને મન છે પણ માખી જેવું માખી કદી પણ મીઠાઈ પર જઈ એસે છે તો કદી ગદકી પર આ મન પણ કદી તો સાહિત્યના સુદર પુષ્પોનો રસ લે છે તો ક્યારેક વાસનાની મદકી તરફ દોડી જાય છે

સિનેમાના દર્શકો રિચર હોતા નથી તમને તો એનો સારો અનુભવ છે એક દર્શક આવ્યું અને એ સેકન્ડ પણ પૂરી નહીં થઈ હોય કે તરત ખીજી દર્શક આવી જાય છે મનની કિલ્મમા હમણા એક દર્શક આવે છે તો ખીજી ક્ષણે કોઈ નવું જ દર્શક આવી જશે મનને બદલતા દર્શકોની કિલ્મ મનુષ્યને એક ક્ષણમા કયાયને કયાય લઈ જાય છે

રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્ર રાજગૃહની બહાર અડોલ ધ્યાનમા બિભા હતા સમ્રાટ શ્રેણિક આધ્યાત્મિક જીવનના કળાકાર ભગવાન મહાવીરના દર્શને આવે છે વચ્ચે રાજર્ષિ પર નજર જાય છે એમની નિશ્ચલ સાધના જોઈ એમનું મન શ્રદ્ધા સાથે ઋષિના ચરણોમા ઢળી પડે છે સમવસરણુમા પહોંચ્યા. શાંતિના અમરદેવ ભગવાન મહાવીરને વદણા ડરે છે પરંતુ મન-પટલ પર રાજર્ષિની સાધનાના ચિત્રો અકાર્ષ ગયા હતા પૂછ્યું જો આ સમયે એમની આયુદ્ધેરી તૂટી જાય તો, ભગવાન, તેઓ કયા જાય ? પ્રભુ વર્ધમાન શાંત ચિત્તે બોલ્યા “સાતમા નરકમા”

“શું કહ્યું ભગવાન ? સાતમું નરક ?” કાતો પર વિશ્વાસ એસતો નથી “આવો સાધક જો સાતમા નરકે જશે તો અમ જેવા બોગી કીટકો ક્યા ટકશે ?”

પણ સર્વશક્તિ વાણી સદેહોથી પર-દૂર-હોય છે વિરલપતે ત્યા ન્યાન હોતુ નથી પણ મનનું સમાધાન હળુ બાંતી હતુ થોડી ક્ષણો થોભી શ્રેણિક પોતાના પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

“પહેલું નરક” ભગવાન મહાવીરે સમ્રાટને જવાબ આપ્યો. હળુ મનનું પૂરું સમાધાન થયું ન હતુ સદેહ-આગમના દુષ્પણ-કિતગત સમ્રાટે ફરી પૂછ્યું “ભગવાન, જો રાજર્ષિની આયુ-દેરી દમણા તરે તો”

“હવે એ સ્વર્ગના પથિક છે પરલા સ્વર્ગમા” ભગવાને જવાબ વાળ્યો

શ્રેણિક હજુ વિચારી જ રહ્યા હતા કે આગમમા દેવદુ-દુષિનો ગડગડટ શરૂ થયો ફોનનું આગમન શરૂ થઈ ગયું, શ્રેણિકે ફરી પૂછ્યું “ભગવાન, આ અસામયિક ગડગડટ કેમ થઈ ગયો છે ?”

ભગવાન બોલ્યા સમ્રાટ રાજર્ષિ પ્રસન્નમનદ સવર જની ગયા છે દેવતાઓ એવા જયમાન કરી રહ્યાં છે અને એમના માટે જ આ દેવ-કુટુંબિઓ ગાજી રહી છે હા આ તે જ રાજર્ષિ છે જેમની નિમિત્ત સાધના પર તમારું મન મહાનુભવ જની ગયું હતું અને જેમના વિશે હમણાં-હમણાં તમે મને પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા.

સમ્રાટ બોલ્યા પણ ભગવાન! હું કઈ સમજી શકતો નથી ભગવાન! આ ક્ષેત્રે હિંદી સકપો નથી, ઘેરીક મિનિટો પહેલાં સાતમું નરક હતું અને હમણાં જ કેવળમાન! ભગવાન, જરા સ્પષ્ટ કરી મને સમજાવો!

પ્રભુ બોલ્યા શ્રેષ્ઠિક જે ક્ષેત્રે રા નિપિતે વહન કરી તમે ગયી આવી હતા તે ક્ષેત્રે એમનું તન તો મુનિ-સાધનામાં હતું પણ મન! તમે એની ગતિને પકડી નહીં શકો તે એ ક્ષેત્રે બીજા સદ્યાર કરી રહ્યું હતું પોતાના નાના પુત્ર પર રાજ-સાર નાખી તેઓ પ્રસન્નમનદ મુનિ બન્યા. આ બાજુ શત્રુઓએ દુષળતાનો લાભ લઈ ગ્રાહી કર્યો હતો. મુદ્દ એવાઈ રહ્યું હતું રસ્તે પસાર થતાં કોઈ વ્યક્તિએ રા નિવે તરફ ઇશારો કરતાં કહ્યું પિતા મુનિ બન્યા પણ પુત્રને માટે રાજ્ય વિપત્તિ લઈ આત્મ શત્રુની વિશ્વાળ સેના દ્વારા નવા સમ્રાટ ઘેરાઈ ગયા છે.

આ સમયે રા નિપિતે કાને બાંધ્યા અને એમનામાં વિદેષનો જાણે ભગ્નપ્રી ભૂખે. મન મુદ્દના મેરુએ તઈ પહોંચ્યું અને બાહુઓથી નીવણ પ્રકારે ઘેર રહ્યો હતો. કાયમની જવાબમાં સળંગતું મન ગણકની તીવ્રતમ પરિણતિ દ્વારા સાતમા નરકન્ય દેખે એક કરી રહ્યું હતું કે આ તે જ ક્ષેત્રે લઈ રહ્યું હતું કે જ્યારે તમે પ્રભુ કપોં હતો અને મે મન સ્થિતિની પરીક્ષા કરતા તમને જવાબ વાળ્યો હતો બાહુ સરીર સાધનામાં હતું પણ અન્તમન શત્રુઓના સિરો સાથે કીડા કરી રહ્યું હતું.

હા કયા હજુ બાધૂરી છે મુદ્દ પૂરતેશમાં હતું દળરો વીરો કપઈ ચૂક્યા હતા શત્રુકલ પણ સમાપ્ત થવા આવી હતું શસ્ત્ર-સામગ્રી પણ સમાપ્ત થવા આવી હતી કે અચાનક સમ્રાટ પ્રસન્નમનદને કીધ કીલે રાઈ બા-મે અને એક આસે શત્રુ-સમ્રાટની જીવનથીલા સમાપ્ત કરવા માટે એ શસ્ત્ર મેધવ લાગ્યા પણ જ્યાં શસ્ત્રો કામમાં આવી ચૂક્યા હતા સમ્રાટે વિચાર્યો યામો મુદ્દ ૪ ખરો એક જ પ્રકારે શત્રુ-સિર જમીન સાથે આળસે અને જ્યાં દાઘ ઉપર છે તો મુદ્દ કરેલું સિર હતું ક્યાં હતો મુદ્દ!

બસ, તેજ ક્ષણે વિચારધારા બદલી અરે, હું તો મુનિ છું કેવો શત્રુ ને કેવું મુદ્દ ? ક્યાથી ક્યા પહોંચી ગયો અને હવે તો પશ્ચાત્તાપની પુનિત મગામા પાપને ધોવા લાગ્યા અને તેજ વખતે તમારો પ્રશ્ન ફરી નવો હતો

થોડીક જ ક્ષણોમા શુભ પરિણતિએ શુદ્ધિની ધાગમા મળી રાગ અને દ્વેષ પરિણતિનો ક્ષય કરી નાખ્યો અને રાજર્ષિ કેવળ જ્યોતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા

આ કથા જરા લાંબી જરૂર થઈ છે પણ જૈન દર્શનની આ લઘુ કથા એ સંકેત કરે છે કે મનનું વહેણ જો ઉપર જાડે છે, મનુષ્યને એ નિર્વાણ નજીક પહોંચાડી દે છે અને નીચે વહે છે તો એ સાતમા નરકની અધારી શુક્રમા ધોતી દે છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે કે —

“અજળ છે વેગ આ મનનો, ગજળ છે શક્તિ પણ ભારી,
ધણા સ્થાની અને ધ્યાની, ગયા મન શત્રુથી હારી ”

મનનો વેગ (ગતિ) વિદ્યુત-વેગ કરતા પણ તીવ્ર છે એરોપ્લેન, રોકેટ અને તમારો નવો ઉપગ્રહ પણ એને પકડી નહી શકે

પરંતુ મનની આ અપળતા સકળ ચવામા વિદ્વંસ પામે છે અસ્થિર મનવાળી વ્યક્તિ દ્રાઈ એક કામમા પોતાને લગાવી શકતી નથી તે તો પ્રતિદિન નવું કામ બદલશે અને પગિણામ સ્વરૂપે એક પણ કામ એ પૂરું નહી કરી શકે આવો આદમી સાહિત્યવાચન માટે બેસશે, તો એક દિવસમાં દસ પુસ્તકોને સ્પર્શશે પણ એકનેય પૂરું વાંચી શકશે નહી

જો એસ ટી કાલગેજ બર્ડ પ્રતિભાસાળી હતા એ પ્રબળ સાહિત્યકાર હતા એ હમેશા પોતાની સામે એક નવો નિયમ, નવો વિચાર લાવતા. જ્યારે એ આ સસારથી વિદાય પામ્યા, ત્યારે એમની શાહજોમાથી ૪૦ લગ્નર લેખો મળ્યા પણ દુર્ભાગ્યે બધા જ અધરા ગરથ દે મન શક્તિ પર એમનો કાબૂ નહોતો જ્યારે તેઓ લખવા બેસતા, થોડોક લીટીઓ લખી કે એમના મનિષ્ઠકા દ્રાઈ નની જ કલ્પના બગતી એ એમા પગવાઈ જતા. પહેલો લેખ અધૂરો જ રહેતો અને આ જ અચ્ચિરતામા તેઓ ચાલીસ લગ્નરમાથી એક પણ લેખ પૂરો કરી શક્યા નહી

માનવીએ પોતાની શક્તિને કેન્દ્રિત કરી બેઠકે વિખરાયેલી શક્તિ વિખરાયેલા કિન્હો છે કિન્હોમા જો તેજ લાવવું હશે તો એમને એકઠી

શક્તિ કરવી પડશે. આઈઝાસના કાચમાંના કેન્દ્રિત કિરણોમાં તેજ પ્રગટ કરી શકાય છે. આ અગ્નિતત્ત્વ કયાંય બહાર આપ્યું નથી, પણ એમાં જ સમાયેલું છે. સૂર્યનાં સહસ્રકિરણો એક ચિત્રાચારીનું કામ કરી શકતાં નથી પરંતુ એમને બ્યારે એક કાચમાં કેન્દ્રિત કરી લેવાય છે ત્યારે જ એમાંથી ચિત્રાચારી ચેતાય છે.

શક્તિને વિખેરવી એ અસહજતાને ચેતરવા સમાન છે. એક ખેડૂતે ખેતરે ફૂલો ખોદવો શરૂ કર્યો. પચ્ચીસ દાંધ સુધી ખોલો પણ પછી ન નીકળ્યું. એનું મન ઉદાસ થઈ ગયું. બીજા જગ્યાએ એણે ત્રણ ખાંદા ખોલો પચ્ચીસ દાંધ સુધી ત્યાં પણ ખોલ્યું પણ પાણીનું એક ટીપુંય ન નીકળ્યું. તેમ એણે વળી ત્રીજે ઠેકાણે પણ પચ્ચીસ દાંધ સુધી ખોદતા પછી ન નીકળવાથી ચોથે ઠેકાણે ખોદવું શરૂ કર્યું ત્યાં પણ એણે પચ્ચીસ દાંધ લેકું ખોલ્યું પણ ત્યાંય પાણીનું ટીપું નસીબમાં ન હતું. પચ્ચીસ-પચ્ચીસ દાંધના ચાર ફૂલો ગુદા-ગુદા ન ખોદતાં એક જ જગ્યાએ ચોથો દાંધ ખોલ્યું હોત તો એને પાણીનાં દરિયો જરૂર થાત. અચળ મન જ એવી અસહજતાનું મૂળ છે.

નીરનાં નાનાં ટીપાં પણ જો ધારા રૂપે એક જ વસ્તુ પર સતત પાતળી રહે તો પથ્થર જેવી કઠોર વસ્તુને પણ ડેંગી શકે છે. પરંતુ તે જ અતિથી વહેતું પાણી અને તેનો પ્રવાહ ફક્ત અવાજ કરીને જ રહી જાય છે. એના અસ્તિત્વને બતાવનાર કંઈ ચિહ્ન પણ બાકી રહેતું નથી.

પદ્માત્મ વિચારક ઈમસન બેરે છે. જીવનમાં છુદ્ધિમાંની એકાગ્રતામાં છે અને જીવનની મોટામાં મોટી જુરાઈ પેતાની શક્તિઓને વિખેરવામાં રહેલી છે.

મનની એકાગ્રતામાં મધ્યન શક્તિ છે. કિન્તુ પ્રજા એ છે કે એને કંઈ રીતે મેળવી શકાય. કેટલાક લોકો કહે છે. મનોનિમગ્ન વડે મેરી-મેરી સિદ્ધિઓ મેળવી શકાય છે. પણ મનની અચળ ચતિને રોકવી એ તો મશ્વન ચોખીઓનું કામ છે. અમારા ગેવા લોકો માટે એ અસંભવ છે. મનની પ્રવૃત્તિ શક્તિને કેન્દ્રિત કરવી અશક્ય છે. આત્મ તે લોહિા કહેવા હોય છે કે જેઓ વાસનાના ગુલામ છે. આત્મ-કર્તા સાધકને પૂછ્યો તો એ કહેશે. મન જેવું સરળ તત્ત્વ કુનિયામાં બીજું કંઈ નથી. કારણ કે એના પર આપણા વિવેકનું સહવિચારોનું સાસન છે. એ આપણે દુશ્મન છે. આપણે એના નથી.

મનોનિગ્રહના ઉપાય

એક વાર સમ્રાટ સેન કરુણાવતાર ભગવાન શુદ્ધ પામે ગયા અને મનની ચપળતાની વાત એમને કહેતા કહ્યું “ભગવન, અમાગ જેવા પ્રાણી શું મનોનિગ્રહના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરી શકે છે? અમે સાધના કરવા ઇચ્છીએ છીએ પણ એ માટે સમયનો અભાવ છે આર્ય જાણીનું વાતાવરણ પણ અમોને પ્રવૃત્તિમાર્ગ ભણી ઘસડી જાય છે નિવૃત્તિમાર્ગ અડધું કરવો એ અમારા જેવા માટે અસંભવ નહીં તો અગત્ય તો જરૂર છે માટે એવી સાધના બનાવો કે જેમાં અમે ગંભ્યની જગ્યાબદ્ધારી પણ અદા કરી શકીએ અને મન પરની નિગ્રહશક્તિ પણ દૂર કરી શકીએ”

હા, તમે પણ એવી જ સાધના ચાહો છો કે ઘર પણ છોડવું ન પડે ઔદિસ પણ ચાલતી રહે અને સાધના પણ ચાલતી રહે ભગવાન શુદ્ધ જવાબ વાળ્યો “સમ્રાટ, હા, એવી પણ સાધના છે કે જેના વડે માનવી સમ્રાટે છોડ્યા વગર પણ મનની સ્થિતિ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રતિદિન ત્રે એ ચાર વિચારોનું ચિંતન-મનન કરવું રહે તો એ પારિવારિક જવાબદારી નભાવવાની સાથે-સાથે મન પર સંપૂર્ણ રાખી શકે છે એ ચાર વિચારો આ પ્રમાણે છે

(૧) હું જરા (૫૬૮૪) ધર્મી છું

(૨) હું વિયોગ ધર્મી છું

(૩) હું રોગ ધર્મી છું

(૪) હું મરણ ધર્મી છું

જરા ધર્મી.

મનુષ્યના મગજમાં એક ચિંતન ચક્ર રહેવું જોઈએ કે “હું જરા (૫૬૮૪) ધર્મી છું” મને એક દિવસ ઘડપણ આવવાનું છે એ જેમ મૂંઝામ પ્રવેશ કરે છે તેમ મહેલોમાં પણ જાય છે ખુદ્દી તકવારો સાથે દરવાજો ભોલેલા યોદ્ધાદારો પણ એને મહેલમાં પ્રવેશતા રોકી રાકતા નથી ચક્રવર્તીનું ચક્ર દુસ્મનોના સહાર કરી શકે છે પરંતુ જુદાવસ્થાનો સહાર કરવો એ એની શક્તિની બહાગની વાત છે

જેન આગમોમાં ચક્રવર્તીના ભોજનનું વિશદ વર્ણન આવે છે એમના ભોજન સારુ ત્રણ સો ને સાડે બાઘણ ભાવગસાલા તૈયાર કરે છે એમની

ખીર એ શી શક્તિ ધરાવે છે કે એને ચક્રવર્તી જ પચાવી શકે જ્યારે એ જમીને બેઠે ■ ત્યારે એમની ઘસી એમનું વધેલું એક જામ છે અને કહેવાય છે કે એથી એનામાં એટલી બધી શક્તિ બ્યારી જાય છે કે ચક્રવર્તી ત્યારે ઘિવિજળ માટે નીકળે છે ત્યારે એ ઘસી હીરાને પોતાની ચપરીમાં ચૂંસ કરી એનો ચાતવતીનું કપાળ ચાંદ્યો કરે છે તમે જ કહ્યું કરો કે જ્યારે એક ખાનાર ઘસીમાં આટલી-શક્તિ છે તો ફીરબોજન કરનાર ચક્રવર્તીમાં કેવી શક્તિ હશે ?

તેમ છતાં બાવા મળવાન ચાતવતીનું વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે કે નહીં ? જ્યારે મળશે જરૂર આવે છે શક્તિના અક્ષય ભાગર સમા ચક્રવર્તી પણ વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણથી બચી શકતા નથી તો બીજી તો વાત જ શી કરવી ? આ પ્રકૃતિનો અટક નિયમ છે એને કોઈ તાકાત બદલી શકતી નથી.

વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણ બા શરીરની શી સ્થિતિ થશે વારુ ? જરા એક ક્ષણ માટે વિચારો તો ખરા શરીરની બધી શક્તિઓ જવાબ આપી દેશે. મનુષ્ય પોતા પરથી નિષ્ક્રમ્ય ગુમાવી બેસશે. આપણે એકવાર માંદીમાં કઈ બંને જીવન ક્યારેય કોઈ બીજા જ શબ્દો આ ? આપણી પ્રાતિમાં વેળે છે આશમાં અજ્ઞાપણ છે પણ જરા (વૃદ્ધતા) આક્રમણ પછી પર થશે તો કદમ મૂકવા જશે. સીધા પણ પછી બંને વાંદાચૂકા પણ કહેના એક સાથે પણ કશું છે કે

ઝીર ચલ ફિર છે જરા તન તગ છે વ બકિ જવા,
ચાર ઝિન છે વાદ તેરી દેહી કમર હો જાયગી "

પરંપરાનું આક્રમણ થશે કે બધી અજ્ઞા સમાપ્ત થઈ જશે કંવાની સાથે વાત એક બીજા સાથે અચાનક છે તેમ પરંપરામાં તમારા પત્ર પણ પરસ્પર અચાનક વાણી રુક્ષ બની જશે બંને એવા શબ્દો નીકળશે જાણે ફોટો વાંસિયો જવા ન દેખ તે સમયે પરિવાર પણ એ માનવને તિરસ્કાર કરવા લાગે છે તેમ વેશ કરમાઈ ગયેલાં જીવોનો પરિવાર કરે ■ તેમ પરિવાર પણ વૃદ્ધ વ્યક્તિને રોદે છે કે કારણ કે એ પરિવારને ઉપયોગી બક્તિ રહેતો નથી

હા આ ત્યા-મનનું ચિત્ત માનવીના સૌંદર્યનો અદમાર સમક્ષી કે છે દરોજ રોદે ને પાવડર પાંદનારાઓ એ વિચારે કે આખરે આ સૌંદર્ય ક્યાં મુઠી રહી રહેવાનું છે ? મનુષ્યને પોતાના સૌંદર્યનો નરો દોષ છે

અને આ અહંકારે જિન્દગી બરબાદ કરી છે આ રૂપાસકિતએ મનુષ્યને અભ્યાસ કરવા તરફ પ્રેરિત કર્યો છે આ રૂપની પાછળ પાગલ બનતા માણસોએ લઘિક રૂપની આસકિત સારુ હજારોની જિન્દગીઓ લઈ લીધી છે.

પણ આ વૃદ્ધાવસ્થા રૂપ ને બળના અહંકારને એકેજ આપે છે એક દિવસ આ શરીરના સૌન્દર્યનો પ્રવાહ વહી જશે અને સૂકી રેત જ બાકી રહી જશે તો પછી અહંકાર કેના પર કરવો ? વૃદ્ધાવસ્થાનુ ચિંતન માનવીને રૂપાસકિત બચાવે છે

ભગવાન શુદ્ધને સાધના માટે જે-જે વસ્તુઓથી પ્રેરણા મળી હતી એમાં જરા પણ એક હતી એક દા'ડો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ ન્યારે શહેરથી બહાર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે વૃદ્ધાવસ્થા જર્જરીત શરીરવાળા કૃશકાય માણસને હાથે લાકડીનો સહારો લઈને ચાલતો જોયો પોતાના સારથિને પૂછ્યું. “ આ શું છે ? ” સારથિએ કહ્યું - “ જરા (વૃદ્ધાવસ્થા) છે ” તો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ પૂછે છે - “ શું આ જરા સુકુમાર સુદરી યશોધરાને પણ આવશે ? ” સારથિએ કહ્યું “ હા, રાજકુમાર, એ જરૂર આવશે ” “ અને શું મને પણ ? ” રાજકુમારે ફરી પ્રશ્ન પુનરાવર્તન કર્યું

સારથિએ સ્વીકૃતિ રૂપે કહ્યું - “ જરૂર ” રાજકુમારે વળતો પ્રશ્ન કર્યો ‘ તો શું એથી બચવાનો કઈ ઉપાય છે ? ’ જવાબ ન મળ્યો અને રાજકુમાર સિદ્ધાર્થનું હૃદય સૌન્દર્યમયી દુનિયાથી જોડી ગયું

વિયોગ ધર્મી

અનાસકિતનું બીજું રૂપ છે “ હું વિયોગ ધર્મી છું ” મનુષ્યે વિચારવું જોઈએ કે જેટલા સંયોગો છે, તે એક દિવસે વિયોગમાં બદલાઈ જવાના છે સંયોગના સત્તા (દોરા) કાઢ્યા છે, ગમે તેટલી મજબૂતીથી બાંધો, એ એક દિવસે તૂટી જ જવાના છે એક આચાર્યે કહ્યું છે કે

“ સયોગાસ્તે વિયોગાન્તા ”

સંયોગનો અત વિયોગમાં જ થવાનો છે જ્યાં સંયોગ છે ત્યાં વિયોગ અવસ્ય લાવી છે મનુષ્ય સંયોગો જોડવા પ્રયોગો પ્રયત્ન કરે છે અને એમાં સફળતા મેળવતા એ પ્રસન્નતા અનુભવે છે અને વિયોગમાં એ રેવા બેસે છે પણ એણે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે સંયોગ વિયોગ માટે જ છે.

સયોગ બે પ્રકારના છે પહેલો જડ સયોગ અને બીજો તે ચૈતન્ય-સયોગ. મહેશની પ્રાપ્તિ સપતિનો લાભ એ જડ-સયોગ છે પત્ની પુત્ર-પરિવાર એ ચૈતન્ય સયોગ છે પરંતુ સપતિ સાથન નથી પુત્ર અને પરિવાર અમર નથી દુનિયાની જે-જે વસ્તુઓ સાથે તમે તમારો સમય બાંધી રહ્યાં પૂછે પણ એ બધામને છી તે જુઓ કે તમને એ છોડી તે નહીં ભલે દૂર ન ભલ્યો શરીરના અંગો બાંધ્યા હાન નહિ વગેરેને જ પૂછી જુઓ તે કે એ તો સાથ ચાલશે ને ?

મનુષ્ય પોતાના મનને સમ નવે છે ધન સ્ત્રી પરિવાર પર મારું સ્વામીત્વ છે કારણ કે એ મારી પસે છે પરંતુ માત્ર પાસે હોવાને લીધે એના સ્વામી કંઈ તમે બની શકતા નથી. વિચારતો પ્રસન્ન બાવે ત્યારે મનુષ્ય આંસુ વહાવે છે રોવું એ શુદ્ધામીનું ચિહ્ન છે એક નોકરને ઓફિસર બનાવે કાગી મૂકે છે ત્યારે એ આંસુ એની શુદ્ધામી સિદ્ધ કરે છે માટે તમે વસ્તુના સ્વામી નહીં પણ સેવક છો. પરંતુ મનુષ્ય પાસે બનાવે ક્ષત્રીમીજ બાવે છે ત્યારે એ એનો સ્વામી બની બેસે છે અને તે પણ અનંત અનંત કાળ સુધી. તમે બનાવે ક્ષત્રીમજ્જન ખરીદો છો અને એનું રજિસ્ટ્રેશન કરાવો છો ત્યારે એમાં લખાવો છો બધાં સુધી સૂચ અને ચદ્ર રહેશે ત્યાં સુધી આ ભૂમિ ઉપર મારો અધિકાર રહેશે. પણ એ બેળા માનવી ! આ રજિસ્ટ્રેશન કરાવતાં પહેલાં તું એ તો વિચારી લે કે સ્થળ અને ચદ્ર બધાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી તું પણ રહીશ ને ?

આથે જ સપતિ સ્વખચ્છ અને લક્ષ્મી પુષ્પ સમાન છે એક કવિએ કહ્યું છે :

जिनके महलों में हजारों रंग के फानूस थे

छाड़ उसको कम पर दी, और निशा कुछ सी नहीं ॥

દુનિયાના રાજમય પર મોટા-મોટા સભાગૃહો અને બાદશાહો બાબ્યા ને આપ્યા તથા એમનો સાચો ઇતિહાસ કહેનાર આ ? કાઈ રહ્યું નથી. બાદશાહો સાદા વ્હાન બને કહેવાય છે કે એના જમાનામાં એના અત્યંતમાં દેખત નૃત્ય કરતો હતો. આજનો ઇતિહાસકાર એની સપતિનો બાંધકામી સાકો નહીં હાથ અને ઇશાન ગળાની સમુક્ત સપતિ કરતાં એની સપતિ વધુ દની. એક દિવસે શાખાખો જાદુવાળો અમલો મુખે મારે દિવાળો પડેલો કરાવ્યા કહ્યું કારણ કે સપતિ મુકવા મારે એ ત્યાં રહેવાની

પત્ની હતી ગાદી એ પ્રમાણે જ નાદે 'તપનતાઉસ' બતાવ્યો, જેનું મન્ય એ દુનિયા પર કોઈ પણ દન અને એમાં કિમતી હીંગ જવાહરો જરૂરના સ્વચ્છ દના એ તપનતાઉસમાં રખ મળ્યો એનું ઉપયોગમાં લેવું હતું અને જરૂરના હીંગ-જવાહરો વચ્ચે હતું મન માનુ રાત્રીના કુનાઈ કાનીગનેએ રાત રાત્રીમાં એ તૈયાર કર્યું હતું.

આને જરૂર મેંસે તો ખાન એ નાદ-જવાહર અને એના તપનતાઉસને આગળો કોનો એની કો-બંધી કર્યા બંધે અભણાવે ગાદજવાહર સમાપ્ત થયા અને આંદે જ એની સપત્તિ પાન સમાપ્ત વર્ષ

માટે માનવીએ ચિતન કરવું જોઈએ કે 'હું વિયોગ ધર્મી છું' આ ચિતન એના મન પગથી સપત્તિનો અલકાર દર કરો, કે જે સંપત્તિ પાછળ માનવી આને લાચ દોઈને પડ્યો છે

અપત્તિના દુકા સાદું બઈને ન જોયો જે સપત્તિ માટે માનવીએ પોતાની માનવતા વેચી, હિમાનદારી વેચી, પ્રમાણિકતાને વેચી થોડાક દુકા બેગા કર્યો એ બધા અલો જ રૂંદી જવાના છે. માટે વિયોગ ધર્મનું ચિતન માનવીની પદાર્થ-જન્મ આત્મકિત દર રહે છે

રોગ ધર્મી :

મનોનિઝદ માટે ત્રીજે વિચાર છે, "હું રોગ ધર્મી છું" આ ચિતન દેહ પ્રયેની અસર્જિત દર રહે છે જે આ ચિતનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવો હોય તો તમે ઇન્ડિપન્ડન્સના જન્મો ત્યાં કોઈના પગે આપરેશન થયું હશે અને એ સ્ત્રીના રંગો દશે, કોઈનો પગ કપાઈ ગયો છે, તો કોઈની આંખે પાટા બાધ્યા છે કોઈ દંડને લીધે મીસકારા મારી રહ્યો છે તો કોઈ ખૂંસે પાટી રંગો છે આ બધું જોયો તો દેહાલિમાન દર થશે નહન મહિયાર પાને રોડોની સપત્તિ હતી આગમેમાં એની સપત્તિનું રિસદ વર્ણન આવે છે પરંતુ ત્યારે એ એકી સાથે નાળા ગજગેગોથી ઘેરયો અને એથી એના અણુ-અણુમાં જે વેદના અર્થ ગહી હતી, તે એનાથી ન સહેવાર્તા એણે ઘોષણા કરાવી કે જે માગ રોગોનું શમન કરી દેશે એને મારી બધી સપત્તિ આપી દેવા હું તૈયાર છું

અનાથી મુનિની વાત ઉત્સાધ્યન સૂત્રમાં આવે છે સ્વયં ભગવાન મહાવીર પોતાના છેલ્લા પ્રવચનમાં એ વાર્તાનું નિરૂપણ કરે છે સમ્રાટ શ્રેણિકને સાચું અનુથપણ બતાવતા અનાથીમુનિ પોતાનો જીવન-ઈતિહાસ

એમની સામે રજૂ કરી દે છે અદ્યતનિ બોલ્યા. મારી આંખોમાં જ્યારે પીપા બેસી ત્યારે મારા પિતાશીએ થેલીઓનાં મોઢાં ખુલ્લા કરી દીધાં. કુશળમાં કુશળ પડે આત્મા દિવ્ય દર્શને મારી ચિકિત્સા પજુ કરી પણ સમાપ્ત પિતાશીની જખૂટ સંપત્તિ અને વૈદ્યની લાંબી ચિકિત્સા પજુ અને રોગથી મુક્ત કરી ન શક્યાં. એ જ વેદનાં અને મુક્તિનો રાહ બતાવે છે.”

રોગ પણ માનવીનો એક મિત્ર છે પણ તે એવો મિત્ર છે જે લેખ-દોષની નીનિતે પસંદ કરે છે. જ્ઞાપ તે જામૃતિ બાણે છે વિદ્યાસ-વૈભવના સાગરમાં રૂમેમે બાણસ પરિજનોની ઉપેક્ષા કરે છે સંપત્તિ હોય ત્યારે મિત્રો અને શાપતા આવે છે જ્યારે બીમારી વખતે એ મિત્રોને શાપતો કરે છે બીમારીમાં આત્મીયતાનો તાતલો જરા જાણ્ય છે અસ્વસ્થ દાહતર્ક જ્યારે કોઈ આપણી સેવા-સુખ્યા કરે છે ત્યારે એ આપણા મનમાં સહેજે વસી જાય છે આપણે એના પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બનીએ છીએ. કેટલીક વખતે એવું બને છે કે એક જ પરિવારની બે વ્યક્તિઓમાં મનબેઠ દોષ અને એમાંથી એક જણ બીમાર પડે અને બીજો એની સેવામાં લાગી જાય છે ત્યારે કયોનો એ મનબેઠ ધ્યાયર્થ જાય છે અને એ વખતે બીમારી પણ એક વરદાન બની જાય છે.

કુ રોગ ધર્મી છું એ ચિત્તન માનવીની સૌ દર્શાવકિતને ઓછી કરે છે એક સુદર જાળક છે જ્યારે ઓરી-અજાણ એના શરીર ફરે છે અને એના મોં પર જણ-ચિદ્દ જાણ જાય છે ત્યારે એવું સૌન્દર્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે માટે જ્યારે આપણને આપમાં જ રૂપનો વ્યવહાર થઈ આવે ત્યારે એ ચિત્તવું જોઈએ કે મને રોગો પીડિત કરી દે છે અને આધિ-આધિ મારા સૌન્દર્ય તેમ જ શક્તિને પણ કારણી થઈ છે.” આ ચિત્તન જે તમારામાં સદા આશુ રહેશે તે તમે શરીરમેહથી પાર્શ્વ દુરથી અને આત્મા બચી જવાનો તર પ્રવાસ કરશો. રિક્ત-રાત બાલતી શરીર સેવામાં આત્મસેવાને ત્યારે જ સ્થાન મળશે.

મરણ ધર્મી

મનોનિર્ગ્ગનો યોધા ઉપાય છે ચતુર્ન ચિત્તન. મૃત્યુ જીવનનો મોટામાં મોટો પરાજય છે કોઈની પાસે જે પુરુષસચ્ચ કરી તે રોગો એની કસે ફરકશે નહીં. માતા મરુદેવીનું જીવન એવું સર્વમેષુ દર્શાવ છે જીવનની લાંબી માત્રામાં માતા મરુદેવીને એક દાઝા પણ માયુ કુ ખવા આજુ નહોતું પરંતુ ચતુર્ન બાળમાંથી તે એ પણ જાણી શકી નહીં.

આ નિયમ-મધન સમાપ્તને માટે પણ તેટલો જ લાણ થાય છે જેટલો કે સમકે પર રક્ષણતા એકે લિખાગીને આગમમા વર્ણન આવે છે, વાસુદેવ અર્ધ અધવર્તા થાય છે, આઠ દળર દેવો એમની મેવામા રહે છે એમની પાસે સુદર્શન ચક્ર છે, જે સત્તુઓનો શિરચ્છેદ કરે છે અપ્રતિમ સારગ ધનુષ છે કૌમુદી ગંગા છે ચુદના મેદાને એ દસ દળર વીરોને એકાસાથે રણભૂમિમા ગુવડાવી નેકે છે પરન્તુ એ વાસુદેવ પોતે પણ એક દિવસે તો સદાને માટે સુધ્ધ જ નય છે

નવ તરવો અગે આચાર્યોમાં મતભેદ છે પુણ્ય હોય છે કે ઉપાદેય એ અગે પણ મતભેદ છે દેખા ને એલચીના પ્રશ્ન પર પણ આચાર્યો એક મત ધમયતા નથી સવત્સરીના પ્રશ્ન પરવે પણ સમાજમા એક મત પ્રવર્તતો નથી કોઈ ભાદરવા મહિનાના પક્ષને બળ આપે છે તો કોઈ શ્રાવણને જ વળગી રહ્યા છે બધા પ્રશ્નોમા મતભેદ છે પણ જરા એ આચાર્યોને પણ પૂછી તો લો કે મરવામા પણ કોઈને મતભેદ છે? મૃત્યુ સળધે તો કોઈના એ મત કોઈ શકે જ નહી

એક વિચારક કહે છે—“તને મિત્ર નેઈએ તો એ માટે ઈશ્વર (ધણે) પૂરો છે સાધી નેઈએ તો વિધાતા ધણ છે માન નેઈએ તો કુનિયા ધણી છે, શાન્તયના નેઈએ તો ધર્મ પુત્રક ધણ છે અને ઉપદેશ નેઈએ તો મૃત્યુ ધણ છે મૃત્યુ લયની નહી પણ કેળવણીની વસ્તુ છે. મનુષ્ય માટે મૃત્યુ જ મોટામા મોટો એનો ઉપદેશક છે

જીવનથી એ કંઈ શોખી શકે નહી, પણ મૃત્યુથી એ જરૂર શીખી શકશે જે લોકો પોતાના જીવન દરમ્યાન ઝળક્યા નથી તેઓ એવા મૃત્યુને પામ્યા છે કે ઈતિહાસના પૃષ્ઠોમા અમર થઈ ગયા છે મૃત્યુ જેવી કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ કોઈ બીજી નથી. પરંતુ માનવી જેવો ભૂલકણો પણ કોઈ નથી જાણે એને એ વિશ્વાસ જ નથી કે એ કદી મરવાનો પણ છે માનવીને જે પોતાના મૃત્યુ પર વિશ્વાસ હોત તો એ એને માટે તૈયાર જ રહેત, જેમ ટ્રેન-આવવા પહેલા યાત્રી તૈયાર રહેતો હોય છે તેમ મૃત્યુ માનવને પ્રતિજ્ઞા સચેત-સાવધાન-રાખે છે

મનુષ્ય જ્યારે પણ અન્યના રોપણમા પ્રવૃત્ત થતે છે ત્યારે એ માની લે છે કે તે અમર રહેવા માટે આવ્યો છે અને અનત કાળ સુધી એ સપત્તિ પણ એકત્રિત કરવા ચાહે છે પરંતુ એને જો તે જ લણે એના મસ્તિષ્કમા મૃત્યુની સ્મૃતિ થઈ આવે કે મારે માટે પણ એ દિવસ નિશ્ચિત

જ છે જનત-જનત મુજ સુધી જાવા સારુ હું જાઓ નથી મારી પસે જાવ જાતે સીમિત રિદ્ધી છે તો પછી! આ જાતપ-સા જીવન માટે પ્રાપ્તી આ વિશાળ સારી તો મારે! હું માનું છું કે જાતપ-સા જાતપ-સા જાતપ વધતા હાથેને મૃત્યુની આ અમૃતિ આજળ વધતાં જાતપ-સા, અને તેમ થતાં માનવમાની માનવતા-સજીવ થશે।

મૃત્યુની શાંદાસ્ત મનુષ્યને મૃત્યુના ભયથી નિભાવ જનાર છે જોયે મૃત્યુને નિશિત માની લીધું છે તે જીવે જીવે જીવે નહીં જીવે જીવે મૃત્યુ જીવે ને પત્રને નૃત્ય કરતું દેખાય છે દુખળ મનને મનુષ્ય મૃત્યુને સામે જોઈ આજળ વધતાની દિશત કરી રહ્યો નથી પણ જીવે રમૃતિ-પ્રભ પર મૃત્યુનું ચિતન છે એના પગ કદી પાછા પડે નહીં

ચીનમાં મરણ પહેલાં જ પોતાને રાખવા માટે જોક પેટી ખરીદી લેવાય છે અને એ પેટી પોતાના સાથીઓ પરિજનોને બહુ ઉમંગ સાથે દેખાડાય છે પુત્ર પોતાના માતા-પિતાને એ પેટી પ્રેમ સાથે ભેટ કરે છે તરત જાતપને જામર માનવ્યાર જાતપમાં મૃત્યુ નામથી દિલ ઘડવા લાગે છે હા તો મૃત્યુનું ચિતન માનવોને જાતપ-સા અને જાતપ-સા જાતપ જાતપ શેકશે. સાથે જ એ મૃત્યુથી નિર્ભય જાતી જીવન-સેવમાં આજળ વધી રહેશે.

આ ચારેય ચિતન જીવનમાંની આસક્તિનું દર કરે છે ત્યાં સુધી આસક્તિ છે ત્યાં સુધી મનની ચળના દર થઈ રહેશે નહીં ચળનાના મુજ આસક્તિ પર પ્રકાર કરે અને મનની ચળનાને દર કરવા માટે જાતપે આ કૃષ્ણ લખાવે

નારો શી આ કૃષ્ણ વિશાળમય હાથેને પણ વચમાં રાખી રાકે છે તે જાતપે આ કૃષ્ણ મન પર નિમગ્ન તો મારે નહીં કરી રાકે! પરન્તુ હા મનને નિમગ્ન થઈ જોકે જ દિવસમાં થઈ જશે નહીં જોને માટે દીર્ઘ-કાલીન સાધનાની આવશ્યકતા છે સાધના ચાલુ રાખેલા વાચના દર કરે પછી મન તમાનું સ્વામી નહીં પણ તમે મનના સ્વામી જાતપે અને ત્યારે સજીવન પણ તમારી સાથે જ રહેશે.

દિનાંક

તા. ૧ - ૮ - ૧૯૫૮

૧૧ ઉદયપ્ર,
૧૯૫૮ મુબમ-૧

સ્વભાવનું વિભાવમા પરિવર્તન કુનાઃ કોધ છે સ્વભાવદરામા આત્મા સ્વચ્છ હોય છે, પરંતુ ન્યાયે આત્મા સ્વભાવમાથી વિભાવ તરફ જાય છે ત્યારે, તેમા વિકાર પેદા થાય છે આ વિકારોમાના કેટલાક રાગાનુપ્રેરિત હોય છે તો કેટલાક દ્વેપાનુપ્રેરિત હોય છે દ્વેપાનુપ્રેરિત વિદારમા સર્વથી પ્રથમ ધ્યાન કોધનું છે સ્વભાવને વિભાવમા પક્ષપાતના કોધ છે કોધ થોતે જ પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે અને તે પોતાની સાથે અનેક વિકૃતિઓને લાવે છે.

કોધ વિકૃતિનો જન્મદાતા છે અને કોધને કારણે મનુષ્યને ઘણી વાર મુકસાન વેઠવું પડે છે કોધને કાગળે, ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ સુચોગ્ય વ્યક્તિઓએ ઘણા જિજ્ઞાસુઓ શુભાચ્છા છે અને નીચી પ્રાયરીએ જીતરી ગયેલ છે કોઈને પૂછીએ કે-લાઈ! પચોનેરના પગારમા કેમ પડ્યા છો? ત્યારે તે કહે છે કે-શુ કરીએ? પહેલા તો ઘણી સારી જગાએ હતો દોઢમે રૂપિયા મળતા હતા, પણ એક દિવસ મેનેજર સાથે બોલાચાલી થઈ એટલે બીજે દિવસે રાજીનામું આપ્યું પછી નવી નોકરીની શોધમા નીકળ્યો પરંતુ જ મહિના સુધી ઘણી ઘણી ઓફિસો અને પેઢીઓમા ઠેરો, પરંતુ ન્યા જાઉં ત્યા એક જ ઉત્તર મળતો કે જગા નથી પછી એ જગાએ મેનેજરના ભાઈના સાળાની લાગવગ લગાડી ત્યારે જ્યા મળી પહેલા સાઠ મળતા અત્યારે પચોતેર થયા છે

જરા સરખી બોલચાલે જીવનમા કેટલી વિટળણા જીવી કરી! આપ મુબઈના રહેનારા છો આપે આવી એક નહિ, અનેક વાતો સાલળી હશે એવી કેટલીયે વ્યક્તિઓના પરિચયમા પણ આગળ હશે કે જેમણે વર્ષો સુધી મહેનત કરી, કેટલી લાગવગો લગાડી, મોટા જગજગતરીલથી ધ્યાન મેળવ્યા હોય, જિજ્ઞાસુ હોઈ અને વ્યાખ્યા જમાવી હોય, પણ એક લાચુના

કેધની ચિનત્રારીએ તેમની એ સર્વ વસ્તુઓને આકર્ષા મિલાવી દાધી દેખ-
 ને વસ્તુને પ્રાપ્ત કરતાં વીસ વર્ષ સામે છે તેને ખોવામાં વીસ મિનિટ પણ
 લાગતી નથી

એક માનવીને હું ઝાળખુ છું તેના પર મોટા મોટા સત્તાધીશોની
 હાથેલાં કૃપા કિતરતી રહી છે અને તેણે ધણી મોટી જગ્યાએ મેળવી છે
 પરંતુ દુર્ભાગ્ય ક્ષેત્રે કે અંશે તે કહેા, પણ તે ક્ષર્ષ પણ જગ્યાએ રહ્યું મહિનાથી
 વધારે ટકી શક્યો નથી કાર્યશક્તિ અને આવડતવાળો માણસ ભટકતો રહે
 એ શું ઝોછી સરખી વાત છે? પ્રતિભાશાળી અને શક્તિશાળી વક્ત્રીઓને
 ખામ ભટકતી જોઈ છું ત્યારે મારા હૃદયમાં ચિંતા થાય છે તદુરસ્ત અને
 શક્તિવાળા માણસ પોતાના કુટુંબના પોષણ માટે પોતાના મિત્રો અને સગા
 સબંધીઓની ગુથામી કરતો ફરે અમર દાતાઓ તરફ હાથ લગાવે એ શું
 ઝોછી ચિંતાની વાત છે!

પણ આ બધાં દુ ખતું મૂળ છે કેધની જરા સરખી ચિનત્રારી, કે જે
 માનવીની બધી ઇચ્છાઓ અને અરમણીને સમિતશૂંત કરી નાખે છે એમ
 ન માનશો કે કેધની આગળ બીજાને સજાવા છે બીજા તો બધે જ છે
 પરંતુ કેધ કરનારનું હૃદય પણ એ આગના લાક્ષણી બળતું જ રહે છે એક
 મિનિટના આવેશને કારણે માનવી પર જે વીંટે છે તે તેને જીવનભર વાદ
 રહી જાય છે એટલા માટે એક તત્ત્વવેદી કહે છે કે કેધની સમગ્રતામાં
 મૂખતા હોય છે અને અતર્ક્ય પથપાથ.

શું તમે એમ માનો છો કે જેણે હેલો ગ્રામ્યો છે તેને કોઈ દુ ખ
 નહિ થયું હોય? હોદ્દાની પ્રાપ્તિથી કે પ્રસન્નતા હૃદયમાં દુ:ખ થાય છે
 તે તો ક્ષર્ષ હોદ્દા પર બેઠેલ વ્યક્તિને થયો ત્યારે અમર પડે. એક વખત
 ખુરશી મળ્યા પછી હ નરો વન સુધી તેના પર વીટકી રહેવાનાં તે વ્યક્તિ
 સ્વપ્નાં સેવવી હોય છે પ્રયત્નપૂર્વક સજાના મેળવીને પ્રાપ્ત કરેલ ખુરશીને
 તે મરતાં સુધી ઊંઘવા તૈયાર નથી હોતી કામે તે તેને માટે થાયક હોય કે
 ન હોય. પણ ખુરશી તો ત્યારે જ છોડશે કે જ્યારે જીવનની ખાસ છૂટશે.

કે રિવમે હોદ્દા છૂટે કે રિન્ટી સેવામાં આવે તે વખતે તે વ્યક્તિને
 સહેરો તેને, નવું કે તેના પરનું કોઈ માનવી મરી પડવાનું હોય એવો
 ભાવ તેના સહેરા ઉપર જોવા મળશે. જે ક્ષણિક આવેશમાં પોતાનું સર્વસ્વ
 ગુમાવ્યું છે તેના ખનમાં જીવનના દતિ-નષ્ટનું એક અશ્વિજ ખડું ધર્ષિત્વ

છે જીવજાળની જાહેરલાક્ષી અને વૈભવોનું દૃશ્ય તેના દિવસે એક ઘેરી ચોટ લગાવે છે પોતે કટલો મહત્વાકાંક્ષી અને કડો પરિશ્રમી છે, આગળ વધવા માટે તે મહેનત કરે છે તેનામા શક્તિ પણ છે પરંતુ હવે તે શક્તિનો ઉપયોગ કરી પોતાના સ્વપ્નાને સાકાર કરવાની તેનામા લાચરૂત રહી નથી. પોતાની નિરાધાર અવસ્થાને લીધે તેને શરમ આવે છે તેને થાય છે કે પોતાના પ્રયત્નમા અડધે રસ્તે રહી જવાને બદલે તેણે ટાંચ સુધી પહોંચવું હતું તેનાથી અડધી પણ કુશળતા ન હોય તેવાઓ લહેર કરતા હોય છે. ઔદિક રીતે જોઆ તેનાથી ઘણા પાછળ છે, તેમની નેતાગીરી સ્વીકારવાને બદલે તેને પોતાને નેતા બનવું હતું, કારણ કે તેનામા નેતાગીરી માટે જોઈતી કુશળતા છે અને પોતાનાથી ઓછી શક્તિવાળાની આગા હેઠળ રહેવું એ તો મોતથીય વધારે લપાનક લાગે છે તેની દરેક આગા, દરેક હુકમ, વીછીના ડખ જેના લાગે છે પણ તેના સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી પોતે પોતાની જાતે જ બધું ગુમાવ્યું છે

આવી વ્યક્તિઓની મનોદશાની સરખામણી નશી જાનરી ગપેલા સરાખીની ગિયતિ સાથે થઈ શકે તેમ છે દારૂની પાટલી લઈ તેને ગટગટાવી જવામા આનંદ આવે છે દારૂનો કેશ ચઢે ત્યારે એમ લાગે છે કે તેનામા ખૂબ જ શક્તિ આવી ગઈ છે, પરંતુ જ્યારે કેશ દૂર થાય છે ત્યારે શક્તિનું પૂરું પણ ઓસરી જાય છે આવી જ હાસન કોધીની હોય છે કોધની રાહ-આતમા અહંકાર હોય છે આવેશ વખતે તે પોતાને પૂરો શક્તિગાળી માને છે અને બીજાને એકદમ કમજોર, પણ જ્યારે ક્રોધ જિતરી જાય છે ત્યારે તે એવો હડો થઈ જાય છે કે જાણે ટાઈફાઈડમાથી જાણ્યો હોય સસારમા કોઈપણ માણસ એવો નહિ હોય કે જે ક્રોધ કરીને પસ્તાયો ન હોય.

એટલા માટે જ કહેવામા આવ્યું છે કે ક્રોધમા ગેરસમજ છે, ક્રમ-સમજ છે એટલે ક્રોધી બીજાનો નહિ પણ પોતાનો જ વિનાશ કરે છે. આપે જોયું હશે કે ક્રોધમાં માણસ કાચનો પ્યાલો ફેંકે છે પણ તેને પૂછો કે ભાઈ! પ્યાલો ફૂટ્યો તેમા નુકસાન કોનું થયું ? અને તમારી આત્મિક શાંતિની કેટલી બરબાદી થઈ ?

એક કલાકાર વર્ષો સુધી મહેનત કરી હાથમા છીંચી અને હથોડી લઈ આરસની મૂર્તિ બનાવે છે તેમા તે પોતાનાની સ્વપ્નાને મૂર્તિ સ્વરૂપ આપે છે પરંતુ તેમા કોઈ જોનાર જૂલ કાંઠે છે જોનારનો તો જૂલ કાંઠાનો

ધધી છે આ વસ્તુને તૈયાર કરવામાં ફેટસી મહેનત પડી છે ! ફેટસી જુમિ વાપરવી પડી છે ! ફેટસી સમય લાગ્યો છે ! આ બધી વાતોને વિચાર કરવાની તો વિવેચકને કુરસ દોતી નથી તે તો ફક્ત બૂલ કર્તા છે તે જ જુએ છે દબાર સારી વસ્તુઓની વચમાં એક જરા ખામી હોય તો ટીકાકાર સારી વસ્તુઓ તરફ નજર ન કરતાં ખામી જ પહેલી જુએ છે. જ્યારે આમ ટીકાકાર ખામી બતાવે છે ત્યારે કલાકારનો મિત્ર નજર મરમ થઈ જાય છે અને તે મૃતિ પર હથોડી મારી તોડી નાખે છે આમ જો વસ્તુ તૈયાર કરતાં તથ્ય વધે લાગ્યાં હોય તેને તોડી નાખતાં પૂરી તથ્ય મિનિટ ફક્ત લાગતી નથી.

મને પોતાને એક બહુભવ થયો છે એક ભાઈને એક સાક્ષીની નકલ તૈયાર કરવા કમ્પ્યુ લેક્ચર એક મહિનામાં તે ભાઈ કામ પૂરું કરીને લાવ્યા તે જોઈને એક ભાઈએ કમ્પ્યુ કે બીજુ તો ઠીક છે પણ લિપિ જરા અશુદ્ધ છે બસ આટલું કહેતાની સાથે જ પેલા ભાઈનું મનજી ધરમ થઈ ગયું અને તે નક્કસના મારી નજર સામે જ ઢુકડે ઢુકડા કરી નાખ્યા.

પણ મારણો નાજુક ચિન્નજન્યા હોય છે પોતાની વિશ્વ જાણજી સાક્ષ્યવા મટે તેમના કાન તૈયાર હોતા નથી. તેમના લેખની કે તેમના કામના જરા પણ ટીકા કરી તો ગાડી પાટા ઉપરથી જાય છે બાવા કુ સ્વભાવવળી વ્યક્તિઓની સાથે વાત કરવામાં આપણે ખૂબ સાવધ રહેવું જોઈએ.

કોપનો ખોરાક

માનવી ખાધા વિના જીવી શકતો નથી તેમ કોપ પણ તેના ખોરાક વિના વધી શકતો નથી આપને થશે કે શું કોપ તે કંઈ માનવી છે કે ખોરાક જોઈએ ! કોપ માનવી નથી અને તે માનવીને પણ માનવી રહેવા દેતો નથી છતાં જ તે ખાઈ છે જરૂર તે પોતાનો ખોરાક જરૂરથી લેતો નથી પણ તે ખોરાકનું અપરગ્રહ કરે છે દલે કુ બાપનો વધુ વખત સંજયમાં સંજય માંડતો નથી કોપનો ખોરાક છે મીનિ વિનય અને વિવેક કોપ દમેશા માનવીના આ મળે મુળેને ખાઈ નય છે કોપી મનુષ્ય દમસાં કુળો રહે છે કારણ કે કામ તે અદરથી જાણ્યું કરે છે તેની વાતમાં તે ન વસતું નથી મનોજન્ય તો તેની પાસે દેવ છે જ કર્તા ! આવેશની દાગમાં મનોજન્ય નાસી નય છે

માનવીના તબ્બુ મુળે નાશ ખમવા છતાં તે કોપને ત્યાજ કરતો નથી.

આપ આપના કાર્ય માટે દિવસમા સત્તર વાર ક્રોધ કરે છે પણ ક્ષમાથી એક વાર પણ કામ લેતા નથી કારણ કે ક્ષમા પર વિશ્વાસ નથી હા, ક્ષમાની મૂર્તિઓને વદન જરૂર કરે છે, તેનું પૂજન કરે છે તેની માળાઓ પણ ફેરવે છે તેમના નામની જ્ય જોલાવો છે તેમના જન્મદિને મોટા મોટા સરઘસો કાઢે છે પણ જ્યારે જીવનમા ક્ષમા પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તેને ધક્કો મારી બહાર ફેંકી દે છે અને ક્રોધને માટે આપના દાર હમેશા ખુલ્લા હોય છે ક્રોધ આપના બારણે સ્વાગત પામે છે ત્યારે ક્ષમા બિચારો બહાર આગણામાં બિબી બિબી આસુ સારે છે.

આગ' ઉપર ઠંડુ પાણી પડવાથી આગ ખૂઝાઈ જાય છે તેમજ ગરમ પાણી પડવાથી પણ ખૂઝાય છે એમ આપણે માનીએ છીએ છતાં દુનિયાની ત્રણ અમળની વ્યવસ્થામાંથી એક પણ એવો શુદ્ધ નહિ મળે કે જે આગ ક્ષામે ત્યારે એકલવવા માટે પાણી ગરમ કરવા જેસે ક્રોધની આગ લાગી છે તે ક્ષમાથી પણ શાંત થાય છે અને ક્યારેક ક્રોધથી પણ તે દબાઈ જાય છે પણ તે થોડા વખત પૂરતી જ કાયમની શાંતિ ક્રોધની પાસે ક્યા છે? છતાં જો કોઈ ક્રોધને દબાવવા પોતે જ ક્રોધનો આશ્રય લે તો તે આગ ખૂઝાવવા પાણી ગરમ કરવા જેવું છે ક્ષમા ઠંડુ પાણી છે, તો ક્રોધ બકળતું પાણી.

આજ સુધી કોઈ એવો માણસ નથી મળ્યો કે જેણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો ન હોય, છતાં પ્રશ્ન એ છે કે કોણે તેને છોડ્યો છે? જે વીતરાગ પરમાત્મા-એએ-સર્વથા કષાયનો ત્યાગ કરી અકપાથી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી છે તેમની વાત બાળુ પર રાખે તે તો મહામાનવ હતા, પરંતુ હું તો એમની વાત કરું છું કે જેઓ આપણી આખ સામે છે અને જેમણે ક્રોધને એક વાર નહિ અનેક વાર ધિક્કાર્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ ઉપર અપખ્યાનો સાક્ષ્યો છે ત્યારે ત્યારે ધિક્કાર દર્શાવ્યો છે જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ મહાપુરુષની વાત તેમની સમક્ષ મૂકાઈ છે ત્યારે ત્યારે તેમણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો છે પણ માત્ર ધિક્કાર શબ્દોમા વ્યક્ત કરવાથી વાત ચૂગે ચતી નથી તેને છોડવો પડશે જો આપણે ખરા દિલથી ક્રોધને ખરાબ માનતા હોઈએ તો કોઈ પણ કારણ કે સંજોગોમા આપણને ક્રોધ આવવો ન જોઈએ ક્રોધને ધિક્કારતા પણ જઈએ અને તેનો ઉપયોગ પણ કરતા રહીએ તો તો માનવુ જ પડશે કે, આપણા હૃદયના કોઈક ખૂણામા ક્રોધ પ્રત્યે આદર રહેલો છે.

માનવીને જેટલો વિશ્વાસ છે પર જે તેના એક ટીકા પણ ક્ષમા પર નથી. એથી જ તેને ખરાબ કહેવા છતાં પણ તેને તે વળગી રહે છે.

અકિન્ને જ નહિ પણ સમાજનો ઇતિહાસ પણ કોઈની આસપાસ ફરી રહ્યો છે ઇતિહાસ શું છે? એક માનવીના કૃષિ ઇતિહાસનાં પાનાઓ રંગી નાખ્યાં છે એક માનવી પોતાના કોષને શમાવી ન શકે તો તેણે કમરે માનવીઓની ઘારો ઢાળી દીધી. મોટાં મોટાં મુઠ્ઠો અને મહામુઠ્ઠો એ માનવીના કોષની જ કથાઓ છે. માનવીઓએ કોષને એટલું જ માન આપ્યું છે કે દેવતા બનાવી પૂજ્યો છે. દાશર્થા ત્રિશળ, વસ્ત્રાદ, વિજ્ઞાન આદિ અને બિશ્વસ નિદામણા રૂપી મૂર્તિઓ બનાવી તેની સામે માનવી પોતાનું મસ્તક ઝુકાવે છે. આ કોષની પૂજા નહિ તો બીજું શું છે?

અનત કળ થયો આત્મા કોષને અપનાવતો આવ્યો છે સિદ્ધ અને પ્રેક્ષા સ્વર્ગમાં તેણે કોષને પોતાનું હથિયાર બનાવ્યો. સાપ અને વિહીન સ્વર્ગમાં તેણે કોષ વડે કામ લીધું. આ અનત જન્મેનો સ્વાસ્થ્ય આત્મા આવે છે અને એથી જ મનુષ્ય કોષથી લખ્યાયેસો રહે છે તેને કોષ ડાંગવાની વાત કરીએ તો પણ તે કોષે જાણ છે તે સપત્તિને ડાંગી શકે છે. કોઈના યજ્ઞ-વિશ્વાસને કોઈને મારી શકે છે. વૈજ્ઞાનિકો આશ્ચર્યના ઇમારતો એક ક્ષણમાં ત્યાગી શકે છે. સમસ્ત કુટુંબ પરિવારને તે મૂકી શકે છે. રત્નકળી પત્ની અને દુષ્કમલ બળકોની મમતા છાંડી શકે છે. પણ કોષને ત્યાગી શકતો નથી. જાને તેથી જ ગૃહસ્થાશ્રમોમાં પણ કાલની નવાળાઓ જલતી જ દોષ છે.

પણ માત્ર રાખો-કોષને ઉત્પન્ન કરવો એ જેલું સતેલું છે તેના કરતાં તેને જમાવવો એ ઘણું વિકટ છે. કોષના રત્ને માલવું સહેલું છે પણ રોકાવું મુશ્કેલ છે. આમ તો તમે ધણા ચતુર છો. મુનર્ધ જોવા સદરમાં રહેનારા છો. જરાક ઇચ્છાશક્તિ સમજો તો જો આ સ્ત્રી મોટર ચાલી મુર ઝડપે જઈ રહી છે અને પોર્સીય રોકવાનો ઇશારો કરે છે તો આપ એકદમ માગી પોઆવી દો છો. પોલીસ ચીકતો નથી. એસતો નથી, માત્ર દાસ જ બિચો કરે છે અને આપ ગાડી પોઆવી દો છો ત્યારે કુ વારવાર ગળું બેમી ના તેના સાથ પાછો સમજવું જુ તો શું તમે સમજશો? નમે સમજશો એમ માગ તપ કળુષ કરવું નથી. અનત મનીઓ વારંવાર કહે છે કે 'થેન્ક' કરવાના પહે આત્મજાન ન વળા કરવું કે એ રહેતો સમાપ્ત નથી. તો તમે કોઈ મળા કે નહિ એ / વિચારવું છે.

એક એન્ટના પર એક એન્ટિન દિએલુ હતુ ગાડી આવી ગઈ હતી અને એન્ટિન ફટી ગયુ હતુ ડાઈવિંગ એન્ટિનનો અવાજ અને ગરમીથી સાદત મેળાવા પેન્ટકાર્મ પર બેસના ખુશા દવામા ફરી ગયો હતો એવામા તેનો એક ન વધતો ડ્રાડેન એન્ટિન ઉપર ચડી ગયો અને એક પછી એક ચારીઓ દંવરા લાગ્યા થોડા વાગ્યા તેનો હાથ એન્ટિન ચલુ કરવાની આવી ઉપર કંપો અને એન્ટિન પાટા ઉપર દોડવા લાગ્યુ ફાઈવરના દાન ઉપર એન્ટિન ચાલુ થવાનો અસાજ આવ્યો તેણે ફરીને જોયુ તો તેનો પોતાનો જ ડ્રાડેન અદર લાગ્યો હતો ડાઈવિંગ તેને ખૂબ પાડીને કહ્યુ કે એન્ટિન ગેડ, નહિ તો ખરી બઠગિ ડ્રાડેનએ કહ્યુ કે મેડવાની આવી કઈ છે તે મને ખબર નહીં ત્યારે પિતાએ કહ્યુ કે નીચે ફરી પડ ત્યારે પુત્રે કહ્યુ કે-ફરી પડવાનુ ગિઝર ચાલતુ નહીં ચાલુ એન્ટિનમાથી નીચે ફરી પડવા માટે પણ સાદમિડતાની જરૂર છે

હવે તમે જ બતાવો કે આવા છે કમનાં શી દસા થયે ? થોડેક દૂર જતા જ એન્ટિન અથડાયુ, એન્ટિનના દુડે દુડે થઈ ગયા અને ડ્રાક-રાના તો હાડકા પણ હાથ ન આવ્યા

જેમો દપાયના પાટા ઉપર દોડવાનુ જ શીખ્યા છે અને રોકવાનુ નહિ, તેમની પણ આજ વાત છે કોધને ઉત્પન્ન કરવાની, પ્રબલિત કરવાની અને ઉપગાત વચેક કોધને કરીની જગવવાની ઢળા જેમો જાણે છે, પણ રોકવાની ઢળા જાણના નહીં તેમની શી ગતિ થયે ?

કોધને પાગે આવવા કરતા તેને મોકવાની ઢળા પહેલા શીખો, ચલાવતાં તો બધાને આવડે છે, જગદ મજદ બડાગ નીકળ્યો કે ચાલુ પણ તેના પરિ-ણામેને સમજો, માત્ર વર્તમાન નહિ, પણ ભવિષ્ય તરફ દ્રષ્ટિ કરો વૈર-માથી અવૈર તરફ જાઓ કોષમાથી હામા તરફ આગળ વધો એ જ સાચો જ્ઞાતિનો માર્ગ છે

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અર્થવા

૫૨ જીવનમા પ્રતિક્રમણનું સ્થાન

આજનું પ્રવચન આવશ્યકની સાથે સંબંધ ધરાવે છે જીવનની એ કિંમત જેના અભાવે આપણે આગળ વધી શકતા નથી એને આવશ્યક કહે છે જીવવા માટે અ.સ. ક્ષેત્રો જરૂરી છે તેવી જ રીતે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે જીવનશુદ્ધિ માટે જે કિંમત અનિવાર્ય રીતે જરૂરી છે એને આગમમાં આવશ્યકની સહા અપાર્થ છે આત્મશુદ્ધિ માટે અદ્યારના કિંમત-કાંડિ એટલા જરૂરી નથી જેટલી કે આત્મજાણના આપણે પોતાનું નિરીક્ષણ કરીએ અને પરખીએ આપણી દુષ્ટિ બીજાને જોવામાં નિષ્ણાત-પડુ છે પણ જ્યાં પોતાને જોવાનો પ્રભા આવે છે ત્યાં આપણે જૂન સર્થ જાહેર છીએ આધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં જીવનને જોવાનું એટલું મહત્ત્વ નથી જેટલું કે પોતાને જોવું એટલા માટે આત્મ-નિરીક્ષણની પ્રક્રિયાને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે

પ્રતિક્રમણને શાંતિ કે અથા છે પાછા વળીને આવવું” આત્માની જીતિએ જ અશુભ ભણી જઈ છે એમને પાછા વળીને શુભ સિથિમાં કરવાનો સ્વાર એ પ્રતિક્રમણ છે સાધક પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર નજર ફેરવે છે વાસના અને કામની દુર્ભાવનાઓએ આત્મ-સિથિમાં કેટલા વિશેષ નાખ્યો છે? આત્માની શુદ્ધ સિથિમાં અશુદ્ધતાએ ક્યાં સુધી પ્રવેશ કર્યો છે? મનના આ ચોરો ઉપર સાધક સક્ષમદષ્ટિ રાખતી જોઈએ વેપારીના ઘરમાં ચોર છુપી આવે ને એને એની ખજાના પણ ન રહે તે જટલું મોટું તુલસાન એને સહેવું પડે છે વેપારી જો જાતુ હોય અને ચોર કદાચિત આવી પણ નહય તે પણ ચિંતા ઓગી છે કારણ કે ચોરોને એની જાતુનાયરણનું જ્ઞાન

થતા એ એમને નસાહી મૂકવામાં સક્ષમ બનને હા, તો એટલા માટે પ્રતિક્રમણમાં પોતાના મનમાં સત્તાએલા યોગે ઉપર સાધકેનજર રાખવી જોઈએ.

સખ્યા વેળાએ આપણે આપણી બૂલોનું સ્મરણ કરીએ કારણ કે જીવનમાં થયેલી બૂલ ક્યાંય લાયકર ગળી પણ બની જાય છે બૂલને બૂલરૂપે સ્વીકાર કરી લીધા પછી સાધક એનું પરિમાર્જન કરે છે પણ બૂલને બૂલ જ ન માનવી, એથી મોટી બૂલ બીજી કંઈ હોઈ શકે વારુ ?

એક ડૉક્ટરને પૂછવામાં આવ્યું કે સીથી મોટો રોગ કયો છે ? એમણે કહ્યું ' રોગને રોગ ન માનવો એ સીથી મોટો રોગ છે ' ક્ષય-કેન્સર વગેરેને રોગરોગ કહેવાય છે પણ રોગનું નિદાન થઈ જતા એની લાયકરતા ઓગળી જાય છે જ્યાં સુધી રોગની પડોલા થતી નથી ત્યાં સુધી એ કાયમ રહે છે રોગ ત્યારે વળી વધુ લાયકર બને છે ત્યાંજે રોગી રોગના અગ્નિતત્વનો જ સ્વીકાર ન કરે

હા, તો બૂલોનું જ્ઞાન, બૂલ સુધારવાની દિશામાં પહેલું પગથિયું છે અને પ્રતિક્રમણ આપણને આપણી બૂલોનું જ્ઞાન કમવવાનો મુખ્યવસર પ્રદાન કરે છે એટલા માટે જ જૈન શાસનમાં પ્રતિક્રમણનું બહુ મોટું સ્થાન છે સાધુ ને શ્રાવક માટે સાજો અને સવારે કર્મરૂપે ડરવા માટે એ અનિવાર્ય ગણાય છે

હવે આપણે આવશ્યક-સૂત્રના અધ્યયનો ઉપર થોડા વિસ્તારથી વિચાર કરીશું આવશ્યક સૂત્રના છ અધ્યયનો છે —

- (૧) સામાયિક
- (૨) ચતુર્વિંશતિતત્ત્વ
- (૩) વદણા
- (૪) પ્રતિક્રમણ
- (૫) ત્રયોત્સર્ગ
- (૬) પ્રત્યાખ્યાન

સામાયિક હવે આપણે સામાયિક આવશ્યક ઉપર વિચાર કરીશું. સમલાવનો સાધક દરેક પ્રત્યે સમતા, સમત્વ આચરતો હોય છે સુસ્તદિષ્ટ પદાર્થો લણી એના મનમાં લોભ-લાવના જાગતી નથી તેમ અનુચિત પદાર્થો

સામે આવતાં એ બધા-ભાવ ઘાખવતો નથી કહુ પ્રસન્ન નજર સમક્ષ આવતાં એના પિત્તમાં કોઈનું પ્રત્યેકની કુશીલતા જન્મતી નથી.

તેમ સાધક જીવનમાં સમભાવની ધારા વહી રહી છે એને લાભ-નુકસાનમાં ખજ સમભાવ જ હોય છે હજારો-લાખોનો લાભ થયે છે એને અદકાર રૂપી સક્રિય નથી તેમ નુકસાન એની પ્રસન્નતાને છીનવી શકે નથી સાકષાત્ત વેચનારનો કારો કદી ભયો કદી નીચો થતો હોય છે પણ કવેરનું કારો સમ રહેતો હોય છે

તમે સાક-ભાજી ખરીદવા બજારમાં ગયા વેચનાર બાઈએ સાક-ભાજી તોળ્યાં એ બાપડી ચૂક વધારે જ તોળે છે તો પણ તમે એને થોડું વધુ નાખવા-તેળવા કહો છો એ બિચારી થોડું વળી વધુ નાખે છે તેમ જીવન તમે બોલી બોલો છો બાપડી લોભી કેમ બની ગઈ છે? થોડી ભાજી હજી નાખે એ બિચારી સેના ડરને લીધે ત્રાસમાં વળી થોડુંક ઉમેરે છે અને પછી તમારી થોડામાં ભરી દે છે અને તમે ઘેર પાછાં આવ્યાં જાઓ એ દવે એકઠા તમારા ઘેર લગ્ન પ્રસન્ન આવે છે કન્યાને બાણમાં આપવા મારે તમને મેનાની જરૂર પડે છે કારણ કે બાણ વચરે તો આજે લગ્ન થવા જ બહુ મુશ્કેલ બની ગયાં છે પહેલાં દીકરીઓ વેચાતી હતી હવે દીકરાઓ વેચવા લાગ્યા છે તમારા આ સામાજિક સંબંધો હવે પેસાન વાંતલું બધવા લાગ્યા છે એમ પ્રેમની મીઠાસ નથી પણ પેસાતી પૂગ જ છે

હા તો તમે સોનું ખરીદવા સરાફને-સોતીને ત્યાં જાઓ છો જ્યો તેણે સોનું ખરીદ્યું સરાફ એ સોનું કટિ ચલાવે છે ત્યારે તો તમે એમ બોલો છો ખરા કે થોડું સોનું હજી ઉમેરો? ના નથી ત્યાં તમે એક સબ્બ પણ બોલો તો તમારી ચતુરાઈનું આપનીકણો જશે અને તમે ટેક ચલાવો

સાકભાજી વેચનાર બાઈ પાસે તમે થોડુંક ઉમેરવા કહો છો પણ સરાફની દુકાને તમે કંઈ જ કહેતા નથી કારણ કે પેલી બાઈના ત્રાસમાં નીચાં થઈ નય છે બ્યારે સરાફનો કારો-ગાજવા સમ રહે છે વારુ તો હવે તમે જનાવો કે તમારે પેલી બાઈનાં ત્રાસમાં જનવું છે કે પેલા સરાફનાં? હુ માનું છું પેલી બાઈનાં ભીન્ન-ભીન્ન થતાં ત્રાસમાં જોમ જનવાનું તમે પસંદ નહીં કરો તો સમદષ્ટિ ધરાવતો બાપડા સપ્તિ અને વિપત્તિમાં સમ રહે છે એની સામે જીવનનું સોદામણ હવે હોય અથવા મોતની કાળી બપો,

તેમ છતાં એ કદી પાછળ નહીં હટે પ્રગસાના પુષ્પો એને લલચાવી શકશે નહીં તેમ નિદાના કાટા એને પદ્મપ્ર નહીં કરી શકે સન્માનના મધુર ખ્યાલા માટે જે પ્રસન્નતા સાથે એ હાથ લગાવે, અપમાનના કડવા વૂટડાને એ જ પ્રસન્નતા સાથે એ ગળે જાતારી લેશે

આપણે સમભાવની સાધના તો કરી, પણ કપાયેનો પ્રસંગ આવતા આપણે જો એ સમભાવને વીસરી જઈએ છીએ તો એ જ વાત અરિતાર્થ ધર્મ ગણાશે કે શત્રુના આવવા સુધી તો આપણે શસ્ત્રોની તૈયારી રાખી પણ શત્રુને આવતો જોતા જ શસ્ત્રો ફેંકી નાખી છુટ્યા આ કાયરતા ગણાય એ જ રીતે ક્રોધનું નિમિત્ત આવતા આપણે જો સમભાવનું શસ્ત્ર ફેંકી દઈએ તો એ એક કાયરતા જ લેખાશે તો, સામાયિક સમભાવની એક શાળા— મૂલ છે, જ્યાં આપણે શાંતિ, સંદિગ્ધતા અને ક્ષમાનો પાઠ શીખવે છે. આ પાઠ તો શીખ્યા પણ ઘેર જતા જ સૂઝી ગયા આપણા બાળકો શાળામાં ગણિત શીખે છે પણ ઘેર આવતા જ એ સૂઝી જાય છે તો શું તમે એના એવા ભણતર પ્રત્યે રાજી થશો ? કદાપિ નહીં તેવી રીતે તમે ઉપાશ્રમે આવ્યા, એક કલાક સુધી સમભાવનો પાઠ શીખ્યા પણ ઘેર અથવા દુકાને સમભાવ— સાધનાની એક લીટી પણ તમે યાદ ન રાખી શક્યા તો એ અભ્યાસ કેવો ગણાશે ? જ્યાં સુધી ઉપાશ્રમમાં રહેો છો, સમભાવની વાતો કરો છો પણ દુકાનની હવા લાગતા જ સમભાવ તો કોણ જાણે ક્યા છૂંચી ગયો ?

યાદ રાખો, તમે પણ સમભાવના સાધક છો મુનિ—મર્્યાદાથી એક ઝગલુ તમે પાછળ છો મુનિ જહાં ગુણસ્થાને છે તો તમે પાશ્ર્વમાં ગુણસ્થાને છો સાધુની સામાયિક સર્વ સામાયિક છે તો શ્રાવકની સામાયિક દેશ સામાયિક છે શ્રાવક મુનિ—પથનો જ એક નાનકડો સાથી છે એનું સ્વસ્થ પણ એ જ છે કે જે પેલા વિરાટ—આત્મા સન્તનો છે પણ સન્તની સામાયિક જીવન માટે છે ત્યારે તમારી સામાયિક બે ધડીની છે

હા, એક વાત એ છે કે તમે સામાયિક દરમ્યાન બોજીન કરતા નથી, સૂતા પણ નથી જ્યારે અમે તો સામાયિકમાં બન્ને દાઈમિ ગોચરી પણ કરીએ છીએ, સૂઈએ પણ છીએ અને વિહાર પણ કરીએ છીએ તોય શું અમારી સામાયિક તમારા કરતા બની થઈ ? ના, વાત એમ નથી. શાળામાં જે વિદ્યાર્થી છ કલાક ભણે છે, એને એક કલાક ખાવાપીવા આરામ માટે પણ મળે છે પણ જે વિદ્યાર્થી ફક્ત એક જ કલાક ભણે છે,

એને દેહકા સમયની રજા મળશે ? તો મુનિને કાલ-જીવનની સામાયિક છે માટે એને પણ બોજન વગેરેની રજા છે જ

સાથે જ મતા (જળણ) પૂર્વક જન્મવામાં સામાયિક દુનિત થતી નથી. ત્યારે અપતાની વિશાળ શાવ છે ત્યારે જ દોર લાગે છે મુનિનો આદ્ય સ્વભાવમાં આધા પહોંચાનાર નથી પણ સયમ-સંકામક હોય છે સ્વભાવની સાંખી મનુષ્યમાં સમાધિપૂર્વક આગળ વધવા માટે આદ્ય જરૂરી છે ત્યારે આવકની સામાયિકસાધનાની મર્યાદા બે ઘડીની છે આદ્ય અરૂપ-કળની સાધનામાં આવા-પીવાની રજા હોવાનો કાર્ષ્વક જ બિહતો નથી

હા તો સામાયિક એક ઘણી મોટી આત્મ-સાધના છે સામાયિકની સાધના સાધુ કરે છે તો એ આત્માની સમરક્ષતા મેળવે છે અને આવક કરે છે તો એને પણ સમરક્ષતા મળે છે પછી બચેને એ અરૂપ કળ માટે જ હોય ને ! સાકર-ખાંડો એક કણ પણ તમે ચાખશો તો એ પણ ગળી જ લાગશે પછે બચેને એ બોનો-ખાંડો અરૂપ જ હોય ને ! એ અરૂપ કણ પણ બે તમને ગળાયું નહીં આપે તો એ કદી સાકર-ખાંડ કહેવાતો જ નથી

સામાયિકની સાધના અને મહામુનિ ગૌતમ પ્રભુ તારક-મહાપુરુષ થમણ સચવાત મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રશ્ન કરે છે —

પ્ર० સામાયિકેણ મમ્હે સ્ત્રીયે કિં જ્ઞાનપદ !

જ્ઞ० સમાભિવર્ણ સાલક્ષ્ય યોગ વિરહં જ્ઞાનપદ ॥

ઉત્તરખંડન અ. ૨૬ સુ. ૮

દેહમાં માનિક પ્રભોત્તર છે ! જીવનને સ્પર્શતો આ પ્રશ્ન છે એમાં સ્વર્ગમાં બિંદુ કુમળ નથી તેમ નરકને પણ મધ્યું નથી જીવનની સમભાવ સાધના અંગેના આ પ્રશ્ન છે જે આત્માએ સમતાની અસત-મિદુએનું પાન કર્યું છે એ કયો આનંદ મેળવે છે ? પ્રશ્નમાં ગંભીરતા દેખાય છે તો ત્યાજ એથી પણ વધુ ગંભીર છે

ગૌતમ સામાયિક વડે આત્મા સારથ-યોગની પ્રવૃત્તિથી વિરહત બને છે આત્માની ચત્તિએ દિવસ-રાત અશુભ તરફ દેરી રહી છે સામાયિક એમને અશુભ તરફથી વાળી શુભમાં જોડે છે અને શુભથી શુદ્ધિ તરફ દેરી સર્વ નય છે પછી આ મા નિર્ભય બને છે જે પકિત ત્યુએને ખામે આપી દે છે પછી એમના મનની કળાનો કાર રહેતો નથી નેરો ન રીતે

સમભાવનો સાધક અશુભ વૃત્તિઓને સામાયિક વડે બાધી દે છે, પણ વિકારો ભણી એમનો દોડી જવાનો ભય રહેતો નથી બસ, આજ શારીરિક અને માનસિક સારા વૃત્તિઓને વિરક્તિ તરફ લઈ જવાનું સામાયિકનું લક્ષ્યબિંદુ છે સામાયિકનો અર્થ ફક્ત શારીરિક ક્રિયાઓને જ શોકવી એ નથી, પરંતુ માનસિક ક્રિયાઓને પણ શોકવાનો છે

સામાયિકની મુખ્ય આધાર-મૂળિ મન જ છે જ્યાં સુધી મનમાં સામાયિક આવતી નથી ત્યાં સુધી તનની સામાયિકનું કાર્ષ્ણ્ય મહત્ત્વ નથી. રાજર્ષિ પ્રસન્નચદ્રનું શરીર તો સામાયિકમાં હતું પણ મન વિષમ-ભાવોમાં ગૂંથાયેલું હતું તન સમભાવમાં હતું તો મન સહારમાં પ્રવૃત્તિ હતું પણ મનની આ અસ્થિરતાના યોગે એમણે સાતમાં નરકના મુણે એકત્ર કર્યા હતા પણ જ્યારે તનની સાથે મન પણ સમભાવમાં પ્રવૃત્ત બન્યું ત્યારે તેઓ સ્વર્ગ કર્મો ખખખાતી મોહા પણ મેળવી શક્યા

સામાયિકનું બીજું રૂપ છે સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં પરિવર્તિત કરી દેવું વિશ્વના પ્રત્યેક પ્રાણીમાં સ્વરક્ષણની ભાવના રહેલી જ છે એક નાનકડો ફીડી પણ આત્મ-રક્ષણ માટે સાવધાન-સચેત રહે છે. થોડોક આધાત પામતા જ એ પોતાનો ગ્ન્ટો બદલી નાખે છે તો આ સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં ફેરવી નાખવાનું નામ જ સામાયિક છે.

સર્વ-રક્ષણની ભાવના ત્યાં સુધી મનમાં જાગી શકતી નથી જ્યાં સુધી દેહાસક્તિ તને પુદ્ગલાસક્તિ ઓછી થતી નથી જેના માનસમાં સમતાની અન્તઃક્રિયા જાગી છે, એના જીવનમાં પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ સમાપ્ત થઈ જશે હિન્દ્રિયો એ માટે ગ્રીકૃતિ આપે અથવા ન આપે તોપણ એનું મન તો સમતામાં લીન જ રહેશે

એક વખતની વાત છે એક વૃદ્ધ મુનિ કંઈથી પીડાતા હતા એટલે તેઓ ચંદા લેતા હતા નાના મુનિજી ચંદા લઈને આવ્યા વૃદ્ધ સંતે ચંદા લીધી અને પાતરું સાક કરી જ ગયા હતા ત્યાં એક બહેને દોડતી-દોડતી આવી એનો ચહેરો વ્યાકુળ હતો એણે કહ્યું “મહારાજ, ચંદા હજી પીધો તો નથી ને ?” નાના મુનિજીએ કહ્યું “શા માટે એમ પૂછો છો ? એનો હિપ્પોગ્રાફ તો ચર્ચ ચૂક્યો” એ બોલી “માફ કરવો, મહારાજ બૂલ ચર્ચ ગઈ ચહેરામાં સાકર-ખાડની જગ્યાએ મીઠું નખાઈ ગયું હતું.” નાના મુનિજીને વિશ્વાસ ન એકાં કાગળ દે મોટા મુનિજી ત્યારે ચંદા લઈ રહ્યા

હતા ત્યારે નાના મુનિજી પાસે જ હતા પણ એમના મોં પર એક પણ કરમથી પડેલી ભેઈ નહોતી

હવે તે (નાના મુનિજી) પાઠ મોટા મહારાજની પાસે ગયા એમને પૂછ્યું ગુરુદેવ, ચંદામાં મીઠું હતું કે ખાંડ ? ગુરુદેવ હસતા-હસતાં જવાબ વાળ્યો રોજ-રોજ ગળી ચંદા પીએ છીએ એક ઢાંચે ખારી પી ગયા તે એમાં શું નુકસાન થઈ ગયું વળી ? ગુરુદેવના જવાબથી સિમ ચકિત બની ગયો. આ છે સમભાવની સાધના જેના વડે સાધક કાવ્યકતે પણ મીઠાશમાં ફેરવી નાખવાનો અમરત બની જાય છે જીવનમાં કાવ્ય-મીઠા ઘૂટકાં હસનાં-હસનાં ઉતારી રોકે છે ત્યારે જ સમતાના ફળન પામી શકાય છે

અતુર્વિંશતિ-સ્તવન

(ચોવીસી-સ્તવન)

અતુર્વિંશતિ-સ્તવન એ આવશ્યકનું બીજું અખણન છે પ્રતિક્રમણમાં પદ્ધતિ સામાયિક આવશ્યક છે બીજામાં વીતરાજની સ્તુતિનો ક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે આતોચનાના ક્ષેત્રમાં પહેલાં પૂર્વ સાધકની ક્ષેત્ર-શુદ્ધિ થવી જરૂરી છે સાધક પહેલાં સમભાવમાં સ્થિત બને પછી ગુણાધિક પ્રરોધની સ્તુતિ કરે મહાપુરોગુ ગુણ-કીર્તન એના જીવનને પ્રેરણાપાત્ર છે એટલા માટે જ અતુર્વિંશતિ-સ્તવન શ્રે સાધક સામગ્ર્યના પાત્ર ચિત્તન કરે છે

માનવ-મનને જ્યાં સુધી પ્રભુ-પ્રાપ્તનાતો પ્રકાશ મળતો નથી ત્યાં સુધી અચાન અધાર પ્રવર્તે છે અને જ્યાં અધાર છે ત્યાં સ્વાર્થ વાસના અને મોહના વદન જ ઊડવા કરશે એમને તે દૂર કરવા દરી તે તમે માનવ-મનમાં પ્રભુ પ્રાપ્તનાની ભોળિત જગવો એક કવિએ કહ્યું પણ છે -

પાપ પરાણ કા પુન જન્મો અતિ માળદું મેઠુ બાકારો ।

તે સુમ નામ હુતાસન સેતી પ્રજગત સાગે જ યાગે ॥

પશ્ચમ પ્રમુ પાપમ નામ તિહારો ૭

કિં વિનયક્રમ બોમે છે એમના શર-શરે અત્યાની સ્વર વહેતીએ મૂળ તો છે એમના હાત સમીત જ નવી ત્ય અખાતમની સતરી છે અખાતમ ક્ષેત્રમાં સંજાનું સમીત એ તુ મ ત મારાનું નવી પત્ર ત્યા તે દેવનું સમીત તેમજ એક પેદિશ કવિના ચંદામાં કહ્યું તે એ ૧ ૭૮૫ ૭૮૫ બોમ છે તેમનું પત્રાત્યા સામગ્રી છે અને હાલ જે

મૌન-ચૂપ છે તો ત્યાં પરમાત્મા પણ બહેરા બની જાય છે હા, તો કવિ પ્રાર્થનાનો આધ્યાત્મિક ચમત્કાર બતાવે છે ઘાસના વિશાળ ઢગલામાં જે એક નાનકડી ચિનગારી પહોંચી જાય તો એ સારોથે ઢગલો થોડાક જ કેલાકોમાં બળી ભસ્મ થઈ જશે, પણ એ ચિનગારી હોવી જોઈએ બળતી-અગ્નિમય, હરેલી ચિનગારી કંઈ કામમાં આવશે નહીં હરેલા મણુ કાયલા પણ એ કામ નહીં કરી શકે જે એક જલતી નાની-શી ચિનગારી કરી જશે તેવી જ રીતે પાપના વિશાળ ઢગલાને સમાપ્ત કરવા માટે પ્રાર્થનાની એક નાની-શી ચિનગારી બસ-પ્રર્યાપ્ત થશે પણ એમાં આત્માની અમક હોવી જોઈએ, હૃદયની ઉખા હોવી જોઈએ, ત્યારે જ એ પાપ-પરાણ (ધાસ)ને ભસ્મ કરી શકશે નહીંતર હરેલી ચિનગારી પાપ-પરાણમાં લળી જઈ એના સમૂહને વધુ વધારશે જ પાપ-પરાણને ઘટાડવા માટે એની પાસે તેજ પણ નથી

પ્રાર્થનાના ગાંઠોમાં હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ અને ત્યારે જ જીવંત શબ્દો કહેવાશે અને જીવિત જ કંઈક કામ કરી શકે છે, કારણ કે એમાં તેજ રહેલું છે કરતુરીમાં જ્યાં સુધી મુગધ-તેજ છે ત્યાં સુધી જ એની ક્રિમત છે એક ભાઈ એમ કહે કે પારી પાસે મણુ કરતુરી છે હું એ સરતા ભાવે તમને આપી શકીશ પણ એમાં તેજ-મુગધ નથી, નકલી છે શું તમે એ ખરાદવા તૈયાર થશો ? નહીં કદી નહીં

બીજી બાબત બીજી જણ્ય એમ કહે કે મારી પાસે ફક્ત પામ તોલા કરતુરી છે એનું તેજ એટલું છે કે શીતના પ્રબળતમ રોગીને પણ જે એ આપવામાં આવે તો એકવાર ગરમી પેદા કરી શકે છે પણ એ છે મોઘી-હવે તમે જ બતાવો કે તમે સખતા ભાવે ઝાઝી કરતુરી ખરીદવા તૈયાર થશો કે મોઘા ભાવે મળતી થોડી કરતુરી ? અરે, તમે તો કુશળ વેપારીઓ છો. સાપોની ઉથલ-પાથલ તમે કરી છે નિસ્તેજ કરતુરી માટીના મૂલેથી પણ ગઈ ગુજરી છે તમે તેજવાળી કરતુરીના માલિક છો, પછી લલેને એનું મૂલ્ય વધારે કેમ ન હોય !

હા, તો અધ્યાત્મ-ક્ષેત્રમાં તેજહીન પ્રાર્થનાનું કોઈ મહત્વ નથી-મૂલ્ય નથી જે પ્રાર્થનામાં આત્માનું તેજ નથી, જે પ્રાર્થનામાં અલારોની લીટીઓ અને સ્વરલહેરીઓ સખ્યામાં આહે તેટલી વધુ હોય, પણ છતાં ય એની કરીજ ક્રિમત અકારો નહીં. એટલે જીવનમાં સપ્રાણ પ્રાર્થનાનું મહત્વ છે આ અજો શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે :

પ્ર૦ જઠરબીસરથપણ માટે જીવે કિં જળવદ,
જ૦ જઠરબીસ થપણ ફસણ વિસીદી જળવદ ॥

ઉત્તરાખ્યન. અ. ૨૬ સ. ૬

મનુવિ શતિ-સ્તવનનુ જીવનમાં શુ સ્થાન છે જીવનનું ? જીવનમાં સ્તવન-સ્તુતિનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે આત્મા ક્યા આધ્યાત્મિક મુલ્યસ્થાનને મેળવે છે ?

શિશુની જિજ્ઞાસાના જવાબમાં જીવવાનું દરમાર્ગે છે પ્રાપ્ત્યનો પ્રશ્ન આત્માના જ્ઞાન યાનને વિશુદ્ધ બનાવે છે મિથ્યાત્વનો અધિકાર જ્ઞાન-મુક્તિની પ્રતિષ્ઠા ને નષ્ટ કરે છે. પણ વીતરાગની રત્નિ આપ્ત્યને મિથ્યાત્વથી સમજાવે ભણી થઈ જાય છે કારણ કે પ્રાપ્ત્ય દ્વારા આપ્ત્યે પ્રમુતે મળીએ છીએ. એમના વીતરાગ જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરીએ છીએ અને પછી એમના દેહાધ્યાત્મ જીવનને સામે ધરી આપ્ત્યે આપ્ત્ય જીવનની વાસ્તવ્ય તેમ જ અદ્વૈતને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

એટલે પ્રાપ્ત્ય દ્વારા આત્મા વીતરાગના જીવન અને એમની વાસ્તવ્ય પ્રત્યે અનુરક્ત બને છે મનમાં શક્તિ બને છે આત્મ જ્ઞાન-વિશુદ્ધિ જામે છે અને વીતરાગના શરણે જવાનો મુક્ત સંકલ્પ પણ કરે છે જીવનનું સાચત શરણુ પણ આખરે તે એ જ છે ને ! ત્યાં જ આત્મા અભય બની શકે છે ને મુક્તિથી રક્ષણ કરી શકે તે જ શરણુ છે નહીં તો બીજા શરણુ કે વિશ્વલ્પ માત્ર છે.

એક વખતની વાત છે એક કુભાર મારી જોડવા મયે. ને ખાણેથી મારી ખેડી રત્નો દતો ત્યાં જ એક સાપનો રાક્ષો દતો અને કુભારે કુભારની કુવાડી પાવડે પેલા સાપની પૂછડી સાથે અભયપે. ફોડા કરતો સાપ રાક્ષામાંથી બહાર નીકળે એની વિકરાળ કાળાને નેઈ કુભારના સાથેમાંથી પાવડે-કુવાડી છરી પડ્યાં અને પ્રાણુ અધ્યવચ્ચે નાસી દુરગો. મનુ આપ્ત્યી દોડ્યો દૂર નેઈ પહોંચ્યો એટલે એક રણુ મારે અટક્યો. પાછળ નજર કરી તો મેન મોં શક્તિ પાછળ-પાછળ આવી રણુ દતું એ પ્રાણુના મેદને થઈ દેખા જતો જ દતો કે ભાગ્યા જ એક મરડે એને પાકાર કર્યો "સા મારે નાસી નેઈ રત્નો છે ? મારી પાસે આવી જા અહીં તારા સાથે નિર્ભય સ્થાન છે મેન તારો પીએ કરી રણુ છે અને તારા આ નાનકડા પત્ર ક્યા

સુધી દોડતા જશે ? ” પણ પેલા ભોળા માણસને ખાતરી ન થઈ. એણે ગરુડની વાત માનવા ના પાડી.

કુભારે દોટ મૂકી હતી થોડેક જ દૂર પહોંચ્યો હતો કે એના પગ જવાળા દેવા લાગ્યા પરંતુ પાછળ પડેલો લાલ આખત્રાળો સાપ પાછળ જ દોડ્યો-ચાલ્યો આવતો હતો ચાકેલો માણસ-કુભાર-ગિયારો હવે શરણ શોધવા લાગ્યો તે જ વખતે પાસેના ખાખોચિયામાં એક દેડકો ફાટી-ફાટી કરતો દેખાયો. પેલો કુભાર એ દેડકા પાસે પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો. “ દેડકારાણા, રક્ષણ કરો, તમારા શરણે આવ્યો છું ત્યાં જુઓ, કાળમુખ મોત મોં ફાડી ચાલ્યું આવે છે ” હવે તમે જ કહો, -પેલો દેડકો એનું શું રક્ષણ કરશે ? એ ખાપડો પોતે જ પોતાનું રક્ષણ કરી શકતો નથી ત્યાં શરણે આવેલાનું એ શું રક્ષણ કરી શકશે ?

એની જ રીતે આજે માનવ સ્વરક્ષણ કાળે દોડી રહ્યો છે કાળ એની પાછળ મોં ફાડી ચાલ્યો આવે છે વચ્ચે વીતરાગનો ધર્મ ગરુડના રૂપે એને મળે છે, એ કહે છે મારું શરણ સ્વીકારો, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સર્પો તને દશી શકશે નહીં, પણ ભોળા માણસને એમની વાતોમાં વિશ્વાસ ખેસતો નથી એ જાણ છે ડૉક્ટરને શરણે, વકીલોને શરણે અને ધન તથા સત્તાને શરણે પણ યાદ રાખજો, એમનું શરણ સ્વીકારતા પહેલાં એ વિચારી લેજો કે શું એ પોતાનું રક્ષણ કરવા સમર્થ છે ? કયાં તમે પણ દેડકાનું શરણ લેતા નથી ને ? હું કહીશ કે ભાઈઓ તમે ભૌતિક પદાર્થોમાં શરણ ન શોધો તમે એ પરમ પિતા પરમાત્માનું શરણ શોધો. એમાં પોતાનો શ્રદ્ધા-સૂર નેડો ચતુર્વિંશતિ સ્તવન આ જ કહે છે-શીખવે છે તમે પુત્ર, નારીનું શરણ તજી વીતરાગને શરણે આવો વતમાન ચોવીસીમાં આધ્યાત્મિક જીવનના જે ચોવીસ કળાકારો થઈ ગયા છે એમનું શરણ દેવો અને એમની અધ્યાત્મ-કળા શીખો એમના જેવું શાંત વીતરાગ-જીવન અપનાવો.

૫૬૭-આવશ્યક

૫૬૭ એ ત્રીજો આવશ્યક છે આલોચનાના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશતા પહેલાં નમ્રતા અને શુરુદેવ પ્રતિ ભક્તિ હોવી આવશ્યક છે એટલા માટે જ સાધક તીર્થ કરની સ્તુતિ ખૂબી શુરુદેવને વદન કરે છે કારણ કે એ એમની સામે પોતાના ખાપોની આલોચનાની તૈયારી કરે છે એમની સામે રહી પોતાનાં ખાપોની આલોચના કરી જીવનને અભિશુદ્ધ બનાવવું છે એમના પ્રત્યે જીવનમાં

મદદા તે જાવતી જ રહી. એમ ન કરવાથી એમની સામે એ મનની ગમિને પૂરી ખોલી જ નહીં રોકે. એટલા માટે સાધક વહન માટે પશુ ગુરુની જાનુમતિ મેળવે છે. ઇચ્છામિ ખમાસમજ્યો. આ જ વચ્ચેનું પ્રતિપાદન કરે છે સાધક પૂછે છે. કૌમા જમણુ, ને આપની સમાધિમાં આપના જ્ઞાન ને ચારિત્ર-સાધનામાં વિશેષ ન પડતો હોય તો હું વહણા કરવા માટે આપના જ્ઞાનકર્મા પ્રવેશ કરવા માગુ છું-ઈચ્છુ છું.

વહણુ એ કામળ-હૃદયની ડેલુગી છે. જ્યાં સુધી કંનમાં નમત્ત આવતી નથી ત્યાં સુધી આ માયુ નમતુ પશુ નથી અને વહણમાં હૃદયથી નમતું જ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. હાથ ને બીજાંયેલા રહે પશુ એમાં મન ન જાણુ તો હાથનું જોડાવાનું-બીજાવાનું શુ મૂલ્ય છે? એમ તો ફરી પશુ હાથ જ નેડે છે ને. એક ગુલામ પશુ પેતાના માલિક પ્રત્યે હાથ નેડે છે પશુ એમાં નમત્ત ટપકતી નથી જાતર-હૃદયની મદદ એમાં સાથ પૂરતી નથી.

વહણમાં મનનો અહંકાર જળી જવો જોઈએ ગુણીજનો પ્રત્યે મદદા જાવ પેદા થવો જોઈએ. ગુણીજન પાસે જવું છે તે નમ્રતા અને વિનયને લઈને જ જશો. ત્યારે જ તમે કઈક એમની પાસેથી મેળવી શકશો. પ્રાર્થના પાણી ભરવું છે એટલે એને કૂવામાં નાખ્યો. પશુ જ્યાં સુધી એ નમતો નથી ત્યાં સુધી એમાં પાણીનું એક ટીપું પણ ભરાશે નહીં. ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન મેળવવું છે તો પહેલાં નમવું જ પડશે. એક પાશ્વત્ય વિદ્યાને કહ્યું છે કે ને તમારે સ્વર્ગમાં જવું હશે તો તમારે નમવું પડશે કમળુ કે સ્વર્ગનું ઊપડુ જિમ્મું છે પશુ એનું પ્રવેશ-દાર નાનું છે.

જ્યાં સુધી જીવનમાં નમતા આવતી નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાન કેવું? જ્ઞાન મેળવવાની આરાએ તમે ગુરુ-દાર પહેલો છો તો વિનયનો ઉપદાર-એટ સાથે લઈ જવો જૂઠ્ઠો નહીં. એમને પહેલાં વહણની એટ ધરવાનું ચૂકશો. નહીં રાગ પ્રદેશી જ્યારે મનમુનિ ફરીકુમાર સામે જાવ છે અને વહણ ક્યાં વિના જ પ્રમ સ્થ કરી દે છે ત્યારે મનમુનિ ફરીકુમાર કહે છે - રાગનુ દોષ વેપારી વેપાર માટે માથ લઈને જાય છે. પશુ એ વેરો ભરતો નથી તો એની સાથે તારો વ્યવહાર કેવો રહેશે? પ્રદેશી જોશ્યો હું એને દીશ અને એને વેપાર કરવાની પરવાનગી જમ નહીં મળે કારણ કે એ માટે માર ૩

હા તો રાગનુ વેગ તુ પશુ મારી ચેર છે કારણ કે મારી જાયે

જ્ઞાન મેળવવા આવ્યો છે પણ બદલામાં વિનય અને વદણાની બેટ ધરવા ઇચ્છતો નથી” ગુરુના દ્વારે હાથ ખાતી હોય તો ચિંતા નહીં પણ મન આસી ન હોવું જોઈએ; એ તો વિનય, વિવેક અને નમ્રતાપૂર્ણ હોવું જોઈએ.

વદણાનાં પણ બે રૂપ છે. પહેલો તે સ્વાર્થ-સાધના માટે કરવામાં આવેલી વદણા અને બીજી તે ગુણપૂજની વદણા. પહેલા પ્રકારમાં વદણા માનવ-મનના લોભનું કામ કરે છે આવો માનવી સ્વાર્થ-સાધના માટે જ બીજાની સામે માથું નમાવે છે બીજી ગુણપૂજક વદણા છે જે ગુણાતુરાગને પ્રગટ કરે છે ગુરુ-ચરણોમાં એટલા માટે માથું નમાવવામાં આવે છે કે તેઓ ગુણોના ઉત્કર્ષમાં અમારા કરતા આગળ વધેલા છે અને એમના ગુણોને આપણે પ્રાપ્ત કરવા છે આવી વદણામાં સર્વ સમર્પણ હોય છે. સાથે એ પણ જોવું જરૂરી છે કે વદણા પોતાની કરતા વધુ ગુણશીલ વ્યક્તિના ચરણોમાં જ થવો જોઈએ સ્વાર્થ અને લોભથી પ્રેરિત વદણા એ હૃદય છોડી દે છે. વીર આવી વદણામાં કદી વિશ્વાસ રાખતો હોતો નથી.

સોળમી શતાબ્દનો ઇતિહાસ જતાવે છે અકબરે પોતાનું સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યું, અને એ સમ્રાટ બન્યો પણ એના દિલમાં રાણા પ્રતાપનું ગૌરવ ધારાની જેમ બોકાવું હતું ભારતના લાખા-પહોળા ભૂખડ ઉપર વિજય મેળવી લીધા છતાં પણ મેવાડના વિજયનું સ્વપ્ન અધૂરું જ રહ્યું હતું. ન્યા સુધી પ્રતાપની પાંખડી નમે નહીં ત્યાં સુધી મેવાડનો વિજય કેવો ? અકબરે પ્રતાપને નમાવવા માટે સેકંડા ઉપાયો કર્યા એણે પ્રતાપને સ દેશો પાઠવ્યો કે એ જો એને બાદશાહ તરીકે સ્વીકારી લે અને એકવાર નમસ્કાર કરી લે તો એ ફક્ત મેવાડ રાજ્ય જ નહીં પણ એની સાથે-સાથે એ એના રાજ્યનો છોટો ભાગ પણ એને આપી દેશે

પણ રાણાનો જવાબ હતો. “ન્યા પગ મૂકવાનાર જગ્યા મળશે એ જ મારું રાજ્ય છે હું એક મોગલ-જેણે ભાગ્યની આઝાદીને છૂદી નાખી છે. મેવાડ-ભૂમિને રજદોળી છે, એની સામે કદી નમી શકતો નથી. બાદશાહને નમસ્કાર કરવાનો મતલબ છે ગુલામીને સ્વીકારવી ધૃતીના ટુકડા માટે આ મતલક કદી નમી શકે નહીં. ગુલામોની બેડીઓમાં જડાઈ સોનાના સિંહાસન ઉપર બેસવા કરતા આ પ્રતાપ વનવગડા ખૂદવાનું વધુ પસંદ કરે છે ગુલામીની મીઠાઈ ઘરવા આઝાદીના સૂકા ધાસના રોટલા મને વધુ આનંદ પમાડશે”

રાજાની સામે એક તરફ સામ્રાજ્ય હતું સોનાનું સિંહાસન હતું સુખ ને યેનની જિન્દગી હતી ત્યારે બીજી બાજુ માત્ર ષીડુ માધુ નમસ્ક વાનું હતું. પણ એમણે સામ્રાજ્યને ઠોકર મારી અને બકશ્વર સામે બલુનમ રજા, તો શું તમે રાજાને ખાદ્યકારી માનશો? નહીં વિનય અને નમ્રતા તો એમને અળથૂમીમાં જ મળ્યાં હતાં. પ્રતાપ ગુરજતોની આજળ વફા કરવા હમેશાં આજળ રજા કરી પણ અહીં તો પ્રમ જ બીજો હતો. બર્ક વહ્યુ! નમસ્કનો અર્થ હતો સ્વાર્થ અને સોબને વસ્તુ જની વૂટણે યોગ્ય? એટલા માટે જ રાજાએ વહ્યુની જગ્યાએ વનનું આલિંગન હતું.

જે વહ્યુ પોતાથી ગુણવિધ ગુરુજન પ્રત્યે કરાય છે તે જ આદર્શ વિકાસ કરી લઈ જાય છે જુઓ ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં વહ્યુ અને ધરેશ મુદર પ્રમોદરને ઉદમેશ આવે ॥

પ્ર० વસ્તુવર્ણ્ય મળે જીવે કિં જાણયહ ।

સ૦ વસ્તુવર્ણ્ય નીચ ગોચ કર્મ્મ જાણેહ । સહજ ગોચ કર્મ્મ નિષામ્મર્હ । સોહગા થ થ અપરિહય માળાકલે નિષ્વર્તેઈ વાહિવ માથ થ પે જાણયહ ॥

ઉત્તરાખ્યન જ્ઞ. ૨૬ સુ. ૧૦

સિખ પ્રમ કરે છે જન્મવન, વહ્યુ દ્વારા આદર્શ ક્યા આત્મિય હરો પ્રખટ કરે છે? સિખના આ પ્રમના જવાબમાં જન્મવાન હરમાવે છે વહ્યુ દ્વારા આદર્શના નીચ જોત રૂપે અખ્યાત વિષાક કમ અપે છે અને ઉચ્ચ જોત અધ્યય છે અને તે સૌભાગ્ય તથા અપ્રતિકૂલ આચાર્યની પામે છે અર્થાત્ એની વાણીમાં એટલું તેજ આવે છે કે કુનિયાનો પ્રમ માનવી એના સંબોને જોળી શકતો નથી. નમ્રતા અને વિવેક સાથે આશરે માનવી સોહ-પ્રિયતા મેળવે છે અને એટલા માટે જ એની વાણી કદી નિષ્ફળ જતી નથી. સાથે-સાથે વહ્યુ તો આત્માના દક્ષિણાવા તથા આત્મને પ્રખટ કરે છે તો કહેવાનો આશય એ છે કે વિનયપૂર્ણ વહ્યુ આત્માને નીચ જોતથી ઉચારીને ઉચ્ચ જોત તરફ દોરી જાય છે,

એક વખત સખાટ એણે જન્મવાન અધારીને વહ્યુ કરે છે એની સાથે સાથે હાજર રહેલા અન્ય મુનિ-દહને પણ વહ્યુ કરે છે એ વહ્યુમાં આદર્શનો તે શુભ કમ અપાય છે જે અદાસતના યુક્તોને સ્પર્શે છે અને તે સાતમા નરકના એકજિત અપેલાં કરોતિ ખાણી રહ્યા પ્રથમ નરકના

કર્મોમા પરિણતિ લાવી દે છે. ક્ષમક સમ્યક્ત્વ દ્વારા આ સમ્રાટ જ આગામી ચોવીસીમા પહેલા તીર્થ કર બનશે હા, તો નમસ્કાર-નમન વ્યક્તિત્વના અહ કારને ગાળે છે અને ગુણાનુરાગથી ચતા પ્રમોદભાવને પ્રગટાવે છે ઉદ્દેશ્યની વિભિન્નતાને લીધે નમસ્કારના ચાર ભેદ બતાવવામા આવ્યા છે

(૧) અશુદ્ધ નમસ્કાર

આ ભૌતિક સુખોની પ્રાપ્તિ માટે કરવામા આવે છે એમા મનમાં રહેલો સ્વાર્થ એલે છે આવી વ્યક્તિ જ્યા સ્વાર્થ હશે ત્યા નમી-નમીને વધુ કરતો રહેશે પણ જ્યા એને સ્વાર્થસાધનાની લેશમાત્ર આશા નહીં હોય ત્યા એ બિલકુલ નમશે નહીં, પછી ભલેને કાઈ ગુણી સત પુરુષ જ એની સમક્ષ કેમ ન હોય

(૨) અશુભ નમસ્કાર

આ બીજાને રાજી કરવા માટે કરાય છે એમા પણ પ્રત્યક્ષ નહીં પણ પરોક્ષરૂપે સ્વાર્થ નિહિત-રહેલો છે એ બીજાને ખુશ કરી પોતાનું કામ કાઢી લે છે

(૩) શુભ નમસ્કાર

કર્તવ્ય-ભાવનાથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરાય છે એ શુભ નમસ્કાર છે એમા સ્વાર્થ-ભાવના નથી તો ગુણાનુભાવ પણ નથી નમસ્કાર કરવા ખાતર એ નમસ્કાર કરતો હોય છે

(૪) શુદ્ધ નમસ્કાર

પરમાત્મ-ભાવથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરવામા આવે છે તે છે શુદ્ધ નમસ્કાર એમા ગુણી-જનો પ્રત્યે અનુગ્રાહ છે અને શ્રદ્ધા ને ભક્તિની ભાવના એમા અભિપ્રેત છે આવો જ નમસ્કાર જીવનને શુદ્ધ-દિસાએ પહોચાડે છે

પ્રતિક્રમણુ આવશ્યક

મતમા લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણુની આવશ્યકતા છે કાંટાથી ભરેલા માર્ગે ચાલતી વખતે કાંટાથી ભયવા જેટલી કાળજી રખાય છે તેટલી જ કાળજી-સાવધાની સાધકે અતિચારો પ્રત્યે રાખવી જોઈએ. અસાવધાનીને લીધે દેહચિત કાંટો વાગી જાય તો તમે એની ઉપેક્ષા કરતા નથી કાંટો લાગતા જ તમે ત્યા જ બેસી જશો એને પગમાંથી કાઢ્યા વિના તમે એક ડગલુ પણ આગળ નહીં વધો એને કાઢવા માટે કાંટાથી પણ વધુ

સીમ સેવકો તમે ખજામાં જોતરશો એથી તમને પીડ થશે કદાચિન સેવકો
પણ નીકળશે છતાં પણ તમે એની ચિંતા નહીં કરો. ખજામાં વાગેલા કદાચિને
કાઢવા માટે તમે જોટલા સાવધાન-સતર્ક રહો છો. છુ એટલી સાવધાની તમે
જીવનના કદાચિ કાઢવા માટે રાખો છો ખરો ?

આવક મુશ્કેલીજીવનમાં રહે છે છતાં જ એનું લક્ષ્ય ત્યાગમાં રહે છે.
એ સંસારમાં રહે છે પણ સંસારને તણમાં બરતો નથી. ચતુર બહેન
રેલથી ધડે છે એને અગારે-ભાડે-શોક છે કારણ કે ભાડે શિક્ષણ વગર એ
પ્રાક્તી પણ નથી બસ, બાપી જ રીતે આવક સંસારની આજ સાથે ખેંચે-
રમે-છે ત્યાં સુધી મુશ્કેલીવસ્થામાં છે ત્યાં સુધી બીજાને માગે પણ નથી.
પણ એ અગારા સાથે રમવા-ક્રીડા કરવા-છતાં જ જીવનમાં કંઈ લાગણી સ્થિતિ
નથી તેમ છતાં અસાવધાનીને લીધે અમર કંઈ લાગી જાય ત્યારે તો એને
ધીવર માટે એ સદા તૈયાર રહે છે

તમે કાંઈ પહેલી છે અને સવસ્થામાં જઈ રહ્યા છો ત્યારે કાંઈ પર કંઈ
પણ થોડી એવી કાળી રેખા બચવા કંઈક કચરો પડ્યો હોય તો પહેલાં
એને સાર કરો છો અને પછી જ થત બદલ નીકળશે. હા તો વસ્તુ ખતમ
કામની ચિંતા છે તેમ બાદમાં પરના કામની પણ ચિંતા છે ને ? ક્યાંક
અને વાસનાએના કેટલા કંઈક લાગ્યા એ બાજુ તમે કદી વિચાર્યું પણ
નહીં ? ખજામાં વાગેલા કદાચિને કાઢવા માટે તમે જાગૃત છો તેમ મિથ્યાત્વના
કદાચિને કાઢવા માટે પણ જાગૃતી સાવધાની રાખો છો ને ? મતેમાં અતિચારના
કદાચિ જાણ્યા છે એ તરફ પણ તમારું લક્ષ્ય મુખ્ય છે ખરું ?

બદલારની વાતમાં મનુષ્ય મણી સાવધાની રાખે છે સાં ? તમે શન
ક્રિસ્માન કરો છો. બાળે કેમકે ક્યાંક ને કેટલું જોયું ? એ માટે તમે લાંબા-
પહેલાં ચોપાડ રાખ્યો છો. સો-દોઢસોના ખજારે તમે બુનિયો રાખો-રેખો-છો
પણ એમ ને પૂછાય કે જીવનનું સર્વૈયુ કાઢવા માટે એક નાની-સી ઘસ્ટી-
રોળી-સી-પણ રાખી છે ખરી ? તમે એનો શો જાણવા વાળો ? હું માનું
હું-એનો જાણ નાકરમાં જ આવશે. પણ બાદમાં-સાધકની-વાત કંઈક
બીજી / છે જેમ વેપારી પ્રતિજ્ઞા સાં ? હા પછી પ્રકાશમાં આવક-જાવકનું
સર્વૈયુ કાંઈ છે એવી જ રીતે અપાદાને પચીકે પણ સાંજે-સંજે ટાકે-
ગુરુના યાત્ર-હા પછી પ્રકાશમાં ચોપાડા જીવનનું સર્વૈયુ કાંઈ છે

બાળે બાદમાં મતથી અમતમાં કેટલો મનો ? બાળે ક્યાંકની જવાબ

કેટલી વાર ઉદ્ધાની ? જો આવી તો શા માટે ? એની પાછળ ન્યાય હતો કે વ્યક્તિગત મુદ્દા સ્વાર્થ ? અને તેમાય આ કપાય અનતાનુગ્રાહી હતો કે, અપ્રત્યાખ્યાનનો હતો કે પ્રત્યાખ્યાનના વરણનો હતો કે પછી સંવલનનો ? એ કોઈની જવાલામા ખીજના દિતને કેટલું નુકસાન થયું, એના હૃદયને કેટલી ઠેસ પહોંચી ? કોઈના આવેગમા મે જે શબ્દો વાપર્યા હતા તે હિચિત હતા કે અનુચિત ? એમા ભૂલ કેાની હતી-મારી કે સામા પક્ષની વ્યક્તિની ? મહેલ ઢોલો ડરી ? આ બધાનું સરસેયુ ગઠવું એનું નામ જ તે પ્રતિક્રમણ છે

એક-એક નયા પૈસાનો હિસાબ ગણનાર શુ કદી મનના અહંકારનો પણ હિસાબ રાખે છે ? મારા અહંકારની શિક્ષા ખીજની જીવનયાત્રામા પથાવરોધકપણે તે બનતી નથી ને ? કયા ખીજના જીવનની દુર્ગંજતાને જાણી એને સદાગે-પીડુબળ દેવાને બદલે એની મશકરી તો નથી કરી ને ? સામાજિક પ્રગતિમા વ્યક્તિગત અહંકારને પોની સધર્મનું ખીજરોપણ તો નથી કયું ને ? મનમા કેટલું કપટ ભયું છે, લોભ કેટલો જમલો છે, ઈર્ષ્યાની કેટલી આગ જલી રહી છે, વાસનાવા કેટલા તોફાનો છૂપાયેલા છે, વિકારોએ આત્માની સ્વભાવદશાને કેટલી વિકૃત કરી છે, દેષે કેટલીકવાર આક્રમણ કયું છે અને રાગે કેટલીવાર આત્માને હેઠો પગડ્યો છે ?

સાધક આ રીતે પોતાની દિન-ર્યાને યાદ કરે એટલા માટે પ્રતિક્રમણના પ્રથમ આવશ્યકમા ધ્યાનનો કમ મૂક્યો છે એના વડે સાધક એકાગ્ર બની પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર દષ્ટિપાત કરે છે અને પોતાની પ્રતિસાઓનું સ્મરણ કરે છે સાથે-સાથે એક-એક વ્રતનું પુનરાવર્તન કરી એમા લાગેલા અતિચારોનું સ્મરણ કરે છે પછી સાધક શુરુદેવને વદણા કરા એમની સામે પાપોની આલોચના કરે છે આ આલોચના જ પ્રતિક્રમણનો પ્રાણ છે. ફક્ત પાપોને ગોખી જવા-રદણ કરી લેવું-એ પ્રતિક્રમણ નથી એ તો એનું શરીર થયું જ્યાં સુધી એમા પાપો પ્રત્યે પશ્ચાત્તાપ વહેતો નથી ત્યાં સુધી એમા જીવન પણ આવડું નથી.

કેટલાક એમ વિચારતા હોય છે કે દિવસ દરમ્યાન જેટલા પાપો થશે, સાંજે “ મિચ્છામિ દુક્કડ ” કરી લઈશું એટલે બધા પાપો ધોવાઈ જશે આપણુમાના કેટલાકની એવી ધારણા હોય છે કે વર્ષમા જેટલા પાપ થાય, તેટલા ભલે થાય, સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરીશું અને “ મિચ્છામિ દુક્કડ ” કરીશું કે બધા પાપો આપમેળે ધોવાઈ જશે બહુ દૂરદર્શિતા વાપરી ? પણ

આવી વિચારધારા ધરાવનાર એ વાતનું સ્મરણ કરાવે છે કે જો એવો વિશ્વાસ રાખે છે કે આખી જિન્દગી પાપમાં રમ્યા-પમ્યા રહે અને જગમાં એક દુનિયા મારી લીધી કે બસ જ્યાં પાપો ધોવાઈ જાય.

પણ શબ્દ રાખતો સાધ્વિ આપનો રગ કાંઈ એવો હશે-કાંઈ નથી કે એક વખતના મિત્તનિ દુહામાંથી એ સાદા સર્વ સહે બધવા તે જગમાં દુનિયા મારી કે બધું ધોવાઈ જાય. નહીંતર તો આ માન્યતા સચ્ચી ફરતી હોય તે તો જગમાં નિરતર તરતી રહેતી માહલીઓ અને મચ્છો તો ક્યારનાય મેક્ષમાં ચાલી મયાં હોત કારણ કે એમનું તો સમસ્ત જીવન જ જગમાં વીતે છે પણ આ બધી વાતો તો ડાહ્યામાની વાતોએ સહજ છે આવી વાતોથી એ ધડી મનોરંજન થાય છે પણ એમાં કાંઈ જ સત્ય નથી.

પાપની કાળજીને નહીં સેકડા મણ પાણી ધોઈ શક્ય નથી પણ પ્રયત્નિત-પશ્ચાત્તાપના આસુનાં એ ટીપાં એને એ મિનિટમાં ધોઈ સહે છે. પશ્ચાત્તાપના બહુમિ દુઝે સદ્ગુણોને ઉજળા કરે છે. પશ્ચાત્તાપ એ પરિવ્રતાનું ચિહ્ન છે પણ પશ્ચાત્તાપનો અર્થ છે ફરી-મીજ વખત એ પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી. જે પ્રયત્નિતમાં આ જાતની પ્રતિજ્ઞા હોતી નથી એને ભૂલ એવો જ શરો કે પાપ કરવા જાઓ અને મિત્તનિ દુહા પણ કરતાં જાઓ આ તો પેલા કુભરના મિત્તનિ દુહા જેવું છે એનું કાંઈ મુદ્દપ નથી.

પ્રતિબંધમાં સાધક પોતાની જુસોનું સ્મરણ કરે છે અને એ જાણે પશ્ચાત્તાપનાં આસુનાં સાથે છે એક વિચારો કશું છે જે જૂઠું કરે છે તે મનવ છે પણ જુસો પર બળકાર કરવો એ રાક્ષસનું કામ છે જૂઠું જરી સ્વાભાવિક છે પણ એ જુસો ઉપર બોરવ જનુભવવું અને જુસોને ફક્ત મનની બેસવું એ જ મોટામાં મોટી જૂઠ છે એ જ જીવનમાં અપ્રયત્ન સમ જાણી જામ છે.

કેટલાક લોકો એમ વિચારતા હોય છે કે જો હું મારી જુસોને એક વાર-સરીકાર કરી સધાવે તો જ્યાં સામે આવું અપમાન થશે, પણ આમ વિચારવું એ જૂઠ છે કારણ કે ખૂબી ગટર કરતાં જામ ગટર વધુ દુઃખમય હોય છે પ્રગટ કરેલા પાપ કરતાં છત્તું રખાવેલું પાપ વધુ અપમાન કરાવે છે. ખરોતે કન્યાવવાનો-સુધાવવાનો પ્રયત્ન જ પાપને વધારે છે કારણ કે એક જુસને સત્યાગ્રહ સાડું મીજ જૂઠ કરવી પડે છે એવી વળી મીઠા દસ

પાપ આચરવા પડે છે માટે મનુષ્યે પેતાથી ચયેલા પાપને છુપાવવું ન જોઈએ. પણ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે પાપ થઈ ગયું છે, હૃદયથી એ માટે પશ્ચાત્તાપ કરી લે આ પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એ પાપને ભસ્મ કરી નાખશે. રસોઈ બનાવતી બહેનને રસોઈ બનાવતી વેળાએ કાચલાને પણ અડવું પડે છે હાથ પણ કળા થાય છે પણ કામ આટોપાતા એ હાથ ધોઈ સાફ કરી નાખે છે એ જ રીતે સમ્યક્ત્વી આત્માને કદી પાપાચાર કરવો પડે છે, પરિસ્થિતિ એને વિવશ-લાચાર-બનાવી દે છે પણ સત્યશોધક સાધક કાર્ય પૂર્ણ થતા જ પશ્ચાત્તાપના જળબિંદુઓ વડે થયેલા પાપને ધોઈ નાખે છે.

એક વખત બગદાદના ફકીર કઈક ઉદ્વેગ મને બેઠા હતા એમની મુખ-મુદ્રા પર ખિન્નતા છવાયેલી હતી એમનું પૂછી ગયેલું મેં જોઈ એમના એક બકતે પૂછ્યું “આજે આપ ઉદ્વેગ કેમ છો? સતનું જીવન તો મસ્તીનું જીવન હોય છે દુનિયાની ઉપાધિઓ તજી દીધી, તેમ જતા ફકીરમાં પાછી ફિકર બાકી રહી ગઈ?” સતે જવાબ વાળ્યો “વત્સ, સાચું પૂછો તો સતના જીવનમાં આનંદ-સરિતા વહે છે ત્યાં તો રોજ દિવાળી હોય છે અને હમેશા વસંતનો આનંદ હોય છે પણ અત્યારે તો મારું મન પશ્ચાત્તાપના-અભિમા શોધાઈ રહ્યું છે હું પ્રજાને ધન્યવાદ દેવાનો પશ્ચાત્તાપ કરી રહ્યો છું.”

બકતે વિસ્મય બની ફરો પૂછ્યું “ભગવન, ધન્યવાદનો તે વળી પશ્ચાત્તાપ હોય? અને તે પણ ઈશ્વરને અપાયેલો ધન્યવાદ? એનું પણ શું કદી પ્રાપ્તિત હોઈ શકે છે?” ફકીર બોલ્યા “વત્સ, હા જ્યારે પ્રભુ-પ્રાર્થના વખતે પણ સ્વાર્થ આપણે પીછે છોડવું નથી, ત્યારે આપણે આત્માની નહીં પણ સ્વાર્થની વાત પ્રભુ પાસે કરતા હોઈએ છીએ તો એના માટે એનો વૃત્તિ માટે પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો જ જોઈએ.”

એ ફકીર આગળ બોલ્યો “એક વાર જ્યારે મેં ફકીરી અપનાવી નહોતી, ત્યારની એક દુઃખદ બીના વાત મને યાદ આવે છે બગદાદ શહેરમાં આગ લાગી હતી શહેરની બજારોમાંની દુકાનો આગમાં ભસ્મ થઈ રહી હતી; કેટલીયે દુકાનો બળીને રાખ થઈ ગઈ હજારો-લાખોનું નુકસાન થયું મારી પણ દુકાન ત્યાં જ હતી હું ચિતામગ્ન બેઠો હતો તે જ વખતે અચાનક કોઈએ આવી મને બગર આપી કે તમારી દુકાન બચી ગઈ છે મેં ખુશ થઈ, પ્રુદ્ધનો ઉપકાર માન્યો અને એને અનેક ધન્યવાદ આપી રહ્યો પણ આજે જ્યારે એ દસ્યનું ઝમરણું થઈ આવે છે ત્યારે મારું મન શોઈ પડે છે અતરાત્મા બોલી બેઠે છે, કેટલી સ્વાર્થ-વૃત્તિ ભરી છે તારામાં? જ્યારે

તારા જ બાઈઓની દુકાનો બાજમાં લસીભૂત થઈ રહી હતી એમનો રોટનો ખૂટવાઈ ગયો હતો એ બિચારા બાંસુ વદાવી રહ્યા હતા ત્યારે વાડુ મન તારી દુકાન જમવાથી ખુશ થઈ રહ્યું હતું કેટલો સ્વાર્થ ભર્યો છે આ મનશર્મા ! બાઈઓની બાંજોમાં બાંસુ નીતરતા હતાં અને હું પ્રભુને ધન-વાદ બાંધી રહ્યો હતો. બસ એ જ પાપ બાળે મારા મનને પીડિત કરી રહ્યું છે

■ તો જન્મદાનના સત ફરીની વાત તમારી સામે મુકાઈ છે એના જીવનમાં હાલની પવિત્રતા બેલી રહી છે કારણ કે એના મને સ્વાર્થને ધક્કો પો છે એ પાપ ઉપર બાંસુમાં સાચા છે

તેવી જ રીતે પ્રતિક્રમણમાં આપણે જુલાયેલી સ્વાથ-હસિને શોધવી છે બીજાની જમીની-વિનાશની વાતથી મન હાળીવિત થાય છે તે સમજવું કે મનમાં હજુ દુષ્ટતા બાકી છે અને એ દુષ્ટતાને ધોવા જ પ્રતિક્રમણને કમ યોગ્ય છે

પ્રતિક્રમણ શું છે? આદ્રમાની સામે એનો શા સમય છે ? ઉપરામ્યન સૂત્રમાં એના અને વિશદ ચિંતન રજૂ કરવામાં આવ્યું છે સિમ્મ પ્રમ કરે છે

મદ્મ પદ્ધિમમેણે મન્તે ! કીલે દિ બળયદ !

મયાવ પદ્ધિમમેણે વયલિદ્વાણિ વિદેદ,

વિદિય વય-લિદે પુવ-લીલે મિલ્લાસયે

મસલક ચરિત્તે મદ્દસુ વયવળમાવાસુ

દયકલ્તે મપુદ્દલે સુપ્પલિદિય વિદેદ !

ઉપરામ્યન બા. ૨૬ સ. ૧૧

પ્રમ લખવન પ્રતિક્રમણ કરીને આદ્રમા ક્યા વિસિષ્ટ ઝુલ્હે જમાવે છે !

સિમ્મના મનની નિર્યાસાનુ સમાધાન કરતાં લખવાન ફરમાવે છે પ્રતિક્રમણ દ્વારા સાધક જતના હિંદોને દાંકે છે પ્રમાદવસ મતમાં જે રખલન મનુ હોય, સાધક પ્રતિક્રમણ દ્વારા એને દૂર કરે છે જરૂરી વજેરે મકાનમાં-પરમાં ક્યાં પશુ નાનુ એક હિંદ કરે છે તો તમે ચિંતા કલ્પ લાગે છે તમે એ ભૂલ્યા માટે પ્રમલ કરો છે પણ મતમાં હિંદો પડી તમ છે ત્યારે તો તમે ખસાવધ રહો છે તમે વિચારતા હો છે કે આ તા નાની એવી જુસ છે પણ માદ રાખ ને, બાઈઓ નાની એવી જુસ પણ જીવન-

નૈયાના હિદયત્ છે નાન-વહાણુમા હિદ્ર પડ્યુ છે નાનિક એની ઉપેક્ષા કરે ને કહે અરે, આ તો નાનુ શુ છિ છે આવી આવીને તે વળી કેટલુ પાણી આવશે ? પણ એ ઉપેક્ષિત છિ ન કદી આખા વહાણુને લઈ ફળે છે એટલા માટે સાધકે તો પ્રતોમા પડતા હિદ્રો પ્રત્યે ખૂબ સવાધ રહેવુ ધટે એને પૂરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કારણ કે આજે હિદ્રો દ્વારા આશ્રવને પ્રવેશવાની તક મળે છે પ્રતોમા પડતા હિદ્રો બધ થતા ન હોતો આશ્રવ પણ થતો બધ થાય છે

પ્રતિક્રમણનો ખીજો લાલ છે ચારિત્રમા રહેલી સખળતાને દૂર કરવી સખળતા એટલે ચિત્ર-વિચિત્રતા ને માત્ર ચિત્ર-વિચિત્ર હોય છે એને સખળાગો કહેવામા આવે છે આ ચિત્ર-વિચિત્રતા જ્યારે જીવનમા આવે છે ત્યારે એ બહુરૂપિયાપણુ કહેવાય છે, કે જેના મનમા કંઈક છે, વાણીમા કંઈ ખીજુ ન છે અને કર્મમા પણ વળી કંઈ ત્રીજુ ન છે ને આપને કંઈક કહે છે અને મારી પાસે કંઈ ખીજુ ન વાત કરે છે, જન-સમૂહમા એનુ જીવન જુદુ હોય છે ત્યારે એકાત-ક્ષણમા એના જીવનની ગતિ વળી એથી જુદી ન જોવા મળે છે આ બધુ ન બહુરૂપિયા જેવુ છે આવુ જીવન સાધક-પથ પરથી અધ પતન કરાવે છે પ્રતિક્રમણુ જીવનના આ બહુરૂપીપણાને દૂર કરે છે સાથે જ સાધક પ્રતિક્રમણુ દ્વારા અષ્ટ પ્રવચનની આરાધનામા વિશેષ પ્રયત્નશીલ બને છે

પાત્ર સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ અષ્ટ પ્રવચન કહેવાય છે આ છે પ્રતિક્રમણુનુ સ્વરૂપ હવે આપણે પાત્રમા આવશ્યક અંગે વિચાર કરીશુ

કાયોત્સર્ગ આવશ્યક

પ્રતિક્રમણુ આવશ્યક પછી કાયોત્સર્ગનુ સ્થાન આવે છે. સાધક પાપોની આલોચના કરીને આતરિક જૂલોથી શુદ્ધ બને છે કાયોત્સર્ગ એ અગિયારમુ તપ છે એનો અર્થ છે દેહ પ્રત્યેની મમતાને દૂર કરવી જ્યાં સુધી દેહ પ્રત્યે મમત્વ-ભાવ છે ત્યાં સુધી સાધક જીવનના મેદાનમા દબતાપૂર્વક આગળ વધી શકતો નથી

એક સૈનિક યુદ્ધ-મેદાને જાય છે એના મનમા જો દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો મોતનો ભય એના મન ઉપર જવાયેલો રહેશે. રણ-મેદાને મોતને સામે જોતા જ એ નારી છૂટશે સાધનાના ક્ષેત્રમા પણ સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો ત્યાં પણ એને સફળતા મળતી નથી સાધક-જીવન

કૃષોનો નહીં પણ કટાક્ષીયું રાહ છે જ્યાં જતો ને પગમે હમરો કપો
 છે વિહાર-યાત્રામાં ગરમી-હીના સેકડો પરિપક્વો સહેવા પડે છે એટલે
 જો સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે આસક્તિ હશે તો એ સાધના કરી શકશે નહીં

દેહ પત્ની આસક્તિ સમાપ્ત ન થાય તો આધ્યાત્મિક જીવન મુદ્દર
 બની શકતું નથી. પોતાના ધાર્મિક વિશ્વાસ પર મનુષ્ય ત્યારે જ સ્થિર થઈ
 શકે છે જ્યારે દેહ પ્રત્યેનો એનો આસક્તિ-ભાવ સમાપ્ત થઈ ગયો હોય
 છે કામદેવ સાધકના મનમાં જો દેહાસક્તિ હોત તો શું એ ભારે ક્યોને
 સહી શકત ખરો ? શરીરના દુઃખ દુઃખા કરવામાં આવે છે શરીરનો અણુ
 -અણુ વેદનાથી પીડા પામી રહ્યો છે પેમો પિતાય આકૃતિમાં રહેલો દેવ
 બોલે છે કામદેવ ત્યાં સારું પીડાએ છે ? કહી દોને કે કામવાન મહાવીરનો
 ધર્મસિદ્ધાન્ત મિથ્યા છે આ બે સ દો માત્ર દમણાં જ એક મિનિટમાં
 વમરી વેદનાનો ખત લાવી દેશે એક બાજુ અસીમ વેદના છે બીજી
 બાજુ દેહતે એ સબ્બો ઉચ્ચારવાના છે પણ કામદેવે તો વેદના-પીડા સહેવાનું
 સ્વીકાર્યું પરંતુ કામવાન મહાવીરના ધર્મને મિથ્યા ન કહ્યો કારણ કે કામદેવની
 દેહાસક્તિ એટલી ઘર્ષ વૂઠી હતી.

આવી જ વાત ગજસુકુમારની છે માથે અગ્નિ લાગી રહ્યો છે અગ્નિ
 જ્વાળામાં સોઢી ને માંસ તપીત રીને જળી રહ્યો છે પણ માથાની જ્વાળા
 મન સુધી પહોંચી શકી નહીં ત્યાં તો કુમારને શાંતિનો સાગર સહેવાઈ રહ્યો
 છે કારણ એ જ કે એમની દેહાસક્તિ સમાપ્ત થઈ ચૂકી છે તેઓ નાચે
 છે કે ને બે છે તે મારું નથી બને ને મારું છે તે કદી ભરમ થઈ
 શકે નહીં પ્રથમકાળની-સવાનકાળની જ્વાળા પણ ભરમીભૂત કરી શકતી
 નથી. દેહ પરનો અમત્વભાવ દૂર થયો ત્યારે જ તો ગજસુકુમારનો અંદરમાં
 પ્રાણપાતક શત્રુને પણ ક્ષમા આપી શક્યો કાપોત્સર્ગ અર્ચિ સિંચ પ્રસ
 કરે છે

પ્રશ્ન : કારકસર્ગોર્ણ મળતે જીવે પિં કળવદ્ ?

ત્વયાહ : કારકસર્ગોર્ણ સોય પદ્મપ્પન્નં પાપચ્છિન્નં વિસોદેહ, વિમુક્ત
 પાપચ્છિન્નેય જીવે નિષ્કુલદેવ્ય બોદરિયમરુથ્યમારપદે
 પસરથ શાન્તોત્તમ્ય સુદંસુદેર્ણ વિહરદ્.

અશ્ર લગવન, કાયોત્સર્ગ દ્વારા આ આત્મા કયા આધ્યાત્મિક આનંદનો અનુભવ કરે છે તે જવાબમાં ભગવાન ક્રમાવે છે “ કાયોત્સર્ગ દ્વારા આત્મા ભૂતકાળના અને વર્તમાન કાળના પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ બને છે ભૂત અને વર્તમાનમાં જીવનની દુર્ગંજતાઓને લીધે થયેલાં પાપો માટે સાધકને જે પ્રાયશ્ચિત્તનો યોગ સાપડ્યો છે, એની વિશુદ્ધિ વિના આત્મા અતિચારોને દૂર કરી શકતો નથી અતિચારોથી શુદ્ધ થયા પછી સાધકના મનમાં એટલો જ આનંદનો અનુભવ થાય છે, જેટલો કે એક મનૂરને માથેથી ભાર ઊતરે છે ત્યારે જે આનંદ એને મળે છે

ભારે વળન ઊચકી ચાલતા મનૂરની મનસ્થિતિને મોટરકારોમાં ધૂમતા ગેડો-શાહુકારો જાણી શકતા નથી જેણે જીવનમાં કઠી પાત્ર શેર પણ વળન ઊચક્યું નથી તે મણ ભારથી હળવા થવાનો આનંદ જાણી શકતો નથી માથાનો ભાર તો હળવો હોય છે એના કપોને પણ આપણે સમજી શકીએ પરંતુ અતિચારોનો પણ એક ભાર હોય છે પ્રત્યેક વિભાવ દ્વારા પોતે એક ભાર છે એ ભારનો તોલ-માપ કાંઈ નહીં હોય પણ એ જુએ ભાર છે, જેના વડે આત્મા ભાગ-મય બને છે આ ભાર જ આત્માને અધ પતન તરફ ખેંચી લેતો છે અને દુર્ગતિદ્વારે લાવી ઊભા કરી દે છે

હા, તો જે ક્ષણે આત્મા અતિચારોને હરી લે છે, પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા દોષોના ભારથી મુક્ત બને છે ત્યારે એને એક જાતનું હળવાપણું અનુભવાય છે એના મન પરનો ભાર ઓછો થાય છે અને ત્યારે જ એ પ્રશસ્ત ધ્યાનનો યોગ મેળવી શકે છે ધર્મ અને શુકલધ્યાન પ્રશસ્ત-ધ્યાયવા યોગ્ય છે પ્રાયશ્ચિત્ત પહેલા મનની સ્થિતિ સકલ્પ-વિકલ્પમાં રાચે છે પણ જ્યારે દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાઈ જાય છે ત્યારે મનના વિકલ્પો-સંભાપ્ત થાય છે અને પ્રશસ્ત ધ્યાન લાગી આવે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યક :

અતીત (ભૂતકાળના)ના અતિચારોની આલોચના પછી સાધક પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાયોત્સર્ગ કરે છે અને અતીતના દોષોથી મુક્તિ પામે છે પરંતુ ભવિષ્યના દોષોને રોકવાનું કાર્ય પ્રત્યાખ્યાન કરે છે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનનું મહત્ત્વનું સ્થાન છે ભાગતીય સમ્મૃતિનું લક્ષ્ય ત્યાગ તરફ છે એ ભોગમાં નહીં, પણ ત્યાગમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે એ ભોગીનું નહીં પણ ત્યાગીનું જ સન્માન કરવાનું શીખવે છે.

એનું કહેવું છે સદ્ગુણીપુત્રો કરતા સરસ્વતીના પુત્રોનું સમાન કરો કારણ કે સદ્ગુણી કરતાં સરસ્વતીનું ગ્ધાન વધુ છે સદ્ગુણી તો જાણે છે, કામ નથી જ્યારે સરસ્વતી તો જન પર્વત સાથે જ રહે છે અને જ્યાં જીવન સુધી જ નદી પશુ જાગ્રતી જીવનમાં પશુ એ સાથે જાય છે-આપી રહે છે પશુ મમણ-સરકૃતિ કહે છે જ્ઞાન કરતાં ત્યાગનું સ્થાન મહાન છે તીર્થ કર જ મની સાથે જ ત્રણ જ્ઞાન ધરાવતા હોય ૥ પરંતુ જ્યાં સુધી તેઓ મૃદુલ-દશામાં હોય છે ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વદ્ધા કરતા નથી, જ્યાં જૈનગમનો સિદ્ધાન્ત છે મુનિમાં બે જ્ઞાન છે જ્યારે તીર્થંકર જ્ઞાનની શ્રેણીમાં મુનિ કરતાં આગળ છે પશુ જ્યાં સુધી તેઓ ચારિત્ર-અશુભ કરતાં નથી ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વદ્ધા કરી શકતા નથી, અને બીજું તો ઠીક પશુ જ્ઞાનક્ષેત્રે એક દેવ પશુ મુનિ કરતાં આગળ છે પશુ જૈનાર્જ્વ પ્રત્યાખ્યાનનો અભાવ હોય છે એટલા માટે જ મતિ-જને મુતિજ્ઞાનના ધારક મુનિ વદ્ધિ ૥ પરંતુ અવધિજ્ઞાનનો ધારક દેવ વદ્ધિ નથી.

જૈનાગમની એક બીજી વાત એવી છે કે જો જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનના આદર્શને અધિકારે છે એક જાણુ ચક્રવર્તી છે બીજી જાણુ ચક્રવર્તિની સેવક ૥ જે બેઉ હાથ જોડી ચક્રવર્તીના કુકમની રાધમાં બેસે છે પશુ એ જ સેવક ને ચારિત્ર-મમ અગ્રીકાર કરે છે અને એના બીજે જ દિવસે પોતે ચક્રવર્તિના મનમાં વૈરાગ્યની શયના જાગે છે અને એ પશુ વિશાળ સામ્રાજ્યને તજી મુનિ બને છે એવીસ કલાક પહેલાં એમના જ સેવકે દિશા અશુભ કરી છે એટલે એક જાણુ સેવક છે અને બીજી જાણુ સમ્રાટ છે પશુ અમરકારની વાત તો એ છે કે સમ્રાટ સેવકના ચરણોમાં નમે છે કારણ કે આટલા દિવસે બેસે એ બિખાલી જની સમ્રાટના હારે બટકતો હશે પશુ જાણે તો એ આત્માનો ચક્રવર્તી છે ત્યાગ અને વૈરાગ્યનું વિશાળ સામ્રાજ્ય એની પાસે છે જ્યાં છે પ્રત્યાખ્યાનનો પ્રભાવ વર્ષો સુધી જે ચરણોમાં મૂકતો રહ્યો ગુણગીમાં જાણી જીવનની વીતાવી પશુ જાણે એ ચક્રવર્તી છે અને ચક્રવર્તી એને વાંદરા એના ચરણોમાં મૂકે છે

જ્યાં સુધી ચારિત્ર-મોહનો ક્ષયોપશમ થતો નથી ત્યાં સુધી એજ નવકારસી જેવું પ્રત્યાખ્યાન પશુ આત્મા કરી શકતો નથી. અવરમાં-સુદ્ધમાં પ્રત્યાખ્યાનવસ્થાનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ થાય છે ત્યારે જ મનમાં પ્રત્યાખ્યાન તરફ અધિગમિ જને છે પ્રત્યાખ્યાન એ એ સિદ્ધ મમ કરે છે -

પ્રશ્ન - પચ્ચક્ષણેણ મન્તે જીવે કિં જળયદ્ ?

જળ પચ્ચક્ષણેણ આસવ દારાદ્ નિરુમદ્,

પચ્ચક્ષણેણ દન્ઢા નિરોદ્ધં જળયદ્ ।

જ્ઞાતિ નિરોદ્ધં યજ્ઞ યં જાંવે સન્વદન્વેસુ વિણીય તન્દે
સીદ્ધ ભૂષ વિહરદ્ ॥

ઉત્તરાધ્યાયન સૂત્ર અ ૨૯ સૂ ૧૩

પ્રશ્ન —“ ભગવન્, પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા કયા આત્મગુણને પ્રગટ કરે છે ? ”

શિષ્યની નિસાસાનુ સમાધાન કરતા ભગવાન ફરમાવે છે “ પ્રત્યા-
ખ્યાન દ્વારા આત્મા આશ્રવદ્વારેને રોકે છે જ્યાં સુધી આવતા આશ્રવોને
રોકાતા નથી ત્યાં સુધી કર્મોનો પ્રવાહ આત્મામાં આવ્યા જ કરે છે જ્યાં
સુધી કોઈ વસ્તુ માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં આવતો નથી, પરથી આસક્તિ
દૂર થતી નથી ત્યાં સુધી કર્મરજ આવતી જ રહેશે ”

પિતાએ કોઈ વસ્તુ વ્યાજ ઉપર લીધી છે તો પુત્રે પણ એટલું વ્યાજ
આપવું જ પડશે તેવી જ રીતે કોઈ યોગિમાં રહે અથવા ન રહે પણ એ.
વસ્તુ દ્વારા કર્મોનો આશ્રવ તે ચાલુ જ રહેશે એમ તો આત્મા જ્યાં
શરીરનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે ત્યાંની હજારો વસ્તુઓમાંથી એકને પણ સાથે
લઈ જતો નથી પણ હા, વસ્તુઓનો મોહ સાથે લઈ જાય છે પદાર્થો તંજ્યા
છે પણ પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ દૂર થઈ નથી માટે જ્યાં સુધી આસક્તિ
સમાપ્ત થતી નથી ત્યાં સુધી ક્રિયા થતી જ રહેશે

પણ બહી એક પ્રશ્ન થાય છે જે વસ્તુનો આપણે ઉપયોગ જ કરતા
નથી શું એની ક્રિયા પણ લાગશે? હા, કારણ કે જ્યાં સુધી પ્રત્યાખ્યાન થતું
નથી ત્યાં સુધી ક્રિયા જરૂર લાગશે જ માની લ્યો કે તમારી પાસે એ મોટર
ને ત્રણ સાર્થકો છે તમે ફક્ત એક મોટર અને બે સાર્થકોનો જ ઉપયોગ
કરો છો પણ તમારે ટેક્સ તો પાડેલો હશે જ પડે છે તમે એમનો
ઉપયોગ કરો છો અથવા નહીં એ સવાલ નથી, પણ સવાલ તો છે માલિકીનો
જ્યાં સુધી વસ્તુઓ પરથી તમે સ્વામીત્વ-માલિકીપાત્ર-દર કર્યું નથી ત્યાં
સુધી તમારે ટેક્સ હરવા જ પડશે જસ, આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પણ એ જ
વાત છે.

એક વાત એમ પણ છે તમે મુબઈમાં એક મહાન બાંહેલી બને પછી દશમાં માસમાં જ્યાં લાંબી બે વર્ષ પછી પાછા મુબઈ આવ્યા મહાન માસિક તમારી પાસેથી આવડે તમે કહેશો શબ્દો આપી, હું તો એક સ્વિચ પણ આ મહાનમાં રહ્યો નથી તો એવું શબ્દો કેવું? એ કહેશે, તમે રહો જાણવા ન રહો એનો કોઈ પ્રશ્ન નથી એ વર્ષ મુબઈ તો તમે એના માસિક રહ્યા છો બુલ્બો તો ખરા કે આ તાજી તમે મારેશું છે અને વાત પણ સારી જ છે કે તમે તમારું સ્વામીત્વ કાયમ-ચાહત રાખ્યું છે તો તમારે એવું શબ્દો પણ આપવું જ પડશે જાણ સ્વામીત્વને-માસિકી પસંદ ન લે આખ્યાતિક ક્ષેત્રમાં જાણ આસક્તિ કહે છે અને આ આસક્તિને જ્યાં મુબઈ પરિત્યાગ કર્યો નથી ત્યાં મુબઈ જામવ ચાલુ જ રહેશે પ્રત્યાખ્યાન જ એ જામવદારને શાંતી શાંતી છે

સાથે જ પ્રત્યાખ્યાન ક્ષિત્તિનો નિરોધ કરે છે કારણ કે ક્ષિત્તિને અસંદિગ્ધ કરી વિના પ્રત્યાખ્યાન સંભવી શકતું નથી એટલે પ્રત્યાખ્યાનદાર જ આપના ક્ષિત્તિઓ પર કટ્ટોચ કરી શકે છે પછી ૭ પદ્ધતિઓ એલે પરિત્યાગ કર્યો છે એ એના મનમાં કદી શોષ-તાલ્ય કે અસક્તિ પેદા કરી શકશે નહીં એથી સૌથી મોટો શાસન એ શાસન છે કે મનની વૃદ્ધિ-જન્ય સમજતા સમાપ્ત થઈ જાય છે અને સાધક આત્મ-સંતોષી બની શકે છે

ઉપસહાર

આ રીતે પ્રતિકાશ્વર્ગમાં જાણે જાણે આમીચના કરીએ છીએ જીવીતના દેશેને સાવધાનીનું કંઈ દૂર કરીએ છીએ એવું પ્રત્યક્ષ કરીએ છીએ અને કવિષ્વર્ગમાં એમના નિરોધ મારે તેમજ મધ્યમાં છીએ પ્રતિ કાલનાં જ આવશ્યકોનો કમ પણ પૈદાનિક રહે રાખવામાં આવ્યો છે પદેસે સામાયિક આવશ્યક જીવનમાં સમજાવતી સાધના શીખવે છે સમ આવ જાણ વિના સદ્ગુણો પ્રત્યે પ્રેમ જન્યુત થતો નથી તેમ દુગુણોથી વિરક્તિ પણ થતી નથી સમજાવતો સાધક જ મુખાનુરાગી બની શકે છે એવા મારે જ સામાયિક પહેલો યોગીસી સતવનનો કમ આવે છે સુલ-પૂર્વ જાણ પછી જ માનવી ગુણોની પૂજા કરે છે અને ત્યારે જ ગુરુ જાણના ચરણે નમે છે એટલા મારે જિન-સ્તુતિ પછી ગુરવસ્તુનો કમ જાણે છે

તેનાં મન, વચન ને કર્મમાં નિમગ્ન છે તેમના આશયો દૂર રહે છે

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અને અતિચારે પ્રત્યે સન્નગ રહે છે પ્રમાદવશ પણુ જો આ અપહન થઈ જાય છે અને ઘરોમાં દોષ લાગે છે તો એ દોષોને પશ્ચાત્તાપના વારિયો મોલા માટે કૃતનિશ્ચયી બને છે અને એટલા માટે જ વદલુ પછી પ્રતિક્રમણુ સ્થાન રાખવામાં આવ્યું છે. જૂલોના સ્મરણુ સારુ મન, વચન ને કાયામાં સ્થિરતા થવી જરૂરી છે માટે જ પાચમો આવશ્યક કાર્યોત્સર્ગનો આવે છે એટલે કે દોષોની આલોચના પછી પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાર્યોત્સર્ગનો નિયમ છે અને સ્થિર યોગવાળી વ્યક્તિ જ પ્રત્યાખ્યાન કરી શકે છે એટલા માટે કાર્યોત્સર્ગ પછી પ્રત્યાખ્યાન કરીને સાધક લવિષ્યના દોષોની સંલવિતતાને રાહી કે છે અને આમાં પૂર્ણ લીન બનીને સ્વભાવ-દશામાં પાછો આવે છે અને વિભાવ-સ્થિતિમાંથી સ્વભાવ-સ્થિતિમાં પાછું આવવું એ જ પ્રતિક્રમણુ છે

દિનાક

તા ૧૪-૬-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,
કાંટ, મુબઈ

અહિંસા એ ભારતીય સમૃતિનું જીવનચૂત તત્વ છે ભારતીયોના રહે રામમાં એનું તત્વ ભરેલું પડેલું છે ભારતીય હવા એટલે અહિંસાની હવા ! ભારતીય ઇતિહાસ એટલે અહિંસાનો ઇતિહાસ

ધર્મના નીચેનું બીજું નામ છે અહિંસા

આપના મનને એક માત્ર દયારૂપી ખૂબચરત આબુન-

શુધી સન્ને

અધ્યાત્મ સરૂતિના પ્રતીક સમા પવિત્ર દિવસોમાં તમે અખંડ સદૈશી બવણું કરી રહ્યા છો, તમે શ્રદ્ધા-સદૈશી સાંભળો છો અનેરિત અને અપાનના સદૈશીઓ સાંભળવા તમારા ક્ષન આતુર રહે છે મોટા-મોટા નેતાઓના સદૈશી તમે સાંભળો છો પ્રધાનમંત્રીનો સદૈશી સાંભળવા માટે એપાટી તો લાખોની સંખ્યામાં તમે સૌભેચ્છા લાખો છો અને ધણી પ્રેમથી એમનો સદૈશી ગ્રીષ્મો છો. પણ હું પૂછું છું કે આત્માનો સદૈશી તમે સાંભળો છો કહી કે નહિ ? આત્માનો સદૈશી જેણે સાંભળી લીધો છે એને દુનિયાનો કેઈ સદૈશી સાંભળવાની જરૂર રહેતી નથી.

ધ્યાન જ સયમ પહેલાં તમારી સામે મજબુત્તમારની પવિત્ર વાત આવી હતી. તે ત્યાજ અને અસિદ્ધાનકારી વાત મારા સાથી મુનિશી પાસેથી તમે સાંભળી ચૂક્યા છો. તે મહાન સાધક જૈનજાતનું અપોતિર્ધર નક્ષત્ર છે એ પણ એક હલ્લ હતો જેથી પોતાના સુકુમાર ન્યાયના માથે ધનધનતા અમારા મુઠ્ઠી સહમા. તો સામે પણ એવું એક અદ્ભુત હલ્લ હતો કે એ ધનધનતા અમારાને સમજાવપૂરક સહી સર્ઈ રહ્યું. એ જવાલામાં તને જાણી રહ્યું હતું રહત અને માંસ બેઠળી રહ્યાં હતાં પરંતુ એની બાજી મન સુખી પહોંચી રહી નહિ. તે મનને ન્યાયી રહી નહિ. કારણ તે સાધક સાધનાની એવી સ્થિતિએ પહોંચી ગયેલો કે જ્યાં તનને તપાવનાર આ જવાલાઓ પહોંચી રહે નહિ. અને આ જાણ એટલા જ કારણસર સમર્પિત મની રહ્યું કે એમણે આત્માનો સદૈશી સાંભળી લીધો હતો. સયમ અને આનંદ એવી સ્થિતિમાં તેઓ લીન થઈ ગયા હતા કે જ્યારે એમને એ

જ્ઞાન પણ રહ્યું નહોતું કે કાંઈ એને બાળી રહ્યું છે તેથી કાણ બાળી રહ્યું છે એની એમને ખબર સુદ્ધા પડી નહિ.

આ સાધનાની ચરમ સ્થિતિ છે આ સ્થિતિએ પહોંચવા માટે સયમનો પણ સ્વીકારવો પડશે મન અને ઇન્દ્રિયોને વશમાં લેવા પડશે સયમ શક્તિનો સ્રોત છે સ્ત્રીમ-વરાળ જ્યારે પાવર નળીમાં સયમિત બની જાય છે ત્યારે વિશાળ એન્જિનનું ગતિ આપે છે અને એને કારણે હંગરો-લાખો ટન ભાર એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઈ જઈ શકાય છે આવી શક્તિ કયાથી આવી ? કહેવું પડશે કે એ સયમની જ શક્તિ છે એટલા માટે જ શાસ્ત્રકાંડે ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ અને આત્મસયમ ઉપર ભાર આપ્યો છે મન ચારે બાજુ ફરતું રહે, ઇન્દ્રિયો વાસના તરફ દોડતી ફરે અને પછી આપણે ઇન્દ્રિયોએ કે સાધનામાં રસ આવે તો એ સંભવિત નથી તમને તો રસ પડે છે આદિસર્માં એસી રૂપિયા બેળા કરવામાં જેવો રસ ત્યાં છે એવો આત્મસાધનામાં છે ખરો ? જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયો વિપથગામિની છે ત્યાં સુધી અધ્યાત્મની વાતોમાં રસ આવી શકશે નહિ

ઇન્દ્રિયો શું છે ? ગ્રંથિઓએ આત્માને ઇન્દ્ર બનાવ્યો છે—“ इन्द्रो वै आत्मा ” આ ઇન્દ્રપી આત્મા માટે નો સહાયક છે, તેમને ઇન્દ્રિય કહેવાય છે લખવા માટે પેન્સિલ અથવા પેન સાધન છે તેવી જ રીતે ઇન્દ્રિયો પણ આત્મા માટેના સાધન છે આત્મા ધારે તો ઇન્દ્રિયો વડે સંસારજન્યને સીમિત કરી શકે છે, અને તે ધારે તો તે જ ઇન્દ્રિયો વડે લવજન્યનું ઇન્દ્રિ કરી શકે છે

પેન્સિલની અણી દાઢવા માટે અપાયેલા ચાકુ વડે જો દાર્ઢ બીજની આગળીને છાલી નાખે તો તે ચાકુનો દુરુપયોગ જ થયો કહેવાશે સાધન સાધન છે, તેનો તમે સદુપયોગ પણ કરી શકો છો તેમ દુરુપયોગ પણ જે દર્પણને નિમિત્ત માની ભરત ચક્રવર્તીએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે જ દર્પણ વડે અલ્પપ્રમાણે કૂકડાને લાડતા શીખવાડ્યું ચક્રવર્તી સમ્રાટે જે નિમિત્તને મેળવી અનત-અનત કર્યોના ક્ષય કર્યો હતો, તે જ નિમિત્ત દ્વાન દેવડા અને એના સ્વામીએ અનત-અનત નવા કર્યો બાધી લીધાં.

એમ તો તમે બહુ કુચળ છો દરેક ચીજનો પૂરેપૂરો સદુપયોગ કરવા માગો છો જે જ્ઞાનાની એક દિવાળીની પેટી આણી, દીવાબત્તી કરતી વેળા જે એક દીવાસળી પણ નીચે પડી ગઈ હશે તો તેને ગાંધી ફરી પાછી તે

જીવિમાં પ્રાપ્તિ થો હો. એવી જ રીતે એક જાનના રૂઝ સોય લાગ્યા, એમાંથી એક પણ સોય ખોવાઈ નામ છે તો તેને પણ શાપી કાઢે છે. પરંતુ મિનિટ એવી શાપ પાછળ યુગાવી થો છે પણ એને જાતી કરવા નથી અને બીજુ તો શુ ચોપા લખતી વખતે શાપી સુકવવા માટે ને રવી બ્રહ્મરો ઉપર નાખવામાં આવે છે તેની પણ તમારા કિમતમાં કિમત છે જાને હાથ દનપેનનો મુગ બાવી ઝપો છે પરંતુ આજની કપ્પીસ વર્ષ પહેલાં દરેક કુમતે કાળી શાપીથી લખાતું હતું અને એને સુકવવા માટે રવીનો ઉપયોગ કરાતો હતો. બ્રહ્મરો ઉપર રવી નાખ્યા બાદ એ રેતીનું શુ થતું ? શુ એને ફેંકી દેતા હતા ? જ નહિ. ખૂબ જ સાવધાની સાથે એને ફરી તે જ જમીમાં નાખી દેતા હતા. એ રેતીને પણ નકામી જવા દેતો નહોતા વારુ, તો જતાવે કે એની કિમત શુ હશે ? બે-ચાર પૈસામાં તો પૂરી ની કાર્યકર્તા નામ છે પરંતુ એનો પણ તમે સકુપયોગ કરો છે.

નાની નાની વસ્તુઓનો તમે પૂરો સકુપયોગ કરો છો. ફેરીની મોસમમાં તમે ફેરી લાગ્યા બે રૂપિયા બાપ્યા અને થોડી સરીને થેર આવ્યા. તમે ખ્યાલ રાખો છો કે થોડીમાંની ફેરીઓ જમડે નહિ-પિયાલ નહિ. એવા જમડી જવા પહેલાં જ તમે એનો ઉપયોગ કરી શો છો. તમે એનો ફેરો ઉપયોગ કરો છો શુ તે ખજ માટે મનાવવું પાડો ? તમે સારી રીતે એ જાણો છો અનેક વાર એનો રસ કાઢ્યો હશે, સોપી પહેલાં ફેરને ધોઈ લેવામાં આવે છે તો થોડો લેવાર છે ઉપરનું ડીરીકું કાઢી સાથે સ્વચ્છ કસાઈવિધ્યા વાસડમાં રસ લ્યા છે પૂરી તાકાતથી એનો રસ કાઢી લેવાય છે અને એનાં ઉતરતો એક જાણુ રાખી લેવામાં આવે છે પછી વારો આવે છે મોડલાંઓને એમાંથી પણ બસીપસીને રસ કાઢી લેવાય છે પછી શુ એને ફેંકી દે છે ? ના કાર્ક હજુ તો થવું જાણી છે કીધાં કરી કરીને ઉતરતા અને એટલેને ધિવાલ છે કેટલીક વખતે એક વાર તો કેટલીક વખતે બે કે ત્રણ વખત ખસીમાં ધિવાલ છે ક્યાં ક્યાંમાં પણ ધિવાતાં દોષ છે પહેલાં ખસીને રસમાં ભેળવી દેવાય છે અને બીજા ખાણીમાં ફેરેલાં બનાવવા છે શા સારુ બીજાનો ફેરેલો કરો છો ? (સામાં દસાદસ)

દવે તો કીંગ ખાણ તેટલો જ રસ એમાં રહેવા લીધો નથી. દવે તે ફેંકી દેવા ને ? ના કાર્ક ના દડ ના ફેંકાય કાર્ક બચમાં જોવામાં આવ્યું છે કે પેલાં ઉતરતાં શાક જનાની પ્રિફિનબોક્ષમાં નાખી કે છે પ્રિફિનબોક્ષમાં જાણ તો તમે સમજ જ નથી છો ને ? દા-પેદમાં દવે રહી

વાત ગોટલાની એને પણ ફેંકી દેતા નથી તેને સૂકાવી નાખવામા આવે છે, પછી એને તોડી શિલસપ્તમીને દિવસે ગોટલીતુ પણ શાક બનાવી લેવામાં આવે છે અને ઉપરની ઢાલની ધૂધનરૂપે વપરાય થાય છે હવે તમે બતાવો કે આમાની કઈ વસ્તુ તમે નકામી જવા દીધી

એ આનાની કેરીનો તમે આટલી બધી રીતે સદુપયોગ કરી બહો છે, પરંતુ મને બતાવો કે આ ઇદ્રિયો તમને મળી છે, એમનો તમે કેટલો સદુપયોગ કરો છો ? હા, તો બતાવો એની શુ કિંમત હોય છે ? એક માણસ તમારે ઘેર આની તમને કહી જાય કે હું એક લાખ રૂપિયા આપીશ, તમે તમારી એક આખ મને આપો, તો શુ તમે આવા સોદા માટે તૈયાર થઈ જશો ? નહિ કદી નહિ એનો અર્થ એ થયો કે તમારી એક આખ એક લાખથી પણ વધુ કિંમત ધરાવે છે, પરંતુ મને બતાવો કે તમે એનો સદુપયોગ કરો છો કે દુરુપયોગ ?

કાન વડે તમે આધ્યાત્મિક સંગીત પણ સાલળી શકો છો અને એ જ કાનો વડે દિલ્લી સંગીત પણ પહેલુ કામ મનની વાસનાને શાત કરે છે ત્યારે ખીજુ કામ મનની સૂતેલી વાસનાને ઉત્તેજિત કરે છે વ.સનાભર્તુ' સંગીત સાલળવુ તે કાનનો દુરુપયોગ છે જ્યારે મનને વાસનાથી વાળી અધ્યાત્મ લાણી લઈ જતુ ગીત સાલળવુ તે કાનનો સદુપયોગ છે

કાન વડે તમે ખીજની નિદ્રા પણ સાલળી શકો છો, તેમ ખીજનો સ્તુતિ પણ વારુ, ત્યારે સચુ બતાવો કે કોઈની નિદ્રા થતી હોય ત્યારે તેમા તમને વધુ રસ પડે છે કે કોઈ સદ્ગુણી મહાપુરુષનુ ગુણ-કિર્તન થતુ હોય તેમા રસ પડે છે ? જ્યારે ગુણીજનોની સ્તુતિની વાત આની ત્યારે કહી બેઠો છો કે હા, હીઠ છે પણ અદરથી કાને જોયો છે, વધુ થશે તો હલેશે મને સમ્ય નથી પરંતુ કોઈની નિદ્રાની વાત કાને આવશે તો કહી બેઠો છો. લાઈ મને તો આજે જ ખખર પડી કે તે આવો છે હું તો એને ઘણો સારો સમજતો હતો પણ હા, એમ બની શકે છે કે તે બહારથી બળજો હોય પણ અંતથી મેલો નિદ્રાની વાત સોળ આના સાચી માની લો છો અને એમા એટલો રસ આવે છે કે જ્યાં વિચ્યા થઈ ગઈ હોય છે, ત્યાં માણસ એવો તો બેમી જાય છે કે જાણે શુદ્ધ વડે ચોટી ગયો હોય કલાકો વીતી જાય પણ ત્યાંથી હથવાનુ નામ નહિ લે

અને, કેટલાય માણસોને ટેલિફોન (કાન) સદા નિદ્રાત્મક વાતો સારુ

તેમને જ રહેતા હોય છે તેઓ ખાન ચખે છે કે ક્યાં ક્યાં નવી વાત બની અને બનારે પણ એમના કામમાં ક્યાં એવી વાત આવી જાય છે ત્યારે તે એનું પૂછવું જ શુ ? ક્યાં પણ મળશે ત્યારે પણ મસ તે જ વાત હશે. મળતાંની સાથે જ પૂછશે ક્યાં નવી વાત સાંભળી કે ? આપણા સમાજમાં ખાનને આ શય એવો તો હેલાયો છે કે એની ક્યાં સીમા રહી નથી. ધર્મસ્થાન પણ એથી બાળમાં રહ્યાં નથી કેટલાક લોકો તો એટલા ખોટા બાવે છે કે ક્યાં નવી વાત જાણવા મળી જાય તેઓ બાવશે, મુનિને કામ નેમશે પણ એમની બાંધે આરે જાણુ દરતી રહેશે-તેથી કે ક્યાં શુ ક્યાં રહ્યું છે ? સામાજિકમાં પણ સનહાવની સાધનાના સ્થાને આવી જ સાધના થાય છે પેલાએ બામ કહ્યું અને દલાણએ તેમ કયુ મુનિની જાણે આવશે ત્યારે પણ એમની એ જ રીકાર્ડ આશુ રહેશે.

એક વખતની વાત છે હું લખાયે રહ્યો હતો એક કાર્મી મંદિર મામથી આવ્યા અને જોતાં જ થેલી એક વાળુ દેડી દીધી અને વસ્ત્રા કરી વદ્યા પૂરી કરી નહિ કે એ બોલ્યા પદારાજ એક નવી વાત આપે સાંભળી ? હું સમજા મયો હતો કે એ શુ કહેવા માગે છે મે કહ્યું ક્યાં પણ બાંધી દેવસ્થાન બાંધવા ધર્મસ્થાન તરફ જાય છે ત્યારે મદ્રવચ માટે સુચવિત પદાર્થ ક્યાં જાય છે તમે ધર્મસ્થાનને બાંધ્યા છે ક્યાં સુચવજરી વાત લઈને આવ્યા હો ક્યાં ત્યાં સદગુણની સુવચ ક્યાં આવ્યા હો તો મને સંભળાવો. ને ક્યાંની ગુરુદેવી વાત હેલ છે તેવી કુરુપ મહેરબાની કરી બહી બદાવશે નહીં બા સાંભળતાંની સાથે જ એણે મરણ પકડી લીધાં અને બોલ્યો : મધારાજ આપે મારી બાંધે બોલી દીધી છે ખરેખર, હવેથી કુ ધર્મસ્થાનમાં સુચવિત વાત લઈને જ આવીશ.

હા તો મધારાજ કહેવાનો કાર્મી એ છે કે તમે આવક છે તમારી દરિયા તમારી વાણીમાં અને તમારા કાનેમાં સવજ પવિત્રતા દેવી નેઈએ. ધર્મસ્થાનમાં આવો તે પવિત્ર દષ્ટિ લઈને આવો અને સદગુણની સુવચ કરી વાતો લઈને આવો અને તેવી જ સુચવિત વાતો લઈને જાઓ કાન વડે સદગુણ જાણ કરવો તે એનો સદગુણજાન છે અને નિશ સાંભળવી તે કાનનો દુરુપયોગ છે.

અમુ-ઈન્દ્રિય-ગ્રામ પછી અમુ ઈન્દ્રિય સ્થાન છે બાંધે કેમકે કરતાં પણ એપ છે કેનેશ સામે આવેલી વસ્તુનો દેશો તે છે બાંધે પણ એવું

જ કરે છે પરંતુ કેમેરામાં નવા નવા રોલ નાખવા પડે છે, ત્યારે આ આખતા પદ્મ પાછળ દેટલાયે રોલો સમાયા હશે એની ખબર નથી એ કેમેરા વડે ફોટો લેવા માટે પ્રકાશની જરૂર પડે છે પરંતુ આખનો કેમેરા તો અહીં પ્રકાશમાં પણ ફોટો લઈ લે છે પેલો કેમેરા તમને ખસે અથવા એ દાનરમાં મળી ગયું છે, પરંતુ આખનો આ કેમેરા તમને દેટલામાં મળ્યો, એની 'દાઈ' દિ મત છે ખરી ? હજારો-લાખોનો ખર્ચ કરવા છતાં તમે આખો મેળવી ગયા નથી પરંતુ તમે તેનો કેવો ઉપયોગ કરી રહ્યા છો ? કેમેરાને ફોટો લેવામાં સાવધાની ગમે છે, મુદ્દર દશ્યોનો જ એ ફોટો ખેંચે છે, તમે તમારી આખોડી કેમેરા વડે પણ સારા દશ્યોનો જ ફોટો ખેંચો

મેવાનની લક્ષ્મણની વાત તમે સાલળી હશે જ્યારે રાવણ મર્યાદા ઓળંગી પત્નવદીથી સીતાને ઉપાડી ગયો ત્યારે સતી પોતાને આત્મતાથીના પગમાં જોઈ બાફળ બની ગઈ એણે છૂટવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જ્યારે એમાં એને સફળતા ન મળી એટલે એ પોતાના આભૂષણો ઉતારી એક પછી એક રત્નામાં નાખતી ગઈ જેથી મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ એ રત્નાને જાણી શકે આ બાજુ શ્રી ગમ અને લક્ષ્મણ જ્યારે પત્નવદીએ યાછા આવ્યા અને ત્યાં જૂં પડી ખાલી જોઈ તો સીતાના વિરહમાં રામ ઉદ્વિગ્ન બની ગયા અને તેઓ પોતાના લાઈ સાથે સીતાની શોધમાં નીકળી પડ્યા વૃક્ષ અને પાદડે પાદડાને પૂછવા લાગ્યા, તમે સીતાને જોયા ? આ એક દામ્પત્યનો આદર્શ હતો જ્યારે રત્ને વિખરાયેલા આભૂષણો જોયા તો તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું “લાઈ ગોકની અધકારપૂર્ણ રજનીએ મારા મનને ઘેરી લીધું છે, એટલે હું જોઈ શકતો નથી કે આ આભૂષણો કોના છે ? હવે તું જ પરીક્ષા કરી લે કે આ આભૂષણ તારી ભાભીના જ છે કે ખીજા કોઈના આ સાલળી શ્રી લક્ષ્મણે જે કહ્યું છે તે ધૃતિહાસનું અમર વાક્ય છે આખોનો સંયમ જાણે બોલી ગયો છે મહર્ષિ વાલ્મીકિએ પોતાની લેખનીમાં એને અંકિત કરી લીધું છે તે આ છે

કેયૂરં નૈવ જાનામિ નૈવ જાનામિ કુણ્ડલમ્ ।

ગુપ્તમેવ જાનામિ નિત્યં પદાભિવન્દનાત્ ॥

હા લાઈ, હું કેયૂર જાણતો નથી; તેમ નથી જાણતો કુણ્ડલને કારણે આજ સુધી આખ હાલીને મેં ભાભીનું મોં જોયું નથી હા ગુપ્તને જરૂર જાણું છું અને એનું ઝરણું છે, હું જ્યારે ભાભીને દરરોજ વદન કરતો હતો ત્યારે મારી દૃષ્ટિ એમના ગુપ્ત પર જરૂર પડતી હતી

આખિના સયમનો પાઠ તમારે શીખવો છે તો તે તમે બહાં શીખી શકશો. પણ બાળે નેત્ર-સયમની વાત માર્છલો દૂર ચાલી ગઈ છે બાળે તે નેત્ર રસમુક્તિ આવા માટે જીવ સજવળ છે તેમ સૌદમ્ય નેત્રા માટે આખિ ટળવળની હેતુ ॥ ચાલશે સ્વચ્છ ઉપર અને આખિ રહેશે સીનેમાના રંગીન પોસ્ટરો ઉપર. આખિનો સયમ ગમે એટલે / તે મીતિમાની રાહી-ઓને નેત્રા માટે જિરદી નામે છે પણ આ માટે સૌદમ્ય પર પતંગિયુ જનનારા ન નહિ, પરંતુ સૌદમ્ય પ્રદર્શન કરનારા પણ આખ જવાનદાર નથી સિનેમાનાં પોસ્ટરો નેત્રા પાછળ ઢાંકર ખાનાર જૂથ કરી બેસે છે, તેમ સિનેમાનાં ચદાં પોસ્ટરો સમાવનારાની પણ એક સ્થિતિ જ છે.

સૌદમ્ય પ્રત્યેની આસક્તિ આખની ચાપક શક્તિને સંક્રિંપ્ત કરી દે છે રાવણ સીતાના સૌદમ્યમાં એટલો આસક્તિ જ-ઓ કે તે એના સિવાય બીજુ કશું નેઈ શક્યો નહિ એ સૌદમ્ય પ્રત્યેના રાગનુ જ પરિણામ હતું કે મુહુવાલી વીરમતીની સ્થિતિ કનકધ્વજના લગ્ન નેત્રા માટે વિમલાધુરી ગઈ અને પરિણામે રાજા ચંદને કૃક્રે જનવુ પડ્યું. પોતાના પતિ ચંદરાગને કૃક્રાના રૂપમાં નેઈ ગુહ્યાલીનું હૃદય ફેટકું રાગુ હતી. ચંદરાગનો રક્ષક સાંભળનારાઓ આ વાત સારો રીતે જાણતા હશે બહુ તુકારામ મદારાજીની પ્રસિદ્ધ સત ગઈ ગયા છે એમણે એક વખત પ્રભુને પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું હતું કે —

પાપાપી વાસના નહો રેડ ચોલા ।

ત્યાંતુન માંધલા કરાવ મી ॥

હે પ્રભો તારી મુજ પર કૃપા હેતુ તો એટલું જ કરજો મારી આખિમાં પાપ વસે નહિ. એ જો ન થઈ શકે તો સારું થાય કે હું અંધ મની તઈ અસાદહીનની આખિમાં જો વિકાર ન આવત તો મિત્રો ની રાહીઓને અજિજ્ઞાન કરી પોતાના સૌદમ્યને આખ જનવવા વિવર થઈ પડત નહિ.

શીમનીજી જો જાનરમાં તરી અને ત્યાં શુદ્ધ રંગીન સ્થિતિઓ જોશે તો પેતાની સાથે જ મન એમાં રસાઈ જશે લેખ માટે લેખ તેમજ થઈ જશે પણ પાસે એટલા પૈસા ન હોવાને લીધે લેખ થઈ જશે. સાંજે રોડ ઘેર આવશે કે નાચ સડી લેખ આપેલ આપાઈ જશે. એમણે જો

જેય બનારી તો શ્રીમતીહનુ મોટું ચડી જશે અને પછી તો ઘડતી શક્તિનો પણ ભગ થઈ જશે ચાનુ સાચુ દાનુ આખો જ હતી

તમારો આખ એ એક અણુમોલ નિધિ છે, અને તે એવો નિધિ છે કે તમામ વૈજ્ઞાનિક અવિષ્કાર પણ એની શક્તિને પ્રગલ્ભિત કરી શકતો નથી. અમેરિકન વૈજ્ઞાનિકોએ એક આણુવિદ્યાલુ યત્ર તૈયાર કર્યું છે, જે બમો ઇંચનુ છે અને એને તૈયાર કરવામા પૂર્ણ અગિયાર વર્ષ લાગ્યા, અને એના નિર્માણ પાછળ બે કરોડ અને આઠ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા તે દસ લાખ આખો નેટલો પ્રકાશ અદાલુ કરે છે એનો દર જોવાની શક્તિ એટલી છે કે વીસ દળર માઈલ અંતર પર ગ્રાથેલી મીણબત્તીને એની શક્તિ વડે જોઈ શકાય છે. આટલુ બહુ હોવા છતાં પણ હું પછુ છું કે જો તે દરખીન કોઈ આધળાના હાથમા મુકવામા આવે તો એનો શુ અર્થ નીવળશે ? આખ છે તો પેલી બે કરોડની દૂરબિનનુ મહત્વ છે સાથે જ હું એ પણ કહી શકું છું કે વૈજ્ઞાનિકો વીસ દળર માઈલના અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવું દરખીન બનાવી શકે છે, પરંતુ તમે એમને કહેશો કે બે કરોડ સુધીના અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવો એક આખ તો બનાવી આપો, તો એ માટે ઈન્કાર કરવા સિવાય બીજો કોઈ જવાબ તમની પામેલી નહિ મળે એટલે એનો અર્થ એ થશે કે તમારો આખ બે કરોડવાળા દૂરખીનથી પણ વધુ કિંમતી છે પણ મારો પ્રશ્ન તો એટલો જ છે કે તમે એનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરી શકો છો ? દુનિયાના ત્રણ અબજ આદમીઓમા પણ એક એવો નહિ હોય કે જે સૂર્યના પ્રકાશમા વ્યર્થ જ વીળળીતો ઉપયોગ કરે સૂર્યના પ્રકાશમા વીળળી ચાલુ રાખવી તે દુરુપયોગ છે તો આખની શક્તિને સિનેમા વગેરે પાછળ ખર્ચ કરવી તે શુ આખોનો દુરુપયોગ નથી ?

ચક્ષુ ઈન્દ્રિય પર સયમ રાખી તમે અનેક વિકારો ઉપર વિજય મેળવી શકો છો, પરંતુ એની સાથે સાથે ધ્રાણેન્દ્રિય, ગ્સનેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય અને મનના સયમની પણ અપેક્ષા રહે છે. ગુલાબની મધુરી સુવાસ માટે તમારે ધ્રાણેન્દ્રિય ઉપર સયમ રાખવો જોઈએ. હજારો ફૂલોનો સહાર આ જ નાસિકા (નાક) માટે જ તો થાય છે એક ઔસ અત્તર તૈયાર કરવા માટે આઠ હજાર સાતસો બાવન રતલ ગુલાબની જરૂર પડે છે અત્તરો પાછળ થતુ લાખો ફૂલોનું બલિદાન પણ ધ્રાણેન્દ્રિયના અસયમીઓ માટે જ છે એક માણસ બગીચામા ગયો, અને ત્યાં ડાળ પર બેસતું એક સુદર-

ખાંખડીઓવાળું ગુલાબનું ફૂલ જોયું અને તે ચૂરી લીધું અને સુખના લાગ્યો. પરંતુ સુખતાની સાથે જ એણે જૂમ પાછી કાઢી અને ફૂલમાં એક કીડો પડેલો હતો. તે ફૂલ સુખતાની સાથે જ એ માણસના નાકમાં ઘૂસી ગયો. તબાકુ-છી સ્ત્રી વગેરે વ્યસનાત્મક વસ્તુઓને સુખની એ ખસ ધાણે નિવેળો દુરુપયોગ છે જોને તે હાજતી નથી અને જળપૂર્વક એમાં શૂંઘાડવી તે ખસ એક ભૂલ છે.

જીમને વસ થઈને ખસ માનવી કંઈ ઓછું પાપ કરતો નથી હજારો ખસોની દલા જીમ માટે જ થાય છે અને તકાવ કંઈનું સેવન ખસ એટલા માટે જ થતું હોય છે આખા બીડાને ચાકુ વડે ચીરી એમાં મત્સાકો મરતુ ભરી સેવામાં આવે છે અને એનું શાક બનાવે થાળીમાં આવે છે ત્યારે જીમ ભોલી જોઈ છે વાહ હવે સરસ શાક થયું છે! આ રસના (રવાક) ખાઈ અને ભોલી એમ બંને જગડે છે કંઈ માણસે પાંચ હારને ખર્ચ કરી પ્રીતિભોજન આપ્યું અને ગુલાબજી કાપરાપાક અને બરફી વા અનેક જાતની મીઠાઈ ખવડાવી પણ જો રાજતામાં થોડું મીઠું ઓછું પડ્યું હતું તો હોવા થઈ જશે. એના કમીકરવા પર તમે પાણી ફેરવશો. ધરમાં ફળમાં જો મીઠું ઓછું થશે તો કેટલાક એવા ખસ સલા માણસો મળશે કે થળી ફેંકીને ચાલના થઈ જશે.

રસન-ઈન્ડિયન પર વિજય મેળવવા માટે આત્મનિશ્ચય વિધાન કરવામાં આવ્યું છે આત્મનિશ્ચય એ જ એ છે કે સાપ એના રાક્ષામાં સરી જાય છે તેમ રોટલાનો લુપ્તો જાણીને ખસ સીમી ગયે કીતરી જોને જોઈએ ખસ આજે તો આ જીમ આત્મનિશ્ચયમાં ખસ ઓછા નાચ કરતી નથી પતેશાં ખાખરા-કાપરાથી ચાલતું હતું પણ હવે તો એકી ચીને જનવા લાગી છે કે જલુતરી કરવા એમીએ તો આપણે ક્યાક થાય અને મીઠાના સ્થાને હવે પાકેલા મીઠાનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે એટલું હોવા છતાં પણ આ લાસ બાઈ (જીમ)ને સતેહ થતો નથી અને તે ભોલી પડે છે બરમામરમ દોકળાં લાપે તે! (સમામાં દસાન્સ)

જીમની સોજીપના એ તી બધી વધી ગઈ છે કે માણસ આ ? કરેક ચીનમાં રસ ન જોઈ છે મર્યા-મસાલાનો વધુ ઉપયોગ જાન રસના (જીમ) માટે ન થતો હોય છે પેટ ના પડે છે તો ખસ જીમને સારું લાગે છે એટલે તે ખાતો ૧૫ છે આખો દુખની હોય અને વેદે વધુ મર્યા-

મસાલા ખાવાની ના પાડી હોય તો પણ મસાલેદાર કચોરી ખાધા વગર રહી શકાતુ નથી જે રોગતુ નિદાન યોગ્ય થયુ હોય, એકટર કુશળ હોય, દવા પણ સારી હોય, અને દવા પણ સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય, છતાં પણ જે રોગ મટે નહિ તો સમજવું કે જીલ વશમાં નથી.

યાદ રાખો કે મોટાને જે સારુ લાગે છે, તે સતેવ પેટને પણ સારું લાગતુ હોય, તેવું નથી આજે બધી બાળતોમાં રસ નેઈએ છે વ્યાખ્યાનમાં પણ રસ નેઈએ વક્તા વિદ્વાન હોય, જીવનને જોયે લઈ જાય તેવી વાત કહેતો હોય, તો પણ શ્રવણ કુશલ કેટલીક વાર કહી બેસે છે કે મહારાજે વ્યાખ્યાન તો સારું આપ્યું પણ રસ આળ્યો નહિ એમાં પણ રસ નેઈએ. માણસ આજે કેટલો ત્રોગે થઈ ગયો છે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીએ એક વાર કહ્યું હતું કે ખાવા અને બોલવામાં જેણે પોતાની જીલની ચપળતાને વશ કરી લીધી છે, એણે અધ્યાયને પોતાને વશ કરી લીધા છે.

અન્ય ઇન્દ્રિયોની જેમ રસના (જીલ) ઇન્દ્રિયનો પણ સદુપયોગ અને દુરુપયોગ બને થઈ શકે છે જ્યારે તમે જીલના ગુલામ થઈ જાઓ છો, ત્યારે તમે એનો દુરુપયોગ કરો છો અને જીલ જ્યારે તમારા કાબૂમાં છે ત્યારે સમજવું કે તમે એનો સદુપયોગ કરી રહ્યા છો બોજનવેળા લક્ષ્ય-અલક્ષ્યનો વિવેક જાળવો છો, અલપારલ અને મહારલનો વિચાર રાખો છો, ખાદ નહિ પણ અસ્થિતુ લક્ષ્ય રાખો છો ત્યારે તમે રસનેન્દ્રિયમાં સયમ રાખો છો એમ કહી શકાય.

સાથે જ જમતી વેળા બોલવામાં પણ વિવેક રાખવો જોઈએ, એને કારણે તમે ગેતાને હસાવી શકો છો અને હસતાને રોવડાવી શકો છો મધુર શબ્દો વડે તમે બીજાને લાગેલા ધાને રુઝવવાતું કામ કરો તે જીલનો સદુપયોગ છે અને જીલ દ્વારા વહુની સાત પેઢીઓને વખોડતા ક્રોધ, એના માતા-પિતાને દરિદ્રી કહી વહુતું કાળજી બાળવું એ જીલનો દુરુપયોગ છે. જીલ વડે મહાપુરુષોના ગુણ-કિર્તન ટ્રાય છે, તે પણ એને સદુપયોગ છે, પરંતુ બીજાની નિંદા અને આલોચના પાછળ તમારી જીલ ચાલુ રહે તો સમજવું કે તમે જીલનો દુરુપયોગ કરો છો.

તેવી જ રીતે તમારે સ્પર્શેન્દ્રિયમાં પણ સયમ કેળવવો જોઈએ શરીરને કેમળ લાગતી વસ્તુઓ લગલગ વિશેષ હિંસા વડે તૈયાર થયેલી હોય છે. ગેશમી સાડીઓનો સ્પર્શ શરીરને ગમે છે પણ હે માતાઓ, એ તમારી

રેશમી સાડીઓ પાછળ ફેટલા કી નો સહાર થયો છે એની તમને ખબર નહોતી નથી. આ રેશમમાં તમારું જીવનની દિશા પલ્લુ છે આ બધું પપ રેશમ માટે છે કે રેશમનો ઉપયોગ કરે છે તે જ એ માપનો લાગીદાર બને છે તેથી જ એક યુગરાતી કવિ કહે છે -

લાલે હાલરો હાથી લુણાય, પજુ હાતની ચૂની પહેરનારા
હીજા કરોડો લાલે કપાય પજુ, રેશમ વસા કરનારા
આવક નામ ધરનારા, જરી લુઓ ને તપાસી કામ તારા

યુગરાતી કવિ વસ્તુલક્ષ્ય આવકોને ફેટકારનાં કહે છે કે આ આવક જરા તુ તારી જાતને જો. તુ કઈ તરફ જઈ રહ્યો છે કે આવક છે વીતરાગનો ઉપસાક છે તારું જીવન ફેટલું બન્યું હોવું જોઈએ. અકબારના પૂર્વક જીવન જીવવાની જગ્યા તારી પાસે હોવી જોઈએ. બહારની ચમક-દમક ઉપર તુ તો આંધો ભોભાઈ રહ્યો છે કે આ ચમક-દમક પાછળ ફેટલા આંધી એનો સહાર જઈ રહ્યો છે એનો તે કદી વિચાર કર્યો છે કે હાતની બચીએ માટે હાલરો હાથીએનો સહાર ચાપ છે રેશમી વસ્તો માટે કરોડો કીડ મારવામાં આવે છે તેમ જનાં તુ એવી ધીમ્મોનો ઉપયોગ કરે છે અને પાછો પોતાને આવક પલ્લુ કહેવડાવે છે શું આ કુખ નાનક વાત નથી!

આ તો માતાઓ માટે વાત થઈ અને એ સંભળી તમે મનમાં જ હરખાયા પજુ તમારા મુઠ-મુઠમાં પજુ કાંઈ એકાધ પાપ થતું નથી તમારે પજુ રેશમી મુઠ જોઈએ છે અને નરમ પડે અને ચળકતા મુઠ જોઈએ છે પજુ આ ચમક લાવવા માટે ફેટલા પશુઓનો વધ લાગે છે એ કદી વિચાર્યું છે તમે કે વધી મુઠી સંભળવામાં આવ્યું છે કે વધુમાં વધુ નરમ અને ચમકદાર ચામડું મેળવવા માટે ગર્જપતી આવેને મારવામાં આવે છે અને એના ગર્જરમ શિશુ લાકડી વડે ડીંગલ છે ત્યારે જ તે આમમાં વધુમાં વધુ નરમાઈ અને ચમક આવે છે

આ રોમાંચક વાત તમે જાણતા નહિ હો, પજુ આ તમામ પપ ચમકદાર મુઠ પહેરનારાઓ માટે થાય છે સ્પર્શન્દ્રિયના મુખ માટે પજુ મુખ્ય કાંઈ એકાધ પાપ કરતો નથી આ મવાલીપલ્લુ અને યુગનીરી એમાંથી જ જ આં છે એન માટે જઈને સતીઓનું સંવેદન લુપ્ત થાય અને મુઠરીઓને મેળવવા માટે જે લાખો વીરના ભોલોની નદીઓ વહાવવામાં આવી તે શું હોય કે આ તમામ હિન્દીઓ જ રાગ કરતા.

પેલો વનમા ઘૂમતો મધ્વેન્મત હાથી હાથણીના પુતળાને જોઈને જ ખાગમા પડે છે અને પછી સાત સાત દિવસ સુધી ભૂખ અને તરસનો માર્યો તરફડતો રહે છે આ ઇન્દ્રિયોના દાસત્વનું જ પરિણામ છે એક સંસ્કૃત કવિ કહે છે

દાસત્વમેતિ ચિત્તનોતિ ચિહ્ન-સેવામ્
ધર્મ ધિનોતિ વિદ્ધાતિ વિતિન્ધકર્મ ।
રેક્ષશ્ચનોતિ કુરુતે ચિરુપ વેશ
કિંવા હૃષીક વશ સ્તવનુલે ન મર્ત્ય ॥

ઇન્દ્રિયોનો દાસ તે સારી દુનિયાનો દાસ હોય છે તે દાસત્વ સ્વીકાર કરે છે નીચ પુત્રોની સેવા કરે છે ધર્મથી વચિત રહે છે પાપહલનો સ્વયં કરે છે અને વિરૂપ વેશ ધારણ કરે છે સાચું છે કે જે ઇન્દ્રિયોના રાજમા રહેશે તે રજના રાજમા ખરશે ઇન્દ્રિયોના વિપથોમા આસક્ત અનેલો માણસ મહાપુરુષની આજ્ઞાને વિસરી જાય છે. ત્રિપથ વાસુદેવની વાત એ જ કહી જાય છે વાસુદેવ સમક્ષ મોટા મોટા સંગીતજ્ઞો સંગીતની ધૂન જમાવી રજા હતા, અને નગરની શ્રેષ્ઠ નાચનારીઓ જૂલ્ય કરી રહી હતી વાસુદેવે શૈયાપાલકને આદેશ આપ્યો કે મને ઊંધ આવી જાય ત્યારે ગીત બંધ કરાવી દેજો. થોડીક જ વારમા સંગીતની મધુરતાએ વાસુદેવને મીઠી નિદ્રમા સૂતડાવી દીધા, પરંતુ શૈયાપાલક એ મધુર ધ્વનિમા તન્મય જાની ગયો એણે વિચાર્યું 'સ્વામી હજી હંમણા જ સૂતા છે થોડી વાર પછી બંધ કરાવી ફરિશ ને એમ હજુ ફરી વાર કરતા-કરતા રાત્રિનો ચોથો પહોર પણ ખલાસ થવા આગ્યો અને ઉપાકાળ થતા વાસુદેવ જાગી ગયા જોયું તો હજુ સંગીતનો કાર્યક્રમ તો ચાલુ જ છે

શૈયાપાલકની સામે વાસુદેવની આખો ફરી, એણે કહ્યું "ક્ષમા કરો પ્રભુ ! ગીત મીઠું લાગી રહ્યું હતું, એટલે બંધ કરવાનો આદેશ આપી શક્યો નહિ" વાસુદેવે કહ્યું "હા, હીક તો તમને મારી આગા કરતા પણ આ ગીતો વધુ મીઠા અને સારા લાગે છે, એના દડ તમારે ભોગવવો પડશે" તે જ વખતે એમણે ખીજ અનુચરોને આદેશ આપ્યો કે એના બંને કાનમા ગરમ સીસું ફલ્કી દો હવે તમે જોઈ શકો છો કે શ્રવણેન્દ્રિયની આસક્તિએ કેટલા ભય કર દુ ખને નિમત્રણ આપ્યું શ્રવણના રસને લીધો વાસુદેવની આગા પળાઈ નહિ અને પગિણામે અસીમ દુ ખને નિમત્રણ મળ્યું એટલે

પાંચે છત્રિયોમાં વિવશ જાનેલો માણસ વીતરાજેની આગળ હાથ પાન કરી,
જનત-જનત દુઝોનાં દાર ખોલી દે તો એમાં આશ્વસ્ય થી કરવું !

એક કવિ કહે છે

જિયા તોલે સમસ્યાયો સો સો બાર ।

વિષય મુર્ચ્છા સો પુષ્કળ પાયો પુનિ સિમ સો છિપટાયો ।

સ્વ પદ વિચાર રચ્યો પર પદમાં મદરત ક્યોં બોચાયો ॥

તન ઘન સ્વજન નહીં ભેરે માલક મેલ કચાયો ।

ક્યોં ન તરે કમ જાલ સમામૃત સાં નિજ સંત છુટાયો ॥

કવિ દેવેશ્વર સુદર કહી રહ્યો છે તે પોતાના મનને કહે છે તને દેવેશ્વરી
વાર સમજાવ્યું કે તું વાસનામાં ફસાઈશ નહીં પરંતુ તારી આંતર જાગેરી
પણ જઈ છે કે જાગે એવી વાર સમજાવું છું પણ તે બધું એવે જાગ છે
આ મનની આંતર મેલ । તેની કઈ કઈ છે મેલવાને ? માનવ જાતે
રોજનામાં આવે છે તે જ આજુ તે જાગ છે તેવી જ રીતે મનને વાસના
તરફ ન જવા દેવેશ્વરીવાર સમજાવવામાં આવે છે, તેવેશ્વરી જ વાર તે એ જ
તરફ દેશી-દેશીને જાગ છે માતા આજાને નવગાવી-ધાવાવી સ્વ છે કપાઈ
પહેરાવે તો પણ આજાને જાગ જઈ પાછું માટીમાં રમવા લાગે છે જલ
તેવી જ રીતે તમે પણ પેલા આજાને જેવું કમ તો નથી કરતાને ।
ઉદાસનામાં મુનિ મહારાજ વીતરાજ-વાણીના જળ વડે નવગાવી-ધાવાવી
સ્વચ્છ કરે છે અને તમે જાગરમાં જઈ પાછાં ફરતાં તેવાં ને તેવાં જ બની
જાઓ છો (સમામાં ઉચ્ચદશ)

ખીજને દેહર આતાં જોઈ જે સાવધાન બની જાય છે તેને કુલજ
કહેવાય છે પરંતુ છત્રિયોની ગુલામીમાં જાગ્યેને જી નને પાંતે નેઈને
પણ સમાન થતો નથી પનાજિજી ખીજ પનાજિયાને દીપકથી પ્રેમ કરતું
હોય છે અને એને અજિમાં જળના પણ જુએ છે તો પણ તે દીપકની
જળની વાળ સાથે પ્રેમ કરવાનું હોય તો નથી વીતરાજ દેવ કમવાન મહાવાર
પોતાની ઉંઘી દેશનામાં આ તથા સામે રાખી કરાવે છે

કહેણ મો મિથિ મુયેઈ વિષ્ય મકાલિય પાવર સે ચિનાલં

રાગાંકરે સે મહવા પરમે આલોય કોલે સમુદેઈ મચ્ણ ॥

વિતરાજના અ. ૩૨

જેમ દીપકની ઝળકતી વાટમા આતુર બનેલું પતંગિયું મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ ડપના મોહમા તીવ્ર અનુશક્તિ રાખનાર આણી વિનાશના ખાડામા જઈ પડે છે, હિંદનો એક કવિ પણ કહે કે .

દુનિયા વી છૂટી પ્રીતિ કરો મત, પ્રીતિ કરી હો પ્રયા ફલ પામે । મૌત મૃગા સહી મઠા અયંકર, પ્રીતિ સે હો મી પિટારે મે આમે । પ્રીતિ કે કારણ દેસો પતંગા દીપક મેં પડ પ્રાણ ગમાયે ॥ દુનિયા .

હિંદીનો આ કવિ દુનિયાની પ્રીતિને જૂઠી ઠેરવે છે પણ તમે તો એને સાચી માનો છો ને । અરે, આ મનડાને કહો કે હે મન । તુ કેટલું હઠીલું બની ગયું છે । અનત-અનત જ્ઞાનીઓએ જે સસારને અસત્ય અને અસાર કહ્યો છે, એને તુ સત્ય માની બેઠો છે માછલીએ લોટની ગેળી સાથે પ્રેમ કર્યો ને પોતાનું ગળું વીધાવી લીધું મફારીની બમીના મધુરા તાન સાથે પ્રેમ કર્યો તો તે પણ પટારીમા દેદ થઈ ગયો । ઈન્દ્રિયોના વિપયો તો કાચા સૂતરના પત્રગ પર બેસવા સમાન છે જે કાચા સૂતરના પત્રગ પર બેસશે તેના શા હાલ થશે એ તો તમે જાણો જ છો । ખરે જ, ઈન્દ્રિયોના વિપયોએ આરિઅના દુઃખ કરી નાખ્યા છે

જીવનની સાચી શાનિને પ્રાપ્ત કરવી હોય તો ઈન્દ્રિયો પર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરતા શીખો પણ ઈન્દ્રિયો પર વિજ્ય પામવાનો એ અર્થ નથી કે તમે ઈન્દ્રિયોને નષ્ટ કરી નાખો ભાગ્યતા થોડાક એવા પણ સાધકો થઈ ગયા છે જેઓ મનને ધ્યાને ઈન્દ્રિયોને મારવામા રત રહ્યા બિલ્વ-મગળની વાર્તા જાહે છે એમની આખો વિકાર તરફ ગઈ તો એમણે આખો ફેાડી નખી અનાધિનાગના ફૂળો તરફ હાથ વધ્યા તો હાથ કાપી નાખ્યા પણ આ રીત જોડી છે આ તો મનની શૈતાનિયતની શિક્ષા ઈન્દ્રિયોને કરવા જેલું થયું માટે ઈન્દ્રિયોને મારો નહી પણ એમને સાધો એને માટે પહેલા મન ઉપર વિજ્ય મેળવો એના પર વિજ્ય મળતા જ ઈન્દ્રિયો પરનો તમારો વિજ્ય નિશ્ચિત છે જ મણધર દેવશ્રી ગૌતમ સ્વામી મહામુનિ દેશીકુમાર સામે આ રહસ્ય બતાવના કહે છે

પમો જિવ જિયા પંચ પંચજિવ જિયા દસ ।

દસદા ડ જિણિજાણે સવ્વ સદ્ જિણા મહં ॥

—ઉત્તરાખ્યપન અ ૨૩

એક મનને જીતી લેતા પાચે ઈન્દ્રિયો પર તમારો વિજ્ય થઈ જાય છે.

અને પાંચે ઈન્દ્રિયો પર વિજય મેળવી લીધા બાદ પાને પ્રમાદો અને પંચે અવતો પર પશુ તમે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. આ રીતે તમે તમારા અંતરની દુનિયાના તમામ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શો છો. ઈન્દ્રિયોને તમારે ડેંગરથી બેઈએ. નયનને કહેજો, જ્યાં જ્યાં તારી દષ્ટિ જાય ત્યાં ત્યાં તું છપ્પુ સત્ય જોળજો કાનને કહેજો, જે જે તું સાંભળે છે એમાંથી જીવન માટે પ્રકાશનું કિરણ લેજો વાણીને કહેજો, જ્યારે તું મોજ ત્યારે ત્યારે એમાં સાકરની મીઠાશ જોળવજો કાપાને કહેજો તું જ્યાં જાય ત્યાં સેવાની સુગંધ ફેલાવજો.

તમે તમારી ઈન્દ્રિયોને જે આ રીતે ડેંગરથી તો તમે નિઃશ્વ-સંયમમાં પણ પર આગળ વધી શકશો. સાધક-જીવનનું લક્ષ્ય જ સંયમ છે. શીમદ્ રામચંદ્ર કહે છે 'આ દેહ દોષ તો સંયમને માટે છે.' તમે પશુ આ પવિત્ર દિવસોમાં આવી પ્રતિજ્ઞા લેજો.

મસંનમ પરિયાણામિ સંજર્મ કયલવચઘામિ ।'

હે પ્રભો ! હું અસંયમનો શક હોડી સંયમ તરફ આવું. જ્યારે જીવનમાં સંયમ આવે છે ત્યારે શાંતિ પોતે / સામે આવીને તમારી પાસે આવે છે એક વિચારો છાત્ર છે. પ્રેમ ને પવિત્ર છે તો વૈભવનું શું કામ છે ? જીવન ને અમૃત છે તો પૈશ્વનું શું કામ છે ? મન ને શુદ્ધ છે તો મહત્ત્વીય જીવાસ્થિતા છે ? અને જીવનમાં જ સંયમ છે તો કાનૂન-કાનૂનીય જીવાસ્થિતા છે ? જીવનમાં ને સંયમ હોય તો કાચ-કાનૂની જરૂર જ નહીં પડે. હા તો આ પવિત્ર દિવસોમાં તમે અસંયમથી પાછા ફરો અને તમે જેટલા સંયમ તરફ વળશો તેટલી જીવનની સાચી શાંતિ તમારી નિઃશ્વ આવતી જશે.

॥ શાંતિ શાંતિ ॥

આવૃત્તિ શુદ્ધ
ચોથ

જેન ઉપાધ્યક્ષ,
કાંચવાડી સુબર્ષ

૫૩.

નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ દર્શન

પ્રિય સગજનો અને શ્રીમતી માતાઓ,

પૃથ્વી પરના પાવન દિવસો ચાલી રહ્યા છે અધ્યાત્મ સાધનાનું આ પર્વ આપણને સદેશ આપી રહ્યું છે કે આપણે લૌકિકતાથી પાછા ફરીએ અને આત્મ-સાધના તત્ક વળીએ દુનિયાની રાહે ચાલતા અનંત યુગો વીત્યા, હવે આપણે સાધના-પથ પર ચાલતા થઈએ અધ્યાત્મિક જીવન ચિતાવવાનો પવિત્ર સંકલ્પ આપણી સામે છે આજની લૌકિકતા-પ્રધાન દુનિયાને આપણે અધ્યાત્મનો સંદેશ આપવો છે આપણે કહીએ છીએ કે આપણી પાસે દુનિયાને દેવા માટે શ્રદ્ધા મોટો અધ્યાત્મિક સંદેશ છે પરંતુ ન્યાય સુધી તમે પોતે એ પ્રમાણે નહિ ચાલો ત્યાં સુધી દુનિયા તમારા એ સંદેશોએ નહિ સાંભળે

ભાષણ કરતા આચરણ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે તમે કહો તો હું એક કલાક સુધી વીતરાગ અવસ્થા અંગે ભાષણ આપી શકું છું પરંતુ પૂર્ણ વીતરાગ અવસ્થા મેળવતા દેટલો સમય લાગશે એ કાણ જાણે છે ? મોટા મોટા નેતાઓ સેવા અને સહયોગ ધર્મ ઉપર કલાકો સુધી લિજ્જતદાર ભાષણ આપી શકે છે, એમના ભાષણ ઉપર શ્રોતાજનો મુગ્ધ પણ બની જાય છે, તાળીઓના ગડગડાટ દ્વારા એમના ભાષણનું સ્વાગત પણ થાય છે પરંતુ એ ભાષણકર્તાને કહેશે કે તમારી માતા ઘેર ખાટલે પડી છે-ખીમાર છે, એમની પાસે આજે રાત આખી જગતા એસી રહેવાનું છે, તો તરત એ જવાબ વાળશે કે એ મારાથી થઈ નહિ શકે તમે ખીજુ કામ બતાવો એમને કહેશે કે પાડોશીનું બાળક ખીમાર છે એને સારું દવા

લાવવી છે તેા કહેશા મારી પાસે સમય નથી. નોકરને મોકલી આપીશ. આપણાં જે સેવા જાતુ જતાવી રહી હતી તે આચરણમાં આવતાં જ લગતી કેમ જતી ચર્ચા વાત એ જ છે એક સાધરણ સન્દેશમાં કહ્યું તેા

હમેં કહના માતા દે કરના નહીં માતા,

હમેં પોછના માતા દે જલના નહીં માતા ॥

કહેવામાં વાર લાગતી નથી કે મનુષ્ય એક મિત્રના હિમાયતને માપી શકે છે પણ તાકાત તેા આલવામાં લાગે છે આલુ પર ચક્રતાં એક એક કમસે પરસેવાનાં રીપાં પડવા લાગે છે ત્યારે હિમાયતની કદરભાવે પાર થાય છે આઆદિમંત્ર કદરભાવે પાર કરવી હોય તેા આચાર્યને પ્રતિ કરવી પડશે ત્યારે જ આપણે જીવનના લક્ષ્ય સુધી સ્થેતી રહીએ છીએ.

પ્રવન પુરુષ જીવવાન મદ્યવીરે જે આઆદિમંત્ર લક્ષ્યે જતામાં છે તે જાને તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છો. જન સુ પ્રવચન તમે સાંભળી શૂંક્યા એ જાને આપણે જીવનના ચોથા લક્ષ્ય સમયે વિચાર-વિનિમય કરીશું ત્યારે મહાપુરુષે જીવનનું ચોથું લક્ષ્ય એ જતાવ્યું છે કે -

“મકિરિય પરિયાણામિ કિરિય કલસંપચરત્તામિ ।

અર્થાત્ મકિરિયા કે નિષ્ક્રિયતાને તજી આપણે સક્રિય જતીએ જાને આપણુ જીવનમાં નિષ્ક્રિયતા આવી ચર્ચ છે નિષ્ક્રિયતા એ પેતે જ જડ છે જૈનદશન એ જાને નહીં પણ કૈતન્યનો ઉપસાક છે મારે જીવનમાં પ્રવેશીથી જ નાને ત્યાંથી સક્રિય જતો. કારણ કે કૈતન્યનો ગુણ છે સદા ક્રિયાશીલ રહેવું આદે નિત્યોદત્તી અપકારપૂર્ણ હજા હોય, અથવા સિદ્ધતી સ્વરૂપસ્થિતિ હોય જતેમાં આત્મા સદા સક્રિય રહે છે કારણ કે જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે અતરણ કર્મનો કદી પણ પૂણુ ઉદય થતો નથી તે સદા ક્ષયોપસમરૂપે રહે છે એટલે નિતો માં પણ આત્મા ક્રિયાશીલ તેા રહે જ છે પછી એ વાત ન્યારી છે કે એની ક્રિયા આત્માને તેના નિ / ગુણોથી દૂર ખેંચી લઈ નય ક્રિયા ક્ષિતિમાં અતરણ કર્મનો સર્વથા ક્ષય છે અને તેથી જ ત્યાં આત્મા નિજ ગુણમાં સેદા પરિધુનનશીલ રહે છે

એવું કહેવાય છે કે જૈનદશન નિશ્ચિતપૂરક દશન છે અને એના ઉપર એવો અભ્યુપ મુદ્દા છે કે એણે તે સદા નિષ્ક્રિયતા જ શીખવી છે પરંતુ હું કહીશ કે જોમની આવી ધારણા છે તેઓએ જૈનદશનનું આતર-લક્ષને ધ્યાનમાં જ નથી. જૈનદશને કદી પણ માર્ગ એક અન્યત્ર પરતે

આગ્રહ સેવ્યો નથી, કારણ કે આગ્રહમાં એકાત્મી દુર્ગંધ છે જ્યારે જૈન-દર્શનનો આતર-પ્રાણ અનેકાત્મક વગે છે એ સાચું છે કે જૈનદર્શન નિવૃત્તિ-પૂરક છે તે ભૌતિક-પ્રગતિમાં વધુ વિશ્વાસ રાખતો નથી પરંતુ એનો અર્થ એ નથી કે તે નિષ્ક્રિયતાનો ઉપાસક છે નિવૃત્તિનો અર્થ થાય છે, પાછું ફરવું તો ગેનાથી પાછું ફરવું ? શું પોતાના શુભ ભાવોથી પાછું ફરવું ? શું આત્મિક સહગુણો અને શુદ્ધ વૃત્તિઓથી પાછા ફરવું ? નહિ, પીછેઠઠક કરવામાં પણ વિવેક જળવવો પડશે

પીછેઠઠનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે આપણે વિકાસથી પાછા ફરીએ વાસનાઓ અને અશુભ વૃત્તિઓથી પાછા ફરીએ એક આચાર્ય જૈનદર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું દર્શન કરાવતા કહે છે કે

અસુદાદો વિજિવસિ, સુદે પવિલિ જાણ ચરિત્તં,
વદસમિતિ ગુત્તિ રૂવં વચહારણયાદુજિણ માસિયં ॥

બ્રહ્મસંપ્રદ-૪૫

દ્રવ્ય સમગ્રના શ્લોકાર્થમાં સિદ્ધાંત ચક્રવર્તી આચાર્ય નેમચદ્રજ જૈન-દર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિની વ્યાખ્યા બતાવી રહ્યા છે, અશુભથી નિવૃત્તિ અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ એ જ ચારિત્ર છે અશુભથી-આત્મવિકાસથી પાછા વળવું તે ચારિત્રનું એક અંગ છે તો શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચારિત્રનું બીજું અંગ છે જૈનદર્શનને કેવળ નિવૃત્તિવાદી કહેવો તે અર્ધસત્ય છે, અશુભથી નિવૃત્તિ લેવી જોટલી જરૂરી છે તેટલી જ શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી છે.

આ જ નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું અન્તર્દર્શન જ અક્રિયા અને ક્રિયાનું રહસ્ય છે અક્રિયાનો અર્થ અહીં અશુભ ક્રિયા છે. અને તેનાથી પાછા વળવાનું છે કારણ અક્રિયાનો અર્થ તદ્દન ક્રિયાશૂન્યતા નથી હમણા જ મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ આત્મા કદી નિષ્ક્રિય રહેતો જ નથી અન્તઃકાળથી આત્મા ક્રિયા કરતો રહ્યો છે પરંતુ તે ક્રિયા તેને પોતાના લક્ષ્યથી દૂર હટાવી રહી છે કલ્પના કરો, એક બહેન સવારે વહેલી બિટી પોતાને હાથે ધરતો કચરો વાળે છે બે કે આજે આ કામને હલકું ગણવામાં આવે છે પરંતુ મુનિ માટે જોટલું પ્રતિલેખન અને પ્રમાર્જન જરૂરી છે તેટલું જ ગૃહસ્થો માટે આ કામ જરૂરી છે કચરો સાફ નહિ થાય તો જાળા બાઝી પડશે અને તેમાં શ્વેતપત્તિ થયા બાદ એને દૂર કરવો એ સાચા જૈનનું લક્ષણ નથી.

આ ? તો ઘણાં જ સંપન્ન ધરોમાં નોકર દ્વારા આ કામ થતું હોય છે પરંતુ નોકર તે શી જીવના રાખશે ? તેને જીવેલી શું દયા હતો ? જેમ દિશમાં અત્રુકેપા નથી જેને તત્વનો બોધ નથી એવા પાસે જ્યાંથી અને જ્ઞાની શી આશા રાખી શકાય ? હા તો એક બહેન કચેરા વાળી એક ખુશામાં એકદો કરી દે છે એણે પણ ક્રિયા તો કરી જ છે બીજી બહેન આવી અને એણે પેલા કચરણને ઉપાડી બહાર ફેંકવાને બદલે ફરી ધરમાં વીખેરી દીધા. ક્રિયા તો બનેજી કરી છે પરંતુ પહેલી બહેનની ક્રિયા તે ક્યારેક ક્રિયા છે ત્યારે બીજી બહેનની ક્રિયા તે નિષ્ફળ ક્રિયા છે તેવી જ રીતે મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન અસુચારમાં આત્મા જે કંઈ ક્રિયા કરે છે તે આ બીજી બહેને કરી હતી, તેવી ક્રિયા છે તે કચરણને બહાર ફેંકી નથી અપિત્તુ નિવળને વાસનાદ્વેષી કચરે પડેા ધરમાં ફેલાવે છે એટલા માટે એને અશુભ ક્રિયા કહેવાય છે ત્યારે આપણે તો શુભ ક્રિયા કરવો છે

તમે અશુભથી શુભ બણી ચમન કરો. તમારે વિચારવું જોઈએ ? તમારી ક્રિયા શુભ તરફ જાય છે કે અશુભ તરફ ? તમારા મનની પ્રવૃત્તિ, વાણીની પ્રવૃત્તિ તેમ જ સરીરની પ્રવૃત્તિ શુભમાં છે કે અશુભમાં ? મન વડે તમે પરદિન માટે કેટલું ચિંતન કરો છો ? હું માનું છું, અદિત ચિંતનમાં તમારું મન જતું નહિ હોય કમલ તમે આવક છે જાતવાન મહાવીરની ઉપાસક છો પરંતુ તમારા પાંચેથીની કુશને ગિરરી થાય છે અને તમથી કુકેને એક પણ પ્રાદક આવતો નથી ત્યારે તમારું મન શું એમ છે ? કે જાતવાન, આની કુશન ઉપર પ્રાદોશ શા માટે જાય છે ? એની કુશન જમ થઈ જાય તો શારુ આ અશુભ વિચારો છે કોઈની તને તોડી પાડવાની ક્રિયા તે અશુભ ક્રિયા છે. તમારા મનને કાંઈતું જાણ થાય તો કરજો પણ કાંઈતે તેથી જાણ તો નહિ જ પાણી મુળિયાને જમીન સાથે મિશ્ર કરે છે અને પ્રયત્ન દવા એ મુળિયાને ઉખાડી દે છે એટલે દવે તમે વિચારી શો કે તમારે શું બનવું છે ? દવા કે પાણી ?

હું તો તમને સલાહ આપીશ કે દવા નહીં પણ પાણીનું કામ કરજો. શી નના પગ મજબૂત કરજો. માથું યોગ્ય છે પણ જમવાનું મુશ્કેલ છે આ જાનના નિમોલ્લામાં એક વન લાગ્યું હશે પણ એને તોડી પાડવા માટે તે કક્ષા દોઢ જ દિવસ ખીંપત થશે સ્વર્ગમાં જાયું અથવા કાંઈ પણ માનવજન્ય તમારો ઘનરો વર્ધને બે થાની ફેલ્યા. કરે તો તમે એને કાપવામાં મદદ કરજો. જરે પેટી આડ આનાવાળી લાકડી પણ આજવામાં અને આજળ

વધવામા મદદ કરે છે, ત્યાં તમે તો વળી ચેતનામય છો, પ્રચેન્દ્રિય છો અને મનુષ્ય છો, પછી ખીજને આગળ વધવામા મદદ ન કરો એવું કદી સહ્યવે ખરું ?

વારુ તો આજે તમે જ્યારે ઘેર જાઓ ત્યારે વિચાર કરજો કે હું અને મારી સપત્તિ ખીજના વિકાસમા કેટલા સહાયક થઈ રહ્યા છીએ ? માઠ રાખજો, પુણ્યના મુયોગે તમને જે સાધનો મળ્યા છે, એ વહેતી ગંગામા કાંઈ હાથ ધોવા આવે તો ઈન્કાર કરશો નહિ આમ કરશો તો પુણ્યની ગંગા વહેતી જ રહેશે, પરંતુ જ્યારે વધર્મજ્ઞોની સહાયતાથી હાથ સકોચાશે ત્યારે પુણ્યની ગંગા પણ સંકુચિત બનતી જશે.

હું આપીશ તો 'આઈશિ શુ' ? મારા બાળકો જૂખ્યાં મરશે સહાય કરવાના ટાણે આ જાતના વિચારો જેના મનમાં આવે છે તેને પુણ્યના તત્ત્વ પર શ્રદ્ધા જ નથી એમ હું તો કહું હસવાથી આનંદ ખૂદતો નથી. તેમ દેવાથી સપત્તિ ખૂટતી નથી હા, પણ ઈન્કાર કરવાથી જરૂર તે બંદી બન્ય છે.

એક શહેરની વાત છે એક સપત્તિસપ્ન બહેન એક સાધ્વીજીના દર્શન કરવા સારુ આવી લગભગ પચ્ચાસેક કન્યારની મોટરકારમાંથી તે નીચે ઊતરી એના હાથે અને માથે મોતી જઘા આભૂષણો હતા, તે ઉપર ગર્ભ અને સાધ્વીજીને વદના કરી સપત્તિસપ્નની વદના પણ જરા જોવા લાયક હોય છે તે વધુ નખી શક્તા નથી કારણ વધુ નમવા જતા જરા કપડાની ઈન્કો બગડી જવાનો ડર રહે છે અને એમા વળી થોડો પૈસાની ગરમી પણ વિનમ્રતા અને કામળતાને ઓછી કરી દે છે.

હા, તો શેઠાણીજીએ તેરી જ લટકેદાર વદના કરી, અને નીચે જેમી ગર્ભ પાસે જ એક ગરીબ વિધવા બહેન બેઠી હતી એની આર્થિક સ્થિતિ કથળેલી હતી તે અઠમ-અઠમના પારણા ડરતી હતી સાધ્વીજીએ એના તરફ સંકેત કરતા કહ્યું આ ગરીબ બહેન છે, ધાર્મિક જીવન વ્યતિત કરે છે કઈંક મદદ કરાં ગમે તો સારુ પુણ્યપ્રકૃતિએ તમને દીધું છે, તો એના આવા શુભ કામોમા હિપયોગ થાય તો તે શુભ ફળ જ આપશે.

મહાસતીજીની વાત સાલળીને પેલી શેઠાણી બેઠી મહારાજ, ઊંટની ગરદન લાળી છે તો તે શુ કાપી નાખવા માટે છે ? વધુ પૈસા છે પણ તે વહેથી નાખવા માટે નથી અને એક પૈસા પણ તેના હાથમાંથી સર્થો

નહિ ધોડી વાર તે ત્યાં બેઠી પછી તે મોટરમાં બેસી પોતાને મેર સાથી ગઈ આ બીનપ બન્ધાને હજુ ૭ દિવસ પસુ વીત્યા નહિ હોય કે તે નહે-
નનો પુત્ર કાળા બગરને મજે પકડઈ ગયો અને તે પસુ એવા સકળમાં
કે છૂટવાની ઠાઈ જગ્યા રહી નહિ. એના કેસ પ્રહણ રૂપિયા દસ હજાર
છેડી ગયા અને આખરુ પસુ ગાદીમાં મળી ગઈ બેઠની ગરદન એક જ
કપારે કપાઈ ગઈ

આજે તમે વિચારો કે તમારી સંપત્તિનો કેટલો ભાગ શુભ ખાતે
વપરાય છે અને કેટલો અશુભ ખાતે ? પોતાના વૈભવ અને વિશ્વાસમાં
સંપત્તિની કમી નથી તમારે રેલવાગ્ય કરવી હશે તો ફર્સ્ટ ક્લાસની ટિકિટ
મેળો. સિનેમાખરમાં પાંચની ટિકિટ નહિ મળે તો દસની લેશો. પસુ ઠાઈ
ગઈએ પોતાની સબગન બાજુએ મૂકી હાથ પસાચી તો તમામ ઈન્કમટેક્સ,
સેલ્ફટેક્સ વાદ આવી જશે અને બ્યારે સમાપ્તુ ઠાઈ કામ આવશે તો
હાલી બેઠશે કે સાહેબ હમુ તો ૭ દીકરીઓને વરાવવાની એ શુભ કાર્યમાં
સો-સો જાહનાં વાદ આવી જાય છે શુભ કાર્ય માટે બ્યારે દિલ સકુચિત
અને છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે હમુ શુભ અને અશુભનો ભેદ સમજીએ
નથી ! નવતત્ત્વમાં પુણ્ય અને પાપ તત્ત્વનું રહસ્ય કરતાં-કરતાં મળુ સુધવુ
પરવુ જીવનના મેદાને બ્યારે આ પ્રજા અજ્ઞાને ત્યારે નાસી જ ગયા !

તેલકર્તન હરખાવે છે કે તમે અશુભમાંથી શુભમાં પ્રવૃત્ત થઓ અને
શુભમાંથી શુદ્ધતા બચી જાઓ. ખૂબ પરિશ્રુતિ તે અશુભ છે પૂણ્ય શુભ
છે તો નિર્જીરની પરિશ્રુતિ શુદ્ધ છે તે વે શાક્યે રૂપિયો છે અશુભને
સમાપ્ત કરવા માટે શુભ પરિશ્રુતિ અભ્યાવચમાં આવે છે કારણ કે કાંઈ
વડે કટિ કાઢી સકાય છે સસારના ચમને નિવાસ્ય માટે ત્યાજ્યે ચમ
અન્યાવય છે અને ત્યારે ત્યાજ્યે પસુ રાગ સમાપ્ત થાય છે ત્યારે વીતરાગ
અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે

તમારી અને મારી તમામ સાધના વતરાગ દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે જો
એક કવિએ પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું છે કે :

ધમુ વીતરાગ દશાયા વદ પ્રાપ્તયા દમારી
દમ મિત્ર સ્વરૂપ પાયે પાયે દશા મુદ્દારી ॥

આખરી પ્રયત્નનું લક્ષ્ય છે નિતરાગ જગત જેવરની એવી સાધના

માટે આપણે સાધના ક્ષેત્રમાં જ પડાવવું પડે તમે વિચાર્યું તો ધાણું છે, પણ હવે આચરવું પડશે એ ખરું છે કે લક્ષ્ય વિના નીકળી પડવું પણ ખોટું છે, પરંતુ કેવળ જાણી લેવા માત્રથી મઝીલ આવી જતી નથી અને સારું તો ચાલવું પડે કસવાથી સોનાની પરીક્ષા થાય છે તો સોનાથી એરણની પરીક્ષા થાય છે જે એરણ એ બનાવી શકે કે આ સોતું છે કે પિત્તળ છે તે એરણ નથી, એ છે કાળો પથ્થર ! એવી જ રીતે જ્ઞાનથી ક્રિયાની જાણ થાય છે, અને ક્રિયાથી જ્ઞાનની વિવેકયુક્ત કિરાને જોઈ એ બોધ થાય છે કે એણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

ક્રિયા જ્ઞાતને વેગ આપે છે એના અભાવે જ્ઞાન પાગળું રહે છે આચાર્ય માધવ-મુનિજી મહારાજ પ્રભુ પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરતાં ફરમાવે છે કે,

લંઘત ચઢત નાથ પ્રતિ કિંત ચે

પસો વિપમ પહારો ।

ચરણ રૂપ દેવો ચરણ કૃપા કર,

તો નહીં લંઘત ઘારો

ઘારણ મૈં લીનો તુમ ચરણારો ।

આચાર્ય માધવ મુનિજી મહારાજ કે જોતે માટે એ કહેવત રચાઈ છે કે, “સો સાધુ અને એક માધવ ” અને જેમની સિદ્ધિમર્ગનાની સામે વિરોધીઓના પ્રાણ કપતા હતા-તેઓ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા કહી રહ્યા છે. “આ સસાર એક પર્વત છે અને એ પર્વત એવો તો વિપમ છે કે એના પર જેમ જેમ હું ચઢતો જાઉં છું તેમ તેમ એ વધતો જ જાય છે પરંતુ હું પ્રભુ, ચારિત્રધી ચરણ (પગ) મળી જાય તો એને ચઢવામાં કશી વાર લાગશે નહિ ”

ચારિત્ર અર્થાત્ જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા ભવ-બ્રમણને સમાપ્ત કરી છે સિક્કો એક બાલુથી ઘસાયેલો હોય તો ગમ્મરમાં તે ચાલતો નથી એવી જ રીતે જ્ઞાન-શૂન્ય ક્રિયા પણ લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડી શકતી નથી જ્ઞાનરહિત ક્રિયા આધળી ક્રિયા છે તો નિર્ગતિ જ્ઞાન પણ છે અને પોત-પોતામાં અધૂરા છે હજાર લક્ષા એકલા થઈ જાય તો પણ એક પૂર્ણ વ્યક્તિત્વ કામ કરી શકતા નથી જે જ્ઞાન આચરણમાં આવ્યું નથી તે કેવળ એક જાતનો ભાર જ બની રહે છે

આચાર્ય લક્ષ્મણ સ્વામી કિશોરહિત જ્ઞાનને ભારરૂપ બતાવતા કહે ॥

મહા કવો જન્મ્ય મારવાહી
 મારસ્ત્રવાહી બહુ જન્મ્યસ્સ ।
 ઘર્ષ શુ પાપી કર્મણે જીવો
 મારસ્સ વાહી બહુ સોમ્યા ય ॥

વિદ્યોવાચકપદ્ય માધ્ય

ચક્ર એક સુખધિત ચીજ છે એનું એક રીપું તાપથી તપતાં ઘરાસરે
 શીતળતા પ્રદાન કરે છે મનુષ્ય તો શુ વિપદર સાપ એવી સુવસર્થ
 પોતાને જૂઠી જાવ છે પરંતુ ચક્રને જો મધેદ પર લાડવામાં આવે તો તે
 શુ એવી સુખપત્રે જ્ઞાનક માણી રોકો? એ તો વિચારશે કે હુ જ્યારે
 મારા સ્થાન પર પહેલું અને મારી પીઠે લાડલા આ લાડથી મુક્ત જાઉં
 હશીકા થઈ આવજનેલા બાચમાં જન્માતુ કહે છે કે નામ આ જ રીતે
 જેણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે પણ એનો એક બાવ પણ આવરણમાં જાતો નથી
 તેણે મોઢો આ નિષિદ્ધ જેવા યાગ્ય કારવાકક માત્ર છે એનો જ્ઞાનક
 એમના નસીબમાં નથી.

જ્ઞાન હોય કે ધન હોય અને જ્યારે ઉપયોગમાં આવતાં નથી ત્યારે
 એ કેરોન સ્વરૂપ જ બની રહે છે ધન ભેગું કરવા લાડુ પેસેલા વહાણો
 સ્વચરથી સાજ સુધી હોડામાં કરી અને લોક ભેગું થઈ જાય ત્યારે
 જ્ઞાન લાગી ત્યારે એમાંથી ખાતું નહિ કે કશીય ઉપયોગ કયો નહિ. એણે
 એવા લક્ષ્યધિપતિઓ તેવામાં આ જ છે કે જ્યાં સુધાર પોતાનાં જાતકને
 હમ તો શું પણ ચક્રાનું પાણી પડ્યું ખતા નથી સંપત્તિ હોવા છતાં એણે
 સદાચાર ન કરનાર આવે જ બહાનિયો છે તેવા મોઢા માલમાંથી જલ્દી
 થઈ જાય છતાં તત્સે મનનાર જેવા છે.

જ્ઞાનની વાત પણ એવી જ વસ્તુ છે જણ એવી એવીને શીખ્યા,
 સ્વારે વહેલાં જીડી એનું અભ્યવન કમુ અધી રાત સુધી નવરતિ એને
 શાક કમુ પણ જ્યારે એને જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રસ જ્ઞાનો ત્યારે ત્યાંથી
 નામ એનો અપ એ જ થયો કે એણે નબુવા જેવું નાનુ છે પુરુષ
 પુરુષ પોખી-પોખીને જણ સૂઝ્યું છે પણ એ / પુરુષો ઉપરથી જ્યારે
 મમતાભવ દૂર કરવાની વાત આવી, સરખાઈને કહી આપવાની વાત આવી,
 દાવ સંજોગ્યના લાગ્યા આમ / જ્ઞાન હોય તો પછી એ જાણી શીખવડો
 અને રાણ કરવાનો શી અપ ?

માહિતી મેળવવી એ એક ચીજ છે અને વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે બીજી ચીજ છે એક હીરાની કિંમત જાણી લેવી તે સરળ છે, કિંતુ હીરાને ખરીદી લેવો તે કઠિન છે. ખાસે રૂપિયા હોય તો જ ખરીદી શકાય છે. ઇતિહાસ-લખવામાં વાર લાગતી નથી પરંતુ ઇતિહાસ જનતા વાર લાગે છે એક લેખક ભગવાન મહાવીરનો ઇતિહાસ બે દિવસમાં લખી શકે છે પરંતુ એ પતિત પાવન પુરુષોત્તમ ભગવાનનો ઇતિહાસ જનવામાં ફેટલો સમય લાગ્યો ? આર-આર વર્ષ સુધી કઠોર તપશ્ચર્યા કરી એ ભયાનક કષ્ટોને સહન કર્યા પછી જ તેઓ ભગવાન બની શક્યા એની વાત સાબળતાની સાથે જ કાપરાંતું હૃદય થરથરી જાય છે. ત્યારે એ કથનીના નિર્માણમાં ફેટલી સાબના અને સમયની જરૂર પડી હશે ?

ચિત્તોડનો ઇતિહાસ લખવામાં શુ વાર લાગવાની છે ? પરંતુ તેની રચનામાં ફેટલા સાહસ અને વીરતાની આવશ્યકતા પડી હશે, એ દ્રાણુ નથી જાણતું, વારુ ? પેલી સુકુમાર રાણીઓ જેમના પગ તળે કુસોની પાદડીઓ રહેતી હતી તેઓ સતીત્વના રક્ષણ કાળે ધ્વજધગતી ચિતામાં ફેદી પડી ફેટલું સાહસ હશે એમનામાં ? હા, તો સાબળવા અને જાણવામાં વાર લાગતી નથી પણ વાર તો ત્યાં અને ત્યારે જ લાગે છે કે ત્યારે એ રસ્તે ચાલવાનો પ્રયત્ન આવે છે મુખર્ષિનું નામ સાબળી લેવા માગ્યો કે તમે એનો રૂતો જાણી લેવા માગ્યો હું કાંઈ મુખર્ષ પહેાચી ગયો નથી, એને સારું થઈને તો ચાલવું પડ્યું, ભય કર મરગી સહીને ખણ ચાલવું પડ્યું રૂતે પગસેવાના રીપા ચાલી નીકળ્યા હતા ત્યાં જ તમાની મુખર્ષિનગરીમાં હું પહેાચી શક્યો છું.

જાણી લેવાથી અડધી સમગ્યાનો હિંદસ આવે છે, પરંતુ મંત્રીસ મુધી તો આપણે ચાલવા માડીએ તો જ પહેાચી શકીએ છીએ એટલે કહેવામાં આવ્યું છે કે

જ્ઞાન ક્રિયામ્યાં મોક્ષ ॥

મોક્ષની મંત્રીસ મુધી પહેાચવા માટે જ્ઞાન જોઈએ કે ક્રિયા ? માની લો જ્ઞાન વિના ચત્રિ આવતું નથી, અને ક્રમ્મ જ્ઞાન વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી પરંતુ યથાખ્યાન ચાત્રિ વિના કેવળજ્ઞાન ચર્ષ શકતું નથી. મોક્ષ માટે કેવળજ્ઞાન જરૂરી છે પરંતુ કેવળજ્ઞાન યથા પડી પાડુ ત્યાં મુધી આત્મા સર્વ સવરૂપ સંપૂર્ણ ચાત્રિ અને મોક્ષેથી અવગધા પ્રાપ્ત રૂતો

નથી ત્યાં સુધી આત્મ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે તે નથી. મોક્ષનું સૌથી નિમ્ન મર્ત્ય કારણ તે આરિત્ર જ છે. આરિત્ર વિના આનંદ પશુ આવતો નથી. કમળા કરી એક માણસ પ્રીતિબોજનમાં ગયો. શાલુમાં પૂરીએ જાવી અને લાડુ પશુ આપ્યા. તે લાડુ ખાવાને બદલે ખિસ્સામાં ભરવા લાગ્યો. કહે તમે જ બતાવો. શુ એને લાડુ ખાવાનો આનંદ મળે છે ખરા? લાડુને ખિસ્સામાં ભરવાથી નહિ ખાવાથી આનંદ આવે છે. તેથી જ રીતે યેવળ વચ્ચે સ્વરૂપ ભણી લેવા માત્રથી નહિ પરંતુ એને જીવનમાં ઉત્તરવામાં આનંદ આવે છે.

તમે જે કંઈ સંકલ્પ છો અને જે કંઈ ભવ્ય છે તેને તમે જીવનમાં ઉતારો. આરિત્ર તરફ ભરવા મર્યાદા પૂર્ણ જ તમને તમારા સંબંધ સ્થિતિ સુધી પહોંચાડી શકે.

જી સંતિ સંતિ

શ્રાવણ વદ ચૌદસ
રવિવ્રત સંવત ૨ ૧૬

જે મર્મ સ્થાનક
હાંધવાની સુખ

આલોક ને પરલોકના સુખ જ્ઞાની દેશ પર /
નિભર છે

પણને આરામી પેટ ભરાઈ જવાના સમયનું ગાન
દેવ છે જ્યારે મૂળ મનુષ્યને પેટના પરિણામનું જ્ઞાન હોય
નથી

આજનું વ્યાખ્યાન દર્શનવિશુદ્ધિ નજરે છે. દર્શન-વિશુદ્ધિને સમજ્યા, પોતાના માપો દર્શનને સમજવું પણ દર્શનનો એક અર્થ છે. જેણે તે સામાન્ય નેત્રે પ્રચલિત છે. દર્શનનો એક અર્થ તાર્કિક મિત્રતા પણ છે. શાસ્ત્રિક ખાસ પ્રકારની વિશ્વાધારા પણ આપણે ત્યાં દર્શનના નામે ઓળખાય છે. જેમ કે લેનદર્શન, જીવદર્શન, સામ્યદર્શન વગેરે. દર્શનનો એક બીજો પણ અર્થ છે, જે શ્રદ્ધાના અર્થમાં વપરાય છે. તત્ત્વનો નિયમ એ પણ દર્શનની એક પરિભાષા છે. આપણે આવી છેલ્લા અર્થમાં દર્શનનો પ્રયોગ કરવાનો છે.

જ્યાં સુધી દર્શન પ્રાપ્ત થતું નથી, ત્યાં સુધી અત્યંત દર્શન નથી થઈ શકતું. વળતું તેના સાચા સ્વરૂપમાં જોઈ તે શુદ્ધ દર્શન છે. હેય (ત્યાજ્ય) વળતું હેયરૂપે, જેય (જાગૃવા ચોમ્) ને જેય અને ઉપાદેય (પ્રાપ્ત કરવા જેવી) ને ઉપાદેય તરીકે ઓળખી તેનું નામ દર્શન છે.

સમ્યક્દર્શન એક બીજું છે. જે એક દિવસ ચાગ્રિતા વિશાળ વડલામાં પસરાઈ જઈ, સસારના અનંત અનંત પ્રાણીઓને માટે શાંતિ આપનાર બને છે. તે સાધનાના લગ્ન મહેલનો પાયો છે. પાયા વિના-મજબૂત પાયા વિના, રેતી ઉપર ચણાચેરો મહેલ કેટલો વખત ટકી શકે? અતરમાં જ્યાં સુધી સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત નથી થતો, ત્યાં સુધી, કેવળ ઉપરના કિયા-કરો, આદમાને લાવપર પરાના ચક્ષરમાંથી મુક્ત કરી શકતા નથી. ભલે તેનાથી સ્વર્ગના મહાન સુખો મળે પણ જન્મમરણના ફેરા જરા પણ ઘટતા નથી.

સમ્યક્દર્શનના અભાવે કરવામાં આવતી સાધનાની કિંમત, એકડા.

વિનાની મીઠા જેટલી છે. જો પહેલાં એકઠું હોય અને પછી મીઠા મધ્યવર્તી નાઓ, તો ફરક મીઠું તેની કિંમત હસમણી વધતી નામ છે જેટલા મીઠાં વધારતાં નાઓ તેટલા ફરક વળતે તેની કિંમત હસ હસમણી વધતી નથી. પરંતુ જો એકઠું ઠાળી નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે જો એ રીતે સાધવાને આરે સમગ્રત્વ એકમાત્ર કામ કરે છે.

સમગ્રજીવનની આ વિશાળ અણગમતની પાછળ એક રહસ્ય છે તે આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે. તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જનતાને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મનમાં પછે કાઈ બીજો માણસ આવ્યો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બન્નેએ પણ બન્નેના જોવામાં ફેર છે. એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુઓ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ. તમે જોઈ તે તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર બૂધી ગયો છે તેણે જૂઠું કરી છે. સોનાની વસ્તુ આમ રખાઈ ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો કુ તેને વાત કરુ, બીજા જે બાઈ આવેલા છે તે બીજો જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે જો આ જરા ખસી જાય તો કુ વીડી હાથ કરી લઈ.

સમગ્રજીવન સંસ્કારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સંસ્કારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્ર થિ આપે છે તેમાં રિકારી બાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે. વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ખરા પ્રગટ થાય છે. સાથે જ તેનામાં જનાસક્તિભાવ પણ પ્રગટે છે. જેથી તે સંસ્કારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થતા રહેતો નથી, વહાણ પ્રાણીમાં આમે છે તેની આરે તરફ પ્રાણી હોય છે તેનો આધિ બાળ પ્રાણીની અંદર હોય છે તેની નિમ્ને અધાત પ્રાણી છે. જ્યાં તે ફળતુ નથી કારણ કે તે પ્રાણીને તેની અંદર પેસવા દેતુ નથી તેમ, સમગ્રત્વી પણ સંસ્કારની અંદર રહે છે તેની આરે તરફ વાસનાનો સાગર છે. હિંમી અને દ્રેપના મગરમચ્છો ફરવા હોય છે જ્યાં તે તેમાં ફળતો નથી કારણ તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે. જોડે સુધી ફળતો આરે છે. કિંતુ જો તેને અખિતને ચિંતા થાય છે કે આ તો છેક નીચે ગયો. ઉપર આવતી શકશે કે નહીં? પણ થોડી ન વારમાં તરવારો ઉપર આવતી જાય છે. સમગ્રજીવનવાળો આત્મા સંસ્કાર સમુદ્રના હિંમીમાં ફળતો આરે છે જ્યાં તે ફળતો નથી. કારણ કે સંસ્કારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની લાવના દૂર થવી બેઠકે બધા સુધી મોહની લાવના છે ત્યાં સુધી સંસારની લાવના મીઠી લાગશેજ લીબડે કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીબડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ઊતરી જતાં લીબડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે બધા સુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં સુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અગ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિત્તે કાઝકોડીથી સાગરો પામી છે તેમાંથી અગનોતર કાઝકોડીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જમો અરિદ્ધતાજ કહેવાની લાવના જાગૃત થાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ઘસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સંસારની ઠોકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની યથિને બેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્કાંતિ આણું રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તિનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારેજ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્તિ શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે. ક્ષય અને ઉપશમ શું છે?

૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨ અનંતાનુબંધી માન
૩ અનંતાનુબંધી માયા	૪ અનંતાનુબંધી લોભ
૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬ મિથ્ય મોહનીય અને
૭ સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્તિ કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલણી ચૂક્યા છો કષાયવિજય સળધી જોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વના સળધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

વિનાનાં મીઠાં નેટલી છે ને પહેલાં એકડે હોય અને પછી મીઠાં મધવતી જાઓ, તો દરેક મીઠે તેની કિંમત હસમજી વધતી જાય છે નેટલાં મીઠાં વધારતાં જાઓ તેટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હસ હસમજી વધતી જાય. પરંતુ ને એકડે કાળી નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ! એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્પત્તિ એકડાલુ કામ કરે.

સમ્પત્તિ નહીં આ વિશાળ સુલુગાથાની પાછળ એક રહસ્ય છે તે આપણને નથી દ્રષ્ટિ આપે છે તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જીવનને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા કંઈ પાંચે મોઢાં જીને માણસ જાઓ અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બન્નેએ પણ બન્નેના જોવામાં ફેર છે એક મિત્રની દ્રષ્ટિએ જુએ છે અને બીજો ચોરની દ્રષ્ટિએ તમે જોઈ તો તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર સૂચી ગયો છે તેણે જૂસ કરી છે સોનાની વસ્તુ આમ રખાઈ ન રાખવી જોઈએ એ જાણે તો હું તેને વાત કરું બીજા જે જાણે આવેલા છે તે બીજે જ વિચાર કરે છે તે વિચાર છે કે ને આ જવા ખસી જાય તો હું વીડી હાથ કરી લઉં.

સમ્પત્તિનું સંસારનું જોવાની દ્રષ્ટિ આપે છે તે સંસારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્રદ્રષ્ટિ આપે છે તેમાં વિકારી ભાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દ્રષ્ટિ આવે છે વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધારા પ્રગટ થાય છે સાથે જ તેનામાં બનાવસંકલિતભાવ પણ પ્રગટે છે જેથી તે સંસારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થવા દેતો નથી. વહાણ પાણીમાં આવે છે તેની ચારે તરફ પાણી હોય છે તેના આધી જાય પાણીની અંદર હોય છે તેની નીચે અચાનક પાણી છે છતાં તે ડૂબતું નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી તેમ, સમ્પત્તિ પણ સંસારની અંદર રહે છે તેની ચારે તરફ વાસનાઓ સાગર છે ઈશ્વરી અને દૈવના મજરમજો હરવા હોય છતાં તે તેમાં ડૂબતો નથી કમી તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે બેડે સુધી ડૂબી મારે છે. કિનારે ભીમેશ બંદરોને ચિંતા થાય છે કે આ તો એક નીચે ગયો. જીવ આવી શકશે કે નહીં ? પણ જોઈ જ વારમાં તળાવો જીવ આવી જાય છે સમ્પત્તિનવાળો જાતમાં સંસાર સમુદ્રના બેડામાં ડૂબી મારે છે છતાં તે ડૂબતો નથી. કારણ કે સંસારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની લાવના દ્વર શરી જેઈએ ન્યા મુધી મોહની લાવના છે ત્યા મુધી સસારની લાવના મીઠી લાગશેજી લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમા તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ઊતરી જતા લીખડાનો કડવો ગ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે ન્યા મુધી આત્મામા મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યા મુધી ભૌતિક પદાર્થોમા મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની ચિત્તિ સિતેંગ કાગકોડીથી સાગશે પાતી છે તેમાથી અગતોતંગ કાગકોડીઓ પણ ઢાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામા જમ્મો અરિહંતાજ કહેવાની લાવના જામૃત થાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમા પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ધસાઈને, રવાલાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ઝંખિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્કાંતિ ચાલુ ગ્રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપ્તકનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમા થશે કે દર્શનસંપ્તક શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે ક્ષય અને ઉપશમ શું છે?

૧ અનંતાનુષધી કોધ	૨ અનંતાનુષધી માન
૩. અનંતાનુષધી માયા	૪ અનંતાનુષધી લોભ
૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬ મિશ્ર મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપ્તક કહેવાય છે અનંતાનુષધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલળી ચૂક્યા છો કપાયવિજય સળધી મોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વીના સળધમા, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

જીવનની એ અધાત્મી રાત્રિ જોઈ આપણે કિતનો અને અકિતનો વિવેક ખોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્ત્વમાં અસત્યની બ્રમા દેખાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂન કરતા હોઈએ છીએ તેને આત્મની શ્યામાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે ત્યારે આપણે સ્વાય અને સત્ત્વ બન્નેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આવૃત્ત દષ્ટિ મિથ્ય દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દશન કયું છે પણ સ્વાયે તેના પીછા છાડ્યો નથી. આવે વખતે તે સત્યનાં ગીત ગાય છે અને જીવનની જોઈનાં ખોળામાં અસત્યની પૂળ કરે છે આ અસત્યનાં બે રીપાં સત્યનાં દ્વંને ઝેરમય બતાવે છે

ત્રીજું છે સમ્મકત્વ મોલનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ ઝેરી છે કે ગર્ભ મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રમાણમાં સત્યની લાક્ષિયા દેખાઈ રહી છે જ્યાં હજી મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. હજી મોઝિક અધકારપટ બાકી છે આ સ્થિતિમાં નિર્વાત્વનો રસોદય સમાપ્ત થઈ જાય છે પણ પ્રગોદન બાકી રહે છે

જ્યારે આત્મા દશન સપ્તકનો પૂર્ણપણે ક્ષય કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષણિક સમ્મકત્વ કહેવાય છે પણ જ્યારે નિર્વાત્વની ખાલીતે વસ નથી કરી શકે ત્યારે તે તેને દગાવી દે છે ગેરી રીતે ફટકરી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમતિ કયારે છૂટો પડે નીચે બેસી નવ ઇ અને પાણી ચોળખુ થઈ જાય છે પણ તેમાં મેથ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને તજાવવામાં આવે તો પાછો કયારે ઉપર પાળીઆ બાવી નીં સહે છે ક્ષયોક્ષણિક સમ્મકત્વમાં આત્મા દશન સપ્તકનો જેટલેક અંગે ક્ષય અને કે મેથ બાકી ઉપસમન કરે છે તેમાં પૂરો ક્ષય કે નહીં ઉપસમન નથી હેતુ એટલે તેમાં પાંચાં બે (ક્ષણિક અને ઉપસમન) ગેટવી વિશુદ્ધિ નથી.

આ અંતરની ઉદ્ધાંતિ તેના જીવનમાં બે મોટા ફેગર લાવે છે દરે તે સત્યનો દશ છે અને મુક્તિમાર્ગનો ચારી છે તેનું કારણ ૫૧ બદલઈ જાય છે સ્વપરિવર્તિમાં સ્થિત થયું એ જ તેનું પ્લેય અને છે કુનિવાન્ય જીનિક પદ્ધતીની સિધ્ધા તેના મનને બાધી રાખી શકતી નથી. એવો અર્થ એવો નથી કે સમ્મકત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર સ્વીકાર કરી શકે છે પણ એ સમય તેને ચારિત્ર પ્રત્યે અનુચિત બનવાય પેશ થાય છે

સમ્મકત્વ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એટલું પરિવર્તન જાર આવે છે કે તે સ્વ અને પાન્યાં રહસ્યને સમગ્ર છે આ રહસ્ય સમગ્ર

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાન પામે છે તે છત્રનના દરેક ક્ષેત્રમાં અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતા, જે અનેકથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માયાનું દર્દ, માતાના માયાનું દર્દ બની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આશુ નહિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક ફિસ, તેને બીજાના ઘેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્ત્વી છત્રની છે તે સસારની બધી ક્ષિપ્રાઓ કરે છે બીજાઓનું ગદાણું પણ કરે છે કેમકે તે જગાબદારી લઈને બેઠો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અવરૂપના ભેદનું વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-ચિકલ્પાત્મક ગિચિતિતેના અત લાભ છે કાગળ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માંથી કાંઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કાગળ કે તે દુનિયાને એક રંગમય (Stage) માને છે રાજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દૃશ્ય છે તેમાં કાંઈ વખત સારા તો કાંઈ વખત નધારા દૃશ્યો જોવામાં આવે છે

નાટકમાં જય અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લગન સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જો કદાચ તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયું ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું થયેલું તુકસાન પણ પોતાનું હતું

તમે પણ આવી દૃષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દૃશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નરે બે ઘડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાંઈ દુઃખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુઃખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુઃખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચુ છે ? આ પણ ન મરેનું જ રાજ્ય છે. પરમોપમ અને સાચોપમની સરખામણીમાં આ જિન્દગી પણ ને મરણને બેશ જ છે.

પદાર્થનું સાચુ સ્વરૂપ તમે ઓળખશો. પછી દુઃખ જેવી કંઈ વસ્તુ જ રહેશે નહિ. તત્વનો મધ્યમ પરિચય એ જ સમજતો છે કે પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેલો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. કદા તમે એ જાણવો કે તમે સસારને જેમ માનો છો કે મહલ ? જસને, જેમ સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે. કાઈ અચાધીન દસ વર્ષની કેદની સજા થઈ દેશ તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા જાય અને તેના મુક્તિને દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના અનર્થ પ્રસંગતા વધતી જશે. પણ જેણે જેસને મહેલ જ માની લીધા તેના છૂટકારો ક્યે દિવસે થશે ?

સમજતી બ્રાહ્મ સસારને મહેલ તરીકે નહિ પણ જેમ તરીકે જ જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મહેલ છે ? કહે તેને મોહો મજા છે ને જ કહે તે, એ જેમાં બધેના તેણી નાખી નીકળી રહે. પણ તે એક સેકડ પણ તેની પાસે કોમો નહિ રહે સિદ્ધને જો કદાચ પાંજરામાં પૂરવામાં આવે તો તે ચુપચાપ બેસી નહિ રહે કેમકે તે સમજે છે કે હું વનને સ્વતંત્ર રાજા છું. હું કેદી બનવા સર્જાયો નથી તેને જો કે તે કદાચ બ્રાહ્મો છે પણ જે મિનિટિ ભાગી જાયને મોહો મજા છે ને જ કહે તે ત્યાંથી નાસી જશે એક સેકડ પણ કોમો નહિ રહે. બીજાવાર તે પાંજરાની સાથે પણ જોશે નહિ.

પરંતુ મેના અને પોષ્ટના સજામાં એનું નથી વધારે વખત ખાંડમાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની સે છે પણ તે પાંજરા ઉપાડુ રાખવા છતાં તે કોઈ જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી સજા મુકવામાં આવે તો પણ તે કોઈને પાછાં સાં આવી જશે કારણ કે તેમણે પાંજરાને / પોતાનું ઘર માન્યું છે. સમજદારિ બ્રાહ્મ ક્રૂર સ્વરૂપ રમણનાને જ પોતાનું ઘર માને છે. બ્રાહ્મનાં જમાં તેને મરે પારમાં ધર છે.

બાધી સમજતી, દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનતો નથી કારણ કે તે શૂં બનીને નહિ બ્રાહ્મણ (Brahm) બનીને રહે છે. કદા તમે જાણવો કે તમે શૂં બનવા ઈચ્છો છો કે મેનેજર ? મેનેજરની પાસે ઓફિસની તમામ બવસ્થા દેશ છે લાખો રૂપિયા, તેની પાસે બધે

છે અને કામ છે છતાં પણ તેને લાખોના ગાવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાખોના જવાબી શોક થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ હી છે જો કે શોક પોતાની ખાસે કાઈ પણ નથી ગણતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાબળા હિમાળમાં એક નવો પૈસો પણ ધરતો તો રોડના મગજમાં ચિતા થાય છે. એટલા માટે હું કહું છું કે એની દષ્ટિ કેળવો.

દષ્ટિભેદ

અમ્યક્તી અને મિથ્યાત્વી જન્મે ધરને ધટ અને પટને પટ રૂપે માને છે. અમ્યક્તી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડા કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડા કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પડી જન્મેના ફેર જા છે ? તેના જવાબમાં કહેવું પડે છે જહાદ્દી જન્મેની દષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું જોજ. પરંતુ નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિરોદ છે, એ જ સમ્યક્તી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે તોફાન પાડે છે, એક સૌ દર્શવતી નારીને કામુક્તી આપો પણ જુએ છે અને સતતી આપો પણ જુએ છે પણ તે જન્મેની દષ્ટિમાં ધણો મોટો ફરક છે. એકની આખોમાં નિકાર લાગ્યો હોય છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમાં પૂર્વજીવનના સચિત પુરુષનું કળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે ઝવેરીની આખો પથ્થર હાથરની કિંમતનો હીરો જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે.

આટલી જુનિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડા નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે ત્યારે સમ્યક્તી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્ચાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમાં પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્ચાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-સ્વ શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમાં આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-વશાઓને છોડીને સ્વભાવગ્રાંથિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસપ્ત આત્માની દષ્ટિ ત્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પણ તરીકે જ જુએ છે.

પાઠી અને પ્રતિવાદીના વધીલો કાયદાના એકજ પુત્રકો વચ્ચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

જીવનની એ અધાત્મેરી રાત્રિ, તેમાં આપણે દિતનો અને અહિતનો વિવેક જોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની બધા દેખાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂજા કરતા હોઈએ છીએ તેને આજમની બાધામાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે જ્યારે આપણે સ્વામ અને સત્ય જાનેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આટલ દષ્ટિ મિથ્યા દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દેશન કર્યું છે પણ સ્વામી તેના પીછા છોડ્યો નથી. આવે વખતે તે સત્યનાં ગીત ગાય છે અને જીવનની એકાંત પળેખા અસત્યની પૂજા કરે છે જ્યાં અસત્યનાં બે દીર્ઘ સત્યનાં દૂષને ઝેરમય બનાવે છે.

ત્રીજું છે સમ્યક્ત્વ મેલકનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ એવી છે કે તેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રભાતમાં સત્યની લાક્ષિયા દેખાઈ રહી છે જ્યાં હજી મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. હજી થોડોક અધકારપટ જાડી છે જ્યાં સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો રસોદય સમાપ્ત થઈ નય છે પણ પ્રદેશીય જાડી રહે છે.

જ્યારે આત્મા દેશન સપ્તકનો પુર્ણપણે ક્ષાપ કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષાપિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની માઠીને વશ નથી કરી શકતો ત્યારે તે તેને દબાવી દે છે જેવી રીતે ફટકી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમાંના કચરો છૂટો પડી નીચે બેસી નય છે અને પાણી ચોખ્ખું થઈ જાય છે પણ તેમાં મેલ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને દલાવવામાં આવે તો પાઠા કચરો ઉપર પાણીમાં ઝાડી નીં છોડે છે ક્ષયોપશમિક સમ્યક્ત્વમાં આત્મા ન્યાન સપ્તકનો કેટલેક અંશે ક્ષાપ અને કે મેક અંશે ઉપશમન કરે છે તેમાં પૂરો ક્ષાપ કે નહીં ઉપશમન નથી હોતું એટલે તેમાં પહેલાં બે (કુલિક અને ઉપશાન્ત) ટેકવી વિશુદ્ધિ નથી.

જ્યાં આત્મની ઉત્ક્રાંતિ તેના જીવનમાં બહુ મોટો ફેરફાર લાવે છે કહે તે સત્યનો છા છે અને મુક્તિમાર્ગનો માની છે તેનું સ્વરૂપ પણ નિઃસ્વાર્થ જાય છે સ્વ-સ્થિતિમાં સ્થિત જીવુ જે ને તેનું ખેપ અને છે કુનિવાન્ય કૌતિક પદાર્થોની મિથ્યા તેના મનને બાધી ચાખી શકતી નથી. એવું જાય એવું નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર રીતિગર કરી શકે છે નહીં એ સમયે તેને ચારિત્ર પ્રત્યે અનુચિત જવામ પેદા થાય છે.

સમ્યક્ત્વ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એકાદુ પરિવતન જરૂર આવે છે કે તે સ્વ જાને પર-ન્યાં રહેત્યને લખે છે જ્યાં સ્વરૂપ સમજનાં

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે. કારણ કે તે સમન્વ્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાશ પામે છે. તે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અનાસક્ત રહેશે. માતૃપિતાં, જે સ્નેહથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે. દીકરીના માથાનું દર્દ, માતાના માથાનું દર્દ બની જાય છે. તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આમું નહિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક દિવસ, તેને ખીજના ઘેર જવાનું છે. આવી જ વાત સમ્પૂર્ણ જીવનની છે. તે સંસારની બધી ક્ષિયાઓ કરે છે. ખીજઓનું રક્ષણ પણ કરે છે કેમકે તે જ નાબહારી લઈને બેઠો છે. છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી.

અરૂપના ભેદનું વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક સ્થિતિનો અંત લાવે છે. કાળજી કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સંયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાંઈ પણ થતું નથી. તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી. એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું. એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી. કારણ કે તે દુનિયાને એક રગમથ (Stage) માને છે. રાજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દ્રશ્ય છે. તેમાં કાંઈ વખત સારા તો કાંઈ વખત નદારા દ્રશ્યો જોવામાં આવે છે.

નાટકમાં જ્ય એને પરાજ્ય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી. રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લગાનું સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી. પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે. સામ્રાજ્ય ગયું ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું. તેનો મુગટ તો એ કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો. પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું ચયેલું નુકસાન પણ પોતાનું હતું.

તમે પણ આવી દષ્ટિ મેળવો. દુનિયાને નાટકના દ્રશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ. પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે. નટે એ ધડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાંઈ દુઃખ થતું નથી. પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુઃખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા. આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુઃખનું કારણ છે. એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચું છે ? આ પણ ન પડીતું જ રાજ્ય છે પશ્ચાત્ત્ય અને સ્વાયંશાસની સરખામણીમાં આ જિત્તી પણ બે પ્રકારે એક જ છે

પદાર્થનું સાચું સ્વરૂપ તમે જોઈખશો પછી કુખ લેવી મોઢું વસ્તુ જ રહેશે નહિ તત્વનો વચ્ચે પરિચય એ જ સમ્મત છે તે પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેસો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. જ્યાં તમે એ બનાવો કે તમે સંસારને જેલ માનો છો કે મહેસો જેલને, જેલ સમજાવો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે મોઢું અડધીને જ વડની કેદની જ ન થઈ જાય તો જેમ જેમ દિવસ વીતવા જાય અને તેના મુક્તિને દિવસ નજીક આવવો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે પણ જેલ જેલને મહેસો જ માની લીધો તેના છૂટકારો ક્યે દિવસે થશે ?

સમ્મતી આત્મા સંસારને મહેસો તરીકે નહિ પણ જેલ તરીકે જ જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મથે છે જે ફરિ તેને મોકો મળશે તે જ ફરિ તે, એ જેલનાં બાંધેલાં તેની નાખી નીકળી રહે. પછી તે એક સંકેત પણ તેની ખાસે જોયો નહિ રહે સિલકને ને કદાચ પાંજરામાં પૂંચ્યામાં આવે તો તે ચુપચાપ બેસી નહિ રહે કેમકે તે સમજે છે કે હું વનને સ્વતંત્ર રાજા છું હું કેદી બનવા સજામાં નથી તેને જોઈ કેદ તો કરવામાં આવ્યો છે પણ જે મિનિટ બાગી જવાને મોકો મળશે તે જ ફરિ તે ત્યાંથી નાસી જશે એક સંકેત પણ જોયો નહિ રહે. બીજાવાર તે પાંજરાની સાચું પણ જોશે નહિ.

પરંતુ મેન્ટા અને પોસ્ટના સંબંધમાં એવું નથી વધારે વખત પાંજરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની લે છે પછી તે પાંજરા છોડી રાખવા છતાં તે જીવી જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર મોકી જાય તો મુશ્કેલી આવે તો પણ તે જીવીને પાળી લ્યાં બાવી જશે કા જુ કે તેમજે પાંજરાને જ પોતાનું ઘર માન્યું છે સમ્મતિ આત્મા ફક્ત સ્વાત્મ રમણવાને જ પોતાનું ઘર માને છે બાકીનાં બધાં તેને મટે પારકા ઘર છે

આથી સમ્મતી દુનિયામાં રહેવા છતાં, દુનિયાદાર બનતો નથી. કારણ કે તે રીડ બનીને નહિ બનવો. (Manager) બનીને રહે છે જ્યાં તમે જતાવો કે તમે રીડ બનવા ઇચ્છો છો કે એન્ટર ? એન્ટરની ખસે એપ્રિલની તમામ બવસ્થા હોય છે સાચો રૂપિય તેની પાસે બૂંદે

છે અને જાય છે. છતાં પણ તેને લાગેના આવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાગેના જવાથી શોક થતો નથી કેમકે તેની દૃષ્ટિ દી છે. જો કે શોક પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી રાખતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિસાબમા એક નવો પૈસો પણ ઘટ્યો તો શેકના મગજમા ચિતા થાય છે એટલા માટે હું કહું છું કે એવી દૃષ્ટિ કળવો.

દૃષ્ટિભેદ

સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પડને પડ રૂપે માને છે. સમ્યક્ત્વી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડો કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી. પછી બન્નેમા ફેર શો છે? તેના જવાબમા કહેવું પડશે કે બહારથી બન્નેની દૃષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું એજ પૂરતું નથી તેની પાછળ જે દૃષ્ટિભેદ છે, એ જ સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ દર્શવતી નારીને કામુક્તી આપો પણ જુએ છે અને સતની આપો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દૃષ્ટિમા ઘણો ભેદો ફરક છે એકની આપોમા વિકાર લાયકો હોય છે, તો બીજીની દૃષ્ટિ તેમા પૂર્ણજીવનના સચિત પ્રત્યક્ષ હળ જુએ છે. હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે. ઝવેરીની આપો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરા જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક અળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે.

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ. મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે. જ્યારે સમ્યક્ત્વી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂકયા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-દ્રવ્ય શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે. આપો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિલાપ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવમિથિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસપ્ત આત્માની દૃષ્ટિ. જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે.

વાદી અને પ્રતિવાદીના વંકીયો કાયદાના એકજ પુસ્તકને વાંચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકના આધારે એક આરોપીને છાંયવાનો પ્રયત્ન કરે

છે તો બીજો તેને ક્ષમાવવાનો મત્ત કરે છે એવી જ રીતે સમ્પત્તી અને મિષ્ટાત્વી બંને સચારની વાસનાઓમાં જ આ દોષ છે અને એક સરખા વાતાવરણમાં રહે છે અને એક સરખા પુનઃક્રિયા પણ વાંચે છે પણ એક જ વસ્તુ એકને માટે કાવરપરાની દૃષ્ટિનું કારણ બને છે તો બીજાને માટે એ જ સાક્ષિત્ય કાવરપરાનો ઉચ્છેદ કરનારુ બને છે

સમ્પત્તિ અને મિષ્ટાત્વ એ કોઈ પુસ્તકમાં બાંધી રાખેલાં નથી. એ તે જ વ્યક્તિની દૃષ્ટિમાં રહેલાં છે એ દૃષ્ટિ શુદ્ધ હોય અને મનમાં પવિત્રતા હોય તો મિષ્ટાત્મક પણ સમ્પત્તિવશ થાય છે અને દૃષ્ટિમાં દૂષ ભર્યો હોય મિષ્ટાત્વનો રંગ ધેરો હોય તો તેવાઓને માટે સમ્પત્તિ પશુ મિષ્ટા નિવડે છે એટલા માટે નહીં સૂત્રમાં આચાર્ય દેવર્ષિચણિ ક્રમામભણુ સમ્પામત અને મિષ્ટાત્મકની વ્યાખ્યા આપતાં કહે છે કે —

સમ્પત્તિવિદિસ સમ્પાસુપારં

મિષ્ટાવિદિસ મિષ્ટાસુપારં ।

નહીં સૂત્ર.

ચોર અને શાકુદાર જન્મેના દીકરા સાથે જાય છે ત્યારે ચોરને દીકરો ચોરીની કળાનુ યાન પ્રાપ્ત કરશે, ન્યારે શીકેલ દીકરો તેમાં શાકુદારની તત્ત્વો શીખશે વાતાવરણ અને એકસરખું દોષ, પુત્રના વિરોધ નેથી કશું ધટના વખતે જાણતી આત્મા આર્ત બને રોદ ખ્યાન કરી કપાળનું બંધ પાડશે. સમ્પત્તિની સાં પણ કદાચ એવો પ્રસંગ આવશે તેને ત્યાં કોઈ બંધાં બંધર રહેવાનાં છે એવું કોઈ નથી જતાં પણ એવા શોકની કશું ધડીઓ તેને માટે નિર્જનતા હેતુ બને છે તે વિચાર કરે છે કે સંયોગ, એક નિવસ વિરોગમાં પશ્ચાદ્દર્શનવાનો હા તેને બને માટે સંયોગ આટલાજ દિવસોનો હશે. પછી તેને માટે આંશુ શું કરવા પડતાં ? હા વખતે મિષ્ટા દૃષ્ટિવાળો આત્મા કમુચિત અને આંશુ સારવા બેસી, જ્યારે સમ્પત્તિ તેને નવી જગતિનું સંદેશવાહક માનશે.

બે વ્યક્તિઓ કેદમાં છે

આ દૃષ્ટિબેનની પાઞ્ણ એક હેતુ છે બે વ્યક્તિઓ કેદમાં છે એક તોખાની પેટીમાં પુરાચેલી છે અને બીજી કાચની પેટીમાં બંધન છે અને તે માટે છે પણ જન્મેનાં બંધનોમાં ફેર છે પહેલી પેટીને જ ભેઈ શકે છે બીજાને નહિ તે બંધારમાં છે ન્યારે બીજી પ્રકાશને પામી શકે

છે આ જ વાત સમ્યક્ત્વી અને ગિથ્યાત્વીની છે મુક્ત તો એક્ય નથી છતાં એક પ્રકાશના કિરણો મેળવે છે, તે રવ અને પરને બાણ છે, જ્યારે બીજી અધકારમા અટવાય છે

સાદર અને ફટકડી બન્નેની પિછાન છે અરે ! એટલું જાન તો એડ માખીને પણ હોય છે તે સાદર ઉપર જઈને બેમે છે, ફટકડી ઉપર નહિ. ઓછામાં ઓછો એટલો તો વિવેક ગણો માત્ર બાલ રગ અને રૂપને સમ્યક્ત્વ અને સયમની પારાગીશી (Thermometer) ન બનાવો અમુક પ્રકારની ક્રિયા કરે કે અમુક પ્રકારના વસ્તો પહેરે તે જ સયમી છે, જે અમુક વાતને માને અને અમુક વાતને ન માને તે જ સમ્યક્ત્વી છે, એમ ન માનશો, તમે સમ્યગ્દર્શનનું થર્મોમિટર બનાવ્યું છે ? પણ સમ્યક્ત્વ કાઈ દેખાવની વસ્તુ નથી નથી તો તે આપી શકાતું નથી, તો તે દેખાડી શકાતું તે તો આપવાની અને દેખાડવાની ચીજોથી પર છે

આ તો આતરવિશુદ્ધિનું કાર્ય છે જેનું હૃદય જેટલે અશે કપાયોનાં કાળા રંગથી દૂર છે, તે તેટલે અશે સમ્યક્ત્વાભિમુખ છે

એક જૂની વાર્તા છે

એક શેકને ત્રણ પુત્રો હતા. ત્રણે આસાકિત હતા પિતાની પાસે એક કિમતી રત્ન હતું રત્ન એક અને લેનારા ત્રણ આ તો કળિયાનું મૂળ છે. વસ્તુ એક હોય અને લેનાર અનેક હોય, તો અધડો થયા વિના રહેતો નથી ગાય તો બહુ સીધું પ્રાણી કહેવાય છે પણ દસ ગાયો બાંધી હોય અને તેમની વચ્ચે માત્ર એ પૂળા ધાસના નાખવામા આવે તો તે લડયા વિના રહેશે નહિ આજે ભાગતની પણ આ જ સમસ્યા છે ખાનારાઓની લગાર રહેશે નહિ અને ઉત્પાદન ઓછું છે પછી રહે છે કે શાંતિ રાખો ! કેવી રીતે શાંતિ રહેશે ?

માણુસોના જીવનમાંથી સયમનું સ્થાન આજે ઘટતું જાય છે વાસનાને વધારનારા સાધનો આજે વધતા જાય છે આ પરિસ્થિતિમા, સયમ દ્વારા સતતિનિયમનની વાત કરવી એ મજાડ નહિ તો બીજું શું ગણાય ? પણ સમગ્ર્યાઓને હલ કરવાનો સાચો ઉપાય સયમમા જ છે જીવનમાં સયમ હોય અને વિદારો ઉપર નિયમન હોય, તો ઉપલોક્તાઓની સખ્યા વધશે નહિ અને પછી અસાતિનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવશે જ નહિ

હા, તો તે શેકને ત્રણ પુત્રો હતા તેમને પણ આવો જ પ્રશ્ન હતો.

તેમણે ત્રણે પુત્રને જોવાયા અને કહ્યું કે 'મારી પાસે એક રત્ન છે 'તમારા પ્રણેમાંથી જેણે છત્રનેમાં સર્વોત્તમ કામ કર્યું હશે તેને હું આપીશ ત્યાં જ્યાં પોતાના છત્રનેમાં સર્વોત્તમ કામથી અણુતણ મર્યાદા મોટા પુત્રે મેં કે બિલાછાં! આજ મેં ન્યાં કરતાં સારુ કામ કર્યું છે. ફુકેન ઉપર એક મર્યાદા આપ્યો તેણે પાંચ શેર થી માગ્યું મેં પાંચ શેરના પૈસા લીધા અને તેને સોગમ્યાર શેર તોલી આપ્યું હું કેટલો હોશિયાર છું !

તમે પણ એને હોશિયાર સમજો છોને ! પાંચ શેરના ન મેં ચાર શેર આપે હસ વારના નહીં નવ વાર આપે, સારા થીના પૈસા લે અને વેળા-ટોચ આપે, એવા મધાને તમે હોશિયાર માનો છો ! અને દુકાન ઉપર આવી હોશિયારી નતાવી ઉપામવામાં આવી સામાયિક કરો છો કે જ્યાં મહારાજ પલ્લુ ખુલ મળી જાય ! મહિર્માં જાણીને એ રૂથ અડાણે જ્યાં સ્વલવાન મલન મળી જાય ! જાણ્યું છે તમારી આ હોશિયારી ! એ આજ તમારી હોશિયારીની વ્યાખ્યા હોય તો પછી હજી અને કપની વ્યાખ્યા કરી !

પલ્લુ દહ શીડની ફુલગાની વ્યાખ્યા તમારી વ્યાખ્યા કરતાં કંઈક જુદી હતી. તેમણે મોટા કોકરોને રત્ન આપવાનો કંઈકાર ક્યો. બી નમે કહ્યું-આજે હું દુકાન ઉપર ગેરો હતો તેવામાં એક ગરીબ બિખારી આવ્યો. તેની કાલત ખરેખર હાલ હજમવાની થઈ તેવી હતી. તે જલ્દી સ્વસ્થ થઈ જાય છે. એકા તેના તરફ નોંધને વ્યાક્ર મેં કરી જતા રહ્યો અને તેના મરે જ્યાં આવી મેં તેને એ રૂપિયા આપ્યા. બિખાર એ દિવસ મુખેથી આવી હવે કહેલ હું રત્ન મેળવવા સાચક છું કે નહીં ?

મિત્રાએ કહ્યું-હજી જરા રહે તારા નાના વાઈની વાન સાંભળવાની માગી છે

સૌથી નાના પુત્રે કહ્યું-નિલાછાં ! મારો એક દુસ્ખત હતો તે મારા વર નિરંકરની નગરે નોતો હતો. હું પણ તેણે મોં ન્યાં માવતો નહોતો અને તેના ન તેની આખ્યામાંથી રક્ત જરૂર તે મારા પોલીને તરસો હતો. મધી કારે સાંજના હું નહીંકિનારે ફરવા ગયો હતો. ત્યારે અચાનક માર્ગની મીસ સભગાર્થ માર્ગે રજા મણસ મદદ મારે પોકાર પાડી રહ્યું હતું. હું નહીંક મયો અને તેણે તે જ બાલુસ હતો કે જેને મારે મારા મનમાં ખૂબજ દુર્ભાગ્યા કારણી હતી. પહેલાં તો મારા મનમાં મધુ કે સારુ મધુ આજ નહીં સેવાતો મોઠો મળ્યો છે અને ફુલો, પલ્લુ નીછ

જ પળે, મારા અંતરમાંથી માનવતાનો પોકાર પડ્યો—તુ માણસ છે ? ને તારામાં માણસાઈ હોય તો એક માણસ રૂળતો હોય ત્યારે આમ જિભો જિભો હસ્યા કરે ? આ તો માનવતા નથી, દાનવતા છે થોડી જ વારમાં માનવતાએ દાનવતા હિપર વિજ્ય મેળવ્યો હતો તેની રક્ષા માટે કુદી પડ્યો તેને પાણીમાંથી બહાર કાઢ્યો ત્યાં સુધીમાં તો તે જોવાન થઈ ગયો હતો તેના શરીરને જરા ગરમી આપી તેણે આખો ખોલી અને મારી સામે જોયું તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો તેણે કહ્યું—તમે મારા જીવ બચાવ્યો ! તેની આખોમાંથી આંસુ નીકળવા માડ્યાં એ આમુઓએ વેરની આગને હમેશને માટે ઓક્ષવી માખી આજે તે ગાઢ મિત્ર છે

ત્રણેની વાત પિતાએ સાલળી તમે પણ સાલળી છે. હવે તમે જ બ્યાય કરો કે પિતા, રત્ન ક્યા પુત્રને આપે ?

(સલામાંથી અવાજ આવે છે “સૌથી નાના પુત્રને”)

નાના પુત્રની વાતે, પિતાના હૃદયને હલાવી નાખ્યું તેણે તે હીરો પોતાના નાના પુત્રને આપી દીધો સમ્યક્ત્વને પણ આગમકારોએ ચળકતા રત્નની હિપમાં આપી છે તેને મેળવવા માટે તમે બધા ઊંચુક છો. માત્ર કપડા બદલવાથી કે કાઈ ખાસ કુળમાં જન્મ લેવાથી, તે માત્ર મળી જવાનું નથી સમ્યક્ત્વ એ કાઈ એવા પડીકે બધાયેલું નથી કે જે તમે તમારા મનપસંદ લડતોને આપી શકો તેમ જ તે કાઈ અમુક પાસે જોખી જવાથી આવી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતું નથી તે તો અનતાનુબધી કષાય અને દર્શનત્રિઙ્નો નાશ કરે છે કાળજી કે તે પવિત્રહૃદયમાં જ જન્મે છે હૃદયની પવિત્રતા, એ જ તેની સર્વોત્તમ ભૂમિકા છે, જ્યાં સમ્યક્ત્વનો પ્રકાર પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

હૃદય પરિવ્રત હશે તો જ દૃષ્ટિમાં સમ્યક આવશે દૃષ્ટિનું વિષમપણું એ અંતરની વિકૃતિનું સચક છે સમ્યક્દર્શન, આત્માની આ અનાદિકાળની વિકૃતિને મટાડે છે વસ્તુનું સાચું સ્વરૂપ દેખાય છે આપણી બંને આખો વાચતી વખતે કામ કરે છે પણ જો તેમાં વિષમતા આવે અને એક આખથી અક્ષરો નાના દેખાય અને બીજાથી મોટા દેખાય તો કેટલી સુરેલી પડે ? એવી જ રીતે, નાની વસ્તુ મોટી જણાય અને મોટી વસ્તુ નાની દેખાય એ અનુચિત છે સાથે સાથે એક વસ્તુની ચાર દેખાય, એક થેલીની ચાર થેલીઓ દેખાય, તે પણ તમે પસંદ નહિ કરો

આ પણ આંખોની ખીંચારી છે. મારા અધિક મુરુહને પણ એક વખત ધુળિયામાં બાંધે આંખોને રોગ થયો હતો. તેમને એક વસ્તુ ચાર કે છ જણાતી હતી તે વિનોદમાં મુરુહને કહ્યું—આપની પાસે એક બેઝે હતો તો આપને એમ લાગશે કે આપની પામે ચાર સિંખે બેઝ છે. આ સારુ છે. રોગને લઈને એકના ચાર દેખાવા એ કાંઈ જ્ઞાનની વાત મધ્યે ધુળિયામાં ચિકિત્સા કરવામાં આવી અને મુરુહની આંખો પહેલાંની મારફતે જોઈ શકતી થઈ ત્યારે જ તેમને જ્ઞાન થયો.

જે વસ્તુ જેવી હોય તેવી જ દેખાય, ત્યારે જ હવેને જ્ઞાન થાય છે તમારી આંખો નબળી હોય તો તમે ડોક્ટર પાસે જઈ નબર લેવા છો. ડોક્ટર એક કાચ તમારી આંખો લગાડે છે. જે તમને તેનાથી અક્ષરે નાના દેખાશે તો તમે કહેશો કે—નાહિ, ડોક્ટર સાહેબ આ ન જોઈએ. તે બીજો કાચ લગાડો. તેનાથી તમને અક્ષરે મોટા દેખાશે તો પણ તમે ના કહેશો. અક્ષરે જેવા હોય તેવા જ દેખાય તેવા જ કાચના ચરમા તમે લેશો.

સમજદાર, એ એવા ચરમા છે જે વસ્તુને ન તો એકતિ નિત્ય બતાવે છે કે ન એકાંતિક રીતે બતાવે. કારણ કે વસ્તુને માત્ર નિત્ય રૂપમાં જોવી એ પણ મિથ્યા છે તો તેને માત્ર અનિત્ય રૂપમાં જોવી એ પણ મિથ્યા છે અને દશનની ખાતિ છે કેમકે વસ્તુ તો નિત્યાનિત્યરૂપ છે. તે દ્રવ્યરૂપે નિત્ય છે અને સ્વરૂપે અનિત્ય છે. પદાર્થોને જન્મે સ્વરૂપે જોવા એજ સત્યદષ્ટિ છે. સમજદાર એવી જાનેશાન્ત દષ્ટિ બાપે છે કેમકે પણ અસંવિગપતે બાબતે રાખવો જાણવો તેને જ સત્ય જ્ઞાનવા એ એકાન્તવાદ છે. તેને વીતરાગદ્વે મિથ્યા કહ્યો છે અનેકાન્ત દષ્ટિ વસ્તુનું વશાર્થ દર્શન કરાવે છે અને વસ્તુના વશાર્થ સ્વરૂપનું જ્ઞાન એ જ સમજદાર છે. મિથ્યા જ્ઞાનદશન અશુદ્ધ જનાવે છે જ્યારે સમજદાર દશનની વિશુદ્ધિ છે તમે દશન—વિશુદ્ધિને સમજદારે ઓળખો અને તેને પ્રાપ્ત કરો ત્યારે જ સત્યનો સાચાકાર જોઈ શકો.

સદ્ગતતા એક એવો શબ્દ છે, જેને વિશ્વનો પ્રત્યેક માનવ આહે છે. વિશ્વમા વસતા કરોડો માનવ પોતાના કાઈ ધ્યેયને લઈને જ કાર્ય કરી રહ્યા છે એ બધાવનું લક્ષ્ય છે પોતાના ધ્યેયમાં સદ્ગત થવું મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરે છે કાઈ કાર્યની પાછળ પોતાની પૂર્ણ શક્તિ નોડી દે છે, તથાપિ સદ્ગતતા સૌને વરતી હોતી નથી.

આખરે આપણે એ વિચારવું પડશે કે એ કયું તત્વ છે કે જેના વડે માનવ સદ્ગતતા ઇચ્છિતો હોવા છતાં સદ્ગત થઈ શકતો નથી વૈદિક દર્શન સમક્ષ જે આ પ્રશ્ન મૂકવામા આવે તો એની પાસે એનો હાજર જવાબ તૈયાર જ છે ‘ઈશ્વરની એવી જ ઇચ્છા હતી’ કાઈ જીવતી તરુણાવસ્થામાં પીસ વર્ષના યુવક અવસાન પામે તો એનું (ઈશ્વરવાદીનું) દર્દલગ્ન દિલ બોલી જાશે ‘ઈશ્વરને એ જ પસંદ કરો’ પરંતુ આ જવાબોમા ઇશ્વરની વીતરાગતાનું સન્માન નથી એમની અંત બુદ્ધિનું અપમાન છે સાથે જ આ જવાબો વૈશ્વરિક ત્રાજવામા તોળતા ઠીક બેસતા પણ નથી જૈન દર્શન એનો યુક્તિપુરસ્ક જવાબ આપે છે કે બધી જ શક્તિ જુદાવી દેવા છતાંય શા માટે માનવ અસદ્ગત થાય છે? સર્વ જાતની યોગ્યતાએને પુરુષાર્થ હોવા છતાં પણ સદ્ગતતા માનવીના હાથથી શા માટે વહૂટી જાય છે? આ પ્રશ્ન પરત્વે જૈન દર્શને જોકે ચિંતન કર્યું છે એની પાછળ એની પોતાની દાર્શનિક દિલસૂઝી છે કાઈ પણ વર્ણની સદ્ગતતા માટે પાત્ર હોવાનું હોવું જરૂરી છે.

એમના નામ આ પ્રમાણે છે -કાળ, સ્વભાવ, કર્મ પુનર્પાર્થ અને નિયંત્રિત.

હા એ ચાર રાખવું પડશે કે કાર્પસિદિન્યા આ પામિય હેતુ સમુદાય (સમુદાય) હોવા બોધ એ ને ત્યારે જ કાર્પમાં સફળતા મળી શકે છે એટલે એમને પચ્ચમવાય પણ કહેવાય છે કાર્પ એકનો સ્વીકાર કરી બીજા માટે ઈકાર કરવો એ અસફળતાને નિગમણુ હોવા સમાન છે

“ કાળવાદ ”

૨૨ દેશાક કાલનિષેઠા કાળ કાળવાદી હોય છે તેઓ માને છે કે દેશ કામની સફળતા અને અસફળતા કાળ પર જ અવલમ્બિત છે માનવીનું જીવન કાળચક્તી પૂસરી પર અમલુ કરે છે એવી પ્રત્યેક દિશા પર કાળની અમલ રહેલી છે સિવાયમાં માનવીનું મન ગરમ પદાર્થ માટે છે અપાર ઉનાળામાં એ હમ પદાર્થને ચાર કરે છે એ કાળનો જ અભાવ છે કાળ કર ગરમી બાદ વર્ષામિદુઓ પૂષ્પી અને ગરમતા વાતાવરણમાં એક સદા સ્થિતતા લાવી શકે છે સ્થિતતા મદદ હતા ધીમી ગતિએ વહેવા લાગે છે એનાથી બાદ પાછો સિવાયમાં આવે છે સ્થિતિચક્તી પરિવર્તનનું આ વાત મના સ્થિત પ્રત્યક્ષે અર્થ રહ્યું છે જવાબ મળશે, વિશ્વનું પરિવર્તન ચક્ર કાળની પૂસરી પર ચૂમી રહ્યું છે

કાળવાદી વિશ્વાસ છે કે નિશ્ચયી પ્રત્યેક વસ્તુ સમય સામેલ હોય છે હવા ગમે તેટલી મેલ હોય પરન્તુ એનો ટકો ઉત્તરતાની સાથે જ એ પોતાની અસર દેખાડી શકતી નથી સાચામાં સાચું ઈન્ફોર્મેશન પણ લેવામાં આવે તો પણ બીજા મિત્રો જ રોજ દૂર અર્થ શકતા નથી સક્તિ-શાળી હવા પણ રોજ દૂર કરવા શાકુ થોડો સમય જરૂર માગી શકે છે

લેટર-બોક્સમાં પણ તાખતાની સાથે જ એ વમાય મિત્ર ખસે પહેલથી જતો નથી મામામાં એને પણ એકાંમાં એકાં ને ત્રણ દામ લાગી નથી છે તાર અને ટકિદિન બોધે પણ કરતાં સીધામાં છે તોપણ સમયની અસ્થિતતા તો ત્યાં પણ રહે જ છે એ જ પ્રમાણે એક માણી અભિ રોપે છે પરન્તુ એટલીને મારીનાં કાળવર્તાની સાથે જ કાર્પ અમલ કમી જતા નથી માણો લાને મામા લારી લારીને પાણી પાવ, એને સીમે તો પણ અભાવકોને નર-પરચરિત વર્તી સમય તો તર લાગશે જ કાર્પ પણ કાર્પ પોતાની પૂજતા શાકુ સમય અવસ્ય માગી જ ને છે તમે પણ બે જાડી થો કમલતા મારે રવાના થશો તો મેલ-ટૂંનાં એકાંમાં સાથે જ કાર્પ કમલતા

મહી પહેલો જીવ તમે લલિ વિમાન ભારફતે જાઓ તો પણ અદ્ય અશે સમય તો લાગશે જ એમાં અસત્યને સ્થાન હોઈ શકે નહીં

પ્રકૃતિમાં ફેરફાર લોવનાર જે ગદિત છે તે કાળ છે વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ માસમાં જ સૂર્ય શા માટે પ્રયત્ન બની જાય છે ? શા માટે એ પ્રયત્ન કિરણો વડે પૃથ્વીને તપાવવા લાગે છે ? એ જ સૂર્ય શિયાળામાં ચન્દ્રમા સમાન લાસે છે, એની એ અગ્નિ વરસાવતા કિરણો કયા અદૃશ્ય થઈ જાય છે વારુ ? વસતના આગમન સાથે જ શા માટે વન-ઉપવનમાં નવી બહાર આવી જાય છે ? વાતાવરણમાં સર્વત્ર પ્રકૃતિનું નવ-સૌન્દર્ય ખીલી ઊઠે છે. દાયલની સંગીત-માર્ગુરી શા માટે આ જ વખતે ઊભરી આવે છે ? આ બધા પ્રશ્નોનો જવાબ એક શબ્દમાં એ આવે છે કે એ પ્રકૃતિ ઉપર છે કાળની હાથ

પ્રકૃતિ પર જ નહીં, પરંતુ આપણા દૈનિક જીવનના ઉપયોગમાં આવતી વસ્તુઓમાં પણ કેટલો ફેરફાર થતો જાય છે આજથી ૨૫ વર્ષ પહેલા જે ઓખા આપણે ખાતા હતા અને એનો જે સ્વાદ હતો, એમાં જે સોડમ હતી, તે સોડમ અને તે સ્વાદ આજે કયા મળે છે ? જે આખા દશ વર્ષ પહેલા ખાધા અને જે મધુગતા ત્યારે અનુભવી તે આજના આખામાં કયા છે વારુ ?

જહ પદાર્થો પર જ નહીં, માનવીના વિચારો ઉપર પણ સમયનો પ્રભાવ પડે છે દિવાળીના દિવસે અસભ્ય માનવી પણ સભ્ય બની જાય છે. ભૂલેચૂકે પણ જે મોઝેચો ગાળો બોલાય જાય છે તો એનો એને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, કે આજની આ મગજ ધરીએ-દિવસે, આ અમગજ ગબ્દો કેમ કરી નીકળ્યા ? પરંતુ હોળી આવે છે ત્યારે ? તે દિવસની તો વાત જ ન પૂછો, સભ્ય મનાતો માનવી પણ સભ્યતાની સીમા ઓળંગી જાય છે ગામડામાં આજે પણ થોડીક વ્યક્તિઓનો તો એવો વિશ્વાસ છે કે હોળીના દા'ડે બે-ચાર ગાળો કાન પર ગથડાય અને સુખેથી બે-ચાર ગાળો દેવાય તો જ આખું વર્ષ આનંદની સાથે પસાર થાય આ છે માનવીના મન ઉપર સમયનો પ્રભાવ (સલામાં હસાહસ) હજુ આગળ વિચારીએ આજે હું ગમે તેટલું ગળું કાઢીને પણ વૈરાગ્યનો ઉપદેશ દઉં નોપલું એટલા ઉત્સાહનો પ્રવાહ નહીં આવે જેટલો કે પર્શુપલુ વખતે આવી જકે છે એ પણ એક પ્રવાહ જ છે કે જે બાળકો આજે જન્મ્યા માટે આતુરતા સેવતા હશે તે જ બાળકો પર્શુપલુમાં ન જન્મ્યા માટે આગ્રહ નાખતા હશે

એક વાત માઠ બાવે છે તે એ બતાવે છે કે સમયના વહેણ સાથે માનવીના વિચારોમાં પણ કેવું પરિવર્તન થાય છે. એક ઘરડો માણી દરરોજ કુનોનો હાર બનાવી ઘેઈ કુવાન રાજને બેઠ મોકલતો હતો. એક દિવસ એ કુવાન રાજએ મલકાતા-મલકાતા એ વૃદ્ધ-માણીને પૂછ્યું. કામ એ તો બનાવો કે તમારી ઊંઘર શું છે ? માણીના કરમખેલા મોં પર રિમત હવાયુ બને એવું કહ્યું. સમ્રાટ વસોની તો મેં બચુતી રાખી નથી પણ મેં બાપના પિતા અને પિતામહનું રાજ્ય પણ જોયું છે. સમ્રાટે બીજાને પ્રશ્ન કર્યો. વારુ, ત્યારે એ બતાવો કે મારું શાસ્ત્ર સુદર છે કે મારા પિતામહીનું કે પિતામહનું ? વૃદ્ધ માણીએ જવાબ વાળ્યો. સમ્રાટ આ પ્રશ્નને બહી જ સલાવી શો કારણ કે સત્યાધીશને એ જાન હોવા નથી કે એ નમ્ર સ્વભાવ સાંભળી શકે અને દવે તો આ વૃદ્ધ ક્ષમા 'પણ નમ્ર-સ્વભાવ કહેવા રાજ આપતી નથી કારણ કે હું એથી આવનાર પરિણામોથી ચારી રીતે માહિતગાર છું.

કુવાન રાજએ કહ્યું. કાકા તમારી ઘેઈપિયુ વાતથી હું નારાજ નહીં થાઉં. તમતમારે ક્ષિત્તિ ખોલીને વાત કરો. તમારા પકિસા વાળ તમારી પરિપક્વ છુદ્ધિના સ્વચ્છ છે. જનુભવની એરણ પર કસાયેલી તમારી વાત તો મારાં માટે લાભદાયી જ બનશે. માણીએ કહ્યું. ઠીક તો સાંભળો ! બાપલુ આ નગર બહાર કાળી માતાનું મંદિર છે. ૬૨ વર્ષે ત્યાં મેંજા ભરાય છે. આ મેંજા સેકેડ વર્ષોથી જરાજર બરાતો ચાલે બાપ્તો છે.

એક મેંજા વખતની વાત છે. જ્યારે બાપના પિતામહનું રાજ હતું. મેંજામાં હનુશ મોકિા જમવા હતા. હું પણ ત્યાં પહોંચ્યો. સંખ્યાટાણુ ઘેઈ ગયું હતું. તેથી પાખા ફરતાં મેં જોયું કે એક ચીઠ વર્ષની ડોકરી એક ખૂલે જમી રહી રહી છે. મેં એને પૂછ્યું. બેઠી-દોકરી શા માટે રહે છે ? એણે બાપો લાંબી જવાબ વાળ્યો. જમે બહારમાથથી આવેલા મુસાફર બીએ મેંજા જોવા આવ્યા હતા. પણ આ મેંજાની ત્રિરતીમાં હું મારા પરિવારથી વિખૂટી પડે ઘેઈ છું. મેં એને સાન્તવના આપી અને મારે ઘેર સર્ષ આવ્યો થાણું જઈને હું આની સૂચના પણ આપી બાપ્તો. બી ? ફિરસે એનો બાપ એને સાંભળા-સાંભળતાં મારે ઘેર ચારી થા પો. ડોકરી એના પિતાને ગેઈને માંડી બની અને દોડીને એના ગળે જાડી પડી. પિતાએ પોતાની પુત્રીને હેમખેમ પાછી મેંજરી એના ઉપસક્તમાં મારી.

આભાર માનતા મને રૂં પાચસો આપવા લાગ્યો એ રૂપિયા પાછા વાળતા-
મે કહ્યું ‘આ પાચસો રૂપિયામા હું મારી માનવતાને વેચી શકું નહીં’.
એ તો માનવીની ફરજ છે કે સકટમા પડેલાનું એ રક્ષણ કરે-એની એ
સહાયતા કરે, પરંતુ એના બદલે જો એ ચાલીના દુકાડા એકઠા કરવા લાગે
તો એ એની માનવતા જ વેચે છે એમ જાણવું ‘હું આ માટે તૈયાર-
નથી’ સાલણી એના હૃદયભર્યા મને-એણે સે કડો આશિષ મારા પર વરસાવ્યા ”

“સત્રાટ ! આ હતી આપના પિતામહના રાજવખતના મારા
વિચારોની પવિત્રતા જ્યારે આપના પિતાનું રાજ આવ્યું ત્યારે મારું મન-
આ માનવીય કાર્ય અંગે કંઈક ઉદાસ બની ગયું મનકું કહે તે બૂલ
કરી એનો (છાકરીનો) બાપ તને પાચસો રૂપિયા આપતો હતો ત્યારે લઈ
કેમ ન લીધા ? એમાં ખોટું શું હતું ? કંઈ તમારી માનવતા એથી લૂટાઈ
જતી હતી ? ”

યુવાન રાજ્યએ પૂછ્યું “કાકા, મન હવે શું કહે છે ?” વૃદ્ધ માળીએ
કહ્યું, “સાહેબ, હાલની વાત ન પૂછો હવે તો મન કહે છે મેં કેટલી
ખૂર્ખૂર્તા કરી ? થાણે જઈને ખર્ચર આપવાની શી જરૂર હતી ? જો એ
છાકરી સાથે લગ્ન જ કરી લીધા હોત તો આજના આ ઘડપણ ટાણે હાથે
રોટલો રાધવાની સમસ્યા જ રહેત નહીં ”

હા, તો માનવીના મન અને એના વિચારો ઉપર પણ સમયનો
પ્રભાવ પડે જ છે

નિશ્ચય દષ્ટિમા કાળનું ધણું મોટું મહત્ત્વ છે આત્માને સમ્યક્ત્વ
પ્રાપ્તિનું મૂળ કારણ કાળ લઘિષ્ઠની પરિપક્વતા બતાવી છે, અર્થાત્ ત્યારે
કાળલઘિષ્ઠ પાકી જાય છે અરમ પુદ્ગુલ પરાવર્તનનો ઘણો સમય વીતી
જાય ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વને અભિમુખ થાય છે આખાને પાકવાની
કાળલઘિષ્ઠ પાકી ગઈ હોય છે ત્યારે માળી પણ આવી જશે અને એને ચૂરી
લઈ ધાસમા નાખશે તો એ ધાસ-સમૃદ્ધ પણ એને પડવશે પરંતુ સમય
પહેલા જ માળી એને ચૂરી લે અને ધાસમા નાખી દે તો એ આખો પાકશે
નહીં, પણ બગડી જશે આખો પણ એ જ છે, માળી પણ એ જ છે અને
પેલું ધાસ પણ એજ છે તો પણ આખો એટલે વખતે પાકે છે અને બીજું
વખતે બગડે છે એનું એક માત્ર કારણ એ છે કે કાળલઘિષ્ઠ હજી પાકી નથી

આત્માની કાળઘન્ટિ પાછી નથી તો પૂછી ચાહે તે મોટા સત સમીપે જાવ. ચાહે તેટલાં સાઓનું અભ્યસન કરી જાઓ, બધું વ્યર્થ નરો. એકાન્ત અને જમાલી પ્રકાશપુજ સમવાન મદ્યવીરની પાસે જઈને પણ તા ખાટે અપહારમાં કામ્યા ! જેન દર્શન એનો જવાબ આપશે. એ બ્રહ્માએની કાળઘન્ટિ હજુ પૂરી પાછી નથી,

કાળથી બધી સમાન્ય કાળનો અર્થ નથી. પરંતુ ક્રિયાસિદ્ધિ રૂપી કાળથી મનસ્સ છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ પણ કહેવાય છે એને જ બહા સેવામા આપ્યો છે એક ક્રિયાને પૂર્ણ થવામાં નોટસો સમય લાગે છે એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે લાખલા તરીકે એક વસ્તુને વસ્તુવામાં મોડાક કાળની અપેક્ષા છે એક ઘડને બનાવવામાં પણ થોડો સમય નોઈએ છે જ એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે એક કસુ પણ પાકવામાં નોટસો સમય લાગે છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ કહે છે એક કમ્ જાધાર્થ જમા બાદ નોટસો સમય પછી એનો ઉત્પન્ન થાય છે એને વિપાક કાળ કહે છે

બા રીતે કાળવદી દર્શન પ્રત્યેક કાવની સફળતા અને અસફળતાને એક માત્ર આધાર કાળને માને છે

કાલ સ્વતિ મૂળાનિ કાલ સંહરતે પ્રમા ।

કાલ સુપ્તેષુ જાગર્તિ, કાલો દિ કુરતીક્ષ્મ ।

વિશ્વની ઉત્પત્તિ અને વિશ્વનો મૂળ હેતુ કાળ છે કાળ જ વિશ્વના પ્રાણીઓને ઉત્પન્ન કરે છે અને કાળ જ એમનો સંહાર કરે છે બ્યારે સમસ્ત સૃષ્ટિ નિદ્રાધીન હોય છે ત્યારે પણ કાળ અપ્રમત્તરે ગોત્યતુ કાવ આતુ ગમે છે સાથે જ કાળની રીમા લાખવી અસંભવ છે બા છે કાળપદ દેવભાવ વાદ

વશ્યવશદ-દશન માને છે કે વિશ્વના જ્યાં જ પદાર્થો અજાય સિદ્ધ છે આંખની મોટાથી જો જ આંખિ પેદા થઈ શકે છે લીંબોળીને ગમે તેટલું ખાતર મળે ગમે તેટલા એની પાછળ અપલ કરાય, પરંતુ એ લીંબોળીથી બાબા પદા નહી જ થઈ શકે કાળની પજુ સક્તિ છે પરંતુ કાળની પૂરી સક્તિ પણ સ્વભાવથી વિદ્યુત્ વસ્તુનિર્માણ કરવામાં અસમ્મ છે. જગાને એક ના એ ની પજુ દ નર-દ નર વાળી સુધી એનરમા રાખ વામા-રોપવામા બ્યારે જ કાળની એ સક્તિ નથી કે એ જાણીમાંથી એ જામદગ પદા કરી દે

કાળ, પુરુષાર્થ, કર્મ અને નિયતિ બધા મળીને પણ વિપતે અમૃતમાં અદલવામાં સમર્થ નથી શુભ કૃત્યોનું પ્રતિફળ અશુભમાં અને અશુભનું શુભમાં પ્રતિફળ લાવવા એ બધા અસમર્થ છે કારણ કે સ્વભાવ અપરિવર્તનીય હોય છે માછલી દિવસ-રાત પાણીમાં રહે છે કડકડતી ઠંડીમાં પણ એ એમાં જ ફરતી ફરે છે પરંતુ એ જ પાણીમાં જો મનુષ્યને વધુ વાર રાખવામાં આવે તો એ લાંબા ઠંડો થઈ જશે આ છે સ્વભાવભેદ માછલી પાણીમાં જ રહેશે એને જો કહેવામાં આવે કે રે માછલી, પાણીની દુનિયામાં કરી કિમત નથી, ચાલ, હું તને દૂધભરી તળાવમાં મૂકી આવું, તો એ એનો ઈન્કાર કરશે એની સાથે જો જખમ્મતી કરાશે અને એને પાણીની બહાર બેસી કાઢશે તો એ પ્રાણ તજી દેશે પણ પાણીને છોડશે નહીં માણસને માટે એ કદાચ પણ પાણીમાં મગ્યું રહેવું અશક્ય છે આ છે સ્વભાવવાદ

નાની એવી ચટ્ટી આઠાશમાં બિંચે-બિંચે બિડી રાકે છે, પણ વિશાળ ખાખોવાળું શત્રુઘ્ન એક ઈંચ પણ આકાશમાં બિડી રાકતું નથી પાખો તે એને પણ છે જ પરંતુ બીડી એ એનો સ્વભાવ જ નથી સર્પ છાતીના બળે લીમોટા પાડીને જ ચાલશે જ્યારે નાનીશી કાંડી પણ પગના બળે ચાલે છે ગાયનું બચ્ચુ (વાઝરું) જન્મતાની સાથે જ ઉછળવા-ફૂલવા સાગે છે જ્યારે મનુષ્યનું બાળક જન્મતાની સાથે રડવા લાગે છે પક્ષીઓનો જન્મ દિગ્ધા થાય છે અને મનુષ્યનો જન્મ ગર્ભ વડે થાય છે આ બધી જ વિચિત્રતાઓ સ્વભાવસિદ્ધ છે ક્ષુધાતૃપ્તિ માટે અન્યો જ ઉપયોગ કરતાં આવે છે, પાણીનો નહીં, કારણ કે ક્ષુધાતૃપ્તિનો સ્વભાવ અન્યના દાણામાં જ રહેલો છે આ છે સ્વભાવસમવાય

પૃથ્વી પર જળ, આકાશ, વાયુ અને માટીના તત્ત્વો સર્વત્ર મળે છે, પરંતુ તોપણ શેરડી એમાંથી મીઠાશના તત્ત્વો એકઠા કરી આપણને ખાડ, સાગર અને મીઠાશ આપે છે લીંણ, વારંગી અને આમલી ખટાશના જ તત્ત્વો એકઠા કરે છે કારણ કે કડવા તત્ત્વોને એકઠા કરે છે તે મરચુ તીખા તત્ત્વોને ભેગા કરે છે બધા તત્ત્વો એક સાથે ઉપસ્થિત હોવા છતાં ય બીજો તે સ્વભાવ હોય છે તે જ તત્ત્વ એ ગ્રહણ કરે છે

સ્વભાવે ચાર પ્રકારનો છે - (૧) વસ્તુસ્વભાવ, (૨) દેશસ્વભાવ, (૩) અતિસ્વભાવ અને (૪) ક્રાંતિસ્વભાવ

વસ્તુ સ્વભાવ જાણે આપણે ઉપર વિચાર કરી જ્યાં હોય

દેશ સ્વભાવ

દેશીક જાળનોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે કુરોપના રહેવાસીઓની આમણી ગ્રામી હોય છે ત્યારે આદિકાના હોસીઓનો વર્ણ કાળો હોય છે આ દેશના વાયુમંડળનો સ્તરીર પાનો પ્રભાવ જે દેશ સ્વભાવ છે કે દેશર રક્ત કાશ્મીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે જન્યત્ર ક્યાંય નથી

ભારતની માટીમાં આંખ પેદા થઈ શકે છે વિદેશની માટીમાં આંખ પેદા કરવાનો સ્વભાવ જ નથી આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

જાતિ સ્વભાવ

દુઃકમના સિરે આમણીને એ કાશ્મીર ક્યાં કાળકારે નિર્મોલ્ય કરી છે કે મથુરની પાંચ ક્યાં મિત્રકારે મિત્રી છે કે વૈદિક દેશનો અનુભવી એમ કહેશે કે આ વિશ્વની વિચિત્રતા ઈશ્વરની ઇચ્છા ઉપર અવલમ્બિત છે પરંતુ જોન દેશન માને છે કે આ જાતિસ્વભાવ છે પ્રત્યેક દુઃકમના સિરે આ કાશ્મીર છે કારણ કે એની બધી જાતિનો આ સ્વભાવ છે પોપાને તમે બહાવી શકે કારણ કે કોઈ વસ્તુને ધીમી સેવાની એનામાં મોખતા છે પણ અવેદ્યને કોઈ એ બહા પો છે કે નહીં કારણ કે બહુવુ એ એને જાતિ સ્વભાવ જ નથી

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ થવાથી એના સ્વભાવમાં પણ ભેદ પડે છે એક વૃક્ષને મહિને જ ફળ આપવા શકે છે તે કોઈ જ મહિને જો દેશનમાં આરા અકતુ નિદ્રાપ્યુ આવે છે પહેલા આરા વખતે પૂરી જોડણી સરસ હતી તેટલી સરસ એ બીજા આરામાં નહોતી. ત્રીજા અને ચોથા આરામાં જન્મેમે માનવી મોક્ષ જઈ શકે છે પાંચમાનો નવી આ કાળ સ્વભાવની વિચિત્રતા છે ને ! પરિવતનનો કાળ સ્વભાવ છે જેના વડે પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રતિક્ષણ પરિવતન પામી રહી છે એ જ સક્રિય નામ કાળ છે અને પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે

સ્વભાવવાદીનો તાક છે કે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત છે કાળ ની સક્રિય પણ પોતાના સ્વભાવથી એક ઈચ્છિત આ કે તે તરફ થઈ શકતી નથી વીતતી કણને પાછી વાળી સકાય નહીં એની પાછળ થતો પુરુષાર્થ નકામે જશે કારણ કે કળમાં પાછા વળવાનો સ્વભાવ જ નથી.

કંઠકસ્ય તીક્ષ્ણત્વ મયુરસ્ય વિચિત્રતા ।

વર્ણાંશ્ચ તામ્રચુડાના રવભાવેન ભવન્તિ હિ ॥

કાટાને અણીદાર બનાવનાર કોણુ છે ? મયુર-પાખોને ચિતરનાર ચિત્ર-કાર કોણુ છે ? કુકડાને કોણુ શીખન્નું છે કે તુ ચાર વાગતાની સાથે જ બોલી ! બીકને કોયલને કોણુ શીખન્નું કે વસત આવતાની સાથે જ પાયેય સ્વરોમાં તુ સંગીત રેલાવને આ સ્વભાવવાદ જ છે

દાર્શનિક દષ્ટિએ સ્વભાવવાદનું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. દરેક પદાર્થ પોતાના સ્વભાવમાં રહેલો છે ધર્માન્તિકાય મતિ સહાયક જ કેમ હોય છે, સ્થિતિ સહાયક શા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભાવવાદમાં જ છે અમૂર્ત મૂર્તિરૂપે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ એનો સ્વભાવ જ નથી આગમની રીતે કહું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ જ શા માટે કરે છે, અધોગતિ શા માટે નહીં, એને માટે સારાકાર પહેલા એક કારણ દર્શાવે છે પરંતુ એથી સિબ્ધતા મનનું સમાધાન થતું ન જુએ તો એક પછી બીજે તર્ક કરે છે “ તથામતિ પરિણામાત્મક ” ઉર્ધ્વગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપર જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ છે એટલે એ ઉપર જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ હેતુઓ હોય છે એના પછી કોઈ તર્ક બકી રહેતો નથી સ્વભાવમાં કોઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ સ્વભાવમાં રહેલ છે.

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમાં બદલાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધરૂપે અવિકાર છે પરંતુ એના અવિકારરૂપને વિકૃતિમાં લાવનાર કર્મ છે જૈન દર્શનની દિગ્દશી કર્મવાદના પાયા પર બીજી છે આ વિશ્વની વિચિત્રતાનું મૂળ કારણ પણ કર્મ છે એક માતાની કૂખે જન્મનારા બે ભાઈઓમાં જુદાપણુ હોય છે એક બુદ્ધિમાં કુશાગ્ર હોય છે બ્યારે બીજો મુદ્ધિમદ પણ હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વાગમાં સમજી લે છે બ્યારે બીજો એક વાતને દસવાર સમજી લે તો પણ સમજતો હોતો નથી

રહેગાય છે કે એક નાણુસ સપન્ન થેર જન્મ્યો છે એની કેળવણી માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પાસે બુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ છે બ્યારે બીજો પણ આટલી બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અતુ કૃષ્ણ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ એની સાથે જ બીજો પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમાં કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપન્ન ધરમાં ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે એને સાધનવિહીન ધરમાં આવવા-જન્મવા સારું બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

વસ્તુ સ્વભાવ અંગે આપણે ઊંડા વિચાર કરી ગયા હોય

દેશ સ્વભાવ

દેશીક બાજતોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે. મુગેશ્વર રહેવાસીઓની આમણી એવી હોય છે ત્યારે આફ્રિકાના લગ્ગીઓનો વર્ણ કાળો હોય છે આ છે દેશના વાયુમંડળનો સ્તરીર પરનો પ્રભાવ એ દેશ સ્વભાવ છે કે દેશર રક્ત કાશ્મીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે અન્યત્ર ક્યાંવ નહીં

ભારતની ખાડીમાં બાંબા પેદા થઈ શકે છે વિદેશની ખાડીમાં બાંબા પેદા કરવાનો સ્વભાવ જ નથી આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

ભૂતિ સ્વભાવ

દુઃકમંડા સિરે આમણીને એ કશમી ક્યા કળાકારે નિર્મીલ્ય કરી છે મથુરની પાંખે ક્યા ચિત્રકારે ચિતરી છે? વૈદિક દસ નોં અનુવાચી જેમ કહેશે કે આ વિશ્વની વિચિત્રતા ઉપરની ઇચ્છા ઉપર અવલંબિત છે પરંતુ જૈન દર્શન માને છે કે આ ભૂતિસ્વભાવ છે. અલેક દુઃકમંડા સિરે આ કશમી છે કાશ્વ કે એની જમી નતિનો આ સ્વભાવ છે પોપટને તમે બહાવી શકો કાશ્વ કે કોઈ વસ્તુને કીપી સેવાની એનામાં ચેતના છે પણ અવેદને કોઈ એ બહાન્યો છે? નહીં કાશ્વ કે બહુને એ એના ભૂતિ સ્વભાવ જ નથી.

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ થવાથી એના સ્વભાવમા પણ ભેદ પડે છે એક વૃક્ષ એ મહિને જ ફળ આપ્યા કારો છે તો કોઈ છ મહિને જેન દર્શનમાં આરા ચક્રનું નિદ્ર સ્વ આવે છે પહેલા આરા વખતે પૃથ્વી જોટલી સરસ હતી તેવી સરસ એ બી ન આરામાં નહોતી ત્રી ન અને એલા આરામાં જ મેમો માનવી મેલ્લ જઈ શકે છે પાંચમાનો નહીં આ કાળ સ્વભાવની વિચિત્રતા છે ને? પરિવર્તનનો કાળ સ્વભાવ છે જેના વડે અલેક વસ્તુ પ્રતિક્રમ્ય પરિવર્તન પામી શકી છે એ / શક્તિનું નામ કાળ છે અને પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે.

સ્વભાવવત્તોનો તક છે કે અલેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત છે કાળ ત્વી શક્તિ પણ પોતાના સ્વભાવથી એક દમિ આ કે તે તરફ થઈ શકતી નથી વીતતી કાશુને ખાલી વાળી શકાય નહીં એવી પાછળ થતો મુલાખ નકમો જયો કાશ્વ કે કળમાં પાછા વળવાનો સ્વભાવ જ નથી.

કંટકસ્ય તીવ્રણત્વ મસુરસ્ય વિવિગતા ।

વર્ણાંશ્વ તામ્રચુડાતા રવભાષેત મધન્તિ હિ ॥

કાટાને આગીદર બનાવનાર પ્રાણુ છે ? મસુર-પાખોને ચિતરનાર ચિત્ર-
કાર દોળ છે ? કંટકને કોણે ગીખવ્યું છે કે તુ ચાર વાગતાની સાથે જ બોલી
પાડે કોપવને કોણે ગીખવ્યું કે વચન આરતાની સાથે જ પાગેય સ્વદેશમાં
તુ સગીત ગેસારને ત્યાં સ્વભાવચાલ જ છે

દાર્શનિક દષ્ટિએ સ્વભાવવાસ્તુ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે દરેક પદાર્થ
પોતાના સ્વભાવમાં રહેલો છે ધર્માન્નિકાય ગતિ સંકાયક જ કેમ
હોય છે, સિવનિ સપ્તાયક શા માટે નહીં ? આનો જગ્યા પણ સ્વભા
વચાદમાં જ છે અમૂર્ત મૂર્તરૂપે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ
એનો સ્વભાવ જ નથી ગાગનની રીતે કહું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ
જ શા માટે કરે છે, અધેગતિ શા માટે નહીં, એને માટે સાત્ત્વકાર પહેલા
એક કારણ દર્શાવ છે પરંતુ એથી શિષ્યના મનનું સમાધાન થતું ન બુદ્ધિ
તો એક પછી બીજો તર્ક દે છે “ તથાગતિ પરિણામાચ્ચ ” ઉર્ધ્વ-
ગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપર જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ
છે એટલે એ ઉપર જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ હેતુનો હોય છે એના પછી
કોઈ તર્ક બની રહેતો નથી સ્વભાવમાં કોઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ-
સ્વભાવમાં રહેલ છે.

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમાં બદલાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધરૂપે
અવિકાર છે પરંતુ એના અવિકારરૂપને વિકૃતિમાં લાવનાર કર્મ છે જેન
દર્શનની દ્રિષ્ટિ કર્મવાદના પાયા પર જોબી છે આ વિશ્વની નિચિત્રતાનું
મૂળ કારણ પણ કર્મ છે એક માતાની કૂળે જન્મનારા બે ભાઈ એમાં
જુદાપણ હોય છે એક બુદ્ધિમાં કુસાત્ર હોય છે બ્યારે બીજો બુદ્ધિમદ પણ
હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વારમાં સમજી લે છે બ્યારે બીજો
એક વાતને દસવાર સમજાવે તો પણ સમજતો હોતો નથી

કહેવાય છે કે એક માણસ સપન ઘેર જન્મ્યો છે એની કળવણી
માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પામે બુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ
છે બ્યારે બીજો પણ આટલી બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુ-
કૂળ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ
એની સાથે જ બીજો પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમાં
કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપન ધરમાં ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે-
એને સાધનવિહીન ધરમાં આવવા-જન્મવા સારું બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

રાજ-સત્તાના નિયમોમાં ફેરફાર થઈ શકે છે તમે ચાલો તો એ કાવધ એને ઠોકર મારી શકો છો પરંતુ કમ-સત્તાના કાવધને તમે માઠો બચવા ન ચાહો તો પણ તમારે માનવા જ પડશે કહેવાય છે કે ચારિત્ર્ય શીલ નારીઓના શીલગર્ભ એટલી સક્રિય છે કે એ બાળિને પણ નીરમાં ફેરવી શકે છે બાળિને પાણી બનાવી દેવાની શક્તિ એ સતી-સાખીઓમાં હતી પરંતુ કમને માઠી નાખવાની શક્તિ તો એમનામાં પણ નહોતી.

ભગવાન મહાવીર જાનથી મોટી દુનિયા વર્ષ પહેલાં પોતાના એક પ્રવચનમાં કહ્યું હતું —

યુચિચ્છા કમ્મા યુચિચ્છા ફલ મવન્તિ ।

યુચિચ્છા કમ્મા યુચિચ્છા ફલ મવન્તિ ॥

શુભ કર્મોનું પ્રતિફળ જાત્યાને શુભરૂપે જ મળશે અને અશુભ કર્મોનું અશુભરૂપે. હસ્ત-કુળી ખાઈને કાંઈ એકઠીની સુવાસ નહીં થઈ શકાય એ જ રીતે કોઈ જાત્યા અશુભ કર્મ કરી એનું શુભ ફળ નહીં મેળવી શકે એટલામાં જાનરી વાચ્યા બાદ એ તેટલી પ્રાર્થના-આજીજી કરે તો પણ એનો જાત કદી થઈ શકવાનો નથી. આ રીતે અશુભ કર્મોનું ઉપાર્જન કર્યા બાદ ચાહે તેટલા પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો પણ અશુભ ફળ જ મળવાનું.

કર્મ દિસ્યમીનું જ્ઞાન વ્યા બાદ બાળિને બીજા પર ક્રોધ તથા વૈર જાગ્રન નહીં થાય. કારણ કે જ્યારે બાળિને એ જ્ઞાન થઈ જાય છે કે આ આપણને મેં જ નિમચી છે અને જાણે એ જાણી છે તો પછી એનો વિરસકાર શા માટે ? મહામજ્જુ ગૌતમ ભગવાન મહાવીર પાસે પ્રશ્ન કરે છે—

પ્રશ્ન—

‘ સીલાઈ મન્થે ! મણકકં ધુવ્વં વેદન્તિ

પરકકં ધુવ્વં વેદન્તિ તણુમણકકં ધુવ્વં વેદન્તિ ।

ભગવાન ! આ જીવ જાતભૂત કુખને ભોજે છે કે પરકુત કુખને ભોજે છે અથવા તણુમણક કુખને ભોજે છે ?

જવાબ—

ગોચમા ! મણકકં ધુવ્વં વેદન્તિ સીલા મોપરકકં

ધુવ્વં વેદન્તિ મો તણુમણકકં ધુવ્વં વેદન્તિ ।

—મગવલી સુમ ।

ભગવાન મોક્ષા ગૌતમ જીવ સ્વકુત કર્મને જ ભોજે છે

દેહો મર્મભંગી આ પ્રશ્ન છે સ્વયં ને નરક ભસીનું આ ઉત્તર નથી જામને સપસંતો. પ્રશ્ન છે જાત્યા સ્વકુત કુખને જાનુભવ કરે છે ” એ સૂત્રમાં કર્મદિસ્યુ બરી પડી છે અને આ વિચાર વિપ્રતિબી

ક્ષણોમા આપણને ઘણી મોટી સાન્તવના આપે છે ન્યારે મનુષ્ય પર આપત્તિ-
ઓનાં વાદળો ફેગય છે ત્યારે એ બીજા પર રોષે ભરાય છે પરંતુ કર્મવાદ
કહે છે કે આના બી તમે જ વાળ્યા હતા, આજે એ વિશાળ વૃક્ષ બનીને
આવ્યા છે તો પછી બીજા પર રોષ કે દોષ શા માટે ? ન્યારે દ્વિસ્તુકી
માનવીના મનમાં પૂર્ણરૂપે પેલી જાય છે, ત્યારે એ ઘણી મોટી માનસિક
અશાન્તિમાં મુક્ત બની જાય છે, સાથે-સાથે પોતા પર આવેલા સઠ
સારુ પોતાને જ જવાબદાર ગણે છે બીજાને એ આરોપમાંથી મુક્ત કરે છે.
આમ કરીને તે પરિવાર તેમજ સમાજને એક અશાન્તિથી મુક્ત બનાવે છે.
બીજા બાળુ અશાન્તિની જવાબા ન્યારે એની ચારે બાળુ ભબૂકતી હશે તો
પણ એ હમતે મોઝે જ રહેવાને.

કર્મબંધના બે મુખ્ય પ્રકારો છે નિદ્ધિત અને નિકાચિત ન્યા સુધી
આત્મા મદ પગિણામોથી કર્મોનુ બંધન કરે છે ત્યા સુધી બંધન કષ્ટક હેલકા-
શિથિલ હોય છે એ ગિથિલ બંધન તપ ઇત્યાદિ દ્વારા છૂટી શકે છે જેમ
સોયોને એકદી કરાય છે અને ન્યારે ચાહો ત્યારે એમને જુદી-જુદી પણ
કરી શકાય છે તેમ

તીવ્ર પગિણામો વડે જે કર્મ બંધાય છે, તેને નિકાચિત કહે છે મન
ચેલ, વચનચેલ અને કાયચેલ એ ત્રણ અશુભ ક્રિયામા એકરસ બની જાય
છે ત્યારે પ્રગાઢ બંધન બની જાય છે જેમ સોયોને જથ્થો બનાવી એને
અસિ વડે તપાવી હથોડા વતી ટીપ્પા બાદ એને ચાહો તોય જુદી કરી શકાતી
નથી તેમ

આ જ નિકાચિત બંધન છે આત્મા એને ભોગવીને જ જુદુ કરી
શકે છે તપ અને સાધના એ કર્મને જુદુ કરી શકતા નથી એમા કર્મોનુ
ઉદ્વર્તન, અપવર્તન, ■ કર્મણુ વગેરે કાર્થ પણ કારણુ સભવિત નથી

કર્મવાદીનો એ તર્ક છે કે જે કાર્થ આપણે પૂર્વ જ-મમા કરીને
આવ્યા છીએ તે જ અઘી ઉદયમા આવે છે એને ભોગવવુ જ પ્રશ્ન-
આપણા કર્મની સફળતા અથવા અસફળતા, પૂર્વકૃત કર્મ પર જ આધાર
રાખે છે આપણો જે શુભ-ઉદય હશે તો આપણને કાર્ય કરવાની પ્રેરણા
મળશે કાળ પણ અનુકૂળ હશે તેમ વાતાવરણુ પણ અનુકૂળ જ હશે શુભ
કર્મનો ઉદય હશે તો શરીર સ્વસ્થ રહેશે અને પછી પુરુષાર્થ પણ કરી
શકાશે માટે માનવની સફળતા શુભ કર્મમા જ રહેલી છે

પુરુષાર્થવાદ

કાર્યસિદ્ધિનુ મૂળ પુરુષાર્થ છે બધી જાતના સાધનો પ્રાપ્ત છે પણ

મનુષ્ય ને હાથ-પગ ન હોવાયે તે એ અસાધ્યારોગે જૂખ લાગી છે. મનમાં બોજન બનાવવાની જાણી મીજો મોજુદ છે પણ શાંતો મજબૂર બહેન પરિભ્રમ ન કરે તે જૂખ સાંત થઈ શકશે નહિ. જો ઘાળીમાં બોજન પીરસાયું છે અને પેટમાં સખત જૂખ લાગી છે પરંતુ તમે જો માળીમાંથી દાંધે કાળીએ થઈ મોં સુધી પહોંચાવવાનું કષ્ટ નહિ કરો તો શું કરી પેટ બરાઈ શકશે ? કદાપિ નહીં.

માનીએ કે દહીંમાં માખણ છે પણ જો કાઈ એક આઠમી દહીં સ્થને સાખજી પ્રણામ કરીને કસાક સુધી પ્રાર્થના કરે કે 'દહીંવે મેં માખણ આપે !!' તો હું માનું છું કે જે કસાક તો શું એ જે હળાર વડે સુધી પ્રાર્થના કરતો રહે તેમ એને દહીંમાંથી માખણ એમ મળી શકશે નહીં. તમે સમુદ્રે રહો છો. સમુદ્રને તો અન્ધકાર કહેવડ છે. સ્વ સમુદ્ર તો કિશક સ્ત્રી પ્રાર્થના કરો કે રત્નાકર જે ચાર ચૈદ્ય મેલી આપે તો જન ત કાળ વીતી જાય તો જ સમુદ્ર તમારી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર નહીં કરે પરંતુ માનવનો પ્રયત્ન પુરુષાર્થ જ સમુદ્રના આશય બિંદુઓમાંથી મેલી લાતરી રહે છે.

એક વિચારો કે જીવ છે કે ભક્તિ પાસે હવન છે જ્ઞાન પાસે આંખિ છે અને કર્મ (પુરુષાર્થ) પાસે પગ છે હવથી આપણે કાઈ વસ્તુ પર વિશ્વાસ કરી સફાઈ છીએ. આંખિ વડે આ સ્વે રાહ નિર્ધારી છીએ છીએ. પગ વાળવાનું કામ તો પગનું છે મનિષ્યની દુરી ફક્ત વિશ્વાસથી એકાંઈ થઈ શકતી નથી તેમ જ જોવા માત્રથી એ નજીક આવે છે પરંતુ આપણા પગ જ આપણને એ મનિષ્યની સમીપે પહોંચાડી રહે છે. ભક્તિમાં તન્મયતા છે જ્ઞાનમાં પ્રકાશ છે તો કર્મમાં સજીવતા-ચેતન્ય છે.

એ નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે સરીરમાં યુક્તો પુણ્યથી સાંપડે છે પરંતુ આત્માના યુક્તોને વિકસિત કરવા એ પુણ્યની સક્તિ બદારની વાત છે. આદિમક યુક્તોને વિકાસ આત્માના પુરુષાર્થ પર જ નિર્ભર છે પણ તમે સુખર્ષન નામરિકા બહુ પુણ્યશાળી છો. વીસમી સદીના (સતાબ્દિ)ના વૈદ્યાનિકા પે તાની જાણી નવી શોધો અને આવિષ્કારો તમારી સમવસ્તુ સાડુ કરી રહ્યા છે. ઉકળાટ થાય છે તે જરા બદલે દગાવી થોડે પાંચો એવો તો ફરવા લાગશે. જાણે મહામાત્રાનો ચીતળ મદ પવન તમારા ધરમાં જ આવ્યો પહોંચ્યો છે. કમ કર ઉકળાટ અને ગરમી હોય બિતા-બિતા પતનથી તમે બેચેન થઈ રહ્યા હો. અને ફરતો પાંચો પણ ગરમ લવા ફેરી રહ્યો હોય તો તમારા સાડુ વાતલુકમિત (એરક કીસનર) તેવાર છે એ ગરમીમાં તમારા સાડુ એવી તો હાક પ્રધાન કરશે જાણે સીમલા જ તમારે ધેર આવે અર્થ છે.

આત્માના ગુણે પુણ્યશાળી એને જ માનવગર્ભ આવશે કે જોની પાસે

વધુ વાસના અને વિલાસના પ્રસાધનો છે. જેની પાસે ચાર-ચાર મોટરકારો છે, તમારી નજરમાં એજ પુણ્યશાળી છે, પરંતુ જેની પાસે નથી કાર કે નથી મહેલો, પણ જે સાદાઈથી શ્રમ કરી પોતાનું જીવન વીતાવે છે એ તમારી દૃષ્ટિએ પુણ્યશાળી નહીં હોય

આજના યત્રયુગે માનવને પુરુષાર્થ હીન બનાવી દીધો છે એ પ્રત્યેક કાર્ય માટે યત્નો દાસ બની ગયો છે નાના નાના ગામડાઓમાં વસતી માતાઓ આજે પણ દૂર-દૂરથી ફવાનું પાણી ભરી લાવે છે, હાથે ધટી ચઢાવી અનાજ દળે છે, જ્યારે મુબઈની પુણ્યશાળી માતાઓ સામે જ ભાગ્યશાળી છે એમને માટે વિજ્ઞાને બધી સગવડતાઓ પ્રદાન કરી છે નળને થોડો ફેરવો કે એવું લાગશે જાણે ગંગા ને જમના તો તમારા આમણે જ આવી પહોંચી પહેલાની માતાઓ લોટ હાથે દળતી હતી આજે એમને માટે ચઢીઓ તૈયાર છે રોટલા બનાવગ માટે પહેલા લાકડા અને ફાલસા વપરાતા હતા, તેમાં ધૂમાડાથી હેગનગતિ થતી આજે જેસના ચૂલા તૈયાર છે, જેમાં ન ધૂમાડો છે તેમ ન એથી કાર્ષ હેરાનગતિ સાબળ્યું છે કે બોજન બનાવવાનું મશીન પણ આવી ગયેલ છે એક એવું દીકીન આવે છે જેમાં તમે ભાત, દાળ-ગાઠ યથાવત્ ભરીને મૂકો અને એને ચૂલા પર ધરી કે આપોઆપ (આટોમેટિક) બધું તૈયાર થઈ જશે હા-હવે એવું પણ યત્ર બનાવવું જોઈએ જે રોટલા પણ તમને ચાવી-ચાવીને ખવડાવ્યા કરે. પુરુષાર્થહીનતાની આ પરમ સીમા છે જ તો (સભામાં હસાહસ)

આને ભણે તમે પુણ્ય માનો, પરંતુ જૈનદર્શન આનો સ્વીકાર કરતો નથી એ પુરુષાર્થવાદી દર્શન છે એ આજમને પાપ બનાવનાર દર્શન છે તો પછી જે સાધનો મનુષ્યને પુરુષાર્થથી આજસ ભણી ખેતી જાય છે એને પુણ્ય શે મનાય ? અને એક વાત એ પણ છે કે જે પોતાના શરીરને શ્રમથી બચાવે છે એના શરીરમાં ચળ્લી વધી જાય છે, અને શરીર બેડોળ બની જાય છે મે પોતે જોયું છે કે એક બહેનનું શરીર એટલું બધું ફૂલી ગયું હતું કે એને ઉઠવા અને જેસવા સારું પણ બીજાની મદદની જરૂર પડતી હતી હા, તો કહેવું પડશે કે શ્રમથી જીવ ચોરનારાને પુણ્યશાળી નહીં પણ પાપશાળી જ કહેવા પડશે ઉપનિષદ્ કહે છે કે જે માનવ સુએ છે એનું ભાગ્ય પણ સુએ છે, જે બેડો છે, એનું ભાગ્ય પણ બેડું છે, જે ચાલી શકે છે, એનું ભાગ્ય પણ એને યારી આપે છે ગતિ જ જીવન છે પુરુષાર્થ વાદીનું કહેવું છે કે ભાગ્યવાદ આજસુઓનો અવાજ છે પુરુષાર્થવાદીને ભાગ્ય પણ સહાયક બને છે માટે સમસ્ત કાર્યોની સિદ્ધિ પુરુષાર્થમાં જ રહેલી છે કાળ અનુકૂળ હોય, સ્વભાવ પણ હોય, કર્મના (પુણ્ય) બળે સામગ્રી પણ ઉપલબ્ધ હોય પણ માનવી જે પુરુષાર્થ ન કરે તો એ ભૂખ્યો

(બ) આ જન્મ અસંખ્ય પાછલા અને અસંખ્ય ભવિષ્યના જન્મો સાથે સંકળાયેલા છે તેમાં પાછલા જન્મોની ખોટ પૂરવા અને આગલા જન્મો માટે મૂડી મેળવવા કાંઈક ઉત્તમ કરવાનું છે, કે જેનાં ફળ આજ જ નહિ પણ આજ તેમ જ હવે પછી પણ સોગવવાનાં છે

(ગ) વિષય એ જોકે સુખ આ ફુનિયામાં નથી પણ તુ અતુલ્ય લેવાનો ખપ કરે તો કુદરતના દેખાવો, ઉત્તમ લેખકોનાં પુસ્તકો, સત્પુરુષોનો સમાગમ અને દુષ્ટીને મહદ્દેએમાં જે મહા રહેલી છે તેનો લાખમો ભાગ પણ વિષયમાં સુખ નથી જ વળી વિષય ક્રિયા જેટલી વાર ચાલે છે તેટલી જ વાર સુખ છે જ્યારે ઉપલાં સુખો કાયમ ટકે છે વિષય સુખ જેટલી જેટલી વખત લેવામાં આવે છે તેટલી દરેક વખત હવે પછી તે સુખ સોગવવાની શક્તિ ઘટતી જાય છે અર્થાત્ ભવિષ્યના ધ્યક્ષ સોમે વર્તમાનનું કિંચિત્ સુખ મળે છે જ્યારે ઉપલાં સુખો જેમ જેમ સોગવાય છે તેમ તેમ ભવિષ્યના તે સોગવવાની શક્તિ વધતી જાય છે

(ફ) તુ જાજરમાં જાય છે ત્યારે જરૂર જેટલા વખતથી વધારે વાર બેસવું તને જાય છે ?

(જ) સોગવિલાસ એ જ શુ વારુ કુલ કર્તવ્ય છે ? તારા પડ તરફના કુટુંબ તરફનાં જ્ઞાતિ તરફના, સ્વદેશ તરફના, સ્વધર્મ તરફનાં કાંઈક નહિ ? તારે કરવાના છે કે નહિ ? અને જો છે તો સોગવિલાસમાં અપણુ કરેલું મન તંબા કર્તવ્યોની સેવામાં કાંઈ હિસ્સો કેવી રીતે આપી શકશે ?

જ્યારે જ્યારે તને અધોગ્ય પાત્રમાં કે અધોગ્ય વખતે વિષય બિહાર ઉત્પન્ન થાય ત્યારે ત્યારે ગજબામાંથી આ પોથી કાઢી આ વાક્યો વાંચી તે પર મનન કરજે

૬ પાચમા તથા સાતમા મતના રક્ષણુ માટે દૃષ્ટીઓ

(૧) દેવતાઈનહિ સોગવવા છતાં તુ ધરાયો નહિ તો હરે હાથ ચાટ્યે શુ ધરાવાનો હતો ? માટે સતોષ એ જ પરમ સુખ છે જોમ સમજ

(૨) દુનિયામાં વિવિધ પ્રકારના ભોગપભોગના પદાર્થ છે. તે બધા તો તને કાંઈ મળવાનાં જ નથી તેમ જ તે બધાની તને જરૂર પણ નથી. તો જરૂર ઉપરના અને તારી શક્તિ બહારના પદાર્થોની બધી કરે તો તને શું લુકસાન છે ?

૭ છઠ્ઠા તથા દસમાં મતના રક્ષણુ માટે ફરીઓ.

(૧) ' જે ગામ જલુ નહિ તેની વાત શી કરવી ?

(૨) સર્વ દિશામાં ભટકતા શરીરને તથા મનને સ્થિર કરી અતર્કિશામાં મ્હાલવાનો પ્રસંગ ભાગ્યશાળી પ્રાણીને જ મળે છે.

૮ આઠમા મતના રક્ષણુ માટે ફરીઓ.

(૧) આત્મ-રૌદ્ર ધ્યાનથી કાંઈ વળતુ નથી પણ શરીર ગુમાવાય તો ખરૂં કોઈ વળતે ક્ષય થાય, કોઈ વળતે મગજ ઉપર લોહી ચડી જાય અને તેથી મૃત્યુ થાય.

(૨) જેમા તારો ઉપાય નથી માટે નાહક ચિંતા શા સારૂ કરવી ? શક્તિ હોય તો બગડી સુધાર. ન શક્તિ હોય તો શાંત બેસી રહે.

(૩) ' પીઠી મસ ન ખાએજમ ' કોઈની પૂઠ પાછળ નિંદા કરવાથી, ચાડી ખાવાથી અને કાવત્રાં કરવાથી તું જ હલકો પડે છે. ' ખાડો ખોદે તે જ પડે છે '.

(૪) જે જે માણસોને તું ખોટો ઉપદેશ કરે છે તે સર્વથી થતા હુદ્દા કૃત્યોમા તારો પણ લાગુ છે તેમણે કરેલા પાપનો હિસ્સો તને ઘેર બેઠા મળશે.

૯ નવમા મતના રક્ષણુ માટે ફરીઓ.

(૧) ધ્યાનમા જે આનંદ છે તે બીજા કશામા નથી, મોક્ષની વાનકી એ જ છે.

(૨) જોજ ખાનારો માણસ મોંમાનો જોજ થુકીને જોજ ખાવાનું મન કરે તે, તથા સામાયિકમા બેઠેલો માણસ સસાર-બવહારમાં ચિત્ત ચોડે તે બન્ને એક સરખા ડાહ્યા (!) છે.

૧૦ અગિયારમાં જતના રક્ષણુ માટે કૃત્તીઓ

(૧) મોક્ષનો રસ્તો અનિવૃત્ત તેની વાનકી પૌવષ છે

(૨) યોગીસ કલાક બાહ્ય બ્યવહારની બ્રમણમાં બોધા ખાતે તેમાંથી બચીને, ખાવા-પીવા રળવા આદિ સર્વ જ જગોમાંથી મુક્ત થઈ ને અતદંષ્ટિમા લીન થવાનો-આત્મબોધીનો લાભ જેને મળે છે તે ખરેખર સાચ્ચાણી પુરુષ છે

(૩) બાહ્ય ક્રિયાથી અભરાયેલું ચિત્ત અતર્પવેશથી શાંત અને વધારે સ્પષ્ટ તથા વધારે જગ્યામાં કામ કરવા સમર્થ થાય છે

૧૧ બારમાં જતના રક્ષણુ માટે કૃત્તીઓ

(૧) કુનિયાના ઉપકારી પુરુષને જ્ઞાન હેતુ એ મોટા લાભનું કારણ છે

(૨) જ્ઞાનમાં અપાતી વસ્તુ ફળદાતા નથી, પણ જ્ઞાન હેતુસ્ત્રી યોગ્યતા અને હેતુરના ભાવ એ જ ફળદાતા છે

૧૨ સધારાના રક્ષણુ માટે કૃત્તીઓ

(૧) કુ હવે બીજી યાત્રાએ જઈ છું, મારી આ મુસાફરીનો જરૂર અનુભવ મને બીજી મુસાફરીમાં સીધે રસ્તે દોરશે

(૨) હવે આ શરીર માફ ભાડુવી ઘર છે તે ખાલી કરવી વજતે તને મોહ છેડવો જોઈએ તે બળે-જળે કે ભારે-હલકુ થાય તેથી ભાડુવને શું લાગે વળગે ? જે પરમાય હેતુથી એ તેમાં વાધ ક્યો હતો તે અમુક બીજે પાશ પાછીને હવે મારે શાંત સ્વભાવે મુસાફરી આગળ ચલાવવી જોઈએ

(૩) મુસાફરી કરમ્મન જ્ઞાનમાં પુષ્ટ બનવું અને આખરે જ્ઞાનરૂપ બની જવું એ જ મારી મુસાફરીનો આશય છે

પુઠાવમે ધુણુધ વિગયગેહિ, ન સહિણુહિ કુન્વધ આસુપન્ને,
 તરિહિ સમુદ્ધ ચ મહાભવોધં, અભય કરે વીર અણુતચ્છૂ ૨૫
 દોહ ચ માણુ ચ તહેવ માયં, લોભં ચહિત્ય અજાત્યદોસા,
 એયાણિ વંતા અરહા મહેસી, ણુ કુન્વધ પાવ છુ કારવેઈ. ૨૬
 કિરિયાકિરિય વેણુધયાણુવાય, અણુણિયાણુ પડિયમ્મ ઠાણુ;
 સે સંવેવાય ઇધ વેયધન્તા, ઉવટ્ઠિએ સજમદીહરાય ૨૭
 સે વારિયા ઇત્થી સરાઈભત્ત, ઉવહાણુવં દુક્ખખયદ્ધયાએ,
 લોગં વિહિત્તા આર પારં ચ, સંવ પભૂ વારિય સંવવારં ૨૮
 સોમ્મા ય ધમ્મ અરહ તલાસિય, સમાહિયં અદ્ધપદોવસુદ્ધ;
 ત સહહાણુ ચ જણા અણુણિ, ઇદા વ હેવાહિ વ આગમિસંતિ ૨૯
 (તિ યેમિ)

પરચુરણ ગાથાઓ. (મૂળ)

પંથ—મહંવય—સુન્વય—મૂલ, સમણ—મણુઈલ સાહૂ સુચીન્ન,
 વેરવિરામણુપજ્જવસાણુ, સંવસમુદ્ધમહોદધી તિત્થ ૧
 તિત્થંકરેહિ સુદેસિયમગ્ગ, નરગ—તિરિય વિવન્નિયમગ્ગાં,
 સંવં પવિત્ત સુનિમ્મિયસાર, સિદ્ધિવિમાણુ અવગુય—દાર ૨
 દેવ નરિહ નમ સિય—પૂધય, સંવજગુત્તમ—મ ગલ્લ—મગ્ગ,
 હંધરિસં ગુણુ—નાયગમેઠ, મોક્ષખપહરસ—વડિંગસભૂય ૩
 ધમ્મારામે અરે બિદ્ધખૂ, ધિધમં ધમ્મ—સારહી,
 ધમ્મારામેરયા દત્તે, બલચેર—સમાહિએ ૪
 દેવ—દાણુવ—ગ ધંવા, જક્ષખ—રક્ષખરસ—કિન્નરા;
 બલચારિ નમ સતિ, હંકકર જે કરતિ તં ૫
 એસ ધમ્મે ધુવે નિચ્ચે, માસએ જિજ્ઞુદેસિએ,
 સિદ્ધા સિન્નતિ આણુણુ, સિન્નઝરસતિ તહાવ રે ૬
 અરહ ત સિદ્ધ પવયણુ, ગુરુ થેરે બહુસ્સુએ તવરસીસુ,
 વચ્છલ્લયા ય તેસિ, અબિદ્ધખણુણોવઓએ ૭

સે પબ્બે સહમદાપગાસે વિશાલતી કચ્છમદુવને
 બહુતરે ગિમ્મિ થ પગદુગ્ગે, ગિરીવરે સે જલિએવ હોમે ૧૨
 મદીએ મજાગિ દિએ જગિદે પલાયતે સુરિએ-મુદસેસે
 એવ સિરીએ ઉ સ જુવિવને, મહિાપમે એવર્થ અગ્નિમાલી ૧૩
 મુદસલ્સેવ જસો ગિરિસસ પવુચ્ચર્થ મહનો પવચસસ
 એટાવમે સમણે નાથપુત્તે, જાલીજસોદ સજ્જાલસીધે ૧૪
 ગિરીવરે વા નિસહાદ્દયમાણ રૂચ્છે વ સેડે વલયાવતાણ
 તઓવમે સે જગમુપપને, મુલીજ મળે તમુદાહું પને ૧૫
 બહુતરે જગમુધરતા, બહુતરે બહુવર સિધર્થ
 મુસુએમુકક જાગ ઠમુકક સર્ગિદુએગ તવદાતમુકક ૧૬
 બહુતરગ્ગ ધરમ મહેમી અસેસકકમ સ વિસોદ્ધતપ
 સિદ્ધિ મળે સાધમણુતપતે નાણેણ સીધેણ વ દલણેણ ૧૭
 રૂપેસુ જાએ જહ સામલી વા જસિ રર્થ વેદવર્થ મુવન્ના
 વલેસુ વા જુલ્લમાહું સેક નાણેણ સીધેણ વ જૂતિપને ૧૮
 ધણિવ વ સદાણ બહુતરે ઉ થદો વ તાચણ મહાણુમાલે
 મ પેસુ વા અદલમાહું સેક એવ મુલીજ અપડિતમાહું ૧૯
 જહા ત્રપજૂ ઉઠ્ઠીજ સેડે નાણેસુ વા પાર્ણિમાહું સેડે
 એએએએ વા રસ વેજાને, તવોપહાણે મુલિવેચ્ચતે ૨૦
 હત્થીસુ જોરાવણુમાહું નાણે, સંહિા મિત્રાણ સલિલાણ મમા
 પાપીસુ વા ગરુદે વેલુદેવો નિન્વાણુવાદિણિય નાથપુત્તે ૨૧
 નેદેસુ નાણે જહ વીસસેજે પુપેસુ વા જહ અવિદામાહું
 ખત્તીજ સેડે જહ દતવકકે ઈપીજ સેડે તહ વદમાણે ૨૨
 રાજણ સેડું જાજસાપયાણ મજેસુ વા અણુવજ્જ વદતિ
 તરેસુ વા ઉત્તમ જાજરે લોચુત્તમે સમણે નાથપુત્તે ૨૩
 ઈણ સેડું લવસત્તમા વા સમા મુન્નમા વ સમાણ સેડું
 નિન્વાણસેડું જહ મુવપજમા ન નાથપુત્તા પદમતિ નાળી ૨૪

ઝોઝો મે સાસઝો અખા, નાણુદંસણુસંજઝો,
 સેસા મે બાહિરા લાવા, સંવ સનેગ લખખણા. ૨૧
 નવિસુહીદેવતાદેવલોઝો, નવિસુહીપુઠવીચરયા,
 નવિસુહીસેઠિસેણાવધ ય, ઝોગ તસુહીમુણીવીયરાગી ૨૨
 નગરી સોહતિ જલ વૃક્ષ મૂલા, રાજ સોહંતા ચતુરંગી સેના;
 નારી સોહંતિ સુશીલવતી, સાધુ સોહતા નિરવધ વાણી. ૨૩
 ચૌદ પૂરવ ધર કહીઝો, જાન ચાર વખાણીઝો,
 જિન નહિ પણ જિન સરિખા, સુધર્મા સ્વામી બાણીઝો ૨૪
 માત, પિતા, કુલ જાત નિર્મળ, રૂપ અનૂપ વખાણીઝો,
 દેવતાને વલ્લભ ઝોવા, જપૂરવામી બાણીઝો ૨૫

દશવૈકલિક સૂત્રનું પહેલું અધ્યયન

ધમ્મો મંગલમુલ્લિક, અહિંસા સજ્જો તવો;
 દેવાવિ ત નમસતિ, જરસ ધરસ ધમ્મે સયા મણો. ૧
 જહા દુમરસ પુષ્પેસુ, લમરો આવિયઈ રસ;
 જુ ય પુષ્પે, ઠિલામેષ, સો ય પીણેઈ અપયં ૨
 ઝેમેઝે સમથા મુત્તા, જે લોઝે સંતિ સાહુણો,
 વિહગમા વ પુષ્પેસુ, દાણુભરોસણા ૨યા ૩
 વય ચ વિત્તિ લખ્ખામો, જુ ય દેઇ ઉવહમ્મઇ,
 અહાગહેમુ રીય તે, પુષ્પેસુ ભમરા જહા ૪
 મહુઠારસમા શુદ્ધા, જે ભવતિ અગ્નિરિમયા,
 નાણાપિ કરયા ઠતા, તેણુ વુચ્ચતિ સાહુણો પ(ત્તિ ભેમિ)

દશવૈકલિક સૂત્રનું બીજું અધ્યયન

કહું તું કુલ્લં સામણ, જો કામે ન નિવારઝો,
 પએપએ વિસીય તો, સ કપ્પરસ વસ ગઝો. ૧

હસણ વિષય આવરણને ય,
 ધણુલવ તવ મિત્રગાળો,
 અપુવનાજગદો મુલભતી
 જોએકે કાણેકે

નિષ્કલયજોઅણુરતા

અમલ

અસકિસિદ્ધ

જોવખુ નાણીજો સાર,
 અહિસા-સમય યેવ,

ભઈ ભ વુદ્ધિ ઈશ્વ-પાસ,
 તન્નાતિવિભજો-પરમતિ યુગ્મ

ઉચ્ચ અપાસ ઇશ્વરજોકે,
 કમિસુ જિહ્વા લિખય કરતિ,

સાચેનાજોવિનાજો,
 અણુજોકે તવ યેવ,

સાર હસણ નાણ
 સાર નિષ્કલય ધર્મ

અલાભકેકેકેકેકે,
 સ સારજલવારજી

આરજો નતિ જ્યા,
 સ કાળેનાકાળકેકેકે

મનજવિચયકેસાયા,
 જોએવ અપમાયા,

લજ્જતિ વિમલાજોકે,
 લજ્જતિ પુત્રમિત્ત ય,

જોએકે નતિ મે કાળ,
 જોવ અલીજમણસા

સીલજો નિર્મલારે,
 વેધાવજી સમાધીકે ૮

પવ્વજો જ્ઞાનજ્યા,
 તિમરત લકષ્મી ૬

નિષ્કલયજો ને કરતિ જાણે,
 તે કુતિ પરિતસ સારિ ૧૦

જ ન કિ સર્પ કિમલ
 જોતાવત વિચારિયા ૧૧

ભૂતેકે જાણે પઠિલેકે સાચ
 સન્મતકેકે જી કૃષ્ણ જાણ ૧૨

આર અલીવીકેકેકેકેકે,
 સ સિદ્ધમાણા પુણ્યતિગર્જ ૧૩

પચ્ચમેજાણેવસ જો
 વેદાજો અકિરિયાસિદ્ધિ ૧૪

સાર તવ નિયમ સન્મતીકે
 સાર સ લેકેકે પઠિયમરણ ૧૫

કુગર્ધકુકનિલવણી
 જોગ તલોઈલવકેકે ૧૬

મહિલજોસ ગનાસાધન જ,
 જોવવલ્લભત્યજાકેકે જ. ૧૭

નિર્વાણકેકેકેકેકેકે,
 પાઠ તસ સારિ. ૧૮

લજ્જતિ મુરસ પચા,
 જોગેકેકેકે ન લજ્જતિ. ૧૯

જા મનરસ કરસર્પ
 અપાણમણ સાસર્પ ૨૦

ઉદેસિયં	ક્રીયગડ,	નિયાગ	અભિહરણિ	ય;	
રાઈભતો	સિણાણે	ય,	ગધ મલ્લે	ચવીયણે	૨
સંશિહી	ગિહિમતો	ય,	રાયપિઠ	કિમિચ્છએ,	
સંવાહણા	દતપહોણા	ય,	સંપુચ્છણા	દેહપદોયણા	૩
અદ્વાવએ	ચ	નાલીએ,	છત્તરસ	ચ	ધારણકાએ;
તેગિચ્છ	પાણકા	પાએ,	સમારભ	ચ	જોઈણો. ૪
સિન્નનયરપિંડ	ચ,	આસ દીપલિયંકએ,			
ગિહ તરનિસેન્ન	ય,	ગાયસ્તુવદુશ્ચાણ	ચ,	ય	
ગિહિણે	વેળાવડિયં,	ન	ચ	આણવવત્તિયા,	
તત્તાનિવ્વુડભોધત્ત,				આઉરસરણાણિ	૬
મૂલએ	સિગભેરે	ય,	ઉચ્છુખ ડે	અનિવ્વુડે;	
કદે મૂલે	ચ	સચ્ચિત્તે,	ફલે	ખીએ	ચ આમએ. ૭
સોવચ્ચલે	સિધવે	લોણે,	રેમાલોણે	ચ	આમએ;
સામુદ્ધે	પસુખારે	ય,	મલાલોણે	ચ	આમએ ૮
ધૂવણેત્તિ	વમણે	ય,	વત્થીકમ્મવિરેયણે;		
અજણે	દતવણે	ય,	ગાયન્ધ ગવિભૂસણે.		૯
સંવમેયમણાઈન્ન,		નિગ્ગથાણ	મહેસિણં,		
સંજમમિ	અ	જુત્તાણ,	લહુભૂયવિહારિણ.		૧૦
પ આસવપરિણુણાયા,		તિચ્ચત્તા	છસુ	સજયા,	
પ અનિગ્ગહણા		ધીરા,	નિગ્ગન્થા	ઉન્નજુવંસિણો	૧૧
આયાવયંતિ	ગિચ્છેસુ,	હેમંતેસુ		અવાઉડા,	
વાસાસુ	પડિસ લીણા,	સજયા		સુસમાહિયા	૧૨
પરિસહરિગિહતા		ધૂમ્મમોહા		નિધદિયા,	
સંવદુદ્ધપપહીણકા,		પક્કમતિ		મહેસિણો	૧૩
દુહ્કેરાઈ	કરિત્તાણ,	દુરસહાઈ	સહિત્તુ	ચ,	
કેમડત્થ	દેવલોએસુ,	કઈ	સિન્નતિ	નીરયા	૧૪

જાવેનધમસ કાર	પ્રત્યક્ષો	સમસ્તુષિ	૫
અન્નદા ને ન ભુજંતિ	ન સે	આપતિ	૬
ને ય કતે પિત્રે લોભે	લભે	વિપિદિ કુલ્લ	૭
સાહીલે યયમ્ લોભે,	સેદુ	આપ - તિ	૮
સમાજે પેઢાજો પરિવયતો,	શિયા મલો	નિરસરમ્ બહિઢા,	૯
ન સા મહ નાવિ બહુ પિ તીસે	હમ્મેવ તાજો	વિલુએજન રાગ	૧૦
આયાવયાહી ! અય સોગમક્રમ,	કામે કમાહી કમિય	પ્રુ દુરમ્,	૧૧
છિન્નાદિ હોસ વિલુએજન રાગ,	એવ મુહી હોહિસિ	સપરાજે	૧૨
પદ્મપદે જલિય ભેઈ	ધૂમકેઈ	દુરાસન,	૧૩
નેચ્છન્તિ વતય લોત્,	કુલે	જાયા	૧૪
ધિરશુ	તંકજસોકામી,	ને	૧૫
વત હમ્મસિ આવેઈ,	સેવ	તે મરણ	૧૬
જાહ સ ભોગરાયરસ	ત અડસિ	અષમવદિહલેમ્	૧૭
મા કુલે મધેણા હોમી	સજ્જમ	નિહુઓ	૧૮
જાઈ વ કાહિસિ જાવ	જા જા	દિવસિ નારિજો,	૧૯
વાયાહહી બ્વ હો	અદ્વિગાપા	અવિરસસિ	૨૦
તીસે જો વયલુ સેજા,	સજ્જાએ	મુખાસિય	૨૧
અકુસેજુ જાહા નાજો,	મગ્ગે	સ પઠિવાહિજો	૨૨
એવ કરેતિ સ બુદ્ધા,	પઠિયા	ધવિમ્મજ્જા	૨૩
વિલિપદ્ધતિ લોએમ્,	જાહા	સે	૨૪

(તિ ભ્રમિ)

દશવૈકલિક સૂત્રનું ત્રીજા અધ્યયન

સજ્જમે	મુદ્ધિગાપાજ	વિપ્પમુક્કાજ	તાખ્ખ
તેસિમેમમણ્ણવણ્ણ	નિગ્ગરવાણ્ણ	મદેસિજ	૧

જાથ્યા	જાણુઈ	કહલાણું,	સોથ્યા	જાણુઈ	પાવગં;	
જાથ્યા	જાણુઈ	સોથ્યા,	જ	સેયં	તાં સમાચરે. ૧૧	
જો	જીવે	વિ ન	યાણુઈ,	અજીવે	વિ ન	યાણુઈ;
જીવાજીવે		અયાણુંતો,	કહ	સો	નાહીઈ	સંજમ. ૧૨
જો	જીવે	વિ	વિયાણુઈ,	અજીવે	વિ	વિયાણુઈ;
જીવાજીવે		વિયાણુતો,	સો	હું	નાહીઈ	સંજમં. ૧૩
જાથ્યા	જીવમજીવે	ય,	દોવિ	એએ	વિયાણુઈ,	
તથા	ગઈ	બહુવિહં,	સંવજીવાણુ	જાણુઈ	૧૪	
જાથ્યા	ગઈ	બહુવિહં,	સંવજીવાણુ	જાણુઈ;		
તથા	પુણુણું	અ પાવં	અ,	બધં	મુકખ	અ જાણુઈ. ૧૫
જાથ્યા	પુણુણું	અ પાવ	અ,	બધં	મોકખં	અ જાણુઈ,
તથા	નિવિવનઠએ	લોએ	જે	દિવે	જે	ય માણુસે ૧૬
જાથ્યા	નિવિવનઠએ	લોએ,	જે	દિવે	જે	ય માણુસે,
તથા	અયમ	સંજોગ,	અગ્નિનતર-ખાહિરિયં		૧૭	
જાથ્યા	અયમ	સંજોગ,	અગ્નિનતર-ખાહિરિયં,			
તથા	મુંડે	ભવિતાણુ,	પંચમએ	અણુગારિય	૧૮	
જાથ્યા	મુંડે	ભવિતાણુ,	પંચમએ	અણુગારિયં,		
તથા	સંવરમુઠ્ઠિં,		ધરમં	દાસે	અણુતારં ૧૯	
જાથ્યા	સંવરમુઠ્ઠિં,		ધરમં	દાસે	અણુતારં,	
તથા	ધુણુઈ	કરમરયં,	અખોહિકલુસંકટં.		૨૦	
જાથ્યા	ધુણુઈ	કરમરયં,	અખોહિકલુસંકટં,			
તથા	સંવત્તગં	નાણું,	દંસણું	આભિગરછઈ.	૨૧	
જાથ્યા	સંવત્તગ	નાણું.	દંસણું	આભિગરછઈ;		
તથા	લોગમલોગ	અ,	જિણો	જાણુઈ	કેવલી ૨૨	
જાથ્યા	લોગમલોગ	અ,	જિણો	જાણુઈ	કેવલી,	
તથા	એગે	નિરુભિતા,	સેલેસિ		પડિવજ્જઈ. ૨૩	

મનિતા પુનઃક્રમાઈ સન્નમિલુ તવેષુ મ
 સિદ્ધિમમ્મમ્મુપ્પત્તા, તાઇલો અવિષ્ણુ ૧૧
 (તિ લેમિ)

ચોથું અધ્યયન

અન્નય	ચરમાણો	મ	પાણીભૂષાઈ	કિ સઈ	
નમઈ	પાવય	કમ્મ,	ત સે હેઈ	કુમ્મ	૧
અન્નય	ચિદ્દમાણો	મ,	પાણીભૂષાઈ	કિ સઈ	
નમઈ	પાવય	કમ્મ,	ત સે હેઈ	કુમ્મ	૧
અન્નય	આસમાણો	મ,	પાણીભૂષાઈ	કિ સઈ	
નમઈ	પાવય	કમ્મ,	ત સે હેઈ	કુમ્મ	૩
અન્નય	અયમાણો	મ	પાણીભૂષાઈ	કિ સઈ	
નમઈ	પાવય	કમ્મ	ત સે હેઈ	કુમ્મ	૪
અન્નય	હુન્નમાણો	મ,	પાણીભૂષાઈ	કિ સઈ	
નમઈ	પાવય	કમ્મ,	ત સે હેઈ	કુમ્મ	૫
અન્નય	આસમાણો	મ,	પાણીભૂષાઈ	કિ સઈ	
નમઈ	પાવય	કમ્મ	ત સે હેઈ	કુમ્મ	૬
કલ્લ	ચરે	કલ્લ	ચિદ્દે	કલ્લમાસે	કલ્લ
કલ્લ	હુન્નતો,	આસતો,	પાવકમ્મ	ન	નમઈ.
જલ્લ	ચરે	જલ્લ	ચિદ્દે	જલ્લમાસે	જલ્લ
જલ્લ	હુન્નતો	આસતો	પાવકમ્મ	ન	નમઈ
સન્નભૂષાપ્પસુરસ		સન્ન	ભૂષાઈ	પાસળો,	
પિક્કિઆસવરસ		ઉત્તરસ,	પાવકમ્મ	ન	નમઈ
પદમ	નાણુ	તળો	હવા,	જોવ	ચિદ્દઈ
અગ્રાણી	કિ	ઠાલી,	કિ	વા	નમ્મી
					સન્નસન્નજો,
					ઉચ્ચ-પાવન

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર મૂળપાઠ

પહેલુ અધ્યયન.

(અનુષ્ટુપ વ્રતમ)

સંજોગા વિજય	વિષ્ણુકંકરસ, પાઉકરિસામિ,	આણુગારસ આણુપુન્વિ	ભિક્ષુણ્ણો, સુણેહ મે.	૧
આણુણિદેસકરે, ઇગિયાગારસંપણ્ણે,		ગુરુણુમુવવાયકારએ, સે વિણ્ણીએ ત્તિ વુચ્ચથ.		૨
આણુડણિદેસકરે, પંડિણીએ	અસંબુદ્ધે,	ગુરુણુમણુવવાયકારએ, અવિણ્ણીએ-ત્તિ વુચ્ચથ		૩
જહા એવ	સુણી દુરસીલ	પૂઠ્ઠકણ્ણી, પંડિણીએ,	નિકકસિન્નજઠ સંવસો; સુહરી નિકકસિન્નજઠ	૪
કણ્ણુકુંડળ એવં	સીલં સીલં	અઇત્તાણુ, અઇત્તાણુ,	વિટ્ટુ હુરસીલે રમઠ મિએ.	૫
સુણિયાડમાવં વિજયએ	સાણુરસ, ઠવિન્ન અપ્પાણુ,	સૂચરસ કચ્ચિતો	નરસ ય; હિયમપ્પણ્ણો	૬
તમ્હા બુદ્ધપુત્તે	વિજયમેસિન્નજઠ, નિયાગહી,	સીલં પઠિલમેન્નજઠો, ન નિકકસિન્નજઠ કણ્ણુકુંડળ		૭
નિસ તે અટ્ટુજ્જ્ઞાણિ	સિયાડસુહરી, સિક્કિખન્ન,	બુદ્ધાણુ અતિએ સયા, નિરુદ્ધાણિ ઉ વળળએ.		૮
અણુસાસિએ ખજેહિં	નં કુપ્પન્ન, અહ સસગ્ગં, હાસ,	ખતિ સેવિન્ન પંડિએ, કીડં ચ વળળએ		૯

જન્મા	ભોમે	નિરુજિતા,	સેલેસિ	પરિવ્રજ્યર્થ;
તમા	હમ	ખવિતાણ,	સિદ્ધિ	અપ્યર્થ નીરજો. ૨૪
જન્મા	હમ	ખવિતાણ,	સિદ્ધિ	અપ્યર્થ નીરજો.
તમા		લોખમત્યપર્યો,	સિદ્ધો	કર્ણ સાસજો. ૨૫

કુલસાચક્રસ	સમણસ,	સાચાઈલમસ	નિજામસાઈસ,
ઉચ્ચેલસાઈલસ		કુલસા	સુખર્થ નારિસમસ. ૨૬

તવોશુષ્પકામસ,		કૈલસુમર્થ	ખવિસ જમસ્યસ,
ખરીસજો	નિજુવસ,	સુલકા	સુખર્થ તપસમસ. ૨૭

ખજાલિ	તે	ખાયા,	ખિપ્ય બજાલિ	ખમરલવજાલિ
બેલિખિજો	તવો	સજો	જ, ખલી	જ લખમિર જ. ૨૮

જાલિય	જાલિયજિય,	સમસિદ્ધિ	જયા	જાલિ
કુલક	કલિપુ	સામન	કેમુવા	ન વિરાલિલસલિ. ૨૯

(નિજેમિ)

કલિ	જાલિયજિયા	જામ	જાલિય	જાલિયજિયા	સમત,
-----	-----------	-----	-------	-----------	------

એવં પુરુષમાણુરસ,	વિભુયજીતરસ, સીસરસ,	સુતં અત્યં ચ તદ્દભયં; વાગરિજ્જ	જહાસુયં. ૨૩
મુસ ભાસાદોસ	પરિહરે પરિહરે,	લિકખ્યુ, પરિહરે,	ન ચ ઝોહારણિં વચ્ચે; માયં ચ વજ્જએ સયા. ૨૪
ન લવેજ્જ પુટ્ટો અપ્પણ્ટા પરટ્ટા	સાવજ્જં, વા,	ન નિરુટ્ટ ન મન્નથં ઉભયસ્સન્તરેણુ	વા ૨૫
સમરેસુ એગે।	અગારેસુ, સદ્ધિ,	સંધીસુ ચ મહાપહે, નેવ ચિટ્ટે ન સંલલે.	૨૬
જ મે મમ લાભો તિ	બુદ્ધાડણુસાસ (ત, પેહાએ,	સીએણુ ફરેસેણુ વા, પયઓ તં પડિસ્સુણુ	૨૭
અણુસાસણુમોવાય હિયં ત મલ્લએ	પન્નો, યવિગયભયા બુદ્ધા, વેરસ ત હોઈ મૂઠાણું,	દુલ્લંકરસ ચ ચોયણુ; વેરસં હોઈ અસાહુણુ।	૨૮
હિય વેરસ	વિગયભયા બુદ્ધા, ત હોઈ મૂઠાણું,	ફરુસં પિ અણુસાસણું; ખ તિસોહિકર પથં.	૨૯
આસણુ અપુટ્ટાઈ	ઉવચિટ્ટિજ્જના, નિરુટ્ટાઈ,	આણુએ અકુએ ચિરે, નિસીએજ્જપકકકુએ.	૩૦
કાલેણુ અકાલ	નિકખમે ચ વિવલ્લિજ્જતા,	લિકખ્યુ, કાલેણુ ચ પડિલ્લમે; કાલે કાલં સમાયરે.	૩૧
પરિવાડીએ પડિરૂવેણુ	ન ચિટ્ટેજ્જના, એસિત્તા,	લિકખ્યુ દત્તેસણુ ચરે. મિય કાલેણુ લકખએ	૩૨
નાઈફરમણુસન્ને, એગે।	ચિટ્ટેજ્જના ભાત્તટ્ટ,	નન્નેસિં ચકપુદ્ધાસઓ, લ ધિત્તા ત નાઈક્કમે	૩૩
નાઈઉએ ફાસુય	ન નીએ વા, પરકક પિ ઠ,	નાસણુણુ નાઈફરઓ; પડિગાહિજ્જના સ જએ	૩૪
અપ્પપાણુડપ્પણીયમ્મિ, સમથં	સ જએ ણુજે,	પડિચ્છન્નમ્મિ સંવુટે, જયં અપરિસાહિયં.	૩૫

મહા	ય	વ ધારિય	કાસી	અહુચ	મા	ય	આલવે,
હાલેય	ય	અકિવિજાતા,	તમે	અહુચ	એમને	૧૦	
અહુચ	અ ધારિય	કંદક	ન	નિનુવિજા	કયાઈ	નિ	
કંદ	કંદેપિ	કાસેબા,	અકંદ	ને	કંદેપિ	૧૧	
મા	જાલિયસેવ	કંદ,	વચપિયમે	પુણે	પુણે		
મા	ય	કંદકમાઈ-ને,	પાવજ	પરિવજાએ	૧૨		
અહુચ	જાલિય	કુસીલા	નિજાપિ	વંદ	વંદેપિ	કી	
અહુચ	કંદ	કંદેપિ	પચાચમે	તે	કંદ	કંદેપિ	૧૩
નામકો	વાગર	કિલિ,	પુણે	વા	નિજા	વંદ	
કંદ	અહુચ	કુસીલા,	પારિજા		વિજાપિય	૧૪	
અહુચ	કેવ	કંદેપિ	અહુચ	કંદ	કંદેપિ		
અહુચ	કંદે	કંદે	અહુચ	કંદે	કંદે	૧૫	
વંદ	મે	અહુચ	કંદે	અહુચ	કંદે	૧૬	
માઈ	પરિ	કંદે	અહુચ	કંદે	કંદે	૧૭	
પરિ	ય	કંદે	અહુચ	કંદે	કંદે	૧૮	
અહુચ	વા	કંદે	અહુચ	કંદે	કંદે	૧૯	
ન	પરિ	ન	પરિ	ન	પરિ	૨૦	
ન	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	૨૧	
નેવ	પરિ	કંદે	પરિ	કંદે	કંદે	૨૨	
રજો	પરિ	કંદે	પરિ	કંદે	કંદે	૨૩	
અહુચ	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	૨૪	
અહુચ	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	૨૫	
અહુચ	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	૨૬	
અહુચ	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	૨૭	
અહુચ	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	૨૮	
અહુચ	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	૨૯	
અહુચ	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	કંદે	૩૦	

એવં	વિણયજીતરસ,	સુતં અત્યં ચ તદ્ભયં;	
પુમ્મમાણસ,	સીસરસ,	વાગરિજ્જ	જહાસુયં ૨૩
મુસં પરિહરે	લિઙ્ખૂ,	ન ચ ઓહારણિં વએ;	
લાસાદોસં	પરિહરે,	માયં ચ વજ્જએ	સયા. ૨૪
ન લવેજ્જ પુદ્ધો	સાવજ્જં,	ન નિરુદ્ધં ન મન્નમયં	
અપણ્ણં	પરુદ્ધા	વા,	ઉભયસ્સન્તરેણ વા ૨૫
સમરેસુ	અગારેસુ,	સંધીસુ ચ મહાપહે;	
એગે	એગત્થિએ	સદ્ધિ,	નેવ ચિદ્ધે ન સંલવે. ૨૬
જં મે	પુદ્ધાડણસાસંત,	સીએણુ	ફરસેણુ વા,
મમ લાલો	તિ પેહાએ,	પયએ	તં પહિસ્સુણુ ૨૭
અણુસાસણુમોવાયં		દુક્કંડરસ ચ ચોયાણુ;	
હિયં તં મજ્જએ	પન્ને,	વેરસં હોઈ	અસાહુણુ. ૨૮
હિય વિગયભયા	પુદ્ધા,	ફરસં પિ	અણુસાસણું;
વેરસં ત હોઈ	મૂઢાણુ,	અતિસોહિકરં	પયં. ૨૯
આસણુ	ઉવચિદ્ધિજ્જા,	આણુએ	અકુએ ચિદ્ધે,
અપુદ્ધાઈ	નિરુદ્ધાઈ,	નિસીએજ્જા	અપકુકુએ ૩૦
કાલેણુ નિકખએ	લિઙ્ખૂ,	કાલેણુ ચ	પહિક્કમે;
અકાલં ચ	વિવલિજ્જતા,	કાલે કાલ	સમાયરે ૩૧
પરિવાડીએ	ન ચિદ્ધેજ્જા,	લિઙ્ખુ	હત્તેસણુ ચરે.
પહિરૂવેણુ	એસિતા,	મિય	કાલેણુ ભકખએ ૩૨
નાઈફરમણાસન્ને,		નન્નેસિ	ચકપુદ્ધાસઓ,
એગે	ચિદ્ધેજ્જા	લંધિતા	ત નાઈક્કમે ૩૩
નાઈઉએ	ન નીએ	વા,	નાસણુ
ફાસુય	પરકઠ	પિંડ,	પહિગાહિજ્જા
અપપાણ્ણે	પપીયમ્મિ,	પહિચ્છન્નમ્મિ	સ વુટે,
સમયં	સ જએ	જુએ,	જયં અપરિસાહિયં. ૩૫

મુકેત્તિ,	મુપકેત્તિ	મુમિછન્ને	મુકેટે	મટે,	
મુનિદ્વિભે	મુકદ્વેત્તિ	સાવજજ	વજજએ	સુધી	૩૧
શમએ	પઠિએ	સાસ,	હય	ભવ	વ વાહએ,
જાલ	અમર્ષ	સાસતો	ગલિયસ્સ	વ	વાહએ. ૩૭
ખડુયા	મે	અવેદા મે,	અકેદાના	ય વહા	ય મે
હસાણમણસાસતો,			પાવહિદ્વિત્તિ	મન્નર્ષ	૩૮
પુત્તો મે	ભાવ	જામિત્તિ,	સાહુ	કલ્લાણ	મન્નર્ષ
પાવહિદ્વિ	ઉ	અપાણુ	સાસ	દાસેત્તિ	મન્નર્ષ ૩૯
ન	કેવએ	આયરિય,	અપાણુ	પિ ન	કેવએ,
જુહોવખર્ષ	ન	સિયા,	ન	સિયા	તોત્તરવેસએ. ૪૦
આયરિય	કુવિય	નમ્મા,	પત્તિએણુ		પસામએ,
વિજ્જવિજ્જ	પજલીઉયે,		વએન્ન	ન	કુલ્લુત્તિ ય. ૪૧
મમ્મલિચ્ચ	ય	વવહાર	જુહેહારિય		સુધા;
તમાયરતો		વવહાર,	ગરહ -		નાભિગચ્છ ૪૨
મણોગય		વરકગય	અભિત્તાવસ્સિસ્સ		ઉ
ત	પરિજિજ્જ	વાયાએ,	કમ્મણુ		ઉવવાયએ ૪૩
વિત્તે	અણિપ્પએ	નિચ્ચ	જિપ્પ	હવર્ષ	સુચોપએ,
જહોવર્ષ		સુચ્ચ,	કિચ્ચાઈ		કુવર્ષ સમા. ૪૪
નચ્ચા	નમ્મ	મેહાવી,	લોએ	કિત્તી	સે બાધએ,
હવર્ષ	કિચ્ચાણુ	સરણુ,	જૂયાણુ	જગર્ષ	વહા. ૪૫
પુજ્જા	જન્નસ	પસીયતિ	સજુહા		પુવ્વસજુવા;
પસણા		લાભમ્મસાનિ	વિઉત્ત		અદ્વિય સુચમ. ૪૬
સ પુવ્વસત્તપે	સુવિત્તીયસ	સએ,	મણોરુર્ષ	ચિત્તુર્ષ	કમ્મસપવ
તવોસમાચારિસમાહિસ	પુટે		મહન્નજુર્ષ	પજ્જવજાઈ	પાસિયા. ૪૭
સ	દેવજધન્વમલ્લસ	પૂર્ષએ	મર્ષજુ	હેહ	મહપકપુર્ષય;
સિદ્ધે	વા	હવર્ષ	દેવે	વા	અપરએ મહિદ્ધિએ. ૪૮

(તિ યેમિ)

મતિ વિજ્ઞયસુચ નામ પદમત્તવયણુ સમત્ત ૧

બીજી અધ્યયન.

મુચ મે આહિસ ! તેણુ ભગવતા જોવમફખાય । ઇહ ખલુ
 બાવીસ પરીસહા સમજોણુ ભગવતા મહાવીરેણુ કાસવેણુ પવેધયા ।
 જે ભિક્ષુ સોમ્યા નમ્યા નિમ્યા અભિભૂય ભિક્ષુખાયરિયાએ પરિવંચતો
 પુછો નો વિનિહન્નેજ્જા । ઇચે તે ખલુ બાવીસ પરીસહા સમજોણુ
 ભગવતા મહાવીરેણુ કાસવેણુ પવેધયા જે ભિક્ષુ સોમ્યા નમ્યા
 નિમ્યા અભિભૂય ભિક્ષુખાયરિયાએ પરિવંચ તો પુછો નો વિનિહન્નેજ્જા । ઇમે
 તે ખલુ બાવીસ પરીસહા સમજોણુ ભગવતા મહાવીરેણુ કાસવેણુ
 પવેધયા, જે ભિક્ષુ સોમ્યા નમ્યા નિમ્યા અભિભૂય ભિક્ષુખાયરિયાએ
 પરિવંચતો પુછો નો વિનિહન્નેજ્જા, ત જહા — ઠિગિંછાપરીસહે
 ૧, પિવાસાપરીસહે ૨, સીયપરીસહે ૩, ઉસિણપરીસહે ૪,
 કસમસયપરીસહે ૫, અમેલપરીસહે ૬, અસઇપરીસહે ૭, ઇંધીપરીસહે
 ૮, અરિયાપરીસહે ૯, નિસીહિયાપરીસહે ૧૦ સેજ્જાપરીસહે
 ૧૧, અકકેસપરીસહે ૧૨, વહપરીસહે ૧૩, બાયણાપરીસહે
 ૧૪, અલાભપરીસહે ૧૫, રોગપરીસહે ૧૬, તણુકાસપરીસહે ૧૭,
 જલપરીસહે ૧૮, સકકારપુરકકારપરીસહે ૧૯, પન્નાપરીસહે ૨૦,
 અન્નાણપરીસહે ૨૧, કસણપરીસહે ૨૨

પરીસહાણુ પવિભત્તિ, કાસવેણુ પવેધયા,
 ત લે જિહારિરિસામિ, આણુપુવિ મુજેહ મે. ૧
 ઠિગિંછાપરિગએ ઠેહ, તવરસી ભિક્ષુ યામવ,
 ન જિહે ન છિહાવએ, ન પએ ન પયાવએ ૨
 મધીપવ્વ ગસ કાસે, કિએ ધમણિસ તએ,
 માયન્ને અસણુપાણુસ, અરીણુમણુસો અરે ૩
 તએ। પુછો પિવાસાએ, રોગ સ્ત્રી લલ્લસંજએ,
 સીઓદગ ન સેવિજ્જા, વિચરસેસણુ અરે ૪

જિનાવાએસુ	પંથેસુ,	ખાઉરે	મુપિવાસિએ,
પરિમુક્તમુદારિએ,		ત તિતિદેએ	પરીસહ ૫
ચરત વિશ્વ	શક,	સીચ પ્રસઘ	એગયા
નાઈ વેલ મુણી	અએ	સોવ્યા યુ	બિલુસાસણ ૬
ન મે નિવારણ અતિ	છવિત્તાણુ	ન વિલ્લએ;	
અહ તુ અર્ચિ સેવામિ,	ઈઈ બિદ્યુ	ન ચિતએ,	૭
હસિણપરિચાવેલ;	પરિહાહેણ	તલિલએ,	
વિમ્મ વા પરિચાવેણ	સાચ નો	પરિવએ.	૮
ઉવહાહિતત્તો	મહાવી,	સિણાણુ નો વિ	પત્તએ,
ગાય નો પરિચિલેજા	ન પીએજા	ય અપ્પ	૯
પુદો ય હસમસએહિ	સમ રેવ મહાપુણી,		
નાએ સગામસીસે વા,	મુરો અલિહલે	પર ૧૦	
ન સતસે ન વારેજા	મણુપિ ન પએસએ;		
ઉવેહે ન હલે પાલે	લુજ તે મસસોલિય	૧૧	
પરિણુનેહિ વતેહિ	હોકળામિ તિ	અલેહએ;	
અણુવા સચેહએ હોકળ ઇતિ	ચિદ્યુ ન ચિન્તએ.	૧૨	
એગયા અલેહએ હેઈ	સચેલે યાવિ	એગયા	
એય ધર્માહિય નવ્યા,	નાણી નો	પરિવએ.	૧૩
ગામ્મણુગામ શીવન્ત,	અણુગાર	અર્ચિએણ	
અરઈ અણુપવેસેજા,	ત તિતિદેએ	પરીસહ ૧૪	
અરઈ પદુએ કિચ્યા,	વિરએ	અવરહિમએ,	
ધર્મારામિ નિરારએ,	ઉવસન્તે,	મુણી ચરે.	૧૫
સગો એસ મણુસાણુ,	અએ ભોમંમિ	ઈતિએ	
અરસ એયા પરિણુવા,	મુકક તરસ	સામણુ	૧૬
એવમાદાચ મેદાવી,	પકળુવાઉ	ઈતિએ.	
નો તાદિ વિલિહુનેજા,	ચરેજાતવેસએ.	૧૭	

એગ એવ ચરે લાઠે,	અભિભૂય	પરીસહે,	
ગામે વા નગરે વાવિ,	નિગમે વા	રાયહાણિએ	૧૮
અસમાણે ચરે લિફ્થુ,	નેવ કુળળ	પરિગગહ,	
અસંસતો ગિહતથેહિ,	અણિએએ	પરિવવએ	૧૯
સુસાણે સુતગારે વા,	રૂકખમૂલે	વ એગએ,	
અકુરુકુએ	નિસીએજળ,	ન ચ વિત્તાસએ પરં.	૨૦
તત્થ સે ચિદુમાણુસ,	ઉવસગા લિધારએ,		
સંકાલીએ ન ગમ્હેજળ,	ઉદિતા	અજ્ઞમાસણં.	૨૧
ઉચ્ચાવયાહિં સેજળહિં,	તવસી લિફ્થુ થામવ,		
નાઇવેલં વિહ-નેજળ,	પાવદિટ્ટી	વિહસર્થ,	૨૨
પર્થરિજ્ઞેસુવસથં લહુ;	કલલાણં અદુવ	પાવગ,	
કિમેગરાય કરિસર્થ,	એવ	તત્થડહિયાસએ	૨૩
અક્રોસિજળ પરા લિફ્થુ,	ન તસિ	પડિસંજલે;	
સરિસો હોઈ ખાલાણ,	તમ્હા લિફ્થુ	ન સજલે.	૨૪
સોચ્યાણ કુસા ભાસા,	દાણા	ગામક ટગા,	
તુસિણીએ ઉવેહેજળ,	ન તાઓ	મણસી કરે	૨૫
હએ ન સંજલે લિફ્થુ,	મણપિ ન	પએસએ,	
તિતિક્ખ પરમ નચા,	લિફ્થુધમ્મં	વિચિતએ	૨૬
સમણ સજય દા,	હણેજળ કોઈ	કત્થઈ;	
નતિ જીવસ નાસોત્તિ,	એવ પહેજજ	સજએ	૨૭
હક્કર ખલુ બો ! નિચ્ચ,	અણુગારસ	લિફ્થુણો,	
સંવ સે બાધ્ય હોઈ,	નતિય કિચિ	અજ્ઞાઇય	૨૮
ગોયરગપિદુસ	પાણી નો	સુપસારએ,	
સેઓ અગારવાસોત્તિ,	ઇઈ લિફ્થુ	ન ચિતએ.	૨૯
પરેસુ ઘાસમેસેજળ,	લોચણે	પરિનિદિએ;	
લજ્ઞે પિઠે અલજ્ઞે વા,	નાણુવખેજળ	પડિએ	૩૦

જાળેવાઈ ન લગ્યામિ,	જાવિ લાભો મુજે સિવઈ
ને એવ પડિસાંચિફો,	જાણો ત ન તાજો ૩૧
નચ્યા ઉપાઈવ ફુલખ,	વેચણાએ ફુલફો,
મહીણો ધવળે પત,	પુરી તલપડિયાસમે ૩૨
તેમિઅથ નાભિદિનજા,	સચિદ્રખતગવેસમે
એમ સુ તરસ સામન,	જ ન કુલના ન કારમે ૩૩
અમેલગરસ લાકરસ	સ અવરસ તવરિસલે,
તણેસુ સમમાણસ,	હોલના ગામવિરહસુ ૩૪
જામવરસ નિવાજેણ,	અઉથા કવઈ વેચણ,
એવ નચ્યા ન સેવતિ,	તણુજ તણુતલિયા ૩૫
હિલિવણુતમે મહાવી,	પડેણ વ રણેણ વા,
મિસુ વા પરિવાવેણ	સાથ નો પરિવમે ૩૬
વેજેજા નિજવપાપેહી	આરિય ધમભુતાર,
જાવ સરીરસેઓતિ,	જવલ કામેણ કારમે ૩૭
અભિવામખસુદાણ	સામી કુલના નિમતણ
ને તાઈ પડિસેવતિ,	ન તેસિ પીકમે ગુરી ૩૮
અણુકસાઈ અપિઅમે,	જ નાએલી અલોપમે,
રસેક નાણુગિનિજા,	નાણુતપિઅજ પણુવ ૩૯
સે જ નૂણ મએ પુણ	કમાગણુણુદા કડા,
જોણુક નાભિનાણામિ,	પ્રહો કેવઈ કણુક ૪૦
જાક પમ્પા ઉઈજાવિ,	કમાગણુણુદા કડા
એવમાસામિ અપાણુ	નચ્યા કમાવિવાત્રવ ૪૧
નિરુગ મિ વિરમે,	મેહુણાએ મુસપુઠે
ને સફખ નાભિનાણામિ	ધમ કલણુ પાવત્ર ૪૨
તવેલદાણમાણ	પડિમ પડિવજાએ,
એવ પિ વિદરમે મે	હઉમ ન નિરુપ ૪૩

નતિ નૂલ પરે લોએ, ઇટ્ટી વા વિ તવરિસણો;
 અહુવા વચિઓ મિ - તિ, ઇમ લિકખૂ ન ચિ તઓ ૪૪
 અમૂ જિણા અતિ જિણા અહુવાવિ ભવિરસઈ,
 મુસં તે એવ માહસુ, ઇઈ લિકખૂ ન ચિ તઓ, ૪૫
 એએ પરીસહા સંવે, કાસવેણ પવેઇયા,
 જે લિકખૂ છુ વિહમ્બેજના, પુટો કેઈણ કણહુઇ ૪૬ તિએમિ
 ઇતિ હુઇયં પરિસહજયણું સમતં ॥ ૨ ॥

ત્રીજી અધ્યયન

ચતારિ પરમ ગાણિ, દુલ્લહાણીહ જન્તુણો;
 માણસતં સુધ સહા, સંજમમિ ચ વીરિય. ૧
 સમાવના છુ સ સારે, નાણાગોતાસુ જાઇસુ,
 કમ્મા નાણાવિહા કદ્દુ પુટો વિરસંબયા પયા. ૨
 એગમા દેવલોએસુ, નરએસુવિ એગયા,
 એગયા આસુર કાય, આહાકમ્બેહિં ગમ્મઇ. ૩
 એગયા અતિઓ હોઇ, તઓ ચણ્ડાણુકકસો;
 તઓ કીડપયંગો ચ, તઓ કુન્થુપિપીસિયા ૪
 એવમાવટ્ટોણીસુ, પાણિણો કમ્મકિવિસા,
 ન નિવિજ્જન્તિ સ સારે, સંવટ્ટેસુ વ અત્તિયા ૫
 કમ્મસ ગેહિં સમ્મૂહા, દુકિખયા અહુવેયણા,
 અમાણુસાસુ જોણીસુ, વિણિહમ્મન્તિ પાણિણો ૬
 કમ્માણુ તુ પહાણાએ આણુપુન્વી કયાઈ ઉ,
 છવા સોહિમણુપ્પતા, આયચન્તિ માણુરસય. ૭
 માણુરસ વિગ્ગહં લક્ષુ, સુધ ધમ્મરસ દુલ્લહો,
 જ સોઆ પડિવજ્જન્તિ, તવ અન્તિમહિસય. ૮
 આહુઅય સવણુ લક્ષુ, સહા પરયદુલ્લહા;
 સોઆ નેઆઉયં મગ્ગ, અહવે પરિભરસઈ

સુષુપ્તિ મંત્ર સંદેશ, વીરિય પ્રજ્ઞા (૧૬૬)
 મહેવે શાયમાણાવિ, નોત્તમ પુરિવનજી ૧૦
 માણસત્તમિ આચાર્યો, જોધન સોત્ત સંજી
 તવસ્તી વીરિય લક્ષ્મી સુદે નિધુદે રમ ૧૧
 સોદી શ્રીમદ્ ભૂચરસ ધર્મો સુદરસ ચિદ્ધી
 નિવાળ પદમ લઈ, ધર્મસિતિ જ્ઞ પાવજો ૧૨
 વિજિત મુખ્યો કૃષ્ણ, જસ સમિધુ ખલિજો
 સરીર પાદવ ક્રિયા, કૃષ્ણ પદમઈ કિમ ૧૩
 વિસદિસેદિ શીલેદિ, જાખા ઉત્તરેતરા
 મહેમુદેકા વ દિપ્તિતા, મજતા અપુષ્પવ ૧૪
 અધિયા દેવકામાણ કામરત્ન વિજિવિજી
 કૃષ્ણ રાપેશુ ચિદ્ધિતા, પ્રજ્ઞા વાસસયા બહુ ૧૫
 તત્ત્વ દિગ્ધા જાદાકાણુ જાખા જોડકાખજો સુધા
 ઉવેન્તિ માણસ જોણિ, સે હસજેકાભિભવ ૧૬
 જેત વત્સ કિરણ જ, પસવો હાસપીરસ
 ચતારિ કામખંડાવિ, તત્ત્વ સે ઉવવલનઈ ૧૭
 મિતવ જાયવ કોડી, ઉત્તરજોજો ય વરુણ
 અપ્પાલકે મહાપને, અભિભવજો લસેજાલે ૧૮
 જોજ્યા માણસજો સોજો અપદિરુવે અદાકા
 પુન્નિ વિમુક્તસુદરમે કેવલ ગોદિ પુલિજા ૧૯
 સંજીવ દુલ્લભ નવ્યા સજમ પદિવનિભવ
 તવસા કુપરમસે સિદ્ધે કવઈ સાસજો ૨૦
 સિ વિમિ

ઈતિ શાકેશજિજ્ઞાસુ શ્રામ તત્ત્વો અભ્યાસક્રમ સંસાર ૥૩૥

શ્રીમદ્ અમ્બવન.

અસખ્ય છવિય મા પમામજો, જયેવજીયરસ હૃદય નમિતાણ
 એવ વિચારાદિ જાણી પમરો કિષ્કુલિકિસા અભ્યાસ અદિન્તિ ૧

જે પાવક્રમેહિ ધણું મણુસા, સમાયયન્તી અમઈ ગહાય,
 પહાય તે પાસપયદિએ નરે, વેરાણુબદ્ધા નરય ઉવેન્તિ. ૨
 તેણે જહા સન્ધિમુહે ગહીએ, સકમ્મણા કિચ્ચઈ પાવકારી;
 એવ પયા પેચ્ચ મહ ચ લોએ, કડાણુ કમ્માણુ ન મુકખ અતિ. ૩
 સંસારમાવજ્ઞ પરસ્સ અટ્ટા, સાહારણુ જંચ કરેઈ કમ્મં;
 કમ્મસ્સ તે તસ્સ ઉ વેચકાલે, ન બન્ધવા બન્ધવયં ઉવેન્તિ. ૪
 વિતેણુ તાણુ ન ભલે પમત્તો, ઈમમ્મિ લોએ અદુવા પરયા,
 દીવપ્પણુકેવ અણુન્તમોહે, નેયાઉય ઠદ્દમઠદ્દમેવ. ૫
 સુત્તેસુ યાવી પડિણુદ્ધજીવી, ન વીસસે પહિડએ આસુપન્ને;
 ધોરા મુહુત્તા અબલ સરીરં, ભારડપ્પખી વ ચરેડપ્પમત્તો. ૬
 ચરે પયાઈ પરિસંકમાણો, જ કિચ્ચિ પાસ ઈહ મણુમાણો,
 લાભ તરે જીવિયા બૂહઈત્તા, પચ્છા પરિત્તાય મલાવધંસી. ૭
 છન્દનિરોહિણુ ઉવેઈ મોક્ખ, આસે જહા સિક્કિપયવન્નધારી;
 પુન્નાઈ વાસાઈ ચરેપ્પમત્તો, તમ્હા મુણી ખિપ્પમુવેઈ મોક્ખં. ૮
 સ પુન્નમેવ ન લભેન્ન પચ્છા, એસોડવમા સાસય વાઈયાણું,
 વિસીયઈ સિઠિલે આઉયમ્મિ, કાલોવણીએ સકીરસ્સ લેએ. ૯
 ખિપ્પં ન સકકેઈ વિવેગમેહિં, તમ્હા સમુટ્ટાય પહાય કામે,
 સમિચ્ચ લોય સમયામહેસી, અપ્પાણુરક્ખી ચરેડપ્પમત્તો. ૧૦
 સુહં સુહં મોહગુણે જયન્તા, અણેગરૂવા સમથં ચરન્તા,
 કાસા કુસન્તિ અસમંજસ ચ, ન તેસિ લિક્ખૂ મથસા પહિસે ૧૧
 મન્દા ય કાસા બહુલોહણિજ્જના, તહપ્પગારેસુ મણુ ન કુન્ના,
 રકિખજ્જ કાહં વિણુએન્ન માણં, માય ન સેવેન્ન પહેન્ન લોહ ૧૨
 જેડસ ખયા તુચ્છ પરપ્પવાઈ, તે પિજ્જહોસાણુગયા પરજ્જા,
 એએ અહમ્મેતિ દુગુજ્જમાણો, ક જે ગુણે જીવ ચરીરલેહિ ૧૩
 ત્તિ એમિ.

નવમું અધ્યયન

અર્ચિયુ	દેવલોગાઓ,	ઉવવનો માણુસગિમી ભોગમિમી	૧
ઉવસન્તમેદિયુલ્લે		સરથ પોશલિયુ	૧
નમ્ર	સરિયુ	ભયવ,	૨
પુત	દેવેયુ	રજગે,	૨
સો	દેવલોગસરિયે,	અન્તેઉરવરગળો	૩
ભુજિયુ	નમી	રાવા	૩
મિદિલ	સપુરજલુવય	અભોરોડ	૪
મિચ્ચા	અભિનિદ્ધખન્તો	એગ તમહિપુજો	૪
કોલાદલગભૂવ,		આસી મિદિલાલે પન્વસન્તમિમી	૫
તર્ધયા	રાયરિસિમિ,	નમિમિમી અભિનિદ્ધખમન્તમિમી	૫
અન્નુદિયુ	રાયરિસિ મ	પન્વસન્તકાણુમુતમ,	૬
સકો	મહાણુરવેલુ	ધમ	૬
કિવલુઓ !	અન્ન મિદિલાલે,	કોલાદલગસ કુલા	૭
સુવર્ણિત	કાણુલા અવા	પાસાલેસુ	૭
એયમદ્	નિસામિત્તા	હેકીકારણુથોપળો	૮
તઓ	નમી	રાયરિસી	૮
મિદિલાલે	એપળે	વચ્ચ	૯
પત્તપુપ્પુસોવેએ		સીવચ્ચળે	૯
વાએણુ	હીરમાણુગિમી	એપ્રવગિમી	૧૦
હુદિયા	અસદણુ	અતા,	૧૦
એયમદ્	નિસામિત્તા,	હેકીકારણુથોપળો	૧૧
તચ્ચા	નમિ	રાયરિસિ	૧૧
અસ અગ્ગી	મ વાસિ	મ,	૧૨
ભયવ !	અન્તેઉર	તેણુ	૧૨

એયમદં નિસામિતા, હેઊકારણ્યોઽઘ્નો,
તઞ્નો નમિ રાયરિસિ, દેવિન્દો ઇણમખ્ખવી ૧૩

સુહં વસામો જીવામો, જેસિં મો નત્થિ કિચ્છણં,
મિહિલાએ ડળ્લમાણીએ, ન મે ડળ્લમ કિચ્છણ, ૧૪

ચત્તપુત્તકલ્લત્તસ નિબ્બાવારસસ ભિક્ખુણ્ણે,
પિય ન વિજ્ઞમ્મ કિચ્છિ, અપિય પિ ન વિજ્ઞમ્મ. ૧૫

ખહુ ખુ મુણિણ્ણે ભદ્ધ, અણુગારસસ ભિક્ખુણ્ણે,
સંવ્વએ વિપ્પમુહકક્કસ, એગન્તમણુપસસએ. ૧૬

એયમદં નિસામિતા, હેઊકારણ્યોઽઘ્નો,
તઞ્નો નમિ રાયરિસિ, દેવિન્દો ઇણમખ્ખવી ૧૭

પાગારં કાર્મ્મતાણુ, ગોપુરદ્દાલગાણિ ચ,
હિસૂલગસયઘ્ઘીએ, તઞ્નો ગમ્મસિ ખત્તિયા ૧૮

એયમદં નિસામિતા, હેઊકારણ્યોઽઘ્નો,
તઞ્નો નમિ રાયરિસિ, દેવિન્દો ઇણમખ્ખવી ૧૯

સદ્ધં નગરં કિચ્છા, તવસ વરમગ્ગલ,
ખન્તિ નિહિણુપાગાર, તિથુત્ત હુપધંસય. ૨૦

ધણુ ખરલ્લમ કિચ્છા, જીવ ચ ઇરિયં સયા,
ધિધ ચ કેયણું કિચ્છા, સચ્ચેણ પલિમન્થએ. ૨૧

તવ નારાયણુતોણુ, ભિત્તુણુ કમ્મકચુય,
સુણ્ણી વિગમસ ગામો, ભવાએ પરિમુચ્ચએ ૨૨

એયમદં નિસામિતા, હેઊકારણ્યોઽઘ્નો,
તઞ્નો નમિ રાયરિસિ, દેવિન્દો ઇણમખ્ખવી. ૨૩

પાસાએ કાર્મ્મતાણુ, વદ્ધમાણુગિહાણિ ચ,
વાલગપોઽધ્યાએ ચ, તઞ્નો ગમ્મસિ ખત્તિયા ૨૪

એયમદં નિસામિતા, હેઊકારણ્યોઽઘ્નો,
તઞ્નો નમિ રાયરિસિ, દેવિન્દો ઇણમખ્ખવી. ૨૫

સ સય	અહુ	સો	કુણ્ઠ,	જો મગ્ગે	કુણ્ઠ	ધર,	
જતિવ		ગન્તુમિત્થેજ્ઞા,		તત્થ	કુવેજ્ઞ	સ સય	૨૧
જ્યેષ્ઠ		નિસામિત્તા,		હેત્થિકારણ્યોપજ્ઞો,			
તજ્ઞો	નમિ	રાયરિસિ,		દેવ દો	પલ્લુમખવી		૨૭
આત્મેસે	લોમહારે	ય		ઝવિઠમેજ્ઞો	ય	તજ્ઞે	
નજરસ	એમ	હાથિય,		તજ્ઞો	ગમ્મસિ	ખતિયા	૨૮
જ્યેષ્ઠ		નિસામિત્તા		હેત્થિકારણ્યોપજ્ઞો,			
તજ્ઞો	નમી	રાયરિસી,		દેવિન્દ	પલ્લુમખવી		૨૯
જસણ	પ	મણ્ણસેદિ		મિચ્છા	હિ	પલ્લુગમ્મપ્પ;	
અકપિરિણ્ણે	પત્થ	જાજ્ઞન્તિ,		સુચ્ચપ્પ	કારણો	નણ્ણે	૩૦
જ્યેષ્ઠ		નિસામિત્તા,		હેત્થિકારણ્યોપજ્ઞો			
તજ્ઞો	નમિ	રાયરિસિ		દેવિ દો	પલ્લુમખવી		૩૧
જે	કેઇ	પત્થિયા	પુજ્ઞ	નાનમન્તિ	નયદિવા		
વસે	તે	હા	પત્થાણ	તજ્ઞો	ગમ્મસિ	ખતિયા	૩૨
જ્યેષ્ઠ		નિસામિત્તા		હેત્થિકારણ્યોપજ્ઞો,			
તજ્ઞો	નમિ	રાયરિસી,		દેવિન્દ	પલ્લુમખવી		૩૩
જો	સહસ	સહસાણ,		સમામિ	દુલ્લજ્ઞો	નિણ્ણે	
જામ	નિણ્ણેજ્ઞ	અપ્પાણ		જોસ	સે	પરમો	નજ્ઞો
અપ્પકામેવ		જુલ્લજ્ઞિ		હિં	તે	ગુણ્ણેણ	જાજ્ઞન્તિ
અપ્પણ્ણમિવમપ્પાણ				જાપ્ત્યા		સુદ્ધમેજ્ઞો	૩૫
પચિન્દિયાણિ		કોઠ		માણુ	માય	તહેવ	લોહ
દુલ્લજ્ઞ	એવ	અપ્પાણ		સલ્લ	અપ્પે	નિણ્ણે	નિચ
જ્યેષ્ઠ		નિસામિત્તા		હેત્થિકારણ્યોપજ્ઞો,			
તજ્ઞો	નમિ	રાયરિસિ		દેવિન્દો	પલ્લુમખવી		૩૭
જાપ્ત્યા	નિરુદ્ધે	જન્ને		લોપ્પત્યા	અમણ્ણમાહણે		
દુચ્ચા	લોપ્પા	ય	નિદ્ધા	ય,	તજ્ઞો	ગમ્મસિ	ખતિયા

એયમદું નિસામિત્તા, હેલિકારણુ ચોઈઓ,
તઓ નમી રાયરિસી, દેવિન્દ ઇણુમખખવી ૩૯

જો સહરસ સહરસાણુ, માને માસે ગવં દઓ,
તરસવિ સજઓ સેઓ, અદ્વિન્તરસડવિ કિંચણુ ૪૦

એયમદું નિસામિત્તા, હેલિકારણુચોઈઓ,
તઓ નમિ રાયરિસિં, દેવિન્દો ઇણુમખખવી. ૪૧

ધોરાસમ અઈત્તાણુ, અન પત્રેસિ આસમ,
ઈહિવ પોસહરઓ, ભવાહિ મણુયાહિવા. ૪૨

એયમદું નિસામિત્તા, હેલિકારણુચોઈઓ,
તઓ નમી રાયરિસી, દેવિન્દ ઇણુમખખવી ૪૩

માસે માસે તુ જો જાસે, કુસંગેણું તુ જુનંઓ;
ન સો સુયદ્ધખાયધમ્મરસ, કલ અઅધ સંભસિ ૪૪

એયમદું નિસામિત્તા, હેલિકારણુચોઈઓ;
તઓ નમિ રાયરિસિં, દેવિન્દો ઇણુમખખવી; ૪૫

હિરણુ સુવણું મણિમુત્ત, કસ દ્વસં ચ વાહણુ,
કોસ ચ વહ્લાવઈત્તાણુ, તઓ ગમ્મસિ ખત્તિયા । ૪૬

એયમદું નિસામિત્તા; હેલિકારણુચોઈઓ,
તઓ નમી રાયરિસી, દેવિન્દ ઇણુમખખવી. ૪૭

સુવણુરુપ્પરસ ઉપવયાભવે, સિયા હું કેલાસસમા અસંખયા,
નરસ લુહરસ ન તેહિકિંચી, ઈચ્છાહુંઆગાસસમાઆણુ તિયા. ૪૮

પુદવી સાલી જવા એવ, હિરણુ પસુભિરસહ,
પહિપુણુ નાલમેગરસ, ઇષ વિજ્ઞા તવં ચરે ૪૯

એયમદું નિસામિત્તા, હેલિકારણુચોઈઓ,
તઓ નમિ રાયરિસિં, દેવિન્દો ઇણુમખખવી. ૫૦

અચ્છરુગસખ્ખદઓ, જોઓ ચયસિ પત્થિવા;
અસન્તે કામે પત્રેસિ, સંકપ્પેણુ વિહમ્મસિ. ૫૧

એયમ્ભૂતયો નમિ નિસર્ગમત્તા રેણીકારણમૌર્ધવો,
 તયો નમિ રાયરિચિ દેવિન્દો ઇશ્વરમળવી પર
 સદસ કામા વિસ કામા, કામા બ્રાહ્મિસોવમા,
 કામે ય પદ્મમાણા, અકામા જનિત દેગર્ધ ૧૩
 અહે વચન્તિ કેહેણુ, માણેણુ અક્રમા ગર્ધ,
 માયા ગર્ધપદિબાજો, લોભાજો દુહજો ભય ૧૪
 અવર્તેજ્જીવ માકલુરુવ વિઠીવિવિલુ ઇન્દ્ર
 વન્દ્ય અભિયુક્તો ઇમાર્કિ મહુવાકિ વન્દ્ય ૧૫
 અહે તે નિલિજ્યો મહેલ, અહે માણે પરાભિજ્યો
 અહે તે નિર કિલ્લા માયા, અહે લોભો વસીકજો ૧૬
 અહે તે અન્નમવ છાકું અહે તે સાકું મદ્ય,
 અહે તે ઉત્તમા ખન્તી, અહે તે મુત્તિ ઉત્તમા ૧૭
 ઇન્દ્ર સિ ઉત્તમો જાન્તે, પચ્છા હોદિસિ ઉત્તમે,
 લોચુત્તમુત્તમ ઠાણુ સિદ્ધિ વચ્છસિ નોરજો ૧૮
 એવ અભિયુક્તો રાયરિસિ ઉત્તમાજો સદાજો,
 પચ્છકિલ્લ કરેન્તો, પુણે પુણે વન્દ્ય સદે ૧૯
 તે વરિજીવ પાજો અક્રમુસલ્લખણે મુણિવરસ,
 અભાસેણુપર્ધજો, લસિયમવલ્લુપદલતિરીહી ૨૦
 નમી નમેઈ અપ્પણુ સદ્ગુણ સદેણુ ભોમ્ભો,
 અર્ધજીવ એક વ વેદેહી, સામવણે પાણુવર્ધિજો ૨૧
 એવ કરેન્તિ સબુદ્ધા, પઠિયા પવિમદ્ગુણ
 નિલિયકુન્તિ બોજેમ્ભુ, જહા સે નમી રાયરિસિ ૨૨
 (ત્તિ ભેમી)

ઇતિ નમિ પચ્છવન્દ્યા નામ નવમ અન્નસયણુ અમર્તા ૧૬ ॥

દશમું અધ્યયન

દુમપતએ પંડુરએ જહા, નિવડઈ રામગણાણ અમ્યએ;
એવ મણુયાણુ જીવિયં, સમયં ગોયમ મા પમાયએ. ૧

કુસગે જહા મોસનિંદુએ, થોવ ચિદ્રઈ લખમાણુએ;
એવં મણુયાણુ જીવિય, સમય ગોયમ મા પમાયએ. ૨

મમ ધતરિયમિ આઉએ, જીવિયએ બહુપમ્યવાયએ;
બિહુણાહિ રથ પુરેકઠ, સમય ગોયમ મા પમાયએ. ૩

હુલલહે ખલુ માણુસે, લવે ચિકારલેણુ વિ સંવપાણિણુ,
ગાઠા થ વિવાગ કમ્બુણો, સમયં ગોયમ મા પમાયએ. ૪

પુઠવીકાયમઈગએ, ઉકકોસં જીવે ઉ સંવસે;
કાલં સખાઈયં, સમયં ગોયમ મા પમાયએ. ૫

આઉકકાયમઈગએ, ઉકકોસ જીવે ઉ સવસે,
કાલં સખાઈયં, સમય ગોયમ મા પમાયએ. ૬

તેઉકકાયમઈગએ, ઉકકોસં જીવે ઉ સવસે,
કાલં સખાઈય, સમયં ગોયમ મા પમાયએ. ૭

વાઉકકાયમઈગએ, ઉકકોસં જીવે ઉ સવસે;
કાલં સખાઈય, સમયં ગોયમ મા પમાયએ. ૮

વણુરસપકાયમઈગએ, ઉકકોસં જીવે ઉ સંવસે,
કાલમણુત દુરંત, સમયં ગોયમ મા પમાયએ. ૯

મેષ દિયકાયમઈગએ, ઉકકોસ જીવે ઉ સવસે;
કાલં સખિજજસન્નિય, સમય ગોયમ મા પમાયએ. ૧૦

તેઈદિયકાયમઈગએ, ઉકકોસ જીવે ઉ સવસે;
કાલ સખિજજસન્નિય, સમય ગોયમ મા પમાયએ. ૧૧

ચઉરિ દિયકાયમઈગએ, ઉકકોસં જીવે ઉ સંવસે,
કાલં સખિજજસન્નિય, સમય ગોયમ મા પમાયએ. ૧૨

પરિવિદ્યાશયમર્મમયો, સત્કલમવજ્ઞયો	ઉદ્દેશ ઇવો ઉ સવસે, સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૧૭
દેવે નેશ્વર્યો વ્યવજ્ઞો, પ્રકોક્ષ જાવજહ્વો,	ઉદ્દેશ ઇવો ઉ સવસે, સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૧૮
એવ જવસ સારે સ સર્વ, એ પમાયજહ્વો,	સુકીર્ત્યુર્લભ્ય કમીર્ત્યુ, સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૧૯
લઘુસ્વિ માલુસન, જહ્વે સ્વસ્થા મિલ્લેષુપા	આશ્વરિયત્ત પુણ્ડરાવિ કુલ્લ સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૨૦
લઘુસ્વિ આશ્વરિયત્ત વિજિતિદિવ્યા કુ દીર્ઘ,	આશ્વરિયત્ત પુણ્ડરાવિ કુલ્લ સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૨૧
આશ્વરિયત્ત પિ સે લલ્લ, ક્રિતિત્તિનિસેવજો જ્યો,	ઉત્તમધર્મમુર્ધ ઉ દુલ્લલ્લ, સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૨૨
લઘુસ્વિ ઉત્તમ મુર્ધ મિલ્લેષુપાનિસેવજો જ્યો	સર્વલ્લ પુણ્ડરાવિ કુલ્લ સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૨૩
ધર્મર્થ કુ સર્વલ્લ તમા, કલ્લ કામગુલ્લેષુ મુલ્લિષ્ઠા,	કુલ્લલ્લ તમા કાલેષુ કાલેષુ, સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૨૪
પરિવૃક્ષ તે સરીશ્વ સે સોલ્લલ્લે ય કાલ્લ	કેસા પાદુરયા કલ્લલ્લ તે, સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૨૫
પરિવૃક્ષ તે સરીશ્વ સે સ્વસ્થુલ્લે ય કાલ્લ	કેસા પાદુરયા કલ્લલ્લ તે, સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૨૬
પરિવૃક્ષ તે સરીશ્વ સે માલુલ્લે ય કાલ્લ	કેસા પાદુરયા કલ્લલ્લ તે, સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૨૭
પરિવૃક્ષ તે સરીશ્વ સે લ્લમ્બલ્લે ય કાલ્લ	કેસા પાદુરયા કલ્લલ્લ તે, સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૨૮
પરિવૃક્ષ તે સરીશ્વ સે કાસલ્લે ય કાલ્લ	કેસા પાદુરયા કલ્લલ્લ તે, સમય ગોચમ મા પમાયજો. ૨૯

- પરિજૂરમ્ તે સરીરય, કેસા પાંડુરયા હવતિ તે,
સે સંવળલે ચ હાયમ, સમય ગોયમ । મા પમાયએ ૨૬
- અરધ ગડં વિસ્મૃયા, આચંકા વિવિહા કુસતિ તે,
વિહુધવિહ સમ તે સરીરય, સમય ગોયમ । મા પમાયએ ૨૭
- યોગિહ સિણ્હમ પ્પણા, કુમુચ સારધયં વ પાણિયં,
સે સંવસિણ્હવનિજએ, સમય ગોયમ । મા પમાયએ. ૨૮
- ચિન્મયાણુ ધણુ ચ ભારિય, પંવર્ધએ હિ સિ અણુગારિય;
મા વત પુણેવિ આધએ સમય ગોયમ । મા પમાયએ. ૨૯
- અવઉનિભય મિત્તળંધવં, વિઉત્ર એવ ધણોહસંચયં,
મા ત ગિધયં ગવેસએ, સમય ગોયમ । મા પમાયએ. ૩૦
- ન હુ નિણે અજજ દિરસધ, બહુમએ દિરસધ મગ્ગદેસિએ,
સંપર્ધ નેયાઉએ પહે, સમય ગોયમ । મા પમાયએ ૩૧
- અવસોહિય કટગાપહ, જોઈન્નોડસિ પહ મહાલયં,
ગચ્છસિ મગ્ગ વિસોહિયા, સમય ગોયમ । મા પમાયએ ૩૨
- અખલે જહ ભારવાહએ, મા મગ્ગે વિસમેડવગાહિયા,
પચ્છા પચ્છાણુતાવએ, સમય ગોયમ । મા પમાયએ. ૩૩
- તિન્નો હુ મિ અણુવ મહ, કિ પુણુ ચિદ્ધસિ તીરમાગએ ।
અભિતુર પાર ગમિતએ, સમય ગોયમ । મા પમાયએ ૩૪
- અકલેવરસેણિમુ સિયા, સિદ્ધિં ગોયમ । લોપ ગચ્છસિ;
જેમ ચ સિવ અણુત્તર, સમય ગોયમ । મા પમાયએ ૩૫
- બુદ્ધે પરિનિબ્બુડે ચરે, ગામગએ નગરે વ સંજએ,
સતિમગ્ગ ચ વૃહએ, સમય ગોયમ । મા પમાયએ ૩૬
- બુદ્ધસ નિસમ્મ ભાસિય, સુકલ્હિયમદ્વપદોવસોહિયં,
રાગ દોસ ચ છિદિયા, સિદ્ધિગર્ધ ગએ ગોયમે (ત્તિ ભેમિ) ૩૭

અધ્યાવીસમું અધ્યયન

મોક્ષમમગ્ગર્થ તત્ત્વ	મુલેક	નિવૃત્તિસિદ્ધિ	૧
અર્થમરણસ જીવ,	નાણક સમુદાય		
નાણુ એ હસણુ એવ,	અરિત એ તવો તહા		૨
એસ મગ્ગ તિ જગતો	નિવૃદ્ધિ વરદસિદ્ધિ		
નાણુ એ હસણુ એવ,	અરિત એ તવો તહા		૩
એય મગ્ગમણુપત્તા	હવા ગમ્મતિ મોગ્ગર્થ		
તત્ત્વ પચવિદ્ નાણુ,	મુદ્ધ આભિનિભાદિય		૪
એકિનાણુ ટુ તર્ક,	મણુનાણુ એ કેવલ		
એય પચવિદ્ નાણુ	હવાણુ એ પ્રણાણુ એ		૫
પચ્ચવાણુ એ સંવેસિ	નાણુ નાણીદિ દોસિય		
પ્રણાણુ માસઓ હવ,	એમહવસિયા કુલા		૬
હર્મણુ પચ્ચવાણુ ટુ,	ઉભાઓ અરિસમાભવે		
હર્મણુ અહર્મણુ આગાસ	હાલો પાગલજ તવો;		૭
એસ દોષુત્તિ પચ્ચતો	નિવૃદ્ધિ વરદસિદ્ધિ		
હર્મણુ અહર્મણુ આગાસ	હવ હક્કિમાદિય		૮
અણુ તાણિ એ હવાણિ,	હાલો પુગલજ તવો		
મર્દહર્મણુ ઉ હર્મણુ,	અહર્મણુ હણુ હર્મણુ		૯
હામણુ સંવદ્ધવાણુ,	નહ એગાહહર્મણુ		
વટ્ઠવાણુ હાલો	હવો ઉવજોમહર્મણુ		૧૦
નાણુ હસણુ એ,	મુલેક એ દુલેક એ		
નાણુ એ હસણુ એવ,	અરિત એ તવો તહા		૧૧
વીરિય ઉવજોગો એ,	એય હવસ હર્મણુ		
સદ્ધર્મણુએ,	પણા હાલા તવો ઈ વા		૧૨
વરુણસગપહાસા,	પુગલણુ ટુ હર્મણુ		

- એગત્તં ચ પુહત્ત ચ, સંખા સંઠાણુ મેવ ચ,
સંનેગા ચ વિલાગાય, પળજવાણુ તુ લક્ષણણં. ૧૩
- જવાડજવા ચ બધો ચ, પુણ્ણુપાવાડ્ડસવો તહાં;
સંવરો નિજજરા મોક્ષો, સ તેએ તહિયા નવ. ૧૪
- તહિયાણુ તુ ભાવાણુ, સખ્લાવે ઉવએસણુ,
ભાવેણુ સફહ તરસ, સમ્મત્તં ત વિયાહિય ૧૫
- નિસગ્ગુવએસરુઠ્ઠ, આણ્ણારુઠ્ઠસુત્તખીયરુઠ્ઠમેવ,
અમિગમવિત્થારુઠ્ઠ, કિરિયાસ ખેવધમ્મરુઠ્ઠ ૧૬
- ભૂતથેણાહિ ગયા, જવા જવા ચ પુણ્ણુપાવ ચ,
સહસમ્મધયા આસવસ વરુ, ચ રોએઠ ઉ નિસગો. ૧૭
- ને જિણ્ણદિઠે ભાવે, ચઉંવહિ સફહં સયમેવ;
એમેવ નજહંતિ ચ, સ નિસગ્ગરુઠ્ઠતિ નાયવો. ૧૮
- એએ એવ ઉ ભાવે, ઉવધંદો ને પરેણુ સફહં,
છઉમથેણુ જિણેણુ વ, ઉવએસરુઠ્ઠતિ નાયવો. ૧૯
- રાગો દોસો મોહો, અન્નાણુ જરસ અગ્ગય હોષ,
આણ્ણાએ રાયતો, સો ખલુ આણ્ણારુઠ્ઠ નામ ૨૦
- ને સુત્તમહિજ્જતો, સુએણુ આગાહં ઉ સમ્મત્તં,
અંગેણુ ગહિરેણુ વ, સો સુત્તરુઠ્ઠતિ નાયવો. ૨૧
- એગેણુ અણેગાઠં, પચાધ ને પસરં ઉ સમ્મત્તમ્મ;
ઉદએવ તેહત્તનિન્દ, સો ખીયરુઠ્ઠતિ નાયવો. ૨૨
- સો હોધ અભિગમરુઠ્ઠ, સુચનાણુ જેણુ અત્થએ દિટ્ઠ,
એક્કારસ અગ ઈ, પમ્મણ્ણુગ દિટ્ઠિવાઓ ચ ૨૩
- હંવાણુ સંવસાવા, સંવપમાણેહિં જરસ ઉવલહા,
સંવાહિ નયવિહિહિય, વિત્થારુઠ્ઠતિ નાયવો. ૨૪
- હસણુ નાણુ ચરિત્તે, તવવિણ્ણે સચ્ચ સમિધંશુત્તીસુ,
ને કિરિયાભાવરુઠ્ઠ, સો ખલુ કિરિયારુઠ્ઠ નામ ૨૫

અણુનિગમદિયમુદિદી, સંયોગરૂપિણિ દેહાં નામન્વે;
 અવિસારઝો મયમયો, અણુનિગમદિઝો, વ સેસેમુ ૨૬
 બો અતિશયધમ, મુલધમ ખમુચરિતધમ વ
 સર્વકષ નિષ્કાલિદિય, સો ધમમ્મ સિ નામન્વે ૨૭
 પરમત્તસ ધવો વા, મુદ્ધિપરમત્તસેવળ વાવિ
 વાવત્તુ કલ્પવલ્લભા ય મત્તસદ્ધજા ૨૮
 નતિચરિત્ત સમ્મત્તવિદુણ હમજે ઉ અપ્પિવ;
 સમ્મત્તચરિત્તાઈ દુગલ પુન્ન વ સમ્મત્ત ૨૯
 નાદ સલિસસ નાણ, નાદોણ વિણ નદોતિ ચરણકુળા
 અણુનિગમ નતિય મોદ્ધુજો, નતિય અમોદ્ધુખરસ નિન્નવણ ૩૦
 નિસ્સકિય નિસ્સપિય નિન્નિત્તિચ્છિન્ન અમુદ્ધિગિ;
 ઉવપ્પ ચિરીકરણે વચ્છકલ્પમાવણે આ ૩૧
 આમાપ્પસત્થ ધદમ, ઉદોણુવળુ બવે બોપ્પવ;
 પરિદારવિમુદ્ધીય મુદ્ધમ તદ સપસય જા ૩૨
 અપ્પસાવમદ્ધુખાણ, હલ્લમત્તસસ ચિણ્ણસ વપ્પ
 ઝોવ ચરિત્તાકર ચરિત્ત દેહાં જાન્નિય ૩૩
 નવે વ કુવિદો વુત્તો જાદિસન્નગરે તદા
 જાવિરે હન્નિદો વુત્તો ઝેવમન્નગરે તવે ૩૪
 નાદોણ અણુપ્પ જાવ દસજેળ ય સરિદે
 ચરિત્તજા િગિવદ્ધ, નવેળ પરિમુજ્જમ્મ ૩૫
 અવિતા પ્રાપ્તમઈ અન્નમિણુ તવેળ વ
 સન્નપુરુષપદોજા પપ્પમન્નિ મદ્ધિયેલે ૩૬

(નિ બેનિ)

નિમોદ્ધુખમવમા સમ્મત્ત ૨૮ ॥

શ્રી ભક્તામર સ્તોત્ર-ગુજરાતી

(વસ તતિલકાવૃત્તમ્)

ભક્તામરો લચીત તાજ મણિ પ્રભાના,
ઉદોતકાર હર પાપતમો જધાના,
આધાર રૂપ ભવસાગરના જનોને,
એવા યુગાદિ પ્રભુ પાદયુગે નમીને ૧

કીધી સ્તુતિ સકલ શાસ્ત્ર જ તત્ત્વબોધે,
પામેલ બુદ્ધિ પદુથી સુરલોક નાથે,
ત્રેલોક ત્રિતલ્લર આરુ ઉદાર સ્તોત્રે,
હું એ ખરે સ્તવીશ આદિ જિનેદ્રને તે ૨

બુદ્ધિ વિના જ સુરપૂજીત પાદ પીઠ ?
મે મેરી બુદ્ધિ સ્તુતિમાં તજી લાજ શુદ્ધ ?
દેવા શિશુ વિષ્ણુ જળે દિશત અદ્રગિબ,
ઈચ્છા કરે જ સહસા જન કોણ અન્ય ? ૩

કે'વા ગુણો ગુણનિધિ ! તુજ અદ્રકાન્ત,
છે બુદ્ધિથી સુર ગુરુસમ કેા સમર્થ ?
જ્યાં જિછળે મગરમચ્છ મહાન વાતે,
રે કોણુ તે તરિ શકે જ સમુદ્ર હાથે ? ૪

તેવો તથાપિ તુજ ભકિત વડે મુનીશ ?
શકિત રહિત પણ હું સ્તુતિને કરીશ;
પ્રીતે વિચાર જળનો તજી સિંહ સામે-
ના થાય શુ મૃગી શિશુ નિજ રક્ષવાને ? ૫

શાશ્વત્, અસ ગણીને હસતાં છતાં જો,
ભક્તિ તમારીજ મને ગળથી વહાવે !
જે કોકિલા મધુર ચેત્ર વિષે ઉચ્ચારે,
તે માત્ર અમૃતજી મોર તણા પ્રભાવે ! ૬

અપિલ પાપ જનનાં ભવ સર્વ જેહ,
તારી સ્તુતિથી ક્ષણમાં ક્ષય થાય તેહ
આ લોક આસ નિશિનું ભમરા સમાન,
અંધારૂં, સૂર્ય કિરણોથી હણાય જેમ ૭

માનીજ તેમ સ્તુતિ નાથ ! તમારી આ મે,
આરભી અસ્પ મતિથી પ્રભુના પ્રભાવે,
તે બિન્દુ સલજન હરે જેમ જિંદુ પામે,
મોતી તણા કમળપત્ર વિષે પ્રભાને ! ૮

ફરે રહે રહિત દોષ સ્તુતિ તમારી !
તારી કથા પછુ અહો ! જન પાપ હારી !
ફરે રહે રવિ કદી તદ્દપિ પ્રભાળે-
ખીલે સુશવર વિષે કમળો વણાંજો ! ૯

આશ્ચર્યના ભૂવનભૂવણ ! ભૂતનાથ !
રૂપે શુભે દુષ્ટ સ્તુતિ કરનાર અત્ર-
તે દુષ્ટ થાય દુજની, મનિકો શુ પાતે-
પેસે સમાન કરતા નથી આશ્ચિતોને ! ૧૦

જો હયાંનીય પ્રભુ જોહ દશેથી રોજે !
સતોષથી નહિ ખીલે જન નેત્ર પેજે
પી અદ્રઢાન્ત પથ ક્ષીર સમુદ્ર ફેર
પીરો પછી જળનિધિ જળ કોણ ખાઈ ? ૧૧

જે શાંત રાગ રુચિના પરમાણુ માત્ર,
તે તેટલાજ ભુવિ આપ થએલ માત્ર !
એ હેતુથી ત્રિભુવનને શબ્દગાર રૂપ !
તારા સમાન નહિ અન્યતણુ સ્વરૂપ ! ૧૨

ત્રિલોક સર્વ ઉપમાજ છતનારૂં-
ને નેત્ર, દેવ નર ઉરગ હારી તારુ-
ક્યાં મુખ ? ક્યાં વળી કલકિત ચંદ્રબિંબ ?
જે દિવસે પીળચટ્ટ પહી બાય ખૂબ ? ૧૩

સંપૂર્ણ અદ્રતણી કાન્તિ સમાન તારા-
રૂઠા શુષ્કો ભુવન ત્રણ ઉલ્લંઘનારા !
ત્રિલોકનાથ ! તુજ આશ્રિત એક તેને,
સ્વેચ્છાએ થકી વિચારતાં કહી કોણુ રોકે ? ૧૪

આત્મર્થ શુ પ્રભુ તણા મનમાં વિકાર-
દેવાંગના ન કહી લાવી શકી લગાર !
સંહારકાળ પવને ગિરિ સર્વ ઠાલે ?
મેરૂ ગિર શિખર શુ કહી તોય ઠાલે ? ૧૫

ધુમ્રે રહિત, નહિ વાટ, ન તેલવાળો !
ને આ સમગ્ર ત્રણલોક પ્રકાશનારો !
ઠાલાવનાર ગિરિવાયુ ન બાય પાસે !
તુ નાથ છુ અપર દીપ જગત પ્રકાશે ? ૧૬

ઘેરી શકે કહી ન રાહુ ન અસ્ત થાય !
સાથે પ્રકાશ ત્રણ લોક વિષે કરાય !
તું હે મુનીંદ્ર ! નહી મેઘ વઢે છવાય !
લોકે પ્રભાવ રવિથી અદકો ગણાય ! ૧૭

શિરોધાર હળનાર સદા પ્રકાશી !
 શકુ મુખે અસિત ના નહિ મેઘ શયી !
 શોભે તમારૂં મુખ પદ્ય અપાર દેખે !
 જોવો અપૂર્વ શક્તિ લોક વિષે પ્રકાશે ૧૯

શુ શત્રિમાં શયિ બહી દિવસે રવિશી !
 અમારૂં દુઃખ ઘટ્ટમુખ હરે પછીથી !
 શાકિ મુશોભિત રહી નીચલુ ધરામાં !
 શી મેઘની ગરજ હોય જ આભલામાં ! ૨૦

શોભે પ્રકાશ કરી જ્ઞાન તમા વિષે જે,
 તેવું નહીં હરિહરાદિકના વિષે તે;
 સ્ત્રોત વિષે સ્ફુરિત તે જ મહત્ત્વ માણે,
 તેવું જ ન અથા કદકે લક્ષણે જણાણે. ૨૧

માર્ગ મૂકુ હરિહરાદિકને દીઠા તે !
 હીંકે છતે લુહર આપ વિષે હરે , છે,
 જોવા મળી જગતમાં પ્રભુનો પ્રકાશ,
 જન્માન્તરે ન હરશે મન કોઈ નાશ ! ૨૨

હીં સેકઠો પ્રસવવી હીં પુત્ર ઝાઝા,
 ન જન્મ આપ સમ કો પ્રસવે જનેતા !
 તારા જ્ઞાનેક ધરતી જ દિશા અધીય,
 તેજે સ્ફુરિત રત્નિને પ્રસવે જ પૂજ ૨૩

માને પરપુરુષ સર્વ મુનિ તમાને,
 ને અધકાર સમીપે રવિ શુદ્ધ જાણે !
 પાત્રી તને પરીત મૃત્યુ-છતે મુનીશ !
 છે, ના, બીજો પ્રયાગ મોક્ષ તજો જ પદ. ૨૪

તું આદ્ય, અવ્યય, અચિંત્ય, અસંખ્ય ।વશુ,
છે બ્રહ્મ, ઇશ્વર, અનંત અનંગ કેતુ-
ચોગીશ્વર વિદિતયોગ અનેક એક;—
કે'છે તને વિમળ જ્ઞાનસ્વરૂપ સંત. ૨૪

છો બુદ્ધિ-બોધથકી હે સુરપૂજ્ય બુદ્ધ !
છો લોકને સુખ-શકર તેથી શુદ્ધ !
છો ભોક્ષ-માર્ગ વિધિ-ધારણથી જ ધાતા !
છો સ્પષ્ટ આપ પુરુષોત્તમ સ્વામી ત્રાતા. ૨૫

ત્રેલોક—હુ'ખહર નાથ ! તને નમોસ્તુ !
તું ભૂતજે અમલ ભૂષણ ને નમોસ્તુ !
ત્રેલોકનાથ જ પરમેશ્વરને નમોસ્તુ !
હે જિન । શોષક લવાખિધ તને નમોસ્તુ ! ૨૬

આશ્ચર્યું શું શુભ જ સર્વ કહી મુનીશ !
તારો જ આશ્રય કરી વસતા હમેશ !
દોષો ધરી વિવિધ આશ્ચર્ય ઉપજેલા,
ગર્વાદિકે ન તમને સ્વપ્ને લીઠેલા ! ૨૭

જિં'યા અશોક તરુ આશ્રિત કીર્ણું જિં'ય,
અત્યંત નિર્મળ લીસે પ્રભુ આપ-રૂપ,
તેજે મેધ-સમીપે રહી સૂર્ય-ગિજ-
શોભે પ્રચારી કિરણો હણીને તિમિર. ૨૮

સિંહાસને મહિતણા કિરણે વિચિત્ર,
શોભે સુવર્ણ-સમ આપ શરીર ગૌર,
તે સૂર્ય-ગિજ ઉદયાચળ શિર ટેચે,
આકાશમા કિરણ જેમ પ્રસારી શોભે. ૨૯

ધાળા હળે યામર ક્રુદ્ધ સમાન જીવું,
 શોભે સુવર્ણ-સમ રમ્ય યરીર તારૂં,
 તે ઉમતા યશિસમા જળ-જલ્લું બારે.
 મેઘવલ્લુઃ કનકના ચિર પેઠ શોભે । ૩૦

હઠિ પ્રકાશ રવિનો યશિતુલ્ય રમ્ય ।
 માલી-સમૂહ-રચનાથી દીપામમાન ।
 જોવા પ્રભુજી તમને ત્રણ છત્ર શોભે,
 ત્રેલોક્યનું અધિપતિપણુ તે જણાવે । ૩૧

અશ્વીર જિજ્ઞાસુરથી પૂરી છે દિશાઓ,
 ત્રેલોક્યને સરસ સપ્ત આપનારા;
 સદ્ગર્ભરાજ જમને કથનાર ખુલ્લો ।
 વાળે છે દુઃખિ નલે યથવાદી તારા । ૩૨

મહાર સુહર નમોદજ પારિજાતે,
 સતાનકાદિ કુલની બહુ વૃદ્ધિ બારે;
 પાણીકલે સુરભિ મહ સમીર પ્રેરે,
 શુ દિવ્ય વાણી તુજ સ્વર્ગધસી પઢે તે । ૩૩

શોભે વિશેષ । પ્રસરતી તુજ કાંતિ બારે ।
 ત્રેલોક્યની હુતિ-અમૂલની કાંતિ હારે ।
 તે ભિગતા રવિસગી બહુ છે છતાંજે,
 રાત્રિ જીતે ચીતલ ઘડ સમ્પાન તેજે । ૩૪

જે સ્વર્ગ શોભે સમ માળીજ શોધી જાપે,
 સદ્ગર્ભ-તત્ત્વ કથવે પડે ત્રણ લોકે;
 દિવ્ય સ્વનિ તુજ થતો નિરાશાજ સર્વ-
 ભાવા-સ્વભાવ-પરિણામ શુભેથી મુક્ત । ૩૫

ખીલેલ હેમ-કમળો સમ કાંતિવાળા,
ફલી રહેલ નખ-તેજ થકી રૂપાળા;
એવા જિનેન્દ્ર તુમ પાદ ડગો ભરે છે!
ત્યાં કલ્પના કમલની વિભુષા કરે છે! ૩૬

એવી જિનેન્દ્ર થઈ જે વિભૂતિ તમોને,
ધર્મોપદેશ સમયે, નહિ તે ધીનને!
જેવી પ્રભા તિમિર હારી રવિ તણી છે,
તેવી પ્રકાશિત ગહોની કદી ધની છે? ૩૭

બહેતા મહે મલિન ચચળ શિર તેવો,
શુભશ્વે ભ્રમરનાદ બહુ કોધી એવો;
ઐશવતે તુલિત ઉદ્ભવ હાથી સામે-
આવેલ જોઈ તુમ આશ્રિત થો ન પામે! ૩૮

લેલી ગજેન્દ્ર - શિરશ્વેત, રૂધિરવાળા,
માતી સમૂહ થકી ભૂમિ દિપાવી એવા-
દોડેલ સિંહ તણી દોટ વિષે પડે જે,
ના તુજ પાદ ગિરિ આશ્રયથી મરે તે! ૩૯

જે જ્ઞેરમા પ્રલયના પવને થએલો,
ઓઠા ઉડે બહુજ અસિ દેવે ધીકેલો;
સહારથે જગત સન્મુખ તેમ આવે,
તે તુજ કીર્તન રૂપી જળ સાંત પાડે. ૪૦

જે રક્ત નેત્ર, કોકિલ-કંઠ સમાન કાળો,
ઊંચી ફણે સરપ સન્મુખ આવનારો,
તેને નિશક જન તેહ ઉલ્લસી ચાલે,
સ્ત્વનામનાગદમની જેહ દીલ ધારે! ૪૧

નાથે તુરજ ગજ ચન્દ્ર કરે મહાન !
 એવું રણે નૃપતિનું બળવાન સૈન્ય;
 સેનાય છે તિમિર જેમ રવિ કરમ્બી,
 છેદાય શીઘ્ર તેમ તે તુજ ક્ષિત્તનેથી. ૪૨

બધીં થકી હવિત હસ્તિ ઝધિર વહે છે,
 થોદા પ્રવાહ થકી આતુર બધાં તરે છે,
 એવા સુદે અભૂત યત્રુ છતે, જનો તે-
 સ્વત્પદ પકજ રૂપી વન યજ્ઞ હે જે ૪૩

બધા જીછળે મગર મચ્છ તરજ વાઝા,—
 ને વાઢવાસિ ભયકારી થકી ભરેલા,
 એવા જ સાગર વિષે સ્થિત નાવ જે છે,
 તે નિર્ભયે તુજતણા કમરણે તરે છે ૪૪

જે છે નમ્યા ભયદ શાગ જળોદરથી,
 પામ્યા હયા કુ બદ આશા ન હેલે તેથી,
 સ્વત્પદા-પદ્મ રજ અમૃત નિજ હેલે—
 ઘીળે, બને મનુજ કામ સમાન રૂપે ! ૪૫

ઘડી જડી પમથી છેક ગળા સુધીની,
 તેની ઝીળી અણીથી ભાગ મસાય જેની,
 એવા અહોનિશ જપે તુજ નામ મત્ર,
 તો તે જનો તુરત યાત્ર રહિત બધા ! ૪૬

જે મત્ત હવિત અહિ, સિદ્ધ દવાનસાગિ,
 સપ્તમ સાગર જળોદર બધેનોથી,
 પેદા થયેલ જાત તે બટ નાશ પામે !
 વાદ કરે સ્વપન આ મતિમાન પાઠે ! ૪૭

આ સ્તોત્ર માળ તુજના શુભની શુંથી મે,
લક્ષિત થકી વિવિધ વર્ણ રૂપજ શુભે,
તેને જિનેદ્ર! જન જે નિત કઠ નામે,
તે માનવુંગ અવશા શુભ લક્ષ્મી પામે. ૪૮

શ્રી કલ્યાણમંદિર સ્તોત્ર.

(હરિગીત છંદ)

કલ્યાણ મંદિર અને, ઉદાર ધર્મિજીત આપવે,
દાતા અલય લયલીતને, સમર્થ દુરિત કાપવે;
સ સાર દરિયે કુખતાને, નાવ રૂપે જે વળી;
નિર્દોષ પ્રભુના પદકમળને, પ્રથમ હું પ્રેમે તમી. ૧

સાગર સમા જેના મહિમાની, સ્તુતિ કરવા વિષે,
વિશાળ બુદ્ધિ સુરશુર તે, છેક શક્તિ હીણ હીસે;
વળી કમઠ કેરા ગર્વને જે બાળવે અશિ અરે,
તીર્થેશની સ્તુતિ કરીશ જ, તેમની હું તો ખરે. ૨

સામાન્ય રીતે પણ તમારા, રૂપને વિસ્તારવા,
જિનરાજ! શક્તિમાન, ફલેલ મૂલ સુખસમ છે થવા;
દિન અધ ધીરજવાન બચ્ચુ, ધુવડતુ જે તેહથી,
નહિ સૂર્ય કેરા રૂપને, વર્ણવી શકાયે સ્નેહથી. ૩

અતુલવ કરે તુજ શુભતણી, જન મોહના ટળવા થકી,
નહિ પાર પામે નાથ! તે પણ આપ શુભ ગણતાં કદી,
જેમ પ્રલયકાળ વડે ખસેલા, જળ થકી સમુદ્રના,
ખુદલા થયેલા રત્ન ઢગલા, કો'થી માપી શકાય ના. ૪

દેવીધ્યમાન અસખ્ય ગુણની, ખાણ નાથ તમારી હું
આરણ્યે કરવા સ્તુતિ, પણ મદ બુદ્ધિમાન હું ।।
શુ બાળ પણ કે'તું નથી, લગાવી બેઠી હામને,
નિજ બુદ્ધિના અનુસારથી, સમુદ્રના વિસ્તારને. ૫

હે ઈશ ! ચોખી પણ તમારા, ગુણ જે ન કહી શકે ।
સામર્થ્ય માફ ક્યાથી વર્ણન ગુણથી તેનું થઈ શકે ?
વિચાર વિણનું કાચું આ, અજ્ઞાન માફ તેલથી,
પણ પક્ષી શુ પોતાવણી, ભાષા કહો વહવાં નથી । ૬

અવિત્ય મહિમાવાન, સ્તુતિ આપની હો જિનવર,
તુજ નામ પણ સંસારથી, ગૈદોલનું રક્ષણ કરે,
જેમ શિખ કૈશ સખત તાપવટે અસાધર જે દુષ્ટી,
તે યાજ કમળ તળાવ કૈશ, શીતળ વામુથી મુખી ૭

હે સ્વામી આપ હૃદય વિષે, આવો તમા પ્રાણીતણા,
લક્ષ્મણમાં દહ કમળધન ભય તૂટી જગતણા,
વનના મયૂરો અંધમાં જેવી રીતે આંધ્યા થકી,
અહનતણાં તરુથી જ સર્પો સઘ છૂટે છે નહીં. ૮

દર્શન બહો જિનેન્દ્ર । માત્ર મનુષ્યને જો શાય છે,
તો સેકડો દુષ્ણ ભય બરેલાં સ્થેનમાં ટળી બાય છે;
બોનાળ કિંવા સૂર્ય તેજસ્વીતણા દીકાં થકી,
પશુઓ મૂકાયે સઘ જેવા નાસતા ઘોરો થકી. ૯

તારકે તમે જિનરાજ । કેવી રીતથી સંસારીનાં ?
તમને હૃદયમાં ધારી, ઉલટા તારતા સંસારીના ।
આશય છે પણ ઘર્મકૈરી મસકથી સાચુ કરે,
અદર બરેલા વામુના આખારથી જળને તરે । ૧૦

હરિ હર અને બ્રહ્માદિના જ પ્રભાવને જેણે હૃદયે,
ક્ષણ માત્રમાં તે રતિપાતને, સ્હેજમાં આપે હૃદયે;
જે પાણી અગ્નિ અન્યને, છુટાવતું પણ વારમાં,
તે પાણીને વડવાનજે પીધુ ન શુ ક્ષણવારમાં ? ૧૧

હે સ્વામી ! અતિશય ભારવાળા, આપને પામ્યા પછી,
દેવી રીતે પ્રાણી અહો ! નિજ હૃદયમાં ધાર્યા થકી,
અતિ લઘુપણે ભવરૂપ હરિયો સહેજમાં તરી ભાય છે ।
અથવા મહાન જનોતણે મહિમા અચિત્ત ગણાય છે. ૧૨

હે પ્રભુ ! જ્યારે પ્રથમથી, આપે હૃદયેતો ક્રોધને,
આશ્ચર્ય ત્યારે કેમ બાળ્યા, કર્મરૂપી ચારને ?
અથવા નહીં આ અવમિમાં શુ, દેખવામાં આવતુ ?
શીતળ પડે જે હિમ તે લીલા વનોને બાળતુ ।। ૧૩

હે જિન ! યોગી આપને પરમાત્મ રૂપેથી સદા,
નિજ હૃદય કમળે જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુથી અવલોકતા,
પુનિત નિર્મળ કાંતિવાળા, કમળનુ બી સભવે;
શુ કમળકેરી કર્ણિકાને મધ્યવિષ્ટ બીજે સ્થળે ? ૧૪

ક્ષણ માત્રમાં જિનરાજ ભવિજન આપકેરા ધ્યાનથી,
પામે કશા પરમાત્મની તણ દેહને પ્રભુ જ્ઞાનથી;
જ્યમ વીંત્ર અગ્નિ તાપથી મિશ્રિત ધાતુ હોય તે,
પચ્ચરપણાને ત્યાગીને તત્કાળ સોનું થાય છે । ૧૫

- હે જિન ! હમેશાં ભવ્યજન જે દેહના અતર વિષે,
ધરતાં તમારુ ધ્યાન તેનો નાશ કરતા કેમ તે,
અથવા સ્વભાવ મહાન જન મધ્યસ્થનો એવો સદા,
વિગ્રહતણો કરી નાશ ને શાંતિ પ્રસારે ઉભયથા. ૧૬

નહિ શેષ છે પ્રભુ ! આપને, આત્મા વિશે જો ભુદિધી,
મિતન કરે પઠિત જાણી તે, આપ સમ થાયે નહીં;
જે જળ વિશે શ્રદ્ધા થકી અમૃતતણુ સિંચન કરે;
તે જળ ખરખર વિધના, વિકારને શુ ના હરે ? ૧૭

તમને જ જાણાને રહિત, પરધર્મી પણુ નામાતરે,
વિમુ ! હસ્તિશાહિક ભુદિધી, નિશ્ચય કરી પામે ખરે;
કમળા તણા શાગથી જેનાં, નેત્ર પ્રભુ ! પીળા રહે;
તે સાફ ધોળા શખને શુ પીતવણી નહિ કહે ? ૧૮

ધર્મોપદેશ તણા સમયમાં, આપના સહવાસથી,
તરુ પણુ જ્યોત્સ્ના થાય, તો શુ મનુજનું કે'તું પછી
જેમ સૂર્યના ઉગ્યા થકી, ના માત્ર માનવી જાગતા,
વન વૃક્ષ પશુસર્પ પુષ્પ સાથે, રહેજમાં પ્રકુલિત મતાં ૧૯

આરે દિશાએ દેવ જે, પુષ્પો તણી વૃદ્ધિ કરે,
આશ્ચર્ય નીચાં મુખવાળા, દીટથી તે કેમ પટે ?
હે મુનીશ ! અથવા આપનું સામિધ્ય જવ પમાય છે,
પઠિત અને પુષ્પોતણા, જાહેન અમોમુખ થાય છે ! ૨૦

જે આપના ગર્ભીર હૃદયના, સમુદ્રમાંથી ઉપજે,
તે વાણીમાં અમૃતપણુ, હોઠો કહે તે સત્ય છે;
ઠકિ કરીને પાન, પરમાનંદને ભજતા થકા;
ભવિષ્યન બહો એથી કરીને, શીઘ્ર અજરામર મતા ૨૧

દેવો વીરો જે પવિત્ર આમર, સ્વામિ ! આપ સમીપ તે,
હું ધારૂ છું નીચા નમી ઊઠ્યા જતા એમજ કહે;
“ મુનિ ક્ષેપ ” એવા પાત્રને જે નમન કરશે સ્નેહથી,
તે શુદ્ધ જાવિ ઉપ્પ ગતિને, પામશે નિશ્ચય થકી. ૨૨

સુવર્ણ રત્નોથી બનેલા, ભિજળા સિંહાસને;
ગભીર વાણી વાનરૂપે, શ્યામ સ્વામી આપને,
ઉત્સુક થઇને લવ્યજન, રૂપી મયૂરો નીરખે,
મેરુ શિરે અતિ ગાજતા, નભ ચેદસન પ્રીતિ વડે ! ૨૩

ભિચે જતી તુમ શ્યામ, લામડળ તણી કાંતિ વડે,
લોપાય રગ અશોક કેરા, પાનનો સ્વામિ ખરે,
પ્રાણી સચેતન તો પછી, વીતરાગ ! આપ સમાગમે,
દે દોણ આ સંસારમા, પામે નહીં વૈરાગ્યને ? ૨૪

“દે દે પ્રમાદ તજે, અને આવી ભજે આ નાથને !”
જે મોક્ષપુરી પ્રત્યે જતા, વ્યાપારી પ્રાર્થનાથને !
સુર હુહુકીનો શખ્દ જે, આકાશમા વ્યાપી રહે,
હું માનુ છું હે દેવ ! તે ત્રૈલોક્યને એમ જ કહે ૨૫

હે નાથ, આ ત્રૈલોક્યમાં, પ્રકાશ જવ આપે કર્યો,
તારા સહિત આ ચક્રમા, તવ હીણ અધિકારી કર્યો,
મોતી સમઢે શોભતાં, ત્રણ છત્રના મીશે કરી,
(તે) આવ્યો પ્રભુની પાસ નકી, રૂપ ત્રણ બાણે ધરી ૨૬

કીર્તિ પ્રતાપ જ કાતિ કેરા, સમૂહથી ત્રૈલોક્ય આ,
ગોળા રૂપે ભગવાન ! જેમ આપે પૂરેલા હોય ના !
રૂપ સુવર્ણ અને વળી, માણિક્યથી નિર્મિત ખરે;
ચોપાસથી શોભી રહ્યા, તે આપ ત્રણ કિલ્લા વડે ૨૭

પડતી પ્રભુ તુમ પાદમા દેવેન્દ્ર નમતા તેમની,
રત્ને રચિત સુગટો તણને, દિવ્યમાળા પુષ્પની,
હું માનુ છું મનમા ખરે એ ચોગ્ય થાયે સર્વથી
વિભુ ! આપનો સગમ થતા, સુમનો ખીજે રમતા નથી. ૨૮

હે નાથ ! આ સસારસાગરથી તમે વિમુખ છો,
નિજ આશ્રિતોને તારતા, વિશ્વેશ તે તો યોગ્ય છે,
લોકો તરે માઢીતણા ઘટ કર્મ પાક સહિતથી,
આસન વિશુ ! પણ આપ છો રહિત કર્મ વિપાકથી ૨૬

વિશ્વેશ ! જનપાલક, છતાં, પણ આપ દુર્ગત દીસતા,
હે ધન્ય ! અક્ષર છો, તથાપિ, રહિત લિપિ સર્વથા !
વળી દેવ છે અજ્ઞાનીના પણ તારનાર સદૈવ હો !
વિચિત્ર તે ત્રૈલોક્ય બ્રાહ્મકેશન આપ વિશે સુરે ! ૩૦

આકાશ આભજાલિત કરે જોવી અતિશય ધૂળ જે,
શકં કર્મકંદેએ કોપથી ઉઠાડી સ્વામી આપને,
છાયા પરતુ નાથ તેથી આપની હઠાઇ નથી !
ઉભો છવાયો દુષ્ટ પાતે કૃત્ય પાતાના ઘસી ! ૩૧

વિજળી સહિત મનધોર મુશળધારથી વળી નર્મતો,
વર્ષાંક દુસ્તર કર્મકંદેએ ઊઠિયો પ્રભુ ! આવતો,
તેણે જહો જિનરાજ ! ઉલટું રૂપ ત્યાં સહેલે પ્રભુ,
તિસ્સુ જુરી વલવારકેડુ કામ તે સાચુ કર્મુ ! ૩૨

વિકાળ જીવા કેશ લટકે, માળ શળના શિરની,
ભયકારી અગ્નિ મુખ વિવેધી, નીકળે જેના વળી,
જોવો સમુદ્ર પિશાચનો જે આપ પ્રત્યે પ્રેરિયો,
હે દેવ ! પ્રતિભવ દુઃખકારી, તેહને તે તો ધરો ! ૩૩

હે વણ શુવનના નાથ ! જેઓ અન્ય કાયો છોડીને,
ત્રિકાળ વિચિત્ત પૂજતા તુજ અરણ્યને ચિત્ત જોડીને,
વળી ભક્તિના ઉલ્લાસથી શમાવવાળો રોક છે,
આ પૃથ્વીમાં તે ભ મજનને, હે પ્રભુજી મન્ય છે ૩૪

હે સુનીશ ! આ સંસારરૂપ અપાર સાગરને વિષે,
હું માનુ છું. તુમ નામ નહિ, સુજ શ્રાવણમાં આવ્યું હશે;
સુષ્યા છતાંય પ્રવિત્ર મંત્રરૂપી તમારા નામને,
આપત્તિ રૂપી સર્પિણી શું સમીપમાં આવી શકે ? ૩૫

હે દેવ ! જન્માંતર વિષે, પણ આપના જે શરણ જે,
બળવાન ઈચ્છિત આપવે તે, મેં નહીં પૂજ્યા હશે,
હે સુનીશ તેથી કરી હું, જરૂર આ ભવને વિષે,
સ્થળ હૃદય વેધક પરાભવનું, તે થયો જાતે દીસે ૩૬

નિશ્ચય અરે ! મોહાંધકારે, વ્યાપ્ત એવાં નેત્રથી,
પૂર્વે કહી મેં એક વેળા, પ્રભુ જોયા નથી,
કેવી રીતે થઈ હૃદયલેદક અન્યથા પીડે મને,
બળવાન બધનની ગતિ વાળા અનર્થો શરીરને. ૩૭

કદી સાંભળ્યા પૂજ્યા ખરેખર આપને નિરખ્યા હશે,
પણ પ્રીતિથી ભક્તિવડે, નહિ હૃદયમાં ધાર્યા હશે,
જનબધુ ! તેથી હું બપાત્ર, થયેલ છું ભવને વિષે,
ઠાઠે ક્રિયા ભાવે રહિત નહિ આપતી રૂળ કાઈએ. ૩૮

સુખકારી શરણાગત પ્રભુ ! હિતકારી જન હું ખિયાતણા,
હે યોગીઓમા શ્રેષ્ઠ ! સ્થળ કરૂણા અને પુણ્ય જ તણા,
ભક્તિતથકી નમતો હું તે મહેશ મારા કિપરે,
તત્પર થયો હું બા અકુરોને ટાળવા કરુણાવડે. ૩૯

અસંખ્ય બળનું શરણ ! ને વળી શરણ કરવા યોગ્ય જે,
અરિનાશથી થઈ કીર્તિ એવા આપના પગ કમળને;
શરણે છતાં ભુવનપાવન ! ધ્યાનથી કદી હીણુ તો,
છૂ પ્રથમથીજ હણાયલો હણવા જ માટે યોગ્ય જે ૪૦

હે અખિલ વસ્તુ બાણનારા! વલ! હે દેવેન્દ્ર ને,
 સસારના તારક! અને, બુવનાધિનાથ! પ્રભુ! તમે;
 ભયકારી દુઃખકરિયા મઠી, આજે પવિત્ર કરો અને,
 કમળાતણા હે સિધુ! તારો, દેવ! કુળિયાને મને ૪૧

હે નાથ! આપ ચરણ કમલની, નિત્ય સચિત ને કરી,
 તે ભકિત કેરી સતતિનું, હોશ કળ કદી ને જરી!
 તો શરણ કરવા યોગ્ય! માત્ર જ આપને શરણે રહ્યો,
 તે અહીં અને ભવ અન્યમાં, પોતે જ મુજ સ્વામી થલો ૪૨

એ રીતથી રૂઠે પ્રકારે, સ્થિર બુદ્ધિવાન ને,
 અતિ હર્ષથી શોભાથી જેનાં, શરીર કેરાં અજ તે;
 તુજ મુખ કમળ નિર્મળ વિષે, જિનેશ્વર! બાંધે દષ્ટિને;
 તે ભન્યજન હે પ્રભુ! રહ્યો છે, આપ કેરી સ્તુતિને ૪૩

(પ્રખિલાબા ૭૬)

જન નથન કુમુદમય સ્વામી, યાગકલી સ પદ સ્વર્ગનીજ ખમી;
 નિર્મળ મનના થવા થકી એ, તુલસી જશે જન મોક્ષને વિષે તે. ૪૪

શ્રી ચિતામણી પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર

(ચાલ્કી ૭૬)

કિ ઠપૂંકમય સુધારસમય કિ વદ્ધરોચિમય,
 કિ લાવણ્યમય મહામણિમય કારણ્ય કેલિમય,
 વિશ્વાનરમય મહોદયમય શોભામય વિ મયમ,
 શુકલધ્યાનમય વપુર્નિનપતે, મુચાદસવાસળનમ. ૧

પાતાલં કલયન્ ધરાં ધવલયત્રાકાશ મા પૂરયન્,
 નિઃકેન્ કેમયન્ સુરાસુરનર શ્રેણિં ચ વિરમાપયન્;
 પ્રદ્યાંડ સુખયન્ જલાનિ જલધેન્ દેનચ્છલાલોલયન્,
 શ્રી ચિ તામણિપાર્શ્વસંભવયશોહંસશ્ચિરં રાજતે. ૨

પુણ્યાનાં વિપણિસ્તમોદિનમણિઃ કામેલકુલે સૃષ્ટિ-
 મોદો નિરસરણિં સુરેદ્રકરિણી જયોતિઃ પ્રકાશારણિ;
 દાને દેવમણિર્નતોત્તમજનશ્રેણિ, કૃપાસારિણી,
 વિશ્વાનંદસુધાધૃણિર્ભવલિદે શ્રી પાર્શ્વચિ તામણિ ૩

શ્રી ચિ તામણિપાર્શ્વવિશ્વજનતામંદુવનસ્તવ મયા,
 દૃષ્ટસ્તાત ! તત શ્રિય સમભવત્રાશકમાયકિણ્મ,
 મુક્તિ કીડતિ હસ્તયોર્બહુવિધં સિદ્ધ મનોવાંછિતં,
 હૃદૈવ હુરિત ચ હૃદિનભયં કષ્ટં પ્રણુષ્ટ મમ, ૪

યસ્ય પ્રૌઢતમપ્રતાપતપન. પ્રોદામધામા જગ-
 જજઘાલં કલિકાલકેલિહલનો મોહાન્ધવિશ્વ સઃ
 નિત્યોદ્યોતપદ સમસ્તકમલાકેલિગૃહં રાજતે,
 સ શ્રીપાર્શ્વજિનો જને હિતકરશ્ચિનામણિ પાતુ મામ્ ૫

વિશ્વવ્યાપિતમો હિનસ્તિ તરણિર્બલોડપિ કલ્પાકુરો,
 દાગ્દ્રિણિ ગબ્બલી હરિશિશુ કાષ્ઠાનિ વન્હે કલ્પ
 પીયુષસ્ય લવોડપિ રોગનિવહ ચદ્રતથા તે વિભો,
 મૂર્તિ સ્ફૂર્તિમતી સતી ત્રિજગતીકષ્ઠાનિ હર્તુ ક્ષમા ૬

શ્રી ચિ તામણિમંત્રગોષ્ઠિયુત હીંકારસારાશ્રિત,
 શ્રી મહાન્નમિભિણ્ણપાશકલિત ત્રૈલોક્યવશ્યાવમ્,
 કૈધાભુતવિષાપહ વિવહર શ્રેય પ્રલાવાશ્રય,
 સોદલાસ વસહાકિત જિનકુલિલગાનદન દેહિનામ્! ૭

હૌ મૌ કાશ્વર નમોઽક્ષરધર ધ્યાયન્તિ મે મોજિતે,
 કૃત્યદમે વિનિવેશ્ય પાર્શ્વમધિય ચિતામણિસરોજેન્દ્ર,
 ભાલે વામશુભે ચ નાભિકરમૃદ્યે શુભે હૃદયે,
 પદ્માદ્યદેહ્યુ તે શિવપદ દ્વિતેજવૈર્માતૃલેહા. ૮

(અગ્નિ ૭૬)

નો શમા નૈવ યોઃકા ન હલહલકલના નારિમારિપ્રચાર,
 નૈવાધિનાંશમાર્ધિનય દરદુસ્તિ દુદ્ધકારિદિતા નો,
 નો શાકિન્મો પ્રહા નો ન કરિકરિઅજ્ઞા બ્યાલૈવૈતાલબલ,
 બલયન્તે પાર્શ્વચિતામણિનતિવચતા પ્રાણિનાં ભક્તિભામ્. ૯

(શાદ્દેહ ૭૬)

ગીર્વાણુદ્રુમપેનુકુભમણ્યતસ્માંબલે ૨ જિજ્ઞા
 દેવા દાનવમાનવા સુવિનય તસ્મૈ હિતધ્યામિન
 હૃદયમીસ્તસ્મ વચાડવચેવ બુણિનાં પ્રહારાંસસ્યાસિનીઃ
 શ્રી ચિતામણિપાર્શ્વનાથમનિય સસ્તૌતિ ચૌ ધ્યાયતિ. ૧૦

(માલિની ૭૬)

ઇતિ જિનપતિપાર્શ્વ પાર્શ્વપાર્શ્વચ્યમક્ષ
 પ્રદક્ષિત દુશ્વિતૌષ મીઝિતમાણિસાર્ધેન્દ્ર
 ત્રિબુવનજનપાંચાદાનચિતામણિક
 શિવચદનકળીજ માધિની / દરાતુ ૧૧

॥ ૐ ઘંટાકણું મહામંત્ર ॥

ૐ ઘંટાકણું મહાવીર સર્વવ્યાધિવિનાશકમ્,
વિસ્ફોટક લય પ્રાપ્તે, રક્ષ રક્ષ મહાબળ. ૧

યત્ર ત્વ તિષ્ઠસિદ્ધેવ, લિખિતોડક્ષર પકિતલિ.
રોગાસ્તત્ર પ્રણુસ્યન્તિ, વાતપિત્તકફાદૂલવા ૨

તત્ર રાજ્યલયનાસ્તિ, યાતિ વિદ્ન જપાક્ષરાઃ
શાકિનીભૂત વૈતાલા રાક્ષસા પ્રભવંતિ ન. ૩

નાડકાલે મરણુ તસ્ય, ન ચ સર્પેણ દસ્યતે,
અગ્નિ-ધોર લયનાસ્તિ, નાસ્તિ તસ્યાધ્યરિલયમ્ ૪

ૐ હ્રીં શ્રી ઘંટાકણું નમોઽસ્તુ તે

ઠ. ઠ. ઠ. સ્વાહા ॥ ઈતિ ॥